

Hüccetü'l - İslâm
İMAM GAZÂLÎ
İHYÂU
ULÛMİ'D - DÎN

Tercüme
Ahmet SERDAROĞLU

BEDİR YAYINEVİ

Hüccetü'l - İslâm, Zeynü'd - Dîn

İMÂM GAZÂLÎ

(Rahmetullahi aleyh)

İHYÂU 'ULÛMÎ'D - DÎN

TERCÜMESİ

إحياء علوم الدين

Cilt: 2 - Rub'u'l - Âdât

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

(Diyânet İşleri Başkanlığı Mûfettişi)

Bu İhyâu 'Ulûmî'd - Dîn Tercümesi, eserin Arapça sahne sâdık kalınarak ve onun gibi dört büyük cilt halinde neşr edilmiştir.

BEDİR YAYINEVİ

Cağaloğlu Yokuşu No: 6-8 (Valilik Civarı)

Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: 0212 519 36 18 - Fax: 0212 513 06 32

Hat : Yusuf TAVASLI
Tercüme : Ahmed SERDAROĞLU

ISBN : 975-8514-30-X (Takım)
ISBN : 975-8514-32-6 (2. Cilt)

Bu eserin basım, yayım ve dağıtım hakları BEDİR YAYINEVİ'ne ait olup taklid edenler hakkında kanunî yollara başvurulacaktır.

DİKKAT!!!

**İHYÂU' ULÛMİ'D-DÎN kitabını alırken
Ahmed SERDAROĞLU ve BEDİR YAYINEVİ
isimlerine dikkat ediniz.**

Bunların haricinde, dağıtım CÜMLE YAYINEVİ veya başka bir yayınevi ismi bulunan bütün Ahmed SERDAROĞLU tercümeli İHYÂU' ULÛMİ'D-DÎN'ler sahtedir, izinsiz basılmıştır. Bunları alanlara, dağıtımını yapanlara, baskısını ve cildini yapanlara hakkımızı helal etmiyoruz. Ayrıca bu kişilerden maddî ve manevî tazminat talep edilecektir.

Kapak : Kutup Yıldızı
Baskı : Matsan
Cilt : Türkmen
Baskı Tarihi : Ekim 2002

BEDİR YAYINEVİ

Cağaloğlu Yokuşu No: 6-8 (Valilik Civarı)

Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: 0212 519 36 18 - Fax: 0212 513 06 32

İhyâ Tercümesinin İkinci Cildini Sunarken

— Bismihî Teâlâ —

Dostluk ve teveccühüyle bizi şereflendiren ve ilmi, fahri, edebi, ihlâsî, cihâd ve hizmeti ile temâyûz eden muhterem üstad İsmâüddin el-Attar (*) hazretleri, Bedir Yayınevi'nin «İhyâ 'Ulûm»un Türkçe tercümesini neşre başladığını öğrenince bizleri şu cümle ile taltif buyurmuşlardı: «İhyâ'nın Türkçesinin neşri, tarih çapında bir hâdise ve hizmettir. Sizleri candan tebrik ederim.»

Büyük üstadın belirttiği gibi, bizleri böyle bir hizmete muvaffak kılan Cenâb-ı Hak'ka hadsiz şükürler ve hamdler ederiz.

★

İkinci cildimizin gün yüzünü göreceği şu günlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50 nci 'sene-i devriyesi kutlanıyor. (**) Hakk'ın yardımıyla din ve imân gücüyle kazanılan Türk İstiklâl Savaşı'ndan sonra kurulan ve ilk anayasasında «Devletin dini, Din-i İslâmdır», maddesi yer alan Cumhuriyetimize — bu mutlu ve kutlu yıldönümünde — biz de «İhyâ 'Ulûm» tercümesini ithâf etmiş oluyoruz.

★

Bir zamanlar yedi ikilime hükm eden, orduları Viyana surları önünde çarpışan, donanmaları cihan denizlerinde muzaffârâne yelken açan, ilim, irfân, adâlet ve edebîyle dünyâya önder ve örnek olan müslümân milletimiz, şu anda çeşitli buhranlar içinde kıvrılıp duruyor. Bünyesi dışından gelen komünist, farmason, siyonist ve emperyalist şer kuvvetlerinin hücumları

na göğüs gererken, içinden de irtidat, bid'at, nifak, fitne, fesat, riyâ, cehâlet ve istismar erbâbının tahribâtıyla sarsılıyor. Gerçekten, milletimiz bir ölüm ve kalım savaşı içindedir. Düşman kalenisi içine sızmıştır. Tahribât ve tehlike büyüktür. Milletimiz bu vartadan, ancak İslâmiyete sarılmakla kurtulur. İslâmiyete sarılmak, onu güzelce öğrenip, anlamak ve tatbik etmekle olur. Bunun için de büyük ehl-i sünnet âlimlerinin müteber eserlerini okumak ve yaymak gerektir. İşte «İhyâ 'Ulûm» bunların başında gelen bir ilim, irfân ve hikmet meş'alesidir. İmân ile küfür, hak ile bâtıl, hidâyet ile dalâlet, nûr ile karanlık arasında amansız bir savaşın cerâyân ettiği böyle bir devirde İhyâ tercümesiyle milletimize büyük bir hizmette bulunduğumuza, ehl-i imânın eline mânevî bir Zülfikâr verdiğimizize inanıyor ve bizi, şahıs ve müessesemizi aşan böyle bir muvaffakiyete nâil kıldığı için Hakk'a hamd ü senâlar ediyoruz.

★

İnsan bir yaratıktır. Onu bir Yaratıcı vardır... İnsan niçin yaratılmıştır? Yaratıcısı ondan ne istiyor? İnsan nereden geliyor? Hangi âkıbete doğru gidiyor? Hayâtın gâyesi, insânın vazife, mükellefiyet ve mes'ûliyetleri nelerdir? Sulh, selâmet ve saâdet nasıl elde edilebilir? Bu kâinatın, bu dünyânın, akıp giden şu zamanın mâhiyeti nedir?...

Bu sorular insânın ve insânlığın temel mes'eleleridir. İnsân, mâdem ki bir yara-

(*) Suriye İslâm liderlerindendir. Alevî ve ba'asî küfür rejimi yüzünden vatanından hicret etmiştir.

(**) Bu yazı, Cumhuriyetin kuruluşunun 50'nci sene-i devriyesinde yazılmıştır.

taktır ve mâdem ki onun bir Yaratıcısı vardır, o hâlde onun baş mes'elesi, en önde gelen vazifesi Yaratıcısını tanımak, O'na itaat etmek, O'nun rızasını kazanmaktır.

Bu ise İslâm'ı bilmekle, İslâm'ı yaşamakla olur. Allah'ın habercisi ve beşeriyetin büyüklük önderi Hazret-i Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in bize Yaratıcımızın katından getirdiği İslâm'dan başka hak din, kurtarıcı nizam, doğru ideoloji yoktur.

İhyâu 'Ulûm kitabı, insanlığın bu temel mes'eleleri mevzûunda herkesin istifade edebileceği son derece kıymetli ve güzel bir eserdir. Çünkü ondaki bilgiler Kur'an-ı Kerim'den, Resûlullah sallallahu aleyhi vesellem'in sünnetinden, Selef-i Sâlihîn'in [sahâbe ve tâblin radiyallahu anhum] eserlerinden ve Allah dostlarının örnek hareket ve sözlerinden alınmıştır.

Çağımızın şöhretli târihçi ve filozofu Arnold Toynbee «insanlık âleminin kolektif bir intihara doğru gittiğini» kesinlikle iddîâ etmektedir (*). Gerçekten haklıdır ve delilleri çok kuvvetlidir. İlim ve teknolojiye hârika başarılar elde eden medeniyet dünyası ahlâk, fasilet, adâlet ve mâneviyat sâhalarında baş döndürücü bir şekilde alçalmaktadır. Madde medeniyeti, tüketim toplumu insanı bir âlet, bir vâsıta, bir esir hâline düşürmüştür. Dünya haksızlık, korku, kin, istismar, adâletsizlik, soygun, şursuzluk, gaflet, sapıklık karanlıkları içindedir. Patlak verdiği takdirde bir kaç saat içinde, bir milyar insanın küllünü havaya savuracak ve toplumların seviyesini yeniden taş devrine

indirecek olan bir nükleer savaş kâbusu içinde yaşıyoruz.

Hristiyanlık bu buhranı öleyecek güce ve hakikate sâhip değildir. Zâten içinden çıkmış vaziyettir. Hristiyan batı dünyasının bozukluklarına karşı bir reaksiyon olarak doğan ve bu itibarla onun gayr-i meşrû çocuğu sayılan komünizm çoktan iflâs etmiş bir ucûbedir. Şimdilik kaba kuvvet ve beyin yıkama metodlarıyla ayakta durabilmektedir. Millî bir din olan müsevillik; Allah'ın varlığına inanan Budizm; ineği tanrı telâkki eden Hinduizm gibi dünya görüşlerinden insanlığa bir fayda yoktur... Materyalizm bütün fenâlıkların anasıdır... Nasyonalizm, insanlığı kolektif intihara koşturucu âmillerden biridir... Sosyalizm yanlış bir felsefe ve gayri ilmi bir dünya görüşüdür...

İnsanlığı kolektif bir intihardan kurtarıp sulh, selâmet, saâdet, kardeşlik, eşitlik, sevgi, adâlet, hürriyet, haysiyet dâiresinde emelyete alacak yegâne nizam İslâm...

Çağımızdaki müslüman dünyası maârif, basım, propaganda ve kültür bakımından çok geri ve teşkilatsızdır. Müslümanlar ile İslâmiyet arasında büyük bir seviye farkı vardır. İnsanlığı felâketten kurtaracak ve saâdete götürececek yegâne dünya nizamının, müntesiplerinin ihmâl, gevşeklik, zaaf ve anlayışsızlığı yüzünden bütün insanlığa duyurulamaması ne kadar üzücü bir hâldir.

İhyâu 'Ulûm Tercümesi'nin milletimizi ve onun vâsıtasıyla bütün insanlığa hakikat nurlarını saçmasını temenni ediyoruz.

Ubeydullah KÜÇÜK
(7 Şaban 1393)

(*) Arnold J. Toynbee, «Le changement et la tradition, le défi de notre temps». Payot, Paris, 1969, 247 pages.

Ihyâu 'Ulûmi'd-Dîn

İKİNCİ CİLT:

RUB'U'L-ÂDÂT

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 2)
Rub'u'l - Âdât

BİRİNCİ KİTAB:

KİTABU ÂDÂBI'L - EKL

(YEMEK YEMENİN ÂDABI)

(DÖRT BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB: TEK BAŞINA YİYEN KİMSENİN RİÂYET EDECEĞİ HUSÛSLAR BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB: MÜŞTEREK YENİLEN SOFRADA, (BİRİNCİ BÂB-DAN) FAZLA OLARAK RİÂYET EDİLMESİ GEREKEN HUSÛSLAR BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB: ZİYÂRETİNE GELEN KARDEŞLERİNE YEMEK VERMENİN ÂDÂBI BEYÂNINDADIR.

4 üncü BÂB: ZİYÂFETİN ÂDÂBI BEYÂNINDADIR.

Kitabu 'u' - I - Âdât

BIRINCI KİTAP

Kitabu 'u' - I - Âdât

(Türkmen Yemini Aşırı)

(Güçlü Nâzîhan Mütâhharî)

1. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP
2. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP
3. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP
4. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP
5. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP
6. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP
7. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP
8. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP
9. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP
10. KİTAP : TÜRKMEN YEMİNİ KİTAPINDA KİTAP KİTAP

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

YEMEK YEMENİN ÂDÂBI

Hamd Allah'a mahsûstur. O Allah ki, yeri ve gökleri yoktan var etti. Bütün canlıların rızıklarını te'min ve kullarının helâl nafaka ile sâlih amellerde bulunmalarını kolaylaştırmak için, bulutlardan indirdiği yağmurla topraktan yiyecek ve bütün bitkileri çıkarmak sûretiyle kâinâtı en güzel bir şekilde idâre etti.

Salât ve selâm, kâinât var olduğu müddetçe, açık mucizelere sâhib olan Muhammed (S.A.V.) ve O'nun Âl ve Ashâbına olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki, akıl ve basîret sâhiblerinin asıl gâyeleri, mükâfat yeri olan Cennet'te Allah'a ulaşmaktır. Bu da ancak ilim ve amel ile mümkündür. İlim ve amel ise sıhhatli vücûd ile yapılır. Bedenin sıhhat ve selâmeti de muâyyen vakitlerde yiyip içmeğe bağlıdır. Bunun içindir ki, bâzı sâlihler, yiyip içmeği, dinin icâblarından saymışlardır. Buna işâret olmak üzere, Allahu Teâlâ :

كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا

«Helâl ve temiz olandan yiyin ve iyi ameller işleyin.» (23 - Mü'minûn: 51) buyurmuştur. İlim öğrenip amel etmek ve takvâya ermek isteyen kimse de alabildiğine yememeli, yemeği bir intizam içinde olmalıdır. Zira din uğrunda yapılan her şeyde dinin nurları parlamalıdır. Bu nûrlar ise, insânın dizginlerini toplayacak olan sünnet ve âdâblardır. Her ne kadar yemek ile nefsin en büyük arzûsunu yerine getirmiş oluyorsa da, yemek işini Şeri'at mizânına vurduğu için, ayrıca mükâfat da kazanmış olur. Nitekim hadiste :

إِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ حَتَّىٰ فِي اللَّفْجَةِ يَرْفَعُهَا إِلَىٰ فِيهِ وَإِلَىٰ فِي امْرَأَتِهِ

«Kişi, bir çok şeylerden ecir alır. Hattâ yediği ve âilesine yedir-

diği lokmadan bile ecir alır.» (1) buyurmuştur. Bu da yemek yemenin âdâb ve vazifelerine riâyette mümkündür. İşte biz burada yemekteki dinî vazifeleri; farzını, sünnetini, âdâbını, mürüvvet ve heyetini dört bâb ve bir fasılda anlatacağız.

YEMEK YEMENİN ÂDÂBI

İslâmî âdâbın muhtelif kısımları. Önceki kısımlarda da gördüğümüz gibi, İslâmî âdâbın muhtelif kısımları vardır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır.

Bu kısımların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır.

Bu kısımların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır.

YEMEK YEMENİN ÂDÂBI

Bu kısımların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır.

YEMEK YEMENİN ÂDÂBI

Bu kısımların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır. Bunların bir kısmı, İslâmî âdâbın muhtelif kısımlarıdır.

BİRİNCİ BÂB

TEK BAŞINA YİYEN KİMSENİN RİÂYET EDECEĞİ HUSÛSLAR BEYÂNINDADIR.

Bunlar : 1 — Yemekten evvel, 2 — Yemek esnâsında, 3 — Yemekten sonra olmak üzere, üç kısımda mütalâa olunur.

BİRİNCİ KISIM

YEMEKTE EVVELKİ ADÂB BEYÂNINDADIR.

Bunlar da yedidir :

1 — Yemek, aslında helâl olmakla beraber, «Helâl ve Harâm Kitâbı»nda açıklayacağımız gibi, kazanç şekli de tamâmen Şerî'ate uygun, şübheli şeylerden kaçınmak sûretiyle tayyib ve temiz olmalıdır. Allahu Teâlâ, harâmdan menedip, helâl ve temiz kazancı yemeği emretmiş ve harâmın ehemmiyetini ifâde etmek için, harâmdan menetmeği, adam öldürmek üzerine takdim ederek, şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ
إِلَى قَوْلِهِ «وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ» هـ

«Ey imân edenler, mallarınızı aranızda bâtil sebeblerle yemeyin (ve daha sonra da) kendinizi öldürmeyin.» (4 - Nisâ : 29)

Yemekte aslolan, her türlü şübheden âzâde temiz bir kazancın mahsûlü olmasıdır. Buna riâyat, dînin umde ve esâslarındanır.

2 — Elleri yıkamak. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

الْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ يَنْفِي الْفَقْرَ وَبَعْدَهُ يَنْفِي اللَّعْمَ وَفِي رِوَايَةٍ
«يَنْفِي الْفَقْرَ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَهُ» هـ

«Yemekten evvel elleri yıkamak yoksulluğu, yemekten sonra yıkamak ise, günahları giderir.» Diğer rivâyette: «Yemekten evvel ve sonra elleri yıkamak fakirliği yok eder.» (2) buyurmuştur.

El, dâimâ hâriç ile temâs hâlinde olduğu için, kirden kurtulamaz. Temizlik ve nezâkete yakışan da onu yıkamaktır. Aynı zamanda dinî vazifeleri yerine getirmek maksadıyla yenen yemek, bir ibâdet olduğuna göre, evvelinde elleri yıkamak, namâzda abdest gibi sayılır.

3 — Yemeği, yere serilen yaygı üzerine koymak. Bu, Resûl-i Ekrem'in sünnetine daha uygundur. Zirâ Resûl-i Ekrem, yemeği böyle yedi. Böyle yemek tevâzûa daha yakındır. Bu mümkün olmadığı takdirde, sofrâ üzerinde yer. Sofra seferi hâtırlatır. Seferden de, âhîret seferi ve takvâ azığına olan ihtiyâcî hâtırlanır. Enes b. Mâlik (R.A.) : «Resûl-i Ekrem (S.A.V.) sofrâ üzerinde yemek yememiştir.» demiştir. Kendisine «Nerede yemek yerdiniz?» diye sorduklarında, «Yaygı üzerinde yedik.» dedi. Dört şeyin — ki bunlar, sofrâ, elek, çögen (*) ve doyuncaya kadar yemektir— Resûl-i Ekrem'den (S.A.V.) sonra icâd edildiği söylenir.

Bilmiş ol ki, yaygı üzerinde yemek daha makbûldür, derken, sofrâ veyâ masada yemek, harâm veyâ mekrûhtur, demek istemiyoruz. Çünkü bu husûsta bir nehiy sâbit değildir. Bu, Resûlullah'tan sonra icad edilmiş bir bid'attir, demekle menhiy [yasaklanmış] olması gerekmez. Zirâ her bid'at menhiy değildir. Yasak olan bid'at, sâbit bir sünnetin zıddı olan ve illeti devâm eden şer'i bir hükmü kaldıran bid'attir. Hattâ sebeblerin değişmesiyle bâzı hâllerde bid'at, vâcib de olabilir. Sofrada ise kolaylık için yemeği yükseğe kaldırmak vardır. Bu gibi şeylerde kerâhet düşünülemez.

Bu gibi bid'atlerin, kerâhetle bir münâsebeti yoktur. Meselâ, şu dört bid'atın bile hepsi bir değildir: Çögen, güzel bir temizlik vâsıtasıdır. Temizlik için yıkanmak müstehabdır. Çögen ise daha iyi temizler. Onların çögen kullanmaması, bilemeyip bulamadıkları veyâ daha mühim işlerle meşgûl oldukları için, temizliğe daha fazla zamân ayıramamalarındandır. Nitekim, bu gibi hâllerde ellerini de yıkamazlardı. Ellerini silmek için ayak altı boşlukları ve çakıl taşları elbezi vazifesi görürdü. Onların böyle yapması, elleri su ile yıkamanın müstehab olmasına mâni değildir. Elek, yemeği ve ekmeği daha güzel yapmak için kullanılır ki, —ifrâta varmadıkça— mübâhtır. Sofra ve masa üzerinde yemek, yer üzerinde yemekten daha kolay olduğu için.

(2) Taberânî, «Evsatında, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(*) Çögen: El ve ağız yıkamak için kullanılan bir nebat.

— kibre varmadıkça — mübâhtır. Hepsinden daha kötüsü doyuncaya kadar yemektir. Çünkü doyuncaya kadar yemek hem şehveti, hem de bedendeki ârızaları harekete geçirir. Akli başında olan kimse, bu bidatler arasındaki farkı kolaylıkla anlar.

4 — Sofraya edebli bir şekilde oturmak ve bu edebi sonuna kadar muhâfaza etmektir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.), bâzan dizleri üzerine çökerek, bâzan iki ayakları üzerine ve bâzan da sağ ayağını bükerek sol ayağı üzerine otururdu ve şöyle buyururdu :

لَا أَكُلُ مِنْكُمْ إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ أَكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ وَاجْلِسْ كَمَا يَجْلِسُ الْعَبْدُ

«Yaslanarak yemek yemem! Ben ancak, Allah'ın bir kuluyum; köleler nasıl yerse öyle yer, kullar nasıl oturursa öyle otururum.» (3)

Yaslanarak su içmek, yalnız dini bakımdan değil, mideye zararı bakımından da mekrûhtur. Uyurken veyâ yaslanarak yemek de mekrûhtur. Yediği şey, elde taşınan dânelerden ise zarâr etmez. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ali kerremallahu veche yaslanarak veya yüzü koyun yattığı halde kalkanı üzerinde peksimet yemişti. Arapların böyle yaptığı söylenir.

5 — Yemeği zevk için değil, Allah'a kulluk ve ibâdete güç yetirmek için yemektir. Hattâ İbrâhîm b. Şeybân: «Seksen senedir şehvetim için yemedim.» demiştir. Bununla berâber az yemeğe gayret etmeli; çünkü ibâdet niyetiyle yediği, ancak böyle anlaşılır. Doyuncaya kadar yemek, insânı ibâdetten alıkor, midesini iyice dolduran, ibâdet edemez. İbâdet niyetiyle yemenin icâblarından birisi de, şehveti kırmak ve kanâati isrâf üzerine tercih etmektir. Hadis-i şerifde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وَعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنِهِ ۖ حَسْبُ ابْنِ آدَمَ لَقِيمَاتِ يُقَمِّنُ
صُلْبَهُ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فُلْتُ طَعَامٌ وَثُلْتُ شَرَابٌ وَثُلْتُ لِلنَّفْسِ ۖ

«Ademoğlunun doldurduğu kapların en kötüsü, tıkabasa doldurduğu midesidir. Ademoğluna, befini doğrultacak birkaç lokmacık kâfidir. Eğer bu kadarla yetinemezse midesini üçe bölmeli; bir kısmını

(3) «Ayakta yememe» kısmını Buhâri, Ebû Cuhayfe'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

yemek, bir kısmını su ile doldurmalı, üçte birini de nefes alması için bırakmalıdır.» (4) buyurmuştur.

İbâdet niyetiyle yemenin icâblarından biri de, iyice acıkmadan lokmaya el sürmemektir. Mutlaka acıklmalı ve sonra yemelidir. Sonra, doymadan elini yemekten çekmelidir. Böyle hareket eden hekime muhtâç olmaz. «Rub'u'l-Muhlikât»ın yemek isteğini azaltma bahsinde, yemeği tedricen azaltmanın çâreleri, az yemenin faydaları anlatılacaktır.

6 — Hâzırda bulunan yemeğe kanâat etmek ve çeşitli yemekler istememektir. Ekmeğe yapılacak hürmet, ona katık aramamaktır. Halbuki ekmeğe hürmetle emrolunduk. Seni ayakta tutan ve ibâdet etmene imkân veren her yemek, betberekettir; onu beğenmemek doğru olmaz. Hâzırda olandan başkasını aramamalı, hemen yemelidir. Hattâ yemeği bulduğunda vakit müsâit ise —namâz için dahi— yemeği bekletmevneli, hemen yemeli ve sonra kılmalıdır. Nitekim hadisde:

إِذَا حَضَرَ الْعِشَاءُ وَالْعِشَاءُ قَابَةٌ وَابِلَ الْعِشَاءِ هـ

«Yemek ile namâz bir araya geldiği zamân, önce yiyin, sonra kılın.» (5) buyurulmuştur. Hattâ Abdullah b. Ömer (R.A.), imâmın kiraâtını duyduğu hâlde, sofradan kalkmazdı. Fakat bu, açlık zamânındadır. Şâyet yemeği bekletmekte bir mahzûr yoksa, o zamân kılar ve sonra rahatça yemeğini yer. Ancak yemek soğuyacak veya bozulacaksa —ister canı çeksin ister çekmesin— müsâit ise, yemeği tercih etmelidir. Çünkü hadis umûmidir. Aynı zamânda fazla acıkmış olmasa bile, namâz kılarken yemeği düşünebilir. (Binâenaleyh, yemek düşüncesi ile kılınan namâzdan, namâz düşüncesi ile yenen yemek daha makbûldür, diyenler vardır.)

7 — Çoluk çocuğu toplayıp bir kaptan yemek. Nitekim hadisde :

اجْتَمِعُوا عَلَى طَعَامٍ مَكْتُمْ بَارَكَ لَكُمْ فِيهِ هـ

«Bir arada yiyiniz, sizin için bereketli ve mübârek olur.» (6) buyurulmuştur. Enes (R.A.), Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) tek başına yemediğini haber veriyor. Diğer bir hadisinde Resûl-i Ekrem :

(4) Tirmizî rivâyet etti ve «Hasendir» dedi. Ayrıca, Nesel, İbn Mâce, Mikdad b. Ma'dî, Kerib'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(5) Namâz bahsinde geçmiştir.

(6) Ebû Dâvud ve İbn Mâce, Vahşi b. Harb'den (R.A.) hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

خَيْرُ الطَّعَامِ مَا كَثُرَتْ عَلَيْهِ الْأَيْدِي ۝

«Yemeğin hayırlısı, kalabalıkla yenilen yemektir.» (7) buyurmuştur.

İKİNCİ KISIM

SOFRA BAŞINDAKİ ÂDÂB BEYÂNINDADIR.

Besmele ile başlayıp, hamdele ile bitirmektir. Hattâ her lokmayı aldıkça «Bismillâh» demek, daha güzeldir. Daha güzeli, birinci lokmada «Bismillâh», ikincide «Bismillâhirrahmân», üçüncüde «Bismillâhirrahmânirrahîm» demektir. Herkesin duyup söylemesi için, Besmeleyi âşikâre okunmalıdır. Sağ el ile yemeli, tuz ile başlayıp, tuz ile bitirmelidir. Lokmayı küçük almalı, iyice çiğnemeli, ağzındaki lokmayı yutmadan diğerini almamalıdır. Çünkü bu, yemekte aceledir. Yemeği yermemelidir. Resûl-i Ekrem, hiç bir yemeği beğenmezlik etmezdi. Hoşuna giderse yer, gitmezse yemezdi. Önünden yemelidir. Yalnız meyvede öyle değildir. Meyve yerken elini dolaştırabilir. Çünkü bu, ayıplanmaz ve iğrenilmez. Nitekim hadîsde :

كُلْ مِنْهَا يَدًا ۝

«Önünden ye.» (8) buyurulmuş ve buna rağmen Resûl-i Ekrem meyveler üzerinde elini dolaştırmıştır. «Bu nasıl olur?» diye sorduklarında :

لَيْسَ هُوَ تَوَعَّا وَاحِدًا ۝

«Meyve, yemek gibi bir çeşit değildir.» (9) buyurmuştur. Ekmeğin ortasından, yemeğin tepesinden yermemeli. Çöreğin kenarından yemeli. Ekmeğe az olursa, onu kesmemeli, kırmalı. Pişmiş eti de kesmemeli. Resûl-i Ekrem, bundan da menetmiştir. Isırıp yemelidir. Ekmeğe üzerine kap kaşık koymamalıdır.

(7) Harâîti «Mekârim-i Ahlâk» da, rivâyet etmiştir.

(8) Buhâri ile Müslim, Ömer b. Ebû Seleme'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(9) Tirmizî, İbn Mâce, İkrâş'den rivâyet ettiler.

Hadisde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurdu :

أَكْرِمُوا الْخُبْزَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَنْزَلَهُ مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ ۝

«Ekmeğe hürmet edin; Allahu Teâlâ onu göklerin bereketlerinden indirmiştir.» Elini ekmeğe ile silmemeli. Resûl-i Ekrem bir hadisinde :

إِذَا وَقَعَتْ لُقْمَةٌ أَحَدِكُمْ فَلْيَأْخُذْهَا وَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أَدْمَى وَلَا يَدْغُمَا لِلشَّيْطَانِ وَلَا يَمْسُخْ يَدُهُ بِالْمِنْدِيلِ حَتَّى يَلْعَوْ أَصَابِعَهُ فَإِنَّهُ لَا يَذِي فِي أَيِّ طَعَامٍ الْبَرَكَهَ ۝

«Sizden birinizin lokması düşerse, alıp üzerindeki toz toprağı gidersin, sonra yesin, onu Şeytan'a bırakmasın ve parmaklarını yalamadan elbeğine sürmesin; insân, yemeğin hangi cüz'ünde bereket olduğunu bilemez.» (10) buyurmuştur.

Sıcak yemeği üfleyerek soğutmamalı; bu menedilmiştir. Yenecek kıvama gelinceye kadar beklemelidir. Hurmayı da üç, beş, yedi veya daha ziyâde de olsa, tek tek yemeli, meyvenin kabuk ve çekirdeklerini bir kapta toplamalı, hurma çekirdeklerini ağızdan avucunun içine almamalı, elinin üzerine alarak atmalıdır. Posası ve çekirdeği olan her meyvede vaziyet böyledir. Çürük ve bozuk yiyecekleri de tabaktan alıp çekirdeklerin olduğu yere koymalıdır. Yemek esnâsında çok su içmemeli, lokma boğazında kaldığı veya suya fazla isteği olduğu zamân içmelidir. Susadığı zamân, içmesi, tıbbî cihetten iyidir. Çünkü su, mideyi dıbağatlandırır denilmiştir.

SU İÇMENİN ÂDÂBİ :

Bardağı sağ eline aldıktan sonra Besmele ile nefes nefes sorumak (*) sûretıyla içmeli; birden döküp yutmamalıdır. Nitekim bir hadisde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مُصُّوا الْمَاءَ مَصًّا وَلَا تَعْبُوهُ عَنَّا فَإِنَّ الْكُبَادَ مِنَ الْعَبَةِ ۝

[Mussal mâe massen velâ taabbûhu abben feinne'l-kübâde minel-abbil.]

(10) Müslim, Enes ve Câbir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(*) Dudaklarını uzatıp soluğu ile çekerek içmek.

«Suyu, yudum yudum ve ağır ağır için, birden içmeyin. Zîrâ bundan ciğer hastalığı hâsıl olur.» (11) buyurmuştur.

— Suyu, otururken içmeli, ayakta veyâ yaslanmış vaziyette içmemelidir. Resûl-i Ekrem, bundan nehyetmiştir. Buna rağmen ayakta içtiği de olmuştur. Bu, belki bir zarûrete mebnî idi.

— Bardağın üzerine damlamamasına dikkat etmeli ve içeceği suyun içine bakmalıdır. Bardağı ağızından uzaklaştırınca :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ عَذْبًا فُرَاتًا يَرْحَمُهُ وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِلْحًا أَجَا جَا مِذْنُوبًا

«Allahü Teâlâ'ya hamd olsun ki, suyu, kendi fazlı ile tatlı ve temiz olarak yarattı. Bizim isyânlarımız sebebiyle acı ve tuzlu yaratmadı.» demesini Resûl-i Ekrem tavsiye buyurmuşlardır. (12)

— Bir toplulukta su dağıtılırken, bardak sağ elde ve sağ taraftan dolaştırılmalıdır. Resûl-i Ekrem süt ve şerbet gibi şeyler içtiği zaman, bir yudum aldıktan sonra, yanında bulunanlara da birer yudum içirirdi. Bardak dâimâ sağdan dolaşırdı. Resûl-i Ekrem'in sağında her zaman Hz. Ebû Bekir (R.A.) bulunurdu. Bir gün bir bedevî Hz. Ebû Bekir'in yerini boş bularak oraya oturmuştu. Hz. Ebû Bekir gelince, yerine bedevinin oturduğunu gördü ve başka bir yere oturdu. Bu sırada yine Resûl-i Ekrem'e bir bardak süt takdim edildi. Resûl-i Ekrem mutadî veçhile bir yudum aldıktan sonra, bardağı sağdan başlamak üzere, orada bulunanlara vereceği sırada, mecliste bulunan Hz. Ömer (R.A.), Ebû Bekir'in (R.A.) üstünlüğünü bildiği için, Resûl-i Ekrem'e bardağı önce Ebû Bekir'e vermesini hâtırlattı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «Hayır, sağdan başlayın, sağdan», buyurdu ve bardağı, sağında bulunan bedeviye verdi.

— Suyu, üç nefeste içmeli. Besmele ile başladıktan sonra, birinci yudumda «Elhamdülillâh», ikinci yudumda «Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemin», üçüncü yudumda da, «Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemin er-Rahmani'r-Rahiym» demelidir.

Yemek ve içmek husûsunda bu anlattıklarımız, yirmi kadar âdâbtır ki, bunlara dair haber ve eserler [hadisler ve sahabelerin sözleri ve halleri] vardır.

(11) Ebû Mansûr-ı Deylemî «Müsned-i Firdevs» inde rivâyet etmiştir.

(12) Taberânî, «Duâ Kitâbı» nda, Ebû Câfer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

YEMEKTE SONRAKİ MÜSTEHÂBLAR
BEYÂNINDADIR.

- Doymadan evvel sofradan çekilmek.
- Parmaklarını iyice yaladıktan sonra elbezi ile silmek ve sonra yıkamak.
- Ekmek ufaklarını yemek. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadisinde:

مَنْ أَكَلَ مَا يَشُقُّ مِنَ الْمَائِدَةِ عَاشَ فِي سَعَةٍ وَعُوفٍ فِي وَلَدِهِ

«Düşen ekmek ufaklarını yiyen darlık görmez, çocuğu da ahmak olmaz.» (13) buyurmuştur.

— Dişlerinin aralarını temizlemeli ve dişlerinden çıkanı yutmamalıdır. Ancak dili ile aldıklarını yutabilir.

— Dişlerini temizlerken çıkanları atmalı, sonra ağzını çalkalamalı, tabağını yıkayıp temizlemelidir.

— Sofradaki ekmek ufaklarını yemeli. Bunun, Cennet Hûrilerinin mihri olduğu söylenir.

— Yediği yemeğe karşı şükretmeli ve bunu Allah'tan bir ni'met bilmelidir. Allahu Teâlâ :

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ

«Size rızkettiğimiz helâl ve temiz yemeklerden yiyin ve Allah'a şükredin.» (2 - Bakara : 172) buyurmuştur.

— Helâl olan kazancından yedikten sonra şöyle duâ etmelidir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَعَثَ فِيْنَا النَّبِيَّاتِ وَنَزَلَ الرَّكَاتِ اللَّهُمَّ

أَطْعِمْنَا طَيِّبًا وَاسْتَغْفِرْنَا مِنَّا

«Allah'a hamd olsun ki, ancak O'nun verdiği ni'metlerle iyilikler tamâmlanır ve bereketler nâzil olur. Allah'ım, bize helâl ve temiz yemekler nasib et ve bizi iyi işler görmeğe muvaffak kıl - Yediği yemek şübheli ise şöyle duâ eder :

(13) Ebû Şeyh, «Kitâbu's-Sevâb» da Câbir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ. اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ قُوَّةً لَنَا عَلَى مَعْصِيَتِكَ ۞

«Her hâl üzere Allah'a hamdederim. Allah'ım, bu yemeği bize, bizi isyâna sevkedecek bir kuvvet yapma.»

— Yemekten sonra «Kureyş» ve «İhlâs» sûrelerini okumalı.

— Sofra, ortadan kalkmadıkça, kendisi kalkmamalı.

— Başkasının yemeğini yemişse, yemek sâhibine duâ etmelidir: «Allah'ım, bu adama verdiğin ni'metlerin hayır ve bereketini arttır ve iyilikte kullanmasını nasîb et. Onu ve bizi verdiğin ni'metlere şükredip, onlarla kanâat edenlerden eyle.»

Bir cemâatle bir yerde iftâr ettiği zamân: «Yemeğiniz, oruçluların iftârına nasîb olsun, iyiler sofrası olsun, melekler sizin için istiğfâr etsin.» demeli ve yediği şübheli lokmaya istiğfâr etmeli, üzülmeli, göz yaşları ile Cehennem'in harâretini dindirmeğe çalışmalıdır. Çünkü Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

كُلُّ خَبِيثَةٍ مِنْ حَرَامٍ قَالَتْ أُولَى بِهِ ۞

«Harâm gıdâdan hâsıl olan her et, ateşe lâyıktır.» (14) buyurmuştur. Elbette yiyip de üzülen ve ağlayan, yiyip de eğlenen ve oynayan gibi değildir.

— Süt içtiği zamân :

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيْمَا رَزَقْنَا وَرِزْقَنَا مِنْهُ ۞

«Allah'ım, bize rızkettiğin bu sütü hakkımızda mübârek kıl ve bundan nasîbimizi arttır.» (15) diye duâ etmeli.

— Sütten başka bir şey yediği zamân:

اللَّهُمَّ تَارِكٌ لَنَا فِيْمَا رَزَقْنَا وَازْرُقْنَا خَيْرًا مِنْهُ ۞

«Allah'ım, yediğimiz yemeği bize mübârek kıl ve bundan daha hayırlısını nasîb et.» (16) demelidir. Yediğinin daha iyisi süttür. Sü-

(14) «Şuabü'l-İmân» da Kâ'b b. Acere'den (R.A.) biraz farklı ifade ile rivâyet edilmiştir.

(15) Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir. İbn Mâce de, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(16) Onbeşinci nota bakınız.

tün bir çok hassaları olduğu için, Resûl-i Ekrem, süt içtiği zamân tekrârını, başka bir şey yediği vakit, ondan iyisi olan sütü, Allah'tan istemiştir.

— Yemeği müteâkib «Bizi yedirip içiren, kandıran ve doyuran Allah'a hamederiz. Ey başka hiç bir şeye ihtiyâç bırakmayan ve her şey kendisine muhtâç olan Allah'ım, karnımı doyurdun, beni korkudan emin kıldın, sana hamederim. Beni darlıktan kurtardın ve sapıklıktan hidâyete ulaştırdın. Hamd, ancak Sana mahsûstur ve devâmlı sûrette Sana hamederim. Hamdedilmeğe ve övülmeğe lâyık olan ancak Sensin. Allah'ım, bana helâl yemek yedirdiğin gibi, iyi işler yapmağı da nasib et. Yediğimiz bu yemeği bize ibâdetine yardımcı kıl. Kötülük yapmamıza yardımcı olmasından sana sığınırız.» diye duâ eder.

Çöğen ile ellerini yıkamağa gelince, çöğeni sol eline alır ve önce sağ elinin üç parmağını yıkar, parmaklarını, kuru olan çöğene değdirir, onunla dudaklarını siler, sonra parmağı ile ağzını yıkar, dişlerinin iç ve dış kısmını, dilini, damağını ovar, sonra parmaklarını tekrâr yıkar ve çöğenin diğer tarafı ile de, parmaklarının iç ve dış kısmını yeniden yıkar.

İKİNCİ BÂB

MÜŞTEREK YENİLEN SOFRADA (BİRİNCİ BÂB'DAN) FAZLA OLARAK RÎÂYET EDİLMESİ GEREKEN HUSÛSLAR BEYÂNINDADIR.

Bunlar da yedidir:

1 — Yaş ve fazilet bakımından, kendisinden üstünü bulunan sofrada, ondan evvel yemeğe başlamamak. Şâyet kendisi bu mevkide ise, diğerlerini bekletmemek için, hemen başlamak.

2 — Yemekte Acem âdetine uyup susmamak; sâlihlerin, yemek ve diğer husûslarla alâkalı hikâyelerini anlatmak.

3 — Müşterek yemekte, arkadaşından fazla yememeğe gayret etmek. Çünkü yemek ortak olduğuna göre, arkadaşının rızâsı olmadan fazlasını yemek, harâmdır. Hattâ mümkün olduğu kadar arkadaşını tercih etmelidir. İki hurmayı birden almamalıdır. Şâyet, herkes öyle yiyor veya kendisine müsâade ediliyorsa, zarâr vermez. Arkadaşının isteği yoksa, onu yemeğe teşvîk etmeli ve «Yiyiniz» demeli, fakat üçten ziyâde söylememelidir. Çünkü üçten fazlası lüzûmsuz ısrâr ve ifrâttır. Resûl-i Ekrem, üç defaya kadar ısrâr eder ve daha fazla ısrâr etmezdi. Fazlası, edeb dışına çıkmaktır. «Allah aşkına gel ye» diye ısrârda asla bulunmamalıdır. Zirâ bu yasaktır. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan «Misafire, yemek mevzuunda yemin teklif etmek değmez» buyurmuştur.

4 — Arkadaşını kendisine «Buyur ye» diyecek vazîyete düşürmemeli. Başkası görüyor diye, canının çektiği yemeği terketmemeli; çünkü bu, yapmacık bir harekettir. Yalnız iken nasıl yiyor ise cemâatte de öyle yemelidir. Yalnız, arkadaşlarına yardım için az yerse, bu güzeldir. Sofradakilerin müsâadesi ve gönüllerini hoş etmek için âdetinden fazla da yerse beis yok, belki güzeldir. İbn Mübârek, meyvelerin iyilerini misâfirlerine takdîm eder ve «Kim çok yerse, her çerkeşe bir dirhem dış kirası vereceğim» derdi ve fazla yiyene, fazla

yediği için her çekirdeğe bir dirhem verirdi. Bu hareketi, yemekte sıklıkla kaldırması ve neş'eyi arttırmak için âdeta müsâbaka idi. Câfer b. Muhammed (R.A.), «Dostlarım arasında en çok sevdiğim, en çok yiyen, en büyük lokmayı alandır. Bana en çok ağırlık vereni de, kendine «Ye» demeğe beni mecbûr edenidir.» derdi. Bütün bunlar, yemekte yapmacık hareketlerden kaçınarak, mutadları olan yemeği yemeleri içindir. Câfer de şöyle diyor: «Kişinin dostuna olan sevgisi, onun evinde serbestçe yemesiyle anlaşılır.»

5 — Eğer yalnız ise, yediği kapta elini yıkamasında beis yoktur. Fakat arkadaşı varsa, yıkamamalıdır. Başkası eline su dökmek istediği zamân, bunu kabûl etmeli ve elini yıkamalıdır. Enes b. Mâlik (R.A.) ile Sâbit-i Benânî, bir kapta yediler. Sonra Enes, Sâbit'in eline su dökmek istedi. fakat Sâbit bunu kabûl etmek istemeyince, Enes, «İkrâm reddedilmez, ikrâm Allah içindir.» dedi. Abbâsî halifelerinden Harûn Reşid, Ebû Muâviye ed-Darîr'i (17) dâvet etti ve eline su döktü. Sonra Ebû Muâviye'ye:

— Eline su dökenin kim olduğunu biliyor musun? diye sordu. Ebû Muâviye :

— Bilmiyorum, deyince, Harûn Reşid:

— Eline su döken, Halifedir, dedi. Ebû Muâviye :

— Sen böyle yapmakla ilme saygı gösterdin ve ilmi yücelttin, Allah da seni yüceltsin, dedi.

Bir leğende bir anda birkaç kişinin el yıkamasında bir beis yoktur. Bu, hem zamân bakımından kârlı ve hem de tevâzu daha uygundur. Şâyet ayrı ayrı ve sıra ile yıkanacaklarsa, herkesin suyunu ayrı ayrı boşaltmamalı, leğen dolduktan sonra boşaltmalıdır. Nitekim hadîsde:

اجْتَمِعُوا وَهُوَ كُمْ جَمَعَ اللَّهُ شَمْلَكُمْ

«El suyunu biriktirin ki, Allah da sizi birleştirsın.» (18) buyurulmuştur. Hattâ Halife Ömer b. Abdülâzîz, bu husûsta vilâyetlere tâmim göndermiş ve: «Acem âdetlerine uyarak herkes elini yıkadıkça leğeni boşaltmayın. Ne zamân leğen dolarsa, o zamân boşaltırsınız» derâştir. İbn Mes'ûd da (R.A.) aynı şekilde: «Bir kapta elinizi yıka-

(17) Muhammed b. Hâzım et-Teymî'dir. 40 yaşında iken gözleri görmez olmuştur. Kûfeli ve sikadandır. Hâfız ve müttaki bir zât ve fakat mürçiedendi. Hicrî 113 târihinde Hivri'de doğmuş, 194'de ölmüştür.

(18) Kudâî «Müsned-i Şihâb» ında Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

yın ve Acem âdetlerine uymayın.» demiştir. Ele su döken hizmetkârın bazıları oturmasını ve bazıları da ayakta durmasını uygun görmüşlerdir. Oturan bir zâtın eline, yine oturan bir hizmetkâr su dökerken, eli yıkanan zât ayağa kalktı. «Niye kalktın» diye sorduklarında, «Birimizin ayakta olması, hem yıkama, hem de tevâzû bakımından daha uygundur.» dedi. Suyu döken, Allah için hizmet niyetinde ise, suyu daha kolay dökebilmesi için, oturmasında beis yoktur.

Buna göre, leğende el yıkamanın âdâbları yedi oluyor: Leğene tükürmemek, evvelâ meclisin büyüğünün el yıkaması, onun bu takdimi kabûl etmesi, sıra ile leğenin sağdan dolaştırılması, bir kaç kişinin birden yıkaması, leğen dolmadan boşaltılmaması, hizmetkârın suyu ayakta olduğu hâlde dökmesidir.

Hizmetkâr ayakta iken suyu dökmelidir. Ağzındaki suyu etrafa sıçratmadan leğene dökmek, ve misâfirin eline bizzât ev sâhibinin su dökmesi de âdâbdandır. İmâm Mâlik, evinde İmâm Şâfiî'nin eline su dökmüştür. Halbuki o zamân Şâfiî 20 yaşında değildi. İmâm Mâlik bu davranışı karşısında mahcûb olan İmâm Şâfiî'ye, «Buna şaşma! Misâfire hizmet farzdır.» dedi.

6 — Yemek yerken arkadaşlarını utandıracak şekilde onlara bakmamalı ve herkes kendi yemeği ile meşgûl olmalıdır. Kendisi çekildikten sonra diğerleri de yemekten çekilecekse, onlardan evvel yemekten ayrılmamalı, onlar doyuncaya kadar azar azar yemelidir. Şâyet az yiyorsa, başlarken ağırdan almalı ve sonuna kadar onlarla devam etmelidir. Sahâbe'den çokları böyle yapmıştır. Şâyet devam edemiycekse, onları utandırmayacak şekilde mâzeret beyân etmelidir.

7 — Arkadaşlarının hoşuna gitmeyecek hareketlerde bulunmamalıdır. Elini tabağa daldırmamalı, ağzını yemeğe doğru eğmemeli, ağzından bir şey çıkardığı zamân, yönünü sofradan çevirmeli ve ağzındaki sol eliyle almalıdır. Yağlı lokmayı, sirkeli yemeğe, sirkeli yemeği yağlıya batırıp birbirine karıştırmamalı; dışıyla ısırp aldığı ekmeğin geri kalanını yemeğe batırmamalı ve tiksintili verecek iğrenç sözler konuşmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÂB

ZİYÂRETİNE GELEN KARDEŞLERİNE YEMEK VERMENİN ADÂBİ BEYÂNINDADIR.

Dost ve ahibâbları yedirmekte büyük faziletler vardır. Câfer bin Muhammed (R.A.) : «Dostlarınızla sofraya oturduğunuzda oturmayı uzatın. Çünkü bu sofranın başı, Allah huzûrunda hesabını vermeyeceğiniz ömrünüzün bir parçasıdır.» diyor. Hasan-ı Basri (Allah rahmet etsin) : «Kişi kendisine, âile efrâdına, anne ve babasına yedirdiği yemekten mes'ûldür. Nereden kazandığının hesabını verecektir. Yalnız dost ve ahibâblarına yedirdiğinden mes'ûl değildir. Allahu Teâlâ bunu sormaktan hayâ eder» demiştir.

Bu husustaki hadisler:

لَا تَزَالُ الْمَلَائِكَةُ تُصَلِّي عَلَى أَحَدِكُمْ مَا دَامَتْ مَا يَدُّهُ مَوْضُوعَةً
بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى تَرْفَعَ هـ

«Sizden herhangi birinizin yemek sofrası, misâfirinin önünde bulunduğu müddetçe 'melekler, onun için istiğfâr ederler.» (19) buyurmuştur. Horasan âlimlerinden bir zât, misâfirlerinin yiyemeyecekleri kadar bol yemek sofraya koyar, sebep olarak da şu hadis'i rivâyet ederdi:

إِنَّ الْإِخْوَانَ إِذَا رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ عَنِ الطَّعَامِ لَمْ يُحَاسَبْ مَنْ أَكَلَ
فَضَّلَ ذَلِكَ هـ

«Kardeşlerinin yiyip de arttırdıkları yemeği yiyenden, o yemeğin hesabı sorulmaz.» (20) Ben de artan yemeği yemekle bu mes'ûliyet-

(19) Taberânî «Evsat» ında Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(20) Kaynağı bulunamamıştır.

ten kurtulmak için misâfire fazla yemek getiririm, derdi. Yine haberde :

لَا يُحَاسِبُ الْعَبْدُ عَلَى مَا يَأْكُلُهُ مَعَ إِخْوَانِهِ هـ

«Kul, dostları ile yediğinden hesâba çekilmez.» (21) buyurulmuştur. Hattâ bâzıları bu sebebdan cemâat ile bol yemek yerlerdi. Yine haberde :

ثَلَاثَةٌ لَا يُحَاسِبُ عَلَيْهَا الْعَبْدُ أَكْلَهُ السَّحُورِ، وَمَا أَفْطَرَ عَلَيْهِ
وَمَا أَكَلَ مَعَ الْإِخْوَانِ هـ

«Kul, üç yemekten mes'ûl değildir: Sahur, iftar ve dostları ile yediği yemeklerdir.» (22) diye vârid olmuştur. Hazret-i Ali (R.A.): «Bir «Sa'» [1040 dirhemdir] olsun, bir miktar yemeği dostlar ile birlikte yemek, benim için bir köle âzâd etmekten daha sevimlidir» diyor. Abdullah bin Ömer (R.A.) : «İyi ve bol azık alarak yolda arkadaşlarına ikrâm etmek, kişinin şeref ve mürüvvetindendir.» buyurdu. Sâhabe-i Kirâm, «Bir sofrada toplanmak, ahlâki faziletlerdendir» derlerdi. Onlar, Kur'an okumak için bir araya toplanır ve sonunda bir şey tatmadan yâni hafif bir şey yemeden ayrılmazlardı. Denildi ki, bâzı dostların böyle samimiyet havası içinde toplantılar tertib etmeleri, dünyalık değil, âhiret işidir. Yine haberde [hadiste] :

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى لِلْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ : يَا ابْنَ آدَمَ جُعْتُ فَلَمْ تَطْعَمَنِي
فَقُولْ كَيْفَ أَطْعَمْتُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ . فَيَقُولُ حَاجَ أَحْوَكِ
الْإِسْلِمِ فَلَمْ تَطْعَمْنِي، وَلَوْ أَطْعَمْتَهُ كُنْتَ أَطْعَمْتَنِي هـ

«Kıyâmet günü Allahu Teâlâ kuluna :

— Ey Âdemoğlu, Ben acıktım beni yedirmedi. O şahıs:

— Sen âlemlerin Rabbisin, ben Seni nasıl yedirecektim ya Rab, der. Allahu Teâlâ :

— Aç olan din kardeşin sana geldi de sen onu yedirmedi, eğer

(21) Bundan sonraki hadis'e dâhildir.

(22) Ezdi «Zuafâ» da Câbir'den (R.A.) rivâyât etmiştir.

onu yedirseydin Beni yedirmiş gibi olurdun, buyurur.» diye vârid olmuştur. (23)

Yine Resûl-i Ekrem :

إِذَا جَاءَكَ الزَّائِرُ فَأَكْرِمُوهُ هـ

«Ziyaretçi size geldiği zamân, ona ikrâm edin» (24) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem Efendimiz :

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ غُرَفًا يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَبَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا هـ
هِيَ لِمَنْ أَلَانَ الْكَلَامَ، وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ، وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامُ هـ

«Cennet'te içi dışından, dışı içinden görülen şeffaf köşkler vardır. Bunlar, tatlı ve yumuşak konuşan, yemek yediren ve insanlar uykuda iken namâz kılanlar içindir.» (25) buyurmuştur. Diğer bir hadiste :

خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ هـ

«Hayırlınız; yemek yedireninizdir.» (26) Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَنْ أَطْعَمَ أَخَاهُ حَتَّى يُشْبِعَهُ، وَسَقَاهُ حَتَّى يَرَوْهُ بَعْدَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ يَسْبِغُ خَدَقَيْهِ مَا بَيْنَ كُلِّ خَدَقَيْنِ مَسِيرَةُ ثَمُودَ عَامٍ هـ

«Kardeşini doyuncaya kadar yedireni, kandıruncaya kadar içireni; Allahü Teâlâ, araları beşyüz senelik olan yedi hendek ile Cehennemden uzaklaştırır.» (27) buyurdu.

Ziyâretin iki âdâbı var: Biri ziyârete gitmekte, diğeri de yemek vermektedir.

(23) Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(24) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk» da Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir. İbn Ebi Hâtem «İlel» de babasından rivâyet etmiştir.

(25) Tirmizî, Ali (R.A.) hadîs'inden rivâyet etmiştir.

(26) Ahmed ve Hâkim, Suheyb'den (R.A.) rivâyet ettiler. Hâkim, isnâdının sahîh olduğunu söyledi.

(27) Taberânî, Abdullah b. Ömer'den (R.A.) rivâyet etti.

MİSAFİR GİTMENİN ÂDÂBİ :

Yemek vaktine denk getirecek şekilde ziyârete gitmek doğru değildir. Bu şekildeki ziyâret menedilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerimde:

لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاظِرِينَ إِنَاءَهُ

«Ey imân edenler, Peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın girip de yemeğin pişmesini beklemeye kalkışmayın.» (33 - Ahzâb : 53) Yâni «tam yemeğe hazırlandıkları sırada evlerine girmeyin» buyurulmuştur. Haberde şöyle vârid oldu:

مَنْ مَشَى إِلَى طَعَامٍ لَمْ يُدْعَ إِلَيْهِ مَشَى فَاسِقًا وَآكَلَ حَرَامًا

«Dâvet olunmadığı sofraya giden kimse, gitmekle fâsık olduğu gibi, yediği de harâmdır.» (28) Fakat yemek vaktini gözetmediği hâlde, gittiği yerde sofraya tesâdüf eden kimse buyur edilmedikçe sofraya oturmamalıdır. Yemeğe buyur dendiği zamân, onların vaziyetine bakar; gönülden ve seve seve söylüyorlarsa oturur, utandıklarından ve nezâket kabilinden buyur ediyorlarsa oturmaz; «karnım tok» vesâire gibi sözlerle mâzeret beyân eder. Acıkmış olup sofra vaktini gözetmeden, karnını doyurmak maksadıyla dostlarından birine gitmesinde beis yoktur. Hattâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.) ile Hazret-i Ebû Bekir ve Hz. Ömer (R.A.) acıkmış olduklarından, yemek maksadıyla Ebû'l-Haysem ve Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin evlerine gitmişlerdir. Bu maksatla, bir dîn kardeşinin evine gitmek, yemek yedirme mükâfatını ihrâz etmesi bakımından, ona manevî bir yardımdır. Bu, Selefin âdetidir. Avn bin Abdullah el-Mes'ûdî'nin üçyüz altmış dostu var idi. Seneyi bunlar ile devreder, her gün birine giderdi. Bir başkasının da otuz dostu vardı. Her birine ayda bir kere giderdi. Yine diğer birisinin de yedi dostu vardı. Haftayı bunların yanında geçirirdi. Dostları onları biliyor ve onlar için hazırlanıyorlardı. Ve bunu bir ibâdet sayarlardı.

Hattâ gittiği evin sâhibini bulamazsa, sadâkatine inandığı ve memnun kalacağından emin olduğu için, yemeğinden yer, öyle çıkardı. Aç olan kimse, dostunun evinden izin almadan karnını doyurabilir. Zâten izinden gâye rızâdır; izin ise zımnen mevcûddur. Çok kimseler sarâhaten müsâade eder, fakat gönülden râzî değildirler. Bu gibilerin yemeğini yemek mekrûhtur. Fakat müsâadesi alınamıyan o

(28) Beyhakî, Hz. Âişe'den (R.Aa.) rivâyet etmiştir.

gibi gâiblerin yemeğini yemek, mahbûb ve sevimlidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerimde bu şekilde, evlerinden yemek yenebilecekler arasında bir de:

أَوْصِيَكُمْ

«Yahud dostlarınızı» (*) (24 - Nûr: 61) buyurulmuştur. Yâni tevekkel de olsa bunların evlerinden yiyebilirsiniz. Hattâ Resûl-i Ekrem Efendimiz bir gün Berîre'nin [Hazret-i Âişe'nin azadısı olan bir kadındır] evine girdi. Berîre'de, kendisine hediye edilmiş et yemeği vardı. Resûl-i Ekrem ondan yedi ve: «Hediye yerini buldu» diyerek oradan ayrıldı. Çünkü Berîre'nin buna memnun olacağını biliyordu. Binnâenaleyh kat'î olarak izin vereceğini bildiği kimsenin evine böyle müsâadesiz gitmek câizdir. Aksi hâlde mutlaka müsâade almadan girilemez. Muhammed bin Vâsi' ve arkadaşları, izinsiz Hasan-ı Basrî'nin evine girer ve bulduklarını yerlerdi. Hasan-ı Basrî bu hâli gelip gördüğünde hoşuna gider, memnun kalır ve: «İşte biz böyle isteriz.» derdi. Hasan-ı Basrî bizzât kendisi de bâzı bakkal dükkânlarının yiyecek maddelerinden birer tâne alır yerd. Hişam, kendisine:

— Yâ Ebâ Sa'id! Sen ki takvâ husûsunda çok titizsin. Bu yaptığın nedir? Deyince, Hasan-ı Basrî:

— Kur'ân'daki «ekil» âyetini oku, dedi. Hişam:

أَوْصِيَكُمْ

«Yahud sâdık dostlarınızı» âyetini okuyunca, Hasan-ı Basrî:

— İşte dostun yemeği yenir, dedi. Hişam:

— Sâdık kimdir? Diye sordu. Hasan-ı Basrî:

— Sâdık, canının meylettiği ve gönlünün kendisi ile huzûr bulunduğu kimsedir, dedi.

Bir cemâat Süfyân-ı Sevri'nin evine gitti ve kendisini evde bulamadılar. Hemen kapıyı açıp, sofrayı kurarak yemeğe başladılar. Tam o esnâda Süfyân-ı Sevri de içeri girdi: «Yahu ne güzel yaptınız. Siz böyle yapmakla bana Selefin ahlâkını hatırlattınız. İşte onlar böyle yaparlardı» dedi. Yine bir cemâat, Tâblinden bir zâtı ziyârete gitti. Ne yazık ki bu zâtın sofraya koyacak bir şeyi yoktu. Hemen komşusuna koştu, komşusunu evde bulamadı. Tencereye baktı, yemek pişmiş, dolaba baktı ekmek var. Hemen aldığı gibi doğru misâflerine getirdi. Hâne sâhibi bunu öğrenince: «Çok güzel yaptın. Onlar bir daha böyle

(*) «...Sâdık dostlarınızın evlerinde yemenizde size bir günah yoktur...»

uğrarlarsa, yine hiç çekinmeden aynı şeyi tekrarlayabilirsin» dedi. İşte eve girmenin ve misâfirliğe gitmenin âdâbı budur.

MISÂFİRİ YEDİRMENİN ÂDÂBİ :

1 — Yemek yedirmenin başlıca âdâbı, masraf yapmadan hazır olanı sofraya koymaktır. Şâyet yedirecek yemeği ve elinde de parası yoksa, borca girmez. Muhtâç olduğu nafakasını hâzırda da olsa başkasına yedirmek necbûriyetinde değildir. Zâhidlerden bir tânesi borç olarak aldığı yemeği yerken bir misâfir içeri girdi. Zâhid: «Eğer ben bu yemeği borç ile almasam sana da yedirirdim, fakat veresiye aldığım bir yemeği sana yediremem» dedi.

Yukarıda, misâfire yemek vermek için külfete girilmez demiştik. Külfet, kendisinin yiyemediğinden misâfirine yedirmektir. Hattâ Fudayl: «İnsânların birbirinden uzaklaşmaları külfettendir. Bir defa dostuna gider. Dostu bir sürü masraf edip külfete girer. Bunu gören dost, bir daha da gelemeyiz, bu sûretle araları açılmış olur» dedi. Zâtın biri şöyle diyor: «Ben dostlarımdan bana gelene aldırış etmem, gelen gelsin. Çünkü külfete girmem, mevcûdum ne ise onu ortaya koyarım. Eğer külfete girersem, onun gelmesinden ağırlanır ve gelmesinden kendisini o zamân usandırmış olurum» dedi. Yine zâtın biri dostuna gittiğinde bir sürü külfete girdiğini görünce, kendisine: «Dostum, ne sen ne de ben yalnız iken bu yemekleri yeriz. O hâlde bu külfetin mânâsı nedir? Ya bu külfet ortadan kalkar, veyâ ben bir daha gelmem! İyisi mi sen bu külfeti kaldır ve biz de gidip gelelim» dedi.

Külfetin bir çeşidi de varını yoğunu misâfire takdim edip, âile efrâdını sıkıntıya düşürmektir. Rivâyet olundu ki: Adamın biri, Hazret-i All'yi evine dâvet etti. Hazret-i All: «Üç şart ile dâvetini kabul ederim» dedi. Bunlar da: «Çarşıdan bir şey getirmeyeceksin, evine de ben geleceğim diye bir şey yığmayacaksın, varını yoğunu ortaya koyup çoluk çocuğunu rahatsız etmeyeceksin. Bu şartlar tahtında ben de gelirim» dedi. Seleften bâzıları, evinde olanın her çeşidinden sofraya getirirlerdi. (Bu, misâfire ikrâmdır).

Câbir b. Abdullah'a misâfirler geldi. O da ekmek ile sirkeyi sofraya koydu ve: «Eğer külfetten men'olunmasaydık, ben de külfete katlanırdım, size daha başka bir şeyler hazırlardım» dedi. Yine zâtın biri şöyle diyor: «Ziyâretine habersiz gelenlere hâzırda olanından yedir, külfete katlanma. Fakat, sen dâvet edersen elinden gelen ikrâmı yap». Selmân: «Resûl-i Ekrem, bizde olmayan şeyi misâfir için almak

(29) Buhârî'nin Hz. Ömer b. Hattâb'dan (R.A.) «Tekellüfden menolunduğu» diye rivâyeti vardır.

sûretiyle külfete girmememizi ve mevcûd ile yetinmemizi bizlere emretmiştir» (29) demiştir. Yûnus aleyhisselâm, dostları kendisini ziyarete geldiklerinde, onlara bir parça arpa ekmeği, bir miktar da kendi mahsûlü olan fasulye yemeğini takdim ederek: «Yiyiniz, eğer Allahu Teâlâ tekellûf edenlere lânet etmeseydi, ben de tekellûf eder size daha çeşitli yemekler hazırlardım» dedi. Enes bin Mâlik (R.A.) ve diğer bâzı sahâbîler, ekmek kırıntıları ve hurma döküntülerinden ne bulursan misâfirin önüne koyarak: «Kendisine takdim edileni tahkir eden ile, mevcûdunu hakir görüp misâfirine takdim etmek istemeyenlerden, hangisinin daha büyük günâh işlediğini bilemeyiz.» derlerdi.

2 — İkinci edeb, ziyâretçiye aittir. Bu da ev sâhibinden, «şunu, bunu getir» diye muâyyen bir yemek istememelidir. Olur ki ev sâhibi ağırlansın ve güç vaziyete düşer. Hattâ hâne sâhibi, iki yemekten birini teklif ederse, misâfir dâimâ ehvenini tercih etmelidir. Sünnet olan da budur. Haberde:

أَنَّ مَا خَيْرَ رَسُولٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ سَيْنَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَتْرَهُمَا

«Resûl-i Ekrem, muhayyer bırakıldığı iki şeyden dâimâ ehvenini tercih ederdi.» (30) diye vârid olmuştur. A'meş Ebû Vâil'den şöyle hikâye ediyor. Ebû Vâil diyor ki: Bir arkadaşım ile Selmân'ın ziyâretine gittim. Bize bir miktar arpa ekmeği ile biraz da tuz getirdi. Arkadaşım «şu tuzun yanında biraz da sağıter [kekik gibi bir ot] olsaydı» dedi. Bunun üzerine Selmân matarasını rehin vererek o otu aldı geldi. Yemeği bitirince arkadaş «Bize verdiği ni'mete kanâat ettiğimiz Allah'a hamdederiz» dedi, Selman: «Eğer kanâat etseydin, benim matara rehinde olmazdı» dedi. Bu dediğimiz, ev sâhibinin vaziyetine göre değişir. Ev sâhibinde var veyâ almakta zorluk çekmezse, o zamân teklifte kerâhet yoktur. İmâm Şâfiî, Bağdâd'da Zagferânî'ye misâfir gittiği zamân, kendisinden çeşitli yemekler istemiştir. Zagferânî her gün pişecek yemek listesini hizmetkârına verirdi. Bir gün İmâm Şâfiî hizmetkârdan listeyi alır ve kendisinden de bâzı ilâveler yapar. Sofrada bu yemekleri gören Zagferânî, «Ben bunları listeye almadım» diye hizmetkâra çıkışınca, hizmetkâr, İmâm Şâfiî'nin kendi yazısı ile olan ilâveyi gösterir. Zagferânî de sevincinden, kölesi olan bu hizmetkârı âzâd eder. Ebû Bekr-i Kettânî «Serriyyü's-Sakatî'nin yanına gittim, ufalanmış ekmek getirdi, yarısını bir bardağa döktü. Ben: «Ne yapıyorsun? Onun hepsini bir nefeste yutarım» dedim. Se-

(30) Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den (R.Aa.) rivâyet etmişlerdir. Müslim'in rivâyetinde «Günâh olmadıkça» kaydı vardır.

riy gülerek, «Senin bu samimiyyetin, bir Hac sevâbından daha makbûldür» dedi. Bâzıları, yemek üç şekildedir, dediler: a) Yoksullar ile yemek: Bu sofrada iysâr yapmak, yâni yoksulların fazla yemesini sağlamaktır, b) Dostlarla yemek: Bu da çekinmeden samimî hava içinde olur. c) Ekâbir ile bir sofrada yemek: Bu da edebe riâyetle olur.

3 — Misâfirî yemeğe teşvik etmek, arzû ettiği şeyleri istemesini söylemek, bu sûretle onu memnûn etmeğe çalışmaktır. Burada büyük fazilet vardır. Nitekim hadiste:

مَنْ صَادَفَ مِنْ أَجْنِهٍ شَهْوَةً غُفِرَ لَهُ وَمَنْ سَرَّ أَخَاهُ الْمُؤْمِرَ فَقَدْ سَرَّ اللَّهَ تَعَالَى

«Din kardeşinin arzû ettiği yemeği kendisine yediren kimsenin günâhları bağışlanır. Din kardeşini sevindiren, Allah'ı sevindirmiş olur.» (31) buyurulmuştur. Yine Câbir'in (R.A.) rivâyet ettiği bir hadiste Resûl-i Ekrem Efendimiz:

مَنْ لَذَّ أَخَاهُ بِمَا يَشْتَهُى كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ وَمَنْ عَنَى أَلْفَ أَلْفِ سَيِّئَةٍ وَرَفَعَ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ دَرَجَةٍ وَأَطْعَمَهُ اللَّهُ مِنْ ثَلَاثِ جَنَابٍ جَنَّةَ الْفِرْدَوْسِ، وَجَنَّةَ عَذِيبٍ وَجَنَّةَ الْخُلْدِ

«Din kardeşinin canı çektiği bir şey ile ağzını tatlandıran kişiye Allahu Teâlâ bir milyon sevâb yazar, bir milyon günâhlarını mahveder, bir milyon derecesini yükseltir ve Allahu Teâlâ, Fırdevs, Adn ve Huld olmak üzere üç Cennet'ten ona yemek yedirir.» (32) buyurulmuştur.

4 — Misâfirine «yemek getireyim mi?» dememek. Yemeği varsa hiç sormadan sofrayı kurmaktır. Nitekim Sevrî: «Dostun seni ziyârete geldiği vakit, «Yemek getireyim mi yer misin?» demeden sofrasını kurabilirse ne âlâ. Yemezse hemen kaldırırın. Şayet yemek yedirmek niyetinde değilsen, hiç yemekten bahsetmemeli ve yemek göstermemelidir» demiştir. Yine Sevrî şöyle diyor: «Yediğini çocuklarına yedirmeyecekse onlara göstermemelidir.» Sôfilerden biri şöyle diyor: «Yanınıza yoksul geldiği zamân onu yedin, âlim geldiği zamân, ondan mes'ele sorun. Kurra geldiği zamân, ona da mihrabı gösterin.»

(31) Bezzâr ve Taberânî, Ebû'd-Derdâ'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(32) İbnü'l-Cevzî «Mevzû'at» ında zikretti.

DÖRDÜNCÜ BÂB

ZİYÂFETİN ÂDÂBİ BEYÂNINDADIR.

Ziyâfette altı âdâb vardır. Bunlar: 1 — Dâvet, 2 — İcâbet, 3 — Mecliste bulunmak, 4 — Yedirmek, 5 — Yemek, 6 — Ayrılmaktır.

Şimdi biz, inşâallah, bunları açıklayacağız. Evvelâ ziyâfetin faziletini anlatalım. Hadîs :

لَا تَكَلَّفُوا لِلضَّيْفِ قَبْضُوهُ فَإِنَّهُ مَنْ أَبْغَضَ الضَّيْفَ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ
وَمَنْ أَبْغَضَ اللَّهَ أَبْغَضَهُ اللَّهُ ۝

«Misâfir için külfete girmeyin; misâfirin buna canı sıkılır. Kim ki misâfiri küstürürse, Allah'ı küstürmüş olur. Allah'ı küstürene de Allah buğz eder.» (33) Yine Resûl-i Ekrem :

لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يُضِيفُ ۝

«Misâfir ağırlamayan (istemeyen) kimsede hayır yoktur.» (34) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem, ineği ve devesi bol bir kimseye uğradı. Bu adam, Resûl-i Ekrem'i yedirmedi. Birkaç koyunu olan bir kadına uğradı, kadın, misâfirine hemen bir koyun kesiverdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

انْظُرُوا إِلَيْنِهَا، إِنَّمَا هَذِهِ الْأَخْلَاقُ بِيَدِ اللَّهِ فَمَنْ شَاءَ أَنْ يَنْجَحَ خَلَقَ
حَسَنًا فَعَلَهُ ۝

(33) Ebû Bekir b. Lâî «Mekârim-i Ahlâk» da Selmân'dan (R.A.) ayrı bir ifade ile rivâyet etmiştir.

(34) Ahmed, Ukbe b. Âmir'den (R.A.) rivâyet etti. Râviler arasında İbn Ebî Luhey vardır.

«Şunlara bakın: Bu ahlâk ancak, Allahu Teâlâ'nın yed-i kudretindedir, onu dilediklerine lûtfeder.» (35) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem'in âzâdlı kölelerinden Ebû Râfi anlatıyor: «Bir gün Resûl-i Ekrem'e bir misâfir geldi, Resûl-i Ekrem bana: «Falan yahûdiye git, misâfirim geldiğini söyle ve bana recep ayına kadar bir miktar un ver-sin de» buyurdu. Yahûdi, rehin almadan vermem, dedi. Resûl-i Ekrem'e haber verdiğimde:

وَاللّٰهُ اِنِّيْ لَا مَيْنَ فِي السَّمَاۗءِ، اَمِيْنٌ فِي الْاَرْضِ، وَلَوْ اَسْلَفْنِيْ لَا دَيْنَۃُ
فَاَذَهْتُ بِدِرْهَمِيْ وَارْهَنَهُ عِنْدَهُ ۝

«Allah'a yemin ederim ki, gökte de emnim, yerde de emnim. Eğer bana veresiye verseydi, gününde borcumu öderdim. Al şu zırhı-mı götür rehin ver de un al gel.» (36) buyurdu. İbrâhim aleyhisselâm, yemek yiyeceği zamân, bir iki mil mesâfede kendisiyle yiyecek bir mi-sâfir arardı. Bu sebepten kendisine «Misâfir babası» denirdi. Bu misâ-firperverlikteki sadâkatının delili olarak, el'an medfûn bulunduğu Hebron [Halilürrahman] (*) mağarasında her gün üç yolcudan yüz yolcuya kadar yemek yedirilmektedir. Burasını idâre eden zât, bugü-ne kadar buranın hiç bir akşam misâfirsiz kalmadığını söylemiştir. Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.) «İhsân nedir?» diye sorulduğunda, Resûl-i Ekrem Efendimiz:

اِطْعَامُ الطَّعَامِ، وَبَذْلُ السَّلَامِ ۝

«Yemek yedirmek ve herkese selâm vermektir.» (37) buyurmuş-tur. Yine Resûl-i Ekrem'e, «Keffârât ve derecât nelerdir?» diye sor-duklarında:

اِطْعَامُ الطَّعَامِ، وَالصَّلَاةُ بِالنَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامُ ۝

«Yemek yedirmek ve insânlar uykuda iken namâz kılmaktır.» (38)

(35) Harâiti, «Mekârim-i Ahlâk» da mürsel olarak Ebû'l-Minhâl'den (R.A.) rivâ-yet etmiştir.

(36) İshak b. Râhuye «Müsne'd» inde, Harâiti «Mekârim-i Ahlâk» da, İbn Mar-duce Tefsir'de rivâyet etmişlerdir.

(37) Buhâri ile Müslim, Abdullah b. Ömer'den (R.A.) ayrı ifâde ile rivâyet et-mişlerdir.

(38) Tirmizi ve Hâkim, Muâz'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, «Sahih-tir» demiştir.

(*) Halen İsrail işgali altındadır.

diye cevâb vermişlerdir. «Hacc-ı mebrûr hangisidir?» diye sorduklarında da :

فَقَالَ اطْعَمُوا الطَّعَامَ وَطَيَّبُوا الْكَلَامَ

«Yemek yedirmek ve güzel konuşmaktır.» (39) buyurmuşlardır. Enes (R.A.) «Misâfirin girmedığı (gelmediği) eve melek girmez.» demiştir. Ziyâfet vermenin ve yemek yedirmenin fazîletini bildiren daha pek çok haberler [hadîsler] vardır.

Şimdi âdâbını anlatalım :

DÂVET

Dâvet eden zâta yakışan kötü kimseleri değil, iyi kimseleri dâvet etmektir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir kişiye duâsında :

اَكْثَلِ طَعَامَكَ الْاَبْرَارَ

«Yemeğini iyiler yesin.» (40) demiştir. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.)

لَا تَأْكُلْ إِلَّا طَعَامَ نَفْسِي وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا نَفْسِي

«Ancak iyilerin yemeğini ye, yemeğini de ancak iyiler yesin.» (41) buyurmuştur. Zenginleri değil, hâssaten fakirleri seçmelidir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz :

شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيْمَةِ، يُدْعَى إِلَيْهَا الْأَغْنِيَاءُ، دُونَ الْفُقَرَاءِ

«Yemeklerin en fenası, zenginlerin dâvet edilip de fakirlerin çağırılmadığı düğün yemekleridir.» (42) buyurmuştur. Dâvetinde akrabalarını ihmâl etmemek ve onları sırasıyla çağırarak lâzımdır. Çünkü bu gibi cemiyetlere onları çağırmasa aralarının bozulmasına sebep olur. Dâvetinde gösteriş ve âlâyîsten kaçınmalıdır. Gâyesi gönül almak ve Peygamberimiz Efendimizin (S.A.V.) sünnetini yerine getirmek olmalıdır. İcâbetten hoşlanmayan veya kendisinden hoşlanılma-

(39) Hac bahsinde geçmiştir.

(40) Ebû Dâvûd, sahîh sened ile Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(41) Zekât bahsinde geçmiştir.

(42) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

yanı çağırılmamalı, seve seve geleni çağırmalıdır. Süfyân-ı Sevri: Sevmeyi kimseyi dâvet etmek bir hatâdır. Şâyet bu zât, dâvete icâbet ederse hatâ iki olur. Çünkü istemeyerek onu yemeğe zorlamıştır. Takvâ sâhiblerini dâvet etmeli, fâsıkları dâvet etmemeli, dedik. Çünkü mütakiyi yedirmekte ibâdetine, fâsıkı yedirmekte ise fîskına yardımcı olmak vardır. Bir terzi, İbn Mübârek'e: «Ben, sultânların elbiselerini dikerim, acaba onların zulûmlerinde onlara yardımcı oluyor muyum?» diye sordu. İbn Mübârek: «Hayır, yardımcı olan sen değil, sana iğne ile ipliği satandır. Sen ise, zalemenin tâ kendilerindensin.» dedi.

Dâvete icâbet, sünnet-i müekkededir. Hattâ bâzı yerlerde vâcib olduğunu söyleyenler de vardır.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz:

لَوْ دُعِيَ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أَهْدَى إِلَى ذِرَاعٍ لَقَبِلْتُ بِهِ

«Küra' denilen yere de [Tebûk yakınında bir yerdir.] dâvet edilsem; icâbet eder, bir paça yemeği ikram etseler kabûl ederdim» (43) buyurmuştur.

YEMEK DÂVETİNE İCÂBETİN ADABI

Dâvete-icâbetin beş âdâbı vardır:

Birincisi — Zengin fakir seçmeden herkesin dâvetine gitmek. Bunun aksı, yasak olan kibir alâmetidir. Kibir korkusu ile bir çokları hiç bir dâvete icâbet etmemişler, başkasının çorbasına intizâr, zillettir, demişlerdir. Bir diğeri: «Elimi başkasının çanağına sunduğumda ona boynumu bükmüş olurum.» dedi. Kibirlielerin bâzıları ise, zenginlerin dâvetine gider, fakirlerin dâvetine gitmezler. Bu hâl, tamâmen sünnete aykırıdır. Zirâ Resûl-i Ekrem, yoksulların hattâ kölelerin bile dâvetine giderdi. (44) Hasan b. Ali (R.A.) bir gün katır üzerinde dilencilerin yanından geçerken, onları, kum üzerine açtıkları sofrada yemek artıklarını yerken gördü. Onlara selâm verdi. Onlar selâmı aldıktan sonra «Ey Resûlün kızının oğlu, buyur bizimle yemek ye.» dediler. O da «Olur. Allah kibr edenleri sevmez» dedi. Binîtinden inerek onlarla berâber yedi. Sonra yine selâm vererek ayrılırken: «Ben sizin dâvetinize iştirak ettim. Siz de benim dâvetimi teşrif edin» diyerek onları yemeğe dâvet etti. Onlar da kabûl ettiler ve dâvetine icâbet ettiler.

(43) Buhâri, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(44) Tirmizi ve İbn Mâce, Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

Hasan b. Ali (R.A.) onlara iyi bir ziyâfet verdi ve kendileri ile beraber yedi.

«Elimi çanağına uzattığım kimseye boynum büküktür» diyenin sözü, bâzılarına göre sünnete aykırı görülmüşse de, öyle değildir. Şâyet dâvet eden, onun icâbetinden memnûn olmaz ve onu minnet altına almak isterse, o zamân zillet olur. Resûl-i Ekrem, yapılan dâvete icâbet ederdi. Çünkü dâvet edenin memnûn kalacağını ve bunu kendisi için bir şeref sayacağını bilirdi. Demek ki bu, vaziyete göre değişir. Yedirmekten ağırlanan ve dostlar için külfete katlanan kimsenin dâvetine icâbet sünnet değildir. Mümkün olduğu kadar mâzeret beyânı ile onu baştan savmak lâzımdır. Sôfilerden biri: «Misâfirin, kendi rızkını yediğine ve onun dâvetini kabul ile üstünlük gösterdiğine inanan kimselerin dâvetine icâbet et, başkalarının dâvetine değil» demiştir. Seriyyü's-Sakatî, (Allah rahmet etsin) Allah tarafından mes'ûl tutulmayacak ve mahlûkun minneti altına girmeyecek şekilde helâl lokmanın hasretini çekmiştir. Dâvet olunan kimse minnet altında kalmayacağını ve dâvetin samimi olduğunu bildiği zamân, dâveti kabul etmemesi uygun olmaz. Ebû Tûrâb en-Nahşâbî (45): «Bana takdim edilen bir yemekten kaçındığım için ondört gün aç kaldım» dedi. Mârûf Kerhiye: «Herkesin dâvetine gider misin?» diye sorduklarında: «Ben bir misâfirim, nereye indirirlerse oraya konaklarım» demiştir.

İkincisi — Hâtırlı olmayan fakirin dâvetinden çekinmeyeceği gibi, mesâfe uzaklığından ötürü de dâvetten kaçınmamalıdır. Âdeten gidilmesi mümkün olan her mesâfedeki dâveti kabul etmelidir. Bunun için Tevrât veya diğer kitâblarda: «Bir mil mesâfede hasta ziyâretine, iki mil mesâfede cenâze teşyiine, üç mil mesâfede dâvete icâbet et, dört mil mesâfede kardeşliğini ziyârete git» denilmiştir. Dâvete icâbet ve hastayı ziyâret, dirilerin hakkı olduğundan, takdim edilmiştir. Resûl-i Ekrem, hadisinde:

لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ بِالْفَمِيمِ لَأَجَبْتُ

«Eğer Küra'ı Gamim'e de dâvet edilsem icâbet ederdim.» (46) buyurmuştur. Gamim, Medîne'ye bir kaç mil uzakta olan bir yerdir.

(45) Adı, Asker b. Husayn'dır. Hâtem-i Asamm'a arkadaş olmuştur. 245 Hicri'da Bâdiye'de ölmüştür.

(46) Tirmizi'nin, Enes'den (R.A.) bu meâlde bir rivâyeti vardır. Bakınız Tirmizî Tercemesi C. 2, sf. 446'da 1353 numaralı hadis.

Resûl-i Ekrem, Ramazan-ı Şerifte oraya gidince hem iftâr etmiş, hem de namâzı seferî olarak kılmıştır. (47)

Üçüncüsü — Oruçlu [Buradaki oruç nâfile oruçtur.] olduğu için dâvetten geri kalmamalı, iştirak etmelidir. Eğer dâvet eden onun yemesinden mutlaka memnûn oluyorsa, orucunu bozup yemeyi ve dâvet edeni sevindirmelidir. Dostunun gönlünü hoş etmenin sevâbı, oruçtan alacağı sevâbtan daha çok olduğunu bilmelidir. Şâyet, yemesiyle gönlünden memnûn kalacağını kestiremiyorsa, görünüşteki ısrârını samimi kabûl ederek yemelidir. Şâyet, dâvet sâhibinin ısrârının yapmacık olduğunu anlıyorsa, mâzeret beyân ederek orucunu bozmamalıdır.

Dâvette orucunu bozmak istemeyen bir kişiye Resûl-i Ekrem:

نَكَفَ لَكَ أَخُوكَ وَتَقُولُ إِنِّي صَائِمٌ هـ

«Kardeşliğin senin için bu kadar külfete girdiği hâlde, sen «Oruçluyum» demekle hâlâ ısrâr ediyorsun.» (48) buyurdu. İbn Abbâs: «İyiliklerin en üstünü, kendi nâfile orucunu bozmak sûretıyla arkadaşlarına ikrâmı bulundurmak.» buyurdu. Hâne sâhibinin gönlünü hoş etmek maksadiyle tutmakta olduğu nâfile orucunu bozmak, ibâdet ve güzel ahlâktır. Sevâbı, oruca devâmından daha çoktur. Şâyet orucunu bozmazsa, ona yapılacak ikrâm, güzel koku sürmek ve tatlı sohbet etmektir.

Dördüncüsü — Yemeğinin, evinin, mefrûsatının helâl olduğu şübheli olan veyâ içki ve benzeri yasak olan şeyler sofrasında bulunan, evi ipek minderler, gümüş kaplar, canlı resimlerle süslü olan ve meclisinde çalgı, oyun, eğlence, dedi-kodu, çekıştirme, koğuculuk, yalan, iftirâ ve benzeri kötülükler bulunan kimsenin dâvetine icâbet edilmez. Bunların bulunması icâbete mânidir. Hattâ bâzılarına gitmek mekrûh ve bâzılarına gitmek ise harâmdır. Dâvet eden, zâlim, bid'at sâhibi, fâsık ve kötü bir insân olup dâvetiyle şöhrat ve gösteriş peşinde koşuyorsa, yine dâvetine icâbet edilmez.

Beşincisi — Dâvete icâbet eden kimsenin ecir kazanabilmesi için, gâyesi karnını doyurmak olmamalıdır. Bu niyetle giderse, dünyâlık peşinde gezmiş olur, belki aşağıda sıralanan niyetlere sâhib olmalıdır:

(47) Taberânî'nin «Sagîr» indeki rivâyetinde «Akik'de iftar eder ve namâzını kulsaltır» şeklindedir. Akik ile Medine arasında üç mil veyâ daha fazla mesâfe vardır. Kâra'ı Gamîm ise, Mekke ile Gasfan arasındadır.

(48) Beyhâkî, Ebû Sa'îd el-Hudrî'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Dârekutnî de aynı meâlde Câbir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

a) Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ ۝

«Kûra'a da dâvet edilsem icâbet ederdim.» hadisine uyarak sünneti yerine getirmeği,

b) Yine Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

مَنْ نَهَى نَجِيبَ الدَّاعِي فَقَدْ عَصَى آفَةً وَرَسُولَهُ ۝

«Dâvete icâbet etmeyen, Allah'a ve Resûlüne isyân etmiştir.» (49) hadis-i şerifine uyarak isyândan kaçınmağı,

c) Yine Resûl-i Ekrem'in:

مَنْ أَكْرَمَ أَخَاهُ الْمُؤْمِنِ فَكَأَنَّمَا أَكْرَمَ اللَّهَ ۝

«Müslümân din kardeşine ikrâm eden, Allah'a ikrâm etmiş olur.» (50) hadis-i şerifine uyarak, dâvet edene ikrâmı,

d) Yine Resûl-i Ekrem Efendimizin:

مَنْ سَرَّ مُؤْمِنًا فَقَدْ سَرَّ اللَّهَ ۝

«Mü'mini sevindiren, Allah'ı memnûn etmiş olur.» (51) hadisine uyarak, dâvet edeni sevindirmeği,

Resûl-i Ekrem, Allah için sevişenlerin, birbirini yedirmelerini ve ziyâret etmelerini şart koştuğundan, Allah için sevişenlerden olabilmek için, sevdiklerine yedirmeğe hazırlandığı gibi, ziyâfete giden de bu niyetle gitmelidir.

e) Gitmemekle aleyhinde «Kötü huyludur, kibirlidir» gibi dedikodulardan kendisini kurtarmağı niyet etmelidir.

Şu saydıklarımız, dâvete icâbette aranacak altı niyettir. Bunlardan yalnız bir tanesinin bile, insanı Allah'a daha çok yaklaştıracak Aşıkâdır.

(49) Buhâri ile Müslim, Ebû Hûreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(50) İsfehânî, Tergîb ve Terhib'de Câbir'den (R.A.): Ukaylî, Ebû Bekir'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(51) Yukarıda geçmiştir.

Geçmiş büyüklerden birisi «Yemeğe, içmeğe varıncaya kadar her işimde bir hayır niyetine sahip olmayı severim» demiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem, hadîsinde:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَىٰ فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ
إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ . وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ
إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوُّجُهَا ، فَهِجْرَتُهُ إِلَىٰ مَا جَاءَ بِهَا وَهُوَ

«Ameller (in kıymetli) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise ellne geçecek olan ancak odur. Her kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne müteveccih ise, hicreti Allah'a ve Resûlüne ulaşır. Her kimin de hicreti kendisine isâbet edecek dünyalığa veya nikâh edeceği bir kadından dolayı ise, artık hicretli (Allah'ın ve Resûlünün rızasına değil) hicret sebebi olan şeye müntehidir.» (52) buyurmuştur. Niyet, ancak tâat ve mübah olan şeylere te'sir eder. Menhiyata te'siri olamaz. Meselâ, dostlarını memnûn etmek için içki veya başka bir harâm için onlara müsâade ettikten sonra, «Beni niyetim kurtarır. Zirâ ameller niyete göredir» demesi, kendisine bir fayda sağlamaz. Bunun aksine olarak, en büyük ibâdet olan gazâ ve harbde, dünyalığı, rütbe, servet ve ün almağı niyet etmesi, bu gazâ ve harbi ibâdet olmaktan çıkarır. Demek ki niyet, tâat ile mübahda müessir olur. Mübah olan bir işde iyiliği niyet ederse sevâb, kötülüğü niyet ederse günâh kazanır. Bunun gibi, ibâdetlerde Allah rızasına niyet ederse mükâfat, riyâ ve gösteriş gibi şeyleri niyet ederse günâh kazanmış olur.

DÂVET OLUNAN MECLİSTE BULUNMANIN ADABI

Odaya girmenin âdâbı:

Mütevâziyâne bir şekilde odaya girip, müsâit bulduğu yere oturmalıdır. Dâvet olunan yere zamanında gitmeli, ne vaktinden evvel, ne de halkı bekletecek şekilde sonraya kalmalıdır. Odada kimseyi rahatsız etmemeli, ev sâhibinin gösterdiği yeri kabûl edip oturmalıdır. Çünkü belki ev sâhibi yerleri ona göre ayarlamıştır. Ev sâhibine muhâlefet göstermek, programını bozar. Meclistekiler, kendisine önde

(52) Buhâri ile Müslim, Hz. Ömer b. Hattâb'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Buhârî'nin birinci hadîsidir. Tecrid-i Sarîh Tercemesi C. 1, sahife 1'e bakınız.

yer gösterirlerse de onlara tevâzu göstermelidir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz hadisinde:

إِنَّ مِنَ الشَّرِّ مَا يَصْعَدُ إِلَى الرَّضَا بِالذُّونِ مِنَ الْجَنِّسِ

«Meclisin aşağı taratını kabûl etmek, Allah için tevâzudandır.» (53) buyurmuştur. Kadınlar tarafına bakan kapıya doğru oturmamalıdır. Yemeklerin geldiği tarafa fazla bakmamalı; bu gibi hareketler hafifliktir. Yanına gelip oturanın hâl ve hatırını sormalı ve ona hürmette bulunmalıdır.

Ev sâhibi, yatmak üzere gelen misafire, helâyı, abdest alma yerini ve kible istikametini göstermelidir. İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî'ye böyle yapmıştır. İmâm Mâlik, misafirlerinden önce kendi elini yıkamış ve «Hâne sâhibi, dâvet ettiği için, önce kendi elini yıkamalıdır» demiştir. Sonunda da, en son gelen ile, yemesi için, sona kalmalıdır.

Dâvet yerine giden kimse, orada gördüğü kötü şeyi, gücü yettiği takdirde, değiştirmelidir. Gücü yetmediği takdirde onu dili ile reddederek oradan ayrılmalıdır. Bu kötü şeyler de, ipek minderler, gümüş ve altın kaplar, sûretler, çalgılar, oyunlar, açık saçık kadınlar ve benzeri harâm olan şeylerdir. Hattâ Ahmed b. Hanbel: «Gittiği yerde yüzü gümüş işlemeli sürme kabı veya cibinlik gibi ince perde görse, yine oturamaz. Çünkü bunlar, soğuğa ve sığağa mukavemeti olmayan ve gizleme vazifesini bile göremeyen lüzûmsuz şeylerdir. Duvarlara ipeklerin asılmış olduğunu görürse, yine çıkar. Hattâ kirâladığı evde veya girdiği hamâmda sûret [resim] bulursa, onları kazıtmalıdır. Eğer buna gücü yetmezse, oradan da çıkmalıdır.» demiştir. İmâm Ahmed, ancak kapı sürgüleri gümüşten olan yerlerde oturmağa cevaz vermiştir.

Ahmed b. Hanbel'in bu sözleri doğrudur. Ancak tül perdeler ile duvarlara asılan ipekler, harâm değildir. Harâm olan, yalnız erkeklerin ipek giymeleridir. Nitekim hadisinde:

هَذَا حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لِإِنَائِهَا

«Bunlar (İpek ve altın) ümmetimin erkeklerine harâm, kadınlarına helâldir.» (54) buyurulmuştur.

(53) Harâiî «Mekârim-i Ahlâk» da; Ebû Nuaym, «Riyâzü'l-Müteallim»de Talha b. Ubeyd'den ceyyid sened ile rivâyet etmişlerdir.

(54) Ebû Dâvûd, Nesel ve İbn Mâce, Hz. Ali'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

Duvarlarda asılı olan ipeklerle erkeklerin bir münâsebeti yoktur. Belki evlâ olan, mübah olmalarıdır. Çünkü Âyet-i Celile'de:

فُلٌ مِّنْ حَرَمِ زِينَةِ اللَّهِ

«De ki, Allah'ın kulları için yarattığı ziynetleri kim harâm eder?» (7-A'raf:32) buyurulmuştur. Gösteriş için olmadıkça, bir mahzûr yoktur. Şâyet, erkekler bunlara bakarak zevk aldıkları için harâmıdır, demek istiyorsa, bu da yanlıştır. Çünkü erkeklerin, kadınların giydikleri ipeklere bakması helâl oluyor da, duvarda asılı ipeklere bakmaları neden harâm olsun?

YEMEĞİ HAZIRLAMANIN ÂDABI

Bunun da beş âdâbı vardır:

1 — Birinci vâzife, yemeği acele hazırlamaktır. Bu, misafire ikrâmıdır. Resûl-i Ekrem Efendimiz (S.A.V.) bir hadisinde:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ

«Allah'a ve âhiret gününe imân eden, misafirine ikrâm etsin.» (55) buyurmuştur. Ekseriyet toplandığı, vakit geldiği hâlde bir-iki kişinin geç kalması hâlinde, mevcûtların hakkı tercih edilir ve sofra kurulur. Ancak, geç kalanlar fakir veya kalbi kırılacak kimseler ise, beklemekte beis yoktur. Allahu Teâlâ'nın:

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِ

«İbrâhimin (Allah indinde) şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi?» (51-Zâriyât: 24) Âyetindeki «İkrâm olunmuşlar» ifâdesinin mânâsı da, «Hemen yemekleri verilmiş» demektir. Nitekim.

فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِحِجْلِ سَمِيرٍ

«Hemen bir bahâne ile ehline gitti, bir semiz dana getirdi.» (51-Zâriyât: 26) Âyetleri, buna delâlet etmektedir. «Revğan», sür'atle gitmek demektir. Bâzılarına göre, gizlice gitmektir. Bâzılarına göre de, «bir but et getirdi». Buna «icl» denmesi, acele getirmesindendir.

(55) Buhârî ile Müslim, Süreyc'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

Hâtem-i Esamm: «Acele Şeytan'dan, teenni [ağır olmak] rahmândandır. Yalnız beş şeyde acele sünnettir. Bunlar da:

«Misafiri yedirmek, cenâzeyi defnetmek, yetişkin kızı evlendirmek, borcu ödemek, günâha tevbe etmektir» demiştir. (56) Düğünün ilk gününde yemek vermek sünnet, ikinci gününde âdet, üçüncü gününde ise riyâdır.

2 — Yemeği sıraya koymak, (Midneyi yumuşak tutmak için) —varsa— önce meyveyi koymak. Tıbbî bakımdan da bu daha doğrudur. Çünkü hazmı daha kolaydır. Kur'an-ı Kerim'de de bu tertibe riâyet edilerek:

وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَخْتَارُونَ وَلَحْمٍ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ

«Tercih ettikleri meyvelerden ve canları arzû ettiği kuş etlerinden (yerler)» (56-Vâkı'a: 20, 21) buyurulmuş, meyve et üzerine takdim edilmiştir. Meyveden sonra ise, et ve tirit takdim edilmelidir. Zira Resûl-i Ekrem:

فَضَّلُ عَائِشَةُ عَلَى النَّبَاءِ كَفَضْلِ التَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ

«Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tirit yemeğinin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.» buyurmuştur. Bunun üzerine bir de tatlı getirirse her çeşit iyi yemekleri toplamış olur. Allahu Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerimde İbrâhim Aleyhisselâm'ın, misafirine büryan [bir nevi kuzu kebâbı] takdim ettiğini ve bunun bir ikrâm olduğunu haber vermesi, et yemeğinin, iyi bir ikrâm olduğuna delildir. Yine Allahu Teâlâ iyi yemekleri tavsif ederken şöyle buyuruyor:

وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنِّ وَالسَّلْوَى

«Ve size bal ve et indirdik» (2-Bakara: 57). Et'e Selvâ denmesi, etin, diğer yemeklerin de yerini tutup, yiyen kimseyi teselli ve teskin etmesi bakımındandır. Etin yerini hiç bir yemek tutamaz. Bunun için Resûl-i Ekrem de:

مَسْنَدُ الْإِدَارِ اللَّحْمُ

«Yemeklerin en üstünü et'tir» buyurdu. Allahu Teâlâ, bal ve et'i tavsif ettikten sonra:

(56) Tirmizi, Sehl b. Sa'd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

«Size rızık ettiklerimizin iyilerinden yiyin.» (2-Bakara: 57) buyurmuştur. Bu da et ile tatlının, yemeklerin iyisinden olduğunu bildir-mektedir. Ebû Süleyman Dârânî: «Yemeklerin iyisini yemek, Allahu Teâlâ'nın rızasını celbeder» demiştir.

Bütün bu tayyibât, temiz ve iyi yemekler, bir de soğuk su içmek ve sonundâ ılık su ile elleri yıkamakla tamamlanır. Me'mûn (57): «Buzlu su içmek Allah'a şükrü gerektirir» dedi. Edîblerden biri: «Dostlarını dâvet edip onlara koruk aşısı ve boranı (58) yedirip bir de soğuk su içirdin mi işte ziyâfeti tamamlamış oldun» demiştir. Bir zi-yâfette fazla masraf eden hâne sahibine, hekimin biri: «İyi pişmiş ekmeğin, keskin sirke ve bir de soğuk suyun bulundu mu kâfi idi, bu masraflara hiç de lüzûm yoktu!» dedi. Diğer hakim'in biri: «Bir kap yemek üzerine bir tatlı, mütenevvi yemeklerden çok daha iyidir, bir çeşitten doymak, çok çeşitli yemeklerden hayırlıdır.» dedi. Denildi ki, yeşil sebzelerin bulunduğu sofrada melekler de hâzır olur. Bu gibi yeşil sebzelerle sofrayı süslemek de müstehabdır. Haberde, İsrail Oğul-larına inen sofrada Hilyon otu veya Pırasadan başka her çeşit sebze mevcûttu diye vârid olmuştur. Yine bu sofrada başucunda sirke, kuy-ruk tarafında da tuz bulunan bir de balık ve üzerlerinde birer zeytin ve birer de nar bulunan yedi çörek vardı. Sofranın bu şekilde bezen-mesi, insanın zevkini ve iştahını arttırır.

3 — Yemeklerin iyisini önce getirmeli ki, arzû edenler onlardan bolca yiyebilsin de sonradan çok yemeğe lüzûm göstermesinler. Hal-buki ehl-i keyif, fazla yemek için önce kaba sonra da nefis yemekleri sofraya koymakla lüzûmundan fazla yemek yemiş olurlar. Bu ise şün-nete ve sıhhate aykırıdır. Halbuki eskiler bütün yemekleri ortaya kor, herkes canı arzû ettiğinden yemekle karnını doyurmuş olurdu. Aynı zamanda fazla da yemezlerdi. Ev sahibinin başka yemeği bu-lunmadığı takdirde: «İşte yemek budur, karnınızı bundan doyurma-ya çalışın» derdi.

Hattâ bâzı mürüvvet sahiplerinin, yemeklerin listesini misâfir-lerine arzettiği de hikâye edilir. Irak'tan gelen şeyhin birine Şam'da sofraya kurmuşlar ve bir yemeği öne sürmüşler. Şeyh: «Irak'ta bu ye-meği en sona alırlar» demesi üzerine, Şam'lılar: «Bizde de usûl böy-

(57) Abbâsî halifelerindendir ve Hârûn Reşid'in oğludur.

(58) Me'mûn'un vezîri Sehl'in kızı Boran'ın icad ettiği hazmı kolay bir yemektir. Boran'a nisbet edilerek «Boranî» denilmiştir.

ledir. Fakat bu adamın başka yemeği yoktur; ilki de bu, sonu da budur» demeleri üzerine, Şeyh mahcûb olmuştur. Başka birisi: «Birkaç kişi bir evde misâfirdik. Bize kurutulmuş ve pişirilmiş kelle getirdiler, ondan bir şey yedik fakat doymadan bıraktık. Çünkü üzerine başka bir çeşit ve hiç olmazsa meyve bekliyorduk. Ne yazık ki o yemek kalktıktan sonra leğen ibrik gelince, birbirimize bakakaldık. O sırada meşâyıhtan şakacı bir zat «Allah gövdesiz başlar yaratmağa kaadirdir» dedi. Hâdiseyi anlatan adam devamla «biz o gece sâhura kadar ekmek artıklarını arıyacak kadar aç bekledik» dedi. Bunun için ya, bütün yemekleri ortaya koymalı, yâhut başka yemek olmadığını haber vermelidir.

4 — Misâfirler elini çekmeden yemekleri kaldırmamalı, belki son lokmayı da yemek isteyen olur. O yemeğin son lokmasını yemek. onun için, başka yemekten daha hayırlı olabilir.

Sofilerden ve aynı zamanda çok şakacı bir zât olan Sutûri (59) şöyle anlatıyor: İleri gelenlerden bir kaç kişi ile zengin bir cimride misâfir bulunuyorduk. Bir kuzu geldi. Misâfirler, kuzuyu parçaladı. Bunu gören cimri dayanamadı, daha yarıyı yememiştik ki hizmetkârına «Kuzuyu kaldır, çocuklar yesin» dedi. Ben de hizmetkârın arkasından kaçtım. «Nereye gidiyorsun?» diyenlere, «çocuklarla yemeğe gidiyorum» dedim. Bunun üzerine cimri ev sâhibi utanarak, kuzuyu geri getirtti.

Yine bunun gibi, misâfirler çekilmeden, kendisi elini çekmemelidir. Çünkü misâfirlerden, belki utanıp yiyemiyen olur. Hattâ kerem sâhibi insanlar, yemek çeşitlerini misâfirlerine bildirir ve onları yemekte serbest bırakırlardı. Bitirmeğe yakın, kendisi de diz çökerek «Bismillâh» der, elini yemeğe uzatır ve: «Haydi benimle berâber yiyin.» der ve bu sûretle onların doymalarına yardım ederdi. Bu ise, güzel bir harekettir.

5 — Sofraya yetecek kadar yemek getirmelidir. Yemeği az koymak, mürüvvet değildir. Fazlası da — hele koyduğu yemeği tamamen yemelerini arzû etmiyorsa — isrâf ve riyâ olur. Ancak gönül hoşluğu ile, misâfirlerinin yemeğin hepsini yemelerini istiyor ve artan ile yümn ü bereket kasedediyorsa, o zaman zarâr etmez. Zirâ hadîsde: «Misâfirin önünden artan yemeği yiyen kimseye, o yemekten sorulmaz.» buyurulmuştur. İbrâhim b. Edhem, sofraya pek çok yemek

(59) Sutûri, pâdişahların perdedârına ve Kâ'benin perdesini taşıyana verilen addır. Bu isimle bilinen iki şahıs vardır. Biri Ebû Hasan Ali b. el-Fadl, diğeri Abdülâzîz Muhammed b. Nasr'dır. Bu zât ise bunlardan başka birisidir ve künyesi Ebû Abdullah'tır.

koymuştu. Süfyân-ı Sevrî: «İsrâf değil mi, ne yapıyorsun?» deyince İbrâhim: «Misâfirin önüne konan yemekte isrâf olmaz.» demiştir. Bu maksatla olmadığı takdirde, sofraya fazla yemek koymak, külfet olur.

İbn Mes'ud (R.A.): «Yemeği ile gösteriş yapanın dâvetine icâbetten nehyolunduk.» demiştir. Sahâbeden pek çokları, bu gibilerin yemeğini mekrûh saymıştır. Bunun için Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) sofrasında yemek artmamıştır. Zîrâ onlar, ihtiyaçtan fazla yemeği sofrada bulundurmaz ve hattâ tam doyuncaya kadar da yemezlerdi.

Âdâblardan birisi de, pişirdiği yemeklerden evvelâ kendi ev halkına ayırmalıdır ki, gözleri misâfirin sofrasında kalmasın. Şâyet böyle yapmazsa, onlar misâfirin sofrasından artanı beklerler. Bir şey artmayınca da canları sıkılır, misâfirin aleyhinde dedi-kodu yaparlar. Bu sûretle de, çoluk çocuğunun arzû ettiği yemeği misâfirlerine yedirmekle onlara ihânet etmiş olur. Misâfirin, sofrada artan yemeği götürmeğe hakkı yoktur. Sofiler, buna zillet derler. Ancak, ev sâhibi sarâhaten izin verir veya artan yemeği götürmesinden memnûn kalacağını bilirse, o zaman götürebilir. Hâne sâhibinin muvafakatini aldıktan sonra, artan yemeği, arkadaşlar arasında müsâvi şekilde bölmeli ve herkes hissesine düşeni almalı veya utandığından değil, gönülden arkadaşına müsâade ettiğini alabilmelidir.

DÂVETTEN DÖNMENİN ÂDÂBI

Bunun üç âdâbı vardır:

1 — Ev sâhibi, misâfirleri ile beraber kapıya kadar çıkmalıdır. Bu, misâfire ikrâmıdır. Resûl-i Ekrem, böyle emretmiştir. Nitekim hadîsde:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ هـ

«Allah'a ve âhirete imân eden, misâfirine ikrâm etsin.» buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

إِنَّ مِنْ أَسَنِّ الضَّيْفِ أَنْ يُشْتَمَ إِلَى بَابِ الدَّارِ هـ

«Misâfiri, kapıya kadar uğurlamak, usûldendir.» buyurmuştur. Ebû Katâde şöyle anlatıyor: «Hâbeş Kırâlı Necâşî'nin bir heyeti Resûl-i Ekrem Efendimizi ziyârete gelmişti. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) biz-zât onlara hizmete başladı. Bunu gören Ashâb: «Biz varız, sen otur, yâ Resûlallah» demeleri üzerine, Resûl-i Ekrem Efendimiz:

كَلَّا إِنَّهُمْ كَانُوا إِتْحَابًا مُّكْرِمِينَ وَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَكْأَفِيَهُمْ

«Hayır, aslâ müsâade edemem. Çünkü onlar benim Ashâbıma orada (Habeşistan'da) ikrâm ettiler, ben de bizzât mukaabelede bulunmak isterim.» demiştir.

Misâfire tam mânasıyle ikrâm etmek için geldiğinde, sofrada ve giderken kendisine güler yüz göstermek ve hoş sohbetle bulunmaktır. Misâfirin asıl arzû ettiği güler yüz, tatlı dil ve hüsn-i kabûldür.

Evza'î'ye: (60) «Misâfire ikrâm nedir?» diye sormuşlar, Evza'î «Güler yüz ve tatlı dildir» demiştir.

Yezîd b. Ebî Ziyâd da: (61) «Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın (62) huzûruna her girdiğimde, benimle güzel konuşur ve bana nefis yemekler yedirirdi.» demiştir.

2 — Misâfir, — her ne kadar kendisine gereği gibi ikrâm yapılamamışsa da — gönül hoşluğu ile ve memnûniyetini ifâde edecek şekilde ayrılmalıdır. Böyle yapmak, iyi ahlâk ve tevâzuun eseridir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz (S.A.V.):

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَذُرُّكَ بِحَسَنِ خُلُقِهِ دَرَجَةً الصَّائِرِ الْقَائِمِ

«Muhakkak ki kişi güzel ahlâkı sayesinde, gündüz oruçlu, gece ibadet edici (olanların) derecesine yükselir.» (63) buyurmuştur.

Eskilerden birinin verdiği bir ziyâfette dâvetlilerden birisi bulunamamıştı. Dâvet edildiğini duyunca sonradan ev sâhibine geldi. Ev sâhibi:

— Ne var, ne istiyorsun? diye sordu. Adam:

— Dâvet etmiştiniz, geç haber aldım ve şimdi geldim, dedi. Ev sâhibi:

— İyi ama, dâvet bitti, misâfirler dağıldı gitti. Adam:

(60) Evzâî, Dimeşklî [Şamlı] büyük fakih Abdurrahman b. Ömer'dir.

(61) Benî Hâşim'in azadlılarından, Kûfeli bir zâttır. Hadîs rivâyetinde bulunmuştur. 137 Hicride ölmüştür.

(62) Medine'li ve Ensâr'dandır. Birçok rivâyetleri vardır. Kabîlesi kendisine bir hükümdar kadar saygı gösterirdi.

(63) Taberânî «Kebîr» inde Ebû Ümâme'den rivâyet etmiştir. Ayrıca Hâkim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiş ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre, sahîhtir, demiştir.

— Artan bir şey kalmadı mı, isterse bir ekmek ufağı olsun bana yeter, dedi. Ev sâhibi:

— Maalesef hiç bir şey kalmadı dedi. Adam:

— O halde yemeğin piştiği tencereyi getirin onu sıyırayım, dedi. Ev sâhibi:

— Maalesef onu da yıkadık, deyince, misâfir: «Elhamdülillâh» diyerek oradan ayrıldı. Bunu görenler:

— Ne idi, nasıl oldu bu iş? Diye sorduklarında, adam:

— Ev sâhibi bizi hayır niyetiyle dâvet etti. [Yetişemedim, sonra gittiğim de yine iyi niyetle geri çevirdi.] Biz de memnûn olarak ayrıldık, dedi.

İşte tevâzu, güzel ahlâk budur. Şöyle hikâye olundu: Cüneyd-i Bağdâdî'nin hocasını, bir çocuk dört kere babasının ziyâfetine dâvet etti. Fakat her defâsında da babası bu zâtı kovdu. Her defâsında çocuğun gönlünü hoş etmek için dâvete icâbet ettiği gibi, babasının arzûsuna uyarak da geri dönerdi.

İşte bu gibiler, belâyı Mevlâdan bilen, Allah için tevâzû ile zillete düşen, tevhid ile huzûr bulup red ve kabûlü Allah'ın bir imtihanı kabûl eden, insanların ikrâmı ile koltukları kabarmadığı gibi, onların tahkirine de aldırış etmeyip her şeyi Allah'tan bilen kimselerdir. Bunun için biri: «Ben dâvete hiç de icâbet etmek istemem. Fakat icâbetimin sebebi, Cennet'in yemeklerini hatırlamak içindir. Cennet'in yemekleri nefis, zahmetsiz olduğu ve herhangi bir şekilde hesâb sorulmayacağı için, dâvet yemeği de öyledir.» demiştir.

3 — Ev sâhibinin müsâadesini almadan çıkmamalı, gönlünü alıncaya kadar oturmalıdır. Misâfir olarak gittiği yerde ev sâhibine ağırlık vermemek için, üç günden fazla kalmamalıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz:

الْبَيْتُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَخَارَاقَ صَدَقَةٍ هـ

«Misâfirlik üç gündür. Bundan fazlası sadakadır.» (64) buyurmuştur. Ev sâhibi samimi olarak ısrâr ederse, o zaman daha da fazla kalabilir. Misâfire bir yatak te'min etmek, müstehabdır. Nitekim Resûl-i Ekrem:

(64) Buhârî ile Müslim, Ebû Şurayh-ı Huzâ'i'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

فِرَاشٌ لِلرَّجُلِ، وَفِرَاشٌ لِلْمَرْأَةِ، وَفِرَاشٌ لِلضَّعِيفِ وَالزَّائِعِ لِلشَّيْطَانِ

«Bir yatak kendisinin, biri âllesinin, biri de misâfirinindir. Bundan fazlası şeytân içindir.» (65) buyurmuştur.

F A S I L

YEMEKTE RÎÂYET EDİLMESİ GEREKEN ŞER'İ VE TIBBİ MÜTEFERRİK ÂDÂB BEYÂNINDADIR.

1 — Sokakta yemek:

İbrâhim en-Nahâî (66) : «Sokakta yemek, âdi bir harekettir.» dedi ve bunu Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.) isnâd etti. (67) Fakat isnâdı garîbdir. Abdullah b. Ömer (R.A.): «Biz, Resûl-i Ekrem zamanında (bâzan) yürürken yer ve ayakta iken de su içerdik.» demekle bunun aksini nakletmiştir. Meşhûr bir zât da, sokakta yerken görülmüştür. Kendisine: «Sokakta niçin yiyorsun?» diye sorduklarında: «Yazıklar olsun, neden böyle söylüyorsunuz? Acıktık, yemek için eve mi gidelim?» demiştir. Kendisine: «Hiç olmazsa mescide gir» diyenlere de: «Yemek için Allah'ın evine girmekten hayâ ederim!» demiştir. Bu iki zâd görüşü şu şekilde te'lif edebiliriz: Âdetler, muhit ve şahıslara göre değişir. vaziyeti itibariyle sokakta yiyebilecek seviyede olanlar için sokakta yemek bir tevâzûdur. Fakat vaziyeti ile mütenâsıp olmayan kimselere, sokakta yemek mekrûh olduğu gibi, hattâ şahidliğine dahi te'sir eder ve mürüvvetsizliğine delil olur.

2 — Hz. Ali'nin (R.A.) öğütleri:

— Hz. Ali (R.A.): «Yemeğe tuz ile başlayan kimseyi, Allahu Teâlâ yetmiş dertten kurtarır.

— Her gün yedi adet acve hurması yiyen kimsenin midesinde hastalık kalmaz.

— Her gün yirmi adet kuru üzüm yiyen kimsenin bedeninde ârıza kalmaz.

(65) Müslim, Câbir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(66) Tâbiîn'in ileri gelenlerinden bir zâttır.

(67) Taberânî, Ebû Ümâme'den rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Adî «Kâmil» de her Ebû Ümâme ve hem de Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

- Et, eti bitirir. Tirit Arab yemeğidir. Bıskaricat [tavuk ve et suyu] (68) mideyi genişletir, baldırları büyütür.
- İnek eti hastalık, sütü ve yağı şifadır.
- Az yemek şartıyla, içyağı da hastalığı izâle eder.
- Lohusaya en faydalı yemek, olgun hurmadır.
- Balık, şişmanlığı giderir, insanı zindeleştirir.
- Misvak kullanıp Kur'an okumak, balgamı izâle eder.
- Yaşamak isteyenler, erken kahvaltı etmeli, akşamları az yemei, ayakkabı giymeli, cinsi münasebeti azaltmalı ve fazla borç yapmamalıdır.»

3 — Bir tabibin Haccac'a tavsiyeleri:

Haccac, tabibin birine: «Bana tavsiyede bulun, bulunacağın tavsiyeye göre hareket edeyim» dedi. Tabib: «Evlenirsen genç kadın al. Genç olan, körpe hayvanın etini ye. Yemeği iyi pişirmeden yeme. Hasta olmadıkça keyfi olarak ilâç kullanma. Dalında olgunlaşan meyveyi ye. Yemeği iyice çiğne. Canının istediği yemeği ye. Yemek üzerine su içme. Su içer içmez, hemen üzerine yemek yeme. Küçük ve büyük abdestini bekletme. İdrarın hapsi, mecrâsı kapatılan nehrin, etrafını tahrip etmesi gibi, vücudu tahrip eder. Gündüz yemekten sonra biraz uyu. Akşam yemeğinden sonra — yüz adım da olsa — yürümeden uyu.» demiştir. Arabların «Sabah kahvaltısından sonra yat uzan, akşam yemeğinden sonra gezin.» sözü bu mânâdadır. Nitekim Kur'an-ı Kerimde:

ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَمْتَضِي ۝

«Sonra salınarak ehline gitti.» (75-Kiyâme: 33) buyurulmuştur. Buradaki «Yetematta» aslında «Yetemattatu» idi. Bir cinsten üç harfin bir arada bulunması kerih olduğu için, biri hazfedildi. «Temdü» de «Temdüdü» idi. Tahfiflik için, dal harfinin biri hazfedilmiştir

4 — Evden çıkmadan yemek yemenin zarûretl:

Haberde:

فَطَعُ الْعُرُوقَ مَسْقَمَةً، وَتَرَكَ الْعَنَاءَ مَهْرَمَةً ۝

(68) Bıskaricat, iyice pişen et veya tavuk, bir zaman suyu içinde kaldıktan sonra pırâsa, havuç ve hilyon ile pişer katılaşır, soğur, yıkanır. Sonra ebârlız denen bir ota tekrar pişirilir. Sonra et suyu ve tortuları atılır, şeker ile yeniden pişirilir, zağferan ile süvanır ve bu suretle mideyi genişlendiren bir ilâç olmuş olur.

«Damarları kesmek hastalığa, akşam yemeğini kesmek ise ihtiyarlığa sebeptir.» (69) diye vârid olmuştur. Arablar: «Akşam yemeğini terketmek, uylukların yağın eritir.» derler. Hakimlerden biri oğluna şöyle öğüt vermiştir: «Oğlum, sabah kahvaltını yapmadan dışarı çıkma. Çünkü kahvaltı sayesinde halım ve ağırbaşlı olursun. Aynı zamanda çarşıda gördüğün her şeye de canın çekilmemiş olur.» demiştir. Hakimin biri, tavlı ve şişman bir adama kinâye yolu ile: «Sirtındaki kadifeyi kim dokudu ve bunu nasıl te'min ettin?» deyince, adam: «Ekmeğin özünü, genç hayvanın etini yemekle; menekşe ile yağlanıp keten elbise giymekle te'min ettim.» diye cevâb vermiştir.

5 — Hımye, diyet [rejim]:

Bâzıları, «Perhîz, hastalara faydalı, sağlamlara zararlıdır.» dediler. Diğer bâzıları da: «Diyet edenlerin tehlikeden korunmaları kat'i, âfiyet bulmaları şüphelidir. Sıhhatli iken de diyetle riâyet, güzeldir.» demişlerdir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Süheyb'i (R.A.) hurma yerken gördü. Halbuki gözünün biri ağrıyordu. Ona:

أَتَاكُلُ الشَّمْرَ وَأَنْتَ رَمَدٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا أَكُلُ بِالْيَسْرِ الْآخِرِ

«Gözün ağrıdığı halde, hurmayı nasıl yiyorsun?» deyince, Suheyb şaka yollu: «Yâ Resûlallah, ağrımayan tarafından yiyorum.» diye cevâb verdi. (70) Bu cevâb, Resûl-i Ekrem'in hoşuna gitti ve gülümsedi.

6 — Cenâze sâhiblerini yedirmek:

Ölü evine yemek götürmek müstehaptır. Câfer b. Ebî Tâlib'in ölüm haberi geldiği vakit, Resûl-i Ekrem:

إِنَّ الْجَفَرَ شُغِلُوا بِمَيْتِهِمْ عَنْ مَضْجِعِ مَلْعَامِهِمْ فَأَحْبِلُوا إِلَيْهِمْ مَا بَأْسَ كُلُونِ

«Muhakkak ki Câfer'in ölümü, çoluk çocuğunu yemek pişirmekten alıkoymuştur; onlara yiyecek götürün.» (71) buyurmuştur. Cenâze evine üç gün yemek vermek sünnettir. Ölü evine gelen yemekten

(69) İbn Adîy «El-Kâmil» de Abdullah b. Cerad'dan (R.A.) birinci fıkrayı; ikinci fıkrayı da Tirmizî, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir. İbn Mâce de ikinci fıkrayı Câbir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(70) İbn Mâce, Suheyb'den (R.A.) «İsnâd-ı ceyyid» ile rivâyet etmiştir.

(71) Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce, Abdullah b. Câfer'den (R.A.) hasen sened ile, İbn Mâce ayrıca Esmâ binti Amis'den rivâyet etmiştir.

herkes yiyebilir. Ancak ağıtçılar için hazırlanan yemek, yenmez. Ölü sâhibinin bunlara yemek vermesi lâzım gelmez.

7 — Zâlimlerin ziyâfeti :

Zâlim olan kimsenin ziyâfetine gitmek doğru değildir. Şâyet, mecbûriyet hâsıl olursa, az yemelidir. Hattâ tezkiyecilerden biri, sultânların ziyâfetine giden kimsenin, şehâdetini kabûl etmemiştir. Adam: «Ben mecbûriyet karşısında gittim» dedi. Tezkiyeci: «Ama iyi yemeklere hücum edip, büyük lokmalara sarıldığını gördüm. Buna da mecbûr değildin ya!» dedi. Bir müddet sonra Sultân, bu tezkiyeciyi yemeğe zorladı «Yemekten ye» dedi. Tezkiyeci: «Ya yemeğinden yemem veyâhut da tezkiyeciliği bırakırım» deyince, hükümdar başka tezkiyeci bulamadığı için kendisini serbest bıraktı. Hikâye olundu ki, Zünnûn-ı Mısri (72) hapsedilmişti. Birkaç gün yemek yemedi. Bunu duyan kardeşliği bir kadın, kendi el emeğinden arttırdığı bir yemeği gardiyanla ona gönderdi. Fakat o yine yemeği reddetti. Kadın: «Helâl kazancımdan sana yemek gönderdim. Niye yemedin?» diye kendisine itâb edince, Zünnûn, gardiyanın elini işaret ederek: «Evet yemek helâldi, fakat zâlimin tabağında idi. Onun için yemedim» dedi. İşte bu hareket, takvanın son haddidir.

8 — Hikâye olundu ki, Feth-i Mûsulî, Bîşr-i Hâfi'yi ziyarete gitti. Bîşr-i Hâfi, hizmetkârı Ahmed Celâ'ya bir miktar para vererek: «Gıt iyi ekmek ve nefis katık al gel» dedi. Ahmed Celâ: «İyi pişmiş ekmek aldım, sonra Resûl-i Ekrem'in yalnız süt hakkında «Allah'ım! Bunu bize mübârek kıl ve rızkımızı bundan arttır» dediğini hâtırladım. Bunun için bir miktar da süt aldım. Nefis katık olarak da hurmayı seçtim, aldım ve eve geldim. Fethi Mûsulî oturdu kendi başına yedi ve artanı alıp gitti. Bunun üzerine Bîşr-i Hâfi: «Yemeğin nefisini getir dediğimin sebebini biliyor musunuz? Çünkü nefis yemek, samimî şük-rü gerektirir. Beni niçin dâvet etmediğini biliyor musunuz? Çünkü misâfir ev sâhibini dâvet etmez. Artanı niçin götürdüğünü biliyor musunuz? Zîrâ tevekkül sahih olduğu vakit, azık taşımakta beis yoktur.» dedi. Ebû Ali er-Ruzbârî (Allah rahmet etsin) bir ziyâfette bin kandil yaktı. Birisi kendisine: «İsrâf ettin» dedi. Ebû Ali bu zâta: «İçeri gir bak, Allah rızâsı için olmayıp gösteriş için yanmış hangi ışık bulursan onu söndür» dedi. Adam içeri girdi baktı ve söndürecek bir ışık bulamadı. Ebû Ali el-Ruzbârî bir defâ satın aldığı külli-

(72) İsmi, Ebû'l-Feyyaz veya Sevban b. İbrâhim'dir. Sarı sakallı kâmil bir zât idi. Hicri 245 tarihinde vefât etmiştir. Büyük evliyaullahtandır. Tabakat kitâblarının hepsinde hayâtı yazılıdır.

yetli miktardaki şekerden mihrâblı kubbeli bir yapı yaptırdı ve sonra da dervişlere: «Şunu yağma edin» diye emir verdi.

9 — İmâm Şâfiî'nin yemek hakkındaki öğütleri :

İmâm Şâfiî: «Yemek dört şekilde yenir» dedi:

1 — Tek parmak ile yemek; bu kibarlıktandır.

2 — Çift parmak ile yemek; bu da kibirdendir.

3 — Üç parmak ile yemek; bu da sünnettendir.

4 — Dört veyâ beş parmak ile yemek; bu da boğazının kuludur. (oburdur.)

Dört şey bedeni kuvvetlendirir:

1 — Et yemek, 2 — Güzel koku, 3 — Münâsebet olmadan çok yıkanmak, 4 — Keten elbise giymek.

Dört şey bedeni zayıflatır:

1 — Fazla münâsebet, 2 — Fazla düşünce, 3 — Aç karnına çok su içmek, 4 — Çok ekşi yemek.

Dört şey gözün nûrunu azaltır :

1 — Pisliğe bakmak, 2 — İdâm edilene bakmak, 3 — Kadının edep yerine bakmak, 4 — Kibleye arka çevirip oturmak.

Dört şey cinsi münâsebeti artırır:

1 — Serçe, kuş eti, 2 — İtrifili ekber, 3 — Fıstık, 4 — Maydanoz yemek.

Dört türlü uyuma şekli vardır :

1 — Sırtüstü uyumak: Peygamberler uykusudur. Onlar, göklere bakarak bunların yaradılışı üzerinde düşünürler.

2 — Sağ omuz üzerine yatmak, âlimler ve âbidlerin uykusudur.

3 — Sol omuz üzerine yatmak, pâdişahlar uykusudur. Hazmı kolaylaştırır.

4 — Yüzükoyun yatmak, bu da şeytanlar uykusudur.

Dört şey aklı çoğaltır :

1 — Fazla ve lüzûmsuz konuşmamak, 2 — Misvâk kullanmak, 3 — Sâlihlerle berâber olmak, 4 — Âlimler ile düşüp kalkmak.

Dört şey ibâdet sayılır :

1 — Dâlmâ abdestli gezmek, 2 — Çok secde etmek, 3 — Camilere devâm etmek, 4 — Çokça Kur'ân okumak.

Yine İmâm Şâfiî: «Aç karnına hamâma girip çıktıktan sonra yemeyen kimsenin nasıl yaşadığına; kan aldırır aldırılmaz yemek yiyen kimsenin nasıl ölmediğine, şaşarım» demiştir.

Yine İmâm Şâfiî: «Veba hastalığının en faydalı ilâcı menekşedir» dedi. Doğrusunu Allah bilir.

(İhyâ - Cilt : 2 - Kitâb : 1'in sonu)

İhyâu 'Ulumi'd - Dîn (Cilt: 2)

Rub'u'l - Âdât

İKİNCİ KİTAB:

KİTÂBU ÂDÂBÎ'N - NİKÂH

(NİKÂH ÂDÂBÎ KİTÂBÎ)

(ÜÇ BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : EVLENMEGE TEŞVİK VE EVLİLİKTEN İÇTİ-
NÂB ETTİRMEK BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : EVLENMEDE VE EVLENENLER ARASINDA RİA-
YET EDİLMESİ GEREKEN EDEBLER BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB : EVLENDİKTEN SONRA AYRILINCAYA KADAR
RİÂYET EDİLMESİ GEREKEN ÂDÂB-I MUÂŞERET BEYÂNINDA-
DIR.

NİKÂH ADABI KİTABI

Hamd, Allah'a mahsûstur. (O'na hamd ederim.) O Allah ki, vehim okları O'nun sun'-i bedîinde [güzel eserinde] bir gedik ve bir menfez bulamaz. O'nun san'atının inceliği karşısında akıllar duraklar; şaşkınlık ve hayret içinde ric'ate mecbûr kalırlar. O'nun ni'metleri, lütûf ve ihsânları —İsteseler de istemeseler de - ardı arkası kesilmeden bütün âlemlere'dir.

O Allah ki, insânları nutfeden yaratıp aralarında yakınlık ve hı-sımlık bağlarını te'sis etmesi, yarattığı şehvet hissi ile onları evlen-meğe mecbûr edip nesillerini yaşatması, sonra aralarındaki akraba-lığa ehemmiyet vermesi, sonra bu sebeble zinâyı harâmı edip son de-rece takbîh etmesi, zinâyâ yeltenmeyi açık ve çirkin bir cürüm kabûl edip evlenmeyi mübâh ve onu emir ve teşvik etmesi, O'nun en güzel ve en ince vasıflarından birini teşkil etmektedir.

Kâr ve zarâr, iyi ve kötü, kolay ve çetin, dürülmüş ve dağılmış olarak, İlâhî mukadderat deryâlarının insânlar üzerine akıtılmış ol-duğuna tenbih için, izzetlerini yıkmak ve kuvvetlerini kırmak üzere insânlara ölümü mukadder kılan, sonra rahim tarlasına tohumunu saçtırmakla ölümün getirdiği boşluğu doldurmak üzere yeni mahlûk-lar yaratan Allah'ı noksân sıfatlardan tenzîh ederim.

Hesâba sığmayacak, ölçülüp sayılamıyacak kadar sonsuz salât ve selâm, korkutucu ve müjdeleyici olarak gönderilen, Hazret-i Muham-med'e ve Onun Âl ve Ashâbı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki: Nikâh dîni korumağa yardımcı, şey-tanı zillete uğraticı olduğundan, Allah'ın bu düşmânına karşı en sağ-lam bir kal'a ve hısarı ve Resûl-i Ekrem'in, diğer peygamberlere karşı iftihâr edeceği nesil çokluğunun yegâne sebebidir. O hâlde bundan daha ziyâde, sebeblerini araştırmağa, sünnet ve âdâbına riâyet edil-meğe, fasıl ve kısımlarını tafsil ve izâha lâayık, ne olabilir?

Evlenmenin ahkâmından bilinmesi lüzûmlu şeyler, üç bâbda açıklanabilir :

BİRİNCİ BÂB

BU BÂB EVLENMEYİ TEŞVİK VE EVLENMEKTEN İÇTİNÂB ETTİRMEK BEYÂNINDADIR.

Bilmiş ol ki, âlimler evlenmenin faziletinde ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı evlenmeyi ibâdet ile iştigâlden üstün ve efdal zannedecek kadar ileri gitmiş; diğer bir kısmı, nikâhın faziletini kabûl etmekle berâber, şehvet galebe etmeyip cinsi münâsebete zorlamadığı hâllerde, ibâdeti evlenmek üzerine tercih etmişlerdir. Diğer bir kısmı da: «İlk kadınların ahlâkı dürüst ve kazançlar da meşrû olduğu için, her ne kadar o zamân evlenmek daha makbûl idi ise de, bu zamânda evlenmek daha makbûldür» dediler. Hakikatin tecellisi için evvelâ evlenmeyi teşvik veyâ meneden âyet ve hadisleri; sonra evlenmenin te'min ettiği kâr ve zararları anlatmamız lâzım ki, ancak bu sâyede bu gâilelerden kurtulanlara evlenmenin efdal, kurtulamayanlara da evlenmeyi terketmenin fazileti anlatılmış olsun.

Evlenmeğe teşvik :

Bu husûstaki âyetler :

1 —

وَأَنْكِحُوا الْأَيَّامَ مِنْكُمْ

«İçinizden bekârları (erkek ve kadın) evlendirin.» (24-Nûr: 32)

2 —

فَلَا تَقْضُوا مِنْ أَنْ يَنْكِحَ أَرْوَاجَهُمْ

«Kocalarına ric'atle evlenmelerine mâni olmayın.» (2 - Bakara : 232) Bu da, evlenmeyi engelemekten bir nehiydir.

3 —

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۝

«Biz senden evvel Resûller gönderdik ve onlara da zevceler ve evlâtlar verdik» (13 - Ra'd: 38) âyetinde Hak Teâlâ peygamberleri överken, onların evliliklerini de anlatmıştır.

4 —

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فَرَةً أَغْنَيْنِ ۝

«Onlar, Rabbimiz! Eşlerimiz ve çocuklarımız husûsundaki gözümüzü aydın kıl, bize iyi bir eş ve hayırlı evlâtlar ver, derler.» (25 - Furkan: 74) Allahu Teâlâ, evlenmeyi istedikleri için, dostlarını övüyor :

Denildi ki, Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, evlenmiş olan peygamberlerden bahsetmiştir. Hattâ Yahyâ aleyhisselâm da evlendi ve fakat münâsebette bulunmadı. Böyle yapması, evlenme sünnetini yerine getirmek ve gözünü nâmahremden korumak için idi.. İsâ aleyhisselâm ise, âhir zamânda yere indikten sonra evlenecek ve çocuğu olacaktır.

Hadisler:

1 —

النِّكَاحُ سُنَّتِي مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَقَدْ رَغِبَ عَنِّي ۝

«Nikâh, benim sünnetimdir. Sünnetimden i'raz eden, benden yüz çevirmiş sayılır.»

2 —

النِّكَاحُ سُنَّتِي مَنْ أَحَبَّ فِطْرَتِي فَلْيَسِّنْ بِسُنَّتِي ۝

«Evlenmek, benim sünnetimdir. Fıtratımı sevenler, sünnetimi yerine getirsinler.» (73)

(73) Ebû Ya'lâ «Müsned»inde, takdim ve te'hîr ile ve «Hasen» sened ile İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

3—

شَاكُّوْا نَعْمَتَكُمْ وَاَقْبَابُ اَبَائِهِ بِكُمْ اَلْاُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى بِالسَّقْفِ

«Evlenin çoğalın. Zirâ doğan çocuk düşük de olsa, kıyâmet günü ben sizin çokluğunuzla İftihâr ederim.» (74)

4 —

مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي وَإِنْ مِنْ سُنَّتِي التَّكَاحُ . فَمَنْ
أَحَبَّنِي فَلَيْسَتْ بِسُنَّتِي هـ

«Sünnetimden i'raz eden benden değildir; sünnetlerimden birisi de evlenmektir. Beni sevenler sünnetimi yerine getirsinler.» (75)

5 —

مَنْ شَرِكَ التَّزْوِجَ خَافَةَ الْعَيْلَةَ فَلَيْسَ مِنَّا هـ

«Geçim korkusu sebebiyle evlenmeyen bizden değildir.» (76) Bu hadis, evlenmemeyi değil, evlenmemek için gösterilen sebebi yeriyor.

6 —

مَنْ كَانَ ذَا طَوْلٍ فَلْيَتَزَوَّجْ هـ

«Kudret sâhibi olan evlensin.»

7 —

مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ . فَإِنَّهُ أَغْنَى لِلْبَصْرِ . وَأَحْسَنُ
لِلْفَرْجِ . وَمَنْ لَا فَلْيَصُمْ . فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وَجَاءٌ هـ

«İçinizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Zirâ evlenmek gözleri (harâmdan) daha çok korur, zinâdan daha çok muhâfaza eder, Gücü yetmiyen kimse ise oruç tutsun. Çünkü orucun şehveti kıran bir has

(74) Ebû Bekir b. Merdûye, Tefsîr'inde «Düşük de olsa» hâric, İbn Ömer'den (R. A.); Beyhaki «Marîfet»inde bu ziyâde ile, rivâyet etmişlerdir.

(75) Birinci şakkını Buhârî ile Müslim, Enes'den (R. A.) rivâyet ettiler. Diğer şıkları yukarıda geçti.

(76) İbn Mâce, Hz. Âişe'den (R. Aa.) rivâyet etmiştir.

sası vardır.» (77) Bu hadis-i şerif, gözü harâmdan ve izzeti hayâsızlıktan korumak için, evlenmeye teşvik ediyor. «Vicâ» hayvanları burmak demektir. Burada şehveti kırmaktan kinâyedir.

8 —

إِذَا آتَاكُمْ مِنْ رِضْوَانِ دِينِهِ وَأَمَانَتِهِ فَزَوِّجُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ
وَالْأَرْضُ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ هـ

«Din ve emniyetine inandığınız kimseler, size geldiği vakit onları everin, eğer böyle yapmazsanız yeryüzünde büyük bir fitne ve fesâd olur.» (78) Evlenmeyi teşvik eden bu hadis-i şerifte, illet olarak fesâd korkusu gösterilmektedir.

9 —

مَنْ نِكَحَ لِيٍّ وَأَنْصَحَ لِيٍّ اسْتَحَقَّ وَلَا بَيَّةَ اللَّهِ هـ

«Allah için evlenip, Allah için evlendiren, Allah'ın dostluğunu kazanır.» (79)

10 —

مَنْ نَزَّوَجَ فَقَدْ أَحْرَزَ سَطْرَ دِينِهِ فَلْيَتَوَلَّ اللَّهُ فِي الشَّطْرِ الْثَانِي هـ

«Evlenen kimse dininin yarısını korumuş olur. Artık, diğer yarısında da Allah'a karşı gelmekten sakınsın.» (80). Bu hadis, fesâddan korunmak için evlenmenin efdaliyetini ifâde etmektedir. Çünkü ekseriyetle insânın dinini ifsâd eden midesi ve edep yeridir. Evlenmekle bir tarafını korumuş olur.

11 —

كُلُّ عَمَلٍ ابْنِ آدَمَ يَنْقَطِعُ إِلَّا ثَلَاثٌ... وَلَهُ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ هـ

«Âdemoğlunun (ölümü ile) her ameli kesilir, ancak üç şeyden

(77) Buhârî ile Müslim, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(78) Tirmizî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(79) Ahmed, Mu'âz b. Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(80) İbn Cevzi «El-İlâde Enes'den (R.A.); Taberânî «Evsat» ında başka ifâde ile; «Müstedrek» de başka ve sahîh isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

(kesilmez): Kendisi için duâ eden sâlih oğlundan...» (81) Hayırlı evlâda ise ancak evlenmekle erişilir.

Bu husûsta İslâm büyüklerinin sözleri :

Hazret-i Ömer (R.A.): «İnsânı nikâhtan ancak, âcizlik ve fâcirlilik meneder.» buyurdu. Hz. Ömer, bu sözü ile, dinin evlenmeğe mâni olmadığını, ancak bu iki kötü hasletin mâni olduğunu bildirmiştir. Abdullah bin Abbâs (R.A.): «Kişinin, ibâdeti, ancak evlenmek ile kemâl bulur» demiştir. İbn Abbâs (R.A.), bu sözü ile evlenmeği ibâdetten ve ibâdetin tamâmından kabûl etmiş gibi oluyorsa da, esâs maksadı, ibâdetin kalb huzûru ile makbûl olacağını, şehvetin galeyanı esnâsında kalbin huzûrunun da ancak evlenmekle mümkün olabileceğini ifâde etmektir. Bunun için bizzat kendisi erginlik çağına gelen, İkrime, Geriba ve diğer kölelerini çağırarak: «Arzû ediyorsanız sizi evereyim. Zirâ kişi zinâ ettiği vakit imân kalbinden çıkar.» dedi. İbn Mes'ûd (R.A.): «Allah huzûruna bekâr olarak varmamak için, ömründen on gün kaldığını da bilsem, evlenmeyi tercih ederim.» demiştir. Muâz bin Cebel'in (R.A.), kendisinin de yakalandığı bir tâun hastalığından, iki âilesi birden öldü. Hasta hasta: «Beni everin. Zirâ ben bekâr olarak ölmeyi istemem» demiştir.

Mezkûr misâller, bu iki zâtın şehvetlerinin mevzuubahis olmayıp, sırf evlenmekte fazilet olduğuna inanmış olduklarını göstermektedir.

Hazret-i Ömer (R.A.) çok evlenir ve: «Çocuk yetiştirmek için evleniyorum» derdi. Sahâbeden biri, kendisini Resûl-i Ekrem'in hizmetine tahsis etmişti. Dâimâ onun yanında bulunurdu. Bir gün Resûl-i Ekrem :

الْأَسْرَوحُ هـ

— Niçin evlenmiyorsun, evlensene? diye sordu. Sahâbe :

— Hem hizmetinizden ayrılmak istemem, hem de fakirim, hiç bir şeyim yok, nasıl evleneyim? deyince, Resûl-i Ekrem sükût etti. Bir müddet sonra Resûl-i Ekrem aynı suâli tekrârladı, o zât da aynı şekilde mukaabelede bulundu. Fakat sonra kendi kendine şöyle düşündü: «Resûl-i Ekrem'in bunu tekrâr etmesinde bir hikmet var. O, dünyâ ve âhiretime yarayışlı, beni Allah'a yaklaştıracak ve hakkımda hayırlı olanı bilir. Şayet üçüncü defâ bana böyle bir teklifte bulunursa, artık ben de evlenmeğe gayret edeceğim» dedi. Yine üçüncü defâ olarak Resûl-i Ekrem :

«— Niçin evlenmiyorsun, evlensene?» deyince adam :

(81) Bu hadîs'in benzerini, Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

— Evet benî, yâ Resûlallah, dedim. Resûl-i Ekrem:

«— Falan kişilere git ve onlara Resûl-i Ekrem, sizin kızlarınızdan birisiyle beni evermenizi size emrediyor de.» buyurdu. Bunun üzerine ben Resûl-i Ekrem'e:

— Bende bir şey yok nasıl evlenebilirim, yâ Resûlallah, dedim. Resûl-i Ekrem, Ashâb-ı Kirâma:

اجْمَعُوا لِأَجِيْكُمْ وَزَنَ نَوَآءَ مِنْ ذَهَبٍ هـ

«— Bu kardeşinize bir kaç çekirdek ağırlığında altın toplayın.» dedi. Sahâbe-i Kirâm bir miktar altın topladı ve o âileye götürerek onu .everdiler. Resûl-i Ekrem:

أُولَئِكَ هـ

«— Haydi bir ziyâfet ver bakalım» buyurdular. Yine Ashâb aralarında bir koyun tedârik edip kendisine verdiler. Adam da bir ziyâfet verdi (82).

Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) bu isrârı, nikâhın efdaliyyetine delil olacağı gibi, bu adamın, evlenme ihtiyâcını hissetmesi bakımından da olabilir.

Hikâye olunduğuna göre, geçmiş milletlerden bir zât, ibâdetiyle zamânının âbidlerini geçmişti. Onun bu güzel ibâdetini, zamânındaki Peygamber'e anlattılar. O peygamber:

— Çok iyi adam; fakat, keşke, diğer sünneti de terk etmeseydi, dedi. Âbid, bu sözü duyunca üzüldü ve Peygamber'e giderek:

— Hangi sünneti terk ediyorum, diye sordu. Peygamber:

— Evlenme sünnetini, dedi. Âbid:

— Ben fakir bir kimseyim, halkın yardımıyla geçiniyorum! Bu sebepten evlenemiyorum, deyince, o Peygamber:

— Ben, kızımı sana vereceğim, dedi ve verdi.

Bişr b. Hars: «Ahmed b. Hanbel, üç cihetten benî geçmiştir: 1 — O, hem kendisinin ve hem de çoluk çocuğunun nafakasını helâ-linden te'mine çalışır. Ben ancak kendi nafakamı te'min ederim. 2 — O, evlendi; ben bekâr kaldım. 3 — O, âmmeye imâm seçildi; ben olamadım.» dedi. Denildi ki, Ahmed b. Hanbel, oğlu Abdullah'ın annesinin ölümünün ikinci günü evlenmiş ve: «Bekâr yatmaktan hoşlanmam.» demiştir. Bişr'e gelince, ona: «Evlenmediğin ve bu sünneti terk ettiğin için hakkında dedi-kodu yapıyorlar.» de-

(82) Ahmed, Rebiu'l-Eslemî'den (R.A.), hasen isnâd ile rivâyet etti. Kısası sâhibi de kendisidir.

dikleri zamân, onlara: «O, farz ile meşgûl olduğu için, sünneti yerine getirememiştir, deyin.» dedi. Yine bir defasında kendisine: «Neden evlenmiyorsun?» dediklerinde, şu cevâbı verdi: «Beni evlenmekten alıkoyan, Allahu Teâlâ'nın:

وَلَمْ يَكُنْ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْعُرُوفِ

«Kocalarının, kadınlarda olan hakları gibi, kadınların da onlarda aynı hakları vardır.» (2 - Bakara : 228) âyet-i kerimesi'dir» Bunu Ahmed b. Hanbel'e anlattıklarında: «Bîşr gibi adam nerede?» dedi. Bununla berâber ölümünden sonra rüyâda görülmüş ve kendisine :

— Allah sana ne muâmele yaptı? diye sorduklarında, Bîşr:

— Evet, Cennet'te yüksek mertebeler aldım, fakat evlilerin derecesine yükselemedim, dedi. Diğer bir rivâyette de: «Rabbim bana itâb etti ve "Bekâr olarak bana gelmeni arzû etmezdim" buyurdu» dedi. Kendisine :

— Ebû Nasru't-Timar'a ne muâmele yapıldı? diye sorulduğunda, Bîşr :

— Benden yetmiş derece üstün mevki aldı, dedi. Kendisine :

— Biz seni ondan üstün biliyorduk, bu iş nasıl oldu? dediklerinde :

— Âilesinin sıkıntısına tahammül ettiği için bu mevkie yükseldi, dedi.

Süfyân b. Uyeyne : «Bir adamın âilesinin çokluğu mutlaka dünyalık için olmaz. Çünkü Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) ashâbı arasında en zâhidlerinden olan Hz. Ali'nin (R.A.) dört âilesi ve onyedî câriyesi vardı.» demiştir.

Nikâh, kadim bir sünnet ve Peygamberler ahlâkıdır. Adamın biri İbrâhim b. Edhem'e :

— Ne mutlu sana, bekârlığı tercih etmekle, tamâmen ibâdete bağlanmış oldun?, deyince, İbrâhim b. Edhem :

— Çoluk çocuğun için çektiğin bir sıkıntı benim bütün yaptıklarımın daha üstündür, dedi. Adam :

— O hâlde niçin bekârlığı tercih ettin? deyince, İbrâhim b. Edhem ;

— Benim âileye ihtiyâcım yok, keyfi olarak da bir kadını sefil etmek istemedim, dedi. Denildi ki, evlilerin bekârlar üzerine üstünlüğü, savaşanların, savaşmayanlar üzerine olan üstünlüğü gibidir. Aynı zamanda evli olanın kıldığı bir rekât namâz, bekârın kılmış olduğu yetmiş rekât namâzdan daha efdaldir.

EVLENMEKTEN VAZ GEÇİRMEK HAKKINDA VÂRİD OLANLAR

Hadisler:

1 —

حَبْرُ النَّاسِ بَعْدَ الْمَيَاتَيْنِ الْخَفِيفُ الْحَذَّ الَّذِي لَا أَهْلَ لَهُ وَلَا وَلَدَ هـ

«İkinci (Hicri) asırdan sonra insânların en hayırlısı, gaailesi az ve çoluk çocuğu olmayan kimsedir.» (83)

2 —

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَكُونُ هَلَاكُ الرَّجُلِ عَلَى يَدِ زَوْجَتِهِ وَأَبْوَيْهِ
وَوَلَدِهِ يُعْتَرُونَهُ بِالْفَقْرِ وَيَكْلِفُونَهُ مَا لَا يُطِيقُ فَيَدْخُلُ الْمَدَاحِلَ الَّتِي
يَذْهَبُ فِيهَا دِينُهُ. فَيَهْلِكُ هـ

«Bir zamân gelecek, kişinin helâki, karısının, anne - babasının ve çocuklarının elinde olacaktır. Bunlar onu, fakirlikle ayıplarlar ve gücünün yetmediği şeyleri kendisinden isterler. Adam bu sebeble tehlikeli işlere girerek dini gider ve kendisi de helâk olur.» (84)

Yine haberde: «Çoluk çocuk azlığı, iki kolaylığın; çokluğu ise iki fakirliğin biridir.» denilmiştir. Ebû Süleyman-ı Dârânî'ye evlenmekten sorduklarında: «Bekârlığa dayanmak, âilenin çilesine dayanmaktan daha hayırlı, onların eziyetine katlanmak, Cehennem ateşine yanmaktan daha hayırlıdır.» dedi. Yine Ebû Süleyman-ı Dârânî «Bekârlıktaki huzûr ve ibâdetten alınan zevk, evlilikten alınmaz.» demiştir. Yine bu zât: «Dostlarımızdan, evlendikten sonra eski mertebelerini koruyabilen bir kimseyi görmedim.» demiştir. Yine bu zât: «Üç şey var ki, bunları isteyen kimse dünyâya meyl etmiş sayılır: Geçim peşinde koşmak, evlenmek, hadis yazmaktır.» dedi. Hasan-ı Basrî: «Allahu Teâlâ bir kuluna hayır dilediği vakit, onu mal ve âile ile oyalamaz.» dedi. İbn Ebi'l-Havâri: «Hasan-ı Basrî'nin bu sözü üzerine bir cemâat münâzara etti ve şu neticeye vardı: Bu sözün mânâsı, insânda mal ve âile bulunmayacak demek değil, belki

(83) Ebû Ya'îla, Huzeyfe'den (R.A.); Hattâbî «El-Uzle»de Huzeyfe ve Ebû Umâme'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(84) Hattâbî «El-Uzle»de benzerini İbn Mes'ûd'den (R.A.); Beyhâkî «Ez-Zühde»de benzerini Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

bunlar, ibâdetine mâni olmayacak, demektir. Bu, Ebû Süleyman-ı Dârânî'nin: «Seni Allah'tan alıkoyan mal ve evlâd, senin için meş'ûmdur.» sözüne işârettir.

Hulâsa : Mutlak sûrette evlenmekten kimse menetmiş değil, ancak bâzı şartlar altında evlenmemeyi tercih etmişlerdir. Evlenmek ise mutlak olarak teşvik edildiği gibi, bâzan da şartlara bağlı olarak teşvik edilmiştir. Şimdi biz nikâhın fayda ve âfetlerini saymakla yüzünden perdeyi kaldırmağa çalışalım :

EVLENMENİN [NİKÂHIN] FAYDALARI

Nikâhta beş fayda vardır:

- 1 — Evlâd yetiştirmek.
- 2 — Şehveti teskin etmek.
- 3 — Ev idâre etmek.
- 4 — Yakınları çoğaltmak.
- 5 — Nefis mücâhedesini yapmak.

1 — EVLÂD YETİŞTİRMEK :

Birinci fayda, evlât yetiştirmektir. Asıl fayda da budur. Evlenmek bunun içindir. Çünkü gâye, nesli yaşatmak ve âlemi, insânoğlundan boş bırakmamaktır. Şehvet, bunu te'min için yaratılmıştır.

Bu şehvet, döl sağlamak maksadıyla tohumunu çıkarmakta aygıra ve tohumu korumakta da kısırağa iyi bakan seyis veyâ yakalanması için, kuşun sevdiği dâneleri tuzanın etrâfına serpmekte kuşa, lûtûfta bulunan avcı gibidir. Gerçi ezeli kudret, evlenmeden ve sebsiz insânları yaratmaktan âciz değildir. Fakat İlâhî Hikmet kudretini açıklamak, bedîî san'atını göstermek ve geçim sâikasını tahakkuk ettirmek için —kendisi müstağni olduğu hâlde— her şeyi bir sebebe bağlamıştır.

Evlât yetiştirmekte dört vecihten Allah'a yakınlık vardır. Zâten şehvetten emîn olunduğu zamân, yine evlenmeyi teşvik eden ve bekâr olarak ölmekten sakındıran da bu sebeplerdir.

a) İnsân neslinin bekaası için evlâd yetiştirmekle Allahu Teâlâ'nın sevgisine [Yüce Rızâsına] uygun hareket etmek.

b) Resûl-i Ekrem'in, çokluğu ile iftihâr edeceği ümmetini çoğaltmak yoluna gitmekle, Resûlullah'ın sevgisini kazanmak.

c) Öldükten sonra kendisine hayır duâ edecek bir kimsenin bulunmasını sağlamak.

d) Kendisinden evvel ölen küçük çocuğundan şefâat talep etmek.

Birinci vecih: Çoklarının hâtırlarına bile gelmeyen en ince bir cihettir. Allahu Teâlâ'nın hikmetlerini ve san'atının inceliklerini düşünebilen akıl sâhibleri için, en mühim fayda da budur. Bunun izâhı şöyledir: Efendi, hizmetçisine, tohum, ziraat âleti ve ziraate elverişli tarlayı teslim eder. Hizmetçinin tohum ekmeğe gücü yeter ve bu husûsu tahrik eden bir yardımcıyı da efendisi kendisine verir. Sonra, bu kuvveti kaybederse elbette efendisini kızdırır ve itâba [azarlanmağa] müstahak olur. Bunun gibi Allahu Teâlâ erkek ve dişi olarak karı ve kocayı yarattı. Erkeğin beline nutfe'yi yerleştirdi. Bu meninin husyelere inip oradan dışarı çıkması için de yol yarattı. Kadında da meni'nin yerleşeceği rahmi yarattı, her birerlerine de bir icrâat için şehvet ve hevesi verdi.

İşte bu âlet ve işler, lisân-i hâllerî ile bunları yaratan Mâliklerinin murâdını açıkça ifâde etmekte ve akıl sâhiblerine bunların hikmet ve sebebini haykırmaktadırlar. Allahu Teâlâ, Resûlünün (S.A.V.) lisâniyle :

شَاكُمْوَأَنَا سَلَوَاهُ

«Evlənüp, çoğalınız» diye buyurmasaydı, maksadı izâh için yalnız bu kararı da kâfiydi. Halbuki bu hâli Resûl-i Ekrem'e vahyetti ve Resûl-i Ekrem de bunu açıkça emretti. (Mâzeretsiz) evlenmeyenler, ziraat etmeyip tohumu çürütenler gibi, Allahu Teâlâ'nın, bu maksatla yarattığı âletleri iptâl ise harf ve ses olmaksızın kudret kalemi ile bu âzalar üzerinde yazılı olan, ezeli hikmetin inceliklerini anlayabilecek İlâhî hasirete sâhib olan herkesin okuyabileceği hilkât delillerinden anlaşılan hikmete ve yaradılışın gâyelerine karşı bir cinâyet işlemiş olurlar. Bunun için İslâm dini evlâdı öldürmekten (kız çocuklarını diri diri mezara gömmek gibi) şiddetle menetmiş ve bunu en büyük bir cinâyet kabul etmiştir. Çünkü kızı öldürmek vücûdun tamâmlanmasına mânidir. Kadın olmadan, nesil çoğalmaz. «Azl, yâni meniyi kadının rahmine değil de dışarıya akıtmak, çocuk öldürmenin bir çeşididir.» diyenler, bunu kasdetmişlerdir. Evlenenler Allahu Teâlâ'nın isteğini yerine getirenlerdir. Bekârlığı tercih edenler de, atâleti tercih edip Allahu Teâlâ'nın, hoşlanmadığı harekette bulunanlardır. Allahu Teâlâ, istediği için, yemek yedirmekle emretti ve buna teşvîk ederek :

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا

«Allah'a karz-ı hasen veren kimdir?» (2 - Bakara : 245) buyurdu. Ve bu husûsu karz ile ifâde etti.

Şâyet: «Allahu Teâlâ'nın insân neslinin bekasını istemesi, yok olmalarını sevmemesini iktizâ eder. Bu ise, Allahu Teâlâ'ya nisbetle, ölüm ile hayât arasında fark olmasını gösterir. Halbuki her ikisi de Allahu Teâlâ'nın dilemesiyledir. Allahu Teâlâ âlemlerden müstağni-dir, yâni her iki taraf Allah için müsâvidir. Daha, «Allah katında ya-samak ile ölmek, varlık ile yokluk arasında ne fark olur?» dersin, bilmiş ol ki: Bu, kendisiyle bâtil murâd olunan hak bir kelimedir. Çünkü bizim anlattıklarımız, iyi-kötü, kâr ve zarâr, kâinatta olan her şeyi Allahu Teâlâ'nın irâdesine nisbet etmeğe aykırı değildir. Ancak birbirine zıt olan, muhabbet ile kerâhettir. Bunların ikisi de (irâdeye münâfi değildir. Irâde başka; rızâsı ise başkadır). Nice irâde edilen şeyler vardır ki, sevilmezler ve nice irâde edilenler vardır ki sevilirler. Günâh sevilmemekle berâber Allahu Teâlâ'nın irâdesiyledir. (Ancak, Allahu Teâlâ'nın irâdesi, kulun irâdesine tâbidir. Yâni kulun dîle-mesi üzerine Allah takdir eder). Bu da bu anda değil, Allahu Teâlâ insânları yaratmadan evvel nasıl bilmekteyse, yarattıktan sonra da öyle bilir. İlminde değişiklik yoktur. İlim, malûma tâbidir. Esâsına göre ezeldaki ilm-i İlâhî gereğince kulun arzûsu ve isteğine göre tak-dir etmiştir. Vakti geldikçe kuvveden fiile çıkarılır. Binâenaleyh irâde ile rızâ birbirinden ayrı şeylerdir. Tâat ve ibâdet, Allahu Teâlâ'nın irâde, muhabbet ve rızâsıyledir. Küfür ve isyân, Allahu Teâlâ'nın irâ-desiyledir. Fakat buna rızâsı yoktur. Nitekim âyeti celîlede:

وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۚ

«Kulunun küfrüne rızâsı yoktur.» (39 - Zümer : 7) buyurulmuş-tur. (Tafsîl, «Kavâidü'l-Akaid» de geçmiştir.) Allahü Teâlâ'nın sev-mesine ve sevmemesine nisbetle yok olmak, bâki kalmak gibi nasıl olsun? Zîrâ Allahu Teâlâ kudsi hadîsde :

مَا تَرَدَّدْتُ فِي شَيْءٍ كَتَرَدَّدِي فِي قَبْرِ رُوحِ عَبْدِ الْمُسْلِمِ . هُوَ بِكَرَّةِ
الْمَوْتِ وَأَنَا أَكْرَهُ مَسَائَتَهُ . وَلَا بَدَلَ مِنَ الْمَوْتِ ۚ

«Müslüman kulunun rûhunu kabz etmekteki tereddüdüm gibi hiç bir şeyde tereddüt etmedim. O, ölümden hoşlanmaz! Ben de geri kalmasından hoşlanmam. Halbuki mutlaka ölmelidir.» (85) buyur-muştur. [Buradaki tereddüt kelimesinin mânâsı, keyfiyeti mâlumu-muz değildir.] Allahu Teâlâ, «Onun ölmesi lâzımdır» buyurmasıyle, yine Kur'an-ı Kerim'deki:

(85) Buhârî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

نَحْنُ فَدَرْنَا بِمَكْدُ الْمَوْتِ هـ

«Biz, aramızda ölümü mukadder kıldık» (56 - Vâki'a: 60) buyurduğu takdirde ve irâdenin bu yolda sebkat ettiğine ve yine:

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ هـ

«O Allah ki ölümü de, hayâtı da yarattı» (67 - Mülk: 2) buyurduğuna işârettir. Allahu Teâlâ'nın «Aranızda ölümü mukadder kıldık» buyurmasıyla, «Ben onun sonraya kalmasını istemem» buyurması arasında tenâkuz yoktur. Bunlar birbirini nakz etmezler. Fakat bu hakikatı olduğu gibi anlayabilmek için, irâde, muhabbet ve kerâhetin mânâlarını ve hakikatlerini anlamak lâzımdır. Çünkü ilk bakışta bunlardan anlaşılan, insânların irâdelerine, insânların hoşlanıp hoşlanmadıkları şeylere benzeyen bir takım mânâlar ise de, hiç de öyle değildir. Allahu Teâlâ'nın zâtı ile kullarının zâtı arasında ne kadar fark var ise, Allahu Teâlâ'nın sıfatları ile kullarının sıfatları arasında da o kadar fark vardır. Ne cevher ve ne de arez olan şeyin, cevher ve arezle bir münâsebeti olmayacağı gibi, sıfatları arasında da bir münâsebet yoktur. Bütün bu hakikatler mükâşefe ilminin şümûlüne girer. Bunun arkasında da, ifşâsı memnû olan sırr-ı kader vardır. Biz de bunu burada bırakalım da işâret ettiğimiz, evlenmeğe hazırlanmakla evlenmekten çekinmek arasındaki farkı açıklamak ile yetinelim. Evlenmemek, Allahu Teâlâ'nın tâ Âdem'den dünyânın sonuna kadar ardı ardına vücûda gelmesini murâd ettiği nesli yok etmek demektir. Evlenmeyenler, Hz. Âdem'den, sonuna devâm edecek olan nesli, kendilerinden kesmekle «ebter» yani geriye bir şey bırakmadan ölmüş olurlar. Eğer evlenmek yalnız behimî şehveti teskin için olsaydı, ölüm döşeginde yatan hazret-i Muâz, «Beni everin; ben bekâr olarak huzûr-ı İlâhiye çıkmak istemem» demezdi.

Şâyet: «O vaziyeti ile, Muâz'ın, çocuk yapmak imkânı yoktur. O hâlde evlenmeğe neden heves etti» dersen, derim ki: Çocuk, münâsebet ile hâsıl olur. Münâsebet şehvetten doğar. Şehvet insânın ihtiyârında değildir. İnsânın elinde olan, şehveti celbeden sebepleri hazırlamaktır. Bu ise her zamân mümkündür. Kim ki bu sebebi hazırlarsa borcunu ödemiş ve isteğine göre hareket etmiş olur. Diğer kısımları ise, kendi ihtiyârı dışındadır. Bu sebepten, erkekliği olmayanlar için de evlenmek müstehabdır. Zîrâ şehveti hazırlayan sebepler gizlidir, bilinemezler. Hattâ başında tüy bulunmayan kelin, Hac'da

usûlen başına usturayı dolaştırması ve zamânında düşmâna karşı cê-lâdetli görünmek için tavaf ve sa'yde yapılan remel ve izzat'ın (86) bugün sebebi kalmadığı hâlde yine sünnet olması gibi, memsûh [burulmuş] kimselerin de evlenmeleri müstehabtır. Şübhesiz, tam olan erkeklere nisbetle bunlardaki istihbab zayıftır. Hattâ kadını atâlete uğratmamak ve ihtiyâcını te'min etmemek bakımından daha çok za-yıflar. Çünkü bu hâl tehlikeli neticeler doğurabilir. İşte nikâhı terketmenin, şiddetle aleyhinde bulunan bir sebep budur. Yâni nesli kesmeğe sebebiyet vermektir.

İkinci vecih : Evlenmek Resûl-i Ekrem'in sevdiği yolda yürümek-tir. Bu da Resûl-i Ekrem'in açıkça ifâde buyurdıkları, ümmetini çokluğu ile ıftihâr etmesi keyfiyetidir. Evlenmekten gâyenin çocuk yetiştirmek ve çocuk hakkına riâyet etmek olduğuna, çok evlenen Hazret-i Ömer'in: «Ben çocuk için evleniyorum» sözü ve döl getirmeyen kadınları zemmeden haberler, açıkça delâlet etmektedir. Nitekim bir hadîsde :

لَحْصِرٌ فِي تَاجِجَةِ الْبَيْتِ ، خَيْرٌ مِنْ امْرَأَةٍ لَا تَلِدُ ۝

«Evin köşesindeki bir hasır, döl getirmeyen kısır kadından daha hayırlıdır» (87), diğer hadîsde :

خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْوَلُودُ الْوَدُودُ ۝

«Kadınlarınızın hayırlısı çocuk getiren sevimli kadınlardır.» (88) Başka bir hadîsde :

سَوْدَاءُ وَلَوْ دُ خَيْرٌ مِنْ حَسَنَاءَ لَا تَلِدُ ۝

«Döl getiren siyah kadın, doğurmayan (beyaz) ve güzel kadından hayırlıdır.» (89) buyurulmuştur. Bu hadîs-i şerif, çocuk için evlenmenin, yalnız şehveti teskin için olan nikâhtan daha efdal olduğunu açıkça ifâde etmektedir. Çünkü şehveti kesmek, gözü sakındırmak ve insânı korumak bakımından, güzel kadın daha câzib olduğu hâlde, doğurgan siyah kadın methedilmiştir.

Üçüncü vecih : Ölümünden sonra kendisi için duâ edecek hayırlı:

(86) Bu tâbirler Hac bahsinde geçmiştir. Bakınız: C. 1, sf. 715 ve 718.

(87) Ebû Ömer et-Tevkânî, Ömer b. Hattâb'dan (R.A.) rivâyet etti.

(88) Beyhâkî, İbn Ebî Edyetü's-Sadeffî'den rivâyet etmiştir.

(89) İbn Hibban «Zuafâ» da Behz b. Hakîm'den, O da babasından, O da dedesinden rivâyet etmiştir.

bir evlâd bırakmaktır. Nitekim hadis'de: «Âdemoğlu öldüğü zamân amel defteri dürülür. Ancak birkaç şeyden defterine sevâb yazılır. Onlardan birisi de sâlih evlâddır» buyurulmuştur. Yine haberde :

إِنَّ الْأَذِيعَةَ تُعْرَضُ عَلَى الْمَوْتَى عَلَى أَطْبَاقٍ مِنْ نُورٍ ۝

«Duâlar, nûrdan tabaklar üzerinde ölülere arz olunur.» (90) diye vârid olmuştur. «Bâzı çocuklar hayırlı olmaz.» itirazı mühim değildir. Çünkü o, mü'mindir; ne kadar kötü de olsa, mü'minde gaalib olan, yine iyilik tarafıdır. Bâhusus terbiyesine ehemmiyet verilir ve ıslahına çalışılırsa, düzelir. Uzun sözün kısası, iyi olsun, kötü olsun, müslüman bir çocuğun, mü'min olan anne ve babasına duâsı makbûldür. Anne baba, evlâdının duâsından ve diğer iyiliklerinden faydalanır. Çünkü evlâd, kendi kazancıdır. Ama isyânından muâheze edilmez. Çünkü Kur'ân-ı Kerimde: «Kimse kimsenin günâhını yüklenemez» buyurulmuştur. Bunun için Allahu Teâlâ :

الْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ ۝

«Zürriyetlerini onlara ilhâk ettik, babalarının amelinden bir şeyi eksiltmedik.» (52 - Tûr : 21) buyurmuştur.

Dördüncü vecih : Kıyâmette çocukların şefâatî :

Çocuğun, evvel ölüp kendisine şefâatçi olmasıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz hadis-i şerifinde :

إِنَّ الْطِفَلَ يَجُزُّ بِأَبَوَيْهِ إِلَى الْجَنَّةِ ۝

«Küçük çocuk anne ve babasını Cennete çeker» (91) buyurmuştur. Yine bâzı haberlerde :

يَا خُذْ بِتَوْبِي كَمَا أَنَا الْآنَ أَخِذْ بِتَوْبِكَ ۝

«Şimdi ben nasıl senin elbisenden tutuyorsam, çocuk da babasının elbisesinden tutar.» diye vârid olmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S. A.V.) Efendimiz :

(90) Bu da «Meşhûr Erba'inde Ebû Hedebe'den, o da Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(91) İbn Mâce, Hz. Ali'den (R.A.) ve başka ifade ile Mu'âz'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

إِنَّ الْمَوْلُودَ يُقَالُ لَهُ أَذْخُلُ الْجَنَّةَ فَيَقِفُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ، فَيُظِلُّ
مُحْبِطًا أَيْ مُسْتَلِيمًا غِيظًا وَغَضَبًا، وَيَقُولُ لَا أَذْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا وَأَبَايَ
مَعِيَ، فَيُقَالُ أَذْخُلُوا أَبَوَيْهِ مَعَهُ الْجَنَّةَ هـ

«Kıyâmet günü (küçük) çocuğa, «Cennet'e gir» denir. Çocuk pür-gazab Cennet kapısı önünde durur ve: «Ancak anne ve babamla Cennet'e girerim.» der ve direnir. O zamân, «Anne ve babasını da beraber Cennete koyun» denir. (92) buyurmuştur. Diğer bir haberde;

إِذَا الْأَطْفَالُ يَجْتَمِعُونَ فِي مَوْقِفِ الْقِيَامَةِ، عِنْدَ عَرْضِ الْخَلَائِفِ
لِلْحِسَابِ فَيُقَالُ لِكُلِّهِمْ إِذْهَبُوا يَهْدُوا إِلَى الْجَنَّةِ، فَيَقِفُونَ عَلَى بَابِ
الْجَنَّةِ، فَيُقَالُ لَهُمْ مَرْحَبًا بِذُرَارِي السُّلَيْمِ، أَذْخُلُوا الْأَحْسَابَ
عَلَيْكُمْ، فَيَقُولُونَ، فَإِنَّ أَبَاؤَنَا وَأُمَّهَاتُنَا، فَيَقُولُ الْغَزَنَةُ إِنَّ
أَبَائَكُمْ وَأُمَّهَاتَكُمْ لَيْسُوا بِمِثْلِكُمْ، إِنَّهُ كَانَتْ لَهُمْ ذُنُوبٌ وَمَسِيئَاتٌ
فَهُمْ يُحَاسِبُونَ عَلَيْهَا وَيُطَالَبُونَ، قَالَ فَيَضَاغُونَ وَيَضْحَكُونَ عَلَى أَبْوَابِ الْجَنَّةِ
مَضَّةً وَاحِدَةً، فَيَقُولُ اللَّهُ شُبَّانَهُ، وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ، مَا هَذَا الضَّحْكُ؟
فَيَقُولُونَ رَبَّنَا أَلْفَنَّا السُّلَيْمِ قَالُوا لَا تَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَعَ آبَائِنَا، فَيَقُولُ
اللَّهُ سَأَلْنَا تَخْلَوْا الْجَمْعَ فَخُذُوا بِأَيْدِي آبَائِهِمْ فَأَدْخِلُوهُمْ الْجَنَّةَ هـ

«İnsânlar hesâba arzolunduğu kıyâmet günü, küçük çocuklar bir araya toplanırlar. Meleklerle: «Bunları Cennete götürün.» denir. Cennet kapısı önüne geldiklerinde dururlar. Kendilerine: «Ey müslümanların incileri, Cennete girin, sizin için hesâb yok.» derler. Çocuklar :

— Babalarımız ve analarımız nerede? diye sorarlar. Cennet hazinedarları :

(92) İbn Hibbân «Zu'afâ»da Behz b. Hakîm'den rivâyet etmiştir. Nesel, Ebû Hüreyre'den (R.A.) isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

— Onlar, sizin gibi değillerdir, onların günâhları ve kötülükleri vardır. Bunların hesâbını vereceklerdir, derler. Bunun üzerine çocuklar Cennet kapısında hep bir ağızdan feryâd u figân ederler. Her şeyi en iyi bilen Allahu Teâlâ meleklerle :

— Bu feryâd nedir? diye sorar. Melekler :

— Ey Rabbimiz, müslüman çocukları, «Ana ve babalarımız gelmeden Cennete girmeyiz» diye bağırsıyorlar, derler. Allahu Teâlâ :

— Ana babalarını da bulun, yarın şu kalabalığa götürün ve onlarla Cennete koyun, buyurur.» (93) diye vârid olmuştur. Başka bir hadiste :

مَنْ مَاتَ لَهُ اِثْنَانِ مِنَ الْوَلَدِ فَقَدْ اخْطَرَ بِحِطَّائِهِ مِنَ النَّارِ هـ

«İki çocuğu ölen kimse, Cehennem ateşinden bir duvar perde ile siperlenmiş olur.» (94) buyurulmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ مَاتَ لَهُ ثَلَاثَةٌ لَمْ يَبْلُغُوا الْحَيْثَ، اَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ
اِيَّاهُمْ قَبْلَ رِسْوَلِ اللهِ وَائِثْنَانِ قَالَا وَائِثْنَانِ هـ

«Bâlig olmadan üç çocuğu ölen kimseyi, Allahu Teâlâ — çocuklara rahmetinden dolayı— Cennete koyar.» «İki çocuğu ölürse?» diye sorana, Resûl-i Ekrem: «İki çocuğu da ölürse (aynıdır.)» (95) buyurmuştur. Hikâye olunduğuna göre, sâlihlerden bir zât, uzun zamân evlenme teklifini reddetmişti. Günün birinde, uyumakta olduğu uykudan uyandı ve «Beni everin, beni everin» diye bağırdı. Kendisinden sebebini sorduklarında, «Umulur ki Allahu Teâlâ, bana bir evlâd verir. Bu çocuk ölür de kıyâmette bana şefâatçi olur.» dedikten sonra, gördüğü rüyâyı şöyle anlattı: «Rüyâmda, kıyâmet koptu. Bütün insânlar gibi benim de susuzluktan dilim damağıma yapıştı. Biz, bu sıkıntı içerisinde kıvrılırken, bir de baktım ki, minicik yavrular başlarında nûrdan mendiller, ellerinde kulplu ve kulpsuz altın ve gümüşten mâmûl sūrahiler, insânları yararak bâzı kimselere su dağıtıyorlar. Yanımdan geçerlerken: «Ben de çok susadım, bana da su verin!» dedimse de, onlar: «Aramızda senin çocuğun yok, biz ancak

(93) Mehâzı bulunamamıştır.

(94) Bezzâr, Taberânî, Züheyr b. Ebî Alkame'den; Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(95) Buhârî ile Müslim, Ebû Sa'id'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

kendi ana ve babalarımıza su verebiliriz» dediler. Bunun üzerine, kendilerine kim olduklarını sordum, onlar «Müslüman çocuklarıyız» dediler. Allahu Teâlâ'nın:

فَأَنْتُمْ حَرَضَكُمُ أَنْ تَشْكُرُوا وَقَدْ مَوَّلَا نَفْسَكُمْ

«Tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın ve kendiniz için takdim edin» (2-Bakara : 223) Âyet-i Celîlesindeki «Nefsiniz için takdim edin» den murâd olunan bir mânâ, âhiret azığı olarak çocuklarınızı takdim edersiniz demektir.

İşte bu dört vecihten, evlenmenin faziletinin, çocuk yetiştirmeye sebep olması bakımından olduğu anlaşıldı.

2 — ŞEHVETİ TESKİN ETMEK :

İkinci fayda, şehveti kırarak şeytandan korunmak, gözüünü ve kendini nâmahremden muhâfazadır.

Resûl-i Ekrem'in:

«Evlenen dininin yarısını muhâfaza altına almıştır. Diğer yarısında Allah'tan korksun.»

عَلَيْكُمْ بِالْبَاءَةِ، فَمَنْ لَزِنَ طَعْفَ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وَجَاءٌ

«Evlenin! Evlenmeyenler oruç tutsun. Çünkü oruçta şehveti kıran bir hassa vardır.» hadisleri, buna işârettir.

Buraya kadar naklettiğimiz eser ve haberler, bu mânâyâ işârettir. Fakat bu gâye birinciden düşüktür. Çünkü şehvet bizâtihi vâsıtâ değil, evlâd yetiştirmeye sebeptir. Evlenmek şehveti kırar. Kendisine müvekkel olan şehvetin gâîlesinden kurtarmak için Allah'ın emrine icâbet eden kimse, Allah'ın rızâsını kazanmak için emrini yerine getiren kimse gibi olmaz. Şehvet ile evlâd mukadderdir. Bunların arasında mânevî bağlantı vardır. Eğer nesli devâm ettirme gâyesi olmasa şehvet verilmezdi. Bunun aksine olarak yemekte olduğu gibi —meselâ maksat yemektir kazâi hâcet lâzımdır— evlenmekten de maksat zevktir; çocuk ise bu zevke tâbidir, denemez. Çünkü fıtrat ve hikmetin iktizâsı evlâd yetiştirmektir, şehvet değildir. Şehvet, insânı bu işe tahrik eden bir vâsıtaadır.

Dünyâ zevkinin, âhiret zevkine delâleti:

Ömrüme yemin ederim ki, şehvette, çocuk yetiştirmekten başka hikmet de vardır. O hikmet, Cennetin zevkini hâtırlatmaktır. Çünkü bilinmeyen ve zevkine varılmayan bir lezzeti teşvikte bir fayda yok-

tur. Meselâ hünsâyı [hadımı] cinsî münâsebet zevkine, çocuğu hükümdarlık ve saltanat zevkine teşvik etsen, bundan bir fayda çıkmaz. Ne hünsâ münâsebetten bir şey anlar, ne de çocuk hükümdarlığın zevkine varabilir. Dünyâ zevklerinin faydalarından birisi de bu zevklerin daha üstününün Cennette devâmlı şekilde verileceğini bildirmekle, insânı, Cennete girebilmesi için gerekli tâat ve ibâdete teşviktir.

Evvelâ bu ince hikmetleri, sonra bu hikmetlerin altında, kullarına olan İlâhî rahmeti, daha sonra da İlâhî terbiyeyi düşün de bir şehvet altında iki hayâtı nasıl birleştirdiğini gör. Hayâtın biri zâhîrî, diğeri ise bâtînî hayâttır. Zâhîrî hayât, neslin devâmıdır ki, bir bakıma insânın kendi vücûdunu yaşatmasıdır. Bâtînî hayât ise uhrevî hayâttır. Çünkü şu sür'atle geçen noksân bir zevk, devâm eden esaslî bir zevke teşvik eder ve o zevke ulaştıracak ibâdetlere sevkeder. Kişi ona olan şiddetli arzûsu sâyesinde, kendisini o zevklere ulaştıracak ibâdetleri kolaylıkla yapar. Gerek insân bedeninde, gerek yer ve göklerde olan her zerrenin tahtında akılları hayrete düşürecek hikmet ve acâiblikler vardır. Fakat bu hikmetler ancak dünyâ muzahrafatından ve aldatıcı maddelerinden arınmak nisbetinde temizlenmiş olan kalblere keşfedilir.

Hülâsa: Âciz olmayan erkeklerin şehvet gâilelerini defetmesi bakımından evlenmenin dindeki mevkii mühimdir. Çünkü takvâ kuvvetiyle, gemlenemiyen, galeyana gelmiş bir şehvet, insânı fuhşiyâta sürükler.

Allah'ın Resûlü Cenab-ı Hakdan vahy yoluyla :

لَا تَفْسَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ

«Eğer onu yapmazsanız, yeryüzünde büyük fitne ve fesâd uyanır» (8 - Enfâl : 73) âyetini tebliğ ederek buna işâret etmiştir. Kendisini tamâmen takvâyâ bağlayan kimseler ise, bunlar takvâ sâyesinde gözünü nâmahremden çekip, edep yerini muhâfaza etmesi gibi ancak âzalarını şehvetten koruyabilirler. Kalbini, vesvese ve bu husûstaki düşüncelerden korumak ise, kendi irâdesinde değildir. Cinsî münâsebet hakkında kalbine öyle şeyler gelir ki, bunları en bayağı insânların yanında bile açıklamaktan hayâ eder. Halbuki Allahu Teâlâ, kişinin kalbini bilir. İnsânlar arasında dil ne ise, Allah katında da kalb aynıdır. Âhîret yoluna giren müridin en mühim işi kalbidir. Oruca devâm etmek de çokları hakkında bu vesveseyi kesemez. Ne ola ki, çok zayıflayıp mizacı bozulmuş ola... Bunun için Abdullah bin Abbâs (R.A.) : «Âbidin ibâdeti ancak evlenmekle tamâmlanır. Bu, umûmî bir ibtilâ

ve imtîhândır. Bundan az kimseler kurtulabilir» demiştir. Katâde : Allahu Teâlâ'nın:

وَلَا تُحِثُّكَ مَا لَا طَاقَةَ لَكَ بِهِ

«Gücümüzün yetmediği yükü bize yüklemen» (2 - Bakara : 286) âyet-i celilesindeki güç yetiremeyeceğimiz şeyden murâd, «aşırı şehvettir» demiştir. İkrime ve Mücâhid:

وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا

«İnsân tahammülsüz ve zayıf olarak yaratıldı» (4 - Nisâ : 28) âyetindeki za'fiyetten murâd, kadınlara düşkünlük ve onlara karşı sabırsızlık demektir, dediler. Feyyaz b. Necîh : «Kışının, âleti intişar ettiğinde aklının üçte ikisi gider» demiştir. Hattâ bazıları «Dinin üçte biri gider» demişlerdir. «Nevâdirü't-Tefsir» de İbn Abbâs'dan :

وَمِنْ شَرِّ عَائِقٍ إِذَا وَقَبَ

«İyice bastırıldığı vakit, karanlığın şerrinden Allah'a sığınırım» (113 - Felâk : 3) âyetindeki «gâsık» ile «vâkab» dan murâd, âletin intişar etmesidir, demiştir. Bu, büyük ıbtılâdır. Bir defâ heyecanlandı mı, ne akıl ve ne de dîn bunu kolaylıkla zapteder. Bununla berâber, yukarıda anlattığımız gibi, iki hayâta da salâhiyeti vardır. Şeytânın. İnsânlar üzerindeki en kuvvetli silâhlarından birisidir. Buna işâret olarak Resûl-i Ekrem :

مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتٍ عَقْلٍ وَبَيْنَ أَغْلَبَ لِذَوِي الْأَلْبَابِ مِنْكُمْ

«Akıl sâhibleri içinde, akıl ve dinde, sizden (kadınlardan) noksanını görmedim» (96) buyurmuştur. Bu, kadınlarda şehvetin çokluğu bakımındandır. Yine Resûl-i Ekrem duâsında :

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَخْبِىْ وَبَصَرِىْ وَقَلْبِىْ وَشَرِّ مِيتِىْ

«Allahım! Kulağımın, gözümün ve kalbimin kötülüğü ile şehvetimin heyecânından sana sığınırım» (97) buyurmuştu. Diğer bir duâsında :

(96) Müslim, İbn Ömer'den (R.A.); Buhârî ile Müslim, Ebû Sa'îd'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(97) «Duâ Kitâbında geçmiştir.

أَسْأَلُكَ أَنْ تُطَهِّرَ قَلْبِي وَتَحْفَظَ فَرْجِي ۝

«Allahım! Kalbimi temizlemeni ve edeb yerimi korumani senden dilerim» (98) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem'in Allah'a sığındığı bir şeyden başkalarının kayıtsız kalması nasıl doğru olabilir?

Sâlihlerden bir zât, iki üç hanımı nikâhında bulundurduğu için aleyhinde dedi-kodu yapanlar oldu. Bu zât onlara:

— Siz, Allah huzûrunda bulunurken hâtırınıza hiç şehvet hissi geldi mi diye sorar. Onlar:

— Çok defâlar böyle şeyler hâtırımıza gelir, dediler. Bu zât:

— Ömrümde bir defâ olsun, sizin bu hâlinize râzı olsaydım hiç de evlenmezdim. Fakat beni meşgûl edecek herhangi bir şey hâtırım-dan geçerse ben hemen onu önler ve huzûr içinde ibâdetime dönerim, tam kırk senedir kalbime kötülük nâmına bir şey gelmemiştir, dedi.

Adamın biri söfîlerin bâzı hareketlerini hoş karşılamadı. Dindar zâtın biri bu adama:

— Söfîlerin neleri hoşuna gitmiyor? diye sordu. Adam:

— Çok yemek yiyorlar, dedi. Dindar adam:

— Sen de onlar gibi acıksan çok yerdin, dedi. Bu defa adam:

— Çok evleniyorlar, dedi. Dindar olan zât:

— Sen de onlar gibi gözünü ve edeb yerini muhâfaza etsen, çok evlenirdin, dedi.

Cüneyd-i Bağdâdî: «Yemeğe duyduğum ihtiyâç gibi, cinsi münâsebet de ihtiyâç duyarım. Hakikatte kadınlar hem nafaka ve hem de kalb temizliğine vesiledirler» dedi. Bunun için Resûl-i Ekrem: «Kadını görmekle şehveti uyanan kimse, hemen âilesiyle münâsebette bulunsun» (96) buyurdu. Zirâ böyle yapmak, gönülden vesveseyi kaldırır. Câbir'in Resûl-i Ekrem'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem, bir kadın gördü ve hemen hanımı Zeyneb'in (R.A.) odasına giderek onunla halvet oldu ve çıktıktan sonra:

إِذَا الْمَرْأَةُ إِذَا أَقْبَلَتْ أَقْبَلَتْ بِضُورَةِ شَيْطَانٍ فَإِذَا رَأَى أَحَدَكُمْ
امْرَأَةً فَأَغْنَتْهُ فَلَيَاتِ أَهْلَهُ، فَإِنْ مَعَهَا مِثْلَ الذِّبْيِ مَعَهَا ۝

«Kadınlar insânın karşısına şeytan gibi çıkarlar. Bir kadını görüp heves ettiğiniz vakit, hemen kendi âilenize mürâcaat edin. Çün-

(96) Beyhâkî «Da'vât»da Ümmü Seleme'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(99) Ahmed, Ebû Kebeşe el-Enmâri'den «İsnâd-ı ceyyid» ile rivâyet etmiştir.

kü onda olanın aynısı onda da vardır.» (100) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem :

لَا تَخْلُوا عَلَى الْمُعْبَاتِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ أَحَدِكُمْ بِجَرَى الدَّمْرِ

«Kocaları hâricde bulunan kadınların yanına girmeyin. Zîrâ kan damarda işlediği gibi, şeytân, insânın vücûduna işler» buyurmuştur. Bunun üzerine biz [Ashâb], Resûl-i Ekrem'e «Senin de mi yâ Resûlallah!» diye sormamız üzerine, Resûl-i Ekrem:

وَمِنِي وَلَكِنَّ اللَّهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمْتُ

«Evet benim de. Fakat Allah bana yardım etti ve şeytânım müslüman oldu.» (101) buyurdu. Süfyân b. Uyeyne : «Müslüman oldu» kelimesinin mânâsı, ben ondan selâmet bulurum, demektir. Yoksa şeytân müslüman olmaz, buyurmuştur. Sahâbenin en zâhidlerinden olan, Abdullah b. Ömer'den de böyle rivâyet edilmiş ve oruçlu iken akşam vakti yemekten ve hattâ namâzdan önce cinsî münâsebet ile iftâr ettiği ve ondan sonra yıkanıp kıldığı söylenmiştir. Böyle yapması, huzûr ile ibâdet edebilmesi içindir. Aynı zâtın, Ramazanda yatmadan önce üç câriyesiyle münâsebette bulunduğu da rivâyet edilmiştir. Abdullah bin Abbâs: «Bu ümmetin hayırlısı hanımları çok olanıdır.» demiştir.

Arab kavminde, şehvet gaalip olduğu için, sâlih olanları da daha çok evlenme ihtiyâcı duyarlar. (Acem ve mağrib sôfilerinde durum bunun aksinedir.) Kalbin huzûrunu sağlamak ve zinâyı önlemek için, câriye ile evlenmek mübâh olmuştur. Halbuki doğan çocuk, annesine tâbi olduğu için, köle oluyor. Bu, bir nevi çocuğu helâk etmektir. Hür kadın ile evlenebilenler için bu harâmdır. Çocuğun köle olması, dinin mahvolmasından ehvendir. Çünkü burada ancak bir müddet çocuğun yaşayışını tedirgin etmek var. Fakat zinâ etmekte uzun müddet âhîret saâdetini kaybetmek vardır.

Rivâyet olundu ki: Bir gün İbn Abbâs'ın sohbetinde bulunanlar dağıldı. İçeride tek bir genç kaldı. İbn Abbâs:

— Oğlum! Bir ihtiyâcın mı var, ne bekliyorsun? diye sorunca genç:

— Evet, soracağım bir mes'ele var; fakat insânlardan utandığım

(100) Müslim ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. İfâde Tirmizî'nindir.

(101) Tirmizî, Câbir'den (R.A.) rivâyet etti. Müslim'in de Abdullah b. Ömer'den (R.A.) bu meâlde bir rivâyeti vardır.

için onların yanında soramadım. Mamafih zâtıâlinizden de sıkılıyor ve hayâ ediyorum, dedi. İbn Abbâs:

— Âlim, baba menzilesindedir. İnsân babasına söyleyebileceği her sözü âlime söyleyebilir, söyle bakalım derdin nedir? Genç:

— Ben bekâr bir gencim, zinâdan korunmak için elimle istimnâ ediyorum, bunda da günâh var mı? dedi. İbn Abbâs yüzünü yana çevirerek:

— Yazıklar olsun sana. Çirkin bir hareket, gerçi zinâdan ehven-dir. Fakat câriye ile evlenmek bundan daha iyidir, dedi. Bu rivâyet bize şunu ifâde ediyor. Şehveti gaalib olan bekârlar, üç kötülük arasında tereddüt ederler. Bunların en ehveni, câriye nikâhlamak, ki burada doğan çocuğun köle olması vardır. Bundan ağır el ile istimnâ, en ağır da zinâ etmektir. İbn Abbâs bunların hiç birine mutlak olarak mübâh dememiştir. Çünkü gerek câriye nikâh etmek ve gerek istimnâ mahzûrlu ve kaçınılacak hareketlerdir. Ancak zinâ tehlikesinde bu mahzûrlar sırasıyla irtikâb edilebilir. Nitekim ölümden kurtulmak için ölü hayvan etinin yenebilmesi gibi. Bu şerhlerin ehvenini tercih etmek, mutlak mübâh olmaları mânâsına gelmez. Bütün bedene sirâyet edip insânı öldürtmemek için el ve ayağın kesilmesine müsâade edilmesi, mutlak bir hayır olmayıp ehven-i şerreyni [iki kötünden, hafifinin] tercih olduğu gibi burada da hüküm aynıdır.

İşte bu cihetlerden evlenmenin efdaliyeti anlaşılmıştır. Fakat bu umûmî değil, ekseriyet itibâriyledir. Niceleri vardır ki, ihtiyârlık, hastalık veyâ herhangi bir sebeble şehvet hissini kaybetmişlerdir. Onlarda aşırı şehvet yoktur. Ancak evlâd yetiştirmek gâyesi var ki bu, hadımlardan başka hepsinin hakkıdır. Şehveti gaalib olan bazı tabiatlar vardır ki, onlar bir kadın ile teskin olmazlar. Bunlar aralarında meveddet, muhabbet ve kalb huzûrunu sağlamak mümkün olursa, dörde kadar evlenebilirler. Eğer bunlar ile sevgi ve düzeni sağlayamazsa fazla alamaz, değiştirebilirler. Hazret-i Fâtıma'nın ölümünden yedi gün sonra Hazret-i Ali evlenmiştir. Hazret-i Ali'nin oğlu Hazret-i Hasan'ın bir anda dört kadından fazla bulundurmamak şartıyla ikiyüz mütecâviz kadınla evlendiği söylenir. Bir anda dört kadını boşayıp yerine hemen dört kadın aldığı da rivâyet edilmiştir. Resûl-i Ekrem, Hazret-i Hasan hakkında:

أَشْبَهَتْ خَلْقِي وَخُلُقِي

[Eşbehte halki ve huluki]

«Sûret ve siyret bakımından bana benziyorsun» (102), diğer bir hadiste de:

(102) Buhâri ile Müslim, Berâ'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

حَسْرَةُ مِثْنِ وَخَيْرٌ مِنْ عِلَى هـ

«Hasan benden, Hüseyin ise Ali'dendir» (103) buyurdu. Dertildi ki çok evlenmesi Resûl-i Ekrem'e benzeyen huylarından biridir. Muğiyre b. Şû'be seksen kadın ile evlendi. Sahâbe-i Kirâm arasında üç dört kadını olanlar az; iki âilesi olanlar ise pek çoktur. İlet belli olunca tedâvisi de ihtiyaç nisbetinde olmalıdır. Gâye, nefsi teskin olduğundan, ona göre davranmalı, azaltmalı veya çoğaltmalıdır.

3 — EV İDÂRE ETMEK:

Üçüncü fayda: Bakmak, oturmak, oynamak ve şakalaşmakla gönül eğlendirmek, kalb huzûrunu sağlamak ve ibâdetini onunla takviye etmektir. İnsanın pek çok sıkıntıları olduğu için, daima huzûr ve neşat içinde ibâdete devâm edemez. Yaradılış itibâriyle böyledir. Eğer arzularının hilâfına olarak ibâdete devam zorlansa da yapmamakta ısrar eder. Ancak arasına zevkini okşayan şeylerle dinlendiği vakit, yeniden kuvvetlenir ve hevesle ibâdete yönelir. İşte âile ile düşüp kalkmak, bu ciheti sağlar, Müttakilerin de bâzı mübâh olan şeylerle eğlenmeleri münâsıbtır. Bunun için Allahu Teâlâ:

لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا هـ

«Onunla [Havvâ ile] ülfet eylemesi için» (7 - A'râf: 189) buyurmuştur.

Hazret-i Ali (R.A.) «Zaman zaman gönlünüzü dinlendirin. Çünkü gönül, yorulduğu zaman körleşir» buyurmuştur. Haberde:

عَلَّامًا قَلِيلَ أَزْكَوْنَ لَهُ ثَلَاثُ سَاعَاتٍ سَاعَةٌ يُتَاجَى فِيهَا رَبَّهُ،
وَسَاعَةٌ يُحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ، وَسَاعَةٌ يَخْلُو فِيهَا بِمُطْعَمِهِ وَمَشْرَبِهِ.

«Akli başında olan kimse zamanını üçe bölmeli: Bir kısmını ibâdet, diğer kısmını nefis muhâsebesi, diğer kısmını da şahsi işleri ile geçirmelidir.» (104) diye vârid oldu. Bu, şahsi işleri ile meşgûl olduğu saati, diğer vakitlerine yardımcı olur. Aynı meâlde başka bir ifâde ile Resûl-i Ekrem şöyle buyuruyor:

(103) Ahmed, Mikdâd b. Ma'di Kerib'den (R.A.) «Sened-i ceyyide» ile rivâyet etmiştir.

(104) İbn Hibbân, Ebû Zer'in (R.A.) uzun bir hadîsinden almıştır.

لَا يَكُونُ الْعَاقِلُ طَائِعًا إِلَّا فِي ثَلَاثٍ، سَزَوْهُ لِعَايٍ، أَوْ مَرَمَةٍ
لِعَايٍ أَوْ لَذَةٍ فِي غَيْرِ مُحْتَرَمٍ هـ

«Akıllı insan, ancak üç şey için harekete geçer: Ahiret azığı, dünya maişeti ve harâm olmamak şartıyla zevk almak için.» (105)

Yine Resûl-i Ekrem.

لِكُلِّ عَامِلٍ سِرَّةٌ وَلِكُلِّ سِرَّاءٍ قِرَّةٌ، فَمَنْ كَانَتْ قِرَّتُهُ
إِلَى مُسْنَى فَقَدْ أَهْدَى هـ

«Amel eden her zâtın bir sa'y u gayret etme hâli vardır. Her çalışanın da bir yorgunluğu ve istirahat ihtiyacı vardır. O yorgunluğunu benim sünnetim üzerine geçirenler hidâyete ermişlerdir.» (106) buyurdu. Ebu'd-Derdâ (R.A.): «Hak ve hakikate güç yetirebilmem için, nefsimi bâzı eğlenceler ile oyalarım» demiştir.

Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

أَنَّهُ قَالَ سَكَوْتُ إِلَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ صَغْفَى عَنِ الْوِقَاعِ فَدَلَّنِي عَلَى الْمَرْيَةِ

«Cebrâil'e cinsi münâsebettteki za'fiyetimden şikâyet ettim. Ceb-râil bana keşkek [herise] yemeği tavsiye etti.» (107) Bu rivâyet sa-hih ise, bundan gâyenin istirahat hazırlık olduğu anlaşılır. Yâni burâda şehvetin arttırılması isteniyor. Çünkü şehvet azlığı ünsiyetin azalmasına sebep olur. Yine Resûl-i Ekrem Efendimiz:

حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ، الطِّيبُ، وَالنِّسَاءُ، وَفِرَّةٌ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ هـ

«Dünyanızdan üç şey sevdim: Güzel koku, kadınlar ve gözümün

(105) İbn Hibbân. Ebû Zer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(106) Ahmed ve Taberânî, Abdullah b. Ömer'den (R.A.); Tirmizî de Ebâ Hü-reyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(107) İbn Adiy, Huzeyfe (R.A.) ve İbn Abbâs'dan (R.A.); Ukaylî, Câbir b. Se-mure'den (R.A.); İbn Hibbân «Zu'afâ'da Huzeyfe'den, Ezdî «Zu'afâ'da Ebâ Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

nûru namâz.» (108) buyurdu. Bu üçüncü kısım da gönül dinlendirmek için bir faydadır.

Zikir, fikir ve diğer ibâdetlerle yorulan kimse birinci ve ikinci şıkkın dışında bu üçüncü şıkkın da fayda sağladığını anlar. Hattâ bundan, oturup sohbet etmek ve oynamaktan burulmuş hünsâlar da zevk alır ve kendilerini dinlendirmiş olurlar. Aynı zamanda evlenirken bu ciheti de nazarı itibara almak evlenmeğe ayrı bir fazilet bahşeder. Fakat çokları bu niyetten habersizdirler. Ekseriyetle evlenmekte nazarı itibara alınan, evlâd yetiştirmek ve şehveti teskindir. Bununla beraber çokları gönüllerini dinlendirmek için kadınlarla eğlenmekten ziyade, akar sulara ve yeşilliklere bakmaktan zevk alırlar. Bu, şahsiyet ve vaziyet itibariyle değişir. Herkes kendi arzûsuna göre kendisini dinlendirir.

4 — YAKINLARI ÇOĞALTMAK:

Dördüncü fayda: Evlenmekteki dördüncü fayda, evi supürmek, kapları temizlemek, yatak sermek, yemek pişirmek gibi ev işlerinden kurtulmaktır. İnsanoğlunun şehvet hissi olmasa da ev işleri ile uğraşması çok zordur. Çünkü bu gibi zarûrî işler, zamanının çoğunu alır. İlim, amel ve benzeri işlerine mâni olur. İyi bir kadın bu bakımdan ev işlerinde dîne yardımcıdır. Bu işlerin bozulup gayri muntazam bir şekilde yürümesi, insanın huzûrunu kaçıır ve geçimi zorlaştırır. Bunun için Ebû Süleymân Dârânî: «İyi bir kadın, dünyâ metâı değil, âhiret saâdetidir. Çünkü erkeğin, şehvi hissini tatmin ve ev işlerini tedvir etmekle, onun huzûr içinde hem diğer işlerini ve hem de Allah'a karşı kulluk ve ibâdetini yapabilmesini te'mîn eder.» demiştir.

Muhammed bin Ka'b el-Kur'î: Allahu Teâlâ'nın:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً

[Rabbenâ....]

«Rabbimiz bize dünyada hasene ver» (2 - Bakara: 201) âyetindeki «Hasene» den murâdı, sâliha [iyi] kadındır, dedi. Resûl-i Ekrem de (S.A.V.) bir hadis-i şerifinde:

لِيَتَّخِذَ أَحَدُكُمْ قَلْبًا شَاكِرًا ۚ لِسَانًا ذَاكِرًا ۚ وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً تَعِينُهُ عَلَى آخِرَتِهِ ۚ

«Sizler şükreden kalbe, zikreden lisâna ve âhiret husûsunda siz-

(108) Nesefî ve Hâkim «İsnâd-ı ceyyid» ile Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

lere yardımcı olacak sâliha mü'min bir kadına sâhib olmağa çalışsın» (109) buyurmuştur. Görüldüğü gibi zikri, şükürü ve iyi kadını bir arada zikretmiştir. Allahu Teâlâ'nın:

فَلَنُخَيِّتَهُ حَيَوَةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ ه

«Onu temiz bir hayât ile ihyâ eder ve yaşatırız.» (16 - Nahl: 97) buyurduğu temiz yaşayıştan gâye, iyi, müslümân ve sâliha kadındır. Yâni ona öyle bir zevce nasib ederiz, demektir. Hz. Ömer bin Hat-tâb (R.A.): «Kişiye imândan sonra verilen şeylerin en hayırlısı sâliha kadındır. Onlar içerisinde baha biçilmeyecek kıymetler olduğu gibi, efendisini esâret altına alıp, kendisinden fidye ile kurtuluş imkânı olmayan kötüler de vardır.» dedi. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

فَضَلْتُ عَلَى آدَمَ بِخَصْلَتَيْنِ، كَكَاتَ رَوْحَهُ عَوْنًا لَهُ عَلَى الْعَصِيَّةِ
وَأَرْوَاجِي أَعْوَانًا لِي عَلَى الطَّاعَةِ. وَكَكَاتَ شَيْطَانُهُ كَافِرًا
وَشَيْطَانِي مُسْلِمًا لَا يَأْمُرُ إِلَّا بِحَيْرَةٍ

«Âdem aleyhisselâm'a iki hasletle üstünlüğüm var: Birincisi onun karısı, ona günâhta [hatâda] yardımcı oldu; benim zevcelerim ise bana ibâdetinde yardımcıdırlar. İkincisi, onun şeytânı kâfir idi. Benim şeytânım müslümândır, bana ancak iyilik emreder.» (110) buyurmuş ve kadının tâatta yardımcı olmasını bir fazilet saymıştır.

Ev işlerini çekip çevirmek, sâlihlerin aradığı faydalardandır. Bu da evinde bu işleri görecektir bir kimsenin bulunmadığı şahıslara mahsûstur. Aynı zamanda iki kadın da almamalıdır. Çünkü çok kere iki kadın geçimi bozar, evin huzûrunu kaçırmak ve bütün işleri alt-üst eder. Hısım ve akrabayı çoğaltmak ve böylece kuvvet bulmak da bu faydaya girer. Çünkü insanın, düşmandan korunmak ve huzûr içinde ibâdetini tamamlayıp yaşayabilmek için kalabalık âileye ihtiyacı vardır. Zillet, insanın huzûrunu kaçırmak, hısım ve akraba çokluğu zilleti kaidir.

(109) Tirmizi rivâyet etti ve «Hasendir» dedi. İbn Mâce de bir rivâyetten aldı.

(110) Hatib «Târih-i Bağdâd» adlı eserinde İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Müslim, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) başka ifâde ile rivâyet etmiştir, fakat Âdem'den bahis yoktur.

5 — NEFİS MÜCÂHEDESİ YAPMAK:

Beşinci fayda: Büyüklük vazifesini yerine getirmek, âile hakkına riâyet etmek, onların huy ve tabiatlarına tahammül etmek, sıkıntılarını gidermek, kusurlarını düzeltmek, dîni bilgilerini kuvvetlendirmek, helâlden mâişetlerini te'min için çalışmak ve evlâd terbiyesine ehemmiyet vermek sûretiyle nefis mücâhedesı ve riyâze-tidir. Bütün bunlar büyük kıymeti hâiz faziletli işlerdir. Zira bun-larda riâyet, korumak, velâyet, yakınlık, sevk ve idâre vardır. Âile ve evlâd, kişinin, koruyacağı ve onlara adâletle muâmele ederek hak-larına riâyet edeceği kimselerdir. Hakka riâyetin fazileti büyüktür. Bundan ancak uhdesinden gelemeyenler kaçınır. Yoksa Resûl-i Ek-rem (S.A.V.):

تَوَمَّ مِرْوَالٍ عَادِلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً هـ

«Bir gün adâletle vâililik yapmak, yetmiş senelik (nâfile) ibâdet-ten hayırlıdır» (111) buyurmuştur. Sonra da Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَلَا تَكْفُكُمْ رَاعٍ وَتَكْفُكُمْ مَسْرُوكٌ عَزَّ رَعِيَّتُهُ هـ

«Dikkat edin, hepiniz çoban, ve hepiniz güttüğünüzden mes'ûl-sünüz.» (112) buyurmuştur. Hem kendisini ve hem de başkasını ıslah ile meşgûl olan kimse, yalnız kendisini düzeltmekle uğraşandan da-ha hayırlıdır. Bunun gibi, başkasının eziyetine katlanan, huzûr için-de yaşayıp kimse için sıkıntı çekmeyen gibi değildir. Âile ve çocukları uğrunda zahmet çeken, Allah rızası uğrunda mücâhede eden gibidir. Bunun için Bîşr: «Ahmed bin Hanbel beni üç yönden geçmiştir: Bunlardan birisi, kendisinin ve başkalarının nafakalarını helâlden te'mindir» dedi. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَا أَنْفَقَهُ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ فَهُوَ صَدَقَةٌ. وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُوجَرُ فِي
النُّقْمَةِ يَرْشَعُهَا إِلَى فِي أَمْرَاتِهِ هـ

«Kişinin efrâd-ı âilesine infak ettiği, sadakadır. Kişi âilesinin ağ-zına koyduğu lokmadan muhakkak me'cûr olur.» (113) buyurmuştur. Adamın biri, âlimin birisine:

(111) Taberânî ve Beyhaki, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(112) Buhâri ile Müslim, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(113) Buhâri ve Müslim, İbn Mes'ûd'dan (R.A.); ayrıca Sa'd b. Ebi Vakkâs dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

— Namâz, Oruç, Hac, Zekât gibi yaptığımız her amelden sevâb alacak mıyız? dedi. Âlim:

— Sen, Ebdâl'in [mânevîyat kahramanı] işlerinden haber verse-ne, dedi. Adam:

— Onlar nelerdir? Âlim:

— Helâlden nafaka kazanıp âile efrâdını beslemektir, dedi. İbn Mübârek bir muhârebede arkadaşlarına:

— Bundan makbûl bir amel bilir misiniz? diye sordu. Arkadaş-ları:

— Bilmeyiz, dediler. İbn Mübârek:

— Ben bilirim, dedi. Onlar:

— Nelerdir? dediler. İbn Mübârek:

— Ailesi kalabalık olan fakir bir kimsedir ki, gece uyanır ve açıl-mış olan çocuklarını örter. Onun bu hareketi, bizim bu gazâmızdan daha makbûldür, dedi. Resûl-i Ekrem bir hadisinde:

مَنْ حَسَنَ صَلَاتِهِ، وَكَثَرَ عِيَالُهُ، وَقَلَّ مَالُهُ، وَلَمْ يَغْشَ الْمِسْكِينَ
كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ هـ

«Namâzını güzel kılan, malı az, çoluk çocuğu kalabalık ve müs-lûmânları çekistirmeyen kimse, Cennette benimle şöylece berâber (diyerek şehâdet parmağı ile orta büyük parmağını göstermiştir)» (114) buyurmuştur. Diğer bir hadiste:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْفَقِيرَ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ هـ

«Çoluk çocuğu kalabalık olan iffet sâhibi fakirleri, Allah sever» (115) buyurulmuştur. Başka bir hadiste:

إِذَا كَثُرَتْ ذُنُوبُ الْعَبْدِ ابْتَلَاهُ اللَّهُ بِهِمُ الْعِيَالُ لِيَكْفِرَ عَنْهُ

«Kişinin günâhları çoğaldığı vakit (günâhlarına kefaret olmak için) Allahu Teâlâ onu geçim sıkıntısı ile ibtilâ eder.» (116) buyurulmuştur. Seleften birisi: «Birçok günâhlar vardır ki, onları, âilenin mâişetini te'min uğrunda çekilen zahmetleri mahveder» demiştir. Bu husûsta Resûl-i Ekrem'den de şöyle bir rivâyet vardır:

(114) Ebû Ya'îâ, Ebû Sa'id el-Hudri'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(115) İbn Mâce, İmran b. Hüsayn'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(116) Ahmed, Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

مِنَ الذُّرْبِ ذُنُوبٌ لَا يُكْفَرُهَا إِلَّا الْحَمْرُ يَطْلُبُ الْمَعِيشَةَ

«Günâhlardan öyle günâhlar vardır ki, onları ancak mâişet uğrunda çekilen zahmetler mahveder.» (117) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem Efendimiz :

مَنْ كَانَ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ فَأَنْفَقَ عَلَيْهِمْ وَأَحْسَنَ إِلَيْهِمْ حَتَّى يَمُوتَ
اللَّهُ عَنْهُ أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُ الْجَنَّةَ الْبَتَّةَ الْبَتَّةَ إِلَّا أَنْ يَعْمَلَ عَمَلًا لَا يَغْفِرُهُ

«Üç tâne kızı olup, ihtiyâçtan kurtarıncaya kadar onlara iyi bakan, yedirip giydiren kimse elbette Cenneti kazanır. Ancak, affedilmecek bir günâh işlemiş olursa o, müstesnâdır.» (118) buyurdu. İbn Abbâs bu hadîsi anlatırken: «Vallahi bu, garîb [düşündürücü] hâdislerdendir» dedi.

Rivâyet olunduğuna göre, âilesine çok iyi bakan bir âbidin âilesi öldü. Kendisini evlendirmek isteyenlere: «Hayır, yalnızlık benim için daha iyidir. Daha ziyâde aklıma başıma alır ve huzûrumu sağlarım» diyerek tekliflerini reddetti. Sonra bu zât şöyle anlatıyor: «Âilemin ölümünden bir hafta sonra idi rüyâmda gördüm ki: Gök kapıları açıldı ve oradan uçarak yeryüzüne inen insânlar benim yanımdan geçtikçe "İşte o meş'ûm adam budur" diyerek geçerlerdi. Korkumdan ancak en son gelen bir gence: "Bunlar kimi kastediyorlar?" diye sorduğumda, genç; "Seni kastediyorlar; çünkü bir hafta öncesine kadar senin ismini mücâhidler arasında yükseltiyorduk, bir haftadan beri amellerini, mücâhededen kalanlar arasına koymakla emrolunduk, bunun sebebini bilemiyoruz." dedi.» Adam uyanır uyanmaz «Beni everin» dedi ve ondan sonra dâimâ iki ve üçe kadar âileyi, nikâhında bulundurdu.

Peygamberler haberlerinde: «Yûnus aleyhisselâma bir cemâat misâfir geldi. Yûnus aleyhisselâm onları yedirmek için mutfâğa girip çıkarken, karısı ona zahmet veriyor ve o da buna katlanıyordu. Buna karşı şaşırان misâfirlere; «Şaşmayın, bunda şaşılacak bir şey yok. Çünkü ben Allahu Teâlâ'ya şöyle duâ ettim: «Yâ Rab, bana çekeceğini dünyâda çekti!» Allahu Teâlâ da: «Senin cezân falancanın kızı ile evlenmektir, onu al» buyurdu. Ben de işte onun bu hâline sab-

(117) Taberânî «Evsat»ında; Ebû Naim, «Hilye»de; Hatib «Telhîs»de Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(118) Harâîti «Mekârim-i Ahlâk»da İbn Abbâs'dan (R.A.); Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Ebû Sa'îd'den (R.A.) başka ifâde ile rivâyet etmişlerdir.

rediyorum, dedi.» Kadının boşboğazlığına sabretmekte, nefsi terbiye, gazabı teskin ve ahlâkı güzelleştirme vardır. Tek başına kalan ve yâ sâlihlerle arkadaşlık eden kimsenin, içyüzü belli olmaz. Çünkü onun kalbi hastalıkları ve bâtını kusûrları meydâna çıkmaz; kapalı kalır. Âhîret yolcusuna düşen vazife, insânı harekete geçiren, hiddetlendiren bu gibi vâsıtalar ile kendisini denemek, güzel hüylü olmak için bu gibi cân sıkıcı müşküllere sabretmeğe alışmakla, bâtınını kötü vasıflardan arıtmaktır. Esâsen âile gâllesine sabretmek, riyâzet ve mücâhede olmakla berâber, onların mâişetini deruhte etmek başlıbaşına bir ibâdettir. Bu da evlenmek ile alâkalı faydalardandır. Fakat bundan ancak iki kimse istifâde edebilir :

Birincisi, henüz âhîret yolculuğuna yeni girmiş olduğu için mücâhede, riyâzet ve ahlâkını güzelleştirmeği kasteden kimsedir. Mücâhede için bu yolu seçmesi yanlış değildir.

İkincisi de, zâhiri ibâdetlerle uğraştığı hâlde bâtinen hâlden hâle terakki edemeyen, murâkabe ve murâbatadan mahrûm, fikrî ve kalbi hareketleri olmayan; yalnız Namâz, Oruç ve Hac gibi zâhiri amel-lerle uğraşan kimsedir. Bu gibilerin, helâlden âile efrâdının nafakalarını te'mine ve onların terbiyelerine çalışması, nâfile ibâdetlerden daha makbûldür. Çünkü nâfile ibâdetler, lâzım, yâni şahsına münhasırdır. Helâlinden çalışması ise müteaddî, yâni faydası başkasına da dokunur. Bu bakımdan o daha hayırlıdır. Ama yaradılışında ahlâkı güzel veyâ yukarıda anlattığımız mücâhede yolları ile ahlâkını güzelleştiren, mânevi seyrine devâm eden, mükâsefe ilminde kalbi ve fikri hareket hâlinde olan kimselerin, bu maksatla evlenmelerine lüzûm yoktur. Çünkü riyâzet, buna lüzûm bırakmamıştır. Onların nafakalarını te'mine çalışmasına gelince, bu gibi mükâsefe erbâbının amellerindeki istifâde ondan daha büyüktür. Faydası daha umûmî ve şümûllüdür.

İşte dîn bakımından nikâhın faydaları bunlardır ve bu sebepten evlenmenin efdaliyetine hükmedilmiştir.

EVLENMENİN ÂFETLERİ :

Evlenmenin üç âfeti vardır :

1 — Birinci Âfet : En kuvvetlisi, âilenin, helâlinden nafakasını te'min etmekte acze düşmektir. Bu helâl nafakayı te'min, bilhassa bu zamânda [Hicrî 495 = Milâdî 1101] herkes için kolay olmayan bir şeydir. Âilenin de nafakasını te'min için fazla kazanca zarûret hâsıl olduğundan, mecbûrî hile yoluna sapar. Harâm kazanç elde eder, çoluk çocuğuna harâm yedirir. Böylece, hem kendini hem de âilesini helâke

sürükler. Ama bekâr kalan, bundan emindir. Çünkü bir boğazını nasıl olsa bakar. Fakat evlenenler ekseriya kötü yollara sapar, karısının isteklerini yerine getirme sevdâsına kapılarak, âhiretini dünyâsı uğrunda fedâ eder. Haberde:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيُوقِفُ عِنْدَ الْمِيزَانِ وَلَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ أَمْثَالُ الْجِبَالِ
فَيُسْأَلُ عَنْ رِغَايَةِ عَائِلَتِهِ وَالْقِيَامِ بِهِمْ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَتْبَ
اكَتَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ، حَتَّى يَسْتَفْرِقَ بَيْنَكَ الْمَطَالِبَاتِ كُلَّ أَعْمَالِهِ
فَلَا يَبْقَى لَهُ حَسَنَةٌ، فَتَأْدَى الْمَلِكَةُ: هَذَا الَّذِي أَكَلَ عِيَالَهُ
حَسَائِهِ فِي الدُّنْيَا، وَارْتَهَنَ الْيَوْمَ بِأَعْمَالِهِ هـ

«Adamın, dağlar gibi hasenâtı olduğu hâlde, kıyâmet günü mizan başında durdurulur ve âile hukukundan ve onların bakımından, malını nereden kazanıp nereye sarfettiğinden sorulur. Böylece bütün hasenâtı borçlularına ödenir ve kendisinde bir şey kalmaz. Sonra bir melek: «İşte şu, çoluk çocuğu dünyâda bütün sevâblarını yeyip bitiren ve bugün rehin olarak kalan kimsedir» diye nidâ eder.» (119) diye vârid olmuştur.

Denildi ki, kıyâmât gününde insânın ilk hasmı âile efrâdıdır. Onu Allah huzûruna getirir ve: «Yâ Rab! Bundan hakkımızı bize aliver, biz bilmiyorduk o, bize harâm yedirdi» derler. Bu sûretle onların hakları ondan alınıp verilir. Seleften biri şöyle anlatıyor: «Allahu Teâlâ bir kişiye kötülük dilediği vakit, ona dünyâda kendisini sıracak azılar musallat eder, yâni böyle âile efrâdı verir.» Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَا يَلْقَى اللَّهَ أَحَدٌ بِذَنْبٍ أَنْظَمَ مِنْ جِهَالِهِ أَهْلِيهِ هـ

«Kişi ehlinin cehâletinden daha büyük günâhla Allah'a kavuşmaz.» (120) buyurmuştur.

Bu, umûmî bir hastalıktır, bundan kurtulanlar pek az kimselerdir. Ya mirâsa konmuş olacak, yâhut da kendine ve çoluk çocuğuna yetecek helâl kazancı bulunacak ve fazlaya tama'ı olmayacaktır. İşte

(119) Mehâzı bulunamamıştır.

(120) «Firdevs» sāhibi, Ebû Sa'id'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

ancak bu gibiler bu hastalıktan korunur. Yâhut san'at sâhibi olur, avlamak vesâire işlerle bol para kazanır, yâhut hükümet ile alâkası olmayan bir işte çalışır. Hayırlı yollardan kazanır ve zâhiri vaziyetine göre kazancı helâl olursa, böyleleri de kurtulmuş olurlar.

Basra'lı Ebu'l-Hasan bin Sâlim'e evlenmekten suâl edilince: «Bu zamânda dışı merkebi gördüğü zamân çifteler ile dayak yemekten aldırmayıp geri çekilmeyen erkek merkep gibi, kendisine hâkim olmayan kimseler için evlenmek daha efdal, nefisine hâkim olanlar için evlenmemek daha evlâdır» dedi.

2 — İkinci Âfet: Âilenin, haklarını yerine getirememek, kötü huylarına tahammül edememek, eziyetlerine dayanamamak gibi vaziyetlerdir. Bu, birinciye nisbetle ehvendir. Çünkü bunlara katlanmak daha kolaydır. Onlar ile hoş geçinmek, ve arzûlarına uymak nafaka te'mininden daha kolay olduğu meydândadır. Ancak burada da terlike vardır. Çünkü erkek, çobandır, aynı zamânda malyyetinden mes'ûldür. Nitekim hadîsde Resûl-i Ekrem :

كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ تَعُولُهُ

«Kişiye, tekeffül ettiği kimseyi bakmaması günâh olarak kâfidir.» (121) buyurmuştur. Rivâyet olundu ki, çoluk çocuğunu bırakıp kaçan, efendisinden kaçan köle gibidir. Dönüp gelinceye kadar kıldığı namâzı ve orucu kabûl olmaz. Onların yanında iken âile efrâdını ih-mâl eden, yine kaçmış gibidir. Allahu Teâlâ :

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

«Kendinizi ve âile efrâdınızı (Cehennem) ateşinden koruyun!» (66 - Tahrîm : 6) buyurmuş ve kendimizi koruduğumuz gibi, çoluk çocuğumuzu da ateşten korumamızı emretmiştir. Halbuki insân bâzan kendini korumaktan âcizdir. Evlendiği zamân bu haklar kat kat çoğalıyor. Kendine bir de başkaları katılıyor. Aynı zamanda nefis, dâimâ kötülüğü emreder. Nefsler çoğaldıkça kötülüğü emredenler de çoğalıyor. Evlenmemekte ısrâr eden bâzı kimseler, bu yönden kendilerini mâzur göstermek istemişler ve: «Nefsin belâsı bize yetiyor, buna bir de başka bir nefis belâsını nasıl katalım?» demişlerdir. Nitekim Şâir :

(121) Ebû Dâvûd ve Nesefî, Abdullah bin Amr'dan rivâyet etmişlerdir. Müslim'in de başka ifâde ile bir rivâyeti vardır.

لَنْ يَسَعَ الْفَأْرَةُ بُحْرَهَا ۝ عَلَقَتْ الْيَخْنَسُ فِي دُبُرِهَا ۝

«Fâre, deliğinden içeri sığmazken, bir de kuyruğuna süpürge bağladı» demiştir.

İbrâhim bin Edhem de evlenmeyişinin sebebini açıklarken: «Kendi keyfim için bir kadını aç bırakamam. Çünkü benim kadına ihtiyâcım yok. Kadının hakkından gelemem ve onu nâmahremden koruyamam» demiştir. Bîşr de bu husûsta özür dilerken: «Beni evlenmekten alıkoyan, Allahu Teâlâ'nın:

وَأَهْنُ مِنْ الذِّى عَلَيْهِ

«Erkeklerin onlarda olan hakları kadar onların (kadınların) da erkeklerde hakkı vardır» (2 - Bakara : 228) Âyet-i Celîlesidir.» dedi. Ve yine Bîşr: «Eğer bir tavuğun nafakasını üzerime alsam köprü üzerinde cellât olmaktan korkarım» demiştir. Süfyân bin Uyeyne, bir gün hükümdarın kapısında görüldü. Kendisine: Burası senin yerin değil idi, nasıl oldu da buraya düştün? diyenlere, Uyeyne: «Felâh bulmuş âile sâhibi hiç gördünüz mü?» diye cevâb verdi. Süfyân şöyle söylerdi: «Bekârlık ve içinde rüzgârın estiği gürültüsüz bir evin anahtarı ne güzel şeylerdir.» Bu, birincisi kadar değilse de yine umûmî âfetlerdendir. Bundan ancak hikmet sâhibi, akıllı, idâreci, güzel âhlâklı, kadınların âdetlerini anlayan, boşboğazlığına dayanan, şehvetleri peşinde olup, isteklerinin düşkünü olduklarını bilen, kusûrlarını görmezden gelen ve onlar ile idâre etmesini bilen kimseler selâmet bulur. Halbuki ekseriyetle insânlar ahmak, sert, hafif, kötü hûylu, insâfsız olup, başkalarında bu vasıfları arayan kimselerdir. Bu gibi adamlar evlenmekle fesâdı çoğaltmış olurlar. Onun için bu gibilerin bekâr kalması en sâlim ve en çıkar yoldur.

3 — Üçüncü Âfet: Birinci ve ikinciden de ehvendir. Bu da âile efrâdına mal toplamak, topladığı malı onlar için yığmak ve evlâd çokluğu ile övünmek gibi şeylerle kendisini dünyâyâ meylettirerek Allah'a ibâdetten alıkoymalarıdır. İnsânı Allah'a ibâdetten alıkoyan mal, karı ve evlâd, sâhibi için meş'ûmdur. Bu sözümle, onların kendisini kötü şeylere doğrudan dâvet etmelerini kasdetmiyorum. Çünkü bu, birinci ve ikinci âfet'e dâhildir. Belki onlar, mübâh olan şeylerle zevklenmeyi, kendileri ile eğlenip meşgûl olmayı isterler ve kendisini ibâdetten alıkoyarlar. İşte kasdettiğim budur. Evlenmelerden, kalbi meşgûl edecek bu gibi pek çok mes'eleler doğar. Gece ve gündüzler

gelip geçtiği hâlde fırsat bulup âhiretini düşünemez ve onun için hâzırlanamaz. Bunun için İbrâhim bin Edhem: «Kadınların oylukları ile fazla meşgûl olandan hayır gelmez» demiştir. Ebû Süleymân da «Evlenen, dünyâya meyletmiştir. Yâni evlilik hayâtı onu dünyâya çeker.» demiştir.

İşte evlenmenin fayda ve âfetleri bunlardan ibârettir.

NETİCE

Herhangi bir adam için mutlak olarak evlenmek veya evlenmemek hayırlıdır demek, bu saydıklarımızı etrâfıca bilmemekten doğar. İşin doğrusu, bu fayda ve âfetleri bir mihenk olarak ele almalı ve âhiret yolcusu kendini bunlara vurmalıdır. Âfetlerden kurtarmış, helâl nafaka ve güzel ahlâka sâhib, evlenmesi ibâdetine mâni olmaya-
cak, yalnız olup dâhilî işlerde yardımcıya muhtâç genç kimsenin şehvetini teskin etmek ve çocuk yetiştirmek için evlenmesi, kendi hakkında hayırlı olacağında şübhe etmesin. Yok eğer, bu faydaları kaybetmiş ve saydığımız âfetler mevcûd ise, o zamân da bekâr kalmasının daha efdal olacağında tereddüt etmesin. Şâyet iki taraf müsâvi olursa, —ki ekseriyetle insânlar böyledir— bu takdirde kendine yakışan, bu faydaların dininde neler arttırdığını ve o âfetlerin dininde neler eksilteceğini, adâlet mizânı ile tartmaktır. Bu karşılaştırmada hangi tarafı tercih ederse onunla hükmetmelidir. Faydaların en açığı, evlâd yetiştirmek ve şehveti teskindir. Âfetlerin en âşikâre olanı da, harâm kazanca sürüklenmek ve ibâdetten geri kalmaktır. Şimdi biz bunların iki tarafını karşılaştıralım.

Meselâ: Şehvetten sıkıntısı olmayıp, yalnız evlâd yetiştirmek gâyesiyle evlenmek isteyenler, harâm kazanca mecbûr kalacak ve Allah'a kulluktan uzaklaşmak tehlikesiyle karşılaşacaklarsa, bekâr kalmaları daha evlâdır. Çünkü Allah'a zikirden geri kalmakta ve harâm kazançta hayır yoktur. Yalnız evlâd yetiştirmek gâyesi, bu iki noksânı telâfi etmez. Çünkü çocuk için evlenmek, mevhûm olan bir çocuğun hayatını istemektir. Lâkin harâmı irtikâb ve ibâdetle kusûr, açıkça görülen ve şu anda mevcûd olan bir noksânlıktır. Mevhûm olan evlâdı yetiştirmek için uğraşmaktansa, ortada bulunan kendi hayatını korumak ve helâkten muhâfaza etmek elbette daha mühimdir. Zirâ evlâd, ticârette kazanç ve kârdır. Dîn ise sermâye ve baş paradır. Dînin bozulmasında sermâyenin elden gitmesi ve uhrevî hayatın bozulması vardır. Yalnız evlâd yetiştirme gâyesi, şu iki âfetten birisi ile de karşılaşamaz. Fakat evlâd yetiştirmeğe bir de şehvet galebesi eklenirse, o zamân bakılır; şâyet takvâsı dizginlerini toplamağa

kâfl gelmez ve zinâya düşmek tehlikesi varsa, o zamân evlenmeyi tercih eder. Çünkü bu adam zinâ ile veyâ şübheli ve harâm kazanç ile karşı karşıyadır. Bunun için ehven-i şerî tercih eder. O da şübheli kazançtır. Fakat zinâ etmeyeceğinden emîn ve fakat hissi ile bakmaktan emîn olamayacağına kaani ise, o zamân evlenmez. Çünkü her ne kadar şehvetle bakmak harâm ise de bu, dâimî değil ve aynı zamanda zarârı yalnız kendinedir. Fakat harâm kazanç dâimîdir. Aynı zamânda, hem başkasının hakkına tecavüz ettiği, hem de âile efrâdına yedirdiği için, zarârı başkalarına da şâmilidir. Filhakika şehvetle bakış göz zinâsıdır. Fakat kalb bunu inkâr eder ve kabûl etmezse harâm yemekten, affedilmeğe daha yakındır. Ancak şehvetle bakmasının kendisini zinâya götürmesinden korkarsa, o da zinâ hükmüne girer ve evlenmeği tercih eder. Bu, böyle anlaşıldıktan sonra gelelim üçüncü şekle; o da, gözünü nâmahremden koruyup kalbini meşgûl edecek düşüncelerden alıkoyamama hâlidir. Bunun evlenmemesi daha uygundur. Çünkü bu husûstaki kalbin hatâsının affı, harâm irtikâbının affından daha kolaydır. Kalbin huzûru, ibâdet için lâzımdır. Halbuki harâm kazanç ve harâmı yemek ve yedirmekle yapılan ibâdet, tam bir ibâdet değildir.

İşte, bu âfetler bu şekilde muvâzene edilmeli ve mûcibince hüküm verilmelidir. Bu anlattıklarımızı kavrayabilen, artık nikâhı teşvik eden ve nikâhtan meneden bu rivâyetlerde tereddüde düşmez. Çünkü bütün bu rivâyetler, şahısların hâllerine göredir.

Şâyet: «Bu âfetlerden emîn olan kimsenin evlenmesi mi yoksa ibâdetle meşgûl olması mı daha efdaldır?» dersen... Derim ki, iki tarafını toplamalıdır. Çünkü nikâh, nikâh olmak bakımından, ibâdete mâni değildir. İbâdete mâni olacak olan, nafakayı te'min etmek zarûretidir. Eğer bunu helâlinden te'min edebiliyorsa yine evlenmek daha faziletlidir. Zîrâ gecelerde ve gündüzün diğer vakitlerinde ibâdetini yapabilir. Zâten hiç ara vermeden devâmlı ibâdet, mümkün değildir. Şâyet, evlilik sebebiyle farz olan ibâdetleri yapmaktan, yemek, uyku ve diğer hâcetinden başka müsâit zamânı kalmıyor, bütün vakitlerini çalışmakla geçirmek zarûreti hasıl oluyor dersen, o zamân bakarız: eğer bu adamın ibâdetleri nâfile namâz ve hac gibi zâhirî ve bedeni ameller ise, yine evlenmesi daha makbûldür. Çünkü helâl nafaka kazanmakta, âile hukûkuna riâyette, evlâd yetiştirmekte, kadınların muhtâcına tahammül etmekte o kadar çeşitli ibâdetler vardır ki, bunların fazîleti, o nâfile ibâdetlerden daha az değildir... Yok eğer, ibâdeti; ilim, tefekkür ve seyr-i batınî ise, o zamân helâl kazanç buna mâni olacağı için, evlenmemek daha makbûldür.

Şâyet «Mâdem evlenmenin bu kadar fazîleti vardır, İsa aleyhisselâm niçin evlenmedi? Mâdem ki, ibâdete bağlanmak daha efdal idi.

Resûl-i Ekrem niçin o kadar çok evlendi?» derseni, bilmiş ol ki: En faziletlisi gücü yetenlerin, himmeti âli olanların ve kendisini Allahu Teâlâ'dan hiç bir şey meşgûl edemeyenlerin, ikisini yapmasıdır. Yâni hem evlenmek, hem de ibâdet etmektir. Resûl-i Ekrem, buna muktedir olduğu için, nikâh ile ibâdeti bir arada toplamıştır. Dokuz âilesi olduğu hâlde yine Allahu Teâlâ ile başbaşa kaldı ve ibâdetine devâm etti. Âile hukûku, buna mâni olamadı. Nitekim, dünyânın sevk u idâresi ile uğraşanlara def'i tabii mâni olamadığı gibi... Onlar, bedenleri ile kazâ-i hâcetle meşgûl olurken, kafaları ile dünyâ işlerini düşünürler. Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) derecesi âli olduğu için, bu âlemin işleri, kalbinin Allah ile olmasına mâni olamamıştır. Hattâ zevcesinin yatağında iken bile kendisine ilâhî vahiy gelmiştir. Başkalarını Resûl-i Ekrem'e kıyas etmek doğru olmaz.

İsâ aleyhisselâm'a gelince: O, tevâzu' gösterip ihtiyâtli olan tarafı tercih etmiştir. Evlenseydi belki âilesi kendisini meşgûl edebilirdi ve yâhut da helâl nafaka te'mininde güçlük çekerdi. Bunun için ibâdeti tercih etmiştir. Onlar, kendi hâllerini ve helâl kazançta zamânlarının icablarını, kadınların ahlâkını, nikâhın zarâr ve faydalarını daha iyi bilirler. Madem ki, evlenmenin bâzıları için makbûl, bâzıları için de mahzurlu olduğunu bildik, peygamberlerin her hareketlerini efdal olarak bilmemiz, en doğrusudur. Her şeyi olduğu gibi Allah bilir.

İKİNCİ BÂB

EVLENİRKEN KADIN İLE ERKEK ARASINDA RİÂYET EDİLECEK HUSÛSLAR VE NİKÂHIN ŞARTLARI BEYÂNINDADIR

Nikâh :

Nikâhın sıhhati ve kadının kocasına helâl olması için, dört rükün ve şart vardır.

Bunlar :

1 — Velinin bulunmadığı takdirde devlet reisinin izin vermesi (122).

2 — Kızı veren, babası ve dedesinden başkası ise, bâliğa olan kadının muvâfakati. Kız ve dul olması arasında fark yoktur.

3 — Âdil iki şahidin bulunması.

4 — İcab ve kabûl [yâni erkeğin «aldım», kadının da «vardım» demesidir] (123). Bu icab ve kabulün muttasıl olması lâzımdır. [Yâni araya başka bir iş ve söz girmemelidir.] Herhangi bir lisan ile olabilir. İki tarafın vekilleri, yahut birinin vekili kadın olamaz. [Bu şart Şâfi mezhebine göredir. Hanefîlerde kadın doğrudan doğruya, arada erkek bir vekil olmaksızın, nikâh akdi yapabilir.]

Nikâhın Âdâbları :

1 — Hıtba, yâni iddet beklemeyen ve başkası tarafından da istenmiyen bir kadını, velî vâsıtası ile istemektir. Başkası tarafından istenip de, sözü kat'ileşmiyen bir kadını istemekten, Resûl-i Ekrem men'etmiştir. Çünkü bu, vicdanî bir hareket değildir.

2 — Nikâhtan evvel, Allah'a hamd ile başlayan, bir hutbe irad etmek, nikâhı kıyan kız velisi şöyle der: «Şu adlı kızımı sana zevce olarak verdim, nikâh ettim.» Koca veyâ vekili: «Ben de şu kadar nikâh parası karşılığında evlenmeyi kabûl ettim.» Tarafların şahidler huzûrunda böyle demeleri ile nikâh sahîh olur.

(122) Hanefî mezhebinde, bâliğa olan bir kadın — ister kız ve ister dul olsun vekile, veliye muhtâç olmadan, dilediği kimse ile evlenebilir.

(123) Hanefî mezhebine göre, şahitlerin hepsi de kadın olabilir, ancak iki kadın, bir erkek maksadına kaadır. Böylece mükellef olan kadın ile erkek, iki şahit huzûrunda evlenebilirler.

Mehir [nikâh parası] az ve mikdarı belli olmalıdır (124).

3 — Nikâh kıymağa başlamadan önce de küçük bir hutbe irad etmek. Meselâ, erkek tarafı, Allaha hamd ve Resûlüne salâttan sonra: «Sizlere, kerimeniz falanı, falana istemek üzere geldim.» der. Kız tarafı da aynı şekilde Allaha hamd ve Resûlüne salât ve selâmdan sonra: «Hoş geldiniz, memnûniyetle» gibi sözlerle mukabele eder.

4 — Bâkire de olsa, erkeğin vaziyetini, bâzı husûsiyetlerini kadına bildirmek; ilerde aralarındaki geçimi kolaylaştırır. Hattâ evlilik hayatının muntazam gitmesi için erkeğin, alacağı kadına bakması müstehabtır.

5 — Şâhidlerden başka, sâlihlerden bir cemâat bulundurmak.

6 — Evlenmekle, sünneti yerine getirmeğe, gözünü nâmahrem den korumağa, evlâd yetiştirmeğe ve anlattığımız diğer faydalara niyet etmek. Bu sâyede ecir de kazanmış olur. Yalnız şehvî hissini tatmîn maksadıyle evlenirse, o zamân, dünyâ ile alâkalı bir iş olur ki, bundan mânevî mükâfat beklenemez. Onun için, bunlara niyeti ih-mâl etmemelidir. Nice şer'î hükümler var ki, insânın şehvî arzûlarına da uygun gelir. Bu gibi niyetlerle, hem kendi arzûlarını tatmîn eder, hem de evlenmesi ibâdet yerine geçer. Ömer b. Abdülazîz (125): «Hak ve hakikat arzûya uygun geldiği vakit, (bizim bal yağ dediğimiz) zübd-ı nirsîyâm [yâni kaymak ve hurma] olur.» demiştir. Binâenaleyh, hem dînî, hem de insânî arzûların bir araya gelmesi muhâl değildir.

7 — Şevval ayında evlenmek ve nikâhı mescid'de kıymak. Nitekim Hz. Âişe (R.A.): «Resûl-i Ekrem'le nikâhım şevval ayında kıyıldı ve yine beni bu ayda evine aldı.» (126) demiştir.

(124) Hanefilere göre, mehir [nikâh parası] anılmasa da nikâh sahihtir. Ancak mehir anılmadığı takdirde, emsâlinin mihri lâzım gelir.

(125) Emevi Halifelerinden âdil ve takvâsı ile meşhûr bir zâttı. Hicri 61 târihinde doğmuş, 101 târihinde ölmüştür. Allah rahmet etsin.

(126) Bu hadis Müslim'dedir. Arablar bu ayda evlenmeyi makbûl saymazlardı. Bu gibi husûslarda, aylar ve günler arasında bir fark olmadığını bildirmek için, bizzâi Resûl-i Ekrem, Hz. Âişe ile bu ayda evlenmiştir ki, bundan daha mes'ud bir nikâh düşünülemez. Türklerde de bu gibi yanlış görüğe sâhib olanlar vardır. Bâzıları şubat ayında, bâzıları da iki bayram arasında evlenmeyi uygun bulmazlar. Bunlar tamâmen bâtil inançlardır. Örnek: Resûl-i Ekrem'dir. İş kıvamına gelince ne ayna bakılır, ne de gününe. Her yeni ay ve yeni gün bizim için saâdet dolu bir vakittir; faydalanmasını bilmeliyiz. İki bayram arasında nikâh kıyılmaz diye bir şey yoktur. Varsa, bayramın cuma gününe tesadûf ettiği güne mahsûstur. Hem bayram, hem de Cuma namazı kılınacağı bir günde, Bayramla cuma arasında zaman dar olduğu için, nikâh merasımı serbestçe yapılamaz. Âşında orada da bir mahzûr yoktur. Sadece Bayram ve Cuma namazlarını terk etmek tehlikesi vardır (Mütercim).

KADIN HAKKINDA RİÂYET EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Bunlar, iki nevidir:

- A — Evlenmekteki gâyenin, kadının kendisine helâl olmasıdır.
B — Güzel geçinmekle, saydığımız gâyelerin husûlünü niyet etmektir.

BİRİNCİ NEVİ

Birinci nevî, kadının erkeğe helâl olması için, nikâha mâni olan hâllerin bulunmamasıdır. Bu mâniler de 19 dur:

- 1 — Başkası ile evli olmak.
- 2 — İddet içinde olmak. İddet, ister boşanmadan, ister ölümden, ister yanlışlıkla münâsebette bulunmadan ve isterse câriyenin azâd olması bakımından olsun...
- 3 — Müslüman iken kâfire olmak. [Maazallah irtidat etmek].
- 4 — Her hangi semavî bir dine mensûb olmayıp, ateşperest olmak. Bunlara mecûsî denir.
- 5 — Veseniyye (127) veyâ zındıka olan; hiç bir Peygamber ve kitâba inanmayan. İbâha mezhebine inananlar da bunlardandır ki, bunları nikâh etmek câiz değildir. İtikad edicinin küfrüne hükmolunan fâsid bir mezhebe itikad eden kadınları da nikâh etmek câiz değildir.
- 6 — Ehl-i kitâbın, yâni Yahûdî ve Hıristiyanların, asıl dinleri bozulup tahrif edildikten veyâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.) peygamber olarak gönderildikten sonra —bununla beraber, İsrâil oğullarından olmayan— o dînlere intisâb edenler. Bunların da nikâhı harâmdır.
- 7 — Kadının câriye olması ve erkeğin hür kadına gücü yetmesi veyâ evlenmemekle zinâ tehlikesinin bulunmasıdır. Yâni erkek, hür olan bir kadını alabilecek vaziyetde ise veyâ evlenmekle zinâyâ düşmiyecekse, câriye ile evlenemez.
- 8 — Kendi câriyesi olmak. Mâlik olduğu câriyesini nikâh edemez.
- 9 — Akrabası olmak. Yâni, ana baba ve onların çocukları, kendi çocukları ve çocuklarının çocukları olmak. Anneler, büyük anneler, çocuklar, çocukların çocukları, kardeşler, kardeşlerin çocukları, hala ve teyzeleri nikâh etmek câiz değildir. Amca, dayı, hala ve teyze çocukları ile evlenmek câizdir.

(127) Kendilerinin önceden bir kitâba bağlı olup olmadıkları bilinmemektedir Resûl-i Ekrem: «Bunlara, ehl-i kitâb muâmelesi yapın, fakat onlardan evlenmeyin.» buyurmuştur. Çünkü şu anda, onların ehl-i kitâb olduklarına dâir bir delil yoktur.

10 — Süt mahremiyeti bulunmak. Neseb ile harâm olan, süt ile de harâmdır. Fakat süt kardeşliğinin yerleşmesi için, ilk iki sene içerisinde en az beş kerre kadının memesini sormalıdır (128).

11 — Hürmet-i müsâhara bulunmak. Yâni daha önce alacağı kadının kızını veyâ büyük annesini nikâh etmiş, yahut bunlara mâlik olmuş veyâ bunlara şüphe üzerine (yâni âilesi zannıyla) münâsebette bulunmuş olmak. Nikâhtan sonra bir araya gelmeden akabinde ayrılmak, anneyi harâm eder. Fakat kızını harâm etmez. Yâni annesini nikâh eder etmez, münâsebette bulunmadan boşarsa, kızını alabilir, fakat kızını nikâh etmekle —münâsebette de bulunmasa— boşayacak olursa, annesini alamaz. Alacağı kadını, daha önce baba veyâ oğlunu, nikâh etmiş olması da, nikâha mâni hallerdendir.

12 — Nikâhında dört kadın mevcûd iken beşinciye almak. Hattâ boşadığı kadın, talâk-ı ric'î ile iddet beklemekte olsa da, yine beşinciye alamaz. Çünkü o kadın, hükmen nikâhındadır. Ama talâk-ı bâin ile iddet bekliyorsa, o zaman beşinciye alabilir (129).

13 — Alacağı kadının kız kardeşi, hâlen nikâhı altında olmak. Teyzesi ve halası da böyledir. Buradaki kaaide şöyledir: Biri kadın, diğeri de erkek farzedilse, bunların nikâhı birbirine düşmüyorsa, her ikisini bir nikâh altında toplamak câiz olmaz. Ama, birini boşayıp diğeri ni alabilir.

14 — Daha önce üç talâk ile boşadığı âilesi olmak. Bir kimse üç talâk ile boşadığı âilesini alabilmek için, o kadının sahîh bir nikâh ile başka kocaya varıp ondan boşanması lâzımdır (130).

(128) Hanefî mezhebinde, süt emme müddeti, İmâm-ı Ebi Yûsuf ile İmâm-ı Muhammed'e göre iki sene, İmâm-ı A'zam'a göre ise 2.5 senedir. Bu müddet zarfında, boğazından aşağı süt geçmek şartıyla, çocuğun bir kere emmesi kâfidir. Bu müddet geçtikten sonra ne kadar emerse emsin, bir şey lâzım gelmez.

(129) Talâk-ı ric'î ile boşanan kadına erkeğin mürâcaat etme hakkı bâkidir. Talâk-ı bâin ile boşanan kadına erkeğin mürâcaat etme hakkı yoktur. Ancak kadının muvafakatı şarttır.

(130) Burada hüllencilik diye bir şey yoktur. Yâni her nasılsa âilesini üç talâk ile boşayan erkek, kadını başka bir erkeğe nikâh edip, sonra da ondan boşattırıp hemen alması demektir. Resûl-i Ekrem, bu gibilere -yapana ve yaptırana- lânet etmiştir. Esâsında bu hüküm, böyle bir tertip için vaz'edilmiş değildir. Bir adam âilesini usûlüne göre üç talâk ile boşadı mı, artık onunla bir alâkası kalmaz. Şâyet bu kadın, ondan sonra başka bir erkekle evlenir ve ondan da ayrılırsa, o zaman ilk kocasına varabilir. Burada da Şâfillere göre yalnız bir nikâh kâfidir. Hanefîlere göre ise, dühul şarttır. Hattâ Resûl-i Ekrem, yeni kocasının münasebetten âciz olduğunu ifade ile, eski kocasına dönmek istediğini söyleyen bir kadına: «Sen onun, o da senin balcığazından tatmadıkça, ondan boşanıp eski kocana varamazsın.» buyurmuştur. Her iki taraftan da boşandıktan iddet bekleyecektir. İddet içinde kıyılan nikâh sahîh değildir ve böyle bir hülle yaptırana da mel'ûndur. (Mütercim)

- 15 — Aralarında la'netleşme olmak (131).
 16 — Kadın veyâ erkek hac veyâ ömre için ihrâmda olmak. Nikâh, ihrâmdan çıktıktan sonra sahîh olur (132).
 17 — Bâliğa olmadan bikri zâil olmak. Bâliğa olmadan nikâhı sahîh değildir (133).
 18 — Yetime olmak. Babası olmadığı için, bâliğa olmadan evlenemez.
 19 — Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) zevcelerinden olmak. Çünkü bunlar, Kur'ân'ın sarahatiyle mü'minlerin anneleridir. Fakat bu zamanda böyle bir şey zâten düşünülemez.

İKİNCİ NEVİ

KADINLARDA ARANAN VASIFLAR:

Geçimi sağlamak için, kadında aranacak vasıflar sekizdir: Dîn, ahlâk, güzellik, nikâh parasının azlığı, döl getirmek, bâkirelik, asâlet, ve yakın akraba olmamak.

1 — Dindâr ve sâliha olmak: Bu, esâsıdır. Buna son derece ehemmiyet vermek lâzımdır. Dini hisleri nâmus ve iffet bakımından zayıf olursa, kocasına ihânet eder, yüzü karartır, kıskançlığını doğurur, huzûru bozar. Eğer koca nâmus ve effetini korumağa çalışırsa başı derde girer; aldırış etmezse dînine, nâmus ve haysiyetine karşı ihânet etmiş olur. Dini hislerinin zayıflığı yanında bir de güzel olursa, belâ iki katlı olur. Çünkü güzelliğine bakarak ayrılmak istemez; iffetsizliğine bakarak sağlamak istemez. Böylece felâketten felâkete sürüklenir. Aynen Resûl-i Ekrem'e mürâcaat eden şu adam gibi olur. Adam:

(131) Bu şöyledir: Erkek kadının zinâ ettiğini iddiâ eder, fakat şahid bulamaz; kadın da bunu inkâr ederse, bu vaziyet karşısında hâkim huzûruna çıkarlar. Erkek dört kere «Bu kadın zinâ etti» der ve yemin eder. Beşincide: «Yalan söylüyorsam, Allah'ın lâneti üzerime olsun.» der. Buna karşılık kadın da inkâr ettiğine göre bunu reddederek, aynı şekilde mukabelede bulunur. Bunun üzerine hâkim, bunları ayırır. Şâfiilere göre, bunlar bir daha evlenemezler. Hanefilere göre hâkim, bunları ayırmadıkça, yalnız lânetleşme, evliliklerine mâni değildir. İmâm-ı A'zam ve Muhammed'e göre bu ayrılık, talâk-ı bâindir. Erkek: «Ben yalan söylemiştim, tevbekâr oldum.» derse yeniden evlenebilirler. İmâm-ı Ebî Yûsuf'a göre de, evlenemezler.

(132) Hanefilere göre, ihrâmda iken nikâh sahihtir, ancak ihrâmdan çıkıncaya kadar münâsebette bulunamazlar.

(133) Hanefilerde, dul ile bâkire arasında fark yoktur. Baba, küçük kızını evlen direbilir.

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لِي امْرَأَةً لَا تَرْضِيهِ لَا مِيرَ. قَالَ طَلِّقْهَا. فَقَالَ
إِنْ أَحْبَبْتُهَا قَالَتْ أَمْسِكْهَا هـ

— Ya Resûlallah, âilem gelene yok demez, kimseyi geri çevirmez, ne yapayım? Resûl-i Ekrem:

— Onu boş! buyurur. Adam:

— Ya Resûlallah, onu çok seviyorum, der. Resûl-i Ekrem:

— O hâlde sakla! buyurur (134).

Resûl-i Ekrem'in: «O hâlde sakla!» buyurması, kadının ilerde is-lâh-ı nefis etmesi ve şâyet boşarsa, adamın da tekrar peşine düşerek gayr-ı meşrû' münâsebette bulunması korkusuna bînâendir.

Dini hislerinin zayıflığı, isrâf ve başka cihetten ise, yine evde huzûr yoktur. Çünkü kadının meşrû' olmayan hareketlerine sükût ederse, günâhta, ona ortak oluyor ve Allahu Teâlâ'nın:

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا هـ

«Kendinizi ve âilenizi ateşten koruyun.» (66 - Tahrim: 6) emrine muhâlefet etmiş oluyor. Eğer kabûl etmez ve düzeltmeğe kalkarsa, mücâdele ile ömrü heder olur gider. İşte bunun için Resûl-i Ekrem, dindâr olan kadın üzerinde isrârla durmuş ve şöyle buyurmuştur:

تُفَكِّحُ الْمَرْأَةُ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا وَحَسَبِهَا وَدِينَهَا فَعَلَيْكَ
بِذَاتِ الدِّينِ تَرَبَّتْ بِذَلِكَ هـ

«Kadın, malı, güzelliği, asâleti ve dindârlığı yüzünden nikâh edilir. Sen dindâr olanı seç ki, elin toprak tutsun» (135).

مَنْ تَفَكَّحَ الْمَرْأَةُ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا خَرَجَ جَمَالُهَا وَمَالُهَا
وَمَنْ تَفَكَّحَهَا لِدِينِهَا رَزَقَهُ اللَّهُ مَالَهَا وَجَمَالُهَا هـ

«Kadını, sırf malı ve güzelliği dolayısıyla alan kimse, malından

(134) Ebû Dâvûd, Nesai ve Tirmizi İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(135) Buhârî ile Müslim ve Sünen Sahipleri Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

da güzelliğinden de mahrûm olur (hayrını görmez); fakat dindarlığı için kadın ile evlenen kimseye, Allahü Teâlâ malı da güzelliği de nasb eders (136) buyurmuştur. Başka bir hadîsde de şöyle buyurmuştur:

لَا تَنْكِحِ الْمَرْأَةَ لِبِمَا هِيَ فَلَمَّا جَاءَهَا زَمَّ بِهَا وَلَا لِمَا لَهَا
فَلَمَّا مَالَهَا يُطْعِمُهَا وَانْكِحِ الْمَرْأَةَ لِدِينِهَا هـ

«Kadını, güzelliği dolayısıyla alma; güzelliğinin kendisini helâke sürüklemesinden korkulur. (Kadını) malı yüzünden de alma; çünkü servetinin kendini azdırmasından korkulur. Ancak dindâr olan kadını al» (137).

Resûl-i Ekrem'in, dindâr kadın ile evlenmeyi teşvik etmesi, efendisine dinî cihetten yardımcı olması bakımındandır. Kadın dindâr olmazsa, efendisini meşgûl eder, huzûrunu bozar.

2 — Güzel hây: İkinci derecede kadında aranacak vasıf, güzel ahlâktır. Huzûrun te'mini ve dinî vecibelerin muntazaman ifası için, bu da mühimdir. Zira kadın, bed lisân, kötü hây ve küfrân-ı nîmet sâhibi olursa, kârından çok zararı vardır. Veliler, kadınların boş boş gazlıklarına sabretmekle denenirler. Arablar, şu kadınlarla evlenmeyi tavsiye etmezler:

a — Ennâne: İh ih deyip, mütemâdiyen inleyen, durmadan şikâyet edip, âsâb bozukluğundan başı ağrıyıp duran. Bu gibi, ikide bir hasta olan veyâ hasta görünmek isteyenlerden hayır gelmez.

b — Mennâne: Şöyle yaptım, böyle yaptım, demek sûretiyle yaptıklarını sayıp dökerek kocasının başına kakan. Bu da karı koca arasındaki sevgiyi kaldırır.

c — Hennâne: Eski kocasında gözü olan veyâ eski kocasından olan çocuklara meyleden. Bu gibi kadın ile de geçim olmaz.

d — Hadaka: Her gördüğünü canı çeken ve alınması için kocasını zorlayan kadın.

e — Beraka: Bunun iki mânâsı vardır: Birisi, güzel görünmek için bütün gün süslenmekle meşgûl olan; diğeri de yemekten kavga çıkararak, sofrada yemeyip, yalnız yiyen kadın.

f — Şeddâka: Çok gevezelik eden ve kibar konuşmak için, ağzını eğip büken kadın.

(136) Taberânî «Evsât»'ında Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir. İbn Hibban, hadîsi, «Zu'afa»da zikretmiştir.

(137) İbn Mâce ve Beyhâkî Abdullah b. Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.)'in:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَغْضُ الرِّثَارِينَ الْمُتَشَدِّقِينَ هـ

«Allahu Teâlâ, tekellüfle ağzını eğip bükerek konuşanlara buğzeder» (138) buyurduğu da bundandır.

Hikâye edildiğine göre, Sâihu'l-Ezdi, bir seyahatinde İlyas aleyhisselâm ile karşılaştı. İlyas aleyhisselâm, ona evlenmeyi tavsiye etti ve: «Evlilik, bekârlıktan daha hayırlıdır» dedi, sonra da: «Şu dört kadınla evlenme: Muhtelia, Mubâriye, Âhire, Nâşize.» dedi.

Muhtelia: Her saatbaşı sebebsiz yere boşanmak isteyen kadın.

Mubâriye: Kendisini beğenip, başkalarına karşı üstünlük taslayan kadın.

Âhire: Fâhişe ve hâriçde dost edinen kadın. Bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ:

وَلَا تُخَذَّاتِ أَخْدَابَ هـ

«Gizli dost edinenlerden de olmasın.» (4 - Nisâ: 25) buyurmuştur.

Nâşize: Sözü ve işi ile efendisini üzen, emirlerine itaat etmeyen kadın. Bu kadınları alma.

Hz. Ali (R.A.): «Üç haslet vardır ki, erkekler için kötü, kadınlar için iyidir. Bunlar: Cimrilik, kendisini beğenmek ve korkaklıktır. Kadın, fazla tutumlu olursa; kocasının ve kendisinin malını muhâfaza eder. Kendini beğenir ve böbürlenirse artık erkeklerle —şüphe uyandıracak şekilde— ezile büzüle konuşmaz; sert ve kat'î konuşur. Korkak olursa; tehlikeden korunur ve lüzumsuz yerlere gitmez.» demiştir.

Böylece, evlenmekte aranılacak vasıfları zikretmiş olduk.

3 — **Yüz güzelliği:** Bu da ehemmiyetle aranan bir haslettir. Âllesî güzel olanın gözü dışarıda olmaz, ekseriyetle insan tabiatı, çirkini sevmez. Nasıl sevsin? Ekseriyetle yüzü güzel olanın ahlâkı da güzel olur. Biz «Dindâr kadın al, güzele bakma» derken, güzeli alma demiyoruz. Hem dindâr hem de güzel olursa çok iyi. Biz «Dini bozuk olduğu halde güzel olan kadın ile —sırf güzelliği yüzünden— evlenme» demek istedik. Yalnız güzellik, evlenmeyi teşvik eder; fakat dini ihmâl eder. Güzeli seçmenin ehemmiyetine delâlet eden delillerden birisi de, anlaşmak ve ünsiyette güzelliğin dahlinin büyük olmasıdır. Şer'i'at,

(138) Tirmizî Câbir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

ünsiyet sebeblerine riâyeti güzel kabûl etmiş, bu sebepten kişinin alacağı kadını görmesini uygun bulmuştur. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِذَا أَوْقَعَ اللَّهُ فِي نَفْسِ أَحَدِكُمْ مِنْ امْرَأَةٍ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ
أَخْرَى أَنْ يُؤَدِمَ بَيْنَهُمَا ۝

«Allahu Teâlâ, sizden her hangi birinizin kalbine bir kadın ile evlenmeyi düşürdüğü vakit o kadına baksın. Zira bu sâyede aralarında daha iyi ülfet olur.» (139). Yine Resûl-i Ekrem:

إِنْ فِي أَعْيُنِ الْأَنْصَارِ شَيْئًا فَإِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَزَوَّجَ
مِنْهُمْ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهِمْ ۝

«Ensâr kadınlarından bâzılarının gözlerinde kusûr vardır. Onlardan evleneceğiniz vakit, alacağınız kadına bizzat kendiniz bakın» (140). Diğer rivâyette: «Gözlerinde görme azlığı vardır». Bir diğer rivâyette de: «İnce ve küçük gözlü olabilirler. Bunun için alacağınız kadınlara bakın» buyurmuştur.

Hattâ verâ' sâhibi bâzı kimseler aldatmamak için, kızlarını göstermeden vermezlerdi. A'meş: «Görmeden evlenmenin sonu elem ve kederdir» dedi. Muhakkak olan bir şey varsa, kadına bakmak; onun ne dindârlığını, ahlâkını, ne de servetini bildirir; ancak güzelliğini bildirir. Demek ki evlenmekte güzellik de aranır.

Rivâyete göre, Hz. Ömer (R.A.) zamanında adamın biri saçını sakalını boyadı ve kendisini genç göstermek sûretiyle karşındakileri aldatarak evlendi. Sonra iş açığa çıkınca kız tarafı, bizi aldattı diye Hz. Ömer'e şikâyetle bulundular. Hz. Ömer, adamı takdir etmiş ve dövmüştür. Yine hikâye olunduğuna göre, Bilâl ile Suheyb (R. Anhüma) bir kabileye giderek evlenmek istemişler. Kabile, kim olduklarını sormuş, Hz. Bilâl: «Benim adım Bilâl, bu da kardeşliğim Suheyb'tir. Sapık yolda idik. Allahu Teâlâ bizi hidâyete ulaştırdı. Köle idik; âzâd olduk. Yoksul idik; Allah bize servet verdi. Eğer bizi everirseniz «Elhamdülillâh» der, Allah'a hamdederiz; evermezseniz «Sübhanellâh» der Allah'ı tesbih eder, çeker gideriz.» dedi. Onlar: «Biz sizi severiz.» deyince, Bilâl ve Suheyb (R.A.) «Elhamdülillâh» dediler. Suheyb, Bilâl'e: «İlk müslümân-

(139) İbn Mâce, Muhammed b. Mesleme'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(140) Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

lardan olduğumuzu, şöyle şöyle eziyetlere katlandığımızı, Resûl-i Ekrem ile savaşlarda bulunduğumuzu da söyleseydik.» deyince, Bilâl: «Ses çıkarma (fazlasına lüzûm yoktur), doğru söyledim ve doğruluk sayesinde evlendik.» dedi.

Aldanmak güzellikde olduğu gibi, ahlâkta da olur. Güzeiliği görmekle anlayacağımız gibi, ahlâkı da, soruşturmak ve tahkik etmekle öğrenebiliriz. Bütün bunları evlenmeden evvel incelemek müstehabtır. Bunları da emin ve doğru söyleyen, kadının iç ve dış ahvâlini bilen kimseden soruşturmalıdır. Bu işin olmasını arzû edip, ifrâta varan veya kışkançlık hissiyle hakikatı söylemeyen kimselerden sormamalıdır. Bu kabil işlerde tabiatlar, ifrât ve tefrite kaçır. Doğruyu söyleyenler az bulunur. Hile ve aldatmalar olur. Bilhassa gözünün dışarıda olmasından korkanlar, bu husûsa ehemmiyet vermelidirler. Fakat yalnız sünneti yerine getirmek veya ev işlerini gördürmek için evlenenler, güzellik aramazlarsa, bu zâhidliğe daha uygundur. Çünkü her ne kadar güzellik, bazı kimselere kendilerini, nâmahremden muhafaza gibi dini bakımdan yardımcı ise de, esâsında dünyâlıktır. Ebû Süleymân Dârânî: «Her şeyde hattâ evlenmekte bile zühd aranır. Meselâ, dünyâdan yüz çevirdiğine delil olarak yaşlı kadın ile evlenmek böyledir» demiştir. Mâlik b. Dînar: «Aza kanâat edip, verdiğinize memnûn olan ve size elinden geldiği kadar hizmet eden öksüz kızlara bakmaz da, şunu bunu isteyen, a a kanâat etmeyen ve falan zâdenin kızı ile evlenmeyi tercih edersiniz.» dedi. Ahmed b. Hanbel, iki kız kardeşten, bir gözü bozuk olanı, güzeli üzerine tercih etmiştir. Hangisinin daha akıllı olduğunu sordu. Gözü bozuk olanın daha akıllı olduğunu söylediklerinde, Ahmed: «Öyle ise onu alırım.» dedi. İşte bu, yalnız şehvî zevkini düşünmeyenlerin âdetidir. Ama diyâneti üzerinde korkan kimse, kendisini nâmahremden korumak için, güzelliği arasın ve güzeli tercih etsin. Çünkü mubah olanla zevklenmek, din için bir kal'adır. Denildi ki, kadının huyu güzel, kırplık, kaş ve saçları siyah, gözleri iri, rengi kırmızı ile karışık beyâz kocasına bağlı olup, gözü de dışarda değilse, işte o, cennet hurisi gibidir. Çünkü Allahu Teâlâ hûrileri böyle tavsif etmiştir:

خَيْرَاتُ حَسَانٍ هـ

«Ahlâkları güzel» (55 - Rahman: 70),

فَكَصَّرَاتُ الظَّرْفِ هـ

«Yalnız kocalarına bakarlar.» (55 - Rahman: 56),

عُرْبُ أَنْرَابٍ

«Kocalarına âşık, dâimâ bâkiredirler.» (56 - Vakı'a: 36, 37) buyurulmuştur. Hûr, gözünün akı son derece ak; karası da son derece siyah ve geniş gözlü demektir. Resûl-i Ekrem Efendimiz:

حَزْنُ نِسَائِكُمْ مَنْ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهِنَّ زَوْجَهَا سَرَّتَهُ. وَإِذَا أَمَرَهَا اطَاعَتْهُ.
وَإِذَا عَاتَتْ عَنْهَا حَفِظَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهَا

«Kadınlarınızın hayırlısı, kocası yüzüne baktığı zaman onu sevin-diren, emrettiği vakit itâat eden, ayrıldığı vakit malını ve iffetini koru-yandır» (141) buyurmuştur. Kadına bakmakla, kocasının sevinmesi, kadının kocasını sevmesine bağlıdır.

4 — Nikâh parasının az olması: Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

حَيْرُ النِّسَاءِ أَخْصَنَتْ زَوْجَهَا وَارْخَضَتْ مَهْرًا

«Kadınların hayırlısı, yüzü güzel ve nikâh parası [Mehri] az ola-nıdır» (142) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem, nikâh parasını çok fazla is-temekten men'etmiştir. Bizzât kendisi, zevcelerinden bazılarını 10 dir-hem mehir ve lüzumlu ev eşyaları ile almıştır. Bunlar, el değirmeni, ib-rik, içi lif dolu deri döşek gibi şeylerdir. Hz. Ali (R.A.) âllelerinden biri-ne nikâh parası olarak iki mudd arpa, diğerine iki mudd hurma, bir diğerine de iki mudd kavut vermiştir.

Hız. Ömer (R.A.) de nikâh parası vermediği gibi, kızlarını dört yüz dirhem nikâh parasından fazlaya vermediğini söylemiştir.

Eğer kadınlar için fazla mehir bir şeref olsaydı, Resûl-i Ekrem, bu husûsta ön safda gelirdi. Ashâbından bazıları, bir çekirdek karşılığında ve beş dirhem değerinde altın ile evlenmişlerdir. Sa'id İbn Müseyyeb, kı-zını Ebû Hüreyre (R.A.) ye iki dirhem nikâh parası ile vermişti ve biz-zât kendisi gece vakti kızını Ebû Hüreyre'nin evine götürmüş ve kapı-dan içeri bırakarak geri dönmüştür. Yedi gün sonra da yanlarına gide-rek onları selâmlamıştır. Ulemânın bu husûstaki ihtilâfından kurtul-mak için on dirhem mehir alsa da beis yoktur. Haberde:

مِنْ تَرْكَةِ الْمَرْأَةِ سُرْعَةً زَوْجِهَا وَسُرْعَةً رَجِيعًا. أَيْ الْوَلَادَةُ

(141) Nesei, Ebû Hüreyre'den, (R.A.) Ebû Dâvûd, İbn Abbâs'dan (R.A.) sahih senedlerle rivâyet etmişlerdir.

(142) İbn Hibban, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

«Tez evlenmek, tez doğurmak ve nikâh parası az olmak, kadının bereketindendir» (143) diye vârid olmuştur. Kadının, nikâh parasını fazla istemesi mekrûh olduğu gibi, erkeğin de kadından mal istemesi mekrûhtur. Kadın malına tamâ' ederek evlenmek de mekrûhtur. Süfyan-ı Sevrî: «Bir erkek, alacağı kadının, servetinden neyi olup olmadığını sorarsa, o bir eşkiyâ ve bir canavardır.» demiştir.

Onlara hediye yapıldığı vakit, fazlasıyla mukabelede bulunmağa onu mecbûr etmek doğru değildir. Karşılıklı hediyelerde verdiğinden fazlasını beklemek, fâsid bir niyettir. Böyle fâsid niyet olmadan karşılıklı hediye müstehaptır. Çünkü samimiyetin artmasına vesîledir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

نَهَادُوا خَتَاوَاهُ

«Karşılıklı hediyeleşin, sevişirsiniz.» (144) buyurmuştur. Fakat bir verip iki beklemek yasaktır. Böyle yapanlar, Kur'ân-ı Kerimdeki:

وَلَا تَقْنُ تَنْكَرًا

«Fazlasını umarak verme.» (74 - Müddessir: 6),

وَمَا أَنْتُمْ مِنْ رَبَّائِلِرُو فِي أَمْوَالِ النَّاسِ

«Arttırmak maksadı ile insanlara verdiğiniz malın bereketi olmaz.» (30 - Rûm: 39) âyetlerinin ve'idine girmiş olurlar. Bütün bunlar, evlenmede mekrûh olan şeylerdir. Bunlar, evlenmeyi gâyesinden uzaklaştırarak ticâret ve kumara benzetirler.

5 — Kadın, döl getiren cinsden olmalıdır: Kısırlığı bilinen kadına yanaşmamalıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem:

عَلَيْكُمْ بِالْوَلَدِ الْوَدُودِ

«Sevimli ve döl getiren kadınlarla evlenin» buyurmuştur. Şayet bu husûstaki vaziyeti ma'lûm değilse, gençliğine ve sıhhatine bakmalıdır. Bu iki vasfa sâhib olanların çoğu çocuk doğurur.

6 — Bâkireyi tercih etmek: Nitekim dul kadın ile evlenen Câbir (R.A.) e, Resûl-i Ekrem Efendimiz:

هَلَّا يَخْرَأُ شَلَا عِيَهَا وَشَلَا عِيَكَ

(143) İmâm Ahmed ve Beyhakî, Hz. Âişe'den isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmişlerdir.

(144) Buhârî «Kitâbü'l-Edeb»de, Beyhakî Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Senedi, ceyyiddir.

«Bakire alsaydın; o seni, sen de onu bilirdin ve birbirinizle sevişirdiniz» (145) buyurmuştur.

Bâkire almanın faydaları:

Bâkire ile evlenmekte üç fayda vardır:

Birincisi, bâkire kadın yalnız bir kocayı bilir ve onunla ülfet eder, karşılıklı sevgi sağlar. Resûl-i Ekrem:

عَلَيْكُمْ بِالْوَدُودِ

«Sevimli kadın al» buyurmuştur. İnsân tabiatı, ilk karşılaştığını bilir ve onunla ülfet eder. Daha evvel başka erkekle münâsebet kuran kadın, yeni kocasının bâzı hûylarını ve hâllerini beğenmeyebilir ve bu sûretle ona gereği gibi ısınamaz.

İkincisi, erkek de bâkireyi daha çok sever. Çünkü erkek tabiatı, daha evvel el sürülmüş olan kadına karşı nefret duyar. Bu nefret bâzı erkeklerde daha da fazladır.

Üçüncüsü, dul kadın, dâima eski kocasını hatırlar. Çünkü sevgi, ilk sevgidir. Bu ise huzûrsuzluğa vesîle olur.

7 — Soylu olmak: Nikâh edilecek kadın; dindâr, iffet ve şeref sâhibi bir âilenin kızı olmalı ve böyle bir terbiye almış bulunmalıdır. Yarın doğacak çocukları terbiye edecek olan o'dur. Edeb ve terbiyeden nasibini almayan, çocuklarını güzelce terbiye edemez.

Bunun için Resûl-i Ekrem :

إِيَّاكُمْ وَحَضْرَاءَ الدِّمَنِ

«Çöplükte biten gülden kaçının» buyurdu. Bunun ne olduğunu soranlara, Resûl-i Ekrem:

الْمَرْءُ الْحَسَنَاءُ فِي الثَّبَتِ الشُّوْهِ

«Kötü bir âileden doğan güzel kız» (146) diye cevâb verdiler. Diğer bir hadiste:

خَيْرُوا الْبُطْفِئَكُمْ فَإِنَّ الْعِرْقَ نَزَاعٌ

«Nutfenizi temiz kaba koyun; çünkü kan (anaya da) çeker» (147) buyurmuştur.

(145) Buhâri ile Müslim, Câbir'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(146) Dârekutnî «El-İfrâd»da, Ebû Saîd el-Hudrî'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(147) Ibn Mâce Âişe'den (R.Aa.) rivâyet etti, fakat «Kan» ifâdesi yoktur.

Mansûr ed-Deylemî «Müsned-i Firdevs»inde Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

8 — Çok yakın akrabadan olmamak: Kadın, çok yakın akrabadan olursa, şehveti azaltır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَا تَنْكِحُوا الْقَرَابَةَ الْقَرِيبَةَ فَإِنَّ الْوَلَدَ يُخْلَقُ صَافِيًا هـ

- «Yakın akrabadan evlenmeyin; zira çocuk cılız olur» (148) buyurmuştur. Yakınlık, şehvete tesir eder. Şehvet bakma ve elleme hissiyle çoğalır. Bu da hoş giden ve yeni karşılaşılacak şeylerde daha kuvvetlidir. Ötedenberi görüp geldiği bir kadına karşı bu hissi zayıflar ve şehvet uyanmaz hâle gelir.

İşte alacağı kadında arayacağı güzel vasıf ve hasletler bunlardır.

Kadında böyle olduğu gibi, erkekte de aranacak vasıf ve hasletler vardır. Bunun için veliye düşen vazife, kızını vereceği adamın ahlâkını araştırmaktır. Kılık ve kıyâfeti, ahlâkı, dinî bozuk olup, âile hukûkuna riâyet edemeyen veya emsâli olmayan bir erkeğe kızı vermeme-lidir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

النِّكَاحُ رِقٌّ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ إِنْ تَمَعَ كَرِيمَةً هـ

«Nikâh, bir nevi câriyeliktir. Kişi, kızını kime teslim ettiğine bakmalıdır» (149) buyurmuştur. Kız hakkında uyanık olmak ve tedbirli hareket etmek daha mühimdir. Çünkü tamâmen erkeğin emrine teslim ediliyor. Erkek ise dilediği anda kadını boşayabilir. Zâlim, fâsık, bid'ât sâhibi, içkici ve kumarcı bir kimseye kızını veren, kızına hıyânet ve dinine ihânet ettiği ve mahremlik hakkını yerine getirmediği için, Allah'ın gazabına uğrar. Adamın biri Hasan-ı Basrî'ye: «Kızımı isteyenler çok, hangisine vereceğimi bilemiyorum» deyince, Hasan-ı Basrî: «Allah'tan korkana ver; severse iyi, sevmezse, Allah'tan korktuğu için ona zulmetmez.» demiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz:

مَنْ زَوَّجَ كَرِيمَةً مِنْ فَاسِقٍ فَقَدْ قَطَعَ رَحِمَهَا هـ

«Kızını fâsık kimseye veren, onunla ilgisini kesmiş (ve onu ateşe atmış) tır» (150) buyurmuştur.

(148) İbrahim el-Harbl.

(149) Ebû Ömer et-Tev'tanî «Muâşeretü'l-Ehleyn» adlı kitabında mevkûf olarak Hz. Âişe ve Enes'den rivâyet etmiştir. Beyhâkî, merfu' olarak rivâyet edildiğini de söyledi, fakat mevkûf olması daha doğrudur.

(150) İbn Hibbân «Zü'afâ» da Enes'den; (R.A.) «Sikât» ta da sahîh sened ile Şâbi'den rivâyet etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

KARI KOCA ARASINDA ÂDÂB-I MUÂŞERET, NİKÂHIN
DEVÂMINI SAĞLAYACAK SEBEBLERLE KARI KOCANIN
HER BİRİNE DÜŞEN VAZİFELER BEYÂNINDADIR.

BİRİNCİ KISIM

KOCAYA DÜŞEN VAZİFELER VE EDEBLER

Erkeğin riâyete mecbûr olduğu husûslar on ikidir:

- 1 — Velîme; evlenirken düğün ziyâfeti vermekde,
- 2 — Muâşeret; iyi geçinmekde,
- 3 — Düâbe; arasına kadın ile oynayıp şakalaşmakda,
- 4 — Siyâset; kadını sevk u idâre etmekde,
- 5 — Gayret; iffet ve nâmusunu korumakda,
- 6 — Nafaka; geçimini sağlamakda,
- 7 — Tâlim; öğrenmekde,
- 8 — Kasem; kadınlar arasında adâlete riâyet etmekde,
- 9 — Nâşize; usûlüne uygun terbiye etmekde,
- 10 — Vika; münâsebetde,
- 11 — Vilâded; çocuk doğurmakda,
- 12 — Talâk; boşanmakda, adâlet ve edebe riâyet etmektir.

VELİME

Birinci edeb: Evlenirken düğün yapıp ziyâfet vermek müstehab-
tır. Enes (R.A.) şöyle anlatıyor: «Resûl-i Ekrem (S.A.V.), Abdurrah-
man b. Avf (R.A.) ın benzinin sarardığını görünce:

— Bu nedir, benzin neden sarardı? diye sordu. Abdurrahman:

— Ya Resûlallah, evlendim, nikâh parası olarak da bir hurma
çekirdeği ağırlığında altın verdim, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ek-
rem:

— «Allah mübârek etsin, bir koyun ile de olsa, ziyâfet ver» (151)
buyurdu. Resûl-i Ekrem de Hz. Safiyye ile evlenirken, kavrulmuş un-

(151) Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

dan helvâ gibi yapılan bir yemek ve hurma ziyâfeti vermiştir. (152) Yine bir hadisinde, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

طَعَامُ أَوَّلِ يَوْمٍ حَقٌّ وَطَعَامُ الثَّانِي سُنَّةٌ وَطَعَامُ الثَّالِثِ
سُنَّةٌ وَمَنْ سَمِعَ سَمِعَ اللَّهَ بِهِ هـ

«Nikâhın birinci günü yedirmek bir vazife, ikinci günü sünnet, üçüncü gün ise sum'a, gösteriş ve riyâdır. Gösteriş yapanlara, Allah gösteriş cezâsını verir.» (153) buyurmuştur. Hadisi, yalnız Zeyyâd b. Abdullah rivâyet ettiği için, garib'dir.

Evlenen zâtı, «Allah mübârek etsin, hayırlı olsun, ayrılık olmasın. iyi geçimler nasîb olsun» gibi sözlerle tebrik etmek, müstehâbdır. Resûl-i Ekrem'in böyle emrettiğini Ebû Hüreyre (R.A.) rivâyet etmiştir. Ayrıca nikâhı ilân etmek, duyurmak da müstehâbtır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz:

فَضَّلَ مَا بَيْنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ الدَّفْ وَالصَّوْتُ هـ

«Helâl ile haramı (evlenmeyi ve gayr-ı meşrû münâsebeti) birbirinden ayıran, deff ve savttır.» (154) buyurmuştur. Diğer bir hadisinde:

أَعْلَوْ هَذَا الْكَأَحَ وَاجْعَلُوهُ فِي السَّاجِدِ وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالْأُفُوفِ

«Nikâhı ilân edin ve onu câmilerde kıyın ve deff çalmak sûretiyle de etrâfa duyurun» (155) buyurmuştur. Rebi' binti Muavviz anlatıyor: «Evlendiğimiz gecenin sabâhında, Resûl-i Ekrem evimizi teşrif etti. Minderde oturdu. Küçük kızlar deff çalıyor ve şehid ecdâdımızı övüyorlardı. Bir ara birisi: «Aramızda yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var» deyince, Resûl-i Ekrem:

«سَكَبَ عَنْ هَذِهِ وَقَوْلِي الَّذِي كُنْتُ تَقُولِينَ قَبْلَهَا هـ

«Bunu bırak da önce söylediğin gibi söyle» (156) buyurdu.

(152) Sihâh-ı Erba'a, Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(153) Tirmizî, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etti.

(154) Tirmizî, İbn Mâce, Muhammed b. Hatîb'dan rivâyet etmişlerdir.

(155) Tirmizî, Âişe'den (R.A.) rivâyet etti ve «Hasendir» dedi.

(156) Hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.

MUÂŞERET

İkinci edeb: Kadınlarla iyi geçinmek ve akıllarının noksân olduğunu düşünüp onlara acıyarak eziyetlerine katlanmaktır. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَعَايِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۝

«Onlarla güzel geçinin, iyi muâşerette bulunun» (4 - Nisâ: 19) buyarmıştır. Diğer âyet-i kerime'de:

وَأَخَذَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ۝

«Onlar, sizden kuvvetli söz aldılar» (4 - Nisâ: 21);

وَالصَّاحِبِ بِالْخَيْرِ ۝

«Yakın arkadaşına iyilik et» (4 - Nisâ: 36) buyurulmuştur ki, bu yakın arkadaştan murâdın kadın olduğu söylenmiştir. Resûl-i Ekrem'in, dili pelteklediği ve sesi kısıldığı hâlde yaptığı son tavsiyesi şu üç şeydir:

الصَّلَاةُ الصَّلَاةُ ، وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ لَا تَكْفُواهُمْ مَالًا يُطْلِقُونَ اللَّهَ
اللَّهُ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّهُنَّ عَوَانٌ فِي أَيْدِيكُمْ يَعْنِي أَسْرَاءَ ، أَخَذَ ثَمُوهُنَّ
بِأَمَانَةِ اللَّهِ وَأَسْلَمْتُمْ فَرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ ۝

«Namaz, namaz (namaza devâm edin). Eliniz altında bulunanlara güçlerinden fazla iş teklif etmeyin. Kadınlarınız hakkında Allah-tan korkun; onlar sizin elinizde (bir nevi) hürriyetlerini kaybetmişlerdir. Onları, Allah ile muâhede ederek aldınız ve Allah adı ile onları kendinize helâl ettiniz. (Allahtan korkun, onlara iyi muâmelede bulunun)» (157) buyarmıştır. Yine Resûl-i Ekrem:

(157) Nesel «Sünen-i Kübrâ'da, İbn Mâce, Ümmü Seleme'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

مَنْ صَبَرَ عَلَى سُوءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ آغَطَاهُ اللَّهُ مِنَ الْآخِرِ مِثْلَ مَا آغَطَى
 أَيُّوبَ عَلَى بَلَائِهِ وَمَنْ صَبَرَ عَلَى سُوءِ خُلُقِ زَوْجِهَا آغَطَاهُ اللَّهُ
 مِثْلَ ثَوَابِ أَسِيَّةَ امْرَأَةِ فِرْعَوْنَ هـ

«Karisının kötü hûyuna tahammül eden erkeğe, Allahü Teâlâ, ibtilâyâ sabreden Eyüp aleyhisselâm'a verdiği mükâfat gibi, mükâfat verir. Kocasının kötü hûyuna tahammül eden kadına da, Fıravn'ın nikâhında bulunan Âsiye'ye verdiği mükâfatı verir.» (158) buyurmuştur.

Âile arasında güzel ahlâk, yalnız kötülük etmemek değil, karşı tarafın yaptığı kötülüğe tahammül etmek, biri kızdığı zaman, diğeri sabretmektir. Resûl-i Ekrem, böyle yapardı. Ona uyarak, öyle yapmak lâzımdır. Resûl-i Ekrem'in muhterem zevceleri kendisine çıkışıp, sabâhtan akşama kadar yanına uğramadıkları olurdu. Bir gün Hz. Ömer (R.A.) in zevcesi kendisine çıkıştı. Hz. Ömer: «Sen kim oluyorsun da bana çıkışıyorsun?» deyince, zevcesi, «Resûl-i Ekrem senden hayırlı olduğu hâlde, onun zevceleri de O'na çıkışıyor.» dedi. Hz. Ömer kızı için: «Hafsa da böyle yapıyorsa, helâk oldu.» dedi (159) ve sonra kızı Hafsa'ya: «Sen Ebû Kuhâfenin (Hz. Ebû Bekir) kızı Âişeye bakma, Resûl-i Ekrem onu sever. Sakın Resûl-i Ekrem'e boş boğazlık etme.» dedi.

Rivâyete göre, pâk zevcelerinden biri Resûl-i Ekrem'in mübârek göğsünü yumrukladı. Bunu gören annesi, kızını azarlayınca, Resûl-i Ekrem Efendimiz:

دَعِيهَا فَإِنَّهُنَّ يَضَعْنَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ هـ

«Bırak onu, onlar (bana) bundan daha fazlasını da yaparlar.» (160) buyurdu. Resûl-i Ekrem ile Hz. Âişe arasında münâkaşa oldu da, Ebû Bekir (R.A.) i aralarında hakem tâyin ettiler. Ebû Bekir gelince, Resûl-i Ekrem Hz. Âişe (R.A.) ye hitâben:

(158) Mehâzı bulunamamıştır.

(159) Bu, Medine-i Münevvere'de oldu. Mekke'de erkekler kadınlara hâkimdi. Medine'de kadınlar daha serbestti. Mekke'den gelen kadınlar, Medine kadınlarını görünce, onlar da aynı yolu tâkib etmeğe başladılar.

(160) Kaynağı bulunamamıştır.

تَكَلِّمِينَ أَوْ أَتَكَلَّمُ؟ هـ

«Konuşur musun, yoksa ben mi konuşayım?» buyurdu. Hz. Âişe: «Sen konuş, ama doğru söyle» dedi. Bu söze çok canı sıkılan Hz. Ebû Bekir, kızı Hz. Âişe'ye attığı bir tokat ile ağzını kana boyadı ve: «Resûl-i Ekrem, hak ve hakikatten başka ne söyler?» dedi. Dayığı yiyen Âişe, hemen Resûl-i Ekrem'in arkasına kaçtı. Resûl-i Ekrem Ebû Bekire:

لَمْ نَدْعُكَ لِهَذَا وَلَا أَرَدْنَا مِنْكَ هَذَا هـ

«Biz seni dayak atman için çağırmadık ve senden bunu istemedik (Ancak seni hakemlik için çağırdık)» (161) buyurdu. Yine bir gün, öfkeli bir anında, Hz. Âişe (R.A.), Resûl-i Ekrem (S.A.V.)e:

— Sen de kendini Peygamber mi zannediyorsun? dedi. Buna karşı Resûl-i Ekrem, hilm ü kereminden gülümsedi (162) ve:

إِنِّي لَا أَعْرِفُ غَضَبَكَ مِنْ رِضَائِكَ هـ

— Ben senin hiddetli olup olmadığını anlarım, buyurdu. Hz. Âişe:

— Bunu nasıl anlarsın? deyince, Resûl-i Ekrem:

قَالَ إِذَا رَضِيتَ قُلْتُ لَا وَاللَّهِ مُحَمَّدٌ، وَإِذَا غَضِبْتَ قُلْتُ لَا وَاللَّهِ إِبْرَاهِيمُ

— Hiddetli olmadığın zamân «Muhammed'in Rabb'ı hakkı için», hiddetli olduğun zamân da «İbrahim'in Rabb'ı hakkı için» dersin» buyurdu. Hz. Âişe de:

— Doğru söylüyorsun, adını dilimden anmasam da, kalbimden anarım, dedi (163).

Denildi ki, müslümanlar arasında ilk sevgi, Resûl-i Ekrem'in Hz. Âişe'yi sevmesiyle başlar (164). Resûl-i Ekrem Hz. Âişe'ye:

(161) Taberânî «Evsât» da, Hatîb de «Tarih» inde, Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(162) Bu hâdiseyi Ebû Leys «Müsned» inde, Ebû Şeyh «Kitâbu'l-Emsâb» de Hz. Âişe'den (R.Aa.) rivâyet etmiştir.

(163) Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den (R.Aa.) rivâyet etmişlerdir.

(164) Buhârî ile Müslim, Ömer b. Âs'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Resûl-i Ekrem: «En çok Âişe'yi severim.» buyurdu, fakat islâm'da ilk sevgi olmasını, İbnü'l-Cevzî «Mevzû'at» ta zikretmiştir.

كُنْتُ لَكَ بِزَرْعٍ لَا يُزْرَعُ غَيْرَ أَنْ لَا أُطْلِقَكَ هـ

«Ebû Zer Ümmü Zer'e nasıl idiye ben de sana öyleyim, şu var ki ben seni boşamam» (165) buyurmuştur. (160) Yine Resûl-i Ekrem, diğer zevcelerine:

لَا تُؤْذُونِي فِي عَائِشَةَ فَإِنَّهُ وَاللَّهِ مَا أَنْزَلَ عَلَى الْوَحْيِ وَأَنَا فِي لِحَافٍ
امْرَأَةٍ مِنْكُمْ غَيْرَهَا هـ

«Âişe hakkında bana eziyet etmeyin; zirâ vallâhi, Âişe'den başka hiçbirinin yorganına bürünmüşken bana vahiy gelmemiştir» (167) buyurmuştur. Enes (R.A.): «Resûl-i Ekrem, kadınlara ve çocuklara karşı, insanların en merhametlisi idi» demiştir. (168)

DÜÂBE

Üçüncü edeb: Şakalaşmak ve oynaşmakla, onların sıkıntılarını teskine çalışmak. Bu kabil hareketler, kadınların gönlünü hoş eder. Resûl-i Ekrem, iş ve ahlâkta onların seviyesine iner ve onlarla şakalaşır. Hattâ Hz. Âişe (R.A.) ile yarış yaptığı rivâyet edilmiştir. Bir def'asında Hz. Âişe yarışmayı kazandı. İkincide Hz. Âişe şişmanladığı için yarışmayı kazanamadı. Yarışmayı kazanan Resûl-i Ekrem:

هَذِهِ بِكَ هـ

«İşte, bu şişmanlık sebebiyle kesildin kaldın; bir sen geçtin, bir de ben» buyurdu (169). Yine haberde, âileleri ile en çok şakalaşanlardan birinin Resûl-i Ekrem olduğu vârid olmuştur (170). Hz. Âişe (R.A.)

(165) Buhâri ile Müslim, Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Yalnız «Ancak ben seni boşamam» ziyâdesini Zübeyr b. Bekkâr ve Hatib rivâyet etmişlerdir.

(166) Bir kaç kadın bir araya toplanmışlardı. Herkes olduğu gibi kocasının ahvâlini anlatmıştı. Bunlar arasında bütün vasıfları ile takdire şayan koca, Ümmü Zer'in kocası Ebû Zer idi. Tek kusûru âilesini boşamasıdır. Resûl-i Ekrem, bunu ifade buyurmuştur. Hz. Âişe de: «Yok, Ya Resûlallah, Sen bana daha iyisin» diye mukaabelede bulundu.

(167) Buhâri, Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(168) Biraz farklı ifâde ile Müslim rivâyet etmiştir. Beğavî'de «Sübyan» kaydı vardır.

(169) Ebû Dâvûd, Nesai ve İbn Mâce, sahih sened ile Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(170) Hasan b. Sufyân «Müsned» inde Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

şöyle anlatıyor: «Aşûre gününde bâzı Habeşilerin mescid'de mızrak ve kalkan oynarken seslerini duyuyordum. Resûl-i Ekrem:

أَحْبَبُنِي أَنْ تَسَرِّيَ لِيَّهْتُمْ

«Oyunlarını görmek ister misin?» buyurdu. Ben de, «Evet» dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, onları çağırttı. Kendisi iki kapu arasında durdu ve omuzunu kapuya dayadı. Ben de çenemi kolu üzerine koydum ve seyrettim. Bir iki def'a:

حَسْبُكَ

— Yeter mi?, diye sordu. Ben de:

— Biraz dur, dedim. Üçüncüde:

يَا عَائِشَةُ حَسْبُكَ

— Ya Âişe, sana bu kadar yeter, buyurdu. Ben de:

— Evet deyince, onları gönderdi (171). Yine bir hadisinde Resûl-i Ekrem:

أَحْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِمَاتًا أَحْسَنَهُمْ خُلُقًا وَالْأَفْهَمُ بِيَاهِلِهِ

«Mü'minlerin, imân yönünden en kâmil, ahlâkı en güzel ve âilesine karşı en çok lütûfkâr davrananıdır» (172) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِنِسَائِي

«Hayırlınız, âilesine iyi davrananıdır. Ben ise, âileme karşı en iyi davrananıdır» (173) buyurmuştur. Hz. Ömer (R.A.), çok titiz ve sert mizaçlı olduğu hâlde, şöyle diyor: «İnsân, âilesine karşı çocuk gibi, hârice karşı da erkek gibi olmalıdır» Lokman da aynı sözü söylemiş ve tavsiyede bulunmuştur. Resûl-i Ekrem'in:

(171) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Fakat «Aşûre günü» kaydı yoktur. «Bir bayram» diye zikredilmiştir. Sahih sened ile Nesel «Kübra»sında rivâyet etmiş ve orada «Acele etme» şeklinde vârid olmuştur.

(172) Tirmizî, Nesel ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre râvilerinin sâkadan olduğunu söylemiştir.

(173) Tirmizî, Ebû Hureyre'den (R.A.) rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Fakat «Ben ise, âileme karşı en iyi davrananıdır» kaydı yoktur. Bunu, Nesel, Hz. Âişe'den (R.A.) sahih sened ile rivâyet etmiştir.

إِنَّ اللَّهَ يَبْغِضُ الْمُعْظَرِيَّ الْجَوَاطِمَ

«Allah, ağır tabiatlı, sitemkâr, kibirli ve hiç kimseye ikrâmda bulunmayanlara buğzeder» (174). Hadisi şerifteki «Ca'zari, Cevvâz» kelimelerinden murâd, çoluk çocuğuna haşın davranıp, onlara karşı kibirlenen ve onlara iyi bakmayan kimsedir, denilmiştir. Allahü Teâlâ'nın «Utull» kavlinden murâd olan bir mânânın, çoluk çocuğa karşı kötü dilli, katı kalbli olan kimse olduğu söylenmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem, Câbir (R.A.) e:

هَلَّا بَعَثْنَا نِسَاءً عَلَيْهَا وَمَتَّلَا عَلَيْهَا

«Bâkire alsaydın o yalnız seni bilir, sen de onu bilirdin, berâber oynayırdınız» buyurmuştur. Arab kadınlarından biri ölmüş olan kocası için şöyle diyor: «Eve geldiği zamân güler yüzlü, çıktığı vakit diline sâhib, bulduğunu yer ve kaybolanı aramazdı». İşte bu, erkeğin iyi vasıflarındandır.

SİYÂSET

Dördüncü edeb: Kadın ile yaptığı şaka ve eğlencede, kadını azdıracak ve ifrâta varacak şekilde, büsbütün onun arzûlarına uymamalı ve erkeklik vakarını kaybetmemeli, itidâle riâyet etmelidir. Yanlış ve meşrû' olmayan davranışlarına müsâade ve müsâmaha etmemelidir. Hasan-ı Basrî: «Kadının meşrû' olmayan arzûlarına uyan erkekler, yüzüstü Cehennem'e atılırlar.» demiştir. Hz. Ömer (R.A.): «Kadınlara muhâlefet edin; onlara muhâlefette bereket vardır.» demiştir. Nitekim: «Onlarla istişâre edin ve dediklerini yapmayın.» denilmiştir. Resûl-i Ekrem:

نَعَسَ عَبْدُ الزَّوْجَةِ

«Kadına kulluk eden (kılıbık)lar helâk oldu» (175) buyurmuştur. Çünkü Allahü Teâlâ, erkekleri kadınlardan üstün yarattı ve kadını, erkeğin emrine verdi. Adam, kadının emrine girmekle, hükmü de

(174) Ebû Bekir b. Lâî. «Mekârim-i Ahlâk» da Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî ile Müslim, Câriye b. Vehbu'l-Huzâ'i'den; (R.A.) Ebû Davûd da rivâyet etmişlerdir.

(175) Bu ifâde ile mehzâ bulunamamıştır. Ancak: «Altın ve gümüşe kul olanlar helâk olurlar» rivâyeti vardır.

tirip, şeytana itâat etmiş oldu. Nitekim âyet-i celile'de, şeytanın şöyle dediği haber verilmektedir:

وَلَا مُرْسَلَةٌ فَلْيَنْبِرُوا خَلْقَ اللَّهِ

«Allah'ın yarattığı şekli bozmalarını, onlara emredeceğimi.» (4 - Nisâ: 119). Çünkü erkek, tâbi' değil, metbû'dur. Âmir mevkiinde kadın değil, erkektir. Allahü Teâlâ erkeklere:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ

«Onlar kadınlar üzerine kaaimdirler» buyurmuş ve erkeğe «Seyyid - efendi» adını vermiştir. Nitekim âyeti celile'de:

وَالْفَيَّاسِيَّةَ هَالِدَى الْبَابِ

«Efendisi ile kapıda karşılaştılar» (12 - Yusuf: 25) buyurmuştur. Efendi, köle yerine geçerse, Allah'ın yarattığı değiştirilmiş olur.

Kadınlar, insanın nefsi gibidir. Yularını azıcık salıverirsen, sür'atle sende uzaklaşır; yularını azıcık gevşetirsen, o seni bir metre kendisine doğru çeker. Eğer onu kendine çeker ve kuvvetli tutarsan, ancak o zaman ona mâlik olursun. İmâm Şâfiî: «Üç kimse vardır ki, onlara yumuşak davranırsan, onlar sana ihânet eder; sert davranırsan, iyilik ederler. Onlar da, kadın, hizmetkâr ve işçidir» demiştir.

Arab kadınları kızlarını ere verirken şöyle tavsiye ederlerdi: «Kocanın karşısına çıkmadan önce onu dene! Süngüsünü kınından çıkar. Bir şey söylemezse, kalkanı üzerinde et kes. Buna da ses çıkarmazsa, kılıcıyla bir kemik kır. Buna da aldırılmazsa, mes'ele kalmadı, o zaman sırtına çulu vur ve binip gezdir. Çünkü o, artık senin merkebindir.»

Hülâsa: Yer ve gökler, adâletle kaaimdir. Adâlet sınırlarını aşan her şey, alt-üst olur. Şerlerinden emin olmak için, kadına muvafakat ve muhâlefette, adâlete riâyet etmeli ve hakka uymalıdır. Çünkü onların hilesi büyük, kötülükler açık, ekseriyetle ahlâkları bozuk ve akılları zayıftır. Bunlara karşı adâlet, şaka ile ciddiyeti birbirine karıştırarak, siyâset kullanmaktır. Resûl-i Ekrem bir hadisinde:

مَثَلُ الْمَرْأَةِ الصَّالِحَةِ فِي النِّسَاءِ كَمَثَلِ الْغُرَابِ الْأَعْوَمِ بَيْنَ مِائَةِ غُرَابٍ

«Kadınlar arasında sâliha kadın, yüz tâne siyah karga arasında

alaca bir karga gibidir» (176) buyurmuştur. Lokman aleyhisselâm'ın oğluna yaptığı nasihatte: «Oğlum, kötü kadından sakın. Çünkü o, vaktinden önce seni kocaltır. Kadınların şerrinden kork. Çünkü onlar iyiliğe çağırmaz. İyi olanlarından bile kendini korumağa çalış» demiştir. Resûl-i Ekrem de hadisinde:

اِسْتَعِيْذُوا مِنْ الْفَوَاقِرِ الثَّلَاثِ هـ

«Omur kemiğini kıran üç şeyden Allah'a sığın» (177) buyurarak kötü kadınları da bu üç sınıf arasında saydı. Çünkü onlar, erkeği, yaşlanmadan kocaltırlar. Diğer ifade ile:

اِنْ دَخَلَتْ عَلَيْهَا سَبْتُكَ وَاِنْ غَبَتْ عَنْهَا خَانَتُكَ هـ

«Yanına girdiğinde pis pis konuşur, yanından ayrılırsan sana ihânet eder» buyurulmuştur. İyi kadınlar hakkında da:

اِنْ كُنْتِ صَوَاحِبَاتِ يُوسُفَ هـ

«Siz, Yûsuf aleyhisselâm'ın kadınları gibisiniz» (178) buyurmuştur (179).

Resûl-i Ekrem'in sırrını ifşâ ettiklerinde de:

اِنْ تَوُبَّا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا هـ

«Allah'a tevbe ederseniz, kalbleriniz meyleder» (66 - Tahrîm: 4) buyurdu. Bu hükmü, Resûl-i Ekrem'in hayırlı zevceleri Âişe ve Hafsa hakkında verdi. Resûl-i Ekrem diğer hadisinde:

لَا يُفْلِحُ قَوْمٌ تَمْلِكُهُمْ امْرَأَةٌ هـ

«Kadın tarafından idâre edilen millet felâh bulmaz» (180) buyurmuştur. Kendisine karşı çıkışan zevcesine, Hz. Ömer (R.A.): «Sen,

(176) Taberânî, Ebû Umâme'den (R.A.); Ahmed, Ömer b. el-Âs'dan (R.A.) sahih sened ile rivâyet etmişlerdir. Nesei'nin «Sünen-i Kübrâsında da vardır.

(177) Ebû Mansûr Deylemi «Müsned» inde Ebû Hüreyre'den; (R.A.) diğer bir ifade ile Taberânî Fudâle b. Ubeyd'den (R.A.) sened ile rivâyet etmişlerdir.

(178) Buhârî ile Müslim, Âişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(179) Buhârî, Ebû Bekir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(180) Resûl-i Ekrem hastalığında Hz. Âişe'ye (R.A.) «Ebû Bekir'e söyle namaz kıldır» buyurdu. Hz. Âişe: «Onun sesi çıkmaz, başkası kıldır» dedi. Bir iki def'a tekrerrür edince, Resûl-i Ekrem: «Sen, Züleyha gibi yapıyorsun.» buyurdu. Züleyha

evin köşesinde bir oyuncak gibisin; ihtiyâcımız olduğu zamân seninle oynarız; ihtiyâcımız olmadı mı, orada durursun» dedi.

Anlaşıyor ki, kadınların hem za'fı, hem de kötülük tarafları vardır. Kötülük taraflarını idâre etmek için şiyâset ve sertlik, za'f taraflarını idâre etmek için de merhamet ve yumuşaklık lâzımdır. Hâzık tabîb, derde göre dermânı verendir. Erkek, önce kadının ahlâkını denemeli, ona göre muâmele etmelidir.

GAYRET

Beşinci'edeb: Kıskançlıkta itidâldir. Bu, şöyle olur: Sonu kötülüğe varacak hareketlere göz yummamak, kötü kanâat sâhibi olacak şekilde lüzûmsuz vesveseye kapılmamak, iğneden ipliğe inceleyip durmamaktır. Resûl-i Ekrem, kadınların gizli hâllerini araştırmaktan men'etmiştir. Resûl-i Ekrem, Tebûk gazâsından dönüşünde, Medine'ye girmeden şöyle buyurmuştur:

لَا تَنْظُرُوا النِّسَاءَ لِبِلَاءِهِنَّ

«Geceleyin habersiz olarak kadınlarınızın yanına gitmeyin» (181). Resûl-i Ekrem'i dinlemeyip, geceleyin evine koşan iki kişi, hoşlanmadıkları vaziyetler ile karşılaştılar. Meşhûr bir haberde:

الْمَرْأَةُ كَالْعَيْنِ لِمَا تَنْتَظِرُ فَدَعَا عَنْهُ نَسْتَنْتِجُ بِهِ عَلَى عَوَجٍ هـ

«Kadın eğe kemiği gibidir. Onu doğrultmak istersen kırarsın. Onu kendi hâline bırak ve eğriliği ile ondan faydalanmağa çalış» (182) diye vârid olmuştur. Yâni, kadının ahlâkını istediğin gibi düzeltemezsin. Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّ مِنَ الْغَيْرَةِ غَيْرَةً يَبْغِضُهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهِيَ غَيْرَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ مِنْ غَيْرِ رِبِّهِ هـ

Mısır kadınlarını da da'vet etti, ziyâfet verdi. Maksudı ziyâfet değil, Yûsuf aleyhisselâm'ı onlara gösterip kendisini ma'zur göstermekdi. Hz. Âişe de: «Ebû Bekir'in sesi çıkmaz, bunun için kıldırmasın.» dedi ki maksadı bu değil, insanlar, Resûl-i Ekrem'in mihrâbına ilk geçen meş'ûm adam demesinler idi. İşte bu bakımdan Züleyha gibi hareket etmiş oldu.

(181) Ahmed, İbn Ömer'den (R.A.) ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

(182) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

«Kıskançlıklardan öyleleri var ki, Allahü Teâlâ onlara buğzer. O da, ortada şüpheli gerektirecek bir şey yokken, kadına fuzûlî zahmet vermektir» (183) buyurmuştur. Çünkü bu, kötü zandan başka bir şey değildir. Allahu Teâlâ ise bizi bundan men'etmiştir. Hz. Ali (R.A.): «Fazla kıskançlık yapma. Zira bu yüzden kadını fenâlığa sevkedersin» dedi.

Yerinde olan kıskançlık, makbûl ve lâzımdır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَغَارُ وَالْمُؤْمِنُ يَغَارُ وَغَيْرُهُ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ
يَأْتِيَ الرَّجُلُ مَا حَرَّمَ عَلَيْهِ ۝

«Allahu Teâlâ kıskanır; mü'min de kıskanır. Allahu Teâlâ'nın kıskançlığı, kişinin, kendisine harâm olan şeyi yapmasıdır» buyurmuştur (184). Bir gün Sa'd b. Ubâde: «Âileme bir erkeğin tecâvüz ettiğini görseydim, onu kılıcım ile öldürürdüm» dedi. Ashâb, Sa'd'ın böyle söylediğini Resûl-i Ekrem'e arzettiklerinde, Resûl-i Ekrem:

اتَّعْبُونَ مِنْ غَيْرِهِ سَعِيدٌ؛ أَنَا وَاللَّهُ أَغْيَرُ مِنْهُ، وَاللَّهُ أَغْيَرُ مِنِّي ۝

Sa'd'ın bu sözüne şaşıyor musunuz? Vallâhi ben ondan daha gayretli; Allahu Teâlâ ise benden de (bu husûsta) daha gayyurdur» (185) buyurdu. Allahu Teâlâ'nın gayreti sebebiyledir ki, zinânın gizli ve âşikâresi harâm kılınmıştır. Allahu Teâlâ gibi, özür kabûl eden kimse olmadığı için korkutucu ve müjdeleyici peygamberler göndermiştir. Allahu Teâlâ kadar affı seven kimse olmadığı için, Cennet va'd etmiştir. Resûl-i Ekrem:

رَأَيْتُ لَيْلَةً أُسْرِيَ بِي فِي الْجَنَّةِ قَصْرًا وَفِيهِ نَائِمٌ جَارِيَةٌ فَقُلْتُ لِمَ هَذَا
الْقَصْرُ؟ فَقِيلَ لِعُمَرَ فَأَرَدْتُ أَنْ أَنْظُرَ إِلَيْهَا فَذَكَرْتُ غَيْرَكَ يَا عُمَرُ ۝

«İsrâ ettirildiğim gece, Cennet'te bir köşk gördüm. Etrâfında bir câriye vardı. «Burası kimindir?» diye sorduğumda, Ömer'indir, dediler. İçine bakmak istedim fakat ya Ömer, kıskançlığını hâtırlayarak vaz geçtim» (186) buyurdu. Hz. Ömer (R.A.), ağlayarak:

(183) Ebû Davûd, Nesei ve İbn Hibbân Câbir b. Atik'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(184) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(185) Buhârî ile Müslim, Muğire b. Şu'be'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(186) Buhârî ile Müslim Câbir'den rivâyet etmişlerdir.

«Size karşı da kıskançlık mı duyacaktım, Ya Resûlallah!» dedi. Hasan-ı Basrî: «Nasıl olur da âilelerinizi sokaklara gönderirsiniz, müşrikler arasında gezerler. Kıskançlığı olmayanı Allahu Teâlâ takbîh etmiştir» dedi. Resûl-i Ekrem:

إِنَّ مِنَ الْغَيْرَةِ مَا يُحِبُّهُ اللَّهُ وَمِنْهَا مَا يَبْغِضُهُ اللَّهُ، وَمِنْ الْخِيَلَةِ
مَا يُحِبُّهُ اللَّهُ وَمِنْهَا مَا يَبْغِضُهُ اللَّهُ، فَأَمَّا الْغَيْرَةُ الَّتِي يُحِبُّهَا اللَّهُ فَالْغَيْرَةُ
فِي الزَّيْبَةِ، وَالْغَيْرَةُ الَّتِي يَبْغِضُهَا اللَّهُ فَالْغَيْرَةُ فِي غَيْرِ رَبِّهِ،
وَالْاِخْتَالُ الَّذِي يُحِبُّهُ اللَّهُ اِخْتِيَالُ الرَّجُلِ بِنَفْسِهِ عِنْدَ الْقِتَالِ وَعِنْدَ
الصِّدْمَةِ. وَالْاِخْتِيَالُ الَّذِي يَبْغِضُهُ اللَّهُ اِخْتِيَالُ فِي الْبَاطِلِ ۝

«Bâzı kıskançlıkları Allahu Teâlâ sever; bâzılarını da sevmez. Kendini beğenip kibirlenmek de aynıdır. Bundan da Allahu Teâlâ'nın sevdiği var, sevmediği vardır. Sevdiği kıskançlık, bir şüphe neticesinde olan kıskançlıktır. Sevmediği kıskançlık ise, ortada şüphelenecek bir şey yokken, yapılan kıskançlıktır. Kibirden sevdiği düşman karşısında kendini beğenmek, ilk sadmedeki sabır ve direnmek kibridir. Sevmediği kibir ise, başkasına karşı yapılan kibirdir» (187) buyurmuştur. Diğer bir hadisde:

إِنِّي لَغَوْرٌ وَمَا مِنْ أَمْرٍ لِي لَا يَغَارُ إِلَّا مَنَكُوسِ الْقَلْبِ ۝

«Muhakkak ki ben kıskancım, kıskanç olmayan kimsenin kalbi tersdir» (188) buyurmuştur.

Kıskançlığı önleyici tedbirler:

Kıskanç olmamak için, kadını yabancı erkeklerle temâs ettirmemeli ve sokaklarda gezmesine izin vermemelidir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) kızı Fâtıma (R.A.) ya:

— Kadınlar hakkında en hayırlı olanı hangisidir, diye sordu. Hz. Fatma:

— Kadının yabancı erkeği veya yabancı erkeğin kadını görmemesidir, dedi. Resûl-i Ekrem, sevgisini izhâr ederek:

(187) Ebû Davûd, Nesel ve İbn Hibbân, Câbir b. Atîk'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(188) İlk kısmı yukarıda geçti. Son kısmını Ebû Ömer et-Tevkânî «Kitâbu Muâşeretü'l-Ehleyn» adlı kitabında Abdullah b. Muhammed'den mürsel olarak rivâyet etti.

ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ هـ

— Peygamberler birbirinden meydâna gelmiş güzide zürriyetlerdir, (3 - Âl-i İmran: 34) âyet-i kerîmesini okudu ve bu cevâbını beğendi (189).

Ashâb-ı Kirâm, kadınların, aralıklardan yabancı erkeklere bakmamaları için, pencere ve delikleri kapatırlardı. Hattâ Mu'az b. Cebel (R.A.), bir def'a delikten dışarı baktığı ve bir def'a da ısırıldığı elmayı kölesine verdiği için, âlesini dövmüştür.

Hz. Ömer (R.A.): «Kadınlarınızın sokaklarda gezmelerini isterseniz, onlara sevimli elbise giydirmeyin» demiştir. Çünkü onlar, âdi elbise ile görünmek istemezler.

Yine Hz. Ömer (R.A.): «Kadınlarınıza her zaman yok demeğe alışın; onların her istediğine evet derşeniz, işiniz var» demiştir.

Kadınların sokağa çıkma mes'elesi:

Resûl-i Ekrem, kadınların câmi'e gitmelerine izin vermiştir. Fakat bu zamânda en doğrusu, onları men'etmektir. Ancak yaşlı kadınlara müsâade etmelidir. Ashâb da bunu uygun görmüşlerdir. Hattâ Hz. Âişe (R.A.): «Resûl-i Ekrem, kendisinden sonra gelen kadınların vaziyetini görseydi, onların çıkmasına müsâade etmezdi» dedi. Abdullah b. Ömer (R.A.), oğullarından birine, Resûl-i Ekrem:

لَا تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ هـ

«Kadınları, Allah'ın mescidlerinden men'etmeyiniz» (190) buyurdu, deyince, oğlu: «Evet, menederiz» dedi. Bunun üzerine Abdullah: «Ben, Resûl-i Ekrem böyle yapmayın» diye buyurdu derken, sen nasıl oluyor da «Evet men'ederiz» dersin, diyerek oğlunu tokatladi. Oğlunun muhâlefet cür'eti, zamânın bozulduğunu bildiği içindi. Babasının oğlunu dövmesi, sebebini söylemeden muhâlefet etmesindendir. Resûl-i Ekrem, kadınların, kocalarının muvâfakatiyle bayrama çıkmalarına da müsâade etti (191). Nâmuslu kadınların, kocalarının muvâfakatiyle câmilere gitmeleri, hâlen de mübâhtır; fakat evlerinde kılmaları daha uygundur. Kadınlar ihtiyaçları için sokağa çıkmalı, keyfi olarak çıkmamalıdır. Çünkü böyle lüzûmsuz yerde sokaklarda

(189) Bezzâr, Dârekutnî «El-İfrâd»'da Hz. Ali'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(190) Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(191) Buhârî ile Müslim, Ömmü Atıyye'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

dolaşmak kadının mürüvvetini yok eder. Hattâ bir fesâdın uyanmasına da sebep olabilir. Kadına yakışan, sokağa çıkacağı zamân, kimseye bakmadan vekâr ve edeble yoluna devâm etmesidir. Bundan, erkeğe kadının yüzü, kadına da erkeğin yüzünün avret olduğu mânâsı anlaşılmamalıdır. Belki erkeğe, genç bir çocuğun yüzü ne ise, kadına da yabancı erkeğin yüzü aynıdır. Fitneden korkulursa bakması yasaktır. Fitne tehlikesi olmazsa bakmasında beis yoktur. Çünkü dâimâ erkeklerin yüzü açıktır. Nikaplı olarak çıkan kadınlardır. Eğer erkeklerin yüzü, kadının yüzü gibi olsaydı, onlarda yüzlerini kadınlar gibi kapatırlardı ve zarûretsiz sokağa çıkmalarına müsâade edilmezdi.

NAFAKA

Altıncı edeb: Nafakada itidâl. Ne isrâf etmeli, ne de kısımalıdır. Herkes kendi varlığına göre âilesine mütedil bir bolluk göstermelidir. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا

«Yiyin, için. Fakat isrâf etmeyin» (7 - A'râf: 31).

وَلَا يَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

«Elini boynuna bağlama ve tamâmen açma, yâni ne elini kısıp cimrilik et, ne de elindeki avucundakini tüketecek şekilde isrâf et» (17 - İsrâ: 29) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem:

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِيهِ

«Sizin hayırlınız, âile efrâdına hayırlı olanınızdır» buyurmuştur. Diğer bir hadiste:

دَيْنَارٌ أَنْفَقْتُهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَدَيْنَارٌ أَنْفَقْتُهُ فِي رَقَبَةٍ وَدَيْنَارٌ أَنْفَقْتُهُ عَلَىٰ أَهْلِكَ، أَغْضَمَهَا أَجْرُ الْإِنْسَانِ أَنْفَقْتُهُ عَلَىٰ أَهْلِكَ

«Allah yolunda harcadığın para, bir köle azâd için verilen para, ve ehl ü iyâline sarfettiğin paralar yok mu? İşte bunların ecir bakımından en büyüğü âilene sarfettiğin paradır» (192) buyurmuştur.

(192) Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

Denildi ki, Hz. Ali'nin (R.A.) dört âilesi vardı. Her dört günde bir herbiri için ayrı ayrı birer dirhem para mukaabili et alırdı. Hasan-ı Basrî: «Eskiler, yemeğe cömerd davranır; fakat elbise ve ev eşyasına ehemmiyet vermezlerdi» demiştir. İbn Sirin: «Her cuma günü çocuklara fâlûze - pâlûze [bir çeşit tatlıdır] yedirmek uygundur. Tatlılar, her ne kadar zarûrî ve mübrem ihtiyâç değillerse de onları tamâmen terketmek cimrilik sayılır» demiştir.

Erkek, artan yemeklerden bozulacak olanlarını fakirlere vermesini, âilesine emretmelidir. Yapılan hayırların en ehveni budur. Hattâ kocası sarâhaten izin vermese de, kâdın, vaziyete göre bunu kendiliğinden de yapmalıdır. İyi yemekleri kendisine ayırıp, diğerlerini çocuklarına yedirmesi doğru değildir. Bu, hem insânın ağırına gider, hem de hüsn-ü muâşeretini bozar. Şâyet böyle bir mecbûriyet karşısında kalırsa, çoluk çocuğuna duyurmayacak şekilde, yemelidir. Yedir-miyeceği yemeği, çocuklarına hâtırlatmamalıdır. Çünkü onu hâtırlatmakla, onların canı çeker. Yemek zamanı bütün âile efrâdı ile sofraya oturmalı ve berâberce yemelidirler. Süfyân (R.A.): «Toplu olarak bir sofrada oturup yiyen ev halkına, Allah'ın rahmet ve meleklerin duâ ettiğini duydum» demiştir.

Yemek husûsunda üzerinde ehemmiyetle durulacak esâs; âile efrâdına helâl nafaka te'mîn etmektir. Onları yedireceğim diye, harâma sapsamamalıdır. Onlara harâm yedirmek, onlara bir iyilik değil, bir cinâyettir. «Nikâhın Âfetleri» bahsinde bunu anlatmıştık.

T Â L İ M

Yedinci edeb: Kadına, hayız, istihâza ve namâz v.s. gibi ilmi hâl mes'elelerini öğretmek.

Yedinci vazîfesi hayızın, yâni aybaşı âdetlerinin dinî hükümlerini ve namâz mes'elelerini öğrenip, âilesine öğretmektir. Çünkü:

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ

«Kendinizi ve âilenizi ateşten koruyun» (66 - Tahrim: 6) âyet-i celilesiyle bu husûs emrolunmuştur. Bütün bid'atleri söküp atarak, ehl-i sünnetin itikaadını âilesine öğretmek ve Allah korkusunu kalbine yerleştirmek, hayız, istihâza gibi muhtâç olduğu amelî mes'eleleri belletmek, kendisinin boynuna borçtur.

Hayız hakkında bâzı mühim mes'eleler şunlardır: Akşam ezânına, bir rekât kılacak kadar zamân kalmışken hayız kesilmiş ise, öğle ile ikindiye; sabâh ezânına, bir rekât kılacak kadar zamân kalmışken ha-

yüz kesilmiş ise, akşam ile yatsıyı kazâ edecektir. Bunu bilmelidir (193). İşte, kadının bunlara riâyet etmesi lâzımdır.

Şâyet, kocası bu mes'eleleri biliyor veyâ müftüden öğrenip kendisine öğretiyorsa, kadının bunları öğrenmek için başkasına gitmesi doğru olmaz. Fakat kocası bunu başaramıyorsa, kadın, bunları öğrenmek için başkasına gidebilir; hattâ gidip öğrenmesi boynuna borçtur. Kocası mâni olursa, günahkâr olur. Kocası zarûri ihtiyâçlarını öğrettiği takdirde, fazla bilgi edinmek veya zikir meclislerine gitmek için, mutlaka kocasının müsâadesi lâzımdır. Kocanın, bu gibi mes'eleleri ihmâl etmesi sebebiyle, kadının hârice çıkmasından doğacak mes'ûliyyette, cürüm müsterektir.

KASEM

Sekizinci edeb: Birden fazla âilesi varsa, aralarında adâlete riâyet edip, hiçbirine fazla meyletmemesi lâzımdır. Seyâhatinde, âilelerinden birini yanında götürmek icâb ediyorsa, aralarında kur'a çekmelidir. Resûl-i Ekrem, böyle yapardı. Bir gece, bir kadının yatağına gitmemişse, onu kazâ etmelidir. Bu, kendisine borçtur. Onun için bu husûstaki mes'eleleri bilmesi vâcibdir. Bunlar da uzun mes'elelerdir. Resûl-i Ekrem bir hadisinde:

مَنْ كَانَ لَهُ امْرَأَتَانِ قَالَ اِلَىٰ اِحْدَاهُمَا ذُوْنَ الْاُخْرَىٰ، وَفِي لَفْظٍ وَلَمْ يَعْدِلْ
بَيْنَهُمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاحِدٌ سِقِّيهُ مَا يَلُؤُهُ

«İki âilesi olup, birine meyledip, diğerine etmeyen...» diğer rivâyetinde: «Aralarında adâlete riâyet etmeyen kimse, kıyâmet günü bir tarafı sarkmış olduğu hâlde mahşer yerine gelir» (194) buyurmuştur. Hediyelerini müsâvi şekilde vermek ve geceleri aralarında müsâvi şekilde taksim etmek, adâlete riâyetle mükellef olduğu şeylerdendir. Yoksa, sevgi ve münâsebetle adâlet olmaz! Çünkü bunlar, irâdenin hâricinde olan hâllerdir. Nitekim Allahü Teâlâ:

(193) Hanefilere göre, vaktin son cüz'ünde temizlenirse, yâni kan kesilir ve yıkandıktan sonra tekbir alacak kadar bir zaman bulursa, yalnız o vakti kazâ eder. Bu mes'eleler ilmiyhallerde tafsilatıyla izâh edilmiştir. İlmihâllerin o bahisleri okunmak sûretıyla daha fazla malûmat edinilebilir. Hanımlar için yazılmış müstâkil ilmiyhaller de mevcuttur. O kitâblara bakılabilir.

(194) Ashâb-ı sünen ve İbn Hibbân, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

وَلَزَّ نَسْطَيعُوا أَنْ نَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ ۝

«Ne kadar haris olsanız da kadınlar arasında adâlete riâyete güç yetiremezsiniz» (4 - Nisâ: 129) buyurmuştur. Yâni, sevgi ve münâsebette adâlete riâyete gücünüz yetmez, demektir. Resûl-i Ekrem (S. A.V.) hediye ve gece nöbetlerinde adâlete riâyet eder ve şöyle buyurdu:

اللَّهُمَّ هَذَا جُهِدِي فِيمَا أَمْلِكُ وَلَا طَاقَةَ لِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ ۝

«Allah'ım, bu elimden gelen şeylerdeki gayretimdir. Sen'in kudretinde olup, benim elimde olmayana gücüm yetmez» (195).

Resûl-i Ekrem, zevcelerinden en çok Hz. Âişe'yi (R.A.) severdi. Bunu diğer zevceleri de bilirdi. Hastalığı sırasında, nöbetleşe onu zevcelerinin evlerine taşırlardı. Gittiği evde: «Yarım neredeyim» diye sorardı. Zevcelerinden biri, işi anladı ve: «Âişe'nin nöbetini soruyor» dedi. Bunun üzerine bütün zevceleri: «Yâ Resûlallah, her gece bir eve gitmekten yoruluyorsun ve orada da rahat edemiyorsun. Âişe'nin evinde rahat ediyorsun. Biz sana izin verdik, hakkımızı bağışladık. Mâdem ki orada daha iyi rahat ediyorsun, oraya buyur.» dediler. Resûl-i Ekrem:

- Hepiniz buna râzı mısınız? diye sordu. Onlar da:
- Evet, dediler. Resûl-i Ekrem:
- O hâlde beni Âişe'nin evine götürün, buyurdu (196).

Kadınlardan biri, nöbetini diğer kadına verir ve koca da buna muvâfakat ederse, hak, o kadına intikal eder. Resûl-i Ekrem, âilelerini sıraya koymuş ve yanlarına nöbetleşe giderdi. Sevde binti Zem'a'yı boşamak istemişti; fakat yaşlı olan Hz. Sevde: «Ben, senin nikâhında ölmek isterim; nöbetimi Âişe'ye terk ediyorum. Ben de nikâhında böylece kalayım» deyince, Resûl-i Ekrem, kabul etti. Bu sûretle iki gece Âişe'ye, birer gece de diğerlerine giderdi (197). Resûl-i Ekrem'in güzel adâleti ve kuvveti sâyesinde, nöbetinin dışında zevcelerinden biriyle münâsebette bulunduğu zamân, o gün veya gecede, bütün zevcelerini ziyâret ederdi. Nitekim Hz. Âişe (R.A.), Re-

(195) Ashâb-ı sünen ve İbn Hibbân, Âişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(196) İbn Sa'da «Tabakât»ında, Buhâri ve Müslim de Muhammed b. Ali b. Hüseyin'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(197) Ebû Davûd, Âişe'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

sûl-i Ekrem'in, bir gecede (198); Enes de (R.A.) bir kuşluk vakti, bütün zevcelerini ziyâret ettiğini haber vermişlerdir (199).

NAŞİZE

Dokuzuncu edeb: Karı koca arasında anlaşmazlıklar:

Dokuzuncu vazife; karı koca arasındaki ihtilâflarda, adâlete riâyettir. Aralarında anlaşmazlık çıkıp, bu ihtilâfı kendiliklerinden halledemedikleri zamân, anlaşmazlık iki tarafta veyâ yalnız erkek tarafında ise —kadının erkeğe gücü yetmediği için— biri kadının diğeri de erkeğin tarafından olmak üzere, iki hakem seçilir. Bunlar, aralarını bulmağa çalışır. Eğer bunlar, karı kocanın iyiliğini arzû eder ve aralarını düzeltmek isterlerse, Allahü Teâlâ, onların aralarını buldurur ve düzelttirir. Hz. Ömer (R.A.), bir karı koca ihtilâfında, bir adamı hakem tâyin etti. Adam gitti, aralarını bulamadan geri döndü. Bunun üzerine Hz. Ömer, adamı tura [kamçı] ile dövdü ve: «Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

إِنْ بَرَدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ۝

«Eğer hakemler, düzeltmeği kasederse, Allah aralarını tevfiik eder» (4 - Nisâ: 35) buyurduğu hâlde, aralarını bulamadım demek, ne demektir? Çabuk git, aralarını bul da gel.» dedi. Bu sefer adam, samimî olarak gitti ve aralarını düzelterek geri döndü.

Anlaşmazlık ve geçimsizlik, yalnız kadın tarafından ise, erkekler, kadınlarını terbiye ederek itâatlerine almağa çalışırlar. Çünkü erkekler, âile reisi oldukları için, zulüm yapmayacak şekilde, kadınlara hâkimdirler. Namâz kılmadıkları takdirde, onları bu dinî vecibeye zorlamak da haklarıdır.

Fakat her şeyde olduğu gibi, kadını terbiyede de sıra gözetmelidir. Evvelâ güzel nasihat ve tavsiyelerde bulunmalı, her türlü kötü hâllerden çekindirmeli ve korkutmalıdır. Şâyet yapılan bu gibi tavsiyelere aldırış etmiyor ve ıslah-ı nefse yöne'lmiyorsa, yatakta sırtını dönmeli ve nihâyet aynı odada bir geceden üç geceye kadar yatağını ayırmalıdır. Şâyet bütün bu ikazlardan ve tekdirlere mütenebbih olmuyor, kötü huy ve itiyâdlarından vaz geçmiyorsa, o zamân yaralamamak, kırmamak ve yüzüne olmamak şartıyla, hafifçe dövmelidir.

(198) Buhârî ile Müslim, Âişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(199) İbn Adîy «El-Kâmil»de rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî'nin de buna benzer rivâyeti vardır.

Yuvarın bozulmaması ve hatâların düzeltilmesi için bu da bir çâredir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Kadının kocası üzerindeki hakkı nedir?» diye sordukta, şöyle buyurmuştur:

يُطْعِمُهَا إِذَا طَعِمَ، وَيَكْتُمُهَا إِذَا كَتَمَ، وَلَا يَقْبِضُ الْوَجْهَ وَلَا يَضْرِبُ
إِلَّا ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرِجٍ وَلَا يَهْجُرُهَا إِلَّا فِي الْمَيْتِ هـ

«Yediği zamân onu yedirir, giydiği zamân onu giydirir. Yüzüne vurmaz, ancak yaralamıyacak şekilde döver, küstüğünde ancak evin içinde yatağını ayırır» (200) buyurmuştur.

Bu gibi dini hatâlarından dolayı âilesine küsüp, on, yirmi ve hattâ otuz gün yanına yaklaşmamak selâhiyeti de vardır. Resûl-i Ekrem, zevcelerinden Zeyneb binti Caşş'a bir hediye göndermişti. Zeyneb hediyeleri reddetti. Yanında bulunan diğer bir zevcesi Resûl-i Ekrem'e: «Gördün mü? Sana hakaret etti!» deyince, Resûl-i Ekrem:

أَنْتِ أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ أَنْ تُقْسِمَنِي هـ

«Sizin beni tahkir etmeniz, Allah'ın tahkir ve tezlilinden ehven-dir» (201) buyurdu ve sonra da hepsine darılarak bir ay yanlarına uğramadı.

V İ K A '

Onuncu edeb: Münâsebet âdâbına riâyet. Kadınla münâsebetten evvel Besimele ve İhlâs sûresini okumalı, tekbir ve tehlil getirmeli ve:

بِسْمِ اللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، اَللَّهُمَّ اجْعَلْهَا ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنْ كُنْتَ قَدَرْتَ
أَنْ تُخْرِجَ ذَلِكَ مِنْ صُلْبِي هـ

«Âzîm olan Allah'ın adıyla, Allah'ım, eğer sulbümde bir çocuğun meydana gelmesini takdir etmişsen, onu hayırlı bir zürriyet kıl» diye duâ etmelidir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadisinde:

(200) Ebû Dâvûd ve Neseî «Kübrâ»da; İbn Mâce, Muâviye'den (R.A.); İbn Hibbân sened-i ceyyid ile rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd'un böyle bir rivâyeti vardır.

(201) İbn Cevzî «Vefâ» da; Buhârî ile Müslim de Hz. Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَنَىٰ أَهْلُهُ قَالَ اللَّهُمَّ جَنِّبْنِي الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ
الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ هـ

«Eğer sizden biriniz ehline yaklaşacağı zamân, “Allah’ım, beni şeytândan ve şeytânı da bize takdir ettiğin çocuktan uzaklaştır” diye duâ eder de bu münâsebetten bir çocuk doğarsa, o çocuk, şeytân şerinden emin olur» (202) buyurmuştur. İnzâl zamânı yaklaşıncâ:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا هـ

«O Allah’a hamd ederim ki, sudan [nutfeden] insan yaratmıştır» âyet-i cellesini hâtırlamalıdır. Bâzı hadis âlimleri sesleri duyulacak şekilde tekbir getirirlerdi.

Münâsebet esnâsında, hürmeten, kibleye dönmemeli. Hem kendisi ve hem de âilesi kapanmalı, açık olmamalıdır. Resûl-i Ekrem (S. A.V.) münâsebet esnâsında kapanır, sesini kısar ve âilesine «Ağır ol» derdi. Haberde:

إِذَا جَامَعَ أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ فَلَا يَجْزِدَانِ تَجَرَّدَ الْبَرِّينِ هـ

«Sizden biriniz âilesi ile münâsebette bulunduğu zamân, hayvanlar gibi çırlıçıplak olmasınlar» (203) buyurmuştur.

Münâsebetten önce, dil şakaları yapmalıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadîsinde:

لَا يَقَعَنَّ أَحَدُكُمْ عَلَىٰ أَمْرٍ أَيْبَهُ كَمَا تَقَعُ الْبَهِيمَةُ، وَتَكُنْ بَيْنَهُمَا رَسُولٌ
قَبْلَ وَمَا الرَّسُولُ، يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ الْقُبْلَةُ وَالْكَلَامُ هـ

«Sizden biriniz (münâsebette bulunacağı zamân) âilesine, hayvan gibi çullanmasın. Aralarında (teşvik ve tahrik edici) vâsita olsun» buyurdu. «Bu vâsita nedir, Yâ Resûlallah?» diye sorulunca, Resûl-i Ekrem:

(202) Buhâri ile Müslim. İbn Abbâs’dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(203) İbn Mâce, Utbe İbn Abd’dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

«Öpmek ve şehveti tahrik edecek sözlerdir» (204) buyurmuştur
Yine Resûl-i Ekrem:

ثَلَاثٌ مِنَ الْخَيْرِ فِي الرَّجُلِ أَنْ يَلْقَى مَرْحَبَةً مِنْ نَحْبٍ مَعْرِفَةٍ فَيَفَارِقَهُ قَبْلَ
أَنْ يَعْلَمَ اسْمَهُ وَنَسَبَهُ. وَالثَّانِي أَنْ يُكْرِمَهُ أَحَدٌ فَيُرَدَّ عَلَيْهِ كَرَامَتُهُ
وَالثَّلَاثُ أَنْ يَقَارِبَ الرَّجُلُ جَارِسَتَهُ أَوْ زَوْجَتَهُ فَيُصِيبَهَا قَبْلَ
أَنْ يُخَذِّثَهَا وَيُوَايِسَهَا وَيُضَاجِعَهَا فَيَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهَا قَبْلَ
أَنْ تَقْضِيَ حَاجَتَهَا مِنْهُ هـ

«Üç şey kişinin acziyetindendir: (Birincisi,) sevdiği bir kimse ile
buluştuğu hâide, adını ve soyadını öğrenmeden ayrılmak. (İkincisi,)
kendisine yapılan ikrâmı reddetmek. (Üçüncüsü,) Konuşup şakalaş-
madan, öpüşüp - elleşmeden, hemen âilesiyle münâsebette bulunup,
kadının, zevkini tamamlamadan, yalnız kendi işini bitirip kalkmak-
tır» (205) buyurmuştur.

Her (kameri) ayın ilk, orta ve son günleri olmak üzere, her ayda
bu üç gün münâsebette bulunmak mekrûhtur. Denildi ki, bu gece-
lerde şeytânlar, münâsebette hazır bulunurlar. Hz. Ali, Muâviye ve
Ebû Hüreyre'den (Allah onlardan râzı olsun), bu husûsa dâir kera-
hat rivâyeti vardır.

Âlimlerden bazıları, Resûl-i Ekrem'in:

رَحِمَهُ اللَّهُ مَنْ غَسَّلَ وَاعْتَسَلَ هـ

«Cum'a günü yıkanan ve âilesini yıkatana Allah rahmet etsin»
hadisinin bir mânâsına göre, cum'a günü münâsebette bulunmağı
müstehab saymışlardır (206).

Kendi şehveti sona erince hemen ayrılmamalı, kadının, şehveti-
ni tanımlaması için ona mühlet vermelidir. Bâzan kadının şehveti
daha gec gelir. Kadının şehvetini tahrik ettikten sonra, onu sona er-
dirmeden kendi işini bitirip ayrılan, kadına eziyet etmiş olur. Önce
erkek, inzâl olursa, nefreti mûcib olur. Ama iki şehvet birleşirse, o za-

(204) Ebû Mansûr ed-Deylemi «El-Müsnedü'l-Firdevs'de Enes'den (R.A.) rivâyet
etmiştir.

(205) Ebû Mansûr ed-Deylemi, yukarıki hadisin tamamı olarak rivâyet etmiştir.

(206) Hadis. Namâz Kitâbının beşinci bâbında geçmişti. Bakınız C. 1. Sahife 491.

mân kadına göre daha zevkli olur; çünkü erkek kendi zevki ile meşgûl iken, kadın da sıkılmadan kendi zevki ile meşgûl olur. En uygunu kadınla dört gecede bir münâsebette bulunmaktır. Zâten dört âilesi olana göre, âdilâne olan da budur. Bununla berâber her iki tarafın ihtiyâcına göre bu miktar azaltılıp, çoğaltılabilir.

Hayız hâlinde ve hayız kesildiği hâlde, yıkanmadan evvel kadın ile münâsebette bulunamaz. Çünkü bu, Nass-ı Kur'ân ile harâm'dır (207). Hattâ bâzıları, hayız hâlinde kadın ile münâsebetten doğan çocukta cüzzam hastalığı olacağını söylerler. Hayız hâlinde, kadın ile tabii yoldan münâsebette bulunamaz; fakat bedeninin diğer taraflarından faydalanabilir (208). Ancak tabii yolu hiç bir sûretle değiştiremez, yâni arkadan sûret-i kat'îyyede münâsebette bulunamaz. Hayız hâlinde münâsebetin yasak olması, pislik ve eziyet olması bakımındandır. Arkada ise dâlmâ pislik mevcut olduğundan, oradan münâsebette bulunmak daha şiddetli harâm'dır. Allahü Teâlâ'nın:

فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنْ تَبْشُرُوا

«Siz tarlanıza istediğiniz şekilde gidin tohumu atın» (2 - Bakara: 233) âyet-i celîlesinden murad, istediğiniz zamân münâsebette bulunun, demektir. [Esâsen tohum ekmek ifâdesi de sarihtir. Tohum, mahsul veren yere ekilir.] Kadının, hayız hâlinde — bu yollar dışında — elinden ve gömlek altından da olsa, bedeninin her tarafından faydalanabilir. Fakat kadına lâayk olan, hayız hâlinde göbeğinden diz kapağına kadar izar [futa] kullanmaktır. Bu, terbiye icabıdır. Hayız hâlinde olan kadınla yiyip içmekte, oturmakta, yatıp kalkmakta ve öpüşmekte bir beis yoktur. Ancak cima' yasaktır, harâm'dır.

Âilesi ile ikinci defâ münâsebette bulunmak iktizâ ediyorsa, veyâ düş azmasından sonra münâsebette bulunacaksa, tenâsül uzvunu yıkamalıdır.

(207) Hanefîlere göre, hayızın en uzun müddeti on gündür. On günde hayızı kesilen bir kadın ile yıkanmadan da yatmak câizdir. Yine bunun gibi, âdeti sonunda, meselâ yedi günde temizlenmek âdeti olan bir kadın, yedi günde temizlenmiş ise, yıkanacak kadar bir zamân geçtikten sonra — yıkanmadan da — kendisiyle münâsebette bulunulabilir. Fakat âdetinden evvel — meselâ yedi gün âdeti olan bir kadın, beşinci gün — temizlenmişse, âdeti geçinceye kadar — yâni âdeti olan yedi gün tamamlanuncaya kadar — kendisiyle münâsebette bulunulamaz. Âdeti değişirse, vaziyet de ona göre değişir. Yâni ikinci defâ yine beş gün geçtikten sonra temizlenirse, bu defa âdeti beş güne inmiş olur. Üç günden az veyâ on günden fazla görülen kan, münâsebette bulunmağa mâni değildir. Çünkü o, bir hastalık kamıdır.

(208) Hanefîlere göre, hayız hâlinde kadının göbekten aşağısından, çıplak olarak faydalanamaz. Diğer taraflarından faydalanılır. Perde arkasından faydalanılır.

Yatsıyı müteâkib yatağa girer girmez münâsebette bulunmak —abdestsiz uyumağa sebep olacağı için— mekrûhtur. Münâsebetten sonra yemek veyâ uyumak isteyenler abdest almalıdırlar. Bu, sünnettir. Abdullah b. Ömer (R.A.), Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.): «Herhangi birimiz cünüb iken uyuyabilir mi?» diye sorduğunda, Resûl-i Ekrem:

نَعَمْ إِذَا تَوَضَّأَ

«Evet, abdest aldığı vakit uyur» (209) buyurmuştur. Bununla beraber, abdest almadan da cünüb olarak uyumağa ruhsat vardır. Nitekim Resûl-i Ekrem'in, abdest almadan da cünüb iken uyuduğunu Hz. Âişe (R.A.) haber vermiştir (210). Cünüb olarak yatmak isteyen, ya yatağın üzerini eliyle süpürmeli veyâ yatağı silkmelidir. Çünkü yattıktan sonra ne olacağını bilemez.

Cünüb iken traş olmak, tırnak kesmek, kan aldirmek veyâ bedeninden bir parçayı koparıp atmak uygun değildir. Yıkanmalı, ondan sonra bu gibi işleri yapmalıdır. Böyle yapmakla vücûdundan ayrılan parçaların da temizlenmiş olarak atılmasını te'min etmiş olur. Âhrette bu âzalar, temiz olarak bedenine dönerler. Aksi hâlde cünüb kaldıkları için, bedeninden dâvacı olurlar.

Nutfe [meni] sini kadının rahminden başka yere akıtmamalıdır. Çünkü Resûl-i Ekrem:

«Mukadder olan nesil, muhakkak gelecektir» (211) buyurmuştur. Nutfesini hârice boşaltmanın ibâhet ve kerâhatinde âlimler, dört şekilde ihtilâf etmişlerdir.

- 1 — Her ne şekilde olursa olsun, mübâhtır.
- 2 — Her ne şekilde olursa olsun, harâmdır.
- 3 — Kadının muvâfakatiyle helâl, aksi hâlde harâmdır. Bu üçüncü mezhebin gaayesi, kadına eziyet vermemektir.
- 4 — Câriyelerde mübâh, âilelerde mübâh değildir.

Bize göre en doğrusu, azl'in [dışarı akıtmanın] mübâh olmasıdır. Kerâhet sözü tahrimiyye ve tenzihiyye olarak kullanıldığı gibi, terk-i fazilet, mânâsında da kullanılır. İşte azlin mekrûh olması, terk-i fazilet mânâsıdır. Yâni hârice akıtmakla efdal olanı terk etmiş olur. Meselâ, hiç bir ibâdetle meşgûl olmayan kimsenin, câmide durması mekrûhtur, denildiği gibi, câmide durmak mekrûh değil, boş durmak fazileti terk etmek demektir. Yine bunun gibi, Mekke'de

(209) Buhârî ve Müslim, rivâyet etmiştir.

(210) Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir.

(211) Buhârî ile Müslim, Ebû Sa'id'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

mukim olup her sene haccetmemek mekrûhtur, denildiği zamân, evlâyı ve fazileti terk etmiş demektir. Bu da eviât yetiştirme fazileti ile alâkalıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz:

إِنَّ الرَّجُلَ لِيَجَاعِيَ أَهْلَهُ فَيُزَيِّعَهُمْ أَجْرُ وَلَدٍ ذَكَرَ قَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَتِلَ

«Ailesi ile temâsda bulunan kimse, Allah uğrunda mücâhede edip öldüren ve nihâyet şhid olan bir erkek evlâd sevâbını kazanır» (212) buyurmuştur. Çünkü esasında böyle bir evlâdı olsaydı, kendisinin, o evlâdın vücûduna sebep olması bakımından, bu mükâfata nail olacaktı. Hakikatte evlâdı takdir eden, doğurtan, yetiştiren, Allah'tır. Adama terettüb eden vazife, kadın ile münâsebetle bulunmakla, çocuğun doğmasına sebep olmaktır. Adam ise bunu yapmıştır. Fakat bu da ancak meniye kadının rahmine ilkâ etmekle olur. Bununla berâber, hârice akıtmasında da tenzihî ve ne de tahrîmî kerâhet vardır, dedik. Çünkü bir şeyi yasak etmek, Kur'ânın veya hadisin sarâhatî veya o sarâhate dayanan kıyâs ile olur. Halbuki bu husûsta ne bir sarahât, ne de üzerine kıyas edilecek bir asıl mevcuddur. Bu asıl, hiç evlenmemek veya evlendikten sonra münâsebetle bulunmamak veya idhâlden sonra inzâl etmemek gibi şeylerdir. Bunların hiç biri harâm veya yasak değil; belki fazileti terk etmek kabilinden olan şeylerdir. Burada da fark yoktur. Çünkü çocuk, meninin rahime, döl yatağına dökülmesinden sonra olur. Bunun da dört sebebi vardır: Evlenmek, münâsebetle bulunmak, inzâl etmek ve meni, kadının rahmine yerleşinceye kadar beklemektir. Bunlar, birbirine yakın ve birbirini tamamlayıcı şeylerdir. Dördüncüden kaçınan üçüncüden; üçüncüden kaçınan ikinciden; ikinciden kaçınan da birinciden kaçınmış gibidir; çocuğu diri diri gömmek veya düşürmek gibi değildir. Zîra bunlar, ortada mevcûd olan bir varlığa karşı cinâyetdir. Hattâ bunun da dereceleri vardır. Mevcûdiyetin ilk kademesi, meninin ana rahminde kadın suyu ile birleşip hayâtı kabûl edecek bir vaziyete gelmesidir. Henüz bu vaziyette iken yuvayı bozmak, bir cinâyetdir. Donmuş kan ve et parçasına intikal ettikten sonra onu düşürmek, biraz daha büyük; hilkatî tamâmlandıktan sonra düşürmedeki cinâyet ise, daha büyük ve en büyük cinâyet de canlı olarak dünyâya geldikten sonra onu öldürmektir.

Varlık sebebinin başlangıcı, meninin yerinden çıkması ile değil, rahime girmesiyledir, dedik. Çünkü yalnız erkek menisinden çocuk olmaz. Ancak kadının menisi veya hayız suyu ile döl yatağında yerleştikten sonra, çocuk meydana gelir. Bâzı hekimlere göre, döl yatağında

(212) Zebîdî'ye göre, İbn Hayyan «Sobbet»inde bu meâlde bir hadis rivâyet etmiştir.

et parçası, Allahü Teâlâ'nın kudretiyle hayız kanından meydana gelir. Kan, yoğurt için süt gibidir. Hayız kanının katılaşmasındaki rolü, mayanın, sütün yoğurt olmasındaki rolü gibidir. Çünkü süt, o maya sâyesinde yoğurt olur. Her ne suretle olursa olsun, çocuğun vücûd bulmasında kadının suyu da, asıldır. Erkek ile kadının suları, her hangi bir hükmün akdinde, tarafların icab ve kabûlü gibidir. Bir kimse söz verdikten sonra, karşı taraf henüz kabûl etmeden sözünden dönerse, muâhedeyi bozmak suçu ile ithâm edilmez. Ama her iki taraf, icab ve kabûl ile anlaştıktan sonra dönmek, hükmü bozmak ve kesmektir. Erkeğin belinde bulunan sudan çocuk olmayacağı gibi, meninin yalnız hârice çıkması ile de çocuk olmaz. Meğer ki, dö! yatağında kadının suyu veyâ kanı ile birleşse. İşte buna «Kıyâs-ı celî» derler.

Şâyet, çocuk olmaması için hârice inzâl mekrûh değilse de çocuğun olmamasına niyet etmek, kendisine bir nevi gizli şirk karışan çürük bir niyet olması bakımından kerâhetten hâli değildir, dersin, derim ki:

İnsan beş sebepten biri ile hârice inzâl eder:

I — Câriyelerin, câriye olarak kalmasını niyet eder ve bu sebepten hârice inzâl eder. Çünkü câriyeler çocuk yaparsa «Ümmü veled» olur ve âzâd olup, adamın mülkiyetinden çıkmış sayılır. Bu niyetle, hârice inzâl yasak değildir.

II — Çocuk doğurmakla kadın kocar. Kadının gençlik ve güzelliği ni muhâfaza için, hârice boşaltır. Bu da câizdir.

III — Aile efrâdı çoğalır, geçim güçleşir ve nihâyet gayr-ı meşrû kazanç zarûreti hâsıl olur korkusu ile olursa, yine yasak değildir. Çünkü âileyi azaltmak, dine yardım eder. Gerçi asıl kemâl, Allah'a tevekkül etmektedir. Çünkü Allahü Teâlâ:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا

«Yer yüzünde hareket eden bütün canlıların rızkı Allah üzerinedir» (11 - Hûd: 6) buyurmuştur. Şübhesiz, bu gibi tedbirlere baş vuran, ef-dal olanı terk ettiği için, kemâl derecesinden düşer; fakat görünüşde tevekküle aykırı olan, malı korumak ve gelecek için servet hazırlamak da yasak değildir.

IV — Onu evermenin âr olacağı düşüncesiyle, çocuğun kız olacağından korkarak, dışarıya akıtmaktır. Nitekim bu düşüncenin te'siriyle Arablar, kız çocuklarını diri diri gömerlerdi. İşte bu niyet, fâsid bir niyettir. Bu maksatla nikâh veyâ cınsî münâsebeti terk etmek günâhtır. Yoksa, evlenmeyi red veyâ münâsebeti terk etmesi veyâ hârice boşaltması mahzûrlu değildir. Asıl mahzûrlu olan, Resûl-i Ekrem'in sünnetinde âr ve aybın bulunduğunu itikat etmektir. Bu, ken-

disini erkeklere benzetmek istediği için —üstüne erkek çıkacak diye — evlenmekten kaçınan kadının vaziyeti gibidir. Kadının evlenmemesi günâh değil, bu fikri taşıması hatâdır. Bunun gibi, bunlarır: da hârice boşaltmaları hatâ değildir. Hatâ, Resûl-i Ekrem'in sünneti olan evlenmekten meydana gelen kız evlâdını evermekte âr ve aybın bulunmasına inanmaktır.

V — Temizliğe aşırı derecede düşkün olan bâzı kadınlarda oiduğu gibi, çocuk doğurmaktan, hayız ve nifasdan kaçındıkları için, çocuk istememeleridir. Bâzı havâric kadınları böyledir. Bunlar, temizliğe son derece ehemmiyet verir, hayız hâlinde oruç tutar, kılmadıkları namâzları sonradan kazâ ederler. Hayız hâlinde giydikleri elbiseyi yıkamadan onunla namâz kılmazlar. Elbiseleri pis olur inancı ile tuvalete çıplak girerler. Hz. Âişe Basra'ya geldiği zamân, bu kadınlardan birisi yanına gitmek istedi ise de, Hz. Âişe kabûl etmedi. Bunların da çocuk doğurmaları değil, bu niyet ve tutumları fâsiddir. Bütün bu ifâdelere göre azilde, yâni hârice boşaltmakta beis olmadığı görülür.

Şâyet, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) in, üç kerre tekrârlamak sûretiyle:

مَنْ تَرَكَ النِّكَاحَ خِيفَةَ الْوَيْالِ فَلَيْسَ مِنَّا شَلَا هـ

«Çocuk olur korkusuyle evlenmeyi terk eden bizden değildir» (213) buyurduğuna göre, bu gibiler mes'ûl olmaz mı? dersin derim ki: Evet, azil, evlenmemek gibidir! Fakat Resûl-i Ekrem'in: «Bizden değil» buyurması, bizim sünnetimiz üzere hareket etmiyor demektir. Resûlullâh'ın sünneti, fazileti işlemektir. Demek ki bu gibiler, faziletten mahrûm olurlar demektir.

Şâyet, azil hakkında Resûl-i Ekrem'in:

ذَلِكَ الْوَلَدُ الْغَنِيُّ وَقَرَّأَ هـ

«O, gizli bir çocuk öldürmektir» buyurduğu ve sonra da:

وَإِذَا الْمَوْؤَدَةُ سُئِلَتْ هـ

«O, diri diri mezara gömülen kız çocuğunun, niçin öldürüldüğü sorulacak» (81 - Tekvîr: 8, 9) âyet-i celîlesini okuduğu, sahîh hadislerde mevcûttur (214). Buna ne buyurulur? dersin, deriz ki: Azlin mübâh

(213) Nikâh bahsinde geçmiştir.

(214) Müslim, Cüzâme binti Vehb'den rivâyet etmiştir.

olduğu, yine sahîh rivâyetlerde mevcûttur (215). Resûl-i Ekrem'in: «O [azîl] gizli bir katildir.» buyurması, diğer bâzı şeylerde: «Gizli şirk-dir.» buyurması gibidir. Bu ise, harâm olmasını değil, mekrûh olmasını icâb ettirir.

Şâyet, İbn Abbâs (R.A.): «Azilden gâye, çocuk getirmemektir, bu ise küçük bir katildir.» demiştir. Buna ne dersin, diyecek olursan, derim ki: İbn Abbâs def'i, kat'a kıyâs etmiştir. Yâni olmadan bir şeyi önlemeyi, olduktan sonra bir şeyi yok etmeğe kıyas etmiştir ki, bu zayıf bir kıyastır. Bunun için Hz. Ali (R.A.) bu sözü duyduğu zamân reddetmiş ve çocuğun mev'ûde olabilmesi için yedi tavırdan geçmesi lâzım geldiğini söyleyerek, Allahü Teâlâ'nın:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ۝ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً ۝
فَإِنْ رَأَوْا مَكِينَ ۝ إِلَىٰ قَوْلِهِ تَعَالَىٰ ۝ ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۝

«İnsanı çamurun hülâsasından yarattık, sonra onu nutfe kılıp bir karargâhta ana rahminde yerleştirdik. Sonra nutfeyi uyuşmuş kan, katı et parçası, et parçasını da kemikler edip üzerlerine et giydirdik. Sonra onu rahimde halk-ı âhar edip rûh verdik» (23 - Mü'minûn: 12), 13, 14) âyetlerini okudu ve sonra da:

وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ۝

«Mev'ûdeden sorulacaklar» (81 - Tekvîr: 8) âyet-i celîlesini okuyarak aralarındaki farkı belirtmiş oldu. Bu âyetleri okuduğun zamân, Hz. Ali ile İbn Abbas'ın görüşleri arasındaki farkı kolaylıkla anlarsın.

Nasıl harâm olsun ki, Buhârî ile Müslim'de Câbir (R.A.) den şöyle rivâyet edilmiştir. Câbir diyor ki: Biz Resûlullah zamânında azleder, yâni hârice boşaltırdık. Halbuki Kur'ân Âyetleri nâzil oluyordu (yasak olsaydı âyetle men'edilirdi) (216). Diğer rivâyette: «Biz azlediyor-duk. Resûl-i Ekrem bunu duydu ve mâni olmadı.» dedi. Yine Câbir (R.A.) den gelen bir rivâyette, adamın biri Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Ya Resûlallah, benim bir câriyem var, onunla münâsebette bulunuyorum. Fakat hurma sulamakta ve diğer işlerimizde çalıştığı için, hâmile kalmasını istemiyorum, dedi. Resûl-i Ekrem:

(215) Müslim, Ebû Sa'id'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(216) Buhârî ile Müslim, Câbir'den rivâyet etmişlerdir.

إِغْزِلْ عَنْهَا إِذَا بَشِيتَ فَإِنَّهُ سَيَأْتِيهَا مَا فُتِرَ لَهَا

«— İstersen azil yap, fakat ondan gelmesi mukadder olan nesil gelecektir,» buyurdu. Bir müddet sonra adam geldi ve:

— Ya Resûlallah, câriye hâmile kaldı, dedi. Resûl-i Ekrem:

فَذَقْتُ سَيِّئَاتِهَا مَا فُتِرَ لَهَا

«— Eğer mukadderse doğacağını sana söylemiştim» (217) buyurdu.

V İ L Â D E T

Onbirinci edeb: Çocuk hakkında erkeğin riâyet edeceği beş âdâb vardır:

Birincisi, erkek oldu diye fazla sevinmemeli; kız oldu diye de fazla üzülmemelidir. Çünkü hangisinin hayırlı olacağı bilinmez. Nice erkek çocuğu olanlar: «Keşke kız olsaydı» derler. Belki kız çocuklarındaki selâmet, erkeklerden çok ve onlardaki ecir, erkeklerden fazladır. Nitekim Resûl-i Ekrem:

مَنْ كَانَ لَهُ ابْنَةٌ فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا وَغَذَّاَهَا فَأَحْسَنَ غِذَاءَهَا وَأَسْبَغَ عَلَيْهَا مِنَ النِّعَمَةِ الَّتِي أَسْبَغَ اللَّهُ عَلَيْهِ كَانَتْ لَهُ مِثْمَةٌ وَمِثْمَةٌ مِنَ النَّارِ إِلَى الْجَنَّةِ

«Her kimin kız çocuğu olur da onu terbiye eder ve terbiyesini güzel eder gıdâ verir ve gıdâsını güzel verir ve Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği nimetlerden ona da bolluk gösterirse, o kız çocuğu onun için bereket ve Cehennem'den kurtarıp Cennet'e girmesi için bir kolaylık vesilesi olur» (218) buyurmuştur. İbn Abbâs (R.A.) da Resûl-i Ekrem (S.A.V.) in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

مَا مِنْ أَحَدٍ يُدْرِكُ ابْنَتَيْنِ فَيُحْسِنُ تَأْدِيبَهُمَا مَا صَحَّبَتْهُ إِلَّا أَدْخَلَتْهُ الْجَنَّةَ

(217) Müslim.

(218) Taberânî «Kebîr»inde, Harâîlî «Mekârim-i Ahlâk»da İbn Mes'ud'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

«Her kimin iki kız çocuğu olur ve yanında bulundukları müddetçe onlara hüsn-ü muâmelede bulunursa, mutlaka onlar, o adamı Cennet'e götürür» (219). Enes (R.A.) in de rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَتْ لَهُ ابْنَتَانِ أَوْ أُخْتَانِ فَأَحْسَنَ إِلَيْهِمَا مَا صَحِبَتْهُمَا أَنَا وَهُوَ
فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ ۝

«Kimin iki kız çocuğu veyâ iki kız kardeşi olur da maiyetlerini güzelce sağlarsa, onunla ben, Cennet'te şöylece berâberiz» (220). Yine Enes (R.A.) den, Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

مَنْ خَرَجَ إِلَى سُوقٍ مِنْ أَسْوَاقِ الْمُسْلِمِينَ فَأَشْرَى شَيْئًا فَهَمَّهُ إِلَى
بَيْتِهِ فَخَضَرَ بِهِ الْإِنَاثَ دُونَ الذَّكَوْرِ نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِ، وَمَنْ نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِ لَبَّيْهُ أَنْ يُعَذِّبَهُ

«Kim ki, müslümanların çarşısına gider, oradan bir şey alır eve gelir ve bunu çocuklarına verirken, erkekleri değil de, kızları tercih ederse, Allah o kimseye rahmetle bakar. Allahü Teâlâ, kime rahmetle bakarsa, ona azâb etmez» (221). Yine Enes (R.A.) in rivâyetinde, Resûl-i Ekrem Efendimiz:

مَنْ حَلَّ طَرَفَةً مِنَ السُّوقِ إِلَى عِيَالِهِ فَكَانَ مَا حَلَّ إِلَيْهِمْ صَدَقَةً حَتَّى
يَضَعَهَا فِيهِمْ وَلَيْسَ بَدَأُ بِالْإِنَاثِ قَبْلَ الذَّكَوْرِ فَإِنَّهُ مَنْ فَرَحَ أَنْثَى فَكَانَ مَا
بِكَيْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَنْ بَكَى مِنْ خَشْيَتِهِ حَرَّمَ اللَّهُ بَدَنَهُ عَلَى النَّارِ ۝

«Çarşıdan turfanda bir şey alıp evine getiren kimse, — onu çocuklarına yedirinceye kadar — onlara sadaka taşımış gibidir. Eve geldiğinde, erkeklerden evvel kızlara versin. Kadın kısmını sevindiren, Allah korkusundan dolayı ağlamış gibidir. Allah korkusundan ağlayan kimsenin bedenini Allah, Cehennem'e harâm eder.» (222) buyurmuş-

(219) İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahîh olduğunu söyledi.

(220) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»da; Tirmizî başka ifâde ile rivâyet etmişlerdir.

(221) Harâitî rivâyet etmiştir.

(222) Harâitî, İbn Adiy de «El-Kâmil»de rivâyet etmişlerdir.

tur. Ebû Hüreyre (R.A.) de Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

مَنْ كَانَتْ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ أَوْ أَخَوَاتٍ فَصَبَّرَ عَلَى الْأَوَائِيهِنَّ وَ
ضَرَّائِهِنَّ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ أَيَّاهُنَّ هـ

«Üç kızı veya üç kızkardeşi olup da onların geçim sıkıntılarına ve zararlarına katlanan kimseyi, — onlara merhametinden dolayı — Allah Teâlâ Cennet'e kor.» Adamın biri: «İki tâne olursa.» diye sordu. Resûl-i Ekrem: «İki olursa da aynıdır.» buyurdu. Bir başkası: «Bir tâne olursa?» dedi. Resûl-i Ekrem: «Bir tâne de olursa yine aynıdır» buyurdu (223).

İkincisi, çocuk doğduğunda kulağına ezân okumaktır. Rafi' babasından şöyle rivâyet ediyor: «Hz. Fatma (R.A.) Hz. Hasan (R.A.) ı doğurduğu zamân, Resûl-i Ekrem, kulağına ezân okumuştur» (224). Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ وُلِدَ لَهُ مَوْلُودٌ فَأَذَنَ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى وَأَقَامَ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى دُفِعَتْ
عَنْهُ أُمُّ الصَّبِيِّ هـ

«Her kim yeni doğan çocuğunun sağ kulağına ezân ve sol kulağına da ikâmet okursa, ümmü sıbyan denilen havâle hastalığından korunmuş olur» (225) buyurmuştur. Konuşmağa başladığında, «Lâillâhe il-lâllâh» kelime-i tevhidini kendisine öğretmek, hattâ ilk söz olarak bunu konuşturmak, yedinci günde sünnet etmek müstehaptır. Bu husûs-da da rivâyet vardır.

Üçüncüsü, güzel bir isim vermektir. Bu, çocuğun babada olan hakkıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem:

إِذَا سَمَّيْتُمْ فَعَبِّدُوا هـ

(223) Harâitî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Ancak Hâkim'in rivâyetinde «Veya kızkardeşleri» kaydı yoktur. Hâkim, isnâdının sahîh olduğunu söyledi.

(224) Ahmed, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet ettiler. Tirmizî, sahîh olduğunu söyledi. Yalnız Ebû Dâvûd ile Tirmizî'nin rivâyetinde «Hüseyin» yerine Hasan vardır.

(225) Ebû Ya'lâ el-Mûsili ve İbnü's-Sünnî «El-yevm Ve'l-Leyle»de; Beyhâkî «Şuabü'l-İmân»da, Hüseyin b. Ali'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

«İsim verdiğiniz zamân, abd kelimesini ona ilâve edin (Abdullah, Abdurrahman gibi...)» (226) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللَّهِ عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ هـ

«Allah katında en sevimli isimler, Abdullah ve Abdurrahman gibi isimlerdir.» (227) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde:

سَمُّوا بِأَسْمِي وَلَا تَكُنُوا بِكُنْيَتِي هـ

«İsmimi alın, fakat künyemi almayın» (228) buyurulmuştur. Alimler diyor ki: Bu, onun hayâtında idi. Şimdi birisine «Ya Ebe'l-Kasım» (229) demekde beis yoktur. Yalnız, hem ismini, hem de künyesini bir arada toplamamalıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem, diğer bir hadîsde:

لَا تَجْمَعُوا بَيْنَ اسْمِي وَكُنْيَتِي هـ

«İsimimle künyemi bir arada toplamayın!» (230) buyurmuştur. Bazıları, bunun da, hayâtı ile alâkah olduğunu söylemişlerdir. Bir adamın adı Ebû İsa idi. Resûl-i Ekrem:

إِنَّ عَيْسَى لَا أَبَ لَهُ هـ

«İsâ'nın babası yoktur» (231) buyurdu ve bu ismi hoş karşılamadı.

Çocuk düşük olsa da, yine isim verilmelidir. Abdurrahman b. Yezîd b. Muâviye diyor ki: «Kıyâmet gününde düşük çocuğun da babasının peşinden koşarak ağlayacağını ve «Beni isimsiz bıraktın» diyeceğini işittim.» Ömer b. Abdülazîz: «Kız veyâ erkek olduğu bilinemi-

(226) Taberânî, Abdülmelik b. Zühceyr'den sahih sened ile; ayrıca Beyhaki de Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(227) Müslim, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(228) Buhârî ve Müslim, Câbir'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(229) Bu lâkap Peygamber Efendimizin künyesidir. Kaasım isimli oğluna nisbetledir.

(230) Ahmed ve İbn Hibbân, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin de bu husûsda rivâyetleri vardır. İbn Hibbân, Câbir'den olan rivâyetinde, hasen olduğunu söyledi.

(231) Ebû Ömer Tevkânî «Muâşeretü'l-Ehliyn» adlı kitâbında, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

yen bir düşüğe nasıl isim verilir?» deyince, Abdurrahman: «Müşterek isimlerden biri verilir.» demiştir. Hamza, Ammar, Talha ve Utbe gibi.

Resûl-i Ekrem bir hadisinde:

اَنْكُرُكُمْ عَوْنَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ بِاَسْمَاءِكُمْ وَاَسْمَاءِ اَبَائِكُمْ فَاحْسِنُوا اَسْمَاءَكُمْ

«Sizler kıyâmet günü kendinizin ve babalarınızın adları ile çağrılacaksınız. Öyle ise güzel isimler veriniz» (232) buyurmuştur. İnsan, hoşlanmadığı çirkin ismini değiştirebilir. Nitekim Resûl-i Ekrem, As'ın ismini Abdullah olarak değiştirdi (233). Zeyneb'in ismi Berre idi. Resûl-i Ekrem:

تَزَكَّى نَفْسَهَا

«Kendi kendini tezkiye ediyor» (234) buyurdu. Çünkü «Berre» iyi mânâsınadır. Bunun üzerine, kendisine Zeyneb ismini vermiştir. Resûl-i Ekrem, Eflâh, Yesar, Nâfi' ve Bereket isimlerinden nehyetmiştir (235). Çünkü «Bereket orada mı?» denir ve «hayır!» denir.

Dördüncüsü, Akika, doğum kurbanıdır. Erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir koyun kurban etmektir. Koyunun erkek veya dişi olması arasında fark yoktur.

Hiz. Âişe (R.A.) nin rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem, erkek çocukda birbirine denk iki koyun, kız çocukta da bir koyun kurban edilmesini emretmiştir (236). Ayrıca Resûl-i Ekrem (S.A.V.) in Hiz. Hasan (R.A.) için yalnız bir koyun kurban ettiği rivâyet edilmiştir ki, bu da bir ruhsattır (237). Diğer bir hadisinde Resûl-i Ekrem:

مَعَ الْغُلَامِ عَقِيقَتُهُ فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى

«Her doğan çocuk ile akikası (eziyet veren şeyi) bulunur. (Ye-

(232) Ebû Dâvûd, Ebû'd-Derdâ'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. Nevevi isnâdının ceyyid olduğunu, Beyhaki ise mürsel olduğunu söyledi.

(233) Beyhaki, Abûulian b. el-Hars'dan sahih sened ile rivâyet etmiştir.

(234) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(235) Müslim, Semûre b. Cündüh'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Ancak Müslim'in rivâyetinde «Bereke» yerine «Ribah» vardır.

(236) Tirmizî, Hiz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etti ve «Sahihtir» dedi.

(237) Tirmizî mürsel olarak, Ali'den (R.A.); Hâkim, Hüseyin'den (R.A.) ve Ebû Dâvûd, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

dinci gün) onun için kan akıtın (kurban kesin) ve o eziyeti izâleye çalışın» (238) buyurmuştur.

Yine yedinci gün çocuğun saçını kesip, ağırlığınca altın veya gümüş tasadduk etmek de sünnettir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Hz. Fatma (R.A.) ya, yedinci gün Hz. Hüseyin'in saçını traş ettirip ağırlığınca gümüş vermesini emretmiştir (239). Hz. Âişe (R.A.): «Akika kurbanının kemikleri kırılmaz.» dedi ve teâmül de hâlen böyledir.

Beşincisi, hurma ve benzeri tatlı şeyi çiğneyip çocuğun ağzına koymaktır. Hz. Ebû Bekir (R.A.) in kızı Esmâ (R.A.): «Abdullah b. Zübeyr'i Kubâ'da doğurmuştum. Medine'ye geldim. Resûl-i Ekrem (S.A.V.), bir hurma çiğneyerek çocuğa yedirdi. Çocuğun ağzına ilk giren, Resûl-i Ekrem'in tükürüğü ile karışık olan bu lokmadır. Sonra Resûl-i Ekrem, bu çocuğa duâ buyurdu» demiştir. Medine'de ilk doğan müslüman çocuğu budur. Müslümanlar, bunun doğumu ile son derece sevindiler. Çünkü Yâhûdiler: «Size sihir yaptık, artık çocuk doğuramazsınız.» diye şayi'a çıkarmışlardı.

T A L Â K

Onikinci edeb: Boşamakda edebe riâyet etmektir. Gerçi boşamak mübahdır. Fakat Allah katında mübahların en kötüsüdür. Mübah olması, başkasına haksız yere eziyet olmadığı zamândır. Halbuki kadını boşamakda ona eziyet olduğu meydândadır. Kadına eziyet etmek, ancak onun tarafından doğacak bir cinâyet veya zaruret ile helâl olur. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

فَإِنْ أَطَعْتُمْ بَعْدَ ذَلِكَ نَبَإٌ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ وَالَّذِينَ لَا يَرْجُوا ظَهْرًا مِنْ اللَّهِ وَلَا أَعِزَّةً لَهُمْ أَصْوَافًا ۖ فَلَا تَنْفَعُوهُمُ ۚ عَلَيْهِمْ سَبِيلٌ ۚ

«Eğer düzelir ve size itâat ederlerse, artık onlara kusûr arayıp durmayın (ayrılmak için hile ve çâreler peşinde koşmayın.)» (4 - Nisâ: 34) buyurmuştur. Babası gelininden hoşlanmıyorsa, onu boşamalıdır. Çünkü babanın rızâsı, âile hukûkundan evveldir. Abdullah b. Ömer (R.A.): «Ailemi seviyordum, fakat babam âilemden hoşlanmıyor ve onu boşamamı bana emrediyordu. Vaziyeti Resûl-i Ekrem'e arzettiğimde, Resûl-i Ekrem:

(238) Buhârî, Selmân b. Âmir ed-Dabî'den rivâyet etmiştir.

(239) Hâkim, Ali'den (R.A.) rivâyet etti ve «Sahihtir» dedi. Başka râvileri de vardır.

يَا ابْنَ عُمَرَ طَلِّقْ امْرَأَتَكَ

«Ey Ömer'in oğlu, âileni boş» (240) buyurdu. Bu vak'a baba hakkının önde geldiğini göstermektedir. Fakat baba da Hazret-i Ömer (R. A.) gibi olmalı, gelini istememesi lüzûmsuz ve asılsız şeyler yüzünden olmamalıdır. Kocasına eziyet edip, kocasının yakınlarını tahkir eden kadın, cinâyet işlemiş sayılır. Ahlâkı bozuk ve dinî zayıf olan kadın da böyledir. İbn Mes'ûd (R.A.), Allahü Teâlâ'nın:

وَلَا تَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّكَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ

«Onların apaçık bir hayâsızlık yapmaları hâli bir yana (evlerinden çıkmasınlar)» (65 - Talâk: 1) âyeti celîlesindeki fuhuştan murâd: «Kocasına zahmet verip, akrabasına hakaret etmesidir.» demiştir. Gerçi bu, iddet ile alâkalıdır, fakat gayeye tenbihtir.

Eziyet, koca tarafından ise, kadın, para mukabili boşanmak isteyebilir. Fakat erkeğin, kadına verdiği paradan fazlasını alması mekrûhtur. Çünkü o, kadına zahmet ve fazla yüküdür. Aynı zamanda ırz üzerinde bir ticârettir. Allahü Teâlâ:

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

«Boşanmak için kadının verdiği fidyede, iki tarafa da günâh yoktur» buyurmuştur. (2 - Bakara: 229) Kadın, aldığını verir, diğeri de fidiye olur ki, boşanmada buna «Hul» denir, mal karşılığı boşanmaktır. Zarûretsiz boşanmak isteyen kadın, günahkârdır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلَاقَهَا مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ لَمْ تَرْخُ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ

«(Meşrû') müzeret olmaksızın, kocasından, kendisini boşamasını isteyen kadın Cennet râyihasını alamaz.» Diğer bir ifâde ile:

فَالْجَنَّةُ عَلَيْهَا حَرَامٌ

«Cennet ona harâmdır», (241) buyurmuştur. Başka bir hadîsi şerîfde de şöyle buyurulmuştur:

الْمُخْلَعَاتُ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ

«Hul' yolu ile boşanmak isteyen kadınlar münafıkların tâ kendileridir» (242).

Bundan sonra erkek, boşamakta dört şeye riâyet etmelidir:

a — Kadını, kendisiyle temâsda bulunmadığı temizlik günlerinde boşamalıdır. Hayız hâlinde veyâ münâsebette bulunduğu temizlikte boşamamalıdır. Kadını, hayız hâlinde veyâ kendisiyle münâsebette bulunduğu temizlik günlerinde boşamak her ne kadar, vâki, yâni mûteber ise de, kadının uzun müddet iddet beklemek zarureti olacağından, bid'at ve harâmdır. Hattâ bu hâllerde kadını bir talak ile boşarsa, hemen mürâcaat etmelidir. Nitekim İbn Ömer (R.A.), âilesini hayız içersinde boşamıştı. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Hz. Ömer (R.A.) e:

مَرْءٌ فَلْيُرَاجِعْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ ثُمَّ إِنْ شَاءَ طَلَّقَهَا
وَإِنْ شَاءَ أَمْسَكَهَا

«Oğluna söyle, karısına müracaat etsin; temizleninceye ve sonra hayız görüp tekrâr temizleninceye kadar saklasın. Ondan sonra isterse yeniden boşasın ve isterse saklasın» (243) buyurdu. Resûl-i Ekrem'in, İbn Ömer (R.A.) in ikinci temizliğe kadar beklemesini emretmesi, bu mürâcaatının talak niyetiyle olmamasını te'mîn için idi.

b — Birinci temizlikte bir talak boşamalı ve daha fazlaya gitmemelidir. Birden üç talak boşamamalıdır. Zâten iddet dolduktan sonra, bir talak da üç talak'ın göreceği işi görür. Üstelik nâdim olursa iddet içinde mürâcaat hakkı da olur. İddet dolduktan sonra da almak isterse, nikâhı yenileyerek alabilir. Fakat üç talâk ile boşarsa, artık pişmânlık fayda vermez. Ancak, varacağı başka kocadan boşandıktan ve iddet bekledikten sonra alabilir. Halbuki eski kocasına dönebilmesi için başka birisiyle evlenmesinin yasak olduğunu Resûl-i Ekrem bildirmiştir ki, buna da kendisi sebebiyet vermiş olur. Sonra bu kadını:

(241) Ebû Dâvûd, Tirmizî rivâyet etti. Tirmizî, hasen olduğunu söyledi. Ayrıca İbn Mâce ve İbn Hibbân, Sevbân'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(242) Nescî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Ayrıca Taberânî, Ukbe b. Âmir'den rivâyet etmiştir.

(243) Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

başka birisi nikâh ettiği için gözü başkasının karısında olur, bir an evvel boşanmasını bekler. Sonra bilerek başka birisine nikâh olduğu için vicdânında bir nefret hissi uyanır. İşte bütün bunlara sebebiyet veren şey, kadını üç talak ile boşamaktır. Halbuki bir talak ile boşarsa, bu mahzûrların hepsi ortadan kalkar. Çünkü kadını almayacaksa, zâten bir talak ile boşadıktan sonra iddeti içinde mürâcaat etmez ve verdiği talâktan dönmezse, iddet sonunda, kadın dilediği kimse ile evlenebilir. Şâyet pişmân olursa, kadın ile yeniden evlenebilir. Üç talâk ile boşamanın harâm olduğunu söylemiyoruz. Fakat bütün bu vaziyetler karşısında mekrûhtur.

c — Âilesini boşarken tahkîr ve kendisine eziyet etmeyip «Ne yapalım, mukadderat böyle imiş» gibi bâzı sebep ve bahâneler ortaya atarak, tatlı konuşmalı ve yumuşak davranmalıdır. Hattâ mümkün olduğu kadar bâzı hediyelerle de gönlünü almağa çalışmalıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

وَمَتَّعُوهُنَّ

«Onları faydalandırın» (2 - Bakara: 236) buyurulmuştur. Eğer nikâh esnâsında mihr-i müeccel konmamışsa, bu yardımı yapması vâcibtir. Hz. Ali (R.A.) nin oğlu Hz. Hasan (R.A.) çok karı almış ve boşamıştır. Bir def'a adamlarından birisine, iki âilesi için iddet beklemelelerini onlara söylemesini ve her birerlerine onbiner dirhem verilmesini emretmişti. Adamı geldiğinde, kendisine ne yaptıklarını sordu. Adam: «Birisini boynunu büküp sükût etti. Diğeri yüksek sesle ağlayarak: «Bir dosttan ayrılmak için bu çok az şey» dediğini.» söyledi. Bunun üzerine Hz. Hasan da başını eğdi ve sonra: «Boşadığım kadınlara mürâcaat itiyâdım olsaydı, ona mürâcaat ederdim.» dedi.

Hz. Hasan (R.A.) bir gün, Hişâm'ın oğlu Hâris'in oğlu Abdurrahman'ın yanına gitti. Abdurrahman, emsâli bulunmayan Medine fakihlerinin reisi idi. Hattâ Hz. Âişe (R.A.) onu darb-ı mesel ederek şöyle demiştir: «Basra yolculuğunu yapmadan, Resûl-i Ekrem'den, Abdurrahman gibi onaltı oğlumun olması benim için daha sevimli idi.» İşte Hz. Hasan, bu zâtın evine gitti. Hz. Hasan'a gerekli misâfirververliğini gösterdikten sonra:

-- Haber gönderseydin, ben gelirdim; niye zahmet ettin? dedi.

Hz. Hasan:

-- Şahsi bir işim için geldim, dedi.

Abdurrahman:

-- Söyle, emrin nedir? deyince, Hz. Hasan:

— Kızını istiyorum, dedi. Abdurrahman kısa bir müddet düşündükten sonra başını kaldırdı ve:

«— Vallâhi kızıma senden daha iyi tâlib olamaz. Fakat bilirsin ki kızım, benden bir parçadır, onu sevindiren beni sevindirmiş, ona kötülük eden bana kötülük etmiş olur. Sen ise çok alıp boşayan bir zâtsın. Şayet benim kızımı da boşayacak olursan, sana karşı olan sevgimin kaybolmasından korkarım. Çünkü sen de Resûl-i Ekrem'den bir parçasın. Kızımı boşamıyacağına söz verirsen, fedâ olsun, vereyim.» dedi. Hz. Hasan sükût etti ve çıkıp gitti. Giderken: «Kızını boynuma halka yapacaktı.» dedi.

Hız. Ali (R.A.), Hız. Hasan'ın çok karı alıp boşamasından üzüldü ve canı sıkılırdı. Minberde hutbe esnâsında halktan özür dileyerek: «Oğlum Hasan, aldığı karıyı saklamıyor, artık buna kız vermeyin. çünkü aldığını boşuyor.» deyince, Hemedân kabilesinden (224) birisi kalktı ve: «Ey Mü'minlerin Emiri! Yeter ki o bizden kız istesin. Biz, ona istediği kadar kız veririz. O isterse saklar, isterse boşar.» dedi. Buna memnûn kalan Hız. Ali:

لَوْ كُنْتُ بَوَّابًا عَلَى بَابِ جَنَّةٍ لَقُلْتُ لِمَعْدَانَ أَذْخُلُ بِسَلَامٍ ۝

«Eğer Cennet'in kapıcısı olsaydım, Hemedân sülâlesine, "Selâmetle içeri girin." derdim» demiştir.

Bundan şu dersi alıyoruz: Bir kimse sıkılıp utandığından, çoluk çocuğunun aleyhinde söz konuştuğu zamân, ona iştirak etmemeli, imkân nisbetinde muhâlefete çalışarak, «yok, senin dediğin gibi kötü değil, iyidir» demeli ki, onun gönlü bundan hoşnud olsun.

Bu anlattıklarımızdan maksad, talâkın [boşamanın] mübâh olduğunu göstermektir. Allahü Teâlâ, evlenmekte ve ayrılmakta da zenginliği va'detmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

وَأَنْكِحُوا الْأَيَّامَ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِيمَانِكُمْ أَنْ يَكُونُوا
فُقَرَاءَ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۝

«İçinizden bekârları ve kölelerinizle câriyelerinizden sâlih olanları nikâh edin. Eğer fakir olurlarsa, Allah, onları fazl u kereminden zenginletir.» (24 - Nûr: 32);

(244) Yemen'de kalabalık bir sülâledir.

وَأِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ ۝

«Şâyet ayrılırlarsa, Allahü Teâlâ her birini fazl u kereminden zengin eder» (4- Nisâ: 130) buyurulmuştur.

d — Evlilik hayatında olduğu gibi, boşandıktan sonra da, karısının sırrını kat'iyen ifşâ etmemelidir. Çünkü sahîh haberde, karısının sırrını ifşâ edenlere büyük veidler vârid olmuştur. Sâlihlerden bir zât, âilesini boşamak istediğinde, kendisine:

— Âileni niçin boşuyorsun? diye soranlara:

— Âile sırrı ifşâ edilmez, dedi. Boşadıktan sonra, kendisine:

— Niçin boşadın? diye soranlara da:

— Artık kendisiyle hiç bir alâkam kalmamış bir kadından bahsetmeğe hakkım yoktur, diye cevap vermiştir. İşte bunlar, karının kocadaki haklarıdır.

İKİNCİ KISIM

BU KISIMDA KOCANIN, ZEVCESİ ÜZERİNDEKİ HAKKINI ANLATACAĞIZ

Bu husûsta sadre şifâ verecek söz şudur: Nikâh, bir nevi kölelik ve esârettir. Kadın, tamâmen efendisinin emrindedir. Günâh olmayan bütün emirlerine mutlak sûrette itâat etmelidir. Hanımların, efendisine itâat ve saygısına dâir pek çok haberler vardır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَ وَزَوْجُهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ ۝

«Kendisinden kocası râzı olduğu hâlde ölen her (müslüman) kadının Cennet'e girer» (245) buyurmuştur.

Adamın biri hârice giderken hanımına evinin üst katından aşağı inmemesini tenbih etti. Alt katta olan babası hastalandı. Kadın ba-

(245) Tirmizî rivâyet etti, hasen ve garib olduğunu söyledi. Ayrıca İbnü Mâce de Ümmü Seleme'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

basına hizmet için aşağı inmek istedi. Bunun için vaziyeti Resûl-i Ekrem'e —haber göndererek— arzetti. Resûl-i Ekrem:

«Kocana itâat eyle» buyurdu. Babası öldü. Kadın, babasının cenazesine katılmak için, tekrâr Resûl-i Ekrem'den müsâade istedi. Resûl-i Ekrem yine:

وَأَجِيبِي زَوْجَكَ

«Kocana itâat eyle» buyurdu. Bilâhare kadına şöyle haber gönderdi:

«Efendine olan itâatının mükâfatı olarak, Allahü Teâlâ babanı affetmiştir» (246) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem:

إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ حَفْصَهَا، وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا
وَاطَاعَتْ زَوْجَهَا دَخَلَتْ جَنَّةَ رَبِّهَا

«Kadın beş vakit namazını kılar, Ramazan orucunu tutar, kendisini yabancından korur ve kocasına itâat ederse, Rabb'ının Cennet'ine girer» (247) buyurmuştur. Görülüyor ki, Resûl-i Ekrem, kadının kocasına itâat etmesini İslâmın şartları arasına almıştır. Yine Resûl-i Ekrem:

حَامِلَاتٌ وَالِدَاتٌ مُرْضِعَاتٌ رَجِيَّاتٌ بِأَوْلَادِهِنَّ لَوْلَا مَا يَأْتِيَنَّ
إِلَى أَنْزَاجِهِنَّ دَخَلْنَ مَعْلِيَّاتِهِنَّ الْجَنَّةَ

«Onlar, hâmile olur, çocuk doğurur, emzirir, yavrularına karşı son derece şefkatli ve merhametlidirler. Eğer kocalarına karşı küfrân-ı ni'mette bulunmasalar, namâz kılanları hemen Cennete giderdi» (248) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

(246) Taberânî «Evsatında Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(247) İbn Hibbân, Ebû Hüneyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(248) İbn Mâce ve Hâkim, Ebû Umâme'den (R.A.) rivâyet ettiler. Hâkim, sahîh olduğunu söyledi. Yalnız «Kenzirleri» ilâvesi, Taberânî'nin «Evsatındadır.

إِطْلَعْتُ فِي النَّارِ فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا نِسَاءٌ ۖ

«Cehennem'i gördüm; bir de baktım ki, halkının ekseriyetini kadınlar teşkil ediyor» buyurdu. Neden böyle olduğunu soranlara da, Resûl-i Ekrem şu cevabı verdi:

«Onlar, çok lânet eder ve kocalarına karşı küfrân'ı ni'met ederler de ondandır» (249). Diğer bir haberde:

إِطْلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا أَقَلُّ أَهْلِهَا النِّسَاءُ فَقُلْتُ أَيْنَ النِّسَاءُ ۖ

«Cennet'e muttall oldum; bir de baktım ki, ekâlliyyetini kadınlar teşkil ediyor. Bunun üzerine "Kadınlar nerede?" diye sordum. Bana: "Onları altun ve za'ferân gibi zinet eşyâsı meşgûl etti" dediler» (250) diye vârid olmuştur.

Hiz. Âişe (R.A.) anlatıyor: «Genç bir kadın Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Ya Resûlallah, ben genç bir kızım. Tâlibierim geliyor. Fakat evlenmek istemiyorum. Bir kocanın karısındaki hakları nelerdir, anlatır mısınız? dedi. Resûl-i Ekrem:

لَوْ كَانَ مِنْ فَرْقِهِ إِلَى قَدَمَيْهِ صَدِيقٌ فَلَحَسَتْهُ مَا آدَتْ شُكْرَهُ ۖ قَالَتْ
أَفَلَا أَسْرَوْجُ؟ قَالَ بَلَى تَزَوَّجِي فَإِنَّهُ خَيْرٌ

— Eğer erkek tepeden tırnağa cerâhat olsa, kadın da dili ile yalasa, yine de erkeğin hakkını ödeyemez, buyurdu. Kadın:

— O hâlde ben evlenmiyeyim mi, ya Resûlallah? dedi. Resûl-i Ekrem:

«— Evlen; zirâ evlenmek, hakkında daha hayırlıdır» (251) buyurdu. İbn Abbâs (R.A.) anlatıyor. Has'am kabilesinden bir kadın, Resûl-i Ekrem'e gelerek: «Ben evlenmek istiyorum, kocanın karısındaki hakkı nedir?» diye sordu. Resûl-i Ekrem:

(249) Buhâri ile Müslim, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(250) Ahmed, Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

(251) Hâkim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiş ve isnâdının sahîh olduğunu söylemiştir.

إِنَّ مِنْ حَوَالِ الزَّوْجِ عَلَى الزَّوْجَةِ إِذَا أَرَادَهَا فَرَادَهَا عَلَى نَفْسِهَا وَمِ
 عَلَى ظَهْرِ بَعِيرٍ لَا تَمْنَعُهُ وَمِنْ حَقِّهِ أَنْ لَا تُعْطَى شَيْئًا مِنْ بَيْنِهِ إِلَّا
 بِإِذْنِهِ فَإِنْ فَعَلَتْ ذَلِكَ كَانَ الْوِزْرُ عَلَيْهَا وَالْأَجْرُ لَهُ. وَمِنْ حَقِّهِ
 أَنْ لَا تَصُومَ تَطَوُّعًا إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ فَعَلَتْ جَاءَتْ وَعَطِشَتْ وَلَمْ يُقْبَلْ
 مِنْهَا. وَإِنْ خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِهِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ
 حَتَّى تَرْجِعَ إِلَى بَيْنِهِ أَوْ تَتُوبَ هـ

«Kocanın karıdaki haklarından bazıları şunlardır: Koca, hanımını cinsi münâsebete çağırdığı zamân, deve üzerinde de olsa dâvete icâbet etmek. Müsâadesi olmadan, evinden bir şey vermemek. Şâyet izinsiz bir şey verecek olursa, sevâbı kocasına, günâhı kendisine olur. Müsâadesi olmadan nâfile oruç tutmamak, Şâyet kocası müsâade etmeden nâfile oruç tutaçak olursa, açlığı ve susuzluğu yanına kalır; orucu kabûl olmaz. Kocasının müsâadesini almadan evden çıkacak olursa, eve dönmünceye veya tövbe edinceye kadar melekler ona lânet ederler.» (252) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا مِنْ عِظَمِ
 حَقِّهِ عَلَيْهَا هـ

«Eğer bir ferdin başkasına secde etmesini emretseydim, kocanın karısının üzerindeki hakkının büyüklüğünden dolayı, kadının kocasına secde etmesini emrederdim» (253). Yine Resûl-i Ekrem:

(252) Hadisin bir kısmını, Beyhâkî, İbn Abbâs'dan (R.A.), tamamını İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(253) Tirmizî ve İbn Hibbân, Ebû Hürayre'den (R.A.); Ebû Dâvûd, Kays b. Sa'd'dan (R.A.); İbn Mâce, Hz. Âişe'den (R.A.) ve İbn Hibbân, İbn Ebî Eyyâ'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

أَقْرَبُ مَا تَكُونُ الْمَرْأَةُ مِنْ وَجْهِ رَبِّهَا إِذَا كَانَتْ فِي فَعْرِيَّتِهَا
وَأَنَّ صَلَاتَهَا فِي مَحْنِ دَارِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي الْمَسْجِدِ وَ
صَلَاتُهَا فِي بَيْتِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي مَحْنِ دَارِهَا وَصَلَاتُهَا فِي
مَحْنِ عَمَّا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي بَيْتِهَا ۞

«Kadının, Allah rızasına en yakın olması, evinin en kapalı yerinde olduğu zamândır. Evinin sahanlığında namâz kılması, mescid'de kılmasından; evin içinde kılması, evin sahanlığında kılmasından; harem odasında kılması da evin içerisinde kılmasından daha cfdaldır» (254) buyurmuştur. Çünkü evin harem odası, diğer yerlerinden daha çok kapalıdır. Bunun için Resûl-i Ekrem:

الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ فَإِذَا خَرَجَتْ اسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ ۞

«Kadın nâmahremdir. (Dışarı) Çıktığı zamân, şeytân onu tâkib eder» (255) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem: ۱

لِلْمَرْأَةِ عَشْرُ عَوْرَاتٍ فَإِذَا تَزَوَّجَتْ سَتَرَ الزَّوْجُ عَوْرَةَ
وَاحِدَةً فَإِذَا مَاتَتْ سَتَرَ الْقَبْرُ الْعَشَرَ عَوْرَاتٍ ۞

«Kadın için on avret vardır. Birini, evlendiği zamân erkek, onu, öldüğü zamân mezar örter» (256) buyurmuştur.

Kocanın karısı üzerinde pek çok hakları vardır. Bunların en mühimi iki tânedir:

Birincisi, kadının, kendisini koruyup örtünmesi, yabancılardan muhâfaza etmesidir.

(254) Evveliyâtını İbn Hibbân, İbn Mes'ûd'dan (R.A.); sonundan bir kısmını Ebû Dâvûd, muhtasar olarak, rivâyet etmişlerdir. Beyhakî, Hz. Âişe'den (R.A.) başka ifâd. ile rivâyet etti. İsnâdı hasendir. Ayrıca İbn Hibbân da Ümmü Hümeyd'den rivâyette bulunmuştur.

(255) Tirmizî rivâyet etti, hasen ve sahîh olduğunu söyledi. Ayrıca İbn Hibbân da İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(256) Hâfız Ebû Bekir Muhammed b. Ömer el-Ca'abi «Tarihü't-Tâlibin»de Hz. Ali'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

İkincisi, ihtiyâcından fazla bir şey istememek, şâyet kocasının kazancı harâm ise, harâm olan kazancından imkân nisbetinde yememektir. İlk İslâm kadınları böyle yaparlardı. Erkek, evinden çıkarken, âilesi ve kız çocukları: «Aman efendi, bize harâm nafaka getirme; bu dünyâda açlık ve sıkıntıya katlanırsın, fakat Cehennem ateşine dayanamayız.» derlerdi. Eskiden adamın biri seyhâte çıkmak istedi. Komşuları bunu duyunca muvâfakat etmediler ve âilesine: «Sana yiyecek nâmına bir şey bırakmadığı hâlde, hârice çıkmasına nasıl müsâade ediyorsun?» dediler. Kadın: «Ben bu zât ile evlendim evleneli, rızıkımızı te'min ettiğini görmedim, ancak hâzırdan yemesini bilir. Bırakın, bu yiyici gitsin, razzâk olan Allah, bize yeter.» dedi.

Şam'da İsmâil'in kızı Râbi'a adında âbide bir kadın, Ahmed b Ebû'l - Havâri'ye evlenme teklif etti. Ebû'l - Havâri:

— Ben ibâdetle meşgûlüm, kariya ihtiyâcım yok, evlenemem, dedi. Kadın:

— Ben senden daha çok ibâdetle meşgûlüm, benim de kocaya ihtiyâcım yok, ancak seni sâlihlerden gördüm. Bana da kocamdan birçok miras kaldı. Bu mirası, sâlih olan dostlarımla birlikte yemeni istedim ve bunun için size evlenme teklif ettim, dedi. Ebû'l - Havâri:

— O hâlde ben Şeyhim Ebû Süleyman Dârâni'ye sorayım! Çünkü beni evlenmekten o menetti ve: «Dostlarımızdan evlenenlerin hâlleri bozuldu.» dedi. Sonra vaziyeti şeyhi Süleyman Dârâni'ye anlatınca, Ebû Süleyman: «Onunla evlen, o, Allah'ın velîlerinden birisidir.» dedi. Ben de Râbi'a ile evlendim. Evimizde bir yük Ces vardı. Acele ile sofradan kalkıp ellerini yıkayanlar, o maddeyi ellerinin suyu ile bittirdiler. Ebû'l-Havâri devâmla diyor ki: «Bu kadının üzerine üç kadın daha aldım, o bana iyi yemekler yedirir, güzel kokular sürer ve: "Haydi güle güle hanımlarının yanına git." derdi.» İşte Şam'daki Râbi'a, Basra'daki Râbi'a-i Advîye'ye benzerdi. (Allah her ikisinden de râzı olsun).

Kadının kocasına olan vecibelerinden birisi de, erkeğin malını isrâf etmemesi ve onu korumasıdır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تُطْعِمَ مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِلَّا الرِّطْبَ مِنَ الطَّعَامِ
الَّذِي يُخَافُ فَسَادُهُ فَإِنْ أَطْعَمَتْ عَنْ رِضَاةٍ كَانَ لَهَا مِثْلُ أَجْرِه
وَإِنْ أَطْعَمَتْ بِغَيْرِ إِذْنِهِ كَانَ لَهَا الْآخِرُ وَعَلَيْهَا الْوِزْرُ

«Kocasının müsâadesi olmadan evinden yedirmek, kadına helâl değildir. Ancak bozulup çürüyecek yaş yemekler müstesnâdır. Şâyet kocanın müsâadesi ile yedirir ise, kocasının şevâbı kadar da kendisi sevâb alır. Müsâadesi olmadan yedirecek olursa, günâhı kendisine, sevâbı ise kocasına âit olur» (257) buyurmuştur.

< Koca ile güzel geçim yollarını öğretmek, kadının anne ve babasında olan haklarından. Rivâyete göre Esmâ bintü Hâricetü'l-Fezâri evlendireceği kızına: «Kızım, alıştığın hayâttan bilmediğin bir hayâta gidiyorsun. Hiçbir sûretle tanımadığın bir kimse ile arkadaş oluyorsun. Sen ona yer ol ki, o da sana gök olsun. Sen onun dileğini yap ki, o da sana istediğini versin. Sen ona döşek ol ki, o da sana yaslanacağıın direk olsun. Sen ona câriye ol ki, o da sana köle olsun. Herhangi bir şeyde ısrar etme ki, sana kızmasın. Ondan çok uzaklaşma ki, seni unutmasın. Sana yaklaştıkça sen de ona yaklaş. Kızdığı zamân, kendini koru. Yüzünü, gözünü ve kulağını muhâfaza et ki, güzel kokunu koklasın, güzel sözünü duysun ve güzelliklerini görsün.» demiştir. >

Adamın biri karısına: «Benden af dile ki sevgimiz devâm etsin. Hiddetli zamânımda bana bir şey söyleme ki, kalbini kıracak bir sözle mukaabelede bulunmayayım. Bir şey söylersen bangır bangır bağırarak söyleme. Çünkü dâimâ benim ne hâlde olduğumu bilemezsin. Fazla şikâyet etme! Fazla şikâyet sevgiyi azaltır, gönlümü senden soğutur. Gönüller dönerler, kanâatlerini değiştirirler. Sevgi ile eziyet bir gönülde toplanmaz. Bunlar bir araya gelirse, sevgi gönülden göç edip gider.» demiştir.

Uzun sözün kisası, kadının riâyet etmesi gereken edebler şunlardır:

Kadın evinde oturup yününü eğirmeli, ev ve el işleri ile meşgûl olmalıdır. Yüksek yerlere çıkıp etrafı uzun boylu gözetmemeli, komşulara gelen ve geçenlere bakmamalıdır. Komşuları ile fazla konuşmamalı, ancak lüzûmu kadar konuşmalı ve temâs etmelidir. Kocasının, huzûrunda ve gıyâbında şerefini korumalı. Her işde onun rızasını kazanıp gönlünü hoş etmeğe çalışmalıdır. Kocasına, şeref ve nâmusunda ihânet etmemeli, müsâadesi olmadan sokağa çıkmamalı. İzin verdiğiinde de tesettürlü bir şekilde çıkmalı ve süs ve ziynetini teşhîr etmeyip, efendisine saklamalıdır. Sokağa çıkarken nazarı dik katli çekmeyecek bir kılıkla çıkmalıdır. Sokağa çıktığında, kalabalığa karışmamalı, mümkün olduğu kadar tenhâ ve kenardan yürümelidir. Yabancıların kendisini bilmesinden sakınmalıdır. Hattâ tanı-

(257) Ebû Dâvûd, Tayâlisî ve Beyhakî, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

dıklarından da sakınmalı ve işine devâm etmelidir. Gaayesi, kendisini düzeltmek, evini sevk ve idâre etmek olmalıdır. Beş vakit namâzı kılıp, orucunu tutmalıdır. Kocasını evde bulunmadığı zamân —kocasının kıskançlığını düşünerek— kapıyı çalanlara iltifât etmemelidir. Kocasının servetine kanâat etmeli, kendisinden evvel kocasını düşünmelidir. Kocasının akrabalarını kendi akrabaları üzerine tercih etmelidir. Kocasına karşı dâimâ saygılı ve emrine âmâde olmalıdır. Çocuklarına şefkatli olmalı, onları korumalı ve onlara kötü söylememelidir. Kocasına boşboğazlık yapmamalıdır. Resûl-i Ekrem bir hadisinde:

أَنَا وَامْرَأَةٌ سَفْعَاءُ الْمَخْدَرَيْنِ كَمَا تَبَيَّنَ فِي الْجَنَّةِ، امْرَأَةٌ أَمَتْ مِنْ زَوْجِهَا وَجَمَعَتْ نَفْسَهَا عَلَى نَيْبِهَا حَتَّى تَبَاوَأَ وَمَا تَوَالَاهُ

«Ben ve kırmızı yanaklı bir kadın kıyâmet gününde böylece yanayız. Bu, kocasından dul kalmış, kız çocuklarının büyüünceye veya ölünceye kadar başlarını bekleyerek ere varmayan (genç) bir kadındır.» (258) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde:

حَرَّمَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ آدَمِيٍّ الْجَنَّةَ يَدُ خَلْفِهَا قَبْلِي ۖ غَيْرَ أَنِّي أَنْظَرُ عَنْ يَمِينِي فَإِذَا امْرَأَةٌ تُبَادِرُنِي إِلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَأَقُولُ مَا لِهَذِهِ تُبَادِرُنِي، فَيُقَالُ لِي يَا مُحَمَّدُ هَذِهِ امْرَأَةٌ كَانَتْ حَسَنَةً جَمِيلَةً وَكَانَ عِنْدَهَا بَيْتَانِي لَهَا فَصَبَرَتْ عَلَيْنِ حَتَّى بَلَغَ مَرْهُونُ الَّذِي بَلَغَ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهَا ذَلِكَ

«Allahü Teâlâ benden önce Cennet'e girmeyi bütün insânlara haram etmiştir. Fakat sağımda beni geçmeğe çalışan bir kadın görürüm ve "Beni geçmek isteyen bu kadın kimdir?" derim. Denilir ki: Yâ Muhammed, bu genç yaşında kocası ölen güzel bir kadındır ki: yanındaki yetim çocukları (bütün sıkıntılara katlanarak nâmus ve iffetiyle) onların başını bekledi ve onları büyüttü. İşte mükâfat olarak Allahü Teâlâ ona bu mertebeyi verdi» (259) buyurulmuştur.

(258) Ebû Dâvûd, Ebû Mâlik el-Eşca'i rivâyet etmişlerdir.

(259) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»da Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

Kadının riâyet edeceği edeblerden birisi de, güzelliği ile kocasına övünmemek, kocasını da çirkinliğinden dolayı hor görmemektir. Esmâî şöyle anlatıyor: «Çölde çok çirkin bir adamın nikâhında çok güzel bir kadın gördüm. Kadına: "Bu çirkin adamla nasıl durabiliyorsun?" dediğimde, kadın: "Sus, belki Allah katında en güzel bir adamdır. Allah ona lütfetti, beni verdi. Yahut belki benim büyük bir kusûrum vardı da Allahü Teâlâ cezâ olarak beni buna verdi, günâhıma kefâret olur. Allah'ın taksimatına nasıl râzı olmayayım?" dedi ve beni susturdu.»

Yine Esmâî anlatıyor: Çölde bir kadına rastladım. Kırmızı elbise giymiş ve elini kınalamış tesbih çekiyordu. Bu elbise, bu kına ve bu tesbih birbirleriyle bağdaşamazlar, dedim, kadın: «Benim bir Allah'a bir de kocama karşı vazifelerim var; ikisini de ihmâl etmem» dedi. Yâni güzel elbise ve kına gibi süsleri kocama karşı yapıyor, tesbihi ise Allah için çekiyorum demek istemiştir.

< Kocası bulunmadığı zamân sükût edip bir kenara çekilerek, kocası geldiği zamân, neş'elenmek, oynamak ve kocasının gönlünü okşayacak hareketlerde bulunmak da yine hanımlara düşen vazifelerdendir. Hiç bir sûretle kocasına eziyet etmesi muvâfık değildir. Mu'âz b. Cebel (R.A.) Resûl-i Ekrem'den (S.A.V.) şöyle rivâyet ediyor:

لَا تُؤْذِي امْرَأَةً زَوْجَهَا فِي الدُّنْيَا إِلَّا قَالَتْ زَوْجَتُهُ مِنَ الْخَوَارِجِ
لَا تُؤْذِي قَاتِلَهُ اللَّهُ فَإِنَّمَا هُوَ عِنْدَكَ دَجِيلٌ يُوْشِكُ أَنْ يُفَارِقَكَ الْبَاقِ

«Dünyâda bir kadın kocasına eziyet ederse, o erkeğin Hûrilardan olan zevcesi o kadına hitâb ederek "Allah canını alsın bu adama eziyet etme. O, dünyâda senin yanında bir misâfirdir. Yakında senden ayrılıp bize kavuşacak" diyerek muâheze eder» (260).

Kadına borç olan nikâh haklarından birisi de, kocası öldüğü zamân, dört ay on günden fazla mâtem tutmamak ve bu müddet içinde süslenip, koku sürünüp ziynetlenmemektir. Zeyneb binti Ebû Selma (R.A.) şöyle anlatıyor: Resûl-i Ekrem'in diğer zevcesi Ümmü Habibe'nin (R.A.) babası Süfyân b. Harb öldüğü zamân, onun ziyâretine gittim. Cârîyesi hazırladığı kokudan kendisi de biraz sürdükten sonra: Benim kokuya ihtiyâcım yok, koku sürmek de istemem, ancak Resûl-i Ekrem'in:

(260) Tirmizî rivâyet etti; hasen ve garîb olduğunu söyledi. Ayrıca İbn Mâce de rivâyet etmiştir.

لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تَحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ أَكْثَرَ
مِنْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

«Allah'a ve âhiret gününe îmân etmiş olan bir kadına, kocasından başka hiç bir ölü için üç günden fazla mâtem tutması helâl olmaz. Kocasını için dört ay on gün mâtem tutar» (261) buyurduğunu duydum onun için koku sürünüyorum.» dedi. Zarûret olmadıkça kocasının evinden çıkıp başka bir yere gidemez: dört ay on günü orada dolduracaktır.

Kendisini alâkadar eden bütün işleri yapması da, riâyât edeceği âcâblardandır. Hz. Ebû Bekir'in (R.A.) kızı Esmâ'nın (R.A.) şöyle anlattığı rivâyet ediliyor: Zübeyr beni aldığı zâmân, bindiği at ve su çeken devesinden başka hiç bir şeyi yoktu. Ben atının yemini verir hizmetini yapardım. Hurma çekirdeği döver devesine yedirirdim. Suyu onunla çekerdim. Kovanı dikerdim. Hamurunu yoğururdum. Çekirdeği başımın üzerinde üç fersah mesâfeye taşırdım. Hattâ (babama) Ebû Bekir, bana bir câriye gönderdi. Atın hizmetine o baktı ve sanki beni âzâd etti. Bir gün başımın üzerinde çekirdek taşıırken, Ashâb ile gelmekte olan Resûl-i Ekrem'le (S.A.V.) karşılaştım. Resûl-i Ekrem, devesini çökertip beni terkisine almak istedi fakat ben erkekler arasına girmekten utandım ve kocam Zübeyr'in kıskançlığını düşünerek binmek istemedim. Resûl-i Ekrem de benim utandığımı anladı. Zübeyr'e mes'eleyi anlattığımda, Zübeyr: «Başının üzerinde çekirdek taşıman, Resûl-i Ekrem'in terkisine binmenden benim için daha ağırdır.» dedi. Yâni binseydin demek istedi. [Çünkü binmek ayıp değil, ayıp olan yük taşımaktır] (262).

Allah'ın lûtfu keremiyle «Nikâhın Âdâbı Kitâbı» burada sona erdi. Allah'a hamdeder, Resûlüne de salât u selâm ederim.

(İhyâ - Cilt: 2 - Kitâb: 2'nin sonu)

(261) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(262) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

İhyâu 'Ulumi'd - Dîn (Cilt: 2)

Rub'u'l - Âdât

ÜÇÜNCÜ KİTAB :

KİTÂBU ÂDÂBÎ'L - KESB VE'L - MEAŞ

(KAZANÇ VE GEÇİM ÂDÂBÎ)

(BEŞ BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : KAZANCIN FAZİLETİ VE KAZANCA TEŞVİK BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : TİCÂRÎ MUÂMELELERİN SIHHATİNİ BİLMEK BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB : TİCÂRÎ MUAMELELERDE ADÂLETE RİAYET ETMEK BEYÂNINDADIR.

4 üncü BÂB : TİCÂRÎ MUÂMELEDE İHSÂN BEYÂNINDADIR.

5 inci BÂB : TÂCİRİN KENDİSİNİ VE DİNİNİ KORUMASI BEYÂNINDADIR.

KAZANÇ VE GEÇİM ÂDÂBİ KİTABI

Tevhidinde, Vâhid-i hakiki'den başka her şeyin mahvolup yok olacağına inanan bir muvahhid gibi Allah'a hamdederiz. Göklerde ve yerde olanların hepsi bir araya gelse, bir sivrisinek ve hattâ bir zerre yaratamayacak derecede âcizdirler ve Allah'tan başka her şey bâtıldır diyenlerin, Allah'a olan ta'zimi gibi O'na ta'zim ederiz. Gökyüzünü ışıklı bir kubbe, yeryüzünü hayâta elverişli bir döşek ve yekdiğerini tâkib eden gece ile gündüzün birbirini insânlar için perde ve istirahat, diğeri de yeryüzüne dağılıp Allah'ın fazl u kereminden ihtiyâçlarını tedârik ile geçimlerini sağlamağa elverişli bir şekilde yarattığı için O'na şükrederiz.

Mü'minlerin, susamış olarak uğrayıp, suya kanmış oldukları hâlde geri dönecekleri Havz'ın sâhibi olan Reşûl-i Ekrem'e ve bütün imkânları ile dînine yardımcı olmaktan geri durmayan Âl ve Ashâbına salât u selâm ederiz.

Bundan sonra bilmiş ol ki, uluların ulusu ve sebeblerin yaratıcısı olan Allahü Teâlâ, âhireti mükâfat ve mücâzât; dünyâyı ise, sâ'y u gayret ve geçim uğrunda sıkıntı, mihnet, meşakkat, imtihan ve ibtilâ yeri olarak yaratmıştır. Dünyâda yalnız âhiret için değil, dünyâ için de çalışmak lâzımdır. Belki dünyâ geçimi, âhireti kazanmağa bir yol ve yardımcıdır. Çünkü dünyâ, âhiretin zirâatgâhı ve ona ulaştırıcı bir vâsıta'dır.

İnsânlar (kazanç husûsunda) üç kısımdır:

- 1 — Dünyâ geçimi kendisini meşgûl etmiş ve âhiretini unutturmuştur. Böyle olanlar, helâktedir.
- 2 — Âhiret telâşı, dünyâlığını unutturmuştur. Bunlar, fâizîndendir, yâni zafere ulaşmışlardır.
- 3 — Âhiretini kazanmak için dünyâ ile meşgûl olanlardır. İtidâle en yakın olan, bu üçüncü derecedir. Bunlara muktesid denir. Ehl-i

BİRİNCİ BÂB

KAZANCIN FAZİLETİ VE KAZANCA TEŞVİK BEYÂNINDADIR

Bu husûstaki âyetler :

1—

وَجَعَلْنَا الشَّمْسَ مَعَاشًا

«Ve gündüzleri, geçiminize elverişli kıldık» (78 - Nebe': 11).

2 —

وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَاشًا قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

«Yerde sizin için maişetler (geçim yolları) halkettik. Az şükre-
diyorsunuz» (15 - Hicr: 20).

3 —

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَسْعَوْا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ

«(Hac mevsiminde ve Hicaz yolunda) ticâretle Rabbinizin fazlın-
dan rızkınızı aramanızda, sizin için günâh yoktur» (2 - Bakara :
198).

4 —

وَأَخْرَجُوا مِنْ فِضْلِ اللَّهِ

«Ve diğerleri, Allah'ın fazlından aramak üzere ticâret veyâ ilim
tahsil için yolculuk ederler» (73 - Müzzemmil: 20).

5 —

فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ۖ

«Yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından rızıklarınızı arayın». (63 - Cum'a: 10).

Hadisler :

1 —

مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبٌ لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْهَنَاءُ فِي طَلَبِ الْمَعِيشَةِ ۖ

«Günâhların öyleleri var ki, onları ancak maişet uğrunda çekilen mihnetler mahveder» (263).

2

التَّاجِرُ الصَّدُوقُ يُحْشَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الصِّدِّيقِينَ وَالشَّهِدَةِ ۖ

«Doğru ve dürüst olan tâcir, kıyâmet gününde siddiklar ve şehidler berâber hasredilecektir» (264).

3 —

مَنْ طَلَّتِ الدُّنْيَا حَلَالًا وَتَعَقَّفًا عَنِ الْمَسْأَلَةِ وَسَعِيَ عَلَى عِيَالِهِ وَتَعَقَّفًا عَلَى جَارِهِ لِقَى اللَّهَ وَوَحْنَهُ كَأَنَّمَا لَقِيَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ ۖ

«Dilencilikten korunmak, âile efrâdına bolluk göstermek ve etrâfındakilere yardımında bulunabilmek maksadıyla, helâlinden ve meşrûr şekilde dünyalık taleb eden kimse, yüzü, ayın ondördü gibi parlak olduğu hâlde Allah'a kavuşur» (265).

4 Bir gün Resûl-i Ekrem, Ashâbı ile otururlarken, gücü kuvveti yerinde bir delikanlının, sabâhın erken saatinde oradan geçtiğini

(263) Nikâh bahsinde geçmiştir.

(264) Tirmizi, Hâkim, Ebû Sa'îd'den (R.A.) rivâyet etmişler; Tirmizi, hasen olduğunu, Hâkim ise bunun Hasan'ın «Merâsîl»inde bulunduğunu söylemiştir. İbn Mâce ve Hâkim'in, İbn Ömer'den (R.A.) buna benzer rivâyetleri de vardır.

(265) Ebû Şeyh «Kitâbü's-Sevâbâ»; Ebû Nâim «Hilye»; Beyhâkî «Şuâbü'l-İmân»da Ebû Hürayre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

gördüler. Ashâb: «Keşke şu delikanlı gençliğini Allah yolunda harcasaydı.» dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz:

لَا تَقُولُوا هَذَا فَإِنَّهُ إِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى كَنِيهِ لِيَكْفَهَا عَنِ النَّسَاءِ
وَحَبِيبَتِهَا غَيْرِ النَّاسِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَإِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى تَوْبِ
ضَعِيفَيْنِ أَوْ ذَرِيَّةٍ ضِعَافٍ لِيُغْنِيَهُمَا وَيَكْفِيَهُمَا فَهُوَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ، وَإِنْ كَانَ يَسْعَى نَفَاحًا وَتَكَاتُرًا فَهُوَ فِي سَبِيلِ الشَّهَادَةِ

«Böyle demeyin; şayet o, dilencilikten ve insânların elinde ve avucunda olana göz dikmekten kurtarmak için, çıkmışsa, Allah yolundadır. İhtiyar anne ve babasının geçimini sağlamak veya küçük yavrularını beslemek için çıkmışsa, yine Allah yolundadır. Ancak, boy göstermek ve fiyaka yapmak için çalışıyorsa, işte o zaman şeytan yolundadır» (266) buyurdu.

5 —

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ يَتَّخِذُ الْمِهْنَةَ لِيَسْتَعِينَهَا بِهَا عَنِ النَّاسِ وَيَنْصُرُ
الْعَبْدَ يَتَعَلَّمُ الْعِلْمَ يَتَّخِذُهُ مِهْنَةً

«İnsânlardan müstağni olmak için mihnete katlanan kimseyi Allahü Teâlâ sever. Dünyalık için ilim peşinde olanlara ise buğz eder» (267).

6 —

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ الْمُؤْمِنَ الْمُخْتَرِفَ

«Allahü Teâlâ, san'atkâr olan mü'min kulunu sever» (268)

(266) Taberânî, Ka'b b. Acere'den rivâyet etmiştir.

(267) Mehası bulunamamıştır. Ancak Ebû Mansûr ed-Deylemî «Müsnedü'l-Firdevsade Ali'den (R.A.): «Allahü Teâlâ kulunu helâl kazanç talebinde yorulmuş olarak görmeyi sever.» meâlinde bir hadis rivâyet etmiştir.

(268) Taberânî ve İbn Adiy, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

7 ---

أَحْلُ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ . وَكُلِّ بَيْعٍ مَبْذُورُهُ

«Kişinin yediğinin en helâli, el emeği ve meşrû alış - verişinden te'min ettiği kazancıdır» (269).

8 ---

أَحْلُ مَا أَكَلَ الْعَبْدُ كَسْبَ يَدِ الصَّانِعِ إِذَا نَصَحَ لَهُ

«Kulun. yediğinin en helâli, san'atkârın — hakka riâyet etmek şartıyla — el emeğinden olan kazancıdır» (270).

9 ---

عَلَيْكُمْ بِالتِّجَارَةِ فَإِنَّ فِيهَا نِصْعَةَ أَعْيَارِ الرِّزْقِ

«Ticârete devâm edin. Çünkü rızkım onda dokuzu ticârettedir» (271).

Rivâyete göre. İsâ aleyhisselâm gördüğü bir adama:

— Ne yaparsın? diye sordu. Adam:

— İbâdetle meşgûl olurum, dedi. İsâ aleyhisselâm:

— Geçimini kim te'min eder? diye sordu. Adam:

— Kardeşim te'min eder, dedi. İsâ aleyhisselâm:

— Asıl âbid kardeşindir desene, buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem: .

10 ---

إِنِّي لَا أَعْلَمُ شَيْئًا يَقْرِبُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبْعِدُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا أَمْرُكُمْ بِهِ
وَأَنْ لَا أَعْلَمُ شَيْئًا يُبْعِدُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيَقْرِبُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا تَهَنُّتُكُمْ عَنْهُ
وَأَنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَةَ نَفْسٌ فِي رُوحِي أَنْ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوِيَ
بِرُوحِهَا وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاجْعِلُوا فِي الطَّنَبِ كَمَرًا

(269) Ahmed Râfi' b. Hüdeyç'den; Bezzâr ve Hâkim, Sa'îd b. Umeyr'den sahîh isnâd ile; Beyhakî, Sa'îd b. Umeyr'den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

(270) Ahmed, Ebû Hürayre'den (R.A.) rivâyet etti. Isnâdı sahîhdir.

(271) İbrâhim el-Harbi «Garibü'l-Hadis»de Nuaym b. Abdurrahman'dan rivâyet etmiştir.

«Ben, sizi Cehennem'den uzaklaştırıp Cennet'e yaklaştıracak her neyi biliyorsam, onu size emrettim; Cennet'ten uzaklaştırıp Cehennem'e yaklaştıracak neyi biliyorsam ondan da men'ettim. Rûhü'l-Emîn [Cebrâil (A.S.)] benim kalbime şöyle üfledi: Biraz geç olsa da, rızkını tamâmen almadan kimse ölmeyecektir. Allah'tan korkun ve rızkınızı helâlden arayın. (Rivâyetin sonunda) Rızkınızın gecikmesi sizi harâma sevk etmesin. Allah katında bulunan rızık ve herhangi bir şey'e mâsiyet ile erişilemez» (272) buyurdu.

11 —

الْأَسْوَاقُ مَوَائِدُ اللَّهِ تَعَالَى فَمَنْ أَتَاهَا أَصَابَ مِنْهَا

«Çarşı ve pazarlar, Allah'ın sofralarıdır. Oralara giden, bu sofralardan faydalanır» (273).

12 —

لَا تَأْخُذْ أَحَدَكُمْ حَبْلَةٌ فَيَخْطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَأْتِيَ رَجُلًا
أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَيَسْأَلَهُ أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ

«Sizden, birinizin, ipini alıp sırtı ile odun taşınması, Allah'ın kendisine fazlından verdiği bir kimseye gelerek dilenmesinden hayırlıdır; o kimse ister versin, ister vermesin» (274).

13 —

مَنْ فَتَحَ عَلَى نَفْسِهِ بَابًا مِنَ السُّؤَالِ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ سَبْعِينَ بَابًا مِنَ الْفَقْرِ

«Kendisine dilencilikten bir kapı açan kimseye, Allahü Teâlâ fakirlikten yetmiş kapı açar» (275).

Bu husûstaki büyüklerin sözleri :

Lokman Hekim oğluna nasihatında: «Oğlum, helâl kazanç ile yoksulluktan korun. Yoksul düşen kimse üç musibetle karşılaşır:

(272) İbn Ebî'd-Dünyâ «El-Kana'a'de ve Hâkim, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Beyhâkî «Şuâbü'l-İmân'da rivâyet etti.

(273) Mehazı bulunamamıştır.

(274) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(275) Tirmizî, Ebû Kebşetü'l-Enmâri'den rivâyet etmiş, «Hasen ve sahîh» olduğunu söylemiştir.

- 1 - Din zayıflığı; çünkü fakirlik, insânı kötülüğe sürükler.
- 2 - Akıl zayıflığı; çünkü ihtiyâç düşüncesi, insânı şaşırtır.
- 3 - Mürüvvet ve insânlığı kaybolur. Bunlardan daha büyüğü de, insânların maskarası olur.»

Hız. Ömer (R.A.): «Sakın oturduğunuz yerde, «Allah'ım, rızkımı ver» deyip durmayın. Biliyorsunuz ki, gök ne altın yağdırır ne de gümüş.» dedi.

Zeyd b. Mesleme, arâzisini ağaçlandırıyordu. Bunu gören Hız. Ömer (R.A.): «Çok güzel yapıyorsun insânlara muhtâç olmamağa gayret et, hem dinini korursun, hem de insânların en kerîmi olursun. Nitekim dostunuz Uhayha b. Culah da: «Ben Zevrâ'yi [Medîne'de bir semttir.] sulamaktan geri kalmam, oranın imarına çalışırım. Çünkü dostlarına karşı ancak varlıklı olanlar keremli olabilirler.» demiştir.

İbn Mes'ûd (R.A.): «Dünyâsına ve âhiretine yarayacak bir işle meşgûl olmayıp boş duran bir insânı görmekten hoşlanmam.» demiştir.

İbrâhim b. Yezid en-Neha'î'ye: «Sizce dürüst bir tüccâr mı daha makbûl, yoksa yalnız ibâdetle meşgûl olan mı daha makbûldür?» diye sordular. İbrâhim: «Dürüst tüccâr, bence daha makbûldür. Çünkü o ölçmek, tartmak, almak ve vermek gibi husûslarda şeytân ile dâimi mûcâhede hâlinedir.» dedi. Fakat Hasan-ı Basrî, bu görüşünde ona muhâlefet etmiştir.

Hız. Ömer (R.A.): «Çoluk - çocuğum için alış - veriş ettiğim yerde ölmeyi başka bir yerde ölmeye tercih ederim.» demiştir.

Haysem b. Cemil: «Aleyhimde birinin konuştuğunu duyduğum zamân, ona bir ihtiyâcım olmadığını hâtırlar ve aleyhimde konuşmasına aldırış etmem.» dedi.

Eyyüb-ı Sahtiyânî: «Benim için helâlden az kazanç, dilenip çok kazanmaktan daha sevimlidir.» demiştir.

İbrâhim b. Edhem, bir deniz yolculuğunda iken şiddetli fırtına olmuştu. Gemidekiler: «Bu ne büyük felâkettir.» dediklerinde, İbrâhim: «Bu bir şey değil, asıl felâket, insânlara arz-ı ihtiyâçtır.» dedi.

Eyyüb-ı Sahtiyânî: Ebû Kulâbe bana: «Çarşıya git iş ara. Zîrâ en büyük huzûr, insânlara muhtâç olmamaktır.» dedi.

Ahmed b. Hanbel'e, evinde veyâ mescid'de oturup: «Ben çalışmadan rızkım ayağıma gelir.» diyen kimse hakkındaki fikri sorulduğunda, Ahmed b. Hanbel: «Bu adam câhil ve zavallıdır. Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

إِنَّ اللَّهَ يَجْعَلُ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رَجُلٍ

«Allahü Teâlâ rızkımı, mızrağının gölgesinde yarattı» (276) ve yine kuşlar hakkında:

تَقْدُوا حِمَامًا وَرَوْحَ بَطَانَةٍ

«Açlıktan karınları çekilmiş olduğu hâlde sabâhleyin çıkarlar, karınları doymuş olduğu hâlde akşamleyin dönerler» (277) buyurduğunu duymadı mı?» demiştir.

Sahâbe-i Kirâm, kara ve deniz ticâreti yaparlar ve hurma işlerinde çalışırlardı. İşte onlar, bizim önderlerimizdir.

Ebû Kalabe bir zâta: «Seni, geçimini te'min ederken görmek, câmi köşesinde görmemden daha sevimlidir.» dedi.

Evzâi bir gün İbrâhim b. Edhem ile karşılaştı. İbrahim'in omuzunda bir miktar odun vardı. Evzâi, İbrâhim b. Edhem'e: «Yâ Ebâ İshak, bu yaptığın nedir? Dostların senin ihtiyâcını te'min ederler.» deyince, İbrahim b. Edhem: «Yâ Ebâ Amr! Böyle söyleme. Zira helâl kazanç uğrunda zillate katlanan kimseye Cennet vâcib olur, diye duyduğum için kendi nafakamı kendim te'mine çalışırım.» dedi.

Ebû Süleyman Dârâni: «Bize göre ibâdet, senin dâimâ namâzla meşgûl olup da, nafakanı başkasının te'min etmesi demek değildir. Belki, önce sabah ve akşam yiyeceğini te'min et, sonra ibâdet eyle.» demiştir.

Mu'âz b. Cebel (R.A.): Kıyâmet günü bir münâdi, «Allah'ın yer yüzünde buğz ettiği insânlar nerede?» diye bağırır. Câmi kapılarında dilenenler kalkar. İşte bunlar nafakalarını başkalarının sırtına yükleyen, Allah'ın sevmediği ve Şerî'atin kabûl etmediği kimselerdir. Şâyet bir kimsenin miras kalmış malı yoksa böyle sıkıntıdan kendisini kurtaracak olan ancak çalışıp kazandığı helâl kazancıdır.

(276) İmâm Ahmed, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir. İsnâdı sahihtir.

(277) Tirmizi, İbn Mâce. Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.

Eğer, birisi Resûl-i Ekrem Efendimize:

مَا أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ أَجْعَلَ الْمَالَ وَكُنْ مِنَ الشَّاحِرِينَ وَلَكِنْ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ سَبِّحَ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ. وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ۝

«Bana, mal topla ve tüccâr ol, diye vahyolunmadı. Fakat bana, Rabbini tesbîh et, secde edenlerden ol ve ölüm gelinceye kadar, Rabbine ibâdet eyle, diye vahyolundu» (278) buyuruldu. Bunun gibi Selman-ı Farsî'ye, «Bize öğüt ver» dediklerinde, Selman: «Hac yolunda, gazâda veyâ câmi'de ibâdet ederken ölmeğe gücü yeten, böyle yap-sın; sakın tâcir ve hâin olarak ölmesin.» dedi. Bunlara ne dersiniz? diye sorarsa:

Deriz ki: Yekdiğerini nakzeder gibi görünen bu haberleri te'lif için, ahvalın tafsili lâzımdır. Buna göre deriz ki: Biz, mutlaka ticâret, her şeyden üstündür, demedik. Ticâret, ya geçim için veyâ zenginlik için olur. Şâyet, hayır ve hasenât düşünmeden sırf zenginlik için ticâret yapıyorsa, bu makbûl değildir. Zirâ böyle sırf maddiyât peşinde koşmak, «Hatâların başı olan dünyâyı sevmektir». Bununla berâber, bu işlerde zulüm ve hıyânete saparsa, zâlim ve fâsık olur. İşte Selman'ın «Hâin tâcir olarak ölme» dediğinden murâdı budur. Tâcir den murâdı da, hayır ve hasenât düşünmeden, yalnız dünyâlık için çalışan tüccârdır. Fakat, ticâretten başka geçim yolu olmayıp, ancak ticâretle âile efrâdını geçindirecekse, bu takdîrde ticâretle iştigâl daha efaldır. Tenbel tenbel oturup, insânlara arz-ı ihtiyâç etmektense, ticâretle meşgûl olmalıdır. Hattâ bu gibi hâllerde ticâret, bedeni ibâdetlerle meşgûl olmaktan daha efaldır.

Dört sınıf insân için, ticâreti terk etmek daha makbûldür. Bunlar:

1 — Bedeni ibâdetle meşgûl olan âbidler.

2 — Kendilerinde seyr-i bâtinî olup da mükâşefe hâllerini bilmekte kalb ile amel edenler.

3 — İnsânlara dinlerinde faydalı olmak için, ilm-i zâhîr ile uğraşan âlim, müftü, müfessir, muhaddis ve benzeri âlimler.

4 — Sultân, kaadı ve benzeri gibi âmme işleri ile uğraşanlar. Bunlar âmme maslahatına ayrılan vâridattan veyâ evkaftan geçim-

(278) İbn Merdûye, Tefsîr'de İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

lerini sağlıyorlarsa, bu hizmetleri yapmaları, ticâretle meşgûl olmalarından daha efdaldır. İşte bunun için Resûl-i Ekrem'e: «Rabbini tesbih et ve secde edenlerden ol» diye vahyédilmiş; «Tâcirlerden ol» diye vahyolunmamıştır. Zirâ Resûl-i Ekrem, şu saydığımız dört vasfı ve daha sayılamıyacak kadar nice vasıfları câmi'di. Yine bu sebepten, Ashâb-ı Kirâm, Hz. Ebû Bekir'e (R.A.) —Halife olduğu için— ticâretten vaz geçmesini söylemişlerdir. Çünkü ticâretle uğraşmak, âmme işlerini aksatır. Hz. Ebû Bekir de ticâretten vazgeçti ve âmme mesâlihine ayrılan paradan yetecek miktâr aldı ve bunu daha uygun buldu. Fakat her ne kadar önce bunu uygun buldu ise de, ölümü sırasında aldığı aylıkların beytûlmâle iadesini vasiyet etti.

Şu anlattığımız dört sınıf insânın, ayrıca iki hâlleri daha vardır.

1 — Ya, hiç istemeden kendilerine verilen sadaka ve zekâtlarla geçinir ve bu sûretle maişetlerini halk te'min etmiş olur. Bu gibilerin yine ticâreti terk edip vazîfeleri ile uğraşmaları daha uygundur. Çünkü insânların hayır yapmalarına yardımcı olduklarından, insânlar ve kendileri için efdal olanı kabûl etmiş oluyorlar.

2 — Veyâ bu vazîfeleri ile uğraşırken maişetlerini te'min için dilenmek mecbûriyetinde kalırlar. İşte bu düşündürür. Dilenciliğin aleyhinde anlattıklarımız, bunların, dilenciliği ve diğer vazîfelerini terk edip geçim yolları aramalarının daha uygun olacağına delâlet eder. Hâl ve şahısları düşünmeden, mutlak bir hüküm vermek güçtür. Burada hüküm, kişinin kendi görüş ve içtihadına bırakılır. Meşgûl olduğu ilim ve amelden, kendisine ve başkalarına dokunacak fayda ile, dilenciliğin şahsındaki zilletini ve başkalarına yükleyeceği yükü mukaayese eder. Bir kısmı, faydalı tarafı ilim ve amelde bulur ve biraz dilenmekle, nafakasını te'min eder. Bâzıları da bunun aksini düşünür; dilenmeyi daha çok zararlı bulur. Bir kısmına göre de, iki tarafı müsâvi olur. Demek oluyor ki, bu husûsta en doğrusu, müftülerin fetvâsına bakmadan, kendi kalbine danışarak, alacağı fetvâya göre hareket etmesidir. Çünkü müftü, kişinin ince hâllerini ve her şeyi tafsilâtıyla bilemez.

Eskilerden, üçyüz altmış dosta sâhib olanlar vardı. Yılda bir def'a dostlarını dolaşır ve her gün birinde kalırdı. Bunun gibi, ayda bir def'a dolaşmak üzere, otuz dostu olanlar da vardı. İşte bunlar, yalnız ibâdetle uğraşır ve dostları kendilerine bakmaktan ağırlanmıyacaklarını bildikleri için, geçimlerini bu sûretle te'min ederlerdi. Bu âbidlerin, dostlarının ikrâmlarını kabûl etmeleri, ibâdetlerine katılan bir ecir ve mükâfat sayılırdı. İşte bunları incelemesi lâzımdır. Çünkü verenler, gönül rızası ile verir; alanlar da dinlerini takviye uğrunda ka-

bûl ederlerse, alan da veren gibi mükâfat kazanır. Bu söylediklerimizi anlayanlar, kendi hâllerine göre hangi tarafın kendi haklarında hayırlı olacağına kanâat getirirse, onu tercih ederler. İşte şu anlatıklarımız, kazancın fazîletidir.

Kazanç muâhededesi ise dört esâsı ihtivâ etmelidir. Onlar: 1 — Sıhhat, 2 — Adâlet, 3 — İhsân, 4 — Borçluya şefkat göstermektir. İkinci Bâbta bunların her biri için ayrı bahis ayıracağız ve ilk önce alış - verişin sahîh olmasının sebeblerini anlatacağız.

İKİNCİ BÂB

TİCÂRÎ MUÂMELELERİN SİHHATİNİ BİLMEK BEYÂNINDADIR.

**BEY' [ALİŞ - VERİŞ], RİBÂ [FAİZ], SELEM, İCÂRE, KİRÂD
VE ŞİRKET YOLLARI İLE YAPILAN KAZANÇ İLMİNİN VE
KESBİN MEDARİ OLAN BU TASARRUFLARIN SİHHATİ İÇİN
ŞERİÂTİN KOYDUĞU ŞARTLAR**

Alış - veriş ile uğraşan her müslümanın bu ilmi öğrenmesi farzdır. Zirâ ilim aramak, müslümâna farzdır. (Şübhesiz, ilmin içerisinde herkesin muhtâç olduğu ilimler bulunduğu gibi, husûsî olarak) herkesin muhtâç olduğu ilmi öğrenmesi de ayrıca farzdır. Alış-veriş ile uğraşan, elbette ticâret ilmine muhtâttır. Ticâretle alâkalı mes'eleleri öğrendiği zamân, müfsid olan muâmeleleri bilir ve onlardan kaçınır. Teferruat kabîlinden bilmediği bâzı ender mes'eleler de olabilir. Onları da sorup öğrenir. Fakat ana hatları husûsunda umûmî bir bilgiye sâhib değilse, bu gibi incelikleri sormak, hatırandan bile geçmez. Çünkü bilmez ki sorsun. Şâyet, şimdiden öğrenmeğe ne lüzûm var? Herhangi bir müşkül ile karşılaştığı zamân sorar ve bu sûretle muhtâç olduğu mes'eleleri öğrenir dersen, bu yanlıştır. Çünkü muhtasar olarak ticâri mes'eleleri bilmezse, sorulması gereken bir müşkül ile karşılaştığını nereden anlasın? O, muâmelelerin meşrû olduğunu sanarak, alış - verişne devâm eder gider.

Bu bakımdan, kısa da olsa, ticâretle alâkalı mühim bâzı mes'eleleri bilmesi lâzımdır ki, mübâh olanla hatâlı olanı birbirinden ayırd edebilsin. Bu sebeble rivâyet olundu ki, Hz. Ömer (R.A.), çarşıya çıkar ve ticâri ilimlere vâkıf olmayan bâzı esnâfı kamçılıyarak: «Ticâret ilmini bilmeyenler, pazarlarımızda alış - veriş etmesinler. Çünkü bu gibiler, istese de istemese de ribâ yerler» derdi. Gerçi, ticâri ilimler pek çoktur, fakat şu altı esâstan hic bir tüccâr kendini kurtaramaz. Bunlar: 1 — Bey', 2 — Ribâ, 3 — Selem, 4 — İcâre, 5 — Kırâd, 6 — Şirket'tir. Şimdi bunların şartlarını açıklayalım:

BİRİNCİ AKİD, BEY'DİR:

Allahü Teâlâ, bey'i (279) [alış - veriş] helâl, ribâyî harâm kılmıştır. Alış - verişin sıhhati için üç rûknü vardır:

Birinci Rûkûn: Akdi yapan [satıcı veyâ alıcı],

İkinci Rûkûn: Akdi yapılan [satılan veyâ alınan mal],

Üçüncü Rûkûn: Lâfız [karşılıklı söz kesme].

BİRİNCİ RÛKÛN: Âkid, yâni ticârî muâhedeyi yapanlardır. Tüccâra lâzım olan dört kimse ile alış - veriş etmemektir. Bunlar: Sabî [çocuk], mecnûn [deli], köle ve âmâ'dır.

Sabî yâni çocuk ile ticârî muâhede yapılmaz. Çünkü çocuk mükellef değildir. Mecnûn [deli] da çocuk gibidir. Her ikisinin de ticârî muâhedeleri bâtıldır (280). Tüccâr, çocuklardan aldığını tazmine mecbûr, fakat çocuklara ve mecnûna verip de onların elinde kaybolanları tazmin ettirmeğe selâhiyetli değildir. Onun zararını da kendisi çeker. Akli başında olan kölenin de alış - veriş, ancak efendisinin mü-sâadesiyle sahîh; aksi takdirde sahîh değildir. Bakkal, kasap, ekmekçi ve benzeri esnâf, efendisinin mü-sâadesini almadan, köle ile alış - veriş etmemelidir. Bu mü-sâade ya sarâhaten olur, meselâ efendisi: «Bu köle, benim nâmıma alış - veriş etmeğe selâhiyetlidir» der. Veyâhut da bulunduğu muhitte bu kölenin, efendisi adına alış - veriş ettiğini herkes bilir. Esnâf da buna itimâd ederek köle ile alış - veriş eder. Yâhut âdil bir kimse esnâfa, kölenin efendisi adına alış - veriş ettiğini haber verir. Şâyet böyle bir mü-sâade olmadan, köle ile alış - veriş ederse, alış - veriş bâtıldır. Köleden aldığını efendisine ödemekle mükelleftir. Köleye verdiği zayi olmuşsa, ne efendisinden, ne de köleden tazmini cihetine gider. Bekler, köle ne zamân âzâd olursa, o zamân bu hakkını ondan ister. Âmâyâ gelince, bu, görmediği şeyi alıp satabilir. Fakat, alış - veriş sahîh değildir. Kendi namına alış - veriş etmesi için, gören bir kimseyi vekil tâyin etmesi kendisine emrolunur. Vekil göstermesi ve vekilin kendi nâmına alış - veriş etmesi

(279) Bey': Lûgat mânâsı: Satma, satış, satılma, satın almadır. Cem'i «büyü»dür. Bey [alış - veriş], bir malı başka bir mal ile değiştirmek. Kendi elinde olanı verip, başkalarında olanı almışa râğbettir. Hanefilere göre, şer'an bey', tarafların rızasıyla malı, mal ile değiştirmekten ibârettir.

(280) Hanefilere göre, çocuk, kâr ve zararı ayırd edebilecek hâlde iken alış - veriş ettiyse, bu alış - verişin sıhhati, babasının mü-sâadesine mevkuftur. Babası kabûl ederse, alış - veriş sahîh olur. Şâyet, önceden babası kendisine izin vermişse, mümeyyiz olan sahibinin bu alış - veriş sahîh ve makbûldür.

sahihtir. Tüccârın, vekil tâyin ettirmeden, âmâ ile yaptığı alış - veriş bâtıldır. Aldığını da verdiğini de kıymeti ile öder (281).

Kâfir ile ticârî muâmelenin akdi sahihtir. Şu kadar ki, harbî olan [yâni müslümânlar arasında ikamet etmeyen] kâfir'e mushaf, müslümân köle ve silâh satamaz. Bu gibi ticârî muâmele merdûd ve sâhibi günâhkârdır.

Türk, Türkmen, Arap ve Kürdlerin eşkıyâlıkla geçinenleri ile yol kesenler, hâinler, ribâ yiyenler ve kazancının çoğu harâm olanlardan bir şey almak, doğru değildir. Çünkü onların kazancı harâmdır. Ancak, kat'i olarak helâl olduğunu bildiği bir madde varsa, onu alabilir. «Helâl ve Harâm» kitâbında tafsilâtı gelecektir.

İKİNCİ RÜKÛN: Ma'kûdün aleyh. Yâni alım satımı yapılan maldır. İster o mal semen [nakit yerine kaaim olan mal] olsun, ister müsemmen [satılan mal] olsun. Bunda da altı şart aranır:

1 — Maddesi pis olmayacak. Bunun için köpek ve domuzun alım satımı sahih değildir (282). Hayvan tersi ve insân pislighinin alım satımı da sahih değildir (283). Fildişi ve fil kemiğinden yapılan kapların alım satımı da sahih değildir. Çünkü fil, boğazlanmakla dahi temiz olmayacağı gibi, ölmesiyle berâber pislik kemiklerine de sirâyet eder, yıkamakla pislighi zâil olmaz (284). Şarabın alım ve satımı da câiz değildir. Her ne kadar ıstık yakmakta ve gemi sıvamakta kullanılırsa da, eti yenmeyen hayvanın içyağını satmak da câiz değildir.

Aslında temiz iken, içinde fârenin boğulup ölmesi veya pislik düşmesi sebebiyle murdar olan yağların alım satımı câizdir. Çünkü bunlar, her ne kadar yenmezse de, başka sûretle kendilerinden istifâde edilir. Zirâ aslında pis değildir. (Sabun vesâir şeylerde kullanılır.) Bunun gibi, içerisinde koza böceği ölmüş olan kozaların alım satımında beis yoktur. Çünkü o, hayvanın aslıdır. Tavuk karnındaki yumurtaya benzetmek daha uygundur. Misk fâresini satmak câizdir. Hattâ canlı olarak geyikten ayrıldığı zamân, temizliği ile hükmolunur.

2 — Kendisiyle intifa' edilen maddelerden olmalıdır. Haşeratın, fâre ve yılanların alım satımı câiz değildir. Yılanları oynatmak gibi

(281) İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe'ye, İmâm Mâlik'e ve İmâm Ahmed'e göre, âmâ'ya malın vasfı olduğu gibi anlatılırsa, alış - veriş sahihtir. İmâm Şâfiî'den böyle bir rivâyet varsa da meşhûr olan yukarıdaki sözüdür.

(282) İmâm-ı A'zâm, köpeğin alım satımını tecviz eder. Saldırgan köpeklerin alım satımı ihtilâftır.

(283) İmâm-ı A'zâm'a göre, mahsûl almakta bundan faydalanıldığı için, alım satımı câizdir. Domuz kılının, dikiçiler için alım satımı da câizdir.

(284) Hanefilere göre, diş ve kemikleri temizdir. Filin, dibagatle derisi de temizlenir.

gözbağcılığa ve onları çıkarıp teşhir etmeğe itibar edilmez. Kedi, arı, pars, arslan gibi av veyâ fil gibi yük işlerinde kullanılan hayvanların — her ne kadar eti yenmezse de — alım satımı câizdir. Güzel sesinden sebep tûtî, güzelliğinden sebep tâvus ve benzeri güzel kuşların alım ve satımı câizdir. Çünkü onların vücûd ve ses güzellikleri ile eğlenmek mübâhtır. Köpeğin, güzelliğinden dolayı, alınıp satılmaması, Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.), bundan men'etmesine binâendir.

Ud, zenc, düdük ve diğer oyun ve çalgı âletlerinin alım satımı câiz değildir. Çünkü şer'i bakımdan bunların bir faydası yoktur. Çamurdan yapılmış insân ve hayvan oyuncak heykellerinin alım ve satımı câiz değildir; bunların kırılması lâzımdır. Kâğıtıardaki ağaç ve çiçek resimleri müsamaha ile karşılanır. İçerisinde hayvan sûreti bulunan tabak, elbise ve perdelerin alım satımı câizdir. Nitekim Resûl-i Ekrem, Hz. Âişe'ye hitâben:

اتَّخَذِي مِنْهَا فُتْرًا

«Bunlardan (resimli bezlerden) yastık ve minder gibi şeyler yap» (285) buyurmuştur. Bunların duvarlara asılması câiz değildir. Fakat yere serilmelerinde beis yoktur. Bu cihetten kendileri ile intifa' olunduğu için, alım ve satımları câizdir.

3 — Alım satımı yapılan mal, satıcının malı oimahi veyâ mal sâhibi tarafından alım satımına mezûn bulunmalıdır. Mal sâhibinin müsâadesi olmadan — müsâadesine intizâren — yapılan satış, câiz değildir. Hattâ mal sâhibi sonradan râzı olsa, yeniden satış yapmak lâzımdır. Muvâfakat edeceklerine güvenerek, kocanın malını karıdan, karının malını kocadan, babanın malını evlâddan ve evlâdın malını babadan almak, doğru değildir. Çünkü alış-verişin sıhhati için, rızâ-nın önceden bulunması lâzımdır. Maalesef çarşı ve pazarlarda bu babî pek çok alış-verişler yapılmaktadır. Dindar olanların bunlardan sakınması lâzımdır (286).

4 — Şer'an veyâ hissen sattığı malı teslim muktedir olmak. Meselâ, kaçak olan bir köle, — şer'an malı ise de — hissen malı değildir. Onu, kaçak olduğu müddetçe teslim muktedir olamadığı için, alım-satımı sahîh değildir. Sudaki balığın, havadaki kuşun, rahimdeki yavrunun, erkek tohumunun, hayvan sırtındaki yünün, meme-deki sütün de alım-satımı câiz değildir. Çünkü bunları teslim, müm-

(285) Buhârî ile Müslîm, Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(286) İmâm-ı A'zam'a göre, sonradan yapılan muvafakat sahîhtir. Şâfiî'nin kavli atliki de budur.

kün değildir. Tesliminden şer'ân âciz olduğu şeyler; rehin, vakfedilen ve kendisinden hâmile olan câriyesidir. Bu câriyenin de alım satımı câiz değildir. Çünkü âzâd olacaktır. Yavrusu küçük olan anneyi veya yalnız yavruyu satmak da câiz değildir; bunları birbirinden ayırmak harâmdır.

5 — Satılan şeyin maddesi, miktar ve vasfı bilinmiş olmaktır. Aynını bilmek, yâni işte şu koyunu sana satıyorum deyip koyunu göstermek veya şu elbiseyi deyip elbiseyi göstermektir. Şâyet, şu sürüden istediğin koyunu veya şu elbiselerden bir takımını veya bu bezden bir metreyi veya şu tarladan on metre kareyi sana verdim, neresinden istersen beğen al derse, bu alış-veriş bâtıldır. Çünkü lâyin şarttır (287). Bütün bunlar, dinî mes'eleleri bilmeyenler arasında görülen şeylerdir. Ancak miktarı bilinen şeyin, bu şekilde bir cüz'ünü satmak câizdir. Meselâ bunun onda birini veya yarısını sattım derse, bu miktarı bilmek lâzımdır. Satılan şeyin miktarı; ölçmek, tartmak veya bakmakla da bilinebilir. Alıcı ile satıcının, başkasının kaçta sattığını ikisinin bilmediği hâlde, falanca kaçta satıyorsa, ben de o fiyattan bu malı sana verdim derse, satış bâtıldır. Terâzi taşının kaç gram olduğunu bilmediği zamân, bu taşın ağırlığı kadar sana mal veya altın sattım demek, şu buğday çeçini [yığını] sana sattım demek, bâtıldır. Burada ki para yığını karşılığında sana sattım, yahut şu gördüğün altın karşılığında sattım der ve alan da onları görüyorsa, satış sahihtir. Onları görmekle yaptığı tahmin kâfidir. Vasfını bilmek bu da maddelerde aynını görmekle mümkündür. Ortada mevcûd olmayan bir şeyi satmak câiz değildir. Ancak alıcı, önceden görmüş olduğu malın görünüşünde bir değişiklik olmamışsa, onu alabilir. Vasfını bilmek, aynını görmek gibi değildir. Bu husûstaki iki sözün en doğrusu budur. Üzerindeki damgaya istinâden tezgâhta bulunan kumaşı, başaktaki buğdayı da satmak câiz değildir (288). Çeltik hâlinde yâni henüz döğülmeden pirinç satışı câizdir. Ceviz ve bademleri, dış kabukları ile değil, iç kabukları ile satmak câizdir. Kabuğu ile yaş baklayı, üzüm suyunu şişesinde satmak câizdir. Çünkü şişe açıldığı zamân, üzüm suyunun bozulma tehlikesi vardır. Bu, nar satışına benzer; kapalı olarak satılır, yarılmaz. Şâyet, bu üzüm suyunu satmak için alırsa, kıyâsa göre bâtıldır. Fakat bunda da müsâmaha vardır.

6 — Sattığını teslim etmektir. Bu, husûsî bir şarttır. Zirâ Resûl-i Ekrem, teslim edilmeyen malın satışından men'etmiştir (289). Gayr-i

(287) İmâm-ı A'zâm'a göre, bu gibi satışlar câizdir.

(288) İmâm-ı A'zâm'a göre, sarardığı ve buğday olduğu zamân satılması câizdir. Kavl-i cedidinde İmâm Şâfil'in de görüşü budur.

(289) Hadîsi, Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

menkûl olması ile menkûl olması arasında fark yoktur. Teslim edilmeden yapılan alım satım bâtıldır. Menkûlû teslim almak, oradan nakletmekledir. Gayr-i menkûlün [akar'ın] kabzı, onu boşaltıp teslim etmekledir. Ölçülüp tartılan ve sayılan maddeleri de ölçmek, saymak ve tartmakla teslim eder. Miras, vasiyet ve başkasının yanında emânet olan şeyi, kabzetmeden evvel muvâzaa yolu ile satması câizdir.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN: Akd lâfzı. Yâni bağlantıyı te'min eden sözdür. Hemen bir arada, sattım ve aldım demeleri lâzımdır. Böylece ya sarâhaten veyâ delâleten icâb ve kabûl lâzımdır. «Sattım» yerine, «Bunu sana verdim» deyip, öteki taraf da «Kabûl ettim» dese, yine câizdir. Ancak bu sözlerle alış-veriş kasdetmek lâzımdır. Çünkü bu ifâdenin, âriyeten vermeğe de ihtimâli vardır. Bu ihtimâli kaldıran, niyettir. Sarîh ve açık ifâde, aradaki ihtilâfı daha kat'î bir şekilde kaldırır. Fakat kinâye de mülkiyet ve helâllığı ifâde eder. Bağlantının hâricinde fazla şartlar ileri sürmesi de doğru değildir. Meselâ, başka bir şey daha vermesini veyâ eve götürmesini şart koşarsa, bunların hepsi fâsiddir (290). Ancak nakil parasını, ayrıca pazarlık ederse, o zaman câizdir. Satan ile alan arasında lisânla bir şey konuşulmadan, yalnız malı alıp vermekle, Şâfi'ye göre hiç bir sûretle bey' mün'akid olmaz. Hanefî'ye göre, âdi şeylerde alım satım sahîh ise de (291) bu âdi şeyleri tâyin etmek cidden güçtür. Eğer âdeten hakir olanlar derssek, insânlar bu husûsta haddini aşarlar.

Meselâ, dellâl on dirhem kıymetindeki bir malı müşteriye gösterir. Müşteri de bu malı beğenir ve kabûl eder. Dellâl malı sâhibine teslim eder. Sonra müşteri on dirhemi verir malı alır ve esnaf parayı, müşteri de malı kullanır. Halbuki müşteri ile esnaf arasında bu husûsta bir şev konuşulmamıştır. Gelin-güveyi eşyası alacak kimseler, müzâyede salonuna girerler. Meselâ, birisi, yüz dirhem değerindeki mala 90 dirhem verir, diğeri de yüz dirhem verir. Öteki «Ver parayı» der, beriki de parayı sayar ve malı alır. Halbuki mal sâhibi ile aralarında bir icâb ve kabûl yapılmamıştır. Öteden beri ticârî işler böyle yapılmaktadır. Bunlar, ilâç kabûl etmeyen müzmin hastalıklardandır. Bu husûsta üç ihtimâl vardır:

1 - Birinci ihtimâl: Âdi olsun, kıymetli olsun, hepsinde muâtât. lâfsız karşılıklı alıp verme kapısını açmak ki, buna imkân yoktur. Çünkü bu, hiç bir şey konuşmadan adamın mülkünü naklettirmeyi neticelendirir. Allahü Teâlâ, bey'i helâl kıldı. Fakat bey', icâb ve ka-

(290) İmâm-ı Azâm'a göre câizdir.

(291) Hanefîlere göre, alış-veriş söz ile olduğu gibi, iş ile de olur. Söz ile olan, icâb v. kabûldür. İş ile olan alış-veriş alıp vermek sûretiyledir. Buna «Bey'i muâtâ» ve «Bey'i muâvez» denir. Malın değerli veyâ değersiz olup olmaması şart değildir.

bûlden ibârettir. Böyle bir şey konuşulmamış, yalnız alış - veriş bey' ismi verilmemiştir. Buna bey' denemez. Nasıl olur da hiç söz konuşulmadan bir adamın mülkü, câriyesi, kölesi, evi, atı vesâire... kıymetli eşyaları başkasına intikal eder. Hiç bir şey söylemeden malı teslim edenin geri dönme hakkı vardır. «Ben pişmân oldum, zâten satış yapmadım, hiç bir şey söylemeden malı verdim, şimdi alıyorum, bu bir satış değildir» diyebilir.

2 — İkinci ihtimâl: İmâm Şâfilî'nin de buyurduğu gibi, âdi olsun, kıymetli olsun, hepsinde muâtât kapısını kapamaktır. Burada da iki cihetten müşkülât vardır:

Birincisi, bu muâtât, sahâbe zamânında da mûtaad olması muhtemeldir. Şâyet onlar; bakkal, kasap ve ekmekçi gibi günlük ihtiyâçların te'min edildiği kimselerle akid muâamelesi ve icâb-ı kabûl yap-salar, elbette bu onları fazla yorardı. Böyle yaptıkları haberi bizlere kadar gelir ve bu âdetlerden vaz geçildiği zamânı da bilinirdi. Çünkü bu gibi hâller zamânla değişir.

İkincisi, insânlar tamâmen buna meyletmış vaziyettedirler. Yiyecek ve benzeri maddeleri satın alan herkes, satıcının da buna muâtât yolu ile sâhib olduğunu bilir, böyle olduğuna göre de konuşmakta ne fayda vardır?

3 — Üçüncü ihtimâl: İmâm-ı A'zam'ın dediği gibi, âdi şeylerle kıymetli şeyleri birbirinden ayırmaktır. O zamân da kıymetli ile kıymetsizi birbirinden ayırmak güçleşir ve hiç konuşmadan adamın malını getirmek zor bir iş olur. İbn Süreyc, Şâfilî'nin sözünü olduğu gibi kabûl etmiştir. Esâsen adâlete en yakın olanı, bu olduğu için, bizim de buna meyletmemizde beis yoktur. Zâten halk arasında şâyi olan da budur. Hattâ geçmişlerin de böyle yaptığı sanılmaktadır.

Yukarıda anlattığımız ikinci ihtimâldeki iki müşkülâtın cevâbına gelince:

1 — Âdi şeylerle kıymetli şeyleri birbirinden ayırmak için, bunları takdir ve tâyin ile mükellef değiliz. Ancak bunların açık olarak iki tarafı vardır. **Birinci Tarafı:** Bir miktar sebze, meyve, et ve benzeri şeylerde icâb ve kabûl soğuk ve çirkin karşılanır, üstelik zahmet verir. Bu adam, kıymetsiz şeyler üzerinde duran bir adamdır, diye tenkid edilir. İşte bu, hakir tarafıdır. **İkinci Tarafı:** Binit, akar, köle, câriye ve nefis kumaş gibi şeylerdir. Bunlarda icâb ve kabûl çirkin karşılanmaz, Herkes bunları icâb ve kabûl ile alır ki, bu da meydandadır.

Bu iki tarafın ortasında birinci veya ikinci şıkka girmesi bakımından belli olmayan şüpheli kısımlar da vardır. Mütedeyyin insânların bunlarda ihtiyâta riâyet etmeleri en doğrusudur. Âdeten bilinen şer'î kaidelerin hepsi böyledir. Belli başlı iki tarafları bulunduğu gibi, şüpheli olan orta kısımları da vardır.

2 — İkinci müşkül de, icâb ve kabûl, başkasının malını, diğerinin naklinde sebep olarak göstermektir. Biz bunun yerine, fiilen alıp vermeyi sebep kabûl edebiliriz. Zâten dil ile konuşulan söz, bizâtihi sebep değil, delâleti itibâriyle sebep oluyor. Teslim ve tesellüm ise, maksadı devâmlı şekilde ifâde eden daha kuvvetli bir sebeptir. Üsteîik ihtiyâç zarûreti eskilerin hediye, icâb ve kabûlsüz alıp onda diledikleri gibi tasarruf etmeleri, bunun açık bir delilidir. Para ile ve parasız almakta ne fark vardır? Çünkü hibede de mülkü nakletmek lâzımdır. Ancak eskiler, hediyenin âdisi ile iyisini ayırmadı ve mutlak sûrette hediye icâb ve kabûlü çirkin gördüler. Fakat alım satım işlerinde âdi olanlardan başkasında icâb ve kabûlü çirkin görmediler. İşte anlattığımız şu üç ihtimâlden, en âdilâne olanı bu oluyor.

Harâmdan kaçınan mütedeyyin kimselere yakışan, bu ihtilâf şüphelerinden kurtulmak için, icâb ve kabûlü ihmâl etmemektir. Satıcı: «Ben bu malı icâb ve kabûlsüz aldım» diyerek, icâb ve kabûlsüz vermek istese de, icâb ve kabûlü terketmemelidir. Çünkü satıcının bu malı icâb ve kabûlsüz aldığı kat'i olarak bilinemez. Belki kendisi icâb ve kabûl ile aldığı hâlde, böyle söyleyebilir. Şâyet satıcı mal aldığı zamân, kendisi orada idi veya satıcıya malı satan, «Ben buna icâb ve kabûlsüz sattım» derse, o zamân müşteri, böyle adamı terk edip başkasına gitmelidir. Şâyet alacağı şey âdi olup kendisinin de ona ihtiyâcı varsa, yine icâb ve kabûl ile alsın, yâni bu malı şu kadar kuruşa aldım kabûl ettim, desin. Böyle açıkça aldım kabûl ettim, şeklinde konuşarak mal almak, ilerdeki husûmetleri azaltır. Çünkü hiç konuşmadan götürdüğü bir malı, ilk sâhibi geri isteyebilir. Fakat açıkça konuştuğundan sonra verdiği malı, hiç bir sûretle geri isteyecek hakkı kalmaz.

Şâyet, «Verdim, aldım» demeden, satın alınan şeylerde mal sâhibinin malını geri almak hakkı olduğuna göre, «Muâtât» yolu ile alınan yemeklerden verilen bir ziyâfete da'vet edildiği zamân, ne yapmalı, bu yemekten kaçınmalı mı? dersin;

Deriz ki, âdi şeylerden olmayıp, kıymetli maddelerden ise, onu satın almaktan kaçınır, fakat yemesinden çekinmez. Bir adamın mülkünü nakletmek için sözlü anlaşma yapılmadan yalnız işi delil olarak kabûl etmekte tereddüt edip dururken, ibâhede yâni o şeyin mübâh olmasında, işi delil olarak kabûl etmemiz uygun olmaz. «Muâtât» yolu

ile alınan maddelerini, satıcının teslim etmesi, onu yemeğe izin vermesi demektir ki, bu izin hal karînesi ile meydandadır. Bu, tıpkı hammamcının, hamama girmeğe müsâadesi ve kendisinin açıkça, «Serbestsin, ister kendin ye, ister başkasına yedir» demesi gibidir ki, helâldir. Şâyet, açıkça «Bunu yeyiver, sonra ödersin» derse, yine yemesi helâldir; yedikten sonra öder. Bana göre fıkhi kıyâs budur. Fakat «Muâtât» tan sonra mülkünü yemiş ve telef etmiş olduğundan, tahmîn etmesi lâzımdır; o, zimmetinde bir borçtur. Teslim ettiği para, eğer malın değerinde ise, hak yerini bulmuş olur. Karşısındaki adam onu geri alacak vaziyette değilse, kendiliğinden buna mâlik olabilir. Fakat geri alabilecek hâlde ise, kendiliğinden o mala sâhib olamaz. Belki o parayı o borca karşılık kabûl etmez; parayı verir, malını ister. Bu, haktır. Burada, teslim sırasındaki icâbın delâleti ile rizâsı anlaşılmıştır. Aldığı mal karşılığı, gerekli parayı ödemekle yapılan alış - veriş, bunun delilidir. Fakat bütün bunlar karşısında satıcının hâli mübhemdir. Çünkü belki yemeği karşılığında aldığı şey'e mâlik olmasını değil, onu kullanmasını düşünmüştür. Ona mâlik olması için müşterinin onu yemesi veyâ yedirmesi lâzımdır. Sonra belki aldığını yeniden temellük etmesi lâzım; sonra temellükü, sözlü anlaşma yapmadan, yalnız işden anlaşılan bir muvâfakat üzerine olur. İşte bütün bunlar, satıcının mübhem ahvâlidir. Fakat yemeği alanın yemekten başka bir düşüncesi yoktur, fikri meydandadır. Bu, hâl karînesi ile mübâhtır. Ancak bu vaziyet karşısında misâfırın yediğini de ödemesi hatıra gelebilir. Tazmin, ancak müşteriden aldığına mâlik olduğu zamân düşer, o zamân borcunu ödemiş gibi olur. İşte «Muâtât» kaidesinin kapalılığına binâen görebildiklerimiz bunlardır. En doğrusunu ancak Allah bilir. Bunlar, şübhe ve ihtimâllerdir. Onun için biz de bunları tereddüt ile ifâde ettik. Fetvâlarımız kat'i değil, bu şübheler üzerinedir. Harâma yaklaşmak istemeyenler, fetvâyı kalbinden almalı ve şübhelî şeylerden uzak kalmalıdır.

İKİNCİ AKİD, RİBÂ [FÂİZ] ALIŞ - VERİŞİ'DİR:

Allahü Teâlâ, ribâyı [fâizi] şiddetle harâm kılmıştır. Altun ve gümüş ticâreti yapan sarrafların ve gıdâ maddelerini alıp satanların bundan kaçınmaları lâzımdır. Zira, ribâ, para ve gıdâ maddelerinde olur. Sarrafın nesî'e [veresiye] ve fadl [fazla] almaktan sakınması kendisine farzdır. Nesî'eden kaçınmak demek, alıp verdiği altun ve gümüşü veresiye vermemek demektir. Sarrafların, darbhâneye külçe altun teslim edip, onunla basılmış altun para almaları câiz değildir. Bunun iki sebebi vardır: Birisi, veresiyecilik, diğeri de ağırlık farkıdır. Ağırlıkta, mutlaka fark olur.

Fazla almamağa da üç yerde riâyet edecektir:

1 — Sağlamını verip kırılmışını almakta. Altunu altun, gümüşü gümüş ile verip alırken ağırlıkları bir olunca, sağlam ile kırılmışı arasında fark gözetemez. Bunlar ancak, misli ile alınıp verilirler.

2 — İyisini (Ayarı yüksek olanı) kötüsü ile alıp vermekte. Bunlarda da ağırlık farkı gözetemez. Gramı gramına alıp verilir. Fakat altunu gümüş veya gümüşü altun ile değiştirdiği zaman, burada ribâ olmaz.

3 — Altun ile gümüş karışımından olan maddelerde — altun ve gümüş madenlerinden yapılan paralar gibi — altunun miktarı malûm değilse, bununla muâmele aslâ câiz değildir. Ancak memlekette geçer akçe o ise, onunla ticârî muâmele câizdir. Yalnız para karşılığında olmamalıdır. Bakır ile karışık paralar da bu hükümdedir. Muhitte geçer akçe değilse, onunla muamele câiz değildir. Çünkü aranan, külçenin miktarıdır. O da malûm değildir. Şâyet geçer akçe ise — altununu ayırmak maksûd olmadığı için — ihtiyâç dolayısıyla onunla muâmele-ye ruhsat verilmiştir. Fakat karşılıklı alıp verilmez. Bunun gibi, altun ve gümüş karışımından yapılan ziynet takımlarını, altun ve gümüş ile alıp vermek câiz değildir. Eğer altun miktarı malûm ise, başka bir mal karşılığında alıp satmalıdır. Ancak altun, yaldızlı olur ve eritmekle altunun alınması mümkün değilse, burada altun yok hükmünde olduğundan, kendi ağırlığı ile alınıp verilebilir. Başka bir madde ile de satışı câizdir. Kıymetli taşlarla işlenmiş altun gerdanlığı, altun ile alıp satmak câiz değildir. İçinde gümüş yoksa, gümüş ile alıp satması câizdir. Eritildiği zaman, işlemeleri altun hâline gelen altun sırmalı elbiseyi de altun ile almak câiz değildir. Fakat bu altun işlemeli elbiseyi gümüş ile almak câizdir.

Gıdâ maddeleri alıp satanların, meclisde karşılıklı olarak alıp vermeleri lâzımdır. Madde ve müşterilerin değişip değişmemesinde fark yoktur. Eğer gıdâ maddeleri bir cinsden ise — misli misline riâyet edilerek — alıp verirler; fazla yapamazlar (292). Meselâ, kasaba koyun

(292) Bunlar: arpa, buğday, tuz ve hurma gibi şeylerdir. Cinsi cinsine olursa, mislini geçemez, fakat değişik olursa: arpayı buğdaya, buğdayı hurmaya değiştirmek gibi, burada mümâselet aranmaz. Şâfiî'ye göre, ribâda illet, yenecek madde olmalarıdır. Buna göre bütün yiyeceklerde ribâ vardır. Diğer bir sözünde, yenecek madde olmaları ile ölçülen veya tartılan cinsten olmalarıdır. Buna göre, sayı ile verilen yumurta ve benzeri maddelerde ribâ yoktur. Mâlikî'ye göre, gıda olan veya tuz gibi gıdayı ıslah eden her maddede ribâ vardır. Hanefî'ye göre, ribâ, ölçülmek sûretiyle verilendedir. Buna göre, gıda olmayan birçok maddelerde ribâ vardır. Fazla malûmat için Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tefsiri C. 1, sf: 952 - 974'e bakılabilir.

verip, karşılığında peşin veyâ veresiye olarak et almak; ekmekçi muâmelesi, buğdayı verip karşılığında peşin veyâ veresiye ekmek almak; yağcılara, haşhaş, susam ve zeytin daneleri verip karşılığında peşin veyâ veresiye yağ almak; sütcüye süt verip, karşılığında peşin veyâ veresiye kaymak, yağ, yoğurt ve peynir gibi süttten mâmûl maddeleri almak, bütün bunlar harâmdır.

Bir yemek, cinsinin gayrı olan yemek ile ancak nakden satılır. Cinsiyle, hem nakden, hem de misliyle alınıp verilir. Bunun gibi her hangi yenecek bir maddeden yapılan veyâ çıkarılan kısımlar, o madde ile, ne fazlasıyla ne de misliyle alınıp verilir. Meseiâ buğday ile, buğdaydan yapılan un, ekmek ve kavut; üzüm ile, üzümünden yapılan pekmez ve sirke; hurma ile, hurmadan yapılan pekmez ve sirke; süt ile yağ, kaymak, ayran, süzme yoğurt ve peynir gibi şeyler almak câiz değildir. Yenecek madde tam ambar edilecek hâle gelmedikçe, misliyet değer taşımaz. Meselâ, yaş hurma yaş hurma ile, yaş üzüm yaş üzüm ile — misli misline de olsa, fazla eksik de olsa — alınıp verilemezler.

Bu anlattıklarımız, alış-veriş târihte faydalı kısa bilgiler olmakla beraber, şübhelendiği zamân tüccârın fetvâya baş vurması için tehlikeli noktaları tenbih ve işâretten ibârettir. Çünkü bu kadarını olsun bilmeyen tüccâr, farkında olmayarak hem ribâyı [fâizi], hem de harâmı irtikâb etmiş olur.

ÜÇÜNCÜSÜ AKD-I SELEM'DİR:

Selem husûsunda tüccâr, on şarta riâyet etmelidir.

1 — Re'sü'l-mâl'in [Sermaye] misliyle bilinmiş olmasıdır ki, malın teslimi mümkün olmazsa re'sü'l-mâl'in kıymetine baş vurabilsin. Hattâ sayılmadan bir avuç parayı bir ölçek buğdaya karşılık verirse, — iki sözün birine göre — sahih değildir.

2 — Akdin yapıldığı meclisten ayrılmadan, sermayenin ödenmiş olmasıdır. Şâyet, sonraya kalırsa selem bozulmuş olur.

3 — Alınacak olan maddenin vasıflarının târifi mümkün olmalıdır. Bunlar da, tahıl, hayvanat (293), madenler, pamuk, yün, ipek, süt, et, koku yağları ve benzerleri gibi şeylerdir. Ma'cunlarda yoğurulmuş ve birbirine karıştırılmış şeylerde bileşiklerde ve cüzleri

(293) Hanefilere göre, hayvanlarda selem olmaz. Çünkü hayvanların vasfını tâyin etmek güçtür.

muhtelif olan maddelerde selem câiz değildir. Bunlar, sun'î kumaş, imal edilmiş ok, ecza ve san'atları muhtelif olan çorap, mest, na'lin, ayakkabı ve hayvan derileri gibi şeylerdir. Ekmekde selem câizdir. Suyunun, tuzunun ve pişmesinin azlığı çokluğu mühim değildir.

4 — İhtilâfa düşmemek ve aldanmamak için, bütün bu vasıfları zamânında son haddine kadar açıklamaktır. Çünkü bu vasıfları tamâmen açıklamakla âdetâ mal, görülmüş gibi olur.

5 — Tecilli ise, ödeyeceği zamânın tâyinidir. Bunu, harman, üzüm, hurma ve elma zamânında, demek sûretiyle değil, ay ve gün göstermekle tâyin etmek lâzımdır. Çünkü bu mahsûllerin yetiştirme zamânı değişebilir.

6 — Teslim edilecek maddenin, zamânında teslimi mümkün olmak ve ekseriyetle vâde sonunda o muhitte, o mahsûlün elde edilmiş olmasıdır. Meselâ, üzüm satarak ödenecek parayı, üzümün henüz yetiştirmediği bir mevsime tâlik etmek doğru olmaz. Diğer meyvelerde de hüküm böyledir. Buğday alacak olan, ona güz aylarına kadar vâde vermelidir. Alacağı madde, ekseriyetle o muhitte yetişir ve müddet tamâm olduğu hâlde her hangi bir âfet sebebiyle borcunu ödeyemezse; alacaklı dilerse mühlet verir, dilerse verdiği parasına müracaat eder.

7 — İlerde münâzaaya düşmemek için, teslim edeceği yeri tâyin etmelidir.

8 — Muâyyen bir şeye tâlik etmemektir. Meselâ, şu bahçenin hurmasından, şu ağacın meyvesinden veyâ şu tarlanın buğdayından alırım deyip tâyin doğru olmaz. Çünkü tâyin, bunu borç olmaktan çıkarır. Yarın o bahçe veyâ tarlaya bir âfet gelirse, iş tehlikeye girer ve aynı zamanda bu tahakküm gibi bir vaziyet alır ve borçluya eziyet olur. Ancak kasaba veyâ büyük bir köy olursa, ben şu kasabanın veyâ şu köyün mahsûlünden alırım, diyebilir.

9 — Ender bulunan kıymetli şeylerde selem yapmamaktır. Meselâ, çok ender bulunan şu evsâfta bir inciye veyâhut da kolaylıkla bulunmayan şeyleri isterim, demek, doğru değildir.

10 — Yemek karşılığında yemek, para karşılığında para selem'i yapmamak. Bunları, ribâ bahsinde anlattık.

DÖRDÜNCÜ AKİD İCÂR MUÂMELESİDİR:

Bunun iki rüknü vardır. Onlar da ücret ve menfaattır. Taraflara ve yapılacak muâhedeye gelince, alış - verişde anlattıklarımız, burada da müteberdir. Ücret, alış - verişteki para gibidir. Şâyet ayın [peşin]

olursa alış - verişde anlattığımız gibi, tamâmen taraflar için tâyin edilmiş ve bilinmiş olması lâzımdır. Deyn [veresiye] olursa sıfat mik-darı mâlûm olmalıdır.

Birinci rükün, icârede, insânlar arasında âdet hâlini alan bâzı husûslardan kaçınmaktır. Bunlar:

— Evden alacağı kirayı tâmirine bırakmak, yâni tâmiri mukabilinde evde oturmak; bu, bâtıldır. Çünkü tâmire ne kadar para gideceği belli değildir. Hattâ parayı tâyin edip, bu parayı tâmirine vermeyi şart koşturmak da câiz değildir. Çünkü bu def'a, bu parayı tâmirine verip vermediği bilinemez.

— Deri yüzücüsünü, deriyi yüzdükten sonra, derilerini satın almak üzere şimdiden kiralamak; çünkü derilerin vasıfları aynı değildir, onu şimdiden tâyin mümkün olmaz.

Ölü hayvanların derileri karşılığında onları hârice taşımak için kiracı tutmak. Kepek veya un karşılığında değirmenci kiralamak. Bütün bunlar işçinin çalışmasından hâsıl olan neticelerdir. Bunlar ile işçiler kiralanmaz. Ücreti, önceden belli olan şeyden tâyin edilmelidir.

— Ev, dükkân, han, hamâm gibi binâların kiraya verileceği müddeti ve aylık kirasını tâyin etmek lâzımdır. Şâyet, «Aylığı bir altın» dese ve fakat ne kadar müddet kalacağını tâyin etmezse, müddet belli olmadığı için, bağlantı olmaz (294).

İkinci rükün, icâreden maksûd olan menfaattır. Yâni para vereceğin adama bir iş yaptırmak ve ondan bir kâr sağlamaktır. O da çalışmaktır. Tabii çalışacak olan, bu işde yorulacaktır. Böyle yorucu ve meşrû bir iş olup başkasının da kendisine vekâlet edebilmesi mümkün ise, bu gibi işlerde ücret vermek câizdir. Bu bâb ile alâkalı bütün mes'e-leler, bu esâsta toplanır. Burada uzun boylu teferruata girmeyeceğiz. Çünkü fıkıh kitâblarımızda buna dâir yeteri kadar tafsilât vardır. Burada ancak bâzı mühim ve günlük hayatta ihtiyâç duyulan husûslardan bahsedeceğiz. İşçi tutmakta lüzumlu olan beş cihet vardır; bunlara riâyet lâzımdır.

1 — Yapılan iş bir değer taşımalı, yâni işçi bu işde biraz yorulmalıdır. Dükkânı süslemek için vitrinlere koymak üzere icârla yiyecek maddeleri almak, elbise asmak için ağaç kiralamak, dükkânı süslemek için paraları kiralamak câiz değildir. Zîrâ bu işlerin hiç bir değeri yok-

(291) Hanefilere göre, bu muâhede bir ay için sahîbdir. İkinci ay taraflar bir arada iken muâhede bozulur.

tur. Âdetâ bir susam veya buğday dânesi satmağa benzer ki, câiz değildir. Yine bunun gibi, başkasının aynasına bakmağa, kuyusundan içmeğe, gölgesinde oturmağa ve ateşinden ışığını yakmağa benzer ki, bunların hiçbirisi para karşılığı olmaz. Bunun için, malını sattırmak maksadı ile tuttuğu dellâl'a para veremez. Çünkü nihâyet konuştuğu bir iki sözdür. Bu gibi dellâlların, malı tervic için söyledikleri sözler karşılığında aldıkları para harâmıdır. Çünkü konuşmalarında bir yolulma yoktur. Eğer bu dellâllar, ara bulmakta fazla koşuyor, konuşuyorsa, o zamân aldıkları para helâldir. Fakat ancak emekleri nisbetinde para alabilirler, fazla alamazlar. Yoksa tarafların muvâfık kalacakları şeylerden keyfî olarak para almaları helâl olmaz.

2 — Aranan menfaat, icar edilen şeyin kendisi olmamaktır. Meselâ, üzüm için bağı, yünü için koyunu, sütü için ineği, meyvesi için bostanı kiralamak câiz değildir. Çünkü bunlar, henüz belli olmayan bir maddeyi kiraya vermektir ki, câiz değildir. Süt anne kiralamak câizdir; zîra sütünü kendisinden ayırmak mümkün değildir. Kâtibin mürekkebinde ve terzinin ipliğinde de hüküm böyledir. Bunlarda da müsâmaha vardır.

3 — İşçi, ücretle verilen işi şer'an veyâ hissene yapabilecek kudrette olmak. Meselâ, gücünün yetmiyeceği işde bir adamı kiralamak; dilisini hoca tutmak câiz değildir. Şeri'atın yapılmasını harâm kıldığı ve tesliminden men'ettiği şeylerden de olmamaktır. Sağlam dişi çıkarmak veyâ şeri'atın müsâadesi olmadan sağlam bir uzvu kesmek, hayız gören kadını câmi temizliğinde vazifelendirmek, sihir ve kötü şeyleri öğretmek için adam tutmak, kocasının müsâadesi olmadan karısını süt anne olarak icar etmek, hayvan sûretleri yapmak ve kaplara altun gümüş yaldız yapmak için adam tutmak gibi... Bütün bunlar, bâtıldır.

4 — Verilen iş, aslında işçinin borcu veyâhut başkasına vekâlet etmek mümkün olmayan işlerden olmamaktır. Cihâd için ve niyâbet kabûl etmeyen diğer ibâdetler için ücret almak câiz değildir. Çünkü cihâd, kendisine farzdır. Kendisinin yaptığı bedeni ibâdetler de cihâd gibi, başkasının nâmına yapılmaz. Hac, ölü yıkamak, mezar kazmak, ölü defnetmek, cenâze taşımak gibi işlerde niyâbet câiz ve ücret de helâldir (295). Terâvih namâzını kıldırmak, ezân okumak, Kur'an ve ders okutmak için ücret almakta ihtilâf vardır. Fakat muayyen bir mes'eleyi veyâ muayyen bir sûreyi, muayyen bir şahsa okutmak için ücret almak câizdir.

(295) Hanefilerde hac için ücret değil, masraf alınır.

5 — Yapılan bu işin karşılığında te'min edilecek iş ve menfaat belli olmalıdır. Terzinin işi, dikiye elbise miktarı ile okutanın işi okutacağı süre ile kira işi taşıyacağı yük ve mesâfe ile bilinir. Âdet bakımından ihtilâf mevzûu olan her şeyi açıkça konuşmak ve ihmâl etmemek lâzımdır. Bunların hepsini anlatmak sözü çok uzatır. Âşikâr olan kısımlarını bilmesi ve şüpheli yerleri anlayıp sorması için, bu kadarını anlatmış olduk. Çünkü bütün teferruatı bilmek, avâmın değil, müftinin vazifesidir.

BEŞİNCİ AKİD KİRÂD'DIR:

Kirâd, sermaye birinden, iş diğerinden olmak üzere ortak ticâret yapmaktır. Bu husûsta riâyet edilmesi gereken üç rükün vardır.

Birinci rükün, re'sü'l-mâl [sermâye] dir. Bunun şartı, işçiye teslim edilmiş muâyyen para olmalı, pul ve eşya olmamalıdır. Çünkü bunlarda ticâret zor olur. Mikdarı mâlûm olmayan bir kese dolusu para demekle de olmaz. Re'sü'l-mâl [sermâye] bilinmediği takdirde, kâr da bilinmez «Para bende kalacak, mal alınacağı zamân vereceğim» diye şart koşturmak câiz değildir. Çünkü bu hâl, ticâret yolunu güçleştirir.

İkinci rükün, kârdır. Bunun da muâyyen olması şarttır. Meselâ, yapılan ticâretin yarısı, üçte biri, daha az veya çoğu gibi, belli olmalıdır. Şâyet, kazandığımız paranın yüz dirhemi senin, geri kalanı benim veya bu kadarı benim, diğeri senin, dese, bu olmaz. Çünkü belki yüz dirhem kâr yapılamıyacaktır. Bunun için muâyyen bir mikdar tâyin edilemez. Ancak yarısı, üçte biri veya dörtte biri diye tesbit edilir.

Üçüncü rükün, ortakçının yapacağı işdedir. Sermâyedâr onu daraltmayacak, vakitlerle tahdîd edip sıkıştırmıyacaktır. Döllerinden faydalanmak için mer'ada yayılan hayvanları almağı veya buğday alıp onu ekmek yapıp satarak kârından faydalanmayı şart koşarsa, bu sahîh olmaz. Zira ortaklaştığı kimse ancak ticâret ve ticâretle aîâkalı ölçmek, tartmak ve nakletmek gibi ticâri işlere me'zundur. Mal gütmek ve ekmek pişirmek ise ayrı birer san'attır. Yalnız falan adamdan mal alacaksın ve yalnız şu malı alıp satacaksın ve benzeri ticâret yollarını daraltacak şekilde şartlar koşarsa, muâhede fâsid olur (296). Aralarında muâhede kat'iyet kesbettikten sonra işçi, vekil olmuş olur ve bir vekil gibi, bu malda tasarruf eder. Sonra mal sâhibi istediği zamân, muâhede bozabilir. Muâhede bozulduğu zamân, mal paraya çevirilmiş hâlde ise, mes'ele yok. Re'sü'l-mâl da kâr da hepsi meydana-

(296) Hanefîlere göre, şahıs tâyininde muâhede fâsid olmaz.

da olur. Sermâyeyi aldıktan sonra kârını kolaylıkla bölüşürler. Şâyet para değil de mal ise, ortada kâr yoksa; mal, sâhibine intikal eder ve yine mes'ele kalmaz. Artık ortağına, «bunu paraya çevir» diyecek hakkı yoktur. Çünkü muâhede bozulmuştur. Şâyet işçi, satayım paraya çevireyim, der; mal sâhibi kabûl etmezse, söz mal sâhibinindir. Ancak işçi, kâr verecek hazır bir müşteri bulmuşsa, o zamân söz işçinin olur. Çünkü malda artış vardır. Malda kâr varsa, o vakit işçi sermâyeyi sermâye cinsinden olan başka bir mal ile satar. Bu sûretle kâr meydana çıkar ve bölüşürler. İşçi sermâyeyi satıp paraya çevirdiği zamân, geride kalan kısmı ortaktır, onu satamaz. Sene başında zekât mikdarını tesbît için mallarının hesâbını yapar ve değerlendirirler. Kâr varsa, herkes kârdan zekât borcunu öder ve işçi çıkan kâra sâhib olur.

Mal sâhibinin müsâadesi olmadan, işçi bu parayı yanına alıp bir yere gidemez (297). Şâyet giderse, alış - verişi sahih, fakat masrafları kendisine âit olur. Ancak mal sâhibinin müsâadesi ile giderse, o zamân nakil ve muhâfaza masrafları sermâye sâhibinedir. Nitekim hafif olmayıp ağır olan ölçü nakil ve tartılar da mal sâhibine âittir. Sergiyi açıp toplamak ve benzeri hafif işler, işçiye âittir.

Şehirde dururken, işçinin yâni tezgâhtarın iâşesi [yemesi] ve meskeni kendisine âittir. Dükân kirasını vermez. Bu iş için hârice çıkarırsa, bütün masrafları sermâye sâhibinedir. Dönüşünde, yolculuk için berâberinde götürdüğü matra vesâireyi, mal sâhibine iâde eder.

ALTINCI MUÂHEDE: ŞİRKET [ORTAKLIK] TIR.

Şirket akdi dört nevi'dir. Bunlardan üçü bâtıldır.

1 -- Şirket-i Mûfâvaza: Bu, ortakların, mevcûd mallarını, alacak verecek, borç - harç, mîras, leh ve aleyhlerinde olan her şeylerini ortaya koyarak, kurdukları ortaklıktır ki, bâtıldır (298).

2 -- Şirket-i Ebdân: Bu, hamallık, tellâllık ve benzeri çalışmalardan elde edecekleri kazanca ortak olmağı şart koşarak kurulan şirkettir. Bu da bâtıldır (299).

3 -- Şirket-i Vücûh: Bu, para hâtırlı ve itibârlı olan kimseden, çalışma da diğerinden olmak üzere kurulan şirkettir. Bu da yukarıdaki iki ortaklık gibi bâtıldır (300).

(297) İmâm-ı A'zâm'a göre; emniyetli zamânda gidebilir.

(298) Hanefilere göre, bu ortaklık, âkil, bâliğ ve hür olan iki kişi arasında sahihtir.

(299) İmâm-ı A'zâm'a göre, ister ayrı ister bir arada olsun, bu ortaklık sahihtir.

(300) İmâm-ı A'zâm'a göre, bu ortaklık sahihtir.

4 — Şirket-i İnan : Bu, ortakların, mevcûd sermâyelerini birleştirerek ve her biri diğerine tasarruf selâhiyeti vererek, sonra da kâr ve zararı sermâyeleri nisbetinde bölüşmek sûretiyle kurdukları şirkettir. Sahih olan, ancak bu nevi ortaklıktır. Bu hükmü, bâzı şartlarla değiştirmek câiz değildir. Sonra biri diğerini azlederse, herkesin mülkü ayrılmış olur.

Sahih olan kırâd ve müdaraba yolu ile olan ortaklıkta mal müstereklîği câiz değil. Fakat şirkette, satın alınan malda ortaklık câizdir, nakit şart değildir.

Ticâretle uğraşan herkesin, fıkıhtan bu kadarını bilmesi lâzımdır. Aksi takdirde farkında olmıyarak harâma düşebilir.

Kasap, ekmekçi ve bakkaliye işlerinden kimse müstağni olamaz. Bunlarda karışıklık üç yünden olur: Satış şartlarını veyâ selem şartlarını ihmâl etmekten, veyâ yalnız muâtât yolu ile satış yapmaktan. Çünkü âdet olarak günlük ihtiyâçlar yazılır, aybaşında hesâblanır, sonra anlaşmak sûretiyle değerlendirilirler. Zarûret dolayısıyla kadı ve müftiler, bunu mübâh görmektedir. Malı müşteriye teslim etmeleri — karşılığını beklemekle beraber — onu harcamasının mübâh olduğuna hamlediliyor ve bu sûretle yenmesi helâl görülüyor. Fakat yemeyle tazmin etmesi ve telef etmesiyle de kıymetini ödemesi vâcibtir. Bu borçlar, zimmetinde toplanıyor. Aralarında muâyyen bir mikdar üzerinde anlaşma olduğu zamân, karşılıklı haklarından tamâmen vazgeçmeli ve helâllaşmalıdırlar, ki zimmette, âhirette ödenecek bir borç kalmasın. Ara yerde her ne kadar bâzı farklar olursa da, bu sûretle ib-râ-ı zimmet etmiş olurlar. İşte, mütedeyyin kimselerin bu husûslarda, hiç olmazsa bu kadarla yetinmeleri vâcibtir. Çünkü bu gibi günlük ihtiyâçlarda tarttırmak, sözle muâhede yapmak, herbirinin ayrı ayrı fiatı üzerinde durmak cidden çok zordur. Her çeşidinden bir araya toplanıp çoğaldıkları zamân onları değerlendirmek kolaylaşır. Tefvik, yalnız Allah'tandır.

ÜÇÜNCÜ BÂB

TİCÂRÎ MUÂMELELERDE ZÜLÜMDEN KAÇINIP ADÂLETE RÎÂYET ETMEK BEYÂNINDADIR

Bilmiş ol ki, iki kişi arasındaki muâmele öyle bir şekilde cereyân eder ki, müftü, onun sıhhatine fetvâ verir. Fakat bu muâmele zülmü mucib olacak şekilde haddi aşar ve sâhibi, Allahın gazâbına müstehak olur. Zira her yasak olan şey, muâhedenin bozulmasını iktizâ etmez. Bu, zarârı umûmî olmak ve yalnız muâhede ettiği kimselere münhasır olmak üzere iki kısma ayrılır.

BİRİNCİ KISIM

ZARÂRİ UMÛMÎ OLANDIR.

Bu da bir kaç nevidir.

Birinci nevi, ihtikâr [karaborsacılık] tır. Gıdâ maddesi satan kimse, bunları depo ederek fiâtının artmasını bekler. Bu ise, zarârı, umûma şâmil olan bir zülümdür. Sâhibi de şeriat nazarında kötü bir insândır Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنِ اخْتَكَّرَ الطَّعَامَ اَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ، لَمْ يَكُنْ صَدَقَ قَوْمًا
كَفَّارَةً لِاخْتِكَارِهِ

«Bir kimse, yiyecek maddesini kırk gün hapsedtikten sonra, onu tasadduk etse, yine de ihtikârının günâhına kefâret olmaz» (301) buyurmuştur. Abdullah b. Ömer (R.A.) in rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

(301) Ebû Mansûr Deylemi «Müsnedü'l - Firdevs» inde Ali (R.A.) den; Hatib «Ta-rih» inde Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

مَنْ اخْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَقَدْ بَرَّئَ مِنَ اللَّهِ وَبَرَّئَ اللَّهُ مِنْهُ

«Bir yiyecek maddesini kırk gün hapsedip piyasaya çıkarmayan kimse, Allah'tan uzaklaşmış ve Allah da ondan uzaklaşmış olur» (302). Denildi ki, muhtekir «Bütün insanları öldürmüş gibidir.» Hz. Ali (R.A.): «Yiyecek maddesini kırk gün ihtikâr edenin, kalbi katılaşır.» demiştir. Hz. Ali'nin (R.A.) bir muhtekirin, gıdâ maddesini yakaladığında yaktığı rivâyet edilir.

İhtikârdan sakınanların fazîletini ifâde eden hadis-i şerif:

مَنْ جَلَبَ طَعَامًا فَفَاعَهُ بِسَمِّ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِهِ

«Hâriçten yiyecek maddesi getirip, onu, günün râyicine göre satışa arzeden, tamâmını tasadduk etmiş gibidir» (303). Diğer bir ifade ile :

فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَ رَقَبَةً

«Bir köle azâd etmiş gibidir» buyurulmuştur. Allahü Teâlâ'nın:

وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ يَأْخُذْ بِظُلْمٍ نَذَرَهُ مِنْ عَذَابِ آلِيمٍ

«Kim ki orada [Harem-i şerifte] zulümle haktan meyli murâd ederse, Biz ona elem verici azâbı tattırırız» (22 - Hacc: 25) kavli şerifinin tefsirinde, ihtikâr da bu zulme dahildir ve bildirilen tehdid ona da şâmilidir, denilmiştir.

Bir tüccâr, Vasıt şehrinden, bir gemi yükü buğdayı Basra'ya gönderdi. Basra'daki vekiline, «Buğday gelir gelmez, hemen satışa arzet.» dedi. Tüccârlar, oldukça bolluk olduğunu, bir hafta bekletildikten sonra satıldığı takdirde iki misli kâr yapılacağını, söylediler. Vekil de buğdayı bir hafta bekletti ve iki misli kâr ile sattı ve keyfiyeti mâlî gönderen tüccâra yazdı. Tüccâr cevabî mektubunda: «Ya-hu, biz dinimizin selâmeti nâmına az kâra kanâat edenlerden idik. Sen yanlış hareket ettin. Biz dinimizden fedâkârlık ederek fazla kârı sevenlerden değiliz. Siz bize karşı büyük bir cinâyet işlediniz. Mektû-

(302) Ahmed ve Hâkim, kuvvetli sened ile Ibn Ömer (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(303) Ibn Merdûye tefsirinde Ibn Mes'ûd (R.A.) den rivâyet etmiştir.

hımmu alır almaz, bütün mâlî Basra fakirlerine sadaka olarak dağıt. Yapacağımız bu tasaddukla fazla bir şey beklemiyorum. Yapılan ihtikârın cezâsından kurtulursak, bizim için en büyük bahtiyarlık bu olacaktır.» dedi.

Bilmiş ol ki, ihtikârdan nehyeden emirler mutlaklardır. Bu husûsta cins ve zamân olarak iki şeye dikkat etmek lâzımdır.

Cins: Cins itibâriyle ihtikârdır. Bütün yiyecek maddelerine şâmilidir. Gıdâ maddesi olmayan ve gıdayâ yardımcı bulunmayan ilâçlar, otlar zaferan ve benzeri şeyler ihtikâra girmez. Yiyecek maddesi olarak tâyin edilen et, meyve ve devâmlı olarak değilse de bâzı hâllerde gıdâ vazifesini görebilen kısımlarda ihtikâr, şübhelidir. Ulemâdan bâzıları; yağ, bal, şıra, peynir, zeytinyağı ve benzeri maddelerde de ihtikârın olabileceğini söylemişlerdir.

Zamân: İhtikârın zamânında da ihtilâf vardır. Yukarıda Basra'ya giden buğday hikâyesinde anlattığımız gibi, genişlik ve bolluk zamânında da olsa, yine ihtikârın yasak olması ihtimâli olduğu gibi, gıdâ maddelerinin kesatlık zamânında olacağı ihtimâli de vardır. Yiyecek maddesi kesat ve halkın ihtiyâcı olduğu esnâda daha pahalı satmak maksadıyla, malı piyasaya çıkarmamak sûretiyle, muhitindeki insânları zararlandırmaktır. Buna göre, bolluk olup, istenen maddenin herkeste bulunduğu ve değerinden fazla para veren olmadığı bir sırada, bir de kesatlık beklemiyorsa, kimseye bir zararı olmayacağı için, malı tutmasında ihtikâr yoktur. Kesatlık zamânında bal, yağ, peynir ve benzeri maddeleri tutmakta âmmeye zarar olduğu için, ihtikâr vardır. Demek oluyor ki, ihtikârın harâm olup olmaması, yapacağı zarâra bağlıdır. Yiyecek maddesini tahsisten kat'i olarak anlaşılan da budur. Kimseye zararı olmadığı zamânda bile kerâhetten hâli değildir. Çünkü bu, zararın başlangıcı sayılır. Zira piyasada malın bulunmaması, fiyatların yükselmesine sebeptir. Bu ise, âmmeye zarardır. Zararın mukaddimesini beklemek, zarar gibi mahzûrludur. Ancak ondan biraz ehvendir. Zararın derecesi nisbetinde kerâhet ve harâm dereceleri de fark eder.

Hülâsa: Gıdâ maddelerinde ticâret, pek makbûl değildir. Çünkü gıdâ maddelerindeki ticârette, insânların zarûri ihtiyâçlarından kâr sağlamak vardır. Yüksek bir meziyet olan ticâreti zarûri olmayan diğer maddelerden yapmak daha uygundur. Bunun için Tâbiînden birisi adamın birine şöyle öğüt vermiştir: «Oğlunu, iki ticâret ve iki san'ata verme. Ticâretler: Yiyecek maddeleri ve kefen satıcılığıdır. Çünkü bunların satıcılığını yapanların birisi kıtlığı, diğeri de insânların ölümünü arzû eder. Zirâ bu maddelerden bol ticâret, ancak bu sâyede mümkün olur. San'atların da birisi cezzarlık [kasaphk], di-

geri de kuyumculuktur. Kasaplık, kalb katılığı ve merhametsizliği doğurur. Diğerisi ise, dünyâyı altun ve gümüş ile süslemeğe çalışır.» demiştir.

İkinci nevi: Kalp parayı piyasaya sürmektir. Paranın kalp para olduğunu bilmeyerek alan kimseye zulmedilmiş olur. Bu kimse de bu parayı bilmeyerek bir başkasına verirse, zulüm buna intikal eder. Bilererek kalp parayı başkasına verecek olurlarsa, hepsi zulmetmiş olur. Böylece zarâr çoğalır ve fesâd genişlemiş olur ve hepsinin günâhı, parayı ilk defâ piyasaya süren kimseye rücû eder. Çünkü bu kapıyı ilk açan kendisidir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ سَرَّ سُرَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ كَانَ عَلَيْهِ وَزْرُهَا
وَمِثْلُ وَزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا ۝

«Her kim kötü bir çıkar açar da, kendisinden sonrakiler o yolda giderlerse, açtığı çıkarın günâhı kendisine yükletildiği gibi, kendisinden sonra o yolda gidenlerin günâhı da yükletilir; bununla berâber onların günâhından hiç bir şey eksilmez» (304) buyurmuştur. Bâzıları şöyle demiştir: «Bir kuruş kalp parayı başkasına vermek, yüz kuruş çalmaktan kötüdür. Çünkü yüz kuruşu çalan, bir defâda çalmıştır. Fakat kalpazanlık kötü bir itiyâttır. Kalp para ortadan kayboluncaya veyâ ele geçinceye kadar eiden ele dolaşır. Öldükten sonra da bu kalp para, onu ilk defâ piyasaya çıkaran kimsenin defterine günâh yazılmasına sebep olur.» Günâhı da kendisiyle berâber ölen kimseye ne saâdet... Yazık o kimseye ki, kendisi öldüğü hâlde günâhı devâm eder, onunla kabrinde azâb olunur; ondan sorulur. Allahü Teâlâ:

وَنُكْتَبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ۝

«Onların takdim ettiklerini ve eserlerini yazarız» (36 - Yâsin: 12) buyurmuştur. Yâni amellerinin eserlerini de yazarız, örnek oldukları kötülükleri yapanların günâhları gibi günâh da onlara yazarız, demektir. Yine Allahü Teâlâ:

يُنَبِّئُ الْإِنْسَانَ بِمَا قَدَّمَ وَآخَرَهُ ۝

«O gün insân, takdim ve te'hîr ettiği şeylerden haberdar edilir»

(304) Müslim, Cerir b. Abdullah (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(75 - Kıyâme: 13) buyurmuştur. Te'hîr ettiği, örnek olduğu kötülüklerdir.

Kalp paralarda riâyet edilmesi gereken beş esâs:

1 — Böyle bir geçmez para kendisine verilen kimse, onu başkasının eline geçmiyecek şekilde imhâ etmeli, sakın başkasına vermeğe kalkışmamalıdır.

2 — Ticâretle iştigal eden kimse, kalp parayı tanımalıdır. Bu, yalnız kendisini kurtarmak için değil, başkasına kalp para vermemek için de lüzümlüdür. Çünkü bilmeyerek de olsa, yaptığı bu hatâdan mes'ûldür. Her işin kendisine mahsûs bir ilmi vardır. Herkesin meşgûl olduğu işle alâkalı ilmin inceliklerini öğrenmesi vâcibdir. Bunun için Selef-i sâlihîn, paraları tanımağa çalışırlardı. Gaayeleri dünyâlık değil, dinlerini korumaktı.

3 — Bu parayı verdiği kimse, kalp olduğunu bilerek bu parayı kabûl ederse; veren, yine kendini günâhtan kurtaramaz. Çünkü bu nu alanın maksadı, kalp olduğunu anlamayan başka bir kimseye vermektedir. Böyle bir düşüncesi olmayan, elbette kalp parayı almaz. Böyle bilerek vermekle, ancak verdiği kimse aldanmamış oluyor. Diğer günâhlarda her ikisi müşterektir.

4 — Bu gibi kalp paraları bulduğu yerde almaktır. Böyle yapmakla Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

رَحِمَ اللَّهُ أَمْرًا سَهْلَ الْبَيْعِ سَهْلَ الشِّرَاءِ سَهْلَ الْقَضَاءِ سَهْلَ الْإِقْضَاءِ

«Alış - veriş ederken, alacağımı talep, borcunu edâ ederken kolaylık gösteren kimseye Allah rahmet eylesin» (305) hadîsi ile amel etmiş olur. Kalp parayı, imhâ etmek maksadıyla alırsa, bu duânın bereketi içine girmiş olur. Şâyet, kalp parayı başkasına vermek maksadıyla alırsa; bu, hayır sûretinde şeytandan gelen bir şeydir, bu hadîs hükmüne aslâ giremez.

5 — Kalp para derken, yalnız yüzünde gümüş yaldızı olup da gümüş olmayan; altun yaldızı olup da altun olmayan, altun ve gümüş paraları kasdediyoruz. Ama içerisinde gümüş veyâ altunu olup da bakır ile karışık olanlar, o muhitin geçer akçesi ise, bununla muâmele yapmakta ulemâ ihtilâf etmiştir. Beldenin parası bu ise — içindeki hâlis altun veyâ gümüş, bilinsin bilinmesin — onunla ticârî muâmeleye, ekseriyet ruhsat vermiştir. Şâyet o memleketin parası

(305) Buhârî, Câbir (R.A.) den rivâyet etmiştir.

değilse, onunla ticârî muâmele câiz değildir. Ancak, altun ve gümüş mikdarı bilinirse, câizdir. Şâyet, kendisinde altunu veya gümüşü eksik olan para varsa, onu müşterisine bildirmeli, bu parayı veya bu gibi eşyâyı herkese değil, ancak böyle hâleli para ve malın alım satımını mübâh görmeyen kimselere vermelidir. Çünkü buna aldırış etmeyenlere verirse fesâda sebep olur. Bu ise, bilerek, şarapçıya üzüm satmak gibidir. Böyle yapmak, hem tehlikeli, hem de kötülüğe yardım ve kötülüğe iştiraktır. Ticârî hayâtın bu inceliklerinde hak yolunu seçmek nâfile ibâdetlerle uğraşmaktan daha efdaldır. Bunun için, dürüst tüccârlar, Allah katında ibâdet edenlerden daha sevimlidir, denilmiştir. Selef, bu husûslara çok ehemmiyet verir ve son derece ihtiyâtlı davranırdı. Gâzilerden bir zât şöyle diyor: «Bir defâ şişman ve iri yapılı bir düşmânı [kâfiri] öldürmek için, ona hamle ettim. Atım yürümediği için mecbûrî geri döndüm. Bir ara düşmân yine bana yaklaştı, tekrâr hamle etmek istedim, fakat atım gitmedi. Üçüncü defâ tekrâr hamle etmek istedimse de atım geriye kaçtı. Buna çok üzuldüm; çünkü atımın böyle hareketine tesâdüf etmemiştim. Bu üzüntü içerisinde atımı yanıma aldım, çadırın gölgesinde oturdum. Neden böyle oldu diye düşünürken uyudum. Rüyâmda atım bana şöyle hitâb ediyordu: «Sen kalp para ile bana satın aldığın yemi yedirdiğin hâlde benim üzerimde düşmân öldüreceğini mi sandın? Hayır, buna aslâ imkân yoktur.» Telâşla uyandım ve yem satan adama gittim: «Akşam sana verdiğim paralar duruyor mu, duruyorsa ver bakayım.» dedim. Adam paraları verdi ve ben içlerinden kalp olan parayı buldum ve değiştirdim.»

İşte ihtikârın, umûmî zarârlarına dâir misâller. Diğerlerini de var buna kıyâs eyle...

İKİNCİ KISIM

ZARÂRİ YALNIZ MUÂMELE ETTİĞİ KİMSEYE DOKUNANDIR

Alış-veriş ettiği kimseyi zarârlandıran her şey, zulümdür. Adâlet, din kardeşine zarâr vermemektir. Buradaki umûmî kaaide, kendin için sevmediğini, din kardeşin için de sevmemektir. Sana yapıldığı zamân hoşlanmadığın, kalbini inciten ve ağırına giden muâmeleyi, sen de başkalarına yapmamalısın. Ticâret hayâtında kendi parası ile karşısındakinin parasını aynı görmelidir. Kendi ihtiyâcı için satın alacak olsa, ancak beş kuruş verebileceği bir malı, başkasına altı kuruşa satan, muâmelede başkasına yapmakla me'mûr olduğu

nasihati terk etmiş ve kendisi için sevdiğini, onun için sevmemiş olur. Bu bir icmâldir. Tafsiline gelince, bu da dört sebepte aranır:

Birincisi, malını değerinden fazla övmemek.

İkincisi, malının kusûrunu ve gizli ayıplarını örtmemek ve noksânlarını söylemek.

Üçüncüsü, tartı ve ölçüde hile ve eksiklik yapmamak.

Dördüncüsü, müşteri bildiği takdirde almayacak olduğu bir malın fiâtını müşteriden gizlememek.

BİRİNCİSİ

1 — Malını övmemek. Şâyet malını, kendisinde olmayan vasıflarla övüyorsa, yalan söylemiş oluyor. Müşteri, onun sözüne aldandarak malı alırsa, yalanla birlikte, müşteriye zulmetmiş oluyor. Müşteri kabûl etmişse, yalancı ve mürüvvetsiz bir adam olmuş olur. Çünkü yalanı açığa çıkıyor. Gerçi yalanın her çeşidi mürüvvetsizliktir, fakat revâç bulan yalan, görünüşte mürüvveti düşürmez. Yok eğer, malında olan vasıflarla onu övmeye çalışıyorsa, boş lâf etmiş ve lüzumsuz sözler söylemiş olur. Halbuki, konuştuğu her sözden, huzûr-ı ilâhîde mes'ûldür. Nitekim Allahü Teâlâ:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَبِيدٌ

«O [insân], her ne söz söylerse, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır» (50 Kaaf: 18) buyurmuştur. Ancak, müşterinin bilmediği ve malda mevcûd olan vasıfları müşteriye anlatabilir. Meselâ, köle, câriye ve hayvânların ahlâk ve tabiatlarını mübalâğasız ve kısaca anlatmasında beis yoktur. Bundaki gaayesi, müşteriye malının kalitesini anlatmakla, onu yormadan ihtiyâcını te'min etmektir.

Ticârette yemin etmek uygun değildir. Eğer yalancı ise, yalan yere yemin etmiş olur ki, bu mâmûreleri harâbeye çeviren çok büyük günâhlardandır. Doğru ise, cüz'i menfaatine, Allahü Teâlâ'nın adını âlet etmiş olur ki, bunda da hatâ etmiş sayılır. Zira dünyâ, zarûretsiz, Allah adı ile terviç edilmeğe değmez. Haberde:

وَيْلٌ لِلتَّاجِرِ مِنْ بَلَىٰ وَاللَّهِ وَلَا وَاللَّهِ وَوَيْلٌ لِلْمُصَانِعِ مِنْ غَدٍ وَبَعْدَ غَدٍ

«Evet, vallâhi öyledi, evet vallâhi öyle değildir diyen tâcire ve bugün değil yarın [geleceğim ve yapacağım], yarın değil öbür gün

[geleceğim veya yapacağım] diyen san'atkâra bu sözlerinden dolayı **yanıklar olsun»** (306) diye vârid olmuştur. Yine haberde şöyle vârid olmuştur:

الْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ مُنْفِقَةٌ لِلْسِّلَعَةِ مُنْجِقَةٌ لِلْبَرَكَةِ هـ

«(Ticârette) yalan yemin malın sürümünü te'min ederse de, (kazançın) bereketini giderir» (307). Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem Efendimiz:

ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عُثْلٌ مُسْتَكْبِرٌ
وَمَنَانٌ يَعْطِيهِ وَمُنْفِقٌ سِلَعَةً يَمِينٍ هـ

«Üç (sınıf) var ki, kıyâmet gününde Allahü Teâlâ bunlara (rahmet nazarıyla) bakmaz. Onlar: Kibirli fakir, verdiklerini başa kakanlar ve yemin ile mal satanlardır» (308), buyurmuştur. Doğru olarak malını övmek, lüzûmsuz bir söz olup, rızkını arttırmakta hiç bir te'siri olmaması bakımından, mekrûh olduğuna göre, yeminin ne kadar şiddetli olduğu âşikârdır.

Yûnus bin Ubeyd, bir nevi kumaş satardı. Kendisinden elbise isteyen bir müşterisine, tezgâhtarı kumaş çıkarıp gösterirken, «Allah'ım, Cennet'ini bizlere nasib eyle.» dedi. Bunu gören Yûnus bu sözün satışta bir dahli olur korkusu ile, malı yerine koymasını tezgâhtarına emretti. İşte bu gibiler, dinlerini kaybetmeden dünyâ ticâretini yapmış olan bahtiyar kimselerdir. Böyleleri, âhiret-kârının dünya ticâretinden makbûl ve hayırlı olduğunu bilenlerdir.

İKİNCİSİ

2 — Malının gizli ve âşikâre bütün kusûrlarını söyleyip hiç birini gizlememesi vâcibtir. Malın kusûrunu müşteriden gizlemek, zulüm ve onu aldatmaktır ki, her ikisi de harâmdır. Aynı zamânda muâmelesinde yapmakla mükellef olduğu nasîhati de ihmâl vardır. Halbuki bu açıklamayı yapmak onun vazifesidir. Elbisenin güzel tarafını gösterip, kusurlu tarafını gizleyen, hiyânet etmiş olur. Kusûrunu gizlemek içîn, elbiseyi karanlıkta göstermek de aynıdır. Hattâ ayakkabının biri iyi diğeri kötü ise, kötüsünü saklayıp iyisini göstermek de böyledir.

(306) «Müsnedü'l - Firdevs» sâhibi, benzerini Enes (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(307) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(308) Müslim, Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmiştir.

Hıyânetin ve kötüyü iyi ile karıştırıp aldatmanın harâm olduğuna şu rivâyet delâlet etmektedir: Resûl-i Ekrem, ekin pazarına uğramıştı. Orada iyi bir buğday gördü. Hoşuna giden bu buğdayı eli ile yoklayınca, altının yaş olduğunu gördü. Bunun üzerine: «Bu nedir?» diye sordu. Buğday sâhibi: «Yâ Resûlallah, yağmur altında kaldı ve ıslandı.» deyince, Resûl-i Ekrem:

فَهَلَّا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ حَتَّى يَرَاهُ النَّاسُ؛ مَنْ غَشَّاهُ فَلَيْسَ مِنَّا

«Niçin ıslak kısmını üste çıkarmadın? Herkes görür de ona göre alırdı. Bizi aldatan, bizden değildir» (309) buyurdu.

Şu hâdise de, doğruyu söylemek sûretiyle nasihatte bulunmanın vücûbuna delâlet etmektedir: Cerir, Resûl-i Ekrem'e gelerek İslâmiyeti kabûl etti. Geri dönüp giderken, Resûl-i Ekrem, elbisesinden tutarak Cerir'i kendisine doğru çekti ve ticârette aldatmamasını, herkese doğruyu söyleyip nasihatte bulunmasını şart koştu. Bundan sonra Cerir, malını satacağı zamân, malın bütün kusûrunu müşteriye söyler, «İşte mal, işte kusûrları ve işte fiâtı. İster al, ister alma» derdi. «Sen böylelikle bir şey kazanamazsın.» diyenlere, Cerir: «Biz Resûl-i Ekrem'e böyle söz verdik; kazansın, kazanmasın, verdiğimiz sözden dönen değiliz» diye cevâb verirdi (310). Vâile bin Eska'nın hazır bulunduğu bir yerde bir deve satıldı. Vâile, devenin ayağında ârıza gördü. Alıcıya söyleyecekti fakat unuttu. Alıcı deveyi alıp giderken hatırladı ve kendisine seslendi: «Et için mi yoksa yük için mi aldın?» dedi. Adam: «Yük için aldım.» deyince, Vâile: «Ayağında ârıza var, fazla yol gidemez.» dedi. Bunun üzerine, adam, deveyi iade etti ve yeniden pazarlık yaparak, yüz dirhem eksikine deveyi tekrâr aldı. Bundan sonra satıcı, Vâile'ye: «Mübârek adam, niçin pazarlığımızı bozdun ve beni zarâra soktun?» dedi. Vâile: «Biz herkese nasihat etmek ve doğruyu söylemek üzere söz verdik ve Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu duydum:

لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ يَبِيعُ بَيْعًا إِلَّا أَنْ يُبَيِّنَ أَفْتَهُ وَلَا يَحِلُّ لِمَنْ يَعْلَمُ
ذَلِكَ إِلَّا تَبَيُّهُهُ

«Bir malı, kusûrunu söylemeden satmak hiç kimseye helâl ol

(309) Müslim, Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(310) Buhârî ile Müslim, rivâyet etmişlerdir.

maz. Malın bu kusûrunu bilene de, onu söylememek helâl olmaz» (311) dedi. Onlar ticâretteki nasihatten, kendisi için râzı olacağı şeye din kardeşi için de rızâ göstermesini, anlamışlardır. Bunu bir fazilet ve üstünlük değil, belki İslâmiyetin esâslarından saymışlardır. Çok kimseler, bunu ağır buldukları için, insânlardan uzaklaşıp ibâdeti tercih etmişlerdir. Çünkü insânlar arasına girmek ve onlarla yapılan muâmelede Allah hakkına riâyet etmek, sıddıklar makaamıdır. Bunun da, ancak iki şeye inanmakla tatbiki mümkündür:

Birincisi, hile yolu ile yapılan alış - verişlerin rızkı arttırmadığını, belki serveti mahvedip, bereketini kaldırdığını bilmek ve böyle hile yolu ile azar azar biriktirdiğini, Allahü Teâlâ'nın birden mahvedeceğine inanmaktır. Şöyle bir hikâye anlatılır: Adamın birinin bir ineği varmış. Adam, bu ineğin sütüne su katar ve öyle satarmış. Günün birinde yağın yağmurlardan meydana gelen sel, ineği götürmüş. Adamın çocuklarından biri, «Süte kattığımız sular toplandı sel oldu ve ineği götürdü.» demiş. Nasıl böyle olmasın ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz:

الْبَيْعَانِ إِذَا صَدَقَا وَنَصَحَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِذَا كَتَمَا
وَكَذَبَا تَزَعَّتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا

«Alici ile satıcı doğru söyleyip birbirine nasihat ettikleri zamân, alış - verişleri bereketlenir; malın kusûrunu gizleyip yalan söyledikleri zamân, alış - verişlerinin bereketi kalkar» (312) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

يَدُ اللَّهِ عَلَى الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يَخَاوُنَا فَإِذَا تَخَاوَنَا رَفَعَ يَدَهُ عَنْهُمَا

«Allah'ın (yardım) eli, birbirine hıyânet etmedikçe, iki ortak iledir. Bunlar, birbirine hıyânet ettikleri zamân, Allah onlardan (yardım) elini kaldırır» (313). Şu hâlde, sadaka, malı eksiltmediği gibi, aldatmak da malı çoğaltmaz. Malın ancak terâzide azalıp çoğalacağını sanan, bu hadise inanmamış demektir.

(311) Hâkim ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahîh olduğunu söylemiştir.

(312) Buhârî ile Müslim, Hâkim b. Hizam (R.A.) dan rivâyet etmişlerdir.

(313) Ebû Dâvûd ve Hâkim, Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmişler; Hâkim, isnâdı sahîhdır, dedi.

Bir dirhem'in, insânın dünyâ ve âhiret saâdetine sebep olacak şekilde bereketli olabileceğine; binlerce dirhem'in, kişinin helâkine sebep olacak şekilde hayırsız ve bereketsiz olduğuna, hattâ, «Keşke bu servet bizde olmasaydı» diyecek vaziyete düşürdüğüne inanan kimse, «Hile ve hıyânet malı arttırmaz, sadaka malı eksiltmez» sözünüzün mânâsını anlamış olur.

İkincisi, nasihatın hakikatini anlamak, tamâmlamak ve kolaylıkla tatbik edebilmek için inanılması zarûrî olan ikinci madde şudur:

Âhiret kazancının dünyâ kazancından hayırlı; dünyâ varlığının ölüm ile sona erip, günâhlarının ise devâm edeceğini, aklı başında olanın, âhireti dünyâ ile değiştiremeyeceğini ve bütün iyiliklerin, dinin selâmetinde olduğunu bilmektir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

لَا تَزَالُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَدْفَعُ عَنِ الْخَلْقِ سُخْطَ اللَّهِ مَا لَمْ يُؤْتِرُوا صَفْقَةً
دُنْيَاهُمْ عَلَى آخِرَتِهِمْ ۝

«Lâ ilâhe illallah, kelime-i mübârekesi insânlardan —dunyâ kârını, âhiret ticâreti üzerine tercih etmedikleri müddetçe— Allah'ın gazâbını kaldırmakta devâm eder». Başka bir rivâyette de:

مَا لَمْ يَبَالُوا مَا نَقَصَ مِنْ دُنْيَاهُمْ بَسَلَامَةً دِينِهِمْ فَادَّافَعُوا ذَلِكَ وَ
قَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى كَذَبْتُمْ لَسْتُ بِهَا صَادِقِينَ ۝

«Dinlerinin selâmeti nâmına dünyâlıktan kayıplarına aldırış etmedikleri müddetçe; tevhid, Allah'ın gazâbını onlardan uzaklaştırır. Bunu yaptıkları, yâni dünyâlıktan olan kayıplarına üzüldükleri ve «Lâ ilâhe illallah» dedikleri zamân, Allahü Teâlâ: «Yalan söylüyorsunuz, bu sözünüzde sâdık değilsiniz, buyurur» (314) demişlerdir. Diğer bir hadisde:

مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ ۝

«İhlâs ile «Lâ ilâhe illallah» diyen, Cennet'e girer» (315) buyu-

(314) Ebû Ya'la ve Beyhaki, Enes (R.A.) den rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(315) Taberânî, «Mu'cemü'l-Kebir» ve «Mu'cemü'l-Evsat»ında hasen isnâd ile Zeyd b. Erkam (R.A.) den rivâyet etmiştir.

rulmuştur. «Şehâdetle ihlâs nedir?» diye sorulduğunda, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz:

أَنْ يُحِذِرَهُ عَمَّا حَرَّمَ اللَّهُ هـ

«Kendini, Allahü Teâlâ'nın harâm kıldıklarından korumasıdır» buyurdu. Diğer bir rivâyette de:

مَا أَمِنَ بِالْقُرْآنِ مِنْ اسْتَحْلَ حَرَمِهِ هـ

«Kur'an'ın harâmını helâl sayan kimse imân etmemiştir» buyurmuştur (316)

Âhiret kazancındaki sermâyenin imân olduğunu ve bu gibi hileli işlerin imâna zarâr vereceğini bilen kimse, muâyyen günlerde istifâde edeceği cüz'i bir kârdan dolayı, sonu olmayan ebedî bir ömür için hazırlanan imân sermâyesini elbette kaybetmek istemez.

Tâbiünden bir zât: «Cemâatle dolu bir câmîe gırsem ve benden:

— Bunların en hayırlısı kimdir? diye sorulsa:

— En çok nasihat edendir, derdim. Bu cemâat içerisinde, en çok nasihat eden şu zâttır, deseler, ben:

— O hâlde en hayırlısı odur, derim. Onlar:

— Bu cemâatin en hayırsızı kimdir? deseler, ben:

— En çok hile yapıp aldatandır, derim. Onlar:

— En çok hile yapan şu adamdır, deseler, ben:

— O hâlde en hayırsız budur, derim.» dedi.

İyiye kötü ile karıştırıp, hile ile satış veya hileli san'at, harâmdır. Bir san'atkâr, başkası tarafından yapıp kendisinin kabûl etmiyeceği hileli bir işi, başkasına yapmamalıdır. San'atkâra yakışan, işini en sağlam bir şekilde yapmak, sonra da —varsa— kusûrunu alıcıya söylemektir. Ancak bu şekilde kendisini mes'ûliyetten kurtarmış olur. Ayakkabıcının biri, Ali b. Sâlim'e:

— Ayakkabı yapıp satmakta selâmet yolu nedir? diye sordu. Sâlim:

— Yaptığın bir çift ayakkabının, sağını solunu ve her ikisinin alt ve yüzlerini bir maddeden yap, yâni sağını iyi solunu kötü maldan yapma. Astarlarına ve iç kısımlarına da hile yapma. Dikişlerini, seyrek değil, sık yap. Ayakkabıların biri ile diğerini örtme, dedi.

(316) Tirmizî rivâyet etmiştir.

Yine bu cümleden olarak, Ahmed b. Hanbel'e, kolay kolay belli olmayacak şekilde dikiş ile tâmir edilip satılan elbiseden sordular Ahmed b. Hanbel: «Bunu gizlemek helâl değildir.» dedi.

Eğer, malın kusûru söylenirse, müşteri ona rağbet etmez ve alış-veriş de olmaz. dersin, derim ki:

Bu, hiç de senin dediğin gibi değildir. Çünkü esnâfın alacağı mal, satılmayıp kendisine kalsa, kendisinin beğeneceği şekilde iyi bir mal olması lâzımdır. Sonra ona hile yapmadan az kâr ile verirse, Allah onu bereketlendirir. Bunun güç olması, esnâfın, aza kanâat etmediklerindendir. Zâten az kâr ile meşrû bir şekilde temiz mal alıp satmağı itiyâd edinen kimse, öyle çürük malları almaz. Şâyet tesâdüfen eline öyle çürük bir mal geçerse, müşteriye onun kusûrunu söyler ve hattâ onu, sermâyesine de satmağa râzı olur. İbn Sirîn, müşteriye bir koyun satarken: «Bu koyunun bir kusûru var; otunu ayağı ile eşer.» dedi. Hasan b. Sâlih, bir câriye satarken müşterisine: «Bu, bir delâ yanı-mızda kanla karışık balgam tükürdü.» demiştir.

İşte, dindar olanlar, böyle alış - veriş ederler. Böyle yapmayanlar; ya ticâreti terk etsin, veyâ âhiret azâbına hazırlansın.

Ü Ç Ü N C Ü S Ü

3 — Ölçü ve tartıda kat'iyyen hile yapmamak. Alırken nasıl ölçer ve tartarsa, verirken de öyle ölçüp tartmalıdır. Allahü Teâlâ, şöyle buyurmuştur:

وَيْلٌ لِلطَّافِقِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْوِفُونَ
وَإِذَا كَالُوا لَهُمْ أَوْزَ وَزَنُوا لَهُمْ خَسِرُوا

«Veyl o mutaffifine ki, insânlar üzerinden kendilerine ölçtükleri zamân tam basarlar, onlara ölçtükleri veyâ tarttıkları zamân ise eksiltirler» (83 - Mutaffifin: 1, 2, 3). Bu veyl'den kurtuluşun tek yolu, alırken biraz eksik ve verirken de biraz fazla vermektir. Çünkü tam ölçüyü bulmak çok zordur. Kurtuluş için en doğrusu, böylece biraz temâyül göstermektir. Yoksa tam mânâsıyla hakkını bulsun dersin, hakkı tecâvüz edebilir. Hattâ bâzıları, «Biz bir tâneden sebep, Allah'ın veylini satın almayız» derler ve verdikleri zamân —bir tâne de olsa— ağır, aldıkları zamân ise, bu kadar eksik yapmağa gayret ederler ve: «Yer ve gökler genişliğinde olan Cennet'i bir tâne için kaybe-

denlere yazıklar olsun!» derlerdi. Müjdeyi veyl ile değiştiren ne de çok aldanmıştır. Bu gibi şeylerden kaçınmağa son derece ehemmiyet verirlerdi. Çünkü bunlardan tevbe ve helâllaşmak pek zordur. Zirâ bu gibi hak sâhiblerini nerede bir araya toplayacaksın da birer ikişer tânelerini, üçer beşer dirhemlerini bulup kendilerine vereceksin; bu çok zor bir şeydir. Bunun için Resûl-i Ekrem:

زَيْتٌ وَآزِجٌ

«Biraz ağır tart» (317) buyurmuştur.

Tartmak için parasının kir ve lekesini temizlemeğe çalışan oğlunu gören Fudayl: «Oğlum, senin bu yaptığın, iki (nâfile) hac ve yirmi ömreden daha makbûldür.» demiştir. Bir zât: «Gündüz tartıp durmadan yemin eden ve geceleri sabâhlara kadar yatıp uyuyan tüccâr ve satıcıların nasıl kurtulacağına şaşarım.» demiştir. Süleyman aleyhisselâm oğluna: «Oğlum, iki taş arasına kaçan buğday gibi, alıcı ile satıcı arasına da hatâlar girer.» demiştir.

Konuşmasını, tavır ve hareketlerini kadınlara benzeten bir kimşenin ardında namâz kılan sâlih bir zâta: «O ardında namâz kıldığın fâsık idi.» dediler. Bu zât, sükût etti. Aynı sözü tekrâr ettiklerinde, bu sâlih zât: «Sanki sen bana, biri ile alıp diğeri ile veren iki terâzi sâhibi idi demek istiyorsun.» dedi. Bu cevâbiyle, onun fıskının kendisiyle Allah arasında kaldığını, halbuki beriki adamın insânlara zulûm ve haksızlık yaptığına işâret etmek istedi. Kul hakkına tecâvüz edenin affı daha uzaktır. Terâzi hakkındaki şiddet ise daha fazladır. Bundan kurtulmak bir dane veya yarım dane ile hâsıl olur. (Yâni, terâziye müşteri lehine biraz daha fazla, tartılan şeyden koymakla...) İbn Mes'ûd kiraetine göre Er - Rahman sûresinin dokuzuncu âyetinde, «bi'l-kıst» kelimesi yerine bi'l-lisan kelimesi vardır ki, bu takdirde mâ-nâ şöyle olur: Terâzinin dilini düzgün tutmağa dikkat ediniz ve noksan tartmayınız. Zira noksan ve fazlalık dilin sarkmasıyle, meyliyle belli olur.

Hülâsa: Bir sözle dahi, başkasından intikam almağa çalışan kimse, şâyet kendisi gibi başkalarının hakkını gözetmezse: Veyl [vay hâlîne] hükmüne dâhildir. Çünkü yanlış tartmanın harâm olması, tartı olması bakımından değil, başkasının hakkına tecâvüz etmesi ba-

(317) Ashâb-ı Sünen ve Hâkim, Süveyd b. Kays (R.A.) dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, hasen ve sahihtir, dedi. Hâkim, Müslim'in şartına göre, sahihtir, dedi.

kımındandır. Bu, bütün işlerde cârîdir. Terâzi sâhibi, adâlete riâyet etmezse, «Veyl» tehlikesi ile karşı karşıyadır. Her mükellef; işinde, sözünde ve amelinde terâzi sâhibidir. İstikaamet ve adâletten ayrılanın vay hâline. Bu, kolay olsaydı, Allahü Teâlâ:

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا

«Sizden hiç biriniz müstesnâ olmamak üzere oraya (Cehennem'e) uğrayacaktır. Bu, Rabbinin üzerine kat'i olarak aldığı, kazâ ettiği (bir şey) dir» (19 - Meryem: 72) buyurmazdı. Sırât-ı müstakimden ayrılmakta hiç kimse mâsum değildir. Ancak doğru yoldan yanlış yola meylin dereceleri çok ayrı olduğu için, Cehennem'de kalmanın dereceleri de ayrıdır (318). Hattâ bâzıları Cehennem'de yemin bozuluncaya kadar da kalmazlar (319).

Bâzıları da binlerce sene kalacaklardır. (Adâlet ve istikaametten bizi ayırmamasını Allah'tan dileriz.) Hiç sağa sola sapmadan dos-doğru yolda olmak, cidden çok zordur. Zirâ Sırât-ı müstakim, kıldan ince ve kılıçtan keskindir. Buradaki (dünyadaki) Sırât-ı müstakimden hareket etmeyenler, Cehennem'in üzerinde bulunan ve kıldan ince kılıçtan keskin olan Sırât köprüsünden geçemezler. Burada ne nisbette sırât-ı müstakimde bulundu ise, o nisbette kolaylıkla Sırât köprüsünden geçer.

Gıdâ, maddelerine, toprak ve benzeri yabancı maddeler katarak satanlar; eksik ölçüp yanlış tartanlar muâmelesine tâbidir. Yâni «Veyl»'e onlar da dâhildir. Etin hakkı olan miktardan fazla, eti kemik ile tartıp satanlar da aynı hükümdedir. (Acaba, üzerinder. eti alıp kemiği et diye satanlar hangi muâmeleye tâbidir?) İşte her şeyi buna kıyâs etmek lâzımdır. Hattâ metre ile mal alanlar, alırken, bezi sündürmez, hâli üzerine terkeder, fakat verirken, birkaç santim fazla gelsin diye metreye asılarak ölçenler de aynı hükümdedir. Bunların hepsinde «veyl» vardır.

(318) «Sizden oraya uğramıyacak kimse yoktur.» meâlindeki âyet-i celile'de, zâmirin mercii doğrudan Cehennem olacağı gibi, Sırât köprüsü de olabilir ve en doğrusu da budur. Cehennem de olsa, herkesin orada yanacağı inâşası anlaşılabilir. Hesâb, mizan ve Sırât görmeden Cennet'e girecek bahtiyarlar olacağı gibi, oradan Cehennem ateşinden aslâ müteessir olmadan geçecek mü'minler de vardır. Mü'minlerden Cehennem'de yanacaklar, buraya kadar affa uğramayan ve şefaate mâhar-olamayan âsilerdir.

(319) Bu, bir yeminin akabinde «İnşallah» demekle de mümkündür. Buna göre bu kadar bir zaman Cehennem'de kalırlar demektir veya bir kefareti yemin yapılacak kadar zaman demektir.

DÖRDÜNCÜSÜ

4 — Piyasaya sâdık kalmak ve fiâtı gizlememektir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.), kaafileyi yolda karşılayıp mallarını almaktan (320) ve almayacağı malın üzerine varmaktan nehyetmiştir (321)

Kaafileyi karşılamak: Herhangi bir yerden gelen maddeleri almak için, piyasayı gizli tutarak, kaafileyi karşılayıp mallarını almak demektir. Resûl-i Ekrem, bunu men'ederek:

لَا تَلْقُوا الرُّكْبَانَ

«Kaafileyi karşılamayın» buyurmuştur. Böylece malı elinden alınan kimse muhayyerdur; dilerse alış-verişi bozabilir. Gerçi bu alış-veriş sahihtir, fakat çarşıya geldikten sonra, piyasayı yanlış haber verdiğini anlarsa, mal sâhibi alış-verişten cayabilir. Şâyet doğru haber vermişse; akdedilmiş olan satıştan dönüp dönemiyeceği ihtilâfıdır. Çünkü aldanmak olmadığı gibi, bu husûstaki haberler de muâraza hâlinindedir. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.), şehirlinin, köylünün malını satmasından men'etmiştir (322). Yâni daha pahalı satırım diye malını köylüye sattırmaz, köylüden alır ve kendisi köylünün nâmına satar. Resûl-i Ekrem (S.A.V.), bundan da men'etmiştir. Bu, gıdâ maddelerinde harâm, diğer maddelerde ise şüphelidir. Fakat nehiy mutlak ve umûmî olduğu için — hangi madde olursa olsun — harâmdır. Çünkü köylünün malını alıp bekletmekle piyasada fuzûlî bir darlık meydana getirilmiş oluyor (323)

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) «necş»den men'etmiştir. Necş'in mânâsı müşteri kızıştırmak, yâni almayacağı malı, arttırıp daha pahalıya müşteriye sattırmaktır. Şâyet mal sâhibi ile anlaşmamış ise bu hareket, harâm ve fakat akid sahihtir (324). Şâyet mal sâhibi ile aralarında anlaşma olmuşsa, akdın sıhhatinde ihtilâf varsa da, evlâ olan

(320) Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs (R.A.) dan ve Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(321) Buhârî ile Müslim, İbn Ömer (R.A.) ve Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(322) Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs, Ebû Hüreyre ve Enes (Radiyallahu anhüm) den rivâyet etmişlerdir.

(323) Hanefilere göre, şehirde kesatlık yoksa, beis yoktur.

(324) Hanefilere göre, bunun yasak olması, alıcının, malı değeri ile alacağı zamandır.

alanın muhayyer olmasıdır. Bu da aynen kaafilleyi karşılayıp, malını elinden almak gibidir.

Bütün bu yasaklar, alış-verişte piyasayı, râyici ve bu husûsta bildiklerini gizlemenin, câiz olmadığına delildir. Böyle yapmak, yapılması farz olan nasihatın hilâfına olarak bir harâm irtikâb etmektir.

Tâbiinden birisi (Yûnus b. Ubeydû'l-Basri'dir), Basra'da ticâret eder. Bir kölesi de Horasan'ın Sus şehrinde kendisi için şeker imâl ederdi. Kölesi kendisine yazdığı mektûbta: «Bu sene şeker kamışlarına hastalık geldi, sen şeker depo et» dedi. Adamcağız da Basra'da tüccârın şekerini tamâmen aldı. Vakti gelince, şekerini otuz bin dirhem kârı ile sattı. Akşam evine gelip yatağına yatınca, şöyle bir düşündü: Evet ben otuz bin dirhem kazandım. Fakat diğer taraftan yapmakla mükellef olduğum nasihati terkettim. Adama vaziyeti anlatmadan malını aldım. Bunun için de mânevî ziyâdayım. Bunun en doğrusu, bu ticâreti adama vermektir, dedi ve sabâhleyin doğruca şeker tüccârına giderek:

— Paranı al, dedi. Tüccâr:

— Hayrola, bu para nereden? diye sorunca, adam, hâdiseyi anlattı ve o zamân piyasayı ve şekerin vaziyetini haber vermediği için kendisini aldatmış olduğunu söyledi. Tüccâr:

— Helâli hoş olsun; o zamân anlatmamışsan, şimdi vaziyeti bildirdin. Memnûn oldum, paranı al götür, dedi. Adam evine dönünce yine düşündü: Hayır, bu doğru değil. Ben tüccârı aldattım. O zamân şekerin vaziyetini kendisine bildirmedi. Tüccâr şimdi utandığı için bu parayı kabûl etmemiştir, diyerek ertesi gün hemen parayı götürüp tüccâra teslim etti ve:

— Benim gönlüm ancak böyle rahat eder, sen şu malını al, dedi.

Bu söz üzerine şekerin sâhibi parayı aldı. İşte ticâret mevzuunda bize ulaşan bu örnek kıssalar, ticârî muamelelerde fırsatçılık yapmanın, satıcı veyâ alıcıdan o günkü fiyat ve râyic değişikliklerini gizlemenin, onun gaflet ve bilgisizliğinden istifâde etmenin câiz olmadığını bize anlatmaktadır. Bunlara riâyet etmiyen kişi haksızlık yapmış, zâlim olmuş; adâleti terk etmiş ve din kardeşine karşı vazife ve yardımını yapmamış olur.

Bir kimse bir malı «bu mal bana şu kadara mal olmuştu» veyâ «onu şu kadara satın almıştım» diyerek kârıyla satarken, o malı satın aldıktan sonra meydana gelmiş olan bir kusur falan varsa, bunu da belirtmelidir. Eğer o mal vâdeli aldıysa onu da söylemelidir. Eğer malı bir dostundan veyâ onun oğlundan müsâmahalı bir şekilde al-

diysa bunu da belirtecektir. Zirâ ticâretle uğraşanların aralarındaki âdet şudur ki, satıcının malı hakkındaki beyanlarına güvenirler. Alış-verişte itibar satanın malı hakkındaki beyanınaadır. Binaenaleyh satıcı malı hakkında herşeyi dosdoğru söylemelidir. Bu onun vazifesidir.

DÖRDÜNCÜ BÂB

TİCÂRÎ MÜAMELEDE İHŞÂN BEYÂNINDADIR.

Allahü Teâlâ hem adâlet, hem de ihsân ile emretmiştir. Adl, kurtuluşa biricik sebeptir ve kurtuluş için ticâretin sermâyesi gibidir. İhsân, umduğunu bulmağa ve ebedî saâdete vesîledir. Bu da ticâretin kârı gibidir. Dünyâ ticâretinde, hiç kâr yapmadan sermâyesine alış - verişe kimse râzı olmadığı gibi, âhiret muâmelesinde de, Dîndâr olan kimsenin, sâdece zulüm yapmaktan sarf-ı nazar edip, yalnız adâletle yetinerek ihsânı terketmesi uygun olmaz. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَأَخِزْكُمْ أَحْسَنَ إِلَيْكَ هـ

«Allah'ın, sana ihsân ettiği gibi, sen de ihsân et» (28 - Kasas: 77) buyurmuştur. Diğer âyet-i celile'de:

إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ هـ

«Muhakkak Allah'ın rahmeti ihsân edenlere yakındır, ihsân edenleredir» (7 - A'râf: 56) buyurmuştur. Bir başka âyette de:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ هـ

«Muhakkak Allah, adâlet ve ihsân ile emreder» (16 - Nahl: 90) buyurulmuştur. Ticârette ihsân demek, müşteriye ikrâm etmek demektir. Bu ihsân, vâcib değil, belki bir fazîlettir. Vâcib olan, yukarıda da anlattığımız gibi, zulmü terkedip adâlete riâyettir

İnsân, şu altı şey'in birini yapmakla ihsân mertebesine yükselebilir:

Birinci haslet: Gabn-ı fâhiş'e [fâhiş kâr] kaçmamak. Şübhesiz mal, kâr ile satılır. Kâr haddi yüksek olacağı gibi, düşük de olabilir.

Bir mala müşterinin fazla fiât vermesi, ya piyasayı bilmemesinden ve ya malı beğenmesinden veyâhut da bu mala şiddetle muhtâç olmasındandır. İşte müşteriye az kâr ile malı satmak, ihsândandır. Zirâ hile yapmadan bir malı kârın son haddi ile satmak zulüm değildir. Hanbelilere göre, bir mal satılarak üçte bir nisbetinde kâr yapıldığında -- ki bu, onlara göre gabn-i fâhiştir -- müşteri muâhedeyi bozmakta muhayyerdir. Bize göre ise, alış-veriş sahihtir, müşteri yapılan muâhedeyi bozmakta muhayyer değildir. Fakat bundan daha düşük bir kârla satmak ihsân olur.

Rivâyet olundu ki, Yûnus b. Ubeyd'in dükkânında, 200 dirhemden 400 dirheme kadar muhtelif fiâtlarda kumaşlar vardı. Yûnus b. Ubeyd, kardeşinin oğlunu dükkânda bırakarak namâza gitti. Dönüşte birisinin elinde kumaş gördü. Kendisinin 200 dirhemlik kumaşlarından olduğunu tanıyınca, adama:

— Kumaşı kaç a aldın? dedi. Adam:

— Dört yüz dirheme aldım, dedi. Yûnus:

— Aldandın, kumaşın değeri iki yüz dirhemdir, geri dön paranın üstünü al, dedi. Adam:

— Bu kumaş bizim orada beş yüz dirhem de eder, aldanmadım, dedi. Yûnus:

— Hayır, olmaz, götür kumaşı geri ver; nasihat etmek dünyâ kârından hayırlıdır, deyince, adam da kumaşı dükkâna götürür ve iki yüz dirhemini geri alır. Yûnus yeğenine:

— Utanmadın mı, Allah'tan korkmadın mı, iki yüz dirhemlik kumaşı dört yüz dirheme nasıl verdin? Müslümânlara nasihat etmeği terkettin. İki yüz dirhemlik kumaşı iki misline dört yüz dirheme sattın, böyle insâfsızlık olur mu? Deyince, yeğeni:

— Vallâhi, malı kendi rızası ile aldı, dedi. Yûnus:

— Peki, o râza oldu, fakat senin vicdânın buna nasıl rıza gösterdi? dedi.

Alış-verişte malın kusûrunu gizlemek ve hile yapmak günâh sûsıdır, zulüm sayılır. Nitekim hadis-i şerifte:

غَنَى الْمُسْتَزِيلِ حَرَامٌ

«Teslim olan (kendisini satıcının vicdânına terkeden) kimseden, fazla para almak harâmdır» (325) buyurulmuştur.

(325) Taberânî, Ebû Umâme (R.A.) den; Beyhâkî, Câbir (R.A.) den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir. Yalnız «Harâmun» yerine «Ribn» yazılmıştır.

Zübeyr b. Adîy (326) «Onsekiz sahâbiye yetiştirdim, hiçbirini pazarlık yapıp bir kilo et alamayacak kadar bu işin acemisi idiler». Binâenaleyh satıcıya teslim olan bu gibi biçâre ahcılarını aldatmak, en büyük zulümdür. Hile yapmıyarak en yüksek fiâtla satmak ise ihsânı terketmektir. Ne yazık ki, bu gibi pazarlığı beceremiyen alıcılarla hilesiz ve piyasayı gizlemeden dürüst alış-veriş edenler pek azdır.

İhsâna en güzel örnek, Serıyyü's-Sakati'den nakl edilen şu kıssadır:

Serıyyü's-Sakati 60 dinara bir kürr [748 dirhem veya bir müddür] badem satın aldı. Yevmiye defterine bunun kârını üç dinar olarak kaydetti. Yâni on dinarda yarım dinar kâr kabûl etti. Tam bu sırada bademin kürr'ü 90 dinara yükseldi. Serıyyü's-Sakati'ye sâlihlerden bir dellâl geldi ve:

— Satın aldığın bademleri senden almak istiyorum, kaç verekceksin? dedi.

Serıyyü's-Sakati:

— 63 dinara, dedi. Dellâl:

— Ama şimdi bademin kürr'ü 90 dinara yükseldi, dedi. Serıyyü's-Sakati:

— Olsun, ben kararımдан dönmem, dedi. Dellâl:

— Ben de kimseyi aldatmamak ve gerekli nasihatte bulunmak üzere Allah'a söz verdim; binâenaleyh 90 dinara verirse alırım, vermezsen almam, dedi. Serıyyü's-Sakati:

«— Ben 63 dinardan fazlasına vermem» dedi ve ne o sattı, ne de o aldı. İşte iki taraflı ihsân, budur. İkisi de hakikat hâli biliyorlardı.

Muhammed b. Münkedir'in (327) 5 - 10 dirhem değerinde iki çeşit elbisesi vardı. Kendisinin bulunmadığı bir sırada hizmetçisi beş dirhemlik elbiseyi on dirheme sattı. Muhammed b. Münkedir bunu duyunca elbiseyi alan bedeviyi bütün gün arayarak buldu ve bedeviye:

— Yanlışlık oldu, bilmeyerek sana beş dirhemlik kumaş on dirheme verdiler, dedi. Bedevî:

— Ben râzıyım, sana ne oluyor? dedi. Muhammed b. Münkedir:

— Sen râzısın ama, benim vicdânım râzı değil. Bana yapılmasına râzı olmadığım bir şeyin sana yapılmasına rızâ gösteremem. Sen

(326) Hemedanlı olup, Rey şehrinin kadısı idi. Sika'dandır. 131 Hicride Rey'de vefât etmiştir.

(327) Kureys kabilesindendir. Hâfız ve sika'dır. Kurraların efendilerinden. Yetmiş küsur yaşında iken 130 Hicri târihinde vefât etmiştir.

üç şeyden birini tercih etmekte muhayyersin: İstersen, kumaşı geri verir on dirhemini alırsın, istersen bunun yerine on dirhemlik kumaştan birini alırsın, istersen fazla verdiğin beş dirhemi geri alırsın, dedi. Adam:

— O hâlde beş dirhemi ver, dedi. Muhammed de beş dirhemi kendisine iâde etti. Bedevi parayı alınca tabii hoşuna gitti ve:

— Bu zât kim idi? diye sordu. Bedeviye:

— İşte Muhammed b. Münkedir denilen zât budur, dediler. Bedevi:

— Lâ ilâhe illâllah! Biz çölde bu adamın yüzü suyu hürmetine Allah'tan rahmet dileriz, dedi.

İşte bu, muhîtteki âdete göre onda biri geçmiyen ticâret ihsânıdır.

Az kâra kanâat eden çok sürüm yapar, sürümden kazanır ve bu sûretle bereket sağlar. Hz. Ali (R.A.) kamçısını eline alıp Kûfe çarşısını dolaşır ve tüccârlara: «Hakkınıza alın, müşteriye de hakkını verin; kârın azını reddetmeyin ki, çoğunu da kaybedersiniz» derdi. Abdurrahman b. Avf'a (R.A.): «Bu kadar çok servete sizi sâhib kılan sebep nedir?» diye sordular. Abdurrahman: «Üç sebep beni bu servete sâhib kıldı: Az da olsa bulduğum kârı kaçırmadım, canlı mallarıma müşteri gelir gelmez hemen verdim, yâni fazla bekletip lüzûmsuz masrafına girmedim, veresiye de vermedim» dedi. Denildi ki bu zât satın aldığı bin deveyi aldığı fiâtan sattı. Her birinin gemini [bağını] ve o günlük nafakalarını da ayrıca birer dirheme sattı. Bu sûretle sermayesine sattığı develerden ikibin dirhem kâr etti. İşte bu, ticârette bir mehârettir.

İkinci haslet — Gabn'i üzerine almakta, yâni bir miktar aldanmakta da ihsân olur. Meselâ, zayıf ve yoksul kimseden yiyecek veya herhangi bir şey alırken bilerek onu bir miktar pahalısına almak ve bu sûretle onun kazanmasına ve kalkınmasına yardımcı olmak. İşte bu da ticârî muâmelede bir ihsândır. Bu kimse, Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً سَهَّلَ الْبَيْعَ سَهَّلَ الشِّرَاءَ

«Kolaylıkla alıp satan kimseye Allah rahmet etsin» buyurduğu sınıftan olur. Fakat fazla kârı ile satış yapmak isteyen bir zengine aldanmak makbûl değil, belki mükâfatsız malı zâyi etmektir. Ehl-i beyt yolu ile gelen bir hadîs'de:

الْمَغْنُونُ وَالشِّرَاءُ لَا مَحْمُودٌ وَلَا مَاجُورٌ هـ

«Alış - verişte aldanan, ne makbûl, ne de me'cûrdur» (328) buyurulmuştur. Tâbiinin ileri gelenlerinden ve Basra kadısı olan İyas b. Muâviye b. Kırre: «Ben hilekâr değilim, hile ne beni, ne de İbn Sirîn'i aldattı. Fakat Hasan-ı Basrî ve babam aldanırlar» dedi. Asıl olgunluk, aldatmamak ve aldanmamaktır. Nitekim Hz. Ömer'i (R.A.) tavsif ederlerken: «Başkasını aldatmaktan çok daha keremli, başkasına aldanmaktan çok daha akıllı idi» denilmiştir. Hasan, Hüseyin ve Selef-i sâlihinin hayırlı insânları alış - verişte sonuna kadar pazarlık eder ve neticede ikrâmda bulunurlardı. Hattâ bunlar: «Az vermek için bu kadar sıkı pazarlık ederken sonunda fazla vermeniz arasındaki münâsebet nedir?» diye soranlara: «Aldanmak ahmaklık, hibe ise bir fazilettir» diye cevâb verirlerdi. Diğer bâzıları da: «Aldandığımız zamân ahmaklığımıza sayılır, ikrâma geçmez. Hibe ettiğimiz zamân, Allah için vermiş olur ve ona aldanmamış oluruz» demişlerdir.

Üçüncü haslet — İhsânın üçüncü şekli parayı almaktadır. Parayı alırken kûsûrunu bahşetmek, borçluyu sıkıştırmamak ve para üzerinde titizlik göstermemek gibi husûslardır. Bütün bunlar mendûb ve Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) teşvik buyurduğu usûllerdir. Nitekim hadis'de:

«Alış - verişi kolay, alacağında müsâmaha gösterip borcunu kolayca ödeyenlere Allah rahmet etsin» (329) buyurulmuştur. İnsân olan, Resûl-i Ekrem'in bu duâsını ganîmet bilip bundan faydalanmalıdır. Diğer hadis'de:

إِنَّمَا يُنَمَّعُ لَكَ هـ

«Semâhat ve cömertlik yap ki, sana da cömertlik yapılsın» (330) Diğer hadis'de:

(328) Tirmizî ve Hâkim «Nevâdir» de Ubeydullah b. Hasan yolu ile; Ebû Ya'la Hüseyin b. Ali (R.A.) den rivâyet ettiler.

(329) Buhâri, Câbir (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(330) Taberânî, İbn Abbâs (R.A.) dan rivâyet etti, râvileri sika'dandır.

مَنْ أَنْظَرَ مُغْسِرًا أَوْ تَرَكَ لَهُ حَاسِبَهُ اللَّهُ حِسَابًا يَسِيرًا • وَفِي لَفْظٍ
الْأَرَضِ أَطْلَعَ اللَّهُ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ هـ

«Allahü Teâlâ; darda olan borçlusuna müsâade eden veyâ bu borcunu bağışlayan kimsenin kıyâmet günü hesâbını kolayca görür, onu üzmez.» Diğer rivâyette:

«Gölgesinden başka bir gölge olmadığı gün, onu, Arş-ı A'zâm'ın gölgesinde gölgelendirir» (331) buyurulmuştur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle anlatıyor:

«Dünyâda nefsine zulmedip hiç bir hayırda bulunmayan bir adam kıyâmet günü mahşer yerinde hesâba çekilir. Hiç bir iyiliği bulunmaz. «Hiç mi bir iyilik yapmadın?» diye kendisinden sorulunca: «Hayır yapmadım, ancak ben borç para verirdim. İşçilerime: "Alacaklarda zenginleri sıkıştırmayın, fakir olanlardan da vazgeçin" derdim.» Allahü Teâlâ: «Yoksullardan vazgeçmeğe biz senden daha lâ-yıkız.» buyurur ve ondan vazgeçerek günâhlarını bağışlar» (332).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ أَقْرَضَ دِينَارًا إِلَى أَجَلٍ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ إِلَى أَجَلِهِ فَإِذَا
حَلَّ الْأَجَلُ فَانْظَرَهُ بَعْدَهُ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلُ ذَلِكَ الدِّينَرِ صَدَقَةٌ

«Borç para veren, günü yetinceye kadar her gün bir sadaka sevâbı alır. Va'de sonunda para ödenmezse her geçen gün için o paranın tamâmını sadaka vermiş gibi mükâfat görür» (333) buyurmuştur. Hat-tâ, seleften bâzıları, bu hadisteki faziletli elde etmek ve hergün bütünü tasadduk etmiş gibi olmak için borçlularının, borçlarını vâde-sinde ödememelerini arzu ederlerdi. Yine Resûl-i Ekrem:

رَأَيْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ مَكُوبًا الصَّدَقَةُ بِعَشْرٍ أَمْثَالِهَا وَالْقَرْضُ بِثَمَانٍ عَشْرَةَ

«Cennet'in kapısında, sadakaya on misli, ödünç paraya ise onse-

(331) İkinci lâfz ile Müslim, Et. 1 - Yüsr, Ka'b b. Amr (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(332) Müslim, Ebû Mes'ûd el - Ansâri (R.A.) den; benzerini Buhâri ile Müslim, Hüzeyfe (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(333) İbn Mâce, Büreyde (R.A.) den; Ahmed ile Hâkim de rivâyet ettiler ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir, dediler.

kız misli mükâfat verileceğinin yazılı olduğunu gördüm» (334) buyurmuştur. Bunun hikmetinde şöyle denilmektedir: Sadaka, yüzde yüz muhtâç olanlara verilmez. Bâzan ve hattâ çok kere muhtâç olmayanlar da sadaka alır. Fakat ödünç parayı mutlaka sıkışık vaziyette olanlar alır.

Resûl-i Ekrem, iki kişinin (Abdullah b. Hadred ile Ka'b b. Mâlik) alacak için münâkaşa yaptıklarını gördü ve alacaklı Ka'b'a:

«Yarisını bağışla» dedi. Borçlu Abdullah'a da:

«Kalk yarisını ver» (335) buyurdu. (Böylece aralarını buldu).

Herhangi bir şeyi verip akabinde parayı istemiyen, ödünç vermiş gibidir. Rivâyet olundu ki, Hasan-ı Basrî dört yüz dirheme bir katırını sattı. Katır alan, va'de sonunda Hasan-ı Basrî'ye:

— «Biraz cömertlik göster» dedi. Hasan-ı Basrî:

— «Yüz dirhemini bağışladım» dedi. Hasan-ı Basrî:

— «İhsân et» dedi. Hasan-ı Basrî:

— «Yüz dirhemini daha bağışladım» dedi. Adamda iki yüz dirhemi ödedi. Hasan-ı Basrî'ye:

— «Nasıl oldu da yarisını bıraktın?» dediklerinde Hasan:

— «İhsân böyle olur» dedi.

Haberde:

حُذِّ حَقَّكَ فِي كَفَافٍ وَعَفَافٍ وَافٍ أَوْ غَيْرَ وَافٍ يُحَاسِبُكَ اللَّهُ حِسَابًا بَاسِيرًا

«Hakkını — ister tamâm ister eksik olsun — kötü söz söylemeden helâl ve meşrû şekilde al ki, Allahü Teâlâ seni en kolay şekilde hesâba çeksinsin» (336) diye vârid olmuştur.

Dördüncü Haslet — İhsânın dördüncüsü, borcu hakkıyla ve tamâmen ödemektir. Kendisi, alacaklının ayağına giderek memnûniyetini izhâr etmek sûretiyle, borcunu ödemelidir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

خَيْرُكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً

(334) İbn Mâce, Enes (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(335) Buhârî ile Müslim, Ka'b b. Mâlik (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(336) İbn Mâce, Ebû Hüreire (R.A.) den «İsnâd-i hasen» ile rivâyet etmiştir. Yalnız sonundaki ilâve yoktur. Sahih olduğunu söyleyen Hâkim ve İbn Hibbân da İbn Ömer (R.A.) ve Hz. Âişe (R.Aa.) den rivâyet etmişlerdir.

«En hayırlınız, borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir» (337) buyurmuştur. İmkân bulunca — zamânından evvel de olsa — hemen borcunu ödemelidir. Bütün şartları en güzel şekilde yerine getirmeli; şâyet âciz vaziyete düşerse, ilk fırsatta borcunu ödemeyi hatırlından çıkarmamalıdır. Resûl-i Ekrem:

مِنْ أَذَانِ دَيْنٍ وَهُوَ يَتَوَقَّعُ قَضَاءَهُ وَكَلَّ اللَّهُ بِهِ مَلِيكَةً
يَحْفَظُونَهُ وَيَدْعُونَ لَهُ حَتَّى يَقْبَلَهُ

«Ödemek niyetiyle borçlanan kimseye, Allahü Teâlâ müvekkel melekler tahsis eder; onu korur ve borcunu ödeyinceye kadar ona duâ ederler» (338) buyurmuştur. Seleften, sırf bu hadis'deki fazilete ermek maksadıyla borca girenler olmuştur.

Alacaklının ağır sözlerine karşılık vermemeli ve ona tatlılıkla mukaabele etmelidir. Resûl-i Ekrem'e uymak ve O'nu örnek edinmek böyle olur. Va'de sonunda ödeyemediği bir borcundan dolayı alacaklısı olan yahudi, Resûl-i Ekrem'e ağır sözler söyledi. Bunu gören Sahâbe-i Kirâm, yahudiye dövmek istediklerinde, Resûl-i Ekrem onlara hitâben:

دَعَا فَاِنْ لِمَا حَقَّ مَقَالًا

«Ona ilismeyin. Çünkü hak sâhibinin söz hakkı vardır» (339) buyurmuştur.

Alacaklı ile borçlu arasında münâzaa çıktığı zamân, aracılara yakışan, daha ziyâde borçluyu kayırmağa çalışmaktır. Çünkü veren varlıktan verdi, alan da ihtiyâcı için aldı. Alım satımlarda da dâimâ müşteri tarafını kayırmalı. Çünkü satan, kârı için satıyor; alan ise ihtiyâcı için alıyor. En güzel yol budur. Ancak borçlu haksızlığa kaçarsa, o zamân borçluyu bu vartaya düşmekten korumak ve kendisini ikaz etmek lâzımdır.

Zîrâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

«Zâlim de olsa, mazlûm da olsa, dîn kardeşine yardım et.» Mazlûma yardım belli, zâlime yardım nasıl olur? dediklerinde:

(337) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(338) Ahmed, Âişe (R.A.) den rivâyet etti. Başka rivâyet yolları da vardır.

(339) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

«Zâlimi zulmünden alıkoymak, ona yardımdır» (340) buyurdu.

Beşinci Haslet — Yapılan ticârî muâhedeyi bozmak için mürâcaat eden reddetmemeli. Çünkü aldanmış veyâ pişmân olmuştur. Başkasının zararlanmasına sebep olmağı kabûl etmek doğru olmaz; derhâl alış-veriş iptâl etmelidir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

مَنْ أَقَالَ نَادِمًا صَفَقَتُهُ أَقَالَهُ اللَّهُ عَشْرَةَ يَوْمًا الْقِيَامَةِ

«Pişmân olandan muâhedeyi kaldıran kimsenin, kıyâmet gününde Allahü Teâlâ sürçmelerini kaldırır» (341) buyurmuştur.

Altıncı Haslet — Para bulamazlarsa hiç almamağı niyet ederek yoksullara veresiye vermek. Selef-i sâlihîn tüccârlarının iki defteri bulunur; birisine hüviyyetî meçhûl fakirler yazılırdı. Fakir, gördüğü bâzı şeylere heves eder ve fakat parasının olmadığını söylerdi. Esnâf istediğini verir ve: «Parân olduğu zamân ödersin» diyerek hüviyyetî meçhûl olan deftere kaydederdi. Fakat bu da gereği gibi bir fazilet sayılmazdı. Asıl fazilet, fakirin istediğini kendisine verip, deftere hiç yazmayan ve: «Bunun için hiç üzülme, eline para geçerse ödersin, geçmezse helâl olsun» diyenlerdedir. Hâsılı uzun sözün kısası ticâret, mehengdir. Kişinin dîni, vera'î bununla ölçülür. Bu husûsta şâirîn biri:

«Kişinin yırtık cûbbe ve topuğa inmeyen kısa gömlek giymesi veyâ alındaki secde izi seni aldatmasın. Parayı kendisine göster, azgınlık veyâ vera'îni oradan anlarsın» demiştir.

Bunun için: «Bir adamdan; muhitinde komşuları, yolculukta arkadaşları, çarşıda tüccârları, memnûniyet izhâr ederlerse, onun iyliğinden şübhe etmeyin» denilmiştir.

Hız. Ömer (R.A.), huzûrunda şâhidlik eden bir adama: «Seni iyi bilen bir kişi getir» dedi. Adam birisini getirdi. Hız. Ömer (R.A.):

- Bu adam nasıldır? Adam:
- İyi bir zâttır! Hız. Ömer:
- Yakın komşusu musunuz? Adam:
- Hayır. Hız. Ömer:
- Berâber yolculuk ettiniz mi? Adam:

(340) Buhârî ile Müslim, Enes (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(341) Ebû Dâvûd ve Hâkim, Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet ettiler. Hâkim, Müslim'in şartlarına göre, sahîhtir, dedi.

Hayır. Hz. Ömer:

Kendisiyle alış - veriş ettiniz mi? Adam:

Hayır. Hz. Ömer:

Zannedersem, sen bu adamın câmi'de Kur'ân okunurken, başını salladığını gördün. Adam:

Evet, yâ Ömer. Benim gördüğüm bu, deyince Hz. Ömer:

Sen git, bu adam hakkında bir şey bilemezsin, dedi. Bilâhare şâhîde dönerek:

Git de, tezkiye için, seni bilen birisini getir, buyurdu.

BEŞİNCİ BÂB

DÜNYÂ VE ÂHİRET İŞLERİNDE TÜCCÂRIN DİNİNİ KORUMASI VE İHMÂL ETMEMESİ BEYÂNINDADIR.

Tüccârın dünyâ meşgalesi, âhiretini kendisine unutturmamalıdır. Böyle olanların ömrü boşa gitmiş ve kârı zarara dönmüştür. Zîrâ dünyâlık için yaptığı kâr, âhiret zararını karşılayamaz. Ebedî olan âhiret hayâtını satıp, fânî olan dünyâ hayâtını satın almış olur. Akıllı insâna yakışan, asıl sermâyesi olan dinini ve dinî kazancını koruyarak, kendisine acımadır. Seleften birisi şöyle anlatıyor: Akli başında olan için en kıymetli madde, peşin olarak muhtâç olduğu şeydir. Peşin olarak en ziyâde muhtâç olduğu şey de gelecekte ve netice itibâriyle kendisine faydalı olan ve kendisinin övülmesine yarayan şeylerdir. Muâz b. Cebel (R.A.), öğüdünde şöyle diyor: «Dünyâlığa ihtiyâcın var, fakat âhirete daha çok muhtâcsın. Âhiret ihtiyâcını dünyâlığın üzerine tercih et. Bu sâyede dünyâ işlerin de düzene girer.» Allahü Teâlâ:

وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا

«Dünyâdan da nasibini unutma» (28 - Kasas: 77) buyurmuştur. (İmâm Gazâlî'ye göre bu âyet-i kerîme'nin mânâsı şöyledir): «Dünyâda, dünyâdan âhiret için ayrılan hissene unutma.» Zîrâ «Dünyâ, âhiretin tarlasıdır.» Hasenât, dünyâda kazanılır. Tüccârın dinini koruması ve dinine acıması, ticârette yedi şeye riâyette mümkündür:

Birincisi --- Ticârete başlarken sağlam itikad ve iyi niyet sâhibi olmak. Meselâ helâl kazanç sâyesinde dilencilikten ve insânlara muhtâç olmaktan korunmak, kazancı ile dinini kuvvetlendirmek ve çocukluğunun geçimini sağlamayı niyet etmek lâzımdır ki, bu sâyede mücâhidlerden olabilsin.

Ayrıca müslümânlara faydalı olmağa niyet etmeli ve kendisi için sevdiğini başkaları için de sevinelidir.

Ayrıca, yukarıda da anlattığımız gibi, adâlet ve ihsân yoluna girmeği niyet etmelidir.

Ayrıca, çarşı ve pazarda gördüğü kusurları düzeltmeğe niyet etmelidir.

İşte bu niyetler ile ticârete başladığı zamân, âhiret yoluna girmiş olur. Eğer bu alış - verişte kâr ederse, o da dünyâlığı olur; şâyet kâr edemezse, âhiretini kazanmış olur.

İkincisi Ticâret veyâ san'atında farz-ı kifâyelerden olan bir vecibeyi yerine getirmeği niyet etmelidir. Ticâret ve san'at, farz-ı kifâyelerdendir. Çünkü bunlar ihmâl edilirse, geçim olmaz. İnsânlar açlığından ve ihtiyâcından ölürler. Dünyâ nizâmı karşılıklı yardımlaşma ve vazife taksimi ile mümkündür. Eğer herkes aynı iş yaparsa, diğer işler yapılmadığı için, hayât felce uğrar. Hattâ Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ

«Ümmetimin ihtilâfı geniş bir rahmettir» (342) sözünü, bu mânâya hamledenler bile olmuştur. Yâni her işde olduğu gibi, ticâret ve san'atta da her birinin iş bölümü yaparak ayrı cihazlardan işi ele almaları bir rahmettir, demek olur.

San'atların kısm-ı âzâmı mühim olmakla berâber, bazıları süs ve ziynet kabîlinden olduğu için, zarûri değildir. Bunun için san'atın mühimlerini tercih ederek, müslümânlara yararışlı olanları ile meşgûl olması daha uygundur. Nakışçılık, boyacılık, lüzûmsuz inşaatçılık ve yalnız dünyâyı süsleyici şeyler ile uğraşmamalıdır. Din erbâbı bu gibi şeylerle uğraşmayı hoş karşılamaz. Çalgı ve benzeri yasak olan âletleri imâl etmekten kaçınmak, zulümden kaçınmak demektir. Erkeklerle atlas elbise dikmek, altun ve gümüşten eyer işlemek, yine erkeklerle altun yüzük yapmak günâh ve bunlardan ücret almak harâmdır. Her ne kadar biz (Şâfiller) ziynet eşyâlarında zekâtı farz görmüyorsak da, erkeklerin kullandıkları altun ve ipek gibi şeylerde gerekli gördük (343). Çünkü altun ve ipeğin, ziynet olarak erkekte bulunması harâmdır. Yalnız kadınlar için ziynet olması harâmlıktan kendini kurtarmaz. Ta ki kadın için yapıldığı kastedilmedikçe...

Yukarıda yiyecek maddesiyle kefen satmanın mekrûh olduğunu

(342) İlim bahsinde geçmiştir.

(343) Hanefilerde, ister kadında ister erkekde olsun, altun ve gümüş zekât nisâbında hesâba katılır. Şâfillerde, kadınlarda bulunan altunlardan — diğer kıymetli taşlar gibi — zekât verilmez.

anlatmıştık. Çünkü bu alış-veriş, insanların acıkmasını ve ölmesini beklemek demektir. Kasaplık da mekrûhdur. Çünkü kasaplık, kalb katılığına tevliid eder. Kan alıcılık ve çöpçülük mekrûh işlerdendir. Çünkü bunlarda dâimâ pislikle karşılaşmak vardır. Dibâgat ve benzeri işler de aynı hükümdedir. İbn Sirin dellâllığı; Katâde dellâllıktan alınan ücreti mekrûh saymışlardır. Her hâlde bunların dellâllığı mekrûh görmeleri, dellâlin [tezgâhtar] malı fazla överek yalana kaçması ve sarfettiği enerjinin takdir edilmemesi sebeblerine müsteniddir. Bâzan az ve bâzan çok konuşur. Halbuki âdeten bu yönden ücret değişmez. Ücret, satılan malın değeri ile değişir ki, bu, bir nevi zulümdür. Hakkı, emegine göre ücret almasıdır.

Canlı hayvan alım-satımını da mekrûh saymışlardır. Çünkü müşteri, bunlar hakkında mukadder olan ölümden hoşlanmaz. Bunun için Araplar: «Bir canlı sat, iki ölü al» derler.

Hasan ve İbn Sirin gibi zâtlar, sarraflığı da mekrûh görmüşlerdir. Çünkü burada ribânın inceliklerinden korunmak zordur. Aynı zamanda sarraflıkta zâti bakımdan pek de lüzumlu olmayan incelikleri aramak var. Halbuki maksûd olan onun revaçta olup olmadığını aramaktır. Esâsen sarrafın para kazanabilmesi, başkalarının bu husustaki incelikleri bilmemelerinden doğar. Bunun için ne kadar ihtiyâtlı davransa da harâmdan ve şüphelerden selâmet bulması pek zordur. Sarrafların altun ve gümüş paralarını bozup süs ve ziynet yapmaları mekrûhtur. Ancak paralar şübheli ise o zaman bozar ve diğer maddelerde kullanılır. Ahmed b. Hanbel bu hususta Resûl-i Ekrem ve Ashâb'ından nehiy vârid olduğunu (344) ve kendisinin de bunu hoş karşılamadığını söylemiştir. Ancak bunun en güzel yolu, altun para ile gümüş para alır, sonra gümüş para ile külçe altun alır ve daha sonra altunu istediği yerde kullanır. Bu sûretle ribâdan kurtarmış olur.

Manifaturacılığı hoş gördüler. Hattâ Saîd İbn Müseyyeb: «Yemin karışmayan manifatura ticâreti kadar hoşuma giden hiç bir ticâret yok» demiştir. Nitekim hadis'de:

خَيْرُ تِجَارَتِكُمُ الْبَزُّ وَخَيْرُ صِنَاعَتِكُمُ الْخَزُّ ۝

«Ticâretinizin en hayırlısı bezzazlık [kumaş ve elbise ticâreti], san'atınızın en güzeli de dikicilik [terzilik]tir» (345) buyurulmuştur. Diğer hadis'de:

(344) Bu husustaki hadisi, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim; Alkame yolu ile rivâyet etmişlerdir.

(345) «Firdevs» sâhibi, Hz. Ali'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

لَوْ تَجَرَّ أَهْلُ الْجَنَّةِ لَا تَجَرُّوا فِي الْبَرِّ وَلَوْ تَجَرَّ أَهْلُ النَّارِ لَا تَجَرُّوا فِي الصَّرِّ

«Cennet ehli ticâret etse manifaturacılık, Cehennem halkı da alış-veriş yapsa sarraflık yaparlardı» (346) buyurulmuştur.

Selef ekseriyetle şu on san'atı tercih ederlerdi: 1 — Dikicilik, 2 — Ticâret, 3 — Nakliyecilik, 4 — Terzilik ve ayakkabıcılık, 5 — Elbise temizleyiciliği, 6 — Na'lıncılık, 7 — Demircilik, 8 — Eğiricilik, 9 — Avcılık, 10 — Kitâbcılık [muharrirlik].

Abdülvehhab el-Varak (347) diyor ki: «Ahmed b. Hanbel bana:

— Hangi san'atla iştigal ediyorsun? diye sordu. Ben:

— Hattâtım, kitâb yazarım, dedim. Ahmed b. Hanbel:

— Çok güzel san'at ve helâl kazanç. Eğer ben de bir san'ata intisâb etseydim, bu san'atı tercih ederdim, dedi ve devâmla: "Kâğıdın kenarlarına dış taraflarına yazma" diye öğüt verdi. (Çünkü buralara yazılan yazılar zâyi' olur.)»

Dört san'at sâhibi insânlar arasında hafif meşreb diye tanınmıştır. Bunlar: Çulhacılar, pamuk satıcılar, lyciler ve çocuk terbiyecileridir. Çünkü bunların ilk üçü ekseriyetle kadınlar ile alış-veriş eder. Sonuncusu da çocuklarla meşgûl olur. Akıllı insânlar arasında bulunmak akli çoğalttığı gibi, akli az olanların arasında bulunmak da akli azaltır.

Mücâhid'den şöyle rivâyet olunmuştur: Meryem aleyhisselâm (348), İsâ aleyhisselâmı aramağa çıkmıştı. Yol üzerinde bulunan bir çulhacıdan gideceği istikaameti sordu. O da yanlış yol gösterdi ve Meryem şaşırdı. Bunun üzerine onlara bedduâ ederek: «Allah'ım, bunların kazancından bereketi kaldır ve bunları yoksul olarak öldür; insânlar nazarında hakir olsunlar» dedi ve bu duâsı kabûl oldu.

İbâdet ve farz-ı kifâye kabilinden olan cenâze yıkamak, defnetmek, ezân okumak, terâvih kıldırarak, Kur'ân ve fıkıh öğretmek gibi husûslarda, her ne kadar ücret almak sahîh ise de, Selef, bunlardan ücret almağı kerih görmüştür. Çünkü bunların hakkı, bunlardan para almayıp, bunları âhiret sermâyesine ayırmaktır. Ücret almak ise âdetâ dünyâlığı âhiret üzerine tercih etmek gibidir. Bu bakımdan hoş değildir.

(346) Ebû Mansûr Deylemi, «Müsned-i Firdevs»inde Ebû Said (R.A.) den; birinci şartını Ebû Ya'la ve Ukayli «Zuafâr»da Ebû Bekir es-Sıddık (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(347) Abdülhakem'in oğludur. Bağdâhdır. Sika'dandır. Hicri 50 yılında ölmüştür.

(348) Şâfiîlere [Eş'arîlere] göre kadından Peygamber olabilir. Bunun için Meryem'e «Aleyhisselâm» demiştir. Hanefilerde kadından peygamber olmaz.

Üçüncüsü — Dünyâ pazarı âhiret pazarına mâni' olmamalıdır. Âhiret pazarı câmilere'dir. Nitekim Allahü Teâlâ:

يَجَالُ لَا تُلْهِيمُهُمْ بَيْعًا وَلَا بَيْعًا عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَاقَامِ الصَّلَاةَ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةَ

«Öyle adamlar var ki, kazanç ve alış - veriş onları, Allah'ı zikretmekten, namâz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz» (24 - Nûr: 37) buyurmuştur. Lâayık olan, çarşıya çıkmadan evvel, ilk vaktini âhiret için ayırmalı, câmilere gidip zikrini yapmalıdır. Nitekim Hz. Ömer (R.A.) tüccarlara: «Günün ilk vaktini âhiretiniz için ayırın, sonrasında da dünyalık için çalışın» demiştir. Selefîn iyileri günün ilk ve son vaktinde âhiret için çalışırlardı. Ortasını da dünyalık için ayırırlardı. Hattâ sokakta sabâhleyin keşkûl ve kelle satanlar, ancak çocuklar ve gayr-i müslimlerdi. Müslümânların büyükleri câmilerde bulunurdu. Haberde:

إِنَّ الْمَلَكَةَ إِذَا صَعِدَتْ بِصُحُفَةِ الْعَبْدِ وَفِيهَا فِي أَوَّلِ النَّهَارِ
وَفِي آخِرِهِ ذِكْرُ اللَّهِ وَخَيْرٌ كَفَرَّ اللَّهُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا مِنْ سَيِّئِ الْأَعْمَالِ

«Melekler, kulun (amel) sahifesini Allah'a arzettikleri zamân, eğer günün ilk ve son vakitleri zikir ve hayır ile geçmişse aradaki kötülüklerini Allah bağışlar» diye vârid olmuştur (349). Yine haberde:

تَلَقَّى مَلَكَةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ عِنْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ وَعِنْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ
فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ رَزَقْتُمْ عِبَادِي؟ فَيَقُولُونَ
رَزَقْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَجِئْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ ۖ فَيَقُولُ اللَّهُ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى أَسْهَدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ

«(Nöbeti devir ve teslim almak için) gece ve gündüz melekleri, sabâh ve ikindi vakitlerinde karşılaşırlar. Allahü Teâlâ onlardan daha iyi bildiği hâlde "Kullarımı ne hâlde bıraktınız?" diye onlardan sorar. Melekler: "Namâz kılarılarken ayrıldık, namâz kılarılarken bulduk" derler. Allahü Teâlâ: "Şâhid olun, onları Ben mağfiret ettim" buyurur» (350) diye vârid olmuştur.

(349) Ebû Ya'la, Enes (R.A.) den rivayet etmiştir.

(350) Buhâri ile Müslim. Ebû Hüreyre (R.A.) den rivayet etmişlerdir.

Sonra öğle ve ikinci ezânlarını duyunca her işini bırakıp vakit kaybetmeden hemen namâza gitmelidir. Çünkü imâm ile ilk tekbirde alacağı mükâfatı, içindeki bütün varlığı ile dünyâ kendisine kazandırılmaz. Cemâati terketmek, bâzı âlimlere göre Allah'a isyân etmek demektir.

Selef-i sâlihîn, ezân vaktinde câmilere çekilir, çarşı ve pazarları çocuklara ve gayr-i müslimlere terkeder ve dükkânları beklemeleri için onlara ücret verirlerdi. Çocuklar ve gayr-i müslimler de bu sâyede geçinirlerdi. Allahü Teâlâ'nın:

لَا تُلْهِهُمُ بَيْعَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

«Öyle erkekler ki, kâr ve alış-veriş onları Allah'ın zikrinden alıkoymaz.» (23 - Nûr: 37) âyet-i celîle'sinin tefsirinde, bu adamlar demircilik ve dükkanlık gibi işlerle uğraşırlardı. Birisi çekici kaldırırken ezânı duysa veya biz'e iplik geçirirken ezân okunsa hemen çekici ve biz'i yerine koyar ve namâza giderlerdi, denilmiştir.

Dördüncüsü — İbâdet için, yalnız bu kadarı ile de yetinmemeli, dükkânında ve işinde bulunduğu müddetçe Allah'ı hâtırından çıkarmamalı, dâlmâ onu zikretmeli, tesbîh ve tehlîle devâm etmelidir. Gaafiller arasında zikir, daha makbûldür. Nitekim Resûl-i Ekrem:

ذَكَرُ اللَّهُ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ خَلْفَ الْفَارِسِ وَكَالْحَيِّ بَيْنَ الْأَمْوَاتِ

«Gaafiller arasında Allah'ı anan; kaçanların ardında vuruşan, ölümler arasında diri gibidir.» Diğer bir ifâde ile: «Kurular arasında yaş ağaç gibidir» buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ دَخَلَ السُّوقَ فَقَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ
يُغْنِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ وَلَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ

«Her kim çarşı pazarda: "Allah'tan başka ibâdete lâyık kimse yoktur, O, birdir, ortağı ve benzeri yoktur, mülk O'nun, hamd O'na mahsûstur, öldürür diriltir, kendisi diridir ölmez, hayır O'nun elinde,

O, her şey'e kaadirdir" derse, kendisi için bir milyon hasene yazılır» (351) buyurmuştur.

Abdullah b. Ömer, Sâlim b. Abdullah, Muhammed b. Vâsi' ve benzeri zevât, bu fazileti ihrâz için çarşıya çıkar ve bu duâya devâm ederlerdi.

Hasan şöyle anlatıyor: «Sokakta Allah'ı zikreden, kıyâmet günü ay gibi ziyâsı, güneş gibi delili olduğu hâlde Allah'ın huzûruna getirilir. Sokakta istiğfâr edenin, sokaktaki insânlar sayısınca günâhları bağışlanır.»

H.z. Ömer (R.A.) sokağa çıktığı zamân: «Allah'ım, küfürden, fısıktan ve bu çarşının kötülüklerinden sana sığınırım. Allah'ım, yalan yeminden ve bizi zarâra sokacak alış-verişten sana sığınırım» derdi.

Ebû Câfer el-Fer'ânî şöyle anlatıyor: «Cüneyd'in meclisinde otururken söz, kendilerini sofulara benzeterek câmi'lerde oturur fakat gerekli nefis mürâkabesini yapmazlar. Bununla berâber câmi'lerde oturmayıp çarşı ve pazarda gezenleri ayıplayan bir zümreye, intikal etti. Bunun üzerine Cüneyd: "Ben sokaklarda dolaşan öyle adam bilirim ki, günde üçyüz rekât namâz kılar ve otuzbin tesbîh çeker" dedi. Cüneyd'in bu sözünden bu adamın, kendisi olduğunu anladım. Çünkü büyük adamlar, zarûret hâsıl olmadıkça kendilerini takdim etmezler.»

Dünyâlık için olmayıp, geçim için alış-veriş edenler böyledir. Âhirete yardımı olsun diye dünyâlık peşinde olan, nasıl olur da âhiret kazancını ihmâl eder. İbâdet için, çarşı, câmi ve ev, hepsi birdir. Kurtuluş takvâ iledir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّمَا اللَّهُ حَيْثُ كُنْتَ هـ

«Nerede olursan ol, Allah'tan kork» (352) buyurmuştur. Nerede olursan ol, ne hâl üzerinde bulunursan bulun, dindâr olanların takvâ vazîfesi sona ermez. Geçimlerinde ve yaşayışlarında dâimî takvâ üzere bulunurlar. Çünkü kâr ve kazançlarını orada bulurlar. Bunun için: «Allah'ı Âhiretli seven yaşar, dünyâyı seven şaşar. Ahmak, günlerini boşa geçirir, akıllı olanlar kendi nefsinin kusûrlarını araştırır» denmiştir.

Beşincisi — Çarşı pazara, kâr ve kazanca fazla düşkün olmamalıdır. Yâni çarşıya ilk girip son çıkanlardan olmamalı ve deniz aşırı

(351) Ezkâr bahsinde geçmiştir. Bakınız C. 1, Sf: 858.

(352) Tirmizî, Ebû Zer (R.A.) den rivâyet etti ve sahihtir, dedi.

ticâret seferlerine gitmemelidir. Bunların ikisi de makbûl değildir. Denildi ki: «Ticâret için deniz seferine çıkan, rızkı aramanın son haddine ulaşmıştır.» Haberde:

لَا يُزَكُّ الْبَحْرَ إِلَّا بِحَجِّ أَوْ عُمْرَةٍ أَوْ غَزْوَةٍ

«Deniz seferine, ancak Hac, Umre veyâ Cihâd için çıkılır» (353) buyurulmuştur.

Abdullah b. Amr b. As (R.A.): «Çarşıya girip, son çıkanlardan olma. Zira bu vakitler şeytanın yumurtlayıp cıvıv çıkardığı vakitlerdir. (Yâni şeytan'ın oyuncağı olursun)» demiştir. Muâz b. Cebel ve Abdullah b. Ömer'den (R.A.) rivâyet edildiğine göre, iblis, evlâdlarından olan Zelembur'e: «Bütün mâiyyetin ile çarşıya çık. Yalanı, yalan yemini, hîle, hıyânet ve aldatmağı oradakilere süslü göstermeğe çalış ve ilk girip son çıkan ile berâber bulun» der. Nitekim haber'de:

شَرُّ الْبِقَاعِ الْأَسْوَاقُ وَشَرُّ أَهْلِهَا أَوْلَاهُمْ دُخُولًا وَآخِرُهُمْ خُرُوجًا

«Durulacak yerlerin en kötüsü sokak ve çarşılarıdır. Buradakilerin en kötüler de ilk girip, son çıkanlardır» (354) diye vârid olmuştur. Çarşıda bulunacağı müddet, kifâyet miktarı kazancını sağlayacağı kadar zamandır. Yetecek kadar kazancını te'min eden çarşığı terkedip, âhiret kazancı ile meşgûl olmalıdır. Selef-i sâlihîn böyle yaparlardı. Hattâ bazıları bir dânik dirhem'in altıda biri kadar, yâni cüz'î bir miktar kazanç elde ettiler mi, onunla yetinir ve geri dönerlerdi. Hammad b. Seleme, kadın başörtüleri satardı. İki keçi boynuzunu çekirdeği ağırlığında kâr ettiği zamân, sepetini toplar ve evine giderdi. İbrâhim b. Beşşâr anlatıyor: Bir gün İbrâhim b. Edhem'e:

— Bugün, inşaatçılara toprak taşıyacağım, dedim. İbrâhim:

— Sen hem tâlib, hem de matlûbsun. Seni arayanın elinden kurtaramazsın. Aradığın yetecek miktar olsun, fazlasına boş ver. Nice harislerin mahrûm ve nice zayıfların merzûk olduklarını görmüyor musun? dedi. Ben de:

— Bakkal'da bir dirheme yakın param var, dedim. İbrâhim:

— O hâlde daha ne istiyorsun? dedi.

(353) Ebû Dâvûd, Abdullah b. Ömer (R.A.) den, munkatî' olarak rivâyet etmiştir.

(354) Ebû Naim «Hürmetü'l-Mesâcid'de İbn Abbâs (R.A.) dan, buna benzer bir ifade ile rivâyet etmiştir.

Onlardan bâzıları öğleye, bazıları ikindiye kadar ve bâzıları da haftanın yalnız bir veyâ iki günü çalışır ve bununla geçinip giderlerdi.

Altıncısı — Yalnız harâmdan kaçınmakla yetinmemeli, şübheli şeylerden de sakınmalıdır. Verilen ruhsat fetvâlarına iltifât etmemeli, belki kalbine danışmalı, kalbinin mutmain olmadığı yerlere yaklaşmamalıdır. Şübheli bir mal geldiği zamân, aslını sorup öğrenmeden almamalıdır. Aksi takdirde yediği şübheli olur.

Bir gün Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.) bir miktar süt gelmişti. Resûl-i Ekrem:

مِنْ أَيْنَ لَكُمْ هَذَا؟ فَقَالُوا مِنَ الشَّاءِ فَقَالَ وَمِنْ أَيْنَ لَكُمْ هَذِهِ الشَّاءُ؟
فَقِيلَ مِنْ مَوْضِعٍ كَذَا فَشَرِبَ مِنْهُ ثُمَّ قَالَ إِنَّا مَعَا سِرَ الْأَنْبِيَاءِ
أُمِرْنَا أَنْ لَا نَأْكُلَ إِلَّا طَيِّبًا وَلَا نَعْمَلَ إِلَّا صَالِحًا

- Bu sütü nereden aldınız? diye sordu. Onlar:
- Koyundan, deyince, Resûl-i Ekrem:
- Ya koyunu nereden aldınız? buyurdu. Onlar:
- Falan yerden aldık, dediler. Bunun üzerine (sütün helâllğine kaani olduğundan) Resûl-i Ekrem sütü içti ve:

«— Biz Peygamberler zümresi, helâl ve temiz olanı yemek ve sâlih amel işlemekle emrolunduk» (355) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ فَقَالَ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

«Allahü Teâlâ, Resûllerine neyi emretti ise, mü'minlere de onu emretti ve: "Ey îmân edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin helâl ve temizinden yiyin." (2 - Bakara: 172) buyurdu» (356) dedi. Resûl-i Ekrem, şeyin aslından ve aslının aslından, yâni önce sütün, sonra sütün alındığı koyundan sordu; daha ilerisine geçmedi. Çünkü daha evveliyâtını incelemek zordur. İnşâallah, hemen bu bahsin akabinde gelecek olan «Helâl ve Harâm Kitâb»nda bu gibi soruşturmanın neierde vâcib olduğunu anlatacağız. Zîrâ Resûl-i Ekrem, her ge-

(355) Taberânî, Ümmü Abdullah (R.A.) dan rivâyet etmiştir.

(356) Müslim, Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmiştir.

lenden sormazdı. Tüccâra vâcib olan, alış-veriş ettiği kimselerin vaziyetine bakmalı; zulüm, hıyânet, sirkat ve ribâ gibi şeyleri yapmakla tanınmış olan kimselerle ve hattâ yardımcıları ile de alış-veriş etmemeli. Çünkü bunlarla alış-veriş etmek, bunlara yardım sayılır.

Bir kişi bir kal'a duvarının inşaatını üzerine almıştı. Her ne kadar kal'a inşaatı, müslümânların üzerine farz bir vazife ise de, kal'ayı inşa ettiren, zâlimlerden olduğu için, müteahhidin kalbine şübhe düştü ve mes'eleyi Süfyân-ı Sevri'den sordu. Süfyân-ı Sevri:

--- Az da olsa zâlimlere yardımcı olma, dedi, Ben de:

--- Bu, Allah için bir iştir, dedim. Süfyân:

Evet haklısın. Fakat, sen en azından parayı alabilmek için bu zâlimin ömrüne duâ eder ve bu sebeple Allah'a âsi olanın yaşamasını istersin. Halbuki haberde:

مَنْ دَعَا لِظَالِمٍ بِالْبَقَاءِ فَقَدْ أَحَبَّ أَنْ يُعْصِيَ اللَّهَ فِي أَرْضِهِ هـ

«Zâlime, yaşaması için duâ eden, yeryüzünde Allah'a isyân edilmesini sevmiş olur» (357) diye vârid olmuştur.

Diğer hadis'de:

إِنَّ اللَّهَ لَيَغْضَبُ إِذَا مُدِّحَ الْفَاسِقِ هـ

«Fâsık övüldüğü zamân, Allahü Teâlâ gadablanır» (358) diye vârid olmuştur. Başka bir hadis'de:

مَنْ أَخْرَمَ فَاسِقًا فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدمِ الْإِسْلَامِ هـ

«Fâsık olan kimseye ikrâm eden, İslâmiyetin yıkılmasına yardım etmiş olur» (359) buyurulmuştur.

Süfyân-ı Sevri, Mehdi'nin yanına girdi. Mehdi, elinde bir beyaz kâğıt bekliyordu. Süfyân'a:

--- Dividini ver, şuraya bir şey yazayım, dedi. Süfyân:

--- Yazacağını söyle, kötü bir şey değilse, veririm, dedi.

(357) İbn Ebi'd-Dünyâ «Kitâbu's-Samâde Hasan'ın sözünden rivâyet etmiştir.

(358) İbn Ebi'd-Dünyâ «Kitâbu's-Samâde. İbn Adiy «El-Kâmil»de, Ebû Ya'la ve Beyhaki «Şuâbü'l-İmân»da Enes (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(359) İbn Adiy. Âişe (R.A.) den, Taberânî «Evsât»ında, Ebû Naim «Hilye»de Abdullah b. Yüsür (R.A.) den rivâyet ettiler.

Âmirlerden biri yanında mevkûf bulunan bir âlime: «Mühürü ver de şu yazıyı mühürleyeyim.» deyince, âlim: «Önce yazıyı ver bakayım, kötü bir şey yazılmamışsa, o zamân mühürü veririm.» dedi.

İşte onlar bu şekilde zâlîme yardımdan sakınırlardı. Onlarla ticârî muâmele, onlara yapılacak yardımın en büyüğü olacağından dindar olanlar mümkün olduğu kadar bunlardan kaçınmalıdır.

Hülâsa: Ticârî muamelede insânları ikiye ayırmalı ve muâmele ettikleri kimseler, etmediklerinden az olmalıdır. Adamın birisi: «Bir zamân gelecek adam çarşıya girip: «Kiminle alış-veriş edeyim?» diye sorduğu zamân, «Kiminle istersen onunla alış-veriş et» derler. Bir zamân yine sorar, «Falancı ve falancı ile alış-veriş etme, başka kim olursa olsun alış-veriş et». Bir zamân daha gelir ki, «Falanca ile falancıdan başka kimse ile alış-veriş etme.» denir. Korkarım ki, o falancı ile falanın bulunamayacağı bir zamân da gelir» dedi. Belki de onun korktuğu zamân gelmiştir. İnnâ lillâh ve İnnâ ileyhi Râciûn.

Yedincisi — Lâyık olan, alış-veriş ettiği herkes ile bütün ticârî muâmelelerini mürâkabe etmelidir. Çünkü kendisi mürâkabe edilmektedir ve hesâba çekilecektir. Hesâb ve ikab günü niçin ve neden dolayı yaptı diye her iş ve sözü ile alâkalı suâllerin cevâblarını şimdi-den hâzırlamalıdır. Denildi ki, kıyâmet günü her esnâf, alış-veriş ettiği her şahıs için ayrı ayrı hesâb verecek ve hepsi ile karşılaşp hesâblaşacaktır.

Zâtın biri şöyle anlatıyor: «Ölen bir tüccârı rüyâmda gördüm. Ne hâlde olduğunu kendisinden sorduğum zamân, «Allahü Teâlâ ellibin sayfalık bir defter önüme serdi.» dedi. Ben de: «Bunlar günâh defteri mi?» dedim. Tüccâr: «Hayır dünyâda alış-veriş ettiğim insânların defteri: Her insân için ayrı bir sayfa tanzim edilmiş, bütün alış-verişleri orada mevcûd, onların muhâsebesini yapacağız.» demiştir.

İşte, şu anlattıklarımız, alış-veriş edenlerin ticârî muâmelâtta riâyet edecekleri adâlet, ihsân ve dinine şefkat usûlleridir. Yalnız adâlet ile yetinir, iktifâ ederse, sâlihlerden; ihsânı da buna eklerse, mukarreblerden; bununla beraber Beşinci Bâb'da anlatıldığı üzere dinî vazifelerini de yerine getirirse, siddıklardan olur. Doğrusunu Allah bilir.

Allah'a hamd olsun ki, O'nun lütf u keremiyle «Kesb ve Maîşet Kitâbı» burada sona erdi.

Ihyâu 'Ulumi'd - Dîn (Cilt: 2)

Rub'u'l - Âdât

DÖRDÜNCÜ KİTÂB:

KİTÂBÜ'L - HALÂL VE'L - HARÂM

(HELÂL VE HARÂM KİTÂBI)

(YEDİ BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB: HELÂL NAFKA ARAMANIN FAZİLETİ, HARÂMIN ZEMMİ İLE HELÂL VE HARÂMIN DERECELERİ BEYÂNINDADIR. 233-253

2 nci BÂB: ŞÜBHELİLERİN DERECELERİ, KAYNAKLARI, HELÂL VE HARÂMİ BİRBİRİNDEN AYIRD ETMEK BEYÂNINDADIR. 255-297

3 üncü BÂB: BAHS, SUÂL, HÜCÛM, İHMÂL VE BUNLARIN HELÂL İLE HARÂMDAKİ MAZANNELERİ BEYÂNINDADIR. 299-318

4 üncü BÂB: MALİ BORÇLARDAN TEVBE EDENİN, NASIL VE NE ŞEKİLDE KURTULABİLECEĞİ BEYÂNINDADIR. 319-333

5 inci BÂB: PÂDİŞAHLARIN ATIYYE VE HEDİYELERİ İLE BUNLARIN HELÂL VE HARÂM OLANLARI BEYÂNINDADIR.

6 nci BÂB: SULTÂNLARIN HUZÛRUNA GİRİP ONLARLA İHTİLÂT ETMENİN BEYÂNINDADIR.

7 nci BÂB: MÜTEFERRİK MES'ELELER BEYÂNINDADIR.

Íslenska - Dan (Graf 2)

Rub' u' l - Ábát

DÖRÐURÓ NITAB

KITABU' l - HALAL VE' l - HARAM

(HALAL VE HARAM NITAB)

(YILDIZ NITABIN NOTISLERI)

1. KAPITOL: HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI
BUN NITABIN KISITLARI VE HARAM NITABIN KISITLARI

2. KAPITOL: DÖRÐURÓ NITABIN KISITLARI
HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI VE HARAM NITABIN KISITLARI

3. KAPITOL: HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI
HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI VE HARAM NITABIN KISITLARI

4. KAPITOL: HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI
HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI VE HARAM NITABIN KISITLARI

5. KAPITOL: HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI
HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI VE HARAM NITABIN KISITLARI

6. KAPITOL: HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI
HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI VE HARAM NITABIN KISITLARI

7. KAPITOL: HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI
HALAL VE HARAM NITABIN KISITLARI VE HARAM NITABIN KISITLARI

HELÂL VE HARAM KİTABI

Hamd, Allah'a mahsûstur (O'na hamd ederim). O Allah ki, insânı kuru balçıktan ve en güzel bir sûrette yarattı. Sonra da ilk gıdâsını, kan ile pislik arasından çıkan, temiz süt ile te'min etti. Daha sonra, temiz ve çeşitli gıdâlarla onu besledi; zayıflık ve düşüklükten korudu. Bundan sonra da düşmânı olan şehvetini, helâl kazanca mecbûr tutmakla, istediği gibi sağa sola saldırmaktan alıkoymak sûretiyle onu kahr galebesine aldı. Bu sûretle de, kanın cereyanı gibi, insâna nüfûz eden ve insânı sapıtmak için paçaları sıvayan şeytânın askerini hezimete uğrattı. Helâl nafakanın kuvvet ve galebesi onun hareket ve cereyan yollarını daralttı. Çünkü şeytanı damarların içlerine kadar nüfûz ettiren şehvet, helâl zincirine vurulduğu için, şeytân da yardımcısız, perişan ve rezil olarak ortada kaldı.

Salât ve selâm, insânları sapıklıktan hidâyete ulaştıran Hazret-i Muhammed'e ve O'nun Âl ve Ashâb'ına olsun.

Bundan sonra (bilmiş ol ki), Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

«Helâl nafaka te'mini her müslümân üzerine farzdır» (360) buyurmuştur. Hadîs-i, İbn Mes'ûd (R.A.) rivâyet etmiştir. Bu, helâl nafaka te'mini akılların anlamakta en çok isyân ettiği ve âzalara en ağır gelen bir fariza olduğu için, ilim ve amel, yâni bilip, tatbik etmek bakımından tamâmen kayboldu. Bu helâl ilmindeki incelikler onun tatbikinin yok olmasına sebep oldu. Zirâ bâzı câhil âlimier artık bu zamânda helâlin ortadan kalktığını, helâli bulmak şöyle dursun, ona giden yolun bile kaybolduğunu, helâl olarak akar sular ile mer'alarda biten otlardan başka bir şey kalmadığını, diğerlerini ise saldırgan ellerin kirlettiğini ve bozuk muâmelelerin çürüttüğünü zannettiler. Yalnız su ve ot ile geçim olamayacağına göre, harâmda müsâmaha-

(360) C. 1, Sf: 614'de Zekât bahsinde geçti. Orada «Alâ külli Müslimin» kaydı yoktur. Bu ziyâde ile hadîs'i, Taberânî «Evsatında Enes (R.A.) den rivâyet etmiştir.

dan başka bir çâre görmemiş, dinin bu kutbunu kökünden atmış ve helâl ile harâm arasında bir fark gözetmemiş oldular.

Bu, hakikatten çok uzak bir görüştür. Çünkü helâl de açık ve meydânda, harâm da. Ayrıca bunların arasında bâzı şübheli şeyler vardır. Hâl ve vaziyet ne kadar değişirse değişsin, bu üçü (Helâl, harâm, şübheliler) birbirinden ayrılmaz. Vaktâ ki₂ bu hâl, dine zarar, halka kötülüğü dokunan bir bid'at oldu ise, tahkik ve tafsil sûretiyle, helâl, harâm ve şübheli şeyleri birbirinden ayırd ederek, bu fâsîd görüşün yüzünden perdeyi kaldırmak vâcib olmuştur. Darlık ve zarûret, bu hakikati ortaya koymağa mâni olamaz. Biz bunu yedi bab'da izâh edeceğiz:

-
- 1- NE VAKIT
 - 2-İNCELEME
 - 3-İZAH ETMEK
 - 4-BOZUK

BİRİNCİ BÂB

BU BÂB, HELÂL KAZANCIN FAZİLETİ VE HARÂMIN KÖTÜLÜĞÜ, HELÂLİN SINIF VE DERECELERİ İLE HARÂMIN SINIF VE DERECELERİ VE BUNLARDAN KAÇINMANIN LÜZÜMU BEYÂNINDADIR.

HELÂLİN FAZİLETİ VE HARÂMIN ZEMMİ

Bu Husûstaki Âyetler :

1 —

كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا وَطَيِّبًا وَاعْمَلُوا صَالِحًا

«Helâl ve temiz nafaka yiyin. Ve sâlih ameller işleyin» (23 - Mü'minûn: 51). Allahü Teâlâ âyet-i celîlede sâlih amelden evvel, helâl nafaka yemeyi emretmiştir.

2 —

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

«Mallarınızı aranızda bâtil (sebeblerle) yemeyin» (2 - Bakara: 188).

3 —

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا

«Onlar ki yetim mallarını zulm ile yerler» (4 - Nisâ: 10).

4 —

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

5

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ

«Eğer böyle yapmazsanız (ribâyı terketmezseniz) Allah'a ve Peygamberine karşı harb (e girmiş olduğunuzu) bilin!» (2 - Bakara: 279)

6

وَإِنْ نُبْتِمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ ۖ

«Eğer tevbe ederseniz mállarınızın başları (sermayeleriniz) yine sizindir» (2 - Bakara: 279).

7 -

وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۖ

«Kim dönerse, işte onlar nâr ehlidir ve ebedi olarak orada kalacaklardır» (2 - Bakara: 275) Allahü Teâlâ, ribâ yiyenleri önce Allah'a ve Resûlüne meydân okuyanlardır, diye tavsif etti, sonra da cehenneme gireceklerini anlattı. Helâl ve harâm hakkındaki âyetler sayılamıyacak kadar çoktur.

Bu Husûstaki Hadisler:

İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ ۖ

«Helâl nafaka aramak, her müslümâna farzdır» buyurmuştur. İlim bahsinde (C. 1, Shf.: 5) geçtiği gibi, Resûl-i Ekrem Efendimiz:

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ ۖ

«İlim talep etmek, her müslümâna farzdır» buyurdu. Âlimlerden bazıları bu ilimden murâd, helâl ve harâm ilmidir diyerek her iki hadisin aynı mânâda olduğunu öne sürmüşlerdir.

1- CEHENNEM 2- FAİZ 3- VASIFLANDIRMA

Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ سَعَى عَلَى عِيَالِهِ مِنْ حِلٍّ فَهُوَ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَنْ
طَلَبَ الدُّنْيَا حَلَالًا فِي عَقَافٍ كَانَ فِي دَرَجَةِ الشُّهَدَاءِ •

«Çoluk çocuğunun geçimini helâlinden te'mine çalışan, Allah yolunda mücâhede eden gibidir. Nâmusu dâiresinde helâlinden dünyalık peşinde olan, şehidler derecesindedir» (361) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ أَكَلَ الْحَلَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا تَوَرَّاهُ اللَّهُ قَلْبُهُ وَأَجْرِي بِنَاسِيعِ
الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ (وَفِي رِوَايَةٍ) زَهَّدَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا هـ

«Kırk gün helâl yiyenin kalbini Allah nûrlandırır ve hikmet gözelerini kalbinden lisânına akıtır» (362) buyurmuştur.

Diğer bir rivâyette:

«Dünyâya olan meylini Allah keser» buyurulmuştur. Rivâyete göre Sa'd (R.A.), Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.):

— Yâ Resûlallah, Allah'a yalvar da duâsı makbûl olanlardan olayım, dedi. Resûl-i Ekrem:

أَطِيبْ طَعْمَكَ تُسَجِّبْ دَعْوَتَكَ هـ

«Helâl yemek ye, duân kabûl olsun» (363) buyurdu. Peygamber (S.A.V.), dünyâya haris olan kimseyi ta'rif ederken:

رُبَّ أَشْعَثَ أَغْبَرٍ مُشَرَّرٍ فِي الْأَنْفَارِ مَطْعُمُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ
حَرَامٌ وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ يَا رَبِّ فَأَنَّى يُسْتَجَابَ لِذَلِكَ

«Nice saç sakalı tozlu, yüzü kirli, oradan oraya kovulan kimse-
ler var ki yediği harâm, giydiği harâm, harâm ile gıdalanmış; böyle
iken elini kaldırır da "Ey Rabbim,..." diye duâ eder, bunun duâsı na-

(361) Taberânî «Evsatı»nda Ebû Hüreyre (R.A.) den. Ebû Mansûr Müsned-i Firdevsinde rivâyet ettiler.

(362) Ebû Naim «Hilye»de Ebû Eyyûb (R.A.) den: İbn Adiy de Ebû Mûsâ'dan rivâyet etti.

(363) Taberânî «Evsatı»nda İbn Abbâs (R.A.) dan riâyet etti.

sıl kabûl olsun, (harâm gıdâ alanın duâsı kabûl olmaz)» (364) buyurdu. İbn Abbâs'ın Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettiği diğer bir hadis'de:

إِنَّ اللَّهَ مَلَكًا عَلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ يُنَادِي كُلَّ لَيْلَةٍ مَنْ أَكَلَ
حَرَامًا لَمْ يَقْبَلْ مِنْهُ صَرْفٌ وَلَا عَدْلٌ هـ

«Allahü Teâlâ'nın Beyt-i makdis üzerinde vazifelendirdiği bir melek her gece şöyle çağırır: "Harâm lokma yiyenin farzı da, nâfilesi de kabûl olmaz"» (365). Bir başka hadis'de:

مَنْ اشْتَرَى ثَوْبًا بِعَشْرَةِ دَرَاهِمٍ وَفِي ثَمَنِهِ دِرْهَمٌ حَرَامٌ
لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ صَلَاتَهُ مَا دَامَ عَلَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ هـ

«Parasında bir kuruş harâm olduğu hâlde on kuruş ile bir elbise alan kimsenin üzerinde o elbiseden bir parça bulunduğu müddetçe namâzı kabûl olmaz» (366) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

كُلُّ لَحْمٍ نَبَتَ مِنْ حَرَامٍ قَالَتْ أَوَّلَى بِي هـ

«Harâmdan meydâna gelen her ete (vücûda) yaraşan ateşte yanmaktadır» (367) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

«Kazancının nereden geldiğine aldırış etmeyen kimseyi, Allahü Teâlâ hangi kapıdan Cehennem'e atacağına aldırış etmez» (368) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

الْعِبَادَةُ عَشْرَةُ أَجْزَاءٍ تَسَعُهُ مِنْهَا فِي طَلَبِ الْحَلَالِ هـ

«İbâdet on cüzdür. Dokuzu, helâl nafaka aramaktır» (369)

(364) Müslim, Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(365) Ebû Mansûr Deylemî'nin «Müsned-i Firdevs»inde buna benzer bir rivâyeti vardır.

(366) Ahmed, İbn Ömer (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(367) Tirmizi Ka'b b. Acuze (R.A.) den rivâyet etti ve: «Hasen'dir» dedi.

(368) Ebû Mansûr Deylemî «Müsned-i Firdevs»inde İbn Ömer (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(369) Ebû Mansûr Deylemî, Enes (R.A.) den başka ifâde ile rivâyet etti.

buyurmuştur. Bu hadis, bâzı sahâbeye merfû' ve bâzılarına da mev-kûf olarak rivâyet edilmiştir. Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ أَمْسَى وَانِيًا مِنْ طَلَبِ الْحَلَالِ بَاتَ مَغْفُورًا لَهُ وَأَصْبَحَ وَاللَّهِ عَنْهُ رَاضٍ

«Helâl kazanç uğrunda yorgun olarak akşamlayan kimse, günâh-ları bağışlanmış olduğu hâlde yatar, Allah kendisinden râzı olduğu hâlde sabahlar» (370) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ أَصَابَ مَالًا مِنْ مَأْثَمٍ فَوَهَلَ بِهِ رَحِمًا أَوْ تَصَدَّقَ بِهِ أَوْ أَنْفَقَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ جَمَعَ اللَّهُ ذَلِكَ جَمِيعًا ثُمَّ قَذَفَهُ فِي النَّارِ

«Harâm mâl kazanıp da onunla sıla-ı rahm veya tasadduk veya Allah uğrunda infâk eden kimsenin, bütün bu yaptıklarını Allahü Teâlâ bir araya toplar ve kendisini ateşe atar» (371). Çünkü harâm mâldan hayır beklenmez.

Yine Resûl-i Ekrem:

خَيْرُ دِينِكُمُ الْوَرَعُ

«Dininizin en hayırlı tarafı, verâ'dır (şübheli şeylerden kaçın-maktır)» (372) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ اتَّقَى اللَّهَ وَرِعًا أَعْطَاهُ اللَّهُ ثَوَابَ الْإِسْلَامِ كُلِّهِ

«Şübheli şeylerden kaçınarak Allah'a kavuşan kimseye, Allahü Teâlâ bütün müslümânların sevâbı kadar mükâfat verir» (373) bu-yurmuştur.

Rivâyete göre bâzı ilâhi kitâblarda Allahü Teâlâ:

«Şübheli şeylerden sakınanları hesâba çekmekten hayâ ederim» buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

رِزْقُهُمْ مِنْ رَبِّكَ أَشَدُّ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ ثَلَاثِينَ زَنْبَةً فِي الْإِسْلَامِ

(370) Taberânî «Evsatında İbn Abbâs (R.A.) dan rivâyet etmiştir.

(371) Ebû Dâvûd «Merâsibinde Kaasim'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(372) İlim bahsinde geçmiştir.

(373) Mehazı bulunamamıştır.

«Allah katında bir dirhem ribâ, otuz zinâdan daha şiddetlidir» (374) buyurmuştur.

Ebû Hüreyre (R.A.) hadis'inde:

الْمِعْدَةُ حَوْضُ الْبَدَنِ وَالْعُرُوقُ إِلَيْهَا وَارِدَةٌ فَإِذَا صَحَّتِ الْمِعْدَةُ
صَدَرَتِ الْعُرُوقُ بِالصَّحَّةِ وَإِذَا سَقِمَتْ صَدَرَتْ بِاللِّسْقَمِ ۝

«Mide, bedenin havzıdır. Bütün damarlar oraya uğrar ve oradan geçerler. Mide sağlam ise damarlar da sağlam ve sıhhatli olarak oradan geçerler. Mide çürük ise, damarlar da oradan çürük olarak geçerler» (375) buyurmuştur. Binâda temel ne ise, dinde lokma da aynıdır. Temel sağlam olunca üzerinde yükselen binâ sağlam olduğu gibi, helâl lokma da dini ayakta tutar ve yükseltir. Temel çürük olduğu zaman, binâ eğrilip çöktüğü gibi, lokma harâm olduğu zaman, din de eğrilir ve çöker:

Allahü Teâlâ:

أَفَنَنْتَ أَشْرَ بُنْيَانٍ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ ۝

«Din binâsının temelini, Allah'tan korkarak atan mı hayırlı yoksa.....» (9 - Tevbe: 109) buyurmuştur. Hadis'de:

مَنْ اكْتَسَبَ مَالًا مِنْ حَرَامٍ فَإِنْ تَصَدَّقَ بِهِ، لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُ وَ

إِنْ تَرَكَهُ وَرَأَاهُ كَانَ زَادَهُ إِلَى النَّارِ ۝

«Kazancı harâm olan kimse; onu tasadduk ederse, sadakası kabûl olmaz. Yanında alıkoyarsa, kendisi için Cehennem azığı olur» (376) buyurulmuştur

Helâl kazancın faziletini açıklamak için yeteri kadar haberleri. «Kazanç Âdâbı Kitâbı»nda anlatmıştık.

Bu husûstaki diğer eserler:

Hiz. Ebû Bekir (R.A.) kölesinin getirdiği bir süttten içti ve hemen kölesine dönerek: «Bunu nereden aldın?» diye sordu. Köle: «Kehâ-

(374) Ahmed b. Hanbel ve Dârekutnî. Abdullah b. Hanzele'den rivâyet etti. Ravi leri sika'dandır. Taberânî de «Sağır»inde İbn Abbâs (R.A.) dan rivâyet etmiştir.

(375) Taberânî Evsâtında; Ukayli «Zu'afâda rivâyet etti.

(376) Ahmed. İbn Mes'ûd (R.A.) den; ayrıca İbn Hibbân da Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmiştir.

nette bulundum, yâni gaybden bâzı haberler verdim de ücret olarak bu sütü aldım» dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir (R.A.), içtiği sütü midesinden çıkarmak için boğazına parmak saldı ve boğulacak şekil de istifrâ ederek, çıkarmağa çalıştı, sonra da: «Allah'ım, midemde kalıp dâmarlarıma karışan kısmından sana sığınırım.» dedi. Rivâ-yete göre, hâdiseyi Resûl-i Ekrem (S.A.V.) duyunca:

«Ebû Bekir'in, midesine helâl ve temiz olan lokmadan başka bir şey sokmadığını bilmiyor musunuz?» buyurdu. Bunun gibi Hz. Ömer (R.A.) de, yanlışlıkla sadaka develerinin sütünü içtiği zaman, hemen parmak salarak, kusmuş ve sütü çıkarmıştır. Hz. Âişe (R.A.): «Siz asıl ibâdetten gaflet ediyorsunuz. O, verâ' yâni şübheli şeylerden sakınmaktır.» buyurdu.

Abdullah b. Ömer (R.A.): «Namâz kılmaktan yay gibi, oruç tutmaktan çöp gibi olsanız da [zayıf düşseniz bile] harâm ve şübheli şeylerden kaçınmazsanız, Allah o ibâdetleri kabûl etmez.» demiştir.

İbrâhim b. Edhem (Allah rahmet etsin): «Kemâle erenler, ancak midelerine gireni kontrol etmekle kemâle erebilmişlerdir.» dedi. Mudayl: «Midesine gireni bilen kimseyi Allah, sıddıklardan yazar. Bunun için yediğin lokmaya dikkat et.» demiştir. İbrâhim b. Edhem'e: «Zemzem suyundan niçin içmiyorsun?» diye sorduklarında «Bardağım olsa içerdim.» diye cevâb vermiştir. Süfyân-ı Sevri (R.A.): «Harâmdan infâk eden, pisliği sidik ile yıkayan gibidir.» buyurdu. «Pis elbise, temiz su ile yıkanıp temizleneceği gibi, günâhlar da helâl mâldan infâk ile temizlenir.» demiştir. Yahya b. Muâz: «Tâat bir hazinedir, anahtarı duâ; anahtarın dişleri ise helâl lokmadır» dedi. Abdullah b. Abbâs (R.A.): «Kursağında harâm lokma olan kimsenin ibâdetini Allah kabûl etmez.» demiştir. Sehl-i Tüsterî: «Dört hasleti bir araya toplamayan, imânın hakikatine eremez: Sünnetlerle berâber farzları edâ, şübheli şeylerden kaçınmakla helâl lokma, menhi-yâtın zâhir ve bâtınından, gizli ve âşikâre olanından sakınmak, ölünceye kadar sabrederek bu hâl üzerine devâm etmektir.» demiştir. Yine Sehl: «Sıddıklar mertebesine yükselmek isteyen, helâl yemeli ve sünnet üzere amel etmelidir.» dedi.

Denildi ki: Kırk gün şübheli yemek yiyenin kalbi kararır. İşte bu, Allahü Teâlâ'nın:

كَذَٰلِكَ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝

«Yok, öyle değil, belki de kazandıkları şeyler, yüreklerine pas bağlamıştır» (83 - Muttaffifin: 14) âyet-i kerimesinin te'vilidir. Ibn Mübârek: «Benim için şübheli bir dirhemi iâde etmek, yüzbin, hattâ

milyon dirhem sadaka vermekten, saha sevimlidir,» demiştir. Seleften bâzıları: «Kul, yediği bir lokma sebebiyle kalbi döner ve bir daha doğrulmayasıya — dibâğat edilmeyen derinin bozulup dürüldüğü gibi — dürülür.» demişlerdir.

Sehl: «Harâm lokma yiyenin âzaları — bilsin bilmesin, istesin istemesin — isyân eder. Yediği helâl olan kimsenin de âzaları kendisine itâat eder ve hayırlı işleri yapmağa muvaffak olur.» demiştir. Yine seleften bâzıları: «İnsânoğlu helâlinden yediği ilk lokma sâyesinde geçmiş günâhları bağışlanır. Helâl nafaka te'mini için yorulan kimsenin günâhları —güzün dökülen ağaç yaprakları gibi — dökülür.» demişlerdir.

Selefin eserlerinde şöyle rivâyet edilmiştir: Bir kimse va'z edeceği zamân, âlimler cemâatle: «Onun üç hâlini araştırın ve ondan sonra dinleyin. Bunlardan birincisi, itikadına bakın; bid'atlere inanıyorsa şeytanın dili ile konuşur, onu dinlemeyin. İkincisi, yediği yemeğe dikkat etmiyorsa, havadan konuşur; onu da dinlemeyin. Üçüncüsü, aklına bakın, eğer akli tam değilse, sözü de doğru değildir; ona da itibâr etmeyin. Çünkü onun bozduğu, düzelttiğinden çok olur.» derlerdi.

Hz. Ali (R.A.) ve diğerlerinden gelen meşhûr haberlerde, helâl olan mâlın hesâbı, harâm olanın ise azâbı vardır. Başkaları, şübheli olan mâlın da itâbı olduğunu ziyâde etmişlerdir.

Rivâyete göre, sâlihlerden birisi ermişlerden birisine yemek vermek istedi, fakat ermiş bunu kabûl etmedi. Sâlih zât:

— Niçin yemiyorsun? diye sebebini sorunca, ermiş:

— Biz ancak helâl lokma yeriz. Bu sâyede kalbimiz dürüst olur, hâlimiz değişmez melekût âlemini keşfeder ve âhiret âlemini müşâhede ederiz. Eğer biz de sizin yediğinizden üç gün yesek, ilm-i yakînden bizde bir şey kalmaz; korku ve müşâhede kalbimizden silinirdi, dedi. Adam:

— Ben yılın tamâmını oruç tutar, her ay otuz hatim yaparım, dedi. Ermiş:

— Geceleyin içeceğimi gördüğün ve şerbet, senin bütün ibâdetlerinden, benim için daha makbûl ve sevimlidir, dedi. İçtiği şerbet, yaban keçisinin sütü idi.

Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main arasında uzun ve samimi bir sohbet devâm ederken, Ahmed b. Hanbel birdenbire Yahya b. Main'den yüz çevirdi. Sebebi, Yahya b. Main: «Kimseden bir şey istemem, fakat istemeden şeytan da verirse, onu yerim.» sözü olmuştur. Bunun üzerine Yahya b. Main: «Ben şaka söyledim», diyerek Ahmed b. Hanbel'den özür dilemiştir. Ahmed b. Hanbel: «Din ile şaka olmaz, ye-

meğin, dinden olduğunu bilmiyor musun? Allahü Teâlâ onu sâlih amel üzerine takdîm ederek:

كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا

«Helâl ve temiz olandan yeyin ve sâlih amel işleyin» (23 - Mü'minûn: 51) buyurmadı mı? dedi.

Haber'de vârid olduğuna göre, Tevrât'ta şöyle yazar: «Yediği lokmaya aldırış etmeyen kimseyi Allahü Teâlâ, Cehennem'in hangi kapısından içeri atacasına aldırış etmez». Hz. Ali (R.A.) Hz. Osman'ın (R.A.) katlinden sonra ağzını mühürlediği yemekten başkasını yemezdi. Maksadı, bilmeyerek şübheli bir şeyin yemeğine karışmamasını te'mîn idi. Fudayl b. İyaz, İbn Mübârek ve İbn Uyeyne Mekke'de Vüheyb b. Elverd'in yanında toplandılar. Bu esnâda yaş hurmadan söz açıldı. Vüheyb: «Evet, en çok sevdiğim bir yemektir. Fakat Mekke hurmalığı Zübeyde ve diğerlerinin bostanları ile karıştığı için, hurma yemiyorum» dedi. Bunun üzerine İbn Mübârek: «Bu kadar incelersen ekmek de yememen lâzım» dedi. Vüheyb:

— Niçin? diye sordu. İbn Mübârek:

«— Çünkü arâzi, kimsesi kalmayanların tarlaları ile karıştı. Binâenaleyh, bu da aynı o hurma gibi şübheli oldu» dedi. Bunu duyan Vüheyb fenalık beçirdi ve düştü. Süfyân, İbn Mübârek'e: «Adamı öldürdün» dedi. İbn Mübârek: «Ben bunu kolaylık olsun diye söyledim» dedi. Vüheyb ayılınca: «Artık bundan sonra ekmek yemem» dedi ve yalnız süt içmekle geçinirdi. Bir gün annesi kendisine süt getirdi. Sütün hangi koyundan ve koyunun bedelinin de nereden ödendiğini sordu. Tam içeceği esnâda: «Bu koyun nerede yayıldı?» diye sorunca, annesi cevâb vermedi. Çünkü koyun âmmeye âit bir yerde yayılıyordu. Bunun üzerine o da sütü içmedi. Annesi: «Oğlum, Allah mağfiret eder» dedi. Vüheyb: «Ben böyle bilerek isyân edip, mağfiret olmamı sevmem» dedi. Bîşr-i Hâfi de şübheli şeylerden son derece sakınan bir zât idi. Ona: «Nereden yersin?» diye sorduklarında: «Sizin yediğinizden. Fakat ağlayarak yiyecek gülerek yiyecek gibi değildir. El, elden kısa, lokma lokmadan küçüktür» dedi.

İşte onlar, şübheli şeylerden böyle sakınırlardı.

HELÂL VE HARÂMIN ÇEŞİTLERİ VE YOLLARI

Helâl ve harâmın tafsilâtı fıkıh kitâblarındadır. Fetvâ ile açıklanması mümkün olan muâyyen gıdâ ile geçinen hakikat yolcularının bu tafsilâta ihtiyâcı yoktur. Fakat çeşitli yollardan geçimini sağ-

layıp müreffeh hayât geçirmek isteyenlerin fıkıh kitâblarında izâh ve şerh edildiği şekilde helâl ve harâm ilmine ihtiyâcları vardır. Biz burada «efrâdını câmi' ağıyârini mâni» olacak şekilde helâl ve harâmın taksimini yapalım.

Mal, ya zâtı bakımından harâm olur veya vasfı bakımından, yâni aslî maddesi temiz olur da kazanç bakımından harâm olur.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım, yâni zâtı ve maddesi bakımından harâm olan şarap, domuz ve benzeri şeylerdir.

Tafsilâtına gelince: Yeryüzünde yenen gıdâ maddeleri üç kısımdır. Bunlar: 1 — Mâdenlerden olur; tuz, çamur ve benzerleri gibi, 2 — Bitkilerden, 3 — Hayvânattan olur.

Mâdenler: Yerin parçalarıdır. Yiyene zararı dokunanlardan başka, hiç birini yemek harâm değildir. Mâdenlerden yenmesi harâm olan, yiyene zararı dokunanlardır. Bunlardan bâzısı zehir yerine geçer, yâni yiyeni öldürür. Hattâ ekmek bile zararı dokunsa yemesi harâm olur. Yemesi âdet hâline getirilen toprağın harâm olması, insân bünyesine zarar vermesi bakımındandır. Yoksa toprak, yenmekle berâber, sulu bir yemeğe düşse onu kirletmez.

Bitkiler: Sıhhate, akla ve hayâta zararı dokunmayan hiç bir bitki harâm değildir. Akli izâle edenler; benek otu ve diğer sekir verici afyon gibi bitkilerdir. İnsanı öldüren ise zehirlerdir. Sıhhati bozan, mevsimin ve ihtiyâcının gayrisinde kullanılan ilâçlardır. Bütün bunların harâm olmaları, zararlı olmalarına bağlıdır. Yalnız şarabın ve sekir verici her maddenin, sekir vermeyen az miktarı da harâmdır. Çünkü bunun harâm olması, zâtî ve vasfı bakımındandır. O da, sekir verme hassasının kendisinde bulunmasıdır. Fakat zehir böyle değildir; azlığı veya başka maddeye karıştırılması sebebiyle zarar vermeyecek hâle geldiği zaman, yenmesi harâm olmaz.

Hayvânat: Bunlar da yenen ve yemeyen diye ikiye ayrılır. Tafsilâtı «Yemek Kitâbı» ndadır. Burada bunların tafsilâline girmek, bilhassa çeşitli kuşlar, kara ve deniz hayvânlarını açıklamak sözü uzatır. Bundan dolayı onları burada açıklamayacağız. Ancak yenmesi helâl olan, kesmenin, kesecek âletin ve kesilecek yerin şartlarına riâyette Şeri'ate uygun şekilde kesilenlerdir. Bunlar da «Sayd, Zebâih» kitâblarında açıklanmıştır. İslâm'ın emrettiği şekilde kesilmeyen ve yâhut kesilmeden ölen hayvanın eti harâmdır. Boğazlanmadan ye-

1-RAHAT 2-FERTLER 3-TOPLAYAN 4-YABANCILAR 5-BÖL
6-MAHV 7-XAL 8-SARHOŞLUK 9-NARKOTİK
10-BU CİLDİN 1-Cİ KİTABI

nenler, balık ve çekirgedir. Elma, sirke ve peynir kurdu da bu hükümdedir. Çünkü bunlardan kaçınmak mümkün değildir. Fakat bu maddelerden ayrılan kurtlar istiklâl kazandıkları için, sinek, akrep ve pislik böceği hükmündedir. Akan kanı olmayan bâzı canlıların harâm olması, insân tabiatının onları kerih görmesindendir. Bâzı tabiatların aldırış etmemeleri nazara alınmaz. Çünkü ekseriyet pis gördüğü için, o da yenmeyenler meyânına girmiştir. Balgamı ağızda toplayıp yutmak mekrûh olduğu gibi, o da mekrûhtur. Yoksa kerâhîyet pis olduğu için değildir. Zirâ sahîh olan, bu gibi hayvânların ölmekle pis olmamalarıdır. Zirâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.) yemek kabına düşen sineği yemeğe batırdıktan sonra çıkarıp atmakla emretmiştir. Halbuki yemek sıcak olursa orada ölmesi muhakkaktır. Karınca veyâ sinek tencereye düşse yemeği dökmek lâzım değil, yalnız onlar atılır. Çünkü tabiatın hoşlanmadığı, onların kendisidir; atıldıktan sonra mes'ele kalmaz. Necâsetle pişmedikçe düştüğü yeri pisleştirmez. Demek ki kanı olmayan hayvanın pis olması, tabiatın onu kerih görmesindendir. Bunun için deriz ki: İnsân'ın en küçük bir cüz'ü dahi tencereye düşse, yine tencereyi pisleştirir. Fakat bu, insânın necis olmasından dolayı değildir. Çünkü sahîh olan, ölmekle pis olmamasıdır. Yemeği pisleştirmesi, kendisine hürmeten, etinin yenmemesindendir.

Eti yenen hayvanlar usûlüne uygun kesildikleri zamân bile, her cüzleri helâl değildir. Yâni yenmeyen cüzleri vardır: Kanı, pislîği ve pis olmakla hükmedilen parçaları yenmez. Maddelerde, hayvânattan başka pis ve necis olanı yoktur. Yâni bâzı hayvânların tamâmı ve bâzılarının da bir kısım âzaları pistir.

Bitkilere [nebâtlara] gelince, sarhoşluk veren her nebât harâm ve necistir. Sarhoşluk vermediği hâlde yalnız akli izâle eden nebâtlar necis değildir, benek otu gibi. Sarhoşluk veren bitkilerin necis olmaları, — kötü işlere sebep olduklarından — kendilerinden şiddetle men'edildiği içindir. Yemeğe, yağa veyâ kaba bir damla veyâ cüz'î bir miktar necâset düştüğü zamân, onu yemek harâm olur, başka sûretle intifa' câizdir. Meselâ yağ, yakmak, gemi sıvamak ve hayvânları yağlamak gibi işlerde kullanılır. Zâtındaki vasıftan dolayı harâm olan, bunlardır.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım, malın kendisi temiz olup da harâm olması ona mâlik olmak bakımından olur. Bu cihet tafsile muhtâftır.

Deriz ki, bir mala sâhib olmak, kişinin isteğiyle olduğu gibi, ihtiyârı dışında da olabilir. İhtiyârı dışında olan, miras gibi servettir.

- 1-MÜSTAQİLLİK
- 2-İĞRENÇ
- 3-ARA
- 4-MEKRUH OLUŞ
- 5-NİCİS
- 6-MENFAATLANMA

İhtiyârı ile mala sâhib olması, ya başka birisinden bu malı almakla olur, veyâhut malın başka bir sâhibi olmamakla olur. Başka bir sâhibi olmadan, kendi ihtiyârı ile edindiği servet; mâdenler gibi şeylerdir. Başkasından aldığı mala gelince, bu malı ya onun elinden cebren alır, veyâ rızâsı ile alır. Cebren alınanlar; ya mal sâhibinin o maldan salâhiyeti sâkîl olur — ganimet malı gibi —, veyâ alan kimse onu hak etmiş olur. Bunlar, verilmekten imtinâ edilen zekât borçları ve üzerine borç olan nafakalar gibi şeylerdir. Mal sâhibinin rızâsı ile kendisinden alınan; ya alış-veriş, ya nikâh parası, veyâ ücret karşılığı, yahut, karşılıksız alınır. Bunlar da hibe, vasiyyet gibi mallardır.

Böylece bunlar, altı kısım oluyor:

1 — Sâhibi olmayan mallar: Mâdenler, boş arâziyi ⁵ihyâ ve ⁶imar, avlamak, odun toplamak, sulamak ve ot toplamak yolu ile elde edilen servettir. Başkasının yerinden alınmamak şartı ile, bunlar helâldir.

2 — Mülkiyet hakkını kaybeden ve hürmet edilmeyen kimseden zor ile almak. Bunlar, haraç, ganimet ve diğer muhârib kâfirlerden alınan mallardır. Beşte birini hükûmete vermek ve diğerini hak sâhiblerine âdilâne taksim etmek sûretiyle, bu servet de helâldir. Ancak emân ve muâhedede bulunan kâfir malı olmamak şarttır. Bu mal, helâl olmaz. Bu şartların tafsilâtı, Siyer Kitâbının haraç, ganimet ve cizye kısımlarındadır.

3 — Borcunu ödemeyenlerden, hak sâhiblerinin cebren aldığı mallar. İstihkak sebebi tahakkük ettiği, hakkı kadar aldığı ve kâdi, sultân veyâ hak sâhibi kimseler haklarını aldıkları zamân. — mal sâhibinin rızâsı olmasa da — bu, helâldir. Bunun tafsilâtı da «Tefriku's - Sadakât», «Kitâbü'l - Vakf», «Kitâbü'n - Nafakât» da mevcuttur. Çünkü bu kitâblarda zekât, vakf ve nafakaya hak kazananların kimiler olduğu ele alınmıştır. Tam hakkına riâyet edilirse bu sûretle alınan da helâldir.

4 — Tarafların rızâsı ile karşılıklı olarak alınan maldır. Akd, söz ve ivaz şartlarına riâyet edildiği zamân, bu da helâldir. Bunun tafsilâtı, Bey', Selem, İcar, Havâle, Zamân, Karz, Şirket, Musakât, Şuf'a, Sulh, Hul', Kitâbet, Sudak ve diğer muâvazâ kitâblarında mevcuttur.

5 — Mal sâhibinin rızâsı ile karşılıksız alınan maldır. Bu da bütün şartlarına riâyet edildiği ve verene veyâ diğerlerine zararı dokunmadığı zamân, helâldir. Bunun tafsilâtı da, Hibe, Vasiyyet ve Sadaka kitâblarında mevcuttur.

6 — İhtiyârında olmayarak elde edilen servettir, miras gibi. Mûris, şu beş yoldan biri ile meşrû bir şekilde bu serveti kazanmışsa, bu da helâldir. Bu da; mûrisin borcunu ödeyip, vasiyyetini infâz ettik-

- 1- ZORLA 2- DÜŞÜK 3- HARBDA DÜŞMANDAN ALINAN (MAL)
 4- BAĞISLAMA 5- DIRİLTME 6- TAMİR 7- ADALETLİCE
 8- BÖLME 9- EMİNLİK 10- ANLASMA 11- HAKKINI İSTEMEK
 12- GERÇEKLEŞME 13- HAKİM 14- BEDEL 15- MİRAS BIRAKAN
 16- YERİNE GETİRME

ten ve varsa zekât, hac ve kefâretini çıkardıktan sonra arta kalanı vârisler arasında adâletle taksim etmekle olur ki, tafsilâtı, vasiyyet ve ferâiz kitâbındadır.

İşte helâl ve harâmların hepsi bunlardır. Mülâsatın bunlara işâret ettik. Maksadımız muâyyen bir cihetten, nafakasını te'min etmeyip çeşitli gıdâ maddelerine ve geçim yollarına baş vuranların bütün bu cihetleri bilmesi lâzım geldiğini ve hangi yönden nafakasını te'min ediyorsa o husûsu bilenlerden sormasını ve körü körüne hemen o işe başlamamasını sağlamaktır. Âlime: «Niçin ilmine muhâlefet ettin?» dendiği gibi, câhile de: «İlim talebi her müslümâna farzdır, sana dendiği hâlde, niçin cehâlette ısrâr ediyorsun?» denir.

HELÂL VE HARÂMIN DERECELERİ

Harâmın hepsi pistir, fakat bâzısı bâzısından daha pistir. Helâlin hepsi temizdir, fakat bâzısı bâzısından daha temiz ve daha sâfidir. Tabîbin, bütün tathıların harâret verdiğini fakat birinci derecede şeker, ikinci derecede şerbet, üçüncü derecede pekmez ve dördüncü derecede de bal gelir, dediği gibi; harâm da pislik, helâl de temizlik bakımından, derecelere ayrılır. — Her ne kadar hasır yoksa da — bizler tabibler gibi takrîben dereceleri dörde bölelim. Hasır yok dedik; çünkü her derece sayısız kısımlara ayrılabilir. Bâzı şekerin, bâzı şekerden daha çok harâret verdiği gibi... Diğer maddelerde de hüküm aynıdır.

Bunun için biz de deriz ki, kaçınmak dört mertebe üzerinedir:

1 — Âdill⁶erin vera'i (harâmdan kaçınması). Bu vera'a riâyet etmeyen, adâletten düşer, günâhkâr ve cehennem azâbına düşer olur. Bu da fakihlerin fetvâlarında harâm dedikleri şeylerden kaçınmaktır.

2 — Sâlihlerin vera' ve takvâsıdır. Zâhire binâen müftünün verdiği ruhsat fetvâsına rağmen şübheli görülen şeylerden kaçınmaktır. Zirâ umûmiyetle üzerinde şübhe edilmektedir. İşte buna sâlihler vera'i denir ve ikinci derecede gelir.

3 — Fetvâ yönünden harâm olmamakla berâber, helâl olduğunda da şübhe yok; fakat harâma yol açmak tehlikesi vardır. Yâni hiç bir beis olmayan şeyi beis olur korkusu ile terketmektir. Bu da mütakilerin vera'idir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ دَرَجَةَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ مَخَافَةَ مَا بِهِ بَأْسٌ

1-BİLGİSİZ	7-FİKİH ALİM
2-BİLGİSİZLİK	8-SAKINMA
3-DURU	9-TAKVALI
4-DOKTOR	
5-KAPSAMA	

«Kul, tehlikeli şeye düşerim diye, tehlikeli olmayanı terketmedikçe, müttakilerden olamaz» (377) buyurmuştur.

4 — Kendisinde bir beis olmadığı gibi, beis olacak bir şey'e de yol açmaz, fakat Allah'a ibâdetle, Allah rızâsından ve takvâ niyetinden başka bir şeyi içine alan veyâ kerâhetli kolaylaştıracak şeylere ve isyâna ihtimâli bulunan şeyleri yemekten kaçınmak. Bu gibi yemeklerden kaçınmak da sıddıklar vera'idir.

Delil ve misâlleri ile açıklamasını yapmadan, mücmel olarak helâlin dereceleri bunlardır. Fisk ve fücûru atmak ve âdil olabilmek için, birinci derecede anlattığımız harâmdan sakınmak şarttır. Birinci derecedeki harâm, pisliği itibâriyle de pek çok derecelere ayrılır. Meselâ Mu'atâtın câiz olmadığı yerlerde mu'atât yolu ile alınan, fâsid bir âkid de harâmdır; fakat cebren ve gasben alınan gibi değildir. Gasb sûretiyle alınan daha kötüdür; çünkü bir malı zorla almakta meşrû olan kazanç yolunu terk ile başkasına eziyet vardır. Mu'atât yolu ile yapılan alış-verişte eziyet yoktur; ancak kulluk vazifesini terketmek vardır. Bunun gibi, Şerî'atın bâzılarında ve'id ve bâzılarında şiddet kullanması ile bilinir. Bu husûs, «Tevbe Kitâbı» nda küçük günâhlarla büyük günâhların farkını anlatırken, açıklanacaktır. Hat-tâ; yoksuldan, sâlih kimseden ve yetimden zulüm ile mal almak; kuvvetliden, zenginden ve fâsıktan zulüm ile mal almaktan daha ağır ve daha kötüdür. Zirâ eziyet olunanın hâli ile eziyet dereceleri değişir.

Bunlar, habîs ve harâmın tafsilâtında ihmâl edilmeleri uygun olmayan ince noktalardır. Eğer âsilerin dereceleri ihtilâf etmese, Cehennem'in derekeleri de ihtilâf etmezdi. Harâmda şiddetli doğuran sebepleri bildirdikten sonra, artık bunları sayı ile sıralamak, delilsiz dâva ve gönül arzûsundan başka bir şey değildir. Zarûret karşısında yemeğe mecbûr kaldığımız ölü eti, başkasının hakkı veyâ harâm olan avlardan hangisini tercih etmemiz lâzım geleceğindeki hüküm, harâm olan şeylerin bâzısı bâzısından daha habîs olduğunu sana gösterecektir. Biz, şimdi bunlardan bir kısmını takdim edelim.

HARÂMDAN KAÇINMAKTAKİ DÖRT DERECEİN MİSAL VE DELİLLERİ

1 — Birinci derece, adâlet vera'idir. Yâni âdil olabilmek için sakınılması zarûri olan birinci derecedeki harâmlar: Şartlarının birini kaybettiği için zikri geçen altı bölümden birine girip de fetvânın ha-

(377) Tirmîzi, İbn Mâce ve Hakim. Atiyye bin Urve'den rivâyet etmişlerdir.

1-İĞRENCİ MEKRUH OLUŞ 2-MUHTASAR 3-GÜNAH 4-ZİNA
5-ADALETLİ 6-BOZUK 7-ANLAŞMA 8-ZORLA
9-4-CÜ CİLDİN 1-Cİ KİTABI 10-FESATÇI 11-İSYANKAR 12-AŞAĞI
13-KÖTÜ

râm dediği her şey, mutlak harâmdır. Onu irtikâb edene fâsık ve âsi denir. Zâten mutlak harâm demekten, bunu kastediyoruz. Bunlar açık ve meydânda olduğu için, misâl ve şahid istemezler.

2 — İkinci derece, şübheli şeyler bâbında geleceği gibi, kaçınması vâcib değil; belki kaçınması müstehâb olan şeylerdir. Bâzı şübheli şeyler var ki, onlardan kaçınmak vâcib olduğu için, onlar da harâm bölümüne girer. Bir kısmı da kaçınması mekrûh olan şeylerdir. Bunlardan kaçınanlara vesveseli insânlar denir. Sâhibinden kaçmış bir hayvanı avlarını korkusu ile, avcılıktan çekinenler gibi... Bu ise, açık bir vesvesedir. Bâzıları, kaçınması vâcib değil, müstehâb-
dır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

دَعَّ مَا يَرْيُبُكَ إِلَى مَا لَا يَرْيُبُكَ هـ

«Sana şübhe, kuşku ve ıztırap veren şeyi bırak da kuşku vermeyen şeyi yap» (378) buyurması, buna dâirdir. Yine:

كُلْ مَا أَضْمَيْتَ وَدَعَّ مَا أَنْيْتَ هـ

«Hemen yakaladığın avı ye; fakat yaraladıktan bir müddet sonra ölü olarak bulduğun avı yeme» (379) hadis'i de buna dâirdir. Buradaki emir ve nehiyler nedb içindir. Çünkü yaraladığın ve sonradan ölü olarak bulduğun av, belki başka bir sebepten ölmüştür. Onun için «Onu yeme» buyurmuştur. Bizim ihtiyârımız, aşağıda açıklayacağımız gibidir ki, hattızâtında harâm değildir. Fakat terki sâlihler vera'idir. Resûl-i Ekrem'in: «Şübhe ettiğin şeyi terk et» emri tenzihîdir, tahrimî değildir. Zirâ diğer rivâyetlerde:

كُلْ مِنْهُ وَإِنْ غَابَ عَنْكَ مَا لَمْ تَجِدْ فِيهِ آثَرَ غَيْرَ مَسْهُوكَ هـ

«Kaybolduktan sonra bulduğun zamân, üzerinde senin attığın oktan başka bir âriza yoksa, onu ye» (380) diye vârid olmuştur.

(378) Nesel ve Tirmizi sahîh olduğunu söyleyerek, Hakkî, Hasan b. Ali (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(379) Taberânî «Evsat» ında, İbn Abbâs (R.A.) dan ve Beyhâkî de mevkûf olarak rivâyet etti.

(380) Hanefîlerde, yaraladığı avı durmadan tâkib ederse, ölü olarak bulsa da ondan yer. Fakat tâkibden vazgeçer, sonra ölü olarak bulursa, yiyemez.

1-İŞLEME

2-YASAKLAR

3-SAKINMA

4-TEMİZ OLUŞ

5-HARAM OLUŞ

Bunun için Resûl-i Ekrem, Adiy b. Hâtem'e (381) avcı köpek hakkında:

وَأَنْ أَكَلَ فَلَا تَأْكُلْ

«Köpek avladığı hayvandan yedi ise, ondan yeme» (382), çünkü onu kendisi için avladığından korkarım, buyurmuştur. Bu nehiy, bu korku sebebiyle olduğu için, tahrimi değil; tenzihidir. Zîrâ Resûl-i Ekrem, Ebû Sa'lebetü'l-Huşenî'ye (383):

«Terbiyeli kelbin avladığından ye» buyurdu. Ebû Sa'lebetü'l-Huşenî: «Köpek bu avdan yedi ise de yiyeyim mi?» sorusuna, cevâben: «Yedi ise de sen yine ye» buyurdu. Adiy'e: «Yeme», Sa'lebe'ye: «Ye» buyurması, Adiy'in vaziyeti müsâit olup vera'a dayanabilmesi, Sa'lebe ise, fakir olup bu vera'a tahammül edememesi bakımındandır.

Hikâye olunduğuna göre, Tâbiinden olan Muhammed b. Sirin küçük bir şübhe üzerine — ki ulemâ onda bir beis olmadığına ittîfak etmişti — dörtbin dirhemi, arkadaşına terketmiştir. Şübheli şeylerin derecelerini açıkladığımız zamân, bunların da misâllerini vereceğiz. Şübheli olduğu hâlde kaçınılması vâcib olmayan her şey, işte şu av eti gibidir.

3 — Üçüncü derece: Bu derece müttakilerin vera'idır. Buna Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ دَرَجَةَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ مَخَافَةَ مَا بِهِ بَأْسٌ

«Kul, beis olan şey'e düşmek korkusu ile beis olmayan şey'i terketmedikçe, müttakiler derecesine yükselemez» (384) hadis'i şehâdet etmektedir. Hattâ Hz. Ömer (R.A.): «Harâma düşmemek için, helâlin onda dokuzunu terkederdik» demiştir. Bunun, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet edildiğini söyleyenler de vardır. Ebû'd-Derdâ (R.A.): «Takvânın tamâmı, zerre miktar şübheli olan şeylerden sakınmakla

(381) Meşhûr sahâbidir. Arkadaşları irtidâd etmiş iken kendisi İslâmiyette sebat etti. Irak fütûhâtında ve Hz. Ali muhârebelerinde bulundu. 120 yaşında iken Hicri 68 yılında vefât etti.

(382) Ebû Dâvûd, Amr b. Şu'ayb ve Ebû Sa'lebe'den «sened-i ceyyid» ile; Bey hâki de mevkûf olarak rivâyet etti.

(383) İsminde pek çok ihtilâf var. Bir adı Cürsüm'dür. Babasının ismi de ihtilâf olup adı Nâşir'dir. Huneyn savaşına hazırlık esnâsında Müslümân oldu. Resûl-i Ekrem onu kendi kavmine gönderdi. Şam'da secde de iken 55 Hicri'de öldü.

(384) Hadisi Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim, Atiyye bin Urve'den rivâyet etmişlerdir.

mümkündür. Hattâ kendisiyle cehennem arasında perde olması için, harâm olur korkusu ile bâzı helâlleri de terketmesi lâzımdır» demiştir. Bunun için bâzı kimseler yüz dirhem alacaklarına karşılık doksan dokuzunu kabûl edip birini lâde etmişlerdir.

Bâzıları da, aldığını biraz noksânına kabûl eder ve verdiği bir miktar ilâve ederlerdi. Bununla kendilerini Cehennem ateşinden korumağa çalışırlardı.

O kapıyı açmakla daha ilerisine gidip, vera'nın kaybolması tehlikesine binâen, fetvâ bakımından helâl olup, insânların aldırış etmediği bâzı husûslardan kaçınmak da bu mertebededir. Ali b. Muid'den (385) rivâyet edilen şu vak'a, takvânın bu mertebesindendir: Ali, kira ile oturduğu evde yazdığı bir yazıyı kurutmak için evin duvarından bir miktar toprak almağı düşündü. Tam bu sırada: «Başkasının hakkıdır, nasıl alabilirsin?» diye hâtırından geçti ise de, «Bu kadar topraktan ne çıkar?» diyerek aldığı toprak ile kâğıdını kuruttu. Gece rüyasında, karşısına bir adam dikildi ve: «O bir miktar toprağın ne demek olduğunu yarın öğrenirsin» dedi. Şübhesiz bununla azâb olur mânâsı anlaşılmaz; belki takvâ ve vera'da bulunduğu mertebeden düşmüş olur demektir.

Hız. Ömer'den (R.A.) rivâyet edilen şu vak'a da, vera'nın bu mertebesindendir: Bir defâ Bahreyn'den Hız. Ömer'e (R.A.) bir miktar misk gelmişti. Hız. Ömer:

— Tartmasını becerebilen bir kadın olsa da bunu terâzi ile tak-sim ederek münâsip olan herkese hissesini versem, dedi. Hız. Ömer'in zevcesi Alike:

— Ben terâzi ile bölmesini güzel beceririm; ver tartıp böleyim, dedi. Hız. Ömer sükût etti. Bir müddet sonra tekrâr sordu, Alike de tekrâr etti. Sonra Hız. Ömer (R.A.):

«— Hayır, senin tartıp bölmeni istemiyorum; çünkü sen tartarken eline ve terâziye bulaştırır, sonra da vücûduna sürersin ve bu sûretle hakkından fazlasını almış olursun» dedi. Ömer b. Abdülâziz'in huzûrunda âmmeye âit misk tartılırken, herkesten fazla koku almamak için burnunu tıkardı. «Niçin böyle yapıyorsunuz?» diyenlere: «Zâten bundan istifâde, kokusunu almakla olur» derdi. Hız. Hasan (R.A.) henüz küçük yaşta olduğu hâlde sadaka hurmalarından bir tâne eline almıştı. Resûl-i Ekrem:

(385) Bağdad'lıdır. Nûh'un oğludur. Sika'dandır. Mısır'a hicret etti ve Hierî 259 da orada öldü.

كَخ كَخ

«At, at» (386) buyurdular.

Şu da vera'nın bu mertebesindendir: Zâtın biri ölüm döşeginde yatan bir adamın yanında bulunuyordu. Adam ölüncü, bu zât: «Işığı söndürün; çünkü ışık vereseye intikâl etti ve veresinin hakkıdır» dedi. Süleyman Teymî, Nuaymetü'l-Attâr'ın şöyle dediğini naklediyor: Hz. Ömer (R.A.), âmmenin malı olan bir miktar kokuyu, taksim etmek üzere, hanımı Atike'ye vermişti. Atike, benim hissem verirken elle-rine bulaşan kokuyu başörtüsüne sürdü. Eve geldiğinde, Ömer (R.A.) kendisine: «Bu koku nedir?» diye sorup, mes'eleyi öğrenince, kokuyu toprağa sürmekle yok etmiştir. İşte bu, Hz. Ömer'in (R.A.) vera' ve takvâsıdır. Şübhesiz, başörtüsünü yıkayıp kokuyu oradan yok etmek-le müslümânların eline bir şey geçmez; ancak, daha ilerisine varma-mak üzere, hanımına bir ders olmak için böyle yapmıştır.

Ahmed b. Hanbel'in şu beyânatı da vera'nın bu nev'indendir: Ahmed b. Hanbel'e: «Adam pâdişah gelecek diye buhurdanlıkla câmiî kokutuyor; buna karşı ne yapmalıyız?» diye sormuşlar, Ahmed b. Hanbel: «Buhurdan, ancak kokusu ile istifâde edilir. Koku ise insânın elbisesine de siner. Adamın belki rızâsı var, belki yok. Rızâsı ol-mazsa, bu harâma yaklaşır. Bunun için adamın işi bitinceye kadar câmiî terketmek daha uygundur» dedi. Yine Akmed b. Hanbel'e: «Hadis yazılı kâğıtları yolda bulan bir kimse, bu hadisleri yazıp al-dıktan sonra sâhibine teslim etse, olur mu?» diye sormuşlar, Ahmed b. Hanbel: «Müsâade almadan yazıp alamaz» demiştir. Çünkü sâhi-binin müsâade edip etmiyeceği şübhelidir. Şübhelî olan her şey ha-râm olduğuna göre, bu, birinci dereceye de girer.

Sûs ve ziynetten sakınmak da bu nev'idendir. Çünkü ziynet, her ne kadar mübâh ise de, daha ileri gidilmesinden korkulur. Yine Ahmed b. Hanbel'e tüysüz na'lin giymekten sorduklarında: «Gerçi ben giymem fakat çamurdan korunmak için giyilebilir; ziynet için olur-sa uygun olmaz» diye cevâb vermiştir.

Hz. Ömer'in (R.A.) çok sevdiği bir âilesi vardı. Onun yüzünden iltimâs ile belki haksızlığa düşerim korkusundan, Halife olduğu za-mân, bu kadını boşamıştı. Bu da mezkûr takvâ ve vera' nev'indendir. Bütün bunlar, kendisinde beis olan bir şeye düşmek korkusu ile lâbê's şeylerden kaçınmaktır.

(386) Buhârî, Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmiştir.

Mübâh olan şeylerin çokları, insânları tehlikeye götürür. Hattâ bekârların çok yemesi ve koku sürünmesi de böyledir. Çünkü çok yemek; şehveti tahrik eder, şehvet insânı düşünmeğe, düşünce bakmağa, bakmak da daha başka şeylere sevkeder. Yine bunun gibi zenginlerin apartmanlarına, süs ve ziynetlerine bakmak, haddi zâtında mübâhtır; fakat bunlara bakmak hırs ve onda olan gibisinin kendisinde de olmasını istemekle insânı kötülöklere sevkeder ki, bu bakımdan o da mahzûrlu olur. Bütün mübâhlarda hüküm böyledir. İhtiyâc ânında muhtâç olduğu miktar ile yetinmez ve kaçınmak sûretiyle gaailelerden korunmazsa, sonu tehlikeli olur. Şehvet hissi ile alınan her şey bunun gibidir. Ahmed b. Hanbel, köşeleri sıvamağı bile uygun bulmamıştır. Taban kısmını sıvamakta, topraktan korunmak gibi bir fayda var; fakat duvarı sıvamakta süsten başka bir fayda yok, demiştir. Hattâ câmi'leri sıvayıp süslemeğı de kabûl etmemiştir. Bu görüşüne, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin:

لَا عَرِيشَ كَعَرِيشِ مُوسَى وَإِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ مِّثْلُ الْخُكْلِ يُطْلَى بِهِ ۝

«Musâ'nın gölgeliğı gibi gölgelik olmaz, yani en güzel gölgelik, Musâ'nın gölgeliğıdir. O da çerçöpten yapılmış, el, tavanına değer bir kulübecikten ibâret idi; sürme gibi hafif sıvamıştı» (387) hadis'i ile delil çekti. Mescid-i Nebevî'nin sıvanması istendiğı zaman, Resûl-i Ekrem, bu beyânâtı ile onu men'etmiştir. Selef, ince kumaştan elbiseyi de hoş görmemişlerdir: «Elbisesi incelenin, dini de incelir» demişlerdir. Bütün bunlar, daha ilerisine gidilmesinden korkulduğı içindir. Çünkü insân nefsi, mübâh şeyler ile şübheli şeylere aynı şekilde heves eder. Şehvet, müsâmaha ile karşılaşınca, ileri doğru gider. Onun için, takvâ korkusu bütün bunlardan çekinmeyi iktizâ etmiştir. Bu gibi ihtilâflı şeylerden âzâde olan her helâl, üçüncü derecede temiz olan helâllerdendir. O da, ma'siyete götürmeyen helâldir.

4 — Dördüncü derece, siddıkların vera'idir. Siddıklara göre helâl, sebeblerinde ma'siyet olmayan, kendisiyle isyân yapılmayan, şimdi veyâ gelecekte kendisiyle nefsânî arzuları tatmin etmek kasdedilmeyen; yalnız Allah rızası, ibâdete kuvvet olmak ve bunlar için hayâtı devâm ettirmek maksadıyla te'min edilen maldır. Bunlar, Allahü Teâlâ'nın:

(387) Dârekutnî, «İfrâd» ında Ebû'd - Derdâ'dan (R.A.) rivâyet etti. Diğer rivâyet yolları da vardır...

1- KİMİLDATMA 6- RAHATLANDIRMA

2- MAKSAD

3- HOŞ GÖRÜLÜK

4- GEDEKLİ

5- İSYAN

قُلِ اللَّهُ شَرُّ ذَرَاهُ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

«Allah de de, sonra onları kendi baĢaklıklarında bırak oynasın-lar» (6 - En'am: 91) âyet-i celilesine uyararak, Allah için olmayan her şeyi harâm tanımışlardır. Bu mertebe, kendi nefsânî arzûlarından te-cerrüd ederek, tamâmen Allahü Teâlâ'ya bağlanan muvahhidler rüt-besidir. Şübhe yok ki, ma'siyete ulaştıracak olan şeyden kaçınan, ma'siyet ile kazanılacak olan şeyden de kaçınır.

Yahya b. Kesir'den (388) rivâyet edilen şu hikâye, bu dördüncü mertebededir: Yahya b. Kesir, bir gün müşhil almıştı. Hanımı: «Bu müşhillin daha iyi te'sir etmesi için evde biraz gezinmen lâzım» deyince, Yahya: «Otuz senedir ben hesâpsız adım atmış değilim. Bu gezintimin dinî bakımdan bir ehemmiyeti olmadığı için, ben boşa adım atmam» dedi. Seriyü's-Sakati: «Bir gün dağ başına çıktım. Orada bazı kurumuş bitkilerden yedim ve akan sulardan içtim. Kendi ken-dime, "Bundan daha helâl yemek olmaz" dedim. Tam bu sırada baş-ka bir ses duydum: "Bu dağa çıkabilecek kudret ve kuvveti sana ve-ren kimdir?" Bu sesi duyunca, söylediğime pişmân oldum» demiştir.

Zünnûn-i Mısri'den rivâyet edilen şu hikâye de bu kısımdandır: Bâzı âlimlerce verilen bir fetvâ sebebiyle tevkif edilen Zünnûn-ı Mısri, günlerce aç kalmıştı. Kadının biri gardiyan vasıtasıyla ona bir ta-bak yemek gönderdi. Zünnûn, yemeği yemedi. Sonra: «Zâlim ada-mın eliyle geldiği için yemedim» diyerek, kadından özür diledi. İşte bu, takvânın ve şübheli şeylerden kaçınmanın son haddidir.

Bişr-i Hâfi'nin, emirler tarafından açılan kanallardan su içme-mesi de, yine bundandır. Her ne kadar aslında su, temiz ise de, ha-râm paradan verilen ücret ile su yolu açıldığı için, içmesinden çeki-nirdi. Hattâ bâzıları, (yine Bişr-i Hâfi'dir) aslında helâl olduğu hâl-de, bu yolda bulunan bağların üzümünden yemezdi. Halbuki bu, o su-yu içmekten de çok daha ehvendir. Yine bâzıları, Hac yolunda zâlim-ler tarafından hazırlanan kaplar içinde bulunan sulardan dahi iç-mezlerdi.

Fakat Zünnûn-ı Mısri'nin gardiyan eliyle gelen yemekten yeme-

(388) Aslen Nisâburludur. Ahmed b. Hanbel: «Horasan, İbn Mübârek'den sonra Yahya gibisini yetiştirmemiştir. Muhammed b. Eslem Tûsî: Resûl-i Ekrem (S.A.V.) rüyâmda gördüm: kimden rivâyet edilen hadis'i yazayım, dedim. Resûl-i Ekrem: «Yah-ya'nın rivâyetini yaz» buyurdu, dedi.» Yahya Benî Temim'den ve sika'dandır. İlim, din, fazilet ve ittika bakımından, zamânının önde gelenlerinden idi. Elbisesini Ahmed b. Han-bel'e vasiyyet etmişti. Ahmed, cübbesini kabûl etti. Kâmil bir zât idi, dedi. 142 hicridi doğdu ve 224 de öldü.

1-SOYUNMA 2-BİRLİK OLAN 3-İSYAN 4-İLAÇ 5-HAPS
6-HAKİM 7-AŞAĞI

mesi, bütün bunların fevkindedir. Çünkü gardiyanın eli harâmdır denemez, fakat kab harâmdır denebilir. Gardiyanın kusuru varsa o da, harâm gıda ile beslenmiş olmasındadır. Böyle bir el ile gelen yemeği kabûl etmemenin, vera'nın son haddi olmasında şübhe yoktur. Harâm gıdanın kendisine kuvvet vermesi korkusu ile Ebû Bekir'in (R.A.) içtiği sütü kusması da bundandır. Halbuki kusması, çıkarması borç değildi.

Mescid'de oturup dikiş dikenin aldığı helâl parayı kabûl etmemesi de bundandır. Ahmed b. Hanbel, mescid'de oturup dikiş dikmeği kerih görürdü. Kendisine, yağmurdan kaçarak mezarların gölgesine sığınıp dikiş dikenlerin aldıkları paradan sorduklarında, «Mezarlar âhiret işi olduğu için orada oturulması mekrûhtur» dedi. Yine, malını şübheli gördüğü bir adamın ateşi ile yakılan lâmbasını söndürmüş ve tandırda şübheli para ile alınmış bir odun bulunduğu için ekmeğini orada pişirmekten kaçınmıştır. Bâzıları da sultanların ışığında ayakkabılarını tâminden kaçınmışlardır. İşte bunlar, âhiret yolcuları için, vera'nın ince noktalarıdır.

Bu husûsta sözün doğrusu şudur: Vera'nın başlangıç ve son haddi vardır. Vera'nın başlangıcı, fetvânın harâm dediği şeylerden kaçınmaktır. Buna adâlet vera'ı denir. Vera'nın son haddi de, Allah için olmayıp, şehvet hissi ile aldığı yahut bir kerâhet ile elde ettiği veya onun sebebiyle kerâhete düştüğü şeylerden kaçınmaktır. Buna da sıddıklar vera'ı denir. Bu ikisinin arasında ihtiyâti dereceler vardır. Kişi dünyâda ne kadar titiz davranırsa, âhirette o nisbette hafifler, sevâbı ağır gelir ve Sırât köprüsünü kolaylıkla geçer. Harâmı ve kötülüğü irtikâb nisbetinde cehennemın derekeleri ayrıldığı gibi, harâm ve şübhelerden kaçınmak nisbetinde cennetteki dereceleri de fark eder. Gerçeğin bu olduğunu bildikten sonra, muhayyersin; istersen son derece ihtiyâtlı davran ve istersen müsâmahalı ol. İyi bil ki, ihtiyâtlı davranman lehinde, müsâmahalı davranman ise aleyhindedir.

1-ÜST 2-SAKINMA 3-KÖTÜ 4-MEKRUH OLUŞ
5-HASSAS 6-İSLEME 7-AŞAĞI 8-SEÇMECE
9-HOŞ GÖRÜLÜK

İKİNCİ BÂB

İKİNCİ BÂB, ŞÜHELİ ŞEYLERİN DERECELERİ, KAYNAKLARI
VE BUNLARI HELÂL İLE HARÂMDAN AYIRAN HUSÛSİYETLER
BEYÂNINDADIR.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

الْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لَا
يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ • فَمِنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَرَأَ لِعِزِّهِ
وَدِينِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ الْحَرَامَ كَالرَّابِيعِ حَوْلَ
الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ هـ

«Helâl belli, harâm da bellidir. Ancak aralarında (helâl mi harâm mı belli olmayan) şüheli bir takım şeyler vardır ki, insanların çoğu onları bilemez. Şühelerden sakının, hem dinini, hem de ırzını korumuş olur. Kuru etrafında güdülen koyunun koruya düşme tehlikesi olduğu gibi, şühelere düşenin de harâma düşmesinden korkulur» (389) hadis-i şerifi, üç kısmın bulunduğunu açıkça göstermektedir. Bu üç kısımdan müşkül olanı, ekseriyetin bilemediği şüheli şeylerdir. İşte bunu açıklamak ve bunun yüzünden perdeyi kaldırmak lâzımdır. Çünkü ekseriyetin bilemediğini azınlık bilebilir. Buna göre deriz ki:

Mutlak helâl, zâtında ve kazancında harâm veya kerâhetini gerektirecek şeylerden tamâmiyle arınmış olan servetlerdir. Bu da gökten yağan yağmuru, başkasına âit olmayan yerden ve vâsitasız olarak kendi eliyle alması gibi. Bu su, hiç şübhesiz helâldir.

Sırf harâm, harâmlık vasfında aslâ şübhe olmayan şeylerdir. Şaraptaki sarhoşluk, idrârdaki necâset gibi yahut memnû yollardan:

(389) Buhâri ile Müslim, Nu'man b. Beşir (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

zulüm, ribâ ve benzeri vâsıtalarla kazanılan servetler gibi. İşte bunlar, helâl ve harâm olmak üzere belli iki taraftır. ²

Başka bir şey'e ihtimâli olup, o ihtimâle delâlet eden bir sebep olmadığı hâlde hükmü meydanda olanla¹ da helâl veya harâmdan birine katılır. Meselâ kara ve deniz avı helâldir. Avlanan balığın başkasının torundan yine suya kaçmak, avlanan geyiğin başkasının elinden kaçma ihtimâlleri olmakla beraber, buna delâlet eden bir delil olmadığı için, bunlar da helâldir. Artık bu gibi uzak ihtimâlleri³ düşünmek, vesveseden başka bir şey değildir. Buna biz, vesvese vera⁴ deriz. Yağmur suyunda düşünülemez. Çünkü bu, delili olmayan boş bir vehimdir. Şâyet bu av hayvanlarında yara, damga, çül veya benzeri ele geçtikten sonra üzerlerinde ancak bulunabilecek olan bir nişan bulunsa, o zaman, bu düşüncede haklı olabilirdi. Meselâ yaban geyiğinin üzerinde bir yara bulunsa, bunun, ele geçtikten sonra dağlanmış olmak ihtimâli olduğu gibi başka yara da olabilir. Bu iki ihtimâle binâen, vera⁵ mahalli sayılabilir. Fakat böyle bir delil olmadığı zaman, olmayan şey'in delil olma ihtimâli, yok olan şey'in var olma ihtimâli gibidir. Bu ihtimâl, evini âriyet aldıktan sonra, adamın oradan ayrılması ile, «Bu adam belki öldü de bu mal vereseye intikal etti» deyip vesveseye kapılmak gibidir. Çünkü adamın öldüğüne dâir ne kat'i, ne de şübheli bir delil vardır.

Zirâ şübhe şekden doğar, şek ise karşılıklı ve denk olan iki sebebin doğurduğu iki itikattan meydana gelir. Sebeb olmayınca aslında bir kanâat olmaz. İtikad olmayınca da o kanâat, diğer kanâate tekaabül eder denemez. Çünkü aslında yoktur ki, şek olsun. Bunun için deriz ki, üç veya dört rekât kıldım diye şübhe edenler, üç kıldıklarını kabul ederler. Zirâ üç kıldıklarında şübheleri yoktur. Dördüncü rekât şübheli olduğu için kılınmamış sayılır (390). Bir insâna on sene evvel kıldığı bir öğle namâzını, «Üç mü kıldın, dört mü kıldın?» diye sorsalar, kat'i cevâb veremez. Kat'i cevâb veremediği için, üç olması da câizdir. Fakat bu cevâz, bir şek değildir. Çünkü onu üç olarak kabul etmesi için bir sebep yoktur. Sebebsiz vehim ile tecvizi⁶ karıştırmamak için, şekkin hakikatini böylece anlamalıyız. Binâenaleyh, bu kısımlar da mutlak helâle katılır.

Her ne kadar helâl olmak ihtimâli mümkün ise de, helâl olduğuna delâlet edecek bir sebebi bulunmayan şeyler⁷ de mutlak harâma katılır. Kendisinden başka vârisi olmayan mûrisinin bir tarafa gitmesi ile kendi elinde bulunan malını, belki ölmüştür, vesvesesine kapılarak yemeğe kalkışması gibi. Adamın bu emâneti yemeğe kalkışması, doğrudan doğruya kat'i harâmı yemesi demektir. Çünkü bu,

(390) Hanefilerin bu husûstaki görüşünü namâz bahsinde izâh ettik.

1-FAİZ 2-İŞARE 3-TAKVA 4-ŞER 5-GEÇME 6-KARŞILAMA
7-ASLI OLMAYAN 8-CAİZ GÖRME, İZİN VERME
9-BUNDAN DOLAYI 10-MİRAS BIRAKAN

delilsiz bir ihtimâldir. Bu gibi ihtimâlleri şübheden saymak doğru değildir. Şübhe, vaziyeti, bızce belli olmayan ve iki tarafı da iktizâ edecek sebeblerin muârazasından meydana gelen bir neticedir. İki tarafı müsâvi olmayan şeylerde şübhe olmaz.

ŞÜBHENİN KAYNAKLARI BEŞTİR:

BİRİNCİ MENŞE'

Birinci menşe': Helâl ve harâmın sebeblerinde şek etmektir (391).

Bu sebebler, ya müsâvi veya biri diğerinden kuvvetli olur. Sebeblerin ikisi müsâvi olduğu zaman, önce bilinmiş olanı tercih edilir ve o, şek ile terkedilmez. Mûteber delillerden meydana gelmek sûretiyle, iki ihtimâlin birisi daha kuvvetli olursa hüküm, kuvvetli olan delilindir. Bu anlattığımız, ancak misâl ve şahidleri ile anlaşılır.

O hâlde biz de bunu dörde taksim edelim:

Birinci kısmı, önceden harâm olduğu bilinmiş iken, sonradan helâl olduğunda şek edilen şeydir. Bu, şübhell olduğu için, yine bundan kaçınmak vâcib ve buna cür'et etmek harâmdır.

Misâli: Attığı mermi ile yaraladığı avını suya düştükten sonra ölü olarak bulmak gibi. Bu av, aslında harâm idi. Ancak usûlüne uygun şekilde öldürülürse helâl olur. Avın, aldığı yara'dan veya sudan öldüğü şübheli oldu. Binâenaleyh, yakın, şek ile zâil olamayacağı için, asıl hürmetli bâki kaldı ve bu av, harâm oldu. Abdestsizlikte, pislikte ve namâz rekâtlarında olduğu gibi. (Meselâ, abdestsiz olduğunu biliyor ve fakat abdest alıp almadığında şübhe ediyorsa, abdest alır; abdestli olduğunu biliyor fakat abdestli bozulup bozulmadığında şübhe ediyorsa, abdest almaz. İki veya üç rekât kıldığında şübhe ediyorsa, iki rekât kat'î olduğundan, iki rekât üzerine devâm eder; çünkü yakın, şek ile zâil olmaz.) Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) Adıy b. Hâtem'e:

لَا تَأْكُلْهُ فَلَمَّا قَتَلَهُ غَيْرُكَ لَيْدٍ

«Onu yeme; başka bir köpek onu öldürmüş olabilir» (392) hadîs'i bu kabîdendir. Hattâ Resûl-i Ekrem'e bir şey gelip, bunun he-

(391) Şek, herhangi bir şeyin olup olmamasında tereddüt etmek ve hiç bir tarafını tercih etmemek demektir.

(392) Buhârî ile Müslim, Adıy b. Hâtem (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

diye veya sadaka olduğunda şübhe ettiği zaman, sormadan ondan yemezlerdi (393). Resûl-i Ekrem, bir gece çok sıkıntılı idi. Zevceşlerinden biri: «Bu geceniz sıkıntılı geçti» diye sorunca, Resûl-i Ekrem:

أَجَلٌ، وَجَدْتُ ثَمْرَةً فَخَشِيْتُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ هـ

«Bir hurma buldum, onun sadaka hurması olmasından korktum» buyurdu (394).

Diğer rivâyette: «Onu yedim, fakat sadaka hurması olmasından korktum» buyurdu.

Abdurrahman b. Hasene'nin anlattığı şu vak'a da yine bundandır: Abdurrahman diyor ki: Resûl-i Ekrem ile bir seferde idik. Acıktık. Bir yerde konakladık. Orada pek çok keler vardı. Onları avlayarak tencerelere koyduk. Pişerken, Resûl-i Ekrem:

أُمَّةٌ مُسِيحَتْ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَخْشَى أَنْ تَكُونَ مِنْ هَذِهِ هـ

«Beni İsrâil'den bir cemâat mesh-i sûret olmuştu. Korkarım ki bu kelerler onlardandır» (395) buyurdu. Bunun üzerine biz de tencereleri boşalttık. Sonra Allahü Teâlâ, mesh edilen insânların üremediklerini kendisine bildirdi (Resûl-i Ekrem, bunu daha önce bilemiyordu). Önce onlardan çekinmesi, bu eşyada aslolan helâl olmamaları ve boğazlanmakla helâl olmalarındaki şekki idi.

İkinci kısım, helâl olduğu bilinip, harâm olmasında şübhe edilenlerdir. Bunda aslolan, helâl olmasıdır ve hüküm, helâl olmasınaadır. Meselâ, evli olan iki kişinin yanından bir kuş uçup gitse, bunlardan biri: «Bu uçan kuş karga değilse, âilem üç talâk ile boş olsun.» diğeri de: «Bu uçan karga idiyse, benim âilem üç talâk ile boş olsun» dese, bu vaziyet karşısında kuş uçup gittiği ve ne olduğu bilinemediği için, hiç birisinin âilesi boş olmaz. Fakat vera', ikisinin de âilelerini boşayıp yeniden evlenmelerindedir. Mekhûl, bu mes'elede, içtinab etmekle emretmiştir. Şa'bî de, münakaşa eden iki kişiden birisinin diğeri: «Ne hasûd adamsın» demesi üzerine, öteki: «Hangimiz daha hasûd ise âilesi üç talâk ile boş olsun mu?» dese, diğeri de «Olsun» diye kabul etse, hangisinin daha hasûd olduğu bilinemediğinden ikisinin de

(393) Buhârî, Ebû Hüreyre (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(394) Ahmed bin Hanbel, Amr b. Suayb (R.A.) den hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

(395) İbn Hibbân ve Beyhaki, Abdurrahman (R.A.) dan rivâyet etti. Beyhaki: «Hasendir» dedi. Ebû Dâvûd, Nesefî ve İbn Mâce de Sâbit b. Zeyd den biraz farklı rivâyet ettiler. Buhârî: «Sâbit'in rivâyeti daha sahihtir» dedi.

âllelerinden ayrılmalari için fetvâ vermiştir. Şâyet bu husûsta, vera'nı nazarı itibâre aldı ise, doğru, fakat mutlak harâm olduğunu kastedti ise, doğru değildir; çünkü su, necâset, hadeş ve namâz bahislerinde geçtiği gibi yakın, şek ile zâil olmaz. Bu da aynı mânâdadır.

Şâyet, «Bu mes'ele ile o mes'eleler arasında ne münâsebet var?» dersin, bilmiş ol ki, münâsebet ihtiyâç yok. Bâzı sûretlerde münâsebet olmadan da aynı şey lâzım gelir. Meselâ, temiz olduğunu bildiği bir suyun, necis olmasında şübhe ederse, ondan abdest alması câizdir. Bu, câiz olduğuna göre, içmesi neden câiz olmasın? İçmek de câiz olduğuna göre, yakının şek ile zâil olamayacağı teslim edilmiş olur. Fakat burada ince bir nokta var. O da, --bu suyun benzeri olan--- âilesini boşayıp boşamadığında şübhe etmesidir. Burada aslo-lan, onu boşamadığıdır. Karga mes'elesinin benzeri de iki kaptan birisinin necis olduğunu kat'i olarak bilip, hangisinin olduğunda tereddüt etmesidir. İctihâd edip, birisinin temizliğine hüküm vermeden hiç birini kullanamaz. Çünkü birisinin temiz, diğerinin pis olduğuna dâir iki yakın olduğuna göre, istishâb, yâni şey'i olduğu gibi bırakmak, bâtıl olur. Bu talâkda da hüküm aynıdır ve kat'i olarak kadının biri boştur; fakat hangisinin boş olduğunda istibah vardır.

Deriz ki, Şâfililer, kaplardan üç şekilde ihtilâf ettiler. Bir kısmı, içtihadından evvel birini temiz kabul eder. Diğer bir kısmı da, temiz olduğu hakkındaki yakine karşılık, pis olduğunda da hâsıl olan yakın karşılığında, içtihadın bir değeri yoktur, kaçınmak lâzımdır, der. Mütediller ise, içtihad ederek, birini temiz olarak kabul eder ve doğrusu da budur. Lâkin, bunun asıl benzeri, iki âilesi olan bir adam: «Bu uçan karga idiyse, Zeyneb; karga değil idiyse, Âişe boştur» demesidir. Bu mes'eleda bu adam, iki âilesini birden saklayamaz; çünkü muhakkak birisi boştur. Birini de tercih edemez; çünkü uçtuğu için kuşun ne olduğu bilinemeceğinden, tercih bilâmüraccih lâzım gelir. O hâlde her ikisinden de ayrılması zarûri olur. Bu hüküm, bir kişi ile, ayrı ayrı iki kişi arasında değişmiş oluyor. Zirâ bir kişiye iki âilesi de harâm olur. Fakat ayrı ayrı iki kişiden hiç birinin âilesi kendisine harâm olmaz. Zirâ bir karga olmadığına kaanidir.

Şâyet, buna göre biri temiz diğeri necis olan iki kap, ayrı ayrı iki şahsın olsa, içtihadı lüzûm kalmadan, herkes «Benim kabın temizdir» diyerek abdest almalarının câiz olması lâzım gelir. Çünkü temiz olduğu kanâatinde idi, şübhe işe şimdi hâsıl oldu, dersin:

Deriz ki: Bu ihtimâl de fıkhıta mevcuttur. Fakat bence râcih olan, memnu' olmasıdır. Burada, şahısların ayrı ayrı olmaları ile bir şahıs olması arasında fark yoktur. Çünkü, abdestin sıhhati için, mülkiyet şart değildi. Başkasına âit olan su ile kendi suyundan abdest

alması arasında fark yoktur. Mâlikiyyetin değişmesinden bir şey fark etmez. Ama başkasının âilesi ile münâsebet kuramaz. Aynı zamanda, necâsette bazı alâmetlerin rolü vardır. Bundan dolayı orada içtihad mümkündür. Fakat talâkda böyle bir belirti olmadığı için, içtihad ihtiyacı yoktur. Ama kat'i olarak birinin temiz, diğerinin pis olduğu bilinen iki kaplarda, necâsetin kuvvetini def'etmek için kat'illğe daha yakın olan veya çalkanan ve benzeri alâmetlerle içtihad ederek istishâbı takviye etmesi vâcibdir. İstishâb ve tercih yolları fık- hın mühim mes'elelerindendir. Fıkıh kılâblarında bu husûsa dair ge- niş bilgi verdik, burada usûl ve kaaidelerine işâret etmekle yetiniyo-ruz (396).

Üçüncü kısım, aslolan harâm olmasıdır. Fakat zann-ı gaalib ile helâl olmasını iktizâ eden bir sebep kendisine âriz olmuştur.

İşte bu, meşkûktür. Gaalib olan, helâl olmasıdır. Buna bakılır; zann-ı gaalib, şer'an müteber bir sebebe dayanıyorsa, helâl olmasını tercih etmekle berâber, bundan kaçınmak vera' olur.

Misâli: Avcı, yaraladığı avını kaybetti. Sonra da ölü olarak bul- du. Avcı'nın verdiği yaradan başka, ölümüne sebep olacak yarası da yok; fakat düşmek veya bilinmeyen başka bir sebeble de ölmek ihti- mâl vardır. Şâyet, avcının verdiği yaradan başka bir ârizası bulu- nursa, o zamân, birinci kısma girer. Bu, üçüncü kısma giren hayvan hakkında İmam Şâfiî hazretlerinin (R. Aleyh) görüşü çeşitli ise de muhtâr olanı, helâl olmasındadır. Çünkü avcının hayvana verdiği yara, ölümü için açık bir sebeptir. Diğer sebebler ise zayıf ve uzak ihtimâllerdir. Yakın, şek ile zâil olmaz.

Şâyet, İbn Abbâs'ın (R.A.): «Yakaladığını hemen ye! Aradan za- man geçtikten sonra ölü olarak bulduğunu yeme!» demesi ve Hz. Âişe'nin (R.A.): «Adamın biri, Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.) ölü bir tav- şan ile gelerek:

--- Biliyorum, bu, attığım okun yarasıdır, bununla öldü, demesi üzerine, Resûl-i Ekrem:

(396) Mütakellimîn ve Hanefiler istihâsân kabûl eder; fakat Şâfiîlere göre İSTİ- SHÂB hüccettir. İstishâb demek varlığı bilinip, yokluğu bilinmeyen bir şeyi isbât etmek demektir. Meselâ, bir şeyin varlığı bilindiği hâlde sonradan yok olduğu bilinmezse, var olduğunda zan hâsıl olmuştur. Zan ile amel vâcib; o hâlde o şey'in subûtu da vâcibdir. Şâfiîlere göre istishâb, vâcib olması, dinin esâsı yerleşmezdi. Çünkü dinin aslı nübüvvet tir. Nübüvvet ise mu'cize ile yerleşmiştir. Mu'cize de âdete muhâlif bir iştir. Âdetler yer-leşmesi, mu'cize onu hark edemezdi. İşte istishâb budur. Tercih, iki emâreden birini tak- viye etmektir. Kat'i hükümlerde tercih olmaz. Kıyasları tercih, ya illetleri veya illetle- rin delili, hükümün delili veya hükümün keyfiyeti sebebi, yahûd illet, hüküm, ittîrad ve fûrû'da usûlün muvafakati sebebiyledir.

— Hemien mi yakaladın, yoksa zamân geçtikten sonra ölü olarak mı buldun? diye sordu.

— Hayır, sonradan ölü olarak buldum, deyince, Resûl-i Ekrem:

إِنَّ الدَّلِيلَ خَلْقٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ لَا يُقَدَّرُ قَدْرُهُ إِلَّا الَّذِي خَلَقَهُ فَلَعَلَّهُ
أَعَانَ عَلَى قَتْلِهِ شَيْءٌ هـ

— Geceler, Allahü Teâlâ'nın yaratıklarıdır. Onlar hakkında hük-
mü ancak, onları yaratan verebilir. Bu hayvanın ölümüne başka bir
şey de sebep olabilir (397) buyurduğu rivâyeti ile, terbiyeli köpek,
umûmiyetle hataya düşmediği ve ayırdığını sâhibi için ayırdığı hâl-
de, onun hakkında yine Resûl-i Ekrem'in Adiy b. Hâtem'e:

وَأِنْ أَكَلَ فَلَا تَأْكُلْ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَكُونَ إِنَّمَا أَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ

«Avından köpek yedi ise, ondan yeme! Çünkü bıraktığını ken-
disi için ayırdığından korkarım» (398) buyurması, helâllığın tahak-
kuk etmesi, bütün sebeplerin tahakkukuna bağlı olduğunu; sebebin
tamâmı ise, başka bir ârıza olmadan ancak atılan merminin ile öldüğünü
kat'i olarak bilmekle mümkün olduğunu bize göstermektedir. Se-
bebin tamâmında, hattâ helâl veya harâm olarak ölümünde şek edil-
di. Bu ise, saatinde helâl olarak öldüğü tahakkuk ettikten sonra, ârız
olan bir sebep ile helâl veya harâm olmasında şek edilen gibi değil-
dir, dersen:

Deriz ki: İbn Abbâs (R.A.) ile, Resûl-i Ekrem'in, (S.A.V.) bun-
dan nehyetmeleri, tahrimî değil — vera'a binâen — tenzihîdir. Çün-
kü:

«Üzerinde senin okundan başka bir eser bulamazsan, kaybolduk-
tan sonra da ölü olarak bulsan, yine o avdan ye» (399) rivâyeti de
vardır. Bu, pek yakında bizim anlattığımız mânâyâ bir tenbihtir. Biz
şöyle demiştik: Sonradan ölü olarak bulunan av hayvanında, avcının
verdiği yaradan başka bir yara daha bulunursa, o zaman sebepler
muâraza eder. Sebeplerin muârazası ile, hangi yaradan öldüğü hak-
kindaki zanlar da muâraza eder. Şâyet avcının verdiği yaradan baş-
ka bir yarası bulunmazsa, muâraza kalmaz ve kendi verdiği yaradan

(397) Hadisi, Hz. Âişe (R.A.) değil, Müsâ b. Ebi Âişe rivâyet etmiştir. Ayrıca Ebû
Dâvûd ve Beyhâkî de rivâyet etmişlerdir. Buhârî, mürsel olduğunu söylemiştir.

(398) Buhârî, Müslim ve diğerleri Adiy (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

(399) Buhârî ile Müslim, Adiy b. Hâtem (R.A.) den rivâyet etmişlerdir.

öldüğü ihtimâli kuvvetlenir. O zamân, haber-i vâhid, kıyâs-ı maznûn, umûmat-ı maznûne ve benzerleri ile istishâb üzerine hükümlü olduğu gibi, burada da bu galebe-i zan sâyesinde istishâb ile hükmeder ve hayvanı helâl kabul ederiz.

Yarayı aldığı ânda ölmemiş olması, ölüm sebebinde şübhe uyan-dırmak için kâfidir, demek, doğru değildir. Çünkü ölüm sebebi olan yaralamak tahakkuk etmiştir. Başka bir sebebin karışmış olması çok şübheli ve çok uzak bir ihtimâldir (buna kıymet verilmez). Bu söy-lediğimizin doğruluğuna, yaralanıp kaybolduktan sonra ölü olarak bulunan bir adamı, yaralayan kimseye kısasın vâcib olmasında fa-kihlerin ittifâkı, delâlet etmektedir. Halbuki değil ó kaybolan, ortada bulunan da aldığı heyecânın te'siriyle kalb sektesi ve benzeri sebeb-lerden ölmüş olabilirdi ki, bunları kimse nazar-ı itibâre almamıştır. Çünkü nazar-ı itibâre alınsa, ölümle kısas hükmünü verebilmek için, ya adamın boğazını kesmek veya vurduğu ânda öldürmüş olmasını şart koşmaları icâb ederdi ki bunu hiç kimse söylememiştir. Halbuki kısas da şübhe üzerine kurulmuştur. Bunun gibi, hiç canlanmadan veya canlandıktan sonra daha önce başka bir sebepten ölmek ihti-mâli, yine mevcûd iken, Besmele ile kesilen hayvanın karnından ölü olarak çıkan yavrunun temizliğine hükmedilmiş ve bu uzak ihtimâl-ler nazar-ı itibâre alınmamıştır. Yine bunun gibi, rahimdeki çocuğun, hiç canlanmamak veya daha önce başka bir sebepten ölmek ihtimâli mevcûd iken, bunlar nazar-ı itibâre alınmadan, çocuğun düşmesine sebebiyet verene cezayı vermişlerdir. Hüküm, zâhire göredir. Delil olmayan sebebler, yukarıda da anlattığımız gibi, vehim ve vesveseden ileri gitmez. İşte, burada da hüküm böyledir.

Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.), avından yiyen köpek hakkında:

«Korkarım, geri bıraktığını kendisi için bırakmıştır» buyurma-sında, Şâfiî'nin iki sözü vardır. (Biri helâl olmasında, diğeri harâm olmasındadır.) Biz, harâm olmasını tercih ederiz. Çünkü burada delil-ler muâraza hâlinededir. Zîrâ mualllem köpek (400), bir âlet ve bir vekil gibidir. Avını, sâhibi için alıkoyduğu zaman, helâl olur (aksi tak-dirde helâl olmaz). Hattâ mualllem köpek, kendi başına ava çıkarsa getirdiği av, sâhibine helâl olmaz. Çünkü bu avı, kendisi için avla-mıştır. Sâhibinin işâreti ile gittikten sonra avını yiyen köpeğin, bu hareketi, önce sâhibinin âleti ve vekili olarak yola çıktığına; sonraki avını yemesi ise, kendi nâm u hesâbına, çalıştığına delâlet etmekte-

(400) Hanefîlerde: köpeğin mualllem sayılması için, üst üste üç def'a yakaladığı avını yemeden sâhibine getirmelidir. Köpeğin, avladığının helâl olabilmesi için, akli ba-sında olan bir kimsenin bağlı bulunduğu mualllem köpeğini, avı gördüğü zamân, besmele ile salıvermesi lâzımdır.

dir. Sebeblerin muâraza etmesiyle ihtimâller de muâraza etti. Aslan, bu hayvanın harâm olması idi. Helâl olması şartına riâyetle avlanmasında idi. Bu şart bulunamadı, aslı olan harâmlık istishâb edildi ki, bu şek ile zâil olmaz. Bu, tıpkı, bir adam bir câriye satın almak için başka birini vekil etmesine benzer. Adam câriyeyi almış, fakat bu câriye kendisi için mi, yoksa kendisini vekil eden adam için midir? Bunu haber vermeden öldüğü için, vekil eden adamın, bu câriyeyi kullanması helâl olmaz. Çünkü vekil, câriyeyi, müvekkili için alabileceği gibi, kendisi için de alabilir. Câriyeyi kim için aldığına dâir delil olmadığından, müvekkiline kullanması helâl olmaz. Bu ise, üçüncü kısımdan değil, birinci kısımdandır.

Dördüncü kısım, önceden helâl olduğu ma'lûm iken, sonradan şer'an müteber bir sebep olan zann-ı gaalib ile kendisine harâmlık âriz olan şeydir. Artık burada istishâb, yâni, onu olduğu gibi, helâl kabûl etmek hükmü kalkar ve harâm olması ile hükmedilir. Çünkü istishâb, zann-ı gaalib karşısında zayıf düştüğü için, hükümsüz kalır.

Bunun mîsâli; Galebe-i zannını iktizâ eden açık bir alâmete dayanarak kaplardan birinin pis olmasına hükmetmesi gibidir. Artık bu kaptan ne içebilir, ne de abdest alabilir. Yine bunun gibi, bir adam: «Ahmed, kendi başına bir adam öldürebilir veyâ bir av avlayabilirse, karım boş olsun» der. Ahmed de bir adamı veya bir avı yaralar ve yaralanan adam veyâ av gözden kaybolduktan sonra ölü olarak bulunursa, adama karısı harâm olur. Çünkü zâhiri delil, adamın kendi başına onu öldürmüş olmasındadır.

İmâm Şâfiî, sel birikintilerinde bulunan bozulmuş bir suyun fazla beklemek veya necâset karışmak sebepleriyle bozulmak ihtimâlleri olmakla, hiç bir tarafını tercih edecek bir delil bulunmadığından, kullanılmasıyla; fakat bir yaban geyiğinin bu suya akıttığını gördükten sonra suyun bozulmuş olması, yine iki ihtimâlin biri ile ise de, idrâr ile bozulmuş olması daha kuvvetli olduğundan, istimâlinin câiz olması ile hükmetmiştir. Bu anlattığımızın mîsâli ve zannın galebesi, müşâhedeye istinâd edilen yerlerdedir.

Müşâhedeye istinâd etmeyen galebe-i zanna gelince: Aslı helâliğin bununla zâil olup olmayacağına, Şâfiî'nin görüşü ihtilâflıdır. Çünkü İmâm Şâfiî, müşriklerin ve sarapçıların bardaklarından alınan abdestin, kazılmış mezarlıkta ve pislige bulaşmış sokaklarda kılınan namâzın câiz olup olmamasında ihtilâf etmiştir. Buna, mezhep imâmları: «Asıl ile zann-ı gaalib muâraza ettiği zaman, hangisi tercih edilir?» mes'elesi adını vermişlerdir. Bu hüküm, sarapçıların kaplarından su içmenin helâl olup olmamasında câridir. Zirâ necesin içilmesi de câiz değildir. Buna göre, necâset ile hillin me'hazı birleşiyor.

Birinde tereddüt, diğerinde de tereddüdü gerektirir. Burada da Şâfiî'nin tercih ettiği, birincinin aksine olarak, asıldır; galebe-i zan değildir. Alâmet, alınan madde aynına taallûk etmediği zamân, aslın ortadan kalkmasını gerektirmez ve bunun delili, şübhenin ikincisi olan ihtilât [karışıklık] ta anlatılacaktır.

Bu beyânatımızla, kendisine zan veya harâm edici bir şeyin karışmasında şek edilen helâl ile, helâl edici veya zannın karışmasında şek edilen harâmın hükümleri açıklanmış ve şey'in kendisindeki alâmete dayanan zan ile, şey'in kendisindeki alâmete dayanmayan zan arasındaki fark anlaşılmış oldu. Şu dört bölümde helâl olması ile hükmettiğimiz her şey, birinci derecedeki helâller meyânındadır. İhtiyât olan, bunları terketmek ve bunlara yaklaşmamaktır. Bunlara ikdâm edenler müttakî ve sâlihlerden olamaz. Belki kendilerine şer'at hükmünde azâba müstahak, fâsık, âsî kimselerdir diye hükmedilemeyen âdiller meyânına girerler. Ancak vehim ve vesvese diye ayırdığımız bölümlerden kaçınmak, hiç bir sûretle vera'dan değildir.

İKİNCİ MENŞE'

Şübhenin ikinci kaynağı, ihtilâttan [karışıklıktan] doğan şek'dir.

Meselâ: Helâl ile haram birbirine karışır ve bunları yekdiğerinden ayırmak mümkün olmaz. Bu ihtilât, her iki taraftan veya yalnız bir taraftan bir çok sayıların yahut muâyyen sayıların birbirine karışması ile olur. Bu ihtilât, — ya sınıflarda olduğu gibi — bu şudur, bu da şudur, denemiyecek şekilde tamâmen birbirinin içine girer yahut — köle, ev ve at gibi maddelerde olduğu gibi — ayınlarını ayırd etmek mümkün ise de, hangisinin pis olduğunu ayırmanın mümkün olmaması gibi, şeylerdir. Bu şekilde karışanların ya aynı maksûddur — alım satım eşyası gibi — yahut aynı maksûd değil — eşyanın alım satımını sağlayan para gibi — dir. Bu taksimattan üç kısım meydana çıkmış oldu.

Birinci kısım, helâl ile harâmın —muâyyen sayılarla— birbirine karışmasıdır. Besmele ile kesilen bir koyunun, murdar olan bir koyun veya on koyun ile; süt annenin, on kadın ile karışmış olması yahut, iki kız kardeşten birini nikâh edip, hangisi olduğunu seçememesi gibi, şeylerdir. İşte bütün bunlar, bilittifak, kaçınılması gereken şübhelerdir. Çünkü bu husûslarda ne alâmet var ne de içtihâda meâl. Muâyyen sayılarla karışırsa, hepsi bir şey gibi olur. Burada tahlil ile tahrimin kuvveti karşılaşır. Burada önce helâl iken sonra ha-

râm olan — Uçan kuş mes'elesinde karılarından birinin boş olması gibi — ile helâl olmadan önce harâm ile karışan — alacağı kadınlar arasına süt annesinin karışması gibi — arasında fark yoktur. Fakat bu anlattığımız, istishâb bahsinde geçen karılarından birinin boş olması gibi, tahrimin âriz olmasında müşkül olur.

Şöyle ki harâm ile helâl olmak ihtimâli aynı kuvvette karşılaştıkları için, istishâb tarafı zayıf düştü. Bundan dolayı helâl olması ile hükmedilmedi. Şeri'at nazarında tehlike tarafı gaalib olduğu için, tercihan harâm olmasına hükmedilmesidir. Bu anlattığımız, sayılı olan helâl şeylerin sayılı olan harâm şeylerle karıştığı zamandır. Sayılı olan helâl şeyler, sayısız olan harâm şeyler arasına karıştığı zaman, yine bunlardan kaçınmanın evlâ olduğu meydândadır.

İkinci kısım, sayılı harâmların sayısız helâller arasına karışmasıdır. BİR veyâ on tâne süt annenin bir şehir kadınları arasına karışması gibi. Artık bu vaziyet karşısında bu şehir kadınlarından hiç birini almamak lâzım gelmez; dilediğini alabilir. Bu husûsta helâl olanların çok olmasını illet olarak göstermek, doğru değildir. Çünkü öyle olsa, bir tâne harâm, dokuz tâne helâl arasına karıştığı zaman, onlardan evlenmenin câiz olması lâzım gelir, halbuki bunu hiç kimse tecvîz etmemiştir. İlot, galebe ve ihtiyâcın her ikisidir. Çünkü herhangi yönden olursa olsun, bir mahremi kaybolan kimseye evlenme kapılarını kapamak mümkün değildir. Yine bunun gibi, dünyâ mâlına harâm karıştığını kat'i olarak bilen kimseye, alış-veriş ve yemeği terketmesi lâzım gelmez. Çünkü bunlarda güçlük var, dinde ise güçlük yoktur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) zamanında bir kalkan ve bir de aba çalınmıştı. Buna rağmen bu cins mâlları alıp satmaktan kimse geri durmamıştır. Her çalınan şey için de hüküm aynıdır. Ribânın süyûu da bunun gibidir. Para alım satımına mâni değildir. Ne Resûl-i Ekrem (S.A.V.), ne de diğerleri para alım satımını terketmişlerdir.

Hülâsa: Dünyâyı harâmdan temizlemek için bütün insanların günâhı terketmeleri lâzımdır. Bu ise muhâl gibi bir şeydir. Bütün dünyâda böyle bir şart aranmayacağına göre, bir şehirde de böyle bir şart aranmaz. Ancak, muâyyen kimseler arasında olursa, o zaman bunlardan sakınmak mümkündür. Yoksa umûmî ahvâlde bu gibi şeyleri nazar-ı itibâre almak vesveseden başka bir şey değildir. Çünkü böyle bir şey Resûl-i Ekrem (S.A.V.) ve sahâbeden rivâyet edilmediği gibi, hiç bir asırda ve hiç bir millette de duyulmamıştır.

Şâyet, her şeyin sayısı Allah katında ma'lûm ve hattâ bir şehir ne kadar büyük de olsa nüfûsu belli ve sayılması mümkündür. O hâlde mahsûr ile gayr-ı mahsûru nasıl ayırd edeceğiz? dersin, bilmiş ol

ki, bu gibi şeyleri tâyin mümkün değil, belki takribi olarak zaptedilirler.

Bir araya toplanmış olanlar kalabalık olur, bir bakışta kolaylıkla sayılamıyacak kadar yâni bin ikibin civârında olursa, işte bunlar gayr-ı mahsûr, yâni sayılamıyacak kadar çoktur, denebilir. Fakat kolaylıkla sayılabilecek kadar, on ve yirmi civârında olurlarsa, bunlar mahsûrdurlar. Bu iki taraf arasında mahsûr ve gayr-ı mahsûr sayılacak orta dereceler de vardır. Bunlar da zan ve tahmîn ile bir tarafa katılırlar. Şek eder ve bir tarafı tercih edemezse, o zamân kalbine danışır. Günâh, kalbin çarpmasındadır. İşte bu makaamda Resûl-i Ekrem (S.A.V.), Vâbisa'ya:

اِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَاِنْ اَفْتَوْتَ وَاَفْتَوْتَ وَاَفْتَوْتَ م

«Kalbine danış, her ne kadar sana fetvâ verirlerse de, her ne kadar sana fetvâ verirlerse de, her ne kadar sana fetvâ verirlerse de» (401) buyurmuştur.

Birinci sebebe anlattığımız dört kısımda da aynı şekilde açık olarak müsbet ve menfî tarafları bulunduğu gibi, her ikisine ihtimâli olan orta dereceleri de vardır. Müftü, zan üzerine fetvâ verebilir. Fakat fetvâ isteyen, bir de kalbine danışmalıdır. Şâyet gönlü inatıma olmamışsa, Allah katında mes'ûldür. Müftünün bu gibi ruhsat fetvâsı, kendisini bu mes'uliyetten kurtarmaz. Çünkü müftü, zâhire göre fetvâ verir, bâtınını Allah bilir.

Üçüncü kısım, sayısız harâmların, sayısız helâller arasına karışmış olmasıdır. Zamânımızdaki servetler gibi. [Gazâlî'nin asrı.] Bura-ya kadar anlattığımızdan çıkarılan neticeye göre, sayılı olan harâmlar, sayılı olan helâller arasına karıştığı zamân hepsi harâm olduğu ve orada harâm olmaları ile hüküm verdiğimiz gibi, sayısız harâmların, sayısız helâller arasına karışması ile aynı hükmü vermemiz gerekiyorsa da, buradaki görüşümüz, tamâmen onun aksinedir.

Şöyle ki: Bu sayısız harâmlar, sayısız helâller arasına karıştığı zamân, bunlardan helâl ve harâm ihtimâli olan muâyyen bir tânesini alıp yemek, harâm değildir. Ancak bu maddenin harâm olmasına delâlet edecek delil bulunursa, o zamân harâm olur. Böyle bir delil bulunmadığı zamân, onu terketmek vera'dandır. Fakat bunu almak helâldir ve yiyen de fâsık değildir. Bu âlâmetler de, zâlim bir sultandan

(401) Bu hadisi İmâm Ahmed bin Hanbel «Müsned»inde Vâbise'den rivâyet etmiştir. Ayrıca daha evvel C. 1, Sf. 56'da geçmişti.

alınanlar gibi, aşağıda anlatacak olduğumuz eser ve kıyâsın delâlet ettiği şeylerdir.

Eserin bu mânâya delâleti:

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) ve Hulefa-i Râşidîn devrinde, zimmîlerin ellerinde dolaşan ribâ ve şarap paraları, ganimetten ve diğer mâllardan çalınan mâllar arasına karışmıştı. Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

أَوَّلَ رَبِّ أَضَعُهُ رَبَّ الْعَبَّاسِ ه

«İlk kaldırdığımı ribâ, Abbâs'ın ribâsıdır» (402) buyurduktan sonra, insânların hepsi ribâyı terketmemişlerdi. Nitekim şarap içmeyi ve diğer günâhları terketmedikleri gibi. Hattâ Ashâb'dan birisi şarap sattı. Hz. Ömer (R.A.) bunu duyunca: «Allah'ın rahmetinden uzak kalası, müslümânlar arasında şarap satmağı ilk icâd eden bu adam olmuştur.» dedi. Çünkü şarabın harâm olması ile parasının da harâm olduğunu anlayamamıştı. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ فُلَانًا يَجْبُرُ فِي النَّارِ عَبَاءَةً قَدْ غَلَبَهَا ه

«Falan adam, çaldığı aba sebchiyle Cehennem'e sürüklennmiş oldu» (403) buyurdu. Yine muhârebe meydânında öldürülen bir müslümânın eşyâları arasında iki dirhem değerinde olmayan ve bir yahudiden çaldığı anlaşılan bâzı taşlar bulundu. Yine bunun gibi. Sahâbe-i Kirâm bâzı zâlim emirlere yetiştî. (Muâviye'nin oğlu) Yezîd'in adamlarının Medine'yi yağma etmeleri (ve orada adam öldürmek ve benzeri kaleme alınamıyacak kötülükleri irtikâb edip hayvanlarını Mescid-i Resûle bağlamaları) esnâsında da kimse çarşı pazarda alış-verişten geri durmamıştır. Halbuki bu yağma hareketi üç gün devâm etmişti. Bu vaziyet karşısında alış-verişten geri duranlar, parmakla gösterilecek kadar az ve ciddi vera' sâhibi kimselerdi. Çoğunluk, çekinmeden alış-verişine devâm etmiştir. (Bütün bunlar, bu üçüncü kısmın helâl olduğunu göstermektedir.) Selef-i sâlihînin borç tanımadığını borç kabûl eden ve şerî'attan onların anlamadığını kendisinin anladığını sanan, akli muvâzenesini kaybetmiş vesveseli bir insândan başka bir şey değildir. Şâyet, bu gibi husûslarda onların görüşlerine ziyâde etmek câiz olsaydı, onların ittifâkından başka bir mesnedi olmayan diğer husûslarda da onlara muhâlefet câiz olurdu. Meselâ nikâhın harâm olmasında, büyük annenin, anne gibi olması;

(402) Müslim, Câbir (R.A.) den rivâyet etmiştir.

(403) Buhârî, Abdullah b. Ömer (R.A.) den rivâyet etmiştir.

mirasta torunun oğul gibi sayılması, domuzun tüy ve yağının da eti gibi harâm olması, ribânın hadis'de anlatılan altı maddeden diğerlerine de şâmil olması, bütün bunlar, onların ittifâkı ileler. Onlara muhâlefet, mümkün değildir; çünkü onlar şeri'atın ahkâmını diğerlerinden daha iyi anlamakta daha öndedirler.

Kıyâsın delâleti:

Şâyet, bu kapı açılacak olsa, ticârî ve benzeri bütün muâmelelerin durması iktizâ eder. Bu ise, âlemin harâb olmasına sebep olur. Çünkü kötülük insânlarda gaalibdir. Alış-verişin şartlarına tamâmen riâyet etmezler. Bu hâl, karışıklığa mutlaka sebcbiyet verir ve bu sûretle ya bütün insânların yediği harâm olur yâhut tamâmen ticârî muâmele felce uğrar.

Şâyet, helâl olan bir çok kelerler arasına mesh olmuş olan bazı keierlerin karışmış olmasını düşünerek ve bu keler, belki mesh olmuş kelerdendir diyerek, Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) keleri yemekten kaçınması bu üçüncü kısmın harâm olmasına delildir; denirse, deriz ki: Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) çekinmesi harâm olması bakımından değil, vera' cihetindendir veyâ kelerdeki acâib şekil, mesh olduğuna delâlet etmesi bakımındandır. Bu ise, alınan şey'in aynına delâlettir/ (Zâten harâm olduğunu ifâde edecek açık bir delili olan şey, harâmdır.) Şâyet, Resûl-i Ekrem ve Sahâbe devrinde bu gibi harâm olan şeyler, helâl olanlara nisbeten çok azdı, onun için nazar-ı itibâre alınmayabildi. Halbuki zamânımızda muâmele bozukluğu, ticârî şartlara riâyetsizlik, ribânın çokluğu ve zâlim sultânların mâllarının karışıklığı sebebiyle harâm, helâlden çok daha fazla olmuştur, buna ne buyurur? Harâm olduğuna dâir açık bir delili bulunmayan helâl midir, dersin: Derim ki: Yine harâm değil, belki helâldir. Ancak evlâ olan, bu gibi şeyleri terketmektir ve bunlara yanaşmamak vera'dır. Şübhesiz harâmı çok olan şeylerdeki vera', harâmı az olan eşyâdaki vera'dan daha mühimdir. Bu, böyle olmakla berâber, asıl cevâb şudur: «Zamânımızdaki servetlerin ekserisi harâmdır» demek, kesir ile ekser —çok ile daha çoğu— anlamamaktan doğan, galat bir ifâdedir. İnsânların ve hattâ fakihlerin pek çoğu, nâdir yâni az olmayan her şeyi ekser —yâni pek çok— zannederler ve bunları karşılıklı iki kısım diye düşünür, aralarında üçüncü bir kısmın bulunduğunun farkında olmazlar. Halbuki işin esâsı böyle değil; bunlar, az, çok ve daha çok olmak üzere üç kısma ayrılır. Meselâ: İnsânlar arasında hünsâlar az, hastalar ve yolcular çoktur. Nitekim hastalık ve yolculuk umûmî özürlerdendir, denir. Hastalıklar meyânında istihâza yâni kadından devâmlı kanın akması hastalığı azdır. Hastalığın az olmadığı

ma'lûm olduğu gibi, ekseriyetin hasta olmadığı da meydândadır. Demek ki hastalık daha çok değil, belki çoktur. Musâhhele yolu ile bir fakih, insânlarda hastalık ve yolculuk gaalibdir dediği zamân, az değil, demek ister, yoksa bu mânâyı murâd etmeyip, cidden daha çok olduklarını kasdederse, galat etmiş olur. Çünkü dâimâ sağlam ve mukim olanlar daha çoktur. Yolcu ile hastalar çok, müstahâza ve hünsâlar ise azdır. Şu mukaddime anlaşıldıktan sonra deriz ki: Harâm, daha çoktur, diyenin sözü bâtıldır. Çünkü «harâm daha çoktur» diyenin dayanağı, zaleme ve yardımcılarının çokluğu, ribâ ve fâsîd muâmelelerin çoğaldığı ve zamânımıza kadar gelen karışık mâlların artmış olduğudur.

Birinci dayanağı olan, zâlim ve yardımcılarının daha çok olduğunu iddiâ etmesi, çürüktür. Çünkü kahr ve galebe sâhibi olan zâlimler, diğer halkın onda biri nisbetinde değildir. Zirâ yüzbinlerce askeri bulunan bir sultânın mâlik olduğu bölge, milyonlarca insânı içine almaktadır. Hattâ bir vilâyetin nüfûsu bile bütün me'mûrlarından daha çok olabilir. Şâyet, sultânların sayısı mâiyyetlerinden çok olsa, hepsi helâk olurdu. Çünkü o zamân bir kişinin on kişiyi tam bir refâh içinde bakması lâzım gelirdi ki, buna imkân yoktur. Onlar'dan yalnız birinin nafakası ancak binlerce mâiyyeti tarafından te'min edilebilir. Hırsız ve eşkiyalarda da vazîyet aynıdır. Nüfûsu kalabalık olan bir şehirde, hırsızlık yapanlar, nisbeten çok az kimselerdir. İşte, bu dâvaları bâtıldır.

İkinci dayanakları olan, ribâ ve fâsîd muâmelenin çokluğuna gelince, bu da çoktur, fakat daha çok değildir. Zirâ müslümânların çoğu, şeri'atın ahkâmına uygun bir şekilde ticâret etmektedir. Bu ahkâma uymayanlar, onlara nisbetle azdır. Hattâ ribâ ve fâsîd muâmele sâhibinin bile sahîh olan muâmelelerini araştırırsak, yine sahîh muâmelesi, fâsîd olan muâmelesinden çoktur. Bütün muâmelesi çürük olan bir insân düşünmek güçtür, böylesi olsa da pek azdır. Böylesi çok olsa da yine daha çok değildir. Her ne olursa olsun, bir adamın meşrû ticâreti, meşrû olmayan kazancından çoktur ve bu, biraz düşünebilenler için kat'idir. Harâm kazancın çok görülmesi, insânların ahlâkan bozulmuş olmalarındandır. Yoksa, bütün kazancı harâm olanlar azdır. Hattâ harâm, çoğaldığı gibi, zinâ, içki sâyi olduğu için onların da çok olduğunu zannetmek hatâdır. Her ne kadar bunlar, kendi aralarında çoğalmışlarsa da, içmeyen ve zinâ etmeyenler daha çok ve onlar bunlara nisbetle daha azdırlar.

Üçüncü dayanakları en çok hayâl mahsûlû olan da budur. Şöyle ki: Bütün servetler, mâdenler, bitkiler ve hayvanlardan meydâna ge-

lır. Bitkiler ile hayvanlar, üremek sûretiyle çoğalırlar. Meselâ bir koyun yılda bir defâ döllendiğine göre (Gazâli'nin asrından) Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) asrına kadar beşyüz olur. Bunların arasında fâsid muâmele ile ahnanı, hırsızlık olanı veya gasb sûretiyle elde edileni bulunabilir. Bunların hepsinin ahnı satımı mesrûdur nasıl denilebilir? Yine bunun gibi, tohum olarak ekilen buğday dâneleri de Resûl-i Ekrem'e kadar asılları beşyüz veya bini bulur. Ona göre bütün bunların hepsi helâl olmadan, bugünkü dânelerin de helâl olmaması lâzım gelir. Mâdenlere gelince, bunlar başkasının eline geçmeden elde edilmeleri mümkündür ki, böyle pek az bulunur. Mâdenlerden çoğunlukla kullanılan, paralardır. Paralar da darphânedен çıkar. Darphâneler mütegalibe ve zalemenin elinde bulunur. Hattâ mâdenler de onların elindedir. Herkesi oralara yaklaştırmazlar. Fakirleri ağır işlerinde çalıştırır, sonra da mâdenleri ellerinden zorla alırlar. Bütün bunlar, inceden inceye düşünüldüğü takdirde, gerek mâden olarak çıkarılmasında, gerek darphânedе basılmasında ve gerekse elden ele dolaşmasında, ribâ ve zulûmden hâli bir paranın bulunması çok azdır. Buna göre helâl olarak av hayvanları ile sâhibsiz mezarlardaki bitkilerden başka bir şey kalmamış olur. Bunları te'min eden, yalnız bunlardan gıdâsını sağlayamayacağı için, mecbûrî olarak bunları satıp yerlerine üreme sûretiyle yetişen dâne ve hayvânâtı alması iktizâ eder. Bu vaziyet karşısında alış-veriş, helâli verip harâmı almak olur. İşte bu gibi düşüncelerle çok miktardaki harâmın karıştığı çok miktardaki helâle harâm demek hayâllerin en uzağıdır.

Buna verilen cevâb: Bu galebe, helâle karışan harâmın çokluğundan değildir. Bunu bu kısımda değil, önce anlattığımız asıl ile gaalibin muârazası mevzûunda incelemek lâzımdır ki o, dördüncü kısımdı (Orada, delilin yakında geleceğini söylemiştik işte delili burasıdır.) Zirâ bu mâllarda aslolan, muâmelelerde tarafların rızası ile şer'i tasarrufât için onları kabûl etmektir. (Bunlar, asıl bakımından helâlidirler.) Fakat ârizî bir sebep bu asla galebe çalarak onu bozdu ve bu hâli sâlih olmaktan çıkardı da Şâfiî'nin necâsetler hakkındaki verdiği iki şekil hükme benzedi. (Bunlardan en kuvvetlisi aslî istishâb, yani aslen temiz olduğunu kabûl etmektir.) Bize göre en doğrusu, görülen necâset bulunmayan âmme yolları üzerinde kılınan namâz sahîh, yağmurdan meydâna gelen çamur temiz; müşriklerin kaplarından abdest sahîh ve kabristanda namâz kılmak câizdir.

Şimdi önce bunları isbât edelim, sonra da anlatmakta olduklarımızı buna kıyâs edelim:

Bunu isbât eden deliller: Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.), müşrik bir kadının tulumundan; Hz. Ömer'in (R.A.), hıristiyan bir kadının ib-

riğinden abdest almalarıdır. Halbuki onların içtikleri şarap, yedikleri domuz eti idi. Ayrıca Şerî'atımızın necâset kabûl ettiği şeylerden de sakınmazlardı, mutlaka ellerinin pisliği kaplara bulaşırdı. Hattâ Ashâb, dibâğatlanmış hayvan derileri, boyalı ve kasarlanmış elbiseler giyerlerdi. Halbuki gerek boyaya ve gerek suya pislik karışabilirdi. Dabakları, boyacı ve kassarların hâlini düşünen, onların pislikten kurtaramıyacağını kolaylıkla anlar. Bu gibi elbiselerde temizlik, pek nâdir olduğu hâlde, sahâbe, onları giymekten çekinmez, hattâ hayvanlarla harman edilen buğdayları yıkamadan yerler, hayvanların sırtını yıkamadan çıplak ve terli oldukları hâlde üzerlerine binerler, yeni doğan ve derisi ıslak hâlde bulunan yavrulardan kaçınmazlar, yollarda yalınayak ve na'linlerle dolaşır, sonra da o na'linlerle namâz kılarlardı. Zarûret olmasa da toprak üzerinde oturur ve çamur içinde yürürlerdi. Bununla berâber görülen sidik ve pislikten son derece sakınırlardı. Yollar üzerinde it ve diğer hayvanlar dolaşırken yolların temiz olduğu düşünülemezdi. Onların zamânında sokaklar yıkanır ve diğer hayvanlar da temiz tutulurdu diye hâtırdan bir şey geçemez. Çünkü böyle bir şey yoktu ve bu, muhâldir. Bütün bunlar, onların görülen necâsetten yâhut necâset-i ayn olduğunu ifâde eden bir delil olandan kaçındıklarına açıkça delâlet etmektedir.

Evhâmdan meydâna gelen zann-ı gaalibe aslâ itibâr etmezlerdi. İşte bu, Şâfiî görüşüdür. İmâm Şâfiî tahâretin esrarı bölümünde geçtiği gibi — ister kapta isterse başka yerde olsun, az da olsa üç vasfından birini değiştirmeyen suyun temizliği ile hükmetmiştir (404). Zirâ Ashâb-ı Kirâm, hamâmlara girer ve azalan sulara muhtelif eller dalıp çıktığı hâlde çekinmeden havuzlardan abdest alırlardı. İşte bu, maksadımızı ifâde etmekte kat'iyet kesbeder. Hristiyanın ibriğinden abdest almanın câiz olduğu yerleşince, içmenin cevâzı da yerleşmiş oldu ve helâllikteki hüküm necâsetteki hükme mülhak oldu.

Şâyet, helâldaki hükmü harâmdaki hükme kıyâs câiz değil; zirâ onlar, tahâret husûsunda oldukça müsâmahakâr davranır, fakat harâm şöyle dursun, şübheli şeylerden bile son derece sakınırlardı. Bunun için bu kıyâs doğru olamaz, dersin:

Deriz ki: «Tahâret husûsunda genişlik gösterirlerdi» demekle, dinin direği olan namâzı, ma'siyet olduğu hâlde, necâsetle kılarlardı mânâsını kasdediyorsan, bu, ne kötü bir zandır. Bunun aksine olarak, kaçınılması vâcib olan her çeşit necâsetten, onların son derece kaçındıklarına inanmamız vâcibtir. Onların müsâmahaları, kaçınıl-

(404) Hanefî mezhebinin görüşünü öğrenmek için, o bahise bakınız.

ması vâcib olmayan kısımlardadır. Onların mûsâmaha gösterdikleri, asıl ile gaalibin muâraza ettiği bu anlattığımız sûretlerdir. Anlaşıyor ki, asıl ile gaalib, muâraza ettiği zamân, necis olduğuna delâlet eder bir delil olmadığı yerde gaalibe kıymet vermiyerek asıl ile hükmetmişlerdir. Takvâ yolu ile helâldeki vera'ları ve şübheli şeylerden dahi kaçınmaları, bir beis olur korkusu ile beis olmayan şeyleri terketmektir. Zîrâ mâlların hükmü korkunç ve tehlikeleri büyüktür. Halbuki gemleri vurulmayan insânın nefsi o mâlâ meyleder. Tahâret ise böyle değildir. Hattâ onlardan bâzıları, kendilerini Allah'tan meşgûl eder diye, helâlden bile kaçınmışlardır. Onlardan biri kat'i olarak temiz olduğu bildirilen deniz suyundan dahî abdest almaktan kaçınmıştır. Onun bu ayrılığı, bizim ittifakınıza engel olamaz. Halbuki biz bu husûslarda yukarıda iki seneddeki cevâblara istinâd ediyoruz. Bununla berâber onların, bu mâlların çoğu harâmıdır, dedikleri de şübheden sâlim değildir. Zîrâ bir mâlin aslı çok gerilere gitmekle, mutlaka aslında harâm olması gerekmez. Elde mevcûd mâlların asıllarının bâzıları harâm idiyse, bâzıları da helâl idi. Bu zamânda gasbedilenler az olup gasbedilmeyenler çok olduğu gibi, o zamânlarda da öyle idi. Her asırda her mâl böyledir. Çalınıp gasbedilen ve çürük muâmele ile elde edilenler, meşrû bir şekilde kazanılanlara nisbetle azdırılar. Bugün elimizde bulunan mâlin harâm veyâ helâl olarak hangi asıldan geldiğini kat'i olarak bilemeyiz ve çoğunun harâm olduğunu kabûl edemeyiz. Çünkü gasbolunan üremekle çoğaldığı gibi, gasbolunmayıp meşrû şekilde kazanılan da çoğalabilir. Binâenaleyh, aslı çok olanın fer'i de daha çok olur ki, aslı çok olan, meşrû kazançlardır. Aynı zamânda çalınan dânelerin çoğu ekilmek için değil, yenmek için çalınır. Helâlin aslı, harâmın aslından daha çok olduğuna göre, bu vaziyet karşısında harâm kısmı daha çoktur, nasıl denebilir? İşte, doğruyu arayan, bu açıklamamızdan daha çoğu bilmenin yolunu öğrensin. Zîrâ burası ayakların kaydığı bir yerdir. Âlimlerin çoğu burada yanılırken, ya avamın hâli nice olur? Bu anlattığımız dâneler ve hayvanlardan üreyenler hakkındadır.

Mâdenlere gelince: Bunlar sâhibsiz ve başıboş kalmış şeylerdir. Türkistan ve diğer memleketlerde isteyen, bunları toplamakta serbesttir. Fakat bâzan sultânlar bunları toplayanların elinden alır ve az kısmını onlara verir. Sultânlardan mâden sâhibi olanların haksızlıkları, insânları mâdenlerden men'etmekle olur. Mâdenlerden bir kısmını alanlar, sultâna ücretini vermek sûretiyle alırlar. Bu gibi mübâh olan mallara istinâbe sûretiyle mâlik ve icar etmek sahîhtir. Meselâ, sulamak için bir suyu kiralayan, o suya sâhibtir, ücrete hak kazanır. Mâden'ler de aynı hükümdedir. Bu asıl üzerine teferruâta

gırıştığımızda, mâdenden çıkarılan altunun maddesinin harâm olmadığı kolaylıkla anlaşılır. Ancak imalât ücretini noksân vermekte zulüm düşünülebilir. Bu da nisbet itibâriyle azdır. Aynı zamânda altunun kendi maddesinin harâm olmasını da ıktizâ etmez, belki işçinin hakkı zimmetinde kalmakla, zulmetmiş olur. Darphânelerden çıkan altun paralara gelince, bunlar da bizzât sultânın gasbedip zulm ile aldığı altunlar değildir. Belki tüccârlar da altunlarını oraya gönderir ve para olarak çıkması için darphâneyi isticar ederler. Bir miktar imalât ücretini ödedikten sonra, diğer altunlarını tartı ile alırlar. Bu da câizdir. Şimdi, zâlim sultânın altunu ile tüccârın altunlarını muakaayese edersek, yine tüccârın altunu fazla gelir. Evet, sultânlar sul-ta ve haşmetleri sebebiyle darphâneyi icar edenlerden âidât almakla onlara haksızlık eder ve pek çok vâridât sağlarlar. Sultânların bu sûretle aldıkları her ne kadar zulüm ise de, darphânedeki çıkanlara nisbetle bu da azdır. Sultâna ayrılan ve darphânedeki kalan, yine ancak yüzde bir nisbetindedir. Buna «daha çok» nasıl denebilir? Bunlar evhâm yolu ile gönüllere giren galatlardan ibârettir. Dini zayıf olan bâzı kimseler de bunları süslemeğe ve vera'ı takbih ederek kapılarını kapamağa çalıştı ve servetler arasında ayırım yapanı çirkin görmeğe kalkıştılar ki bu, bid'at ve sapıklığın ta kendisidir.

Şâyet, harâm kısmını çok takdir edip, sayısız harâmın sayısız helâle karıştığını ve aynının helâl veya harâm olduğunu gösterecek bir alâmet bulunmadığını kabûl ettiğimiz zamân, buradaki hüküm nasıl olacak? dersin:

Deriz ki: Bu gibi maddelere yaklaşmamak vera'dan olmakla beraber, alması harâm olmayıp helâl olmaktır. Çünkü aslı helâldir. Bu helâllik, muâyyen bir alâmet olmadan kalkmaz. Sokak çamurlarında ve daha bir çok yerlerde olduğu gibi

Yine derim ki, dünyâda mevcûd bütün servetlerin harâm oldukları kat'i olarak bilinse, geçmiş tamâmen bahşedilir ve hüküm yeniden başlar. Çünkü «Haddini tecâvüz eden, zıddına döner» küllî kaidesi vardır. Hepsî harâm olunca, hepsi helâl olur. Bunun delili, böyle bir vaziyet karşısında, beş ihtimâl vardır:

1 — İnsânların, harâm yememek için, yemeği içmeği terkedip açlıktan ölmeleri,

2 — Ölmeyecek derecede mevcûd mâldan yemeleri ve ölümü beklemleri,

3 — Mâdemki, bütün servetler harâmdır, insânların meşrû ve gayr-ı meşrû demeden, helâl ve harâm yollarını aramadan, ihtiyâçlarını giderecek şekilde, bu mâllardan almaları,

4 — Yetecek kadarı ile yetinmeden, yeniden şartlarına riâyetle meşrû bir şekilde servet edinmeğe devâm etmeleri,

5 — Şer'i hükümlere riâyet etmek sûretiyle yalnız ihtiyâçlarını giderecek kadar bu mâllardan aimaları,

Birincisi: Bu beş ihtimâlden birincinin bâtil olduğu meydândadır. (Çünkü bu, bile bile insânın kendisini tehlikeye atması demektir ki, yasak ve harâmdır.)

İkincisi de kat'i olarak bâtildir. Çünkü insânlar ölmeyecek derecede kazanca kendilerini bağlar ve vakitlerini bu sûretle ihmâl ederlerse, kendilerini ölüme hâzırlamış olurlar, her şey durur ve dünyâ tamâmen harâb olur. Dünyânın harâb olması ise, dinin harâb olmasıdır. Zîrâ dünyâ âhiretin tarlasıdır. Bunun gibi, hilâfet, kazâ ve siyâset hükümleri, hattâ dinin maslahatlarını tamâmlamak maksadıyla dünyâ maslahatlarını muhâfaza eden fıkhnın bir çok hükümleri de kaybolur gider.

Üçüncü ihtimâl de bâtildir. Çünkü o, helâl ve harâm seçmeden gelişi - güzel ihtiyâcını gidermektir. Bunda fesatçılara ve çeşitli fesat yollarına, şer'i'at kapılarını kapamak vardır. Buna göre hırsızlık ve zorla almak gibi çeşitli zulüm yolları ile eller uzanmağa başlar ve bu gibi elleri geri itmek mümkün olmaz. Çünkü bu servetli ellerinde bulunduran onlar, bu mâllara bizden daha fazla hak sâhibi değil, bize harâm ise ona da harâmdır. Buna göre mâl sâhibi ancak ihtiyâcı kadarına hükmedebilir. Onun ihtiyacı varsa, bizim de ihtiyâcımız vardır. Şâyet, bizim aldığımız ihtiyâçtan fazla ise, o da aynı şekilde günlük ihtiyâcından fazlasını çalmıştır. O, günlük veyâ yıllık ihtiyâcına riâyet etmemişse, biz niye edelim? dediklerinde artık bunu önlemek imkânı olmaz. Bu hâl, şer'i'at siyâsetinin butlânına ve bozguncuları bozguna teşvîk eder.

Dördüncüsü: O hâlde ancak dördüncü ihtimâl kalmıştır. O da servet kılmın elinde ise o, bu servete herkesten daha lâayık olmasıdır. Onu zorla veyâ hırsızlıkla elinden almak câiz olmaz. Ancak muvafakatiyle alınır, tarafların rızâsı ise şer'i'at yoludur. Rızâsı olmadan mâl sâhibinden mâlını almak câiz olmadığı yerleşince, rızânın da şer'i'atta âmme maslahatı ile alâkalı çıkar yolu vardır. Bu maslahata riâyet edilmezse tarafların asıl rızâsı anlaşılmaz ve tafsîli atâlete uğrar.

Beşinci ihtimâle gelince ki, bu da yalnız ihtiyâca yetecek kadarını, şer'i'ata uygun bir şekilde mâl sâhibinden almak ve fazlasına gitmemektir. Bu, âhiret yolculuğunu murâd edenler için uygun bul-

duğumuz vera' yoludur. Fakat bu zulmü fetvâya bağlamaya ve herkesi buna mecbûr etmeğe imkân yoktur. Zirâ o zamân zâlimlerin eli, insânların fazla servetlerine uzanır, hırsızlar ve gücü yetenler çalıp çırpar ve zorla başkalarının servetlerini ellerinden almaya başlarlar ve: «Bunların ihtiyâçlarından fazlasında hakları yok, bizler muhtâcız.» derler. Bu vaziyet karşısında tek bir çâre kalır. O da sultânın, mâl sâhiblerinin elinde ihtiyâçtan fazla bulunan servetlerini bir araya toplayıp herkese günlük veya yıllık ihtiyâcını tesbît ederek vermektir ki, bu hem çok zor, hem de mevcûd servetli zâyî etmektir.

«Sultân, bu müşkülâta katlansın.» demek doğru olmaz. Çünkü bunun uhdesinden gelemeyeceği âşikârdır.

Mâli zâyî etmeğe gelince, «İhtiyâç miktarı» ifâdesini kullandığımızı göre, meyveler, et ve bir çok dânelerin ya denize atılması veya çürümeğe terkedilmesi demektir. Çünkü bunlar, zarûri ihtiyâç için değil, refâh ve genişlik için yaradılmışlardır.

Aynı zamânda ihtiyâç miktarı ile yetinmekte, Hac ve Zekât gibi mâli ibâdetlerle, mâli kefâretlerin ve servetle alâkalı bütün ibâdetlerin düşmesi lâzım gelir. Çünkü hiç kimsede ihtiyâcından fazla bir şey yoktur. Bu ise akl-ı selîmin kabûl etmiyeceği, çok çirkin bir manzaradır. Hattâ ben: «Böyle zamânda bir peygâmbere gelse, yeniden işi ele alarak bütün servetler helâl kabûl edilse, nasıl muâmele yapacaktı ise, tarafların rızâlarını bulmak ve diğer yollardan sebepleri hâzırlamakla yeni bir nizâm vermesi, kendisine vâcib olurdu.» derim. «O peygambere böyle yapması vâcib olurdu.» demekle, din ve dünyâ işlerinde âmme maslahatını düzeltmek için gönderilen peygamberi kastediyorum. Çünkü bu nizâm, yalnız ihtiyâç kadarı ile yetinmekle tamamlanmaz. Şâyet, böyle din ve dünyâ işlerinde âmme maslahatını düzeltmek için gönderilmemişse, bu takdirde, ona böyle hareket vâcib olmaz. Bununla beraber, Allahü Teâlâ'nın insânları helâk etmek için bâzı sebebler yaratmasını da câiz görürüz. Bu sûretle dünyâlıklarını kaybeder ve âhretlerini sapıtırılar. Allahü Teâlâ, dilediğine hidâyet eder, dilediğini dalâlette bırakır, dilediğini öldürür ve dilediğini yaşatır; yaptığından mes'ûl değildir. Fakat biz, âdet-i ilâhiyye iktizâsı din ve dünyânın selâmeti için Allahü Teâlâ'nın peygamberler gönderdiğini kabûl ederiz. Çünkü gönderilen peygamberler, böyle gönderilmiştir. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz, peygamberlerin gönderilmesine ara verildiği bir sırada gelmiştir. Çünkü Hz. İsâ'dan Resûl-i Ekrem'e kadar altıyüz seneye yakın bir zamân geçmişti. İnsânlar ikiye ayrılmış, yahudi ve putperestlerin çoğu İsâ aleyhisselâm'ı yalanlıyor, İsrâil oğulları ve diğerlerinden bir kısmı da onu tasdik ediyordu. Şimdi olduğu gibi, aralarında fîsk u fücûr yaygın hâlde idi.

Hâlbuki kâfirler de şer'i'atın fer'i hükümleri ile mükelleftirler (405). Servet ise, İsâ aieyhisselâm'ı tasdik edenlerin elinde bulunduğu gibi, tekziib edip yalanlayanlarda da vardı. Hz. İsâ'ya inanmayanlar, onun şer'i'atiyle amel etmiyor, o'na inanana'nın tasdikleri olmakla berâber, Şer'i hükümleri tamâmen tatbik etmiyorlardı. Nitekim, Peygamber'e daha yakın olduğumuz hâlde şimdiki insânlar da aynı vaziyettedir. Görülüyor ki, Peygamber Efendimizin Peygamber olarak gönderildiği zamân, servetlerin tamâmı veyâ kısm-ı a'zâmı yâhut bir kısmı harâm idi. Buna rağmen Resûl-i Ekrem, bütün geçmişlerden vazgeçti, onları karıştırmadı ve herkesin elindeki servetini kendi mâlı olarak tanıdı ve buna göre şer'i hükümleri koydu. Halbuki herhangi bir şer'i'atte harâm olduğu bilinen bir madde, yeni peygamberin gelmesiyle helâl olmaz. Yine biz, doğrudan şarap parası veya ribâ olduğunu bildiğimiz parayı zimmilerden cizye olarak almayız. Onların o zamânki mâlları, bizim bu zamândaki mâllarımız gibi karışıktı. Yağmacılık ve soygunculukları bakımından diğer Arap kabîlelerinin mâlları bunlardan da daha kötü idi.

Bütün bu manzaralar karşısında fetvâ için dördüncü kısım, vera ve takvâ için de beşinci kısım ihtimâl birleşmiş olur. Hattâ vera'nın kemâli, mübâh olan şeylerde dahî ihtiyâç kadarı ile iktifâ edip [yetinip], dünyevî zenginliğe fazla dalmamaktır. İşte âhiret yolu budur. Fakat biz burada âmme maslahatına uygun olan fıkhi hükümlerden bahsediyoruz. Zâhiri fetvânın, âmme ihtiyâcına göre hüküm ve yolları vardır. Din yoluna ise, ancak muâyyen kimseler girebilir. Eğer herkes aynı vera' yolunu tâkib etse nizâm bozulur; âlem harab olurdu. Çünkü takvâ ve vera' yolu, yalnız âhirette büyük mevki sağlama yoludur. Nitekim dünyâlıkta da herkes üstün mevkiler elde etmek için çalışsa, hepsi birden alelâde san'atları terk etseler yine nizâm bozulurdu. Düzenin bozulması ile dünyâ da harâb olurdu. Bâzılarının bu gibi san'atlara bağlanmaları, mülkün meliklere sâlim olarak kalmasını sağladığı gibi, dünyâhğa yönelenlerin dünyâya bağlanmaları da din erbâbının din yolunu selâmete ulaştırır ki, o da âhiret mülküdür. Eğer dünyâya bağlılık olmasaydı, din sâhibleri de sâlimen âhiret yoluna yönelemezlerdi. Onların selâmetinin şartı, ekseriyetin o yolu bırakıp dünyâ işi ile meşgûl olmalarıdır. Çünkü geçim için bir çok maddelere ihtiyâçları vardı. Bu keyfiyet, ezelde ilâhi meşîyyetin sebkât ettiği bir taksimdir. Allahü Teâlâ:

(405) Hanefilere göre, kâfirler şer'i'atın fer'i hükümleri ile mükellef değildir.

نَحْنُ قَسَمْنَا بِنَفْسِهِمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ
فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا مَخْرِبًا لَهُ

«Dünyâ hayatındaki geçimlerini aralarında böldük ve bazılarını bazılarından üstün kıldık ki, bazıları bazılarına hizmet etmekle âlem düzen bula.» (43 - Zuhur: 32) buyurmuştur.

Şâyet, hiç helâl kalmayacak şekilde o servetin hepsini harâm olarak mütalâa etmeğe lüzûm yoktur. Bunun böyle olmadığı mâlûm. Bâzısının da harâm olduğu belli, fakat harâm kısmının az veya çok olması ise şübhelidir. Hepsine nisbetle azdır dediğimiz de meydandadır. Fakat bunu tecvize delâlet edecek mesâlih-i mürsele'den (408) olma-yan bir delil lâzımdır. Sizin anlattığınız taksimâtın hepsi mesâlih-i mürsele kabilindendir. Delilin ittifakla kabûl edilmiş olması için üzere-kine kıyas yapılacak muâyyen bir şahide ihtiyâcı vardır. Halbuki âlim-lerin bazıları mesâlih-i mürsele'yi kabûl etmiyorlar dersin:

Derim ki: Harâmın, helâlden az olduğu kabûl edilirse, delil olmak için Resûl-i Ekrem ve sahâbenin asrı bize kâfidir. Halbuki o za-mân da ribâ, yağmacılık ve soygunculuk vardı. Şâyet, harâm helâlden çok olduğu bir zamân kabûl edersek, yine alması helâldir ve bu-nun üç delili vardır:

1 — Birinci delil: Önce anlattığımız ve dördünü ibtâl ederek beşincisini isbât ettiğimiz taksimattır. Çünkü hepsi harâm olduğu zamân, alınması câiz olunca, çoğu harâm olanın alınması evleviyyet-le câiz olur. Buna «maslahat-ı mürsele» demek, düşüklük ve beş bir sözdür. Çünkü maslahat-ı mürsele şübhelî şeylerde düşünülür. Bizim anlatmakta olduğumuz, kat'i hükümlerdir. Zirâ şeri'atin murâdı, din ve dünya maslahatı olduğunda şübhemiz yoktur. Bu, şübhelî olmayıp zarûrî olarak bilinen bir gerçektir. Bütün insânları yalnız ot ve av ile geçindirir, muhtâc oldukları zarûrî maddelere bağlamak, birinci derecede dünyâyı ve bilvâsıta ikinci derecede de dini yıkmak demek olduğunda da şübhe yoktur. Şübhesiz olan şeylere delil aramak lüz-

(408) Herhangi iki şey arasındaki münâsebet, bâzen ilhâk edilebilir, bâzen bölünerek kabûl edilir ve bâzen de iç yüzü bilinmez. İşte «Mesâlih-i mürsele» denen, bu üçün-cü kısımdır. Burada da üç mezheb vardır: Bir mezhebe göre, mutlak mekûlûttur, İbn Hâ-cib Âmedî ve fukahânın kabûl ettiği budur. Bir mezhebe göre de, mutlak mekûlûttür ve huccettir. Mâlik ve İmâm-ı'l-Haremeyn'den rivâyet edilen budur. Şâfiiden de böyle ri-vâyet edildiği söylenir. Üçüncüsü Gazâlî'nin görüşüdür. O da maslahat, zarûrî, kat'i ve umûmî olursa müteber, zarûrî olmazsa müteber değildir.

zûmsuzdur. Delil, bâzı şahıslarla alâkalı olup, şübheli hayâller üzerine kurulan şeylerde aranır.

2 — İkinci delil: Her ne kadar yukarıda anlattığımız «Harâmın teammüm ettiği bir sırada Peygamber gönderildi. Eskileri nazar-ı itibâre almadan herkesi elindeki mâlın sâhibi tanıdı ve ona göre yeni esâslar koydu. Şâyet böyle yapmasaydı âlem harâb olurdu.» hükm-i küllisine nisbetle değerli fakihler nazarında cüz'iyat hakir ise de, cüz'i kıyâslarla fakihlerin üzerinde ittifâk ettiği asla reddolunan kıyâs-ı muharrer ile illetlenmesidir.

Kıyâs-ı muharrer-i cüz'i, sayılı olmayan şeylerde tâyin edici bir alâmetin bulunmamasıyla, asıl ile gaalibin muârazası hâlinde, sokak çamurlarına, hıristiyanın bardağına ve müşriklerin kaplarına kıyâs ederek asıl ile hükmetmektir ki, bunu sahâbenin işi ile isbât etmiş-tik. Helâl veyâ harâm olduğunu tâyin eden bir alâmet bulunmayacak demekle, üzerinde içtihad yapılabilen kaplardan; sayılı olmayacak demekle de murdâr veyâ bismil olan hayvân ile, süt annesi ve yabancı kadının birbirine benzemelerinden kaçınılmıştır. (Bunların hükümleri yukarıda açıklandı.)

Şâyet, suda tahâretin asıl olması kat'idir. Allahü Teâlâ, suyu temizlik için yarattı, bunu herkes bilir, fakat eşyâda aslolan helâl olmasını kim kabûl eder? Belki eşyâda aslolan harâm olmaktadır, dersene:

İlk cevâb olarak, deriz ki: Domuz ve içki gibi, maddesinde mevcûd bir vasıf sebebiyle harâm olmayan diğer mâllar, tarafların rızası ile muâmeleyi kabûle elverişli olmakta, suların abdest ve temizliğe elverişli olması gibidir. Sulara necâsetin karışması sebebiyle abdestte kullanılmaktan ve temizleyici olmaktan çıktıkları gibi, mallara da zulûm ve harâm karışması sebebiyle, muâmeleyi kabûlden çıkarlar ki, bu bakımdan sular ile mâllar arasında bir fark olmamış olur.

İkinci bir cevâb olarak, yine deriz ki: Servetin bir elde bulunması, sâhibinin ona mâlik olmasının açık bir delilidir. Bu delil «İstishâb» menzilesinde ve daha da kuvvetlidir. Şöyle ki: Şer'i'at, onu elinde bulunana vermiştir. Meselâ, bir adamın borcu olduğu iddiâ edilse ve bu adam inkâr etse, söz, adamın sözüdür. Bir kimsenin elindeki mâl bir başkası «Benimdir» deyip dâva etse, adam da inkâr etse, söz, mâl elinde bulunanındır. Mâlin elde bulunması «İstishâb» makaamında kaa'imdir. Aksine isbât edecek bir alâmet bulunmadıkça, bir kimsenin elinde bulunan mâlda aslolan, onun olmasıdır.

3 — Üçüncü delil: Kat'i şekilde olsa da, sayılamıyan cinse delâleti olduğu hâlde aynına delâlet etmeyen bir delil, şer'an müteber delildir. Kat'i delil müteber olmayınca, şübheli delilin müteber olma-

yacağı açıktır. Bunun açıklaması şöyledir: Meselâ, Ahmed'in olduğu kat'i olarak bilinen bir mâlda, başkasını tasarruftan men'etmek, Ahmed'in hakkıdır. Fakat bir mâl ki, bunun insânlar arasında bir sâhibi vardı ama sâhibinin hüviyeti belli olmadığı gibi, veresesini bulmak imkânı da yoksa, bu mâl, müslümânların menfaati için saklanır, ihtiyâca göre sarfedilir. Şâyet bu mâlın, on veyâ yirmi kişiden birisine âit olduğu anlaşılırsa, bu yirmi kişi arasından mâl sâhibini bulmak mümkün olacağından, o mâlda tasarruf câiz değildir. Bir mâl ki, elinde bulunduğu kimseden başkasının da bu mâlda hakkı olup olmadığı husûsunda şübhe edilirse, bu tıpkı insânlar arasında sâhibi bilinmeyen bir mâl gibidir; maslahat ve ihtiyâca göre, bu mâlda tasarruf edilir. Maslahatı, yukarıda beş kısımda anlattık. İşte bu asıl ona şâhid ve delildir. Nasıl delil olmasın ki, sâhibi bilinmeyen her mâlî sultân, maslahat ve ihtiyâca sarfeder. Bu ihtiyâç sâhibi fakirler olduğu gibi, başkaları da olabilir. Bu gibi mâldan bir fakire verilse, o fakir, o mâla sâhib olur ve istediği gibi onda tasarruf eder. Hattâ bir hırsız, bu mâlî çalsa, eli kesilir. Bu, maslahat iktizâsıdır; çünkü maslahata göre o mâl, fakirin mülkü oldu. Yoksa başkasının mülkünde tasarruf edemezdi. İşte burada maslahata göre hüküm verdik.

Şâyet, bu gibi mâllarda ancak sultânlar tasarruf edebilir, denirse, deriz ki: Başkasının mülkünde tasarruf, sâhibinin izni olmadan sultânlar için de câiz değildir. Sultânların bu gibi mâllarda tasarrufu, ancak maslahat iktizâsıdır. O maslahat da şudur: Şâyet o mâl, başıboş kalsa kaybolup gidecekti. Demek ki bu mâl, iki şey arasında mütereddit: Ya kaybolmalı, veyâ bir ihtiyâca sarfedilmeli. Şübhesiz bir ihtiyâca sarfedilmesi daha doğru olduğu için, tercih edilmiştir. Bunun gibi, şübheli olup, kat'i olarak harâm olduğu bilinmeyen mâllarda da maslahat, elinde bulunduğu kimsenin ona el koyması delâletiyle onu kendisine terketmektir. Zirâ bu gibi şübheli mâlları ellerinden alıp, onları yalnız ihtiyâç miktârı ile bırakmak, yukarıda anlattığımız zarârlara sebep olur. Maslahat ve ihtiyâç yolları çeşitlidir. Sultân, bâzan bu gibi mâllarla, gördüğü ihtiyâca göre, bir köprü inşâsını uygun görür. Bâzen orduyu teçhiz için harcar. Bâzan yoksullara verir. Mühim gördüğü hizmetlere sarfeder. Lüzûmun hâsıl olduğu tarafa yönelir. Bu gibi mâllarda fetvâ da maslahata göre devreder. Şu verilen izâhattan anlaşılmış oldu ki, sâhibinin kim olduğu bilinmeyen mâllara, sultânın el koyup onları fakirlere vermesinde, sultân ile fakirler muâheze edilemediği gibi, husûsî şekilde harâm olduğu bilinmeyen bir mâlın, harâm olmasında şübhe edilmekten, o mâl sâhibi de muâheze edilemez. Çünkü nasıl ki sultânın alıp fakire verdiği mâlın sâhibinin kim olduğu bilinmiyorsa, öteki adamın

da sâhib olduğu mâlın harâm olduğu kat'î olarak bilinmemektedir. Mâl sâhibi ile mâl arasında bu bakımdan bir fark yoktur.

İşte ihtilât yâni karışıklık şübhesinin beyânı bundan ibârettir (ki bunu yukarıda va'detmiştik.) Geride kalan, sulu maddelerin, para ve ticâret eşyâsının, sâhibinin elinde karışmış olmasıdır. Bunun tafsilâtı, mezâlimden kurtulmak bâbında gelecektir.

ÜÇÜNCÜ MENŞE':

Şübhenin üçüncü menşe'i, mâl helâl kılacak sebebe günâhın karışmış olmasıdır.

Alış - verişin fesâdını ve helâl edici sebebin bâtıl olmasını gerektirmeyecek şekilde işlenen bu günâh, ya o helâl edici sebeble berâber olur, veyâ ondan sonra, veyâ evvel olur, veyahut mâlın bedelinde olur.

Alış - veriş ile berâber işlenip, bey'ı ifsâd etmeyen günâhlar: Cum'a ezânı okunurken alış - veriş, gasbedilen bıçak ile hayvan kesmek, gasbedilmiş keser ve benzeri âletle odun toplamak, başkasının alış - verişlerine karışmak ve fiat arttırmak gibi şeylerdir. Alış - verişte men'edilen ve fakat alış - veriş bozmayan her şeyden kaçınmak, vera'dandır. Bu sebeblerle her ne kadar alış - veriş harâm olmazsa da, bunlardan kaçınmak lâzımdır (407). Bu gibi şeylere şübhe adı verilmesinde müsâmaha vardır. Zira şübhe, ekseriyetle iltibâs olan ve bilinmeyen şeylerde kullanılır. Burada bu mânâda bir şübhe yoktur. Gasbettiği bıçak ile hayvan boğazlamanın günâhı ve etinin ise helâl olduğu mâlûmdur. Fakat bâzan şübhe (istibâhtan değil) müşâbehetten [benzerlik] doğar. O zamân bu işlerden meydâna geleni yemek, mekrûh olur ve kerâhet de harâma benzemiş olur. Eğer, buradaki şübheden murâd bu mânâ ise, o zamân biraz uygun düşer, yok eğer birinci mânâ murâd ise, o zamân buna şübhe demektense kerâhet demek daha uygun olur. Binâenaleyh, mânâ anlaşıldıktan sonra isimlerde münâkaşa olmaz. Bu isimlerde müsâmaha, fakihlerin âdetlerindendir.

Bundan sonra bilmiş ol ki, kerâhetin dereceleri vardır:

Harâma yakın olan kerâhet: Bundan kaçınmak mühimdir. En sonu da vesvese denecek kadar mübâlağalı bir vera'dır. Bu ikisinin arasında iki tarafa bakan orta dereceler vardır. Meselâ, köpek irâde sâhibi olduğu için, gasbedilen köpek ile yapılan avın günâhı, gasbedilen ok ile yapılan avın veyâ gasbedilen bıçak ile hayvan kesmenin günâhından daha çoktur. Hattâ gasbedilen köpek ile yapılan

(407) Hanefilere göre, bunlar, ticâretin mekrûhlarındandır.

avın, köpeğin asıl sâhibine Âit olup olmadığı da ihtilâfıdır. Gasbedilmiş arâziyi ekmek de bundan sonra gelir; fakat mahsûl, tohumu eke-nindir. Ama bunun helâl ve harâm olması şübhelidir. (Çünkü tohum, sâhibine nazaran helâl, arâzi sâhibine nazaran ise harâmdır. İşte bu şübheye işaret olarak) Arâzi sâhibine hakk-ı habs tanımak, harâm para gibi olur. Bunun için hakk-ı habs yâni tohumu saklama hakkı tanınmaması, kıyâsa daha uygundur. Gasbedilmiş değirmende öğütülen un ve gasbedilmiş tuzak ile avlanan avlarda olduğu gibi. Zirâ, tuzak sâhibinin bu av ile münâsebeti yoktur. Bunlardan sonra da, gasbedilen balta ile odun yapmak ve daha sonra da, gasbedilmiş bıçak ile hayvanını kesmek gelir. Çünkü gasbedilmiş bıçak ile kestigi hayvanın etinin harâm olduğunu kimse söylememiştir. Cum'a ezânı okunurken alış-verişteki kerâhet, bundan da sonra gelir. (Bu ezân da, hatip minbere çıktıktan sonra, okunan ezândır.) Her ne kadar İmânî Mâlik ve İmâm Ahmed'in ashâbı, bu vakitteki alış-veriş bâtil ve bay' fâsiddir, dedilerse de, alış-veriş muâmelesi ile münâsebeti zayıftır. Burada alış-verişle meşgûl olmakla diğer vâcibi ihmâl etmekten başka şahsî bir hak yoktur. Şâyet, bununla alış-veriş fâsid olsaydı, zekât borcu veyâ zimmetinde bir miktar kul hakkı olan veyâ kazıya kalmış namâz borcu olanların hepsinin alış-verişinin fâsid olması lâzım gelecekti. Çünkü o alış-veriş bunları yapmağa mânidir. (Hattâbî böyle söyleyen kimse yoktur). Cum'a için borç olan da, ezân okunduktan sonra gitmektir. Eğer böyle olsaydı, zâlimin ve hattâ zimmetinde bir miktar borcu olanın, evlâdını nikâh etmenin de sahîh olmaması lâzım gelecekti. Çünkü o da borcunu bırakıp başka şeyle meşgûl olmuştur. Ancak cum'a için husûsî nehiy vârid olduğundan, bazı vehimlere bunun bir husûsiyyeti olduğu gelir ve bu bakımdan daha şiddetli mekrûh sayılır. İhtiyâten buna ehemmiyet vermek daha iyi olmakla, muâmelâtı müşkülâta sokacak şekilde vesveseyi kapılmağa da lüzûm yoktur.

Hikâye edildiğine göre, adamın biri başka birisinden bir şey satın aldı. Sonra öteki adamın o şey'i, cum'a günü aldığını duyunca, ezân vakti aldı korkusu ile mâlını kendisine lâde etti. Bu ise, fazla ısrâftır. Çünkü tamâmen şek üzerine kurulmuştur. Menhiyât ve müfsidâtı tâyinde bu gibi vehimler, cum'adan başka diğer günlerde de olabilir. Filhakika vera', güzel bir şeydir. Hattâ bunda mübâlağa etmek daha da güzeldir; ancak (her şeyde olduğu gibi) vera'nın da bir haddi vardır (onu aşmamak lâzımdır). Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

هَلَاكَ الْمُتَطَمُّونَ هـ

«Çok aşırı gidenler, helâk olmuştur» (408) buyurmuştur. Bu gibi aşırılıklardan kaçınmak lâzımdır. Zirâ bu husûstaki mübâlağa —her ne kadar sâhibine zarâr vermezse de— bunu gören başkaları mühin: olduğunu sanır, onu tatbik edemediği gibi, daha kolayını da yapmamakla vera'ı tamâmen terketmiş olur. Zamânımızdaki ekseriye-tin dayanağı da budur. Bu sûretle yolları daraltıp hepsini yapamamaları bahânesiyle, hepsini terke kalkışmışlardır. Vesveseli insânın, tahâretten âciz kalması sebebiyle, tahâreti tamâmen terketmesi gi-bi. Helâlde vesvese eden bâzı kimseler, artık dünyâda helâl kalmadı diyerek, kendilerinin de harâma aldırış etmemeğe kalkışmaları da böyledir. Bu hâl, sapıklığın tâ kendisidir.

Geleceği itibâriyle günâh olana misâl:

İleride de ma'siyete sebep olacak şekilde, herhangi bir maddede tasarruftur. Bağında yetişen üzümü şarapçıya, genç ve parlak bir köleyi ahlâksıza ve kılıcı eşkiyâya satmak gibi... Âlimler, bu gibi satış muâmelesinin sıhhatinde ve alınan paranın helâl olmasında ihtilâf ettilerse de, alış - veriş sahîh ve alınan para helâldir. Ancak, bu satışı yapan günâhkârdır. Gasbedilmiş bıçak ile kesmek günâh iken, kesilen hayvanın temiz olması gibi... Zirâ üzümü şarapçıya, genç çocuğu ahlâksıza satmakla ma'siyete yardımcı oluyor; fakat, satılan madde temizdir, ona te'sir etmez. Ancak bundan alınan para son derecede mekrûhtur ve terki mühim vera'lardandır. Lâkin harâm değildir (409). Şarap içmeği âdet edinene üzüm, hem muhârib, hem de zâlim kimseye silâh satmak da ikinci derecede mekrûhtur. Zirâ burada ihtimâller, muâraza hâlinedir. Şarap içenin, imalâtçısı olmadığı için, üzümü üzüm olarak yemesi ihtimâli olduğu gibi, şarab içtiği için, şarap yapma ihtimâli de vardır. Öbür mücâhidin, silâhı savaşta kullanma ihtimâli olduğu gibi, zâlim olduğu için, zulüm yolunda kullanma ihtimâli de mevcûttur. İşte, her iki ihtimâl mevcût olduğu için, bunlar da mekrûh oldu. Hattâ selef, zâlimin eline geçer korkusu ile, dâhilî siyâsetin bozuk olduğu zamânlarda, silâh satışını mekrûh saymışlardır. Bu, birincinin daha üstünde bir vera' olmakla beraber, satışındaki kerâhet, birinciden ehvendir. Bunları tâkib eden, daha çok ifrâta varan çekinmedir ki, bunun vesveseye varması da muhtemeldir. Meselâ, bâzı kimseler: «Çiftçilere zirâat âletlerinin za-

(408) Müslim, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(409) İmâm-ı A'zâm da aynı görüştedir. İmâm Ahmed'e göre, bu alış - veriş bâ-tıldır. İmâm Mâlik'e göre ise, mal kaybolmadı ise, alış - veriş feshedilir, kaybolmuşsa bedeli tasadduk edilir.

tılması câiz değil; çünkü onlar yetiştirdikleri mahsûlü zâlimlere sat-
tarlar. Binâenaleyh, onlardan ne hayvan, ne de zirâat âleti satın alı-
nır» derler ki, bu vesvese vera'idır. Çünkü bundan, fellâhlara ek-
mek satılmaması da lâzım gelir. Zirâ onlar ekmek sâyesinde zirâat
edebilir. Yine bu sebepten, onlara, âmme sularından da içirmemeğe
kadar gider ve bu sûretle yasak ve menhi olan aşırı derecede ifrâta
varılmış olur. Hayır kasdiyle teveccüh edilen her şeyde —eğer gerçek
ilim mâni' olmazsa— isrâfa gidilebilir. Hattâ bâzan hayır yapıyo-
rum zannıyla İslâmiyette yeri olmayan, bid'atlere saplanır da kendi-
sinden sonra gelenleri zarâra, fuzûlî külfetlere sokar. Bunun içindir
ki, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ عَلِيٍّ عَلَى رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي

«Âlimin âbid üzerine fazileti, benim, Ashâbımın en düşükleri üze-
rine olan faziletim gibidir» buyurdu (410). Bu derece haddi aşanlar,
Allahü Teâlâ'nın:

الَّذِينَ ضَلَّ سَبِيلُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا

«Onların, dünyâ hayatında sa'y ü gayretleri zâyî' ve bâtil oldu.
Halbuki onlar güzel işler yaptıklarını sanırlar» (18 - Kehf: 104) bu-
yurduğu zümreye girmiş olmalarından korkulur.

Hülâsa: Vera'in ince noktaları ile meşgûl olmak, ancak anla-
yırlı bir âlimin huzûrunda olur.. Yoksa câhilâne bir şekilde vera'in ince
noktaları ile meşgûl olmak hiç de uygun değildir. Çünkü nakle da-
yanmadan hudûdu aşır kendi görüşü ile hareket eden kimsenin, boz-
duğu düzelttiğinden fazla olur. Üzümlü, şarapçıya satılır korkusu ile
Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın (R.A.) bağını yakdığı rivâyet edilir ki, bizce
bunun bir mânâsı yoktur. Ancak, kendisinin bu husûsta bir bildiği
var idiyse, ona karışamayız. Fakat ondan daha üstün sahâbelerin
bağlarını yakmadıkları da bir gerçektir. Eğer böyle bir şey câiz olsay-
dı, zinâ eder korkusu ile insân âletinin ve yalan söyler korkusu ile
dilinin ve buna benzer diğer âzaların da kesilmesi câiz olacaktı (ki,
böyle bir şey düşünülemez).

(410) Tirmizi, Ebû Umâme'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Ayrıca C. 1. Sf: 20'de de
geçmişti.

Önce ma'siyete sebep olacaklara gelince, bunların da üç derecesi vardır:

1 — İlk derece: Şiddetle mekrûh olan en üstün derece, eseri, yenecek zamâna kadar devâm edendir. Haksız olarak alınan ot'u koyuna yedirmek, yâhut, sâhibine harâm olan yerden davarını otarmak gibi... Bu, devâm eden bir ma'siyettir. Hayvân, yayılmadan besli alır. Bundan kaçınmak —her ne kadar vâcib değilse de— çok mühimdir. Vâcib olduğu da selefin bâzılarından rivâyet edilmiştir. Ebû Abdillâh et-Tûsî'nin (411) bir koyunu vardı. Onu yaymak için sırtına alır, kimsenin hakkı olmayan sahrâya götürür ve kat'iyyen gözünden ayırmazdı. Bir ara gözünden kaybolup bir adamın bağından bir miktar yaprak yedi. Bunun üzerine Ebû Abdillâh, koyununu o bağa terkettili ve alıp evine getirmesini helâl bulmadı.

Şâyet, Abdullah b. Ömer ve Ubeydullah b. Ömer (R.A.), bir deve satın aldılar ve babaları Hz. Ömer'in (R.A.), sadaka develeri için ayırdığı koruluğa gönderdiler. Hz. Ömer: «Devenizi, koruya gönderdiniz ve orada yayıldı mı?» diye sorunca, onlar da: «Gönderdik» demeleri üzerine, deveyi onlarla yarı yarıya bölüştü. Buna göre Hz. Ömer (R.A.), koruda yayılmasından meydâna gelen besinin ot sâhibine âit olduğuna hükmetti. O hâlde, bu eti, mâl sâhibinin yemesi harâm olmaz mı? dersen, derim ki: Hayır, ottan meydâna gelen besi, otun aynı değildir. Binâenaleyh, ot sâhibi, şer'an ortakçı değildir. Hz. Ömer (R.A.) ot'un değerini aldı ve bunu kendi içtihâdı ile devenin yarı kıymetinde kabûl ederek, devenin yarısını bu maksatla almış oldu. Nitekim Kûfe'den dönen Sa'd b. Ebî Vakkâs (R.A.) ve Bahreyn'den dönen Ebû Hüreyre'ye (R.A.) de aynı muâmeleyi yapmıştı: Ellerindeki servetlerin yarısını ancak onların hakkı kabûl ederek, diğer yarısını ellerinden aldı. Bunlar, o havâlilerde vâililik [âmillik] yapmışlardı.

2 — Orta derece: Bu kısmın orta derecesi, Bişr b. el-Hâris'den rivâyet edilen şu hadiselerdir. Bişr zâlimlerin akıttığı kanaldan su içmedi. Zirâ, suyu getiren kanaldır. Kanal da zulüm ile açılmıştır. Diğer birisi de böyle zulüm ile açılan su yolu ile sulanan bağın üzümünden yememiştir ki, bu, vera' bakımından, birinciye nisbetle daha üstündür. Başka birisi de, sultânların yollar üzerinde akıttığı pınarlardan içmemiştir. Bunlardan daha üstünü, gardiyan vâsıtasıyla gelen yemeği, Zu'n-Nûn-ı Mısri'nin yememesi ve sebep olarak da: «Zâlimin eliyle bana geldi.» demiş olmasıdır. Bu rütbelerin dereceleri sayılamıyacak kadar çoktur.

(411) Sika'dan olup, Tûs civârında Trogand veya Râzikan'dandır. Müslim, kendisinden rivâyette bulunmuştur. 288 Hicri'de ölmüştür.

3 — Üçüncü derece: Bu üçüncü derece de oldukça vesveseye yakın bir ifrâttır. O da zinâ eden veyâ fuhuş isnâdında bulunan bir kişi eliyle gelen yemeği, yemekten çekinmektir. Bu, harâm yiyen gibi değildir. Çünkü harâm yiyen, harâmdan aldığı gıdâdan te'min ettiği kuvvet ile yemeği getirmiştir. Fakat zinâ eden veyâ fuhuş isnâdında bulunan, bunlardan kuvvet almış değildir. Değil bunlardan, kâfirin elinden bile helâl bir maddeyi almaktan çekinmek, vesvesedir. Ama harâm yemek böyle değil. Çünkü küfür ile yemeği taşımak arasında bir münâsebet yoktur. Böyle, zinâ edenin elinden helâl yemeği almak, ister yalanla ve ister gıybetle olsun, Allah'a isyân eden hiç bir kimsenin elinden de almamağı gerektirir ki, bu, son derece asırı gitmek demek olur. Artık vera' sâhibleri Zû'n-Nûn ile Bîşr'in vera'ına riâyet etmeli, bundan daha ilerisine gitmemelidir. Onlar, zulüm ile akıtılan sudan ve harâm ile kuvvetlenen bedeninin getirdiği yemekten yemediler ve fakat daha ilerisine de varmadılar. Bu bardağı yapan, günün birinde nasıl olsa dövmek veyâ sövmek gibi bir günâh işlemiştir diye bardaktan su içmemek en büyük bir vesvesedir. Şu koyunu harâm yiyen adam gütmüştür diye ondan yememekle, harâm yiyenin getirdiği yemeği yememek arasında fark vardır. Çünkü yemeği, adamı taşır, fakat koyun kendisi yürür. Çoban, koyunu ancak sağa sola çevirir bunu hesâba katmak, yine vesvesedir. Bunları nasıl güzelce sıralayıp kolaylaştırdığımıza dikkat et.

Bilmiş ol ki, şu anlattıklarımız, zâhir âlimlerinin fetvâları dışındadır. Zîrâ fakihler, bütün insânlara teklifi mümkün olan ve hepsinin yapması ile âlemin harâbına sebep olmayan birinci dereceden fetvâ verirler. Müttaki ve sâlihlerin vera'ından fetvâ vermezler. Bu husûslarda gerçek fetvâ, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Vâbisa'ya üç defâ

اِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَاِنْ اَفْتَوَكَ وَاَفْتَوَكَ وَاَفْتَوَكَ هـ

«Sana fetvâ verseler de kalbine danış» demesi ve bunu târif ederek:

اَلَا يَشُدُّ حَزَا زُ الْقُلُوبِ هـ

«Günâh, kalblerin çarpmasıdır» buyurmuş olmasıdır. Kalbi çarptığı hâlde bu gibi şeyleri irtikâb eden âhîret yolcusu, çarpıntısı nisbetinde gönlünü rahatsız etmiştir. Hattâ bilmeyerek bir harâmı irtikâb ederse, ona zarâr vermez. Fakat zâhir ulemâsı katında helâl olduğu kabûl edilen bir şey'i yaparken kalbi çarparsa o, ona zarâr verir.

Biz aşırılıktan men'etmekte anlattıklarımız ile, bu gibi işlerde çarpmayan mütedil ve sâfi kalbleri kasdetmiştik. Vesvesellinin kalbi, itidâlden ayrılır ve kalbinde çarpıntı bulduktan sonra da, o işe devâm ederse, kendisine zarâr verir. Zîrâ bu adam kendi hakkında kendisi ile Allah arasında, kendi kalbinin fetvâsı ile hükmetmiş olur. Bunun gibi, vesveseli adam, tahâret ve niyette de şiddet gösterir. Âzâsını üç defâ yıkadığı hâlde hâlâ kuru yer kaldığını zanneden, her ne kadar aslında hatâ işe de, ona verilecek hüküm, onu dördüncü defâ yıkmaktır. İşte bunlar, zorluk çıkardıkları için Allahü Teâlâ da onlara çetinlik murâd etti. Bunun için Hz. Mûsâ zamânında bile İsrâîl oğullarına Allah tarafından güçlük murâd edildi. Zira onlardan bir inek kesmeleri istenmişti. Şâyet, «bakara» lâfzının mânâsına göre herhangi bir ineği kesseydiler, kâfi gelecekti. Fakat onların, kesilecek ineğin vasıfları üzerinde durup, kendi kendilerine müşkülât çıkarmaları, Allah tarafından işlerinin güçleştirilmesine sebep olmuştur. Müsbet, menfi, anlattığımız şu incelikleri gözden kaçırma. Herhangi bir sözün inceliğine vâkıf olamayıp şümûlünü kavrayamayanlar bi-aynihi maksud olanları idrakte aldanabilirler.

İvâzda yâni alış - verişi yapılan mâlın bedelinde ma'siyet:

Bunun da dereceleri vardır.

a — Kerâhetin şiddetli olduğu en üstün derece, satın almak sûretiyle zimmetine geçirdiği mâlın bedelini sonradan gasbedilmiş veya her ne şekilde olursa olsun, harâm olan para ile ödemektir. Burada bakılır: Satıcı parayı almadan gönül rızâsı ile alıcıya mâlî teslim etmiş ve alıcı da bedelini ödemediği mâlî yemişse, helâldir. Borcu ödemediği bu mâlî terketmek vâcib ve hattâ vera'dan değildir. Aldığı mâlî yedikten sonra, harâm paradan borcunu öderse, hiç borcunu ödemiş gibidir. Hiç ödememişse, başkasının hakkını zimmetine geçirmekle zâlimlerden olursa da, yine yediği harâm değildir. Şâyet, borcunu harâm paradan öder, alacaklı da harâm olduğunu bilerek kabûl ederse, berâet-i zimmet eder ve ancak zimmetinde, alacaklıya ödemediği harâm para borcu kalır. Şâyet, alacaklı, helâl sandığı hâlde, harâm para ile borcu ödemişse, borç ödenmiş olmaz. İşte, müşterinin, zimmete geçen mâlının ve bu mâldan yemesinin hükmü budur.

Şâyet, mâl, gönül hoşluğu ile kendisine teslim edilmediği hâlde, kendisi, celâdeti sebebiyle mâlî alıp yemişse o mâl, kendisine harâm-dır. İsterse harâm parayı vermeden mâlî yemiş olsun, isterse parayı verdikten sonra, ikisi de birdir. Zîrâ fetvanın ifâde ettiği, mâl sâhibinin mâlını vermeyip saklayabilmesidir ki, mâla sâhib olduğu ancak böyle tahakkuk eder. Nitekim müşterinin o mâla mâlik olması da,

onu zimmetine almakla olduğu gibi, mâl sâhibinin mâlî saklamasının bâtil olması, ya ibrâ veyâ hakkını almakla kaabildir. Bunlardan hiç biri olmadı. (Mâl sâhibinin muvâfakati hilâfına alındı.) Bununla berâber, kendi mülkünü yemiştir. Fakat rehin olan malı yemek gibi isyân işlemiştir. Rehın edilen mâlî, sâhibinin izni olmadan yemek ile, başkasının mâlını yemesi arasında fark varsa da, asıl harâmlık hep-sine şâmilidir. Bütün bunlar, —satan kimsenin gönül hoşluğu ile olsun, hoşnutsuzlukla olsun— parayı almasından öncedir.

Harâm parayı önce öder, sonra, mâlî alırsa; satıcı, harâm olduğunu bilerek almışsa, artık mâlî tutmak hakkı kalmaz. Para da zimmette borçtur. Çünkü aldığı para, şer'an para değildir. Bununla berâber aldığı mâl da müşteriye harâm değildir. Fakat mâl sâhibi paranın harâm olduğunu bilmez ve harâm olduğunu bilerek kabûl etmiyecek bir kimse ise, yine mâlını tutmak hakkı vardır. O zamân tıpkı, rehini yemek gibi, helâlinden müşterinin hakkını ödeyinceye ve helâlleşinceye kadar, o mâlî yemek harâm olur. Helâl etmesi sahih, fakat harâma rızâ göstermesi sahih değildir.

İşte şu anlattığımız fıkhnın muktezâsı ve helâl ile harâmdan birinci derecedeki hükmün beyânıdır. Bundan tamâmen kaçınmak vera'nın en mühimidir. Zîrâ isyân, bir şeye ulaştırarak sebebi mümkün kılarsa, —yukarıda geçtiği gibi— onun kerâheti kuvvetleşir. Ulaştırıcı sebeplerin en kuvvetlisi de paradır. Eğer o harâm para olmasa, satıcı mâlını teslim rızâ olmazdı. Satıcının muvâfakati, onu son derece mekrûh olmaktan kurtarmaz. Bununla berâber, sâhibi adâletten düşmez, fakat takvâ ve vera'nın derecelerinden düşer. Sultân, satıcının rızâsıyla veresiye olarak aldığı herhangi bir şeyi alıp hil'at veyâ sıla olarak bir ehline verse ödeyeceği paranın helâl olup olmadığı şübhelî ise, bu, birinciden daha hafiftir. Zîrâ günâhın paraya dayanacağında şek edilmiştir. Bu husûstaki hafiflik, sultânın, harâm parasının azlığı veyâ çokluğuna bağlıdır. Harâm parası ne kadar az olursa, kerâhet de o nisbette azalır. Bu husûsta mürâcaat edilecek müftü, kalbidir. Kalb ne kadar huzûr içinde ise o nisbette kerâhet azalmış olur.

b — Orta derece: Orta derecesi de bedel olarak ödenen paranın gasbedilmiş veyâ harâm para olmayıp, ancak ma'siyet için hazırlanmış olmasıdır. Meselâ, para karşılığı şarap içen kimseye üzüm ve yol kesene silâh verilmesi gibi. Bu, aldığı şey'in harâm olmasını gerekli kılmaz, fakat gasb ve benzeri şeylerdeki kerâhetten daha da az olsa, yine kerâheti icâb ettirir. Bu da, alan kimsenin az veyâ çok isyân etmesi nisbetinde derecelere ayrılır. Aldığı paranın karşılığı harâm ise, o parayı tasadduk etmesi de harâm, şübhelî ise mekrûhtur. Buna gö-

re kan alıcının parasının mekrûh ve kazancını yemekten men'edilmesi de buna mebnidir. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.V.) defâlarca bu kazancı yemekten men'etti. Adam, fakire ve yetime vermek istedi ise de, Resûl-i Ekrem müsaade etmedi ve: «Devane yedir, onun midesine gitsin.» buyurdu. Bâzıları, onun bu paradan men'etmesi, pis olan kan ile uğraşmış olması bakımındandır, dedilerse de bu, çürüktür. Öyle olsa dibâgatle uğraşanları ve lâğımcıları da men'etmesi lâzım gelirdi. Halbuki bunu hiç kimse söylememiştir. Eğer kan alıcının kazancının bu sebepten mekrûh olduğunu kabûl etsek, o zamân kasabaların da kazançlarının mekrûh olması icâb eder. Çünkü onlar daha çok pislikle uğraşıyor. Kan alıcı bıçakla kan alır, bez ile siler. Halbuki kasabaların kazancı aslâ mekrûh olamaz. Nasıl mekrûh olsun, sattıkları temiz ettir. Kan almaktaki ücretin harâm olması, hayâtın kendisine bağlı olduğu kanı çıkarıp insân veya hayvânın bünyesini tahrib etmesi bakımındandır. Bunda aslolan, harâm olmasıdır. Helâl olması, bir zarûret karşılığıdır. Bu ihtiyâç da tahmin ve içtihad ile bilinir. Çok kerre faydalı olacağı sanılır, halbuki zararlı olur da Allah katında harâm olur, fakat tahmin ve içtihad yolu ile helâl olmasına hükmolunur. Bunun için çocuk ve bunakların velileri ve hâzik hekim müsaade etmedikçe, kendilerinden kan alınamaz. Görünüşde kan almak helâl olmasaydı, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) kan alana ücret vermezdi (412). Eğer harâma ihtimâli olmasaydı, Resûl-i Ekrem, alınan ücretli yemekten kendisini men'etmezdi. Bir yandan parayı vermek, öte yandan yemenden men'etmek gibi birbirine zıd görülen bu hükümleri, ancak yukarıda anlattığımız mânâyı çıkarmakla te'lif imkânını buluruz.

Bunu, sebebe mukarın olan karinelerde anlatmamız daha uygundur. Çünkü bu hâl, ona daha yakındır.

c — En aşağısı, vesveselilerin derecesidir. Bu da anasının eğirdiğini giymemeğe yemin eden bir kimsenin, anasının eğirdiğini satıp, yerine başka bir elbise satın almasıdır. Bu elbiseyi giymekte bir kerâhet yoktur. Bundan kaçınmak vesvesedir. Muğire radiyallahu anının (413) bunu da tecvîz etmediği rivâyet edilir. Bu görüşüne, Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الْخُمُورُ فَبَاعُوهَا وَآكَلُوا ثَمَمَاتِهَا

(412) Buhârî ile Müslim, bu husûsdaki hadisi, ittifakla İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(413) Muğire b. Sü'be, Safaki kabilesinden olup, Ashâb'ın meşhûrlarındandır. Basra ve Kûfe vâhîhlerinde bulunmuştur. 50 Hicrî'de ölmüştür.

«Allah yahûdilere lâ'net etsin ki, onlara şarab harâm olunca, onu sattı ve parasını yediler» (414) hadisi ile delil çekdi. Halbuki Muğire (R.A.) ın görüşü ile delili arasında fark vardır, bu sebepten mugalâta etmiştir. Şarabda şer'i bir menfaat kalmadığı için, elbette onun satışı bâtil ve harâmdır. Anasının eğirdiği ipliği satıp başka elbise almak böyle değildir. Bunun benzeri, adam, câriye olan süt kızkardeşini satıp başka câriye almasıdır. Bundan kimse kaçınmaz. İplik satışını şarab satışına benzetmek, bu husûsta son derece ifrâta kaçmaktır. İşte şu açıklamalarımızda bütün dereceleri ve bunlardaki tedriciliği öğrenmiş olduk ki, bunlar, sayılamıyacak kadar çoktur. Burada bir kısmını saymaktan maksad, anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

Şâyet, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنِ اشْتَرَى ثَوْبًا بِعَسْرَةٍ دَرَاهِمٍ فِيهَا دِرْهَمٌ حَرَامٌ لَوْ يَقْبَلُ اللَّهُ لَهُ صَلَاةٌ

«İçerisinde bir dirhemi harâm olduğu hâlde, on dirheme bir elbise alan kimsenin, o elbise ile kıldığı namâz ve tuttuğu orucu Allah kabûl etmez» (415) buyurmuştur. Sonra hadisi rivâyet eden İbn Ömer (R.A.), parmaklarını kulaklarına tıkayarak: «Ben bunu Resûl-i Ekrem'den duymadımsa, kulağım sağır olsun» dedi. Buna ne dersiniz? dersin, derim ki: Bu, ayırdır. Bunun içerisinde harâm muâyyendir. Biz de yukarıda anlattığımız sûretlerde bunun harâm olduğunu söyledik. Bunun gibi nice mallar var ki, her ne kadar alış-verişinin fâsid olduğuna delâlet etmezse de, ona ulaştırıcı sebebinde ma'siyet bulunduğu için, namâzının kabûl olmayacağı ile korkutulmuştur. Ezân vakti alış-veriş gibi (Hanbelilerden İbn Akil'in dediği gibi, her korkutmak, vücûb ifâde etmez).

DÖRDÜNCÜ MENŞE' :

Dördüncü şübhe, delillerdeki ihtilâftır.

Delilde ihtilâf, sebepte ihtilâf gibidir. Zirâ sebep, helâl veyâ harâm hükmünü vermek içindir. Delil ise helâl veyâ harâm olduğunu bilmek içindir. Demek ki delil, gerçek mârifetin sebebidir. Allah'ın ilminde sebkâat etse bile, bilmediği bir şeyin varlığında fayda düşünülemez.

(414) Hadis, Buhâri ile Müslim'dedir. Ancak «Humûr» değil, «Şuhûm» [iç yağı] diye vârid olmuştur.

(415) İmâm Ahmed bin Hanbel, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

Delillerin ihtilâfı üç şey'in biri ile olur:

a) İki delilin muâraza etmesi. (Yâni yek diğerini bozan iki delilin bulunması.)

b) Delâlet eden alâmetlerin muârazası.

c) Benzerliğin muârazası.

a) Birinci kısım, şer'i delillerin muâraza etmesidir. Bu da:

1 — Umûmî olan Kur'ân ile hadis'in muârazası.

2 — İki kıyâs'ın muârazası.

3 — Kur'ân veyâ hadis'in kıyâs ile muârazasıdır.

Bütün bunlar, şübheye varan şekki doğurur ve bir müraccih bulunmadığı takdirde «İstishâb» veya «Önce bilinen asla» mürâcaat olunur. Tercih harâm tarafında ise, harâm olması ile hükmetmek vâcib; helâl tarafında ise, helâl olması ile hükmetmek câiz olur. Fakat vera', terkedilmesidir. Gerek müfti ve gerek mukallid için bu gibi muhâlefet yerlerinden kaçınmak, vera' bâbında çok muhimdir. Şâyet, taklidci ise, taklid ettiği kimsenin vereceği fetvâ ile amel etmesi kendisi için câizdir. Şübhesiz böyle taklid ettiği, muhitinin en büyük âlimi olan bir zâttır. Bir memlekette en iyi hekimin hangisi olduğu, tecrübe ve hal'ktan duyulmak sûretiyle bilindiği gibi, kendisine inandığı âlimin de bu şekilde tanınmış olması lâzımdır. Fetvâ isteyen kimse, mezheplerden en genişini, en kolayını ve en çok lehinde olanını aramak, hakkı değildir. Belki en efdal ve en üstün olanını kabul edecek, ona uyacak ve ondan aslâ ayrılmayacaktır. Evet, bağlı bulunduğu imâmı, kendisine her hangi bir iusûsta fetvâ verir, fakat verdiği fetvâda, imâmın muhâlefeti varsa, onu bırakıp muhâlefeti bulunmayan icmâa dönmesi, kurtuluşu vera'dandır. Müctehid de böyledir, herhangi bir hükmünde deliller muâraza ettiği hâlde, kendi tecrübe ve kanâatına dayanarak helâl olmasını tercih ederse de, vera' olan, yine ondan kaçınmasıdır. Nice müftiler var ki, bir çok şeylerin helâl olması ile fetvâ verdikleri hâlde, şübheden sakınmak ve vera' olarak o işe yaklaşmazlar (416/a). Bunu da üç mertebede inceleyelim:

1 — Birinci mertebe: Kaçınılması kuvvetle müstahâb olandır. O da, verilmiş olan hükme muhâlif olanın mezhebi daha açık ve kuv-

(416/a) Nitekim, İmâm-ı A'zâm, iğne ucu gibi — kaçınması mümkün olmayan — idrâr scriptlerinin başlanmış olmaları ile fetvâ verdiği hâlde, kendisi bundan son derece sakınmıştır. Hattâ bir gün talebesi İmâm Ebû Yûsuf ile Kûfe sokaklarında gezerken, elbisesinin bir tarafına bu şekilde idrâr sığramış. İmâm-ı A'zâm o tarafı tutarak hemen eve gitmiş ve yıkamıştır. İmâm-ı Ebû Yûsuf: «Bu kadar idrâr necâsetinin muâf olduğunu bize söyleyen siz değil misiniz? Neden bunu mühimseyerek yıkıyorsunuz?» deyince, İmâm-ı A'zâm: «O, fetvâ; bu ise, takvâdır» demiştir.

vetli olup, hükmü verenin bu husûstaki delili daha ince ve kapalı olmaktadır. (O zaman, öte taraf tercih edilir.) Buna göre, kaçınılması mühim olan cihetlerden birisi, yetiştirilmiş av köpeği, avladığı avından yemişse, — artırdığının helâl olduğuna her ne kadar müfti fetvâ verirse de — onu yemekten çekinmelidir. Çünkü kapalı ve ince bir nokta olduğu için burada tercih yapmak çok güçtür. Zirâ av köpeğinin artırdığı bu eti, kendisi için mi, yoksa sâhibi için mi ayırdığı belli değildir. Bunun için biz Şâfiiler, İmâm Şâfiî'nin «Akyes» yâni en kuvvetli kavli bu olduğundan, bunu tercih ederiz. Zâten köpeğin bu avdan yemesi, artan kısmını da kendisi için ayırmış olmasının açık delilidir. Gerek İmâm-ı A'zam'ın ve gerek diğer imâmların sözüne uygun İmâm Şâfiî'nin kavli-i cedîdî bulunursa — müfti onun hilâfına fetvâ verse de — bu sözü tercih etmek vera'dandır (416/b).

Şâfiîye göre her ne kadar, ister sehven olsun, ister kasden olsun, Allah'ın ismi anılmadan kesilen hayvanı yemek câiz ise de, besmelesiz kesilen hayvanı yemekten çekinmek de vera'dandır. Zirâ hayvanı keserken besmelenin vücûbunda âyet zâhirdir ve bu husûstaki haberler, tevâtür derecesindedir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.), av etinden kendisine soran herkese:

إِذَا أَرَسْتَ كَلْبَكَ الْمَعْلَمَ وَذَكَرْتَ عَلَيْهِ اسْمَ اللَّهِ فَكُلْ

«Av için yetiştirilmiş köpeğini, Allah'ın ismini anarak salıverdiğin zamân, onun getirdiği avı ye» (417) buyurmuştur. Bu hadis, tekrâr tekrâr Resûl-i Ekrem'den rivâyet edilmiştir. Kesilecek hayvanın besmele ile kesilmesi şöhet bulmuştur. Bütün bunlar, hayvanı kesmekde besmelenin şart olmasını takviye eder. Fakat sahîh olarak Resûl-i Ekrem (S.A.V.) den:

الْمُؤْمِنُ يَذْبَحُ عَلَى اسْمِ اللَّهِ تَعَالَى سَمًى أَوْ لَمْ يُسَمَّ

(418/b) İmâm Şâfiî'nin bir mes'ele hakkında tek sözü varsa, Şâfiilerce bu «Nass» dir. Şâyet, bir mes'eledede iki sözü olur ve birincisi bilinirse, ona «Kavl-i kadîm», ikincisine «Kavl-i cedîd» denir. Şâyet bir mes'eledede eskiden de bir kaç söz, yeniden de bir kaç sözü varsa ve bunlardan birini tercih etmişse, tercih ettiği «Nass»; diğeri «Kavl-i mahkî» dir. Şâyet birini tercih etmemişse, diğer mezheb sâhiblerinden birinin ictihâdına uygun gelen sözü «Vech», şâyet diğer mezheplerde de bu husûsta ihtilâf varsa, buna da «Tarîk» denir.

(417) Buhâri ile Müslim, Adiy b. Hâtem ve Ebû Sa'lebe'den rivâyet etmişlerdir.

«Besmeleyi getirse de getirmese de, mü'min dâima Allah'ın ismini anarak, keser» (418), diye vârid oldu ise, bunun âm olup âyeti ve diğer zâhirinden mâni bir karîne olmâğa ihtimâli olduğu gibi, hâs olup besmeleyi unutanlar hakkında olması ihtimâli de vardır. Buna göre rass'lar, zâhiri üzerine kalır ve te'vil edilmezler. Eunu, ma'zerete bi-nâen unutarak besmeleyi terkedenlere hamletmek mümkün olmakla berâber, ta'mim etmek imkânları daha yakın olduğu için, onu tercih ettik. Bununla berâber diğer ihtimâli de kaldırmıyoruz. Bundan kaçınmak çok mühim ve birinci derecede vera'dır (419).

2 — İkinci mertbe: Vesvese derecesine varır. O da kesilen hayvanın rahminden çıkan yavruyu ve keler'i yemekten kaçınmak gibi. Halbûki haberlerde sahîh olarak vârid oldu ki, annesini boğazlamak, karnındaki yavruyu da boğazlamaktır. Bu rivâyette hiç bir şübhe yok, sahîh bir rivâyettir ve senedi sağlamdır (420).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) in sofrasında keler yendiği sahîh olarak rivâyet edilmiştir. Bu hadis, Buhârî ile Müslim'de rivâyet edil-

(413) Ebû Dâvûd'un «Merâsîl» inde Es - Salt'den merfû olarak rivâyetinde: «Allah'ın adını ansan anmasın, müslümânın kesdiği helâldir», Taberânî «Evsat» ında Dârekutnî, İbn Adî, Beyhakî, Ebû Hureyre'den rivâyetlerinde, birisi: «Ya Resûlallah, bizden birimiz Allah'ın adını unutarak kesiyor. Bu ne olacak?» diye sordu. Resûl-i Ekrem: «Allah'ın ismi her müslümân iledir» buyurdu, diye rivâyet ettiler. Ayrıca Dârekutnî ve Beyhakî İbn Abbâs'dan rivâyet ettikleri bir hadis'de: «Müslümânın ismi yeter, keserken besmeleyi unutmuşsa, yerken besmeleyi getirsin» buyurulmuştur.

(419) İster avlarken ve ister hayvanı boğazlarken; ister kasden veya sehven olsun, Şâfililere göre Besmeleyi terk etmekten bir şey lâzım gelmez. Hanefilerde, bu hâllerde sehven Besmeleyi terk ederse, kesilen hayvan yenir ve helâldir. Kasden terk ederse, yenmez, murdardır. Kasden Besmeleyi terk edenin, avının ve kestiğinin yenmeyeceğine, âyet sarihtir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de: «Allah'ın ismi üzerine anılmayarak (avlanan veya kesilen) hayvanı yemeyin» buyurulmuştur. Beyhakî, Besmele husûsunda ayırdığı bâbında, bu âyetin sebebi nüzûlünden bahseder ve der ki: «İbn Abbâs'ın rivâyetine göre bu âyet, yahûdiler hakkında nâzil olmuştur. Onlar: «Bizim öldürdüğümüzü yeriz, fakat Allah'ın öldürdüğünü yemeyiz.» dediler ve bu âyet nâzil oldu. Buna cevâb olarak deriz ki: İtibar, lâfzın umûmunadır, sebebin husûsiyyetine değildir. Sebeb ne olursa olsun, lâfız umûmidir. Aslolan, ölünün harâm olmasıdır. Bundan kurtaran, ancak Besmele ile kesilendir.

(420) Musannif, bu ifâdeyi İmâmü'l - Haremeyn'den aldı. Hadîs'i, Ebû Dâvud, Tirmizî rivâyet etti. Tirmizî, hasendir, dedi. Ayrıca İbn Mâce ve İbn Hibbân, Ebû Saîd'den rivâyet ettiler. Hâkim de Ebû Hureyre'den rivâyet etti ve isnadı sahihtir, dedi. Halbûki böyle değil, Taberânî «Sagîr» inde İbn Ömer'den ceyyid sened ile rivâyet etti.

Hanefilerde ihtilâflıdır. Canlı doğarsa kesilmesi şart, tüysüz ve hilkatı tam değilse yenmez.

miştir (421). Kanâatımca Ebû Hanife bu hadis'e tesâdüf edemedi. Tesâdüf etseydi bununla hükmederdi.

3 — Üçüncü mertbe: Mes'elede aslında muhâlefet şöhet bulmamış, fakat helâl olduğu ancak «Haber-i vâhid» ile bilinmiştir. Adamın biri çıkar, «Haber-i vâhid» de insânlar ihtilâf etmiştir. Bunu hiç kabûl etmeyenler de vardır. Ben de bundan çekinirim, diyebilir. Zirâ haberleri nakledenler, her ne kadar gerçekde âdil kimseler iseler de, hatâya düşebilir ve hattâ gizli maksadlarla yalan da söyleyebilirler. (Bu, aklen câizdir.) Çünkü âdil olan kimse, bâzan da yalan konuşabilir, aynı zamânda vehme de düşebilirler. Buna hiç bir şey engel olamaz. Bâzan, sözü yanlış duyar ve yanlış anlar, der ve bu sûretle vera' yapmak ister, fakat sahâbeden böyle vera' işitilmemiştir. Onlar, âdil kimselerden duyduklarına inanır ve gönülleri müsterih olurdu ve bu gibi vehimlere kapılmazlardı. Ancak, bir şübhe ârız olur ve râvinin bu haberi hakkında tereddüt hâsıl olursa o zamân, — âdil olsa da — üzerinde durmanın açık bir yolu vardır. Âhâdın haberlerine muhâlefet edenin ayrılığında bir değer yoktur. Bu da Mu'tezilenin kodamamlarından olan İbrâhim Nazzâm'ın, icma'nın aslında muhâlefet edip hüccet olmadığını söylemesi gibi (422).

(421) Hadis, böyledir. Buhâri ile Müslim'de İbn Ömer, İbn Abbâs ve Hâlid b. Velid'den (R. Anhum) rivâyet edilmiştir. Hudeybiye fethinde müslümân olup 21 Hicri'de ölünceye kadar ordu kumandanlıklarında bulunan Hâlid, Resûl-i Ekrem'e: «Keler harâm mıdır?» diye sorunca, Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Hayır, harâm değil, fakat bizim muhitte olmadığı ve kendisinden bir koku aldığım için, ben, yemesinden hoşlanmıyorum.» buyurdu ve Halid, Resûl-i Ekrem'in huzûrunda kelerden yedi. Buna benzer daha bir çok rivâyetlere göre, helâl olduğuna Şâfiî hükmetmiştir. Fakat İmâm-ı A'zam, bunu mekrûh saymıştır. Bununla berâber yalnız İmâm-ı A'zam değil, Ashâb'ı re'y, Kûfeliler, Hz. Ali ve Câbir gibileri de mekrûh saymışlardır. Çünkü Hâlid'in, Resûl-i Ekrem'in huzûrunda keler yediğini haber veren İbn Abbâs, Resûl-i Ekrem ile ancak Tebûk muhârebesinde bulunmuş, diğer seferlerde bulunamamıştır. Halbuki bu hâdise daha evveldir. Keler kaplarının dökülmesi, memsûh olduklarından dolayı olduğu da kat'i değildir. Resûl-i Ekrem'in: «Benim memleketimde keler yok.» buyurması da aynı mânâda değil. Çünkü Mekke'de de vardı. Bunun mânâsı, bizim memleket halkı bunu yemez, demektir.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanife'ye bu haber ulaşmadı demek çok uzaktır. Çünkü yukarıda dediğimiz gibi, bu sözü yalnız Ebû Hanife dememiş, daha bir çokları söylemiştir. Hiç biri bu hadisleri duymadı mı? Onların da delilleri vardır. Abdurrahman: «Resûl-i Ekrem, keler yemekten men'etti.» diye rivâyet etti. Ebû Dâvud ve İbn Mâce de Hz. Âişe'den (R.A.) böyle rivâyette bulundular. Hediye gelen bir keleri, Resûl-i Ekrem yemedi ve: «Yemediğimi, size de yedirmem.» buyurdu. Buna benzer daha bir çok rivâyet yolları da vardır.

(422) İcma', azm ve toplanmak mânâlarına geldiği gibi, şeri'at ıstılahında, Ümmet-i Muhammed'in müctehidlerinin ilikâdi veyâ ameli bir mes'elede ittifak etmeleri demektir. Bu icma'nın, kendisiyle amel vâcib olan bir hüccet olduğu, cumhur tarafından kabûl edilmiştir. Yalnız Nazzam, Şi'a ve Havarîç, buna muhâlefet etmiştir.

Şâyet, icmâ'dan kaçınmak câiz olsaydı, dedenin (yâni babanın babasının) mirâsını almamak iktizâ ederdi. Çünkü Kur'ânda yalnız oğuldan bahsedilmiş, oğlunun oğlundan bahsedilmemiştir. Oğlunun oğlunu, oğlu gibi tanıyan, sahâbenin ittifâkıdır. Haibûki onlar da bizim gibi birer insân olmaları bakımından, ma'sûm yâni hatâ işlemez değildirler. Zîra Nazzâm'da bu hükme muhâlefet etmiştir. Bu türlü bir iddiâyâ kalkışmanın boş bir şey olduğu âşikârdır. Zîra bu, Kur'an'ın umûmî ifâdeleri ile çıkarılan mânâların da terk edilmelerini iktizâ eder. Çünkü kelâmcılardan bâzıları umûmât-i Kur'âniyyeden ancak karine ve delâletlerle sahâbenin anladığı ile hükmedilir, dediler. İşte bu gibi vera', bu şekilde, sahâbenin anladıklarını da terk etmeyi iktizâ eder ki, bütün bunların hepsi vesvesedir.

Verilen şu izahattan, şübhelerin her iki tarafında da haddi tecâvüz ve isrâf olduğu anlaşılmış oldu. Bunu anlayıp buna göre hareket etmek lâzımdır. Böyle bir şübhe ile karşılaştığı zamân, kalbine danışsın, şübheli olanı bırakıp şübhesiz olana sarılsın ve kalbinin çarpıntısından korusun. Bu da şahıslar ve hâdiseler itibâriyle değişir. Her ne olursa olsun, vesveseye düşmekten kendini korumalıdır. Vesvese yerlerinde huzûrsuzluğa düşmemek için hak ile hükmetsin. Muhakkak olan bir şey varsa, kerâhet yerlerinde her kalb kendini kurtaramaz. Öyle sâfi gönüller nerede?... Bunun için Resûl-i Ekrem, herkesi kendi kalbinin fetvâsına bırakmamış ve içyüzlerini bildiği için, bunu Vâbisa'ya (423) söylemiştir (424).

b) İkinci kısım, helâl veyâ harâm olmasına delâlet eden alâmetlerin ihtilâf etmesidir. Bu da şöyle olur: Ender bulunabilen bir madde çalınır, sonra da kaybolan o madde gibisi iyi ve sâlih bir zâtın elinde görülür. Maddenin ender bulunması, o çalınan madde olduğuna, elinde görüldüğü zâtın iyi hâli ise, o maddenin olmadığına delâlet eder. İşte bu şekilde alâmetler muâraza eder. Yine bunun gibi, âdillerden birisi bir maddenin helâl olduğunu, yine âdil olan bir başkası da, harâm olduğunu söyler, yâhut, fâsiklardan birisi, bu, böyledir, diye şehâdet eder, diğerk fâsik da onun aksini söyler, yâhut, çocuk ayrı şehâdet eder, büyük ayrı şehâdet eder. Bütün bunlarda tercih sebebi bulunursa, tercih yapılır, fakat vera', bunlardan kaçınmaktadır. Tercih sebebi bulunmazsa, durmak vâcib olur. Bunun tafsilâtı; ta'rif, bahs ve suâl mevzûlarında gelecektir.

c) Üçüncü kısım, ahkâmın alâkalı olduğu sıfatlardaki benzerliğin muâraza etmesidir. Meselâ: Bir adam, malını fakihlere vasiyet ederek

(423) Vâbisa b. Ma'bed'dir. Hicri 9 uncu yılda Peygambere iltihâk etmiştir.

(424) Evvelce geçmiştir.

«Servetimi, fıkıh âlimlerine dağıtın» demiştir. Muhitte fıkıh âlimi diye şöhret bulan, fâdıl kimsenin bu malda hakkı olduğu ve henüz okumağa yeni başlamış, fıkıhtan bir veyâ iki ders almış bir talebenin de hakkı olmadığı meydandadır. Fakat bu arada tereddüt edilecek pek çok dereceler vardır. Müfti, kanâat ve içtihadına göre fetvâ verir; fakat vera' olan, bu gibi şeylerden kaçınmaktır. Bu, şübhe sebeplerinin en karanlık olanlarından. Burada, kurtulmasına imkân olma-yacak şekilde, müftiyi şaşırtacak noktalar vardır: Zira bu nitelikle va-sıflananlardan bâzısı, tam tamamına karşılıklı iki derece arasında yâ-ni ne üst, ne de alt kademeye yakın olduğu için, hiç birini tercihe im-kân olmaz. Muhtâçlara verilecek sadakalarda da hâl böyledir. Sadaka-nın, hiç bir şeyi olmayana verileceği, servet sâhibine verilmeyeceği ma'lûm. Bu iki sınıf arasında şübheli kısımlar vardır. Meselâ, nice in-sânlar var ki, evi, ev eşyası, elbisesi, kitâbları ve benzeri şeyleri olmak-la berâber, bunlardan, ihtiyâç miktarı kendisine sadaka verilmesine mâni olmaz. Ancak, ihtiyâçtan fazlası, sadaka almaya mânidir. Hâ-cet miktarının muâyyen bir târifi yoktur, takriben bilinir. Evinin bü-yüklüğüne, inşaatının mükemmeliyetine ve kıymetine bakılır. Meselâ, aynı büyüklükte bir evin, ortada ve kenar semtlerde olması fark eder. Bütün bunlar nazar-ı itibâra alınır. Daha küçük bir ev ile idâre edip edemeyeceği düşünülür. Mânevi ev eşyalarının sayıları ve kıymatleri hesâblanır. Bunlardan; günlük, kışlık ve yazlık olmak üzere yıl içinde muhtâç oldukları nazar-ı itibâra alınır. Bâzi yıllarda muhtâç olacak-ları da gözönünde bulundurulur. Bunların hiç birinin muâyyen had-di yoktur. Bunlarda ölçü, ancak Resûl-i Ekrem (S.A.V.) in:

دَعِ مَا يَرْيَبُكَ إِلَى مَا لَا يَرْيَبُكَ هـ

«Şübhe ve kuşku veren şeyi terk et, şübhe ve ızdırabtan hâli ola-nı al» hadis-i şerifidir. Bütün bunlar, şübhe edilecek şeylerdir. Şâyet bu husûslarda müfti, kanâat ve tahmini üzerine fetvâ vermişse, bun-da durmak, yâni buna yaklaşmamak, vera'dandır. Şâyet, müfti tevak-kuf etti ise, bu gibi şeylere yaklaşmamaktan ve durmaktan başka çâ-re yoktur. Bu, vera'ın mühim noktalarındandır. Akraba nafakalarının hangi miktârı vâcib, kadınlara giydirilecek elbisenin miktârı nedir? Ulemâ ve fukahânın hazineden [Beytü'l-mâl] ne miktâr alabilece-ği, hep böyle şübheli şeylerdir. Zira bunların hepsinin biri fazla, diğ-e-ri noksân olan iki tarafları olmakla, bu iki taraflar arasında şahıs ve vaziyet itibâriyle değişen şübheli kısımlar vardır. İhtiyâçlara gereği gibi muttâli olan, ancak Allahü Teâlâ'dır. Beşer, bunların haddine vâkıf değildir. Mekke «riti» i ile bir ritildan, yâni bir ölçekten azı, çok

yiyecek bir adamın ihtiyâcına kâfi değildir. Üç rıtlıdan fazlası da ihtiyâçtan çoktur. Bunların arasında muâyyen bir had yoktur. Ancak, şübhelî şeylerden sakınmak, kalbin kuşkusunu, ızdırâbını dindirmek-
tir.

Bu kaaide, lâfız ile bilinen sebab-i hâs ile alâkalı her hükümde câridir. Altı, yedi ve benzeri hesâb sayılarının, muâyyen adedlerine kat'î olarak delâletleri gibi... Gerek Arablar ve gerek diğer lisan sâhibleri, etrâfında tamâmen alâkasını kesmek şartıyla, lügâtlerinin tazammun ettiği mânaları kat'î olarak tahdîd edemezler; çünkü lügat mânâsı ile konuşulan sözler, hesâb sayıları gibi kat'î değildir. Aliah ve Peygamber sözlerindeki lâfızların hepsinin orta derecelerini bulmak böyledir. Karşılıklı iki taraf, yâni en aşağı ve en üst kademe arasında, devreder, muâyyen bir had bulmak güçtür.

Bilhassa vakıf ve vasiyetlerde bu mevzû daha büyük ehemmiyet taşır. Meselâ, sôfilere bir şey vakfetmek sahîh, fakat sôfinin kim olduğunu bulmak güçtür. Diğer lâfızlar da bunun gibidir. Biz yakında, bilhassa sôfi kelimesinin muktezâsı üzerinde duracak ve buna işâret edeceğiz ki, kelimelerde tasarrufun yolu anlaşılmış olsun. Yoksa ihâtalı olarak bunları anlamaya imkân yoktur. Bu şübheler, karşılıklı iki tarafa meyleden alâmetlerin muâraza etmesinden doğar. İstishâb ve yâ zann-ı gaalibin delâleti ile helâllik tarafını tercih eder bir sebep bulunmadığı zamân, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) in:

دَعِ مَا يَرِيكَ إِلَى مَا لَا يَرِيكَ هـ

«Kuşkulandığın şeyleri terk et, sana şübhe vermeyeni al» hadisi-
ne uyarak ve diğer anlattığımız sebebler gereğince bunlardan kaçın-
mak vâcib olur.

İşte, şübhelerin menşei bunlardır. Bunların da bâzısı bâzısından daha şiddetlidir. Bir şeyde bir çok şübheler toplanırsa, orada hüküm, daha ağır olur. Meselâ, servetine harâm karışmış ve helâline nisbetle harâmı az olan bir kimse, cum'a ezânından sonra şarab i'mâl edene sattığı üzümünden aldığı para ile şübhelî bir yemeği almak gibi. Bu gi-
bi şübhelerin toplanması, ona cür'et etmeği daha da zorlaştırır.

İşte, mertebeler bunlardır. Bunları anlayabilecek yolları öğrenmiş olduk. Tamâmını saymak, insân gücünün üstündedir. Buradan anlaşılan, olduğu gibi alınır, şübhelî olanlardan kaçınılır. Çünkü günâh, kalbin çarpmasındadır. Biz: «Kalbine danış» demekle, müftinin: «Câ-
izdir, mübâhtır» dediği husûslarda kalbine danış demek istiyoruz. Yoksa müftinin harâm dediği şeylerden kaçınmak farzdır. Aynı za-

mânda her kalbe de emniyet edilmez. Öyle vesveseli kalbler var ki, her şeyden kaçınır; öyle de müsâmahalı kalbler var ki, her şeyde mutmain olur, huzûr bulur. Bu iki kalbe i'tibâr yoktur. İ'tibâr, mes'elenin inceliklerini murâkabeye muvaffak olmuş âlîmin kalbinedir. İşte, ince işlerin kendisiyle denendiği mehenk, bu kalbdır. Bu, kalbler içerisinde ender bulunan bir kalbdır. Kendi kalbine itimâd edemiyenler, Allah-tan kalblerine nûr ihsân etmesini istesin ve bu gibi kalbe sâhib olanlardan meded arasınlar. Ahvâlini onlara arz etsin, onların söylediklerini yapsınlar. Zebûr'da vârid olduğuna göre, Allahü Teâlâ Dâvûd aleyhisselâma şöyle vahyetti: «Yâ Dâvûd, İsrâîl oğullarına söyle, ben onların namâz ve oruçlarına bakmam, ancak şübhelendikleri şey'i benim rızâm için terk edip etmediklerine bakar ve o gibileri kendi nusetimle te'yîd eder ve melâikelere onlarla iftihâr ederim,»

ÜÇÜNCÜ BÂB

ÜÇÜNCÜ BÂB, BAHS ARAŞTIRMAK, SORMAK, HÜCÜM, İHMÂL, VE BUNLARIN MAZANNALARI BEYÂNINDADIR.

Bilmiş ol ki sana yiyecek getiren veyâ bir şey hediye eden veyâ satın alacağın veyâ hediye edilmesini istediğin şey'i araştırmak, incelemek ve helâl olduğunu kat'i olarak bilmeden almamak borç olmadığı gibi, tamâmiyle ihmâl edip hiç soruşturmadan kat'i helâl olduğunu bilmediğin bir şey'i hemen alman da doğru değildir. Soruşturmak: bâzan vâcib, bâzan harâm, bâzan mendûb ve bâzan da mekrûhtur. Bunları açıklamak icâb eder.

Bu husûsta sadre şifâ verecek söz, araştırma ihtimâli olan, şübhelî yerlerdir. Şübhenin menşe' ve sebebi; ya mal sâhibi ile veyâ mal ile alâkalıdır:

BİRİNCİ ŞÜBHE, MAL SÂHİBİNDEDİR :

Senin bilmene nisbetle mal sâhibinin üç hâli vardır:

- 1 — Hiç tanımadığın bilmediğin bir adam olur.
- 2 — Şübhelî bir insân olur.
- 3 — Delile dayanan bir nev'i şübhe ile bilinmiş olur.

1 — Hiç bilmediğin bir kimse ise, tavr u hareketinde, kalıb ve kıyâfetinde, zulüm ve fesâdına delâlet edecek bir karîne mevcûd değildir. Bâzı kimselerin süslü elbise giyip bıyıklarını kıvırmaları gibi... Salâhına da delâlet edecek bir karîne yok. Sôfiler, tüccar ve ilim erbâbının kılık ve kıyâfetleri gibi, bir alâmet de mevcûd değildir. İşte, bilmediğin bir memlekette ilk karşılaştığın bir insânın, iyiliğine veyâ kötülüğüne delâlet edecek bir alâmetli olmaz ve hâlimden de bir şey anlayamazsan, bu kimseye meçhûl adam denir. Yabancı bir memleketin çarşısında kasab veyâ ekmekçi gibi tesâdüf ettiğin ve fakat görünüşünde iyiliğine veyâ kötülüğüne delâlet edecek bir delil bulamadığın kimse de, senin için meçhûl yâni içyüzü bilinmeyen bir insândır. Bu gibi insânlara şübhelî diyemeyiz. Çünkü şek ve şübhe karşılıklı iki sebebi bulunan iki inançtan ibârettir. Fakihlerin çoğu, bilinmeyen ile

şübheli olanı ayırd edemezler. Yukardaki izâhatımızdan vera'nın, bilinmeyenleri terk etmek olduğunu anlamıştın.

Yusuf b. Esbât: «Otuz senedir, şübhelehdığım her şey'i terk ettim» demiştir. Bir kısım cemâat, ibâdetlerin en ağırının hangisi olduğu hakkında konuşmuşlar ve vera' olduğuna karar vermişlerdir. Basra âbidlerinden Hasan b. Ebû Sinân, onlara: «Benim için vera'dan kolay bir şey yok. Çünkü beni düşündüren her şeyi terkederim» dedi.

İşte vera'nın şartı budur. Burada, meçhûlün zâhiri hükmünü anlatmak üzere deriz ki:

Bilmediğin bir kimse, sana yemek verir veya bir hediye takdim eder yahut bir şey almak üzere dükkânına gidersen: «Bunu nereden aldın, helâl midir harâm mıdır?» diye sorman gerekmez. Bu malın, elinde bulunması ve adamın müslümân olması, adamdan malı almak için kâfi sebeplerdir. Ne olursa olsun, incelemek lâzım; çünkü insânlarda zulüm ve fesâd gâlibdir, demek doğru değildir. Bu, hem vesvese, hem de muâyyen bir müslümâna sû-i zandır. Sû-i zan ise günâhtır. Müslümâna, sû-i zan değil, hüsn-i zan yapılır. Bozuk hareketine bakarak, sû-i zan'da bulunmak, ona karşı bir cinâyettir ve günâha girmektir.

Sahâbe-i Kirâm'ın yolculuk ve muharebelerde köylere uğrayıp, köylünün yemeğini yemeleri, gittikleri memleketlerin çarşı ve pazarlarında alış - veriş etmeleri, bunun delilidir. Halbuki onların zamânında da aynı şekilde helâl ve harâm mevcût idi. Onlardan, böyle bir araştırma ve soruşturma nakledilmemiştir. Zira Resûl-i Ekrem de kendisine her takdim edilen şeyden sormamıştır. Ancak Medine'yi ilk teşriflerinde kendisine getirilen şey'in, sadaka mı yoksa hediye mi olduğunu sormuştu ki, bunu sormakta da haklı idi. Çünkü daha yeni gelen Mekke muhâcirleri mevcûd olduğundan, sadaka olarak getirilme ihtimâli de vardı ve gelen malın sadaka olarak getirildiğini zannedebilirdi. Aynı zamânda bu malı getiren zâtın, yalnız müslümân ve malın sâhibi olması, bu şübheyi kaldıramazdı.

Bunun gibi Resûl-i Ekrem, dâvetlere de icâbet eder ve verilen ziyâfetin sadaka olup olmadığını sormazdı; çünkü âdeten, ziyâfetler sadaka olarak değil, hediye olarak verilirdi. Bunun gibi Enes'in (R.A.) annesi Ümmü Süleym ve yine Enes'in rivâyet ettiği gibi bir terzi, Resûl-i Ekrem'i da'vet etmiş ve Resûl-i Ekrem'e kabak yemeği takdim etmiştir. Ayrıca Farslı bir zât Resûl-i Ekrem'i da'vet etti. Resûl-i Ekrem:

— Âişe de berâber mi? diye sordu. Adam:

— Hayır, deyince, Resûl-i Ekrem:

— Ben de gelemem, buyurduktan sonra, adamın tekrâr dâveti

üzerine Hz. Âişe ile dâvete icâbet ettiler. Adam kendilerine, yemek olarak ibâle [erimiş kuyruk] takdim etti. Resûl-i Ekrem, hepsinin yemeğini yedi ve kendilerine bir şey sormadı.

Ebû Bekir ile Ömer'in (Allah kendilerinden râza olsun), içtikleri südün nereden geldiğini sormaları, şübhelenmiş olmalarındandır. Ebû Bekir (R.A.), kölenin bir şeyi olmadığı için, bu südü nereden bulduğuna şübhelendi. Ömer (R.A.) de içtiği südün tadı, her zamân içtiği süde benzemediğinden, şübhelendi. Tabiatıyla bunlar, şübhe için birer sebeptir. Ahvâli meçhûl bir kimsenin, sormadan yemeğini yemekten, hiç kimse mes'ûl değildir. Hattâ evinde fevkalâde süs ve boluk görse de, «Bu adam, bu kadar malı helâlden nasıl toplayabilir? Helâl az olur» dahi diyemez. Bu şekilde sû-i zanna kapılmadansa, belki mirasa kondu ve belki de çalıştı kazandı deyip hüsn-i zan etmek daha doğrudur. Daha ileri gidebiliriz ki, böyle bir şey sormak, hakkı değildir. Şâyet, mutlaka kaçınıyorsa, ancak nereden geldiğini iyice bildiği şeyi yesin. Bu ise, daha güzeldir.

Şâyet, yemek zarûreti hâsıl olursa, o zamân sormadan yesin; zira adama: «Bunu nereden aldın?» diye sormak, ona eziyet etmek ve şerefini lekelemek olur, izzet-i nefsinı rencide eder. Bu ise şübhesiz harâmdır.

Şâyet, «Belki bundan incinmez» dersen, ben de: «Belki incinir» derim. Zâten sen sormakla «Belki» den kaçırıyorsun. Eğer «Belki» ile iktifâ ediyorsan, daha fazla sormağa lüzum yoktur; çünkü «Belki helâldir» der ve yersin. Müslümâna eziyetteki günâh, şübheli ve hattâ harâm olan şeyi yemekten daha az değildir. Ekseriyâ insânlar, bu gibi suâlden incinirler. Ev sâhibinden sormayacağı gibi, adamın aılayacağı şekilde başka birinden de sorup öğrenmesi uygun değildir; çünkü bunda, daha çok eziyet vardır. Adamın bilemeyeceği şekilde arkasından soruşturmak, adama karşı hem bir sû-i zan, hem de gizli hâlini araştırmak olur ki, burada hem tecessüs, hem de gıybet vardır. Açık olmasa da, netice budur. Bunların hepsi şu âyet ile yasaklanmıştır:

اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا

«Zanların çoğundan kaçın; zira zanların bâzısı günâhtır. Gizli hâlleri araştırmayın ve bâzınız bâzılarınızı gıybet etmesin» (49 - Hücürat: 12) buyurulmuştur. Nice câhil zâhid'ler var ki, gûya helâl mı harâm mı? aramak bahânesiyle, gönülleri yıkacak sözler söylerler. Bununla berâber, insânlara helâl yediklerini duyurmak isterler. Bunu yaptıran Şeytân'dır. Şâyet, yalnız diyânet adına hareket etmiş olsa-

lar, kendi midelerine, bilmedikleri şeyi indirmekten ziyâde, müslümânın kalbini kırmaktan korkmaları lâzım gelecekti. Halbuki ortada kaçınmağı icâb ettiren bir alâmet yokken, bilmedikleri şeyi yemekten muâheze edilmezler.

İyi bilmeli ki, vera' yolu, araştırmak değil, onu almamak ve yememektir. Şâyet yemek zarûri ise, araştırmadan hüsn-i zan yaparak yemektir. İşte, sahâbeden bilinen de budur. Vera'da ifrâta varıp sahâbeyi de geçmek isteyenler, kendilerine hiç bir sûretle uyulamıyacak olan sapık bid'atçılarıdır. Hiç kimse, dünyâ malının hepsini infâk edecek olsa da, yine Ashâb'ın ulaştığı derecenin onda birine ulaşamaz. Bizzât Resûl-i Ekrem, Hz. Âişe'nin azadlı câriyesi olan Berire'nin yemeğini yedi. Resûl-i Ekrem'e: «Bu koyun, Berire'ye sadaka olarak verilmişti» denildiği zamân:

هَؤُلَاءِ صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ هـ

«Ona, sadaka ise, bize de hediyedir» (425) buyurdu. Hattâ sadakayı kimin verdiğini bile sormadı ve kimin verdiğini bilmediği hâlde yemekten çekinmedi.

2 — Mal sâhibinin ikinci hâli, şübhe uyandıran bir sebebin delâleti ile, meşkûk olmasıdır. Önce şübhenin şeklini, sonra da hükmünü anlatalım.

Şübheye düşmenin sûreti: Adamın yaradılışından, kılık kıyâfetinden, takındığı tavırdan, söz ve işinden servetinin harâm olduğuna bir nev'i delil çekmek. Hilkatinden delil çekmek, zulüm ve yağmakerlikle tanınmış yol kesiciler ve bedeviler kılığında olmak. Fesad zümre gibi palabıyık, saçları ikiye bölünmüş ve uzatılmış olmak gibi alâmetlerdir. Elbiseye gelince, fesâd ve zulüm erbâbının kılık ve kıyâfetinde olmak. Kaba (kaftan), kalansuve [bir nevi takye] giymek gibi... İş ve söze gelince, helâl olmayan iş ve sözlere cür'et etmesini görmek gibi... İşte bu ahvâle sâhib olan kimsenin, harâma karşı lâubali davranmasından da şübhe edilir. Bunlar, şübhe yerleridir.

Bu gibi adamlardan paralı parasız bir şey almak veyâ da'vetlerine gitmek isteyen bir yabancıya göre, bu adamların hâli meçhûldür. Bozuk bir insân olduğuna delâlet edecek bu delillerden başka bir şey de yoktur. Burada iki ihtimâl vardır: Birincisi, bu malın elinde bulunması, malın sâhibi olduğuna açık bir delildir. Diğer deliller ise bunun karşısında zayıf kalır. Binâenaleyh, bu malı almak ve yemek câiz, fakat yanaşmamak vera'dandır. İkincisi, bu gibi adamların elle-

(425) Buhâri ile Müslim, Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

rinde malın bulunması, o malın helâl olması için zayıf bir delildir. Harâm olmasını andıran bu zayıf deliller ile karşılaşmıştır. Bu bakımdan iki delil muâraza etti ve adamın malı şübheli oldu. Binâenaleyh, bunu almak câiz değildir. İşte, bizim de tercih edip fetvâ verdiğimiz, budur. Zira Resûl-i Ekrem: «Şübheliyi bırak, şübhesiz olana geç» buyurmuştur. Her ne kadar bu hadis, istihbâba delâlet ederse de, zâhiri bir emirdir. Yine Resûl-i Ekrem: «Günâh, kalbin çarpmasıdır.» buyurmuştur. Şübhesiz bu hâlin kalb üzerinde te'siri vardır. Yine Resûl-i Ekrem'in: «Sadaka mıdır, hediye midir?» diye sorması, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in süttten sormaları hep bunu te'yid eder. Çünkü bütün bunlar, şübhe mevkiindedir. Bu gibi şübheli şeylerden kaçınmağı vera'a hamletmek mümkün ise de, bu ancak, hükmi kıyâs ile mümkündür. Kıyâs ise, bu gibi ellerde bulunan servetin helâl olmasına şehâdet edemez; çünkü İslâmiyet ve zülyedliğe, bu deliller muâraza etmektedir. Bunlar karşılaştırıldığı zamân, helâl ile hükmetmek, mesnedsiz olur. Zülyedlik ve istishâb ancak, alâmete dayanmayan şek ile terk edilmez. Alâmete dayanan şek ile, zülyedliğin değeri kalmaz. Meselâ, üç vasfından birini değiştirmiş bir su bulduğumuz vakit, bu suyun, aradan uzun zamân geçme neticesinde bozulmak ihtimâli olduğu gibi, necâset sebebiyle de bozulma ihtimâli vardır. Fakat bir yaban keçisinin oraya idrâr ettiğini gördüğümüzde, bu sebepten bozulma ihtimâline binâen, artık istishâbı terk eder bu suyu kullanmayız. İşte bu da o hükme yakındır. Fakat bu deliller arasında da fark vardır. Meselâ, bıyık uzatmak, kaftan giymek ve eşkiyâ kıyâfeti, her ne kadar mal ile zulme delâlet ederse de, şeri'ate uymayan söz ve iş malda haksızlık ile alâkalı ise, meselâ «falancadan zorla veya zulüm ile aldım» gibi ifâdeler duyarsa veya bu şekilde bir şey aldığını görürse bu da açık delil olur. Fakat hiddetli ânında birisine sövdüğünü veya şehvet hissi ile bir kadına baktığını görmüşse, bunların harâma delâleti zayıftır. Nice kimseler var ki, servet biriktirmede helâl ve harâma son derece dikkat ederken, şehvet ve şiddet ânlarında kendisine mâlik olamaz. Bu bakımdan kusûrludur diye kazancı da harâmdır, denebilir. İşte bu farklara dikkat etmek lâzımdır. Bunları da bir târif ile zabdetmek mümkün olmadığı için, yine kalbine danışmalıdır.

Ben derim ki: Bu hâlleri, bilmediği bir kimsede gördüğü zamân hüküm ayırdır. Abdest, tahâret ve Kur'ânda vera' sâhibi olduğunu bildiği bir kimsede bunları gördüğü zamân, hüküm ayırdır. Çünkü bu vaziyette, servete nisbetle deliller muâraza ettiği için (bu husûstaki kaaideye binâen) düşerler ve adam, meçhûl [bilinmemiş] hükmünde olur. Çünkü delâletlerin hiç biri husûsî olarak mal ile alâkalı değildir. Mal husûsunda harâmdan kaçınan nice insânlar var ki, diğer

husûslara aldırış etmezler. Nice güzel abdest alıp, namâz kılan, oruç tutan ve Kur'ân okuyanlar var ki, önlerine geleni yemekten çekinmezler. Bu gibi ahvâlde hüküm, kalbin meyline göre verilir. Zirâ bu, kul ile Allah arasında gizli bir şeydir. Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği gizli bir sebebe bağlanması da uzak değildir. Bu da kalb çarpmacının hükümüdür.

İnce bir noktaya daha işaret etmek isterim. O da, bütün bu delillerin, adamın servetinin çoğunun harâm olmasına delâlet etmeleri lâzım olması keyfiyetidir. Meselâ asker, sultânın âmili, şarkıcı veya ağıtçı olmak gibi. Yoksa deliller ancak malında bir miktar harâm bulunduğu delâlet ediyorsa, soruşturmak vâcib değil belki vera'dandır.

3 — Üçüncü hâli, servetinin helâl veya harâm olmasında şübhe uyandıracak şekilde bir nevi tecrübe ile mal sâhibinin içyüzünü bilmektir. Meselâ, gerçekte bunun aksine olması câiz olmakla berâber, görünüşte dindar, âdil ve sâlih bir insân olduğu bilinmesi gibi... Bu vaziyette ise artık, hâlimden sormak vâcib olmadığı gibi, meçhûl adamda olduğu gibi, sormak dahi câiz değildir. Burada evlâ olan, çekinmemektir. Hâli meçhûl adamın malını almağa kalkışmaktaki şübhe, bundan daha çoktur. Çünkü o malı almak, her ne kadar harâm değilse de, vera'dan uzaktır. Sâlih kimselerin yemeğini yemek ise peygamberler ve veliler âdetidir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

«Yalnız müttakilerin yemeğini ye, yemeğini yalnız müttakiler yessin» (426) buyurmuştur.

Fakat tecrübe ile adamın cündi yâni asker, şarkıcı veya ribâcî olduğunu bilir ve heyet, şekil ve elbise ile buna delil aramağa da ihtiyâc kalmazsa, o zamân, şübheli insân gibi ve belki daha evlâ olarak malından sormak vâcib olur.

İKİNCİ ŞÜBHE, MALIN SEBEBLERİNDEDİR :

Şübhenin ikinci âmili, mal sâhibinde olmayıp, maldaki bir sebebe dayanan şübhedir. Bu da helâl ile harâmın birbirine karışması ile olur. Gasb ve yağma edilmiş yiyecek maddelerinin pazara götürüp satılması gibi... Gerçi o pazarda olanların, satıcıya: «Bunu nereden aldın?» diye sormaları borç değildir. Satıcıların satmakta oldukları malın çoğunun harâm olduğunu bilirlerse, helâlini seçmek için, o zamân sormaları vâcib olur. Şâyet, çoğu harâm olmazsa, o zamân, soruşturmak, vera'dandır. Büyük çarşı, büyük şehir hükmündedir. Servetinin çoğu harâm olmadığı zamân, soruşturmanın vâcib olmadığına

(426) Zekât bahsinde geçmişti. (C. 1, sf: 605). Tirmizî ve Ebû Dâvud, Ebû Said'den.

delil şudur: Ribâ, ganimet hırsızları ve diğer gayr-ı meşrû yollarca edinilmiş servetler olduğu hâlde, Şahâbe-i Kirâmın, sormadan satın almalarıdır. Soruşturmak bâzı hâllerde nâdiren, bâzılarından nakle-dilmiştir. Bunun sebebi muâyyen bir şahıs hakkında şübhe etmenin muhâl olmasıdır. Bunun gibi, muhârebe meydanında öldürdükleri düş-mânların bıraktıkları malları, ganimet olarak alırlardı. Halbuki bu ganimetler arasında, onların müslümânlardan aldıkları şeylerin bu-lunma ihtimâli mevcûd iken, bunu da araştırmazlardı. Aslında böyle bir malı, karşılıksız almak, kat'i olarak câiz değildir. Şâfiî'ye göre ay-nını, Hanefî'ye göre bedelini vermek sûretiyle mal sâhibine ödenmesi daha evlâdır (427).

Hız. Ömer (R.A.), Azerbaycan'daki müslümânlara yazdığı bir mektûbta: «Orada, ölü hayvanları da boğazlar ve derilerini kullanır-lar. Şer'i şekilde kesilenler ile murdar olarak ölenleri ayırın» demek-le, bu husûsta soruşturmağa izin ve emir vermişken, bunların bedel-lerini soruşturmaktan bahsetmemiştir. Çünkü her ne kadar derilerin çoğu murdar idiyse de, pâraların çoğu, bu murdar et ve derilerden değildi. Bunun gibi İbn Mes'ûd (R.A.) da: «Siz bir memlekettesiniz ki, kasapların çoğu mecûsidir. Temiz kesilenlerle pis kesilenleri ayır-mağa dikkat edin» buyurmakla, soruşturmayı ekseriyete tahsis et-miştir. Çünkü kasapların çoğu mecûsi idi. Bu bâblardan maksadın iyice açıklanması ve anlaşılması için, bâzı sûretleri açıklamak ve âde-ten çok vâki olan bâzı mes'eleleri canlandırmak sûretiyle izah etmek lâzımdır.

MES'ELE:

Helâl malına harâm katan kimsenin vaziyeti:

Meselâ:

a --- Casb veya yağma yolu ile aldığı harâm malı dükkânındaki servetine katıp satan,

b --- Ticâret, zirâat yâhut miras yolu ile helâl ve meşrû servete sâhib olup, zâlim sultândan para alarak bu servetine katan fakih, âmil, reis veya kadı gibilerin.

(427) Müşriklerden birisi bir müslümânın devesini elinden aldı. Sonra mulâcece meydanında bu deve ganimet olarak müslümânların eline geçti. Mal sâhibi devesini istedi. Resûl-i Ekrem: «Gaziler arasında ganimet bölünmeden deveyi buldunsa, al gö-tür. deve senindir. Şâyet taksim edildi ise, kıymetini verir deveni alırsın.» buyurdu. Hattâ o müşrik, deveyi bir müslümâna satsa veya hibe etse veya mül mûkaabilinde verse, eski sâhibi, ya verdiği parayı veya değerini vermek sûretiyle malını alabilir. Aksi-tâkiirde öteki adam zarar görmüş olur. Kendisi ise rızası hilâfına olsa da bir defâ mül elinden çıkmıştır.

c — Ribâ almak sûretiyle malına harâm karıştıran bir tüccâr.

Bu gibilerin servetine bakılır; eğer çoğu harâm ise, bu gibilerin servetinden yemek câiz olmaz. Verdiği sadaka ve hediyelerde de inceleme yapılır; helâl olandan vermiş ise kabûl edilir, harâmdan verdiği anlaşılırsa terkedilir. Şâyet servetinin azı harâm ve verdiği helâl veyâ harâm olduğu şübheli olursa, işte burada düşünülür; çünkü bu, karşılıklı iki tarafın tam ortasındadır. Biz yukarıda, şer'i şekilde kesilen bir hayvan, on tâne murdar hayvan arasına karıştığı zamân, hiç birinin yenilmiyeceğini söylemiştik. Çünkü muâyyen sayı, muâyyen olan sayılarla karışmıştır. Burada anlattığımız da — hele sultânlar gibi malı çok olmayanlarda — bir kişinin serveti sayılmış gibi olması bakımından ona benzemekte ise de, öte yandan ona aykırı düşmüştür.

Murdar olan hayvanın vücûdu bu anda kat'i olarak bilinir ve ondan kaçınılır, fakat servetine karışan harâm mal elinden çıkmış olup, bu ânda mevcûd olmamak ihtimâli de vardır. İşte bu bakımdan ayrılır. Şâyet, adamın malı az olur ve harâm kısmının hâlen bu servet içinde bulunduğu kat'i olarak bilinirse, işte c zamân, ölü hayvanlara usûlüne uygun olarak kesilen bir hayvanın karışmış olması mes'elesi gibi olur. Şâyet, adamın serveti çok olur ve karışan harâmın aradan çıkmış olmak ihtimâli de mevcûd olursa, bu, ondan ehven olur ve bir yönden de — çarşılarda ve şehirlerde olduğu gibi — sayılamayan çok mallara karışmış gibi olur. Fakat bu, bir şahısta olduğu için, çarşı ve şehir hesâbından daha ağırdır. Ne olursa olsun, bu malı almak, vera'dan uzaklaşmaktır. Lâkin bunun adâleti nakzeden bir fısık olmasında nazar vardır. Bu, iki taraftan şübheler karşılaştığı için, mânâ bakımından derin olduğu gibi, nakil bakımından da derin ve müşküldür. Çünkü bu gibi şeylerden kaçınma husûsunda sahâbe ve seleften rivâyet edilenleri vera'a hamletmek de mümkündür. Zira harâm olduğuna dâir açık bir delile tesâdüf edilmemiştir. Bu gibi ziyâfet yemeklerinin yenmesine dâir olan rivâyetlere gelince: Meselâ; Ebû Hüreyre'nin (R.A.), Muâviye'nin (R.A.) ziyâfetini kabûl etmesi gibi... Muâviye'nin servetinde harâm olduğunu kabûl edelim, belki Ebû Hüreyre (R.A.) inceleyip ve yediği yemeğin bir yönden mübâh olduğu kanâatine vardıktan sonra, yemiş olabilir ki, bu da mübâh olduğuna delâlet etmez. (Ebû Hüreyre, Hz. Ali'nin ardında namaz kılar ve Muâviye'nin yemeğini yedi. «Niçin böyle yapıyorsun?» diyenlere, «Muâviye'nin yemeği daha mükemmeldir» derdi. Aslında Muâviye de harâm yemekten son derece sakınırdı.)

Bu gibi husûslarda işlerin delâleti çok zayıftır. Müteahhirin ulemâsının mezhebi de muhteliftir. Hattâ bâzıları: «Sultân bana bir şey

verse, onu alırdım» dediği hâlde, çoğu harâm olan bir servetten alınan kısmın helâl olduğu bilinmezse, onu almanın mübâh olmadığını söylediler. Seleften bâzılarının, sultânlardan câizeier kabûl etmeleri ile de delil çekildi. (Bu sözü söyleyen Yahya b. Main'dir. Bu söz yüzünden Ahmed b. Hanbel ona sırt çevirdi. Sonra da Ahmed b. Hanbel'den özür diledi.) Buna dâir tafsilât, sultânların malı bâbında gelecektir.

Harâm kısmı az olup, şu ândaki servet arasında bulunma ihtimâli zayıf olduğu zamân, bu servetten yemek, harâm değildir. Şâyet o harâm, bu ânda serveti arasında mevcûd olduğu bilinirse — keşfen bir hayvanın on tâne murdar hayvan arasına karışması mes'elesinde olduğu gibi — bu husûsta ne diyeceğimi bilemem. Bu, müftiyi şaşırtan karışık bir mes'eledir. Zîrâ bu, mahsûr ile gayr-ı mahsûra benzemek arasında tereddüt edilen bir hâldir. Meselâ, on tâne kadın bulunan mahallede, bu kadınlar arasında birisinin süt annesi olup ve fakat bunlardan hangisinin olduğunu bilemezse, hiç birini alamaz. Fakat binlerce kadın bulunan bir şehirde bir süt annesi var diye onlardan evlenemez, denemez. Fakat bunların arasında o kadar sayılar vardır ki, bunlar hakkında bir şey diyemem. Halbûki selef ulemâsı, bundan daha açık mes'elelerde bile tevakkuf etmişlerdir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'e: «Adamın biri avını vurdu, fakat av, başkasının yerine düştü. Şimdi bu av, avlayanın mıdır, yoksa yer sâhibinin midir?» diye sormuşlar. İmâm: «Bilemem» diye cevâb vermiştir. Tekrâr tekrâr sordukları hâlde, her defâsında, bilemem, demiştir. İlim kitâbında buna benzer pek çok misâller vermiştik. Müfti, bunları gözönünde bulundurarak, her sûretteki hükmü anlayabileceğinden tama'ını kesmelidir.

Basralı bir arkadaşı, İbn Mübârek'e:

— Sultânlarla muâmele eden kimselerle ticâri alış-veriş yapabilir miyim? diye sordu. İbn Mübârek:

— Eğer, yalnız sultânlarla muâmele ediyorlarsa, onlarla alış-veriş etme, yok eğer, hem sultânlar, hem de başkaları ile muâmele ediyorlarsa, onlarla alış-veriş edebilirsin, diye cevâb verdi. Bu, karışığı az olan kısmında müsâmahaya delâlet ettiği gibi, çok olan kısmında da müsâmahaya delâlet eder. Hülâsa: Bir bozuk alış-veriş var veyâ bir defâ sultânlarla alış-veriş etti diye, kasap, ekmekçi ve benzeri esnâftan, Sahâbe-i Kirâmın alış-veriş tamâmen kestiklerine dâir bir rivâyet mevcûd değildir. Bunun haddini tâyin etmek güç ve mes'ele haddi zâtında müşküldür.

Şâyet, Hz. Ali (R.A.), bu husûsta müsâade etti ve: «Sultânın verdiği al, o sana helâlden veriyor. Çünkü onun helâl olarak kazan-

diği, harâm olarak aldığından çoktur» buyurdu. Yine İbn Mes'ûd'dan (R.A.), bu husûsta şöyle soruldu: «Benim kötü bir komşum var, ribâ yer. Bâzan bizi dâvet eder ve bâzan da ihtiyâç dolayısıyla biz gideriz, bu nasıl olur?» İbn Mes'ûd (R.A.): «Dâvetine icâbet et, ihtiyâcını da ondan iste, zirâ kârı sana —Çünkü sen bilemezsin. Bu şekilde Selman hazretleri de fetvâ vermiştir.— günâhı kendisinedir» buyurdu. Hz. Ali (R.A.), servetinin çoğu helâl olduğundan, İbn Mes'ûd (R.A.) ise, günâhının kendisine âit olduğunu öne sürdü. Yine diğer bir rivâyette, İbn Mes'ûd'a (R.A.), birisi: «Benim komşum var, ribâ yer, dâvetine gidebilir miyim?» diye sorunca, İbn Mes'ûd: «Gidersin» diye cevâb vermiştir. İbn Mes'ûd'dan (R.A.) bu husûsta ayrı ifadeler ile muhtelif pek çok rivâyetler gelmiştir.

İmâm Şâfiî ve İmâm Mâlik gibi zâtlar, servetlerine harâm karıştığını bildikleri hâlde, sultânların atıyye ve hediyealarını almışlardır. Bütün bunlar, bu husûsların câiz olduğunu gösterir, dersen, deriz ki: Hz. Ali'den (R.A.), böyle bir rivâyet varsa da, vera' ve takvâsından, bunun hilâfına şöhret bulan rivâyetler de vardır. O, beytülmâlden bir şey almaktan kaçınırdı ve bu yüzden, yâni parasız kaldığı için kılıcını satılığa çıkarmıştır (428). Halbuki tek bir gömleği var idi, yıkanması için giyecek başka bir şeyi yoktu. (Bütün bunlar, hazinelerin dolup taşıdığı zamanlarda idi.) O'nun müsâadesinin, bu gibi yemekleri yemenin câiz olduğunda açık olduğunu ve bu hareketinin de bir vera' olduğunu inkâr eden değilim. Ancak bu anlattıkların doğru ise, bilmiş ol ki, sultânların servetlerinin hükmü ayrıdır. O servetler, çokluğu bakımından sayısız olanlar meyânına girebilir ki, bu da ileride açıklanacaktır. Bizim sözümüz, diğer ferdler hakkındadır ki, onların mâlları kolaylıkla sayılamıyacak ve hesâb edilmeyecek kadar çok değildir.

İbn Mes'ûd'un (R.A.) beyânatına gelince, onu, ezberleme kabiliyeti zayıf olan Cevvab veya Havat et - Teymî rivâyet etmiştir. İbn Mes'ûd'dan (R.A.) meshûr olarak gelen rivâyetler, şübheilerden sakınmağa delâlet etmektedir. Zirâ İbn Mes'ûd: «Korkarım, umarım gibi sözleri söylemeyin. Helâl meydânda harâm da meydândadır. Arada bâzı şübheli şeyler vardır. Siz şübheli şeylerden kaçının, şübhesiz olanları alın», demiştir. Yine İbn Mes'ûd: «Göğsünüze ızdırap veren şeylerden kaçının; zirâ günâh onlardadır» buyurmuştur.

(428) Hazinesinin, altın ve gümüş ile lebâleb dolduğunu kendisine haber verdiler. O da, bütün muhtâcları çağırarak, paraları dağıttı. Bu paranın beşte biri kendi hakkı iken, kırk para alıkoymadı. Hazineyi temizletip orada iki rekât namâz kıldı. Kılıcını satılığa çıkardığı zaman, tek bir gömlekten başka bir şeyi yoktu. «Bir izârım olsa, bu kılıcımı satmazdım.» dedi.

Şâyet, alınan kısmın husûsî şekilde harâm olduğunu bildiren bir delil olmadığına göre, servetinin çoğu harâm olan kimseden almak niçin câiz olmasın? Halbuki adam, bu mâlın sâhibidir. Bu gibi adamın mâlını çalan kimsenin eli kesilir. Harâmın çokluğu ise mübhem bir zandır, muâyyen bir mâla taallük edemez. Binâenaleyh, sokak çamurlarındaki pislik ve çoğu harâm olduğu zamân, sayılamıyacak mala karışmış olanlardaki zann-ı galip hükmünde olsun. Aynı zamanda Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Şübhelendiğin şeyi terket, şübhelendiğini al» hadîsinin umûmî ile de delil çekmek câiz olmaz. Zîrâ bu hadîsin bâzı yerlere mahsûs olduğunda ittîfak edilmiştir ki, o da, o mâlin kendisindeki bir alâmetten doğan bir şübhedir, yoksa umûmî şübhe değildir. Bunun delili de, az harâmın sayılamıyacak çok helâl arasına karıştığı zaman, yine şübhe icab ettiği hâlde, o çok maldan almanın harâm olmaması ile hükmetmenizdir, dersin:

Deriz ki: Mala sâhib olmak, istishâb gibi, zayıf bir delildir. Bu delilin müessir olması, kuvvetli bir muârazadan sâlim olmasına bağlıdır. Bir defâ harâmın karıştığı, bu ânda mevcûd olduğu ve harâmın helâlden daha çok olduğunu ve nihâyet ne kadar da çok olsa, yine malının hesâb edilmesi mümkün olan muâyyen bir şahısta olduğu tahakkuk ettikten sonra, artık zilyeûlîğin değeri kalmaz, buna kıymet vermemek lâzımdır. Şâyet, Resûl-i Ekrem'in: «Şübheli şeylerden sakın...» hadîs'ini buna hamletmezsek, artık hamledilecek yeri kalmaz; çünkü bir miktar harâmın sayılamıyacak kadar çok olan helâl mala karışmış olmasına tatbik edilemez. Zîrâ bu hâl, Resûl-i Ekrem zamânında da mevcûd iken, onu terketmemiştir. O hâlde bu hadîs, zâhîrî mânâda olduğuna göre daha başka neye hamledilebilir? Şâyet bunu tenzihi olarak yâni şübheliyi terkedip şübhesiz gitmek daha evlâdır, şeklinde te'vile kalkışmak ise, ortada bir kıyâs olmadan bunu zâhirinden ayırmak olur (ki bu da câiz değildir). Çünkü anlatmakta olduğumuz bu şeklin harâm olması, istishâb ve alâmetlerinden farklı ve uzak değildir. Çokluğun ve hasrın, yâni bir kışide bulunmanın şübheyi yerleştirmekte büyük te'siri vardır. Her ikisi de burada toplanmıştır. Hattâ Ebû Hanîfe (Allah rahmet etsin) pis kaplarla temiz kaplar birbirine karıştığı zamân, temiz olanları daha çok olduğunda, içtîhâdî kabûl etmektedir. İstishâb, alâmet ile içtîhâdın ve çokluğun kuvvetini şart koşturmuştur. Yalnız istishâb ile yâni suda aslıolan tahâret olduğu esâsına dayanarak, hiç içtîhâda lüzûm göstermeden, gelişigüzel bir tânesini alarak hem abdest alır, hem de içer diyenler, hâli nazar-ı itibâra alarak yalnız mâlin elinde bulunması delâletiyle satın alınmasını ve yenmesini tecvîz eder. Şübhesiz bu, sidikte kaabll-i tatbîk değildir. Yâni bu sidik midir, su mudur?

diye şübhe edildiği zaman, o kullanılmaz. Zirâ burada istishâb yoktur, yâni aslı temizdir denemez; çünkü su veyâ sidik olması bilinmiyor. Şer'i şekilde kesilene benzeyen murdar hayvân da bu hükümdedir. Zirâ ölü hayvânda da istishâb yoktur. Adamın elinde olması da bismil olduğuna delâlet etmez. Fakat mübah malın elde bulunması, onun mübah olmasına delâlet eder.

Burada dört alâka vardır:

- 1 — İstishâb, şeyi aslında olduğu gibi kabûl etmek.
- 2 — Karışanın az veyâ çok olması.
- 3 — Karışık malın bir kişide veya bir çoklarında bulunması.
- 4 — Kendisiyle içtinâd yapılabilmek için, şeyin kendisinde husûsî bir alâmetin bulunması.

Şu dört alâkadan gaflet edenler, çok kere benzemeyen mes'eleleri birbirine benzetmeğe kalkışmakla, yanılmış olurlar.

Buraya kadar anlattıklarımızdan elde edilen neticeyi şöyle hü-lâsa edebiliriz: Bir adamın servetine karışmış olan harâm, ya çok olur, veyâ az olur. Bunların her birerleri, ya kat'i olarak bilinir veyâ husûsî bir alâmetten yahut vehimden meydâna gelen bir zan ile bilinir. Bunların her ikisinde de nereden geldiğini sormak vâcibtir. Onlar da, zan veyâ yakın ile servetinin çoğu harâm olduğu bilinen kim-sededir. Meselâ mal sâhibi tanımadığı bir asker olursa, bütün servetini ganimetten elde etmiş olma ihtimâli olduğu için, onu nereden aldığı sorulur. Şâyet, malının azının (gayr-ı meşrû) olduğu kat'i olarak biliniyorsa, işte burası duraklama yeridir. Fakat selefin ekseriyetinin davranış ve vaziyetin zarûreti, ruhsata meyyâldir. Diğer üç bölümde ise soruşturmak, hiç bir sûretle vâcib değildir.

MES'ELE:

Sultândan alıyye aldığını veyâ başka sûretle malına harâm karıştığını bildiği ve fakat o harâmın şimdiye kadar elinde kalıp kalmadığını bilemediği bir kinsenin, yemeğini yemek için araştırma yapmak borç değil, ancak vera'dandır. Şâyet, bu harâmın kaldığını bilir ve fakat az veyâ çok olduğunu bilemezse, harâmın az olduğunu kabûl eder. Azın vaziyetinin şübheli olduğu, yukarıda geçmişti. Bu da ona yakındır.

MES'ELE:

Mütevellinin elinde, hayrat vakıf veyâ vasiyet için iki nevi mal vardır. Hayır sâhibinin işaret ettiği vasıflardan birini hâiz olup, diğ-

rini hâiz olmayan bir kimseye, mütevellî bu paralardan vermek istediği zamân, alacak olan kimsenin hangi paradan verdiğini sormak borcu mudur, değil midir? Şâyet aranan vasıf, mütevellînin anlayabileceği şekilde açık ve mütevellî de âdil olup, bu husûsta hassas ve titiz davranan bir kimse ise, sormağa hâcet yoktur; çünkü mütevellî, müstahak olduğunu ona veriyor. Yoksa eğer, bu vasıf açık değil, mütevellî de bu gibi şeylere aldırış etmeyen bir kimse ise, o zaman alacak olan kimsenin sorması lâzımdır. Çünkü burada kendisine itimâd edilecek ne mala sâhib olmak, ne de istishâb vardır. Bu, aynen Mekkelîlerin Medine'ye göçtükleri ve sadakaların ellerde dolaştığı bir sırada, Resûl-i Ekrem'e verilen maddenin, sadaka mı, yoksa hediye mi olduğunu Resûl-i Ekrem'in sormasına benzer; zirâ adamın ona sâhib olması, onu sadaka olmaktan çıkarıp hediye yapmaz. Bundan kurtuluş, ancak sormakladır. Meçhûllerden sorulmamasını söylememiz, adamın ona sâhib ve müslümân olması bakımındandır. Hattâ müslümân olmayıp, mecûsî olmak ihtimâli olan kimseden sorup müslümân olduğunu iyice öğrenmeden, ondan et almak câiz değildir. Zirâ elde bulunması et'in temizliğine ve yalnız görünüş, kişinin İslâmiyetine delil teşkil etmez. Her ne kadar hatâyâ düşmek mümkün ise de, muhitin ekseriyeti müslümân olursa, o zaman küfrünü gerektirir bir âlâmeti bulunmayandan — müslümân olduğu zanniyle — alması câizdir. Görünüş ile elde bulunmanın, malın helâl olmasına delâlet ettiği yerlerle, delâlet etmediği yerleri karıştırmamak lâzımdır.

MES'ELE:

Bir memlekette gasbedilmiş evlerin bulunduğu ve fakat bunların sayılamıyacak çok evler arasına karıştığını bildiği zaman, oradan ev satın alması câizdir. Buna rağmen yine soruşturup araştırmak, vera'dandır. Şâyet, bir sokakta on evden bir tanesi vakıf veya haksızlıkla alınmış ise, bu evin hangi ev olduğu bilinmiyorsa, oradan ev almak câiz değildir, araştırıp helâl olanı bulmak lâzımdır.

Ayrı ayrı mezheblere tahsis edilmiş kervansaraylar ve misâfirhâneleri bulunan bir memlekete giden bir mezheb mensûbu, soruşturup araştırmadan, herhangi birinde yatarak, oradan yiyip içmesi câiz değildir. Sorarak, kendi mezhebine âit olanı bulması lâzımdır. Zirâ bu kısım, mahsûrun mahsûra karışması kabilindendir. Bunu ayırmak lâzımdır.

MES'ELE:

«Soruşturmak vera'dandı» dediğimiz yerlerde, şâyet yemegin veya malın sâhibi kızacaksa, sormaz. Soruşturmanın vâcib olması ma-

lının çoğu harâm olduğu zamandır. O zaman sâhibinin kızıp kızmayacağını nazar-ı itibâre almadan, sorar; çünkü bu adam zâlimdir. Zâlime bu kadarla değil, daha fazlası ile de eziyet etmek lâzımdır. Zâten ekseriyâ bunlar, bu gibi soruşturmalardan da aldırış etmezler. Şâyet vekilinden, hizmetçisinden, talebesinden veyâ bir adamından alıyorsa, —vera' olarak— yine sorabilir; çünkü bunlar aldırış etmezler. Aynı zamanda onlara da helâl ve harâmı öğrenmeleri için sorması, yine lâzımdır. Hz. Ebû Bekir'in (R.A.) içtiği süt hakkında kölesinden ve Hz. Ömer'in (R.A.) içtiği sadaka sütünden sorması, bu kabildendir. Yine Hz. Ömer'in (R.A.) Bahreyn'e vâli olarak gönderdiği Ebû Hüreyre'nin (R.A.) dönüşünde, elinde bulunan fazla miktardaki mala şaşarak: «Yazık sana, bunların hepsi helâl midir?» diye sorması da bu kabildendir. Bunun gibi Hz. Ali (R.A.): «Allah katında, imâmın yumuşak ve mülâyim davranmasından daha sevimli, yine imâmın zulmedip sert davranmasından daha sevimsiz bir şey yoktur» buyurmuştur.

MES'ELE:

Hâris-i Muhâsibî şöyle anlatıyor: «Kızacağını kat'i olarak bildiği dost ve ahtâbından da, vera' olacak yerlerde sormaması daha doğrudur; çünkü belki bilmediği bir hâlin açığa çıkmasına, bu sûrette aralarının açılmasına sebebiyet verir.» Muhâsibî'nin bu açıklaması çok yerindedir; çünkü şübheli yerlerde sormak vera'dan ise de, asıl vera', kişinin gizli kusûrunu açığa çıkarmamaktır. Düşmânlık sebeplerini hazırlamağa yaklaşmamak daha mühimdir. Hattâ Muhâsibî, daha da ileri giderek: «Dostundan şübhe bile ediyorsa, yine sormamalı; bana verdiği helâl kısmındandır demelidir. Şâyet kalbi huzûr bulmuyorsa, soruşturmayıp, gizli hâllerini açığa çıkarmamak için, başka bir kolayını bulup tatlılıkla verdiğini almaktan kaçınmalıdır. Çünkü âlimlerden hiç birinin bu gibi hâllerde soruşturma yaptıklarını görmedim» demiştir. Onun şöhret bulan zühd ve takvâsı karşısında bu şekil davranması, servete az miktarda karışan harâm maldaki müsâmahaya delildir. Fakat bütün bunlar, harâmın kat'i olarak bilinmediği şübheli şeylerdedir. Yoksa harâmın bulunduğu kat'i olarak bilinen yerlerde müsâmahaya yoktur. İşte sorup öğrenmede şu inceliklere dikkat etmek lâzımdır.

MES'ELE:

Malının bir kısmı harâm olan kimseden bir şey alırken: «Bu helâl midir, harâm mıdır?» diye sormakta ne fayda var? Harâm malı

irtikâb eden kimse yalan da konuşabilir. Söylediği söze inanacaksak, servetinin de helâl olduğunu kabûl etmeliyiz. Binâenaleyh, bu gibilere sormaktan bir fayda sağlanamaz denebilir. Cevâbında deriz ki: Serveti arasında harâmın da bulunduğunu bilen bu gibiler, ziyâfetinde bulunmanı veyâ hediyesini kabûl etmeni istiyorlarsa, sözüne güvenilmediği için, kendisine sormak bir fayda sağlamaz. Bu gibi hâllerde başkasından sormak zarûreti vardır. Yine fazla sürüm heveslisi olan satıcının da: «Helâldir» sözüne emniyet edilmez. Bunun için ona değil, yine başkasına sormalıdır. Mal sâhibinden, ancak harâm ile ithâm edilmediği zaman, sorulabilir. Nitekim Mûtevellîye malın nereye sarfedilebileceğinin sorulması ve Resûl-i Ekrem'in: «Hediye midir, sadaka mıdır?» diye sorması gibi... İşte bu soruşturmalarda sâhiblerine eziyet vermez ve onu tühmet altında bırakmaz. Aynı zamanda soran adamın, bu serveti helâlden kazandığını bilmesi, kendisini tühmet altında bırakıyorsa, doğru olarak servetini helâlden kazandığını haber vermekle de, kendisini bu tühmetten kurtarmış olur. Bunun gibi, kölesinden ve hizmetçisinden, kazanç yollarını sorabilir ve bunlardan sormak fayda te'mîn eder. Şâyet mal sâhibi şübheli bir kimse ise, o zamân kendisinden değil, başkasından sorar ve âdil bir kimserin —hattâ görünüşü itibâriyle yalan söylemediği anlaşılan bir fâsıkın da— sözünü kabûl etmek câizdir. Zîrâ bu kendisiyle Allah arasında bir keyfiyettir. Aranan, kalbin huzûrudur. Bâzı hâllerde âdil kimsenin sözünden ziyâde fâsıkın sözü mücser olabilir, çünkü her fâsıkın yalancı olması ve her âdil kişinin doğru konuşması lâzım gelmez. Zarûri olarak şehâdet, zâhîrî adâlete bağlanmıştır; zîrâ herkesin içyüzünü ancak Allah bilir. Denildi ki, İmâm-ı A'zam, iftirâ eden kimsenin şehâdetini kabûl etmediği hâlde, fâsıkın şehâdetini kabûl etmiştir. Nice günahkâr tanınmış kimseler var ki itimâda şayân haberler verir. Hattâ akli başında bir çocuğun da haberi böyledir. Ona da inanılır ve emniyet edilir. Fakat görünüşünden bir şey anlaşılamayan bilinmedik bir adamın haber vermesi ise, bilinmeyen bir kimsenin elinden alınan malın helâl olmasını câiz gördüğümüz gibidir. Zîrâ malın elinde bulunması onun olduğuna delildir. Müslümân olması, doğru konuşması için kâfi bir delildir, denebilirse de, bu, üzerinde düşünülen bir noktadır. Çünkü bu gibi adam, hissiyâtına kapılabilir ve tek kişinin sözü çok zayıf kalır. Bir kaç kişi olsalar da, sözleri kat'î değil, ancak kuvvetli zan ifâde eder. Bu gibilerin sözlerinin kalb üzerindeki te'siri aranır. Çünkü bu gibi hâllerde asıl müftî, insânın kalbidir. Kalb, lisânın ifâde edemeyeceği birçok gizli noktalar üzerinde durur. Onun için kalbine danışması şarttır. Kalbe danışmanın vâcib olmasına, Ukbe b. el-Hâris'den rivâyet edilen şu hâdisde de delâlet etmektedir:

Ukbe (R.A.), Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.) giderek şöyle demiştir:

— Yâ Resûlallah, ben evlendim. Habeşi bir câriye gelerek, ikini de emzirdiğini zannediyor, kanâatimce yalan söylüyor, dedi. Resûl-i Ekrem:

Evlendiğin kadından ayrıl, buyurdu. Ukbe:

Ama bu kadın, siyâhi bir câriyedir, yâni bunun sözünün ne kıymeti olur demek istedi. Resûl-i Ekrem:

فَكَيْفَ وَقَدْ زَعَمْتَ أَنَّهَا قَدْ أَرْضَعَتْكُمَا لَا خَيْرَ لَكَ فِيهَا

«— Nasıl olur? O sizi emzirdiğini söylemektedir. Artık bu kadında senin için hayır olmaz bundan ayrıl» buyurdu (429). Diğer bir ifâde ile de: «Nasıl olur? Artık böyle söyledi ya, ayrılman lâzım» buyurmuştur. Yalan söylediği bilinmeyen ve bir maksadı olduğu anlaşılmayan yabancı bir kimsenin sözü, mutlaka kalbe te'sir eder. Bunun için, onun sözü ile amel edip çekinmek kuvvetleşir. Hele tamamen inanıyorsa, o zaman kaçınmak kat'iyet kesbeder ve vâcib olur.

MES'ELE:

Helâl midir, harâm mıdır? diye sorup araştırmak vâcib olan yerlerde iki âdil veyâ iki fâsık kimselerin sözleri muâraza ederse, meselâ âdillerden birisi helâl olduğunu, diğeri ise harâm olduğunu söyler; yine bunun gibi fâsıklardan birisi helâl olduğunu, diğeri de harâm olduğunu haber verirse, o zaman iki âdilden birisinin sözünü veyâ iki fâsıktan birisinin sözünü tercih edebilir. Bunun gibi, sayı bakımından çok olmaları veyâ bu husûsta daha çok bilgiye sâhib olmaları bakımından âdil veyâ fâsıklardan bir tarafını da tercih edebilir. Bu, böyle bir çok kollara ayrılır ki, hepsini açıklamaya imkân yoktur.

MES'ELE:

Ortada yağma edilmiş veyâ kaybolmuş bir madde var. Aynı cinsten bir adamın elinde gördü. Bunu almak istiyor fakat kaybolmuş olanın kendisi olmak ve olmamak ihtimâlleri vardır. Şâyet elinde

(429) Buhâri, Ukbe b. el-Hâris'den rivâyet etmiştir.

bulunan adam sâlih ve emîn bir kimse ise, malı satın almak câiz fakat almamak vera'dandır. Şâyet bu adamın hâli bilinmiyor ve gasbedilen bu mâlin cinsinden piyasada daha pek çok mal varsa, yine alması câizdir. Şâyet o muhitte bulunan bu gibi malların çoğu gasbedilmiş mallarsa, o zaman vaziyet değişir; malın elinde bulunması helâl olmasına delâlet etmekle, gasbedilen malların cinsinden olması gibi alâmetler de harâm olmasına delâlet eder ve bu sûretle iki delil muâraza ederek birbirini çürütür. Bunun için bu gibi mâli almaktan kaçınmak, en mühim vera'dandır, fakat vâcib olup olmaması şübhelidir. Çünkü deliller muâraza ediyor. Bu husûsta kat'i bir hüküm vermeğe muktedir değilim. Tek câre, adamın kalbine danışmasındadır. Gönlü ne tarafa meylederse onu tercih eder; harâm olduğuna kanâat getirirse vazgeçer, helâl olduğuna kaani' olur. Bu gibi vak'aların çoğunda iltibâs vardır. Bunlar, çoklarının ayırd edemiyeceği şübheli şeylerdir. Bu gibi şübhelerden kaçınanlar, din ve şereflerini korumuş olurlar. Fakat bu şübheli şeylere dalanlar, korunun etrâfında dolaşıp kendilerini tehlikeye atmış olurlar.

MES'ELE:

Resûl-i Ekrem (S.A.V.), kendisine takdim edilen sütün, hangi koyundan ve koyunun nereden alındığını sorduktan sonra, sükût etti. Daha ilerisini karıştırmadı. Buna göre, mâlin aslından sormak vâcib midir, vâcib ise bunun haddi ne kadardır? Bir, iki, üç veya daha yukarı gider mi, buradaki kaaide nedir? diye sorulursa:

Deriz ki: Burada ne bir kaaide, ne de muâyyen bir hudûd vardır. Ancak soruşturmağı iktizâ eden şübheye bakılır; soruşturma vâcib midir, yoksa vera'mıdır? Her iki şeklin de son haddi şübhenin sona ermesine bağlıdır. Bu da vaziyete göre değişir. Meselâ, şübhe, yalnız mâl sâhibinin mâli nereden ve ne sûretle aidiğini bilmemekten doğuyorsa, onu öğrenmekle mes'ele halledilmiş olur. «Sütü, koyundan aldım.» dediği zamân, şübhe koyuna intikal ediyor, «Koyunu da falan yerden aldım.» deyince, mes'ele kalmıyor. Şâyet şübhe zulûmden doğuyorsa, meselâ çölde yaşayan yağmacıların: «Bu koyun da benim koyunun kuzusudur.» demesi gibi ki, bu kâfi değildir; çünkü yağma ettiği koyun elinde kuzulayabilir. Şâyet: «Babamdan kalma-» derse, o zamân babasının mâli incelenir. Eğer bütün serveti harâm ise, bu koyunun da harâm olduğu anlaşılır. Şâyet servetinin çoğu harâm ise, zamân aşımı, harâmlığı kaldırmaz. Şâyet babasının vaziyeti meçhûl ise, soru, kendiliğinden düşer. Bütün bunlara riâyet edilmelidir.

MES'ELE:

Söfîlerin yatıp kalktıkları tekkelere hizmet edenlerin ellerinde, biri bunlara, diğeri de başkalarına âit olmak üzere, iki nevi vakıf bulunur. Fakat onlar her ikisini bir araya toplayıp karıştırdıktan sonra, her sınıfa oradan verirlerse, bu yemeği yemek helâl midir, harâm mıdır veyâ şübheli midir? diye sordular. Ben de bu mes'ele yedi asıl üzerine devreder, dedim:

Birinci asıl: Ekseriyetle bunlara verilen yiyecek maddeleri, muâtât yolu ile te'mîn edilmektedir. Biz, bu gibi alış - verişin bilhassa yiyecek maddelerinde ve değeri düşük olan şeylerde sahîh olduğunu kabûl etmiştik. Burada ancak bir muhâlefet şübhesi var ki, o kadar mühim değildir.

İkinci asıl: Hizmetçilerin satın aldıklarına bakılır; şâyet harâm olan mâl ile alıyorsa, harâmdır. Zimmetle alıyorsa, harâmı değildir. Ekseriyetle zimmetle aldıklarından, itibar, gâlibedir. Harâm ile satın almaları uzak bir ihtimâldir.

Üçüncü asıl: Kimden satın aldıkları aranır; mâlının çoğu harâm olan kimseden alınmış ise, yenmez, harâmdır. Mâlının azı harâm ise, yukarıda anlattığımız gibi, şübhelidir. Şâyet, satanın hâlini bilmiyorsa, ondan satın alması câizdir. Bu, malı helâl olan kimseden satın almak gibidir. Hâli bilinmeyen kimseden satın almanın câiz o'duğu yukarıda geçmişti. Bundan, harâm olması lâzım gelmez; belki bir şübhe ihtimâli doğar ki, bir değer taşımaz.

Dördüncü asıl: Hizmetçinin, mâlı kendisi için mi, yoksa onlar için mi satın aldığını araştırmaktır. Çünkü mütevellî ile hizmetçi nâib gibidir. Hizmetçi bu malı kendisi için de alabilir. Fakat bu, ya niyet veyâ sarîh lâfz ile olur. Hele muâtât yolu ile satın alıyorsa, diliyle bunu tâyin etmeğe de lüzûm yoktur. Zâten kasap ve ekmekçi gibi satıcılar da müşterilerine satar, orada bulunmayanları nazar-ı itibâra almazlar. Bu sûretle bu maddeler, alanın zimmetine geçer. Böylece harâm veyâ şübhe diye ortada bir şey kalmaz. Ancak onlar, hizmetçinin mâlını yemiş olurlar.

Beşinci asıl: Hizmetçi onlara yemeği takdim eder; şübhesiz bunun karşılıksız olması mümkün değil. Karşılığını da vakıf sâhiblerinden alır ki, buna da muâvaza derler. Ne satmaktır, ne karzdır. Zîrâ buna mukaabil hizmetçinin para istemesine imkân yoktur. Vaziyetin aslâ buna delâleti yoktur. Bu, sevâb maksadı ile sessizce yapılan bir hediye benzer. Bu gibi hediyeler ise sahîhtir. Sevâbı da

vardır. Burada ise hizmetçi, kasaba ve ekmekçiye yaptığı borcu ödemek için, onların vakıftan ayrılan haklarını ister. Bu da şübheli değildir. Zîrâ hediye ve yemegi takdim etmekte karşılığını ummamakla berâber, akid ve konuşmak şart değildir. «Karşılıklı verilen hediye sahih olmaz.» diyenin sözü bir değer taşımaz.

Altıncı asıl: Hediyein karşılığındadır. Bu ihtilâfıdır. Bâzıları, hediyein en aşağı kıymetini, bâzıları ise, tam kıymetini öder ve diğer bâzıları da hediye sâhibinin râzı olacağı miktarı, hattâ hediye-sinin kat kat fazlasını isteyebilir. Râzı olmadığı takdirde, hediyesi kendisine lâde edilir, dediler ve en doğrusu da budur. Burada hizmetçi, söfîlerin lâşesi için, vakıflardan aldığına râzı olmuştur. Söfîler de hakları kadar yemişlerse, mes'ele tamâmdır. Şâyet, hakları daha az olup, hizmetçi de buna râzı olmuşsa, yine sahihtir. Şâyet hizmetçinin elinde vakfın diğer kısmı yoksa —râzı olmayacağı bilinse de hüküm yine aynıdır. Sanki hizmetçi, karşılığın bir kısmını helâl ve bir kısmını da harâm olarak kabûl etmiştir. Harâm olan kısmı ise söfîlerin eline geçmemiş, hizmetçinin elinde kalmıştır. Bu ise, mâlın bedelindeki karşılık hükmündedir. Bunun ne zamân harâm, ne zamân şübheli olacağını yukarıda da anlatmıştık. Ne olsa, yukarıdaki izâhımızdan, harâm olmadığı anlaşılmıştır. Hediye veren kimsenin harâma tevessül etmiş olması ile, hediye harâm olmaz. (Hediye ile harâm olan bir işi yaptırmak isterse, o zamân hediye rüşvet yerine geçer ve harâm olur).

Yedinci asıl: Yiyecek maddelerinin bedellerini her iki vakıftan toplanan paradan ödemektedir. Şâyet, aldığı ile yedirdiği denk ise, sahihtir. Şâyet aldığı para az olup alacaklılar yâni kasap ve bakkal gibiler, helâl harâm demeden, verilen paraya râzı olurlarsa, bu da aynı şekilde yine maddeye değil, bedelindeki karışıklığa rücû eder, veresiye alınıp borcu harâm para ile ödenen mâlın hükmüne tâbidir. Onu da yukarıda anlattık. Bu da kat'î olarak harâmdan öden-diği bilindiği zamândır. Şâyet helâl ve harâm olmakta şübheli ise, şübhâ uzak bir ihtimâldir.

Bu izâhtan, bu gibi yemegi yemenin harâm olmadığı fakat şübheli ve vera'dan uzak olduğu anlaşıldı. Zîrâ bu asıllar çoğalıp, her asıl için helâl ve harâm ihtimâli ortaya çıktığı zamân, çokluğu sebebiyle, harâm olma ihtimâli kuvvetleşir. Nitekim râvileri uzayıp giden bir haberde, yalan ve galet ihtimâli, râvileri az olan habere nisbetle, daha kuvvetli olması gibidir. İşte bu vak'anın hükmü budur. Bunlar, fetvâ ile alâkalı hükümlerdir. Bunları burada zikret-

memiz, karışık ve şübheli vak'aların nasıl ayırd edilebileceklerini ve böyle asıllara nasıl yönelebileceklerini bildirmek içindir. Çünkü müftilerin çoğu, bunları hâletmekten âciz kahrılar.

DÖRDÜNCÜ BÂB

BU BÂB, TEVBEKÂR OLANLARIN BU GİBİ HARÂM MALLARDAN
NASIL KURTULACAKLARI BEYÂNINDADIR.

Bilmiş ol ki, elinde helâl ve harâm olarak karışık mâl bulunduğu hâlde, harâmdan tevbe eden kimseye iki vazife düşer.

- 1 — Harâmı seçip ayırmak.
 - 2 — Ayırdığı harâmı, vereceği yeri bilmek.
- Her iki vazifeye dikkat etmelidir.

BİRİNCİ VAZİFE

Birinci vazifesi, harâmı ayıklayıp çıkarmaktır.

Bilmiş ol ki, harâmdan tevbe eden bir kimsenin elinde; gasb emânet veyâ her ne sûretle olursa olsun, aynen bildiği harâm varsa, onun işi kolaydır. Harâm bildiği kısımları hemen ayırır. Şâyet helâl ile harâm karışmış ise; bu da, ya emsâli bulunan mâllarda olur — dâne, bakla ve yağ gibi — yâhut köle, ve ev elbise gibi temâyüz etmiş mâllarda olur. Şâyet haram olan — misli bulunan maddelerden ise, yâhut alış-verişinde bâzan hile yapmak sûretiyle veyâ gasbettiği yağı kendi helâl yağına katmak, yâhut gasbettiği dâneleri kendi dânelerine, altun ve gümüşü kendi altun ve gümüşüne katmak sûretiyle — bütün mâlına karışmış ise, bu kısım iki şekilden hâli değildir; karışan harâmın miktarını ya bilir veyâ bilmez. Şâyet karışan harâm miktarını — meselâ mâlının yarısının harâm olduğunu — biliyorsa, hemen yarısını ayırır. Şâyet miktarında şübheli ise; bunun da iki yolu vardır: Birincisi, yakinen kanâat ettiği miktarı ayırmak. ikincisi de zann-ı gâlibine göre hüküm vermektir. Kıldığı namâzın rekâtlarında şübhe eden kimse hakkında, her ikisi ile de fetvâ verilmiştir (430). Fakat biz (Şâfiiler) namâzın rekâtlarındaki şübhede zan ile gâlibi değil, yakini tecvîz ederiz (431).

(430) İmâm-ı A'zam'a göre, zann-ı gâlibine göre binâ eder.

(431) Meselâ, üç rekât mı, iki rekât mı kıldığında şübhe eden kimse, zann-ı gâlibine göre değil, yakine göre hareket eder. Yakîn ise, iki rekât kıldığı şeklindedir. Çünkü şübhesi, iki rekâta değil, üç rekâttadır.

Zira burada aslolan ikiden fazlasının zimmette kalmış olmasıdır. Burada istishâb ile amel edilir. İstishâb ise ancak kuvvetli bir delil ile değiştirilir. Halbuki rek'atlar arasında kendisine itimâd edilecek şekilde ayrılığı gösteren kuvvetli bir alâmet yoktur. Fakat buradâ hüküm öyle değildir. Çünkü aslolan, bu adâmin mâlî harâm olmaktır, dene-
mez; belki şübhelidir, denir. Buna göre içtihad edip, zann-ı gâlib ile hükmetmek câizdir. Fakat vera', yine yakın ile amel etmektedir. Yâni şübhe götürmeyecek şekilde harâmı ayırmaktır. Vera', ile amel etmek isteyen, şübhelî mâl kendisinde bırakmaz. Zann-ı gâlib ile amel etmek isteyen de şöyle yapar: Meselâ, servetinin yarısının helâl, üçde birinin de harâm olduğunu kat'i olarak; altıda birinin de şübhelî olduğunu biliyorsa, buradâ zann-ı gâlibine göre hüküm verebilir. Bütün servetinde böyle yapar: Bir def'a kat'i olarak bildiği helâl ile harâmı ayırır. Ortada şübhelî kısmı kalır. Ona da zann-ı gâlibine göre hüküm verir; helâl tarafı gâlib gelirse saklar, harâm tarafı gâlib gelirse ayırır. Ancak vera', o şübhelî kısmını da ayırmaktır. Şâyet hiç bir tarafa mey-
ledemiyorsa, bu kısmı saklamak da câiz, ayırmak da. Fakat yine vera', bu gibi mâlî ayırmaktadır ve bu en kuvvetli bir vera'dır. Çünkü şübhelî olmuştur. Saklaması câizdir; çünkü elinde bulunduğu için helâl olması, gâlib ihtimâldir. Fakat harâmın karıştığı yakinen bilindiği için, buna itimâd zayıflamıştır. Hattâ aslının harâm olmak ihtimâli de mevcûd olduğu için, ancak zann-ı gâlib ile helâl olduğunu bildiği miktarını almak ihtimâli var, denebilir. Hiç bir taraf, diğerinden kuvvetli olmadığı için, birini diğeri üzerine tercih etmeğe imkân yoktur ve bu, müşkil mes'elelerden biridir. Şâyet kabûl edelim ki zan ile değil, yakın ile amel etmiş ve şübhelî olan kısımları tamâmen ayırmıştır. Fakat asıl harâm olanları, ayırdıkları mı yoksa geride kalanları mıdır? Bunu kat'i olarak bilemiyor, elindeki mâlî nasıl kullanabilir? Eğer bilmeyerek, ayırmakla geride kalan helâl olsaydı, o zamân, bismil hayvan arasına karışan bir tâne murdâr hayvanda da aynı hükmün câri olması lâzım gelirdi ve böylece onlardan muâyyen olmayan birini kaldırıp almakla, diğerlerinin helâl olması icâb ederdi. Halbuki değil bir tânesini, dokuz tânesini de atsa, yine bir tânesi helâl olmaz; çünkü belki murdar olan odur, dersen:

Deriz ki: Buradaki kıyasımız, kıyas ma'el-fârûktur. Malın bedelini vermekle mâl helâl olmasa, o zamân dediğiniz doğru olurdu. Halbuki mâlin (aslı temiz olduğu için) bedelini vermekle harâmlıktan kurtarır. Fakat ölü hayvânın (aslı murdar olduğu için) bedelini vermekle helâl olmaz.

Bu mes'eleyi, elinde biri harâm, diğeri helâl olarak iki-lira bulunan; fakat bunlardan hangisinin helâl, hangisinin harâm olduğunu

şaşıran bir adamın vaziyeti ile açıklamaya çalışalım: Ahmed b. Hanbel'e bunu sormuşlar, cevâbında: «Hangisinin helâl, hangisinin harâm olduğunu kat'î olarak seçinceye kadar ikisini de terk eder.» dedi. Hattâ kendisi bir adama rehin olarak bir kab vermişti. Parayı ödeyip kabı geri almak istediğinde, adam, onun kabına benzer bir kab getirdi ve:

— Senin kabının hangisi olduğunu şaşırdım, sen istediğini al, demesi üzerine, İmâm:

— Kalsınlar, belli oluncaya kadar hiç birini alamam, dedi. Bunun üzerine adam:

— Maksadım sizi denemekdi, yoksa sizin kabınız şudur, dedi ve kabını verdi. Bu şekil hareket, vera'dandır, yoksa vâcib değildir.

Mes'eleyi, hazırda belli başlı sâhibi bulunan bir dirhemde ele alalım: İki dirhemden birisi kendisine verilir ve kendisi mes'eleyi bildiği hâlde râzı olursa, diğer dirhem de olsa, kendisine helâl olur. Çünkü gerçekte ona verilen kendi parası idiyse, maksad hâsıl oldu. Kendi parası değil idiyse, her ikisinin elinde de birer dirhem bulundu. Ancak burada ihtiyât olan, ikisi de lisânen: «Verdim, aldım, kabûl ettim.» demelidirler. Şâyet böyle demezlerse de yalnız verip almakla, mes'ele yine halledilmiştir. Şâyet gasbedilen paralardan bir tanesi gasbedenin elinde kaybolursa ve aynını bulmak mümkün olmasa, onun yerine başkasını almakla berâber, yine dâva halledilmiş olur. Bu, bundan açıktır; çünkü hiç bir şey söylemeden yalnız teslim almakla, borç ödenmiş olur. Müşkilât öte taraftadır. O da, o paranın, mülküne girmiş olmasıdır. Burada da deriz ki: Kendi parasını teslim etmişse, onun da elde edilmesi mümkün olmayacak şekilde bir dirhemi başkasının elinde kaybolmuştur. Verdiği bu dirhem, —hâl böyle olduğuna göre ilm-i ilâhîde —kaybolanın bedeli olur. Bu aynen yek diğerinin birer dirhemini kaybeden iki kişinin hâli gibidir. Hattâ bu mes'eledede de, her ikisi ellerinde bulunan birer dirhemi suya atsa veya yaksalar, hiç birine tazmin lâzım gelmediği gibi, ellerinde bulunduğu hâlde bile yine bir şey lâzım gelmez. Yâni dirhemini aynını bulmak şart değildir. Bedeline başka dirhem verilmişse, dâva halledilmiştir. Bunu böyle kabûl etmek, Ahmed b. Hanbel'in bu içtihadından daha kolaydır. Ona göre, aldığı bir dirhem harâm parayı bir milyon harâm para içine katsa, onu bulup seçmeyince hiç birini kullanmaması lâzım gelir ki, bu çok zor bir vaziyet arzeder. Bizim anıattığımızda yalnız söz konuşuluyor. Halbuki konuşulmadan Muâtat yolu ile yapılan alış-veriş de sahîhtir. Bunu alış-veriş kabûl etmeyenler, konuşmak mümkün olan yerlerde, fiilin delâletini zayıf görenlerdir. Buradaki teslim ve tesellümün, alıp

vermenin, mübâdele için olduğu bellidir. Alış - veriş olması mümkün değildir. Çünkü alınıp verilen madde ma'lûm değildir. Hattâ bâzan alış - veriş kabul etmeyecek vaziyete de girer. Bir ölçek un'un bin ölçek un içerisine karışmış olması gibi... Bunu bulup çıkarmak imkânsızdır. Pekmez, hurma ve benzeri maddeler de bunun gibidir.

Şâyet; «Siz bu sûretle, hakkının emsâlini teslim etmeyi câiz görmekle, bunu bir alış - veriş yaptınız.» denirse:

Deriz ki: Hayır, bu, bir alış - veriş değil, belki elinde kaybolanın bedelini tazmindir. Telef edilen hurmanın mislini aldığı gibi, adam da parasının mislini almış olur. Bu dediğimiz, mâl sâhibinin muvâfakatiyle olan husûslardadır. Şâyet mâl sâhibi, parasının ta kendisini almakta isrâr eder ve: «Karıştığı takdirde paramı almam, senin mâlını da kullanmaz hâle getiririm.» diyerek direnirse, o zamân harâmıdan kurtarmak isteyen, öbür adamın vaziyetini düzeltmek için, para sâhibine vekâleten hâkimin bu parayı alması lâzımdır; çünkü adamın bu hareketi inâttan ve öbür adamı sıkıştırmaktan başka bir şey değildir. Şer'i'at, tazyik için vaz'edilmemiştir. Şâyet kadı'yı bulamazsa, müteedeyyin bir zâtı bu iş için seçer. Şâyet bunu da bulamazsa, bizzât kendisi, hak sâhibinin nâm u hesâbına borçlu bulunduğu miktârı mâlından ayırır ve diğerini helâl olarak kullanır. Parada hâl böyle olunca, sıvılarda hükmün böyle olması evleviyyetle sâbit olur.

Şâyet: «Önce ayırır, sonra kalanında tasarruf eder demeğe ne lüzûm var? Borcunu zimmet ettikten sonra ayırmağa lüzûm kalmadan mâlında dilediği gibi tasarruf etsin.» dersen:

Deriz ki: Bâzıları, borcu olan harâm miktârına ininceye kadar mâlından harcayabilir. Yalnız, harâm miktârı kalırsa, artık ondan harcayamaz, dediler. Diğer bâzıları da, tevbe ettikten sonra, harâm miktârını ayırmadan mâlından alamaz ve kullanamaz, dediler. Diğer bâzıları da, kullanmak için bu mâldan, başkası alır ve kullanır fakat kendisi kimseye veremez; verirse günahkâr olur, alan ise günahkâr olmaz, dediler. Fakat, hepsinin alınmasını kimse tecvîz etmedi. Çünkü mâl sâhibi meydâna çıkarsa, bu mâldan hakkını isteyebilir ve icâbında bana verilen aynen benim hakkımdır, iddiâsında bulunabilir. Fakat mâlı ayırmakla bu güçlük ortadan kalkar ve ayrılmış olan bu mâl, diğerine üzerine tercih edilir. Dâima hakka yakın olan önde gelir. Meselâ, bir şeyin benzeri varken kıymetini değil, benzerini ödemek, tam kendisi mevcûd ise benzerini değil, tam kendisini ödemek lâzımdır. Emsâline mürâcaat mümkün olan yerlerde kıymetine değil, emsâline mürâcaat edilir. Tam kendisini bulmak mümkün olan hâllerde de emsâline değil, kendisine mürâcaat olunur. Şâyet, aslı mevcûd iken misline veyâ kıymetine mürâcaat câiz olsa idi, o zamân elinde iki dirhemti

bulunan yâni diğer dirhemine karışık bir de kendi dirhemi bulunan kimse: «Ben bunların ikisini de kullanır ve senin hakkını başka şeyden öderim.» diyebilirdi. Çünkü aynı şekilde onun dirhemi de karışmıştır. Arada fark yoktur. Ne var ki, az olanı veyâ karışmış olanı kaybolmuş kabul edersek, o zamân böyle olabilir, fakat bunların her ikisi de akıl ve mantıktan uzak şeylerdir. Ve böyle düşünen olmamıştır. İşte şu anlattığımız, emsâli bulunan şeylerdedir. Bu gibi maddelerde yeniden bir muâhedeye girişmeden, emsâli ile ödenebilirler. Fakat ev, bir kaç ev arasına veyâ köle diğer köleler arasına karıştığı ve bunların hangisi olduğu bilinemediği zamân, vaziyet değişir. Bunları, tarafların anlaşması ve muvâfakatleri ile çözmeğe yol yoktur. Şâyet, mâl sâhibi, hakkını aynen istemekte isrâr eder; borçlu da alacaklının hakkını aynen vermek isterse, o zamân hâkim, bunları satar. Evler veyâ köleler, hepsi aynı kıymette ise, birinin bedelini hak sâhibine verir. Şâyet kıymetleri aynı değilse, o zamân satışa rızâ gösteren taraftan, en pahalı ev veyâ kölenin parası alınır ve satışa râzı olmayana en ucuz evin veyâ kölenin parası verilir. Aradaki fark, mes'ele aydınlanıncaya kadar durdurulur ve örfe göre muâmele olunur. Çünkü burası şüpheli ve müşkildir. Ortada kadı bulunmazsa, borçtan kurtarmak isteyen mâl sâhibi bizzât kendisi bu şekilde hareket eder. İşte, maslahata uygun şer'î hüküm budur. Bunların hâricinde kalan diğer rivâyetler zayıftır, onları tercih edemeyiz. Yukarıdaki izâhatta tercih sebebi anlatılmıştır. Bu anlattıklarımız, buğday gibilerde de açıktır. Nakidlerde biraz kapalı, fakat ticâret mâllarında çok kapalıdır. Çünkü ticâret mâllarında biri diğerinden bedel olamaz. Bunun için ticârî mâllardaki haklaşmalarda alım - satım ihtiyâç vardır. O hâlde buna dâir de bir kaç mes'ele anlatarak bu faslı tamâmlayalım.

BİRİNCİ MES'ELE:

Ölen bir adamın mâlinin yarısına bir kişi, diğer yarısına da bir kaç kişi vâris olmuştur. Fakat sultân, ölen adamın emlak ve akârına el koyarak, öbür kişiye ölenin servetinin yarısı nisbetinde bir arazi vermiştir. Sultânın niyeti onun hakkını ödemek olsa dahi, bunu açıkca söylemedikten sonra, yâni: «Senin hissanı veriyorum, diğerlerinin hakkı duruyor.» demedikten sonra, verese, bu mâlî hakları nisbetinde bölüşürler. Bu husûsta sultânın yalnız niyeti kâfi değildir.

İKİNCİ MES'ELE:

Zalim bir sultândan ev, bağ ve bahçe gibi mâl almış ve bu akârın icârandan ve gelirinden para kazanmış, sonra da tevbe etmek isteyen kimse, geçen zamânın kazancını ve gasb ettiğini ve artanı hesâb edip

ödemedikten sonra, tevbesi sahîh değildir. Şübhesiz bunlar, tahmîn ve kanâatle tesbît edilebilir. Fakat vera', kanâatinin en son derecesini ele almasıdır. Gasbettiği malın kârından, çalışıp kazandığından borcunu ödemekle, mal kendisinin olur. Fakat harâm para ile ödendiği için, bundan önceki bâbta geçtiği gibi, o da şübhelidir. Eğer o gasbedilen malların kendileri ile yaptığı alış-verişten kazanmışsa, alış-veriş fâsittir. Bâzıları da: «Kimden gasbedilmiş ise, onun mü-sâadesiyle müteber olur» dedilerse de, kıyâsa göre, o alış-veriş merdûd ve mefsûhtur. Alıp verdikleri iâde edilir. Çokluğu sebebiyle alıp vermekten âciz olsa da hükûm budur; çünkü mal, harâmdır. Kimden gasbetmişse ancak ona hakkı kadar verir, fazlasını da tasadduk için ayırır. Ne gasbedene, ne de kendisinden gasbedilene helâl olur. Diğer harâmlar gibi muâmele görür.

ÜÇÜNCÜ MFS'ELE:

Mürisinin, helâl veyâ harâm, hangi yoldan kazandığını bilmediği servet, vârise helâldir. Şâyet, bu servete harâm karıştığını bilir ve fakat miktarını kat'iyyetle bilmezse, kanâatine göre, harâm kısmını ayırır. Şâyet, servet arasında harâmın bulunduğunu bilmez, fakat mürisinin sultânlar hesâbına çalıştığını ve buna karşılık ücret almadığını, yahut almış ama aradan uzun zaman geçtiği için, elinde bir şey kalmadığını bilirse, bu da kaçınılması vera'dan olan bir şübhe olmakla berâber, kaçınılması vâcib değildir. Servetin bâzısının zulûmden alındığını bilirse, ihtihâd ile onu ayırması lâzımdır. Âlimlerden bâzıları bunun günâhı mûrise âittir, kendisinin bir şey ayırması lâzım gelmez, dediler ve şu rivâyeti delil gösterdiler: Sultânın işlerinde çalışarak servet edindikten sonra ölen bir adamın serveti hakkında Ashâb'dan bir zâta sordular. Bu zât da: «Bu mal, vereseyle intikal etmekle temiz oldu» diye cevâb verdi. İşte böyle diyenlerin delili budur. Halbuki bu rivâyet zayıftır; çünkü sahâbi olan bu zâtın isminden bahsedilmemiş, kim olduğu belli değil! Belki dininde ihmâllik eden birisinin ifâdesidir. Ashâb içerisinde böyle ihmâllik edenler de vardı. Fakat Ashâb oldukları için isimlerini vermek istemiyoruz. Kat'i bir harâmı, ölüm nasıl helâl eder? Böyle bir hükûm nereden çıkabilir? Evet, harâmın bulunması muhakkak olarak bilinmezse, vârisi ondan muâheze olunmaz ve onun için helâl olur, denebilir.

İKİNCİ VAZİFE

Servet içinden ayrılan harâmın üç hâli vardır:

İkinci vazife ayrılan harâmın verileceği yerleri tâyin etmektir.

1 — Sâhibi bilinen harâmlar. Sâhibi belli olan harâmları, ya sâhibine, veyâ veresesine verir. Şâyet, hak sâhibi hâricde ise, onu bekler veyâ kendisine posta ile gönderir. Bu paradan artmış ve çoğalmış kısım varsa onları da toplar, verir veyâ gönderir.

2 — Sâhibi belli olmayan harâmlar. Servet içinden ayrılan harâmın sâhibi belil değilse veyâ vereselerinin olup olmadığını bilmiyor ve bunu sâhibine ulaştırmak mümkün olamıyorsa, iş iyice aydınlanıncaya kadar malı bekletir. Bâzan bir malın o kadar çok sâhibleri olur ki, onları bulup vermek de mümkün olmaz. Ganimet malından çaldığı eşyâ gibi... Çünkü dağılan binlerce gâziyi bulup haklarını vermek mümkün değildir. Lâyük olan bu gibi parayı fakirlere dağıtmaktır.

3 — Yâhut, ayrılan harâm, âmme menfaatine tahsis edilmiş, harâç olarak alınan ve benzeri paralardan olur. Eu da, köprü, câmi, kervansaray gibi âmme menfaatlerine sarf edilir.

Birinci kısmın hükmünde şübhe yoktur. Fakat fukaraya tasadduk, köprü ve câmi imarı gibi ikinci ve üçüncü kısımlara sarfedilecekleri, dindâr bir kadı bulunursa, ona teslim edip, onun vâsıtasıyla yaptırmak daha uygundur. Kadı, harâma aldırış etmeyen bir zât ise, aslında ona teslim edilen malı tazmin etmek lâzım gelir, nerede kaldı kendisinin tazmine mecbûr olduğu mal? Bu takdîrde kendisine emniyet edilir bir âlimi tavassut ettirir. Bu da mümkün değilse, bizzât kendisi bu muâmeleyi yapar. Çünkü maksad, malı bu yola sarf etmektir.

Şâyet: «Harâm malı sadaka olarak vermenin cevâzına delil nedir? Veyâ mâlikî olmadığı bir malı nasıl tasadduk edebilir? Halbuki bir çokları harâm malın tasadduk edilmesinin câiz olmadığına kaaildirler. Nitekim Fudayl, elinde bulunan iki dirhemini harâm olduğunu anlayınca, onları kayaların arasına savurdu ve: «Ben ancak, helâl ve temiz olan malı tasadduk edebilirim; kendime revâ görmediğim harâmı başkalarına da revâ görmem» dedi, dersin:

Deriz ki: Evet, senin söylediğinin de yolu ve ihtimâli vardır, fakat biz, hadis, eser ve kıyâsa dayanarak onun aksini kâbul ettik.

Hadis: Resûl-i Ekrem'i, (S.A.V.) bir cenâzeden dönüşlerinde, ateş-de kızartılmış bir koyunu yemeğe dâvet ettiler. Sâhibinin izni ve haberi olmadan koyunun alındığını öğrenen Resûl-i Ekrem:

أَطْعِمُوهُمَا الْأَسَارِيَّ

«Bunu esirlere yedirin» diye (432) buyurmasıdır.

(432) Ahmed b. Hanbel, ceyyid isnâd ile Ennâr'ın olan bir zâttan rivâyet etmiştir.

الْمَغْلُوبِ الرُّومِ فِي أَرْضِ الْأَرْضِ وَهُوَ مِنْ بَعْدِ غَلِبِهِمْ مَسْغُولُونَ

«Elif, Lâmi, Mim. Rum (lar) mağlûb oldu. Yakın bir yerde. Halbuki onlar bu mağlûbiyetlerinin ardından gâlib olacaklar» (30 - Rûm: 1, 2, 3) âyeti nâzil olduğu zamân, müşrikler bunu yalanladı ve As-hâb'a: «Bakın, sizin adamınız ne diyor? Mağlûb olan Rûmların ilerde gâlib olacaklarını sanıyor» dediler. Bunun üzerine Ebû Bekir (R.A.), Resûl-i Ekrem'in müsâadesiyle müşriklerle mubahasaya girdi ve muâyyen seneler sonunda ortaya muâyyen mal koydular. İlerde Rûmlar gâlib gelince, Ebû Bekir (R.A.) müşriklerin koydukları malı aldı ve Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.) geldi. Peygamber Efendimiz:

هَذَا شَحْتُ فَتَصَدَّقْ بِهِ

«Bu aldığın harâmdır, bunu tasadduk et» (433) buyurdu. Allah'ın va'd ettiği bu nusret üzerine müslümânlar sevindi. Resûl-i Ekrem, bu müsâadeyi verdikten sonradır ki, kumar harâm edildi (434).

Bu husûsda Sahâbeden gelen diğer rivâyetler: İbn Mes'ûd (R.A.) bir câriye satın almıştı. Bedelini ödemek için bir türlü sâhibini bulamadı. Nihâyet bedelini tasadduk etti ve: «Allah'ım, bu verdiğim, eğer râzı olursa, o mal sâhibi içindir; râzı olmazsa, mükâfatı benimdir» dedi. Hasan-ı Basri'ye: «Taksimden önce ganimet malından çalan kimsenin tevbesi nasıl olur?» diye sorduklarında, Hasan-ı Basri: «Çaldığı ganimet malını tasadduk eder» diye cevâb vermiştir. Rivâyete göre, taksimden önce ganimet malından yüz altın çalan bir kimse, sonra nâdim olarak, parayı zamânın kumandanına götürür. Kumandan: «Ben ne yapayım. ordu dağıldı, kimi bulup kime ödeyeyim» deyerek parayı kabûl etmez. Bunun üzerine adam, Muâviye'ye gider, o da kabûl etmez. Nihâyet âbidin birisine gider. O da: «Bunun beşte birini Muâviye'ye ver; çünkü o Emîr olduğu için, beşte biri onun hakkıdır. Diğerini de sadaka olarak dağıt» der. Adam da aynı maksadla Muâviye'nin huzûruna gider. Muâviye: «Bu kadar şeyi anlayamadık» diye kendisine esef eder.

(433) Bu gibi bahisleşmelerde karşılıklı para konursa, kumar olduğu için harâmdır. Ama para yalnız bir taraftan konursa, helâldir. (Mütercim)

(434) Hadis'i, Tirmizî ve Hâkim rivâ'et ettiler. Hakim, sahîh olduğunu söyledi. Fokat «Bu aldığın harâmdır, onu tasadduk et» ilâvesini, Beyhakî «Delâilü'n-Nübüvve's»de İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel ve Hâris-i Muhâsibî gibi vera' sâhibi bir çok kimseler de bu fikre kaail olmuşlardır.

Kıyâsa gelince: Sâhibini bulmaktan ümidi kesilen bu şervetin iki hâli vardır: Ya kaybolup gidecek, veyâ bir hayra sarf edilecektir. Bunu denize atmadansa, bir hayra sarf etmenin daha muvâfık düşeceği meydândadır. Çünkü bu serveti suya atmakta ne bize, ne de mal sâhibine bir kârı vardır. Fakat bir fakirin eline verilirse, fakir, mal sâhibine duâcı olur. Bu sûretle hem fakir faydalanır, hem de mal sâhibi. O hâlde, sâhibinin ihtiyârı yok diye, bunu tercih etmemeğe sebep yoktur. Bâhusûs sahih haberde:

إِنَّ لِلزَّارِعِ وَالْعَارِسِ أَجْرًا فِي كُلِّ مَا يَصِيبُهُ النَّاسُ وَالطُّيُورُ مِنْ ثَمَارِهِ وَزَرْعِهِ

«Ziraatle ve meyvecilikle uğraşan kimsenin mahsûl ve meyvesinden, insân olsun kuş olsun, her kim ne yerse, sâhibine mükâfatı vardır» (435) diye vârid olmuştur. Halbuki ihtiyârı yoktur.

«Ben ancak helâl ve temiz olanı tasadduk ederim» diyen zât da dâvasında haklıdır. Çünkü o, kendi hesâbına mükâfat bekler. Bu ise ancak helâl ve temizde aranır. Fakat biz, ecir değil, kul hakkından kurtarmanın çâresini aramaktayız. Bunun için bu malı atalım mı, yoksa bir fakire mi verelim? diye düşündük ve fakire verilmesini atılması üzerine tercih ettik.

Yine: «Ben kendim için râzı olmadığım şey'e başkası için de râzı olmam» diyenin sözü de doğrudur. Fakat bu malın bize harâm olması, ona muhtâç olmadığımız içindir. Fakat yoksul fakire şer'i'at bunu helâl etmiştir. Şer'i maslahat, bir şeyin helâl olmasını kabûl ederse, bizim de onu helâl tanımamız lâzımdır. Fakire helâl olduğu için, bize de ona helâl olması ile hükmetmek vâcib olur. Hattâ biz, biraz daha ileri giderek, bu gibi sâhibsiz mallardan, fakir ise kendisine ve âile efrâdına da tasadduk edebilir, deriz. Fakir olan âilesine verir. Çünkü fakir olunca âilesinden olmak buna mâni değildir ve belki hârice tasadduk etmeden, onların ihtiyâçlarına vermek, daha evlâdır. Kendisine gelince, o da fakir olduğu için ihtiyâcı nisbetinde bu harâmdan kendisine ayırması câizdir. Bu asıl üzerine de bir kaç mes'ele anlatalım:

MES'ELE:

(Zâlim) sultândan, eline mal geçtiği zamân, bâzıları: «O malı sultâna îade eder» demişlerdir. Sultânın, kendi boynuna asdığı halkayı,

(435) Buhârî, Enes'den (R.A.) rivâyet etti. Meâl, aynı olmakla beraber, ifâde tarzı biraz farklıdır.

ona îade eder. Böyle yapması, o malı tasadduk etmesinden daha hayırlıdır. Hâris-i Muhâsibî'nin ihtiyârı budur. Diyor ki: «Adam bu malı nasıl tasadduk edebilir? Belki bu malın bir sâhibi vardır, onu da sultân bilir. Şâyet bu gibi malı tasadduk câiz olsaydı, sultândan çaldığını da tasadduk câiz olacaktı». Diğer bâzıları da şöyle diyorlar: «Sultânın, bu malı sâhibine vermiyeceğini bilirse, o zamân malı ona teslim etmez, belki sadaka olarak dağıtır. Çünkü malı ona vermek, zulme yardımdır. Zulmün sebeblerini çoğaltmak ve mal sâhibinin hakkını zayıf etmek olur.»

Burada muhtâr olan, şudur: Bu malın muâyyen bir sâhibi olup, sultânın bu malı sâhibine vermiyeceğini bilirse, o zamân bu malı sultâna vermeden mal sâhibi adına tasadduk etmesi daha hayırlı olur. Eger malın muâyyen bir sâhibi yoksa, o zamân âmmenin hakkıdır. Yine bunu sultâna teslim etmek, âmme hakkını kaybetmek, zulmünde sultâna yardım etmek ve fakirin, mal sâhibine duâ etmesini yok etmektir ki, bu apaçık meydândadır. Bizzât kendisi sultândan almayıp mîras yolu ile eline böyle bir mal geçtiği zamân, bu, sâhibi bulunmayan yitik bir mal gibidir. Mal sâhibi adına bu malı tasadduk etmekte dilediği gibi tasarruf edemez, fakat mala sâhib olabilir. Zengin de olsa, bulduğu mala mâlik olabilir, yâni onu kendine mâl eder ve sâhibine borçlanır. Çünkü bunu mübâh yoldan elde etmiştir. Fakat sultândan gelen servet, mübâh olmadığı için, onu temellük edemez, ancak tasadduk edebilir (436).

MES'ELE:

Bir kimsenin eline sâhibi bulunmayan bir mal geçtiği zamân, fakir ise ihtiyâcı nisbetinde bu maldan alması câizdir, dedik. Fakat «Esrâr-ı Zekât» da anlattığımız gibi, ihtiyâç miktarı ihtilâfıdır. Bâ-

(436) Bulunan bir mâli, ilân edip bir yıl beklettikten sonra, onu kendine mâl edebilir mi, edemez mi? Bunda ihtilâf edilmiştir. İmâm Mâlik ve İmâm Şâfi'ye göre, mâli bulan adam, ister fakir ister zengin olsun, bulunan madde ister para ister eşyâ ve isterse canlı mâl olsun, gerekli ilânâtı yapıp bir yıl beklettikten sonra, onu kendi zimmetine alabilir. Ayrıca İmâm Mâlik, bu adam muhayyerdi; dilerse emânet olarak elinde bulundurur, telef olursa bir şey lâzım gelmez, dilerse tazmîn şartıyla ya tasadduk eder, veya kendi zimmetine alır. İmâm-ı A'zam'a göre: Zengin olan kimse, yitiklerden bulduğu hiç bir şeyi kendisine mâl edemez ve ondan faydalanamaz. Ancak tazmîn şartıyla tasadduk edebilir. Bu da on dirhemden başı olursa, hemen orada bir ilân kâfidir. On dirhemden yukarı ise, o muhitte bir sene ilân edip, muhâfaza etmesi şartıyledir. Bu müddetten sonra sâhibi çıkarsa, isterse mâlini alır, isterse, onun tasadduk ettiğini kendi nâmına kabûl eder. Bulan adam fakir ise, bu müddet hilâmında tazmîn şartı ile bu maldan intifa edebilir. İmâm Ahmed'e göre: Bulunan para ise, zengin olsun fakir olsun, tazmîn şartıyla intifa edebilir. Başka bir eşyâ ise, onu kendisine mâl edemez, tasadduk eder.

zıları, kendisinin ve âile efrâdının bir yıllık nafakasını alabilir ve becerebiliyorsa, bununla alış-veriş de yapar, dediler. Muhâsibî'nin ihtiyârı budur. Fakat yine Muhâsibî diyor ki: Tamâmen bunu tasadduk edip, Allah'tan helâl nafaka beklemesi daha makbûldür. Eğer buna gücü yetmezse, onunla yiyecek alması, yâhut ticâret için onu baş para kabûl etmesi ve ondan meşrû bir sûrette kazanç sağlaması ve başka helâl nafaka bulduğu günlerde, o helâl nafakayı tercih etmesi, başkasını bulamayınca ona mürâcaat etmesi ve helâlinden buldukça önce yediklerini tasadduk etmesi ve bunu borç gibi saklaması da câizdir. Aynı zamanda böyle bir paradan yemek mecbûriyetinde kalınca, mümkün olduğu kadar, yalnız ekmekle yetinmeli, et almamalıdır. Şâyet etsiz olmuyorsa, isrâfa kaçmamalıdır. Muhâsibî'nin, bu anlattıklarına diyecek yoktur, ancak yediğini borç olarak kabûl etmekte biraz düşünülür... Vera' olarak, bunu borç kabûl etmenin daha güzel olacağına şübhe yoktur. Helâlini bulduğu zamân, onu tasadduk eder fakat bu gibi mal, sadaka olarak verilen bir fakire böyle bir borç terettüp etmediğine göre, fakirliği yüzünden alana da böyle bir borcun terettüb etmemesi lâzımdır. Bilhassa, eline mîrasdan geçmiş olan mallarda, belki kendisi gasbetse, o zamân kendi hakkında bir cezâ tatbiki kabilinden böyle bir şey düşünülebilirdi, fakat o da yoktur.

MES'ELE:

Elinde helâl, harâm ve şübheli mal bulunup da, bütün serveti ancak ihtiyâcı nisbetinde olan kimse, — çoluk çocuğu varsa — şahsen kendisi daha çok mes'ûl olduğu için, helâl kısmını kendisine ve şübheli kısmını da âile efrâdına; küçük çocuklarına ve hizmetçilerine yedirmeği tercih etmelidir. Daha büyük harâma yaklaşmamak şartıyla, büyük çocuklarını da bu şübheli şeylerden korur. Şâyet, daha büyük harâma gideceklerse, ihtiyâç miktârı onlara verir. Hülâsa, başkası hakkında mahzûrlu olan her şey, kendi hakkında daha çok mahzûrludur. O da, onun bile bile yemesidir. Halbûki âile efrâdı, çok defâ yediklerinin ne olduğunu bilmediklerinden mâzûr görülebilirler. Çünkü idâreyi kendi eline almamışlardır. Binâenaleyh, evvelâ kendisine sonra diğerlerine helâl nafaka te'mîn etsin.

Bizzât kendisi yiyeceği ve giyeceği ile, tedâvi, boya, çamaşır yıkamak, hamal ücreti, siva, yağlanmak, ev tâmiri, hayvan kirası, ateş yakmak, odun parası ve ışık masrafları gibi, diğer masrafları arasındakı mütereddit kalırsa, yâni hepsini helâlinden ödemeyip, bir kısmını helâlden ve diğer kısmını da şübheli şeylerden ödemek zarûreti hâsıl olursa, yiyecek ve giyeceğine helâlini ayırmalı, diğer masrafları da şübheli olandan görmelidir. Çünkü bedeni ile alâkalı kısımların helâl olması daha evlâdır. Bu vaziyet, yalnız yiyeceği ile giyeceği arasında

olursa, yiyeceğinin helâl olmasını tercih eder. Zîra et ve kanına karışan, giydiği değil, yediğidir. Harâmdan biten her et, Cehennem'e daha lâyıktır. Elbisenin faydası kendisini sıcaktan, soğuktan koruyarak, setr-i avret etmek ve bedenini görünmekten korumaktır. İşte benim görüşüm budur. Hâris-i Muhâsibî ise: Helâl parasını elbiseye verir; çünkü yediği kısa bir müddet sonra gider, fakat elbise uzun zamân sırtında kalır. Nitekim hadis'de:

«Bir dirhemi harâm olan on dirhem ile alınan elbise içerisinde kılınan namâz kabûl olmaz» buyurulmuştur. Bu da bir ihtimâl olmakla beraber, buna benzer. Karnında harâm lokma olanın ibâdeti kabûl olmayacağına, harâmdan biten etin Cehennem'i hak ettiğine dâir bir çok rivâyetler vardır. Her hâlde eti ve kemiği helâlden beslemeğe dikkat etmek daha evlâdır. Bunun için Ebû Bekir (R.A.), bilmeyerek içtiği südü kusdu. Maksadı, harâmdan beslenen et ve kemiğinin bulunmaması idi.

Şâyet, bunların hepsi kendisine bağlı, kendi maksad ve gâyesine tâbi şeylerdir. Kendisi ile nafakası üzerine borç olanların veyâ kendi ihtiyâcı için sarf edeceği şu cihet ile bu cihetin ne farkı vardır, bunların hepsi aynı değil midir? dersin:

Deriz ki: Râfi' b. Hadiç rivâyeti ile gelen hadis'de, bunu anlatmıştık. Şöyle ki: Râfi' öldüğü zamân, bir devesi ve bir de kan alıcı kölesi vardı. Resûl-i Ekrem'e, kan almaktan alınan ücretten sorduklarında, ondan men etti. Tekrâr tekrâr sordular, her def'asında men' edince: «Yetimler var, yâ Resulallah» dediklerinde, Resûl-i Ekrem: «O hâlde onun kazancını deveye yedirin» buyurdu ki, bu, yetimlerinin yemesi ile hayvanın yemesi arasındaki farkı gösterir. İşte, diğerlerini de buna kıyâs et.

MES'ELE:

Elindeki harâm paradan diğer fakirlere vereceği zamân, bolca vermeli; kendi çocuklarına vereceği zamân ise, iktisâda riâyet etmeli, kendisi için harcayacaksa, mübrem ve zarûrî ihtiyâcını geçmemelidir. Bu üç mertebeye riâyet etmelidir. Meselâ, kendisine fakir bir misâfir geldiği zamân, ona bolca yedirmeli, zengin adam geldiğinde ona yedirmemelidir. Ancak, kendisi dışarda bulunduğu bir sırada veyâ gece vakti evine gelen misâfir zengin de olsa — o vakitte başka bir şey bulunmadığı için — yine fakir sayılır. Gelen misâfir fakir fakat şübhelî şeyleri yemekten sakınan müttakilerden ise, o zamân hem yemeği hazırlar, hem de misâfiri aldatmamak için yemeğin helâliyet dere-

cesini kendisine söyler. Dostunun hoşlanmıyacağı bir şey ile ona ikrâm etmek doğru olmaz. «Bilmediği için bir şey lâzım gelmez» demek de doğru değildir. Bilmeyerek yese de harâm lokma mideye girince kalbe kasvet getirir. Bunun için Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer (R. Anhuma), bilmeyerek içtikleri südü hemen kusmuşlardır. Bizim, bu gibi harâmın, fakirlere helâl olması ile fetvâ vermemiz bir zarûret karşılığıdır. Yoksa helâl ile kaabil-i kıyâs değildir. Bu, tıpkı zarûret zamânında (ölmeyecek derecede) domuz ve şarabın helâl kılınmasına benzer ki, bu hüküm onların helâllar sınıfına girmesi neticesini doğurmaz.

MES'ELE:

Anne ve babasının servetinde harâm veya şübheli kısım varsa, — onlar kızsalar da — onlarla yemekten kaçınmalı ve sırf harâm olanı yemekten çekinmelidir. Çünkü Allah'a isyân edilecek yerde mahlûka itâat olmaz. Şâyet, yalnız şübheli ise, o zamân, anneye, babaya itâat etmekteki vera' ile, şübheli olan şeyi yemekten kaçınmak arasındaki vera', muâraza hâlinindedir. Belki anne ve babaya itâat daha kuvvetli ve hattâ vâcibdir. Buna göre, gönül hoşluğu ile yemeye-bilirse ne âlâ, aksi takdirde muvâfakat eder ve ağır yemek, lokmayı küçük almak sûretiyle az yemeğe gayret eder, çok yemez. Zira çok yemek, aldanmaktır. Kardeş ve kızkardeş haklarına riâyet lâzım olduğu için, onlar da aynı hükümde sayılır. Bunun gibi, annesi, şübheli bir elbiseyi kendisine giydirmek ister ve giymediği takdirde kırılacağını anlarsa, yanında elbiseyi giyer, hâricte ise çıkarır ve mümkün mertebe o elbise ile namâz kılmamağa gayret eder. Annesinin yanında zarûri olarak kılar. İşte, ayrı ayrı iki vera'ın sebepleri muâraza ettiği zamân, bu inceliklere dikkat etmesi lâzımdır.

Hikâye olunduğuna göre, Bîşr-i Hâfî'ye annesi bir hurma verdi ve yemesini ısrarla istedi. Bîşr, annesinin hâtırı için hurmayı yedi ve hemen dışarı çıkarak yediği hurmayı kustu. Peşinden çıkan annesi de bunu gördü. Böyle yapmakla hem annesinin rızasını almış ve hem de midesini şübheli şeyden korumuş oldu.

Ahmed b. Hanbel'e; «Bîşr'e, şübheli şeylerde ana babaya itâat olur mu? diye sorduklarında, hayır olmaz, dedi. Siz ne dersiniz?» dediler. Ahmed b. Hanbel: «Bîşr, çok ileri gitti» dedi. Yine Ahmed b. Hanbel'e: «Abadanlı Muhammed b. Mukatil'e (437) aynı soruyu sor-

(437) Sâdık ve âbid bir zâttır. 236 Hicride ölmüştür. Ebû Dâvûd «Kitâbü'l-Merâsîl» de kendisinden rivâyet etmiştir.

duklarında: «Annene habana itâat eyle» dedi, «Buna ne buyurursunuz?» dediklerinde, Ahmed b. Hanbel (Allah rahmet etsin): «Benim için de en güzeli budur. Onlarla idâre etmek, ne güzeldir» dedi.

MES'ELE:

Bütün serveti harâm olan kimsenin Hac, Zekât ve mâli kefâret diye bir borcu olmaz. Çünkü o, müflistir. Aynı zamanda Zekât, malın kırkta birini vermektir. Bu kimseye ise, malının hepsini vermek borçtur. Malın asıl sâhibini bulduğunda, ona, bulamadığında fakirlere verecektir. Daha Hac, Zekât veya mâli kefâretler gibi borçlar nerede kaldı?

Helâl ve harâma ihtimâli olacak şekilde şübheli servete mâlik olup, bunu, elinden çıkaramamış ise, helâl olması ihtimâline binâen, haccetmesi lâzımdır. Hac, ancak fakirlikle düşer. Haibuki bunun fakirliği kat'i olarak belli değildir. Allahü Teâlâ.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا

«Yol bakımından gücü yetenlere Beyti ziyâret etmek, insânları üzerinde Allah'ın hakkıdır» (3 - Âl-i İmrân: 97) buyurmuştur. Harâm olması kuvvetle muhtemel olan malın ihtiyâçtan fazlasını dağıtmak vâcib olursa, zekâtını vermesi evleviyetle sâbit olur. Kefârete borçlandığı zaman, hem kefâret verir, hem de orucu tutar. Bu sûretle şübheden kurtulmuş olur. Hattâ bâzıları, bu gibi servet sâhiblerine para tasadduk etmek değil, oruç tutmak lâzım geldiğini söylemişlerdir. Çünkü bunlarda servetin olduğu gerçek olarak bilinmemektedir. Muhâsibî de bunu tercih etmiştir. Bize göre, harâm ihtimâli gâlib olduğu için, kaçınması ve elinden çıkarması ile hükmettiğimiz şübheli yerlerde iki tarafını toplar. Yâni hem oruç tutar, hem de kefâret verir. Oruç tutar; çünkü hükmen müflistir. Yedirir sadaka verir; çünkü hepsini vermekle mükelleftir. Aynı zamanda malın helâl olmak ihtimâli de vardır. Bu bakımdan da oruç ile değil, kefâret vermekle borcunu ödemesi lâzımdır.

MES'ELE:

İhtiyâcı için kendisine ayırdığı harâm para ile nâfile haccetmek isteyen kimse, şâyet hacca yaya gidecekse, bunu yapmasında beis yoktur; çünkü durduğu yerde yiyeceği malını Hac yolunda yemesi arasında bir fark yoktur. Fakat vâsıta tutmak mecbûriyetinde ise,

memlekette bu gibi parayı vâsitaya veremediği gibi, Hac yolunda da veremez. Şâyet, aradan zamân geçmekle eline helâl servet geçip, helâl ile haccdebilmek ihtimâli varsa, harâm ile yaya olarak hacca gitmeden, beklemesi daha evlâdır.

MES'ELE:

Şübhell mal ile farz olan hacca çıkan kimse, hiç olmazsa yiyeceğinin helâl olmasına dikkat etsin. Eğer buna tamâmen gücü yetmiyorsa, ihrâma girip, ihrâmdan çıkıncaya kadar helâl yemeye gayret etsin. Buna da gücü yetmiyorsa, helâ arefe günü Allah'ın huzûrunda duâ ile meşgûl iken, yiyip giydiğinin harâm olmamasına dikkat etsin, midesinde ve sırtında harâm bulunmasın. Biz, her ne kadar, bu câiz şu câiz dedikse de, bunları hep zarûret kabûl ettik, yoksa hiç birini helâl ve temiz mertebesine yükseltmedik. Şâyet buna da gücü yetmiyorsa, bunun üzüntü ve sıkıntısını gönlünden eksik etmemelidir. Umulur ki Allahü Teâlâ kendisine rahmet ile nazar eder ve kusûrlarını bağışlar.

MES'ELE:

Adamın biri Ahmed b. Hanbel'e:

— Babam öldü, malı da var fakat muâmelesi çürük olan (yâni servetinde harâm bulunan) kimseler ile de alış-veriş ederdi, ne yapmamı tavsiye edersiniz? diye sordu. Ahmed b. Hanbel:

— Onunla olan kârını ayır ve dağıt, buyurdu. Adam:

— Ayrıca borcu da var, alacağı da, deyince, Ahmed b. Hanbel:

— Babanın borcuna mahpûs kalmasını istemezsen, borcunu da ver alacağını da al, buyurdu. İmâm'ın bu görüşü doğrudur. Harâm miktarını çıkarmayı uygun buldu ve baş parayı kendi helâl malı olarak kabûl etti.

BEŞİNCİ BÂB

BU BÂB SULTÂNLARIN HEDİYE VE YARDIM OLARAK
VERDİKLERİ PARALARLA BUNLARIN HELÂL VE
HARÂM OLANLARI BEYÂNINDADIR.

Bilmiş ol ki, sultânlardan mal alan kimsenin üç husûsa dikkat etmesi lâzımdır:

- 1 — Bu servetin, sultânın eline nereden geçtiğine,
- 2 — Kendisi hangi sıfatla bu servete sâhib olduğuna,
- 3 — Kendi vazîyetine ve emsâline nisbetle aldığı miktarı hak edip etmediğine dikkat etmelidir.

BİRİNCİ HUSÛS

Bu servetin sultânın eline nereden geçtiğini aramak beyânındadır.

Sultânlara alması helâl olan ve mâiyetinin ortak olduğu şeyler iki kısımdır:

a — Düşmândan savaşla alınan ganimet malı ile, müsalâha ve şartlara bağlı olarak alınan haraç ve cizye,

b — Müslümânlardan alınan mallardır. Müslümânlardan alınanların yalnız iki şekli helâldir. Bunlar da, vârisi ve sâhibi bulunmayan mallarla, mütevellisi olmayan vakıflardır. İslâmın ilk devirlerinde alınan sadakalar ise, şimdi alınmadığı için, bunlardan bahsetmiyoruz. Bunlardan başka, müslümânlardan haraç, müsâdere ve rüşvet yolu ile alınan bütün mallar, harâmdır.

Bir kimseye, sultân tarafından, yaptığı vazîfeye karşılık, hediye, yardım veya âtiyye olarak verilen para, sekiz hâlden hâli değildir. Ya cizyeden (438), ya sâhibsiz mirastan, yahut vakıftan, yahut sultânın ihyâ ettiği arâziden, yahut satın aldığı malından veya müslümânlardan alınan haraçtan, yahut satıcılardan alınan paralardan ve yahut da hazinedendir.

(438) Müslümânlar arasında yaşayan gayr-ı müslimlerden alınan vergidir.

Birincisi: Birinci kısımdan olan cizyenin beşte dördü (yol, köprü inşaatı, savaş masrafları, kadı ve ulemâ ücreti gibi) âmme ihtiyâçlarına, beşte biri de (zekât kısmında anlatılan) muâyyen cihetlere sarfedilir.

Cizye, bu anlattığımız cihetlere — miktarını aşmadan — uygun bir şekilde sarfedilmiş ve meşrû bir şekilde de alınmış ise, helâldir (439/a). Bir dinar veya dört dinardan fazla olmayacak. Bu da içtihad mevzûdudur.

Bu gibi içtihadlarda sultân, dilediği gibi yapar. Ayrıca cizyeyi veren zimminin de kazancının meşrû olması, zalim sultânın işinde çalışmış olmaması, içki satarak servet edinmemesi, sabi ve kadın olmaması da şarttır; çünkü bunlardan cizye alınmaz.

İşte, cizyede aranacak vasıflar ve dikkat edilecek husûslar, bunlardır. Miktarına, vasfına, kimin ve ne miktar tasarruf ettiğine dikkat etmek lâzımdır.

İkincisi: Miraslar ve sâhibi bulunmayan mallardır. Bunlar da âmmenin maslahatı içindir. Burada da dikkat edilecek husûs şudur: Malın kimden geldiği, helâl mi, harâm mı, şüpheli mi olduğu (ki her birinin hükmü anlatılmış) dır. Şâyet harâm olmadığı anlaşılırsa, bu sefer alana bakılır; hakkı mıdır ve hakkı kadar mı kendisine verilmiştir.

Üçüncüsü: Mutevellisi bulunmayan vakıflardır. Bunlarda da mirasta aranan vasıflar aranır. Fazla olarak, vâkıfın şartı da gözönünde bulundurulur ve alınanın, onun bütün şartlarına uygun olup olmadığı araştırılır.

Dördüncüsü: Sultânın işlettiği arâzidir. Burada hiç bir şart aranmaz; çünkü sultân, kendi mülkünden dilediğine dilediği kadar verebilir. Yalnız burada işçilerinin ücretlerini tamamen ödeyip ödemediği ve paralarını helâlden mi, yoksa harâmdan mı verdiği aranır. Çünkü arâziyi ihyâ; su akıtmak, çeperini yapmak ve arâziyi işlemekle olur. Sultân, bu işleri bizzât yapamaz. Şâyet bu işleri zorla yaptırmışsa, helâl olmaz. Şâyet çalışan işçilerin ücretlerini harâmdan ödemişse vukarıda izâret ettiğimiz gibi, bu da şüphelidir.

(439/a) Eski Hanîfe'ye göre, cizyeden beşte bir alınmaz; çünkü bu harbî yolu ile alınmamıştır. Resûl-i Ekrem bunlardan beşte bir almazdı. Cizyede mâlîet şarttır. Yine İmâmı Azam'a göre, işçilerden yılda 12, orta halli olanlardan 24, zenginlerden ise 19 dirhem alınır. İmâm Mâlik'e göre, zengin fakir hepsinden 4 dinar altın ve 10 dirhem gümüş alınır. İmâm Şâfi ise, zengin olsun fakir olsun borç olan, bir dinardır, denir. İmâm Ahm'den bu husûsta dört rivâyet vardır. Rivâyetin biri, sultânın takarrûrına bağlıdır ne alması olur, şeklindedir.

Beşincisi: Sultânın veresiye satın aldığı mâllardır. Şübhesiz bunlar, onun mâludur. Bunlarda da dilediği gibi tasarruf edebilir. Ancak borcunu helâlden veyâ harâmdan ödeme ihtimâli vardır. Bu vaziyet karşısında bu mâl, bâzı hâllerde helâl ve bâzı hâllerde de harâm olur ki, bunun açıklaması yukarıda geçti.

Altıncısı: Müslümânlardan alınan haraçtan veyâ müsâdere edilen mâllardan alınan paralardır. Bunlar, hiç bir şübhe kabûl etmiyecek şekilde harâmdır. Bu zamânda (Hicrî beşinci asırda) verilen paraların çoğu bu kabildendir. Ancak Irak arâzisi müstesnâdır; çünkü Şâfiî'ye göre, bu arâzi, müslümânların maslahatına sarfedilecek vakıflardandır (439/b).

Yedincisi: Sultânın işçilerinden alınan paralardır. Şâyet bu adamlar, başka bir yerden para almıyorlarsa, bunların parası, sultânların parası gibidir. Şâyet çoğu zamân hâriçte çalışıyorlarsa, verdikleri, sultâna yapılmış istikrâz kabûlindendir. Hazîneden bedelini alacaklardır. Bu def'a bozukluk maddenin kendisine değil, bedeline teveccüh edecektir. Bedeli harâm olanın hükmü, yukarıda geçmiştir.

Sekizincisi: Hazînedeki paralardan veyâ helâl hafâm seçmeden âmiller [tahsildarlar] nezdinde toplanan paralardır. Şâyet hazîne tamâmen harâmdan meydâna geliyorsa, alınan para da harâmdır. Eğer helâl ve harâm karışık ise ve kendisine verilen helâlden olmak ihtimâli varsa, kalbine danışarak alabilir. Eğer harâmdan olduğu daha kuvvetle muhtemel ise — ki bu asırlarda ekseriyetle sultânların ser-

(439/b) Ve halkı icarcıdır. Hz. Ömer (R.A.), gazilerin gönlünü hoş etmek için, böyle yapmıştır. İmâm-ı A'zam, arz-ı sevâd denen Küfe ile Basra ve cebren alınıp yine sâhibleri iskân ettirilen veyâ sulh yolu ile fethedilen yerler, tamâmen arâzi-i harâciyyedir. Zîrâ Hz. Ömer, Irak'ı fethettiği vakit, bir çok sahâbe huzûrunda oraya haraç koymuştur. Bunun gibi Amr b. el-Âs (R.A.); Mısır'ı fethettiği vakit, yine oraya haraç koymuştur. Şam'a haracın konmasında bütün sahâbenin ittifakı vardır. Bunun gibi Irak arazisi, sâhiblerinin mâludur ve onlara haraç konmuştur, dedi. Ebû Bekir el-Cessâs, İmâm Şâfiî'nin anlattığı bir kaç yünden galattır, dedi: 1 — Hz. Ömer (R.A.), gazilerin gönlünü hoş etmemiş, bilâkis onlarla münâzara etmiş ve arâziye haraç koymuştur. Bilâl ve arkadaşları, buna râzı olmamış ve Hz. Ömer'in (R.A.) bunlara canı sıkılmıştı. 2 — Zimmîler, ganimet sâhiblerini arâzilerine sokmadılar, onların muvâfakatiyle olsa arâziye girmeleri lâzımdı. 3 — Zimmîler de muvâfakat etmedi. Eğer icâre olsaydı muvâfakatlari lâzımdı. 4 — Hz. Ömer ile aralarında icâre akdolunmamıştır. 5 — Arâziyi görmemek, icâre anlaşmasına mânidir. 6 — Müddeti mâlûm olmayan icâreler, sahîh değildir. 7 — Haraç, ebedidir, fakat icâre ebedî olamaz. 8 — İcâre, müslümân olmakla sâkit olmaz fakat haraç, sâkit olur. 9 — Hz. Ömer, hurmalıklardan da haraç aldı. Halbuki bunlardan icâr almak câiz değildir. 10 — Sahâbeden bir cemâat satın aldılar. Halbuki icâr olan yer satın alınmaz.

vetleri böyledir.--- ellerinde helâl, yok gibidir. İşte bunda ihtilâl edilmiştir. Bâzıları, harâm olduğu kat'i olarak bilinmeyen her şey alınır, dediler. Diğer bâzıları ise, helâl olduğu kat'i olarak bilinmeyen hiç bir şey alınmaz ve şübheli şey, aslâ helâl olmaz, dedilerse de her iki taraf da ifrât etmiştir. İtidâl, anlattığımız gibi, harâm olması gaalip ihtimâl ise, harâmdır. Helâli gaalip olup, içinde kat'i olarak harâm bulunuyorsa, burada biz tevakkuf ediyor ve kat'i bir hükme varamıyoruz.

Alınan kısmın kat'i olarak harâm olduğu bilinmeyen şeylerde, helâl ile harâm karışmış olan sultânların mâlini almak câizdir, diyenler, şu rivâyetlere dayanmışlardır: Sahâbeden pek çoğu, zâlim hükümdarlara yetiştii ve onların atiyyelerini kabûl ettiler. Bunlardan bâzıları (Hicri 57, 58 veyâ 59'da 85 yaşında ölen) Ebû Hüreyre, (Hicri 74 yılında ölen ve sahâbenin ileri gelenlerinden olan) Ebû Saïd el-Hudri, (57 yaşında iken Hicri 48 yılında ölen) Zeyd b. Sâbit, (Muâviye devrinde İstanbul'da gâzi olarak 51, 52 veyâ 55'de ölen) Ebû Eyyüb Hâlid b. Zeyd el-Ensâri, (51 veyâ 56 Hicride İstanbul'da vefât eden) Cerir b. Abdullah, (94 yaşında, 72 veyâ 79 Hicri yılları arasında ölen) Câbir b. Abdullah el-Ensâri, (103-107 yaşları arasında, 68-79 Hicri yıllarında ölen) Enes b. Mâlik ve (63 yaşında 64 Hicride ölen) Müsevvir b. Mahreme (Allah hepsinden râzı olsun) gibi zâtlardır. Ebû Saïd el-Hudri ve Ebû Hüreyre, Mervân ve Yezid b. Abdûlmelik gibi Emevî hükümdarlarından «idrârâ» almışlardır. İbn Ömer ve İbn Abbâs (R.A.) gibi zâtlar da Haccâc'dan para aldılar. Tâbiin'in ileri gelenlerinden olan Şa'bi, İbrâhim Nehai, Hasan-ı Basri ve İbn Ebi Leylâ gibi zâtlar da bunlardan para almışlardır. İmâm Şâfiî de Harun er-Reşid'den bir def'ada bin altın almıştır. İmâm Mâlik de (Saffâh, Mansûr ve Mehdi gibi) hükümdarlardan çok mâllar almıştır. Hz. Ali (R.A.) de: «Sultânın verdiği al. Onun sana verdiği helâldendir ve helâlden aldığı daha çoktur.» buyurdu. İşte onların delilleri bunlardır.

Bunlardan atiyye almayanlar, harâma düşer korkusu ile din ve diyânetlerini muhâfaza eden vera' sâhibi kimselerdir. Ebû Zer'in (R.A.), Ahnef b. el-Kays'a: «Garaz ve ivâz taşımayan hediye al. Garaz ve ivâzlı olup, dininizi lekeleyecekse, almayın.» dediğini düşünsene.. Ebû Hüreyre (R.A.) ise: «Verileni alırız, verilmediği zamân da, niçin vermiyorsunuz, verin, demeyiz.» demiştir. (Tâbiinden olan) Saïd İbn Müseyyeb'in rivâyetinde, Emevî halifelerinin birincisi olan Muâviye (R.A.), Ebû Hüreyre'ye (R.A.) atiyyesini verdiği zamân, bir şey demez alırdı. Geciktiği zamân, «niçin gecikti?» diye, Muâviye'ye itâb ederdi, demiştir. (Yine Tâbiinden olan) Şa'bi'nin Mesrûk'dan ri-

vâyetinde «Atiyyelerin men'edilmesi atiyyelerin bizatihi haram olduklarından değil, belki atıyyeyi alanları ateşe, yâni harama sürüklediği içindir», demiştir. Nâfi' (440) Abdullah b. Ömer'den (R.A.) rivâyetinde, Muhtâr (441) kendisine hediye gönderir, Abdullah da bunu kabûl eder ve: «Kimseden bir şey istemem, kimsenin verdiğini de reddetmem.» dediğini rivâyet etmiştir. Hattâ Muhtâr, bir def'a kendisine bir deve hediye etmiş ve bu deveye «Muhtâr'ın devesi» adını vermiştir. Fakat bu rivâyet, şu rivâyete muârizdir: İbn Ömer (R.A.) herkesin hediyesini kabûl eder, ancak Muhtâr'ın hediyesini reddederdi. Bu rivâyet, daha kuvvetlidir (442).

Yine Nâfi'nin rivâyetinde, İbn Ma'mer, İbn Ömer'e (R.A.) altmış bin dirhem hediye gönderdi. İbn Ömer de bunu orada bulunanlara taksim etti. Tam bu esnâda bir isteyici geldi. İbn Ömer, hediyyeyi taksim ettiği kimselerden borç alarak ona verdi. Hz. Ali'nin (R.A.) oğlu Hz. Hasan. (R.A.), Hz. Muâviye'nin (R.A.) yanına gittiği zamân, Muâviye Hz. Hasan'a: «Şimdiye kadar kimseye vermediğim ve bundan sonra da vermiyeceğim bir câizeyi [hediye] sana takdim edeceğim» dedi ve dört yüz bin dirhem verdi. Hz. Hasan da bunu kabûl etti. Habîb b. Ebî Sâbit (443) diyor ki: «Muhtâr'ın İbn Ömer ve İbn Abbâs'a (Allah kendilerinden râzı olsun) verdiği hediyeleri gördüm. Onlar da bu hediyeleri kabûl ettiler.» «Onlara verilen hediyeler ne idi?» diye soranlara: «Yiyecek ve giyecek eşyası idi.» dedi.

Zübeyr b. Adiy, Selmân'dan rivâyetinde, şöyle diyor: Selmân-ı Farsî (R.A.): «Sultânın işlerinde çalışan bir dostun veya ribâ yiyen bir tüccâr, seni dâvet ettiği veya sana bir hediye verdiği zamân, onu al; çünkü kârı sana, günâhı onadır.» demiştir. Ribâ yiyende hüküm bu olunca, zâlimde de aynıdır. Câfer Sâdık'ın, babası Muhammed'den rivâyetinde, büyük dedeleri Hasan ve Hüseyin (Allah kendilerinden râzı olsun), Hz. Muâviye'nin câizelerini kabûl ederlerdi. Hakîm b. Cübeyr (444) anlatıyor: Fırat nehrinin suladığı arâzinin a'şar tah-

(440) Nâfi', Abdullah'ın azâdlı kölesidir. Sikâ'dandır ve çok hadis rivâyet etmiştir. 116 Hicride ölmüştür.

(441) Muhtâr'ın künyesi Ebû İshak'tır. Sakafi kabilesindendir. Ashâbdan değildir. Rivâyetleri de makbûl değildir. Babası sahâbidir. Küfe'yi istilâ etti ve Mus'ab b. ez-Zübeyr, Hicri 67'de kendisini öldürdü.

(442) İsâbe'nin İbn Esir'den rivâyetine göre, Muhtâr, akrabaları bulunan Abdullah İbn Ömer'e, İbn Abbâs ve diğer bâzılarına hediye gönderir, onlar da bu hediyeleri kabûl ederlerdi. İbn Ömer'in, hediyyeyi kabûl etmemesi, ihtimâl ki, zulme başladığı son zamanlarındadır.

(443) İsmî, Kays b. Dinar'dır. Tâbiindendir. Hammad b. Süleymân'dan önce Küfe Müftüsü idi. Hicri 127 yılında ölmüştür.

(444) Hakîm b. Cübeyr, Küfelidir.

sıldârı olan Said b. Cübeyr'e (445) uğradım. O da a'sarcılara: «Yemekten neyiniz varsa, getirin yiyelim» dedi. Onlar da getirdi ve berâberce yedik. (Onlar Beyt'ül-mâlden yiyorlardı. O hâlde yedikleri helâl idi). Alâ b. Zübeyr el-Ezdî anlatıyor: «Babam Zübeyr, İbrâhîm Nehâî'nin yanına gitti. Irak'ın Hılvan şehrinde âmil olan babam, İbrâhîm Nehâî'yi ziyârete giderek ona bazı hediyeler götürdü ve İbrâhîm Nehâî hediyeği kabûl ederek: «Âmillerin ücret almasında beis yoktur; çünkü onların da geçimleri var. Evet Beyt'ül-mâla helâl de girer harâm da, fakat senin aldığın emeğinin karşılığıdır ve helâldir» dedi». Bütün bu zâtlar, Allah'a isyân ederek, sultânlara itâat edenlere ta'n ettikleri hâlde, onların hediyelerini almışlardır.

Bu fırka; Hulefâ-i Râşidîn, Ebû Zer ve emsâli zâtların bu gibi paraları almalarını, harâm olduğu için değil, vera'larından dolayı almadıklarına hamletmişlerdir. Çünkü onlar, zühdleri sebebiyle mutlak helâli, vera' ve takvâları sebebiyle de mahzûrlu gördükleri helâlleri terketmiş kimselerdir. Diğerlerinin bu gibi atıyyeleri kabûl etmeleri, câiz olmasına delâlet eder, fakat onların almamaları, harâm olmasına delâlet etmez, dediler. Said İbn Müseyyeb'in birikmiş olan otuz kûsûr bin dirhemi Beyt'ül-mâlden almaması, Hasan-ı Basri'nin: «Sarrafaların akıttığı çeşmeden içemem, vakit daralsa bile bu sudan abdest almam; çünkü onların kazancı karışıktır» buyurması, hep inkârına imkân olmayan vera'dandır. Onlara uyanlar, müsamahakâr davrananlara uyanlardan daha makbûldür. Bununla berâber, müsamahakâr davrananlara uymak da harâm değildir.

İşte, zâlim sultânın malını almağı câiz görenlerin şübhesi bu gibi şeylerdir.

Cevâbında deriz ki: Her ne kadar vera' ihtimâli varsa da, bu gibi paraları kabûl etmeyip reddedenler, kabûl eden bu muâyyen kimselelere nisbetle çok daha fazladır. Bu gibi paraları, alanların vera'daki derecelerinde, ayrı ayrı üç ihtimâl vardır. Zîrâ sultânlar hakkındaki vera'ın dört derecesi vardır:

1 — Birinci derece: Hulefâ-i Râşidîn ve asıl vera' sâhiblerinin yaptıkları gibi, onların mallarından hiç bir şey almamak. Hattâ Ebû Bekir (R.A.), hazineden aldığını tamâmen hesâb etti. Altıbin dirhem tuttu. Hepsini Beyt'ül-mâla iade etti. Hz. Ömer (R.A.), bir gün hazîneyi taksim ederken, küçük bir kıza içeri girdi ve oradan bir dirhem alıp çıktı. Hz. Ömer, kızın peşinden koştu, hattâ kızın başından çarı düştü. Kız, ağlayarak eve girdi ve dirhemi ağzında sakladı. Hz. Ömer,

(445) Said b. Cübeyr, Kûfeli ve sikadandır. Fakih'tir. Henüz elli yaşına varmadan Hicri 95 yılında Haccac tarafından öldürülmüştür.

parmağı ile ağzından parayı aldıktan sonra: «Ne Ömer'in, ne de çocuklarının yakın ve uzak bütün müslümânlardan fazla bir hakkı var!» diyerek parayı hazîneye koydu. Ebû Mûsâ el-Eş'ârî (R.A.), hazîneyi süpürdü ve bulduğu bir dirhemi oradan geçmekte olan Hz. Ömer'in (R.A.) oğluna verdi. Oğlunun elinde parayı gören Hz. Ömer (R.A.), parayı nereden aldığını sordu. Vaziyeti öğrenince, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'ye: «Senin nazarında Ömer'in evinden daha düşük bir ev yok mudur, maksadın nedir? Zimmetine hak geçmeyen kimsenin kalmamasını mı istiyorsun?» diyerek, parayı iâde etti. Halbuki bu para aslında helâl idi. Fakat Hz. Ömer, zimmetine, hakkından fazla geçmesinden korkuyordu. Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.): «Şübheli şeyleri terket, şübhesi olmayanları al. Şübheli şeyleri terkeden, dinini ve ırzını korumuş olur» emrine uyarak, dinini korumak için en az miktar ile yetinmeye çalışıyordu. Ve yine sultân malları hakkında Resûl-i Ekrem'den duyduğu şiddetli vaidlere riâyet ediyordu. Hattâ Resûl-i Ekrem, Ubâde b. es-Sâmit'i (R.A.) (446), zekât tahsiline gönderdiği zamân:

اِتَّقَاهُ يَا اَبَا الْوَلِيدِ لَا تَجِيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِبَعِيرٍ تَحْمِلُهُ عَلَى رَقَبِكَ
لَهُ رُقَاءٌ اَوْ بَقَرَةٌ لَهَا خُوَارٌ اَوْ شَاةٌ لَهَا تَوَاجِعٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ
أَهَكَذَا يَكُونُ؟ قَالَ نَعَمْ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِلَّا مَنْ رَزِمَ اللَّهُ
قَالَ فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَعْمَلُ عَلَى شَوْءٍ أَبَدًا

— Ey Velid'in babası, Allah'tan kork, kıyâmet günü boynunda bağırان deve ile veyâ böğüren inek veyâ meleyen koyun ile mahşer yerine gelme, buyurduğu zamân, Ubâde:

— Böyle mi olacak, yâ Resûlallah? deyince, Resûl-i Ekrem:

«— Hayâtım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, evet, öyle olacaktır. Ancak Allahü Teâlâ'nın merhamet buyurdukları müstesnâdır» buyurdu. Bunun üzerine Ubâde:

— Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben de bundan böyle bu gibi işlere daha girmem, dedi (447).

Yine Resûl-i Ekrem:

(446) Medîneli Hazreç kabîlesinden olup, Ensâr'dandır. Bedir'de bulunmuştur. Boyu on karış idi. 72 yaşında, Hicri 34 yılında Remle'de ölmüştür.

(447) Şâfil «Müsnedinde mürsel olarak Tâvus'tan; Ebû Ya'la «Mü'ceminde mutasar olarak İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etti. Hadîside geçen zât, Ubâde b. es-Sâmit değil, Sa'd b. U'bâde'dir.

إِنِّي لَأَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي بِمَنْ أَحَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشَافِكُوا

«Ben, sizin benden sonra şirke döneceğinizden korkmam. Sizin için korktuğum, mala meyl ve rağbet etmenizdir» (448) buyurdu.

Bunun için Hz. Ömer (R.A.), hazinedeki malı anlattığı uzun bir hitâbesinde: «Ben, kendimi Beytül-mâla, yetimin malını koruyan bir muhafız gibi tanırım. İhtiyâcım olmazsa, aslâ Beytül-mâla yaklaşmam. İhtiyâcım olursa, meşrû bir şekilde harcarım» buyurmuştur. Rivâyet olunduğuna göre, Tâvus'un oğlu Abdullah (449), babasının nâmına, Ömer b. Abdülâziz'e mektûp yazarak, para istedi. Ömer b. Abdülâziz de üçyüz dinar kendisine verdi. Bunu duyan Tâvus, hemen Yemen'deki malından satarak bu üçyüz dinarı ödedi. Halbuki sultân, Ömer b. Abdülâziz gibi, bir zâttır. (Adâlette, Hz. Ömer'den (R.A.) sonra ikinci gelir.) Vera'da üstün derece budur.

2 — İkinci derece: Helâlden olduğunu bilirse o malı, sultândan almaktır. Sultânın elinde başka bir harâmın bulunması zarâr vermez. İşte eserlerde nakledilenlerin hepsi veyâ çoğu ve İbn Ömer (R.A.) gibi sahâbenin büyüklerinden rivâyet edilenler, bu esâsa dayanır, yoksa o kadar vera' sâhibi olan İbn Ömer, sultânın malında nasıl olur da bu kadar genişlik gösterebilir? Halbuki onlara en çok hücum eden ve onların kazançlarını en fazla yeren, o'dur. Söyle ki: Bir def'a, ölüm döşeginde yatan İbn Âmir'in ziyâretine gittiler. İbn Âmir:

— Bunca yıllar vâililik ettim, Allah huzûrunda ne cevâb vereceğim? diye kendi kendine acınıp duruyordu. Etrâfındakiler:

— Biz senin için hayır bekliyoruz; çünkü sen, kuyular kazdırdın, sular çıkardın, hacılara su verdin, şöyle şöyle iyilik ve hizmetlerde bulundun, dediler. Onlar konuşurken İbn Ömer sükût edip dinliyordu. Bunun farkına varan İbn Âmir:

— Siz ne buyurursunuz, ey Ömer'in oğlu, deyince İbn Ömer:

— Eğer helâlinden ve gönül hoşluğu ile Allah rızâsına uygun olarak yapmışlarsa, ben de öyle derim. (Aksi hâlde onlar sâhibine ve bâldir). Yakında Allah'ın huzûrunda gider de görürsün, dedi.

Diğer bir rivâyette de: «Pislik, pisliği temizlemez. Sen, Basra

(448) Buhâri ile Müslim, Ukbe b. Âmir'den rivâyet etmişlerdir.

(449) Tâvus'un oğlu, sika'dandır. İyi arabca bilen güzel yüzlü bir insandı. Hicrî 132 yılında ölmüştür. Bir çokları kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Babası Yemenlidir. Adı Zekvân'dır. Tâvus, lâkabıdır. Kurraların en güzeli olduğu için kendisine Tâvus adı verilmiştir. O kadar zühd ve takvâ sâhibi idi ki, Mekke yolundaki sulardan içmezdi.

vâllîliğinde bulundun. Orada kötülükten başka bir şey kazanmış olduğunu sanmam» dedi. Bunun üzerine İbn Âmir:

— Benim için duâ et, ne olur? deyince, İbn Ömer:

— Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu işittim:

لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ بَغِيرِ طَهْوَرٍ وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ هـ

«Allahü Tcâlâ, abdestsiz namâzı ve hırsızlıktan alınan para ile verilen sadakayı kabûl etmez» (450). Halbuki sen, Basra'da vâllilik ettin, dedi. İşte bu, hayrata sarfedilen bu gibi paralar hakkındaki sözüdür. Yine İbn Ömer (R.A.) Haccâc'ın hükümrân olduğu bir sırada idi ki: «Hz. Osman'ın (R.A.) şehâdetinden sonra doyasıya yemek yemedim» demiştir. Irak'da bulunduğu sırada Hz. Ali'nin (R.A.), ağzı mühürlü bir kapla Kavut'u vardı. Oradan alır yer ve yine ağzını mühürlerdi. Kendisine: «Irak gibi bol memlekette böyle olur mu?» diyenlere: «Ben bunu cimriliğimden yapmıyorum, belki bilmediğim yabancı maddenin buraya karışmasından ve bu sûretle helâl ve temiz olmayan lokmanın mideme gitmesinden korktuğum için böyle yapıyorum» demiştir. İşte onlardan duyup öğrendiğimiz bu gibi hâlleridir. İbn Ömer (R.A.), hoşuna gitmeyen her şeyden uzaklaşırdı. Kölesi Nâfl', otuzbin dirhem karşılığı azâd olmasını istedi. İbn Âmir kendisine tâlip olduğu için, İbn Ömer: «Sen, İbn Âmir'in parası ile beni belâyâ sokmak, mânevî mes'ûliyet altına almak istiyorsun. Haydi git, seni Allah için azâd ettim, senden kırk para istemem» dedi. Ebû Saîd el-Hudri (R.A.): «İbn Ömer müstesnâ, bizden az veyâ çok dünyâyâ meyletmiyen kimse yoktur» dedi.

Bu anlattıklarımız, bu ve bunun gibi olan zâtların kat'i olarak helâl olduğunu bilmedikleri şeyleri kabûl etmediklerinin açık delilidir.

3 — Üçüncü derece: Sultânların aldığını, yoksullara ve onu hak eden kimselere dağıtmak için almaktır. Şâyet, sultândan alınmadığı takdirde, onu ayırmıyacak ve zimmetinde bırakacaksa, bunu almak, zulümde ona yardımcı olmak demek olduğundan, sâhibi bilinmeyen bu gibi mallarda şer'i hüküm budur. Bunları sultândan alıp, ihtiyâç sâhiblerine taksim etmek, sultânın elinde bırakmaktan daha evlâdır. Bâzı âlimlerin görüşü de böyledir. Bunu tevcihi yakında gelecektir. Çoklarının sultânlardan aldığı buna binâendir. Bunun için İbn Mübârek: «Bugün sultânların câizelerini alıp, İbn Ömer ve Hz. Âişe'nin (Allah kendisinden râzı olsun) câizeyi kabûl etmesi ile delil çekenler, onlara aslâ uymamaktadırlar. Zîrâ yukarıda anlattığımız gi-

(450) Müslim, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

bi, sultândan aldığı altmışbin dirhemi yanında bulunanlara taksim ettikten sonra, gelen isteyiciye para vermek için onlardan borç aladı. Hz. Âişe (R.A.) de böyle yaptı. Câbir b. Zeyd (R.A.) de kabûl ettiği malı dağıttı ve: «Onlardan alıp, muhtâclara dağıtmağı, almamaktan daha uygun görürüm» dedi. İmâm Şâfiî Hazretleri de Harûnû'r-Reşîd'den aldığı bin altunu, yanında bir dirhem bırakmamak şartıyla, dağıttı.

4 — Dördüncü derece: Kat'î olarak helâl olduğunu bilmez, yanında alıkoyar fakat parayı aldığı sultânın servetinin çoğu helâl olduğunu bilir. İşte Hulefâ-i Râşîdîn'den sonra Sahâbe ve Tâbiîn devrindeki halifelerin ahvâli böyle idi. Onların servetlerinin çoğu harâm değildi. Hz. Ali'nin (R.A.) helâlden aldığı daha çoktu diye gösterdiği illet de buna delâlet eder. Çoğunun helâl olmasına dayanarak, âlimlerin bir kısmı da bunu tecviz etmiştir. Bizim burada tevakkufumuz, avam hakkındadır. Sultânların hesâba sığmayacak servetleri vardır. Çoğunun helâl olduğuna dayanarak, harâm olduğu bilinmeyen servetinden almanın cevâzına bir müçtehidin içtihâd etmesi uzak bir şey değildir. Bizim men'etmemiz, çoğu harâm olduğu zamândır.

Şu dört dereceyi anlayabildinse, bu zamândaki sultânların atiyelerinin onlar gibi olmadığını ve kat'î olarak iki cihetten onlardan ayrıldığını bilirsin:

Birinci cihet: Bu zamânda [Gazâlî'nin zamânı] sultânların servetlerinin hepsi ve hele çoğu harâmdır. Nasıl harâm olmasın? Helâl olan; sadaka, haraç ve ganimet mallarıdır. Bu zamânda bunların hiç biri yoktur. Yalnız zimmilerden alınan cizye kalmıştır. O da helâl olmayacak şekilde çeşitli zulüm ve haksızlıklarla alınmaktadır. Onu, sultândan almak helâl olmaz; çünkü onlar, alınan parada ve aldıkları kimselerde çeşitli zulüm yollarına baş vuruyor ve şerî'atın hudûdunu aşıyor, şartlarına riâyet etmiyorlar. Aynı zamânda müslümânlardan alınan haraca, müsâdere edilen mallara, rüşvetlere ve çeşitli zulüm yolları ile elde ettikleri paralara nisbetle, bu cizye çok az kalır. Binde birine bile ulaşamaz.

İkinci cihet: Birinci asırdaki zâlimler, Hulefâ-i Râşîdîn devrine yakın olmaları hasebiyle oldukça haksızlıktan korkarlar, Sahâbe ve Tâbiîn'in gönüllerini kendilerine bağlamak isterler, atiyeye ve câizelerini onların kabûl etmelerini candan arzû eder ve onları isteyicilik zilletine düşürmeden onlara gönderirlerdi. Hattâ onların kabûllerini büyük lütûf ve canlarına minnet sayarlar ve bununla sevinirlerdi. Onlar da bu atiyeleri kabûl eder ve müstahaklarını bulurlardı. Sultânların keyiflerine itâat etmezler, meclislerine uğramazlar, toplanmalarına katılmazlar, bekalarını sevmezler, aleyhlerine duâ ederler,

onlara dil uzatırlar ve hatâlı hareketlerini reddederlerdi. Onların dünyâlık karşılığı dinlerini kaybetmelerinden korkulmaz. Bu şekilde onların almalarında bir beis yoktu. Fakat şimdi, sultânlar, ancak kendilerine hizmette bulunanları, meclislerini süsleyip yaltaklık edenleri, ve kendilerini överek lehlerine duâ edenleri, huzûrlarında ve giyâblarında medh u senâda bulunanları sever ve onlara vermek isterler. Eğer parayı alan, önce isteme zilletine katlanmazsa ve sultânların hizmetine devâm edip duâ ederek onları övmese, maksadlarında onlara yardımcı olmasa, meclislerine iştirâk etmese, düşmânlarına karşı sultânlara sevgi ve bağlılığını ifâde etmese, zulûmlerini, hatâlı ve çirkin hareketlerini gizlemeseydi, bu zât Şâfiî ayârında bir kimse olsa bile sultân ona bir dirhem dahi vermezdi.

Sultânların verdiği — şübhell veyâ harâm olan şöyle dursun — kat'i olarak helâl bildiğini dahi almaması lâzımdır. Kendisini Ashâba ve Tâbiine benzeterek, sultânların mallarını almağa cesâret edenler, bekçileri, meleklerle benzetmeğe cür'et edenlerdir. Bugün, sultânlardan mal alabilmek için, meclislerine katılmak, onlara saygı göstermek, memûrlarına hizmet etmek, üzerlerine leke kondurmamak, onları övmek, dâimâ ayaklarına gidip gelmek lâzım ki — ilerideki bâbda açıklayacağımız gibi — bunların hepsi günâhtır.

İşte şu yaptığımız açıklamalarla, sultânların hangi yollardan servet edindikleri ve bu servetlerin hangilerinin helâl ve hangilerinin harâm olduğu anlatılmış oldu. Sultân ve erkânını medh u senâ etmeden, istemedi, ayaklarına dahi gitmeden, evinde oturan bir zâta, şu servet'in helâl kısmından hakkı kadar verilirse, bunu alması harâm olmamakla berâber, önümüzdeki bâbda izah edeceğimiz sebepler dolayısıyla, mekrûhtır.

İKİNCİ HUSÛS

Dikkat edilecek ikinci husûs, alanın hâli ile aldığı miktârı incelemektedir. Sultânın eldeki serveti, âmme maslahatına ayrılmış olan ganimet mallarının beşte dördü veyâ miras malları olduğunu kabûl edelim. Zirâ bunların hâricindeki vakıf, sadaka, haraç ve ganimetin beşte biri hak sâhiblerine âittir. Sultânın, arâziyi, zirâat etmek veyâ satın almak sûretiyle edindiği servet de kendi mülküdür. Onları, dilediğine dilediği kadar verebilir. Asıl üzerinde durulacak olan sâhibsiz mallar ile âmme hizmetlerine ayrılan mallardır. Bunlar, ancak âmme hizmetine veyâ kazanmaktan âciz olan muhtâclara verilir.

Her ne kadar ulemâ arasında ihtilâflı ise de, sahîh olan, âmme hizmeti ile alâkası olmayan zengine, bu maldan vermek, câiz değil-

dir. Gerçi Hz. Ömer'in (R.A.) sözünden, bütün müslümânların Beytül-mâlda hak sâhibi oldukları anlaşılabilir, fakat tatbikat, tamâmen bunun aksinedir. Hiç bir zamân, Hz. Ömer, hazîneyi bütün müslümânlara taksim etmiş değildir. Belki husûsî vasıf sâhiblerine vermiştir. Bu, böyle anlaşıldıktan sonra, âmme maslahatı ile alâkalı bir vazife deruhte eden kimse, şahsî kazancı ile meşgûl olması, âmme işlerine mâni olacaksa, yetecek kadar Beytül-mâldan alabilir. Fıkıh, tefsîr, hadis ve kırâat âlimleri de bu kategoriye dahildir. Muâllimler, müezzinler ve bu ilimleri öğrenmeğe çalışan öğrenciler de buna dâhildir. Çünkü öğrencilerin iâşesi te'min edilmezse, okuyamazlar. Asâ-yişi korumakla vazifeliler ve zâbıta kuvvetleri de bu hükümdedir. Kâtipler, muhâsipler, vekiller ve helâl paradan bunların masraflarını ödemekle meşgûl olanlar da buna dâhildir. Çünkü bu gibi paralar âmme maslahatı içindir. Âmme maslahatı ise ya dinî olur veyâ dünyevî. Âlimler din işlerini, ordu ve diğer kuvvetler de dünyâ işlerini tedvir ederler.

Din ile dünyâ yekdiğerinin lâzımıdır, birbirinden ayrılmazlar. Biri, diğersiz olamaz. Tabib, din ilmi ile alâkalı değilse, dinin tâbî' olduğu sıhhat ilmi ile meşgûldür. Beden ve belde ilimleri ile uğraşan tabib ve benzeri kimseler de, hazîneden faydalanabilir. Ücretsiz bakılacak hastalara, ancak bu sâyede bakabilirler. Hem bu gibilerin muhtâç olmaları da şart değildir. Zengin olsalar da yine ücret alabilirler. Hulefâ-i Râşidîn, ihtiyâçları olmayanı ve hattâ zengin olanları da bulunduğu hâlde Muhâcir ve Ensâr'ı hazîneden faydalandırırlandı. Aynı zamânda verilecek paranın da muâyyen bir miktârı yoktur. İmâm'ın takdirine bağlıdır. Paranın mevcûduna ve vaziyetin iktizâsına göre, verir. Hz. Hasan (R.A.), bir def'a Muâviye'den (R.A.) dört yüz bin dirhem almıştır. Hz. Ömer (R.A.), bir cemâatin her birine yılda onikibin dirhem külçe altın verirdi. Hz. Âişe bunlardandı. Diğer bâzılarına onbin, bir kısmına da altıbin dirhem verirdi. Bu gibi mallar, onların hakkıdır, tamâmen onlara taksim edilir. İçlerinden birisine diğerlerinden daha çok verebilir. Bunlardan başka, sultânlar, dilediklerine bol atıyye ve câize verebilirler. Eskiden böyle yapılırdı. Fakat bu gibi atıyyeler teşvik mâhiyetinde olmalıdır. Meselâ, temâyüz etmiş âlim veyâ kahraman bir kimseye verilmeli ve diğerlerini bu yola teşvik etmelidir.

İşte mükâfatların faydası budur ve bu olmalıdır. Bütün bunlar da sultânların içtihadına bağlıdır.

Sultânlar [devlet idârecileri] zâlim olursa, iki husûsa dikkat edilmelidir:

1 - Zâlim sultânın emri altında çalışmak câiz olur mu? Zâlimi

sultân, ya azledilmiş veyâ da azli vâcibtir. Aslında sultân addedilmeyen bu gibi adamın elinden para almanın câiziyeti üzerinde düşünmek gerekir.

1 2 — Zâlim sultân, herkesin hakkını vermediğine göre, ondan para almak, câiz olur mu, olmaz mı? Şâyet böyle bir sultândan para almak câiz olursa, hakkı kadar mı, yoksa verdiği kadar mı almak câizdir. Bütün bunlar düşünülmelidir.

Birincisine gelince, bize göre hakkını almasında beis yoktur. Nüfûzlu zâlim ve câhil sultânın atılması güç olur veyâ azledilmesi karışıklıklara sebebiyyet verirse, onu yerinde bırakmak, âmirilere itâat etmek vâcib olduğu gibi, ona da itâat etmek vâcib olur. Hadis'de, emirlere itâatle emrolunmuş ve onlara karşı gelmekten men'edilmiştir. Bizim görüşümüz, hilâfet, Abbâsilerindir. Velâyet ise, her tarafta halifeye bağlı olan sultânların nüfûzundadır. Bâtınilerden olan Râfîzîleri red için, Kadî Ebû't-Tayyib'in te'lif ettiği «Keşfü'l-Esrâr ve Hetkû'l-Estâr» adlı eserinden alınarak «Mustazhiri» adı ile yazdığımız eserde, bu husûsa dâir açıklama vardır. Sözün kısası şudur: Bizim, sultânlarda aranacak şart ve vasıflara riâyetimiz, dini ve dünyevi maslahatların meziyyetini süslemek içindir. Şâyet, şimdiki vâllîkler bâtıldır, desek, o zamân süs ve ziynet şöyle dursun, âmme hizmetî kökünden kaybolur.

Yâni şart ve vasıflar, kâr gibidir. Saltanat ise sermayedir. Kâr ararken sermayeyi kaybetmek doğru mudur? Şimdi velâyet ancak nüfûza, şevket ve azamete bağlıdır. Şevket ve nüfûz sâhibleri kime bi'at ederse, o, halîfedir. Hutbesinde, parasında halîfeyi tanıyıp ona itâat eden şevket ve nüfûz sâhibi kimseler de hükmü nâfiz sultânlardır.

Kadılar da yeryüzünde hükümleri nâfiz olan vâllilerdir. Bunu da «Kitâbü'l-İktisâd fi'l-İ'tikâd» (451) adlı kitâbımızın imâmet ahkâmında açıkladığımız için burada sözü uzatacak değiliz.

İkinci müşkül, sultânın, herkese hakkını vermediği zamân, bir kişinin kendi hakkını almasının câiz olup olmadığı mes'elesidir. Âlimler burada dört şekilde ihtilâf etmişlerdir.

(451) İmâm Gazâlî, Hz.lerinin bu mühim kitâbının Türkçemize iki ayrı tercümesi yapılmıştır:

1 — «İ'tikadda İktisat» ismiyle. Mütercim: O. Zeki Soyyigit. 1971. İstanbul. Dizerkonca Matbaası. 296 sahife. İmâmet [Devlet Başkanlığı] ahkâmı için 269 uncu sahifeye bakınız.

2 — «İ'tikadda Orta Yol» ismiyle. Mütercim: Dr. Kemâl Işık. 1971. Ankara, İlahiyât Fak. Yayınlarından Nu. XC. Ankara Üniversitesi Basımevi, 207 sahife. İmâmet ahkâmı için 175 inci sahifeye bakınız.

a — Bâzıları, bu vaziyet karşısında bir kişinin aldığı parada herkesin hakkı vardır. Kendisine isâbet edecek olan paranın daha az olması ihtimâline binâen, almaması lâzımdır, diyerek ifrâta varmışlardır.

b — Bâzıları da, yalnız, günlük ihtiyâcını alabilir, dediler. Zâten ona düşen de bu kadardır.

c — Bir senelik ihtiyâcını alır; çünkü her gün, günlük ihtiyâcını almak zordur. O da bu malda hak sâhibidir.

d — Diğer bâzılarına göre de, zulme uğrayan başkaları olup kendisini ilgilendirmedikleri için, sultânın verdiğini kabûl eder ki, kıyâs olan da budur. Zîrâ bu mal, ganimet ve mîras malları gibi, belirli insanların hakkı olmadığı gibi, miktarı da muâyyen değildir, verilen sadakalar gibidir. Ancak verildikten sonra miktarı belli olur ve alan da ona sâhib olmuş olur. Bu malın hepsini kendisine vermiyorsa, diğer yedi sınıfa da vermiyor diye kendisi almamazlık etmez. Diğer sınıflara dağıttığı hâlde kendisine onlardan fazla verdiği zamân almak câiz olduğu gibi, başkalarına hiç vermeden de kendisine bol miktârda verdiğini almak câizdir. Çünkü atıyye, hediye ve bağışlarda birine daha çok verilebilir. Hz. Ebû Bekir (R.A.) müsâvi olarak dağıttı. Hz. Ömer (R.A.), kendisine mürâcaat ederek derecelerine göre verilmesini istedi. Hz. Ebû Bekir (R.A.): «Onların faziletleri Allah katındadır. Benim verdiğim, geçici bir şeydir, onun için herkesi bir tutuyorum» demiştir. (Bâzılarını üstün tutmak câiz olmasaydı, Hz. Ömer, bu teklifi yapmazdı.) Nitekim Hz. Ömer kendi hilâfeti zamanında bu husûsu gözönünde tutarak, Hz. Âişe'ye (452) onikibin, Zeyneb'e (453) onbin, Cevriye'ye (454) ve Safiyye'ye (455) (Allah hepsinden râzı olsun) altışarbin dirhem külçe altın vermiştir. Ayrıca Hz. Ali ve Hz. Osman'a (Allah ikisinden de râzı olsun) Irak arâzisinden bir parça ayırmıştır. Hz. Osman da Hz. Ali'ye yine bir arâzi tahsis etmiş ve Hz. Ali de reddetmeden kabûl etmiştir. Bütün bunlar, her müctehidin isâbet ettiğini kabûl ettiğimiz içtihadî mes'elelerdir. O da herhangi bir mes'eledede veya kıyâs-ı cell ile ona yakın olan bir mes'eledede açık bir hüküm bulunmayan yerlerdedir. İşte anlatmakta olduğumuz bu mes'ele böyledir. Ayrıca «Hadd-i şurb» yâni içki içen kimseye veri-

(452) Hz. Ebû Bekir'in (R.A.) kızı ve Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) en sevdiği zevcesi olup, fıkıhda ve ilimlerin her dalında temayüz ettiği için, kendisine fazla vermiştir.

(453) Cahş'ın kızı ve Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) zevcesidir. Hz. Ömer'in (R.A.) hilâfeti zamanında Hicrî 20 yılında vefât etmiştir.

(454) Beni Mustalik'den Hâris'in kızıdır. Savaşta esir alındıktan sonra, Resûl-i Ekrem, kendisi ile evlenmiştir. Hicrî 50 yılında vefât etmiştir.

(455) İsrâîli Hay b. Ahtab'ın kızıdır. Hayber'in fethinden sonra Resûl-i Ekrem, kendisiyle evlenmiştir. Musâviye devrinde vefât etmiştir.

lecek cezâ gibi, bâzıları kırk ve bâzıları seksen değnek olduğu hakkında içtihad etmiş ve hepsi de isâbet etmiştir. Her iki içtihad da hak ve sünnettir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (Allah onlardan râzı olsun) her ikisi de sahâbenin ittifâkı ile isâbet etmişlerdir. Çünkü Hz. Ömer devrinde az almağa başlayan, Hz. Ebû Bekir devrinde aldığı fazlayı iâde etmediği gibi, Hz. Ömer devrinde fazla almağa başlayan da, reddetmemiştir.

Bütün sahâbe burada birleşmiş ve her iki görüşün de hak olduğunu kabul etmişlerdir. Her müctehidin isâbetini kabul için bu kabul içtihadların düstür olarak ele alınması lâzımdır. Ama hakkında nass ve kıyâs-ı celi ile kendisine benzeyen bir mes'eledе nass varken, gaflet veyâ hatâlı görüş ile şaz olarak yapılan ve müctehidin hükmünü bozan her içtihadın isâbet ettiğini kabul edemeyiz. Ancak nassa uygun olarak içtihad eden isâbet etmiş olur (456).

Bütün bu anlattıklarımızdan hâsıl olan netice şudur: Gerek dini, gerek dünyevi âmme maslahatı ile uğraşan kimse, bu hizmetine karşılık olarak sultanlardan hil'at, idrâr, cizye ve benzeri paraları almakla fâsık olmaz. Fâsık olması, zulümlerinde onlara yardımcı ol-

(456) Bilmiş ol ki, akli işlerde her müctehid, isâbet etmiş olmaz. Çünkü hak bir-
dir, taaddüt etmez. Hak'ı bulabilen isâbet etmiş, bulamayan da hatâyâ düşmüş ve
(bâzılarına göre) günâhkâr olmuştur. Âmedî'nin naklettiği gibi, Kuşayri ile Câhiz, her
müctehid, içtihadında isâbet etmiştir. Kendisine günâh yoktur. Çünkü içtihad üzerince,
icma' ile delil çekilmiştir, dediler. Akli mes'elelerde hüküm böyledir. Fikhi mes'elelere
gelince, hepsinin veyâ bir tânesinin isâbet ettiğinde ihtilâf vardır. Şöyle ki: Her mes'ele-
nin muâyyen bir hükmü var mı, yok mu? İmâmü'l-Haremeyn'in anlattığı gibi, bu hus-
susta da bir kaç söz vardır. Diyor ki: Hakkında sarâhat olmayan vak'alarda ulemâ iki
şekilde ihtilâf etmiştir: Birincisi, içtihad edilmeden önce, Allahü Teâlâ'nın o işte muây-
yen bir hükmü yoktur, onu müctehidin içtihadına terketmiştir. Bunlara göre, her müc-
tehid isâbet eder. Eş'arîler, Mütezile ve Eş'îre'nin kelâmcıları bu fikirdedir. Bunlar-
dan bâzıları da bu gibi vak'alarda, şâyet Allahü Teâlâ hükmetseydi, muâyyen bir hük-
mü olurdu, dediler, en uygunu budur. Bâzıları, bu da şart değildir, dediler. İkincisi, her
vak'ada muâyyen bir hüküm vardır. Burada da üç söz vardır. Birincisi, fakihlerin ve
kelâmcıların sözüdür. O da, hiçbir emâresi bulunmayan bir hüküm vardır. Bunu bu-
lan için iki, bulamayan için de bir ecir vardır. İkinci söz, o hükmün üzerinde mutlaka
şübheli bir emâre ve alâmet vardır. Bunu söyleyenler de ihtilâf hâlinindedir. Bâzıları,
bu hüküm kapalı olduğu için müctehid isâbet etmekle mükellef değildir. Bunun için, ha-
tâyâ düşen hem ma'zûr, hem de me'cûrdur. Bütün fakihlerin görüşü budur. İmâm
Şâfiî ve İmâmı A'zam'a nisbet edilen de budur. Bâzıları da, müctehid, hakikati ara-
makla mükelleftir. Şâyet hakikati bulamaz ve başka tarafa saplarsa, kendi buluşu
ile amel eder. Üçüncü söz, o hükme delâlet eden açık bir delil vardır, şeklindedir.
Bunlara göre, müctehid, o hükmü aramakla mükelleftir. Fakat bunların cumhûruna
göre, hatâ eden günâhkâr olmaz ve hükmü de bozulmaz. Bâzıları, hatâ ettiği için gü-
nâhkâr olur, diğer bâzıları da bulduğu hüküm bozulur, demişlerdir.

mak, onların a'mâline hizmet etmek, onlarla düşüp kalkmak, onları övmek ve benzeri hareketlerde bulunmaktır ki, para alanların çokları bu hareketlerden kurtaramaz ve aynı zamanda yakında anlatacağımız gibi, ekseriya paralar, bu gibilere verilir.

ALTINCI BAB

BU BÂBDA ZÂLİM SULTÂNLARLA İHTİLÂTIN HELÂL VE HARÂM OLAN KISIMLARI İLE HUZÛRLARINA GİRİP MECLİSLERİNE KATILMANIN VE ONLARA SAYGI GÖSTERMENİN HÜKMÜ ANLATILACAKTIR

Bilmiş ol ki, âmirler, memûrlar ve zâlimlerle düşüp kalkmanın üç hâlî vardır:

1 — Meclislerine giderek onlara yaklaşmandır ki, en kötüsü budur.

2 — Onların sana yaklaşması ve sana gelip gitmeleridir. Bu, birinciden ehvendir.

3 — Ne onlar seni, ne de sen onları görmeyecek şekilde onlardan uzaklaşmandır. En selâmetli yol budur.

BİRİNCİ HÂLİN İZAHİ

Birincisi: Bu gibilere yaklaşıp onlarla düşüp kalkmak, şer'i'atın ciddi olarak çirkin gördüğü bir harekettir. Bu husûsta ağır ve şiddetli veidler vardır. Bu gibi hareketin şer'an mezmûm olduğunu bildirmek için önce bu husûsa dâir rivâyet edilen hadislerle büyüklerin sözlerini anlatalım. Sonra da hangi ihtilâtın harâm, hangisinin mekrûh ve hangisinin mübâh olduğunu, zâhiri ilmin gerektirdiği fetvâyâ göre, açıklayalım.

Bu husûstaki hadisler: Resûl-i Ekrem (S.A.V.), zâlim emirleri anlattıktan sonra şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ نَابَهُمْ نَجَا وَمِنْ غَتَرَهُمْ سَلِمَ أَوْ كَادَ أَنْ يَسْلَمَ وَمَنْ
وَقَعَ مَعَهُمْ فِي دُنْيَاهُمْ فَهُوَ مِنْهُمْ

«Onları inkâr edip onlarla mücâdele eden kurtulur. Onlardan uzaklaşan selâmet bulur veyâ selâmete yaklaşır. Dünyâlıklarında on-

ların arasına katılıp, onlarla düşüp kalkanlar da onlardandır» (457). Çünkü mücâdele etmeden yalnız onlardan uzak kalmak, belki insanı mes'ûliyetten kurtarır, fakat onlarla mücâdeleyi terkettiği için, nâzil olacak umûmî belâ dışında kalmaz. Yine Resûl-i Ekrem:

سَيَكُونُ مِنْ بَعْدِي أُمَرَاءُ يَكْذِبُونَ وَيُظْلِمُونَ فَمَنْ صَدَقَهُمْ
بَكَدَ بِهِمْ وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَلَيْسَ مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُ وَلَمْ يَزِدْ عَلَى الْحَوْضِ

«Benden sonra, ileride yalan söyleyip zulmeden emirler türeyecektir. Onların yalanlarını tasdik edip zulûmlerinde onlara yardımcı olanlar, benden değil ve ben de onlardan değilim. (Kıyâmet günü) Havzıma uğrayamazlar» (458) buyurmuştur.

Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyet ettiği diğer bir hadis'de:

أَبْغَضُ الْقُرَاءِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الَّذِينَ يَزُورُونَ الْأُمَرَاءَ

«Allahü Teâlâ katında âlimlerin en çok buğz edileni, âmirlerin ziyâretine gidenlerdir» (459) buyurmuştur. Yine bir haberde:

خَيْرُ الْأُمَرَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْعُلَمَاءَ وَشَرُّ الْعُلَمَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْأُمَرَاءَ

«Emirlerin hayırlısı, ulemânın ayağına; ulemânın şerlisi, emirlerin ayağına gidendir». Yine başka bir haberde:

الْعُلَمَاءُ أُمَنَاءُ الرُّسُلِ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ مَا لَمْ يَخَالِطُوا السُّلْطَانَ
فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ خَانُوا الرُّسُلَ فَأَخَذَرُوهُمْ وَاعْتَزَلُوهُمْ

«Âlimler, sultânlarla karışmadıkça, Allah'ın kulları arasında resûllerin gönderdikleri emîn kimselerdir. Sultânlarla teşrik-i mesâi ettikleri zaman, resûllere hıyânet etmiş olurlar. İşte o zaman, onlardan kaçının ve uzaklaşın» (460) buyurulmuştur. Bu haberi Enes rivâyet etmiştir.

(457) Taberânî, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(458) Nesei ve Tirmizi rivâyet ettiler. Tirmizi, sâhîh olduğunu söyledi. Ayrıca Hâkim, Ka'b b. Acuze'den rivâyet etmiştir.

(459) İlim bahsinde geçmiştir.

(460) Ukaylî, «Zu'afâ'da ve Hıfsu'l-İbri'nin tercümesinde rivâyet etti. İlim bahsinde de geçmiştir.

Bu husûsta İslâm büyüklerinin sözleri:

Huzeyfe (R.A.) :

— Fitne yerlerinden sakının, dedi. Kendisine:

— Fitne yerleri nerelerdir? diye sorulunca, Huzeyfe:

— Onlar, âmirlerin kapularıdır Sizden biriniz onların huzûrlarına girer, yalanlarını tasdik eder ve onlarda olmayan vasıfları, söyler, buyurdu. Ebû Zer-i Gıfârî, Seleme b. Kays'e: «Sultânların kapularına sokulma; zîra sen, dininin çoğunu onlara vermedikçe, onların dünyâlığından bir şey alamazsın.» buyurdu. Süfyân-ı Sevri: «Cehennem'de bir dere vardır. Orada, melikleri ziyâret eden okuyuculara azâb edilir.» demiştir. Evza'i: «Allah katında âlimin, âmilî ziyâretinden daha çirkin bir şey yoktur.» demiştir. (Buradaki, âmil, devlet-memûrlarıdır). Semnûn: «Bir âlim için, aranıp bulunmadığı ve soruldukta: "Emir'in yanındadır", denmesi ne çirkin bir şeydir; zîrâ ben hocalarımın söyle işittim: "Dünyâğı seven âlimi gördüğünüz zaman, onu dininiz adına ithâm edin." Bunu bizzât, kendim denedim. Dâimâ arzûlarına muhâlefet ve kendilerine karşı geldiğim hâlde yanlarına girip çıktıktan sonra, kendimde onlara karşı bir temâyül hissettirdim.» demiştir.

Ubâde b. es-Sâmit (R.A.) «Âlimlerin, âlimleri sevmesi nifâk, zenginleri sevmesi ise riyâdır.» dedi. Ebû Zer (R.A.): «Zâlim bir kavmin karaltısını çoğaltan (yâni zâlimler arasına karışan) kimse onlardan-
dır.» buyurdu. İbn Mes'ûd (R.A.): «Bâzi kimseler, sultânlar huzûrına dînî olarak girer, fakat dînsiz olarak çıkarlar.» demiştir. «Niye böyle oluyor?» diyenlere, İbn Mes'ûd: «Çünkü o, sultânı memnûn eder, Allah'ı gazablandırır.» şeklinde cevâb verdi. Ömer b. Abdülâzîz, bir kışkıyı âmilî tâyin etti. Sonra kendisine: «Bu adam, Haccâc devrinde de âmilî idi.» dediklerinde, hemen adamı azletti. Adamcağız, Ömer b. Abdülâzîz'e: «Haccâc'ın emrinde çok az vazife gördüm.» deyince, Ömer b. Abdülâzîz: «Şûm ve kötülük bakımından, onunla yarım gün sohbetle bulunman da senin için kâfidir.» dedi. Fudayl: «Kişi sultân'a ne kadar yakın olursa, Allah'tan o kadar uzaklaşır.» demiştir. Said b. Müseyyeb, zeytinyağı alır satar ve: «Bu sâyede sultânlarla muhtâç olmam.» derdi. Vüheyb: «Meliklere yaklaşanların bu ümmete verdikleri zarâr, kumarcıların zararından daha çoktur.» demiştir. Muhammed b. Seleme de: «Pislik üzerinde sinek, melikler kapusundaki âlimlerden daha güzeldir.» dedi. Zühri (Abdûlmelik b.

Mervân ve oğlu Hişâm gibi) sultânlarla ihtilâta başladı (461), dostlarından birisi kendisine şöyle yazdı:

«Ey Bekr'in babası, Allah sizi ve bizi fitneden korusun, bilmiş ol ki, seni bilen herkesin, sana acıyıp sana duâ etmesi gereken acıklı bir vaziyete düştün. Çünkü ihtiyârlık hâlinde Allahü Teâlâ'nın Kur'ân ve hadis'den sana bahsettiğini ayak altına aldın, bu yaptığın doğru değildir. Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerimde:

لَتَبْتَ لِلنَّاسِ وَلَا تَصْحُمُونَ هـ

«Elbette onu (Kitâbı) insânlara açıklayacak ve gizlemeyeceksiniz» (:- Âl-i İmrân: 187) buyurmuştur. Bilmiş ol ki, sana yakın olması ile, bâtılı terketmeyip hakkı yerine getirmeyen bir zâlime yaklaşmalarla irtikâb ettiğin cinâyetin ve yüklendiğin mes'ûliyet yükünün en hafifi, onu yalnızlıktan kurtarıp, ona azgınlık yollarını kolaylaştırmış olmandır. Seni, zulüm değirmenlerinin, üzerinde döndüğü bir kutup noktası, üzerinden geçip kötülüklerine ulaştıkları köprü ve sapıklıklarına yükselecekleri bir merdiven ve bir aşansör hâline getirmişlerdir. Seninle berâber (herkes senin gibidir zannı ile) bütün âlinlere sû-i zan yaparlar. Seninle berâber câhillerin gönüllerini avlarlar. Dünyâlığında tâmir ettikleri, âhiretinden harab ettiklerine nisbetle ne az; din ve diyânetinden ifsâd ettikleri, senden aldıklarına nisbetle ne çoktur. Seni, Allahü Teâlâ'nın:

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ هـ

«Sonra, arkalarından öyle kötü bir nesil geldi ki, namâzı bıraktılar, şehvetlerine uydular» (19 - Meryem: 60) buyurduğu veidine girmekten ne kurtarabilir?. Sen esâsında, seni unutmayanın âmili [memûru]sun. O, senden gaafil değil, dâimâ seni mürâkabe eder ve korur. Öyleyse aklını başına al ve kendisine hastalık sirâyet edenin dinini tedâvi et. Azığını hazırla, uzun yolculuğun zamânı geldi.

وَمَا يَخَفُ عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ هـ

(461) Hişâm, çocuklarına hadis dersi vermesini Zühri'den ricâ etmişti. Zühri, çocuklarına dört-yüz kadar hadis yazdırdı. Bir müddet sonra Hişâm, Zühri'ye «Hoca, yazdığınız hadis kitâbı kayboldu.» dedi. Zühri «Beis yok, yenisini yazarız.» dedi. Sonra hadisleri tekrâr yazdı. Bir ay sonra Hişâm, eskisini ortaya çıkardı ve karşılaştırdıklarıyla bir harf bile olsun hatâ etmediğini gördüler.

«Yerde ve gökte Allah için gizli kalmış hiç bir şey yoktur.» (14-İbrâhîm: 38) Sana selâmlar» (462).

Şu anlattığımız haber ve eser'ler, sultânlarla ihtilâtın sebeb olduğu muhtelif fitne ve fesâd yollarını göstermektedir. Fakat biz, bunların mûbâh, mekrûh, yasak ve tehlikeli olanlarını ayırd etmek için bu ihtilâtı, bir de fikhî cihetten ele alarak inceleyelim. Buna göre deriz ki.

Sultânlarla yaklaşan kimse; işi, sükûtu, sözü veyâ i'tikadı ile isyân etmek isti'dâdındadır. Zâten vaziyeti itibâriyle bunlardan hâli değildir.

İş ile isyân etmesine gelince: Umûmiyetle sultânların evleri, zulûm ve haksızlıkla alınan evlerdir. Mâl sâhibinin izni olmadan bu evlere girmek, harâmıdır. «Yollarda bulunan bir hurma ve ekmek ufağı gibi, bunlarda da dinî müsâmaha vardır.» diyenin sözüne aldanma. Dinî müsâmaha, cebren alınmayan mâllardadır. Yoksa gasbedilen mâllarda müsâmaha yoktur. «Azıcık oturmak, bu mülkten bir şey eksiltmez, buna müsâmaha edilir.» denirse, herhangi bir arâziden geçmek de bunun gibidir. Bir adamın geçmesi zarâr vermez, denir fakat bu, hepsine şâmil olur. Çünkü gasb, hepsini içine almakla tamâmlanır. Müsâmaha, tek kişinin biraz oturmasında ve geçmesinde olur. O da mâl sâhibinin müsâmahasına dayanır.

Yoksa herkes burayı yol hâline getirirse, o zamân, harâmlık hepsine şâmil olur ve oradan kimse geçemez. Her ferd bir kaç adım atıyor, bu zarâr vermez diye, orası herkese yol olamaz. Zirâ teker teker hepsinin geçmesi, adamın mülkünü harâb eder. Bu, çocuğun okuması için, hocası tarafından kendisine hafif bir tokatın atılmasının câiz olması gibidir. Çocuğun okuması için kendisine bir tokat atmak zarâr vermez diye, her gelen bir tokat atamaz. Çünkü herkesin birer tokat atması, çocuğun ölümüne sebep olur ve hepsine kısas cezâsı lâzım gelir. Halbuki tek bir tokata bir şey lâzım gelmiyordu. İşte bunun gibi, sultânların zulûm yolu ile aldıkları evlere girip oturmak yasaktır. Şâyet onlar böyle bir evde oturmuyor ve sâhibsiz kırlarda bulunuyorlarsa, bulundukları çadır da aynı şekilde gasbedilmiş bir mâldır ve ona girmek, yine câiz değildir. Zirâ o, harâmda gölgelenmek ve ondan faydalanmak olur. Bütün bunların helâl olduğunu kabûl edersek, o zamân oraya selâm vererek girmekle günâhkâr olmaz, fakat selâmında rûkû ve secde edecek şekilde eğilir, yer, etek öper veyâ karşısında — kıyâmda durur gibi — durur ve hizmetine âmâde olursa, —zulmüne âlet ve vâsıta olan saltanatı

sebebiyle— zâlime ikrâm ve ona tevâzû göstermiş olur ki, zâlime tevâzû mâsiyettir. Hattâ zulmünden değil, yalnız zenginliğinden dolayı bir kimseye hürmet edenin, dininden üçte ikisi gider. Nerde kaldı ki zâlime tevâzû göstereyin! Mübâh olan, onlara ancak selâm vermektir. El öpmek ve hizmetlerinde eğilmek, mâsiyettir. Ancak korku için olabilir. Veyâ âdil bir imâma veyâ âlime veyâ dinî bakımdan buna hak kazanan (âbid ve zâhidlere, anne babalar ve dayılar gibi) kimselere olursa beis yoktur. Nitekim Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (R.A.) (463), Şam'da bulunduğu Hz. Ali'nin (R.A.) elini öpmüş ve kendisine hiç kimse «ne yapıyorsun?» dememiştir.

Bâzıları, zâlim sultânlarla karşı o kadar ileri gitmiş, onlara hakaret olsun diye, selâmlarını almaktan bile çekinmişler ve bunu bir ibâdet saymışlardır. Fakat, selâmlarını almamak, doğru değildir. Çünkü verilen selâmı almak vâcibdir. Bu vücûb, zulüm ile düşmez. Verdiği selâmı iâde eder. Sultânların huzûruna giren kimse, bütün bu husûslara riâyet ederse, oturacağı minderlerin (koltukların) harâm olma ihtimâli kuvvetli olduğu için, bunlara da oturması câiz değildir. İşte bunlar, iş bakımından günâh olan kısımlardır.

Sükûtuna gelince: Sultânlar meclisinde; gümüş kaplar, ipek minderler ve erkek hizmetçilerde ipek elbiseler görülür ki; bunlar, harâmdır. Fenâlığı görüp sükût edenler, ona ortak olurlar. Ayrıca, yalan, küfür ve sövüp sayma gibi kötü sözleri de duyulur. Bütün bunlara sükût, harâmdır. Yedikleri, giydikleri ve ellerinde olanların hepsi harâmdır. Bütün bunları görüp susmak, aslâ câiz değildir. Eli ile bozmağa gücü yetmezse de, dili ile emr-i ma'rûf ve nehy-i münker etmesi vâcibdir. Şâyet, ne yapsın korkar, bu bakımdan ma'zurdur, dersen: Bu doğrudur, fakat keyfi olarak aralarına girip bu hâle düşmesine de bir sebep yoktur. Çünkü sultânların yanlarına sokulup meclislerine katılmasa ve bu hâli müşâhede etmese, bu mes'ûliyet karşısında kalmaz ve ma'zeret aramağa da lüzûm olmazdı. Buna göre, ben derim ki: Önleyemeyeceği bu gibi fesâd yerlerine bilerek gidip susması câiz değil, belki görmekten sakınması lâzımdır.

Söze gelince: Zâlime duâ etmek, onu övmek, asılsız ve çürük sözlerinde kavuk sallamak, güler yüz göstermek veyâ açık ifâde ile onu tasdik etmek, ona sevgi göstermek, ona kavuşmağa heves etmeğe, uzun ömürlü olmasını dilemek gibi hâllerdir. Çünkü sultânların sohbetine katılanlar, yalnız bir selâm ile kifâyet etmez. Bütün bu sözleri ile sultânları takviyeye çalışırlar.

(463) Bu ümmetin emîni ve cennet'le müjdelenen on kişiden biridir. Amvas'da tâîn senesinde 58 yaşında iken Hicri 18 yılında ölmüştür.

Duâ'ya gelince: Zâlimlere duâ, helâl değildir. Ancak: «Allah, seni ıslah etsin, hayırlı işler yapmağa muvaffak kılsın, kendisine kul-luk ve ibâdet etmek sûretiyle uzun ömürler versin» diyebilir ve ben-zeri duâları yapabilir. Fakat: «Sultânım, Allah sizi korusun, başı-mızda dâim etsin, bol ni'metler ihsân etsin.» gibi duâlar câiz değil-dir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ دَعَا لِظَالِمٍ بِالْبَقَاءِ فَقَدْ أَحَبَّ أَنْ يُعْصِيَ اللَّهَ فِي أَرْضِهِ ۝

«Zâlime, bekası için duâ eden, yeryüzünde Allah'a isyân edilme-sini seven kimsedir» buyurmuştur. Şâyet daha da ileri giderek, ken-disinde bulunmayan vasıflarla övmeye başlarsa, yalancı, münâfık ve zâlime ikrâm etmiş olur ki, bunların her biri ayrı ayrı birer suç-tur. Resûl-i Ekrem :

إِذَا اللَّهُ لَيَغْضَبُ إِذَا مَدِحَ الْفَاسِقَ ۝

«Fâsık, övüldüğü zamân, Allahü Teâlâ muhakkak gadab edern buyurmuştur. Diğer hadis'de:

مَنْ أَخْرَمَ فَاسِقًا فَقَدْ أَغْلَبَ عَلَى هَذَا الْإِسْلَامِ ۝

«Fâsık olana ikrâm eden, açıkça İslâmiyeti yıkmağa cür'et etmiş-tir» buyurulmuştur (464). Şâyet bu hâli, zâlimi sözünde tasdik et-meye, işinde tezkiye ile medh u senâya kadar vardırırsa, onu tasdik etmek ve yardımcı olmak suçları ile de âsi olur. Zîrâ zâlimi tezkiye ve onu övmek, isyânda ona yardım etmektir. Bir yarım kelime ile de olsa, isyâna yardım, mâsiyettir. Süfyân-ı Sevri'ye sormuşlar:

— Bir zâlimi, çölde susuzluktan ölüme mahkûm olmuş görür-sek, ona su verelim mi? Süfyân:

«— Vermeyin bırakın ölsün. Çünkü ona su verip onu hayâta ka-vuşturmak, yapacağı zulümde ona yardımcı olmaktır» dedi. Diğer-leri ise ölmeyecek kadar su verilir. Başka hiç bir sûretle tarafına ba-kılmaz, demişlerdir.

Şâyet, bu medh u senâ sevgi derecesine yükselir ve onun bekasını temenni ve ona mülâkata iştîyâk derecesine varır ve bunu yalan ya-parsa, yalancılık ve münâfıklık suçu ile suçlanır. Samimi ise, zâlimin bekaasını sevmekle cezâlanır. Halbuki onun hakkı, Allah için ona buğz etmektir. Bu ise, vâcibdir. Mâsiyeti sevip, mâsiyete rızâ göste-ren, âsidir. Zâlimi, zulmünden dolayı seven, âsidir. Başka yönden se-

(464) Buradaki hadislerin üçü de daha evvel geçmişti.

viyorsa —zulmünden dolayı buğz etmediği için— yine âsidir. Bir adamda hem hayır, hem şer toplansa, iyiliğinden ötürü sevmek, kötülüğünden dolayı da buğz etmek lâzımdır.

«Kardeşlik ve Allah İçin Sevmek» kitâbında sevgi ile buğzu toplayabilmenin keyfiyeti anlatılacaktır.

Sultânlarla ihtilât eden kimse, bütün bu anlattıklarımızdan korunabilse de, kalbine gelecek fesâttan kendisini kurtaramaz. Çünkü sultânlardaki refâh ve ihtişamı gördüğü zaman, gözleri kamaşacak ve ona meylederek, kendisi de irtikâba kalkışacaktır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ لَا تَدْخُلُوا عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا فَإِنَّمَا مَسْخَطَةٌ لِلزَّرَقِ

«Ey muhâcirler, dünyâlık sâhiblerinin yanına girip çıkmayın. Zirâ onların yanına girmek, sizi küfrân-ı ni'mete sevkeder» (465) buyurmakla, bundan men'etmiştir. Halbuki kendisine bakarak başkaları da ona uyar, zâlimlerin karaltılarını çoğaltır. Zâlim de: «Bakınız, falancı da bize katıldı.» demekle kendisine süs verir. Bunların hepsi ya mekrûh veyâ tehlikelidir. Emevî hükümdârlarından Abdülmelik, kendisinden sonra müşterek olarak emir olmak üzere oğulları Velîd ve Süleymân'a bi'at etmek için Said İbn Müseyyeb'i dâvet etti. Said: «Dünyâ durdukça, iki kişiye birden bi'at etmem. Zirâ Resûl-i Ekrem, iki kişiye bi'attan nehyetti» dedi. Abdülmelik'in bütün ısrarlarına rağmen kabûl etmediği için kendisine yüz kamçı vuruldu ve siyah elbise giydirildi.

Zâlim sultânların huzûruna ancak iki mâzeret sebebiyle girilebilir: Birincisi, sultân tarafından mecbûr tutulduğu —yâni bir ikrâm dâveti değil— mutlaka gelmesi emredildiği zamandır. Şâyet, gitmekle kendisine zarârı dokunmak veyâ başkalarına örnek olarak siyâsi havanın bozulma ihtimâli varsa, o zamân dâvete icâbet vâcib olur. Bu icâbet bir itâat değil, belki maslahat-i âmmeye icâbidir. İkinci, kendisine veyâ başka bir müslümâna yapılan zulmü önlemek için, zâlimlerin yanlarına gidilebilir. Ya Allah için girer zulmü önlemeğe çalışır veyâ tazallüm-i hâl eder. Uğradığı haksızlıkları ona duyurur. Yalan söylememek, iftirâ etmemek ve kabûl etmesi muhtemel olan nasihatleri yapmak şartıyla, sultânın huzûruna girmeye şerî'atin müsaâdesi vardır. İşte sultânların huzûruna girmenin hükmü bunlardır.

(465) Hâkim, Abdullah b. eş-Şihhîr'den rivâyet etti ve isnâdının sahîh olduğunu söyledi.

İKİNCİ HÂLİN İZÂHI

İkinci hâl: Zâlim sultânların seni ziyâret etmeleridir. Ziyâretine gelip selâm verdiklerinde, selâmlarını almak lâzımdır. Onun ikrâmına karşılık, ona kıyâm ve ikrâmda bulunmak da harâm değildir. O, zulmü sebebiyle, kendisinden uzakta durulmayı hak ettiği gibi, ilim ve dine ikrâmı sebebiyle de ikrâmı hak etmiştir. İkrâma ikrâm ile, selâma da selâm ile mukaabele edilir. Fakat sultân yalnız gelmişse, zulmün hakir, dînin aziz olduğunu ve dîn nâmına kendisine küstüğünü, Allahü Teâlâ'nın i'raz ettiği kimselerden kendisinin de yüz çevirdiğini göstermek için, sultâna karşı ayağa kalkmamalıdır. Şâyet yalnız değil de, berâberinde başkaları varsa, mâiyyetleri arasında sultânların haşmetine saygı duymak mühimdir. Bu maksatla kıyâm da beis yoktur. Fakat mâiyyeti üzerinde bir te'sir icrâ etmiyeceğini ve sultândan da kendisine bir zarâr gelmiyeceğini bilirse, yine kalkmaması evlâdır. Sultan ile mülâkatta, ona nasihat etmesi vâcibdir. Şâyet bilmeyerek işlediği bir hatâsı olur, fakat bunun hatâ olduğunu anladığı zamân, vaz geçecek gibi ise, onu hemen bildirmesi vâcibdir. Fakat harâm olduklarını bildiği israf ve haksızlıklarını kendisine anlatmakta da bir fayda yoktur. Korkutmanın bir te'siri olacağını anlarsa, irtikâb ettiği kötülüklerin cezâlarını hatırlatmakla onu ikaza çalışır. Bunun gibi, işlerini yürütmek için haksızlıktan uzak ve şer'ate uygun başka bir yol bilirse, sultânı o yolda irşâd eder. O hâlde bilmediğini anlatmak, cür'et ettiği kötü şeylerden kendisini korkutmak, bulamadığı uygun yollara irşâd etmek, vazifeleri meyânındadır. Sözü'nün te'sirli olacağını anlarsa bu üç şey'e dikkat eder. Mâzereti olsun olmasın, sultânın huzûruna giren herkesin, bu husûslara riâyet etmesi lâzımdır.

Muhammed b. Sâlih (466) şöyle anlatıyor : «Hammad b. Seleme'nin (467) ziyâretine gittim. Evinde üzerinde oturduğu bir hasır, okuduğu bir mushaf, kitâblarının bulunduğu bir dağarcık ve abdest alacağı bir kabı vardı. Kendisiyle otururken, kapu çalındı. Kapuyu açtık. baktık Muhammed b. Süleyman, müsâade edildi içeri girdi ve huzûrunda oturdu. Sonra:

— Sizi görünce beni bir heybet sardı, bunun hikmeti nedir? diye sordu. Hammad:

— Çünkü Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

(466) Bağdadlıdır. Sika'dandır. Hâfızdır. Hicri 71 yılında ölmüştür.

(467) Hammad b. Seleme, Basralı Dinar'ın oğludur. Âbidür. Buhâri «Edebiyyinde, Müslim «Erba'asında kendisinden rivâyet etmişlerdir. Hicri 67'de ölmüştür.

إِذَا الْعَالَمُ إِذَا أَرَادَ يَعْلِمُ وَبِعَ اللَّهِ هَابَهُ كُلُّ شَيْءٍ، وَإِنْ أَرَادَ
أَنْ يَكْذِبَهُ الْكُنُوزَ هَابَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ۝

«Âlim, ilmi ile Allah rızasını murâd ederse, ondan her şey korkar. Fakat ilmi ile para yığmağı kasdederse, kendisi her şeyden korkar» (468) buyurmuştur. Bunun üzerine Muhammed b. Süleymân kendisine kırkbin dirhem hediye ederek:

— Bunu al, ihtiyâcına sarfedersin, dedi. Hammad:

— Ben almam, sen git, kimlerden gasbettinse onlara böl, dedi. Muhammed:

— Vallahi, babamdan kalan mirastır, yâni helâldir, bunu kabul et, dedi. Hammad:

— Olsun, benim ihtiyâcım yok, dedi. Muhammed:

— Al da muhtâclara dağıt, dedi. Hammad:

— Onu da yapamam. Çünkü ne kadar âdilâne taksim etsem de, bu paradan kendisine isâbet etmeyen birisi kalkar da: «Bu adam doğru taksim etmedi» der ve bu sûretle hem onu kaybederim, hem de sül-i zan etmekle günâha girmesine sebep olurum, dedi ve kabul etmedi.»

ÜÇÜNCÜ HÂLİN İZAHİ

Üçüncü hâl: Ne sultânlar seni, ne de sen onları görecek şekilde onlardan uzak yaşamandır. Vâcib olan da budur. Çünkü selâmet, ancak buradadır. Zulûmlerine karşılık onlara buğz etmeli, bunun vâcib olduğunu bilmeli, yaşamalarını sevmemeli, onları övmefnelli, hâllerini sorup araştırmamalıdır. Onların adamlarına da yaklaşmamalı, onlardan uzak durması yüzünden kaybettiği şeylere üzülmemelidir.

Bu da onlara imrendiği zamân, alacağı tedbirlerdir. Hiç imrenmezse bu daha güzel. Onların bu hayâtına gönül verdiği zamân, Hâtem'in şu sözlerini hatırlamalıdır. Hâtem şöyle diyor: «Benimle melekler arasında bir günlük fark vardır. Çünkü acı veya tatlı elde hiç bir şey kalmamak üzere, geçen gün geçmiştir. Gelecek gün şübheli; onun da, benim de yarına çıkacağımız belli değildir. İçinde bulunduğumuz gün kaldı; o da geçmek üzeredir». Ayrıca Ebû'd-Derdâ'nın (R.A.) şu sözlerini de hatırlasın: «Şervet sâhibleri yiyip içiyorlarsa biz de yiyip içiyoruz. Onlar, fazla servetlerine ancak gözleri ile ba-

(468) Hammad b. Seleme, merfû olarak rivâyet etti.

karlar, biz de bakabiliriz. Bu husûta aramızda bir fark yoktur. Ancak, biz, huzûrda iken, onlar servetlerinin hesâplarını vereceklerdir».

Herhangi bir zâlimin zulmünü ve âsinin mâsiyetini bilirse, kalbindeki sevgisini ondan ayırmalıdır. Bu, onun için vâcibdir. Zirâ, kusûrlu bildiği herhangi bir şey'e insânın meyil olmaz. Zulüm ve mâsiyet ise, en büyük kusûrdur. Çünkü bir insân, diğerinin günâhından gaafil olabilir, fakat bildiğine göre gaflet diye bir şey kalmaz veya mâsiyete rızâ gösterir, bu da olamaz. Çünkü mâsiyete rızâ, mâsiyettir. Yâhut isyânını hoş karşılamaz. İşte yapacağı, onun isyânını kerih görmektir. Herkesin Allahü Teâlâ'ya karşı işlediği cinâyeti, kendine karşı işlenmiş bir cinâyet gibi kabûl etmeli, onu sevmemelidir.

Şâyet, sevmek ve sevmemek insânın ihtiyârında değil, irâdesi dışındadır. Buna göre bunu sevmek vâcib, şunu sevmemek vâcib, nası denebilir, dersin:

Deriz ki: Hayır, öyle değildir. Sevgilisinin hoşlanmadığını sevmemek, tabi'at iktizâsıdır. (Zâten sevgi makaamı bununla tamâmlanır). Allah'a karşı yapılan isyânı kerih görmeyen, Allah'ı sevmemiş sayılır. Allah'ı sevmeyenler ise, onu bilmeyenlerdir. Allah'ı bilmek vâcib, Allah için sevmek ve Allah'ı sevmek de vâcibdir. Allah'ı seven de onun sevdiğini sever, sevmediğini sevmez. «Muhabbet ve Rızâ» kitâbında buna dâir tafsilât gelecektir.

Şâyet, eski âlimler, sultânların huzûruna girerlerdi. Buna göre sultânların huzûruna girmekte beis olmamak lâzım gelir, dersin:

Deriz ki: Evet, söylediğin doğrudur. Fakat önce onlardan sultânların huzûruna girmenin usûlünü öğren, sonra sen de gir. Şimdi şu hikâyeyi dinle. Hişâm b. Abdülmelik (469), haccetmek üzere Mekke'ye gittiğinde:

— Bana Ashâb'dan bir zât getirin, dedi. Mekkeliler:

— Ey mü'minlerin Emiri, onlardan kimse kalmadı, dediler. Hişâm:

— O hâlde, Tâbiünden birini bulun, dedi. Onlar da o sırada Mekke'de bulunan Tavusu'l-Yemânî'yi getirdiler. O da içeri girdi. Ayakkabılarını Hişâm'ın odasında serili olan kilimin kenârına ve alt tarafına koydu ve: «Ey mü'minlerin Emiri, sana selâm» diyecek yerde, doğrudan doğruya herkese yaptığı gibi: «Ey Hişâm, sana selâm» dedi. Arapların teâmülü olan künyesini söylemedi. Tam karşısına oturduktan sonra:

(469) Emevî hükümdarlarından olup, künyesi Ebû Süleyman'dır. Abdülmelik'in ölümünden sonra, 105 Hicri târihinde kendisine bi'at edilmiştir. Hükümdarlık müddeti 19 yıl, bir aydır. 54 yaşında iken Dehnâ'da Hicri 125 senesinin Rebiül-evvel ayında ölmüştür.

— Nasılsın ey Hişâm, dedi Tâvus'un bu söz ve hareketinden küplere binen Hişâm, Tâvus'u öldürmeyi bile aklından geçirdi, fakat : «Ne yapıyorsun? Burası Ailah ve Resûlü'nün haremidir, aklını başına al! Burada buna imkân yok!» dediler. Bunun üzerine kendine gelen Hişâm:

— Ey Tâvus, neden böyle yaptın, seni bu (kaba) harekete sevkeden nedir? dedi. Tâvus:

— Hayrola ne yaptım? deyince, Hişâm daha çok hiddetlenerek:

— Dana ne yapacaktın, ayakkabılarını oturduğum kilimin altına koydun, elimi öpmedin. Emirü'l-Mü'minin diye bana selâm vermedin. Künyemi okumadın. Ben müsaade etmeden hemen yanıbaşında oturdun ve bayağı bir adam gibi. «Nasılsın» diye sordun, daha ne yapacaktın? dedi.

Tâvus:

— Ayakkabılarımı, senin oturduğun kilimin kenârına çıkarmamın bir suç olduğunu bilmiyordum. Çünkü günde beş def'a Rabbin beytinde ve O'nun huzûrunda kilimlerinin kenârında ayakkabılarımı çıkarırım. Bir kere olsun, bana kızmadı ve tekdırde dahi bulunmadı. Elini öpmediğime gelince, Emirü'l-Mü'minin Ali b. Ebi Tâlib'in (R.A.): «Kimseye kimsenin elini öpmek helâl olmaz; ancak kişi şehvetle âilesini, şefkatle çocuğunu öpebilir» dediğini işittim de, ondan elini öpmedim, dedi. Sana «Emirü'l-Mü'minin» demediğime gelince, halkın çoğu senden memnûn değil ve senin emâretini istemiyorlar. Sana yalan söylemekten hoşlanmadım da, onun için söylemedim. Künyeni okumadığıma gelince, Allahü Teâlâ yüce Peygamberlere doğrudan doğruya «Yâ Dâvud, Yâ İsâ, Yâ Mûsâ,» diye seslendi ve sevgili Peygamberlerinin hiç birinin künyesini okumadı. Yalnız düşmânlarının künyesini okuyarak «Ebû Leheb» dedi. Ben de onun için senin künyeni okumadım, dedi. Tam karşında oturduğuma gelince, çünkü ben Ali b. Ebû Tâlib'in (R.A.) «Cehennemlik bir kimseye bakmak istersen, etrâfındakiler ayakta durup hizmetinde âmâde oldukları hâlde, kendisi oturan bir kimseye bak» dediğini işittim ve işte bunun için tam karşında oturdum, dedi. Bunun üzerine Hişâm:

— Bana öğüt ver, dedi. Tâvus:

— Hz. Ali'nin (R.A.) şöyle buyurduğunu işittim: «Cehennem'de dağlar gibi büyük yılanlar, katırlar gibi akrebler vardır. Bunlar, mâiyyeti arasında adâlet etmeyen Emirleri zehirleyip duracaklar, dedi ve oradan ayrıldı.

Süfyan-ı Sevri (Allah rahmet etsin) şöyle anlatıyor: «Mina'da

iken benî Ebû Câfer el-Mansûr'un (470) huzûruna götürdüler. Ebû Câfer.

— İhtiyâcını söyle, yerine getireyim, dedi. Ben:

— Haksızlıkla, zulümle cihânı doldurdun, Allah'tan kork, dedim. Ebû Câfer, bir müddet başını eğdikten sonra:

— Yine ihtiyâcını söyle, dedi. Ben:

— Sen, bu mertebeye Muhâcir ve Ensâr'ın kılıcı sâyesinde eriştin. Şimdi onların çocukları açlıktan kan kusuyorlar. Allah'tan kork ve onlara haklarını ver, dedim. Ebû Câfer tekrar bir müddet başını eğdikten sonra:

— İhtiyâcını söyle, dedi. Ben:

— Hz. Ömer (R.A.) hacettiği zamân, hazine vekiline: «Bu sefer ne kadar sadaka dağıttın?» diye sordu. Hazinesdâr: «On kûsûr bin dirhem.» deyince, Hz. Ömer: «İsrâf ettin» dedi. Halbuki burada develerin taşıyamayacağı derecede çok paralar görüyorum, dedim ve ayrıldım». İşte eski âlimler, sultânların huzûrunda böyle zorla çıkar ve Allah için intikam almağa çalışırlardı.

İbn Ebi Şumeyle, Abdülmelik b. Mervân'ın (471) huzûruna girdi. Abdülmelik kendisine:

— Anlat bakalım, dedi. İbn Ebi Şumeyle:

— İnsânlar kıyâmetin mihnet ve meşakkatinden ve kötü şeylerle karşılaşmaktan kendilerini kurtaramazlar. Ancak arzûları hilâfına Allah'ın rızâsını arayanlar kurtarır, deyince, Abdülmelik ağlayarak:

— Bu sözleri, yaşadığım müddetçe dâimâ gözönünde bulunduracağım, dedi.

Hz. Osman b. Affan (R.A.), Abdullah b. Âmir'i âmil [vâli] tayin ettiği zamân, Sahâbe-i Kirâm kendisini tebrik etmeye gittikleri hâlde, dostlarından olan Ebû Zer (R.A.), ziyâretine gitmedi. Abdullah b. Âmir, Ebû Zer'e:

— Niçin gelmiyorsun? Deyince, Ebû Zer:

— Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

«Kişi (sultânlardan) bir vazife aldığı zamân, Allahü Teâlâ ondan uzaklaşır» (472) buyurduğunu işittim de, ondan dolayı yanına geimmedim, demiştir.

Mâlik b. Dinar, Basra emirinin huzûruna girdi ve dedi ki: Bâz:

(470) El-Mansûr Billâh, Abbâsi Halifelerinin ikincisidir. Hicrî 135 yılında Mekke'de kendisine bi'at edilmiştir. 22 yıl hilâfette kaldıktan sonra, 58 yaşında iken 158 yılında Bi'r-i Meymûne'de ölmüştür.

(471) Künvesi Ebû'l-Velid'dir. Hicrî 65 yılında Ramazan ayında Şâm'da kendisine bi'at edilmiştir. Hicrî 80 yılında vefât etmiştir.

(472) Bu şekildeki aslı bulunamamış, fakat: «Sultânlara yaklaşan, Allah'tan uzaklaşır» meâlinde sahih sened ile rivâyeller vardır.

semavî kitablarda şöyle yazıldığını gördüm: «Sultânlardan ahmak ve Bana isyân edenlerden câhil kimse olmadığı gibi, Bana itâat edip Benimle izzet bulandan da aziz kimse yoktur. Ey kötü çoban, senin eline sağlam ve semiz koyunlar teslim ettiğim hâlde, sen etlerini yedin, yünlerini (elbise yaptın ve) giydin ve onları eti sıyrılmış birer kemik hâlinde bıraktın». Bunun üzerine Basra Vâlisi:

— Seni bizden uzaklaştıran ve seni bize karşı cür'etli kılan sebep nedir? dedi. Mâlik:

— Bilmiyorum, deyince, Vâli:

— Bizim mâlımızda gözünün olmaması ve bize heves etmeyişindir, diye cevâb verdi.

Ömer b. Abdülâziz, (Halife) Süleymân b. Abdülmelik ile Arafatta vakfede iken dehşetli bir gök gürültüsü oldu. Süleymân b. Abdülmelik korkusundan göğsünü masaya koydu ve ellerini kulaklarına tıkadı. Ömer b. Abdülâziz: «Bu ses, rahmet müjdesidir, yağmurun yağacağını bildirir. Bundan bu kadar korktuğuna göre, ya azâb gürültüsünü duyduğun zamân ne yapacaksın?» dedi.

Sonra Süleymân, Arafattaki kalabalığa şöyle bir baktı ve: «Yâ Omer, ne kalabalık var?» dedi. Ömer b. Abdülâziz de: «İşte bunlar, kıyâmette senin hasımlarıdır» dedi. (Buna canı sıkılan Süleymân: «Allah, senin de başına bu belâyı sarsın» dedi ve dediği gibi oldu. Ölümünden sonra hilâfete o geçti.)

Hikâye olunduğuna göre, Mekke'ye gitmekte olan Süleymân b. Abdülmelik (473) Medine-i Münevvere'ye uğradı. Orada bulunan Ebû Hâzim'i huzûruna çağırdı. Ebû Hâzim gelince, Süleymân:

— Yâ Ebâ Hâzim, ölümü neden sevmiyoruz? diye sordu. Ebû Hâzim:

— Çünkü siz dünyâyı tâmir edip âhireti harâb edenlerdensiniz. Mâmoreyi bırakıp, harâbeye gitmek, elbette gücünüze gider, dedi. Süleymân:

— Allah'ın huzûruna nasıl varılır? diye sordu. Ebû Hâzim:

— Ey mü'minlerin Emîri, iyilik ve ihsânda bulunanlar, kaybettikleri çocuklarına kavuşmuş gibi sevinirler. Kötülük edenler de efendisinden kaçmış köle gibi huzûruna çıkarlar, dedi. Bunun üzerine Süleymân ağladı ve:

— Bâri Allah huzûrunda hâlimin ne olacağını bilseydim? dedi. Ebû Hâzim:

— Hâlini Allahü Teâlâ'nın kelâmına arzeye. Allahü Teâlâ:

(473) Künyesi Ebû Eyyûb'dur. Kardeşi Velîd'den sonra Hicri 95 yılında kendisine bi'at edilmiştir.

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ

«Muhakkak ki iyiler Cennet'te, kötüler ise Cehennem'dedir» (82 - İnfitar: 13, 14) buyurmuştur. Bak, sen hangilerdensin? dedi. Süleymân:

— Ya, Allahü Teâlâ'nın rahmeti nerededir? dedi. Ebû Hâzım:

— O, muhsinleredir, dedi. Süleymân:

— Yâ Ebâ Hâzım, Allah katında en keremli insân kimdir? diye sordu. Ebû Hâzım:

— İyilik edip, takvâ sâhibi olanlardır, dedi. Süleymân:

— Amellerin hangisi daha makbûldür? diye sordu. Ebû Hâzım:

— Harâmlardan kaçınmakla, farzları yerine getirmektir, dedi.

Süleymân:

— Sözlerin hangisi daha makbûldür? diye sordu. Ebû Hâzım:

— Korktuğun ve bir şey umduğun kimseye karşı sözün doğrusunu söylemektir, dedi. Süleymân:

— Mü'minlerin hangisi daha akıllıdır? diye sordu. Ebû Hâzım:

— Kendisi Allah'a ibâdet ettiği hâlde, insânları da Allah'a ibâdete dâvet edendir, dedi. Süleymân:

— Mü'minlerin en ziyâde hüsranda olanı hangisidir? diye sordu.

Ebû Hâzım:

— Zâlim olan kardeşliğinin keyfine göre hareket edip, onun dünyâlığı için, başkasının âhiretini harâb edendir, diye cevâb verdi. Süleymân:

— İçinde bulunduğum bu hâle ne dersin? diye sordu. Ebû Hâzım:

— Sonunda cezâ var mı? Doğruyu söylersem beni bağışlar mısın? dedi. Süleymân:

— Bu, senin bana verdiğin bir öğüttür. Elbette affederim, dedi.

Bunun üzerine Ebû Hâzım:

— Ey mü'minlerin Emiri, senin ataların bu mülkü, müslümânlarla istişâre etmeden, onların rey'ine baş vurmadan kılıç ucu ile zor ile aldılar. Bu uğurda nice müslümânların canlarına kıydılar. Onlar için söylenen sözleri bilseydin, şaşırırdın, deyince, Süleymân'ın meclis arkadaşlarından birisi Ebû Hâzım'e: «Çirkin konuşuyorsun» dedi. Ebû Hâzım:

— Sen yalan söylüyorsun, Allahü Teâlâ, âlimlerden, bildiklerini söyleyeceklerine dâir söz almıştır. Ben, bildiğimi söylüyorum, dedi. Bunun üzerine Süleymân:

— Bütün bu bozuk işleri düzeltmek için çâre nedir? diye sordu. Ebû Hâzım:

— Aldığını helâlinden alıp, hak sâhibine vermektir, dedi. Süleymân:

— Buna kimin gücü yeter? dedi. Ebû Hâzim:

— Cehennem'den korkup, Cennet'i arzû edenlerin gücü yeter, dedi. Süleymân:

— O hâlde benim için Allah'a duâ et, dedi. Ebû Hâzim:

— Allah'ım, eğer Süleymân Senin sevgili kulun ise, onu dünyâ ve âhiretin hayırî ve yarayışlı işlerinde muvaffak eyle, her iki tarafın hayrına onu ulaştır. Eğer yanlış yolda ise, onu boynundan tutup arzû olduğun yola yönelt, diye duâ etti. Bunun üzerine Süleymân:

— Bana öğüt ver, dedi. Ebû Hâzim:

Sana veciz bir öğüt veriyorum, ona dikkat eyle: «Rabbini ta'zim et. Emrettiği yerlerde seni bulamayıp, nehyettiği yerlerde görmemesinden O'nu tenzih et» dedi.

Ömer b. Abdülâziz de Ebû Hâzim'den öğüt istediği zamân, Ebû Hâzim: «Bir yere yaslan ve ölümü yanı başında kabûl et. Sonra böyle bir ânda yanında bulunmasını arzû ettiğin şey'in ne olacağını düşün ve şimdiden onu al. O zamân, yanında bulunmasından hoşlanmadığın şey'i de şimdiden at. İyi bil ki anlattığım bu sâat, çok yakındır.» demiştir.

Bedevinin biri, Süleymân b. Abdülmelik'in huzûruna girdi. Süleymân, bedeviye:

— Anlat bakalım, dedi. Bedevî:

— Sana anlatacaklarım biraz acıdır, her ne kadar hoşuna gitmeyecekse de onları dinle. Çünkü bunları kabûl edersen sonu senin için iyi olur, dedi. Süleymân:

— Ey çölde yaşayan Arap! Biz, nasihatini istemediğimiz ve karışıklık çıkarmasından emin olmadığımız kimselere karşı, her ihtimâlî gözönünde bulundurarak yine onları dinlemek müsâmahasını gösterirken, öğüdünü arzû ettiğimiz senin gibi saf ve temiz kimseyi dinlemez miyiz? Söyleyeceklerini söyle, dedi. Bedevî:

— Ey mü'minlerin Emîri, seni öyle adamlar koltukladı, öyle kimseler etrafını sardı ki, onlar kendileri için kötü yolu seçtiler! Çünkü onlar, dünyâlık için dinlerini sattılar! Senin rızânı, Allah'ın gazabına tercih ettiler. Senden korktu fakat Allah'tan korkmadılar. Âhiretten kaçıp dünyâya meylettiler. Allahü Teâlâ'nın sana emânet ettiği bu hilâfet işinde, sakın onlara emniyet etme! Zirâ onlar, emânetin kayboymasına, halkın zillete düşüp zulme uğramasına aldırış etmezler. Onların haksızlıklarından sen mes'ûlsün. Fakat senin yaptıklarından onlar mes'ûl değildirler.

Kendi âhiretini perişan edip, onların dünyâsını düzeltmeğe ça-

ışma. Çünkü insanlar arasında en çok aldanan, başkasının dünyalığı için kendi âhiretini satandır, dedi. Süleymân:

— Ey çöl Arabı! Alabildiğine dilinin kılıcını kınından sıyırdın. Bu, senin kılıcından daha keskindir, dedi. Bedevi:

— Evet, öyledir, ey mü'minlerin Emiri. Fakat bu kılıcımı aleyhinde değil, lehinde kullandım, dedi.

Hikâye olunduğuna göre: Ebû Bekre (474) bir gün Muâviye'nin (R.A.) huzûruna giderek: «Ey Muâviye, Allah'tan kork, iyi bil ki, geçen her gün, seni biraz daha dünyâdan uzaklaştırıp âhirete yaklaştırmaktadır. Seni öyle bir şekilde tâkip eden var ki, ondan kurtulma na imkân yoktur. Senin için bir hudûd konmuş, o hudûdu aşamazsın, orada seni yakalar. Biz ve içinde bulunduğumuz her şey yok olacak, ancak gideceğimiz yer bâkidir. Burada iyilik yaptıkça onun mükâfatını, kötülük yaptıkça cezâsını çekeceğiz. Ona göre kendini ayarla» dedi.

İşte ilim sâhibleri, sultânların huzûruna böyle girerlerdi. (Sen de böyle girebilirsen gir.) Fakat biz, ilim sâhiblerinden, âhiret âlimlerini kastediyoruz. Dünyalık peşinde olan âlimlere gelince; onlar sultânların gözüne girmek için, onlara yaklaşıp, ruhsat yollarını onlara gösterir, onların maksatlarına uyacak şekilde hile yollarını araştırırlar. Yukarıda anlattığımız şekilde konuşsalar da gâyeleri ıslah değil, belki bu cihetten sultânların gözüne girerek mevki' ve mansıba ulaşmaktır. Burada da ahmakların iki şekilde aldanması vardır:

Birincisi, ben onları ıslah ediyorum diye, kendisini sûret-i hakdan göstererek yanlarına giderken, içinden bu sûretle ün kazanmağı kastedmektedir. Burada, gerçekten ıslahcı olup olmadığını denemek için şu usûl vardır: Şâyet bu vazifeyi kendi akranından olan başka birisi üzerine alıp muvaffak olduğu zamân memnûn kalırsa, kendisinin de samimi olduğu anlaşılır. Çünkü bu, aynen şöyledir: Bir adamın tedâviye muhtâç bir hastası vardır fakat hasta uzaktadır. Bu arada bir başkasının hastayı tedâvi ettirdiğini duyunca, nasıl memnûn olursa, bu âlim de öyle memnûn olmalıdır. Aksi hâlde aldanmıştır.

İkinci, aldanma noktası da: «Ben onu zulümden men'ettim» de-

(474) Nefî b. Hâris Sakafî'dir. Ashâb'dandır. Ziyâd'ın ana bir kardeşidir. Ebû Bekre âbid ve sâlih bir zât idi. Uvey kardeşi Ziyâd, Ebû Bekre'nin bir oğlunu süvâri başı, diğerini erzâk kapucusu, bir üçüncüsünü de Beytül-mâla me'mur tâyin etmişti. Hasan-ı Basrî diyor ki: Ziyâd, kardeşini susturmak ve aleyhinde bulunmasını önlemek için kendisine Enes b. Mâlik'i gönderdi. Ebû Bekre, hasta yatıyordu. Enes, gerekli tebligatı yaptıktan sonra: «İşte, oğullarını şu şu işlerde kullanmıyor muyum?» dediğini haber verince, Ebû Bekre: «Cehennem'e götürecek daha bir şey yapmadı mı?» dedi. Ebû Bekre, Ziyâd'ın velâyeti zamânında Basra'da 50 veya 51 Hicri yılında vefât etti.

mesidir. Bunda da samimî olup olmadığı aynen yukarıdaki gibi denerek anlaşılır.

Sultânların huzûruna girmenin yolu bilindikten sonra, şimdi de sultânlarla ihtilâta ârız olan hâllerle, onların mâllarını alma keyfiyetini açıklamak için, bâzı mes'eleler anlatalım:

MES'ELE:

Yoksullara taksim edilmek üzere sultân tarafından sana gönderilen mâlın muâyyen bir sâhibi varsa, o mâl almak helâl olmaz. Muâyyen bir sâhibi yok ve gerçekten miskinlere tasadduk edilmesi icâb eden mâllardan ise, onu alıp dağıtman câizdir. Bu gibi mâl almakla âsi olmazsın. Bununla berâber, bu maksadla bu gibi mâl almaktan çekinenler de olmuştur. O hâlde evlâ olanı yapalım. Buna göre deriz ki: Üç gâileden emin olan kimsenin bu mâl alıp dağıtması daha evlâdır.

Gâilenin birincisi, bu mâl helâl ve temizdir. Eğer böyle olmasa, bu zât bu mâl aslâ zimmetine almazdı gibi şübhe, sultânın gönlüne doğmuş olmalıdır. Şâyet sultânda bu şübheyi uyandıracaksan bu mâl alma. Çünkü onu almak mahzûrlu olur. Zirâ senin sebebiyyet verdiğin bu kanâatla o sultân, serbestçe harâm toplamağa çalışacak ve senin bu mâl alıp fâkirlere taksim etmekle yapacağın iyilik, kötülüğünü karşılamıyacaktır.

İkinci gâile, seni gören diğer âlim ve câhiller, senden delil çekecek, şu hâlde bu alınan para helâldir, diyerek parayı alacak, sonra da taksim etmiyecekler ki, bunun günâhı evvelkisinden daha büyüktür. Nitekim bir cemâat, İmâm Şâfiî'nin aldığını delil göstererek, bu gibi paraları almışlar ve fakat onun bu parayı fakirlere dağıtmak maksadı ile aldığını ve dağıttığını bilememişlerdir. İnsânlara örnek olacak mevkie olan bir kimse, bu gibi şeylerden son derece sakınmalıdır. Çünkü onun bu hareketi, bir çoklarının sapıtmasına sebep olur.

Vehb b. Münebbih şöyle anlatıyor: Zâlim meliklerden birisi, domuz etini cebren yedirmek için, insânlar muvâcehesinde bir zâtı huzûruna çağırarak domuz etini yemeğe icbâr ediyor. Adam yemeyince, koyun etini teklif ediyor, adamcağız bunu da kabûl etmiyor. Bunun üzerine Melik, adamın idâmını emrediyor. Etrâfında bulunanlar: «Koyun etini niçin yemedin?» diye kendisinden sorduklarında, adam: «Domuz eti yemem için buraya çağırıldığımı herkes biliyor. Şimdi ben koyun etinden yer ve kendimi kurtarırsam, kimse koyun eti yediğimi bilmez, herkes domuz eti yediğimi zanneder ve onlar da sapıtırlar.» demiştir.

Yine Vehb b. Münebbih ve Tâvus, Haccâc'ın kardeşi Muhammed b. Yûsuf'un yanına girdiler. O, Yemen'de Velid tarafından tayin edil-

miş âmil [vâli] idi. Soğuk bir günde açık bir hava toplantısında bulunuyorlardı. Tâvus da bir sandalyada oturmuştu. Muhammed b. Yûsuf hizmetçisine, bir taylesân [palto gibi kışlık bir elbise] getirip Tâvus'un omuzlarına atmasını emretti. Tâvus, oturduğu müddetçe omuzlarını sallaya sallaya taylesânı düşürdü ve kalktı. Tabii Muhammed b. Yûsuf, bu hareketine kızdı. Vehb, Tâvusa:

— Bu adamı kızdırmağa lüzûm yoktu, taylesânı alıp bir fakire tasadduk edebilirdin, dedi. Tâvus:

— Doğrudur, fakat bunu gören, Tâvus aldı ben de alırım, der fakat benim fakire tasadduk ettiğim gibi etmez. Bu işe de ben sebebiyet vermiş olurum, dedi.

Üçüncü gâile, bu vazîfeyi sana veriyor diye, sevinmen ve gönlünden ona sevgi beslemendir. Şâyet hatırına böyle bir şey geçecekse, sakın kabûl etme. O, zâlimlere temâyül, senin için öldürücü bir zehir olur. Çünkü insân sevdiği kimseyi korur ve ona karşı yaltaklık yapar. Nitekim Hz. Âişe (R.A.): «İnsanoğlu, iyiliğini gördüğü kimseyi fitraten sever» demiştir. Bir mübârek duâsında, Resûl-i Ekrem:

اللَّهُ لَا تَجْعَلْ لِفَاجِرٍ عِنْدِي بِدَأْفٍ حَبِيْبُهُ قَلْبِي

«Allah'ım, kötü insânları (fâcirleri) bana ikrâm ettirme ki, kalbim onlara meyletmesin» (475) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem böyle buyurmakla, gönüllerin ikrâma meylettiklerini açıklamış oldular.

Rivâyete göre, Basra emirlerinden birisi, Mâlik b. Dinar'a on bin dirhem hediye gönderdi. Mâlik de bu hediyeyi, tamâmen hazır olanlara taksim etti. Bu sırada Muhammed b. Vâsi' (476) yanına gelerek: «Şu mahlûkun sana hediye ettiği parayı ne yaptın?» diye sordu. Mâlik de: «Burada bulunanlara sor» dedi. Onlar da, hepsini dağıttığını söylediler. Muhammed b. Vâsi':

— Allah aşkına doğru söyle, parayı verdiği için bu adama kalbin temâyül etti mi, içinde buna karşı eskisinden daha fazla bir sevgi uyandı mı? diye sordu. Mâlik:

— Evet, gerçekten öyle oldu. Şimdi ona daha çok temâyül ettim, dedi. Muhammed b. Vâsi':

— İşte ben bundan korkarım, dedi. Doğru söyledi. Çünkü onu

(475) İbn Mervûye tefsirinde, Kesir b. Atiyye rivâyetinden aldı. Ayrıca Mansûr Deylami «Müsned-i Firdavs»inde Muâz'dan (R.A.) ve Ebû Mûsâ el-Medîni «Tazyî'u'l-Ömrî ve'l-Evkât» adlı eserinde, Ehl-i Beyt'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(476) Basra'dır. Sikadan ve âbid bir zâttır. Bir çok menkubeleri vardır. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesai kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

sevince, uzun zamân melik olarak kalmasını da ister. Ölümünden ve azlinden hoşlanmaz. Bütün bunlar, zulmür sebeblerini sevmek olur ki, çok kötü bir şeydir.

Selmân ve İbn. Mes'ûd (R. Anhuma): «Eline geçmediği hâlde bir şeye râzı olan, eline geçmiş hükmündedir» buyurmuşlardır. Allahü Teâlâ da Kur'ân-ı Kerim'de:

وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا

«Zâlimlere meyletmeyin. Cehennem ateşi sizi kaplar» (11 - Hûd: 113) buyurmuştur. Bunun tefsirinde, onların işlerine râzı olmayın, denilmiştir. Eğer içinden onlara bir sevgi uyanmazsa, o zamân bu maksadla mallarını almakta beis yoktur.

Hikâye olunduğuna göre, Basra âbidlerinden birisi sultânlardan bu gibi paraları alır ve muhtâçlara verirdi. Kendisine: «Bu vesile ile sende, zâlim sultânlara karşı bir sevginin uyanacağından korkmaz mısın?» denildi. Bu zât: Bir adam elimden tutarak beni Cennet'e koysa, sonra da Allah'a isyân etse, gönlüm onu aslâ sevmez. Zirâ onu benim elimden tutmağa musahhar eden de, ona buğz ettiren de Allah'tır, dedi.

Onlardan alınan mal, her ne kadar bir yönden helâl ise de, mahzûrlu olmaktan da hâli değildir. Çünkü şu gâilelerden kurtulamıyacağı, bu açıklamalarımızla anlaşılmış oldu.

MES'ELE :

Zâlim sultânların [Devlet Reislerinin] malını ahp dağıtmak câiz olduğuna göre, malını çalmak veyâ emâneti gizleyip inkâr etmek sûretiyle başkalarına dağıtmak da câiz midir? denirse, deriz ki: Câiz değildir, çünkü belki bu malın belli bir sâhibi var ve kendisi de malını sâhibine iâde etmek kararındadır. Bu, sana gönderdiği mal gibi değildir. Çünkü akli başında olan bir kimse, sâhibi meydânda olan bir malın dağıtılması için başkasına verilemeyeceğini kolayca anlar. Böyle zimmetinden çıkaracağı bir malın sâhibini bilirse, malını ona iâde eder ve başkasına dağıt diye vermez. Dağıtılması için bu malı başkasına vermesi, sâhibini bilmediğine delildir. Bu bakımdan bu iki mal bir değildir. Sonra bunların malı nasıl çalınır? Belki veresiye satın aldığı bir malıdır. Çünkü elinde bulunması, ona mülk olduğuna delâlet eder. Onun için çalmasına hiç bir sûretle yol yoktur. Hattâ selâhiyeti olsa ve bunun sâhibinin yağmacı bir asker olduğunu bilse, belki veresiye almıştır diye, o malı ona iâde etmesi vâcibdir. Nerde kaldı çalsın! Ne onlardan çalabilir, ne de onların emânet ettikleri yerden... Emânetlerini inkâr etmek de câiz değildir. Çalana hırsızlık

cezâsı tatbik edilir. Ancak çalan kimse, o malın ona âit olmadığını isbât edebilirse, o zamân cezâ düşer.

MES'ELE :

Sultânlarla muâmele harâmdır. Zirâ onların malının çoğu harâmdır. Bunlardan bedell karşılığında alınan da harâmdır. Şeyet verdiği mal karşısında aldığı bedelinin helâl olduğunu bilirse, onlara teslim ettiği mala bakması lâzımdır. Eğer sattığı mal, ipek gibi bir şey olup onlar da bunu giyeceklerse, şarapçıya üzüm satmak gibi, o da yasak ve harâmdır. Fakat bu satışın sahîh ve ipeği kadınların giymesi ihtimâlî varsa, bu da şübhelî olduğu için, mekrûhtur. İşte bu, alınıp verilen malın maddesindeki isyândır. Onlara at satmak da aynıdır. Hele atlara binip müslümânları öldürmek veyâ mallarını yağma etmek istedikleri sırada, daha günâhtır. Çünkü bu, onların zulûmlerine açıkça yardımcı olmaktır. Onlara, altın gümüş ve benzeri gibi, kendileri ile doğrudan isyân yapılamıyan maddeyi vermek, yine bir nevi zulme yardım ve zulmü kolaylaştırdığı için, mekrûhtur. Zirâ onlar bu paralarla zulûmlerine yarayacak maddeleri alırlar. Bu kerâhet, onlara yapılan hediyelerde, fiilen yardımda, çocuklarını okutup yetiştirmede de câridir. Yalnız ücret almamak şartıyla çocuklarına Kur'ân öğretmekte kerâhet yoktur. Zirâ helâl olmasının yolu, bilinmeden Kur'ân okutmak için alınan para harâmdır. Ücretsiz olarak onların nâmına herhangi bir şey satın alması, yine onlara yardım olması bakımından, mekrûhtur. Genç ve parlak köleler ve erkekler için ipekler, zulûm, katil ve yağma yolunda binecekleri atlar gibi, kötülük ve isyânda kullanacaklarını bildiği maddeleri, onlar için satın alması harâmdır. Aldığı maddeyi kat'i olarak isyânda kullanacaklarını biliyorsa, onu satın alması harâm; görünüşü itibâriyle kötülükte de kullanmak ihtimâlî varsa, mekrûhtur.

MES'ELE :

Zâlim sultânların harâm para ile inşâ ettikleri çarşı ve pazarlarda alış-veriş etmek veyâ bu yerleri mesken edinmek, harâmdır. Ancak bir tüccâr bu binâlarda oturur ve meşrû şekilde alış-veriş ederse, ticâreti harâm değil; yalnız bu binâlarda oturması sebebiyle, âsî olur.

Halk, bunlardan alış-veriş edebilir. Fakat başka helâlden inşâ edilmiş çarşı pazar bulurlarsa, oradan alış-veriş etmeleri daha uygundur. Çünkü bu, hem onlara yardım, hem de o yerlerin kıymetlenmesine vesiledir. Yine bunun gibi, haraç ödemeyen pazardan alış-veriş etmek, haraç veren pazardan alış-veriş etmekten daha mak-

büldür. Bâzı kimseler bu husûsta son derece ileri giderek, haracı alan arâzi sâhibleri ve bunların çiftçileri olan fellâhlar ile muâmeleden kaçınmışlardır. Zirâ onlar, aldıkları parayı haraç olarak ödemekle zâlimlere zulûmlerinde yardımcı olurlar, demişlerdir. Bu, dinde bir ifrât ve taşkınlık, aynı zamânda müslümânlarla güçlük çıkarmaktan başka bir şey değildir. Zirâ haraç, her taraftaki arâzilere sirâyet etmiş olduğundan, bundan men'etmekte bir mânâ yoktur. Eğer dedikleri gibi olsaydı, haracı verilen arâzide zirâatin câiz olmaması lâzım gelirdi. Bu ise uzayıp gider ve nihâyet geçim kapularının kapanmasına sebebiyet verir.

MES'ELE :

Zâlim sultânların kadıları, vâllileri ve diğer memûrları ile yapılan muâmele, aynen kendileri ile yapılan muâmele gibi olup, belki daha da ağır bir harâmdır.

Kadılarına gelince: Onlar, sultânların harâm olduğu bilinen mallarını alır ve bunları biriktirirler. Ulemâ kılığına girdikleri için, insânlar onlara aldanır. Kadılar sultânlarla ihtilât eder, mallarından alır. İnsân tabiatı, yaradılış itibâriyle haşmet ve mevki sâhiblerine heves eder ve onlar gibi olmağı arzû eder. İnsânların onlara bağlanmalarının sebep ve hikmeti budur.

İşçi ve hizmetçilerine gelince: Zâten bunların kazançları, efendilerine dayanarak, vurgunculuktan başka bir şey değildir. Bunların eline miras ve cizye gibi helâl para geçmiyeceği gibi, helâl olmasına en küçük bir ihtimâl olacak şekilde de para geçmez ki, helâl de karışmıştır, diye bir şübhe uyandırmış olsun. Nitekim Tâvus, «Haklı olsalar da ben onların nezdinde şehâdetle bulunmam; çünkü şahide de kötülüklerinin sirâyet edeceğinden korkarım» demiştir.

Hülâsa: Çalıştırdıkları memûrların bozulması, başlarındaki meliklerin bozulması; meliklerin bozulması da âlimlerin bozulması ile dir. Eğer kötü kadılar ve fâsıd âlimler bulunmasaydı, melikler de bozulmazdı. Çünkü onlardan çekinirlerdi. Bunun için Resûl-i Ekrem:

لَا تَزَالُ هَذِهِ الْأُمَّةُ تَحْتَ يَدِ اللَّهِ وَكَتِفِهِ مَا لَمْ تُقْرَأُوا بِأَمْرَاءِهَا

«Okuyucular (âlimler) emirlere meyletmedikçe, bu ümmet, Allah'ın himâyesinde ve ved-i kudretindedir» (477) buyurmuştur. Re-

(477) Ebû Amr ed-Düni «Kitâbü'l-Fiten» de Hasan rivâyetinden mürsel olarak, Deylemi «Müsned-i Firdevs» de Ali ve İbn Ömer'den (R.A.) başka ifâde ile rivâyet ettiler.

sûl-i Ekrem'in burada «Ulemâ» yerine «Kur râ» buyurmuş olması, asıl âlimlerin Kur'ân'ı okuyup sünnete uygun bir şekilde mânâsını anlayanlar olduğuna tenbih içindir. Bunun hâricindeki ilimler, sonradan ihdâs edilmiş şeylerdir. Süfyân-ı Sevrî: «Ne sultânlarla, ne de onlarla görüşenlerle düşüp kalk» demiştir. Yine Süfyân-ı Sevrî: «Kalem, divit, mürekkebi, istampa ve kâğıt sâhibleri birbirinin arkadaşlarıdır» demiştir. Doğru söyledi. Zirâ Resûl-i Ekrem, şarapta on kişiye lânet etmiştir. Üzümün suyunu çıkaran ve çıkartan da buna dahildir (478). Ayrıca İbn Mes'ûd (R.A.): «Ribâ yiyen, vekilligini, şahidligini ve kâtipliğini yapanların hepsi Muhammed Aleyhisselâm'ın lisanıyla mel'ûndur» dedi (479). Bunu aynı şekilde Câbir ve Ömer (Allah kendilerinden râzı olsun) Resûl-i Ekrem'den (S.A.V.) rivâyet etmişlerdir. (480) İbn Sirin: «Zulmünde kendisine yardımcı olacak kılâbı sultâna vermemek lâzımdır» dedi. Süfyân-ı Sevrî, Halîfenin ne yazacağını öğrenmeden, kendisine divit kalem vermemiştir.

Sultânların etrâfını saran tebea ve işçilerin hepsi de onlar gibi, zâlimdirlere. Allah için onlara buğz etmek vâcibdir. Sultânların yardımcılarından birisi gideceği yolu Osman b. Zâide'ye (481) sorunca, gideceği yerde zulüm yapacağını ve kendisinin yol göstermekle ona yardımcı olacağını düşündüğünden, dilsizmiş gibi davrandı ve cevâb vermedi. Tüccâr, hamamcı, boyacı, kan alıcı, san'atkâr ve benzeri kimselerden fâsık olanlarla yapılan bu gibi muâmelelerde, bu kadar mübâlağa, seleften rivâyet edilmemiştir. Hattâ zimmilerle yapılan muâmelelerinde bile bu mübâlağa görülmemiştir. Bu şekil muâmele ancak yetim ve mâzurların mâllarını yiyenler ve müslümânlara devâmlı sûrette eziyet edip, Şeri'atin şî'arını bozmak isteyenlere tatbik edilmiştir. Çünkü isyân, biri lâzım diğeri müteaddi yani birisi şahsa âit, diğeri de başkalarına sirâyet etmek üzere ikiye ayrılır. Fısk ve küfür, şahsa râci' ve yalnız Allah'a karşı işlenmiş birer cinâyettir. Bunların cezası Allah'a âittir, fakat vâlilerin zulümleri müteaddi olup halka sirâyet ettiği için, onlara cephe alınır. Zulümlerinin şûmûlü nisbetinde Allah'tan uzaklaşır ve azâba uğrarlar. Bunun için

(478) Tirmizî ile İbn Mâce, Enes'den (R.A.) rivâyet etti.

(479) Müslim ve sünen sâhibleri rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetle: «Şâhid» kaydı yoktur. Ayrıca Ebû Dâvud'un bu mâlde bir rivâyeti vardır. Tirmizî, sâhib olduğunu söylemiştir.

(480) Müslim rivâyet etmiştir. Hz. Ömer'in (R.A.): «En sen nâzil olan ribâ âyetidir. Resûl-i Ekrem, bunu izâh etmeden ölmüştür.» dediğini İbn Müseyyeb rivâyet etmiştir.

(481) Osman b. Zâide Kûfeli olup «Ri» şehrine göç etmiştir. Sikadan üşüd ve sâlih bir zâttır. Kendisinden, Müslim bir hadis rivâyet etmiştir.

onlardan uzaklaşmak ve muâmelelerinden kaçınmak lâzımdır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

يُقَالُ لِلشَّرِطِيِّ دَعِ سَوْطَكَ وَادْخُلِ النَّارَ

«(Zâlim) polislere: "Elinizdeki kamçıyı atın ve Cehennem'e girin" denir» (482) buyurmuştur. Diğer bir hadis'de:

مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ رِجَالٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَنَابِ الْبَقَرِ

«Kıyâmetin alâmetlerinden birisi de, ellerinde sığır kuyruğu gibi kamçıları bulunan bâzı erkeklerin türemesidir» (483) buyurmuştur.

İşte onların hükmü budur. Bunu bilen, onları da bilmiştir. Bilmeyene göre onların alâmetleri; kaftan giymek, bıyık uzatmak ve benzeri meşhûr kıyâfetlerdir. Bu kılık ve kıyâfette görülenlerden sakınmak lâzımdır. Bu bir sû-i zan sayılmaz. Çünkü onların kılığına giren, kendisini onlara benzetmeğe çalışan kimse, kalben de onlardandır. Delilik alâmetleri ancak delillerde görüldüğü gibi, fısk belirtileri de ancak fâsıklarda görülür. Evet, bunun aksine olarak, fâsiklar bâzan kendilerini sâlihler de benzetebilir, fakat sâlihler hiç bir zammân, kendilerini fâsiklara benzetmezler. Çünkü onlara benzemek, onların cemaatini çoğaltmak demektir. Sâlihler bunu aslâ kabul etmez.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ

«Nefislerine zulmettikleri hâlde melekler tarafından öldürülenler» (4 - Nisâ: 97) âyet-i celilesinin, müsrıklar arasına katılmakla, onları çoğaltan müslümânlar hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Rivâyete göre, Allahü Teâlâ (Hz. Mûsâ'dan sonra Nebi olan) Yuşa' b. Nûn'a:

— Senin kavminden yüzbin kişi helâk edeceğim. Bunlardan altmışbini kötü ve kırkbini iyi insanlardır, buyurdu. Yuşa':

— Kötüler kötü, iyilerin suçu nedir, yâ Rabbi? diye sordu. Allahü Teâlâ:

— Onlar benim gazabıma katılmadı. Onlara aldırış etmedi. Onlarla yedi içti ve düştü kalktılar. Bundan dolayı onları da kötülere

(482) Ebû Ya'la, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(483) Ahmed b. Hanbel ve Hâkim, Ebû Umâme'den rivâyet ettiler ve Hâkim: «İsnâdî sahihtir.» dedi. Buna benzer bir rivâyet de Müslim'de vardır.

kattım, buyurdu. Bundan, zâlimlere gazab ve buğz etmenin vâcib olduğu anlaşılır. Yine bunun gibi, İbn Mes'ûd, Resûl-i Ekrem'den şöyle rivâyet etmiştir:

إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ عُلَمَاءَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ إِذَا خَالَطُوا الظَّالِمِينَ فِي مَعَاشِهِمْ

«Allahü Teâlâ, geçimlerinde zâlimlerle düşüp kalktıkları için, İs-râîl oğullarının âlimlerine lânet etmiştir» (484).

MES'ELE :

Zâlinilerin inşâ ettiği köprü, kervansaray, câmi ve çeşme gibi yerlerde de dikkatli davranmak ve düşünmek gerekir.

Köprüler: İhtiyâç dolayısıyla, köprülerden geçmek câiz ise de, mümkün mertebe kaçınmak, vera'dandır. Şâyet başka geçit varsa, bu vera' daha da kuvvetleşir. Bununla berâber, yine geçmek câizdir. Bu, köprü malzemesinin sâhibi belli olmadığına göre böyledir. Çünkü bu vaziyet karşısında o mâl, hayır işlerine sarfedilir. İşte bu da âmma menfaatine bir hayırdır. Fakat köprü'nün kireci, taşı bir adamın evinden, mezarlık veyâ bir câmi'den alınmışsa, o zamân başkasının mâlını kullanmadaki zarûret hâsıl olmadıkça bu köprüden geçmek câiz olmaz. Geçtikten sonra da mâl sâhibinden helâllik alması lâzımdır.

Mescidlere gelince: Zorla alınmış bir yerde veyâ sâhibli başka bir mescidden de olsa veyâ başkasının mülkünden zorla alınmış malzeme ile yapılmış ise, bu mescide cuma için dahî girmek câiz değildir. İmâm, mescidi içinde kıldırıyorsa, kendisi mescidin dışından imâma uyar, içeri girmez. Çünkü zorla alınan arâzide kılınan bir namâzla borç sâkit olur. Her ne kadar içeride kılan günâhkâr ise de ona uymak sahihtir. Sâhibi bilinmeyen bir malzemedен yapılmışsa, başka bir mescid varsa, orada kılmak vera'dandır. Fakat başka mescid yoksa cuma ve cemâati terketmemek için bu mescide kılması gerekir. Çünkü uzak da olsa, kendi mülkünden olma ihtimâli de vardır. Muâyyen sâhibi olmayınca, müslümânların ihtiyâcına sarfedilen yitükler gibidir. Zâlim sultânlar için dahî bir mahzûr yoktur. Ahmed b. Hanbel'e: «Cemâate gelmiyorsun, bu husûstaki delil ve me'nedin nedir?» diye sorduklarında, Ahmed b. Hanbel: «Hasan-ı Basri ve İbrâhim Teymi, Haccâc'ın fitnesine uğrarız korkusu ile câmi'e gitmedikleri gibi, ben de bu gibi fitneye düşmekten korkarak gelmiyorum» demiştir.

(481) Ebû Dâvud, Tirmizi ve İbn Mâce, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

Câmi'i sıvayıp boyamağa gelince: Bu, namâzla bir alâkası olmayan süs ve zıynettir. Câmi'e girmeye mâni değildir. Ancak câmi'e giren için, buna bakmamak evlâdır.

Câmilere serilen kâmuş hasır ve diğer sergilere gelince: Bunların sâhibleri belli ve onlardan haksızlıkla alınmışlarsa, üzerlerinde oturmak câiz değildir. Sâhibi belli olmayıp, âmme menfaatine serilmişlerse, üzerlerinde oturmak câizdir ve fakat oturmamak, vera'dandır. Çünkü şübhe yeridir.

Çeşmelere gelince: Zâlim sultânların bu gibi mâllardan yaptıkları bu gibi su depolarından içmek ve abdest almak vera'dan değildir. Ancak namâz vaktinin geçeceğinden korkulursa, o zamân, abdest alınır. Mekke yolundaki su depoları da aynı hükümdedir.

Kervansaray ve medreselere gelince: Gerek yeri ve gerekse malzemesi gasbedilmiş olup, sâhibi belli ve sâhibine reddedilmesi de mümkün ise, bunlara girilmez. Şâyet sâhibleri belli değilse — âmme hayrına tehsis edildikleri için — bunlara girmekten fısk lâzım gelmezse de, vera' olan, bu yerlere girmemektir.

Bu yerler, sultânların işçileri ve memûrları tarafından yaptırılmış ise, mes'ele daha da zordur. Çünkü onlar böyle sâhibsiz paraları, âmme menfaatine sarfetmeye selâhiyetli olmadıkları gibi, mâllarında harâm, daha da fazladır. Âmmeye âit mâlları almağa selâhiyetleri yoktur. Bu gibi malları alıp sarfetmek, Emir ve vâlilerin selâhiyetleri dâhilindedir.

MES'ELE :

Zorla alınan bir arâzi, yol olduğu zamân, oradan geçmek câiz değildir. Sâhibi belli olmadığı zamân geçilebilir, fakat mümkün mer-tebe geçmemek vera'dandır. Şâyet geçmesi mübâh olan bir yol olur ve üzerinde gölgelik bulunursa, bu yoldan geçmek, güneş ve yağmurdan korunmamak şartıyla altında oturmak câizdir. Yâni herhangi bir sebeple yol üzerinde durduğu gibi, zâlimler tarafından yapılan bu gibi gölgeliklerde de durabilir. Fakat yağmurdan veya güneşten korunmak gibi, bu gölgeden istifâde edilemez. Zâten örtü de bunun için yapılır.

Zorla alınan paralarla duvarı yapılan veya üstü örtülen câmi ve diğer yerlere girmenin de hükmü budur. Yalnız içeri girmekle bir şey lâzım gelmez. Fakat gözden saklanmak, soğuk veya sıcaktan korunmak için olursa bu gibi yerlere girmek harâmdır. Zîrâ bu, harâmdan faydalanmaktır. Gasbedilen yerlerde oturma'nın harâm olması, oraya temâs etmek için değil, oradan istifâde etmek içindir. Yer, üzerinde durmak için, örtü de gölgelenmek için aranır ki, aralarında fark yoktur.

YEDİNCİ BÂB

SIK SIK SORULAN VE ŞİDDETLE İHTİYAÇ DUYULAN MUHTELİF MES'ELELER BEYÂNINDADIR.

MES'ELE :

Suâl: Sofuların hizmetçileri tarafından kendileri için toplanan para ve yiyeceklerden, sofulardan başkası da yiyebilir mi, yoksa bunlar yalnız onlara mı mahsûstur?

Cevâb: Bunlardan sofuların yiyeceğinde şübhe yoktur. Hizmetçinin muvafakatiyle başkalarının da yemesi helâldir, ancak şübheden hâlî değildir. Helâldir, çünkü hizmetçiye, sofular için verilmiştir, fakat bunu alan, doğrudan sofular değil, hizmetçilerdir. Dar vaziyette bulunan bir âilenin geçimi için verilen bir parayı veya yapılan bir yardımı —çocuklara bakması hasebiyle— âile reisi alır ve âile reisinin aldığı kendi mülkü olur. O, bu paradan başkalarına da verebilir. Sofuların nâmına para ve yiyecek toplayan da aynı şekildedir. Topladığı kendi mülkü olduğu için, başkasına da yedirebilir. Artık bu mâl, hâlâ verenin mülküdür, denemez. Zirâ bunu böyle kabûl etmek, muâtât yolu ile yapılan alış-verişin sıhhatini reddetmektir ki, bu zayıftır; hele sadaka ve hediyelerde bunu kabûl eden yoktur. Hizmetçi de böyledir. O'na kimse karışamaz. Mülkiyetin, o zaman tekkelerde bulunan sofulara intisâb eden sofulara da toplanandan yedirmek bilittifak câizdir. Aynı zamanda hepsi veya birisi ölse, hisselerini vereselerine vermek de lâzım gelmez. Toplanan, mutlak sofular adına toplanmıştır; bunun için muâyyen ferdler hak sâhibi olamaz da denemez. Zirâ mülkün bir cihete ayrılması, tasarrufu ferdlere havale etmeyi gerektirmez. Çünkü tekkeye girenler mahdûd değil, kıyâmete kadar onlardan doğanlar da oraya girer. Bu mâllarda âmme idâresini elinde bulunduranlar, tasarruf edebilir. Hizmetçi ise hiç bir yönden bu işe niyâbet edemez, ancak bu toplanan şeyin mâliki sayılır. Tasavvurlarında vefâ ve mürüvvet göstermek şartıyla, sofulara yedirebilir.

Onu bu işten men'ederlerse, artık o sofuların kefilî olmaktan da men'edilmiş olur ve ehl ü iyali ölen âile reisi vaziyetine düşer.

MES'ELE :

Sual: Bir kimse mālını sofulara vasiyyet ederse, bu māl kimlere verilir?

Cevâb: Tasavvuf, bātını bir keyfiyettir. Bunu herkes bilemez ve hakikatini kavrayamaz. Örf ehlinin, sofı adını vermekte dayandıkları zâhiri alâmetlerle ve dış görünüşle bilinebilir. Buradaki küllî kaaide şudur: Zâviye ve tekkelere giren bir kimse, oradaki sofularca kendisine: «Sen bizden değilsin, içimize girme» denmemişse, o kimse sofulardan sayılır. Beş vasıf kendisinde bulunan sofudur. Onlar da: Sâlih olmak, fakir olmak, sofı kılığında bulunmak, san'atı elmemak, meskeni, yalnız tekkeler olmaktır. Bu sıfatlardan bazılarının bulunmaması, o kimsenin sofı olmadığına delâlet eder. Diğer bazılarına göre de, fık u fücûr sâhibi olanlar, bu vasiyetten faydalanamaz. Çünkü sofı, husûsî vasıflara sâhib, sâlih kimse demektir. Fâsık olan bir kimse, sofı kisvesine bürünmekle sofulara vasiyyet edilecek mâla vâris olamaz. Fâsık derken, küçük günâhı olanları kasdetmiyoruz.

San'at sâhibi olmak; kazançla uğraşmak, sofulara vasiyyet edilen māl almağa mânidir. Rençberler, âmiller, esnâf, dükkânında ve yâ evinde san'atı ile meşgûl olanlar, ücretle çalışanların hiç biri bu vasiyetten istifâde edemez. Bu vasiyetten faydalanmak için, yalnız sofı kılığına girmek ve sofular arasında bulunmak kâfi değildir. Sofuluğa mâni olmayan yazıcılık ve dikicilik gibi işleri, dükkânda ve ticâret maksadı ile yapmazsa, bunlar, sofuluğa mâni değildir. Hatta bu vasıflar, diğer sıfatları ile onun sofular arasına katılmasını sağlar.

Elinde san'atı olup çalışmamak, sofuluğa mâni değildir. Bu vaziyette olan bir kimse, sofulara vasiyyet edilen paradan istifâde edebilir.

Va'z u nasihatte bulunmak, ders okutınak, sofuluğa mâni değildir. Kisve, meskenet, ev, fakirlik gibi diğer vasıflar bulundu mu, yine sofudur. Çünkü vâiz sofı, okuyucu sofı, âlim sofı veyâ müderris sofı demekle tenâkuz yoktur. Fakat san'atkâr sofı, tüccâr sofı, âmil [vâli] sofı demekle tenâkuz vardır.

Fakirliğe gelince: Şâyet göze çarpacak şekilde servet sâhibi olursa, o zamân bu vasiyetten istifâde edemez. Şâyet māl olur fakat geliri giderini karşılamıyorsa, vasiyetten faydalanır. Şâyet elindeki

serveti zekât nisâbına bâliğ olmuyorsa --masrafı da olmasa - yine vasiyyetten istifâde edebilir. İşte, bütün bunların delili ancak örf ve âdettir.

Sofular arasına girip onlarla düşüp kalkmağa gelince: Böyle yapan kimsenin de vasiyyet mâlinda hakkı vardır. Onlara karışmayıp evinde veyâ mescidde sofı kılığına girip onların ahlâkı ile ahlâklanmış olan kimse de bu vasiyyetten faydalanır. Onların arasına katılmamasından doğan eksikliği, onların kıyâfetinde olması telâfi eder. Şâyet onların kisvesinde değil ve fakat onlara âit diğer vasıfları hâiz olsa da bu vasiyyette hakkı yoktur. Ancak onların arasında zâviye ve tekkelerde yaşıyorsa, faydalanır. Aralarına karışmak ve kisvelerini kabul etmek, her ikisi yekdiğerini karşılar. Yâni aralarında bulunursa, onların kıyâfetinde olmasa da olur, onların kıyâfetinde ise aralarında bulunmasa da olur.

İşlemeli hırka giymeğe gelince: Bu vasiyyete hak kazanmak için şeyhleri tarafından kendilerine işlemeli hırkanın giydirilmiş olması şart değildir. Diğer şartlar bulunduktan sonra, hırkanın olmaması zarar vermez. Evli olup, bâzan evine ve bâzan da tekkeye gidenler sofı olmaktan çıkmış olmazlar.

MES'ELE:

Tekkelere ve oralarda oturanlara vakfedilen paralarda hüküm, mutlak sofulara yapılan vasiyyetlerden daha müsâittir. Zirâ bu vakfın mânâsı, vakfedileni onların ihtiyâcına sarfetmek demektir. Binâ-enaleyh, sofuların muvâfakatiyle, sofı olmayanlar da yalnız bir def'a değil, bir kaç def'a bile onlarla oturup yiyebilirler. Zâten yemek işlerinde müsâmaha vardır. Hattâ henüz bölünmeyen ganimetlerden, bir kişi tek başına da yiyebilir. Hattâ kavval, yâni zikir halkasına onları dâvet eden de onlarla berâber yiyebilir. Fakat sofulara vasiyyet edilen, bu kavvallara verilmez. Amına vakıftan verilir.

Âmiller, tüccârlar, kadılar ve fakihlerden gönüllerini almak isteyenler de, sofuların muvâfakatiyle, vakıftan yiyebilirler. Çünkü vakıf, sofular âdet ve teâmülüne uygun bir şekilde, vakfedilmiştir. Örf ve âdetle göre hareket edilir, fakat bu da devâmlı olamaz. Meselâ sofı olmayan kimse devâmlı sûrette onlarla --râzı olsalar da-- yiyip içemez. Çünkü bu hareket, vâkıfın şartı hilâfına kendilerinden olmayan bir kimseyi bu vakfa ortak etmek demektir ki, buna celâhiyetleri yoktur.

Ama fakih olan bir zât, onların kıyâfetinde ve ahlâkında ise, aralarına girer ve hissesini alır. Fakih olması, sofuluğuna engel olmaz.

Çünkü tasavvufu bilene göre, sofulukta cehâlet şart değildir. (Zirâ sofuluk demek, zâhîr ve bâtın şer'i hükümlere riâyet ederek kitâb ve sünnetle amel etmek demektir.) Mârifetten haberi olmayan bâzı ahmakların: «İlim hicâbdır» gibi aslı olmayan sözlerine değer verilmez. Asıl perde olan, cehâlettir. İlim kitâbında bu sözün te'vilini yapmış-tım. Hicâb olan ilmin, yerilen ilim olup övülen ilim olmadığını, mah-mûd ile mezmûmu anlattım ve orada gerekli izâhatı verdim. Fakat fakih, olanların kisve, ahlâk ve kıyâfetine değilse, bu takdirde bu fa-kihi aralarına almayabilirler. Şâyet bu hâli ile kabûl ederlerse, yine vakıftan yiyebilir. Aralarında bulunmak, kıyâfetteki ayrılığı telâfi eder, ancak o kıyâfette olanların muvâfakati şarttır. İşte bunlar, so-fuyu tanıtmakta âdet ve teâmülün şehâdet ettiği şeylerdir. Burada nefiy ve isbâtta karşılıklı iki taraf vardır. Yâni, bu mutlak sofudur, bu mutlak sofu değildir, dencek kal'ı tarafları vardır. Aralarında iki tarafa benzeyen --sofu olmak ve olmamak ihtimâlleri bulunan -- ve birbirine benzeyen şübheli kısımlar vardır. Şübheler bâbında an-lattığımız gibi şübhelerden kaçınan, dinini ve ırzını korumuş olur.

MES' ELE :

Suâl: Rüşvet ile hediye arasında ne fark vardır? Her ikisi de bi-rer gâye uğrunda ve gönül rızası ile verildikleri hâlde, neden biri he-lâl, diğeri harâm oluyor?

Cevâb: Malını başkasına veren kimse, cibette bir maksat uğrun-da verir. Bu maksat ya peşin veyâ veresiye olur.

1 — Veresiye olan gâye: Âhirette sevâb ve mükâfat almak mak-sadiyle mâlını infâk etmektir.

2 — Peşin olan gâye de beşe ayrılır:

- a) Hediyesi karşılığında bir mükâfat beklemek,
- b) Muâyyen maksadına yardım olmak için iş yaptırmak,
- c) Hediye verdiği kimseye yaklaşmakla onun muhabbetini ka-zanmak ister ki, bu da iki kısımdır:
- d) Ya sırf sevgisine mazhar olmak,
- e) Veyâ sevgiyi bir emeline ulaşmak için te'min etmektir.

İşte, hediye vermek, şu beş sebebin birine istinâd eder.

Birincisi: Sevâb maksadı ile verdiği kimseler: İhtiyâc sâhibleri, Âlimler, dinî bakımdan soylu bir âlleden gelenler ile, bizâtihi dindâr, sâ'ih ve âbid olan kimselerdir. Muhtâc olduğunu sanarak verdiği hâl-

de zengin olan, âlim sanarak verdiği hâlde câhil olan, soylu olduğunu zannederek verdiği hâlde soylu olmayan, sâlih olduğunu sanarak verdiği hâlde fâsık olanlar, bu hediye alamazlar. Bu hediye kendilerine harâmdır. Veren kimsenin alanda zannettiği vasıflar, zannettiği gibi mevcûd değilse, alamaz. İyi ve sâlih görünen çok kimseler var ki, bâtını hâlleri açığa çıksa, herkes kendilerinden nefret ederdi. Allahü Teâlâ kullarını birbirine sevdirmek için, onların kusûrlarını kendi fazlı ile gizler. Eskiden vera' sâhibi olan kimseler, herhangi bir ikrâm ile karşılaşmamak için, bilinmeyen yabancı kimselerle alış-veriş ederlerdi. Din nâmına bu, tehlikeli bir hâldir. Takvâ, gizli bir şeydir. İlm. neseb ve yoksulluk gibi açık değildir. Bunun için takvâ sâhibi, din ve diyâneti nâmına bir şey almaktan sakınmalıdır.

İkincisi: Peşin bir gâye uğrunda verilen hediyelerdir. Meselâ: Bir hil'at giydirir veyâ daha iyisini verir ümidiyle, fakir bir kimsenin zengine hediye vermesi gibi... Bu, sevâb şartıyla olursa, hükmü gizli olmayan bir hibedir. Bu, bir karşılık olarak değil, her iki tarafın hediyeleşmesi kabûlindendir.

Üçüncüsü: Belli bir işinin yapılmasına yardımcı olması için, sultâna ihtiyâcı olan bir kimsenin, sultânın vekiline veyâ alâkâh bir şahsa hediye vermesi. Bunun da mükâfat ümidiyle verilmiş bir hediye olduğu meydândadır. Ancak, beklediği mükâfata ve yaptıracığı işe bakılır; harâm atıyye almak veyâ bir kimseye haksızlık etmek gibi bir iş ise, bu hediye almak harâmdır. Şâyet, herhangi bir zâlimin zulmünü def'etmek veyâ görüp bildiğine şehâdet etmek gibi, yapılması vâcib olan işlerden ise, yine bu hediye almak harâmdır. Çünkü bu vazifeler mecburidir. Bunlar için hediye kabûl etmek, harâm olan rüşvetin tâ kendisidir. Şâyet, yaptıracığı iş mübâh olup, yaptırılmasında güçlük çekecekse, işini görmek şartı ile, aldığı hediye helâldir. Bu, «Sana yüz kuruş, bu paketi falancaya götür» demek gibidir. Tabii o paketi oraya götürmekte yol yürümek, yorulmak ve zahmet çekmek vardır. Bundan dolayı aldığı da helâldir. Yâhut: «Falancaya söyle, şu işimde bana yardımcı olsun veyâ nakdi yardımda bulunsun». Bu işi yapmak için de epeyce dil dökmek lâzımdır. İşte buna ücret denir ve câizdir. Haksız ve harâm olmayan dâvalarda, dâva vekillerinin aldıkları ücretler gibi, bunlar da helâldir. Şâyet maksadı, tek bir cümle ile ifâde edilecek yâhut nüfûz kullanmak sûretiyle kolay olacak bir iş ise, meselâ, herhangi bir adamın, bu işi yap demesiyle olmayıp, mevki sâhibi bir adamın yap demesiyle olacaksa, yine bu vaziyet karşısında hediye almak harâmdır. Çünkü bu, nüfûz karşılığı alınan paradır ki, Şeri'at buna cevâz vermez. Meliklere hediye bahsinde açıklanacağı gibi, Şeri'at bunu men'e-

der. Şu'fa hakkını düşürmekten, kusûrlu malı iâde etmekten, ağaç dallarının kendi arâzisini gölgelemekten ve buna benzer bizzât maksûd olan şeylerden ücret almak câiz olmadığı hâlde, mevki ve rütbesine dayanarak nüfûz kullanarak hediye almak nasıl helâl olur? Tabiblerin, yalnız kendileri bildiği bir ilâcı söylemekten veya kısa bir tavsiyede bulunmaktan para istemesi de bu kabildendir. Onun bu kadar bir ifâdesi, bir susam dânesi gibi kıymetsizdir. Yâni kendisini meşgûl eden ve yoran bir şey değildir. Bunun için değer taşımaz. Bundan dolayı, ne bu sözüne, ne de bu bilgisine karşılık ücret alması câizdir.

Zâten ilmi de kendisinde kalıyor, ancak onun bildiğini öbür adam da bilmiş oluyor. San'atında mahâreti olanlar da bundan bir derece geridedir. Meselâ, san'atında mâhir olduğu için, bir kılıcın eğriliğini bir çekiç ile doğrultmak gibi, bâzı san'at sâhibleri bir çekiç vurmakla mâlın değerini ücret olarak alırlar. Bu gibi san'atlarda ücret almakta beis yoktur. Çünkü adam, bunu öğreninceye kadar, bunca emek sarfetmiş ve yorulmuştur ve geçimi de bu yoldandır (485).

Dördüncüsü: Belli bir maksadı olmadan yalnız hediye ettiği zât ile anlaşmak ve sevgisini kazanmak için verilen hediyelerdir. İşte, büyüklere verilen ve Şerî'atin mendûp kabûl ettiği hediye budur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

شَهَادَاتُ الْحَابِثَاتِ

«Karşılıklı hediye veriniz ki birbirinizi sevesiniz» (486) buyurmuştur. Ne de olsa, hediyelerin, yalnız kuru bir sevgi için verilmesi, pek enderdir. Mutlaka sevimlinin ardında bir fayda düşünülmektedir. Fakat o fayda belli olmaz ve kendisini hediye vermeğe sevk edecek belli bir garaz mevcûd değilse, buna hediye denir ve alması helâl olur.

Beşincisi: Hediye vermekteki maksadı sevgisini kazanmak ve bu vesile ile onun mevkiinden istifâde ederek ona bir çok şeyleri yap-

(485) Buna göre, müsaııfın tabiblerden maksadı, eski koca-karı hekimleridir. Bâzı nebâlların hassaları hakkında edindikleri bilgileri hastalara tavsiye ederek ücret alırlar. Bu ücret, harâmıdır. Fakat yıllarca tahsil görüp emek sarfeden, sonra hasta üzerinde titizlikle durup hastayı muâyene ve hastalığı teşhîs ettikten sonra reçeteyi yazanlar muâyene ücreti alabilirler. Hastalığı teşhîs edemediği hâlde, teşhîs etmiş gibi reçete yazıp, hastanın daha da fazla rahatsızlanmasına veya ölümüne sebep olan hekimlerin ise, vay hâline...

(486) Beyhaki, Ehü Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etti.

tırabilmeyi düşünerek verilen hediyelerdir. Hattâ o adamın o mevki ve mansıbı olmasaydı, yalnız sevgi için bu hediyeleri kat'iyen kendisine vermezdi. Şâyet, hediye ettiği zâtın hâırlı olması ilim, dîn ve soyu bakımından ise, bu bir derece hafıftır. Her ne kadar bu hediye bir nevi rüşvet kokusu varsa da, alınması kerâhetle câizdir. Çünkü görünüşte hediyedir. Şâyet itibârı; kadılık, zekât âmilliği, haraç tahsildarı ve benzeri saltanat işleri ile uğraşmasından ise, —isterse evkaf memûrluğu olsun— ve bu vazifelerden biri bu adamda bulunmasa, kat'iyen ona hediye vermeyecek hâlde ise, bu verilen, hediye adı altında bir rüşvettir. Çünkü maksadı bu ânda adamla anlaşip sevlştikten sonra ileride bir çok işler yaptırmaktır. Çünkü bu gibi vâsıtalarla gördürülen pek çok işler vardır. Bunun alâmeti, o adamın yerine başkası geçse, artık onun sevgisini düşünmeden beriki adama dönerek, hediyesini ona vermektir. Bunun son derece mekrûh olduğunda söz yoktur. Harâm olup olmaması ihtilâflıdır. Buradaki mânâ muâraza hâlinedir. Bir taraftan sırf hediye, öte yandan da makaam sayesinde yaptıracağı bir iş için verilmiş rüşvet gibidir. Kıyâsi muşâbehetler muâraza edip haber ve eser'ler bir tarafı takviye ettiği zaman, o tarafa meyledilir. Buradaki haber ve eser'ler de şiddet tarafındadır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يُسَخَّلُ فِيهِ الثُّغْتُ بِالْهَدِيَّةِ وَالْفَسْلُ بِالْمَوْعِظَةِ
يُقْسَلُ الْبَرُّ لِمَوْعِظَةِ الْعَامَّةِ

«İnsânlar üzerine bir zaman gelecek, rüşvet, hediye nâmı altında helâl kabul edilecek, ibret olsun diye adam öldürmek de mübâh sayılacak, insânlara gözdağı versin diye suçu olmayan kimse öldürülecektir» (487) buyurmuştur.

İbn Mes'ûd'a (R.A.) harâmdan sorduklarında: «Adam birisinin işini görür. İş görülen kimse de işini görene hediye gönderir. Belki bu adam bir sözle onun işini görmek istedi. Artık sonradan bu iş karşılığında ondan bir şey alması câiz olmaz» diye cevâb verdi. Yâni, ücretsiz bir iş gördükten sonra, iş sâhibinden hediye almasıdır.

Mesrûk (488), bir adamın işine sözü ile yardım etti. Adam da ona bir câriye hediye etti. Mesrûk, buna kızarak câriyeyi reddetti ve :

(487) Mehazı tesbit edilememiştir.

(488) Mesrûk, Küfelidir. Hz. Âişe (R.A.) onu evlâtlık edinmiştir. İbn Mes'ûd'un en büyük dostlarından. Ebû Bekir'in (R.A.) ardında kalmıştır.

«Kalbindekini bilseydim, işine hiç bakmazdım, artık bundan sonraki kısmına bakmam» dedi.

Tâvus'a sultânlara verilen hediyelerden sorduklarında, harâm-
dır, dedi. Hz. Ömer'in (R.A.) oğulları (Abdullah ile Ubeydullah) hazi-
neden borç para aldılar. Hz. Ömer bunu duyunca, kârı ile berâber
parayı ellerinden aldı ve: «Benim hatırım olmasa, bu para size veril-
mezdi» dedi. Hz. Ömer'in (R.A.) Şam vâlilerinden olan Ubeyde b.
el-Cerrâh'ın zevcesi, Rûm meliklerinden birisinin hanımına şişe için-
de bir koku hediye etti. Rûm melikesi buna karşılık kendisine kıy-
metli bir cevher taşı hediye etti. Hz. Ömer (R.A.), cevheri sattı, ko-
kunun kıymetini Ubeyde'nin hanımına verdi, fazlasını hazineye koy-
du. Câbir ve Ebû Hüreyre (R.A.), melikler hediyesi sirkattir, dediler.
Ömer b. Abdülâziz hediye reddettiği zamân, «Resûl-i Ekrem, hediye
alırdı» dediler. Ömer b. Abdülâziz: «Evet, O'na hediye idi, fakat bize
rüşvettir. Çünkü O'na peygamberliği bakımından yaklaşmak ister-
lerdi. Bize ise emirliğimiz bakımından yaklaşmak isterler» dedi.

Bütün bunlardan daha mühimmi, Ebû Humeyd es-Sâ'îdi'nin (489)
rivâyet ettiğiidir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Yemen'de Ezd kabilesinin ze-
kâtlarının başına bir âmil gönderdi. Adam, dönüşünde topladığı ze-
kâtı teslim etti ve bir kısmını bir tarafa ayırdıktan sonra: «O sizin,
bunlar da benimdir; bana verilen hediyelerdir» dedi. Resûl-i Ekrem:

الْأَحْلَسْتُ فِي بَيْتِ أَبِيكَ وَبَيْتِ أُمِّكَ حَقَّ تَائِيكَ هَدِيَّتِكَ إِنْ كُنْتُ
صَادِقًا أَشْتَمَ قَالَ مَا لِي أَسْتَعْمِلُ الرَّجُلَ يَنْكُرُ فَيَقُولُ هَذَا لَكُمْ وَهَذَا
لِي هَدِيَّةٌ أَلَا جَلَسَ فِي بَيْتِ أُمِّهِ لِيُعْطِيَ لَهُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَأْخُذُ
بِكُمْ أَحَدٌ شَيْئًا بِغَيْرِ حَقِّهِ إِلَّا أَنِّي اللَّهُ يَحْمِلُهُ فَلَا يَأْتِيَنَّ أَحَدُكُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِبَعْضِ لَهْ رُغَاءٍ أَوْ بَعْرَةٍ لَهَا خَوَارٌ أَوْ شَاؤٍ تَنْعِيرُ
اللَّهُمَّ هَلْ بَلَغْتُ هـ

«Anne babanın evinde otursaydın da, bu hediyeler sana gelseydi,
o zamân dediğin doğru olurdu» buyurdu. Sonra Resûl-i Ekrem de-
vâmla ve umûmi bir ifâde ile: «Ne oluyor? Bâzi kimseleri bir işe gön-

(489) Medinelidir. Ashâb'dan ve Ensâr'dandır. Adı Abdurrahman'dır. Bir çokları
kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Muâviye'nin son günlerinde ölmüştür.

deriyorum da, dönüşlerinde: "Bunlar sizin, bunlar da benim, bana verilen hediyelerdir" deyip bir kısmını kendilerine ayırıyor. (Madem ki hediyeler geliyor) annesinin evinde oturup hediyelerini bekleyeydi ya? Hayâtım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki: Sizden hanginiz, hakkı olmayarak bir şey alırsa, kıyâmet gününde o şey sırtında olduğu hâlde, Allah'ın huzûruna gelecektir. Hiç biriniz kıyâmet gününde sırtında bağırarak deve, böğüren inek ve meleyen koyun olduğu hâlde Allah'ın huzûruna gelmesin. (Sonra, koltuk altları görünecek şekilde ellerini kaldırdı ve): «Allah'ım, tebliğ ettim mi?» buyurdu (490).

Bu husûstaki şiddetli ve'idler, anlaşıldıktan sonra, vâlliler ve kadılar şöyle düşünmeli: Bu vazifeden ayrılısam ve evde otursam bu adam bu hediyeyi yapacak mı idi? Eğer yapacağına kanâat getiriyorsa, helâldir, hediyeyi alsın; yok getirmeyeceğine kanâat ediyorsa, harâmdır, bu hediyeye yaklaşmasın. Bâzı dostları da olur ki, onların hediyelerinde kat'î bir karâra varamaz. Böyle şübhelî şeylerden de sakınsın.

Allah'a hamd ve senâlar olsun ki, O'nun lûtf u keremiyle «Helâl ve Harâm Kitâbı» da sona erdi.

Her şeyin hakikatini olduğu gibi ancak Allah bilir.

(İhyâ - Cilt: 2 — Kitâb: 4'ün sonu)

(490) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 2)

Rub'u'l - Âdât

BEŞİNCİ KİTAP:

KİTÂBU ÂDÂBÎ'L - ÜLFET

(DOSTLUK, KARDEŞLİK VE SOHBET ÂDÂBİ)

(ÜÇ BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : DOSTLUK VE KARDEŞLİĞİN FAZİLETİ İLE, BUNLARIN ŞARTLARI, DERECELERİ VE FAYDALARI BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : SOHBETİN KARŞILIKLI HAKLARI, ÂDÂBİ, HAKİKATİ VE SOHBET İÇİN LÂZİM OLAN ŞEYLER BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB : MÜSLÜMÂNIN, MAHREMİN, KOMŞUNUN MAL VE MÜLKÜNÜN HAKLARI İLE BUNLARLA NASIL GEÇİNİLECEĞİ BEYÂNINDADIR.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

DOSTLUK, KARDEŞLİK VE SOHBET ÂDÂBİ KİTABI

Hamd, Allah'a mahsûstur. O Allahü Teâlâ ki, kendi rahmet ve şefkatiyle hâlis kullarına husûsî şeref ve faziletler ihsân etti. Lütûf, ve keremiyle onları birbirine ısındırıp sevindirdi. Gönüllerinden hıyânet, kin ve nefret duygularını söküp atarak dünyâda dost ve kardeş; âhirette en samimî arkadaş olarak yaşattı.

Salât u selâm, habibi Muhammed Mustafâ'ya ve sözünde, işinde, adâlet ve ihsânında O'na uyup izinden giden Âl ve Ashâbı'na olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki, Allah için sevişmek ve dîn uğrunda kardeş olmak, Allah'a yakınlığın en faziletlisi ve ibâdetlerin en güzeldir. Fakat bunun da bâzı şartları vardır. Bu şartlara riâyet sâyesinde arkadaşlar, Allah için sevişmiş sayılabilirler. Ayrıca karşılıklı olarak, riâyet edilmesi gereken bir çok haklar var ki, bu sâyede kardeşlik tahakkuk eder, Şeytân'ın vesvesesinden kurtulur ve berriaklığını korumuş olur. Ancak, bu haklara riâyetle Allah'a yaklaşır ve bunları korumakla yüksek derecelere erişir.

Şimdi biz, bu kitabın maksadını üç bâbda açıklayacağız:

BİRİNCİ BÂB

DOSTLUK VE KARDEŞLİĞİN FAZİLETİ İLE BUNLARIN
ŞARTLARI, DERECE VE FAYDALARI BEYÂNINDADIR.

DOSTLUK VE KARDEŞLİĞİN FÂZİLETİ :

Bilmiş ol ki, dostluk, güzel huyun meyvesidir. Ayrılık ise, kötü huyun neticesidir, güzel ahlâk, anlaşıp birleşerek sevmeyi; kötü ahlâk ise, düşmânlığı, çekememezliği ve nihâyet birbirine arka çevirmeyi gerektirir. Güzel ahlâkın dindeki mühim yeri gizli değildir. Allahü Teâlâ, yüce Peygamberini güzel ahlâkı ile överek:

وَأَنْتَ لَعَلَّ خُلُقٍ عَظِيمٍ

«Hiç şübhesiz, sen, büyük bir ahlâk üzeresin» (68 - Kalem: 4) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de hadis'inde:

أَكْرَمَ مَا يُدْخِلُكَ مِنَ الْجَنَّةِ تَقْوَى اللَّهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

«İnsânların Cennet'e girmelerine en çok yardımcı olan, takvâ, Allah korkusu ve güzel ahlâktır» (491) buyurmuştur. Usâme b. Şüreyk (R.A.) Resûl-i Ekrem'e: «İnsânlara verilen şeylerin en hayırlısı hangisidir?» diye sorduğumuzda, Resûl-i Ekrem:

خُلُقٌ حَسَنٌ

«Güzel ahlâktır» (492) diye cevâb verdiler, dedi. Yine Resûl-i Ekrem:

(491) Tirmizi ve Hâkim. Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Hâkim: «İs-nâdî sahihtir.» dedi.

(492) İbn Mâce. sahih sened ile rivâyet etmiştir.

بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَحَاسِنَ الْإِخْلَاقِ هـ

«Ahlâkî güzelliikleri tamâmlamak için gönderildim» (493) buyurdu. Diğer bir hadis'inde:

أَقْلُ مَا يَوْضَعُ فِي الْمِيزَانِ خُلُقٌ حَسَنٌ هـ

«Mizana konacak amellerden en ağır geleni, güzel huydur» (494) buyurmuştur. Bir başka hadis'inde de:

مَا حَسَّنَ اللَّهُ خُلُقَ امْرِئٍ وَخُلُقَهُ فَيُطِيعُهُ النَّارُ هـ

«Allahü Teâlâ, ahlâk ve hilkatini güzelleştirdiği kimseyi, Cehennem'de yakmaz» (495) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.), Ebû Hüreyre'ye:

يَا أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَيْكَ بِحُسْنِ الْخُلُقِ هـ

— Ya Ebû Hüreyre, güzel ahlâklı olmağa gayret et, buyurdu. Ebû Hüreyre:

— Güzeli ahlâk nedir, yâ Resûlallah? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Sana gelmeyene gider, kötülük edenî bağışlar, vermeyene verirsin, buyurdu (496). İşte güzel ahlâk budur.

Şübhesiz, güzel ahlâkın neticesi, insânlarla dostluk ve ünsiyet etmektir. Ağaç güzel olunca, meyvesi de güzel olur. Nasıl böyle olmasın ki, ülfet ve dostluğu — hele Allah sevgisi — din ve takvâ bağları ile kurulan dostluğu öven pek çok âyet ve hadis ile İslâm büyüklerinin sözleri vardır.

Bu husûstaki âyetler :

1 — Allahü Teâlâ, insânlara bahşettiği en büyük ni'metlerinden olan ülfet ve ünsiyet ni'metini beyân etmek üzere:

(493) Ahmed, Beyhaki ve Hâkim, sahîh olduğunu söyleyerek, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(494) Ebû Dâvud ve Tirmizî, Ebû'd-Derdâ'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, sahîh olduğunu söylemiştir.

(495) İbn Adî ve Taberânî «Mekârim-i Ahlâk»da ve «Evsat»da, Beyhaki «Şuabü'l-İmân»da, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(496) Beyhaki «Şuabü'l-İmân»ında Hasan'dan rivâyet etmiştir.

لَوْ أَنْفَقْتُ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا آَلَفْتُ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ آَلَفَ بَيْنَهُمْ

«Eğer yeryüzünde olan (her) şey'i infak etsen, onların kalblerini te'lif edip aralarını bulamazdın. Lâkin Allahü Teâlâ aralarını bulup kaynaştırdı» (8 - Enfâl: 63).

فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا

2 — «O'nun ni'meti sâyesinde kardeş oldunuz» (3 - Âl-i İmrân: 103).

3 — Ayrılığı yermek ve ondan men'etmek üzere:

وَأَعِصُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى سَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

«Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sımsıkı sarılın ve ayrılmayın, tefrika-ya düşmeyin. Allah'ın size verdiği ni'metleri hâtırlayın. Düşmân olduğunuz hâlde, İslâmiyet sâyesinde aranızı buldu, kalblerinizi birbiri-ne bağladı. O'nun ni'meti sâyesinde kardeş oldunuz. Siz ateş çukuru-nun kenârında idiniz, Allah sizi oraya düşmekten kurtardı. Bunun gibi Allahü Teâlâ size delillerini açıklar, umulur ki bu vâyede hidâ-yete ulaşırsınız» (3 - Âl-i İmrân: 103) buyurmuştur.

Hadisler:

إِنَّ أَقْرَبَكُمْ مِنِّي بِمَجْلِسٍ أَحَابِسُكُمْ أَخْلَاقًا الْمَوْطُونُ أَحْسَنُ مَا
الَّذِينَ يَأْلَفُونَ وَيُؤْلَفُونَ

1 — «Benim meclisime en yakın olanınız, ahlâkça en güzel olan ve etrâfındakilerle hoş geçinenizdir ki, onlar herkesi sever, onları da herkes sever» (497).

(497) Taberânî «Mekârim-i Ahlâk» da Câbir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

الْمُؤْمِنُ الْفُ مَالُوفٌ وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ هـ

2 -- «Mü'min, ünsiyet eder ve kendisi ile ünsiyet edilir. Hoş geçinmeyen ve kendisiyle hoş geçinilmeyen kimsede hayır yoktur» (498).

3 -- Dindeki kardeşliği övmek üzere:

مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا رَزَقَهُ خَلِيلًا صَالِحًا إِنْ نَسِيَ ذِكْرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ

«Allahü Teâlâ, iyiliğini murâd ettiği kimseye, unuttuğunu hatırlatacak ve hatırında olanı yapmağa yardım edecek iyi ve sâlih bir dost nasib eder» (499).

مَثَلُ الْإِخْوَانِ إِذَا اتَّقَى مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغِيْلُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى
وَمَا اتَّقَى مُؤْمِنَانِ قَطُّ إِلَّا أَفَادَ اللَّهُ أَحَدَهُمَا مِنْ صَاحِبِهِ خَيْرًا هـ

4 -- «Allah için sevişen iki kardeş buluştukları zamân, biri diğeri-
nini yıkayan iki el gibidirler. Ne zamân iki mü'min bir araya gelirse,
Allahü Teâlâ, birini diğerinden faydalandırır» (500).

5 -- Kardeşliğe teşvik mâhiyetinde:

مَنْ آخَى أَخًا وَاللَّهُ رَفَعَهُ اللَّهُ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ لَا يَسَالُهَا بَشَرٌ مِنْ عَمَلِهِ

«Allah için kardeşlik edinen kimseye Allahü Teâlâ, Cennet'te, hic
bir ameli ile ulaşamayacağı yüksek dereceye kendisini yükseltir» (501).

Ebü İdris el-Havelânî (502), Muâz b. Cebel'e (R.A.): «Seni Allah
için seviyorum» dediğinde, Muâz: «Sana müjdeler olsun, ben Resûl-i
Ekrem'in (S.A.V.) şöyle buyurduğunu işittim:

(498) Ahmed ve Taberânî, Sehl b. Sa'd'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Hâkim -- sahih olduğunu söyleyerek -- Ebû Hürayre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(499) Ebû Dâvud'un, Âişe'den (R.A.) Âmir hakkında buna benzer rivâyeti vardır.

(500) Süllemlî «Adâbü's - Sobbe» de ve Ebû Mansûr Deylî «Müsned-i Firdavs» de Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(501) İbn Ebî'd - Dünyâ «Kitâbü'l - İhvân» da Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(502) Ebû İdris A'izullah, Şam kadısı idi. Hicri 80 yılında öldü. Bir çokları kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir.

يُنْصَبُ لِطَائِفَةٍ مِنَ النَّاسِ كَرَامَةٍ حَوْلَ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجُوهُهُمْ
كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ يَنْزِعُ النَّاسُ وَهُمْ لَا يَفْزَعُونَ وَخِافُ النَّاسِ وَهُمْ
لَا يَخَافُونَ وَهُمْ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ هـ

«Kıyâmet günü Arş-ı A'zam'ın etrâfında, bir takım insânlar için kürsüler kurulacaktır. Bunların yüzleri ay'ın ondördü gibi parlacaktır. İnsânlar feryâd ederken onlar feryâd etmez; insânlar korkarken onlar korkmazlar. Onlar, korku ve kederleri olmayan, Allah'ın gerçek dostlarıdır» buyurdu. Kendisine bunların kim olduğu sorulunca: «Onlar, Allah için seven kimselerdir» buyurdu» (503).

Ebû Hüreyre'nin (R.A.) de aynı meâlde şöyle bir rivâyeti vardır:

إِنَّ حَوْلَ الْعَرْشِ مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَلَيْهَا قَوْمٌ لِبَاسُهُمْ نُورٌ وَوُجُوهُهُمْ نُورٌ
لَيْسُوا بِأَنْبِيَاءٍ وَلَا شُهَدَاءَ يَغِيظُهُمُ التَّيْبُونُ وَالشُّهَدَاءُ.....
هُمُ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللَّهِ وَالْمُتَحَالِسُونَ فِي اللَّهِ وَالْمُتَزَاوِرُونَ فِي اللَّهِ هـ

«Arş-ı A'zam'ın etrâfında nûrdan kürsüler vardır. Bu kürsülere öyle kimseler oturacak ki, elbiseleri ve yüzleri nûr gibi parlacaktır. Bunlar, Peygamber de değil, şehidler de değildir, fakat Peygamber ve şehidler onlara gıpta edecektir». Resûl-i Ekrem'e: Bunlar kimlerdir? diye sorulunca, Resûl-i Ekrem: «Onlar, Allah için birbirini sevenler, Allah için buluşup oturanlar ve Allah için birbirini ziyaret edenlerdir» (504) buyurdu.

مَا تَحَابَّ اثْنَانِ فِي اللَّهِ إِلَّا كَانَ أَحَبَّهُمَا إِلَى اللَّهِ أَشَدَّ هُمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ.

6 -- «Allah için seven iki kişinin Allah katında en sevimlisi, arkadaşını daha çok sevendir» (505).

(503) Uzun bir hacîsle Ahmed ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, Buhâri ve Müslim'in şartlarına göre, sahîh olduğunu söyledi.

(504) Neseî «Sünen-i Kübrâ» sında rivâyet etti. Raviler Sika'dandır.

(505) İbn Hibbân ve Hâkim, Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahîh olduğunu söyledi.

Denildi ki, Allah için sevişen iki arkadaşın birinin derecesi daha âli ise, —çocuklar anne babalarına katıldığı gibi— arkadaşı da onun seviyesine yükseltilir. Zira kardeşlik Allah için olunca, evlâd kardeşlikten geri kalmaz. Nitekim âyet-i celile'de:

الْحَقُّ بِهِمْ ذُرِّيَّتُهُمْ وَمَا أَلْتَنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ

«Zürriyetlerini onlara kattık ve onların amelinden hiç bir şeyi eksiltmeyiniz» (52 - Tûr: 21) buyuru muştur.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ حَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَسْأَلُونَ مِنْ أَجْلِ وَحَقَّتْ
مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَخَافُونَ مِنْ أَجْلِ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَبْأَدُونَ مِنْ أَجْلِ
وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَصَرَّوْنَ مِنْ أَجْلِ

«Allahü Teâlâ buyuruyor: Benim için birbirini ziyâret edenler, benim sevgimi kazanmıştır. Benim için sevişenler, benim sevgimi mazhar olmuştur. Benim için verenler, benim sevgimi hak etmiştir. Benim için birbirine yardımında bulunanlar, benim sevgimi kazanmıştır» (506).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَيْتُ الْمُخَابَرَاتِ يَجْلَلُ الْيَوْمَ
أُظِلُّكُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي

«Allahü Teâlâ kıyâmet günü şöyle buyurur: "Benim azametim için sevişenler nerededir? Onları, Benim gölgemden başka gölgesi bulunmayan bu günde rahmetim altında gölgelerim"» buyurmuştur (507). Yine Resûl-i Ekrem :

(506) Ahmed, Amr b. Uneyse'den (R.A.) ve Ubâde b. es - Sâmit'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Ayrıca Hâkim de rivâyet etti ve: «Sahih'tir.» dedi.

(507) Müslim rivâyet etmiştir.

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ، إِمَامٌ عَادِلٌ،
وَسَابِقٌ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُتَعَلِّقٌ بِالْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ
مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّتَا فِي اللَّهِ، اجْتَمَعَا عَلَى ذَنْبٍ
وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَنَاصَتْ عَيْنَاهُ، وَرَجُلٌ دَعَا
امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ تَعَالَى، وَرَجُلٌ
يَمُدُّ قَيْدَ قَوْمِهِ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ سِيمَاهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ هـ

«Yedi sınıf insan vardır ki, Allahü Teâlâ onları hiç bir gölge bulunmayan günde, Arş'ın gölgesinde gölgelendirir:

- 1 — Adâletli devlet reisi,
- 2 — Allah'a ibâdetle büyüyen genç,
- 3 — Kalbi mescidlere bağlı kimse,
- 4 — Allah için sevişen ve bu uğurda birleşip bu sevgi ile ayrılan iki kişi,
- 5 — Tenhâ yerde Allah'ı zikrederek gözleri yaşaran kimsedir,
- 6 — Mevki sâhibi olan güzel bir kadın tarafından zinâ için çağırıldığı zaman «Ben Allah'tan korkarım» cevâbı ile mukaabele eden kimse,
- 7 — Sağ elinin verdiği sadakayı, sol eli duymayacak sûrette gizli sadaka veren kimse» (508).

Yine Resûl-i Ekrem :

مَا زَارَ رَجُلٌ رَجُلًا فِي اللَّهِ شَوْقًا إِلَيْهِ وَرَغْبَةً فِي لِقَائِهِ إِلَّا بَنَادَاهُ مَلَكٌ
مِنْ خَلْفِهِ طِبَّ وَطَابَ مَمَّاكَ وَطَابَتْ لَكَ الْجَنَّةُ هـ

«Allah rızası için bir (müslümân kardeşinin) ziyâretine giden kimseye, bir melek ardından "Kendin de güzel, ziyâretin de güzeldir.

Cennet de güzel bir yer olarak senin için hazırlanmıştır." diye çağırır» (509) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّ رَجُلًا زَارَ أَخَاهُ فِي اللَّهِ فَأَرْصَدَ اللَّهُ لَهُ مَلَكًا فَقَالَ إِنِّي سُرَيْدٌ
قَالَ أُرِيدُ أَنْ أَرْوِيَ أَخِي فَلَمَّا هَرَفَ فَقَالَ لِحَاجَةٍ لَكَ عِنْدَهُ؟ قَالَتْ
لَا قَالَ لِمَرَّابَةٍ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ؟ قَالَ لَا قَالَ فَنِعْمَةٍ لَكَ عِنْدَكَ؟ قَالَ لَا
قَالَتْ فِيمَ؟ قَالَ أُحِبُّهُ فِي اللَّهِ. قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ يُخْبِرُكَ
بِأَنَّهُ يُحِبُّكَ لِحُبِّكَ إِيَّاهُ وَقَدْ أَوْجَبَ لَكَ الْجَنَّةَ هـ

«Allah için sevdiği kardeşliğini ziyârete giden kimsenin yoluna, Allah bir melek gönderir. Melek:

— Nereye gidiyorsun? diye sorar. Adam:

— Falan kardeşliğimin ziyâretine gidiyorum, der. Melek:

— Onunla görülecek bir işiniz mi vardır? diye sorar. Adam:

— Hayır, der. Melek:

— O zâtla hısım ve akrabalığınız nu var? Adam:

— Hayır, der. Melek:

— Yoksa onun sende bir şey'i mi vardır? der. Adam:

— Hayır, yoktur, diye cevâb verir. Melek:

— O hâlde neden ziyâretine gidiyorsun? diye sorar. Adam:

— Kendisini Allah için seviyorum da onun için gidiyorum, der.

Melek:

— O adamı sevdiğin için Allahü Teâlâ'nın da seni sevdiğini ve Cennetini kazandığını sana bildirmem için, Allahü Teâlâ beni buraya gönderdi, der» (510) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْغُضُّ فِي اللَّهِ هـ

«İmânın en sağlam kulpu, Allah için sevmek ve Allah için buğz

(509) İbn Adîy, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Yalnız «Şevkan ve râğbeten» ilâvesi yoktur. Tirmizi ve İbn Mâce de Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(510) Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

etmektir» (511) buyurdu. Bu sebepten, kişinin Allah için sevdiği dostları olduğu gibi, Allah için buğz ettiği düşmanları da olmalıdır. Rivâyete göre, eski Peygamberlerden birine Allahü Teâlâ şöyle vahyetmiştir: «Dünyâdan yüz çevirmen, rahat etmen içindir, Bana yönelmen, Benimle izzet bulduğun içindir. (Asıl senden istediğim) Benim için buğz etmen ve benim için dost edinmendir». Resûl-i Ekrem bir duâsında:

اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ لِفَاجِرٍ عَلَيَّ مِنْهُ فَتْرَةٌ مِنْ بَيْنِي وَمَحَبَّةً هـ

«Allah'ım, fâcır kimsenin ni'metini bana nasîb etme ki, sevgime mazhar olmasın» buyurmuştur.

Rivâyete göre, Allahü Teâlâ, İsâ Aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir: «Sen, yer ve gök ehli kadar Bana ibâdet etsen de Allah için buğzun olmasa, hiç bir değer taşımaz». İsâ Aleyhisselâm: «Günâhkârlara buğz etmekle Allah'ın sevgisini kazanın; onlardan uzaklaşmakla Allah'a yaklaşın; onlara kızmakla Allah'ın rızâsını arayın» buyurmuştur. O hâlde kiminle oturup kalkalım? diyenlere cevâben: «Gördüğünüz zamân Allah'ı hatırlatan, sözü ile amellerinizi arttıran ve âhiret ameline sizi teşvik edenlerle düşüp kalkın» buyurmuştur. Yine eski haberlerde rivâyet edildiğine göre, Allahü Teâlâ Hz. Mûsâ Aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir: «Ey İmrân'ın oğlu Mûsâ, uyanık ol ve kendine dost ara. Herhangi bir arkadaşın, seni Benim sevgime teşvik etmezse, o, düşmanındır». Allahü Teâlâ, Dâvud Aleyhisselâm'a da şöyle vahyetmiştir:

— Ey Dâvud, ne oluyor? Seni tek başına kalmış ve insânlardan uzaklaşmış bir hâlde görüyorum. Dâvud Aleyhisselâm:

— İlâhi, senin rızân uğrunda insânları terkettim, dedi. Allahü Teâlâ:

— Yâ Dâvud, uyanık ol, kendine dost ara, Beni sevmekte sana uymayanlarla da arkadaşlık yapma; çünkü bu gibiler, senin düşmanıdır, kalbini karartır ve seni Benden uzaklaştırırlar, buyurmuştur. Yine Dâvud Aleyhisselâm'dan gelen bir rivâyette, Dâvud:

— Yâ Rab, Sana olan bağlılığım mâni olmayacak şekilde insânların sevgisini kazanmak için ne yapmalıyım? dedi. Allahü Teâlâ:

(511) Ahmed, Berâ b. Azîb'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Ayrıca Harâitî **Mekârim-i Ahlâk** da İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

«— İnsânlarla, kendi kaabiliyetlerine göre geçin ve anlaş. Bizim aramızda da ihsândan ayrılma. (Diğer rivâyette) dünyâ adamları ile dünyâ ahlâkı ile anlaş; âhiret adamları ile de âhiret ahlâkı ile anlaş» buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadis'inde:

انْ أَحَبُّكُمْ إِلَى اللَّهِ الَّذِينَ يَأْلِفُونَ وَيُؤْلَفُونَ وَإِنْ أَبْغَضَكُمْ الْمَسَاوِينُ
بِالنِّعَمَةِ الْمَفْرُوقُونَ بَيْنَ الْأَخْوَانِ

«Allah katında en sevimli olanınız, ülfet edip, kendisiyle ülfet olunandır. Allah katında en sevimsiziniz de koğuculukla gezip, dostları birbirinden ayıranınızdır» (512) buyurmuştur.

Diğer hadis'de:

إِنَّ لِلَّهِ مَلَكًا نِصْفُهُ مِنَ النَّارِ وَنِصْفُهُ مِنَ الشَّلَاحِ يَقُولُ
اللَّهُ كَمَا أَلْفَتْ بَيْنَ الشَّلَاحِ وَالنَّارِ كَذَلِكَ أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِ
عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

«Allahü Teâlâ, yarısı kardan ve yarısı ateşten olan bir melek yaratmıştır. Bu melek duâsında: "Allah'ım, kar ile ateşi birleştirdiğin gibi, sâlih kullarının kalblerini de birleştir." diye duâ edersin» (513) buyurulmuştur. Diğer bir hadis'de de :

مَا أَحَدٌ عَبْدٌ أَخَافِيَ اللَّهَ إِلَّا أَحَدَثَ اللَّهُ لَهُ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ

«Her kim Allah için bir dost edinirse Allahü Teâlâ onun için Cennet'te yeni bir derece yaratır» (514) buyurulmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

(512) Taberânî «Evsâât» ve «Sağır» inde Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(513) Ebû's - Şeyh İbn Hibbân «Kitâbü'l - Azames» de Muâz b. Çebel (R.A.) ve İrbâz b. Sâriye'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(514) İbn Ebî'd - Dünyâ «Kitâbü'l - İhvân» da Enes (R.A.) hadisinden rivâyet etti. Hadis yukarıda geçmiştir.

الْمُتَحَابُّونَ فِي اللَّهِ عَلَى عُسُودٍ مِنْ يَاقُوتَ حَزْرَاءَ فِي رَأْسِ الْعُسُودِ
 سَبْعُونَ أَلْفَ عُرْفَةٍ يُشْرِفُونَ عَلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ يُضِيءُ حُسْنُهُمْ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ
 كَمَا يُضِيءُ الشَّمْسُ لِأَهْلِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِنِّي لَأَبْصُرُكُمْ
 إِلَى الْمُتَحَابِّينَ فِي اللَّهِ فَيُضِيءُ حُسْنُهُمْ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ عَلَيْهِمْ
 يَبَاقُ سُنْدُ مِنْ خَضِرٍ مَكْتُوبٌ عَلَى جَبَاهِهِمُ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللَّهِ هـ

«Allah için birbirini sevenler, üstünde yetmişbin çardak bulunan kırmızı yâkuttan yapılmış bir sütun üzerinde durur ve oradan Cennet ehline bakarlar. Dünyâ halkını güneş ziyalandırdığı gibi, onların nuru da Cennet halkına parlar ve onları ziyalandırır. Cennet halkı "Gelin de şu Allah için sevişenleri görelim" derler. Onlar da üzerlerinde ince yeşil atlasan altın sırmalı elbiseler, alınlarında "Allah için sevişenler" ibâresi yazılı olduğu hâlde, güneş gibi Cennet halkına parlarlar» (515) buyurmuştur.

Büyüklerin bu husûstaki sözleri:

Hız. Ali (R.A.): «Dost edinin, onlar sizin için dünyâ ve âhiret sermayesidir. Cehennem ehlinin:

فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ هـ وَلَا مَدِيُونٍ حَسِبَ هـ

«Bizim için şefâat edicilerden kimse olmadığı gibi, samimi bir dost da yoktur» (26 - Şu'arâ: 100, 101) diyeceklerini duymadınız mı?» buyurmuştur.

Abdullah b. Ömer (R.A.): «Ömrüm boyunca oruç tutsam, hiç uymadan geceyi ibâdetle geçirsem, malımı parça parça Allah yolunda infâk etsem ve bu hâl üzere ölsem, fakat gönlümde Allah'a itâat edenlere karşı bir sevgi, isyân edenlere karşı da bir nefret duygusu olmasa, bütün bu yaptıklarımın bir fayda göremem» demiştir.

Meşhûr Bağdat vâizi İbn Semmâk, ölümü ânında şöyle demiştir: «Allah'ım, Sen bilirsin, ben Sana karşı kusûr işledimse de, itâat eden-

(515) Hakîm-i Tirmizî «Nevâdir» de İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

leri candan severim. Benim bu sevgimi, Sana kulluk ve yakınlık olarak kabûl eyle».

Hasan-ı Basrî de tamâmen bunun zıddına olarak: «Ey âdem oğlu, "Kişi sevdiği iledir" hadisi seni aldatmasın. İyiliklerin amelini işlemedikçe, iyilerden olamazsın. Zîrâ Yahûdî ve Hıristiyanlar kendilerince, Peygamberlerini sever, fakat onlar ile değildir». İşte bu, berâberlik olmadan kuru bir sevginin fayda vermiyeceğini açıkça ifâde etmektedir.

Fudayl: «Evet, Firdevs Cennet'inde Peygamber ve sıddıklarla bir arada bulunmağı istiyorsun ama, buna karşılık, hangi ameli işledin? Hangi şehvî arzuyu kırdın, hangi hiddetini yendin, sana gelmeyen hangi akrabana gittin, kardeşinin hangi kusûrunu bağışladın, Allah için hangi yakınından uzaklaştın ve hangi uzağına yaklaştın?» demiştir.

Rivâyete göre, Allahü Teâlâ Hz. Musâ'ya:

— Ya Mûsâ, Benim için bir amel işledin mi? diye sordu. Mûsâ aleyhisselâm:

— Ya Rab, Senin rızân için namâz kıldım, oruç tuttum, sadaka ve zekât verdim, dedi. Allahü Teâlâ:

— Bütün ibâdetler senin içindir. Namâz kıldın, sana burhandır; oruç tuttun, sana Cehennem'den siper ve kalkandır; sadaka gölge, zekât ise nûrdur. Bunlar hepsi sana, Benim için ne yaptın? buyurur. Hz. Mûsâ:

— Allah'ım, o hâlde Senin rızân için olacak bir amele beni irşâd eyle, dedi. Allahü Teâlâ:

— Ya Mûsâ, Benim için dost ve yine Benim için düşman edindin mi? buyurdu. Musâ aleyhisselâm, en faziletli amelin, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek olduğunu anladı.

İbn Mes'ûd (R.A.): «Kişi, Kâ'bede rûkûn ile makaam arasında yetmiş sene ibâdet etse de, yine sevdikleri ile haşrolacaktır» demiştir. Hasan-ı Basrî: «Fâsıktan uzaklaşmak, Allah'a yaklaşmaktır» demiştir. Adamın biri, Muhammed b. Vâsî'a:

— Seni Allah için seviyorum, dedi. Muhammed:

— Sen beni, ne için seviyorsan, ben de seni onun için seviyorum. dedikten sonra yönünü dönerek:

«— Allah'ım, Sen beni sevmediğin hâlde, Senin rızân için sevimekten sana sığınırım» diye duâ etti. Adamın biri Dâvud-i Tâi-

nın (516) huzûruna girdi. Dâvud-i Tâi ne istediğini kendisinden sordu. Adamcağız: «Ziyâretine geldim» deyince, Tâi: «Sen, bu ziyâretinle bir hayır işledin, me'cûrsun; fakat bana gelince, «Sen kim idin de ziyâret edildin?» denirse, ben ne cevâb vereyim?. Zâhidlerden misin? denirse, değilim; âbidlerden misin? denirse, değilim; sâlihlerden misin? denirse, yine değilim. Benim hâlim o zaman nice olur?» diye kendisini tevbih etmeğe başladı ve şöyle dedi: «Gençliğinde fâsık idin. İhtiyârlayınca mürâî oldun, mürâîlik ise fasıklıktan iyi bir şey değildir».

H. Ömer (R.A.): «Sizden birinize kardeşliğinden bir sevgi ve saygı geldiği zamân, onu tutsun; çünkü isâbet pek azdır» dedi.

Mücâhid (517): «Allah için sevişenler bir araya gelip güleryüz ve tatlı sözle buluştukları zamân, — güz yaprakları gibi — günâhları dökülür» demiştir. Fudayl: «Kişinin, dostunun yüzüne şefkat ve merhametle bakması ibâdettir» dedi.

ALLAH İÇİN OLAN KARDEŞLİĞİN MÂNÂSİ VE DÜNYALIK İÇİN OLAN KARDEŞLİKTEN AYRILMASI

Bilmiş ol ki, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek gizli ve kapalı bir şeydir. Şu anlatacaklarımızla, bunun yüzünden perdeyi yırtarak, açığa çıkarılmasına çalışacağız. Anlatacağımız da şudur:

Sohbet ve arkadaşlık, bâzan tesâdüfî olur. Komşuluk, mektep ve medrese arkadaşlığı, sokakta ve hükûmet kapılarında tanışmak ve berâber yolculuk etmek gibi ki, bunlar ihtiyârî ve içten gelen bir istekle değil, tesâdüfün mahsûlüdür. Bâzan da kendi arzû ve irâdesi ile olur ki, bizim üzerinde durmak istediğimiz, bu sohbettir. Zîrâ dinde kardeşlik, bu ikinci kısımda olur. Çünkü mükâfat, kişinin kendi istek ve arzusu ile yaptığı şeylerdedir. Tergib ve teşvîk de bunlaradır. Sohbet; yaklaşmak, buluşmak ve bir arada oturup kalkmaktan ibârettir. Bunlar da ancak sevgi sâyesinde olur. Çünkü insân, sevmediği kimseye yaklaşamaz ve onunla ünsiyet peydâ edemez. Sevdiğini ya bizâtihi sever, yâni onunla başka bir sevdiğine ulaşmak için değil de, kendisi için sever, veyâ onu sevmesi, onun vâsıtasıyla başka bir sevgilisine ulaşmak için olur. Bu ikinci kısım, yâni gâyesi ya dünyâlığa ulaşmak, ve-

(516) Künyesi, Etû Süleyman'dır. Kûfelidir. Sika'dan bir zâttır. Fâkihtir. Zâhid-dir. Neseî, kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Hicrî 165 yılında vefât etmiştir.

(517) Mücâhid b. Cübeyr, Mekkeli olup, Tabînin sika'larından. Tefsîr ve diğer ilimlerde imâmdır. Birçokları kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. 83 yaşında iken, Hicrî 100 yılında ölmüştür. Allah rahmet eylesin.

yâ âhiret saâdetine nâil olmak, yâhut bütün bunların üstünde Allah ile alâkalı bir sevgi olur ki, bunların tamamı dört kısımdır.

BİRİNCİ KISIM: Bir insânı zâtî bakımdan sevmektir. Bu kabil sevgi mümkündür. Güzel kabûl ettiğin bir tarafı olur, ondan zevk alırsın ve onu görmekten hoşlanırsın. Güzelliği anlayan herkes için güzellik tatlıdır. Zevk, her hangi bir şeyi güzel bilmeğe bağlıdır. Güzellik de iki tabi'at arasında müvâfakat, mülâyemet ve münasebete bağlıdır. Sonra güzel kabûl edilen şey; ya yaradılışı ve endâmı itibâriyledir yâhut sîreti, ahlâkı ve güzel işleri itibâriyledir ki, bu, bâtını güzelliğidir. Akıl ve ahlâk sâhibi gibi, güzel işler güzel ahlâka tâbi olduğu gibi, ilmin çokluğu da aklın kemâline tâbidir. Tab-ı selim ve aklı müstekim sâhiblerine göre, bunların hepsi güzeldir. Güzel olan her şey sevimli ve tatlıdır. Bütün bunlar, sevginin sebepleri olmakla berâber, gönülleri birbirine bağlayan daha ince ve daha kapalı noktalar vardır.

Bâzan iki kişi arasında sûret ve ahlâkta güzellik olmadığı hâlde, ülfet ve ünsiyeti gerektiren bâtını bir münâsebet sebebiyle en kuvvetli samîmiyyet râbitası da kurulabilir. Çünkü bir şey'e benzeyen tab'an ona meyleder. Bâtını benzerliklerinin hem gizli, hem de beşer idrâkinin kavrayamayacağı ince tarafları vardır.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bu cihete şu mübârek sözleri ile işâret buyurmuştur:

الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجْتَمِعَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا اِشْتَلَفَ وَمَا تَاكَرَّ مِنْهَا اخْتَلَفَ

«Rûhlar, bölüklere ayrılan askerler gibidir. (Rûhlar âleminde) birbirleriyle tanışmış olanlar, dünyâda da yek diğerkleriyle uyuşurlar; tanışmayanlar da anlaşamaz, sevişemezler» (518). Birbirini inkâr ve ihtilâf ayrılığın neticesi; anlaşmak ise, münâsebetin neticesidir. Resûl-i Ekrem, bunu «Tcâruf» kelimesi ile ifâde buyurmuştur. Diğer bâzı rivâyetlerde bu hadis şöyledir:

الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجْتَمِعَةٌ سَلَفَتْ قَتَسَامٌ فِي الْهَوَاوِ

«Rûhlar, bölüklere ayrılan askerler gibidir. Havada karşılaşır ve koklaşmak sûretiyle anlaşır» (519). Bâzı âlimler, bu hadis'i kinâye

(518) Müslim, Ebû Hureyre'den (R.A.); Buhâri de Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(519) Taberânî «Evsâtında Hz. Ali'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

yolu ile şöyle açıklarlar: «Allahü Teâlâ rûhları yarattı ve onları dağıttı. Bunlar, Arş'ın etrafında dolaştılar. Orada hangileri birbirleriyle birleşip anlaştı ise, dünyâda da karşılaştıklarında birbirleriyle seviştiler». Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّ أَزْوَاجَ الْمُؤْمِنِينَ لَتَلْقَيْنَ عَلَى مَسِيرٍ وَيَوْمَ وَمَا رَأَى
أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ قَطُّ هـ

«İki mü'minin rûhları bir günlük yolda buluşur, halbuki bu âne kadar sâhiblerini görmemişlerdir» (520) buyurmuştur. Rivâyete göre, Mekke'de, sözleri ile kadınları güldüren bir kadın vardı. Aynı şekilde bir kadın da Medîne'de bulunuyordu. Mekke'deki kadın Medîne'ye geldi, Hz. Âişe'ye (R.A.) uğradı ve konuşmaları ile Hz. Âişe'yi de güldürdü. Hz. Âişe (R.A.), nerede misâfir olduğunu sordu. Kadın da, kendi gibi güldürücü olan kadında misâfir kaldığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Âişe: «Resûl-i Ekrem, doğru buyurdu. Çünkü o, "Ruhlar buluşur" meâlindeki hadîs-i okuyarak, böyle buyurdu» dedi.

Burada hak olan şudur ki, müşâhede ve tecrübenin de şehâdetine göre, münâsebet olunca, ülfet olur. Zâhir ve bâtında, tabi'at ve ahlâkta münâsebetin bulunması da görülen bir gerçektir. Fakat, münâsebeti icâb ettiren sebepleri anlamak, beşerin vüs'atinde değildir. Bu husûsta müneccimlerin hezeyân ve gerçek dışı sözleri şöyledir: «Tali'leri bir olanlar arasında münâsebet, ayrı olanlar arasından münâferet husûle gelir». Bu söz, Allahü Teâlâ'nın yer ve gökleri yaratmasında cereyân eden hükme uygun bir şekilde doğru bile olsa, asıl münâsebetteki müşkilâttan daha büyük müşkilâtlar, burada da ortaya çıkar. Bunun için, esrârı, beşere çözülmeyen bu gibi şeyler ile uğraşmağa hiç de lüzûm yoktur. Bize ilimden az miktar verilmiştir. Bunu kabûlde, tecrübe ve müşâhedelerimiz kâfidir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

لَوْ أَنَّ مُؤْمِنًا دَخَلَ إِلَى مَجْلِسٍ فِيهِ مِائَةُ مُؤْمِنٍ وَمُتَافِقٌ وَاحِدٌ لَجَاءَ
حَتَّى يَجْلِسَ إِلَيْهِ، وَلَوْ أَنَّ مُتَافِقًا دَخَلَ إِلَى مَجْلِسٍ فِيهِ مِائَةُ مُؤْمِنٍ
وَمُتَافِقٌ وَاحِدٌ لَجَاءَ حَتَّى يَجْلِسَ إِلَيْهِ هـ

«Bir meclisde yüz münâfık ve bir mü'min bulunsa, o meclise sonradan gelen mü'min, mü'minin yanına; bir mecliste yüz mü'min ve bir münâfık bulunsa, oraya gelen münâfık, münâfık'ın yanına oturur» (521) buyurmuştur. Bu, bilmeyerek de olsa, iki benzerler arasında bir câzibenin bulunmasına delildir. Mâlik b. Dinar: «On kişi arasında iki kişi anlaşır, bunlarda birbirinin vasıflarından vardır. Bu husûsta insânlar, kuşlara benzerler. Havada uçan kuşlar, aralarında münâsebet bulunmayan (yâni bir cinsden olmayan) diğer kuşlarla buluşup anlaşamadıkları gibi, insânlar da aralarında münâsebet olmayan ferdlerle buluşup anlaşamazlar» demiştir. Mâlik b. Dinar, bir gün karga ile bir güvercinin bir arada uçtuğunu görünce hayret ederek: «Allah Allah, bunların arasında hiç bir münâsebet yok. Böyle iken nasıl oluyor da bir arada uçabiliyorlar!» diye taaccüb etti. Biraz sonra, İkisinin de topal olduğunu öğrenince, hayreti zâil oldu ve: «İşte bunlar, münâsebeti bu yönden tesis ettiler» dedi. Hakîmlerden birisi: «Her kuş, kendi cinsi ile uçtuğu gibi, her insân da kendi şekli ile ünsiyet eder. Vasıflarında benzerlik olmadığı hâlde, bir zamân arkadaşlık edenler, mutlaka neticede ayrılırlar. Bu, gizli bir mânâdır. Şâirler, bunu sezdi ve hattâ onlardan biri:

«Niçin ayrıldınız diye benden sordu. Ben de insâfla kendisine dedim ki:

Şekli şeklime uymuyor, bunun için ayrıldık. Zirâ insânlar, şekilleri ile ülfet ederler».

Şu açıklamadan anlaşıldı ki: İnsânlar şimdi veyâ gelecekte bir fayda beklemeden de sırf cinsiyet ve bâtını tabi'attaki münâsebet ve gizli ahlâk sâyesinde birbirlerini sevebilirler. Güzellik sebebiyle sevmek de bu kısma girer. Çünkü bundan mutlaka kazâ-ı şehvet matlûb değildir. Bizâtihi güzel sûret, insânın hoşuna gider ve şehvet de olmasa ondan zevk alır. Hattâ meyvelere, çiçeklere, aydınlığa, yeşillığe ve akar sulara bakmakta da zevk vardır. Halbuki bunlarda şehvet, bahis mevzûu değildir. Bu sevginin, Allah sevgisi ile alâkası yoktur. Bu, tabii bir sevgidir. Hattâ Allah'a imânı olmayanda da bu sevgi vardır. Ancak kötü maksada dayanırsa, o zamân mezmûm olur. Meselâ, teskin-i şehvet için kendisine harâm olan güzel sûretli sevmek gibi. Şâyet, böyle kötü bir maksada dayanmıyorsa ne sevâb, ne de günâhtır; ancak mübâh sayılır. Çünkü sevgi, makbûl, mezmûm ve mübâh olarak üç kısma ayrılır.

İKİNCİ KISIM: Sevdiğini bizâtihi değil, onun vâsıtasıyla gâyesine ulaşmak için sevmektir. Şübhesiz, sevgiliye ulaştırıcı vâsıta da se-

(521) Beyhâkî «Şuabü'l - İmân»da İbn Mes'ûd'dan (R.A.); Sâhib-i Firdevs, Muâz b. Cebel'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

vilir. Gerçekte mahbûb olan, başkası için sevilen değil, o, başkasıdır. Fakat sevdiğine ileten yol da sevilir. Altun ve gümüşü sevmek bu kabildendir, yoksa bunların zâtından değildir. Çünkü bunlar, ne yenilir ne de giyilirler. Fakat bütün sevimli şeyler bunlarla te'min edilir. İşte, insânlardan bâzıları da altun ve gümüş gibi, maksada vesile oldukları için sevilirler. Onlar sâyesinde mevki, mansıb, mal ve ilim te'min edilir. Malından ve mevkiinden faydalandığı için, bâzılarının sultânı sevmesi gibi, sultânların hasekilerini de severler. Çünkü onlar onu sultâna takdim eder, sultânın nezdinde över ve sultânın kalbine yerleştirirler. Vâsita olarak sevdiğini, sırf dünyâlık te'mini maksadı ile seviyorsa, bu sevgi, Allah için olan sevgilerden değildir. Şâyet sırf dünyâlık için değil de âhiret ile de alâkalı olur fakat, seven, yalnız dünyâlık cihetinden seviyorsa, — talebenin hocasını sevmesi gibi — bu da Allah için olan sevgi dışındadır. Çünkü talebenin hocasını sevmesi, ilim öğrenmesi içindir. Aslında talebenin sevdiği ilim olmuş olur. İlim öğrenmekten maksadı Allah'a yakınlık olmayıp, dünyâda mevki sâhibi olmak ve halkın yanında itibar bulmak ise, bu adamın sevdiği bunlardır. İlim, bunlara, hoca da ilme vesile olmuş olur ki, bunların hiç birine Allah için sevgi denemez. Çünkü bu gibi sevgiler, Allah'a inanmayanda da bulunur.

Sevginin bu kısmı da mübâh ve mezmûm olarak ikiye ayrılır. Şâyet bu sevgi, emsâllerine galebe çalmak, yetim malı yemek maiyetine zulüm ve benzeri kötü niyetler taşıyorsa mezmûmdur. Eğer, mübâh olan ni'metlere ulaşmak maksadını taşıyorsa mübâhtır. Vesile, maksada tâbi olduğu için, maksadın hükmünü alır.

ÜÇÜNCÜ KISIM: Sevdiğini zâti için değil, başka bir maksadla sevmektir. Eğer bu maksad, dünyâlık olmayıp âhiret için olursa ki, bunun gizli ve kapalı tarafı yoktur, apaçık meydândadır. İlim öğrenmek ve güzel amel yapmak maksadı ile hocasını ve şeyhini sevmesi gibi... Şüphesiz, ilim ile amelden maksadı, dünyâlık değil, âhirette necâta ulaşmaktır. İşte bu, Allah için olan sevgidir. Kendisinden ilim öğrendiği ve kendisi de bu sâyede muallimler rütbesine yükseldiği, melekût âleminde saygı ile anıldığı için, talebesini seven hoca da, Allah için sevenler meyânındadır. Zîrâ İsâ aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: «Öğrenip, öğrendiği ile amel ettikten sonra, başkalarına da öğreten kimsenin adı, melekût âleminde saygı ile anılır». Şüphesiz öğretmek, öğrenci ile olur. Bu mertebeye yükselmek için talebe bir merdivendir; hoca talebesini bu bakımdan sever. Çünkü hocanın melekût âleminde saygı ile anılmasına sebep olan, talebenin, göğsünü onun tohumuna tarla olarak hazırlamasıdır. İşte bu, Allah için olan sevgidir. Hattâ malını Allah için tasadduk etmek, yine Allah için misâfirlerine nefis

ve leziz yemekler yedirebilmek bakımından, iyi yemek pişiren aşçıyı sevmek; bütün bunlar, Allah için sevgidir. Sadakasını hak sâhiblerine ulaştırmak için vâsıta olanı sevmek de, yine Allah için bir sevgidir.

Daha da ileri giderek deriz ki: Çamaşırını yıkayıp yemeğini pişirmek ve evini temizlemek gibi, şahsî hizmetinde kullandığı bir kimseyi — bu hizmetleri ile kendisinin huzûr içinde ibâdetle meşgûl olmasını temin ettiği için — sevmesi, yine Allah için bir sevgidir. Hattâ huzûr içinde ilim, amel ve ibâdetiyle meşgul olabilmek maksadı ile, kendisinin yiyecek, giyecek, mesken gibi bütün maddî ihtiyaçlarını te'min eden kimseyi sevmesi de, yine Allah için bir sevgidir. Eskilerden bir çoklarının (huzûr içinde ibâdet edebilmeleri için) bütün ihtiyaçlarını bâzı servet sâhibleri üzerlerine almışlardı. Bu maksadla, yardım edenler de yardım olunanlar da Allah için sevişenlerdir.

Bundan da daha ileri giderek deriz ki: Şeytân'ın vesvesesinden korunmak, dîn ve diyânetini muhâfaza etmek, kendisine duâ edecek hayırlı bir evlâd yetiştirmek için sâlihâ bir kadın ile evlenen ve bu maksadla âilesini seven kimsenin bu sevgisi, yine Allah için sevgidir. Bu sebepten âilesinin nafakasını te'min edenlere büyük mükâfatlar va'd edildiğine dâir haberler vârid olmuştur.

Hattâ şöyle de deriz: Allah için, Allah rızası için ve âhirette O'na kavuşmak için sevmekle şöhret bulan, yâni bütün sevgisi Allah için olan bir kimse — başka birisini de sevse — yine bu sevginin Allah için olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu adamın, kendi nazarında mahbûb bir şeyi sevmesine imkân yoktur, o da Allah rızasıdır.

Bir gönülde hem dünyâ, hem de Allah sevgisinin toplanabileceğini de söyleriz. Bunların ikisi de bir adamda bulunabilir. Yâni bir adam vâsıtasıyla bunların ikisi de elde edilebilir, bu iki maksadla bu adamı sevmek, yine Allah için sevmektir. Talebeye dîn ilmini öğretirken maddî ihtiyaçlarını te'min eden hoca gibi... Şimdi dünyâlıkda istirâhatını, âhirette de saâdetini te'min ettiği için, her iki yönden hocasını sevmek, Allah için sevgidir.

Bir sevginin, Allah için olabilmesi, ona dünyevî hiç bir şeyin karışmaması şartıyladır, denemez. Zirâ Peygamberlerin bize öğrettikleri duâlarda, dünyâ ile âhîret bir araya toplanmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً

«Rabb'imiz, bize dünyâda da hasene ver, âhirette de hasene ver» (2 - Bakara: 201) buyurulmaktadır.

İsâ aleyhisselâm da duâsında: «Allah'ım, benim hakkımda düşmânımı güldürüp sevindirme, dostumu da mahcûb etme, dinimde bana musibet verme, meşgalemîni çoğunu dünyâlık yapma», dedi. Düşmânların sevinmesinin def'i dünyâ hazlarındandır, demedi. «Meşgalemîni çoğu dünyâlık olmasın» dedi. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) duâsında:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً أَسْأَلُ بِهَا شَرَفَ كَرَامَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

«Allah'ım dünyâ ve âhiretin şerefine ulaştırarak rahmetini isterim» (522) buyurmuştur. Diğer bir duâsında:

اللَّهُمَّ عَافِنِي مِنْ بَلَاءِ الدُّنْيَا وَبَلَاءِ الْآخِرَةِ

Allah'ım, dünyânın mihnet ve meşakkatından, âhiretin azâbından beni koru» (523) buyurmuştur.

Hulâsa: Âhiret saâdetini sevmek, Allah sevgisine münâfi olmadığına göre, dünyâda sıhhat, selâmet, huzûr ve âfiyette olmağı istemek, elbette Allah sevgisine aykırı değildir. Çünkü dünyâ ile âhiret ayrı ayrı iki hâlden ibâret olup biri diğerinden daha yakındır. İnsân oğlu, yarının huzûr ve refâhını isteyebilirken, bugünün saâdetini istemesinde neden mahzûr olsun? Yarının huzûrunu istiyor; çünkü yakında, yarını kendisi için hâli olacak, halbuki bugünü şu anda içinde bulunduğu hâl-i hâzırdır. Elbette bugünün huzûrunu da sever. Şu kadar var ki, peşin isteklerin bâzıları âhiret faydalarına aykırı düşer ve âhiret sevâbına mâni olur. Onlar, Peygamberlerin, velilerin kaçındıkları ve kaçınılması ile emrettikleri şeylerdir. Diğer bâzıları da âhiret faydalarına mâni değildir. Onlar da Peygamberler ve velilerin yapmasından çekinmedikleri; evlenmek, helâlinden yiyip içmek, giyip kuşanmak ve benzeri şeylerdir. Âhiret menfaatine aykırı düşen şeyleri, insân oğlu tabiatıyla değil, aklı ile kerih görmeli ve kabûl etmemelidir. Yâni mi'desi almıyor, canı çekmiyor diye değil, kötü neticelerini düşünererek — tatlı olduğu hâlde — onlardan uzak kalmaktadır. Meselâ, sultânın hazırladığı nefis yemekleri insânın mi'desi çeker ve canı arzû eder; fakat bu yemeklerden yediği takdirde elinin kesileceğini veya boynunun vurulacağını bilen bir kimse — ne kadar nefis olursa ol-

(522) Tirmizî, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. Hadis, Duâ Kitâbında bütün tafsilâtı ile geçmiştir. Bakınız 1. cilde.

(523) Ahmed, Bîşr b. Ebî Ertâ'dan ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

sun — bu yemeklere yaklaşabilir mi? İşte, âhiretine zarâr verecek şeylere de, bunun gibi yaklaşmamalıdır.

Bundan maksad, hocasını, hem kendisine baktığı, hem de okuttuğu için, severse; hoca da talebesini, hem kendisinden okuduğu, hem de bâzı hizmetinde bulunduğu için, severse ki, bunların bir tarafı dünyâ ile, diğer tarafı âhiretle alâkalıdır. Bu sevgi, yine Allah için sevgidir. Ancak bunun da bir şartı vardır. O da, şâyet hocası nafakasını te'min etmekle berâber, okutmaktan vaz geçer veyâ talebe hocasına hizmet etmekle okumaktan sarf-ı nazar ederse, taraflardan sevgi azalmış olur. İşte, ikinci hâlde sevgi ne nisbette azalırsa, o azalan miktar, Allah için sevgi idi. Ve o nisbette de sevâb kazanır. Bir insânda bir çok faydaların toplanmış olması sebebiyle sevginin ona karşı daha da artmasında bir mahzûr yoktur. Bunların bâzısı düşerse, sevgi azalabilir; daha da artarsa sevgi de çoğalmış olabilir. Meselâ, insânın aynı ağırlıktaki altın ile gümüşü sevmesi bir değildir. Çünkü aynı ağırlıktaki altın, gümüşten daha çok kıymetlidir. İşte faydaların çoğalması ile sevgi de çoğalır. Bunun gibi dinî ve dünyevî garazların da bir arada toplanmasında bir mahzûr yoktur. Bu da Allah için sevgidir. Bunun târifi şöyle yapılır: Allah'a ve âhirete inanmayanlarda, varlığı düşünölemiyen her hangi bir sevgi, Allah için sevgidir. Yine bunun gibi, imânı olmayanlarda düşünölemiyen sevginin çoğalması da yine Allah içindir. Bu sevgi her ne kadar câzib ise de, pek az bulunan kıymetli bir varlıktır. Ebû Muhammed Cüreyri (524) şöyle anlatıyor: «Hicrî birinci asırdan sonra insânlar dinde alış-veriş etti ve dinî zayıflatıldılar. Üçüncü asırdan sonra da mürüvvet ile uğraşdı ve onu da zayıflatıldılar. Geride ancak rağbet ve rehbet [korkmak ve heves etmek] kaldı».

DÖRDÜNCÜ KISIM: Allah için ve Allah rızâsı için sevmektir. Burada ilim öğrenmek ve amel etmek gibi bir şey olmamakla berâber, zâtından başka nâil olacağı bir maksadı da yoktur. Sevginin en üstün derecesi budur. Çok ince, derin, kapalı olan bu kabîl sevgi de müm-kündür. Mahabbetin galebe çalmasının bir eseri de sevginin, sevgili ile alâkalı her şey'e geçmesidir. Zirâ bir insânı ifrât derecede seven kimse, onu seveni de onun sevdiğini de sever. Hattâ hizmetçisini ve onu medhedeni ve sevgilisinin rızâsını almak isteyen herkesi de sever. Hattâ Bakıyye b. el - Velid (525): «Mü'min sevdiği mü'minin köpeğini de

(524) Cüreyr, Bekr b. Vâil kabilesidir. Bu da bu kabileye mensûbdur. Cüneyd'in güzide adamlarındandır. Sehl b. Abdullah'ın sohbetinde bulunmuştur. Cüneyd'den sonra onun postuna oturmuştur. Büyük bir zâttır. Hicrî 311'de ölmüştür.

(525) Haysem kabilesine mensûb, hadis âlimlerinin ileri gelenlerindendir. Buhârî ile Müslim, kendisinden rivâyet etmişlerdir.

sever» demiştir. Ve bu tamâmen dediği gibidir. Âşıklarda yapılan tecrübeler ve şâirlerin şiirleri hep buna delildir. Bunun için bir hâtıra olmak üzere, sevgilisinin elbisesini korur ve gizler. Hattâ evini, mahallesini ve komşularını bile sever. Nitekim Mecnûn b. Âmir (adı Kays'dir):

«Leylâ'nın bulunduğu memleketleri dolaşır,
Oraların taşını toprağını öperim.
Ashında, gönlümü yakan o memleketler değil,
Oralarda oturan Leylâ'nın sevgisidir» demiştir.

Görülüyor ki sevgi, yalnız sevgilide kalmayıp, muhitine de sirâyet ettiğine, tecrübeler delâlet etmektedir. Fakat bu, ifrât derecedeki sevginin husûsiyetidir. Muhitine de sirâyet edebilmek için, yalnız sevginin bulunması değil, sevginin ifrât dereceye varması lâzımdır. Sevginin etrâfa sirâyeti, ifrâtı nisbetindedir. Aliah sevgisi de böyledir. Kuvvetleşip kalbi kapladığı ve artık onu gizlemekten çıkıp aldırış etmiyeceği bir hâle geldiği zamân bu sevgi, Allah'tan başka bütün varlıklara da sirâyet eder. Çünkü bütün mevcûdât O'nun kudretinin eseridir.

Bir kimseyi seven; onun san'atını, yazısını ve bütün işlerini sever. Bunun için Resûl-i Ekrem'e meyvelerin turfandası takdim edildiği zamân, onu sever, yüzüne gözüne sürer ve: «Rabbımın yeni bir yaratığıdır» derdi.

Allah sevgisi, bâzan va'd ettiği mükâfatlara ve âhirette vereceği ni'metlere karşı ve bâzan da hayâtta verdiği ni'metlere mukaabil olduğu gibi, bâzan da bütün bunlardan sarf-ı nazarla, yalnız zâtî bakımından olur. İşte, muhabbet çeşitlerinin en ince ve en mühimi de bu sevgidir. İnşâallah, Rub-ı Münciyât'ın Mahabbet kitâbında buna dâir tafsilât gelecektir. Ne şekilde olursa olsun, Allah sevgisi kuvvetlendiği zamân, Allah ile münâsebeti olan en küçük şey'e dahî geçer. Hattâ sıkıntı, acı, elem ve kederini de sever. Fakat aşırı derecedeki sevgi, acı duygusunu zayıflatır, dosttan gelen elemi duymaz olur. Sevgilinin vurduğu tokatın ve aç adama vurulan ekmeğin acısını duydukları gibi... Çünkü aşırı derecedeki sevgi, acıyı duyurmayacak bir sevinç meydana getirir. Allah sevgisi bâzı kimselerde o dereceye yükselmiştir ki, onlar, biz belâ ile ni'meti birbirinden ayıramayız. Çünkü hepsi Allah-tandır. Biz, ancak O'nun rızası ile seviniriz, derler. Hattâ bazıları: Biz, mâsiyet sebebiyle Allah'ın mağfiretini istemeyiz, derler.

Semnûn şöyle diyor:

«Sen'den başkasından hazzım yok, nasıl istersen beni dene».

Mahabbet kitâbında buna dâir tahkikat gelecektir.

Maksad şudur: Allah sevgisi kuvvet bulduğu zamân, ilim ve amel bakımından Allah'a hakkıyla kulluk eden herkese karşı sevgi uyandırır. Şeriat âdâbiyle edeblenmek ve güzel ahlâk gibi, Allahü Teâlâ'nın râzı olacağı bir sıfata sâhib olan kimseyi de sevindirir. Allah'ı, âhireti seven bir kimseye, birisi âlim ve âbid, diğeri câhil ve fâsık olan iki adamdan bahsedildiği zamân, âlim ve âbid olanına karşı içinden bir sevgi uyanır. Bu sevgi imânın ve Allah'a karşı olan sevginin zayıflığı ve kuvveti nisbetinde zayıflar ve kuvvetleşir. İyi insâna karşı olan bu temâyül — o insân uzaklarda da olsa, dünyâ ve âhirette kendisine hiç bir kârı olmayacağını da bilse — aynı şekilde duyulur. İşte bu meyil, Allah için ve Allah rızası için, hiç bir fayda düşünmeden hâşıl olan bir sevgidir. Çünkü bu mü'minin, o âlim ve âbidi sevmesi, Allahü Teâlâ onu sevdiği ve hareketinin Allah rızasına uyduğu ve Allahü Teâlâ'yı sevdiği ve Allah'a ibâdetle meşgûl olduğu içindir. Şu kadar var ki o sevgi zayıfladığı zamân, eseri görülmez; eseri görülmeyen sevgiden de hayır ve mükâfat beklenmez. Bu sevgi kuvvetlendiği zamân, dostluk kurmağa, yardımlaşmağa, mal, can ve dil ile sevgisini müdâfaaya doğru gider. Allah sevgisindeki kuvvet ve za'fiyetleri nisbetinde, insânlar birbirinden ayrılır.

Eğer sevgi, hâlde veyâ gelecekte mutlaka sevgiliden beklenen bir fayda karşılığında olsaydı, o zamân, Allah'ın rahmetine ulaşan âlimler, âbidler, Tabiîn ve Ashâb ve hattâ gelmiş geçmiş Peygamberleri sevmek gibi bir şey düşünülmemesi lâzım gelirdi. Halbuki her dindâr müslümânın gönlünde onların sevgisi bâkidir.

Bu sevgi, aleyhlerinde konuşulduğu zamân, konuşanlara kızmak, iyilikleri anlatıp övülmek sûretiyle; lehlerinde konuşulduğu zamân sevinmek sûretiyle hemen kendini gösterir. Bütün bunlar, Allah için sevmektir. Çünkü bunlar, Allah'ın has kullarıdır. Bir sultânı veyâ güzel bir insânı seven kimse, sevdiğinin adamlarını ve hattâ sevdiğini sevenleri de sever. Ancak sevgi, nefsin arzuları ile denenir. Yâni sevgilisi için arzularından vaz geçip geçmediği aranır. Bâzan sevgi o kadar ileri gider ki, sevgilisi için kendisinin bütün istek ve arzularını fedâ eder. Şu şiiri söyleyen, bunu ifâde etmek istemiştir:

«Ben vuslat istiyorum; o, ayrılık,

Ben arzularımı onun isteklerine fedâ ediyorum».

Yine: «Bizi çekemeyenlerin söyledikleri hoşunuza gidiyorsa, sizi memnûn eden elem, bizim için hastalık sayılmaz» denmiştir.

Sevginin ifrât derecesi böyle olduğu gibi, bâzan da sevgili uğrun-da bütün isteklerini değil, arzularının bir kısmını fedâ eder. Servetinin üçde birini, yarısı veyâ onda birini sevgilisine bahsetmek gibi... Malından ayırdığı miktâr, sevginin mi'yarıdır. Zirâ sevginin derecesi,

sevgili uğrunda diğer sevdiklerinden vaz geçmekle ölçülür. Sevgi, gön-
lünü tamâmen kaplamışsa, artık o gönüle başka bir sevgi sığmaz, sev-
gilisi uğruna diğer sevgililerin hepsini fedâ eder. Hz. Ebû Bekir (R.A.)
gibi... Allah'a olan sevgisi karşısında bütün varlığından ayrıldı ve
kendisinde hiç bir şey bırakmadı. En sevgili kızını Resûl-i Ekrem'e
verdiği gibi, bütün varlığını da Allah uğrunda infâk etti. Sevginin en
üstün derecesi budur. Abdullah b. Ömer (R.A.) şöyle anlatıyor: «Re-
sûl-i Ekrem'in meclisinde bulunuyorduk. Hz. Ebû Bekir de sırtında
yırtık bir aba olduğu hâlde orada idi. Bu esnâda Cebrâil aleyhisselâm
gelerek Resûl-i Ekrem'e selâm verdi ve:

— «Ya Resûlallah, Ebû Bekir neden böyle yırtık bir aba içinde
bulunuyor?» dedi. Resûl-i Ekrem:

— Mekke'yi fethetmeden evvel, bütün malını İslâmiyet uğrunda
infâk etti (ve ondan dolayı böyle bir aba içinde kaldı) buyurdu. Bu-
nun üzerine Cebrâil aleyhisselâm:

— Allah'tan ona selâm getirdim, selâmı tebliğ eyle ve de ki: «Rab-
bın sana soruyor, şu fakirlik hâlinde Rabbından râzı mısın, yoksa
küskün müsün?» Resûl-i Ekrem de Ebû Bekir'e dönerek:

— Ey Ebû Bekir, işte şu yanında olan Cebrâil'dir. Allah'tan sana
selâm getirdi. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: «Şu yoksulluk ânında Ben-
den râzı mısın, yoksa Bana küskün müsün?» buyurdu. Hz. Ebû Bekir,
ağlayarak:

— «Hiç Allah'a küsülür mü, ben Allah'ımdan râzıyım, ben Rab-
bım'dan râzıyım» dedi (526).

Şu söylediklerimizden elde edilen netice şudur: Âlimi, âbidi, ilim
veyâ her hangi bir hayır arzusunda olan bir zâtı seven kimse, mut-
laka onu Allah için sevmiştir ve sevgisi nisbetinde mükâfatı vardır.
İşte bu anlattıklarımız, Allah için olan sevgi ile, bu sevginin derecele-
rini açıklamış oldu. Gerçi bununla Allah için buğzetmenin keyfiyeti de
anlaşılmış oldu, fakat biz onu biraz daha izah edelim.

ALLAH İÇİN BUĞZ ETMENİN BEYÂNI

Bilmiş ol ki, Allah için seven herkesin, Allah için buğz etmesi de
lazımdır. Çünkü bir insânı, Allah'a kulluk ediyor ve Allah katında se-
vimlidir diye seviyorsa, Allah'a isyân eden aynı insâna buğz etmesi lâ-
zımdır. Zirâ iyi olan ve bu yüzden sevilen bu insân, bu def'a Allah'a
isyân ederek günahkâr bir insân olmuştur. İnsân, sevdiği kimsede bu-
lunan meziyyetin zıddını onda görünce, buğz etmesi lâzım gelir. Bun-
lar, lâzım ve melzûm kabîlindendir; yek diğerlerinden ayrılmazlar. Sev-

(526) İbn Hibbân ve Ukayli «Zu'afa» da rivâyet ettiler.

gi ve nefrette âdet ve usûl budur. Fakat sevgi ile buğzun herbiri gönülde saklı birer hastalıktır. Bu hastalığın sızarak dışarı çıkması, hastalığın çoğalmasına ve galebe çalmasına bağlıdır. Sevgililerin birbirine yaklaşması ve düşmânların birbirinden uzaklaşması, birbirlerine müvâfakat ve muhâlefet etmeleri ile meydana çıkar. Sevgi ve buğz işde görülürse buna müvalât [dostluk], muâdât [düşmanlık] denir. Bunun için, yukarıda anlattığımız gibi, bir hadis-i kudsi'de Allahü Teâlâ: «Benim için dost edindin mi, benim için düşmân edindin mi?» buyurmuştur.

Bu sevgiyi celb edecek şekilde, tâat ve ibâdetinden başka kötü bir sıfatını göstermiyenlere, düşmânlığı celbedecek şekilde fısk ve fücür ile kötü hâllerinden başka bir iyilik göstermiyenler hakkında, açık ve meydândadır. Kapalı ve güç olan, bir yandan ibâdet ve kulluğunu öte yandan isyân ve kötü hâllerini ortaya koyan hakkındadır. Birbirini bozan mahabbet ile buğzu bir arada nasıl toplayacağını düşündürür; çünkü birisi müvâfakati, diğeri muhâlefeti; mahabbet dostluğu, buğz da düşmânlığı iktizâ eder. Derim ki: Bu husûsda ne beşerî menfaatlerde, ne de Allahü Teâlâ hakkında tenâkuz vardır. Bir kişide insânın hoşuna giden ve gitmeyen iki haslet bulunur. İnsân, hoşuna giden o hasletle onu sever, hoşuna gitmeyen ile de sevmez. Meselâ adamın ahlâksız ve fakat güzel bir karısı vardır. Güzelliğinden dolayı karıyı sever, ahlâksızlığından dolayı da sevmez. Yine adamın; zeki, itâatli ve fakat fâsık bir oğlu var; çocuğu, zekâ ve itâatinden ötürü sever, fıskından ötürü de sevmez.

Bir yönden severken, öte yönden de buğz edebilir, iki hâl arasında olur. Bir adamın üç oğlu olsa, bunlardan biri hem zeki, hem itâatli; diğeri hem ahmak, hem de âsi; üçüncüsü de ahmak fakat itâatli ve yâ, zeki fakat âsi... Bunların hasletlerindeki farklılığa göre herbirine karşı ayrı ayrı üç hâl vardır. Tıbbi bunun gibi, Allaha kulluk eden, isyân eden, kulluk ve isyânı karıştıran da tavır ve davranışın aynı şekilde olmalıdır. Her sıfata, sevgi veya düşmânlıktan hakkı ne ise, onu vermeli; ondan tamâmen yüz çevirmemelisin. Ona yönelmen mi? Onunla düşüp kalkman mı? Yoksa ondan ayrılman mı lâzım? Onu yapmalısın.

Şayet, müslümânın müslümânlığı bir tâattır. Müslümân olduğu hâlde ona nasıl buğz edilir? dersin, derim ki: Müslümân olduğu için sever, âsi olduğu için de buğz edersin. Onunla bir hâl üzerinde bulursun ki, onu kâfir ile fâcir üzerinde düşünürsen, arasındaki farkı bulursun. O fark, İslâm sevgisi ve İslâmiyetin hakkını vermek farkıdır. Allahü Teâlâ'nın hakkını ödemekle, O'na karşı yapılan cinâyet, sana karşı yapılan itâat ve cinâyet gibi olmalıdır. Bu husûsta sana

müvâfakat edip diğer husûsta muhâlefet eden kimse ile; bir husûsta iyi, diğer husûsta kötü; bir husûsta ona yönelmiş, bir husûsta arka çevirmiş; bir husûsta samimî, diğer husûsta gayr-i samimi davranırsın. Elbette her husûsta sana uyan kimseyi sevdiğin gibi, onu da sevmemelisin. Sana arasına muhâlefet edene de, her dâim muhâlefet eden gibi, düşmânlık etmemelisin! Ona da orta bir yol tutarsın. Bu orta derece, hıyânetin çoğaldığı sırada da iyilik tarafına meyledebilir. İşte, Allah'a karşı itâat ve isyân edene karşı takınacağın tavrın da böyle olmalıdır.

Şâyet düşmanlığı ne ile açıklamak mümkün olur, dersene, derim ki: Söz ile olur; bâzan kendisi ile hiç konuşmamak, bâzan dokunaklı sözler söylemek gibi... İş ile olur; yardımı kesmek ve bâzan onu kötülemeye çalışmak gibi. Bunlar birbirinden farklı ve bâzısı bâzısından şiddetlidir. Ondaki meydana gelen kötülük ve günâh nisbetinde değişir. Hatâ ve sürçme olarak kendisinden sâdır olan ve hemen pişmân olduğu bilinen kusûrlarını gizlemek ve onlara göz yummak lâzımdır.

Fakat, küçük günâh olsun, büyük günâh olsun, günâhda ısrar ve devâm ediyorsa, ve bu adamla aranızda dostluk ve samimiyet varsa, bu husûsta ulemâ ihtilâf hâlinde. Bunun hükmünü ileride açıklayacağız. Şâyet aranızda böyle kuvvetli bir samimiyet yoksa, o zaman ona karşı olan husûmetin, kendini göstermelidir. Ya ona iltifât etmez ve ondan yüz çevirirsin, yâhut sözünle ona dokunursun. Şübhesiz ikincisi, birincisinden daha ağırdır. O da isyânı daha çok olanlara tatbîk edilir. Sözde böyle olduğu gibi, işde de hüküm aynıdır.

Burada da iki derece vardır:

Birincisi, ona acımak ve yardım etmekten vaz geçmektir. Bu, derecelerin ehvenidir.

İkincisi de, düşmânların yaptığı gibi, aleyhine geçmek ve işi bozmağa çalışmaktır. İsyânını önlemek mümkün olan kimselerde böyle yapmak lâzımdır, fakat te'siri olmayanlara böyle yapılmamalıdır.

Meselâ, içkici bir adam, güzelliği, asâleti ve mevkii sebebiyle gıpta edilir bir kadına tâlib oldu. Bu kadın ile evlenmek de işretini önlemeyecektir. Bu işi yapmak ve yıkmak senin elinde ise, bozmasına ve yıkmasına çalışman doğru olmaz. İsyânına kızdığın için yardımı terketmekte beis yoktur, fakat yardımı terketmek vâcib değildir. Çünkü ona bu işinde yardım etmekle kalbine nüfûz eder ve sana karşı kalbinde bir sevgi uyanır ve bu sûretle ileride sözünü dinleyerek içkiden vaz geçebilir. İşte bu maksadla yardım etmek güzeldir. Şâyet böyle bir şey aklından geçmez, ancak onun bu gibi işlerinde yardımcı olmağı sırf İslâmiyet adına bir vazife kabûl ediyorsan, bu da memnû değildir.

Eğer hatâsı sana karşı ve seninle alâkalı ise, böyle yapmak daha güzeldir. Bunun için Allahü Teâlâ:

وَلَا يَأْتِلْ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِيَ الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ
وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ
اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

«Sizden, fazilet ve genişlik sâhibleri yakınlarına, miskinlere, Allah için hicret edenlere vermemeğe yemin etmesinler, onları affetsin ve kusûrlarından vaz geçsinler. Allah'ın sizi mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah mağfiret ve rahmet edicidir» (24 - Nûr: 22) buyurmuştur. Hz. Ebû Bekir (R.A.), hem fakir, hem de akrabası olduğu için Mistah b. Esâse'ye dâimâ mâli yardımında bulunurdu. İfk hâdisesinde (yâni Hz. Âişe'ye (R.A.) iffetsizlik isnâdında) bu adam da lüzûmsuz sözler konuştuğu için, Hz. Ebû Bekir es-Sıddik, ona, artık yardım etmemeğe yemin etmişti. Mistah'ın irtikâb ettiği bu büyük iftirâ karşısında — ki, Resûl-i Ekrem'in zevcesine iffetsizlik isnâdında bulunmaktan ve dil uzatmaktan daha büyük günâh ne olabilirdi? — bu âyet-i celile nâzil oldu. Gerçi Hz. Ebû Bekir es-Sıddik (R.A.) dâimâ af ile muâmele eden, kötülük edenlere iyilikle mukaabele eden bir zât idi. Fakat bu dedikodular onu şaşkına çevirmişti. Âyet-i celile nâzil olunca, Hz. Ebû Bekir: «Evet, Allah'ımın beni mağfiret buyurmasını isterim» dedi ve yine yardımına devâm etti. Bu hâdisede dedikodu yapanlar, Mistah, Hasan b. Sâbit ve münâfıklardan olan Abdullah b. Ubeyy'dir (527).

Sana karşı kötülük yapanları affedip onlara iyilik yapman, bir fazilettir. Fakat başkalarına zulmeden ve Allah'a karşı isyân edenlere ihsân edilmez. Çünkü zâlime ihsânda, mazlûma haksızlık vardır. Mazlûmun hakkına riâyet, daha mühimdir. Zâlimden i'raz etmekle mazlûmun gönlünü almak, Allah katında zâlimi takviyeden daha sevimsidir. Ancak kendin haksızlığa uğramışsan, senin için affetmek daha güzeldir. Eskiler günâhlara karşı açıkça husûmet beslemekte ihtilâf etmiştir. Zâlimlere, bid'at sâhiblerine ve başkalarına zarârı dokunan günâhkârlara karşı husûmeti açığa vurmakta ittifâk etmişlerdir. Ancak, zarârı yalnız kendisine dokunan ve kendisinde kalan günâhkârlarda ihtilâf etmişlerdir. Bâzıları bu gibi âsillere de merhametle nazar kıldı. Bâzıları, bu gibileri şiddetle inkâr ederek yanlarından göç et-

(527) Bu vak'ayı, Buhârî ile Müslim ve diğer hadis kitâbları, Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

meyi tercih etti. Ahmed b. Hanbel, haklarında duyduğu küçük bir sözle büyük adamları dahi terkederdi. Hattâ Yahyâ b. Main'in: «Kim-seden bir şey istemem; fakat sultân da olsa getirdiğini alırım» dediğini duyduğu için, kendisinden uzaklaşmıştır. Hâris-i Muhâsibî'nin mütezileyi reddeden bir risâleyi kaleme almasından dolayı onu da reddetmiş ve: «Elbette sen, önce onların şüphelerini ortaya koydun, sonra da reddettin. İlk önce onların şüphelerini yazmakla — kısa bir müddet de olsa — okuyanların fikir ve düşüncelerini o tarafa çektin» demiştir. Ayrıca İmâm Şâfilî'nin ashâbından olan Ebû Sevr, Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

«Allahü Teâlâ, Âdem'i sûreti üzerine yarattı» (528) hadîs'ini tevil ettiği için, ondan ayrılmıştır. Bu iş, niyete, niyet de vaziyete göre değişir. Kişi, insânların acziyetini ve mukadderâta musahhar olduklarını düşünmekle, buğz ve adâvette müsâmaha eder. Bunun da yolu vardır. Fakat bâzan müdâheneye de — nemelâzımcılığa — benzer. Ekseriyâ insânları isyâna sürükleyen bu nemelâzımcılık, gönül yıkmamak ve küstürmemeyi tercih etmek gibi hâllerdir. Şeytân, ahmak insânlara bu düşünceyi süsler ve onların bu gibilere merhametle bakmalarına sebep olur. Bunun ölçüsü şudur: Kendine karşı hatâlı hareketlerinde onu af ile karşılar ve «ne yapalım, mukadderât böyle idi, bu bir yazı idi olacaktı» derse, Allah'a karşı olan diğer hatâlarında da aynı şekilde göz yumması, merhameti icâbıdır, denir. Ama kendine karşı yapılan hatâları müsâmaha ile karşılarsa, müdâhene etmiştir. Şeytân'ın elinde eğlencedir; kendine gelmesi lâzımdır.

Şâyet, düşmânlık izhâr etmenin en aşağı derecesi, ondan yüz çevirmek, ona acımamak ve yardımda bulunmamak olduğuna göre, bunları yapmaktan dolayı günâhkâr ve mes'ûl müyüz, değil miyiz? dersin, deriz ki: Hayır günâhkâr olmaz; çünkü bu, zâhiri ilmin, borç tanıdığı hükümlerden değildir. Zîrâ Resûl-i Ekrem ve Sahâbe devrinde de içki içilir ve kötülük yapılırdı. Fakat bunları yapanlar, tamâmen terk edilmezlerdi. Bir kısmı onlara ağır sözler söyler ve düşmânlık ederdi. Diğer kısmı ise, onlardan uzaklaşır, fakat aleyhlerinde bulunmazdı. Diğer bir kısmı da onlara acır ve merhametle bakar, onlardan uzaklaşırdı.

Bunlar, dinin ince taraflarıdır. Âhiret yolcularının yolları burada ayrılır. Herkesin ameli kendi hâl ve vaziyetine göre değişir. Bu gibi şeylerde hâlin iktizâsı, ya kerâhet veyâ nebdır. Bunun için, fazilet sayılır. hürmet veyâ vücûb derecesine yükselmez. Zîrâ teklif edilen,

(528) Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

Allah'ı bilmek ve Allah'ı sevmektir. Bu ise bâzan mahbûbdan başkasına geçmez. Başkasına da geçen, kalbi kaplayan ifrât derecedeki sevgidir. Bu ise fetvâ ile alâkalı olmadığı gibi, umûm insânlara yapılan zâhiri teklife de girmez.

ALLAH İÇİN BUGZ EDENLERİN MERTEBELERİ VE MUÂMELELERİNİN KEYFİYETİ BEYANINDADIR

Şâyet düşmânlığı fiilen açığa çıkarmak ne kadar vâcib değilse de mendûb olduğunda şübhe yoktur. Âsi ve fâsıkların da muhtelif dereceleri vardır. Bunlarla muâmelede fâzilet nasıl ihrâz edilir, hepsi ile bir çeşit muâmele yapılabilir mi? dersin:

Bilmiş ol ki: Allahü Teâlâ'nın emirlerine aykırı hareket edenlerin muhâlefeti ya i'tikatta veya amelde olur. İ'tikatta muhalefet edenler de, ya sâhib-i bid'at veya kâfirdir.

Bid'at sâhibi olanlar, ya insânları bid'atlerine dâvet ederler veya etmezler. İnsânları bid'atlerine dâvet etmeyenler, ya acziyetlerinden dolayı veya irâdeleri ile sükût ederler.

O hâlde i'tikadı bozuklar üç kısma ayrılıyor:

BİRİNCİ KISIM:

Küfür hâli: Kâfir savaşıyorsa, ya öldürülmeyi veya esir edilme-yi hak eder. Onlara, bunlar dışında bir kötülük yapılmaz. Zimmlere, yani içimizde bulunan gayr-i müslimlere gelince, onlara eziyet etmek ve kötü muâmelede bulunmak câiz değildir. Ancak, onlara yüz verilmez ve iltifât edilmez. Kendileriyle karşılaştığında önce selâm verilmeyi, verdikleri selâma «ve aleyke» diye mukaabele edilir. Evlâ olan, onlarla düşüp kalkmamak, alış-veriş etmemek, yeyip içmemek ve samimiyet kurmamaktır. Dost ve ahabları ile düşüp kalktığı gibi, onlarla sıkı sıkıya samimi ve lâubâli bir şekilde düşüp kalkmak, son derece mekrûhtur, harâma varmak ihtimâli de vardır. Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

لَا يَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ

«Allah'a ve âhirete imân eden kavmi. Allah'a ve Resûlüne muhâlefet edenlerle dostluk eder ve meveddet kurar bulamazsın, ister ba-

baları, ister oğulları olsun» (56 - Mucâdile: 22) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de:

المُسْلِمُ وَالْمُشْرِكُ لَا يَرَوْنَ بَيْنَهُمَا سَبِيلًا

«Müslim ile müşrikin ateşleri birbirini görmez» (529) buyurmuştur.

Yine Allahü Teâlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ

«Ey imân edenler, benim de düşmânım, sizla de düşmânınız (olanlar) ı dost edinmeyin» (60 - Mümtehin: 1) buyurmuştur.

İKİNCİ KISIM:

İnsânları, bid'atlerine dâvet eden bid'at sâhibleridir. İnsânları teşvik ettikleri bu bid'at, küfrü mûcib olan bir bid'atse, bu bid'at sâhibi, zimmîlerden de kötüdür; çünkü bu adam, ne cizye verir, ne de zimmîlik bağlantıları ile müsâamaha edilir. Şâyet, küfrü mûcib bid'atlerden değilse, — Allah ile kendi arasındaki hâlî — kâfirden ehven-dir, fakat bunu reddetmek, kâfiri reddetmekten mühimdir. Çünkü kâfirin kötülüğü başkasına geçmez. Müslümânlar onu kâfir bilir ve sözüne kıymet vermezler. Kendisi de müslümânlığını iddia etmez, ama bid'atine dâvet eden ve bid'atinin hakikat olduğunu zanneden bid'atçi, halkı aldatır ve kötülüğü müslümânlara da sirâyet eder. Buna karşı husûmeti izhâr etmekte, arka çevirip hakarete bulunmakta, bid'atı sebebiyle aleyhinde olmakta ve insânları ondan nefret ettirmekteki müstehablık, daha kuvvetlidir. Yalnız iken verdiği selâmı iâde etmek-te beis yoktur. Şâyet, tarafına bakmamak ve kendisine iltifât etmemekle, bid'atı sebebiyle bu vaziyete düştüğünü anlar, kendisine te'sîr ederek bid'atinden vaz geçmek ihtimâli olursa, selâmına mukaabele etmemek daha evlâdır. Zîrâ selâmı almak, her ne kadar vâcib ise de, bâzı sebeblerle bu vâcib, sâkıt olur. Hamâmda olmak ve kaza-i hâcette bulunmak gibi... Halbuki onu bid'atinden men'etmek gâyesi daha da mühimdir. Şâyet kalabalıkta selâm vermişse, cevâb vermemek daha evlâdır. Böylece insânları kendisinden nefret ettirir ve herkesin gözü önünde bid'atini takbih etmiş olur. Yine bu gibilere yardımda bulunmamak daha iyidir. Hele âmmenin gözü önünde hiç yardım etmemelidir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

(529) Ebû Dâvud ve Tirmizî, Cerîr'den rivâyet etmişlerdir. Neseî de mürsel olarak rivâyet etti. Buhârî de: «Sahîh olan, bu hadis mürseldir.» dedi.

مِنْ اِسْتَهْرَ صَاحِبَ يَدِ عَمَلِ مَلَا اللّٰهُ قَلْبَهُ اَمْنًا وَاِيْمَانًا وَمِنْ اَهْوَا
صَاحِبَ يَدِ عَمَلِ اَمْنِ اللّٰهُ يَوْمَ الْفَزَعِ الْاَكْبَرِ وَمِنْ اَلَا نَلَهُ وَاَكْرَمَهُ
اَوْ لَقِيَهُ بِسِرِّ فَقَدْ اسْتَحَفَّ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

«Bid'at sâhibini red ve inkâr eden kimsenin kalbini Allahü Teâlâ emniyet ve imânla doldurur. Bid'at sâhibine ihânet eden kimseyi, büyük korku gününde Allahü Teâlâ emîn kılar. Bid'at sâhibine karşı yumuşak davranıp, ona ikrâmda bulunan ve güler yüz gösteren kimse ise, Allahü Teâlâ'nın, Muhammed Aleyhisselâm'a indirdiğini istihfaf etmiş [hafife almış] olur» (530) buyurmuştur.

ÜÇÜNCÜ KISIM:

Avâmdan olan bid'atçidir. Kimseyi bid'atine dâvet edemediği gibi, kimse de peşinden gitmez. Bu, diğerlerinden ehvendir. Bunun hakkında evlâ olan, kendisine karşı şiddet kullanmak ve ihânet etmek değil, tatlılık ve nasihatle kendisini ikaza çalışmaktır. Çünkü avâmın kalbi çabuk döner. Şâyet, öğüt kabul etmez ve kendisinden yüz çevirmekte bid'atini kötölemek gibi bir vâziyet hâsıl olma ihtimâli olursa, o zamân müstehab olan, ondan yüz çevirmektir. Şâyet, bid'ati gönlünde yerleşmiş ve kalbi kararmış olduğu için, hiç bir şey'in kendisine te'sir etmiyeceği bilinirse, en doğrusu, ona kıymet vermemek ve iltifât etmiyerek, ondan yüz çevirmektir. Zirâ şiddetle takbih edilmeyen bid'atler, kolaylıkla insânlar arasına yayılır ve kötülüğü herkese sirâyet eder.

İ'tikadı sağlam olup, iş ve amelinde isyân edenlere gelince: Bunlar da üç kısma ayrılır:

1 — Kötülüğünden başkası zarar görenler. Zulüm, gasb, yalan şahidliği, çekiştirme, insânlar arasında bağırıp çağırma, koğuculuk ve benzeri kötülüklerdir.

2 — Kötülüğü ile başkasına eziyet edenler. Bu da ya başkasını kötü işlere çağırarak olur. Kadınla erkekli bir araya toplanıp içki âlemleri yapmak gibi...

3 — Yâhut, kötülüğüne başkalarını çağırılmazlar. Kendi kendine içki içmek veya zinâ etmek gibi... Kötülüğüne başkalarını dâvet et-

(530) Ebû Naim «Hilye» de ve Hirevî «Zemm-i Kelâm» da İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

meyen bu gibiler, kebâir [büyük günâh], veyâ sağâir [küçük günâh] irtikâb ederler.

Bunların her birerleri, bu günâhları ya devâmlı veyâ arasıra irtikâb ederler. Böylece bunlar da üç kısma ayrılmış oluyor. Her kısmın derecesi ayrıdır. Bâzısı bâzısından kötüdür. Bundan dolayı her birinin hükmünü ayrı ayrı bildireceğiz.

BİRİNCİ KISIM:

Bu, en kötü olanıdır. Çünkü bunun zarârı başkalarına dokunur. Zulüm, gasb, yalan şahidliği, gıybet ve nemime gibi... Bu gibiler hakkında yapılacak iş, bunlardan yüz çevirmek, aralarına karışmamak, kendileri ile hiç bir günâ muâmelede bulunmamaktır. Zîrâ halka eziyet veren isyân, daha ağırdır. Bunlar da cana kıymak, başkasının malını gasbetmek ve nâmusa tecâvüz gibi, bir kaç kısma ayrılır ki, bunların da bâzısı bâzısından daha şiddetlidir. Bu gibi günâhkârlardan yüz çevirmek ve bunlara karşı cephe almaktaki istihbâb, çok kuvvetlidir. Şâyet, onlara karşı ihânette bulunmanın müsbet bir neticesi olacak ve onları kötülükten alıkoyacaksa, o zamân daha kuvvetli bir borç hâlini alır.

İKİNCİ KISIM:

Kadınli erkekli içki âlemleri tertib edip rezâletler çıkarmak için, insanları bir araya çağıran kimselerdir. Gerçi bunlar, bu gibi ahlâksızları dünyâlıkta eğlendiriyor, mal ve canlarına taarruz etmiyorlarsa da, onların dîn ve diyânetlerini mahvediyorlar. Onların muvâfakatleri ile de olsa, netice budur. Bu kısım, birinciye yakın olmakla, ondan ehvendir. Çünkü başkasının malına, canına veyâ ırzına taarruz etmeden yapılan günâhlara kul hakkı karışmadığı ve yalnız Allah ile kul arasında kaldığı için, affı, birinciden daha kolaydır. Fakat yalnız nefsinde kalmayıp, başkalarını da bu günâha dâvet etmesi bakımından ise, ağırdır. Bu da aynı şekilde ihâneti, yüz çevirmeyi, buluşmamayı ve verilen selâmı almamayı iktizâ eder. Hele ya kendini veyâ başkalarını bu kötülükten alıkoyma ihtimâli varsa, bu tedbire mutlaka baş vurulmalıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM:

Kötülükleri başkalarına sirâyet etmeyip, kendilerinde kalanlardır. Başkasına zarârı dokunmayacak şekilde mutlak olarak harâm ve büyük günâh olan içki içmek veyâ farzlardan birini terketmek veyâ yine kendisine âit olup başkasını alâkadar etmeyen Şerî'atin yasak ettiği bir şey'i irtikâb etmek gibi... Bu, diğer iki kısımdan da ehven-

dir. Bu kötülüğü irtikâb ettiği esnâda tahkirle ve hattâ dövmekle de olsa, onu men'etmeğe çalışmak vazifedir. Zirâ nehy-i münker [kötülükten men'etmek], vâcibdir.

Yaptıktan sonra duyulur, ısrâr ettiği öğrenilir ve nasihat etmenin kendisine fayda vereceği kat'i olarak bilinirse, öğüt vermek vâcibdir. Nasihatın kendisine fayda vereceği kat'i olarak bilinmez, fakat bir ihtimâl mevcûd ise, yine efdâl olan öğüt verip, onu kötülükten men'etmektir. Kaabiliyetine göre, tatlı veyâ acı nasihat edilir. Söz kendisine te'sir etmediği ve bu günâhına devâm ettiği bilindiği takdirde, onunla düşüp kalkmamak ve selâmını almamakta ihtilâf edilmiştir. En doğrusu bu, kişinin niyetine göre değişir. İşte bu gibi hâllerde, «Ameller, niyetlere göre değerlenir» denir. Zirâ onlara karşı yumuşak davranıp, onlara merhametle bakmamak, bir nevi tevâzûdur. Bu gibilere karşı sert davranmak ve onlardan yüz çevirmek, bir nevi zecr ve onu men'etmektir. Bu husûsta danışacağın, kalbindir. Nefsânî arzûlarına uygun bulduğunu atıp zıddını yapman, daha makbûldür. Çünkü bâzan bu gibi adamı tahkir ve ona şiddet kullanmak, kibirden ve kendini beğenmekten ve ululuğunu gösterip, kendisinin dürüst bir adam olduğunu duyurmaktan da olur. Sert davranması böyle olduğu gibi, yumuşak davranması da, onunla olacak bir işi için, ona yaltaklık yapmasından veyâ herhangi bir yardımından mahrûm kalacağı ve ondan uzak olacağı, korkusundan da olur. Bütün bunlar, şeytanın vesvesesinden olup, âhîret ehlinin amelinden uzaktırlar. Dini amellere râğbet eden herkes, bu incelikleri aramakta dâimâ nefsi ile mücâdele edecektir. Bu hâlleri mürâkabe edip fetvâyı verecek olan kalbidir. Kalb ise isâbet ettiği gibi, hatâyâ da düşebilir. Bâzan bilerek nefsinin arzûlarına uyar ve Allah için hareket ettiğini zanneder ve aldanır. Bu incelikler, Rub'u'l-Mühlikât'ın «Gurûr Kitâbı» nda [Cilt 3, Kitâb 10] açıklanacaktır. •

Yalnız şahsına râcî olan günâhlardaki cezânın, diğerine nisbetle hafif olduğuna şu vak'a delâlet etmektedir:

Resûl-i Ekrem zamânında, bir adam bir kaç def'a içki içerken yakalandı ve her def'asında kırbaç cezasına çarptırıldı. Bir def'asında Ashâb'dan bir zât: «Allah'ın lânetine uğrayası, ne de çok şarap içiyor» deyince, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَا تَكُونُوا عَوْنًا لِلشَّيْطَانِ عَلَى آخِيكُمْ

«Kardeşinin aleyhinde şeytana yardımcı olma» (531) buyurdu veyâ bu mânâda başka bir şey söyledi. İşte, Resûl-i Ekrem'in hadisi,

(531) Hadisi, Buhârî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

bu gibilere yumuşak davranmanın şiddet kullanmaktan daha evlâ olduğuna işârettir.

ARKADAŞLIK EDECEĞİN KİMSEDE ARANAN VASIFLAR

Bilmiş ol ki, her insânla sohbet edilmez. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُهُ

«Kişi, dostunun dini ve ahlâkı üzerinedir. Öyle ise herhangi biriniz dostluk edeceği kimseye baksın» (532) buyurmuştur. İnsân sohbet edeceği kimsede bir takım vasıflar aramalıdır. Bu vasıflar, sohbetten beklenen faydaları sağlayıcı olmalıdır. Sohbetten dini ve dünyevi faydalar beklenir. Sohbetin dünyevi faydaları, sohbet ettiği kimşenin mal ve mevkiinden faydalanmak veyâ yalnız onunla bir arada bulunup eğlenmektir ki, bizim gâyemiz bu değildir. Sohbetin dini faydalarına gelince; bu bakımdan da muhtelif gâyeler aranır: İlim ve amel bakımından istifâde etmek, kalbini teşviş edip ibâdetine mâni olmak isteyenlerden korunmak için, mevkiinden faydalanarak, rahatça kulluk edebilmek için, malından faydalanmak, mühim işlerinde ve felâket ânlarında kendisinden yardım istemek, duâsından yümn ü bereket ummak, âhirette şefâatini ümid etmek gibi faydalar-
dır. Bunun için eski zâtlardan birisi: «Kardeşliklerinizi çoğaltın; zîrâ her mü'minin bir şefâati vardır. Belki kardeşliğinin şefâatine nâil olursun» demiştir.

«Garibü't - Tefsîr» de:

وَيَسْجِبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ

«(Allahü Teâlâ) İmân edip sâlih amel işleyenlerin duâlarına icâbet eder ve fazlından onlara arttırır» (42 - Şûrâ: 26) âyet-i celiledeki «Fazlından onlara ziyade eder» kısmının tefsirinde, onları kardeşliklerine şefâatçi kılar ve beraber Cennet'e girerler, denmiştir. Denildi ki, Allahü Teâlâ bir kulu mağfiret ettiği zaman, onu kardeşliklerine de şefâatçi kılar. Bunun için geçmişlerin pek çoğu, sohbet, ülfet ve buluşup anlaşmayı teşvik etti ve ayrı yaşamağı hoş karşılamadı.

(532) Ebû Dâvud, Tirmizi ve Hâkim. Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet ettiler. Tirmizi hasen, Hâkim sahih olduğunu söyledi.

İşte şu saydıklarımız, dini faydalardır. Fakat bu faydaların meydana gelmesi için bâzı şartlar lazımdır.

Hâsılı sohbet edeceğin kimsede: 1 — Akıllı olmak, 2 — Güzel ahlâklı olmak, 3 — Fâsık olmamak, 4 — Bid'at sâhibi olmamak, 5 — Dünyâya haris olmamak gibi beş vasıf olmalıdır. Şimdi biz bu vasıfları tafsilâtiyle beyân edelim:

1 — Akıllı olmak: Akıl sermâye ve asıldır. Ahmak olan kimse-
nin sohbetinde hayır yoktur. Ne kadar uzasa da devâm etmez, sonu
ayrılık ve dargınlıktır. Nitekim Hz. Ali (R.A.):

فَلَا تَقْصَبْ أَخَا الْجَهْلِ، وَإِيَّاكَ وَإِيَّاهُ. فَكَمْ مِنْ جَاهِلٍ أَرَدَى، حَلِيمًا جِنَّ أَخَاهُ
يُقَاسِرُ الْمَرْءَ بِالْمَرْءِ، إِذَا مَا الْمَرْءُ مَا سَاءَ، وَلِلشَّيْءِ مِنَ الشَّيْءِ، مَقَابِيسُ وَأَشْبَاهُ
وَالْقَلْبُ عَلَى الْقَلْبِ دَلِيلٌ حِينَ يُلْقَاهُ هـ

«Ahmak ve câhil ile arkadaşlık etme, ondan kendini koru. Nice
ahmaklar var ki, arkadaş oldukları akıllı kimseleri helâk ederler. Kişi
arkadaşı ile ölçülür, bir şey için diğer şeyde mîkyâs ve benzerlik var-
dır. Kalbler buluştuğu zaman, birinin diğerine delâleti vardırı» de-
miştir.

Ahmak adam, kâr yapacak yerde bilmeyerek zarar yapar. Bunun
için şâir:

إِنِّي لَا مِرُّ مِنْ عَدُوِّ عَاقِلٍ، وَأَخَافُ خِيْلًا تَقَرَّبَ بِجُنُونٍ هـ
فَالْعَقْلُ فَنٌّ وَاحِدٌ وَطَرِيقُهُ، أَدْرَى فَارْصَدُ وَالْجُنُونُ فُنُونٌ هـ

«Akıllı düşmândan korkmam, fakat ahmak dosttan korkarım.
Akıl bir fendir yolu da açık meydandadır, fakat ahmaklık çeşit çe-
şittir» demiştir.

Bunun için, «Ahmaktan uzaklaşmak, Allah'a yaklaşmaktır» de-
diler. Süfyan-ı Seyrî: «Ahmak olanın yüzüne bakıp durmak muhak-
kak bir hatâdır» demiştir. Akıllı adamdan maksadımız, her şeyi ol-
duğu gibi anlayabilen veyâ anlatıldığı zaman kabul eden kimsedir.

2 — Güzel ahlâklı olmak: İyi huy, mutlak îzâmdır. Zirâ akı ba-
şında nice kimseler var ki, her şeyi olduğu gibi anlar. Fakat kötü
vasıflarını y-nemediği ve ahlâkını güzelleştiremediği için bildiğini
aksine hareket eder ve nefsinin arzûlarına uyar. Kızdığı zaman, hid-

detini yenemez, şehveti kendisine galebe çalar. Cimriliği veya korkaklığı üstün gelir. Bile bile yanlış yola sapar. Böyle olan bir adamın sohbetinde hayır yoktur.

3 — Fâsık olmamak: Fenalığında ısrar eden fâsıkın da sohbetinde bir fayda yoktur. Zirâ Allahü Teâlâ'dan korkan kimse, büyük günâhlarda ısrar etmez. Allah'tan korkmayana ise, itimad olunmaz ve dostluğuna emniyet edilmez. O, gâyesinin tahakkuku için her tarafa meyleder. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَلَا تَطِيعُ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ

«Kalbini, zikrimizden iğfâl ettiğimiz, hevâ ve hevesine uyan kimseye itâat etme» (18 - Kehf: 28) buyurmuştur. Diğer âyet-i kerime'de de:

فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ

«Hevâsına uyup kıyâmete inanmayan kimse, seni bu imânından ayırmaz» (20 - Ta-Ha: 16) buyurulmuştur. Bir başka âyet-i kerime'de de şöyle buyurulmuştur:

فَاعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

«Zikrimizden (Kur'ân-ı Kerim'den) yüz çevirip, ancak dünyâ hayatını murâd edenlerden yüz çevir» (53 - Necm: 29). Yine Allahü Teâlâ:

وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيْنَا

«Bana yönelenlerin yoluna uy» (31 - Lokman: 15) buyurmuştur. Bütün bu âyet-i kerime'lerde, fâsık ile sohbet men'edilmiştir.

4 — Bid'at sâhibi olmamak: Bid'at sâhibi ile arkadaşlık etmekte, bid'at ve kötülüğünün sirâyet etme tehlikesi vardır. Bid'at sâhibleri, zâten tehciri hak etmiş kimselerdir. Böylelerinin sohbetinde ne fayda var?

Saîd İbn Müseyyeb'in rivâyetinde, dindar dost aramağı teşvik etmek üzere Hz. Ömer (R.A.) şöyle buyurmuştur: «Sâdık kardeşlik bul ve onların arasında yaşa. Dürüst ve samimi arkadaşlar, genişlikte süs ve ziynet; darlıkta yedek sermâyedirler. Dostunun, sana düşen işini güzel bir şekilde gör ki, lüzûmunda, sana daha güzeli ile mukaa-

belede bulunsun. Düşmânından uzaklaş, her dosta bel bağlama, ancak emin olanları seç. Emin olanlar, Allahü Teâlâ'dan korkanlardır. Kötü insânlarla düşüp kalkma, onlardan kötülük öğrenirsin. Onlara sırrını verme, ifşâ ederler. İşlerini, Allah'tan korkanlara danış ve onlarla istişâre et».

Güzel ahlâka gelince: Bunu ölüm döşeginde yatan Alkametü'l-Utâridi (533) oğluna vasiyyetinde, şöyle demiştir: «Oğlum, arkadaşlık ihtiyâcını duyduğun zaman, kendisine hizmet ettiğin kimse, seni hizmetçi mevkiine düşürmeyip, izzet-i nefsini koruyan, arkadaşlığında sana şeref veren, seni ziynetlendiren ve ihtiyâç ânında sana yardım edenlerle düş kalk. Hayır işlerinde sana yardımcı olan, iyiliklerini söyleyen, kusûrlarını gizleyen kimselerle samimi ol. Kendisinden bir şey istediğin zaman veren, sustuğun zaman seninle konuşan, sıkıntılı zamanında yardımına koşan kimselerle buluş. Sözünü tasdik eden, icâbında emrini yerine getiren, münâzaa esnâsında seni tercih eden kimselerle sohbet et». Alkametü'l-Utâridi, bu vasiyyeti ile, sohbetin bütün şartlarını açıklamış oldu. Arkadaşlık edeceğin zâtın bütün bu haklara riâyet etmesi lâzımdır. İbn Ethem (534) diyor ki: Halife Me'mûn:

— Böyle adam nerede? demiş. Kendisine:

— Oğluna neden böyle vasiyyet ettiğini biliyor musun? diye sordular. Me'mûn:

— Bilmiyorum, deyince, onlar:

— Kimse ile arkadaşlık etmesin diye bu vasiyyeti yapmıştır, çünkü bu vasıflarda adam bulmak zordur, dediler.

Edibin biri: «Sırrını gizleyen ve kusûrlarını örten, felâket ânlarında yanında bulunan, seni her şey'e tercih eden, iyiliklerini yapıp kötülüklerini düren kimselerle arkadaşlık et; böyle bir adam bulamazsan, kimse ile arkadaşlık etme» demiştir. Hz. Ali (R.A.) «Gerçek kardeşin, dâimâ yanında bulunan ve sana yararlı olmak için zarara katlanan, zamanın felâket ve musîbetleri ile karşılaştığın zaman ne pahasına olursa olsun, yardımına koşandır» demiştir.

Âlimlerden biri: «Arkadaşlık edeceğin şahıs» şu iki kişiden biri olmalıdır ve bunlardan başkası ile arkadaşlık etmemelisin. Bunlardan biri; din ve diyânetin husûsunda kendisinden bir şey öğrenebileceğin ve bu husûsta sana faydalı olabilecek kimsedir. İkincisi de,

(533) Amr b. el-Husayn'ın oğludur. Kûfelidir. İbn Mâce, kendisinden rivâyette bulunmuştur. Hicri 56 da ölmüştür.

(534) Küpyesi, Ebû Muhammed'dir. Temimîdir. Meşhûr kadılardandır. Fakih ve sâdik bir insândır. Yapmadığı hâlde kendisine hırsızlık isnâd edilmiştir. 83 yaşında iken Hicri 43 yılında ölmüştür.

dinî husûsatında kendisine bir şey öğretebileceğin ve senden istifâde edebilecek olan kimsedir. Artık üçüncüden kaçın» demiştir. Diğer birisi de: İnsânlar dört kısımdır: Bir kısmı tatlıdır, ondan ye; çünkü ondan yemekle doyulmaz. İkincisi, acıdır; ondan yenmez. Üçüncüsü mayhoştur; o, senden bir şey almadan, sen ondan bir şey al. Dördüncüsü, tuzludur; yalnız ihtiyâç zamanında ondan bir miktâr al, demiştir. Câfer-i Sâdık (R.A.): «Beş kimse ile arkadaşlık etme: 1 — Yalancı ile; çünkü sen ona inanırsan aldanırsın. Zirâ o serap gibi, uzağı yakın ve yakını uzak gösterir. 2 — Ahmak ile; çünkü sana kârı dokunacak yerde, zarârı dokunur. 3 — Cimri ile; çünkü o, mübrem ihtiyâcını bile vermez. 4 — Korkak ile; çünkü o, bir lokmaya ve hattâ daha azına da seni satar». «Bir lokmadan daha az ne olur?» diyenlere: «O bir lokmayı ümid ederek satar, sonra o lokma da eline geçmez» demiştir.

Cüneyd-i Bağdadi: «İyi ahlâklı bir günâhkâr ile arkadaşlık, kötü huylu âbid ile sohbetten benim için daha hayırlıdır» dedi. Ahmed b. Havari diyor ki, hocam Süleymân Dârâni bana şöyle demiştir: «Ahmed, yalnız şu iki sınıf insânlardan biri ile arkadaş ol: Dünyâlıkta sana faydası dokunan ve âhîret husûsunda kendisinden faydalandığın kimselerdir. Bunlardan başkası ile düşüp kalkmak, en büyük ahmaklıktır». Sehl b. Abdullah da, üç kişinin sohbetinden kaçın, demiştir. Bunlardan biri, gaafil zâlimler, diğeri riyâkâr âlimler ve üçüncüsü de câhil sofulardır.

Bilmiş ol ki: Bu sözlerin çoğu, sohbette aranan bütün gâyeleri içine alamaz. Onları ancak bizim anlattığımız maksadları düşünmek ve sohbetin gâyesine göre şartlarına riâyet etmek, tamamen içine alır. Çünkü dünyâlık için yapılan sohbet ve arkadaşlıkta aranan şartlar ayrı, âhîret için yapılan sohbet ve kardeşlikte aranan şartlar da ayrıdır. Nitekim Bîşr: «Kardeşlik üç çeşittir: Biri, âhîret, diğeri dünyâ, üçüncüsü de sohbet kardeşliğidir. Bir adamda bu üç çeşit kardeşlik vasfını bulmak zordur. Belki bu vasıflar, ayrı ayrı adamlarda bulunur. Buna göre, aranan şartlar da ayrılmış olur. Yalnız oturup anlaşıcağın kardeşlikte arayacağın vasıf ayrı, âhîret kardeşliğinde de arayacağın vasıf ayrıdır». Hâlife Me'mûn: «Kardeşlikler üç kısımdır: Bir kısmı vücûdun gıdâsı gibidir. Vücûd gıdâsız olamayacağı gibi, insân da onsuz olamaz. Bir kısmı da ilâç gibidir, bazı zamanlarda ona ihtiyâç hâsıl olur. Diğer bir kısmı da hastalık gibidir, insân hiç bir zaman onu istemez, fakat bâzan da yakalanır. Bu gibi arkadaş ile ne ünsiyet edilir, ne de kendisinden istifâde olunur» demiştir. Denildi ki: İnsânlar, ağaçlar ve bitkiler gibidir. Bâzısının gölgesi var, meyvesi yok. Bu, dünyâlıkta kendisinden istifâde edilip, âhîret nâmına

bir faydası olmayandır. Dünyâ faydası gölge gibidir, tez geçer. Bir kısmının meyvesi var, gölgesi yok. Bu da âhiret için faydası olup, dünyalık için olmayan insândır. Bâzılarının da hem gölgesi, hem de meyvesi vardır. Bu, her iki tarafa faydalı olan insândır. Bir kısmının da ne gölgesi, ne de meyvesi vardır, ümm-i gaylan dikenini [deve dikenini] gibi. Bu, yaklaştığın zaman, elbiseni yırtmaktan başka bir işe yaramaz. Bunun, hayvanlardan benzeri, fare ve akreb gibi şeylerdir. Nitekim Allahü Teâlâ:

بَدَّعُولَمَنْ ضَرَّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَيْسَ الْمَوْلَى وَلَيْسَ الْعَبِيرُ هـ

«Kötülüğü, iyiliğinden daha yakın olana duâ eder. O, ne çirkin yardımcı ve ne kötü arkadaşır» (22-Hac: 13) buyurmuştur. Şâir de şöyle diyor:

النَّاسُ شَتَّى إِذَا مَا أَنْتَ دُقْتَهُمْ، لَا يَسْتَوُونَ كَمَا لَا يَسْتَوِي الشَّجَرُ
هَذَا لَهُ عُصْرٌ حُلُوٌّ مَذَاقُهُ، وَذَلِكَ لَيْسَ لَهُ طَعْمٌ وَلَا عُصْرُ هـ

«Ağaçlar birbirine uymadığı gibi, insanlar da ayrı ayrıdır. Birbirine benzemezler. Bir kısmının meyvesi tatlı iken, bâzılarının da ne meyvesi, ne de tadı vardır».

Dini ve dünyevi maksadlarının birine yarayacak bir arkadaş bulamadığı zaman, yalnızlığı tercih etmesi evlâdır. Nitekim Ebû Zer (R.A): «Yalnızlık kötü arkadaştan, iyi arkadaş da yalnızlıktan iyidir» demiştir. Bu ifâde Resûl-i Ekrem'den merfû olarak, yâni hâdis olarak da rivâyet edilmiştir.

Dindâr olup fâsık olmamasına gelince: Allahü Teâlâ:

وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنْتَ إِلَى هـ

«Benim yoluma gidenlere uy» (31-Lokman: 15) buyurmuştur. Aynı zamanda insân, kötü insânları ve kötülerini göre göre, onlarla ünsiyet peydâ eder, kendisi de kötüleşir. Kötülüğe duyduğu nefret duygusu kaybolur. Nitekim Sa'îd İbn Müseyyeb: «Zâlimlere bakmayın. iyilikleriniz kaybolur» demiştir. Bu gibilerle düşüp kalkmak tehlikelidir. Selâmet, onlardan uzak kalmaktadır. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

«... Ve beyinsizler kendilerine (hoşa gitmeyecek) lâflar attığı zaman "selâm(etle)" de(yip geçe)rler» (25 - Furkan: 63) buyurmuştur.

İşte kardeşliğin şartlarından ve faydalarından anlatmak istediklerimiz, bunlardır. Şimdi de kardeşlik haklarına, kardeşlikte lâzımı olan şeylere ve kardeşlik hakkını ödemeğe geçelim de bunları anlatmağa çalışalım.

5 — Dünyâya haris olmamak: Dünyâya haris olan kimse ile düşüp kalkmak, öldürücü bir zehirdir. Zirâ tabiatlar yaratılışlarında başkalarına benzemeğe ve onlara uymağa meyyâldir. Belki sâhibi anlamadan, tabiat, tabiattan çalar. Dünyâya haris olanlarla düşüp kalkmak, insânda hırs uyandırır. Zâhidler ile düşüp kalkmak, insânın dünyâdan meyllini keser. Bunun için, dünyâlık peşinde koşanlar ile düşüp kalkmak hoş karşılanmaz, mekrûh sayılır. Âhiret yolcuları ile düşüp kalkmak da müstehab kabûl edilmiştir. Hz. Ali (R.A.): «Kendilerinden hayâ edilen kimseler ile düşüp kalkmak sûretiyle amellerinizi ihyâ edin» buyurmuştur. Ahmed b. Hanbel: «Beni belâya sokan, yalnız hatırını saymadığım kimseler ile sohbetim olmuştur» dedi. Lokman Hakîm oğluna vasiyyetinde: «Oğlum, ulemâ sohbetine katıl ve onlara iyice sokul. Bahar yağmurları yeryüzünü yeşerttiği gibi, onların meclislerindeki hikmet nûrları da, insânın kalbini canlandırır» demiştir.

İKİNCİ BÂB

SOHBET VE KARDEŞLİK HAKLARI BEYÂNINDADIR.

Bilmiş ol ki, kardeşlik muâhededir, karı koca arasındaki nikâh bağı gibi, iki kişi arasında bir bağlantıdır. Vefâ göstermek ve evlilik hakkına riâyet etmek, nasıl bir vazife ise — ki «Nikâh Âdâbı» bahsinde geçmiştir — kardeşlik hukukuna riâyet etmek de, aynı şekilde bir vazifedir. Kardeşliğinin, mâlında ve şahsında hakkı var; dilinde ve kalbinde hakkı var; duâ edeceksin, kusûrlarını bağışlayacaksın, vefâ göstereceksin, ağırlık vermiyeceksin, teklif ve tekellûf göstermiyeceksin.

Bunların yekûnu sekiz hakdır:

BİRİNCİ HAK:

Birinci hak maldadır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَثَلُ الْإِخْوَيْنِ مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَقْسِلُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى

«İki kardeş, iki el gibidir; biri diğerini yıkar» (535) buyurmuştur. Kardeşlikleri ellere benzetip, birini el diğerini ayağa benzetmesi, bir gâye uğrunda yekdiğerine yardımcı olmaları bakımındandır. Kardeşliklerin kardeşlikleri, ancak böyle bir maksadda birleştikleri takdirde tamam olur. Bunlar, bir bakıma yekvücûd bir mahiyet arzeder. Bu ise genişlikte, darlıkta, servet ve her hâl ü kârda ortaklığı, hattâ arkadaşını tercih etmeyi gerektirir.

Kardeşlikler arasında mal ile yardımlaşmak üç derecedir:

1 — En aşağı derecesi, onu hizmetçi kabûl edip, malının fazlasından ihtiyâcını görmektir. Bir ihtiyâcı olduğunu duyduğun zaman, —sende varsa— istemesine hâcet kalmadan, behemehal ihtiyâcını te'min edersin. Zîrâ, onu istemeğe mecbûr etmek, kardeşlikte son derece noksânlıktır.

(535) Hadis. evvelce geçmiştir.

2 — Kardeşliğini, kendi seviyesinde tutmaktır. Onu, mal ve servetine ortak gibi kabûl edip, icâbında mâlını onunla bölüşmektir. Hasan-ı Basrî diyor ki: «Bu Allah için kardeş olanlar, bürgülerini örtülerini kardeşlikleri ile ortadan bölerlerdi».

3 — Kardeşliğin en yüksek mertebesi olan üçüncü derecede onu, kendine tercih edip, onun ihtiyâcını kendi ihtiyâcından önce düşünmektedir. İşte bu, siddîklar mertebesi ve Allah için sevişenlerin en üstün derecesidir. Canını da kendi üzerine tercih etmek, bu mertebenin meyvelerindendir. Nitekim hikâye olunduğuna göre boyunları vurulmak için bir kısım sofiller halife tarafından aranıyorlardı. (Hicri 295'de ölen ve Seriiyyü's - Sakatî'nin arkadaşlarından olan) Ebû'l - Hüseyin en - Nûrî de bunların arasında idi. Bu zât, hemen öne koştu ve ilk önce kendisinin öldürülmesini istedi. Sebebini kendisinden sor-duklarında: «Bir ân olsun, kardeşliklerime bir hayât kazandırmağı arzû ettim de onun için öne geçtim» diye cevâb verdi ve bu söz sâyesinde hepsi hayâtlarını kurtardı.

Şâyet, kardeşliğin hakkında bu derecelerden hiç birine sâhib değilsen, kardeşlik bağlarının samimî olmadığı, ancak görünüşte bir arkadaşlık olup, akıl ve dîn bakımından hiç bir değeri olmadığı anlaşılır. Meymûn b. Mihrân (536): «Kuru kuruya kardeşliğe râzı olanlar, ölümler ile kardeş olsun» demiştir.

Yalnız dünyâlık için olan kardeşlik de dindâr kimseler nezdinde pek müteber değildir. Rivâyet olundu ki, Utbetü'l - Gulâm, bir gün bir kardeşliğinin evine gitti ve:

— Senin malından dörtbin dirheme ihtiyâcım var, dedi. Kardeşliği:

— İkibin dirhem al, deyince, Utbetü'l - Gulâm:

— Sen dünyâlığı, Allah rızâsına tercih ettin, utanmadan da Allah için kardeşlik kurdun, sonra da «Bu kardeşliğimdir» dedin, dedi. Ve ondan yüz çevirdi. Dünyâlık mertebesinde olan kardeşliklerle dünyâ muâmelesi de uygun değildir. Nitekim Ebû Hâzım: «Allah için olan kardeşliğin ile dünyâ muâmeleleri yapma» dedi. Ve bu sözü ile bu seviyede olanları kastedti.

Rûtbe-i ulyâ'ya yâni en üstün dereceye gelince: Allahû Teâlâ mü'minleri bununla tevsik ederek:

(536) Kûfelidir. Rika'ya göç etti. Sika'dan ve fakih bir zâttır. Ömer b. Abdülaziz devrinde vâililik yapmıştır. Buhârî «Edebü'l - Müfredinde ve diğerleri de kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

«Ve işlerinde meşveret eder, verdiğimiz rızıktan infâk ederler» (42 - Şûrâ: 38) buyurmuştur. Yâni olanlar, servetlerinde müsterek-tirler, azıkları birbirinden ayrılmaz. Hattâ onlardan bazıları, benim malınlarım, [ayakkabılarım] diyen kimse ile arkadaşlık etmezlerdi. Çünkü o, kendi mâlı diye ayrılık görüyordu. Fethu'l-Musılî, dostlarından birinin evine gitti. Adamcağız evde yoktu. Fethu'l-Mûsılî âilesi-ne: «Sandığın anahtarını getir» dedi. Kadın da anahtarı getirdi. Adam, sandığı açtı, cüzdanından ihtiyâcı kadar parayı aldı, sandığı kilitleyip anahtarı kadına teslim etti. Adamın câriyesi, Fethu'l-Mûsılî'nin bu yaptığını kendisine haber verdi. Adam câriye'ye: «Doğru söylüyorsun, seni âzâd ettim» dedi. Dostunun bu samîmî hareketin-den o derece memnûn oldu. Bir kişi Ebû Hüreyre'ye (R.A.) gelerek:

— Seninle kardeşlik olmak istiyorum, dedi. Ebû Hüreyre:

— Kardeşlik hakkının ne olduğunu biliyor musun? diye sordu.

Adamcağız:

— Bilmiyorum, söyle bakalım nedir? deyince, Ebû Hüreyre:

— Senin altun ve gümüş gibi servetine benden fazla hak sâhibi olmaman demektir, dedi. Adamcağız:

— Ben bu dereceye henüz yükselemedim deyince, Ebû Hüreyre:

— O hâlde buyur git, dedi. Ali b. el-Hüseyin (R.A.), kardeşlik-lerden birisine:

— Nasıl, arkadaşlarınıza sormadan, lâzım olan parayı ceblerin-den alabilir misiniz? deyince, adam:

— Hayır, diye cevâb verdi. Bunun üzerine Hz. Hüseyin:

— O hâlde siz, gerçek kardeşlik değilsiniz, dedi. Hasan-ı Basrî'nin huzûruna bir cemâat girdi ve:

— Kıldın mı? diye sordular. O da:

— Evet, kıldım, dedi. Onlar:

— Pazar halkı, daha namâzını kılmadı, dediler. Hasan-ı Basrî:

— Pazar halkından alacağını kim alabilir ki, dedi, devâmla: On-lar, ihvânlarına bir dirhem yardımda dâhil bulunmazlar, dedi.

İbrâhim b. Ethem, Kudûs'e gitmek üzere hazırlandığı bir sırada, adamın biri gelerek:

— Seninle arkadaş olmak istiyorum, dedi. İbrâhim b. Ethem:

— Senin mâlına, ben de senin gibi sâhib olmam şartı ile olur, dedi. Adam:

— Öyle şey olmaz, bunu kabûl etmem, deyince, İbrâhim:

— Doğru konuşan bir adamsın, senin doğru konuşmanın hayranıyım, dedi. İbrâhim b. Ethem yolculukta arkadaşının sözünden çıkmazdı. Bununla berâber, görüşüne uymayan adamlarla da arkadaşlı etmezdi. Adamın biri İbrâhim b. Ethem'e çanakta bir miktâr tirit göndermişti. Arkadaşının çantasını açtı ve içinden na'lin kayışı çıkarıp adamın kabı içine koydu ve kendisine iade etti. Arkadaşı gelip, kayışları aradığı zamân, İbrâhim:

— Yediğin tiride karşılık verdim, dedi. Adam:

— Bu kayışa, iki üç tirit alınırdı, deyince, İbrâhim:

— Cömertlik yap ki, Allah da sana bol versin, dedi. Yine İbrâhim b. Ethem, bir def'a arkadaşına âlt olan bir merkebi, yaya gördüğü bir kimseye verdi ve arkadaşına buna itirâz etmedi.

İbn Ömer (R.A.), şöyle anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) Ashâb'ından birisine bir koyun kellesi takdim edildi. O zât, "Falanca benden daha açtır, kelleyi ona verin", dedi. Öteki zât da aynı şekilde söyledi. Böylece kelle yedi kişiyi dolaştıktan sonra, tekrâr evvelki adama geldi. Çünkü aç olanı o idi».

Rivâyet olundu ki, Mesrûk, arkadaşları Hayseme'nin ağır borcunu ödemek için, arkadaşının haberi olmadan, kendisi borç altına girmiş ve yekdiğerinin haberleri olmadan, birbirinin borçlarını ödemişlerdir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.), Abdurrahman b. Avf (R.A.) ile Sa'd b. er-Rebi' arasında kardeşlik kurduğu zamân, Sa'd bütün mâlını Abdurrahman'a terketti. Abdurrahman da, «Allah mübârek etsin» diyerek mâl ortadan böldü. Sa'd'ın yaptığına İsâr [kendisi muhtâç iken başkasını tercih etmek]. İkincisine de müsâvat denir. İsâr, müsâvâttan daha makbûldür. Süleymân Dârânî şöyle diyor: «Bütün dünyâ benim olsa da, hepsini birden kardeşliğime yedirsem, yine bana az gelirdi». Yine bu zât: «Ben, arkadaşına yedirdiğim yemeğin tadını alırım» demiştir.

Dost ve ahabâblara infâk, yoksullara sadaka vermekten daha efdal olduğu için, Hz. Ali (R.A.): «Dost ve ahabâblara yedirdiğim yirmi dirhem, fakirlere verdiğim yüz dirhemden, benim için daha sevimlidir.» buyurdu. Yine Hz. Ali (R.A.): «Dost ve ahabâbımla yediğim bir sa' [bir buçuk kilo civârında] yemek, benim için bir köle âzâd etmekten daha makbûldür» dedi.

Kendi ihtiyaçları varken, başkalarını tercih etmekte hepsinin örneği, Resûl-i Ekrem (S.A.V.)'dir. Bir def'a bir arkadaşları ile bir misvâk ağacından iki misvâk yaptı. Misvâkların birisi eğri, diğeri düz ve doğru idi. Resûl-i Ekrem, misvâkın güzel ve doğru olanını arkadaşına ve eğri olanını da kendisine ayırdı. Arkadaşı: «Bu güzel misvâk, size yakışır yâ Resûlallah,» deyince, Resûl-i Ekrem:

مَا مِنْ صَاحِبٍ يَضْحَكُ صَاحِبًا وَلَوْ سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ إِلَّا مُسِيلٌ عَنْ صُحْبِهِ
مَلَأَ قَامَ فِيهَا حَقَّ اللَّهِ أَمْ أَسَاعَةٌ هـ

«Bir saat de olsa, bir kimse ile arkadaşlık edene, arkadaşlık hakkına riâyet edip etmediği sorulur» (537) buyurdu ve arkadaşlık hakkının isâr ile, yâni arkadaşını kendi üzerine tercih etmekle ödeneceğini anlatmış oldu. Yine Resûl-i Ekrem, yıkanmak üzere, Huzeyfe ile berâber bir kuyuya gittiler. Huzeyfe, Resûl-i Ekrem'in elbisesi ile Resûl-i Ekrem'i örtüyor ve görünmekten koruyordu. Sıra Huzeyfe'ye gelince, Resûl-i Ekrem de aynı şekilde Huzeyfe'ye perde tutmak istedi. Huzeyfe, buna itiraz edince, Resûl-i Ekrem:

مَا اضْطَرَبْنَا نِظَارًا قَطُّ إِلَّا كَانَ أَحَبَّهُمَا إِلَى اللَّهِ أَرْفَقَهُمَا بِصَاحِبِهِ هـ

«İki arkadaşın, Allah katında en sevimlisi, arkadaşına karşı daha müşfik davranandır» (*) buyurdu. Rivâyet olunduğuna göre, Mâlik b. Dinar ile Muhammed b. Vâsi', Hasan-ı Basrî'nin evine gittiler. Hasan-ı Basrî evde yoktu. Muhammed b. Vâsi' içinde yemek bulunan bir sepeti dolaptan çekerek yemeğe başladı. Mâlik b. Dinar: «Elini çek, mâl sâhibi gelmeden yeme.» dedi ise de, Muhammed b. Vâsi' aldırış etmedi, yemeğe devâm etti. Mâlik, ondan daha cömerd ve güzel ahlâk sâhibi idi. Hasan-ı Basrî, bu vazîyeti görünce, Mâlik b. Dinar'a: «Ey Müveylîk, — bu, Mâlik'in ism-i tasgîridir — işte sizin gibi sofular yetişinceye kadar, biz Ehl-i Suffa mensûbları böyle idik. Birbirimizden çekinmezdik.» demiş ve bu sözü ile, dostların evinde serbest hareket etmenin kardeşlikteki sâfilikten ileri geldiğine işâret etmiştir. Nasıl böyle olmasın ki, Allahü Teâlâ, yemeklerin, izinsiz yenebileceklerini sayarken:

أَوْ مَا مَلَكَتُمْ مَفَاحِحَهُ هـ

«Veyâ dostlarınız veya anahtarlarına mâlîk olduğunuz kimselerin de yemeklerini yiyebilirsiniz» (24-Nûr: 61) buyurmuştur. Kardeş, kardeşe anahtarını teslim eder ve dilediği gibi tasarrufuna müsâade eder. Bâzı çekingen kimseler, kardeşlerinin anahtarlarını aldıkları hâlde, takvâya uyarak, az yerlerdi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, 'bu

(537) Mehazı bulunamamıştır.

(*) Bundan önceki babda «... arkadaşını daha fazla seven» şeklinde geçmişti.

âyeti inzâl buyurdu ve serbest olarak dost ve kardeşlerinin evinden yemelerine müsaade etti.

İKİNCİ HAK:

Kardeşliğin ikinci hakkı, fillen yardıma muhtâç olduğunu görünce, onun istemesine mahal bırakmadan, yardımına koşmak ve kendi işini sonraya bırakmaktır. Mâli yardımda olduğu gibi, bunun da dereceleri vardır. En düşük derecesi, kendisinin gücü yeterek, yardım istediği zamân, güler yüz, tatlı söz ve memnûniyetle yardımına koşturmasıdır. Bâzıları şöyle diyor: Dostundan bir yardım istediğin zamân, yardımına gelmezse, onu bir def'a daha kendisine hatırlat; çünkü unutmuş olabilir. Şâyet, ikinci def'a da tarafına bakmazsa, ona bir cenâze namâzı kıl, tekbir al ve:

الْمَوْتُ يَبْعَثُهُمُ افَّةٌ

«Ve ölüleri Allah diriltir» (6 - En'am: 36) âyet-i celîlesini oku, yâni onu, kendisiyle ünsiyet edilemiyen ölülerden say. İbn Şibrime (538), arkadaşlarından birisinin mühim bir ihtiyâcını te'mîn etti. Arkadaşı, bunun karşılığı ve mükâfatı olarak, kendisine değerli bir hediye takdim edince, İbn Şibrime: «Hediyeni al, Allah seni mükâfatlandırsın. Dostuna bir işin düşüp onu görmediği ve ona bütün kuvveti ile sarılmadığı zamân, âdeta bir cenâze namâzı kılar gibi, abdest al ve dört tekbir getirerek, artık onu ölülerden say» demiştir. Câfer b. Muhammed: «Ben, bir daha bana ihtiyâç arzetmezler korkusu ile, düşmânlarımın bile ihtiyâçlarını gidermeğe bütün imkânlarımı gayret ederim.» demiştir. Düşmânlar hakkında hâl böyle olunca, ya dostlar arasında nasıl olmalıdır? Eski dostlardan bâzıları, ahbâbları öldükten sonra, kırk sene geçtiği hâlde, hâlâ çoluk çocuklarını arar ve onların her türlü ihtiyâçlarını gidermeğe çalışır, onlara her gün mâlî yardımda bulunurlardı. Çocuklar bu sâyede yalnız babalarını kaybetmiş olur, diğer husûslarda, belki babalarından da, daha rahat yaşarlardı. Onlar, dostlarının çocuklarına o derece bakarlardı ki, her gün evlerine uğrar «Tuzunuz, zeytininiz var mı, başka ne eksiksiniz var?» diye sorarlardı. İşte kardeşlik şefkatî böyle olur.

Kendisi gibi kardeşliğine acımayan kimsenin, kardeşliğinde hayır yoktur. Meymûn b. Mihrân, şöyle anlatıyor: «Dostluğundan fayda

(538) Ebû Abdillâh'dır. Kûfelidir ve Kûfe'nin fakihlerinden olup, oranın kadılarından. Tabîindendir. Hadîs'de sika'dır. Şâir, cömerd ve güzel ahlâklıdır. Buhârî bile kendisini şâhid göstermiştir. Hicrî 44'de ölmüştür.

görmediğin kimsenin, husûmetinden sana bir zarar gelmez». Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَلَا وَإِنَّ لِلَّهِ أَوَانِي فِي أَرْضِهِ وَهِيَ الْمَلُوبُ فَاحْبُ الْأَوَانِي إِلَى اللَّهِ
نَعَالِي أَصْفَاهَا وَأَصْلَبُهَا وَأَرْقَاهَا

«Bilmiş ol ki, Allahü 'Teâlâ'nın, yeryüzünde kablari var, onlar da kalblerdir. Bu kalblerin Allah katında en sevimlisi, (günâhlardan) pâk, (dinde) salâbetli ve (kardeşlerine karşı) en yumuşak olanıdır» (539) buyurdu.

Hülâsa: Kardeşlikte usûl, onun ihtiyâcını, kendi ihtiyâcın gibi ve belki de daha mühim kabûl etmen ve kendi ihtiyâçlarını unutmadığın gibi, onun ihtiyâçlarını da araştırıp dâimâ hâtırdan çıkarmamandır. Onun mürâcaatına lüzûm göstermeden yardımına koşman ve yardımda bulunurken, kendine bir pay ayırmaman, belki senin yardımını onun kabûl etmesini, bir lütûf tanımandır.

Hattâ/ yalnız ihtiyâcını gidermekle yetinmemeli, onu, yakınların üzerine de tercih ederek bolluk göstermeğe de çalışmalısın. Nitekim Hasan-ı Basrî: «Bizim dost ve kardeşliklerimiz, bize âile efrâdımızdan daha sevimlidir. Zirâ bizim âile efrâdı, bizi dünyâda anar, ama dostlarımız mahşer yerinde ararlar» demiştir. Hasan-ı Basrî: «Allah için din kardeşlerini teşyi' eden kimseyi, Cennet'e teşyi' etmek için, kıyâmet gününde Allahü Teâlâ Arş'ın altından melekler gönderir.» demiştir. Eser'de şöyle vârid olmuştur:

مَا زَارَ رَجُلٌ أَخًا فِي اللَّهِ شَوْقًا إِلَى لِقَائِهِ إِلَّا نَادَاهُ مَلَكٌ مِنْ خَلْفِهِ
طِبْتَ وَطَابَتْ لَكَ الْجَنَّةُ

«Allah için sevdiği kardeşliğinin ziyâretine giden kimseye, ardından bir melek: «Çok güzel iş gördün, Cennet'i hak ettin» diye çağırır» (540). Atâ, şöyle anlatıyor: «Üç gün içinde görmediğiniz kardeşliğinizi araştırın, şâyet hasta ise, ziyâretine gidin, meşgûl ise yardım edin. Şâyet sohbeti unuttularsa hatırlatın».

Rivâyet olunduğuna göre, bir gün Resûl-i Ekrem'in meclisinde Abdullah b. Ömer sağa sola bakıp duruyordu. Resûl-i Ekrem, niçin

(539) Taberânî, Ebû Utbetü'l - Havlânî'den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

(540) Bundan evvelki bâbda geçmiştir.

baktığını sordu. O da: «Sevdiğim bir adam vardı, onu araştırıyorum» deyince, Resûl-i Ekrem:

إِذَا أَحْبَبْتَ أَحَدًا فَسَلِّهِ عَنِ اسْمِهِ وَانْمِ أَبِيهِ وَعَنْ مَنَزِلِهِ فَإِنَّ
كَانَ مَرِيضًا عُدَّتْهُ وَإِنْ كَانَ مَشْغُولًا أَعْنَتْهُ هُرْ

«Bir adamı sevdiğin zamân, adını, babasının adını, (bir rivâyette) dedesinin ve akrabalarının adını sor öğren. Hasta olduğu zamân ziyâretine, işi olduğu zamân yardımına gidersin» (541) buyurdu.

Şa'bi: «Bir adam ile düşüp kalkan kimseye, «O, kimdir?» diye sorduğun zamân, «Şahsen tanıyorum, fakat adını ve soyadını bilmiyorum» derse, buna ahmak tanışması derler» demiştir. Abdullah b. Abbâs'a (R.A.): «En çok kimi seversin?» diye sorduklarında, o «Benimle düşüp kalkanı» demiştir. Yine İbn Abbâs (R.A.) şöyle diyor: «Üç gün üst üste gelip meclisime devâm ettiği hâlde, maddî bir istekte bulunmayan kimsenin, yalnız Allah rızası için gelmiş olduğunu anlarım» demiştir. Sa'îd b. el-Âs (542): «Üç gün meclisime devâm eden kimse, bana yaklaştığı zamân, ona saygı gösteririm. Konuştuğu zamân, onu dinlerim. Oturacağı zamân, ona yer hazırlarım» demiştir. Nitekim Allahü Teâlâ:

رُحَمَاءُ يَنْهَوْنَ

«Aralarında merhametlidirler» (48 - Feth: 29) buyurmuş ve bununla, aralarındaki şefkate işâret etmiştir. İyi bir yemeği yalnız yememesi, sevinçli günlerini yalnız geçirmemesi ve arkadaşını hazır bulundurması ve yalnız kaldığı için üzüntü duyması, arkadaşına hasret çekmesi, şefkat ve ikrâmın tamâmındandır.

ÜÇÜNCÜ HAK:

Üçüncü hak, dîledir. Bâzan susması ve bâzan da konuşması lâzımdır.

(541) Harâîti «Mekârim-i Ahlâk» da Beyhaki «Şuabü'l - İmân» da rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Tirmizi de Yezid b. Nuâme'den rivâyet etti.

(542) Emevilerdendir. Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde 9 yaşında idi. Kureys'in ileri gelenlerinden olup, cömerd ve faslıh bir zât idi. Hz. Osmanın'ın mushaf kâtiblerinden idi. Hz. Osmanın devrinde Kûfe valiliğinde bulunmuş, Taberistan'ı fethetmiş ve Cürcan'ı almıştır. Muâviye zamânında da Medine âmilliğinde bulunmuştur. 58 Hicride ölmüştür. Müslim, Tirmizi ve Nesefî, kendisinden rivâyet etmişlerdir.

Sükût etmesine gelince: Huzûrunda ve gıyâbında kusûrlarını bilmemezlikten gelmek ve onlardan hiç bahsetmemektir. Münâkaşadan sarf-ı nazarla, içyüzünü araştırmaktan sakınmaktır. Kendisini bu yolda gördüğü zamân, nereden gelip nereye ve niçin gittiğini sormamalı, belki açıklamak istemez ve yalan söylemeğe mecbûr kalır. Yalnız kendisine açtığı esrârını başkasına söylemek, hattâ bunu dostlarına da söylemekten sükût etmeli ve hiç bir sûretle kimseye açıklamamalıdır. Çünkü bunları başkasına açıklamak, ahlâksızlıktır.

Hattâ dostlarına da dil uzatmamalı, başkasının kendi aleyhindeki sözlerini de söylememelidir. Zirâ sana söven, o sözü sana getirendir. Enes (R.A.) şöyle anlatıyor: «Resûl-i Ekrem, kimşenin hoşuna gitmeyecek sözü yüzüne vurmazdı. Çünkü eziyet, haberi ilk getirenden, sonra onu söyleyendendir. Evet, duyduğu iyiliklerini gizlememelidir. Çünkü burada da aynı şekilde ilk sevinci, işittiği kimseden, sonra söyleyenden alır. Bu gibi duyduğu iyilikleri gizlemesi çekememezliğindendir.

Hülâsa; kısa olsun, uzun olsun, dostunun hoşlanmadığı sözleri sarfetmekten kaçınmalıdır. Ancak emr-i ma'ruf ve nehy-i münker gibi husûslar olursa, bu husûsta sükûta müsâade yoktur, onu ikaz için konuşması borçtur; artık hoşlanıp hoşlanmadığını aramaz. Her ne kadar görünüşte ağırına giderse de, gerçekte bu sözler, ona bir ihsân ve iyilik yerine geçer.

Dostunun ve âile efrâdının kusûr ve noksânlarını söylemek, gıybettir. Gıybet ise — değil dostlar arasında — herkes için harâmdır. İnsânı, gıybetten iki şey alıkoyar. Birisi, kendi hâlini düşünmektir. Kendinde bir kusûr bulduğun zamân, işte sen bu kusûrunu nasıl ıslâh edemiyorsan, onun da kendi kusûrunu ıslah edemediğini düşünerek, onu mazûr görmelisin. Bir kusûru ile onu kötü görmeğe kalkışma, kusûrsuz insân nerede? Senin Allah'a karşı noksânların var iken, onun sana karşı olan bâzı kusûrlarına aldırış etme! Çünkü senin ondaki hakkın, Allahü Teâlâ'nın sende olan hakkı kadar değildir. İkincisi, kusûrsuz insân olamayacağına göre, kusûrsuz arkadaş arayan kimşenin, kûşe-i vahdete çekilmekten başka çâresi olmadığını bilirsin. İnsânların iyilikleri olduğu gibi, kusûrları da vardır. Aranan, iyiliğinin kötülüğüne galebe çalmasıdır. Kerem sâhibi mü'min, dâimâ din kardeşinin iyiliklerini hâtırlar ki, bu sâyede ona sevgi ve saygısı artar. İnsânların dâimâ kusûrlarını araştıranlar, ahlâksız münâfıklardır. İbn Mübârek: «Mü'min, dâimâ ma'zeretleri kabûl eder, münâfık ise dâimâ sürçmeleri arar» demiştir. Fudayl da: «Kerem, dostların kusûrlarını bağışlamaktadır» diyor. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

اِسْتَعِيْذُو بِاللّٰهِ مِنْ جَارِ السُّوْءِ الَّذِيْ اِنْ رَاىْ خَيْرًا سَتَرَهُ وَاِنْ رَاىْ شَرًّا اَظْهَرَهُ

«Gördüğü iyilikleri gizleyip, gördüğü kötülükleri teşhir eden kötü komşudan Allah'a sığınım» (543) buyurmuştur. Kim olursa olsun, onu kendisinde mevcûd iyi bir haslet ile tezkiye etmek mümkün olduğu gibi, yine kendisinde mevcûd bir kusûr ile teşhir etmek de mümkündür. Rivâyet olunduğuna göre, adamın biri bir gün, bir başkasını Resûl-i Ekrem'e övdü. Ertesi gün aynı adam, yine aynı adamı Resûl-i Ekrem'e yermeğe başlayınca, Resûl-i Ekrem:

اَنْتَ بِاَمْرِئِىْ عَلَيَّ وَالْيَوْمَ سَدُّمُهُ

«Dün onu öven sen değil mi idin, bugün ne oldu da zemmediyorsun?» buyurdu. Adam: «Vallahi dün, doğru söylediğim gibi, bugün de yalan konuşmadım, ancak, dün beni memnûn ettiği için iyiliğinden, bugün de kızdırdığı için kötülüğünden bahsettim» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

اِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لَسِحْرًا

«Bâzı beyânlarda sihir var» (544) buyurdu ve hoşuna gitmeyen adamın bu konuşmasını sihre benzetti. Bu sebepten, diğer bir haberde yine Resûl-i Ekrem:

الَّذَا وَالْبَيَانَ شُعْبَتَانِ مِنَ الْفِكَافِ

«Kötü söz ve edebiyât yapmak, nifâktan birer şu'bedir» (545) buyurdu. Diğer bir haberde de:

اِنَّ اللّٰهَ يَخْرِجُهُ لَكُمْ الْبَيَانَ كُلَّ الْبَيَانَ

«Allahü Teâlâ, sizin fesâhatınızı ve faziletinizi açığa çıkarmak

(543) Buhâri târihinde Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Nesel, Ebû Hüreyre ve Ebû Sa'îd'den sahîh sened ile rivâyet etti.

(544) Taberânî «Evsat»ında; Hâkim «Müstedrek» inde Ebû Bekre'den rivâyet etmişlerdir.

(545) Tirmizî rivâyet etti. Hâkim, Ebû Umâme'de rivâyet etti, Buhâri ile Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu söyledi.

maksadı ile son derece edebî konuşmalarımızı kerih görür» (546) diye vârid olmuştur. Bunun gibi İmâm Şâfiî (Allah rahmet etsin): «İtâat edip, hiç isyân etmeyen, isyân edip de hiç itâat etmeyen bir kimse düşünülemez. İyiliği kötülüğüne, itâati ma'siyetine gaalib olan, âdil ve iyi bir insân demektir» demiştir.

Bu gibiler, Allahü Teâlâ hakkında âdil sayılırsa, senin hakkında da iyiliği kötülüğüne gaalib olan bâzı kusûr sâhiblerini âdil kabûl etmen evleviyetle sâbit olur.

Dostun hakkında kötü konuşmamak sana borç olduğu gibi, kalbinden de ona sû-i zan etmemek, yine sana borçtur. Zîrâ bundan da men'edilmiştir. Bunun haddi, hareketlerini, iyiliğe yormak mümkün olduğu müddetçe onları kötü mânâlara almamaktır. Ama açıkça bildiklerini de bilmemezlikten gelmek mümkün değildir. Onları da mümkün olduğu kadar unutup, yanılmasına bağışlamalısın. Bu gibi zan-
nın bir kısmına teferrüs, denir. Yâni bir alâmete dayanır ki, zarûri olarak insânı şüphelendirir. Bundan kurtulmak, insânın elinde değildir. Bir kısmının menşei de bu husûstaki yanlış bir inanışa bağlıdır. Adam, müsbet veya menfi şekilde yorumlanabilecek bir işi yapar. Fakat senin yanlış yorumun onu kötü mânâyâ çeker. Halbuki ortada onu kötülüğe tahsis edecek bir delil yoktur. Böyle bir işi, bu gibi bir anlayışla kötülüğe yormak, bâtını bir cinâyet; aynı zamanda mü'min hakkında harâmdır. Zîrâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَرَّمَ عَلَى الْمُؤْمِنِ مِنَ الْمُؤْمِنِ دَمَهُ وَمَالَهُ وَعِرْضَهُ وَأَنْ يَظُنَّ بِظَنِّ السُّوءِ

«Allahü Teâlâ, mü'minin mü'mine kanını, mâlını ve ırzını harâm ettiği gibi, aleyhinde kötü zanda bulunmağı da harâm kılmıştır» (547) buyurmuştur. Diğer bir hadîs'de de:

إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ

«Sû-i zandan son derece sakının; zîrâ sû-i zan, sözlerin en yalanıdır» (548) buyurulmuştur. Kötü zan, insânı tecessüs ve tahassüse, yâni casusluk ve araştırmaya sevkeder. Halbukî Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

(546) İbn Sünnî «Riyâdatü'l - Muallimin» de Ebû Umâme'den; Taberânî ise, «Ke-
bir» inde rivâyet etti.

(547) Hâkim, «Târih» inde İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. Râvileri kuv-
vetlidir. İbn Mâce benzerini İbn Ömer'den (R.A.) ve Müslim de benzerini Ebû Hürey-
re'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(548) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

لَا تَحْسَبُوا وَلَا تَحْسَبُوا وَلَا تَقَاطَعُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا

«Söz araştırmayın, gözünüzle kusûr aramayın, ayrılmayın, birbirinize arka çevirmeyin! Ey Allah'ın kulları, kardeş olun» (549) buyurmuştur.

Kusûrları örtmek ve onları görmemezlikten gelmek, dindârların şî'arıdır. En üstün rütbenin, kötülükleri gizleyip iyilikleri teşhîrde olduğunda, Resûl-i Ekrem'in duâsında, Allahü Teâlâ'yı bu vasıf ile tavsîf etmesi, delil olarak yeter. Duâ şudur:

«Ey iyilikleri açığa çıkarıp çirkin işleri gizleyen Allah'm» Allah'ın râzı olduğu, kendi ahlâkı ile ahlâklanmaktır. Allahü Teâlâ ayıpları örter, günâhları bağışlar, kulunun kusûrlarından vazgeçer. Sen senin gibi veyâ senden üstün olanların kusûrlarını nasıl olur da, bağışlamazsın. O, senin ne kölendir, ne de yarattığındır. İsâ Aleyhis-selâm, Havarilerine: «Uykuda olan kardeşlerinizin mahrem yerlerini rüzgârın açtığını görürseniz ne yaparsınız?» diye sordu. Onlar da: «Örter ve kapatırız» dediler. Hz. İsâ: «Hayır, belki açar ve açığa çıkarırsınız» deyince, Havariler: «Sübhanallah, böyle olur mu, kim böyle yapar?» dediler. Hz. İsâ: «Sizden birinizin din kardeşi hakkında bir söz duyduğunda, ona biraz daha ekleyip söylemesi, işte uyuyan adamın açılmış olan mahrem yerini biraz daha açması gibidir» buyurdu.

Bilmiş ol ki, insân, kendisi için sevdiğini başkası için de sevmekçe, kâmil bir imân sâhibi olamaz. Kardeşliğin en düşük derecesi, onun sana karşı yapmasını sevdiğin şeyi ona yapmandır. Şübhesiz insân, arkadaşının kendisini örtmesini ve kusûrlarını söylememesini ister. Beklediğinin aksini arkadaşlarından görürse, ona karşı nefret ve kini uyanır. Kardeşinden beklediğinin aksini ona yapması, elbette insâfsızlık olur. Böyle yapanlara Kur'ân-ı Kerim lisâniyle veyl [hasret] va'dedilmiştir. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَيْلٌ لِلْطَّافِينَ الَّذِينَ إِذَا أَكَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوَّزَوْهُمْ يَخْسِرُونَ

«Veyl ol kimselere ki, insânlardan aldıkları zamân, bol ve ağır alırlar; verdikleri zamân hafif de olsa eksik vermeğe çalışırlar» (83 - Mutaffifin: 1, 2, 3) buyurmuştur.

Verdiğinden fazlasını, yaptığından çoğunu bekleyen herkes, bu «Veyl» e dâhildir. Bu gibi mahrem şeyleri örtmeyip daha da fazla aç-

(549) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

mağa çalışmanın menşei, içinde yerleşen kin ve çekememezlik hastalığıdır. Bu hastalıklar kendisinde bulunan kimsenin, içi mel'anetle doludur, fırsat gözler, imkân buluncaya kadar onu açığa çıkarmaz. Fırsat bulunca da, ipin ucunu salverir, utanma perdesini kaldırır, içindeki pis kokuları etrâfa saçmağa başlar. Bâtını kin ve hased ile dürülmüş olan kimseden ayrılmak daha makbûldür. Hakimlerden birisi: «Açık tekdir, gizli bekleyen kinden daha hayırlıdır. Kindar adamın iyiliği, uzak kalmasıdır. Kalbinde bir müslümâna karşı kin ve hasedi olan kişinin imânı zayıf ve sonu tehlikelidir. Bu habis kalb ile Allah'a ulaşamaz» demiştir. Abdurrahman b. Nüfeyr (550), babasının şöyle dediğini anlatıyor: «Ben Yemen'de iken, Yahudi bir komşum vardı. Bana, Tevrat'tan bâzı haberler verirdi. Yahudi, bir yolculuğundan dönüp geldiğinde kendisine: «Allah bize bir Peygamber gönderdi. O Peygamber bizi İslâm dinine dâvet etti ve biz de müslümân olduk ve bize bir kitâb indirdi, o kitâb Tevrâtı da tasdik ediyor» dedim. Yahudi: «Doğrusun, fakat siz onun hükmünü hakkıyla yerine getiremezsiniz; çünkü biz, o Peygamberin ve ümmetinin vasıflarını Tevrât'ta şöyle gördük: "Evin eşliğinden çıkan bir kimsenin, hiç bir müslümâna karşı hased ve kin duyguları beslemesi helâl olmaz" dedi.»

Kendisine emânet ettiği sırrı ifşâdan kaçınması lâzımdır. Yalan da olsa onu inkâr etmesi icab eder. Çünkü her ne kadar doğru söylemek vâcib ise de, bâzı istisnâları vardır. İnsân yalan söylemekle de olsa kendi kusûrlarını gizlemesi câiz olduğu gibi, kardeşi hakkında da böyle yapması câizdir. Zirâ kardeşi demek, kendisi demektir. Onlar her ne kadar, bedenleri ayrı ise de, gerçekte ayrılmayan bir şahıs gibidir. İşte gerçek kardeşlik budur. Hattâ gizli yapılması gereken amelleri onun yanında âşikâre yapmakla mürâî de olmaz. Çünkü o, aynen kendisi demektir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ أَخِيهِ سَتَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ

«Din kardeşinin ayıplarını örten kimsenin, Allahü Teâlâ dünyâ ve âhirette kusûrlarını örter» (551) buyurmuştur. Diğer bir haberde

(550) Hazretidir. Künyesi Ebû Ahmed'dir. Sika'dandır. Şam'ın büyük tâbiilerinin dendir. Buhârî'den başkaları kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Hişam'ın hilâfeti zamanında 118 Hicrîde ölmüştür.

(551) İbn Mâce, İbn Abbâs'dan (R.A.); Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den (R.A.) biraz farkh ifade ile rivâyet etmişlerdir.

فَكَأَنَّمَا أَحْيَا مُوَدَّةً هـ

«Bir ölüyü diriltmiş gibi olur» (552) diye vârid olmuştur. Diğer bir hadis'de de:

إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ بِحَدِيثٍ شَرَّ النَّفْتِ فَهُوَ أَمَانَةٌ هـ

«Bir adam, etrafına bakınarak bir söz söylediği zaman, o söz (oradakilere) emânettir» (553) buyurulmuştur. Başka bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ إِلَّا ثَلَاثَةً مَجَالِسَ، مَجْلِسُ نَفْسِكَ فِيهِ دَمٌ حَرَامٌ. وَمَجْلِسُ نُسْحَلٍ فِيهِ فَرْجٌ حَرَامٌ، وَمَجْلِسُ نُسْحَلٍ فِيهِ مَالٌ مِنْ غَيْرِ حِلٍّ هـ

«Meclisler, emniyet yeridir (orada konuşulanlar hârice çıkmaz). Ancak üç meclis müstesnâdır: Birisi, haksız olarak adam öldürmek için konuşulan, diğeri, başkasının ırzına taarruz için konuşulan, üçüncüsü de başkasının malına tecâvüz için konuşulan sözlerdir, (bunlar söylenir» (554). Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّمَا تَجَالَسُ الْمَجَالِسَانِ بِالْأَمَانَةِ وَلَا يَحِلُّ لِأَحَدِهِمَا أَنْ يُفْشِيَ عَلَى صَاحِبِهِ مَا يَكُونُ

«İki kişi bir arada oturup konuşurken, birbirine itimad ederek konuşurlar. Artık yek diğerinin sevmedikleri şeyleri açıklamaları helâl olmaz» (555) buyurulmuştur. Edîblerden birisine sormuşlar: «Sır saklayabilir misin?» Edîb, «Evet, ben esrâr mezarıyım» diye cevâb vermiştir. Nitekim:

«Erkeklerin göğüsleri, sırların mezârıdır» denilmiştir. Denildi ki: Ahmak olanın kalbi, ağzında; akıllının dili, kalbindedir. Yâni ahmak, sır saklayamaz; her bildiğini olur olmaz yerlerde söyler. Bunun için

(552) Ebû Dâvud, Nesel ve Hâkim, Ukbe b. Âmir'den (R.A.) rivâyet etmişler. Hâkim, isnâdının sahîh olduğunu söyledi.

(553) Ebû Dâvud ve Tirmizî, Câbir'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasendir, dedi.

(554) Ebû Dâvud, Câbir'den (R.A.) rivâyet etti. İsmi vermediği kardeşinin oğlu da râviler arasındadır.

(555) Ebû Bekir b. Lâl, «Mekârim-i Ahlâk» da, Enes'den (R.A.): İbn Mübârek, «Zühâ» ünde Ebû Bekir b. Hazm'dan mürsel olarak; Hâkim, İbn Abbâs'dan (R.A.) biraz farkh ifâde ile rivâyet etti ve sahîh olduğunu söyledi..

ahmak ile sohbetten ve düşüp kalkmaktan uzak kalmak lâzımdır. Birisine: «Sırrı, nasıl muhâfaza edersin?» diye sormuşlar. O: «Haber verenini inkâr eder, haber almak isteyenine de yemin ederim» dedi. Diğer birisi de: «O sırrı gizlerim ve gizlemekte olduğumu da gizlerim» dedi. Nitekim İbn Mu'tez bunu şöyle ifâde etmiştir:

وَمُسْتَوْدَعِي سِرٍّ تَبَوَّاتُ كَتْمَهُ، فَأَوْدَعْتُهُ صَدْرِي فَصَارَ لَهُ قَبْرًا ۝

«Açıklamasını istemediğim bana emânet edilen bir sırrı, göğsüme yerleştirdim de göğsüm ona mezar olur». Diğer birisi, daha da ileri giderek şöyle demiştir:

وَمَا السِّرُّ فِي صَدْرِي كَمَا وَيَقْبُرُهُ، لِأَنِّي أَرَى الْمَقْبُورَ يَنْتَظِرُ النَّشْرَ ۝
وَلَكِنِّي أَنْشَأْتُ حَتَّى كَأَنِّي، بِمَا كَانَ مِنْهُ لَمْ أَحِطْ سَاعَةً خَبْرًا ۝
وَلَوْ جَازَكُمُ السِّرُّ بَيْنِي وَبَيْنَهُ، عَنِ السِّرِّ وَالْإِحْشَاءِ لَمْ تَعْلَمِ السِّرَّ ۝

«Sır, benim göğsümde mezarda bekleyen gibi de değildir; çünkü mezarda olanlar, dirilip açığa çıkmağı bekliyorlar. Ben, bana emânet edilen sırrı öyle unuturum ki, sanki ömrümde duymamış gibi olurum. Eğer sır ile aranızda sırrı gizlemek mümkün olsaydı, onu gizleyip yok ettiğimden, sırrın bile haberi olmazdı».

Adamın biri başka birisine, bir sırrını söyler ve: «Bunu kimseye söyleme, muhâfaza et» der. Öteki adam: «Ben onu unuttum» diye cevâb verir. Ebû Saîd Sevrî şöyle anlatıyor: «Dost edineceğin adamı, önce kızdır sonra üzerine bir adam sal, ona senden sorsun; şâyet iyiliğine konuşur ve sırrını gizlerse, bu adam sâdıktır, onunla dostluğunu devâm ettir». Ebû Yezîd el - Bestâmi'ye: «Kim ile arkadaşlık edeyim?» diye soran adama, Ebû Yezîd: «Allahü Teâlâ'nın senin hakkında bildiği gizli kusurlarını bildiği hâlde, onları, Allahü Teâlâ'nın gizlediği gibi gizleyen kimse ile arkadaşlık et» diye cevâb vermiştir. Zünnûn-ı Mısri: «Seni her yönden ma'sûm görmek isteyeninin sohbetinde hayır yoktur. Kızdığı vakit sırrı ifşâ edenler, alçak kimselerdir. Zîrâ Ruzûr ve sükûn ânında sırrı gizlemek, tabiat iktizâsıdır. İnsânîlik, onu hiddet ânında saklamaktadır» demiştir. Hakimlerden biri: «Dört hâlinde değişiklik gösteren kimse ile arkadaşlık etme. Onlar da: Hiddet, sükûn, tama' ve şehvet arzûlarının galeyana geldiği sıradadır. Kardeşliğin sadâkatı, bütün bu hâllerde de değişmemektir» demiştir. Bunun için şöyle denilmiştir:

وَتَرَى الْكَرِيمَ إِذَا تَصَرَّمَ وَضَلَّهُ. يُخْفِي الْقَبِيحَ وَيُظْهِرُ الْإِحْسَانَ هـ
وَتَرَى النَّبِيَّ تَقْضَى وَضَلَّهُ. يُخْفِي الْجَمِيلَ وَيُظْهِرُ الْبُهْتَانَ هـ

«Kerem sâhibi insanlarla aran açılrsa bile, yine iyiliğini söyler ve kötülüğünü gizlerler. Kötü insânlarla dostluğun sona erince, iyiliğini gizler ve aleyhinde konuşurlar».

Hz. Abbas (R.A.), oğlu Abdullah'a: «Oğlum, bu adamın (yâni Hz. Ömer) seni yaşlıların da önüne geçirdiğini görüyorum. Sana beş tavsiyede bulunacağım, onlara dikkat et: Kimsenin sırrını ona açma, yanında kimseyi gıybet etme, sakın ona yalan söyleme, emirlerine karşı isyân etme ve hiç bir sûretle kendisine hıyânette bulunma» demiştir. Şa'bî diyor ki: «Şu beş tavsiyenin her biri bin altundan kıymetlidir».

Yine dostunun her sözüne itirazdan ve onunla mücâdeleden susman lâzımdır. Nitekim İbn Abbâs (R.A.): «Âdi kimselerle mücâdele etme, seni üzerler. Halim adamlarla mücâdele etme, sana küserler» demiştir. Resûl-i Ekrem de bir hadisinde:

مَنْ سَرَّكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ وَمَنْ سَرَّكَ
الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحْسِنٌ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ هـ

«Haksız olduğu hâlde mücâdeleden vaz geçen kimseye, Allahü Teâlâ Cennet'in kenâr yerinde bir ev inşâ ettirir. Haklı olduğu hâlde mücâdeleden kaçınan kimseye ise, Cennet'in ortasında bir köşk inşâ ettirir» (556) buyurmuştur. Haksız mücâdeleyi terk etmek vâcib iken, Allahü Teâlâ burada nâfilenin sevâbını vâcibin sevâbından daha üstün kılmıştır. Çünkü haksız mücâdeleden vaz geçmek, haklı mücâdeleden vaz geçmekten daha kolaydır. Hakka sükût, bâtıla sükûttan zordur. Mükâfat, güçlük ve zahmet nisbetindedir. Dostlar arasında kin ateşini en kuvvetli tutuşturan, münâkaşa ve mücâdeledir. Çünkü mücâdele, ayrılmanın ve arka çevirmenin tâ kendisidir. Zîra ayrılık, önce fikirde, sonra sözde ve daha sonra işde kendini gösterir. Halbuki Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

(556) Tirmizî ve İbn Mâce. "Emr bin Mâlik'den. Ayrıca C. 1 S: 121'de geçmişti.

لَا تَدَابَرُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَقَاطَعُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ
 إِخْوَانًا الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَحْزِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ يَحْسِبُ
 الْمَرْءُ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ ۝

«Birbirinize arka çevirmeyin, husûmet beslemeyin, çekememezlik yapmayın, aranızı açmayın, ey Allah'ın kulları, kardeş olun. Müslümân, müslümânın kardeşidir, ona zulmetmez, onu mahrûm etmez. onu terk etmez. Kişiye kötülük bakımından, din kardeşine hakâret etmesi yeter» (557) buyurmuştur. Hakaretin en ağırı, münâkaşa ve mücâdeledir. Çünkü başkasının sözünü reddetmek, onu cehâlet ve ahmaklıkla yâhut gaflet ve şey'i olduğu gibi anlayamamakla ithâm etmektir. Ebû Umâmetü'l-Bâhilî şöyle anlatıyor: «Biz mücâdele hâlinde iken Resûl-i Ekrem (S.A.V.) çıkageldi. Bu manzara karşısında canı sıkılarak şöyle buyurdu:

ذَرُوا الْمِرَاءَ لِقِلَّةِ خَيْرِهِ وَذَرُوا الْمِرَاءَ فَإِنَّ نَفْعَهُ قَلِيلٌ وَإِنَّهُ
 يُهَيِّجُ الْعَدَاوَةَ بَيْنَ الْإِخْوَانِ ۝

«Mücâdeleyi terk edin; zira onun kârı azdır. Mücâdeleyi terk edin; faydası az olduğu gibi, dostlar arasına husûmetin girmesine sebep olur» (558) buyurmuştur. Seleften bir zât: «İnsânlara husûmet edip, onlar ile mücâdele eden kimsenin, mürüvveti azalır ve kerâmeti, yâni iyiliği kaybolur» demiştir. Abdullah b. el-Hasan: «İnsânlarla mücâdeleden kaçın. Çünkü iyilerinin mekrine, kötülerinin âni saldırılarına ma'rûz kalabilirsin.» demiştir. Seleften biri: «İnsânların en âcizi, dost edinmeyen; bundan daha âcizi, dostlarını kaybedendir» demiştir. Şübhesiz, lüzümsuz münâkaşalar, dostları azaltır ve hasımları çoğaltır. Hasan-ı Basrî «Bin kişinin dostluğuna, bir kişinin düşmânlığını satın alma», demiştir.

Hülâsa: Mücâdelenin yegâne sebebi, karşısındakinin cehâletini ortaya koymak sûretiyle, onu tahkîr edip, kendisinin; akıl, fazilet ve

(557) Müslim. Ebû Hureyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir. İlk fıkraları, Buhârî ile Müslim'dendir.

(558) Taberânî «Kebîr» inde Ebû Umâme, Ebûd - Derdâ, Vâile ve Enes'den (R.A.) rivâyet etti. Yalnız «li lillat i hayrihi» den aşağısı yoktur. Bundan sonrası da Ebû Manzûr Deylami «Müsned-i Firdavs» inde Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

şeref üstünlüğünü isbâta çalışmaktır. Bu ise, kibri, karşısındakine hakareti, onu cehâlet ve ahmaklıkla ithâmı gerektirir ki, zâten düşmânlık da bu demektir. Daha kardeşlik ve dostluk nerede kalır? İbn Abbâs (R.A.) Resûl-i Ekrem (S.A.V. den şöyle rivâyet etmiştir:

لَا تُمَارِ أَخَاكَ وَلَا تُمَارِضْهُ وَلَا تَعِدْهُ مَوْعِدًا فَتُخْلِفَهُ ۝

«Kardeşinle mücâdele etme, onunla alay etme, ona verdiğin sözden dönme» (559). Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّكُمْ لَا تَسْمُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ لِيَسْغَهُمْ مِنْكُمْ
بَسْطَ وَجْهِ وَحُسْنُ خُلُقٍ ۝

«Siz, mallarınızla herkesi memnûn edemezsiniz, öyle ise onları güler yüz ve güzel ahlâk ile memnûn etmeğe çalışın» (560) buyurmuştur. Mücâdele, güzel ahlâkın zıddıdır. Selef, bu husûsta o kadar ihtiyâtlı davranırlardı ki, mücâdele olur diye, soru bile sormazlardı. Hattâ arkadaşına «Kalk, gidelim» dediğin zamân, «Nereye gideceğiz» derse, onunla arkadaşlık etme. Onun hakkı, hiç sormadan kalkmaktır, dediler. Ebû Süleyman Dârânî anlatıyor: «Irak'da bir dostum vardı. Zamân zamân ziyâretine giderdim. Kendisine: "Paraya ihtiyâcım var" derdim. O da para kesesini bana uzatır, ihtiyâcım kadarını alır, diğerini kendisine iâde ederdim. Bir def'a yine gittim ve ihtiyâcım olduğunu söylediğimde, "Ne kadar paraya ihtiyâcın var?" diye sorması, benim kalbimden kardeşlik sevgisini ve tadını azalttı». Başka bir zât: «Kardeşliğinden bir şey istediğin zamân, "Ne yapacaksın?" diye sorsarsa, kardeşlik hakkını kaybetmiş olur» dedi. Bilmiş ol ki, kardeşliğin devâmı sözde, işde ve şefkatte mükâfat ile kaabildir. Ebû Osmân Hiyerî (561): «Dostların birbirine müvâfakatı, birbirlerine şefkatlerinden daha hayırlıdır» dedi. Bu, tam dediği gibidir.

(559) Hadisi, Tirmizî rivâyet etti.

(560) Ebû Ya'la el-Mûsîlî ve Taberânî «Mekârim-i Ahlâk» da; İbn Adî «Kâmil» inde rivâyet ettiler. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir. Beyhâkî de «Şuabü'l-İmân» ında Ebû Hürayre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(561) Sz'îd b. İsmail'dir. Nisâbü'r'da ikaamet ederdi. Orada Kirmanşah ve Yahyâ b. Mu'âz Râzî ile görüştü, sonra Ebû'l-Hafs el-Haddâd ile buluştu ve onun yanında kaldı. 289 Hicride öldü. Kuşeyrî «Risâlesi»nde: «Dünyâda üç adam var: Ebû Osmân Nisâburi, Cüneyd-i Bağdadî ve Şam'da İbn Celâ.» demiştir.

DÖRDÜNCÜ HAK:

Dördüncü hak, konuşmak iledir. Kardeşlik, kötü sözlerden sükûtu gerektirdiği gibi, iyi sözleri konuşmağı da gerekli kılar. Mahabbetli artıracak sözleri konuşmak, kardeşliğin husûsiyetlerindendir. Çünkü sükût ile iktifâ edenler, ölümler ile kardeşlik etmiş gibi olur. Kardeşlik edinmekteki gaaye, onlardan faydalanmaktır, yalnız eziyetlerinden kurtulmak değildir. Sükût demek, zahmet vermemek demektir. O hâlde, dili ile ona sevgisini anlatmalı, hoşlandığı husûslarını araştırma-
lı. Meselâ, bir derdi olup olmadığını sormalı ve üzüntüsünü izhâr etmelidir. Neş'eli hâllerinde sevincini izhâr etmeli ve onu dostuna anlatmalıdır. Kardeşliğin mânâsı, neş'e ve sevinci, elem ve kederi paylaşmak demektir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُخَبِّرْهُ

«Sizden biriniz kardeşini sevdiği zamân, sevdiğini ona duyursun» (562) buyurmuştur. Sevgisini de duyurmağı emir buyurması, sevginin artmasına vesile olması bakımındandır. Şüphesiz karşısındaki adam, onu sevdiğini duyarsa, elbette o da seni sever; onun sevdiğini sen de bilersen, senin de ona sevgin artar, derken her iki taraftan da sevgi çoğalır. Müslümânlar arasında karşılıklı sevmek, şerî'atte matlûb ve dinde mahbûbtur. Bunun için Resûl-i Ekrem, sevişmenin yolunu bildirmek üzere:

«Hediyeleşin ki, sevişesiniz» (563) buyurmuştur. Sevginin tezâhürü olarak, konuşma şekillerinden birisi de, huzûrunda ve gıyâbında hoşlandığı isim ile onu anmaktır. Hz. Ömer (R.A.): «Üç şey kardeşlik meveddetini sâfileştirir: Selâm, mecliste yer vermek, sevdiği isim ile onu çağırmaktır» buyurdu.

Konuşması gerekenlerden birisi de, methedilmeğı arzû ettiği kimseler yanında onun iyiliklerini konuşmaktır. Sevgiyi celb etmenin en kuvvetli âmillerden birisi de budur. Bunun gibi, âile efrâdını, san'atını, işini, aklını, ahlâkını, kalıp ve kıyâfetini, yazısını, şirini, eserlerini ve bütün hoşuna giden şeyleri —yalan ve ifrâta varmamak şartıyla— övmektir. Meselâ, senin çocukların, şimdiki çocukların en iyisidir, demek gibi... Bunlardan daha mühimi, onu övenlerin methettiklerini,

(562) Ebû Dâvud ve Tirmizi rivâyet ettiler. Tirmizi, hasen ve sahih olduğunu söyledi. Ayrıca Hâkim de Mikdâd b. Ma'di Kerib'den rivâyet etmiştir.

(563) Beyhakî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

neş'eli neş'eli ona anlatmaktır. Bunu gizlemek, hasedden başka bir şey değildir.

Konuşulması gereken şeylerden birisi de, senin için yaptıklarına ve hattâ yapmak istediklerine karşı ona teşekkür etmektir. Nitekim Hz. Ali (R.A.): «Kardeşliğinin kendi hakkındaki samimî düşünce ve niyetlerine teşekkür etmeyen, yaptığı iyiliklere de şükretmemiş olur» demiştir. Sevgiyi celbetmekte bunlardan daha mühimi de, gıyâbında ona hazırlanan sû-i kasd karşılığında veyâ hakkında söylenen kötü sözlerde onu müdâfaa etmektir. Kardeşliğin hakkı budur. Kardeşliğini korumak ve ona yardımcı olmak için dâima paçaları sıvayacak ve hasımlarını susdurmaya çalışacaktır. Kardeşliği aleyhindeki cereyânlara karşı sükûtu tercih etmek, samîmiyeti bozar, nefret uyandırır ve kardeşlik hakkında noksânlık olur. Resûl-i Ekrem'in, (S.A.V.) kardeşleri iki el'e benzetmesi, birbirlerine yardım etmeleri ve nöbetleşe birbirinin vazifelerini görmeleri bakımındandır. Yine Resûl-i Ekrem:

الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَنْسِيهِ

«Müslümân, müslümânın kardeşidir, onu terk ve ihmâl etmez» buyurmuştur. O'nun şerefini paymâl edecek sözlere susmakla, etinin parçalanmasına susmak arasında bir fark yoktur. Ne alçak arkadaş-
tır ki, köpeklerin seni parçalamakta olduğunu gördüğü hâlde, seyirci kalır da seni kurtarmağa gelmez, şefkat ve samîmiyeti onu harekete getirmez. Şerefini zedeleyici sözler, köpeğin eti parçalamasından daha müessirdir. Bunun için Allahü Teâlâ bu gibi gıybet edenleri ölü eti yemeğe benzeterek:

أَيُّهَا حَدُّكَ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيكَ

«Sizden biriniz, ölü kardeşinin etini yemeği sever mi?» (49 - Hücûrat: 12) buyurmuştur. İnsânın rüyâsında melekleri görebilmesi, rûhun levh-i mahfuz'da melekleri düşünebildiği şekil üzerindedir. Bunun gibi, gıybet de, ölü eti yemeğe benzetilmiştir. Hattâ rüyâ tâbir-cilerine göre, rüyâsında ölü eti yediğini görmesi, gıybet etmesi demektir. Zîrâ o meleği temsilde, melek ile temsil ettiği şeyler arasında bir benzerlik ve ortaklık iddiâ etmektedir. Fakat bu benzerlik, sûrette değil, rûh mesâbesinde olan mânâdadır. Görülüyor ki, kardeşlik bağla-rında, kardeşliği her türlü saldırılardan korumak vâcibtir. Onun için Mücâhid, şöyle diyor: «Gıyâbında, kardeşliğinin seni nasıl anmasını istersen, sen de onun gıyâbında onu öyle an». Şimdi elinde iki mi'yar bulunuyor: Birincisi, kardeşliğinin hakkında söylenenler, senin hak-kında ve kardeşliğinin yanında söylense, onun ne gibi konuşmaların-

dan sen memnûn olacaktın? İşte sen de aynı müdâfaayı yapmalısın. İkincisi, aleyhinde konuşulan dostunun perde arkasında dinlemekte olduğunu ve fakat onun seni orada bilmediğini farzetsen, o zaman nasıl konuşmak isterdin ve hangi sözlerini ona duyurmağı arzu ederdin? İşte gıyâbında da böyle konuşman lâzımdır. Zâtın biri şöyle anlatıyor: «Kardeşliğimin gıyâbında bir söz açıldığı zaman, onu mecliste kabûl eder ve huzûrunda nasıl konuşacaksam, gıyâbında da öyle konuşurum». Diğer birisi de: «Kardeşimin gıyâbında bir söz konuşulduğu zaman, onu benim yerime kor ve onun hakkında neler konuşacağından hoşlanırsam, ben de onun hakkında öyle konuşurum» demiştir. İşte şu anlattıklarımız, İslâmiyetin sadakatindendir. O da, kendisi için uygun gördüğünü, din kardeşi için de uygun görmektir.

Ebû'd-Derdâ (R.A.), tarlada, bir boyundurukda koşulu iki öküz gördü. Öküzlerden birisi kaşınmak için durunca, öteki de durdu. Bunu gören Ebû'd-Derdâ, ağlayarak: «İşte Allah için kardeşlik böyle olur; ikisi de Allah için çalışır, fakat biri durduğu zaman, öbürü de ona uyar» dedi. İhlâs, ancak birbirine uymakla tamâm olur. Kardeşliğinde hâlis olmayanlar, münâfıktır. İhlâs demek, huzûr, gıyâb, lisan, kalb, gizli, âşikâr, tenhâ ve halk içinde davranışın değişmemesi demektir. Bunların birisinde ihtilâf ve tavrın değişmesi, dostluğun bozulması demektir ki, bu da, dinde hilekârlık ve imân yolunda tenbeliktir. Bu şekilde kardeşlik haklarına riâyet edemiyenlerin, herkesten ayrılıp uzlete çekilmeleri ve yalnız bir hayât yaşamaları, kardeşlik ve arkadaşlık yapmalarından daha uygundur. Çünkü sohbetin hakkı ağırdır, ona ancak gerçekçiler dayanır; ecri büyüktür, onu da ancak başaranlar alır. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَبَاهِرَ أَخِيْنَ مُجَاوِرَةً مِّنْ جَاوِرِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا وَأَخِيْنَ
مُصَاحِبَةً مِّنْ صَاحِبِكَ تَكُنْ مُؤْمِمًا

«Ey Ebû Hirre, komşun ile güzel komşuluk et ki, müslümân olasın. Arkadaşın ile güzel arkadaşlık et ki, mü'min olasın» (564) buyurmuştur. Bir def'a düşününüz; nasıl Resûl-i Ekrem, imânı, güzel sohbetin mükâfatı, İslâmiyeti de güzel komşuluğun mükâfatı kılmıştır. İmân ile İslâmın aralarındaki fazilet farkı, komşu hakkındaki şefkat ile, arkadaşın hakkını edâ etmek arasındaki fark gibidir. Sohbet, devâmlı ve birbirini tâkip eden bir çok hakları iktizâ eder. Komşuluk ise bâzı zamanlarda bir komşuluk hakkını gerekli kılar.

(564) Tirmizî ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Dârekut-ni hadîs, sâbittir, demiştir.

Dostuna öğretmek ve öğüt vermek de, konuşması gereken hususlardandır. Kardeşliğinin ilme olan ihtiyacı, mala olan ihtiyacından az değildir. Şâyet ilim cihetinden zengin isen, onu, onunla bölüşmen gerekir. Dünyâ ve âhiretine yarayacak şeyleri kendisine öğretmen iktizâ eder. Şâyet öğrettiğini tatbik etmezse, nasihat etmen lâzım gelir. Nasihat ise, bulunduğu yanlış yolun kötülüklerini ve terkindeki faydaları anlatmak ve kötü işlerinden dolayı onu korkutmaktır. Bu sâyede belki vazgeçer, aklını başına alır, kusûrlarını anlar ve onlardan tevbe eder. Fakat bu nasihat ve öğütler, kimserin göremiyeceği tenhâ yerlerde olmalıdır. Halk arasındaki öğüt, onu teşhîr ve terzîdir. Tenhâdaki ikaz, şefkat ve nasihattır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ

«Mü'min, müminin aynasıdır» (565) buyurmuştur. Yâni kendisinde göremediğini onda görür, bu sâyede kendi kusûrlarını da anlamış olur. Tek başına istifâde edemez. Karşısındaki aynada, yüzünün kusûrlarını gördüğü gibi... İmâm Şâfiî: «Kardeşine, gizli va'z edip öğüt veren, ona gerçek nasihat etmiş ve onu yükseltmiştir. Halk arasında öğüt vermeğe kalkışan, onu rüsvay ve perişan etmiştir» demiştir. Mis'ar'a: «Noksânlarını sana haber vereni sever misin?» diye sorduklarında, o: «Şâyet tenhâ yerde ve nasihat yolu ile bunları söylerse ne güzel; amma halk arasında beni rüsvây ederse, aslâ sevmem» dedi ve doğru söyledi. Zirâ alenî nasihat, insânı teşhîrden başka bir şey değildir. Allahü Teâlâ, kıyâmet gününde mü'min kulunu rahmetinin gölgesine almak sûretiyle, muâtebe eder. Ona gizlice günâhlarını hatırlatır. Bâzan da amel defteri, onu Cennet'e götürecek meleklerin eline mühürlü olarak teslim edilir. Cennet'e yaklaştıklarında, okuması için, kapalı olarak zarfı kendisine takdim ederler. Fakat gadabına uğrayanların soruşturmaları halk arasında yapılır, bütün a'zâları rezâletlerini ortaya döker, herkesin huzûrunda rezîl, rüsvây ve perişan olurlar. O büyük arz gününün rezâletinden Allah'a sığınırız. Gizli nasihatle âşikâre nasihat ve tevbih aralarındaki fark, göz yummağa sebep olan, müdârâ ile müdâhene arasındaki fark gibidir. Dininin selâmeti nâmına susuyor ve arkadaşının düzelmesini sükûtta buluyorsan, müdârâ etmiş olursun. Yok eğer, mevkiini korumak ve nefsinin arzûlarına uymak için susarsan müdâhene etmiş olursun. Müdârâ makbûl, müdâhene mezmûmdur. Zünnûn-ı Mısırî şöyle anlatıyor: «Allah ile musâhabetin, O'nun emirlerine uymakla; halk ile sohbetin, onlara

(565) Ebû Dâvud, Ebû Hüreyre'den (R.A.) hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

nasihat etmekle, nefis ile buluşman ona muhâlefetle; şeytan ile buluşman da ona husûmet ile olsun».

Şâyet nasihatte, adamın kusûrlarını sayıp dökmek olduğuna göre, onun kalbini kırmak vardır. Bu, nasıl olur da kardeşlik olur? dersin, bilmiş ol ki: Kalbin kırılması, kardeşliğinin bildiği ve bilerek yaptığı kusûrları ona anlatmaktadır. Bilmediklerini ona anlatmak ise, aynı şefkattir. Şefkat, akli başında olanların kalbini sana doğru çeker. Ahmaklara zâten iltifât edilmez. Zirâ seni uzaklaştırmak için, yapmış olduğun kötü bir işi veyâ kötü bir huyunu sana haber veren kimse, seni öldürmeğe hazırlanan eteğinin altındaki yılan ve akrebi sana haber veren gibidir. Şâyet bu, senin hoşuna gitmiyorsa, tam bir ahmak-sın. Kötü huylar, yılan ve akrebler gibi ve belki de onlardan fenâdır. Yılan ve akrebler, fâni hayâtını sona erdirir, onlar ise âhirette ebedi hayâtını mahv u perişan ederler. Onların verdiği acı, yılan ve akrebin verdiği acıdan daha fenâdır. Onlar, kıyâmette Allahu Teâlâ'nın hazırladığı ateşten yaratılacak ve seni zehirleyeceklerdir. Bunun için Hz. Ömer (R.A.), kusûrlarını dâima arkadaşından sorar ve: «Arkadaşına kusûrlarını haber verene Allah rahmet etsin» derdi. Hattâ bir vâlilikten dönen Selmân'a: «Benim hakkımda neler duydunsa söyle» deyince, Selmân, af ve özür diledi. Hz. Ömer (R.A.), ısrâr edince, Selmân (R.A.): «Senin hakkında, biri gecelik, diğeri sabahlık olmak üzere iki elbise giyiyor ve bir sofrada iki kap yemek bulunduruyor, dediklerini duydum» dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: «Bunlardan vaz geçtim; başka duydukların var mı?» diye tekrâr sorunca, Selmân (R.A.): «Hayır, başka bir şey duymadım» dedi. Huzeyfetü'l - Mer'asî, Yusuf b. el - Esbât'a yazdığı bir mektûbda: «Haber aldım ki sen, iki habeye dinini satmışsın; duyduğuma göre südcüye gitmiş, südün fiâtını sormuşsun. Adam, dirhemin altında biri, deyince, sen, hayır se-kizde biri olsun, dedin ve adam da seni bildiği için hemen süd senin olsun, dedi ve sen de aldın. Başından gaafiller perdesini kaldır, ölü-lerden ibret al. Bilmiş ol ki, Kur'ân'ı okuyup başkasından müstağni olmayan ve dünyâlığı tercih eden kimse, Allahü Teâlâ'nın âyetleri ile istihzâ etmekten emin olamaz. Allahü Teâlâ yalancıları, nasihatçilere buğz ile vasıflandırmıştır. Nitekim:

وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ هـ

«Fakat onlar nasihat edenleri sevmezler» (7 - A'râf: 79) buyurulmuştur. Bütün bunlar, bilmediği kusûrları hakkında alınacak tedbirlerdir. Fakat bilerek yanılıp yaptığı ve gizlemeğe çalıştığı kusûrlarını açıklamak uygun olmaz. Sâvet bu kusûrlarını açıkça irtikâb ediyor-

sa, bâzan şaka, bâzan İma ve bâzan da nefreti mucib olmayacak şekilde, açıkça anlatmağa çalışmalısın. Şâyet, nasihatın kâr etmiyeceğini ve kendisinin o kötülüğe ısrâr etmeğe mecbur kalmış bir vaziyete düştüğünü anlarsan, o zamân sükût etmen daha uygun olur. Bütün bunlar, kardeşliğinin din ve dünyasında kendi yararı ile alâkalı şeylerdendir.

Fakat sana karşı olan kusûrlarına gelince: Onlara dayanmak, bağışlamak ve onlardan vaz geçmekle onları görmemezlikten gelmek, senin vazifendir. Bu husûslarda ona dokunmak, nasihat değildir. Eğer devâmı, aranızın açılmasına sebebiyet verecekse, gizlice ikazda bulunmak, ayrılmaktan ehvendir. İma yolu ile onlara dokunmak, açıkça söylemekten; yazı ile bildirmek de şifâhi söylemekten daha ehvendir. Bununla berâber tahammül etmek, hepsinden daha hayırlıdır. Zirâ sana yakışan, arkadaşlıktan maksadın, arkadaşının haklarına riâyet ederek kendini düzeltmek ve onun hakkını ödemekle kusûrlarına tahammül etmek olmalı ve ondan yardım görmek maksadı olmamalıdır. Ebû Bekir Kettânî (566) şöyle anlatıyor: «Bir adam bana arkadaş olmuştu. Arkadaşlığı bana ağır geliyordu. Bu ağırlığın kalkması için kendisine bir hediyede bulundumsa da, yine bu ağırlık zâil olmadı. Bir gün elinden tuttum, evime getirdim ve "Ayağını yüzüme koy" dedim. Adam bundan çekindi ise de, ısrârım üzerine dediğini yaptı ve ona karşı duyduğum ağırlık benden kalktı». Ebû Ali er - Ribâtî şöyle anlatıyor: «Abdullah-ı Râzi ile arkadaş oldum. Berâber çölde gidiyorduk. Abdullah bana:

— Sen mi reis olacaksın, ben mi? dedi. Ben de:

— Sen reis olacaksın, dedim. Abdullah:

— O hâlde sen de bana itâat edeceksin, dedi. Ben de:

— Başüstüne, dedim. Abdullah, azığı bir torbaya koydu ve omuzuna asdı. Ben:

— Torbayı bana ver, dedim. Abdullah:

— Sen bana itâate mecbûrsun, dedi. Yolda yağmura yakalandık, başıma bir şemsiye gibi siper oldu ve beni sabaha kadar yağmurdan korudu. Ses çıkaramadım. Ancak kendi kendime, "Keşke ölseydim de, ona, sen başkan ol, demeseydim" dedim».

BEŞİNCİ HAK:

Beşinci hak: Bâzı sürçme ve hatâlarını bağışlamaktır. Dostun sürçmeleri, ya bir ma'siyet irtikâbı ile dininde olur yâhut kardeşine

(566) Adı, Muhammed b. Ali el - Bağdadî'dir. Cüneyd ve benzerlerinin sohbetinde bulundu. 322 Hicride ölünceye kadar Mekke'de mücâvir kalmıştır.

karşı kardeşlik hatâsından olur. Günâh irtikâbındaki hatâları ve onlardaki ısrârına gelince, eğriliğini doğrultacak, dağınık hâlini toplayacak, salâhını îade edecek ve hâlini düzeltecek şekilde güzel nasihatlerde bulunursun. Şâyet te'sir etmez ve hatâlarında ısrâr ederse, samimiyetin devâmı veya kesilmesi husûsunda Ashâb ve Tâbiinden gelen haberler muhtelifdir.

Ebû Zer (R.A.): «Bu gibilerden ayrılmalıdır» dedikten sonra şöyle devâm etmektedir: «Kardeşliğin, vaziyetini islâh ettiği zamân, onu nasıl sevdinse, bu def'a da buğz etmelisin. Bu, Allah için sevginin ve Allah için buğz etmenin icabıdır». Ebû'd - Derdâ (R.A.) ile Ashâb'dan bir cemaat da, bunun aksini müdâfaa etmişlerdir. Ebû'd - Derdâ (R.A.) diyor ki: «Arkadaşın bozulup, vaziyetini değiştirdi diye onu terk etme; çünkü o, bir insândır. Bâzan eğrilirse, bâzan da doğrulur». İbrahim-i Neha'i: «İşlediği günâhtan ötürü arkadaşın ile arayı açma; zirâ o, bugün bir günâh işlemişse, yarın onu terkeder» demiştir. Yine İbrahim-i Neha'i: «Bir âlimin hatâsını teşhîre kalkışmayın; zirâ âlim, işlediği zelleyi terkedebilir». Nitekim haberde:

يَقُوْزَ لَهٗ الْعَالَمُ وَلَا تَقْطَعُوْهُ وَانْظِرُوْا فَيْتَهٗ هـ

«Âlimin yanılmasından sakının ve onunla münâsebeti kesmeyin, düzelmesini bekleyin» (567) diye vârid olmuştur. Hz. Ömer'den (R.A.) gelen bir rivâyette şöyle denmektedir: «Ömer'in bir kardeşliği Şam'a gitmişti. Şam'dan gelen bir adama ondan sordu. Adam: «Ö, şeytân'a arkadaş oldu, vaziyetini bozdu; kebâir irtikâbına ve hattâ açıkça istimaline de başlamıştır» deyince, Hz. Ömer: «Sus, dönüşte bana uğra» dedi. Adam, döneceği sırada Hz. Ömer'e uğradı. Hz. Ömer de yazdığı mektûbda:

حَمْدُ تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنْ أَفْوَةِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ
التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ هـ

«Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hâ Mîm, Kur'ân'ı indiren O, Allah'tır ki, hükmünde gaalip olup, kullarının işlerini bilir. Günâhları mağfiret ile tevbeleri kabûl edicidir. (Buna karşılık) azâbı da şiddetlidir» (40 - Mü'min: 1, 2, 3) âyet-i celîlelerinden sonra, gerekli tekdir ve nasihatte bulundu. Adam mektûbu okuyunca ağladı ve:

(567) Beğâvi «Mu'cem» inde; İbn Adî «Kâmil» de Amr İbn A'vf-ı Müzenî'den rivâyet etti.

“Allahu Teâlâ kelâmında sâdıktır, Ömer de bana nasihat etti” diyerek tevbekâr oldu ve hatâlarından vazgeçti.

Hikâye olunduğuna göre: İki kardeşlikten birisi bir aşka tutulur ve arkadaşına: “Artık ben böyle bir hastalığa yakalandım, kardeşlik hakkına riâyet edemiyeceğim için, istersen ayrılalım” der, kardeşliği: “Hayır, ben seni bırakmam” dedikten sonra, yemesini içmesini terk ederek, kardeşliğinin bu hastalıktan kurtulması için Allah’a yalvarır, her gün kendisini yoklar ve hâlini suâl eder. Aldığı cevâbda, aşkın hâlâ kalbde devâm ettiğini anlayınca, yine devâm eder. Aradan kırk gün geçtikten sonra, Allahü Teâlâ kardeşliğinin gönlünden nefsanî sevgiyi kaldırır. Bitkin vaziyete düşen kardeşliği de, yeniden yiyip içmeye başlar. (Yâni onlar, hatâya düşen kardeşlerini terk etmez, belki ıslâhları için, gıyâblarında Allah’a yalvarırlardı).

Yine hikâye olunduğuna göre: İki kardeşlikten birisi istikametini bozduğu için, diğerine: “Artık bundan vazgeç” dediklerinde, o: “Ne demek, asıl şimdi bana muhtâc oldu. Böyle bir zamânda onu terk etmek doğru olur mu? Ben şimdi ona öğüt verecek ve düzelmesi için Allah’a yalvaracağım” dedi.

İsrâîlî hikâyelerde şöyle rivâyet edilmiştir: Bir dağda ibâdetle meşgûl olan iki kardeşlikten birisi yiyecek almak için şehre iner. Kasap dükkânında kötü bir kadın görür, ona meyleder ve onunla buluşarak parayı berâberce yerler. Kardeşliğinin yanına dönecek yüzü kalmadığından, kötü kadının yanında kalır. Diğer taraftan kardeşliğinin gelmediğini gören zât, şehre iner, araya araya kardeşliğini kötü kadının yanında bulur, boynuna sarılır, ona sevgisini saygısını anırtırsa da, adamcağız utancından “Seni tanımıyorum” diyecek kadar ileri giderse de, kardeşliğinin ısrârları karşısında dayanamıyarak, bu kötü hâlden vazgeçer ve tekrâr onunla ibâdet etmek üzere dağa yönelir. İşte bir kısmının tuttuğu yol budur. Bu yol, anlayış, lütûf ve merhamet bakımından Ebû Zer’in (R.A.) yolundan daha münâsibdir. Selâmet bakımından ise, Ebû Zer’in (R.A.) tâkib ettiği yol daha güzeldir. Yâni ikisi de câizdir.

Şâyet, bu yolun daha anlayışlı ve daha lütûfkâr olduğunu nasıl söyleyebilirsin? Halbuki ilk önce bu gibi insânlarla arkadaşlık câiz olmayıp, bunlardan uzak kalmak gerekirken, sonradan bu vaziyete düşenler ile münâsebeti kesmek vâcib olmaz mı? Zîrâ bir illet ile sâbit olan bir hükümde kıyâs, o illetin zevâli ile o hükmün de zâil olmasıdır. Kardeşlik bağlarını kurmanın illeti, dîn husûsunda yardımlaşmadır. Halbuki isyâna dalan kimsede bu yardımlaşma devâm etmez, dersin:

Derim ki: Onunla arkadaşlığı kesmemenin lütûf olması, ona e-

mak ve sohbetin devâmının te'siri ile tevbekâr olup, eski hâline dönmesi ihtimâliindendir. Zira ona yüz çevirmek, onu isyân ile başbaşa bırakmak demektir. Bu ise onun isyânda ısrâr ve devâmını neticelendirir. Daha anlayışlı bir hareket olmasına gelince; kardeşlik te'sisi, mânevî bir yakınlık ve râbitadır. Bu münâsebet kurulunca, hak ve vecibeler de kuvvetleşir. Muâhedede vefâ göstermek icab eder. Vefâ ise ihtiyâç ânında onu ihtiyâcı ile başbaşa bırakmamak ve elinden tutmaktır. Şübhesiz dindeki ihtiyâcı, maldaki ihtiyâcından daha mühimdir. Kendisine bir belâ ve musibet geldi. Dini bakımdan muhtâc hâle düştü. Artık kardeşliğine vazife terettüp etti. Lâyık olan, onu ihmâl değil, elinden tutup kaldırmak ve kendisini bu âfetten kurtarmaktır. Kardeşliğin te'sisindeki gaaye bu değil mi? Zamânın hâdise ve felâketlerine karşı yardımlaşmak değil midir? Daha bundan büyük musibet ne olur? Kötü bir kimse, iyi bir kimse ile arkadaşlık ettiği zamân, onun, Allah korkusunu ve ibâdete devâmını göre göre kendine gelir ve yavaş yavaş kendi hâlini düzeltir. Artık günâha ısrâr etmekten vazgeçer. Hattâ tenbel insân, çalışkan bir adamın yanında bulunmakla, ondan utanarak çalışmağa başlar. Nitekim Ca'fer b. Süleymân şöyle diyor: «İbâdetde tenbelleştiğim zamân, Muhammed b. Vâsi'a bakarak yeniden ibâdete heveslenirim ve tenbelliğim kaybolur da, o istekle bir hafta devâm ederim».

Bu tahkikat bize gösteriyor ki: Dostluk ve samîmiyet, sıhri kardeşlik gibidir. İnsânın, isyân eden akrabasını atması câiz olmadığı gibi, kardeşlik edindiği bir kimseyi isyân ediyor diye tamâmen atması uygun olmaz. Akıl ve anlayış, onu elinden tutup kaldırmaktır. Bunun için Allahü Teâlâ Resûl-i Ekrem'e akrabaları hakkında:

فَإِنْ عَصَاكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيٌّ مِمَّا تَعْمَلُونَ

«Eğer sana isyân ederlerse, de ki, ben sizin amelinizden beriyim» (26 - Şuarâ: 216) buyurdu ve: «De ki, ben sizden beriyim» buyurmadı. Akrabalık ve neseb hakkına riâyeti emretti.

Ebû'd - Derdâ'ya (R.A.): «Kardeşliğin isyân etti, ona kin tutmuyor musun?» dendiği zamân, buna işâret ederek: «Kendisine değil, başına buğzederim; çünkü o, benim dîn kardeşimdir. Dindeki kardeşlik, soy kardeşliğinden daha kuvvetlidir» dedi. Bunun için, Hakimin birine: «Kardeşini mi daha çok seversin, yoksa, kardeşliğini mi?» dendiği zamân, Hakim: «Samîmî dostum olursa kardêşimi severim» demiştir. Hasan-ı Basrî de: «Nice kardeşler vardır ki, sanki onları bir ana doğurmamıştır» demiştir. Bunun için, yakınlık, sevgiye muhtâctır, fakat sevginin yakınlığa ihtiyâcı yok, denilmiştir. Ca'fer-i Sâdık (R.A.):

«Bir günlük dostluk, sıla; bir aylık dostluk, yakınlık; bir yıllık dostluk ise mahremiyettir. Bunu keseni, Allahü Teâlâ rahmetinden uzaklaştırır» dedi. Anlaşıldı ki, önce kurulan kardeşlik bağına vefâ göstermek vâcibtir.

İşte, fâsık olan bir kimse ile, arkadaşlık kurduktan sonra, günâha dalan kardeşlik arasındaki fark ve vereceğimiz cevâb, bundan ibâretir. Çünkü ötedenberi sapık yolda olan bir kimse ile kardeşlik muâhedeşi geçmemiştir. Şâyet sıhrî yakınlık varsa, ona riâyet lazımdır. Bunun delili, kötü adam ile ilk önce sohbet, dostluk ve kardeşlik kurmanın mekrûh ve mezmûm olmamasıdır. Hattâ bu gibilerden uzak kalmanın daha evlâ olduğunu da söylemişlerdir. Fakat kurulmuş olan kardeşlik bağlarını koparmak, yasak ve menhîdîr. Haddî zâtında çirkin bir harekettir. Bunu, kötü kimse ile yeniden kardeşlik kurmağa benzetmek, kariyı boşamağı, hiç evlenmemeğe benzetmek gibi olur. Halbuki kariyı boşamak, Allah katında hiç evlenmemekten çok daha fenâdır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir mübârek sözünde:

شَرَّ أَرْعَابِ اللَّهِ الْمَسَاوُنَ بِالنِّعْمَةِ الْمَفْرُقُونَ بَيْنَ الْأَحِبَّةِ

«Allahü Teâlâ'nın en kötü kulları, (yeryüzünde) koğuculukla dolaşıp, dost ve ahbabları birbirinden ayıranlardır» (568) buyurmuştur. Seleften birisi, dostların kusûrlarını gizlemek husûsunda şöyle diyor: «Dostlarınızın kusûrlarını yüzlerine vurup, onlarla aranınızın açılması, şeytân'ın arzû ettiği bir harekettir. Şeytân'ın isteğine uymakla ne kazanırsınız? Şeytân, âsilerin bir araya toplanmasından hoşlandığı gibi, dostların da ayrılmasından ve aralarının açılmasından hoşlanır. Günâhkârların buluşması ile Şeytân'ın bir arzûsu yerine gelirse, hiç olmazsa dostların ayrılması ile ikinci arzûsu da yerine gelmiş olmasın. İçkiye devâm eden bir adamı şiddetle kötüleyen birisine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

«Sus» diyerek, onu korkuttuktan sonra: «Kardeşiniz hakkında Şeytân'a yardımcı olmayın» (569) buyurmuştur. Bütün bu izâhatımızdan, kötü adam ile ilk önce dostluk kurmakla, samîmiyet te'sîs edildikten sonra isyân eden kimse ile dostluğu devâm ettirmek arasındaki fark anlaşılmış oldu. Fâsiklar arasına girmek mahzûrlu olduğu gibi, dostların ayrılmaları da mahzûrludur. Başkası ile muârazadan sâlim olan, sâlim olmayan gibi değildir. İnsân, kötü kimselerle ilk önce muârazadan sâlimdir, onun için onlardan uzak kalması daha

(568) Ahmed b. Hanbel, Hz. Esmâ binti Zeyneb'den rivâyet etmiştir.

(569) Bulâri, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

uygundur. Fakat kardeşlik te'sisinden sonra muâraza hâlinde dir. Bunun için devâm etmesi ve kardeşlik hakkına vefâ göstermesi daha evlâdır. Bütün bunlar, kardeşliğinin dindeki hatâları karşısındadır.

Kendisine karşı hatâlarına gelince; bu hatâlar her ne kadar ayrılımlarını gerektirecek şekilde ise de, bunları affetmek ve tahammül etmek daha evlâdır. Hattâ mümkün olduğu kadar güzel te'vil yollarını aramak ve bu sûretle arkadaşını ma'zûr göstermeğe çalışmak, kardeşlik hakkı olarak vâcibtir. Denildi ki, lâıyk olan, kardeşliğinin bir kusûru için yetmiş çeşit ma'zeret bulmağa çalışmalısın. Şâyet kendini tatmin edemiyorsan, kabahati kendinde bulmalı ve kendi kendine «Sen ne katı yürekli bir insânsın ki, kardeşliğın sana yetmiş çeşit ma'zeret anlatırken, bunların hiç birini kabûl etmiyorsun. Kardeşliğının bir kusûru yok, ona kusûr aramağa çalışan sensin» demelidir. Eğer hiç bir sûretle kendini iknâ edemiyorsa, hiç olmazsa kızmamalıdır. Fakat bu da zor bir iş tir. Nitekim İmâm Şâfiî (Allah rahmet etsin): «Kızdırıldığı hâlde kızmayan, merkeb'dir. Gön lü alınmağa çalışıldığı hâlde rızâ göstermeyen ise Şeytân'dır» demiştir. İnsân, ne merkeb olmalı, ne de Şeytân. Kardeşliğine vekâleten kendi gönlünü hoş etmeğe çalış ve Şeytân olmaktan kaçın. Ahnef, şöyle anlatıyor: «Kardeşliğının üç hâline tahammül etmek, kardeşlik hakkıdır. Bunlardan biri, hiddet, diğeri nazlanmak, üçüncüsü de bâzı dil sürçmeleridir». Başka birisi de şöyle diyor: «Ömrümde kimseye kötü söz söylemedim. Çünkü bana kötü söz söyleyen, iyi bir kimse ise, bana yaraşan onu, ona bağışlamaktır; kötü kimse ise onu karşıma almamaktır». Sonra bu husûsu Şâir'in şu şiiri ile ifâde etmiştir:

وَ أَغْفِرُ عَوْرَاءَ الْكَرْبِ إِذَا خَارَةً، وَأَعْرِضُ عَنْ شَيْمِ النَّيْمِ تَكَرُّمًا

«İyi adamın kötü sözlerini bağışlarını; kötü adamın kötü sözlerine de şerefimi korumak için boş veririm». Diğ er birisi de:

خُذْ مِنْ خَلِيلِكَ مَا صَفَا، وَ دَعْ الَّذِي فِيهِ الْفَسَادُ
فَالْعُمْرُ أَقْصَرُ مِنْ مُعَاتَبَةِ الْخَلِيلِ عَلَى الْغَيْرِ

«Dostunun, hoşuna giden taraflarını al, hoşuna gitmeyen kısımlarını at. Çünkü hoşuna gitmeyen taraflarını düzeltmeğe ömrün kîfayet etmez, onlarla meşgûl olma» demiştir.

Yalan da olsa, kardeşliğın, sana özür dilediği zamân, onun ma'zeretini kabûl et. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ اغْتَذَرَ إِلَيْهِ أَخُوهُ فَلَمْ يَقْبَلْ عُذْرَهُ فَعَلَيْهِ مِثْلُ أَثْرِ صَاحِبِ الْكُفْرِ

«Kardeşliğinin ma'zeretini kabûl etmeyen kimseye, a'sarcıların haksızlıkla aldıklarının günâhı kadar günâh vardır» (570) buyurmuştur. Yine bir hadiste:

الْمُؤْمِنُ سَرِيعُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الرِّضَا

«Mü'min, tez kızar, tez barışır» (571) buyurmuş, «Hiç kızmaz» buyurmamıştır. Nitekim Allahu Teâlâ da:

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ

«Hiddetini yenenleri...» (3 - Âl-i İmrân: 134) buyurdu ve «Hiddet etmiyenleri» buyurmadı. Çünkü yara alıp, acı duymamak olmaz. Yaralanan acıyı duyar ve fakat ona tahammül eder. Yaradan acı duymak, beden in iktizâsı olduğu gibi, hiddetten acı duymak da rûhun iktizâsıdır. Bunu kökünden söküp atmak mümkün değilse de, buna tahammül etmek ve aksini yapmak mümkündür. O, intikam almak ister, insânda kendini teskin eder. Nitekim Şâir:

وَلَسْتُ بِمُسْتَقِ احًا لَا سَلْتُهُ ، عَلَى سَعْيِ أَى الرِّجَالِ الْمُهَذَّبِ

«Kusûrlarını düzeltmeyen arkadaştan vaz geçmem; dört başı ma'mûr insân nerede bulursun?» demiştir.

Ebû Süleymân Dârânî, talebesi Ahmed b. el - Havâri'ye: «Bu zamanda birisiyle kardeşlik olursan, sevmediğin hareketlerinde onu muâheze etme; çünkü alacağın cevâbın daha kötü olacağından emin değilsin» demiştir. Ahmed: «Ben bunu denedim ve gerçekten öyle buldum» demiştir. Başka birisi: «Dostun zahmetlerine katlanmak, ona itâb etmekten; itâb etmek, ondan ayrılmaktan; ondan ayrılmak da aleyhinde bulunmaktan daha hayırlıdır» dedi. Aleyhinde bulunduğu zamân, ifrâta varmamalıdır. Zirâ Allahu Teâlâ:

(570) İbn Mâce ve Ebû Dâvud «Merâşî» de Cevdân hadîsinden rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Taberânî, «Evsat» ında Câbir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(571) Tirmizî'nin hasen okuğunu kabûl ettiği, Ebû Sa'îd'den buna benzer bir rivâyeti vardır.

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَةً ۝

«Umulur ki Allahu Teâlâ, sizinle adâvet beslediğiniz kimseler arasına dostluk ilka eder» (60 - Mümtetine: 7). Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de:

أَحِبَّ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا وَأَبْغِضْ بَغِيضَكَ
هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

«Sevdiğin kimseyi biraz idâreli sev, olabilir ki günün birinde sana buğz edici olur. Buğz ettiğin kimseye karşı fazla ifrâta kaçma, olabilir ki, günün birinde dostun olur» (572) buyurmuştur. Hz. Ömer (R.A.): «Sevgin külfet, düşmânlığın da telef olmasın» demiştir.

ALTINCI HAK:

Kardeşliğin altıncı hakkı, hayâtında ve ölümünde, onun sevdiği ve kendisi için arzû ettiği şekilde kendisi ve çoluk çocuğu için hayır duâda bulunmaktır. Onunla kendi aranda bir fark gözetmiyeceksin. Senin ona duâ etmen, gerçekte kendi kendine duâ etmen gibidir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِذَا دَعَا الرَّجُلُ لِأَخِيهِ فِي ظَهْرِ الْعَيْبِ قَالَ الْمَلَكُ وَلَكَ مِثْلُ ذَلِكَ ۝

«Bir kimse kardeşine gıyâbında duâ ettiği zamân, bir melek "Allah, sana da o duâ ettiğin gibi versin" der» (573) buyurmuştur. Diğer bir ifâde ile:

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى بِكَ أَبَدُ أَبِي عَبْدِ ۝

«(Böylece din kardeşine duâda bulunan kimseye) Allahu Teâlâ, ey kulum, önce senden başlarım» buyurulmuştur. Yine bir hadîsde:

نُسَجَّابُ لِلرَّجُلِ فِي أَخِيهِ مَا لَا يُسَجَّابُ لَهُ فِي نَفْسِهِ ۝

«Kişinin kendi hakkında kabûl olmayan duâları, başkası hakkın-

(572) Tirmizi, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etti. Râvileri sika'dandır.

(573) Müslim, Etû'd - Derdâ'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

da kabûl olur» (574) buyurulmuştur. Başka bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

دَعْوَةُ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ فِي ظَهْرِ الْقَبْرِ لَا تُرَدُّ هـ

«Kişinin, kardeşi hakkında gıyâben yaptığı duâ red olmaz» (575).

Ebû'd-Derdâ (R.A.): «Secdemde isimlerini hatırladığımı yetmiş kardeşliğime duâ ederim» demiştir. Muhammed b. Yûsuf İsfehânî: «İnsânın çoluk çocuğu, sâlih kardeşliği gibi nasıl olabilir? Çoluk çocuk mirasını bulup zevk ile yiyerek vakit geçirir. İyi kardeşlik ise mâtemini tutar, kabirdeki hâlini düşünür ve o toprak altında yatarken onun için hayır duâda bulunur» demiştir. Sâlih kardeşlik melekler gibidir. Zirâ haberde:

إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ قَالَ النَّاسُ مَا خَلَفَ؟ وَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ مَا قَدَّمَ هـ

«İnsân öldüğü zamân, vereseler “Ne bıraktı”, melekler “Ne getirdi?” derler» (576) diye vârid olmuştur. Ameli var ise melekler sevinir ve ona risk ile muâmele ederler.

Denildi ki, kardeşliğinin ölüm haberini alıp ona acıyan ve mağfi-retini Allah'tan dileyen kimse, cenâzesinde bulunmuş gibi mükâfat alır. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَثَلُ الْمَيِّتِ فِي قَبْرِهِ مَثَلُ الْغَرِيقِ يَتَلَوُّ بِكُلِّ شَيْءٍ يَسْطَرُّ دَعْوَةً مِنْ وَلَدٍ
أَوْ وَالِدٍ أَوْ أَخٍ أَوْ قَرِيبٍ وَإِنَّهُ لَيَدْخُلُ عَلَى قَبُورِ الْأَمْوَاتِ مِنْ دُعَاؤِ
الْأَحْيَاءِ مِنَ الْأَنْوَارِ مِثْلُ الْجَبَالِ هـ

«Mezarındaki ölü, suya düşüp de her şeye sarılan kimse gibidir; evlâdından, anne ve babasından, kardeşinden ve bütün yakınlarından duâ bekler. Her gün hayâttakilerin duâlarından dağlar gibi nûrlar, mezarlara girer» (577) buyurmuştur. Seleften bir zât: «Ölülere duâ, hayâttakilere hediye vermek gibidir. Melek, nûrdan bir mendil içinde,

(574) Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin Abdullah İbn Ömer'den (R.A.) bu meâlide bir ri-vâyeti vardır.

(575) Dârekutnî, «İlel» de Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(576) Beyhâkî, «Şuabü'l-İmân» ında Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etti.

(577) Ebû Mansûr Deylemî «Müsned-i Firdevs» inde Ebû Hüreyre'den (R.A.) ri-vâyet etmiştir.

nûrdan bir tabak ile kabrine iner ve «Bu, falan yakınının sana gönderdiği hediyedir» der ve hayâttaki insân, hediye eden memnûn olduğu gibi, o da sevinir» demiştir.

YEDİNCİ HAK:

Yedinci hak, vefâ ve ihlâstır. Vefâ demek, kendisiyle ölünceye kadar — öldükten sonra da âile efrâdı, dost ve ahibâbı ile — mahabbeti devâm ettirmektir. Sevgi, zâten âhîret için aranır. Ölmeden evvel sona ererse, çekilen emekler boşa gider. Nitekim Arş-ı A'zam'ın gölgesinde gölgelenecek olan yedi sınıf insânları sayarken, Resûl-i Ekrem, bunlardan biri de:

وَرَجُلَانِ تَحَابَبَا فِي اللَّهِ وَاجْتَمَعَا عَلَى ذَلِكَ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ ۝

«Allah için sevişen ve bu sevgi ile birleşen ve ayrılan iki kişi...» buyurdular. Diğer bir zât: «Az da olsa, öldükten sonra vefâ göstermek, hayâttaki çok sevişmeden daha makbûldür» demiştir. Bunun içindir ki, Resûl-i Ekrem (S.A.V.), bir def'a yanına gelen bir kocakarıya fazla ikrâmda bulundu. Sebebini soranlara:

إِنَّهَا كَانَتْ تَأْتِينَا آتَاءَ مَحَبَّةٍ، وَإِنْ كَرَّمَهُ الْعَهْدُ مِنَ الذِّبِّ ۝

«Bu kadın, Hatice'nin sağlığında bize gelir giderdi, ahde vefâ dindendir» (578) diye cevâb verdi. Kardeşliğe vefâ göstermenin şartlarından birisi de, onun dost ve akrabalarını arayıp sormaktır. Onların hakkına riâyet etmek, kardeşliğinin hakkına riâyetten daha tesirlidir. Çünkü, kardeşliği buna fazlasıyla memnûn kalır; zirâ şefkat, kuvveti, bu sevginin, sevgilinin kapusunda duran köpeğine kadar, bütün yakınlarına sirâyet etmesi ile ölçülür. Mahabbetin kesilmesi Şeytân'ın hoşuna gider. Zirâ Şeytân, Allah için sevişip kardeşlik olanlara hased ettiği kadar, iyilik üzerinde yardımlaşanlara hased etmez. O, bütün imkânları ile, kardeşlerin arasını bozmağa çalışır. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ بِنَزْعٍ بَيْنَهُمْ ۝

«(Mü'min) kullarıma de ki, güzel söylesinler, zirâ Şeytân, arala-

(578) Hâkim, Âişe'den (R.A.) rivâyet etmiş ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir.

rını bozar» (17 - İsrâ: 53) buyurmuştur. Diğer âyet-i kerime'de şöyle buyurulmuştur:

مِنْ بَعْدِ أَنْ تَزْعَ السَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي هـ

«Benimle kardeşlerimin arasını Şeytân açtıktan sonra...» (12 - Yusuf: 100). Denildi ki; Allah için yapılan kardeşliklerin bozulması, mutlaka birisinin bir günâh irtikâb etmesindendir. Bîşr: «Kişi, amelinde noksânlık edince, Allahu Teâlâ, başkalarını onunla ünsiyet ettirmez» demiştir. Zirâ kardeşlikler, adamın kederini kaldırır, din ve dünyasında kendisine yardımcı olurlar. İbn Mubârek: «En tatlı şey, kardeşlerle sohbet ve kifâyet miktârı ile yetinmektir» demiştir. Allah için olan mahabbet, devâm eden sevgidir. Dünyalık için olursa, tez geçer devâm etmez. Dîn ve dünyalıkta kardeşliğine hased etmemek, Allah için olan kardeşliğin neticesidir. Nasıl hased etsin ki, kardeşliğinin nesi varsa, kârı kendisinedir. Allahu Teâlâ, Allah için sevenleri, bununla tavsif ederek:

وَلَا يَحِيدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ هـ

Ve onlara verilenlerden kalblerinde hased bulmazlar; onları kendilerine tercih ederler» (59 - Haşr: 9) buyurmuştur.

Sevgiye vefâ göstermekten biri de, mevkî ne kadar yükselse de, dâima arkadaşına karşı mütevâzi davranmaktır. Vaziyetin değişmesiyle, arkadaşlara karşı büyüklük taslamak, alçaklıktandır. Nitekim Şâir:

إِنَّ الْكَرَامَ إِذَا مَا أَيْسَرُوا ذَكَّرُوا. مَزَكَانَ بَاءَ الْفُهُ وَالْمَنْزِلِ الْحَسَنِ

«Kerem sâhibi insânlar, darlık zamânlarında kendileri ile düşüp kalkanları, genişlik zamânlarında da ararlar» demiştir.

Eskilerden birisi, oğluna şöyle vasiyet etmiştir: «Oğlum, herkes ile arkadaşlık etme, bak; muhtâç olduğun zamân sana yaklaşan, genişlik zamânında malına göz dikmeyen, yükseldiği vakit sana üstünlük taslamayan kimseleri arkadaşlığa seç». Hakimlerden bir zât: «Kardeşliğin bir mevki ihrâz ettiği zamân, sana olan sevgisinin yarısını muhâfaza ediyorsa, o, yine çoktur» demiştir.

Rebî'den (579) rivâyet olunmuştur ki: Şâfil (Allah rahmet etsin),

(579) Süleymân b. Abdülcebbar'dır. Sika'dandır. 96 yaşında iken. Hicri 270'de ölmüştür.

Bağdat'ta bir kardeşlik edindi. Sonra bu kardeşliği Irak'da Sıbeyn vâ-liliklerine tâyin edildi ve Şâfiî'ye karşı olan davranışı değişti. Bunun üzerine Şâfiî, kendisine şu beyitleri yazdı:

اِذْهَبْ فَوْذَكَ مِنْ فَوَادِي طَالِقٍ، اَبَدًا وَلَيْسَ طَلَاقُ ذَاتِ الْبَيْنِ ۞
فَاِنْ اَرَادَ عَوَيْتَ فَاِنَّهَا تَطْلِقُكَ، وَيَدُومُ وَذَكَ عَلَى يَنْسَنِ ۞
وَإِنْ اَمْتَنَتْ شَفَقْتُهَا بِمِثْلِهَا، فَتَكُونُ تَطْلِقُكَ فِي حَيْضَتِ ۞
وَإِذَا الْبَلَاثُ أَتَتْكَ مِنْ بَشَّةٍ، لَمْ يُغْنِ عَنْكَ وَلَايَةُ السَّيِّئِينَ ۞

«Git, ebedi olarak senin sevgini gönlümden boşadım. Şâyet kusû-rundan vazgeçer ve düzelirsen, bu, bir talâktır; iki talâk ile sözümüz yine devâm eder: Yok, tutumunda ısrâr ediyorsan, sana bir talâk da-ha veririm ve iki hayızda iki talâk olmuş olur. Üçüncü talâk'ı da ve-rirsem, artık Sıbeyn vâililiği de seni kurtaramaz».

Bilmiş ol ki, dine muhâlif hareketlerinde kardeşliğe müvâfakat etmek, vefakârlık sayılmaz. Bu husûsta, vefakârlık, onun bu yanlış hareketlerine muhâlefet etmektedir. İmâm Şâfiî, Muhammed b. Ab-dûlhakem ile kardeşlik te'sis etti. İmâm Şâfiî de ders okur, hizmetin-de bulunur, ona hürmet ve saygı gösterirdi. Şâfiî: «Beni Mısır'da dur-duran bu zâttır» dedi. Günün birinde, Muhammed hastalandı, Şâfiî ziyâretine gitti ve şöyle dedi:

مَرَضَ الْحَبِيبُ فَعِذْتُ، فَمَرِضْتُ مِنْ حَزَنِ عَلَيْهِ ۞
وَأَتَى الْحَبِيبُ يَعُودُنِي، فَمَرِضْتُ مِنْ نَظَرِي إِلَيْهِ ۞

«Dostum hastalandı, ziyâretine gittim, onun için korkduğumdan, kendim hastalandım. Bunun üzerine dostum ziyâretime geldi, onu görmekle şifâyâb oldum».

Muhammed b. Abdûlhakem ile aralarındaki samimiyet dolayısıy-le kendisinden sonra, postu ona teslim edeceğini sanarak ölüm hasta-lığında: «Senden sonra kimin yanında toplanalım?» diye sordular. Başı ucunda bulunan Muhammed b. Abdûlhakem, hemen karşısına çıkarak, kendisinin gösterilmesini istedi ise de, İmâm Şâfiî: «Sübha-

nellah, şaşılacak şey, Ebû Yakub el - Buveytî dururken, kimin etrâfında toplanacaksınız?» dedi (580).

Muhammed, buna küstü ve Şâfiî öldükten sonra, babası Mâlik'in mezhebine dönerek, İmam Mâlik'in kitâblarını okutmağa başladı ve İmam Mâlik'in en büyük adamları n-eyânına geçti. Şâfiî'nin Buveytî-yi tercihindeki hikmet, onun zühdü ve takvâsı idi. Başına toplanmak onu aldatmadı, dâima ibâdet ile meşgûl oldu. Rebi' b. Sü'eyman'a nisbet edilen ve ona âit olduğu sanılan «El - Üm» kitâbını, o yazdı. Fakat kitâba ismini koymadı ve onu kendine mal etmedi. Rebi', onda bâzı değişiklikler ve ilâveler yapmak sûretiyle onu kendine mal etti. Mak-sadımız, mahabbette vefânın kemâli, Allah için nasihat olduğunu bildirmektir. Ahnef: «Kardeşlik, ince ve lâtîf bir cevherdir. Onu koru-mazsan, kazâyâ uğrar. Dâima hidde'tini yenmekle onu koru ki, sana zulmeden gelsin de, senden özür dilesin. Olan ile yetin, ne kendin için fazlasını ara, ne de arkadaşının kusûruna bak» demiştir.

Sadâkat, samimiyet ve vefâ göstermenin eserlerinden birisi de, ayrılığa son derece üzülmek ve ayrılık sebeblerinden nefret etmektir. Nitekim şâir:

«Dostların ayrılığından başka, zamânın bütün musibet ve felâketlerini ehemmiyetsiz görmekteyim» demiştir.

İbn Uyeyne de: «Otuz senedir kendilerinden ayrı düştüğüm öyle samimi arkadaşlarım var ki, hasretleri bir ân bile kalbimden çıkmaz» demiştir.

Dostluğa vefâ göstermenin şartlarından birisi de, dostuna belâgat ve edebiyâtçıların sözlerinden dem vurmamalıdır. Hele önce «Se-ni seviyorum» dedikten sonra, o sözleri ona arz etmek, dostuna ağır gelir. Bu gibi şeylerden kaçınmayanlar, dostluğu yaşatamazlar. Ada-mın biri Hakimin birisine:

— Seninle kardeşlik olmağa geldim, deyince, Hakim:

— Üç şeyi mehir olarak kabûl edersen, olur, dedi. Adam:

— O üç şey nedir? diye sordu. Hakim:

— Bana belâgat dinletme, hiç bir şeyde bana muhâlefet etme ve bana rüşvet teklif etme, dedi. (Adam da kabûl ederek, kardeşlik oldu-lar.)

Dostluğa vefânın şartlarından birisi de, dostunun düşmânı ile dostluk kurmamaktır. Nitekim İmam Şâfiî: «Dostun, düşmânına itâ-at edince, husûmette ortak olur» demiştir.

(580) Yusuf Kureysî'dir. Buveyt Said'de bir köyün adıdır. Şâfiî'nin en kıymetli adamlarındandır. 231 Hicrî'de hapisâhmede ölmüştür.

SEKİZİNCİ HAK:

Sekizinci hak, dostuna yük olmamak ve lüzûmsuz tekliflerde bulunmamaktır. Hattâ mümkün olduğu kadar ihtiyâcını dostundan gizler; mal ve mevki gibi bir şey ondan istemez; dâima ona neş'e ulaştırır. Lüzûmsuz tevazu', hürmet ve hizmet gibi şeyler ile ona ağırlık vermez, sevgisi ancak Allah için olur. Duâsından faydalanmak, onunla ünsiyet kurmak, dini husûsunda yardımını istemek, kardeşlik hakkına riâyet ve eziyetlerine katlanmakla Allah'a yakınlığı niyet eder. Bâzıları da şöyle diyor: «Kendisinden beklenmeyi arkadaşlarından bekleyen, onlara zulmetmiş olur. Kendisinden istenebilenleri arkadaşlarından isteyen, onlara eziyet etmiş olur. Arkadaşlarına hiç bir teklifte bulunmayan, onlara fazîlet göstermiş olur» dedi. Yine Hukemâdan birisi: «Kardeşlikleri yanında kendisini olduğundan üstün göstermeğe çalışan, günâhkâr olduğu gibi, onları da günâha sokar. Olduğu kadar görünmeğe çalışan, kendisi de zahmete girer, onları da zahmete sokar. Fakat olduğundan aşağı görünen, kendisi de selâmet bulur, arkadaşlarını da selâmete erdirir» demiştir.

Dâima hafif davranmanın tamamı, ağır sergileri dürmektir, yâni misâfirlerine karşı lüzûmsuz sergiler sermemektir. Kendisi için utanmadığına, dostları için de utanmamalıdır.

Cüneyd: «İki kardeşlikten birinin diğerinden çekinmesi, mutlak birinin kusûrundandır» demiştir. Hz. Ali (R.A.): «Dostların kötüsü, senin için külfete katlanan, zahmetlere giren, seni müdârâyâ ve özür dilemeğe mecbûr edendir. (Yâni dostluk, sâde olmalıdır)». Fudayl: «İnsânların arayış açmaları, bu gibi fuzûlî zahmet ve külfetler yüzündendir. Ziyârete gittiği kardeşliği bir sürü külfete girince, adam da bir daha ziyâretine gitmez» demiştir. Hz. Aişe (R. Anha): «Mü'min, mü'minin kardeşidir ne onu ganimet bilir, ne de ondan utanır» demiştir. Cüneyd: «Sofulardan, her tabakası otuz kişi olan dört tabaka ile arkadaşlık ettim. Birincisi, Hâris-i Muhâsibî ve onun derecesinde olanlar, ikincisi, Hasan Mesûhî ve onun tabakasındaki olanlar, üçüncüsü, Seriyü's - Sakatî ve onun tabakasındaki olanlar, dördüncüsü de, İbn Keribî ve onun tabakasındaki olanlardır. Allah için kardeşlik olanların hiç biri, diğerinden ne çekindi, ne de utandı. Eğer böyle bir şey oldu ise, birisindeki bozukluktandır» dedi. Zâtın birisine: «Kiminle arkadaşlık edelim?» diye sorduklarında, o: «Lüzûmsuz tekliflerde bulunmayan ve çekingen davranmayan kimselerle arkadaşlık et» diye cevâb vermiştir. Ca'fer b. Sâdık: «Benim kardeşliklerimden bana en çok ağırlık veren, benim için külfet ve zahmetlere giren ve bu sûretle kendisinden çekindiğim kimsedir. En çok sevdiğim kardeşliğim de,

yalnızlık hâlim ile onunla bir arada bulunduğum zamân, davranışımı değişmeyen kimsedir» demiştir. Sofilerden bir zât: «Arkadaşlık edeceğin kimse öyle bir adam olmalı ki, onun yanında ne iyiliğin artmalı, ne de kötülüğün azalmalıdır» demiştir. Böyle söylemesi, arkadaşın külfetinden kurtarmak içindir. Yoksa gönül, günâhını azaltacak kimselerle buluşmasını ister. Diğer birisi: «Büyükler huzûrunda edebli ol, âhiret adamları yanında ilim sâhibi ol, ârifler huzûrunda nasıl istersen öyle bulun» demiştir. Diğer birisi de: «Günâh işlediğin zaman senin affını isteyen, hatâ ettiğin zaman senin nâmına özür dileyen, sıkıntılı anlarında sana yardım eden ve sana yük olmayan kimselerle arkadaş ol» demiştir. Fakat bunu söyleyen, kardeşlik yollarını çok daraltmıştır. Esasında onun dediği gibi de değildir. Her dindâr ve akıllı başında olan kimse ile kardeşlik bağlarını kurmalı ve bu şartlara riâyet edeceğine azmetmelidir ki, bu sâyede dost ve ahabâları çoğalmış olsun. Zîrâ Allah için kardeşlik böyle olur. Yoksa öyle kardeşlik edinmek için insanları seçmeğe kalkışırsa, o, dünyâlık ve kendi kârına bir kardeşlik olur. Bunun için adamın biri Cüneyd'e: «Bu zamanda kardeşlikler azaldı, nerede o Allah için olan kardeşler?» dedi. Cüneyd, ses etmedi. Adam üç def'a bu sözü tekrarladi. Üçüncüde Cüneyd: «Eğer ihtiyâcına yarayacak ve eziyetine katlanacak bir arkadaş arıyorsan, cidden böyle bir kardeşlik bulmak zordur. Yok eğer kendin eziyetine katlanacağın ve yardımına koşacağın Allah için bir kardeşlik arıyorsan, bu gibiler benim yanımda pek çoktur. İstersen, onları sana da göstereyim» deyince, adam sustu.

İnsânların en âlimi üç kimsedir: Sohbetinden faydalanan insân, kendisine faydan dokunup ondan zarar görmediğin adam, kendisine bir kârın dokunmadığı gibi, ondan da bir zarar görmediğin kimse. Bu da ya ahlak veya ahlâksız kimsedir. Bu üçüncüden uzaklaşmak lâzımdır. İkincisinden uzaklaşma; çünkü hiç olmazsa âhirette ondan faydalanırsın. Allahü Teâlâ, Mûsâ aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir: «Bana itâat eden dostlarının eziyetlerine katlanır ve onlara hased etmezsen, dostların çoğalır.» Zâtın biri de şöyle anlatıyor: «Elli senedir insânlarla düşüp kalkarım, bir kere olsun aramızda ihtilâf çıkmamıştır. Çünkü ben, yalnız nasıl idimse, onların yanında da aynı olurum». Hâli bu olanların her yerde ve her dâim dost ve kardeşlikleri çoğalır.

Kardeşliğe karşı yumuşak davranmanın alâmetlerinden birisi de, nâfile ibâdetlerinde, ona külfet yüklememektir. Sofilerden bir cemâat, dört mânâda müsâvâta riâyet etmek şartıyla arkadaşlık yaparlardı: 1 — Arkadaşı gündüzleri devâmlı olarak yeyip içse bile öteki: «Ne olur, biraz da oruç tut» diye kendisine söylemezdi. 2 — Seneyi boydan boya oruç tutsa: «Yâhu hiç olmazsa bir gün ye» demekle işine

müdâhale etmezdi. 3 — Geceyi bütün gece uyku ile geçirse, ötekî: «Kalk da iki rekât namaz kıl» demezdi. 4 — Diğer biri de, şabaha kadar hiç yatmadan namaz kılsa, ötekî: «Ne yapıyorsun? Biraz istirahat et» deyip, işine karışmazdı. Bunların yalnızlık ve halk arasındaki davranışları değişmezdi. Yalnızlıkta nasıl hareket ederler ise cemiyette de aynı şekilde hareket ederlerdi. Ancak böyle yapmakla riyâdan korunmuş olurlardı. Araplar arasında şöyle denir:

«Ülfetin şartı, külfeti terk etmektir. Binâenaleyh, külfeti olmayanın ülfeti, ağırlık vermeyenin de sevgi ve mahabbeti devam eder». Ashâb'dan bir zât: «Allahu Teâlâ, külfet ve zahmet verenlere lânet eder» demiştir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَنَا وَالْأَنْفِيَاءُ مِنْ أُمَّتِي بُرَاءٌ مِنَ التَّكْلِيفِ هـ

«Ben ve ümmetimin müttaki olanları, külfet ve zahmet vermekten beriyiz» (581) buyurmuştur. Bir başkası: «İnsân, kardeşliğinin evinde dört şey yaparsa, onunla ünsiyet tamâmı oldu demektir: Onlar da: Evinde yemek, namaz kılmak, uyumak ve tuvâletine gitmektir» demiştir. Adam bu sözü Şeyh'in birine anlatınca, Şeyh: «Bir şey daha kaldı. O da âilesi ile dostunun evine misâfir gidip icâbında temâsta bulunabilmektir. Zirâ ev, bu beş şeyi saklı olarak yapabilmek için inşa edilir. Böyle olmasa, yalnız ibâdet için câmiler daha müsâittir. Bu beş şeyi dostunun evinde yapabilirse, ortadan çekimserlik kalkar ve dostluk kuvvetlenmiş olur» demiştir. Selâm esnâsında Arabların «Merhaba, ehlen ve sehlen» sözleri, bunun delilidir. Yâni gönlümüze ferâhlık verdin, burada yabancılık yok, tamâmen kendi adamlarıdır, çekinmeden rahatça burada oturur ve kolaylıkla her istediğini yapabilirsin, arzu ettiğin her şeyi yapmakta serbestsin, bizden sana hiçbir gûna müdâhale vâki olmaz, demektir. Tekellüfü terk, ancak kendini dostlarından düşük görüp, onlara hüsn-ü zan etmek ve bütün hatâları kendinde görmekle mümkündür. Arkadaşlarını kendisinden üstün gördüğü zamân, kendisi hepsinden üstün sayılır. Ebû Muâviye el-Esved: «Benim kardeşliklerimin hepsi benden hayırlıdır» dedi. «Nasıl olur?» diye soranlara, «Hepsi beni kendilerinden üstün sayarlar. Şüphesiz beni üstün kabul eden herkes benden hayırlıdır». Halbuki Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

الْمَرْءُ عَلَى بَيْنِ خَلِيلِهِ وَلَا خَيْرَ فِي صُحْبَةِ مَنْ لَا بَرَى لَكَ مِثْلَ مَا سَرَى لَهُ هـ

(581) Dârekutni, «İfrâd» da Zübeyr b. el-Avvâm'dan (R.A.) rivâyet etti.

«Kişi, arkadaşının dini ve ahlâkı üzerinedir. Kendisine revâ gör-
düğünü sana revâ görmeyenin sohbetinde hayır yoktur» (582) buyur-
muştur ki, kardeşliğini fazilet bakımından kendi seviyende görmek,
derecelerin en aşağısıdır. Kemâl, fazileti arkadaşında bilmektir. Bu-
nun için Süfyan-ı Sevrî: «Sana, ey insânların kötüsü, dendiği zamân
kızarsan, bilmiş ol ki, insânların en kötüsü sensin» demiştir. Yâni
dâimâ kendini insânların en kötüsü görmelisin. Kibir ve Ucûb kitab-
larında buna dâir tafsîlât gelecektir. Tevazû ve faziletli dostlarda gör-
mek husûsunda söylenen beyitler:

تَذَلُّ لِمَنْ أَنْ تَذَلَّتْ لَهُ. يَرَى ذَاكَ لِلْفَضْلِ لَا لِلْبَلَاءِ ه ه ه
وَجَانِبَ صَدَاقَةٍ مَنْ لَا يَزَالُ. عَلَى الْأَصْدِقَاءِ يَرَى الْفَضْلَ لَهُ ه ه ه

«Tevazû'unu, ahmaklığına saymayıp faziletine sayanlara karşı
dâima mütevazî' ol. Dostlarına karşı faziletli dâima kendisinde gören-
lerden de uzaklaş». Diğer bir şâir:

كَمْ صَدِيقٍ عَرَفْتَهُ بِصَدِيقٍ. صَارَ أَخْطَى مِنَ الصِّدِّيقِ الْعَبِيقِ
وَرَفِيقٍ رَأَيْتُهُ فِي طَرِيقٍ. صَارَ عِنْدِي هُوَ الصِّدِّيقُ الْحَقِيقُ

«Nice sâdik sandığın dostlar var ki, kendini Sıddık-ı Ekber'den
büyük görür. Nice yol üzerinde tanıştığın arkadaşlar var ki, bana gö-
re, sana gerçek dost onlar olur» demiştir.

Faziletli kendisinde gören, arkadaşını tahkir etmiş olur. Bu, bü-
tün müslümânlar arasında mezmûmdur. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.
A.V.):

بِحَسْبِ الْمُؤْمِنِ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَخْفِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ ه ه ه

«Din kardeşine hakarete bulunmak, mü'min kişiye kötülük ola-
rak yeter» (583) buyurmuştur.

Dostlarına karşı samîmi davranıp, onlara ağırlık vermemenin ta-
mâmından birisi de, her işinde onlarla müşâvere etmek ve fikirlerine
hürmet göstermektir. Allahu Teâlâ, sevgili Peygamberine:

(582) Birinci fıkrası, bundan evvelki bâbda geçti. İkinci fıkrasını, İbn Adiy «El-
Kâmil» de Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(583) Hadîsi, Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

وَسَاوِزُهُمْ فِي الْأَمْرِ

«Emirde onlarla meşveret et» (3 - Âl-i İmrân: 159) buyurmuştur. Sırrını onlardan saklamamalıdır. Ma'rûf'un kardeşinin oğlu Yakûb'dan hikâye olduğuna göre, Esved b. Sâlim, Ma'rûf'un amcasına gelerek şöyle dedi: «Bişr b. el - Hâris, seninle kardeşlik olmak istiyor. Bunu açıkça sana söylemekten utandığı için, beni size gönderdi. Kendisini kardeşliğe kabûl etmenizi ricâ ediyor, fakat bâzı şartları da vardır. Onlar da, bu kardeşliğin duyulmaması ve karşılıklı ziyâret ve mü-lâkat yapılmamasıdır; çünkü o, fazla iltifâttan hoşlanmaz». Bunun cevâbında Ma'rûf: «Fakat ben kardeşliği olduğum kimseden gece ve gündüz hiç bir ân ayrılmamak isterim. Her zamân ziyâretine gider ve dâima onu kendime tercîh ederim» dedi ve sonra da, Allah için sevginin faziletinden bahseden bir çok hadisler okudu ve devâmla: «Re-sûl-i Ekrem, Hz. Ali'yi kardeşlik etmekle, onu ilimde kendisine ortak etti. Kurbanı onunla böldü. En sevimli kızını ona verdi. Şimdi sen şâhid ol, mâdem ki seni gönderdi, ben de onu Allah için kardeşliğe kabûl ettim. O, beni ziyârete gelmezse de, ben fırsat buldukça ziyâretine giderim. Ona söyle, toplantılarda buluşalım, hâlinde hiç bir şeyi benden saklamasın, her hâlini bana bildirsin» dedi. İbn Sâlim, vaziyeti Bişr'e haber verince, Bişr de râzı oldu ve memnûniyetle kabûl etti.

İşte, sohbetin hakları bunlardır. Bunları önce icmâl, sonra da taf-sil ettik. Bu kardeşlik, onların aleyhinde değil, dâima lehlerinde olmak ve kendini onlara hizmetçi saymakla tamâmlanır. Bütün uzuv-larınla kardeşliklerine hizmette bulun.

Göze gelince: Onlara dâimâ şefkat nazarları ile bakmalı ve ku-sûrlarına göz yummalısın. Onlar, sana yönelip, seninle konuştukları zamân, gözlerini onlardan ayırmamalısın.

Rivâyet olunduğuna göre: Resûl-i Ekrem, meclisinde oturan her-kese teveccüh eder; hepsine, yüzüne bakma fırsatını verirdi. Kime yö-nelse, ona öyle iltifât gösterirdi ki, adam, kendini o meclisin en üs-tünü zannederdi. Resûl-i Ekrem'in meclisi; hayâ, tevâzû ve emniyet meclisi idi. Ashâb'ını dâima güler yüzle karşılar, sözlerinden hoşlanır ve onları istekle dinlerdi. Ashâb-ı Kirâm'ı da ona uyarak ve saygı gös-tererek tebessüm ile iktifa eder, meclisinde kahkahalar savurmazlardı.

Kulağa gelince: Kardeşliğinin sözünü can kulağı ile, inanarak ve neş'e içerisinde dinlemeli; inâd, muâraza ve müdâhale yolu ile sözünü kesmemelidir. Bir mâni zuhûr ederse özür dilemeli ve sevmedikleri sözleri dinlemekten sakınmalıdır.

Dil'e gelince: İhvân hakkında dilin vazifelerini anlattık, tekrârında söz uzar. Ancak, kardeşliklerine yüksek sesle konuşmamalı ve anlamadıkları sözlerle onlara hitâb etmemelidir.

Eller: Ellerin vazifeleri de, onlara el ile yapılabilecek yardımdan geri kalmamaktır.

Ayaklar: Ayakların vazifeleri de, onların önünde değil, arkasında yürümektir. Ancak, müsâade ettikleri nisbette ilerlemeli ve yaklaşmalıdır. Geldikleri zamân, onlara kıyâm etmeli ve onları oturmada kendisi oturmamalı ve oturduğu yerde tevâzû ile oturmalıdır. Anlaşma tamâm olunca, artık sohbetin hakkı olan ayağa kalkıp özür dilemek ve teşekkür etmek gibi şeyler ortadan kalkar; çünkü bunlarda bir nevi yabancılık vardır. Birlik ve berâberlik tamâmen yerleşince, her türlü külfet ortadan kalkar, âdetâ yalnız imiş gibi olur. Zirâ bu zâhirî âdâblar, bâtinî âdâbların ve kalb temizliğinin başlangıcıdır. Kalb, sâfilleşip tam samimiyet peydâ olunca, artık bu gibi külfetlere lüzûm kalmaz. Gözü insânların sohbetinde olan kimse, bâzan eğrilir, bâzan da doğrulur. Fakat gözünü ve gönlünü Hâlik'a bağlayan kimse, zâhir ve bâtında istikaamet üzeredir. Bâtınını Hâlik ve mahlûkun sevgisi, zâhirini de Allah'a ibâdet ve kullarına hizmet etmekle süsler. Allah için hizmetin en üstünü budur. Zirâ insânı Allah'a götüren yol, ancak güzel ahlâktır. Kul, güzel ahlâkı sâyesinde, oruç tutup namâz kılanlar derecesine ve daha ileriye yükselir.

İKİNCİ BÂBİN HÂTİMESİ:

Burada bâzı Hakimlerin sözlerinden ihtisâr etmek sûretiyle, muhtelif tabakalardaki insânlarla düşüp kalkmanın âdâbından bahsedeceğiz.

İnsânlarla güzel geçinmek istersen, ister dostun ister düşmânın olsun, hepsini güler yüze karşıla. Herkese karşı zillete düşmeyen bir tevâzû ve kibre varmayan vekaar içinde bulun. Her şeyde ifrât mez-mûm olduğu için dâima orta yolu tercih et. Omuz başlarına bakma, sağa sola iltifât etme, halk arasında bulun fakat onları tarassut etme, meclisde tevâzû ile otur. Parmak çıtlatma, yüzüğünle oynama; sakalını, bıyığını, dişlerini ve burnunu karıştıрма, sineklerle oynama, öksürme, balgam atma, sümkürme, gerek namâzda, gerekse namâz dışında gerinme ve esneme. Sözlerin düzgün, sohbetin irşâd edici olsun. Güzel sözleri dinle, fakat hayranlık gösterme tekrârını isteme, hikâye ve gülünç yerlerinden sakınmasını bil. Çocuklarından, hizmetçinden, şiiir ve eserlerinden ve diğer sana âit olan şeylerden bahsetme. Süslenmekte kadınlar gibi ifrâta varma, hizmetkârlar gibi pejmürde

de olma. Her nevi sûsde isrâfa varma, dileklerinde ısrâr etme, kimseyi zulme teşvik etme, varlığını, değil başkalarına âile efrâdına bile bildirme; çünkü az ise onlar seni tahkir eder, çok ise ihtiyâçları tükenmez, almakla başa çıkamazsın.

Şiddete varmayacak şekilde onları korkut, za'fa düşmeyecek şekilde onlara yumuşak davran. Hizmetkârların ile şakalaşma, vekaarın kaybolur.

Mücâdele esnâsında diline sâhib ol, vekaarını koru, sürçmelerden sakın, acele etme. Getirdiğin delilleri düşün. Ellerin ile işâret edip durma. Sağına soluna ve ardına bakma. Konuşurken diz üstü çökme, daha doğrusu hiddetin teskin olduktan sonra konuş.

Sultânlar ile buluştuğun zamân, onlarla, bıçak üstünde durur gibi bulun. Sultânların sana gösterdikleri teveccühe emniyet etme, çocuğun suyuna gittiğin gibi onun da suyuna git. Günâha varmamak şartıyla hoşuna gidecek sözleri konuş. Sana karşı müsâmahakâr davranıyor diye saltanat işlerine karışma, âile yuvasına kadar sokulma. Buna selâhiyetli olsan bile bundan kaçın. Zirâ sultân ile âilesi arasına giren, düzelmecek şekilde bir hatâyâ düşer ve daha kaldırılamıyacak şekilde düşebilir.

Genişlik zamânındaki dostlarına kıymet verme, darlık zamânında onlar en büyük düşmânın olur. Servetini, şerefinden daha kıymetli tutma.

Bir meclise gittiğin zamân önce selâm ver. Önündeki insânları çiğneyip ileri geçme, boş bulduğun yerde otur. Tevâzû'a uygun bulduğun yeri kabûl et. Husûsî mevki arama. Yollar üzerinde oturma. Oturmak zarûretî varsa, gözlerine sâhib ol, gelip geçenleri süzüp durma. Düşkûnleri koru. Mazlûmların elinden tut. Şaşkınlara yol göster. Verilen selâmı al. İsteyiciye ver. Emr-i mârûf ve nehy-i münker eyle. Balgamını atacak münâsib yer ara, kibleye, önüne ve sağına atma hiç olmazsa ayaklarının altına al.

Melikler ile düşüp kalkma. Şâyet sohbetlerinde bulunursan, kimenin hakkında dedi - kodu yapma. Yalan konuşma. Sırrı muhâfaza et. Fazla ihtiyâç gösterme. Düzgün konuşmağa dikkat et. Şakayı azalt. Her ne kadar sana sevgi göstelseler de sen yine onlardan sakın. Karşılarında geçirme, yemekten sonra karşılarında dişlerini temizleyip durma, bu hareketin nefret uyandırır. Buna mukaabil Melik'e de düşen vazifeler vardır. O da gizli işleri açıklamak, saltanat ve harem işlerine müdâhaleden başka huzûrundakilerin bütün kusûrlarına tahammül etmektir.

Ayak takımları ile düşüp kalkma. Şâyet meclislerinde bulunursan, onların lüzûmsuz dedi - kodularına katılma. Boş sözlerine fazla kıymet

verme, kötü sözlerini duymazlıktan gel. Zarûret ve ihtiyâç hâlleri hâricinde onlarla oturma.

İster akıllı, ister ahmak olsun, insânlarla fazla şakalaşma. Çünkü akıllılar sana kızar, ahmaklar da şaka esnâsında lüzûmsuz ve çirkin sözler söyleyip, izzet-i nefsini rencide ederler. İstihzâ, insânın vekarını kaybettirir, yüzünden hayâyı kaldırır. Kin ve nefreti uyandırır, dostluğun tadını kaçıır, fakih'in fikhını lekeler, âdi kimselere lüzûmsuz sözler söyleme cesâretli verir. Büyükler nezdindeki değerini kaybettirir. Müttaki insânlar, istihzâ sevmez, kalbi körelir. İnsânı Allâh'tan uzaklaştırır. Gafleti doğurur. Zillet ve meskenet getirir. Kalbi karartır, hâtıraları öldürür. Kusûrları çoğaltır. Günâhları açığa çıkartır. (Bunlar, ifrât derecedeki şakacılığın âfetleridir). Denildi ki, şakacılık, ya ahmaklık veyâ küfrân-ı ni'metten gelir. Bir meclisde istihzâ yapan veyâ lüzûmsuz sözler konuşan, oradan kalktığı zamân, Allahu Teâlâ'yı zikretsın. Zîrâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ حَلَسَ فِي مَجْلِسٍ فَكَثُرَ فِيهِ لَفْظُهُ فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ
ذَلِكَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ
وَأَتُوبُ إِلَيْكَ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ ۝

«Bir meclisde lüzûmsuz sözler konuşan kimse, kalkarken: "Süb-haneke'llâhümme ve bi hamdike eşhedü en lâilâhe illâ ente estağfiruke ve etübu ileyke" derse, oradaki hatâları bağışlanır» (584) buyurmuştur.

(584) Tirmizî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etti ve sahihtir, dedi.

ÜÇÜNCÜ BÂB

BU BÂB; MÜSLÜMÂN, MAHREM, KOMŞU VE MAL HAKLARI
İLE BU CİHETLERDEN YAKINLIĞI OLAN KİMSELERLE
İYİ GEÇİNMENİN ÂDÂBI BEYÂNINDADIR.

Bilmiş ol ki: İnsânoğlu ya tek başına olur, veyâ başkaları ile bulunur. Tek başına yaşayamayacağına ve hemcinsine muhtâç olduğuna göre, insânlarla bir arada yaşamanın âdâbını öğrenmesi lâzımdır.

Her insânın, arkadaşına karşı takınacağı bir tavır ve hareketi vardır. Bu da herkesin hakkına göredir. Herkesin hakkı da yakınlık bağına göre değişir. Aradaki bağ:

- 1 — Yakınlık bağı olur. Bu, en husûsi bir bağıdır.
- 2 — İslâm kardeşliği bağı olur ki, bu da en şümüllü olanıdır.
- 3 — Komşuluk bağı olur.
- 4 — Yolculuk, okul ve ders arkadaşlığı bağı olur.
- 5 — Dostluk ve kardeşlik bağı olur.

Bu bağlardan herbirinin ayrı ayrı dereceleri vardır. Meselâ, hı-sım ve akrabalık gibi yakınlığın bir hakkı var; fakat mahremiyetin hakkı daha kuvvetlidir. Mahremiyetin de husûsi bir hakkı var; fakat anne ve baba hakları daha mühimdir. Komşuluk hakkı da, aynı şekilde evin yakınlık ve uzaklığı ile değişir. Şüphesiz en büyük hak, en yakın olanın hakkıdır. Hattâ aynı memleketli olan iki kişi, hâric memlekette komşu sayılırlar. Bunun gibi görüşüp tanışmakla müslümanın hakkı da kuvvetleşir. Bu tanışmanın da dereceleri vardır. Hiç görüşmediğin bir müslümanın, sende İslâmiyet hakkı vardır. Adını duyduğunda bu hak, daha da kuvvetleşir. Tanıdığın müslümanın hakkı da adını duyduğün müslümândan daha kuvvetlidir. Tanışmanın da dereceleri ve bu derecelere göre değişen hakları vardır. Samimi olduğun müslümânın hakkı daha da kuvvetli olur. Arkadaşlıkta da vaziyet böyledir. Yol arkadaşının sende bir hakkı var; fakat mektep ve ders arkadaşının hakkı daha kuvvetlidir. Dostluk da böyledir; kuvvetleştiği zamân kardeşliğe, daha da kuvvetleşirse sevgiye döner. Halil, habibden daha yakındır. Mahabbet, kalbe yerleşen bir sevgidir. Hul-

let ise kalbin derinliklerine giren bir sevgidir. Bunun için, her halil habibdir, fakat her habib halil değildir. Dostluk ve samimiyyetin derecelerinin farklı oluşu, müşâhede ve tecrübe ile de sâbit olduğundan; meydândadır.

Hullet, uhuvvetten üstündür demek, hulletin uhuvvetten daha mükemmel olduğunu ifâde etmektir. Bu husûs, Resûl-i Ekrem'in (S. A.V.) şu mübârek sözünden kolaylıkla anlaşılmaktadır:

لَوْ كُنْتُ مَخِيذًا خَلِيلًا لَا تَخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا وَلَكِنْ صَاحِبًا خَلِيلًا

«Eğer halil edinseydim, Ebû Bekir'i halil edinirdim; fakat arkadaşınız (yâni Resûl-i Ekrem) Allah'ın halilidir» (585).

Çünkü halil demek, zâhir ve bâtın kalbinin her tarafını sevgi kaplamış demektir. Resûl-i Ekrem'in kalbini, ancak Allah sevgisi kaplamıştır. Artık bu hullet, onu ortaklıktan menetmiştir. Halbuki Resûl-i Ekrem Hz. Ali'yi (R.A.) kardeşliğe kabûl etmiş ve:

عَلَى مَنِي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا الشُّوْرَةَ

«Hârûn, Mûsâ'ya nasıl idiye, Ali de bana aynıdır, nübüvvet hâric» (586) buyurmuştur. Hz. Ebû Bekir'i hulletten ayırdığı gibi, Hz. Ali'yi de nübüvvetten ayırmıştır. Hz. Ebû Bekir'i kardeşlikte Hz. Ali ile birleştirdi. Üstelik hullete liyâkat ve yakınlık bakımından onu daha ileri geçirdi. Eğer halillik, ortaklık kabûl etseydi, Ebû Bekir'in buna lâayık olduğunu bildirmek üzere «Ebû Bekir'i halil edinirdim» buyururdu. Resûl-i Ekrem Allahu Teâlâ'nın hem habibi ve hem de halilidir. Rivâyete göre Resûl-i Ekrem bir gün hutbe irad etmek üzere minbere çıktı ve:

إِنَّ اللَّهَ قَدْ اخْتَارَنِي خَلِيلًا كَمَا اخْتَارَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا، فَأَنَا حَبِيبُ اللَّهِ وَأَنَا خَلِيلُ اللَّهِ تَعَالَى

«Allahu Teâlâ beni halil edindi. Nitekim İbrâhim aleyhisselâmı da

(585) Buhâri ile Müslim, Ebû Said el - Hudri'den rivâyet etmişlerdir.

(586) Buhâri ile Müslim, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan rivâyet etmişlerdir.

halil edinmişti. Şimdi ben, Allahu Teâlâ'nın hem habibi ve hem de haliliyim» (587) buyurdu.

Anlaşıyor ki mârifetten evvel râbîta, hulletten sonra da derece yoktur. Bütün dereceler, mârifet ile hullet arasındadır. Sohbet ve kardeşliğin haklarını anlatmıştık Muhabbet ile hullet de bunlara girer. Bu haklardaki derece farkları, muhabbet ve kardeşlikteki derece farkları nisbetinde ayrılır. Hattâ son haddi, isâr. yâni arkadaşını mal ve canla kendi üzerine tercih etmesidir. Nitekim Ebû Bekir (R.A.), Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.) böyle davranmıştır. Ebû Bekir, hem mâinî ve hem de canını Resûl-i Ekrem'in yoluna adamıştır. [Resûl-i Ekrem'in bir def'a Mekke'de saldırıya uğradığını duyunca oraya koştu ve kendisini siper etti. Bu def'a onlar, Ebû Bekir'e dönerek bütün saçlarını yoldular. Hira mağarasında önce kendisi içeri girerek, bütün delikleri elbisesi ile kapatmıştır. Ayrıca İnfâk âyeti nâzil olunca, bütün servetini vermiş, Resûl-i Ekrem kendisine:

— Ya Ebû Bekir! Kendine ve çocuklarına ne bıraktın? diye sorunca, Ebû Bekir:

— Allah ve Resûlünü bıraktım, diye cevâb vermiştir]. Talha da (R.A.) Uhud savaşında bizzat bedeni ile Resûl-i Ekrem'e siper olmuştur.

Şimdi, İslâm kardeşliğinin, mahremiyetin, ana baba, komşu ve idaresi altında bulunan kimselerin haklarından bahsedeceğiz. Karı-koca haklarını «Nikâh Kitâbı»nda anlatmıştık.

MÜSLÜMÂN HAKLARI

Müslümânın belli başlı hakları şunlardır:

- Karşılaştığın zamân selâm vermek,
- Dâvetine icâbet etmek,
- Aksırdığı ve «Elhamdülillâh» dediği zamân, «Yerhamükellâh» demek,
- Hastalığında ziyâretine gitmek,
- Öldüğü zamân cenâzesine katılmak,
- Kendisine verilen sözde durmak,
- Akıl danıştığı zamân, doğruyu söylemek,
- Gıyâbında kendisini korumak,
- Kendin için sevdiğini onun için de sevmek; kendin için hoşlanmadığını onun için de hoşlanmamak,

(587) Taberânî, Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

Bütün bunların hakkında haber ve eserler vârid olmuştur. Enes'in (R.A.) rivâyetine göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

أَرْبَعٌ مِنْ حَقِّ الْمُسْلِمِينَ عَلَيْكَ أَنْ تُعِينَ مُحْسِنَهُمْ وَأَنْ تُسَفِّرَ
لِذَنبِهِمْ وَأَنْ تَدْعُوَ لِدَيْرِهِمْ وَأَنْ تُحِبَّ تَائِبَهُمْ

«Müslümânların sende dört hakkı vardır: İyilik yapanlara yardımcı olman, günâhkârlar için mağfiret dilemen, gıyâblarında onlara duâ etmen ve tevbe-kâr olanlarını sevmendir» (588).

Abdullah b. Abbâs (R.A.):

رَحْمَاءُ بَيْنَهُمْ

«Aralarında merhametlidirler» (48 - Feth: 29) âyet-i celîlesinin mânâsında iyileri kötülerine, kötüler de iyilerine duâ eder, demiştir. Meselâ Resûl-i Ekrem'in ümmetinin sâlihleri, diğer sâlih kimseleri gördükleri zamân:

«Allah'ım! Bu zâta kısmet ettiğin bu hayrı, hakkında mübârek kıl ve bu iyiliklerin devâmını nasib et. Bizi de iyiliklerinden bereketlendir». Kötü kimseleri gördüğü zamân ise:

«Allah'ım! Bunu hidâyete ulaştır, kusûrlarını bağışla ve suçmelerini mağfiret et» diye duâ ederler. İşte aralarındaki şefkat ve merhametleri budur, demiştir.

Yine müslümânların haklarından ki, kendisi için sevdiğini onlar için de sevmek, kendisi için hoşlanmadığını onlar için de hoş görmemektir. Nûman b. Beşîr (R.A.) (589) Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber veriyor:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَشَرَاحِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا
أَشْتَكَى غَضُو مِنْهُ تَدَاعَى سَائِرُهُ بِالْحُمَّى وَالسَّهَرِ

Mü'minlerin birbirlerine karşı sevgi ve acımaları, bir cesed gibidir. Cesedin bir uzvu rahatsız olunca bütün cesed uykusuz ve huzûr-

(588) Bu hadisi, «Firdevs» sâhibi zikretti.

(589) Ensar'ın Hazreç kabilesindendir. Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicretinde, Ensar'da doğan ilk çocuktur. Resûl-i Ekrem'in vefâtında sekiz yaşında idi. Muâviye zamanında 9 ay kadar Kûfe Vâliliği yapmıştır. 65 Hicri'de ölmüştür.

suz olup, onun tedâvisi ile meşgûl olduğu gibi, müslümânlar da böyle birbirine yardıma koşmalıdır» (590).

Ebû Mûsâ ei - Eş'âri'nin (R.A.) rivâyetine göre de, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا ۝

«Mü'minler, birbirini bağlayıp destekleyen bir binanın taşları gibidir» (591).

Sözü ve işi ile kimseye eziyet etmemek de müslümânın haklarındandır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَبَدَنِهِ ۝

«Müslümân, elinden ve dilinden müslümânların emin olduğu kimsedir» (592).

Yine faziletleri emrettiği uzun hadîsinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur.

فَإِنْ لَمْ تَقْدِرْ فَدَعْ النَّاسَ مِنَ الشَّرِّ فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ

«Şâyet iyilik yapmağa gücün yetmiyorsa, hiç olmazsa kötülük etme. Kötülük etmemek de, nefsin için verilmiş bir sadakadır» (593).

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

أَفْضَلُ الْمُسْلِمِينَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَبَدَنِهِ ۝

«Müslümânların en efdâli, elinden ve dilinden müslümânların emin olduğu kimsedir» (594). Bir başka rivâyette de Resûl-i Ekrem:

(590) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(591) Buhârî ile Müslim, rivâyet etmişlerdir.

(592) Buhârî ile Müslim. Abdullâh b. Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(593) Buhârî ile Müslim. Ebû Zer'den rivâyet etmişlerdir.

(594) Buhârî ile Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.

أَتَذَرُونَ مِنَ الْمُنِمْ؛ فَقَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ الْمُنِمْ مَنْ سَلِمَ
 الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ قَالُوا فَمِنْ الْمُؤْمِنِ؟ قَالَ مَنْ
 آمَنَهُ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ قَالُوا فَمِنْ الْمُهَاجِرِ؟ قَالَ
 مَنْ هَجَرَ الشُّوْءَ وَاجْتَنَبَهُ وَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ
 أَنْ يَسْلَمَ قَلْبُكَ لِلَّهِ وَيَسْلَمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِكَ وَيَدِكَ

— (Gerçek) müslümân kimdir bilir misiniz? buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— Allah ve Resûlü bilir, dediler. Resûl-i Ekrem:

— (Gerçek) müslümân, müslümânların, elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir, buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— Ya Resûlallah! Mü'min kimdir? diye sordular. Resûl-i Ekrem:

— (Gerçek) mü'min, mü'minlerin mal ve canlarını kendisine emniyet ettikleri kimsedir, buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— Muhacir [hicret eden] kimdir? diye sordular. Resûl-i Ekrem:

— Kötülükleri terkedip onlardan uzaklaşan kimsedir, buyurdu.

Bir başkası da:

— İslâm nedir? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Kalbin, Allah için selâmet bulup, müslümânların da dilinden ve elinden selâmet bulmalarıdır, buyurdu (595).

Mücâhid anlatıyor: Cehennem halkı öyle şiddetli uyuz hastalığına yakalanırlar ki, bütün etleri kemiklerinden sıyrılır. Bunlara:

— Bu hastalıktan rahatsız oluyor musunuz? diye sorduklarında, onlar:

— Evet, diye cevâb verirler. Kendilerine:

— İşte bu, dünyâda mü'minlere verdiğiniz eziyetin cezâsıdır, denilir. Resûl-i Ekrem:

لَقَدْ رَأَيْتَ رَجُلًا يَتَقَلَّبُ فِي الْجَنَّةِ فِي شَجَرَةٍ قَطَعَهَا عَنْ ظَهْرِ الطَّرِيقِ
 كَأَنَّهُ تَوَدَّى تَسْلِيمًا

«Adanın birini, insanların gelip geçmelerine mâni olan bir ağa-

(595) Taberânî ve Hâkim, Fudâle'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir.

cı yoldan kaldırıp attığı için Cennet içerisinde zevk ve safâda gördüm» (596) buyurmuştur.

Ebû Hüreyre (R.A.) diyor ki: Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.):

* — Ya Resûlallah! Bana faydalı olacak bir ameli öğretir misin? dedim. Resûl-i Ekrem:

إِغْزِلِ الْأَذَى عَنْ طَرِيقِ الْمُسْلِمِ

«Müslümânlara eziyet verecek şeyleri yollardan kaldır» (597) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ زَحَرَ عَنْ طَرِيقِ الْمُسْلِمِ شَيْئًا يُؤْذِيهِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِهِ
حَسَنَةً وَمَنْ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ حَسَنَةً أَوْجَبَ لَهُ بِهَا الْجَنَّةَ

«Müslümânlara eziyet veren şeyi yoldan kaldırıp atan kimseye Allahu Teâlâ bir hasene yazar. Her kime ki Allahu Teâlâ bir hasene yazarsa, o hasene sâyesinde onu Cennet'e kor» (598).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَرْقُوعَ مُسْلِمًا

«Müslümânı korkutmak, müslümâna helâl olmaz» buyurmuştur.

Diğer hadîsde şöyle buyurulmuştur:

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُبَيِّنَ إِلَى أَخِيهِ يَنْظُرُ وَتُؤْذِيهِ

«Eziyet veren bir bakışla müslümâna işaret etmek, müslümân için helâl olmaz» (599).

(596). Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(597) Müslim, Ebû Berze'den rivâyet etmiştir.

(598) Ahmed b. Hanbel, Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(599) İbn Mübarek «Zühde»ünde Hamza b. Ubeyd'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّ اللَّهَ يَكْرَهُ أَذَى الْمُؤْمِنِينَ هـ

«Allahu Teâlâ, mü'minlere eziyeti kerih görür» (600) buyurmuştur.

Rebi b. el - Haysem: «İnsânlar iki sınıftır: Bir kısmı mü'mindir, ona eziyet etme. Bir kısmı da câhildir, onu hiç karşına alma» demiştir.

Müslümân haklarından birisi de; her müslümâna tevâzû göstermek, böbürlenmemektir. Zirâ Allahu Teâlâ, sallana sallana gezen kibirli insânları sevmez. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ مَعَالَى أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لَا يَفْخَرَّ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ هـ

«Allahu Teâlâ bana, tevâzû etmenizi bildirdi! Sakın kimse kimseye övünmesin» (601). Bununla berâber kendisine böbürlenene kimseye aldırış etmemelidir. Zirâ Allahü Teâlâ Resûl-i Ekrem'e:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ هـ

«Affa sarıl, mârûf ile emret ve câhillerden yüz çevir» (7 - A'râf: 199) buyurmuştur.

Abdullah b. Ebi Evfâ (602): «Resûl-i Ekrem herkese karşı tevâzû gösterir, fakir ve yoksullarla gezerek ihtiyâçlarını giderirdi» demiştir.

Müslümân haklarından birisi de; lehde konuşulan sözleri dinleyip sâhiblerine ulaştırmaktan kaçınmaktır. Zirâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

(600) İbn Mübârek «Zühâ»ünde İkrime b. Halid'den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

(601) Ebû Dâvud ve İbn Mâce İyad b. Cemmaz'dan sahih sened ile rivâyet etmiştir.

(602) Halid b. el - Hars el - Eslemi'nin oğlu Alkame'dir. Ashâbdandır. Hüdeybiye musâlahasında bulunmuştur. Resûl-i Ekrem'den sonra uzun yıllar yaşamış. Hicrî 87'de ölmüştür. Kûfe'de ölen sahâbilerin en sonuncusudur.

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَاتٌ هـ

«Koğucular Cennet'e giremez» (603) buyurmuştur.

Nahiv âlimlerinden Halil b. Ahmed şöyle demiştir:

«Sana koğuculuk yapan, bir gün senin için başkasına da yapar; başkasından sana söz getiren, senden de başkasına götürür».

Müslümân haklarından biri de; darıldığı kimseye üç günden fazla küskün durmamaktır. Eba Eyyûb el-Ensâri'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ
هَذَا وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ هـ

«Bir müslümânın din kardeşini üç gün üç geceden fazla terk edip dargın durması helâl olmaz. Öyle ki, iki mü'min birbirine kavuşurlar da birisi yüzünü şu tarafa, öbürüsü öte tarafa çevirir. Halbuki bunların hayırlısı önce selâm vermeğe başlayanıdır» (604).

Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ آقَالَ مُسْلِمًا عَذْرَتَهُ آقَالَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Yaptığı alış - verişde pişmân olan bir müslümânın pişmânlığını kabûl eden kimsenin, Allahı Teâlâ kıyâmette hatâlarını bağışlar» (605) buyurmuştur.

İkrime (R.A.), Allah (c.c.) Teâlâ'nın Hz. Yusuf'a: «Kardeşlerini bağışlamandan ötürü dünya ve âhirette kadrini yücelttim» buyurduğunu söylemiştir.

İbn Abbas'ın (R.A.) âzâdlısı İkrime (R.A.) Hz. Âişe'nin (R. anha) şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

«Resûl-i Ekrem şahsına yapılan hiç bir kötülüğün intikamını almamıştır. Ancak Allah'a karşı yapılan hürmetsizliklerde, Allah için, intikam almıştır.»

İbn Abbas (R.A.) şöyle demiştir:

«Kendisine haksızlık yapanı bağışlayan kimsenin, Allah şerefini yükseltir».

(603) Buhâri ile Müslim Hüzeyfe'den rivâyet etmişlerdir.

(604) Buhâri ile Müslim Ebû Eyyûb'dan rivâyet etmişlerdir.

(605) Ebû Dâvud ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

Resûl-i Ekrem bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ وَمَا زَادَ اللَّهُ رَجُلًا يَعْقُو إِلَّا عِزًّا وَمَا مِنْ أَحَدٍ
تَوَاضَعَ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ ۝

«Sadaka, maldan bir şeyi azaltmaz. Allahu Teâlâ bir kulun şerefini (başkalarını) affı sebebiyle mutlaka yükseltir. Allah için tevâzû eden kimseyi de mutlaka yükseltir» (606).

Müslümân haklarından birisi de: Gücü yettiği kadar herkese iyilik ve ihsân etmektir. Ali, babası Hüseyin'den, o da babası Ali'den (Allah her üçünden de râzı olsun) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur.

اِصْنَعِ الْمَعْرُوفَ فِي أَهْلِهِ وَفِي غَيْرِ أَهْلِهِ فَإِنْ أَصَبْتَ أَهْلَهُ فَهُوَ أَهْلُهُ
وَإِنْ لَمْ تُصِبْ أَهْلَهُ فَأَنْتَ مِنْ أَهْلِهِ ۝

«Ehli olsun olmasın, sen iyilik yap. Eğer ehlini bulursan ne güzel; ehlini bulamazsan, sen iyilik yapmanın ehli olursun» (607).

Yine Ali'den gelen rivâyette, Resûl-i Ekrem:

رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الدِّينِ التَّوَدُّ إِلَى النَّاسِ وَاصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ إِلَى كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ

«İmandan sonra aklın başı, herkes ile dostluk kurmak ve herkese iyilik yapmaktır» (608) buyurmuştur.

Ebû Hüreyre (R.A.) şöyle demiştir:

«Resûl-i Ekrem, her kimin elinden tutarsa, adam bırakmadan, o bırakmazdı. Kimsenin önüne doğru ayaklarını uzatmazdı. Konuşan kimseye yönelir ve sözü bitirmeden ayrılmazdı».

Müslümân haklarından birisi de; müsâade almadan evine girmemektir. Üç def'aya kadar kapıyı çalabilir, üçüncüde de müsâade edilmezse geri döner. Nitekim Ebû Hüreyre (R.A.), Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber veriyor:

(606) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(607) Dârekutnî «E! - İhsâde zikretmiştir.

(608) Taberânî «Evsatında, Hallabî «Tarihü't - Talibinde ve Ebû Nâim «Hilye'de rivâyet etmiştir.

الْأَسِنَّةُ ثَلَاثٌ فَأُولَى لَيْسَنُصُونُ وَالثَّانِيَةُ لَيْسَنُصَلِّحُونَ
وَالثَّالِثَةُ يَأْذَنُونَ أَوْ يَرْذَوْنَ ۝

«İzin talebi üç def'adır. Birincide susar ve gelenin kim olduğunu öğrenmek için dinlerler, ikincide hazırlanır, üçüncüde kabul veya reddederler» (609).

Müslümân haklarından birisi de: Herkes ile hoş geçinmek ve herkese anlayışına göre muâmele yapmaktır. Câhile ilimden, ümmîye fıkıhtan, dili dönmeyene edebiyâttan dem vürma; hem ona, hem de kendisine eziyet etmekten başka bir şey değildir.

Müslümân haklarından birisi de: Büyüklerine hürmet ve saygı, küçüklerine şefkat göstermektir. Câbir'den (R.A.) rivâyete göre, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يُوقِرْ كَبِيرًا وَلَمْ يَرْحَمْ صَغِيرًا ۝

«Büyüklerimize saygı göstermeyip, küçüklerimize merhamet etmeyenler bizden değildir» (610).

Yine Resûl-i Ekrem:

مِنْ أَجْلِ اللَّهِ إِكْرَامُ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ ۝

«Yaşlılara saygı göstermek, Allahu Teâlâ'yı tâzimdendir» (611) buyurmuştur.

Büyüklerle saygı göstermenin tamâmı, müsâadeleri olmadan huzurlarında söz söylememektir. Câbir'in (R.A.) beyânına göre; Cuheyne kabilesinden bir hey'et Resûl-i Ekrem'i ziyârete geldi. Konuşmak için içlerinden bir genç hazırlanınca, Resûl-i Ekrem:

مَنْهَ قَائِمَ الْكَبِيرِ ۝

«Sen dur, büyüğünüz nerde? O konuşsun» (612) buyurdu. Yine hadîsde:

(609) Darekutni «İfrat»da; Buhâri ile Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.

(610) Taberânî «Evsat»ında; Ebû Dâvud ve Buhâri'ye göre «Edeb»de Abdullah b. Ömer'den hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

(611) Ebû Dâvud hasen isnâd ile, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyet etmişlerdir.

(612) Hâkim rivâyet etti ve sahih olduğunu söyledi.

مَا وَقَرَّ سَابٌّ شَيْخًا إِلَّا قَبِضَ اللَّهُ لَهُ فِي سِنِهِ مِنْ بُوقِرَةٍ ۝

«Yaşlılara saygı gösteren kimseye, ihtiyârladığı zamân, Allahu Teâlâ, saygı gösterecek kimseler yaratır» (613). Bu, saygı gösteren kimsenin uzun ömürlü olacağına da bir müjdedir. Yaşlılara saygıyı, Allahu Teâlâ ancak uzun ömürlü olanlara nasib eder. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكُونَ الْوَلَدُ غَضًا وَالطَّرْقُ قِظًا وَتَفِضَ إِلَيْنَا مَرُ
فِضًا وَتَغِضَ إِلَيْنَا مَرُ غَضًا وَيَجْرِي الصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ وَالْكَبِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ ۝

«Evlâd babasına hışmetmedikçe, yağmur azalmadıkça, kötü ve alçak kimseler çoğalmadıkça, iyiler azalmadıkça, küçükler büyüklerin yüzüne durmadıkça, iyilerin karşısına kötüler çıkmadıkça Kıyâmet kopmaz» (614).

Çocuklara karşı mülâyim ve yumuşak davranmak, Resûl-i Ekrem'in güzel âdetlerindendi. Resûl-i Ekrem bir yolculuktan döndüğü zamân, çocuklar onu karşılar, o da onların yanında dururdu. Sonra onlara emir verir, onlar da mübârek sırtına ve omuzlarına atlarlar ve onlardan bâzılarını Ashâb'a havâle ederdi. Sonra çocuklar birbirlerine, Resûl-i Ekrem seni arkasında, beni ise kucağında taşıdı; diğerleri de, beni sırtına aldı, seni başkalarına gönderdi diyerek aralarında övünürlerdi. Ad koymak ve hayır duâda bulunmak için, çocukları Resûl-i Ekrem'e getirirlerdi. Resûl-i Ekrem de çocuğu kucağına alır ve çocukların bâzan akıttıkları da olurdu. Bunu gören Ashâb bağırınca, Resûl-i Ekrem:

«Çocuğu ürkütüp akıtmasına mâni olmayın» (615) buyurur ve işini bitirinceye kadar çocuğu serbest bırakırdı. Sonra duâ eder ve adını kordu. Çocuğun akıtmasına aldırış etmediği için, sâhibi sevinirdi. Onlar gittikten sonra sidiği yıkardı.

Müslümân komşu haklarından birisi de: Her zamân herkese karşı güler yüzlü, tatlı ve yumuşak davranmaktır. Birgün Resûl-i Ekrem Ashâbına:

(613) Tirmizi Enes'den rivâyet etti. Hasen olduğunu söyleyenler var.

(614) Müslim, Âişe'den rivâyet etmiştir.

(615) Haraiti «Mekârim-i Ahlâk»da Âişe'den; Taberânî, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

أَنْذَرُونِ عَلَى مَنْ حَرَّمَ النَّارَ؟ قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ
عَلَى الَّذِينَ يَسْهَلُ الْقَرِيبُ لَهُ

— Cehennem'in kimlere harâm olduğunu bilir misiniz? diye sor-
du. Ashâb:

— Allah ve Resûlü bilir, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Herkese yumuşak davranan, cana yakın olan kimselerdir, bu-
yurdu (616).

Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyur-
muştur:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ السَّهْلَ الطَّلُوقَ الْوَجْهَ

«Allahu Teâlâ yumuşak, mülâyim, tatlı ve güler yüzlü insanları
sever» (617).

Ashâb'tan bir zât Resûl-i Ekrem'e: «Beni Cennet'e koyacak bir
ameli bana öğret» deyince, Resûl-i Ekrem:

إِنْ مِنْ مُوجِبَاتِ الْمَغْفِرَةِ بَدَلُ السَّلَامِ وَحُسْنُ الْكَلَامِ

«Herkese selâm vermek ve güzel konuşmak, mağfiretin sebeple-
rindendir» (618) buyurdu.

Abdullah ibn Ömer (R.A.) şöyle demiştir: İyilik kolay bir şeydir:
Güler yüz ve hoş sözlü olmaktır.

Yine Resûl-i Ekrem bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ غَمْرَةٍ فَزَنْ لَمْ يَجِدْ فِي كَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ

«Kendinizi, bir hurmanın yarısı ile de olsa Cehennem'den koru-
yun. Bunu da bulamayan, tatlı söz ile kendisini korusun» (619).

(616) Tirmizî, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

(617) Beyhakî «Şuabü'l-İman»da rivâyet etmiştir.

(618) İbn Ebî Şeybe «Müsnef»inde, Taberânî ve Haraitî «Mekârim-i Ahlâk»da,
Beyhakî «Şuabü'l-İman»da Hanîl b. Yezid'den isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmişlerdir.

(619) Buhârî ile Müslim, Adîy b. Hâtem'den rivâyet etmişlerdir.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَعُرْفًا يُرَى ظُهُورُهَا مِنْ بَطُونِهَا وَبَطُونُهَا مِنْ ظُهُورِهَا

«Cennet'te öyle köşkler var ki, içi dışından, dışı da içinden görünür». Bunu duyan bedevî: «Onlar kimindir, ya Resûlallah?» deyince, Resûl-i Ekrem:

لَمِنْ أَطَابَ الْكَلَامَ وَأَظْمَعَ الطَّعَامَ وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامُ

«Güzel konuşan, yemek yediren ve insânlar uykuda iken namâz kılanlar içindir» (620) buyurdu.

Muaz b. Cebel diyor ki: Resûl-i Ekrem bana:

أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَصِدْقِ الْحَدِيثِ وَوَقَاءِ الْعَهْدِ وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ وَتَرْكِ الْخِيَانَةِ وَحِفْظِ الْجَارِ وَرَحْمَةِ الْيَتِيمِ وَلِينِ الْكَلَامِ وَبَذْلِ السَّلَامِ وَخُضْنِ الْمَنَاجِ

«Ya Muaz! Allah'tan korkmak, doğru konuşmak, ahde vefâ, emâneti edâ, hıyâneti terk, komşuyu korumak, öksüze acımak, yumuşak konuşmak, herkese selâm vermek ve kanadları alçaltmağı (yâni te-vâzû göstermeği) sana tavsiye ederim» (621) buyurmuştur.

Enes'den (R.A.) rivâyete göre: Bir gün Resûl-i Ekrem'e —yanında daha başkaları olduğu hâlde— bir kadın gelerek:

— Ey Allah'ın Resûlü! Sizinle bazı husûsları görüşmek istiyorum, dedi. Resûl-i Ekrem:

أَجْلِسِي فِي آيَةِ نَوَاحِي النِّكَاحِ شِئْتَ أَجْلِسِ إِلَيْكَ

— «Arzû ettiğin yeri tensîb et; ben seni orada dinlerim» (622) buyurmuş ve kadının uygun gördüğü yere giderek, derdini dinleyip, isteğini yerine getirmiştir.

Vehb b. Münebbih şöyle diyor:

«Beni İsrail'de bir zât haftada bir def'a iftâr etmek üzere, yetmiş yıllık ömrünü oruçla geçirmiştir. Bu âbid, şeytânların insânları

(620) Tirmizi, Ali'den rivâyet etti.

(621) Hıraîti «Mekârim-i Ahlâk» da, Beyhaki «Zühde» ünde ve Ebû Nâim «Hilye» de rivâyet etmişlerdir.

(622) Hadisi Müslim rivâyet etmiştir.

nasıl sapıttıklarını kendisine göstermesini Allahü Teâlâ'dan niyâz etmiştir. Aradan uzun zaman geçtiği hâlde dileği yerine gelmeyince, düşünmüş ve kendi kendine: «Her hâlde Allah'a karşı işlediğim kusûrlarımı öğrenmem, hakkımda daha hayırlı olur.» demiş. Bunun üzerine Allahu Teâlâ kendisine bir melek göndermiş ve melek kendisine şöyle demiş: «Allahu Teâlâ sana şöyle buyuruyor: "Şu sözün, geçmişteki âdetlerinden benim için daha sevimlidir"». Bununla beraber, Allahu Teâlâ gözünden perdeyi kaldırmış ve "Gözünü aç da şeytânların insânları nasıl sapıttıklarını gör" dedi. Adam, şeytanların yeryüzünü istilâ ettiklerini, sineklerin hücûmuna uğrayan bir insânın hâli gibi, insânları sardıklarını görünce:

— Allah'ım! Bunların şerrinden kim kurtarabilir? dedi. Allahu Teâlâ:

— Şübheli şeylerden çekinin, yumuşak davranan ve alçak gönlü olan kimseler, bunların şerrinden kurtulur, buyurdu».

Müslümân haklarından birisi de: Verdiği sözde durmaktır. Resûl-i Ekrem bir hadisinde:

الْعِدَّةُ عَظِيمَةٌ هـ

«Va'ad ettiğin, bir atıyyedir» (623) buyurmuştur. Diğer bir hadisinde de şöyle buyurmuştur:

الْعِدَّةُ دِينٌ هـ

«Söz vermek, borçlanmak demektir» (624). Bir başka hadisinde de:

ثَلَاثٌ مَن كُنْتَ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى هـ

«Üç şey münâfıkda bulunur: Konuştuğu zamân yalan söyler, va'ad ettiği zamân sözünde durmaz, itimâd edildiği zamân hıyânet eder» (625) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem:

ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا تَمَنَّاهُ خَانَ هـ

(623) Taberânî «Evsat» ında Kabas b. Uğeym'den rivâyet etmiştir.

(624) Taberânî. «Evsat» ve «Esgar» ında Ali ve İbn Mes'ûd'dan rivâyet etti.

(625) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

Üç haslet her kinde bulunursa, oruç tutsa ve namâz kılsa da yine münâfıktır» (626) buyurduktan sonra, yukardaki üç vasfı saymıştır.

Müslümân haklarından birisi de: Herkese karşı insâflı davranmak ve kendisine yapılmasından hoşlandığı muâmeleyi başkalarına yapmaktır. Resûl-i Ekrem bir mübârek sözünde şöyle buyurmuştur:

لَا يَسْتَكْمِلُ الْعَبْدُ الْإِيمَانَ حَتَّى يَكُونَ فِيهِ ثَلَاثُ خِصَالٍ الْإِنْصَافُ
مِنَ الْأَقْبَارِ وَالْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِهِ وَبَذْلُ السَّلَامِ ۝

«Üç haslete sâhib olmadıkça kişinin imanı olgunlaşmaz: Yoktan infâk etmek (yâni muhtâç olduğu hâlde Allah için vermek), insâflı olmak ve herkese selâm vermektir» (627):

Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَرْحُزَ عِزَّ النَّارِ وَيَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَلْيَأْتِهِ مَنِيتُهُ وَهُوَ شَهِدٌ
أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَلْيُؤْتِ إِلَى النَّاسِ مَا
يُحِبُّ أَنْ يُؤْتِيَ إِلَيْهِ ۝

«Cehennem'den uzaklaşıp Cennet'e girmeyi isteyen, son nefesinde şehâdet kelimesini getirerek hayâta gözlerini kapasın ve kendisine yapılmasını sevdiği şeyi insânlara yapsın» (628) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ! أَحْسِنْ مَجَاوِرَةً مَنْ جَاوَرَكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا وَ
أَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا ۝

«Ey Ebû'd - Derdâ! Etrâfında bulunanlarla güzel komşuluk et ki,

(626) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir. Yalnız «Oruç tutsa da Namaz kılsa da» ziyâdesi Buhâri'de yok, Müslim'dedir.

(627) Haraiti «Mekârim-i Ahlâk»da Ammar b. Yasir'den ve Buhâri de buna mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir.

(628) Müslim, Abdullah b. Amr b. el - Âs'dan, ayrıca Haraiti «Mekârim-i Ahlâk»da rivâyet etmişlerdir.

mü'min olası, kendin için sevdiğini insânlar için de sev ki müslim olası» (629).

Hasan-ı Basrî şöyle diyor:

«Allahü Teâlâ, Âdem Aleyhisselâma dört haslete sâhib olmasını emretmiş ve bütün iyi vasıfların bu dört haslette olduğunu bildirmiştir. Bunlardan biri benim, diğeri senin için; üçüncüsü ikimiz arasında ortak ve dördüncüsü de senin ile diğeri insânlar arasında ortak olanıdır.

Birincisi: Bana ibâdetle hiç bir şeyi ortak koşmamandır.

İkincisi: Yapmış olduğun amelindir; en dar gününde o amelin mükâfatını sana veririm.

Üçüncüsü: Senin duâ etmen ve Benim de duâna icâbet edip, istediğini vermemdir.

Dördüncüsü: İnsânların ne şekilde sana arkadaş olmalarını arzu ediyorsan, senin de onlara öyle davranmandır.

Mûsâ aleyhisselâm Allahu Teâlâ'ya:

— Rabbim! Kullarının en âdili kimdir? diye sordu. Allahü Teâlâ:

— İnsâflı olanıdır, buyurdu.

Müslümân haklarından bir diğeri de; vaziyetine göre herkese saygı göstermek ve lâıyk olduğu mevki vermek.

Rivâyete göre; Hz. Âişe (R.A.) bir yolculukta istirahat etmekte iken kapısına bir dilenci geldi. Hz. Âişe:

— Verin bir parça ekmek de gitsin, buyurdu. Biraz sonra bir atlı, acıktığı için, yemek istemek üzere çadırının önüne geldi. Hz. Âişe:

— Çadırın odasına yemeğe dâvet edin, buyurdu. Bunun üzerine Hz. Âişe'ye:

— Bunların ikisi de Allah'ın kullarıdır; birini bir parça ekmekle savdın, diğeri de yemeğe dâvet ettin. Bu müsâvat mıdır? dediler.

Hz. Âişe:

— Allahu Teâlâ yarattığı insanlara ayrı ayrı mevki bahşetmiştir. Herkesin mevkiine saygı göstermek vazifemizdir. Asıl gâye, geleni memnûn etmektir. Dilenci, bir parça ekmekle memnûn olur fakat acıkmış bir yolcuya dilenci muâmelesi yapmak doğru olmadığı gibi, ona eziyet olurdu, buyurdu.

Rivâyete göre: Resûl-i Ekrem (S.A.V.), zevce-i muhteremelerinden birinin evine gitti. Ashâb-ı Kirâm da berâberinde eve girdi. Oda tıklım tıklım doldu, öyle ki, oturacak yer kalmadı. Tam bu sırada Abdullah el - Becelî de geldi. Yer olmadığı için kapının eşiği üzerinde

(629) Haraiti «Mekârim-i Ahlâk»da rivayet etmiştir. Meşhûr olanı, Ebû Hüreyre'dir.

oturdu. Bunu gören Resûl-i Ekrem, ridâsını çıkardı ve kendisine atarak: «Al, bunun üzerine otur.» buyurdu. Abdullah ridâyı alıp yüzüne gözüne sürdükten sonra: «Ben bunun üzerine nasıl otururum» diyerek tekrâr ridâyı dürdü, Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.) iâde etti, ve: «Bana ikrâm ettiğin gibi, Allahu Teâlâ da sana ikrâm etsin» dedi. Resûl-i Ekrem etrâfına bakınarak:

إِذَا أَتَاكُمْ كَرِبَةٌ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ هـ

«Bir kabilenin ileri gelen adamı size geldiği zamân, ona ikrâm edin» (630) buyurdu.

Bunun gibi eski dostlarına da ikrâm etmesi lâzımdır. Rivâyete göre bir gün Resûl-i Ekrem'e süt annesi geldi. Resûl-i Ekrem, ridâsını altına döşeyerek:

«Anneciğim! Hoş geldiniz, buyurun oturun» demek sûretiyle hâl ve hâtırını sordu, sonra da:

«Bir emrin varsa söyleyin yapalım» buyurdu. Kadın: «Havazin harbinde esir edilen akrabalarım Sa'd oğullarını senden istemeğe geldim.» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

«Benim ve Haşim oğullarının hisselerine düşenleri serbest bırakıyorum» buyurdu. Bunu gören Ashâb-ı Kirâm: «Bizim elimizde olanları da bahsettik.» dediler. Ayrıca Resûl-i Ekrem, kendisine bir hizmetçi ve yine kendi hissesine düşen bir pehmâneği de hediye etti ve memnûn ederek geri çevirdi. Sonra da Hz. Osmân (R.A.) kendi hilâfeti zamânında bunu yüzbin dirheme almıştır (631). Her ne zamân Resûl-i Ekrem'in meclisine birisi gelip oturacak yer bulamadığı zamân, Resûl-i Ekrem hemen üzerinde oturduğu sergiyi gelenin altına sererdi. Gelen adam oturmak istemeyince de zorla oturturdu.

Müslümân haklarından birisi de, imkân nisbetinde müslümânları barıştırmak ve aralarını bulmaktır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَلَا أُخِيرُكُمْ بِأَفْضَلِ مِنْ دَرَجَةِ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَالصَّدَقَةِ؟ قَالَوْا بَلَى
قَالَ إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ هـ

«Size; Namâz kılmak, Oruç tutmak ve sadaka vermekten daha faziletli bir dereceyi bildireyim mi?» buyurdu. Ashâb-ı Kirâm: «Evet bildir, Ya Resûlallah» deyince, Resûl-i Ekrem:

(630) Hâkim, Câbir'den rivâyet etti.

(631) Ebû Dâvud ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, sahih olduğunu söyledi.

«İki kişi arasını bulmak ve düzeltmektir. Zirâ ara bezukluğu, dini kökünden yokeder» (632) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem:

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ هـ

«En faziletli sadaka, iki kişi arasını bulmaktır» (633) buyurmuşlardır. Enes (R.A.) diyor ki:

Bir gün Resûl-i Ekrem'in huzûrunda oturuyorduk. Resûl-i Ekrem, fındık dişleri görülecek şekilde gülümsedi. Hz. Ömer: «Anam babam size fedâ olsun, ya Resûlallah, sizi güldüren ne idi?» diye sordu. Resûl-i Ekrem:

رَجُلَانِ مِنْ أُمَّتِي جَنَبَا بَيْنَ يَدَيَّ رَبِّ الْعِزَّةِ فَقَالَ أَحَدُهُمَا يَا رَبِّ خُذْ لِي
مَظْلَمَتِي مِنْ هَذَا فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى رُدَّ عَلَى أَخِيكَ مَظْلَمَتَهُ فَقَالَ يَا رَبِّ لَوْ
يَبْقَى لِي مِنْ حَسَنَاتِي شَيْءٌ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِطَالِبٍ كَيْفَ تَصْنَعُ بِأَخِيكَ وَأَمْرِي
لَهُ مِنْ حَسَنَاتِهِ شَيْءٌ فَقَالَ يَا رَبِّ فَلْيَحْمِلْ عَنِّي مِنْ أَوْزَارِي شَيْءًا فَاصْتُ عَيْنًا
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبُكَاءِ فَقَالَ إِنَّ ذَلِكَ لَيَوْمٌ عَظِيمٌ يَوْمٌ يَحْتَاجُ
النَّاسُ فِيهِ إِلَى أَنْ يُحْمَلَ عَنْهُمْ مِنْ أَوْزَارِهِمْ قَالَ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى آمِنُ
لِلظَّالِمِ أَنْ يَرْفَعَ بَصْرَكَ فَانْظُرْ فِي الْجَنَانِ فَقَالَ يَا رَبِّ أَرَى مَدَائِنَ مِنْ فِضَّةٍ وَ
قُصُورًا مِنْ ذَهَبٍ مُكَلَّلَةً بِالنُّوْلِ لَوْلَا لِي نَبِيٌّ هَذَا أَوْلَا لِي صِدِّيقٌ أَوْلَا لِي
شَهِيدٌ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى هَذَا لِمَنْ أَعْطَى الثَّمَنَ قَالَ يَا رَبِّ وَمَنْ يَمْلِكُ
ذَلِكَ قَالَ أَنْتَ تَمْلِكُهُ قَالَ بِمَاذَا يَا رَبِّ قَالَ بِعَفْوِكَ عَنْ أَخِيكَ
قَالَ يَا رَبِّ قَدْ عَفَوْتُ عَنْهُ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى خُذْ بِسِدِّ أَخِيكَ فَادْخِلْهُ
الْجَنَّةَ ثُمَّ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ هـ

(632) Ebû Dâvud ve Tirmizî. Ebû'd - Derdâ'dan rivâyet ettiler. Tirmizî, sahihtir. dedi.

(633) Taberânî «Kebirinde Abdullah b. Amr'dan rivâyet etti.

«Ümmetimden iki kişi Allahu Teâlâ'nın huzûruna çıktı. Birisi:

— Allah'ım! Bu adamdan hakkımı al ve bana ver, dedi. Allahu Teâlâ o adama:

— Hakkını ver, buyurdu. Adam:

— Ya Rabbi! Bir iyiliğim kalmadı, ne vereyim? dedi. Allahu Teâlâ hak sâhibine:

— Ne yapacaksın? Bu adamın iyilikten hiç bir şeyi kalmadı, buyurur. Hak sâhibi:

— Bâri günâhlarımı alsın, ya Rab! der, buyurdu ve sonra da ağlayarak: O gün öyle büyük bir gündür ki, o günde başkalarının günâhlarını yüklenmek şöyle dursun, insân kendi günâhının yükünden kurtulmağa muhtâç olduğu bir gündür. Resûl-i Ekrem devamla: Allahu Teâlâ hak sâhibine:

— Başını kaldır, gözünü aç ve Cennet'in şu muhteşem köşklerine bak, buyurur. Hak sâhibi:

— Ya Rab! Cennet'te gümüşten şehirler; inci ve pırlantalarla işlenmiş altundan köşkler görüyorum. Bunlar hangi şehid, hangi sıddik veya hangi Peygamberindir, diye sorar. Allahu Teâlâ:

— İşte o gördüğün göz kamaştırıcı köşkler, bedellerini ödeyenler içindir, buyurur. Adam:

— Ya Rab! Bunların bedellerini kim ödeyebilir ki? der. Allahu Teâlâ:

— Sen ödeyebilirsin, buyurur. Hak sâhibi:

— Neyim var ki, ben bunları nasıl alabilirim der. Allahu Teâlâ:

— Hakkını bu kardeşine bağışlamakla, bunlara mâlik olursun, buyurur. Adam:

— Bahsettim, ya Rab! deyince, Allahu Teâlâ:

— Haydi, arkadaşının elinden tutup berâberce Cennet'e girin, buyurur. Sonra Resûl-i Ekrem devamla:

— Allah'tan korkun ve aralarınızı düzeltmeğe çalışın. Zirâ Allahu Teâlâ Kıyâmet gününde sizin aranızı düzeltir» (634) buyurdu.

Diğer bir hadîsde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ بِكَذَّابٍ مِّنْ أَصْلَحَ بَيْنَ اثْنَيْنِ فَقَالَ خَيْرًا

«İki kişi arasını bulmak için hayırlı sözler söyleyen yalancı değildir» (635). Bu hadîs-i şerif, ara bulmanın vücûbuna delâlet etmekte-

(634) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»da. Hâkim Ebû Ya'la el - Mûsılî'den rivâyet ettiler. Hâkim sahihtir, dedi.

(635) Buhârî ile Müslim. Ümmü Gülsüm binti Akabe b. Ebi Muayl'tan rivâyet etmişlerdir.

dir. Zirâ yalanı terk etmek vâcibtir. Bir vâcib ise ancak kendisinden daha kuvvetli bir vâcib ile düşer. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

كُلُّ الْكَذِبِ مَكْنُوبٌ إِلَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ فَإِنَّ الْحَرْبَ خُدْعَةٌ
أَوْ يَكْذِبَ بَيْنَ اثْنَيْنِ فَيُضْلِحَ بَيْنَهُمَا أَوْ يَكْذِبَ لِامْرَأَةٍ
لِيَرْضَاهَا

«Bütün yalanlar yazılır, ancak savaşta yapılan propagandaları yazılmaz. —Çünkü harp, bir taktiktir— Veyâ iki kişinin arasını düzeltmek için yalan konuşmak veyâ âilesini memnûn etmek için yalan söylemek, aleyhinde yazılmaz» (639).

Müslümân haklarından birisi de, dîn kardeşinin kusûrlarını gizlemektir. Hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَتَرَ عَلَى مُسْلِمٍ سَرَّهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

«Müslümânın kusûrlarını gizleyen kimsenin, Allahu Teâlâ dünyâ ve âhirette kusûrlarını örter» (637). Diğer hadiste şöyle buyurulmuştur:

لَا يَسْتُرُ عَبْدٌ عَبْدًا إِلَّا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Bir kulun aybını örten kimsenin, Allahu Teâlâ Kıyâmette kusûrlarını örter» (638).

Ebû Said el-Hudri'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

لَا يَرَى الْمُؤْمِنُ مِنْ أَخِيهِ عَوْرَةً فَيَسْتُرُهَا عَلَيْهِ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ

(636) Harâîlî «Mekârim-i Ahlâk» da Nevvas b. Sem'andan rivâyet etti. Aynı Tirmizî'de de vardır.

(637) Müslim. Ebû Hüreyre'den; ayrıca yine Buhâri ile Müslim İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(638) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

«Kardeşinin bir kusûrunu görüp gizleyen her mü'min Cennet'e girer» (639).

Maiz, başından geçen bir mâcerayı Resûl-i Ekrem'e anlatınca, Resûl-i Ekrem:

لَوْ سَرْتَهُ بِتَوْبِكَ كَانَ خَيْرًا لَكَ

«Eğer onu elbisen ile örtsen ve gizlesen, senin için daha iyi olurdu» (640). Bu bize şunu gösteriyor ki: İnsân başkalarının kusûrunu örteceği gibi, kendi kusûrlarını da gizlemesi lâzımdır. Ebû Bekir (R. A.) şöyle buyurmuştur:

«İçki içen bir adama rastlasam, Allahu Teâlâ'nın onu benden saklamasını; bir hayırsıza rasgelsem, yine onu benden gizlemesini arzu ederdim».

Hiz. Ömer (R.A.) Hilâfeti esnâsında zamân zamân gece teftişlerine çıkardı. Bir gece gezintisinde, zina hâlinde iki kişiyi yakaladı. Ertesi gün halka hitâben şu konuşmayı yaptı:

«İmâm (yâni kendisi) bir erkeğin bir kadın ile zina ettiğini görür ve görüşüne dayanarak, onlara zinanın cezası olan haddi tatbik ederse, buna ne dersiniz?» Oradakiler:

— İmâmımız ve Halitemizsin! Madem ki gözün ile gördün, cezâyı tatbîke selâhiyyettârsın, dediler. Hiz. Ali (R.A.):

— Hayır, sen buna selâhiyetli değilsin. Şâyet böyle bir şey yaparsan sana had icrâ edilir. Çünkü Allahu Teâlâ bu husûslarda dört şâhid istemiştir, dedi. Hiz. Ömer (R.A.), bir müddet bekledikten sonra aynı suâli tekrârlardı ve Hiz. Ali de aynı müdâfaayı yaptı. Hiz. Ömer bu sözü ile her hangi bir zinayı haber vermek değil, böyle bir selâhiyete sâhib olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Kendisi tereddüt ediyordu. Sonunda Hiz. Ali'nin (R.A.) fikrini benimsedi.

İşte bu anlattığımız, dinin; fuhşiyâtın gizlenmesini istemekte olduğunun en kuvvetli delilidir. Fuhşiyâtın en fenâsı ise zınadır. Halbuki burada âdil olan dört kişinin bıçak kına girer gibi görmelerini şart koşturmuş ki, buna da imkân yok gibidir. Yalnız hâkim'in bunu bilmesi kifâyet etmez. Cezaların en büyüğü olan recmî koyarak fuhuş ve zina yolunu kapatmaktaki hikmetine bak ve sonra da Cenab-ı Hakk'ın âsi kulları üzerine gerdiği örtünün kesafetini gör ki, günahın meydana çıkmaması hususunda yolu nasıl daraltmıştır...

(639) Taberânî «Evsatında ve «Sağırında; Harâitî «Mekârim-i Ahlâkıta rivâyet etmişlerdir.

(640) Ebû Dâvud, Nesefî, Naim b. Hizal'den; Hâkim de Hizal'in kendisinden rivâyet etti ve «sâhihtir» dedi.

Dört kişi görmedikten sonra teşhîrine imkân vermeme, teşhîrden siyânettir. Dünyâda bizi teşhîrden koruyan Allahu Teâlâ'dan, bütün gizli işlerin açığa çıkacağı tüyler ürpertici Kıyâmet gününde bu lû-tûf ve keremini bizden esirgememesini diler ve umarız. Zîrâ hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

إِنَّ اللَّهَ إِذَا سَتَرَ عَلَى عَبْدٍ عَوْرَتَهُ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يَكْشِفَهَا
فِي الْآخِرَةِ وَإِنْ كَشَفَهَا فِي الدُّنْيَا فَهُوَ أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يَكْشِفَهَا مَرَّةً أُخْرَى

«Dünyâda kulunun kusûrunu gizleyen Allahu Teâlâ, âhirette onu gizlemek bakımından daha keremlidir. Dünyâda bir def'a teşhîr ettiği kimseyi âhirette bir daha rezil etmekten daha keremlidir» (641).

Abdurrahman b. Avf (R.A.) şöyle diyor:

«Bir gece Hz. Ömer ile teftişe çıktık. Gezerken bir evde ışık gördük, pencereye yaklaşıncâ, kapısı kilitli odada karışık ve gürültülü seslerin geldiğini gördük. Hemen Hz. Ömer elimden tutarak:

— Burası kimin evidir, biliyor musun? diye benden sordu. Ben:

— Bilemiyorum, dedim. Hz. Ömer:

— Burası Rebîa b. Ümeyye b. Halef'in evidir. Görüyorsun ya bunlar içki içiyorlar; bunlara ne yapalım ne dersin? dedi. Ben:

— Benim anladığım, biz Allahu Teâlâ'nın:

وَلَا تَجَسَّوْا

«Birbirinizin gizli hâllerini araştırmayın» (49 - Hücûrât: 12) diye yasak ettiği bir kusûr işlemekteyiz, dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer, hemen geri çekildi ve oradan uzaklaştı.

Bu ve benzeri vak'alar, dâimâ kusûrları örtmenin gerekli ve kusûr aramanın yasak olduğuna delâlet etmektedir. Zîrâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Muâviye'ye (R.A.):

إِنَّكَ إِنْ تَتَّبَعْتَ عَوْرَاتِ النَّاسِ أَفْسَدْتَهُمْ أَفْسَدَتْ نَفْسُهُمْ

«Şâyet sen, insanların kusûrlarını ve gizli hâllerini araştırırsan, onları ifsâd etmiş ve ifsâdlarına sebep olmuş olursun» (642) buyurdu.

(641) Tirmizi. İbn Mâce ve Hâkim Ali'den rivâyet ettiler. Hâkim, Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir, dedi. Müslim'in bu meâlde ayrı bir rivâyeti vardır.

(642) Ebû Dâvud, sahih sened ile Muâviye'den rivâyet etmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بَلِيسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قَلْبِهِ لَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ يَتَّبِعْ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ يَبِيعْ اللَّهُ عَوْرَتَهُ
وَمَنْ يَبِيعْ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَلَوْ كَانَ فِي جَوْفِ بَيْتِهِ ۝

«Ey dili ile iman edip, imanları kalblerine nüfûz etmeyen topluluk! Müslümânları çekiştirmeyin, gizli hâllerini araştırmayın; zîrâ dîn kardeşinin gizli hâllerini araştıran kimsenin, Allahu Teâlâ gizli hâllerini araştırır ve evinin içinde de olsa kusûrlarını meydâna çıkararak onu rezil eder» (643).

Hız. Ebû Bekir (R.A.) şöyle demiştir:

«Tek başıma bir adamın bir cinâyet işlediğini görsem; ne bu adama cezâ vermeğe kalkışır, ne de başkasını, kendisine bu cinâyeti göstermek için, çağırırım».

Zâtın biri de şöyle diyor: «Abdullah b. Mes'ûd'un meclisinde otururken, bir adam berâberinde birisi olduğu hâlde içeri girdi ve arkadaşının sarhoş olduğunu söyledi. Abdullah b. Mes'ûd (R.A.) adamın ağzını koklattırdı ve içkili olduğu anlaşılnca, sarhoşluğu geçinceye kadar adamı tutukladı. Sonra bir odun parçası getirtti, dallarını yoldurdu ve cellâda: «Bu adama içkinin cezâsı olan kamçıları vur» dedi. Adamın sırtında bir kaba kaftan veya yünden bir elbise olduğu hâlde cezâ tatbîk edildi. Sonra dama:

— Sen bunun nesi olursun? diye sordu. Adam:

— Amcası olurum, deyince Abdullah:

— Edebe riâyet etmediğin gibi, adamın kusûrunu da gizlemedin diye ona itapta bulundu ve devâmla:

Haber verilen bir haddi icrâ etmek, İmâm için zarûridir, fakat Allah affeder ve affedenleri sever dedikten sonra:

وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا ۝

«Affetsin ve vaz geçsinler» (24 - Nûr: 22) âyet-i kerîmesini okudu. Daha sonra devâmla şöyle dedi: Resûl-i Ekrem'in, hırsızın elini ilk kestirdiği vakti hatırlıyorum, benzi sararmışdı. Oradakiler:

(643) Ebû Dâvud, Ebû Bürde'den isnâdı ceyyid ile rivâyet etmiştir. Tirmizî de hasen olduğunu söyleyerek, İbn Ömer'den benzerini rivâyet etmiştir.

— Bu hâdiseye üzülmüş görünüyorsunuz? dediklerinde, Resûl-i Ekrem:

— Niçin üzülmeyeyim, din kardeşlerinize karşı şeytânlara yardımcı olmayın, (644) buyurdu. Bunun üzerine oradakiler:

— O hâlde bağışlasaydın, dediklerinde, Resûl-i Ekrem:

— Sultânlara yaraşan, kendilerine intikal eden cinâyetlerin cezasını vermektir. Fakat Allahu Teâlâ affeder ve affı sever, buyurdu ve:

وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ

«Affetsin vaz geçsinler, Allahu Teâlâ'nın sizi mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah mağfiret ve merhamet edicidir» (24 - Nûr: 22) Ayet-i celllesini okudu.

Diğer rivâyette de, bu ilk bilek kesme hâdisesinde Resûl-i Ekrem o kadar üzülmüş ve benzi solmuştu ki, âdeta yüzüne kül serpilmiş gibi idi.

Yine rivâyete göre, Hz. Ömer (R.A.) Medine'de gece teftişine çıktığı bir sırada, bir evde türkû söylenmekte olduğunu duydu. Pencereye yaklaşıncı içerde yanında bir kadın ve içki bulunan bir adamı gördü ve:

— Ey Allah'ın düşmanı! Senin bu isyânını Allahu Teâlâ'nın gizleyeceğini mi sandın? diyerek çıkışmağa başlayınca, adam:

— Ey mü'minlerin Emiri! Dur, acele etme; ben bir kusûr işledimse sen üç kûsur işledin, dedi. Bunlardan birincisi: Allahu Teâlâ:

وَلَا تَجَسَّوْا

«Tecessüs etmeyin» (49 - Hücûrât: 12) buyurduğu hâlde, sen casusluk yaptın. İkincisi: Allahu Teâlâ:

وَلَيْسَ الْبِرَّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهِمْ

«Evlere, arkalarından dolaşıp, pencere ve deliklerden bakmak, iyilik değil» (2 - Bakara: 189) buyurduğu hâlde, kapıdan gelmedin de pencerelerden baktın. Üçüncüsü: Allahu Teâlâ:

(644) Hâkim rivâyet etti ve isnâdının sahîh olduğunu söyledi.

لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ هـ

«Başkalarının evlerine girmeyin» (24 - Nûr: 27) buyurduğu hâlde, selâm vermeden, izin almadan içeri girdin, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:

— Seni affedersem, ne gibi iyilikde bulunursun? diye sordu. Adam:

— Beni bağışlarsan, bir daha bu işe dönmem, dedi. Hz. Ömer de oradan ayrıldı.

Adamın biri Abdullah b. Ömer'e (R.A.):

— Ey Abdurrahman'ın babası! Kıyâmet gününde necvâ yâni Allahu Teâlâ'nın kulunu gizlice hesâba çekmesi hakkında Resûl-i Ekrem ne buyurdu, nasıl işittin? Bunu bize anlatır mısın? dedi. Abdullah:

Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu işittim:

إِنَّ اللَّهَ لَيُدْخِلُنِي مِنْهُ الْمُؤْمِنِينَ فَيَضَعُ عَلَيْهِ كِفَّةً وَلَيَسِّرُهُ مِنَ النَّاسِ
فَيَقُولُ اتَّعَرِفُ ذَنْبَ كَذَا؛ اتَّعَرِفُ ذَنْبَ كَذَا؛ فَيَقُولُ نَعَمْ يَا رَبِّ
حَتَّى إِذَا أَقْرَهُ بِذُنُوبِهِ فَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ قَدْ هَلَكَ قَالَ لَهُ يَا عَبْدِي
إِنِّي لَمْ أَسْتُرْهَا عَلَيْكَ فِي الذَّنْبِ إِلَّا وَأَنْتَ أَرِيدُ أَنْ أَغْفِرَ هَذَا لَكَ الْيَوْمَ فَيُحْطَى
كِتَابَ حَسَنَاتِهِ ۝ وَأَمَّا الْكَافِرُونَ وَالْمُتَّقُونَ فَيَقُولُ لَا شَهَادَ
هُؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ هـ

— Allahu Teâlâ mü'min kuluna rahmeti ile yaklaşır ve onu rahmeti ile örterek şöyle buyurur:

— Ey kulum! Şu şu günâhlarını hatırlıyor musun? Kul:

— Evet, diyerek bütün günâhlarını itirâf edince helâk olduğunu görür. Bunun üzerine Allahu Teâlâ:

— Ey Kulum! Onları dünyâda gizlediğimin sebebi, seni bugün mağfiret etmem içindir, buyurur. Ve hasenât defteri eline verilir. Kâfir ve münâfıklara gelince: herkesin huzûrunda: «İşte bunlar, Allah'a karşı yalan söylediler, Allah'ın lâneti zâlimleredir» denir. (645).

Yine Resûl-i Ekrem:

كُلُّ أُمَّتِي مَعَاذِيَ إِلَّا النُّجَّاهِرِينَ وَإِنَّ مِنَ النُّجَّاهِرَةِ أَنْ يَفْكَرَ
الرَّجُلُ الشَّوْءَ سِرًّا ثُمَّ يُخْبِرَ بِهِ

«Bütün ümmetim affedilir ancak âşikâre günâh işleyenler affedilmez. Gizli isyân ettiği hâlde bunu haber verenler, âşikâre günâh işlemiş gibidir» (646) buyurulmuştur.

Diğer haberde şöyle vârid olmuştur:

مَنْ اسْتَمَعَ خَبَرَ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صَبَّ فِي أُذُنِهِ أَلَانُكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Bir kavmin konuştuklarını —hoşlanmadıkları hâlde— gizlice dinleyen kimsenin, Kıyâmet günü kulağına kurşun akıtılır» (647).

Müslümân haklarından birisi de, insânları çekiştirmeden ve sû-i zandan kurtarmak için, kendisinin töhmet yerlerinden uzak kalmasıdır. Zirâ onların, onun hakkında dedi - kodu etmeleri ile Allah'a isyân etmiş olmalarına kendisi sebep olduğu için, bu cürümde onlara ortak olur. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

«Allah'tan başka yalvardıklarına (yâni taptıkları putlara, heykellere) sövmeyin ki, onlar bilmeyerek aşırı gidip Allah'a sövmesinler» (6 - En'am: 108).

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Ashâb-ı Kirâma:

كَيْفَ تَرَوْنَ مَنْ يُسُبُّ أَبَوَيْهِ؟ فَقَالُوا وَهَلْ مِنْ أَحَدٍ يُسُبُّ أَبَوَيْهِ؟ فَقَالَ
نَعَمْ يُسُبُّ أَبَوَيْ غَيْرِهِ فَيُسَبُّونَ أَبَوَيْهِ

— Anne ve babasına sövenleri nasıl bulursunuz? buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

(646) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(647) Buhâri İbn Abbas'dan merfû ve mevkûf olarak ve aynı şekilde Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

— Ana ve babasına söven de olur mu? demeleri üzerine, Resûl-i Ekrem:

— Evet, o, başkalarının anne babasına kötü söyler: Onlar da onun anne ve babasına kötü söylerler, buyurdu (648).

Enes b. Mâlik (R.A.) şöyle demiştir:

«Resûl-i Ekrem, zevcelerinden birisi ile konuşurken, oradan birisi geçiyordu. Resûl-i Ekrem, adamı çağırarak:

يَا فُلَانُ هَذِهِ زَوْجَتِي صَفِيَّةٌ هـ

— Ey kişi! Bu, benim zevcem Safiyye'dir, buyurdu. Adam:

— Meğer ben sizden şübhe mi edecektim, ya Resûlallah? Deyince, Resûl-i Ekrem:

— Kan insânın damarlarına hulûl ettiği gibi, şeytân da insâna nüfûz eder, buyurdu (649).

Başka bir rivâyette; bu geçenler iki kişi idiler, Resûl-i Ekrem itikâfta iken kendisini ziyârete gelen zevcesi Safiyye'yi kapı üzerinde yolcu ediyordu. Adamlar geçerken, Resûl-i Ekrem:

عَلَى رِسَالِكُمْ إِنَّمَا صَفِيَّةٌ هـ

— Olduğunuz gibi durun! Bu, Safiyye'dir, buyurdu ve onların mukaabelesi üzerine yukardaki cevâbı verdikten sonra:

إِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَقْذِفَ بِي قُلُوبِكُمْ شَيْئًا هـ

— Korkarım şeytan kalbinize bir şüphe sokar, buyurdu (650).

Hiz. Ömer (R.A.) şöyle demiştir:

«Töhmüt yerlerinde bulunan bir kimse, aleyhindeki dedi-kodulardan dolayı başkalarını değil, kendini levmetmelidir».

Yine Hiz. Ömer (R.A.) bir gün sokak ortasında bir kadın ile konuşan bir adamı gördü. Ona vurmak üzere kırbacını kaldırıncâ, adam:

— Bu, benim âlemdir, dedi. Bunun üzerine Hiz. Ömer:

— Kimseğin göremiyeceği tenhâ bir yer bulamadın da, bu sokak ortasına mı dikildin? buyurdu.

(648) Buhârî ile Müslim. Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(649) Müslim rivâyet etmiştir.

(650) Buhârî ile Müslim. Safiyye'den rivâyet etmişlerdir.

Müslümân haklarından birisi de, sözü geçtiği kimselere, müslümânların haklı işlerinde vâsita olarak yardım etmek ve imkân nisbetinde ihtiyâçlarını gidermek için gayret sarfetmektir. Zîrâ Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنِّي أُوْنِي وَأَسْأَلُ وَتُطَلَّبُ إِلَى الْحَاجَةِ وَأَنْتُمْ عِنْدِي فَاسْتَفْعُوا
لِتُؤْجَرُوا وَيَقْضَى اللَّهُ عَلَى يَدِي نَبِيٍّ مَا أَحَبَّ إِلَهُ

«Bana gelip benden soran ve bâzı ihtiyâç dileğinde bulunanlar olur. Yanımda bulunan sizler de onlara yardımcı olun ki, ecir kazanasınız. Allahu Teâlâ sevdiği şeyi Peygamberlerinin elinde kazâ edersin» (651).

Muâviye'nin (R.A.) rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

اسْتَفْعُوا إِلَيَّ تَوْجَرُوا إِلَيَّ أُرِيدُ الْأَمْرَ وَأُخِيرُهُ كَيْ تَسْفَعُوا إِلَيَّ فَتُؤْجَرُوا

«Bu gibi ihtiyâç için bana gelenlere siz de yardımcı olun. Ben, yapmağı murâd ettiğim bâzı işleri, sizin iltimâsda bulunup ecir kazanmanız için biraz geciktiririm» (652).

Yine Resûl-i Ekrem:

مَا مِنْ صَدَقَةٍ فَضَلَّ مِنْ صَدَقَةِ الْيَسَارِ قَبْلًا وَكَيْفَ ذَلِكَ! قَالَ الشَّقَاعَةُ
يُحَقِّنُ بِهَا اللَّهُمَّ وَتُجَرِّبُهَا الْمُنْفَعَةُ إِلَى آخِرٍ وَيُدْفَعُ بِهَا الْمَكْرُوهُ عَنْ آخِرِهِ

«Dil'in sadakasından, yâni dil ile yapılan yardımdan daha faziletli bir sadaka olamaz» buyurdu. Bunun nasıl olacağını soranlara da şu cevâbı verdi:

İltimâsda bulunmakla; çünkü bu sâyede kan dâvası önlenir, menfaat sağlanır ve zararın önüne geçilmiş olur» (653).

İkrime'nin (R.A.) İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyetinde: Bureyre'nin efendisi Mugis, seyyâh bir köle idi. Bureyre'yi Hz. Âişe satın alıp âzâd

(651) Buhâri ile Müslim, Ebû Musâ'dan rivâyet etmişlerdir.

(652) Ebû Dâvud, Nesei ve İbn Asakir, Hammâm b. Münebbih yolu ile Muâviye'den rivâyet etmişlerdir.

(653) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»da ve Taberânî «Kebir»inde Semure b. Cündüb'den rivâyet etmişlerdir.

edince, kölelikten kurtularak hürriyetine kavuştuğu için, efendisi Muğis'in göz yaşları ile ağladığını görüyorum. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Hz. Abbas'a (R.A.) hitâben:

— Muğis'in Bureyre'yi bu kadar sevdiğine ve Bureyre'nin de ona bu kadar husûmet beslediğine şaşmaz mısın? buyurduktan sonra, Bureyre'ye dönerek:

— Bu adama yeniden nikâh olur musun? Bu, senin çocuğunun babasıdır, buyurdu. Kadın:

— Eğer emredersen, hayhay, deyince, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

— Hayır, ben bir iltimâscıyım, buyurdu (654).

Müslümân haklarından birisi de, karşılaştığı kimseye — söze başlamadan önce— selâm vermek ve musâfaha etmektir [el sıkışmak]. Zîrâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ بَدَأَ بِالْكَلَامِ قَبْلَ السَّلَامِ فَلَا تَجِبُوهُ حَتَّى يَبْدَأَ بِالسَّلَامِ

«Selâm vermeden önce söze başlayan kimseye, selâm ile başlayınca kadar cevâb vermeyin» buyurmuştur.

Zâtın biri şöyle demiştir:

«İzin almadan ve selâm vermeden Resûl-i Ekrem'in huzûrına girdim. Resûl-i Ekrem:

ارْجِعْ فَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَادْخُلْ

«Geri dön! Selâmı ver, sonra içeri gir» (655) buyurdu.»

Câbir'in (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmıştır.

إِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتَكُمْ فَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ إِذَا سَمِعَ أَحَدَكُمْ لَمْ يَدْخُلْ بَيْتَهُ

«Girdiğiniz ev halkına selâm verin; zîrâ selâm verdiğiniz eve şeytân girmez» (656).

Enes (R.A.) şöyle demiştir:

«Sekiz sene Resûl-i Ekrem'in hizmetinde bulundum, bana:

(645) Hadîs-i Buhârî rivâyet etmiştir.

(655) Ebû Dâvud ve Tirmizî, Kilde b. el-Hanbel'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hasen olduğunu söyledi. Zâten vak'a sâhibi de bu râvidir.

(656) Harûrî «Mekârim-i Ahlâk»da rivâyet etmiştir.

يَا أُنْسُ اشْبِغِ الْوُضُوءَ بِرُذِّ عُمْرِكَ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ لَقِيتَهُ مِنْ أُمَّتِي تَكَرَّرُ
حَسَنَاتُكَ وَإِذَا دَخَلْتَ مَنْزِلَكَ فَسَلِّمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ يَكْرُخِرُ بَيْتُكَ هـ

«Ey Enes! Abdeste devâmı et ve abdesti güzel al ki, ömrün uzasın. Karşılaştığın herkese selâm ver ki, hasenâtın çoğalsın. Evine girdiğin zamân ehl-i beytine selâm ver ki, evinin iyiliği ve berketi artsın» (657) buyurdu.»

Enes (R.A.), Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

إِذَا التَقَى الْمُؤْمِنَانِ فَتَصَافَحَا قُيِّمَتْ بَيْنَهُمَا سَبْعُونَ مَغْفِرَةً يَنْعُ وَيَسْتُونَ
لَا خَسَنِيهَا بَشَرًا هـ

«İki mü'min karşılaşp musâfaha ettikleri zamân, aralarında, yetmiş günâhları için mağfîret bölünür. Bunun altmış dokuzu güler-yüzlü olanın, biri de diğeriindir.»

Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِحَيْتَةٍ فَخَبِّرُوا بِأَحْسَنِ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا هـ

«Size selâm verildiği zamân, onu daha güzel veya misli ile iade ediniz» (4 - Nisâ: 86).

Resûl-i Ekrem de şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تَوْمِنُوا وَلَا تَوْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا
أَفَلَا أدُلُّكُمْ عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَفَسُوا السَّلَامُ بَيْنَكُمْ

«Varlığını kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, mü'min olmadıkça Cennet'e giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de mü'min olamazsınız. İster misiniz size bir ameli bildirileyim ki, onu yaptığınız zamân birbirinizi sevmiş olursunuz? Aranızda selâmı yayınız» (658).

(657) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»da, Beyhâkî «Şuabü'l-İman»da; ayrıca Tirmizî sâhih olduğunu söyleyerek rivâyet etmişlerdir.

(658) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

Diğer bir hadîsde de:

إِذَا سَلَّمَ الْمُسْلِمُ عَلَى الْمُسْلِمِ فَرَدَّ عَلَيْهِ صَلَّاهُ عَلَيْهِ الْمَلَكَةُ سَبْعِينَ مَرَّةً

«Bir müslümân diğer bir müslümâna selâm verdiği; o da selâmı îade ettiği zamân, melek, yetmiş kere ona selâm eders» (659) buyurulmuştur.

Başka bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

إِنَّ الْمَلِكَةَ تَعَجَّبُ مِنَ الْمُسْلِمِ بِمُرَّةٍ عَلَى الْمُسْلِمِ وَلَا يَسْلِمُ عَلَيْهِ هَر

«Bir müslümân ile karşılaştığı hâlde, selâm vermeden geçen müslümâna, melekler bile şaşars» (660).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

يُسَلِّمُ الرَّكَّابُ عَلَى الْمَاشِي وَإِذَا سَلَّمَ مِنَ الْقَوْمِ وَاحِدٌ أَجْزَاءُ عَنْهُمْ

«Binitli olan, yaya olana selâm verir. Gelen cemâatten birisi selâm verirse hepsine yeter» (661).

Katâde şöyle demiştir:

«Selefin selâmı, selâm verdiği adama secde etmek idi Bize ise Allahü Teâlâ: «Es - selâmü aleyküm ve Rahmetü'llah» demeği tâlim buyurdu. Bu selâm, Cennet ehlinin selâmıdır».

Ebû İdris el - Havlânî, uğradığı bazı kimselere selâm vermezdi. Niçin böyle yaptığını soranlara şu cevâbı verirdi: «Korkarım selâm almazlar da melekler onları lânetler».

Musâfaha: Selâm ile berâber bir de el sıkışmak sünnettir. Resûl-i Ekrem'e bir zât gelerek: «Es - Selâmü aleyküm» dedi. Resûl-i Ekrem, selâmını aldıktan sonra: «Sana on sevâb var» buyurdu. Başkar birisi gelerek: «Es - Selâmü aleyküm ve Rahmetü'llah» deyince: «Sana da yirmi sevâb var» buyurdu. Üçüncü birisi de gelerek: «Es-

(659) Sâhibü'l - Fırdevs, Ebû Hüreyre'den rivâyet etti.

(660) Mehazı tesbîti edilememiştir.

(661) İmâm Mâlik «Muvatta» adlı eserinde Zeyd b. Eslem'den mürsel olarak; Ebû Dâvud da Ali hadîsinden; Buhârî ile Müslim de Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

Selâmü aleyküm ve rahmetü'llahi ve Berekâtüh» diye selâm verince: «Sana da otuz sevâb vardır» buyurdu (662).

Enes (R.A.), çocuklara da selâm verir ve Resûl-i Ekrem'in böyle yaptığını söylerdi.

Abdülhamid b. Behram şöyle demiştir:

«Bir gün Resûl-i Ekrem mescide gitmişti. Orada bulunan kalabalığa eli ile selâm verdikten sonra (Hamid, bu selâmı eli ile de göstermiştir.):

لَا تَبْدُؤُوا الْيَهُودَ وَلَا النَّصَارَىٰ بِالسَّلَامِ وَإِذَا لَقِيتُمْ أَحَدَهُمْ
فِي الطَّرِيقِ فَاصْطَرُّوهُ إِلَىٰ أَصْفَقِهِ ۝

«Yahûdi ve huristiyanlara önce siz selâm vermeyin; yollarda onlara rasladığınız zamân, çukura düşmemek ve duvara çarpmamak şartıyla onları aralayarak geçiniz» (663) buyurdular».

Ebû Hüreyre (R.A.) Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

لَا تُصَافِحُوا أَهْلَ الذِّمَّةِ وَلَا تَبْدُؤُوهُمْ بِالسَّلَامِ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فِي
الطَّرِيقِ فَاصْطَرُّوهُمْ إِلَىٰ أَصْفَقِ الطَّرِيقِ ۝

«Zimmilerle musâfaha etmeyin ve önce siz selâm vermeyin; yolda karşılaştığınız zamân, onları kenara çekilmeğe mecbûr ederek geçin».

Hiz. Âişe şöyle demiştir:

«Yahûdilerden bir cemâat Resûl-i Ekrem'in huzûruna gelerek «Es - Selâmü aleyküm [Allah'ın rahmeti üzerine olsun]» diyecek yerde, kasıtlı olarak «Es - sâmu aleyküm [ölüm üzerinize olsun]» dediler. Resûl-i Ekrem de «Aleyküm [size olsun]» buyurdu». Hiz. Âişe devâmla diyor ki: «Ben dayanamıyarak «Ve aleykümü's - sâmu ve'l-lâ'ne [ölüm ve lânet size olsun]» dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

(662) Ebû Dâvud ve Tirmizi. İmran b. Husayn'dan rivâyet ettiler. Tirmizi hasen ve garib olduğunu söyledi.

(663) Müslim. Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي كُلِّ شَيْءٍ هـ

— Ya Âişe! Allahu Teâlâ herşeyde yumuşak davranmağı sever, buyurdu. Ben:

— Onların dediklerini duymadın mı? dedim. Resûl-i Ekrem:

فَقَدْ قُلْتُ عَلَيْكُمْ هـ

— Ben de "Aleyküm [Size olsun]" diyerek, onu, onlara iade ettim ya, buyurdu» (664).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

يُسَلِّمُ الرَّابِّ عَلَى الْمَاضِي وَالْمَاضِي عَلَى الْقَائِدِ وَالْقَائِدُ عَلَى الْكَبِيرِ وَالصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ

«Binitli yaya olana; yaya, oturana; az, çoğa ve küçük, büyüğe, selâm verir».

Yine Resûl-i Ekrem:

لَا تَسَبَّهُوا بِالْيَهُودِ وَالنَّصَارَى فَإِنَّ تَسْلِيمَ الْيَهُودِ بِالْإِشَارَةِ بِالْأَصَابِعِ
وَتَسْلِيمَ النَّصَارَى بِالْإِشَارَةِ بِالْأَكْفِ هـ

«Sakin Yahûdi ve hristiyanlara benzemeyin; zîrâ Yahûdilerin selâmı, parmak işareti; Hristiyanların selâmı ise avuç işaretiyledir» (665) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى مَجْلِسٍ فَلْيُسَلِّمْ فَإِنْ بَدَأَهُ أَنْ يَجْلِسَ فَلْيَجْلِسْ ثُمَّ إِذَا
قَامَ فَلْيُسَلِّمْ فَلَيْسَ الْأَوَّلُ بِأَحَقَّ مِنَ الْآخِرِ هـ

«Bir meclise uğradığınız zamân selâm verin. Oturmak icab ediyorsa, oturduktan sonra; kalkıp giderken yine selâm verin. Birinci.

(664) Buhâri ile Müslim rivâyet etmiştir.

(665) Tirmizî, Amr b. Şuayb'den, o da babası ve dedesinden rivâyet etmiştir.

selâm, ikinci selâmdan daha mühim değildir; ikisi de aynı hükümdedir» (666).

Enes (R.A.), Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

إِذَا لَقِيَ الْمُؤْمِنَانِ فَصَافَا قُبِعَتْ بَيْنَهُمَا مَسْعُورٌ مَغْفِرَةٌ
نَسْعَةٌ وَسِتُونَ لِأَخْسَنِهِمَا بَشْرًا

«İki mü'min karşılaşıp musâfahalaştıkları zamân, aralarında yetmiş rahmet bölüşürler. Bunlardan altmış dokuzu, güler yüzlü olana, birisi de asık suratlı olana verilir» (667).

Hız. Ömer (R.A.), Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

إِذَا لَقِيَ الْمُسْلِمَانِ وَسَلَّمْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ وَ
تَصَافَا نَزَلَتْ بَيْنَهُمَا مِائَةُ رَحْمَةٍ لِلْبَادِي نِسْعُونَ وَلِلصَّاحِي عَشْرَةٌ

«İki müslümân karşılaştıklarında, birbirine selâm vererek musâfahalaşırsa, aralarına yüz rahmet iner. Bunun doksanı, önce selâm verip musâfahalaşana, onu ise musâfaha eden ikinci şahısdır» (668).

Hasan-ı Basri şöyle demiştir:

«Musâfaha sevgiyi arttırır.»

Ebü Hüreyre de (R.A.) Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

مَا مَحَبَّتَايَكُمَا بَيْنَكُمَا الصَّافَةُ

«Selâmınızın tamâmı, musâfaha ilemdir» (669).

(666) Ebû Dâvud ve Tirmizî, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasendir, dedi.

(667) Taberânî «Evsat» unda Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(668) Bezzâr Müsned'inde, Harâitî «Mekârim-i Ahlâk» da, ayrıca Beyhaki «Şuabü'l-İman» da rivâyet etmişlerdir.

(669) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk» da; ayrıca Tirmizî Ebû Umâme'den rivâyet etti.

Bir başka hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

قُبِّلَ الْمُسْلِمَ أَخَاهُ الْمُسَافِحَةَ

«Müslümânın kardeşini öpmesi, musâfahasıdır, yâni müslümânlar öpüşmez belki musâfaha ederler; musâfaha öpüşmek yerine geç» (670). Teberrük ve saygı olarak, din büyüklerinin ellerini öpmekde beis yoktur. İbn Ömer (R.A.): «Resûl-i Ekrem'in elini öperdik.» demiştir. KÂ'b b. MÂlik de: «Tebuk savaşına iştirâk edemeyişimdeki hatânın bağışlandığına dâir âyet-i celile nâzil olduğu zamân, Resûl-i Ekrem'e giderek elini öptüm» demiştir. Yine rivâyete göre: Bedevî Arabın biri Resûl-i Ekrem'e gelerek: «Ya Resûlallah müsâade buyur da elini ve başını öpeyin» dedi. Resûl-i Ekrem kendisine müsâade etti ve adam da dediğini yaptı. Ebû Ubey'de Şam'da vâli iken, Şam'a gelen Ömer b. el-Hattab (R.A.) ile karşılaşınca, musâfahalaştılar ve Ebû Ubeyde, Hz. Ömer'in elini öptü ve ağlaştılar.

Berâ b. Âzib (R.A.) şöyle demiştir:

«Resûl-i Ekrem'e abdest alırken selâm verdim. Resûl-i Ekrem abdesti bitirdikten sonra selâmımı aldı ve elini uzatarak benimle musâfaha etti. Ben de:

— Ya Resûlallah! Bu, acem âdeti değil mi? dedim. Resûl-i Ekrem:

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ إِذَا التَّقَّاهَا فَصَاحَتْ ذُنُوبُهُمَا

— Müslümânlar karşılaştıklarında musâfaha ederlerse, günâhları dökülür, buyurdu».

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِذَا مَرَّ الرَّجُلُ بِالْقَوْمِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَرَدُّوا عَلَيْهِ كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ
فَضْلٌ دَرَجَةٍ لِأَنَّهُ ذَكَرَهُمُ السَّلَامَ وَإِنْ لَمْ يَرُدُّوا عَلَيْهِ رَدَّ عَلَيْهِ
مَلَأَ حِزْبًا مِنْهُمْ وَأَطِيبُ أَوْقَالَ وَأَفْضَلُ

«Bir kimse uğradığı cemâata selâm verdiğinde, onlar selâmını alırlarsa, selâm verenin —selâmı hatırlattığı için— onlar üzerine fa-

zilet ve mükâfatı vardır. Şâyet selâmı almazlar³sa, onlardan daha hayırlı ve temiz cemâat tarafından selâmı alınır» (671).

Selâm verirken eğilmek nehyedilmiştir. Enes (R.A.), Resûl-i Ekrem'e:

— Ya Resûlallah! Selâm verdiğimiz zamân eğilelim mi? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Hayır, buyurdu. Enes:

— Öpüşelim mi? dedi. Resûl-i Ekrem:

— Hayır, öpüşmeyin, buyurdu. Enes:

— Musâfaha edelim mi? dedi. Resûl-i Ekrem:

— Evet, musâfaha edin, buyurdu (672).

Yokuluktan dönüşde, kucaklaşmak ve öpüşmek hakkında da rivâyetler vardır. Ebû Zer (R.A.) şöyle demiştir:

«Resûl-i Ekrem ile ne zaman karşılaştık, musâfaha ederdik. Hatta bir gün beni aradı, ben yoktum. Haber aldığım da doğruca ziyâretine gittim. Kendisi oturuyordu. Kucaklaştık. Kendisi çok sevinçli ve neşeli idi».

Âlimleri binitlerine bindirirken, saygı için özensizliklerinden tutmak hakkında eser vârid olmuştur. İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit'in özensizliğini tutmuş. Hz. Ömer de aynı şeyi yapmış ve «Zeyd ve Zeyd'in adamlarına, yâni ilim sâhiblerine böyle yapın» demiştir.

İkrâm kasdiyle değil de, tâzim için ayağa kalkmak da mekrûhtur. Enes (R.A.) şöyle demiştir: «Resûl-i Ekrem'den sevimli kimse yoktu. Böyle iken, hoşlanmadığını bildiğimiz için, geldiği zamân kimse ayağa kalkmazdı».

Rivâyete göre Resûl-i Ekrem:

إِذَا رَأَيْتُمُونِي فَلَا تَقُومُوا كَمَا تَضَعُ الْأَعَاجِمُ

«Acemlerin yaptığı gibi, siz de beni gördüğünüz zamân ayağa kalkmayın» (673) buyurdu.

Başka bir hadisde de şöyle buyurulmuştur:

مَنْ سَدَّ أَنْ يَمُثَلَ الرِّجَالُ فِيمَا مَا فَلَيْتُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

(671) Beyhaki sahîh sened ile İbn Mes'ûd'dan merfû olarak rivâyet etmiştir.

(672) Tirmizi rivâyet etti ve hasendir, dedi. Ayrıca Beyhaki «Şuabü'l-İman»da rivâyet etti.

(673) Ebû Dâvud ve İbn Mâce Ebû Umâme'den rivâyet etti.

«Kendisine kıyâm edilmesini seven kimse, Cehennem'deki yerine hazırlansın» (674).

Diğer bir hadîsde de:

لَا يُقِمُّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَجْلِسِهِ شَيْءٌ يَخْلِسُ فِيهِ وَلَكِنْ تَوَسَّعُوا وَنَفَسُوا

«Hiç kimse başkasını kaldırıp yerine oturmasın, ancak sıkışarak yer verin» (675) buyurulmuştur.

Ashâb-ı Kirâm, bu husûsa son derece ehemmiyet verirlerdi. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِذَا أَخَذَ الْقَوْمُ بِمَجَالِسِهِمْ فَإِنْ دَعَا أَحَدًا أَخًا مُقَرَّبًا فَلْيَسَّعْ لَهُ قَلْبًا يَتَّيَّعُ
فَإِنَّمَا هِيَ كَرَامَةٌ أَوْ كَرَامَةٌ بِهَا آخِرَةٌ فَإِنْ لَمْ يُوَسَّعْ لَهُ فَلْيَنْظُرْ إِلَى أَوْسَعِ
مَكَارٍ يَجِدُ فَلْيَخْلِسْ فِيهِ

«Mecliste olanlar yerlerini alıp oturdukları zamân, birisi bir kardeşini dâvet ederek yer verirse; o, bir ikrâmdır, onu kabûl etsin. Şâyet yer göstermese, müsâit olan bir yer bulsun ve oraya otursun» (676).

Rivâyete göre: Resûl-i Ekrem idrârını yaparken bir zât kendisine selâm verdi fakat Resûl-i Ekrem selâmını almadı. Resûl-i Ekrem, kazâ-i hâcette olan adama selâm vermeği kerih görürdü.

«Aleyke's - selâm» diye başlamak mekrûhtur. Resûl-i Ekrem'e bir kimse böyle müfred olarak «Aleyke's - selâm» deyince, Resûl-i Ekrem:

إِنَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ نَحْيَةُ الْمَوْتِ فَأَلْهَثْ لَهَا، شَيْءٌ قَلِيلٌ

«Aleyke's - selâm», ölümlere verilen selâmdır. (Çünkü onlarla mu-

(674) Ebû Dâvud ve Tirmizî Muâviye'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasendir, demiştir.

(675) Buhâri ile Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(676) Bogavî «Mücemâ's - Sahâbe»de İbn Şeybe'den rivâyet etmiştir. Râviler si-kadır.

hâfız melekler bulunmadığı için, onlar tektir.) Resûl-i Ekrem, bu sözünü üç kere tekrârladıktan sonra:

إِذَا لَقِيَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَقُلْ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحِمَهُ اللَّهُ

«Sizden biriniz kardeşine mülâki olduğu zamân “Es - selâmü aleyküm ve Rahmetü'llahi ve Berekâtüh” desin» (677) buyurdu.

Meclise gelen kimse, safda oturacak yer bulamazsa — müstehâb olan— geri dönmeyip, safın arkasında oturmaktır. Bir gün Resûl-i Ekrem Ashâb-ı Kirâm'ı ile meclisde otururken üç kişi geldi. İkisi Resûl-i Ekrem'e yöneldi, birisi bulduğu boş yere, ikincisi de safın arkasında oturdu; üçüncüsü geri dönerek gitti. Resûl-i Ekrem, konuşmasını bitirdikten son şöyle buyurdu:

أَلَا أُخْبِرُكُمْ عَنِ الثَّلاثَةِ؟ أَمَّا أَحَدُهُمْ فَأَوَى إِلَى اللَّهِ فَأَوَاهُ اللَّهُ وَأَمَّا الثَّانِي فَاسْتَحْيَا فَاسْتَحْيَا اللَّهُ مِنْهُ وَأَمَّا الثَّلَاثُ فَأَغْرَضَ فَأَغْرَضَ اللَّهُ عَنْهُ

«Size üç kişinin hâlini bildireyim mi? Birincisi Allah'a yaklaştı, Allahu Teâlâ da onu rahmeti altına aldı. İkincisi utandı ve safın arkasında kaldı, Allahu Teâlâ da ondan hayâ etti. Üçüncüsü arkaya çevirdi, Allahu Teâlâ da ondan irâz etti» (678).

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيَانِ فَيَصَاحِقَانِ إِلَّا غُفِرَ لهما قَبْلَ أَنْ يَتَفَرَّقَا

«İki müslümân karşılaşp musâfaha ettikleri zamân, onlar ayrılmadan Allahu Teâlâ onları mağfiret buyurur» (679).

(Hz. Ali'nin (R.A.) kızkardeşi Ebû Tâlib'in kızı Fahte) Ümmü-hâni (Hâni'nin annesi) Resûl-i Ekrem'e selâm verdi. Resûl-i Ekrem: — Bu kadın kimdir? diye sordu. Kendisine:

(677) Ebû Dâvud, Tirmizi ve Nesai «El - Yevm ve'l - Leyle»de İbn Cerî'den rivâyet etmişlerdir. Zâten kıssa sâhibi de odur. Tirmizi, hasen ve sahîhtir, dedi.

(678) Buhârî ile Müslim, Ebû Vâkid el - Leysi'den rivâyet etmişlerdir.

(679) Ebû Dâvud, Tirmizi ve İbn Mâce, Berâ b. Âzib'den rivâyet etmişlerdir.

— Ümmühâni'dir, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Ümmühâni merhâba, diyerek hâl ve hâtırını sordu (680).

Müslümân haklarından birisi de mümkün mertebe dîn kardeşinin; mal, can, namus ve ırzını korumak; gıyâbında onu müdâfaa etmek, huzûrunda ise yardımda bulunmaktır. İslâmî kardeşlik iktizâsı böyle hareket etmek vâcibdir. Ebû'd - Derdâ'dan (R.A.) rivâyete göre: Bir adam Resûl-i Ekrem'in huzûrunda birisinin aleyhinde konuştu. Bir başkası da adamı müdâfaa etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ رَدَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ كَانَ لَهُ حِجَابًا مِنَ النَّارِ ۝

«Din kardeşini müdâfaa eden kimseye, o müdâfaası Cehennem ateşine karşı perde olur» (681).

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ أَمْرٍ مُسْلِمٍ رَدَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ إِلَّا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَرُدَّ عَنْهُ بِرَحْمَتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۝

«Hangi bir müslümân ki, din kardeşini müdâfaa ederse, Allahu Teâlâ'nın onu kıyâmet gününde Cehennem ateşinden korumasını hak eder» (682).

Enes'in (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ ذَكَرَ عِنْدَهُ أَخُوهُ الْمُسْلِمُ وَهُوَ يَسْتَطِيعُ نَصْرَهُ فَلَمْ يَنْصُرْهُ أَذَرَ كُهُ اللَّهُ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَنْ ذَكَرَ عِنْدَهُ أَخُوهُ الْمُسْلِمُ فَنَصَرَهُ نَصَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۝

«Bulunduğu mecliste dîn kardeşinin aleyhinde konuşulurken ona yardım etmeğe ve onu müdâfaaya gücü yeterken, bu yardımda bulunmayan kimseyi Allahu Teâlâ dünyâ ve âhirette zelil eder. Yanında

(680) Müslim, Ümmühâni'den rivâyet etmiştir.

(681) Tirmîzi rivâyet etti ve hasendir, dedi.

(682) Ahmed, Esmâ b. Yezid'den; Harâitî «Meâârim-i Ahlâk»da rivâyet etmiştir. Taberânî'ye göre, Ebû'd - Derdâ'dandır. Raviler arasında Şehr b. Huşib vardır.

bir dîn kardeşinin aleyhinde konuşulurken, müdâfaasına gücü yetip de onu müdâfaa eden kimseyi de Allahu Teâlâ dünyâ ve âhirette yardımına mazhar kılar» (683).

مَنْ حَمَى عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ فِي الدُّنْيَا بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ مَلَكًا يَنْجِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
مِثْلَ مَا كَانَ

«Kim, dünyâda dîn kardeşinin şerefini korursa, kıyâmet günü Allahu Teâlâ bir melek gönderir ve melek onu Cehennem ateşinden korur» (684).

Câbir ve Ebû Tâlha'nın (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem (S.A. V.) şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ أَمْرٍ مُسْلِمٍ يَنْصُرُ مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يُنْتَهَكُ فِيهِ عِرْضُهُ وَ
يُسْتَحَلُّ حُرْمَتُهُ إِلَّا نَصَرَهُ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ فِيهِ نَصْرَهُ وَمَا مِنْ
أَمْرٍ خَذَلَ مُسْلِمًا فِي مَوْطِنٍ يُنْتَهَكُ فِيهِ حُرْمَتُهُ إِلَّا خَذَلَهُ
اللَّهُ فِي مَوْضِعٍ يُحِبُّ فِيهِ نَصْرَتَهُ

«Bir müslümânın şerefi ile oynandığı, aleyhinde konuşulduğu yerlerde, ona kim yardım ederse, Allahu Teâlâ da, yardıma muhtâç olduğu gün kendisine yardım eder. Kim, bir müslümânı topluluk içinde, aleyhinde konuşup rezil ve teşhir etmeğe kalkarsa, yardımı seveceği gün, Allahu Teâlâ da onu rezil eder» (685).

Müslümân haklarından birisi de, aksırdığı zamân «Elhamdülillâh» diyen kimseye, «Yerhamükellâh» demektir. Resûl-i Ekrem:

«Aksıran kimse "Elhamdülillâh alâ külli hâl" desin. Bunu duyan da "Yerhamükellâh" desin. Aksıran da cevâb olarak "Yehdikumulahu ve yuslihu bâleküm" desin» (686) buyurmuştur.

İbn Mes'ûd'un rivâyetinde ise, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

(683) İbn Ebi'd - Dünyâ rivâyet etmiştir.

(684) Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

(685) Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

(686) Buhârî ve Ebû Dâvud, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ
فَلْيَقُلْ مَنْ عِنْدَهُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ فَلْيَقُلْ يَغْفِرُ اللَّهُ لِي وَلَكُمْ

«Sizden biriniz aksırdığı zamân «Elhamdülillâh» desin. Yanında bulunan, «Yerhamükellâh» desin. Aksıran da «Yağfirullahu lî ve leküm» desin» (687).

Resûl-i Ekrem, aksırıp «Elhamdülillâh» diyen bir adama, «Yerhamükellâh» dediği hâlde, aksıran bir başkasına bir şey demedi. Adam:

— Ya Resûlallah! Bana niçin «Yerhamükellâh» demedin? diye sordu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «O, Allah'a hamd etti, sen ise sustun» buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem:

يُسَمِّتُ الْعَاطِسُ الْمُسْلِمَ إِذَا عَطَسَ ثَلَاثًا فَإِنْ زَادَ فَهُوَ زَكَاةٌ

«Aksıran müslümân, üç def'aya kadar aksırır (ve «Elhamdülillâh» der) se «Yerhamükellâh» denir. Üçten fazla olursa artık o, zükâmıdır [nezledir]; ona «Yerhamükellâh» demeğe lüzûm yoktur» (688) buyurdu.

Rivâyete göre: Adamın biri üç def'a aksırdı ve «Elhamdülillâh» dedi. Resûl-i Ekrem de kendisine, «Yerhamükellâh» dedi. Adam, dördüncü def'a aksırınca, Resûl-i Ekrem:

«Artık nezle olduğun anlaşıldı» (689) buyurdu.

Ebû Hüreyre (R.A.) şöyle demiştir:

«Resûl-i Ekrem, aksırdığı zamân sesini kısar, elini ağzına getirirdi. Hattâ yüzünü kapattığı da olurdu» (690).

Ebû Mûsâ el - Eş'arî şöyle demiştir:

«Yahûdiler, «Yerhamükellâh» der ümidi ile, Resûl-i Ekrem'in meclisinde aksırır dururlardı. Resûl-i Ekrem de «Yerhamükellâh [Allah sana rahmet etsin]» yerine, «Yehdikümüllâh [Allah size hîdâyet nasib etsin]» buyururdu» (691).

(687) Neseî «El - Yevm ve'l - Leyle»de, Ebû Dâvud ve Tirmizî ise, Salim b. Abdullah'tan rivâyet ettiler.

(688) Buhârî ile Müslim, Enes'ten rivâyet etmişlerdir.

(690) Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet ettiler. Tirmizî hasen ve sahih olduğunu söyledi.

(691) Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet ettiler. Tirmizî hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.

Abdullah b. Abbas b. Rebi'a, babasından şöyle anlatıyor: Adamın biri Resûl-i Ekrem'in ardında namâz kılarken aksırdı ve:

— Elhamdülillâh hamden kesiren tayyiben mübâreken fihî kemâ yerdâ rabbuna ve ba'de mâ yerdâ. Elhamdülillâhi alâ külli hâlin. (Meâli: Allah'a hamdolsun. Çok hamd, güzel hamd, bereketli hamd, Rabbimizin râzı olduğu gibi ve râzı olduktan sonra her hâl ü kârda hamd Allah'a mahsûsdur) dedi. Selâm verdikten sonra, Resûl-i Ekrem:

مَنْ صَاحِبَ الْكَلِمَاتِ! فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَرَدْتُ بِهِنِ الْآخِرَةَ
فَقَالَ رَأَيْتُنِي عَشْرَ مَلَكًا كَلَّمُونِي بِتَدْرِوْنَهَا أَيُّهُم بِكَ هَادٍ

— O sözleri söyleyen kim idi? diye sordu. Adam:

— Ben idim, bunlarla ancak hayrı murad ettim, ya Resûlallah, deyince, Resûl-i Ekrem:

— On iki meleği, daha evvel bu sözleri ben yazacağım diye müsâbaka hâlinde gördüm, buyurdu (692).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ عَطَسَ عِنْدَهُ فَسَبَقَ إِلَى الْحَمْدِ لِرَيْتِكَ خَاصِرَتُهُ هـ

«Aksırdığı zamân "El - Hamdülillâh" diyen kimse, göz ağrısı görmez» (693). Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

الْعِطَاسُ مِنَ اللَّهِ وَالتَّسَاؤُبُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَسَاءَبَ أَحَدُكُمْ
فَلْيَضَعْ يَدَهُ عَلَى فِئِهِ فَإِذَا قَالَ هَا هَا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَضْحَكُ مِنْ جَوْفِهِ

«Aksırmak Allah'tan, esnemek ise Şeytân'dandır. Sizden biriniz esnediği zamân, elini ağzına koysun. Esnerken ha ha diyenlere Şeytân içinden güler» (694).

İbrâhim Nehai: «Def'-i tabii esnâsında aksıran kişinin, içinden "El - Hamdülillâh" demesinde beis yoktur» demiştir.

(692) Ebû Dâvud, Abdullah b. Amr b. Rebi'den (R.A.), o da babasından rivâyet etti. İsnâdı ceyyid'dir.

(693) Taberânî «Evsatında ve dua faslında Ali'den rivâyet etmiştir.

(694) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiler. Fakat bu rivâyette «Aksırmak Allah'tandır.» kaydı yoktur. Bu kayıd, Tirmizî'nindir

Hasan-ı Basrî: «Bu hâlde içinden hamd etmelidir» dedi.

Ka'abü'l - Ahbar şöyle demiştir: «Mûsâ Aleyhisselâm, Allahu Teâlâ'ya:

— Ey Rabbim! Yakın mısın, Sana alçak sesle yalvarayım; yoksa uzak mısın, yüksek sesle çağırayım? dedi. Allahu Teâlâ:

— Beni zikreden kimsenin arkadaşayım, dâimâ yanıdayım, buyurdu. Mûsâ Aleyhisselâm:

— Ya Rab! Kazâyı hâcette bulunurken ve cünüblük gibi hâllerimiz olur ki, Seni anmağa utanır ve bu hâlde Seni anmağı saygısızlık sayarım, dedi. Allahü Teâlâ cevâben:

— Her hâlinde Beni an, buyurmuştur.

Müslüman haklarından birisi de; kötü bir insân ise, kötülüğüne tahammül ederek, ondan kendini korumağa gayret etmektir. Nitekim bazı kimseler: «Mü'minler ile samimî dostluk kur, kötüler ile de güzel geçinmeğe gayret et; zîrâ kötü kimse dıştaki görünüşe râzı olur» demişlerdir. Ebû'd - Derdâ (R.A.): «Biz, içimizden lânet ettiğimiz bazı kimselerin yüzüne gülerdik» buyurmuştur. Bu şekil hareket bir ri-yâ değil, belki idâre ve müdârâdır. Zarârından korktuğun kimselerle böyle hareket edersin. Nitekim âyet-i celîle'de:

إِذْفَعْ بِالْأَيِّ هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ هـ

«Kötülüğü iyilikle def'et» (23 - Mü'minûn: 96) buyurulmuştur. İbn Abbas (R.A.):

وَيَذَرُوتَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ هـ

«Ve kötülüğü iyilik ile karşılarlar» (13 - Ra'd: 22) âyet-i celle-sinin tefsirinde; kendilerine yapılan eziyet ve söylenen kötü sözleri müdârâ ve selâm vermekle karşılarlar, demiştir. Yine Allahu Teâlâ'nın:

وَلَوْلَا دَفْعُ أَهْلِ النَّكَاسِ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ هـ

«Eğer Allahu Teâlâ insanların bázısını bázısı ile def'etmeseydi» (2 - Bakara: 251) âyet-i celilesi'nin tefsirinde; korku, idâre, hayâ ve râğbet ile, diye tefsir etmiştir. Hz. Âişe (R.Anha.) şöyle demiştir: «Bir gün bir adam Resûl-i Ekrem ile görüşmek üzere, yanına girmek için izin istedi. Resûl-i Ekrem:

اِذْنُوْا لَهُ فَيَنْسِرْ رَجُلٌ الْعَبِيْرَةَ هُوَ

— İzin verin, girsin, o, kabilesinin en kötü insânıdır, buyurdu.

Adam içeri girince, Resûl-i Ekrem onunla öyle tatlı konuşmağa başladı ki, aralarında eskidenberi samimiyetin bulunduğunu sandım. Adam çıkıp gidince ben:

— Ya Resûlallah! Adam kapıya geldiği zamân böyle söyledin, adam içeri girince tatlı tatlı muhabbete başladın, bu nasıl oldu? dedim. Resûl-i Ekrem:

يَا عَائِشَةُ إِنَّ سَرَّ النَّاسِ مَنْزِلَةٌ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ شَرَكَهُ
النَّاسُ إِيْقَاءَ فَخْشٍ هـ

— Ya Âişe! Kıyâmet günü Allah katında insânların en kötüsü, fenâlığından korkularak kendisine hürmet edilen kimsedir, buyurdu (695).

Haberde şöyle vârid olmuştur.

مَا وَقَى الرَّجُلُ بِيْ عِرْضَهُ فَهُوَ لَهُ مَدَقَةٌ هـ

«Kişi şerefini ne ile korursa o, kendisi için sadakadır» (696). Eserde de şöyle vârid olmuştur:

«İşiniz ile insânlar arasına karışın fakat gönülleriniz ile herkese bağlanmayın».

Muhammed b. Hanefiyye şöyle demiştir:

«Hoşlanmadığı bir kimseden, kurtarıncaya kadar, güzel geçinemiyen kimse, akıllı sayılmaz».

Müslümân haklarından birisi de; zenginlerden ziyâde yoksullarla düşüp kalkmak, öksüzlerine iyilik yapmaktır. Resûl-i Ekrem (S.A. V.) duâsında şöyle buyurmuştur:

اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِيْ مِنْكُمْ وَاَمِتْنِيْ مِنْكُمْ وَاخْشُرْنِيْ فِيْ زُمْرَةِ السَّالِكِيْنَ

(695) Buhârî ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(696) Ebû Ya'la ve İbn Adî, Câbir'den rivâyet ettiler.

«Allah'ım! Beni fakir yaşat, fakir öldür ve fakirlerle haşret» (697).

Ka'abü'l-Ahbâr şöyle demiştir:

«O büyük mülkün sâhibi olan Süleymân Aleyhisselâm, mescide girip orada bir yoksul gördüğü zamân, hemen onun yanına sokulur ve "Bir miskin bir miskin ile oturdu" derdi». Rivâyet edilmiştir ki, Hz. İsâ Aleyhisselâmın en çok hoşuna giden söz kendisinin «ey miskin!» diye çağırılmasıydı. Ka'abü'l-Ahbâr «Kur'ân-ı Kerim'de "Ey iman şerefiyle müşerref olanlar!" hitabının Tevrat'taki karşılığı "Ey miskinler" şeklindedir. Yâni, Tevrat'ta, inananlara "Ey miskinler!" diye hitab edilirken, Kur'ân-ı Kerim'de, mü'minlere "Ey o bütün iman edenler!" diye hitab edilir...»

Ubâde b. Sâmit de şöyle demiştir:

«Cehennem'in yedi kapısı var; üçü zenginler, üçü kadınlar ve birisi de fakirler içindir».

Fudayl şöyle demiştir:

«Peygamberlerden biri:

— Ya Rab! Benden râzı olduğunu nasıl anlayayım? demiş. Allahu Teâlâ:

— Yoksullara bak, onlar senden ne ile ve nasıl râzı olurlarsa, Ben de öylece râzı olurum, buyurdu».

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadîsinde:

إِنَّاكُمْ وَمَجَالَسَةَ الْمَوْتِ قِيلَ وَمِنَ الْمَوْتِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ لَا أَغْنِيَاكُمْ

«Sakın ölülerle düşüp kalkmayın» buyurdu. «Ölüler kıymetli?» sorusuna cevâb olarak da: «Zenginlerdir» (698) buyurdu.

Mûsâ Aleyhisselâm:

— Allah'ım! Seni nerede arayayım? dedi. Allahu Teâlâ:

— Beni mahzûn gönüllerde ara, buyurdu.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadîsde şöyle buyurmuştur:

لَا تُغِيظَنَّ فَاجِرًا يَنْعَسُ فَإِنَّكَ لَا تَذَرِي إِلَى مَا يَصِيرُ بَعْدَ الْمَوْتِ فَكَانَتْ
مِنْ وَرَائِهِ طَالِبًا حَيْثُ كَانَ

(697) İbn Mâce ve Hâkim, Ebû Saïd'den rivâyet ettiler. Hâkim, sahihtir dedi. Tirmizî de Âişe'den rivâyet etti.

(698) Tirmizî rivâyet etti. Hâkim de Âişe'den rivâyet etti ve isnâdı sahihtir, dedi.

«Sakın kötü insân elindeki nimete imrenme; zîrâ onun, öldük-
den sonra neye uğrayacağını bilemezsin. Çünkü onun ardından ciddi
şekilde arayıcısı vardır» (699).

Yetime gelince: Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ ضَمَّ يَتِيمًا مِنْ ابْنِ مُسْلِمٍ حَتَّى يَسْتَفِنِي فَقَدْ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ الْبَتَّةُ

«Her kim müslümân ana ve babadan yetim kalmış bir çocuğu,
kendi kendini idâre edecek vaziyete gelinceye kadar, himâyesine alır-
sa, elbette Cennet'e girmegi hak eder» (700).

Diğer bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ كَمَا تَنِي هـ

«Ben ve öksüzü himâye eden, Cennet'te şunlar gibiyiz» (701)
buyurdu ve şehâdet parmağı ile orta parmağının arasını açarak gös-
terdi. Yâni şu iki parmak arası gibi Cennet'te birbirimize yakınız de-
mektir.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِ يَتِيمٍ سَرَحًا كَانَتْ لَهُ بِكُلِّ شَفْرَةٍ عَمْرٌ
عَلَيْهَا يَدُهُ حَسَنَةٌ هـ

«Kim şefkat ve merhametle bir yetimin başını okşarsa, elinin do-
kunduğu tüyler sayısınca sevâb alır» (702).

Diğer bir hadiste:

خَيْرُ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ وَشَرُّ بَيْتٍ
مِنَ الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ هـ

«Müslümân evlerinin en hayırlısı, içerisinde kendisine iyi muâ-

(699) Buhâri «Tarihinde; Taberânî «Evsatında ve Beyhaki «Şuabü'l-İman'da
Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(700) Ahmed ve Taberânî, Mâlik b. Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(701) Buhâri, Sehl b. Sa'd'dan; Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(702) Ahmed ve Taberânî, Ebû Umâme'den; İbn Hibbân da «Zu'afâ'da İbn
Ebi Evfâ'dan rivâyet etmişlerdir.

mele yapılan yetimin bulunduğu evdir. Müslümân evlerinin en kötüsü de kendisine haksızlık yapılan yetimin bulunduğu evdir» (703) buyurulmuştur.

Müslümân haklarından birisi de; müslümâna güzel öğüt vermek ve gönlünü hoş etmeğe çalışmaktır. Resûl-i Ekrem bir mübârek sözünde şöyle buyurmuştur:

الْمُؤْمِنُ يُحِبُّ لِلْمُؤْمِنِ كَمَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ ۝

«Mü'min, kendisi için sevdiğini din kardeşi için de sever». Diğer bir hadisde de şöyle buyurulmuştur:

لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ ۝

«Sizden herhangi biriniz kendisi için sevdiğini din kardeşi için de sevmedikçe (olgun) mü'min olmaz» (704).

Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّ أَحَدَكُمْ مِرْأَةٌ أَخِيهِ فَإِذَا رَأَى فِيهِ شَيْئًا فَلْيُحِطْهُ عَنْهُ ۝

«Siz, kardeşinizin aynasıdır. Onda (maddî ve mânevî) bir leke gördüğünüz zaman onu alıp atın» (705) buyurmuştur.

Başka bir hadisde de şöyle buyurulmuştur:

مَنْ قَضَىٰ حَاجَةَ لِأَخِيهِ فَكَأَنَّمَا خَدَمَ اللَّهَ عَشْرَةَ ۝

«Kardeşinin bir ihtiyâcını gideren kimse, ömrü boyunca Allah'a kulluk etmiş gibidir» (706).

مَنْ أَقْرَعَ عَيْنَ مُؤْمِنٍ أَقْرَعَ اللَّهُ عَيْنَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۝

«Mü'minin gözünü sevindiren kimsenin, Allahu Teâlâ kıyâmet günü gözlerini sevindirir» (707).

(703) İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den rivâyet etti.

(704) Evvelce geçmişti.

(705) Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir.

(706) Buhârî «Târîhinde; Taberânî ve Harâîti «Mekârim-i Ahlâk»da Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(707) İbn Mübârek «Zühde»ünde rivâyet etmiştir.

Diğer bir hadîsde şöyle buyurulmuştur:

مَنْ مَشَى فِي حَاجَةٍ أَخِيهِ سَاعَةً مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ قَضَاهَا أَوْ لَمْ
يَقْضِهَا كَانَ خَيْرًا لَهُ مِنْ اغْتِصَافٍ شَهْرَيْنِ هـ

«Kardeşinin işi uğrunda — ister gece ister gündüz olsun — bir saat gezen kimse; — o işi ister görsün, ister görmesin — iki ay itikâfa girmekten daha hayırlı bir hayr kazanmış olur» (708).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ فَرَّجَ عَنْ مُؤْمِنٍ مَغْشُومٍ أَوْ أَعَانَ مَظْلُومًا غُفِرَ لَهُ ثَلَاثًا
وَسَبْعِينَ مَغْفِرَةً هـ

«Bir kimsenin sıkıntı ve kederini gideren veya bir mazlûma yardım eden kimseyi, Allahü Teâlâ yetmiş üç kere mağfiret eder» (709).

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

أَنْصُرْ أَخَا ظُلُمٍ أَوْ مَظْلُومًا فَقِيلَ كَيْفَ يَنْصُرُهُ ظَالِمًا
قَالَ يَنْتَعُهُ مِنَ الظُّلْمِ هـ

«Zâlim olsun, mazlûm olsun kardeşine yardım et». Oradakiler:

— Zâlîme yardım nasıl olur? dediler. Resûl-i Ekrem:

— Onu zulmünden men'etmekle, ona yardım edersin (710) buyurdu.

Bir başka hadîsde ise, şöyle buyurulmuştur:

إِنَّ مِنْ أَحَبِّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ إِدْخَالَ الشُّرُورِ عَلَى قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ
أَوْ أَنْ يُفَرَّجَ عَنْهُ عَمَّا أَوْ يَقْضَى عَنْهُ دَيْنًا أَوْ يُطْعِمَهُ مِنْ جُوعٍ

(708) Hâkim, İbn Abbas'dan rivâyet etti ve sahîh olduğunu söyledi. Taberânî de «Evsatında biraz farklı olarak rivâyet etti.

(709) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»da; İbn Hibbân «Zu'âfâda ve İbn Adîy de Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(710) Buhârî ile Müslim, Enes'den rivâyet etmişlerdir.

«Allah katında en sevimli amel, mü'minin kalbini sevindirmek, sıkıntısını gidermek, borcunu ödemek — veyâ karnını doyurmak — tır» (711).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ حَنَى مُؤْمِنًا مِنْ مُنَافِقٍ يَعْثُ بِعَثِّهِ إِلَى اللَّهِ مَلَكًا يَوْمَ
الْقِيَامَةِ يَحْنِي لَحْمَهُ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ هـ

«Bir mü'mini, bir münâfıkın eziyetinden koruyan kimseye, Allah Teâlâ Kıyamet günü bir melek göndererek onu Cehennem ateşinden korur» (712).

Diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

خَصْلَتَانِ لَيْسَ فَوْقَهُمَا شَيْءٌ مِنَ الشَّرِّ الشِّرْكُ بِاللَّهِ وَالضَّرُّ لِعِبَادِ اللَّهِ وَ
خَصْلَتَانِ لَيْسَ فَوْقَهُمَا شَيْءٌ مِنَ الْإِيمَانِ الْإِيمَانُ بِاللَّهِ وَالنَّفْعُ لِعِبَادِ اللَّهِ هـ

«İki haslet var ki, kötülükte onlardan daha kötüsü yoktur: Allah'a şirk koşmak ve Allah'ın kullarına zararlı olmaktır. İki haslet de vardır ki, iyilikte onlardan daha üstünü yoktur: Allah'a imân etmek ve Allah'ın kullarına faydalı olmaktır» (713).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ لَمْ يَنْهَمْ لِلْبَيْلِينِ فَلَيْسَ مِنْهُمْ هـ

«Müslümânların dertleri ile alâkalanmayan onlardan değildir» (714).

(711) Taberânî «Sağır» ve «Evsat»ında İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

(712) İbn Mübarek, Ahmed, Ebû Dâvud, İbn Ebi'd - Dünyâ gıybet bahsinde ve Taberânî Sehl b. Muaz'dan rivâyet etmişlerdir.

(713) Firdevs sâhibi Hz. Ali'den rivâyet etmiştir.

(714) Hâkim, Hüzeyfe'den rivâyet etti. Taberânî de «Evsat»ında Ebû Zer'den rivâyet etmiştir.

Mârûf-ı Kerhî şöyle demiştir:

«Kim ki, her gün:

-- Allah'ım! Muhammed ümmetini ıslâh et, derse ebdâllerden sayılır». Diğer bir rivâyette: Her kim günde üç kere:

-- Allah'ım! Muhammed ümmetini ıslâh et, derse ebdâllerden yazılır.

Ali b. Fudayl, birgün gözyaşları ile ağladı. Kendisine:

— Ey Fudayl! Neden ağlıyorsun? diyenlere, Fudayl:

— Bana zulmedene ağlıyorum; yarın Allah huzûrunda yaptığı zulümden sorulacağı ân, hiç bir cevâb veremeyecek. İşte onun hâline acıdığım için ağlıyorum, demiştir.

Müslümân haklarından biri de: Hastalarını ziyâret etmektir. Yalnız müslümân olmak ve onunla tanışmak, bu hak için faziletin ihrâzı için kâfidir. Hastayı ziyâret eden az oturmalı, kendisine acıdığını hissettirmeli, hastaya sıhhat ve âfiyetle duâ etmeli ve mahrem yerlerine bakmamalıdır. İçeri girmek için müsâade isteyeceği zamân, geliş güzel kapının ortasına değil, yan tarafa durmalı, kapıyı nezâketle çalmalı, «Kapıda kim var?» diye sorulduğu zamân, «Ben» dememeli, adını söylemeli, «Ey çocuk, ey hizmetçi» diye seslenmemeli belki hamd ve tesbih ederek kendini duyurmalıdır. Bütün bunlar, ziyâretin âdâbındandır. Bir hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

«Hastayı ziyâretin tamâmı, elini hastanın alınına koyarak veyâ elinden tutarak: "Nasılsın?" diye sormaktır. Selâmlaşmanın tamâmı da musâfahadır» (715) buyurmuştur.

Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

مَنْ عَادَ مَرِيضًا قَعَدَ فِي مَخَارِفِ الْجَنَّةِ حَتَّى إِذَا قَامَ وَكَلِمَ
سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ حَتَّى اللَّيْلِ

«Hastayı ziyâret eden, Cennet bahçelerine oturmuş gibidir. Hastanın yanından ayrıldığı zamân yetmiş bin melek onun için akşam kadar mağfiret diler» (716).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

(715) Ahmed ve Tirmizi rivâyet ettiler. Başka rivâyet yolları da vardır.

(716) «Sünen» sâhibleri ve Hâkim, Hz. Ali'den riâyet etmişlerdir. İbn Mâce ve Hâkim, sahihtir, dediler. Tirmizi hasendir, dedi. Müslim'in de bu meâlde bir rivâyeti vardır.

إِذَا عَادَ الرَّجُلُ الْمَرِيضَ حَاضِرًا فِي الرَّحْمَةِ فَإِذَا قَعَدَ عِنْدَهُ قَرَّتْ فِيهِ

«Hasta ziyâretine giden kimse, rahmet deryâsına dalmış olur. Ziyâretçi hastanın yanında oturduğu zamân, rahmet deryâsına yerleşmiş olur» (717).

Bir diğer hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

إِذَا عَادَ الْمُسْلِمُ أَخَاهُ أَوْ زَارَهُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى طِبْتَ وَطَابَ مَمْسَاكَ
وَتَبَوَّأَتْ مَنَزِلًا فِي الْجَنَّةِ لَهُ

«Bir müslümân, kardeşinin iyâdet veyâ ziyâretine gittiği zamân, Allahu Teâlâ:

— Kendin de güzel, bu gidişin de güzel, buyurur. Bu vesile ile Cennet'te kendine bir yer hazırlanmış oldu, buyurur» (718).

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ بَعَثَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَيْهِ مَلَكََيْنِ فَقَالَ
أَنْظِرَا مَاذَا يَقُولُ لِعُودِيهِ فَإِنْ هُوَ إِذَا جَاؤُهُ حَمْدَ اللَّهِ وَاشْتِئَاؤَ عَلَيْهِ
رَفَعَا ذَلِكَ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ أَعْلَمُ فَيَقُولُ: لِعَبْدِي عَلَى إِنْ تَوَفَّيْتُهُ أَنْ
أَدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَإِنْ أَنَا شَفَّيْتُهُ أَنْ أُبَدِّلَ لَهُ الْخَمْسَ خَيْرًا مِنْ الْخَمْسِ
وَدَمَا خَيْرًا مِنْ دَمِهِ وَأَنْ أَكْفِرَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ

«Kul hastalandığı zamân, Allahu Teâlâ iki melek gönderir ve:

— Bakın, kulum ziyâretçilere ne diyor? buyurur. Şâyet kul hamdeder ve hâline rızâ gösterirse bu sözünü Allah'a yükseltirler. Halbuki Allahu Teâlâ onlardan daha iyi bilir. O zamân Allahu Teâlâ: “Kulumu öldüreceksem onu Cennet'e koymak; şâyet şifâ vereceksem eski

(717) Hâkim ve Beyhâki, Câbir'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim, Müslim'in şartına göre sahîh olduğunu söyledi. Başka rivâyet yolları da var.

(718) Tirmizî ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

etinden ve kılından daha iyisini ona vermek ve günâhlarını bağışlamak borcum olsun" buyurur» (719).

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُصِيبْ مِنْهُ

«Allahu Teâlâ kime hayır irâde ederse, onu ona verir» (720).

H. Osman (R.A.) şöyle buyurmuştur:

«Bir def'a hastalanmışım. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) yanıma geldi ve:

“Ya Osman! Şu duâyı oku” buyurdu» (721).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَعِذُكَ بِاللَّهِ الْوَاحِدِ الصَّمَدِ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ
وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ مِنْ شَرِّ مَا تُجَدُّ

«Bismillâhirrahmânirrahim! Seni, bir ve Samed olan Allah'a, öyle Allah ki, doğmadı, doğurulmadı. Ona biri denk olmayan Allah'a, mevcûd şerlerden sığındırıyorum».

H. Ali (R.A.) rahatsız bulunduğu bir sırada, Resûl-i Ekrem yanına gelerek:

قُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ تَجِيلَ عَافِيَتِكَ أَوْ صَبْرًا عَلَى بَلِيَّتِكَ أَوْ خُرُوجًا
مِنَ الدُّنْيَا إِلَى رَحْمَتِكَ فَإِنَّكَ سَتُعْطِي إِحْدَاهُنَّ

«Allah'ım! Senden âcil şifâ veyâ verdiği belâyâ sabır veyâ dünyâdan rahmetine göçetmeği isterim» de, emin ol bunlardan biri sana verilecektir» buyurdu (722).

Hastanın şöyle demesi de müstehâbdır:

«Çektiğim şu acıdan ve korktuklarımdan Allah'ın kudretine ihticâ eder; O'na sığınırım».

(719) İmâm Mâlik «El-Muvatta'a» adlı eserinde Ata b. Yesar'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir. İbn Abdülberr, Ebû Saïd el-Hudri'den rivâyet etmiştir.

(720) Buhâri Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(721) İbn Sünnî «El-Yevm ve'l-Leyle»de; Taberânî ve Beyhâkî «Edîyye»de hasen isnâd ile Osmân b. Affan'dan rivâyet etmişlerdir.

(722) İbn Ebi'd-Dünyâ «Maraz» kitabından başka ifade ile Enes'den rivâyet etmiştir.

Hız. Ali (R.A.) şöyle demiştir:

«Herhangi biriniz karnı ağrıdığı zamân, âilesinin nikâh parasından bir miktâr istesin ve alsın, onunla bal satın alarak yağmur suyu karıştırıp içsin». Böyle yapmakla, kolaylıkla elde edilmiş helâl ve temiz kazanç ile, temiz ve mübârek olan yağmur suyu ve şifâ olan balı bir araya toplamış olur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.), Ebû Hüreyre'ye (R.A.):

يَا أَبَا هُرَيْرَةَ لَا تُخْبِرُكَ بِأَمْرِ مُوحٍ مِنْ نَفْسِكَ بِهِ فِي أَوَّلِ
مَضْجَعِهِ مِنْ مَرَضِهِ نَجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ! قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ
قَالَ: يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ سُبْحَانَ اللَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْبَلَدِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا
فِيهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ. اللَّهُ أَكْبَرُ كَيْفًا إِنْ كُنَّا رِبَاءَ رَبِّنَا وَ
جَلَّالَهُ وَقُدْرَتَهُ يَكُلُّ مَكَانٍ، اللَّهُمَّ إِنْ أَنْتَ أَمَرْتَ ضَنْبِي لَتَقْبِضَ
رُوحِي فِي مَرَضِي هَذَا فَاجْعَلْ رُوحِي فِي زَوْجٍ مِنْ سَبَقَتْ
لَهُ مِنْكَ الْحُسْنَى وَبَايَعْتَنِي مِنَ الشَّارِكِ مَا بَايَعْتَ أَوْلِيَاءَكَ
الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنْكَ الْحُسْنَى

— Yâ Eba Hüreyre! Sana, ölüm döşegine yatan bir hastanın daha ilk günde okuması ile ateşten kurtulmağa hak kazanacağı bir duâyı öğreteyim mi? buyurdu. Ebû Hüreyre:

— Evet bildir ya Resûlallah, deyince, Resûl-i Ekrem:

— Allah'tan başka ilâh yoktur. Öldüren ve dirilten O'dur. Kendisi, ölmeyen Bir'dir. Kulların ve milletlerin Rabbi olan Allah'ı noksân sıfatlardan tenzih ederim. Her hâlde O'na; iyi, güzel ve çok hamd ederim. Allah, gerçekte her şeyden büyüktür. O'nun büyüklüğü, kudret ve celâli her yerde bellidir. Allah'ım, bu hastalığımı ölüm hastalığı ise, benim rûhumu iyilerle haşreyle. İyileri Cehennem ateşinden koruduğun gibi, beni de Cehennem ateşinden koru, desin, buyurdu (723).

(723) İbn Ebi'd-Dünyâ «Ed-Duâ ve'l-Marâm ve'l-Keffârâta»da rivâyet etmiştir.

Rivâyete göre, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

عِيَادَةُ الْمَرِيضِ بَعْدَ ثَلَاثِ فَوَاقِدٍ هـ

«Hasta, hastalandıktan üç gün sonra, ziyâret edilir ve deveyi sağarken memesine süt gelmesini bekleyecek kadar devâm eder. (Yâni ziyâret kısa olmalıdır)» (724) buyurmuştur.

Tâvus da: «Hasta ziyâretinin makbûlü, kısa olanıdır» demiştir.

İbn Abbas (R.A.) ise: «Hastayı bir def'a ziyâret sünnettir; fazlası nâfiledir» dedi. Bâzıları da: «Hasta, üç günden sonra ziyâret edilir» demişlerdir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

أَغْبُوا فِي الْعِيَادَةِ وَأَزِمْوْا فِيهَا هـ

«Hasta ziyâretine tekrâr tekrâr gidin. Fakat bunu dört gün ara ile yapın» (725).

Hastanın riâyet edeceği husûslar: Sabırlı olmak, bağırp çağırarak şikâyet etmemek, duâ etmek, tedâviden sonra Allah'a tevekkül edip şifâyı O'ndan bilmektir.

Müslümân haklarından birisi de; cenâzelerini teşyî etmektir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ شَتَّعَ جَنَازَةً فَلَهُ قَبْرًا طً مِنْ الْأَجْرِ فَإِنْ وَقَفَ حَتَّى تُدْفَنَ فَلَهُ قَبْرًا طً

«(Din kardeşinin) cenâze namâzına iştirâk eden kimseye bir kırat, cenâze defnedilinceye kadar bekleyene iki kırat sevâb vardır» (726). Buradaki kırat'ı anlatmak üzere, diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur.

الْقَبْرَاطُ مِثْلُ أَحَدٍ هـ

«Bir kırat, Uhud dağı gibidir» (727). Ebû Hüreyre (R.A.), bu ha-

(724) İbn Ebi'd-Dünyâ «Kitâbu'l-Marası»da Enes'den rivâyet etmiştir.

(725) İbn Ebi'd-Dünyâ, Câbir'den rivâyet etmiştir. Râviler arasında Ebû Ya'la da vardır.

(726) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(727) Müslim, Sevbân ve Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

disi rivâyet edip de İbn Ömer (R.A.) bunu duyduğu zaman şöyle demiştir: «Biz çok def'a kıratlarda tefrit ederdik».

Cenâzeyi teşyiden asıl maksad; müslümân haklarına riâyet, yâni müslümâna karşı yapılması gereken son vazifeyi yerine getirmek ve ölüyü görmekle kendi âkıbetinin de, bu olacağını düşünerek ibret almaktır.

Mekhûl-i Dımışkî (728) bir cenâze gördüğü zaman: «Siz sabahleyin gitmişseniz, biz de akşamleyin geleceğiz. Ortada açık bir öğüt ve sür'atlı bir gaflet vardır. Öne geçenler gider, arkadakiler aldırış etmezler» derdi.

Mâlik b. Dînar, kardeşinin cenâzesi ardından ağlayarak giderken: «Vallâhi senin âkıbetini bilmeden benim için huzûr yok. Fakat ne yazık ki, vallâhi ölünceye kadar bundan haberim olamaz» derdi.

A'meş-i Kûfi de şöyle demiştir:

«Biz cenâzelere iştirâk ederdik. Fakat kimi tâziye edeceğimizi bilemezdik. Çünkü herkes üzüntü ve keder içinde kalırdı».

İbrâhim Zeyyâd, bir kavmin bir cenâzeye fazla acıyıp üzüldüklerini görünce şöyle derdi:

«Ona o kadar acıyacağınıza biraz da kendinize acısanız, daha iyi yaparsınız. Çünkü o zât, bu ânda üç safhayı atlatmıştır. Azrâil'i görmesi, ölüm acısı ve son nefesinde imanî veya imansız gitme korkusu».

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

يَتَّبِعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثٌ فَيَرْجِعُ أَثْنَانِ وَيَبْقَى وَاحِدٌ يَتَّبِعُ أَهْلَهُ وَمَالَهُ وَ
عَمَلَهُ فَيَرْجِعُ أَهْلَهُ وَمَالَهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ

«Ölüyü üç şey tâkib eder: Âilesi, malı ve ameli. Bunlardan ikisi geri döner ve biri kalır. Âilesi ve malı geri gelir ve ameli kalır» (729).

Müslümânın haklarından birisi de: Kabir ziyâretidir. Kabir ziyâretinden maksad; ölüye duâ, ibret almak ve gönlü yumuşatmaktır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

(728) Künyesi, Ebû Abdillâh'tır. Kisrâ'nın torunlarından. Dedesi Heratlı idi. Kâbil meliklerinden bir kadın ile evlendi. sonra öldü. Kadın babasına döndü ve Şehrab'ı doğurdu. Mekhûl da orada dünyâya geldi. Oradan Sa'd b. Âs'a esir düştü. Sa'd da onu Huzeyl kabilesinden bir kadına hibe etti. Kadın, onu âzâd etti. Tabiîn ve sika'dandır. Bir çok sahâbiden rivâyet etmiştir.

(729) Müslim, Enes'den rivâyet etmiştir.

مَا رَأَيْتُ مَنْظَرًا إِلَّا وَالْقَبْرُ أَفْطَحُ مِنْهُ هـ

«Mezardan daha korkunç bir manzara görmedim; gördüğüm manzaraların en korkuncu mezardır» (730).

Hz. Ömer (R.A.) şöyle demiştir:

«Bir gün Resûl-i Ekrem ile gidiyorduk. Bir kabristana uğradık. Resûl-i Ekrem ağladı, bizler de ağladık. Sonra Resûl-i Ekrem, bize dönerek:

— Niçin ağlıyorsunuz? buyurdu. Biz:

— Sizi ağlar gördüğümüz için ağlıyoruz, dedik. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

هَذَا قَبْرُ امْتَةٍ بِنْتٍ وَهَبٍ اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي زِيَارَتِهَا فَأَذِنَ لِي
وَاسْتَأْذَنْتُهُ فَإِنْ اسْتَغْفَرَهَا قَابِي عَمَلٍ، فَأَذَرَكْنِي مَا يُدْرِكُ الْوَلَدَ مِنَ الرِّفْقِ

— Bu kabir, annem Vehb'in kızı Âmine'nin kabridir. Ziyâret etmek için Rabbımdan izin istedim, izin verdi. Kendisine duâ edip istiğfar etmem için izin istedim, fakat buna müsaade etmedi. Bundan dolayı bir evlâd rikkati ile ağladım, buyurdu (731).

Hz. Ömer (R.A.), bir mezar başında durduğu zaman, sakalı ıslanıncaya kadar ağlar ve: «Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu işittim» derdi:

إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنَازِلٍ إِلَى الْآخِرَةِ فَإِنْ نَجَّاهُ مِنْهُ صَاحِبُهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ
وَإِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ هـ

«Kabir, âhiret menzillerinin ilkidir. Kabir azâbından kurtarıp orasını kolaylıkla atlatabilen için ondan sonrası daha kolay geçer. Şâyet burada kurtaramazsa sonu daha da zorlaşır» (732).

Mücâhid şöyle demiştir:

«Âdem oğluna kabrinin ilk söyledikleri sözler şunlardır: Ben kurt

(730) Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim, Osmân'dan rivâyet ettiler. Hâkim, isnâdının sahih olduğunu söyledi.

(731) Müslim, Ebû Hüreyre'den muhtasar olarak rivâyet etmiştir.

(732) Tirmizî rivâyet etmiştir. İbn Mâce hasen, Hâkim ise sahih olduğunu söylemiştir.

ve haşarat yeriğim, ben yalnızlık yeriğim, ben garib ve karanlık yeriğim. Bunlara karşı ne hazırladın?»

Ebû Zer (R.A.) de şöyle demiştir:

«En yoksul ve muhtâç olduğum günü size anlatayım mı? O, kabre konduğum ilk gündür».

Ebû'd-Derdâ (R.A.), ekseriyâ mezarlıkta otururdu. Sebebini sorduklarında şöyle derdi: «Öyle kimselerle oturuyorum ki, onlar bana hem âhiretimi hatırlatıyorlar, hem de yanlarından ayrıldığım zaman, aleyhimde konuşuyorlar».

Hâtem-i Esamm: «Kabristana uğradığı hâlde ölümler için duâ etmeyen ve kendi hâlini düşünmeyen kimse, hem ölümlere, hem de kendine hıyânet etmiş olur» demiştir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ لَيْلَةٍ إِلَّا وَيُنَادِي مُنَادٍ أَهْلَ الْقُبُورِ مَنْ تَغِطُونَ؟ قَالُوا تَغِطُ
أَهْلَ الْمَسَاجِدِ لَا تَهْتُمُ بِصُومُومِنَ وَلَا نَفُومِنَ وَيُصَلُّونَ وَلَا تُصَلِّي
وَبِذِكْرُونِ أَفَّ وَلَا تَذْكُرُهُ

— Her gece bir münâdi ölümlere şöyle nidâ eder:

— Kimlere gıpta edersiniz? Ölümler:

— Câmilerde bulunanlara gıpta ederiz; çünkü onlar oruç tutar, biz tutamayız, namâz kılar biz kılamayız, Allah'ı anarlar biz anamayız, diye cevâb verirler (733).

Sufyân-ı Sevri şöyle demiştir:

«Mezarı düşünüp endişesini gizleyen ve ona göre hazırlanan kimse, orayı Cennet bahçelerinden bir bahçe olarak bulur. Mezarı düşünmeyen ve ondan gaflet eden kimse ise, orasını bir Cehennem çukuru olarak bulur».

Rebî b. Haysem, evinde bir mezar kazırdı. Kalbi katılaştığı zaman, kabre girer, bir saat kadar orada yatar. Sonra:

رَبِّ اِزْجِعُونِي لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ

«Rabb'im beni dünyâya geri çevir, umulur ki terk ettiğim (servet) ile sâlih amel işlerim» (23 - Mü'minûn: 99 - 100) Âyet-i celîlesini

okur ve çıkardı. Çıkınca da kendi kendine: «Ey Rebî! Bak, geri çevirildin. Geri çevirilmeyeceğin ân gelmeden iyi amellerde bulun» derdi.

Meymûn b. Mihran şöyle demiştir: «Ömer b. Abdülazîz ile bir kabristana uğradık. Ömer, mezarları görünce ağladı ve: "Ey Meymûn! Şu gördüğün kabristan, babalarım Emevilerin kabristanıdır. Sanki dünyaya hiç gelmemiş ve dünyâ lezzetlerini tatmamışlardır. Hepsi geldi geçti. Şimdi toprak altında cesedlerini kurtlar yemektedir" diyerek ağlamasına devam etti. Sonra da: "Vallahi, Allah'ın azâbından emin olarak burada kimlerin yattığını bilemem" dedi».

Tâziye edenin vazîfesi; boynunu bükmek, fazla konuşmamak, gülmemek ve hüznünü izhâr etmektir.

Cenâzeyi teşyiin âdâbı: Huşû içinde bulunmak, fazla konuşmamak, ölümü düşünmek, ölümü hatırlamak, ona hazırlanmak, cenâzenin önünden gitmek (734); ayrıca cenâzeyi sür'atle götürmek ki, bu sünnettir.

İşte buraya kadar anlattıklarımız, bütün insânlar için, muâşeret âdâbıdır. Bu anlattıklarımızın hülâsası şudur:

Ölü olsun diri olsun hiç kimseyi küçük görme; küçük gördüğün ânda helâk olursun. Şâyet bu adamı kötü bir kimse olarak tanıyor-
san, ne mâlûm, belki sonunda sen kötü olarak ölürsün, o da iyi olarak ölür. Dünyâlık bakımından da kimseye heves etme; çünkü Allah katında dünyâ ve dünyâda olan her şey değersizdir. Dünyâ ehline heves ettiğin ân; dünyâyı büyüttmüş, Allah'ın nazarında ise düşmüş olursun. Dünyâlık elde etmek için dininden fedakârlık etme; böyle yapmakla dünyâlığı olanların da gözünde küçülmüş; hem dünyâ hem de dininden olmuş olursun. Şâyet dünyâlıklarına nâil olursan, iyiyi verip kötüyü almış olursun ki, bu alışverişinde de aldanmış olursun. Onlara açıkça husûmet de besleme; sonra müşkil vaziyete düşersin. Onların dini kaybolur. Ancak bu gibilerin gayr-i meşrû ve kötü işlerini gördüğün zaman, onların bu kötü işlerine buğzet ve isyânları sebebiyle uğrayacakları ilâhî âzâbtan dolayı onlara acı; varacakları Cehennem onlara yeter, senin daha fazla kin tutmana lüzum yok. Onların samimî olmayan sevgi ve alâkalarına bel bağlama; bu gibi hareketlerinde samimî olanlarını arasan ancak yüzde birini bulursun; belki onu da bulamazsın. Hâlimden onlara şikâyet etme; Allah seni onlara havâle eder, sonra daha çok perîşan olursun. Gıyâbında da göründükleri gibi olmalarını bekleme; çünkü bu boş bir ümidir. Onlardan bir şey bekleme; onlardan bir şey ummak, insanı zillete düşürür.

(734) Cenâzenin önünde gitmek, Şâfiîlere göredir. Hanefîlere göre, önünden değil, ardından gidilir. Her iki mezhebin de delilleri vardır.

İhtiyâcın yok diye kimseye karşı kibirlenme; zîrâ Allahü Teâlâ bir gün seni onlara muhtâc eder ve kibrinin cezâsını sana çektirir. Birisi bir ihtiyâcını yerine getirdiği zaman o, kendisinden istifâde edilen bir kardeşin sayılır. Fakat ihtiyâcını görmedi diye kimseye de kafa tutma; sonra önüne geçilemeyecek derecede sana kin besler. Kendisinde kabul emâreleri görülmeyen kimseye va'z etmekle meşgûl olma; çünkü o, seni dinlemez, sözlerinden kızar ve sana husûmet besler.

Öğüt ve nasihatın, umûmî bir mâruzattan ibâret olsun; hiç bir şahsı hedef alma. Onlardan bir ikrâm, iyilik gördüğün zaman, Allah'a şükret. Çünkü onu yaptıran O'dur. Seni onlara havâle etmesinden Allah'a sığın. Onlardan bir zarâr gördüğün ve kötülük duyduğun zaman, onları Allah'a havâle et ve kötülüklerinden Allah'a sığın. Sakın intikam almağa kalkışma; daha büyük zarârlarla karşılaşır ve ömrünü boşa harcamış olursun. Onlara: «Siz benim kadar bilemediniz» deme; iyi bil ki, eğer hakkın olsaydı Allahü Teâlâ onların gönlünde sana bir mevki bahşederdi. Gönüllere sevgi ve husûmeti ilka eden, Allahü Teâlâ'dır. Aralarında bulunduğun müddetçe doğru sözlerini dinle, yanlış sözlerine karşı da sağır ol, haklarını muhâfazada konuş, yanlış işlerinde dilisiz ol.

Herkes ile sohbet etme; çünkü insânların çoğu sürçmeleri bağışlamaz, küçük hatâlardan vaz geçmez, kusûrları örtmez, inceden inceye her şeyin muhâsebesini yapar. Başkasının insâfını arar, fakat kendileri insâf etmezler. Yanlışlık ve yanılma sebebiyle meydana gelen hatâları arar ve bağışlamazlar. Söz taşımak ve iftirâ etmekle dost ve ahabları birbirine düşürürler. Bunların çoğu ile düşüp kalkmak hüsrân, ayrı yaşamak ise tercihe şâyândır. Râzı oldukları şeylerde de görünüşte yaptıkları yaltaklıktır. Kızdıkları zaman, içleri kin ve nefretle doludur. Kin zamanında kendilerine emniyet edilmediği gibi, yaltaklık ânlarında da kendilerinden bir şey beklemez. Elbiseleri koyun postu, içleri kurttur. Şüpheli şeylerle kat'i hüküm verir, gıyâbında aleyhinde kusûr aramak için seni gözetleyip dururlar. Çekemezliklerinden dolayı, dostlarına şüpheli şeyler araştırırlar. Hiddetli ânlarında yüzüne vurmak için, sohbetlerinde durmadan sürçmeler ararlar. İyice denemediğin kimsenin sohbetine sakın itimâd etme. mutlaka yalnız berâber kalmak üzere onu denemen lâzımdır. Vazifeye alındığı, vazifeden atıldığı, zengin ve fakir olduğu zamanlarda onu dene, yahut onunla yolaçlık et veya bir miktar alış-veriş yap yahut da çok muhtâc ânında onu dene; bu hâllerinde kendisinden memnûn kalırsan arkadaşlığa, hattâ senden büyükse babalığa, küçükse evlâdlığa kabûl et.

İşte, insânlarla geçinmenin âdâbı, hülâsa olarak bundan ibârettir.

KOMŞU HAKLARI

Bilmiş ol ki; müslümân haklarının üstünde bir de komşu hakları vardır. Müslümân bir komşunun, müslümânlardan da fazla olarak hakları vardır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

الْجِيرَانُ ثَلَاثَةٌ، جَارٌ لَهُ حَقٌّ وَاحِدٌ وَجَارٌ لَهُ حَقَّانِ وَجَارٌ لَهُ ثَلَاثَةُ حُقُوقٍ، فَالْجَارُ الَّذِي لَهُ ثَلَاثَةُ حُقُوقٍ الْجَارُ الْمُسْلِمُ ذُو الرَّحِمِ فَلَهُ حَقُّ الْجِوَارِ وَحَقُّ الْإِسْلَامِ وَحَقُّ الرَّحِمِ، وَأَمَّا الَّذِي لَهُ حَقَّانِ فَالْجَارُ الْمُسْلِمُ لَهُ حَقُّ الْجِوَارِ وَحَقُّ الْإِسْلَامِ وَأَمَّا الَّذِي لَهُ حَقٌّ وَاحِدٌ فَالْجَارُ الْمُشْرِكُ هـ

«Üç nevi komşu vardır: Bunlardan birinin bir hakkı, diğerinin iki hakkı ve üçüncüsünün de üç hakkı vardır. Üç hakkı olan komşu, müslümân ve akraba olan komşudur. Bunun; komşuluk, İslâmiyet ve mahremiyet olmak üzere üç hakkı vardır. Müslümân olan komşunun da, komşuluk ve İslâmiyet hakkı olmak üzere iki hakkı vardır. Müslümân olmayan komşunun da yalnız komşuluk hakkı vardır» (735).

İslâmiyet'in yüceliğine bak ki, müşrik olan komşuya bile hak tanımıştır. Resûl-i Ekrem bir diğer hadisinde de şöyle buyurmuştur:

أَحْسِنْ مَجَاوِرَةً مِّنْ جَاوِرِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا هـ

«Civârında bulunan komşu ile iyi geçin ki, müslümân olasın» (736). Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوسِّسُنِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِثُهُ هـ

(735) Hasan b. Sufyân ve Pezzâr «Müsned»lerinde; Ebû's-Seyh «Kitâbu's-Savâbi»ta; Ebû Naim «Hilye'de Câbiriden ve İbn Adî' ve Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(736) Yukarıda geçmişti.

«Cebrâil, komşu hakkında bana öyle tavsiyede bulundu ki, komşuyu komşuya vâris kılacak sandım» (737).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ

«Allah'a ve Âhiret gününe imânı olan komşusuna ikrâm et-sin» (738). Diğer bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يَأْمَنَ جَارَهُ بِوَأَيْقَةٍ

«Komşusu kötülüğünden emin olmadıkça, kişinin imânı kâmil olmaz» (739). Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

أَوَّلُ خَصْمَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جَارَانِ

«Kıyâmet gününde ilk hasımlar, komşulardır» (740). Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا أَنْتَ رَمَيْتَ كَلْبَ جَارِكَ فَقَدْ أَذَيْتَهُ

«Komşunun köpeğini dövdüğün zaman, ona eziyet etmiş olursun».

Rivâyete göre; adamın biri İbn Mes'ûd'a (R.A.) giderek:

— Bir komşum var; dâima bana zahmet verir, kötü söyler ve durmadan eziyet eder, dedi. İbn Mes'ûd:

— Sen git yerinde otur; o, senin hakkında Allah'a isyân etti ise, sen onun hakkında Allah'a ibâdet et, buyurdu.

Resûl-i Ekrem'e fahar kadın gündüz sâlm [oruçlu], gece kaalm [geceyi ibâdetle geçirir]. Ancak komşusuna eziyet eder, dediler. Resûl-i Ekrem:

(737) Buhârî ile Müslim Âişe ve İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(738) Buhârî ile Müslim Ebû Şureyh'den rivâyet etmişlerdir.

(739) Buhârî Ebû Şureyh'den rivâyet etmiştir.

(740) Ahmed ve Taberânî Akabe b. Âmir'den rivâyet etmişlerdir.

هِيَ فِي السَّارِ

— O, Cehennemdedir, buyurdu (741).

Yine bir kişi Resûl-i Ekrem'e gelerek, komşusundan şikâyet etti. Resûl-i Ekrem: «Sabret» buyurdu. Adamcağız şikâyetini üç - dört def'a tekrarlayınca, Resûl-i Ekrem: «Evinin eşyasını sokağa at» buyurdu. Adamcağız öyle yaptı. Gelen geçen adamın eşyasını çiğnemek zorunda kalıyor ve böyle yaptığını duyanlar, komşusuna lânet ediyorlardı. Bunu duyan komşusu: «Şu eşyayı topla, içeri al; vallahi sana daha kötülük etmem» dedi (742).

Zühri şöyle demiştir: Bir adam Resûl-i Ekrem'e gelerek, komşusundan şikâyet etti. Resûl-i Ekrem mescidin kapısında:

«Bilmiş olun ki, kırk ev komşudur» diye nidâ edilmesini emretti (743). Zühri devamla: «Kırk ev sağdan, kırk ev soldan, kırk ev önden ve kırk ev de arkadan komşudur» diyerek dört tarafa işaret etti.

Diğer bir hadiste Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

الْيَمْنُ وَالشُّؤْمُ فِي الْمَرْأَةِ وَالْمَسْكَنِ وَالْفَرَسِ فَيُؤْنِ الْمَرْأَةُ
خِفَّةَ مَهْرِهَا وَيُسْرُنِكَاحِهَا وَحُسْنُ خُلُقِهَا وَشَوْمُهَا غَلَاءُ
مَهْرِهَا وَعُسْرُنِكَاحِهَا وَشَوْءُ خُلُقِهَا وَيُؤْنِ الْمَسْكَنُ مِيعَتَهُ
وَحُسْنُ جَوَارِ أَهْلِهِ وَشَوْمُهُ ضَيْقُهُ وَشَوْءُ جَوَارِ أَهْلِهِ وَيُؤْنِ
الْفَرَسُ ذُلَّهُ وَحُسْنُ خُلُقِهِ وَشَوْمُهُ صُعُوبَتُهُ وَشَوْءُ خُلُقِهِ

«Uğurluluk ve uğursuzluk; karıda, evde ve attadır. Kadının uğurlu oluşu, nikâh parasının azlığında, kolaylıkla nikâh edilmesinde ve güzel ahlâkıdadır. Uğursuzluğu ise; nikâh parasının çokluğunda, ni-

(741) Ahmed ve Hâkim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdı sahîhtir, dedi.

(742) Ebû Dâvud, İbn Hibbân ve Hâkim, Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiler ve Hâkim, Müslim'in şartlarına göre, sahîh olduğunu söyledi.

(743) Ebû Dâvud «Merâsîl» de rivâyet etmiştir. Fakat Taberâni, Zühri yolu ile hadîsi vasletti. Ayrıca Ebû Ya'la da Ebû Hüreyre'den, rivâyet etmiştir.

kâhının güçlüğünde ve kötü ahlâkındadır. Evin uğurlu oluşu; genişliğinde ve iyi komşusundadır. Uğursuzluğu da, darlığında (rutûbetli olup hava almamasında) ve komşunun kötü oluşundadır. At'ın uğuru, başı yumuşak ve ahlâklı olmasında; uğursuzluğu da, sert başlı ve ahlâksız olmasındadır» (744).

Bilmiş ol ki: Komşu hakkı, yalnız kötülük etmemekle iktifâ etmek demek değildir. Belki, onun eziyetine de katlanmak lâzımdır. Komşun da sana eziyet etmeyebilir. Bu, komşu hakkını yerine getirmek olmaz. Hattâ yalnız eziyete tahammül etmek de kâfi değildir. Belki komşusuna karşı yumuşak davranmak, ona her türlü iyilik yapman lâzımdır. Zirâ denildi ki, Kıyâmet günü, yoksullar zengin komşularının yakalarından yapışarak Allahü Teâlâ'nın huzûruna getirir ve: «Ya Rab buna sor, neden bana yardım etmedi» der.

İbn Mukaffa (745) komşusunun, borçlandığı için evini satmak zorunda olduğunu duymuş. Halbuki kendisi evin gölgesinden faydalanıyormuş. Bu komşuluk hakkını ödemek için, evin bedelini kendisine vermiş ve evi satmamasını söylemiştir.

Adamın biri, farelerin evini istilâ etmesinden şikâyet etmiş. Bir kedi almasını tavsiye edenlere: «Bunu yapmam; çünkü kedinin sesini duyan farelerin, evimi terkedip komşunun evine gitmesinden ve bu sûretle kendim için sevmediğimi komşum için sevmiş olacağımdan korkarım» diye cevâb vermiştir.

Selâm vermek, onu fazla lâfa tutmamak, iğneden ipliğe hâlini incelememek de komşu haklarındandır. Ayrıca hastalandığında ziyâret, bir felâkete uğradığında tâziye, sevinçli günlerinde tebrik etmek ve kendi sevincini göstermek, kusurlarını bağışlamak, kapu ve pencereden gizli hâllerini araştırmamak, evinin önünü daraltmamak, evine getirdiğine göz dikmemek, kusurlarını gizlemek, felâkete uğradığında yardımına koşmak, ayrıldığı zaman evini korumak, konuştuklarını dinlememek, mahrem yerlerine bakmamak; hizmetçilerine kötü gözle bakmamak, çocuğu ile güzel konuşmak, din ve dünyasında bilmediklerini ona öğretmek de, komşu haklarındandır.

(744) Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Farklı ifâdelerle daha pek çok rivâyet yolları vardır.

(745) Adı Abdullah, künyesi Muhammed'dir. Fasih ve belîğ bir zât idi. Haccac-ı Zâlim, babasını o kadar dövdü ki, ellerinin derisi soyuldu. Bundan dolayı babasına «Mukaffa» denildi.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

اتَذْرُونَ مَا حَقَّ الْجَارِ! إِنْ اسْتَعَانَ بِكَ أَعْنَتْهُ وَإِنْ اسْتَنْصَرَكَ
نَصَرْتَهُ وَإِنْ اسْتَقْرَضَكَ أَقْرَضْتَهُ وَإِنْ افْتَقَرَعُدْتَ عَلَيْهِ وَإِنْ مَرِضَ
عُدْتَهُ وَإِنْ مَاتَ تَبِعْتَ جَنَازَتَهُ وَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ هَنَأْتَهُ وَإِنْ
أَصَابَهُ مُصِيبَةٌ عَزَّيْتَهُ وَلَا تَسْتَعْلِ عَلَيْهِ بِأَلْبَانٍ فَتَحْجُبَ عَنْهُ
الرِّيحُ إِلَّا بِيَاذِهِ وَلَا تُؤْذِيهِ وَإِذَا اشْتَرَيْتَ فَاكِهَةً فَأَهْدِ لَهُ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ
فَادْخُلْهَا سِرًّا وَلَا تَخْرُجْ بِهَا وَلَدُكَ لِيَغِظَ بِهَا وَلَدَهُ وَلَا تُؤْذِهِ
بِقِيَارِ قَدْرِكَ إِلَّا أَنْ تَعْرِفَ أَنَّهُ مِنْهَا ثُمَّ قَالَ اتَذْرُونَ مَا
حَقَّ الْجَارِ! وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَبْلُغُ حَقَّ الْجَارِ إِلَّا مَنْ
رَحِمَهُ اللَّهُ

«Komşu hakkının nelerden ibâret olduğunu bilir mısınız? Muâvenet isterse muâvenet etmek, yardım dilerse yardımına koşmak, ödünç isterse vermek, muhtâç olursa ihtiyâcını gidermek, hastalanırsa, geçmiş olsun gitmek, ölürse cenâzesinde bulunmak, sevinçli günlerinde gözyaşına gitmek ve felâketli günlerinde tâziyesine koşmaktır. Müsâadesini almadan, havasını kesecek şekilde evini, onun evinden daha yüksek yapma. Komşuna ezliyet etme. Satın aldığın meyveden ona da ver; veremiyecksen gösterme. Çocuğun, onun çocuklarına karşı bu meyveleri sokak ortasında yemesin. Tencerende pişen yemeğin râyihası ile onu incitme. (Sonra devamla): Komşu hakkının ne demek olduğunu biliyor musunuz? Varlığını kudret elinde bulunduran Allah'a and olsun ki, komşu hakkını Allahu Teâlâ'nın rahmetine mazhar olan kimseler ödeyebilir» (746). Hadisi, Amr b. Şuayb, babasından, o da dedesinden, o da Resûl-i Ekrem'den böyle rivâyet etmiştir.

(746) Harâîti «Mekârim-i Ahlâk» da ve İbn Adî «El-Kâmil» de rivâyet etmişlerdir.

Mücâhid diyor ki: Abdullah b. Ömer'in yanında bulunuyordum, hizmetçisi de bir koyun yüzüyordu. Abdullah, hizmetçisine bir kaç def'a: «Koyunu yüzdüğün zamân, Yahûdi komşumuzu unutma; önce onun hakkını ver» dedi. Hizmetçisi: «Niçin böyle söylüyorsun?» deyince, Abdullah: «Resûl-i Ekrem, komşularımız hakkında bize o derece tavsiyelerde bulundu ki, malımıza vâris olacaklarını sanmıştık» dedi (747).

Hişâm (748) şöyle demiştir: «Hasan-ı Basrî, Yahûdi olan, bu gibi komşulara kurban etinden yedirmekte beis görmezdi».

Ebû Zer (R.A.): «Benim sevgili Peygamberim bana şöyle öğüt verdi:

إِذَا طَبَخْتَ قَدْرًا فَاصْرِ مَاءَهُ شَاوَةً أَنْظِرْ بَعْضَ أَهْلِ بَيْتِكَ فِي
جِرَائِكَ فَاعْرِفْ لَهُمْ مِنْهَا ۝

«— Tencereyi kaydattığın zaman, suyunu bol koy, sonra etrafındaki komşularına bak ve onlara da ver» (749) demiştir.

Hiz. Âişe (R.A.) şöyle demiştir: Resûl-i Ekrem'e:

— İki komşum var; birinin kapusu tam kapuma bakıyor, diğerrinin kapusu ise arkadadır. Bâzen her ikisine de verecek hâlim olmuyor? Bunların hangisini tercih edeyim; hangisi daha çok hak sâhibidir? diye sordum. Resûl-i Ekrem:

الْمُقْبِلُ عَلَيْكَ بِبَابِهِ ۝

— Kapusu kapuna bakan daha çok hak sâhibidir; buyurdu (750).

Hiz. Ebû Bekir es - Sıddik (R.A.), oğlu Abdurrahman'ı komşusu ile kavga ederken gördü ve oğluna darılarak: «Oğlum komşun ile dedi - kodu yapma. Şu gördüğün insânlar dağılır gider ve sen yine komşunla başbaşa kalırsın» dedi.

(747) Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir.

(748) Hişâm b. Hasan el-Ezdi'dir. Basralı ve sikadandır. Hasan ve İbn Sîrin'den rivâyet etmiştir. Hicri 47 de ölmüştür.

(749) Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.

(750) Hadisi, Buhârî rivâyet etmiştir.

Nisaburlu İsâ oğlu Hasan (751) demiştir ki: Abdullah b. Mübârek'e şöyle sordum:

— Kölemin yanlış bir hareketinden komşum bana şikâyette bulundu. Kölem ise bunu inkâr etti. Suçu yok diye köleyi dövmekten çekindiğim gibi, adamın da: «Şikâyet ettiğim hâlde kölesine bir muâmelede bulunmadı» demesinden üzüliyorum, nasıl yapayım? Abdullah:

— Kölen yanlış bir iş yaparsa, onu görmezden gel. Şâyet komşun şikâyet ederse onu dövebilirsin. Bu sûretle hem komşunu memnûn etmiş, hem de kölenin terbiyesini vermiş olursun, dedi. Bu ise her iki tarafın hakkını yerine getirmektir.

H. Âişe (R.A.) şöyle demiştir: «Ululuk vasıfları ve güzel huylar, bâzan babada olmaz da oğlunda olur; efendisinde bulunmaz da kölesinde bulunur. Allahu Teâlâ bu vasıfları dilediği kullarına verir. Onlar da: Doğru konuşmak, insânlara inanmak, isteyince vermek, akrabayı görüp gözetmek, emânete riâyet etmek, komşusunun ve arkadaşının bazı kusûrlarını görmemezlikten gelmek ve misâfirlere ikrâmda bulunmaktır. Bunların hepsinin başı da îyâdır».

Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمَاتِ لَا تَخْفِرَنَّ جَارَةً لِجَارِهَا وَلَوْ فَرَسًا شَاةً

«Ey kadınlar! Bir koyun tırnağı kadar bile olsa, bir kadın, komşusu olan kadına hakaret etmesin!» (752) buyurmuştur:

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ الْمُسْكَنَ الْوَاسِعَ وَالْجَارَ الصَّالِحَ وَالْمَرْكَبَ الْهَيَّ

«Geniş ev, iyi komşu, başı yumuşak ve yürüyen hayvâna (sâhib olmak) müslümânın saâdetindendir» (753).

Abdullah şöyle demiştir:

«Adamın biri Resûl-i Ekrem'e şöyle sorar:

— Ya Resûlallah! İyilik veyâ kötülük yaptığımı nereden bileyim? Resûl-i Ekrem:

(751) Abdullah b. Mübârek'in âzâdıdır. Fakih ve muhaddislerdendir. Sikadır. Müslim ve Ebû Dâvud, kendisinden rivâyet etmişlerdir.

(752) Buhârî rivâyet etmiştir.

(753) Ahmed, Nafi b. Abdülharis'den ve Sa'd b. Ebi Vakkas'dan; ayrıca Hâkim de Nafi'den rivâyet etmişler ve Nafi, isnâdı sahihtir, demiş.

إِذَا سَمِعْتَ جِيرَانَكَ يَقُولُونَ قَدْ أَحْسَنْتَ فَقَدْ أَحْسَنْتَ وَإِذَا
سَمِعْتَهُمْ يَقُولُونَ قَدْ أَسَأْتَ فَقَدْ أَسَأْتَ

— (Her hangi bir işinde) komşularının "iy yaptın" dediklerini duyduğun ân, bil ki, iyilik yaptın; "kötü yaptın" dediklerini duyduğun zamân bil ki, kötülük yapmışsın (754) buyurdu».

Câbir'in (R.A.) rivâyetinde de, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَ لَهُ جَارٌ فِي حَائِطٍ أَوْ شَرِيفٍ فَلَا يَبِيعُهُ حَتَّى يَرْضَاهُ عَلَيْهِ

«Her hangi bir ev (veyâ bahçede) sırdaşı veyâ ortağı olan kimse, bunları satacağı zamân, ona teklif etmeden başkasına satmasına» (755).

Ebû Hüreyre (R.A.), şöyle demiştir: «Resûl-i Ekrem, komşu komşusunun duvarına bir ağacını dayayabilir, buna komşu, ister râzı olsun, ister olmasın, diye hükmetmiştir». Nitekim hadîsde:

لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدُكُمْ جَارَهُ أَنْ يَضَعَ خَشْبَهُ فِي جِدَارِهِ

«Sizden herhangi biriniz, odununu veyâ bir ağaç parçasını duvarına koymaktan, komşusunu menetmesin» (756) buyurmuşlardır.

Ebû Hüreyre: «Nedir, sizi bu hükme riâyet etmez görüyorum? Vallahi onu omuzlarınıza yüklerim» demiştir. Hattâ bâzı alimler, bunun vücûbuna kaail olmuşlardır.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا عَسَلَهُ قَبِيلٌ وَمَا عَسَلَهُ قَبِيلٌ إِلَّا بِحَبِيبَةٍ إِلَى جِيرَانِهِ

— Allahu Teâlâ iyiliğini murâd ettiği kimseyi ballandırır, buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

(754) Ahmed ve Taberânî, Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir. İsnâdı, ceyyiddir.

(755) İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahih olduğunu söylemiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(756) Bu lâfız ile hadîsi. Harâitl «Mekârim-i Ahlâk»da rivâyet etmiştir. Buhârî ile Müslim de bu meâlde bir hadîs rivâyet etmişlerdir.

— Ballandırma ne demektir, nasıl olur? diye sordular. Resûl-i Ekrem:

— Onu komşusuna sevdirebilir demektir, diye cevâb verdi.

AKRABA VE MAHREM HAKLARI

Bu husûstaki Hadisler:

Kudsi bir hadiste Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى أَنَا الرَّحْمَنُ وَهَذِهِ الرَّحِيمُ شَقَقْتُ لَهَا اسْمًا مِنْ أَسْمِي
فَزَوَّضْتُهَا وَصَلْتُهَا وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَّئُهُ هـ

«Allahü Teâlâ buyuruyor: Ben Rahmanım (ibtidâ karşılıksız olarak veririm). Bu da rahm, mahremiyet ve yakınlıktır. Benim adımdan ona ad veririm. Her kim rahm'i yerine getirir, mahremlerine yakınlık gösterir ve onları gözetirse, Ben de onu gözetirim. Kim, mahremlik haklarına riâyet etmezse, Ben de onunla alâkayı keserim» (757).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُمَدَّ لَهُ فِي عُمرِهِ وَيُوسَعَ لَهُ فِي رِزْقِهِ فَلْيَسْتَوِ اللَّهَ وَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

«Ömrünün uzaması ve rızkının çoğalması kendisini sevindiren kimse, mahremlerini gözet sin». Diğer rivâyette: «Ömrünün uzamasını ve rızkının artmasını arzu eden kimse, Allah'tan korksun ve mahremlerini gözet sin» (758).

Resûl-i Ekrem'e:

— İnsânların en efdali kimdir? diye sordular. Resûl-i Ekrem:

اتَّقَاهُ اللَّهُ وَأَوْصَلَهُمْ لِرَحِمِهِ وَأَمْرُهُمْ بِالْعَدْوِ وَأَنَّهُمْ عَنِ الشُّكْرِ

— Allah'tan en çok korkan, mahremlerini en çok görüp gö-

(757) Buhâri ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(758) Buhâri ile Müslim, Enes'ten rivâyet etmişlerdir. Ancak: «Allah'tan kork.» ziyâdesi yoktur. Bu ziyâde ile Ahmed ve Hâkim ceyyid sened ile Ali'den rivâyet etmişlerdir.

zeten ve en çok mârûfu emr ve münkerden nehyedendir, buyurdu (759).

Ebû Zer (R.A.) şöyle demiştir: «Dostum Resûl-i Ekrem bana, arka çevirse de mahremi gözetmek, acı da olsa hakkı söylemekle öğüt, vermiştir» (760). Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الرَّحِمَ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ وَلَيْسَ الْوَاصِلُ الْمَكَافِي وَلَكِنَّ الْوَاصِلَ
الَّذِي إِذَا انْقَطَعَتْ رَحِمُهُ وَصَلَهَا هـ

«Rahm, şefkat ve merhamet hakları Arş'da asılıdır. Onu gözetmek, yalnız iyilik yapanlara iyilik yapmakla değil, asıl sıla-ı rahm, kendisine bakmayan yakınlarına bakmak ve gelmeyenlere gitmekle- dir» (761).

Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

إِنَّ أَجَلَ الطَّاعَةِ تَوَابِ صِلَةِ الرَّحِمِ حَتَّىٰ أَنْ أَهْلَ الْبَيْتِ لَيَكُونُونَ
بِحُجَارٍ فَتَمُوتُوا مَوَاتُهُمْ وَيَكْفُرُ عَدَدُهُمْ إِذَا وَصَلُوا أَرْحَامَهُمْ هـ

«Mükâfatı en çabuk verilen tâat, sıla-ı rahmdır. Hattâ bir ev halkı kötü kimselerden bile olsa, sıla-ı rahm sâyesinde malları da çoğalır, nüfûsları da artar» (762).

Zeyd b. Eslem şöyle demiştir: «Resûl-i Ekrem, Mekke'de Peygamberliğini ilân ettiği zamân, adamın biri kendisine:

— Beyaz tenli kadın istersen, Müdlic kabilesine saldır, dedi. Resûl-i Ekrem (onun kadınlar hakkındaki sözüne kıymet vermemek ve böyle bir gâye için Peygamberliğini ilân etmemiş olmakla berâber):

إِنَّ اللَّهَ قَدْ مَنَعَنِي مِنْ بَنِي مُذَلِّجٍ بِصِلَتِهِمُ الرَّحِمَ هـ

(759) Ahmed ve Taberânî, Dürre binti Ebi Leheb'ten hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

(760) Ahmed ve İbn Hibban «Sahihbeyn»de rivâyet etmişlerdir.

(761) Taberânî ve Beyhâkî, Abdullah b. Ömer'den; Buhârî biraz eksiği ile; ayrıca Müslim de Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(762) İbn Hibbân, Ebû Bekir'den ve Harâitî «Mekârim-i Ahlâkta; Beyhâkî «Şuabü'l-İman»da Abdurrahman b. Avf'dan rivâyet etmişlerdir.

— Müdlic kabilesi, akrabalarını görüp gözettikleri için, Allahu Teâlâ bu kabileye saldırmaktan beni menetmiştir, (763) buyurdu.

Ebû Bekir (R.A.)'in kızı Esmâ' (R.A.) şöyle anlatıyor:

«Annem beni ziyârete gelmişdi. Resûl-i Ekrem'e:

— Ya Resûlallah annem bana geldi fakat müşrikedir, ona sıla edeyim mi? diye sordum. Resûl-i Ekrem:

— Evet, sıla et, buyurdu. Diğer rivâyette, Esmâ:

— Ona bir şey vereyim mi? deyince, Resûl-i Ekrem:

— Evet, ona ikrâmda bulun, (764) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

الصَّدَقَةُ عَلَى السَّائِكِينَ صَدَقَةٌ وَعَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ ۝

«Yoksullara verilen, bir sadaka, mahremlere verilen ise, iki sadakadır» (765).

Allahu Teâlâ:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۝

«Sevdiğinizden vermedikçe birr u takvâya nâil olamazsınız» (3 - Âl-i İmrân: 92) buyurunca, Ebû Talha, bu mertebeye erişebilmek için çok sevdiği bir bağını Allah yolunda olanlara, yoksullara ve yolda kalmışlara sadaka olarak vermeği murâd ettiğinde, Resûl-i Ekrem ona:

وَجَبَّ أَجْرُكَ عَلَى اللَّهِ فَاقْسِمْهُ فِي أَقَارِبِكَ ۝

«Allahu Teâlâ sana mükâfatını verecek, sen onu akrabaların arasında bölüştür» (766) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem:

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَائِمِ ۝

«Sadakanın en faziletlisi, senden yüz çeviren akrabaya verilen

(763) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»ta mürsel olarak rivâyet etmiştir. İsnâdı sahihtir.

(764) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(765) Neseî, hasen olduğunu söyledi. Ayrıca Tirmizî ve İbn Mâce Selman b. Amir ed-Dibbî'den rivâyet etmişlerdir.

(766) Hadisi. Buhârî rivâyet etti ve evvelce geçti.

sadakadır» (767) buyurmuştur. Bu hadis-i şerif, aynen Resûl-i Ekrem'in:

أَفْضَلُ الْفَضَائِلِ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَتَضَعِ عَمَّنْ ظَلَمَكَ

«Faziletlerin en üstünü; sana gelmeyece gitmen, vermeyece vermen ve kötülük edene iyilik etmendir» (768) buyurduğu hadisin mâ-nâsındadır.

Rivâyete göre, Hz. Ömer (R.A.), vâlilerine yazdığı mektûbta: «Akrabaların birbirlerini ziyâret etmelerini ve fakat birbirlerine komşu olmamalarını emredin.» demiştir. Çünkü yakın komşuluk hakka riâyetsizliği, bu da ayrılığa ve sıla-ı rahmın kesilmesine sebep olur.

ANA, BABA VE EVLÂD HAKLARI

Yakın ve mahrem hakları, en mühim haklardandır. En kuvvetli yakınlık, çocuk doğurmak olduğundan, anne ve baba haklarının daha büyük ehemmiyeti olduğu meydandadır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur.

لَنْ يَجْزِيَ وَلَدٌ وَالِدَهُ حَتَّى يَجِدَهُ مَعْلُوكًا فَيَشْرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ

«Evlâd, babasının hakkını hiç bir sûretle ödeyemez. Ancak onu köle olarak bulur ve sonra da satın alarak âzâd ederse, hakkını ödemiş olabilir» (769).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

رَأَى الْوَالِدَيْنِ أَفْضَلَ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ وَالصَّوْمِ وَالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

«Ana ve babaya iyilikte bulunmak; Namâz, Sadaka, Oruç, Hac, Ömre ve Allah yolunda Cihad'dan daha efdaldır».

(767) Ahmed ve Taberânî, Eyyûb'ten rivâyet etmişlerdir. Râviler arasında Haccac b. Ertet vardır. Ayrıca Beyhaki, Ümmü Gülsüm binti Atebe'den rivâyet etmiştir.

(768) Ahmed, Muaz b. Enes'ten rivâyet etmiştir. Ayrıca Taberânî Ebû Umâme den rivâyet etmiştir. Hadis evvelce geçmiştir.

(769) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

Bir başka hadîsde Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَصْبَحَ مُرْضِيًّا لِأَبَوَيْهِ أَصْبَحَ لَهُ بِأَبَائِهِ مَفْتُوحًا إِلَى الْجَنَّةِ وَمَنْ أَمْسَى فِشْلًا
ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ وَاحِدًا فَوَاحِدًا وَإِنْ ظَلَمًا وَإِنْ ظَلَمًا وَمَنْ أَصْبَحَ مُنْهَاطًا
لِأَبَوَيْهِ أَصْبَحَ لَهُ بِأَبَائِهِ مَفْتُوحًا إِلَى النَّارِ وَإِنْ أَمْسَى مِثْلَ ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ وَاحِدًا
فَوَاحِدًا وَإِنْ ظَلَمًا وَإِنْ ظَلَمًا وَإِنْ ظَلَمًا

«Kim, anne ve babasının rızâlarını alarak sabâhlarsa, Cennet'te ona iki kapu açılır. Aynı şekilde akşâmlarsa, yine kendisine Cennet'te iki kapu açılır. Anne ve babasından yalnız birisi hayâtta olur da onun gönlünü hoş ederse, kendisine Cennet'e giden bir kapu açılır» buyurdu. Ashâb'tan bir zât:

— Zulmederlerse de mi? diye sordu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem üç def'a:

— Zulmetseler de, buyurdu. Ve devâmla:

«Anne ve babasını küstürmüş olduğu hâlde sabâhlayan kimseye de Cehennem'den iki kapu açılır. Bu hâlde akşâmlayana da aynı şekilde Cehennem'de iki kapu açılır. Bunlardan bir tânesi hayâtta olur da, onun rızâsını almaz ve onu küstürürse, kendisine Cehennem'e giden bir kapu açılır, zulmederlerse de, zulmederlerse de, zulmederlerse de» (770) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْجَنَّةَ يُوجَدُ رِيحُهَا مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ وَلَا يَجِدُ رِيحَهَا
عَاقِفٌ وَلَا قَاطِعٌ رَجِيحُهُ

«Cennet'in güzel kokusu, beş yüz yıllık mesâfeden alınır. Fakat anne ve babasına isyân edenlerle akrabaları ile münâsebeti kesenler, bu kokuyu alamaz» (771).

(770) Beyhaki «Şuabü'l-İman»ında böyle bir hadîs rivâyet etmiştir.

(771) Taberânî «Sağîr»inde Ebû Hüreyre'den; «Evsat»ında Câbir'den biraz farklı olarak rivâyet etmiştir.

Bir başka hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

بِرَأْمِكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتِكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَذْنَاكَ فَأَذْنَالِكَ هـ

«Annene, babana, kızkardeşine, kardeşine ve sırasıyle diğer yakınlarına iyilik et» (772).

Rivâyete göre, Allahü Teâlâ, Mûsâ Aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir:

«Anne ve babasına itâat edip de Bana isyân edenî, Ben, iyilerden yazarım. Fakat Bana itâat ettiği hâlde anne ve babasına isyân edenleri de kötülerden yazarım».

Rivâyete göre, Yâkûb Aleyhisselâm Mısır'daki oğlu Yûsuf Aleyhisselâm'ın yanına gittiği zamân, Yûsuf Aleyhisselâm, babasına kıyâm etmemişti. Bunun üzerine Allahu Teâlâ:

«Kendini ne kadar beğendin de babana kıyâm etmedin? İzzet ve Celâlim hakkı için senin sulbünden Peygamber yapmayacağım» buyurdu. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَا عَلَى أَحَدٍ إِذَا ارَادَ أَنْ يَصَّدَّقَ بِصَدَقَةٍ أَنْ يَجْعَلَهَا لِوَالِدَيْهِ إِذَا كَانَ مُسْلِمًا فَيَكُونُ لِوَالِدَيْهِ أَجْرُهَا وَيَكُونُ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ هِمَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجْرِ هِمَا شَيْءٌ هـ

«Sadaka veren kimse, sadakasını neden müslümân olan anne ve babasının rûhu için vermez? Halbuki böyle yapsa verdiği sadakanın sevâbı, onların rûhuna gideceği gibi, onlardan bir şey eksilmemek şartıyla, onların sevâbı gibi bir sevâb da kendisine yazılır» (773).

Malik b. Rebia (774) şöyle demiştir:

«Resûl-i Ekrem'in huzûrunda bulunuyorduk. Beni Seleme'den bir kişi gelerek, Resûl-i Ekrem'e:

— Anne ve babam öldükten sonra, onlar için yapabileceğim bir iyilik daha var mıdır? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

(772) Neseî, Târik el - Muhâribî'den; Ahmed ve Hâkim, Ebû Remse'den rivâyet etmişlerdir.

(773) Taberânî «Evsat»'nda Amr b. Şuayb'den rivâyet etmiştir.

(774) Bedir'de bulunan bahtiyarların en son ölenlerindendir. Hicrî 30 da öldüğü rivâyet edilmiştir.

نَعْمَ الصَّلَاةُ عَلَيْهِمَا وَالْإِسْتِغْفَارُ لَهُمَا وَإِنْفَادُ عَهْدِهِمَا وَإِكْرَامُ
صَدِّيقَيْهِمَا وَصِلَةُ الرَّحِمِ الَّتِي لَا تُوصَلُ إِلَّا بِهِمَا هـ

— Evet; onlar için duâ ve istiğfâr etmek, verdikleri sözü yerine getirmek, dostlarına ikrâm etmek; yakınlığı onlar vâsıtasıyla olan kimseleri ziyâret etmek, ikrâmda bulunmaktır (775) buyurdu»

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنْ أَجْزَلِ الْبِرِّ أَنْ يَصِلَ الرَّجُلُ أَهْلَ وَدَائِهِ بَعْدَ أَنْ يُؤْتِيَ الْآبِ هـ

«İyiliklerin en iyisi, baba öldükten sonra dostlarını ziyâret etmek-
tir» (776).

Bir başka hadîsde de şöyle buyurmuştur:

بِرُّ الْوَالِدَةِ عَلَى الْوَلَدِ ضِعْفَانِ هـ

«Anneye yapılan iyiliğin mükâfatı, iki mislidir» (777).

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

دَعْوَةُ الْوَالِدَةِ أَسْرَعُ إِجَابَةٍ هـ

«Annenin duâsı, en çabuk kabûl olan duâlardandır». «Neden böy-
ledir?» diye soranlara da, Resûl-i Ekrem:

هُوَ أَزْهَمُ مِنَ الْآبِ وَدَعْوَةُ الرَّحِمِ لَا تَسْقُطُ هـ

«Zira o, babadan daha şefkatlidir; merhametlinin duâsı, boşa git-
mez» buyurdu.

Bir kişi Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Ya Resûlallah! Kime iyilik yapayım? dedi. Resûl-i Ekrem:

— Annene ve babana iyilikte bulun, buyurdu. Adam:

— Anne ve babam yok, deyince, Resûl-i Ekrem:

(775) Ebû Dâvud, İbn Mâce, İbn Hibbân ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

(776) Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

(777) Evvelce geçti.

بِرَّوَالِدِكَ كَمَا أَنْ لَوَالِدِيكَ عَلَيْكَ حَقًّا كَذَلِكَ لَوَالِدِكَ عَلَيْكَ حَقٌّ ۝

— O hâlde evlâdınıza ikrâm edin. Çünkü anne ve babanızın sizde hakkı olduğu gibi, evlâdınızın da sizde hakkı vardır, (778) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem:

رَحِمَ اللَّهُ وَالِدًا أَعَانَ وَلَدَهُ عَلَى بِرِّهِ ۝

«Allahü Teâlâ o babaya rahmet etsin ki, çocuğuna, iyilik etmesi husûsunda yardımcı olur» (779) buyurmuştur.

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

سَاوُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ فِي الْعَطِيَّةِ ۝

«Hediyede çocuklarınız arasında eşitliğe riâyet ediniz» (780).

Denildi ki: Evlâdın, yedi yaşına kadar güzel kokundur, onu sever ve koklarsın. Sonra yedi sene yâni on dört yaşına kadar da hizmetçindir. Sonra da ya düşmanın veya ortağıdır.

Enes'den (R.A.) rivâyete göre, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

الْعُلَامُ يُعَوِّدُ عَنْهُ يَوْمَ السَّابِعِ وَيُكَمِّي وَيُمَاطُ عَنْهُ الْأَذَى فَإِذَا أَبْلَغَ
سِتَّ سِنِينَ أَدَّبَ فَإِذَا أَبْلَغَ تِسْعَ سِنِينَ عُزِلَ فِرَاشُهُ فَإِذَا أَبْلَغَ
ثَلَاثَ عَشْرَةَ سَنَةً ضُرِبَ عَلَى الصَّلَاةِ فَإِذَا أَبْلَغَ سِتَّ عَشْرَةَ سَنَةً
زَوَّجَهُ أَبُوهُ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ وَقَالَ قَدْ أَدَّبْتُكَ وَعَلَّمْتُكَ وَأَنْكَحْتُكَ أَعُوذُ
بِاللهِ مِنْ فِتْنَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَعَذَابِكَ فِي الْآخِرَةِ ۝

(778) Ebû Amr et - Tevkanî «Kitâbu Muâşeretil' - Ehleyne Osmân b. Affân'dan biraz eksik ile ve bu ifade ile Taberânî, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

(779) Ebû's - Şeyh İbn Hibbân «Kitâbu's - Sevâb» da Ali ve İbn Ömer'den ve Et - Tevkanî'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(780) Taberânî «Kebîr»inde İbn Asâkir «Târih»inde İbn Abbas'tan rivâyet etmiştir.

«Çocuk yedi günlük olunca kurban kesilir, adı verilir ve temizlenir. Altı yaşında terbiye edilmeğe başlanır. Yedi yaşında yatağı ayrılır. Onüç yaşında Namâz kılması için dövülür. Onaltı yaşında babası onu evlendirir ve sonra da elinden tutarak:

— Oğlum! Seni terbiye ettim, okuttum ve everdim. Dünyâda bir felâkete, âhirette âzâba uğramandan Allah'a sığınırım, yâni aklını başına al da ona göre çalış, der» (781).

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مِنْ حَقِّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُحْسِنَ آدَبَهُ وَيُحْسِنَ اسْمَهُ لَهُ

«Çocuğu güzel terbiye etmek ve ona güzel bir ad vermek, evlâdın baba üzerindeki haklarından» (782).

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

كُلُّ غُلَامٍ رَهِينٌ أَوْ رَهِينَةٌ بَعِيقَتِهِ تُدَبِّحُ عَنْهُ يَوْمَ السَّابِعِ وَيُخْلَقُ رَأْسُهُ

«Her doğan çocuk, akika kurbanına bağlıdır, yâni kurbanı kesilinceye kadar durur ve kesilmeden ölürse, anne ve babasına şefaât edemez. Yedinci gün kurbanı kesilir ve traş edilir» (783).

Katâde şöyle demiştir:

«Akika kurbanı kesildiği zamân, ondan bir parça yün alınır ve çocuğun başı üzerine konur, âdeta saçları gibi tel tel sarkıtılır. Sonra başı yıkanır ve traş edilir».

Adamın biri Abdullah b. Mübârek'e gelerek, çocuğundan şikâyet eder. Abdullah:

— Çocuğuna hiç bedduâ ettin mi? diye sorar. Adam:

— Evet, ettim, deyince, Abdullah:

— Çocuğun ahlâkını sen bozdun, buyurur.

Çocuğa karşı şefkatli davranmak müstehâbdır. Akrâ b. Hâbis (784) Resûl-i Ekrem'in Hz. Hasan'ı öptüğünü görünce:

— Benim on tâne çocuğum olduğu hâlde, hiç birini öpmedim, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

(781) Ebû's - Şeyh İbn Hibban «Kitâbu'z - Zabâyâ ve'l - Akika»da rivâyet etmiştir.

(782) Beyhaki «Şuabü'l - İman»da İbn Abbas ve Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(783) Sünen sâhibleri Semure hadisinden rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasendir, demiştir.

(784) Müellefe-i kulûbtandır ve Temimidir.

إِنَّ مَنْ لَا يَرْحَمُهُ لَا يَرْحَمُهُ

— Merhamet etmeyen, merhamet olunmaz, (785) buyurdu.

Hiz. Âişe (R.A.) şöyle demiştir: «Bir gün Resûl-i Ekrem bana:

اغْسِلِي وَجْهَ أُسَامَةَ

— Usâme'nin yüzünü yıka, buyurdu. (Usâme'nin yüzü kanamıştı). Ben, biraz çekingen davranarak yüzünü yıkıyordum. Resûl-i Ekrem, elimi iterek Usâme'nin yüzünü yıkadı ve çocuğu severek:

— Bu, câriye olmadığı için bize iyilik etmiştir. Eğer câriye olsaydı, bunu satın alır âzâd ederdim, (786) buyurdu. (Çünkü sevdiği bir zâtın çocuğu idi).

Bir gün Resûl-i Ekrem minberde iken, Hiz. Hasan'ın düştüğünü gördü. Hemen minberden inerek onu kucağına aldı ve:

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

«Muhakkak sizin mal ve çocuklarınız fitnedir» (64 - Teğabun: 15) Âyet-i cellilesini okudu (787).

Abdullah b. Şeddâd (788) şöyle demiştir:

«Resûl-i Ekrem Namâz kıldırırken secdeye gittiği sırada Hüseyin (R.A.) gelerek boynuna çıktı. Herkes secdede olduğu için, olandan kimsenin haberi olmadı. Resûl-i Ekrem uzun süre secdede kaldı. Hattâ bâzıları bir emr-i Hak vukûundan şüphelendiler. Namâzı bitirince, Ashâb:

— Ya Resûlallah! Bu secdeyi çok uzattınız, hattâ biz, bir şey mi oldu diye çok korktuk, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

إِنِّي قَدْ ارْتَحَلْتَنِي فَكُرِهْتُ أَنْ أَعْمَلَهُ حَتَّى يَقْضَى حَاجَتُهُ

(785) Buhâri, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(786) Başka meâlde Ahmed b. Hanbel'in Âişe'den rivâyeti vardır ve isnâdı sahihtir.

(787) Sünen sâhibleri Büreyde'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen ve garîb olduğunu söylemiştir.

(788) Medîneli olup annesi müslümândır. Tâblînin ileri gelenlerinden ve sikadandır.

— Secdede iken torunum omuzlarıma çıktı. Gönlü oluncaya kadar onu atmağı uygun görmedim. Bundan dolayı secdeyi uzattım (789) buyurdu. Bu hadisten istifâde edilen hükümler şunlardır: Kulun Allah'a en yakın olduğu yer, secdedir. Böyle olduğu hâlde secdede fazla kalmıştır. Ayrıca çocuğa şefkat, iyilik ve ümmetine örnek olmak gibi mes'elelerdir. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

بِیْحِ الْوَلَدِ مِنْ رِيْحِ الْجَنَّةِ

«Çocuk kokusu, Cennet kokularındandır» (790).

Yezid b. Muâviye (791) şöyle anlatmıştır:

Babam Muâviye, Ahnef b. Kays'ı dâvet etti. Ahnef gelince, babam kendisine:

— Ey Ebû'l-Bahr! Çocuklar hakkındaki görüşün nedir? diye sordu. Ahnef:

— Onlar gönlümüzün meyvesi, sırtımızın dayanağıdır. Biz ise, onların ayağı altında yumuşak yer, başları üstünde gölge olur ve onlar için her müşkilâta katlarız. Ne isterlerse verir, kızarlarsa hiddetlerini teskine çalışırız. Sana meyl ve muhabbetleri sây u gayretleri, seni memnûn etsin. Onlara ağırlık verme ki, senden uzaklaşmasınlar ve hayâtından usanıp ölümünü istemesinler, dedi. Babam:

— Yâ Ahnef! Allah (c.c.) için doğru söyledin...

— Vallahi sen gelmeden, ben Yezid'e son derece kızgındım (geldin de hiddetimi teskin ettin), dedi. Ahnef ayrıldıktan sonra Muâviye, oğlu Yezid'e ikiyüzbin dirhem ile ikiyüz kat elbise gönderdi. Oğlu da bunları Ahnef ile paylaştı.

Bütün bunlar, anne ve baba hakkının ehemmiyetini göstermektedir. Bunların haklarını korumanın keyfiyeti, kardeşlik yolunda anlatılmıştır. Aynı zamanda bu bağlılık, kardeşlikten daha kuvvetlidir. Hattâ burada fazla olarak iki hüküm vardır: Birincisi kat'i olarak haram olan şeylerde onlara itâat edilmezse de, âlimlerin çoğu, şüpheli olan şeylerde de onlara itâatin gerekliliğine kaaidir. Hattâ onlar senin ayrı yemeni istemez ve onların yemeğinden yemeni isterlerse, yemekleri şüpheli olsa da, onlarla yemek borçtur. Çünkü şüpheli şeylerden sakınmak verâ, fakat anne ve babanın rızasını almak vâcibtir.

(789) Neseî, Abdullah b. Şeddâd'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca Hâkim de rivâyet etti ve Buhâri ile Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söyledi.

(790) Taberânî «Sagîra» ve «Evsatında: İbn Hibban «Zaafâda İbn Abbas'tan rivâyet etmişlerdir.

(791) Künyesi Ebû Hâlid'dir. Hicri 60 da Halife olmuştur. Kırk yaşına varmadan Hicri 64 târihinde vefât etmiştir.

İkincisi: Mübâh ve nâfile olan işlerde anne ve babanın muvâfakatini almadan seyahat edemezsin. Hac işi de böyledir. Her ne kadar Hac farz ise de, hemen yapılması nâfiledir; te'hîr edilebilir (792). İlim öğrenmek için yolculuk da aynı şekilde nâfiledir. Ancak farz olan Namâz, Oruç gibi mühim mes'eleleri memleketinde öğretecek kimse yoksa, o zamân gidebilir ve o zamân anne ve baba hakkı mevzûu bahis olmaz.

Ebû Said el - Hudrî (R.A.) şöyle demiştir:

«Yemen'den biri kişi Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Ya Resûlallah! Cihâd etmek istiyorum, dedi. Resûl-i Ekrem:

هَلْ بِالْيَمَنِ أَبَوَاكَ ! قَالَ نَعَمْ قَالَ هَلْ إِذْنَاكَ ! قَالَ لَا فَقَالَ عَلَيْهِ
السَّلَامُ فَارْجِعْ إِلَى أَبَوَيْكَ فَاسْتَأْذِنْهُمَا فَإِنْ فَعَلَا فَجَاهِدْ وَإِلَّا فَبِرَهْمَا
مَا اسْتَطَعْتَ فَإِنَّ ذَلِكَ خَيْرٌ مَّا سَلَّمَ اللَّهُ بِهِ بَعْدَ التَّوْحِيدِ ۝

— Yemen'de annen, baban var mı? diye sordu. Adam:

— Evet var, ya Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Sana izin verdiler mi? diye sordu. Adam:

— Hayır vermediler, ya Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Anne ve babana dön de izin iste; müsâade ederlerse Cihâd et, etmezlerse gücün yettiği kadar onların hizmetine devâm et. Çünkü İmandan sonra seni Allah'a ulaştıracak amellerin en hayırlısı o'dur» (793) buyurdu.

Yine Cihâda gitmek için istişâre etmek üzere, Resûl-i Ekrem'e gelen bir başkasına:

أَلَاكَ وَالِدَةٌ ! قَالَ نَعَمْ قَالَ فَالْزِمْنَاهَا فَإِنَّ الْجَنَّةَ عِنْدَ رِجْلِهَا ۝

— Annen var mı? diye sordu. Adam:

— Evet, var, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Onun yanına git; zîrâ Cennet onun ayakları altındadır, (794) buyurdu. Başka birisi hicret maksadı ile gelerek:

(792) Bu görüş, Şâfilî mezhebinin görüşüdür. Hac bahsine bakınız.

(793) Ahmed ve İbn Hibbân rivâyet etmişlerdir.

(794) Nesefî, İbn Mâce ve Hâkim Muâviye b. Cahme'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahîh olduğunu söylemiştir.

— Ya Resûlallah! Annemi babamı ağlattım da geldim, deyince, Resûl-i Ekrem:

ارْجِعْ إِلَيْهِمَا فَأَضِمْهُمَا كَمَا ابْكَيْتَهُمَا هـ

— Onlara dön ve onları ağlattığın gibi güldür, (795) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

حَقُّ كَبِيرِ الْأَخَوَةِ عَلَى صَغِيرِهِمْ كَحَقِّ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ هـ

«Büyük kardeşin küçük kardeşteki hakkı, anne babanın evlâdı üzerindeki hakkı gibidir» (796).

Diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

إِذَا اسْتَضَعْتَ عَلَى أَحَدِكُمْ دَابَّتُهُ أَوْ سَاءَ خُلُقُ زَوْجَتِهِ أَوْ أَحَدٍ
مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ فَلْيُؤْذَنْ بِأُذُنِهِ هـ

«Bir kimseye biniti güçlük çıkardığı, karısı veyâ ev halkından birisi huysuzluk ettiği zamân, kulağına ezân okusun» (797).

KÖLE HAKLARI

Bilmiş ol ki: Evlenmek sûretiyle mâlik olduğu âilesine karşı olan vazîfeler, evlenme âdâbında geçmiştir. Cârîye olarak edindiği âilelerine karşı da riâyet edilmesi gereken bâzı haklar vardır.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) son nasihatında:

(795) Ebû Dâvud, Neseî, İbn Mâce ve Hâkim, Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdı sahihtir, demiştir.

(796) Ebû's - Şeyh İbn Hibbân «Kitâbü's - Sevâb»da Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(797) Ebû Mansûr ed - Deylemî «Müsned-i Firdevs» inde Hz. Ali'den rivâyet etmiştir.

اِسْقُوا اللَّهَ فِيمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اَطِيعُوهُ مِنْ مَقَاتٍ كُلِّوْنَ
وَ اَكْسُوهُ مِنْ مَقَاتٍ تَلْبَسُوْنَ وَلَا تُكَلِّفُوهُ مِنْ الْعَمَلِ مَا لَا يُطِيقُ
فَمَا اخَيَّيْتُمْ فَاَمْسِكُوا وَمَا كَرِهْتُمْ فَيَعُوا وَلَا تُعَذِّبُوا خَلْقَ اللَّهِ فَإِنَّ
اللَّهَ مَلِكُكُمْ اِيَّاهُ وَلَوْ شَاءَ لَمَلَكَكُمْ اِيَّاكُمْ

«Mâlik olduğunuz köle ve câriyeleriniz hakkında Allah'tan korkun. Onlara yediğinizden yedinin. Güçlerinin yetmiyeceği işleri onlara teklif etmeyin. Sevdiğinizi saklayın, hoşunuza gitmeyenleri satın. Allah'ın yarattıklarına eziyet etmeyin. Allahü Teâlâ'nın sizi onlara mâlik kıldığını unutmayın. Allah dileseydi, onları size mâlik kılardı» (798) buyurmuştur.

Diğer bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

لِلْمُدْرِكِ طَعَامُهُ وَكِوْنُهُ بِالْعُرُوفِ وَلَا يُكَلِّفُ مِنَ الْعَمَلِ مَا لَا يُطِيقُ

«Uygun bir elbise ve yemek, kölenin hakkıdır. Gücünün yetmediği işi kendisine teklifte bulunmayınız» (799).

Başka bir hadîsde şöyle buyurulmuştur:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ خَبٌّ وَلَا مُتَكَبِّرٌ وَلَا خَائِرٌ وَلَا سَيِّئُ الْمُلْكَةِ

«Kötü huylu bozguncular, kendini beğenen kibirliler, hâin kimseler, köle ve câriyelerine karşı kötü davrananlar, Cennet'e giremezler» (800).

Abdullah b. Ömer (R.A.) şöyle demiştir:

«Bir kişi Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Ya Resûlallah! Hizmetçilerimizin kusûrlarından ne kadarını affedelim? diye sordu. Resûl-i Ekrem bir müddet sustuktan sonra:

(798) Bu hadîs, bir kaç hadîsten toplanmıştır. Ebû Dâvud bir kısmını, Buhârî ile Müslim Ebû Zer'den diğer kısmını sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

(799) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(800) Ahmed toplu olarak, Tirmizi ayrı ayrı, İbn Mâce kısa olarak Ebû Bekir'den rivâyet etmişlerdir.

أَغْفُ عَنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً

— Günde yetmiş def'a işledikleri hatâları bağışla, (801) buyurdu.

Hız. Ömer (R.A.) her cumartesi Medîne'ye yakın bağlık ve hurmalık bir yer olan Avâlî'ye gider, orada çalışan işçilere bakardı. Gücünden fazla çalıştırılanların işlerini ayarlardı.

Ebû Hüreyre (R.A.), bir adamı binitli ve hizmetçisini de ardında yaya olarak yürür gördüğünde:

— Ey Allah'ın kulu! O da senin gibi insândır ve senin kardeşindir. Ne olur, onu da atlasına al, demiştir.

Ebû'd - Derdâ'nın câriyesi, kendisine:

— Seni şu kadar önce zehirlediğim hâlde, zehir sana te'sir etmedi, dedi. Ebû'd - Derdâ:

— Niçin zehirledin? diye sordu. Köle:

— Telâşından kurtulmak için, dedi. Bunun üzerine Ebû'd - Derdâ:

— Mâdem ki benden bu kadar bunaldın, ben de seni âzâd ettim, dedi.

Zuhri: Efendisi tarafından «Allah cezânı versin!» denen köle, âzâd edilmedikçe, bu lâfın kefareti ödenemez. Ahnef b. Kays'e:

— Bu kadar yumuşak ahlâkı nereden aldın? diye sorduklarında, Ahnef:

— Kays b. Asım'dan aldım, dedi (802).

— Onun ahlâkı nasıldı? diye sordular, Ahnef:

— O öyle halim bir adam idi ki, bir def'a evine gitmiştik. Cârîyesi, bir kapta pişmiş et getirirken, et çocuğun üzerine döküldü ve çocuk yanarak öldü. Bu dehşet karşısında cârîyenin son derece üzüldüğünü gören Kays, cârîyenin üzüntüsünü gidermek için, bunu âzâd etmekten başka çâre yoktur, diyerek, cârîyeyi âzâd etmiştir.

Avn b. Abdullah (803), kölesi kendisine isyân ettiği zaman, «Efendine ne çok benziyorsun; efendin de aynı senin gibi mevlâsına karşı isyân ediyor» derdi. Bir gün kölesi kendisini iyice kızdırmıştı. Avn: «Bu hareketinle seni dövmemi istiyorsun fakat dövmiyeceğim, seni âzâd ediyorum» dedi.

(801) Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet ettiler.

(802) Hilm'i ile meşhûr bir Sahabi olup, Basra'ya hicret etmiştir. Bir çok hadis âlimleri kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

(803) Kûfeli zâhidlerdendir. Sîkâdır. Ömer b. Abdülazîz devrinde yaşamıştır.

Meymûn b. Mihran'ın misâfiri geldi. Misâfire acele yemek vermesini câriyesine emretti. Cârîyesi de o telâş ile yemeği efendisinin başına döktü. Meymûn:

— Ne yaptın, beni yaktın? deyince, cârîye:

— Ey insânların terbiyesi ile meşgûl olup onlara iyilikleri öğreten efendi, Allahu Teâlâ'nın buyurduğuna baksana? deyince, Meymûn:

— Allahu Teâlâ ne buyurdu? diye sordu. Cârîye:

— Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:

وَالْمَكَاطِمِينَ الْغَيْظَ ۝

«Onlar ki hiddetlerini yenerler» (3 - Âl-i İmrân: 134).

وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۝

«Aynı zamânda insânların kusûrlarını da bağışlarlar» (3 - Âl-i İmrân: 134) âyetlerini okudu. Bunun üzerine Meymûn:

— Ben de seni affettim, dedi. Cârîye:

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝

«Allahu Teâlâ ihsân edenleri sever» (3 - Âl-i İmrân: 134) âyetini okuyunca, Meymûn:

— O hâlde ben de ihsân olarak Allah için seni âzâd ettim, dedi.

İbn Münkedir (804) şöyle demiştir:

«Ashâb'tan bir zât, kızdığı kölesini dövmeye başlamış. Köle:

— Allah aşkına ne olursun, beni dövme, demiş ise de efendisi dinlememiş. O kadar dövmüş ki, Resûl-i Ekrem kölenin feryâdını duymuş. Adam, Resûl-i Ekrem'in kendine doğru ilerlemekte olduğunu görünce, dövmekten vaz geçmiş. Resûl-i Ekrem:

سَأَلَكَ يَوْجِيهَ اللَّهِ فَلَمْ تُعْفِهِ فَلَمَّا رَأَيْتَنِي أَمْسَكَتَ يَدَكَ قَالَ فَإِنَّهُ حُرٌّ
لِوَجْهِ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لَوْلَا تَفْعَلُ لَسَفَعْتُ وَجْهَكَ النَّارَ ۝

— Allah aşkına beni bırak dediği hâlde dinlemedin de, beni gö-

(804) İbn Münkedir Teymi'dir. Tablinden ve sikadır. Bir çokları kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Hicrî 130 da ölmüştür.

rünce bıraktın? buyurmuş. Resûl-i Ekrem'in itâbına uğrayan adam yaptığına pişmân olarak:

— Onu âzâd ettim, ya Resûlallah, deyince, Resûl-i Ekrem:

— Eğer âzâd etmeseydin, ateş yüzünü yakıp karartırdı (805) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

اَلْعَبْدُ اِذَا نَصَحَ لِسَيِّدِهِ وَآخَسَنَ عِبَادَةَ اللّٰهِ فَلَهُ اَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ

«Köle, efendisinin hizmetinde bulunup Allah'a güzel ibâdet ederse, iki mükâfat alır» (806).

Ebû Rafî (807) âzâd edildiği zamân ağladı ve: «Köle iken bir Allah'a ibâdet, bir de efendime hizmet ederken iki mükâfat alıyordum. Şimdi bunların birinden mahrûm oldum» dedi.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

عُرِضَ عَلَى اَوَّلِ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَاَوَّلِ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ النَّارَ فَاَمَّا اَوَّلِ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فَالشَّهِيْدُ، وَعَبْدُ مَمْلُوْكٍ اَحْسَنَ عِبَادَةِ رَبِّهِ وَنَصَحَ لِسَيِّدِهِ، وَعَفِيفٌ مُّتَعَفِّفٌ ذُو عِيَالٍ، وَاَوَّلِ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ النَّارَ اَمِيْرٌ مُّسَلِّطٌ، وَذُو شَرِّ وَ لَا يُعْطَى حَقُّهُ وَفَقِيْرٌ فَخُوْرٌ

«İlk Cennet'e girecek üç kişi ile, ilk Cehennem'e girecek üç kişi bana gösterildi. Cennet'e ilk girecek olanlar: Şehidler ve efendisine hizmet ile Allah'a güzel ibâdet eden köleler ve kalabalık âileye mâlik yoksul ve fakat iffet sâhibi fakirlerdir. Cehennem'e ilk girecek üç kişi de, zâlim emirler, zekâtını vermeyen zenginler ve kibirli yoksuladı» (808).

(805) İbn Mübârek «Zühâd»ünde mürsel olarak rivâyet etmiştir. Müslim'in de İbn Mes'ûd'dan biraz farklı bir rivâyeti vardır.

(806) Buhâri ile Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(807) Resûl-i Ekrem'in âzâd kölesidir, adı İbrâhim'dir. Hz. Abbas'ın kölesi idi. Hz. Abbas onu Resûl-i Ekrem'e hediye etmişdi. Köle, Abbas'ın müslüman olduğunu haber verince, Resûl-i Ekrem de onu âzâd etti. Uhud ve diğer gazvelerde bulundu. Fakat Bedir'de bulunamadı. Bedir'den önce müslüman oldu. Hz. Osmân'ın şehâdetinden kısa bir müddet sonra Medine'de öldü.

(808) Tirmizî rivâyet etti. İbn Hibbân da Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

Ebû Mes'ûd Ensârî (R.A.) şöyle demiştir:

«Kölemi döverken ardımdan bir ses duydum: Ya Ebâ Mes'ûd, bilmiş ol ki. Bu sesi ilk def'a duydum. Bir de ardıma baktım ki, seslenen Resûl-i Ekrem'dir. Onu görünce hemen kamçıyı attım. Resûl-i Ekrem:

وَاللّٰهُ اَقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَى هَذَا

— Yemin ederim ki, senin bu köleye olan gücünden ziyâde, Allah Teâlâ'nın gücü sana yeter, (809) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

اِذَا ابْتِاعَ أَحَدُكُمْ الْخَادِمَ فَلْيَكُنْ أَوَّلُ شَيْءٍ يُطْعِمُهُ الْخُلُقَاقَةَ أَطْيَبُ لِنَفْسِهِ

«Sizden biriniz hizmetçi aldığı zamân, ona ilk olarak tatlı yedirsın; çünkü o, onun için hoş olur» (810).

Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde, Resûl-i Ekrem:

اِذَا آتَى أَحَدُكُمْ خَادِمَهُ بِطَعَامٍ فَلْيُجْلِسْهُ وَلْيَأْكُلْ مَعَهُ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيُسِّتْ لَهُ لُقْمَةً (وَبِرِوَايَةٍ) إِذَا كَفَى أَحَدُكُمْ مَمْلُوكُهُ صَنْعَةَ طَعَامٍ فَكَفَاهُ حَرَّهُ وَمُؤْنَتَهُ وَقَرَّبَهُ إِلَيْهِ فَلْيُجْلِسْهُ وَلْيَأْكُلْ مَعَهُ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيُسِّتْ لَهُ أَوْلِيَاءُ خُذْ أَكْلَهُ فَلْيَرْوِغْهَا (وَأَمَّا رِبِيدُهُ) وَلْيَضَعْهَا فِي بَيْدِهِ وَلْيَقُلْ كُلْ هَذِهِ

«Sizden birinize hizmetçi yemek yedirdiği zamân, onu da sofraya oturtsun. Bunu yapamazsa, hiç olmazsa yemekten biraz versin.» buyurdu. Diğer rivâyette: «Sizden birinize hizmetçi yemeğini güzelce hazırlayıp önüne koyduğu vakit, onu da sofraya oturtsun, bunu yapamazsa bir miktar ona aldirtsın, bunu da yapamazsa hiç olmazsa bir lokma eline vermek sûretiyle karşılıklıta bulunsun ve bunu yemesini söylesin» (811).

(809) Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.

(810) Taberânî «Evsâtında ve Harâitî «Mekârim-i Ahlâkta rivâyet etmişlerdir.

(811). Buhârî ile Müslim, biraz farklı ifâdelerle rivâyet etmişlerdir. Harâitî «Mekârim-i Ahlâkta bu lâfız ile rivâyet etmiştir.

Selmân-ı Fârsî, bir adamın yanına gitti. Adamın hamur yoğurduğunu gördü. Ne yaptığını sorunca, adam: «Hizmetçiye başka iş vermiştik. İş üzerine iş vermeği uygun bulmadığım için, hamuru da kendim yoğuruyorum» dedi. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ جَارِيَةٌ فَصَانَهَا وَآخَسَنَ إِلَيْهَا ثُمَّ أَغْتَقَهَا وَزَوَّجَهَا
فَ ذَلِكَ لَهُ أَجْرَانِ ۝

«Kim câriyesine iyi bakar, onu güzel korur ve terbiye eder, sonra da âzâd ederek onunla evlenirse, iki ecir alır» (812).

Yine Resûl-i Ekrem

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ۝

«Hepiniz çoban ve hepiniz de çobanlığınızdan mes'ûlsünüz» (813).

Hülâsa, mâliki bulunduğu hizmetçilerin haklarından bâzıları şunlardır:

Onları kendi yediğinden yedirmek, giydiğinden giydirmek ve takatlarından fazla iş vermemektir. Onlara kibirli ve hâşîn gözle bakmamak, bâzı hatâlarını bağışlamak, hatâlarından dolayı kendilerine kızdığı zamân, kendisinin Allah'a karşı hatâlarını ve Allahu Teâlâ'nın kendisinden daha ziyâde intikaama muktedir olduğunu düşünmektir.

Fudâle b. Abdullah (814) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

(812) Buhârî ile Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.

(813) Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(814) Fudâle'nin babası. Ubeyd, şâir idi. Kendisi Uhud gazvesinde bulundu ve Resûl-i Ekrem'e orada biat etti. Şam'a gitti ve orada Muâviye'ye kadılık yaptı. Şam'da öldü. Resûl-i Ekrem, Medîne'ye geldiği vakit, altı yaşında olup. Hicrî 53 de öldüğünü Vakîdi söyler.

ثَلَاثَةٌ لَا يُسْأَلُ عَنْهُمُ رَجُلٌ فَأَرْقَ الْجَمَاعَةَ، وَرَجُلٌ عَصَا إِمَامَهُ فَمَاتَ
عَاصِيًّا، فَلَا يُسْأَلُ عَنْهُمَا، وَامْرَأَةٌ غَابَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَقَدْ كَفَّاهَا مُؤْنَةُ
الدُّنْيَا فَتَبَرَّجَتْ بَعْدَهُ فَلَا يُسْأَلُ عَنْهَا. وَثَلَاثَةٌ لَا يُسْأَلُ عَنْهُمْ رَجُلٌ
يُنَازِعُ اللَّهَ رِذَاءَهُ وَرِذَاؤُهُ الْكِبْرِيَاءُ وَإِزَارُهُ الْعِزُّ، وَرَجُلٌ فِي شَكٍّ مِنْ أَقْبَرِ
وَقُنُوطٍ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ

«Üç kimseden sorulmaz, yâni onlar helâk olmuştur. Müslümân cemâatinden ayrılan, imâmına isyân eden ve bu hâlde ölen kimsele-
rin vazîyeti perişandır. Bunlardan sorma. Birisi de kocası kayıp olduk-
tan sonra, geçimini yerinde olduğu hâlde süslenip evlenen kadın, ondan
da sorma. Yine üç kişiden daha sorma. Onlar da, Allah ile münâzaa-
edercesine kibredenler. Allah'ın ridâsı kibir, izârı ise ululuktur. Diğerî
Allah hakkında şübhe edenler. Üçüncüsü de Allah'ın rahmetinden
ümid kesenlerdir» (815).

«İnsânlarla Sohbet ve Muâşeret Âdâbı Kitâbı» burada tamâm ol-
muştur.

(İhyâ - Cilt: 2 — Kitâb: 5'in sonu)

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 2)
Rub'u'l - Âdât

ALTINCI KİTÂB:

KİTÂBU ÂDÂBÎ'L - UZLET

(UZLET, YÂNİ İNSÂNLARDAN AYRI YAŞAMANIN ÂDÂBİ)

(İKİ BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

**1 inci BÂB : UZLET HUSÛSUNDAKİ MEZHEB VE SÖZLERİN
DELİLLERİ İLE İZÂHİ BEYÂNINDADIR.**

**2 nci BÂB : UZLETİN FAYDA VE ZARÂRLARI İLE FAZİLETİNİ
İZÂH BÂBINDADIR.**

UZLET ÂDÂBÎ KİTABI

UZLET, YÂNÎ İNSÂNLARDAN AYRI YAŞAMAK

Hamd Allah'a mahsûstur. O ki, hayırlı ve hâlis kullarını birbirine ısıdırıp ünsiyet ettirmekle, onlara en büyük nimetini bahşetmiştir. O ki, münâcatı ve mânevi lûtûfları ile gönüllerini huzûra erıştirmiştir. O ki, dünyânın süsü, iyilik, zevk u safasını, onların gönlünde küçülterek, ona meyletmelerini önlemiştir. O dereceye kadar ki, düşünce yollarındaki perdeleri dürebilenler, vahdet köşesine çekilmeyi tercih ederek, tenhâ yerlerde Allahu Teâlâ'nın nûrunu, azamet ve celâlini düşünmekle ünsiyet edip, kendilerine en yakın olan insânlarla bile düşüp kalkmaktan hoşlanmaz olmuşlardır.

Salât ve selâm, Efendimiz ve bütün Peygamberlerin efendisi ve yaratıkların en hayırlısı Muhammed Aleyhisselâm'a ve halkın efendisi ve imâmları olan Âl ve Ashâb'ı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki: Halk arasına karışmak veya yalnız yaşamak ve bunların birini diğerinden üstün tutmak husûsunda insânların görüşleri birbirine uymamaktadır. Her iki tarafın da faydalı ve heves edilir yönleri olduğu gibi, sevilmeyen kötü tarafları da vardır. Âbid ve zâhidlerin çoğu uzleti tercih etmekte ve ihtilâttan üstün görmektedirler. Sohbet kitâbında anlattığımız; halk arasına girip, onlarla ülfet ve ünsiyet kurmanın efdaliyeti hakkındaki yazılarımız, bu ekseriyetin meylettği uzlet ve halvet anlayışına uymaz. Bu husûsta hakikatin yüzünden perdeyi kaldırmak ve gerçeği izâh etmek cidden ehemmiyeti mûcib bir husûs olup, iki bâbda izâhı mümkündür.

BİRİNCİ BÂB

UZLET HUSÛSUNDAKİ MEZHEB VE SÖZLERİN DELİLLERİ İLE İZÂHI BEYÂNINDADIR

Bu Husûstaki Mezhebler:

İnsânlar bu husûsta ihtilâf etmişlerdir. Bu ayrılık, Tâbiin devrinde başlamıştır. (Tâbiinden olmayan) Süfyân-ı Sevri, İbrâhim b. Elhem, Dâvud-i Tâi, Fudayl b. İyaz, Süleyman el-Havâs, Yûsuf b. Evsat, Huzeyfetülmerâşi ve Bîşr-i Hafî de uzleti tercih edenlerdendir. Tâbiinin bir çoğu da halk arasına karışmağı, âşina ve dostları çoğaltmayı, müslümânlarla anlaşıp sevişmeyi ve dîni işlerinde onlara yardımcı olmayı, iyilik ve takvâ ile yardımda bulunmayı tercih ederlerdi.

Saîd İbn Müseyyeb, Şabî, İbn Ebi Leylâ, Hîşam b. Urve, İbn Şib-rime, Şerik b. Abdullah, İbn Uyeyne, İbn Mübârek, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve bir cemâat da buna meyletmiştir.

Bu husûsta âlimlerden gelen haberler de iki esâsta mütâiâa edilebilir:

Birincisi: Mutlak olarak bu iki fırkadan birisine meyleder mahiyettedir.

İkincisi: Her hangi bir fırkaya, sebeblerini açıklamak sûretiyle, meyleder mâhiyettedir.

Biz, mezhepleri izâh için, önce bu fırkalara mutlak olarak meyleden sözleri anlatacağız. Kâr ve zarârlarını izâh sırasında da, fırkalardan birine meyletme hakkında gösterdikleri sebebleri izâh edeceğiz. Buna göre deriz ki:

H. Ömer (R.A.): «Uzletten nasibinizi alın» buyurmuştur. İbn Sirîn de: «Uzlet, ibâdettir». Fudayl da, «Sevmek için Allah, arkadaş olmak için Kur'ân, nasihat için de ölüm yeter.» demişlerdir. Yine denildi ki: Allah ile arkadaş ol ve insânları bir tarafa bırak.

Zâhid Ebû'r - Rebî, Dâvud-i Tâi'ye:

— Bana öğüt ver, dedi. Dâvud-i Tâi:

--- Dünyâdan Oruç tut, âhiretin için iftâr et; yâni dünyâdan elini eteğini çek, âhiretin için çalış, arslanlardan kaçtığın gibi, insanlardan da uzaklaş, dedi.

Hasan-ı Basri de, şu cümleleri Tevrat'tan ezberledim, diyor:

«Âdem oğlu kanâat edince ihtiyâçtan kurtarır, inşânlardan uzaklaştıkça selâmete ulaşır, şehvetleri terk ettikçe hürriyete kavuşur, hased etmedikçe mürüvvet sâhibi olur, az sabreder çok kârını bulur».

Vuheyb b. Verd-i Mekki şöyle demiştir:

«Biz öğrendik ki hikmet on cüzdür: Dokuzu sükût etmekte, biri ise insânlardan uzak kalmaktadır».

Yûsuf b. Müslim, evinden dışarı çıkmayan Ali b. Bekkâr'e:

— Bu yalnızlığa nasıl dayanırsın? diye sordu. Ali:

— Ben gençliğimde bundan daha dayanıklı idim; insânlarla oturur fakat hiç konuşmazdım, dedi.

Sufyân-ı Sevrî de şöyle demiştir:

«Bu zamân, sükût edip eve çekilerek azıcık geçim ile yetinip, ölünceye kadar sabretme zamânıdır». Diğer bâzıları da: «Bir gemide seyahat ediyorduk. Arkadaşlarımız arasında Alevilerden bir genç de vardı. Bir hafta bir arada kaldığımız hâlde, tek sözünü duymadık. Kendisine:

— Niçin konuşmuyorsun? dediğimizde, o şöyle dedi:

«Üzüntüsü az, ölecek çocuğu yok, kaybolmasından sakınacağı bir işi de yok,

«Gençlik heyecânı ihtiyâcını giderdi ve ilim kazandı, gâyesi, susması ve yalnızlığıdır».

İbrâhim Nehai, bir kıştıye:

— Dini bilgileri öğren de sonra uzlet et, demiştir. Rebi b. Haysem de aynı tavsiyede bulunmuştur.

Denildi ki: Mâlik b. Enes, dostları ile görüşür, hastaları ziyâret eder ve cenâzelere giderdi. Sonradan yavaş yavaş hepsini terketti. Neden böyle yaptığını soranlara da: «İnsânın, her mâzeretini söylemesi doğru değildir» cevâbını vermiştir.

Ömer b. Abdülaziz'e:

— Biraz aramızda bulunsan ne olur? diyenlere, Ömer:

— Artık bizim için Allah ile bulunmaktan başka bir şey yok, demiştir.

Fudayl da: «Karşılaştığımda bana selâm vermeyenden ve hasta olduğum zamân ziyâretime gelmeyenden memnûn olurum» demiştir.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir:

«Rebî b. Haysem, kapusunun önünde biraz oturur, hava alır ve etrâfa bakınırdı. Yine bir gün kapunun önünde otururken, atılan bir taş alnına vurarak, alnını kanatmıştı. O, bir taraftan kanı silerken, öte yandan da:

— Ey Rebî bu taş sana ders verdi ve bir daha kapuya çıkmı, di-yerek içeri girdi ve ölünceye kadar bir daha dışarı çıkmadı».

Sa'd b. Ebî Vakkas ile Sa'd b. Zeyd, son zamanlarında Akik'deki evlerine çekildiler. Ölünceye kadar —Cumaları dahi— şehre inmez oldular.

Yûsuf b. Esbât, Sufyân-ı Sevrî'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: «Kendisinden başka gerçek mâbûd olmayan Allahu Teâlâ'ya yemin ederim ki, artık yalnız yaşama zamânı gelmiştir».

Bişr b. Abdullah da şöyle demiştir: «İnsânlarla aşinalığı azalt, tanıdıkların çok olmasın; çünkü kıyâmette âkıbetinin ne olacağını bilmiyorsun. Herkesin karşısında rezil olmakdansa tanıdıklarının az olması daha iyidir».

Emirlerden biri Hâtem-i Esamm'ın huzûruna girer ve:

Bir ihtiyâcın varsa, söyle, yerine getireyim, der. Hâtem:

Evet, bir ihtiyâcım var, onu yerine getir, der. O da:

Ne ben seni göreyim; ne de sen beni gör; ne sen beni bil, ne de ben seni bileyim.

Adamın biri, Sehl-i Tüsterî'ye:

Seninle arkadaş olmak isterim, der. Sehl:

Birimiz ölünce âhirete kadar kim arkadaş olacak? Adam:

Allah, deyince, Sehl:

— O hâlde şimdiden O'na arkadaş olmaya bak, dedi.

Fudayl'e, oğlu Ali'nin: «Öyle bir yerde olsam ki, ben insânları gördüğüm hâlde onlar beni görmese» dediğini söyledikleri zamân, Fudayl ağladı ve: «Keşke Ali bu sözü tamâmlasaydı: Ne onlar beni, ne de ben onları göreceğim bir yerde olsaydım, deseydi» demiştir.

Yine Fudaly: «Dostları çoğaltmak, zekâ zayıflığındandır» demiş-tir.

İbn Abbas (R.A.): «Oturacak yerlerin en makbûlü, kimseyi gör-medığın evin içidir» demiştir.

İNSÂNLAR ARASINA KATILMAYI TERCİH EDENLERİN DELİLLERİ VE BU DELİLLERİN ZAYIF TARAFLARI

İhtilâtı uzlet üzerine tercih edenler şu âyet-i kerimeleri delil göstermişlerdi:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا... هـ

«İhtilâl edip, ayrılığa düşenler gibi olmayın» (3 - Âl-i İmrân: 105).

قَالَفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ هـ

«Kalblerinizi te'lif etti» (3 — Âl-i İmrân: 13). Bunlar, insânlar arasına katılmanın, ayrılıktan daha makbûl olduğu husûsunda ileri sürdükleri delillerdendir. Fakat bu, zayıftır. Çünkü âyet-i kerimelerden murâd: Şeriatin aslında ve Kur'an'ın mânâlarındaki fikir ayrılığıdır. Uzletten murâd da, husûmeti harekete getirecek, fitne ve fesda sebep olacak ayrılık fikirlerini bertaraf etmektir ki, bunun, uzleti men'eder bir tarafı yoktur.

Şu hadis-i şerifle de delil çektiler:

الْمُؤْمِنُ الْفُ مَالُوفٌ وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ هـ

«Mü'min, geçim ehli olup herkes ile iyi geçinendir. Ülfet etmeyen ve ülfet olunmayan kimsede hayır yoktur» (816). Fakat bu hadis-i şerifle de delil çekmeleri zayıftır; çünkü hadis, ünsiyete mâni olan kötü ahlâka işârettir, yoksa insânlarla ülfet edebilecek şekilde güzel huylu bir insânın selâmete çekilerek kendisi ile meşgûl olması husûsu ile bir münâsebeti yoktur.

Bir başka delilleri de, Resûl-i Ekrem Efendimizin şu mübârek sözleridir:

مَنْ قَارَقَ الْجَمَاعَةَ شَبْرًا خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ هـ

«Müslümânlardan bir karış ayrılan kimse, İslâm bağını boynundan çıkarmış olur».

مَنْ قَارَقَ الْجَمَاعَةَ فَمَاتَ فَيْتَهُ جَاهِلِيَّةٌ هـ

«Cemâattan ayrılan, câhiliyet devrinde ölmüş gibidir» (817).

(816) Birinci Bâbta geçmiştir.

(817) Müslim. Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

مَنْ شَقَّ عَصَا الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمُونَ فَإِسْلَامِي دَائِمٍ فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ
الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ

«Her kim, cemâat hâlinde bulundukları hâlde, müslümânların arasını açar ve onlardan ayrılırsa, İslâmiyet bağını boynundan çıkar-
mış olur» (819). Bu deliller de zayıftır. Çünkü hadislerdeki gaye, müslümânlar bir imâm üzerine ittifak ettikleri zamân, onlara isyân etmek, onlardan yan çizmek ve onlara karşı gelmektir ki, elbette bu tehlikelidir. Zîrâ müslümânların etrâfında toplandıkları bir imâma ihtiyâçları vardır. Bu da ancak ekseriyetin onu kabûl etmesi ile kaabilirdir. Buna muhâlefet etmek, ortalığı karıştırmak ve fitneyi uyan-
dırmak demektir ki, bu, elbette yasaktır. Fakat uzletin bununla bir münâsebeti yoktur.

Ayrıca şu hadis-i şerifleri de delil olarak göstermişlerdir:

مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ فَمَاكِ دَخَلَ النَّارَ

«Din kardeşine üç günden ziyâde dargın duran kimse ölürse, Cehennem'e gider» (819).

لَا يَحِلُّ لِأَمْرِيءٍ مُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ وَالسَّابِقُ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ

«Müslümânın din kardeşine üç günden ziyâde dargın durması helâl olmaz. Önce konuşan, Cennet'e girer» (820).

مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ سَنَةً فَهُوَ كَسَافِكٍ دَمِيمٍ

«Kardeşine bir yıl dargın duran kimse, onun kanını akıtmış gibidir» (821). Bu hadisleri de dâvalarına delil olarak gösterdiler ve uzlet de kardeşini tamâmen terktir dediler. Bu delilleri de zayıftır. Zîrâ hadislerden gâye, insânlara kızarak onlarla konuşmamak, selâm vermemek ve bu sûretle aralarına karışmamak demektir; yoksa, dargın-

(819) Taberânî ve Hattâbî «Uzlet Kitâbı»nda sened-i ceyyid ile İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

(819) Ebû Dâvud, Ebû Hüreyre'den sahih sened ile rivâyet etmiştir.

(820) Buhârî ile Müslim, Enes'ten rivâyet etmişlerdir. Ancak: «Önce konuşan Cennet'e girer.» ilâvesi yoktur. Bu kısım, Taberânî'nin rivâyetinde vardır.

(821) Ebû Dâvud, Ebû Hıraş es-Sülemî'den rivâyet etmiştir. Senedi sahihtir.

lığın, bir hiddet olmadan insânlarla ayrı yaşamakla bir alâkası yoktur. Bununla berâber iki hâlde üç günden ziyâde küskün durmak da câizdir. Birincisi: Küskün durduğu kimsenin hâlinin düzelmesine kânaat getirdiği zamandır. Diğeri de, selâmeti, konuşmamasında bulmaktadır. Her ne kadar hadis, mutlak sûrette küskün durmağı men'ederse de, bu iki hâl müstesnâdır. Nitekim Hz. Âişe'den (R. Anha) rivâyet edildiğine göre Resûl-i Ekrem; Zilhicce, Muharrem ayları ile Sefer ayı'nın bâzı günlerinde kendisiyle konuşmamıştır (822). Yine Hz. Ömer'den (R.A.) rivâyet edildiğine göre, Resûl-i Ekrem, bir ay âilelerinden ayrılarak bir çardağına çekilmiştir. Burada yirmi dokuz gün bekledikten sonra barışmıştır. «Bir aya yemin etmiştin» diyenlere cevâben, Resûl-i Ekrem:

الشَّهْرُ فَذِيكُونُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ

«Ay, bâzan yirmi dokuz gün gelir» (823) buyurmuştur.

Yine Hz. Âişe'nin (R. Anha.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ أَيَّامٍ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مِثْرًا
لَا تُؤْمَنُ بَوَائِقُهُ

«Bir müslümânın, kardeşine üç günden ziyâde küskün durması helâl olmaz, ancak kötülüğünden emîn olamayacağı bir kimse ise, o zaman helâl olur» (824). İşte bu hadis, tahsise delildir. Hasan-ı Basri'nin: «Ahmaktan uzaklaşmak, Allah'a yaklaşımdır.» sözü de bu mânâdadır. Halbuki bu da ölüme kadar devâm eder; çünkü ahmaklığın zâil olması mümkün değildir. Muhammed b. Ömer el-Vâkidi'ye, bir adamın, ölünceye kadar bir adamla konuşmadığını anlattıklarında, Vakidi: «Bu yeni değil, Sa'd b. Ebi Vakkas ölünceye kadar Ammar b. Yaser ile konuşmadı. Osman b. Affan (R.A.) Abdurrahman b. Avf ile, Hz. Âişe Hafsa ile, Tâvûs da Vehb b. Münebbih ile ölünceye kadar konuşmamışlardır.» demiştir. Bütün bunlar, selâmeti konuşmamakta bulduklarına hamledilmiştir.

Bunların bir delili de şu rivâyettir: Adamın biri, sırf ibâdet maksadıyla dağa çekilmişti. Bunun nasıl bir hareket olduğunu anlamak için, adamı Resûl-i Ekrem'e getirdiler. Resûl-i Ekrem:

(822) Ebû Dâvud. Âişe'den rivâyet etmiştir.

(823) Buhâri ile Müslim. Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(824) İbn. Adiy. Âişe'den rivâyet etmiştir.

لَا تَفْعَلْ أَنْتَ وَلَا أَحَدٌ مِنْكُمْ لَصَبْرٌ أَحَدِكُمْ فِي بَعْضِ مَوَاطِنِ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ
لَهُ مِنْ عِبَادَةِ أَحَدِكُمْ وَحْدَهُ أَرْبَعِينَ عَامًا هـ

«Ne sen, ne de başka biriniz böyle yapın! Müslümânlar arasında bulunup onların eziyetlerine katlanmak, tek başına kalıp kırk yıl ihâdet etmekten daha hayırlıdır» (825) buyurmuştur. Halbuki bu hadis daha ziyâde İslâmın ilk devirlerinde farz olan ve üzerinde ehemmiyetle durulan Cihâdı aksatmamak bakımından vârid olmuştur. Nitekim aynı meâldeki şu hadis, bu iddiayı te'yid etmektedir. Ebû Hüreyre (R.A.) diyor ki: Resûl-i Ekrem ile gazâyâ çıkmıştık. Bir vâdi-de suyu tatlı olan bir göze bulduk. İçimizden biri: «İnsânlardan ayrılır ve bu suyun başına gelir otururdum. Fakat bunu Resûl-i Ekrem'e sormadan yapamam» dedi. Sonra da mes'eleyi Resûl-i Ekrem'den su-âl etti. Resûl-i Ekrem:

لَا تَفْعَلْ فَإِنَّ مَقَامَ أَحَدِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَيْرٌ مِنْ صَلَاتِهِ فِي أَهْلِهِ سِتِينَ
عَامًا، أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَتَدْخُلُوا الْجَنَّةَ؟ أَعْرُؤُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنَّهُ
مَنْ قَاتَلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَوَافُقَ نَاقَةٍ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ هـ

«Böyle yapma; zirâ her hangi birinizin Allah uğrunda mücâbede etmesi, evinde kıldığı altmış senelik Namâz'dan hayırlıdır. Allahu Teâlâ'nın sizi mağfiret etmesini ve Cennet'i (ne koymasını) sevmez misiniz? (O hâlde) Allah yolunda gazâ edin; zirâ bir deve sağımı kadar (826) harbeden kimseyi Allahu Teâlâ Cennet'e kor» (827) buyurdu..

Bir başka delilleri de Muaz b. Cebel'in rivâyet ettiği şu hadistir:

إِنَّ الشَّيْطَانَ ذَنْبُ الْإِنْسَانِ كَذَنْبِ الْغَنَمِ بِأَخْذِ الْقَامِيَةِ وَالنَّاجِيَةِ
وَالسَّارِدَةِ وَآيَاتِكُمْ وَالشَّعَابِ وَعَلَيْكُمْ بِالْعَمَامَةِ وَالْجَمَاعَةِ وَالْمَسْبِيَةِ

(825) Beyhakî, As'as b. Selâme'den rivâyet etmiştir. Hadisin mürsel olduğunu söyleyenler vardır. İbn Hibbân da mürsel olarak «Sukâtü't - Tâbiin»de rivâyet etmiştir.

(826) Hadiste geçen «Fevak», şu demektir: Sâhibi deveyi sağdıktan sonra bırakır. Yavrusu memesine asılır ve tekrar gelen südü alır. İşte bu arada geçen zamandır.

(827) Ahmed ve Taberâni rivâyet etmişlerdir. Râviler Sika'dandır.

«Şeytân, insânın kurt'udur. Kurt, kenarda köşede kalmış, sürüden ayrılmış ve uzaklaşmış koyunu yakaladığı gibi, şeytân da cemâatdan ayrılanları yakalar. Sakın cemâatdan ayrılmayın, halk arasına katılın, câmi ve cemâatlerde bulunun» (828). Halbuki bu hadis, ilmini tamâmlamadan uzlete çekilenler hakkındadır ki, tafsilâtı gelecektir.

UZLETİ TERCİH EDENLERİN DELİLLERİ

Bunlar da, Aliahu Teâlâ'nın, İbrâhim Aleyhisselâm'dan hikâye yolu ile haber verdiği şu âyet-i celile ile, uzletin daha makbûl olduğuna delil çektiler. Allahu Teâlâ buyuruyor:

فَلَمَّا اعْتَرَاهُ وَ مَا يَعْذُرَنَّ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ هَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ
وَ كَلَّمَا جَعَلْنَا نَبِيًّا

«Onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından uzaklaşınca, Biz de ona İshak'ı ve (İshak'ın oğlu) Yâkûb'u verdik ve hepsini de Peygamber yaptık» (19 — Meryem: 50). Görülüyor ki, âyette, uzletin hayır ve bereketine işaret buyurulmaktadır.

Bunların, bu âyet-i kerime ile delil çekmeleri zayıftır. Çünkü âyet-i celile kâfirler hakkındadır. Onların arasına girmek, onları imâna dâvet içindir. Bu mümkün olmayınca, ayrılmaktan ve onlardan uzaklaşmaktan başka çâre yoktur. Halbuki bizim sözümüz, müslümânlar arasında kalmakta ve onun faydaları hakkındadır. Nitekim rivâyet olunduğuna göre, Resûl-i Ekrem'e:

— Kapalı destilerden mi abdest almak hoşunuza gider, yoksa herkesin istifâdesine arzedilen ve herkes tarafından kullanılan şu matharalardan mı? diye sormuşlar, Resûl-i Ekrem:

بَلْ مِنْ هَذِهِ الْمَطَاهِرِ الْتِمَاسًا لِبَرَكَاتٍ آتِيَةِ الْمُسْلِمِينَ

— Müslümânların, ellerinin bereketini umduğum için, şu matharaları tercih ederim, (829) buyurdu. Yine rivâyete göre: Resûl-i Ek-

(828) Tirmizî rivâyet etmiştir. Hâkim de rivâyet etti ve Müslim'in şartına göre, sahihtir dedi.

(829) Taberânî «Evsatında İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

rem Kâbe'yi tavaf ettikten sonra su içmek üzere Zemzem kuyusuna gitti. Bir de baktı ki, bir kab içinde hurma şerbeti yapıp içiyorlar. Resûl-i Ekrem:

— Bana su verin, buyurdu. Bunun üzerine Hz. Abbas:

— Bu, hurma şerbetidir, bunlar kabı kirlettiler, müsâade buyur da, ben evden ağzı kapalı temiz testiden su getireyim, dedi. Resûl-i Ekrem:

اسْقُونِي مِنْ هَذَا الَّذِي يَشْرَبُ مِنْهُ النَّاسُ الْيَمْسُ بَرَكَهَ آيِدِي الْمُسْلِمِينَ

— Herkesin içtiği şu kabtan bana da içirin. Müslümânların elleri bereketi çeker, buyurdu (830). Ve bu sudan içdi. Vaziyet bu merkezde iken, müslümânlardan ayrılmak, kâfirlerden ve onların taptıklarından uzaklaşmağa nasıl benzetilir? Bunlar birbirine delil olamazlar.

Mûsâ Aleyhisselâmın dediği şu âyet-i kerime'yi de delil getirdiler.

وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا بِالْفَاعِزِ لَوْ

«Eğer bana itimâdınız yoksa, benden uzak olunuz» (44 - Duhan: 21). Halbuki Hz. Mûsâ, onların imân etmelerinden ümidini kestikten sonra, onlardan uzlet etmiştir ki, bu da dâvalarına delil olamaz.

Yine Allahu Teâlâ'nın Ashâb-ı Kehf hakkında:

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْوَا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ

«Vakta ki, onlardan, Allah'tan başka taptıkları puılardan uzaklaştınız. Mağaraya (çekilib) sığının, Allah rahmetinden size verir» (18 - Kehf: 16) buyurduğu gibi onlara uzleti emretti. Ayrıca Kureys, Resûl-i Ekrem'e ezâ ve cefa ettikleri vakit, Şa'bi-i Ebî Tâlib de uzlete çekildi. Ashâb-ı Kirâm'ına da müşriklerden uzak kalmağı ve Habeşistan'a hicretli emretti. İslâmiyet yayıldıktan sonra, Medine'de buluştular. Bütün bunlar, kâfirlerden uzaklaşmaktır. Resûl-i Ekrem,

(830) Ezraki «Mekke Târihi»nde İbn Abbas'tan, ayrıca Tâvus'tan mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

müslümânlardan uzaklaşmağı emretmedi. Müslümân olma ihtimâli olmayan kâfirlerden uzaklaştırdı. Ashâb-ı Kehf de aynı şekilde kâfirlerden uzaklaştı, birbirinden ayrılmadılar. Dâva, müslümânlardan uzlettedir.

Uzletin daha makbûl olduğuna, Abdullah b. Âmir el-Cehnî'nin rivâyeti ile de delil çekiyorlar. Abdullah, Resûl-i Ekrem'e, kurtuluş çârelerinin neler olduğunu sorunca, Resûl-i Ekrem:

لِيَسَعَكَ بَيْتُكَ وَأَمْسِكَ عَلَيْكَ لِسَانُكَ وَأَبْكِ عَلَى خَطِيئَتِكَ هـ

«Evinde otur, dilini koru ve hatâlarına ağla» (831) buyurmuştur. Yiğre Resûl-i Ekrem'e:

— İnsânların en efdalî kimdir? diye sorulunca, Resûl-i Ekrem:

مُؤْمِنٌ يُجَاهِدُ نَفْسَهُ وَمَالَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى قَبِيلُهُ مَنْ قَالَ
رَجُلٌ مُغْتَرِلٌ فِي شَفِيرِ الشَّعَابِ يَعْزُذُ رَبَّهُ وَيَدْعُ النَّاسَ مِنْ شِرِّهِ هـ

— Canı ve malı ile Allah yolunda mücâhede eden mü'mindir. buyurdu. Sonra «kim» sorusuna da:

— Bir dağa çekilip kimseye kötülüğü dokunmadan Allah'ına ibâdet edendir, (832) buyurdu.

Diğer bir hadîsde de şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ الشَّقِيقَ الْغَنِيِّ الْخَفِيَّ هـ

«Allahu Tcâlâ, müttaki, zengin ve insânlardan saklı kalan kimseleri sever» (833). İşte bunlar, uzletin efdal olduğunu ifâde ederler.

Bu hadislerle delil çekmek zayıftır. Çünkü Abdullah b. Âmir hakkındaki hadîs, Resûl-i Ekrem'in nübüvvet nûru ile onun hakkında bildiği hâle binâendir. Yoksa Resûl-i Ekrem, bunları, ondan başka hiç kimseye tavsiye etmemiştir. Nice kimseler vardır ki selâmet, onların evde kalmalarında ve muhârebeye gitmemelerindedir. Bu hâl, mücâhedeği terk etmenin daha makbûl olduğuna delâlet etmez. Halbuki insânlar arasına katılmakta mücâhede ve yorgunluk vardır. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

(831) Tirmizî, Akabe'den rivâyet etti ve hasendir, dedi.

(832) Buhârî ile Müslim, Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir.

(833) Müslim, Sa'd b. Ebî Vakkas'tan rivâyet etmiştir.

الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ وَيَضُرُّ عَلَى أَذَاهُمْ خَيْرٌ مِنَ الَّذِي لَا يُخَالِطُ النَّاسَ
وَلَا يَضُرُّ عَلَى أَذَاهُمْ هـ

«İnsânlar arasına katılıp, eziyetlerine katlananlar, insânlar arasına girmeyip eziyetlerine katlanmayanlardan daha hayırlıdır» (834). İşte Resûl-i Ekrem'in: «Uzlete çekilip Rabbine ibâdet eden ve insânları kötülükten emin kılan, insânların hayırlısıdır» buyurduğu da bu gibilerdir. Yâni insânlık âlemi için zararlı olan kimselerin eve kapanıp ibâdet etmeleri daha makbûldür. «Allah, gizli kalan müttakileri sever» hadisi de şöhretten kaçınmak içindir. Uzlet ile bir alâkası yoktur. Nice uzlete çekilmiş râhibler vardır ki şöhretli âfâkı kaplar. Nice insânlar arasına katılmış kimseler vardır ki, adı sanı bile okunmaz. Şu hâlde bu hadisin uzlet ile bir münâsebeti yoktur.

Yine Resûl-i Ekrem'in şu hadisi ile de uzletin daha iyi olduğuna delil çekmişlerdir. Hadis şudur:

Bir gün Resûl-i Ekrem Ashâb'ına:

أَلَا أُبَيِّنُكُمْ بِخَيْرِ النَّاسِ! قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَأَشَارَ بِيَدِهِ نَحْوَ الْمَغْرِبِ
وَقَالَ رَجُلٌ أَخَذَ بَعِثَانِ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَنْتَظِرُ أَنْ يُغِيرَ أَوْ يُغَارَ عَلَيْهِ
أَلَا أُبَيِّنُكُمْ بِخَيْرِ النَّاسِ بَعْدَهُ! وَأَشَارَ بِيَدِهِ نَحْوَ الْحِجَازِ وَقَالَ
رَجُلٌ فِي غَنَمِهِ يُقِيمُ الصَّلَاةَ وَيُؤْتِي الزَّكَاةَ وَيَعْلَمُ حَقَّ اللَّهِ فِي مَالِهِ
وَأَعْتَزَلَ شُرُورَ النَّاسِ هـ

— Dikkat edin, insânların hayırlısının kim olduğunu size bildireyim mi? buyurdu. Ashâb:

— Bildir, ya Resûlallah, deyince, Resûl-i Ekrem eli ile batıyı göstererek:

— Atının yedeğini eline almış, Allah uğrunda bekliyor; ya kendisi saldıracak, veyâ düşmanın saldırışını önleyecek, buyurdu. Bundan sonra eli ile Hicaz tarafını göstererek:

— İnsânların hayırlısı, koyunlarının başında bulunup Namâzını

kılan, zekâtını veren ve malında Allah hakkı olduğunu bilen ve insânların kötülüğünden uzaklaşan kimsedir (835) buyurdu. Fakat yukarıda anlattığımız gibi, bu hadisler hiç bir tarafa kat'i delil olamaz. Bunun için, bu husûsu iyice açıklayarak, yüzünden perdeyi kaldırmak ve uzletin fayda ve zarârlarını anlatmak lâzım ki, hak tecelli etsin.

(835) Taberânî Cümûi Mübeşşir'den rivâyet etmiştir. Ayrıca Tirmizi ile Neseî, daha muhtasar olarak, İbn Abbas'tan rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, sahih olduğunu söylemiştir.

İKİNCİ BÂB

UZLETİN FAYDA VE ZARÂRLARI İLE FAZİLETİNİ İZÂH BEYÂNINDADIR

Bilmiş ol ki: Ayrı yaşamakta ve insânlar arasına katılmaktaki ihtilâf, evlenme ile bekâr kalmanın faziletindeki ihtilâf gibidir. Biz, evlenmenin âfet ve faydaları mevzûunda, vaziyetin şahıslara göre değiştiğini anlatmıştık. Burada da hüküm aynıdır. Bunun için önce uzletin faydalarını anlatalım. Bu faydalar, dinî ve dünyevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dinî faydaları da; halk arasında yapılamayan tâat ve ibâdetle meşgûl olmak, Allahu Teâlâ'nın kudret ve azametini düşünüp ilmini geliştirmek, riyâ, gıybet, mâruf'u emr ve münker'i nehyetmekten sarf-ı nazarla, halk arasına katılmakla düşeceği bâzı günâhlardan korunmak, insân tabiatının çaldığı kötü arkadaşların kötü itiyadlarından korunmak gibi faydalardır.

Dünyevî faydalar ise; san'atını tenhâda rahatça icrâ edebilmek, insânlar arasına katılmakla; dünyâlığa meyletmek, insânların kendisine yönelmesi insânlardan ve insânların kendisinden bir şeyler istemesi, kapalı olan hâlinin açığa çıkması, çekememezlik, koğuculuk, riyâ ve sû-i zan gibi, ahlâksız arkadaşların kendisine eziyet vermesi ve onların diğer tabiatlarından eziyet görmesi gibi hâllerden korunmaktır. İşte bunlar, insânlardan ayrı yaşamamanın faydalarıdır. Bütün bu faydaları altı maddede izâh edelim:

BİRİNCİ FAYDA

Birinci fayda: Huzûr içinde ibâdet, tefekkür, insânlardan ayrılıp Allah ile başbaşa kalmak, yer ve gök, dünyâ ve âhiret husûsunda esrâr-ı ilâhiyi araştırmakla uğraşmaktır. Bütün bu işler huzûr ister. İnsânlar arasına katılmakla bu huzûr sağlanmaz. Uzlet, bunları sağlamağa bir vesîledir. Bunun için bâzı hakimler şöyle demişlerdir:

Yalnız kalmak, ancak Allah'ın kitâbına sarılmakla mümkündür. Allahu Teâlâ'nın kitâbına sarılmayanlar, Allah'ı zikretmekle dünyâ

meşgalesinden kurtulmuşlardır. Allah'ı zikredenler, Allah ile berâberdir. Onlar Allah'ı anarak yaşar, Allah'ı anarak ölür, Allah'ı anarak Allah'a ulaşır. Şübhesiz, insânlar arasına karışmak, bu gibileri zikir ve fikirden alıkor. Bu gibiler hakkında uzlet, elbette daha evlâdır. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.), ilk zamânlarında insânlardan ayrılır ve Hira mağarasına gider ve orada uzlete çekilirdi. Bu sâyede Peygamberlik nûru kendisinde kuvvetlendi de insânlar arasına katılmak, onu Allah'tan men'etmedi. O, bedeni ile insânlar arasında iken, kalbi ile Allah'a yönelmişti. Hattâ insânlar, onun en çok sevdiği kimsenin Hz. Ebû Bekir olduğunu sanmışlardı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, yalnız Allah'a bağlandığını ve kalbinde asıl O'nun sevgisi bulunduğunu bildirmek üzere:

لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا لَا تَخَذُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا وَلَكِنْ صَاحِبَ كُرْخَلِيلٍ لِلَّهِ

«Eğer bir dost ve sevgili edinseydim, Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat sizin arkadaşınız, Allah'ın halili ve dostudur» (836). Dışta insânlarla, içde Allah ile bulunmak, yalnız Peygamberlere mahsûstur. Tekâmül etmemiş bâzı zayıf kimselerin buna tama' etmesi uygun olmaz. Bununla berâber, bâzı velîlerin bu dereceye yükselmesi de akıldan uzak değildir. Nitekim Cüneyd şöyle demiştir:

«Tam otuz senedir Allah huzûrunda bulunup sinirlerimle O'na hitâb eder olduğum hâlde, insânlar kendileri ile konuştuğumu sanırlar».

Bu, ancak başkasının araya girmesine imkân vermeyecek şekilde bütün varlığı ile Allah'a bağlananlara nasib olur ki, inkârı kaabil değildir. Meselâ, birisine ifrât derecede âşık olan kimse, insânlar arasına girdiği hâlde onların söylediklerinden haberi olmadığı gibi, kendi konuştuğundan da haberi olmaz. Çünkü o, aşkı ile meşgûldür. Hattâ dünyâ husûsunda bir sıkıntı ile karşılaşan kimse, o kadar dalgın olur ki, insânlar arasında bulunduğu hâlde etrâftakilerden haberi bile olmaz, konuştuklarını dahi duymaz. Akli başında olanlar için, âhiret işleri daha mühimdir. Her ne olursa olsun, ekseriyet için uygun olan, yalnız kalmaktan istifâde etmektir. Bunun için Hakîm'in birisine:

— Niçin uzlete çekilip yalnız kalıyorlar? diye sorduklarında, Hakîm:

— Yalnızlık sâyesinde devâmlı tefekkürde kalmağı, ilmin gönüllerinde birleşmesini isterler ki, bu sâyede temiz bir hayât yaşayıp mârifetin zevkine varmış olsunlar, demiştir. Râhibin birisine:

— Yalnızlığa nasıl tahammül edersin? diye sorduklarında, Râhib:

— Ben yalnız değilim, Allah ile berâberim. Allahu Teâlâ'nın benimle konuşmasını arzû ettiğim zamân, Kur'ân-ı Kerim'i okurum. Ben, Allahu Teâlâ ile konuşmak istediğimde de, Namâz kılarım, dedi. Yine Hakim'in birisine:

— Bu târik-i dünyâlık ve yalnızlık, sizi nereye kadar götürecektir? diye sorduklarında, Hakim:

— Allah'a ve Allah ile ünsiyete kadar, diye cevâb vermiştir. Sufyân b. Uyeyne şöyle demiştir:

«İbrâhîm b. Ethem ile Şam'da buluştum ve kendisine:

— Horasan'ı niçin terk ettin? diye sordum. İbrâhîm:

— Evet, huzûru ancak burada buldum. Dağdan dağa koşar durum. Beni gören de bu ya vesveseli bir insân veyâ hammal ve rençberdir, der, diye cevâb vermiştir.»

Gazvân el - Rakkaşî'ye:

— Haydi kabul edelim gülmüyorsun, ama dostlarınla oturmana mani olan nedir? diye sorduklarında, Gazvân:

— Ben huzûru, kendisine muhtâç olduğum Zât ile (yâni Allahu Teâlâ ile) bulunmakta buldum, demiştir.

Hasan-ı Basrî'ye:

— Ey Ebâ Saîd! Buraya bir adam gelir gider, dâima tek başına direk arkasında oturur ve kimse ile konuşmaz, dediler. Hasan:

— Bir daha geldi mi bana haber verin, der. Adam yine gelip aynı yere oturduğunda, Hasan-ı Basrî'ye haber verirler. Hasan-ı Basrî, adama yaklaşarak:

— Ey Allah'ın kulu! Bakıyorum uzleti seviyor ve insânlar arasına katılmak istemiyorsun, diye sorar. Adam:

— Evet, bir iş beni insânlar arasına katılmaktan alıkoymuştur, der. Hasan-ı Basrî:

— (Kendisini kasdederek) burada Hasan-ı Basrî adında birisi var, hiç olmazsa onunla düşüp kalksan, der. Adam:

— Onun yanına gitmeme de mâni olan bir engel vardır, der. Hasan:

— Allah sana rahmet etsin, o mâni nedir? Onu bize anlatır mısın der. Adam:

— Her sabâh ve akşam Allahu Teâlâ'nın sayısız nimetlerine mazhar olmuşken, buna mukaabil pek çok günâh ile karşı karşıya bulunmaktayım. İşte bu nimetlerin şükrünü ödemek ve günâhlarımdan tevbe etmekle uğraşmağı, insânlar arasına katılmaktan daha mühim

bulduğumdan, kimse ile ihtilât etmek istemiyorum, der. Hasan-ı Basri:

— Ey Allah'ın kulu! Sen benim görüşümle Hasan-ı Basri'den de daha fakih ve anlayışlısın, bu hâline devâm eyle, der.

Üveys-i Karnî otururken (yine meşhûr velîlerden) Herm b. Hayyân yanına geldi. Üveys-i Karnî, yanına gelmesinin hikmetini kendisinden sorduğunda, Herm:

— Seninle dostluk bağları kurmak için geldim, der. Üveys-i Karnî:

— Allah'ını bilen hiç bir kimsenin başkası ile dostluk ettiğini görmedim, diye cevâb verir.

Fudayl: «Akşam olunca Rabb'im ile başbaşa kalacağım diye sevinirim. Gün doğunca da, beni Rabb'imden alıkoyacaklar diye Allah'a sığınırım» demiştir.

Abdullah b. Zeyd de şöyle demiştir:

«Hem Dünyâ, hem de Âhirette yaşayan kimseye ne saâdet». Âhirette nasıl yaşadığı kendisinden sorulunca:

— Dünyâ yaşayışında Allah'ı hatırlıktan çıkarmadı ve dâima O'na yalvardı ve bu sâyede de Âhirette O'nun rahmetine mazhar oldu, dedi.

Zunnûn-ı Mısri de şöyle demiştir:

«Mü'minin neş'e ve zevki, tenhâda kalıp Allah ile buluşmasındadır».

Mâlik b. Dînar: «İnsânlar ile düşüp kalkmaktan ziyâde, Allah ile münâcattan zevk almayan kimsenin ilmi az, kalbi kör ve ömrü boşa gitmiştir» demiştir.

İbn Mübârek şöyle demiştir:

«İnsânlarla alâkasını kesip Allah'a yönelenlerin hâli güzeldir».

Sâlihlerden biri şöyle demiştir: «Şam civârında dolaşırken, dağdan gelmiş bir âbid ile karşılaştım. Adam beni görünce, bir ağacın arkasına çekilerek saklanmak istedi. Ben ise kendi kendime: "Allah Allah, bu nasıl adam ki kendisine bakmama da cimrilik ediyor." dedim. Adam özür dilemek üzere:

— Ey insân! Ben dünyâlıktan ve dünyâdaki insânlardan alâkamı kesip bütün varlığımı Allah'a yönelebilmem için uzun yıllardır şu dağlarda mağara hayatı yaşamaktayım. Bu husûsta bir çok zahmetlere katlandım, hayatımı yıprattım. Artık geride kalan şu bir kaç günlük ömrümde de nefis mücâdelesini ile uğraşmaktan kurtulmam için Allah'a yalvardım. Allahu Teâlâ da kalbimi huzûra kavuşturdu ve yalnızlıktan ünsiyet ettirdi. Şimdi sana baktıkça yine eski halime düşe-

ceğimden korktum. Ne olur benden uzaklaş; ben senin şerrinden âlemlerin Rabbine ve ümitsizlerin habibine sığınırım, dedi ve yüksek sesle:

— Vay başıma şu dünyâda uzun müddet beklemekten, diyerek yönünü benden çevirdi ve elinin ters tarafı ile işâret ederek:

— Ey dünyâ! Benden uzak ol, git seni sevenlere karşı süslen, ziynetlen ve onları aldatmağa bak, dedi. Sonra ilâve etti:

— Âriflerin gönüllerini Cennet ve güzel hûylarına varıncaya kadar her şeyden ayırıp zevkli bir şey olmayacak şekilde bütün himmetlerini O'nu zikirde toplayan, gönüllerine kulluk ve ibâdetin zevkini yerleştiren Allahü Teâlâ'yı noksân sıfatlardan tenzih ederim, dedi ve «Kuddusun Kuddusun» diyerek oradan ayrıldı.

Bütün bu rivâyetlerden; yalnızlıkta Allahu Teâlâ'yı zikretmekle ünsiyet ve yalnızlıkta Allah'ı daha çok mârifet olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu husûsta şöyle denmiştir:

وَإِنِّي لَأَسْتَغِيثُ وَمَا بِي عَشْوَةٌ لَعَلَّ حَيًّا لَمِنْكَ يُلْقِي خَبِيرًا
وَأَخْرَجَ مِنْ بَيْنِ الْجُلُوسِ لَعَلَّنِي أَخَذَ عَنْكَ النَّفْسُ بِالسِّرِّ خَبِيرًا

«Ben uykum olmadığı hâlde uyur gibi yapıyorum. Belki bu sâye-de hayûllerimi gerçekleştiriyorum».

«Halkın arasından ayrılıyorum, belki bu sâyede tenhâda Seninle buluşma imkânı bulurum» (837).

Bunun için Hakimin biri şöyle demiştir: «İnsân, fazilet ve olgunluktan mahrûm olduğu zamân yalnızlıktan vahşet duyar ve insânlarla fazla düşüp kalkmak sûretiyle dehşetten kurtulmağa çalışır. Fakat faziletli insânlar, faydalı bilgi ve hikmetler meydana çıkarmak için düşünmeğe yardımcı olan yalnızlığı ararlar».

Denildi ki: «İnsânlarla düşüp kalkmak, iflâs alâmetlerindendir».

Demek oluyor ki, yalnızlıkta büyük faydalar vardır. Fakat bu faydalar herkes için değil, bâzı kimseler içindir. Kim, devâmlı zikir sâyesinde Allah ile ünsiyet kurabilir veyâ devâmlı tefekkür sâyesinde Allah'ı mârifette gerçeklere ulaşabilirse insânlar arasına karışmakla alâkalı herşeyden ayrılmak, onun için daha makbûldür. Zîrâ ibâdetin gâyesi ve muâmelâtın neticesi, insânın Allahu Teâlâ'yı bilerek ve O'nu severek ölmesidir. Muhabbet ise ancak zikrin devâmından meydana gelen ünsiyet ile; mârifet, düşüncenin devâmı iledir.

(837) Şâir bu beytiyle; murakabeden mükâlemeye ve nihâyet visâl-i mânevîye ulaşmağı kasdetmiştir.

Bütün bunlarda huzûr-ı kalb şarttır. İnsânlar arasında bulundu-
ğu müddetce kalb huzûru sağlanamaz.

İKİNCİ FAYDA

İkinci fayda: Uzlet sâyesinde, ekseriyâ insânlar arasında bulun-
maktan doğacak isyândan kurtulmaktır. Halk arasında bulunmakla
insânın içine düşeceği belli başlı günâhlar dördtür. Gıybet, nemime,
riyâ ve emr-i bi'l - mâruf nehy-i ani'l - münker etmemektir.

Gıybet: Bunun kötülüğünü «Rub'u'l - Mühlikât»ın «Âfât-i Lisân
Kitâbı»nda öğrenmiş ve insânlar arasında bulunmakla bundan kur-
tulmanın çok zor olduğunu ve bundan ancak sıddıkların korunabilece-
ğini de anlatmıştık.

Zirâ ekseriyâ insânların âdeti, dedi - kodu ile uğraşmaktır. İnsân-
lar bundan zevk alır ve dostları ile bu gibi dedi - kodular ile ünsiyet
ederler. Şâyet aralarına girer ve bu gibi konuşmalarında onlara uyar-
san günâhkâr olmakla berâber, Allahu Teâlâ'nın da hışmına uğrar-
sın. Şâyet sükût edersen, yine onlara ortak olursun. Çünkü gıybeti
dinleyen, gıybet edenlerin birisidir. Şâyet «Bu yaptığınız nedir?» diye
inkâra kalkarsan, sana kızar ve gıybetini yaptıkları adamı bırakır se-
ni çekiştirmeğe başlarlar. Bu sûretle gıybet üzerine gıybet etmiş olur-
lar. Hattâ daha da ileri giderek seninle alay eder, kötü sözler söyle-
meğe başlarlar.

Emr-i bi'l - mâruf ve nehy-i ani'l - münker'e gelince: Bu bölümün
sonunda anlatacağımız gibi bu, farzdır ve dînin esâsındandır. İnsân-
lar arasına giren kimsenin bazı kötülükleri görmemesine imkân yok-
tur. Sükût ederse Allah'a karşı isyân etmiş olur; düzeltmeğe kalkar-
sa bir çok kötülüklerle karşılaşır. Bâzan öyle olur ki, o kötülüklerden
kurtulmak için daha büyük günâha girer (kaş yaparken göz çıkar-
mış olur). Halbuki yalnızlıkta bunlardan kurtuluş vardır. Emr-i bi'l -
mâruf ve nehy-i ani'l - münker'i ihmâl etmek güç; hakkını vererek bu
vazifeyi ifa etmek ise çok zordur. Hz. Ebû Bekir (R.A.) bir hutbesinde:

«Ey insânlar! Siz,

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مِنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ

«Ey imân getiren kimseler, siz kendinize bakınız, siz doğru yolda
bulundukça, yoldan çıkanların size ziyânı olmaz» (5 - Mâide: 105)
Âyet-i cellesini okuyorsunuz fakat onu yerine koymuyor, başka mâ-

nâda kullanıyorsunuz. Zîrâ ben Resûl-i Ekrem'den şöyle buyurduğunu işittim:

إِذَا رَأَى النَّاسُ الْمُشْكِرَ فَلَمْ يُغَيِّرُوهُ أَوْ شَكَ أَنْ يَعْتَمِدُ اللَّهُ بِعِقَابِهِ

«İnsânlar kötülüğü görüp önlemedikleri zamân, Allahu Teâlâ'nın, onların hepsini âzâba uğratmasından korkulur» dedi. Gerçi Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّا اللَّهُ لَيَسْأَلُ الْعَبْدَ حَتَّى يَقُولَ لَهُ مَا مَنَعَكَ إِذَا رَأَيْتَ الْمُشْكِرَ فِي الدُّنْيَا أَنْ تُشْكِرَهُ
فَإِذَا قَالَ اللَّهُ لِعَبْدِهِ جُحْتُهُ قَالَ يَا رَبِّ رَجَوْتُكَ وَخِفْتُ النَّاسَ

«Allahu Teâlâ (Kıyâmet günü) kuluna sorarak:

— Dünyâda kötülüğü gördüğün zamân, neden önlemedin? buyurur. Allahu Teâlâ kuluna, vereceği cevâbı öğretince, küi:

— İnsânlardan korktuğum ve senin de rahmetini umduğum için sükût ettim der» (838). Fakat bu da dayak yiyeceği veyâ güç yetiremeyeceği bir vazîyet ile karşılaştığı zamândır. Bunun derecesini tâyin etmek zor olduğundan tehlikelidir. Ama yalnızlıkta bundan kurtuluş vardır. Aynı zamânda emr-i bi'l - mârûf ve nehy-i ani'l - münker'de kinleri tahrik ve husûmetleri harekete geçirmek gibi hâller de vardır. Nitekim Şâir:

«Nice va'z u nasihatler var ki, husûmet ve dedikoduları doğurur» demiştir.

Emr-i bi'l - mârûf ve nehy-i ani'l - münker'i tecrübe edenler, çok kerre ona pişmân olmuştur. O, eğri bir duvar gibidir; doğrultmak isterken üzerine yıkılmak tehlikesi vardır. Şâyet doğrultmağa çalışırken üzerine yıkılırsa, «Keşke hiç dokunmasaydım» dersin. Evet, yardımcıları olsa da köşeyi tutsalar, kendisi de direklerle birlikte sağlamlaştırırsa, olurdu. Fakat bugün bu gibi yardımcıları bulunmaz. Onun için onları bırak ve kendini kurtarmağa çalış.

Riyâ: Bu, tedâvisi çok zor olan bir hastalıktır. Ebdâl ve Ev-tâd (839) bu hastalıktan kurtulamamıştır. İnsânlar arasına giren

(838) İbn Mâce Said el-Hudri'den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

(839) Ebdâl, yukarıda anlatıldı. Evtâd, her asırda bulunan dört kimsedir. Bunlar artmaz ve eksilmezler. Şeyh-i Ekber şöyle demiştir: «Bunlardan bir tanesini Kudüs'de gördüm. Kına elemekle meşgûl idi. Adı, İbn Ca'dûn idi. Bunlar, şark, garb, şimal ve cenûb'un muhâfazasına me'mûrdurlar. Bu ise, şark muhâfızı idi. Bunlar: Abdülhayy, Abdülmürîd ve Abdülkadir'dir.

herkes onlarla müdârâ eder. Müdârâ eden ise riyâdan kurtulamaz. İnsânlar karşı riyâkârlık eden, onların yakalandıkları bu hastalığa yakalanarak helâk olur. Bundan da en az nifak doğar. Çünkü birbirine düşman iki kişi ile buluştuğun zamân, ikisinin de görüşlerine uymayacak olursan, her ikisiyle de düşman olursun. Her ikisine de güler-yüz gösterir ve dostça davranırsan, insânların en kötüsü olursun. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

يَجِدُونَ مِنْ شَرِّ النَّاسِ ذَا الْوَجْهَيْنِ يَأْتِي هُوْلًا يَوْجِهٍ وَهُوْلًا يَوْجِهٍ

«İnsânların en kötüsü, iki yüzlü olanları bulursun; zirâ onlar birine başka diğerine de başka yüz ile giden iki yüzlü kimselerdir» (Buhârî ve Müslim Ebû Hüreyre'den...). Yine bunun gibi insânlar arasına katılmakta en az onlara hevesli olduğunu göstermek ve bu husûsta mübâlâğa etmektir. Bu kimse yalandan kurtulamaz. Mutlaka ya aslında veyâ mübâlâğa etmesinde yalan vardır. Yine bu gibi içinde olmadığı hâlde güyâ onun derdi ile alâkadar oluyormuş gibi bir tavır takınarak: «Nasılsınız, çoluk çocuk inşaallah âfiyettedir?» diye hâl hatır sormak hâli de vardır. Bu hareket sırf nifaktır. Seriyyü's - Sakatî şöyle diyor: «Dostlarımdan birisi ziyâretime geliyor diye elimle sakalımı düzeltmeğe çalışırsam, münâfıklar listesine kaydolmaktan korkarım». Fudayl, Mescid-i Harâm'da tek başına otururken dostlarından birisi yanına geldi. Fudayl:

— Niye geldin diye sordu, dostu:

— Ya Ebâ Ali! Seni sevdiğim için geldim, dedi. Fudayl:

— Vallâhi bu yaptığın dostluktan ziyâde vahşeti ve ayrılığı gereklı kılan bir harekettir. Çünkü bu hareketin, senin bana ve benim sana karşı yaldızlı sözler söylememizi ve karşılıklı yalan konuşmamızı ve neticede, ya senin bırakıp gitmeni veyâ benim kalkıp gitmemi gerektirir ki, bir yakınlıktan ziyâde uzaklaşmaktır, dedi.

Ulemâdan birisi de şöyle demiştir: «Allahu Teâlâ kimi severse, o kimsenin bunu bilmemesini de sever. Yâni insânlar arasında değersiz kalır. Ona kimse iltifat etmez ve bu sûretle söylediğinin farkında olmaz».

Tâvus, Emevî halifelerinden Abdülmelik'in oğlu Hişam'ın huzûruna çıktı ve:

— Ey Hişam! Nasılsın? diye sorunca, Hişam kızdı ve:

— Neden bana ismimle çağırdın da, «Ey Emirü'l - mü'minin» demedin? dedi. Tâvus:

— Çünkü bütün mü'minler senin emâretine ittifak etmemişlerdir. Yalancı olurum korkusu ile sana sevdiğin ünvânla hitâb etmedim, dedi.

Kim bu şekilde kendini koruyamazsa, işte onun uzlete çekilmesi lâzımdır. Aksi hâlde münâfıklar listesine geçmesini kabûl etmelidir. Eskiler, bu vartaya düşmemek için buluştukları zamân, «Nasılsın ve ne hâldesin?» gibi sorulardan ve bu sorulara verilecek cevâblardan son derece sakınırlardı. Onlar, yekdiğerine dünyâlıktan değil, dinî husûslarda suâl sorarlardı.

Hâtem-i Esamm, Hamid e'l - Lefaf'a:

— Nasılsın? diye sorduğunda, Hamid:

— Âfiyet ve selâmetteyim, diye cevâb verdi. Hâtem bu cevâbı hoş görmiyerek:

— Ey Hamid! Selâmet, Sırat köprüsünü geçtikten sonra; afiyet de Cennet'e girdikten sonradır, dedi.

İsâ Aleyhisselâm'a:

— Nasıl sabâhladın? diye sorulduğunda:

— Arzu ettiğimi hazırlamağa ve hoşlanmadığım şeyi uzaklaştırmağa muktedir olmadığım bir hâlde sabâhladım. Bütün iyilikler başkasının elinde, benden yoksulu yoktur, diye cevâb verdi:

Rebi b. Haysem'e, nasıl sabâhladın? diye sorulduğunda, zayıf ve günâhkâr olduğumuz hâlde sabâhladık; rızığımızı yiyor ve ecelimizi bekliyoruz, dedi. Ebû'd - Derdâ'ya, nasıl sabâhladın? diye sorulduktaki, Cehennem'den kurtarırsam, hayır üzerine sabâhladım, dedi. Üveys-i Karani'ye, nasıl sabâhladın? diye sorduklarında, insân nasıl sabâhlar; akşamladığı vakit sabâha, sabâhladığı vakit akşama gireceğini bilmez. İşte ben de bu hâldeyim, dedi. Mâlik b. Dinar'a da aynı suâl sorulduktaki, ömrüm azaldığı ve günâhlarım çoğaldığı hâlde sabâhladım, dedi.

Hükemâ'dan birisine nasıl sabâhladığı sorulunca, ölümüm için hayâtımı, Rabbim için ise nefsimi arzu ve tercih ettiğim hâlde sabâhladım, dedi. Yine Hakim'in birisine, nasıl sabâhladın? diye sordular, Rabb'imın nimetini yer ve düşmânı olan Şeytân'a itâat eder bir hâlde sabâhladım, diye cevâb verdi. Muhammed b. Vâsık'a, nasıl sabâhladın? diye sorulduğunda, akşama kadar âfiyette bulunmağı arzu eder olduğum hâlde sabâhladım, dedi. Âfiyette olup olmadığını soranlara da, âfiyet, hiç isyân etmeden geçirdiğim gündür, diye cevâb verdi.

Ölüm döşeginde yatan bir kişiye nasıl olduğunu sorduklarında, azıksız olarak yolculuğa çıkan, tek başına ıssız kabre giren, hiç bir güç ve kuvvete sâhib olmadan âdil Melik'in huzûruna çıkacak kimse'nin hâli nasıl olur? diye cevâb vermiştir. Hasan b. Ebû Sinân'a, ne

hâldesin? diye sorduklarında, öldükten sonra dirilip de hesâba çekilen adamın hâli nasıl olur? demiştir.

İbn Sirîn bir adama:

— Ne hâldesin? diye sorar. Adam:

— Ailesi kalabalık olan, parası olmayan ve üstelik beşyüz dirhem borcu bulunan bir adamın hâli nasıl olur? diye cevâb verir. Bunun üzerine İbn Sirîn evine girer, bin dirhem alır, adama götürür ve:

— Al, beşyüz dirhemi borcuna ve beşyüz dirhemi de çoluk çocuğuna harcarsın, der. İbn Sirîn'in başka parası da yoktu. Sonra da: «Vallahi artık kimsenin hâlîni sormam» dedi. Böyle demesi, soracağı kimsenin derdi ile alâkadar olamayacağı korkusundan idi. Onlar, suâllerinde daha çok dinî cebheyi, kalbin hâllerini, Allahu Teâlâ ile olan muâmelesini araştırırlardı. Dünyâlıktan sordukları zamân ise, mutlaka onunla alâkadar olmak ve muhtâç oldukları husûslarda yardım etmek için sorarlardı.

Bir zât şöyle demiştir: Ben öyle adamlar tanırım ki, onlar pek buluşmazlardı. Bunlardan biri diğèrinin bütün servetine el koysa, mal sâhibi aslâ müdâhale etmezdi. Şimdi ise, öyle adamlar tanırım ki, sık sık buluşurlar, evindeki tavuğuna ve kedisine varıncaya kadar, iğneden ipliğe vazîyetini ve her hâlîni sorarlar fakat bir şey isteseler birbirine vermezler. Bu şekilde hâl ve hâtır sormak, riyâ ve nifâktan başka bir şey değildir. Bunun alâmeti şudur: Bakarsınız, biri, «nasılsın?» diğèri de «ne hâldesin?» diye sorar. Bu suâllerine bir cevâb beklemediği gibi, soruların samimi olmayıp riyâkârane olduğunu her iki taraf da bilir. İşte bu, riyâ ve nifaktır. Hattâ bâzan gönüller kin ve çekememezlikle dolu olduğu hâlde, sırf yapmacık bir edâ ile dil ucuyla hâl ve hâtır sorarlar.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: «Onlar, gönüller selâmet bulduğu vakit ve gönüllerin selâmeti için "Es-selâmü aleyküm ve rahmetullahi" derlerdi. Fakat şimdi "Ne hâlde sabâhladın?", "Allah âfiyet versin", "Ne hâldesin Allah yardımcın olsun" gibi sözler söylüyorlar. Eğer biz de aynen bunlar gibi yaparsak, bid'at işlemiş oluruz. Bu kerâmet sayılmaz. Bunun için biz böyle yapmayız. Onlar ister kızsın, ister kızmasınlar». Hasan-ı Basrî'nin böyle demesi; söze, «Ne hâlde sabâhladın?» veya «Hayırlı sabâhlar» demekle başlamak, bid'at olduğu içindir. Adamın biri Ebû Bekir b. İyâs'a (840): «Ne hâlde sabâhladın?» deyince, Ebû Bekir buna cevâb vermedi ve: «Şu bid'atlerden vaz geçin» dedi. «Ne hâlde sabâhladın?» sözü, ilk def'a Şam'da Beyt-i

(840) Buhârî «Sahih»inde, bu adam ile ihticâc etmiştir. Sikadan bir zâttır, yüz yaşına yaklaştığı bir sırada 94 Hicrî târihinde vefât etmiştir.

Makdis'e yakın olan Amevas şehrinde meydana gelen Taûn zamânında söylenmiştir (841). Birbirini ve hastaları ziyârete gidenler: «Taûn'dan nasıl sabâhladın?»; akşam vakti gidince de: «Taûn'dan nasıl akşamladın?» diye sorarlardı. Bundan sonra teammüm ederek yayıldı.

Maksad şudur: Ekseriyetle buluşmalar, riyâ ve nifak gibi yapmacık söz ve hareketlerden kurtaramaz. Bu hareketlerin hepsi mezmûm, hattâ bâzıları mekrûh ve bâzıları ise tehlikelidir. Yalnızlıkta bütün bunlardan kurtuluş vardır. Zirâ halk arasına girip onların teâmülüne uymayanlar, istiskal edilir, hakkında dedi-kodu yapılır; gıybeti yapılır ve ona ezîyet edilir. Bu sebeble onlar günâhkâr olur, intikâam almağa kalkışmakla sen de günâhkâr olursun.

Muhitteki söz, iş ve hareketleri insân tabiatının çalmasına gelince, bu da tehlikeii bir hastalıktır. Akli başında fazilet sâhibi insânlar bile bu hastalıktan kendilerini zor kurtarabilir. Nerede kaldı gâafililer... Bundan dolayı insân, içinden hareketlerini benimsemediği hâlde kötü kimseler ile fazla düşüp kalkmamalıdır. Eğer bu gibiler ile fazla düşüp kalkarsa, kendinde büyük değişiklik duyar. Önceden hoşuna gitmeyen bu çirkin hareketlere yavaş yavaş alışır ve artık onlara aldırış etmez olur. Zirâ kendisini bu kötü şeylerden alıkoyan, onları kendisinin büyük bir suç sayması idi. Göre göre onları küçümser ve nihayet kalbinden de onlara kıymet vermemeğe başlar. Hele büyük günâhları bol bol görünce, artık küçüklere ehemmiyet vermez olur. Bunun için, zenginler ile düşüp kalkan, kendi varlığını küçümser ve hiç mesâbesinde görür. Yoksullar ile düşüp kalkanlar da ellerindeki nimetlerin kadrini bilir. İtâat edenler ile isyân edenlere bakmak da aynıdır. Bu, fıtrî bir te'sirdir. Ashâb-ı Kırâm ve Tâblîn'in tâat ve ibâdetlerini düşünenler, kendi ibâdetlerini küçümser ve onları küçük görürler. Kendi ibâdetlerini küçümseyenler de, elbette onlara uymak için gayret eder, kendine çeki düzen vererek ibâdetini arttırmağa çalışır. Ama dünyâ adamlarına, onların Allah'tan yüz çevirip, isyâna daldıklarına bakan kimse de, kendisinin iyilikleri içinde büyür ve kendisini beğenmeğe başlar ve işte o zamân helâk olur. Tabiatın değişmesinde iyilik ve kötülükleri sâdece dinleyip duymak da kâfidir. Nerede kaldı onları göz ile görmek... İşte şu inceliği bilmek sâyesinde Resûl-i Ekrem'in:

عِنْدَ ذِكْرِ الصَّالِحِينَ شَرُّ الرِّحْقَةِ هـ

(611) Müslümânlar arasında ilk Taûn hastalığı, Hz. Ömer zamânında bu bölgede vukûa gelmiştir.

«Sâlihler anıldığında rahmet iner» hadisinin sırrı anlaşılmış olur. Rahmet, Cennet'e girmek ve Allah'a kavuşmaktır. Şübhesiz sâlihler zikredildiği ânda böyle bir rahmet inmez fakat bu rahmetin sebebi bulunur. Bu da gönülden onlara uyma ve onların izinden gitme arzûsu ile kusûrları yok etme sebeplerinin uyanmasıdır. Rahmetin sebebi, iyi işlerdir. İyiliklerin menşei de onlara heves etmektir. Onlara heves etmenin âmili de sâlihleri, iyi hâlleri ile anmak ve hâtırlamaktır. İşte, «Sâlihler anıldığı zamân, rahmet nâzil olur» hadisinin mâ-nâsı da budur.

Aklı başında olanlar için, bu sözden anlaşılan, mefnûm-ı muhâlifinden anlaşılan mânâ gibidir. O da, iyiler anıldığı zamân rahmet indiği gibi, kötüler anıldığı zamân da lânet iner. Çünkü kötüler ve kötülüklerini çokça anmak, insâna kötülük yapmağı kolaylaştırır, bu da lâneti mûcib olur. Lânet demek, Allah'ın rahmetinden uzak kalmak demektir. Rahmetten uzak kalmanın başlangıcı isyâna dalıp Allah'tan yüz çevirmek ve meşrû olmayan bir yolda dünyâlık ve şehvet peşinde koşmaktır. İsyânın kaynağı da, onu küçümsemektir. Küçümsemenin sebebi çok dinlemek yüzünden onunla ünsiyet peydâ etmektir. İyileri ve kötüler anmanın neticeleri bu olursa, ya onları görmek ve aralarında bulunmanın sonu ne olur? Bizzât Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bu husûsta açıkça şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ مَثَلُ صَاحِبِ الْمِسْكِ إِنْ لَمْ يَهَبْ لَكَ مِنْهُ نَجْدٌ رِيحُهُ

«Kötü arkadaş, demircilerin körükleri gibidir. Şayet üflediği ateş kıvılcımları seni yakmazsa, kokusu sana bulaşır» (842). O pis koku farkında olmayarak elbiseye sindiği gibi, kötülük de farkında olmayarak kolaylıkla insânın kalbine girer. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْجَلِيسِ الشَّوِّ كَمَثَلِ الْكَبِيرِ إِنْ لَمْ يَخْرُفْكَ بِشَرِّهِ عُلِقَ بِكَ مِنْ رِيحِهِ

«İyi arkadaş, güzel koku satan gibidir. Sana koku sürmezse de, yanında bulunduğun müddetçe güzel kokusundan faydalanırsın» (843). Bunun için derim ki: Âlimin sürçmesini görenler iki sebepten dolayı onu kimseye söylememelidirler. Sebebin biri, gıybettir. İkincisi ve daha mühim de, Âlimin sürçmesini söyleyip herkes tarafından du-

(842) Buhârî ile Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.

(843) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

yulunca, o kusûrun ehemmiyeti kaybolur; artık onu herkes küçümsemeğe başlar. Aynı kusûr başka bir kimsede görülüp de, ne yapıyor-sun? dendiği zamân, hemen cebhe alır: «Neden bu kadar kusûr bana çok görülüyor? hepimiz böyle kusûrlar yapabiliriz. Âlimler ve âbidler bile kusûrsuz değillerdir, onlar da aynen bu kusûrları yapıyorlar-dır». Şâyet âlim ve âbidlerin bu gibi hatâları işlemediklerini bilseydi, o da kendine gelir; bu kusûrlara yaklaşılmazdı. Nice kimseler var ki, dünyâhğa dalar, dünyâlık toplamağa haris olur, riyâset sevdâsına kapılarak hayâtını dahî tehlikeye atar. Bunu da hoş görür; sanır ki As-hâb-ı Kırâm da riyâset sevgisinden uzaklaşmamışlardır. Hattâ Hz. Ali ve Hz. Muâviye arasındaki mücâdeleyi de delil gösterir. Bu mücâdelelerin hak uğrunda olmayıp yalnız riyâset sevgisi uğrunda olduk-larını sanır. İşte bu yanlış kanâat, ona, riyâset sevgisini ve bunun ge-rektirdiği şeyleri kolaylaştırır. Kötü tabiat ise sürçmelere meyleder, iyiliklerden uzaklaşır. Belki kötülükleri, kötülük değillermiş gibi ka-bûl eder. İşte bu da Şeytân'ın ince hilelerindendir. Bunun için bu hu-sûsta Şeytân'dan uzaklaşanları Allahu Teâlâ şöyle vasıflandırmıştır:

الَّذِينَ يَسْمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

«Onlar ki, sözü dinler ve en güzeline uyarlar» (39 - Zümer: 18). Resûl-i Ekrem de şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الَّذِي يَجْلِسُ يَسْمَعُ الْحِكْمَةَ ثُمَّ لَا يَعْمَلُ إِلَّا لِيَسْرِمَا يَسْمَعُ
كَمَثَلِ رَجُلٍ آتَى رَاعِيًا فَقَالَ لَهُ يَا رَاعِي أَجْزُرُ لِي سَآءَ مِنْ غَنَمِكَ
فَقَالَ أَذْهَبَ فَخُذْ خَيْرَ سَآءٍ فِيهَا فَذْهَبَ فَأَخَذَ بِأُذُنِ كَلْبٍ الْغَنَمِ

«Oturup da hikmetli sözleri dinlediği hâlde, duyduklarının en kö-tüsü ile amel edenler, çobana gidip de bana bir koyun ver dediği ve çoban da beğendiğin koyunu al dediği hâlde, o kimsenin gidip köpeği seçmesine benzer» (844). İşte imâmların hatâlarını haber verenler, koca bir sürü içinden köpeği seçenler gibidir.

Sık sık görülen ve yayılan şeylerin insân rûhu üzerindeki ehem-miyetini kaybettiğine delâlet eden vak'alardan biri de şudur: İnsân-ların çoğu Ramazan günü orucunu yiyen bir kimseyi gördükleri za-mân, ona hücûm eder; hattâ küfrüne kadar gidenler olur. Buna kar-

(844) İbn Mâce Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

şalık namâzı kılmayanlara o kadar aldırış etmezler. Halbuki namâzı terk edenlerin küfrüne kaail olanlar olduğu gibi, boynu vurulur diyenler de vardır (845).

Orucu yemek ise, bunların hiç birini mûcib değildir. Ancak namâz, günde beş def'a geldiği ve sık sık kılmayanlara tesâdüf edildiği için buna alışılmıştır. Oruç, yılda bir def'a gelip, açıktan yiyenleri az olduğu için hemen göze çarpmaktadır. İşte bir şeyi fazla görmenin insân rûhu üzerindeki te'siri böyledir. Meselâ bir fakih ipek elbise giyse veyâ altın yüzük taksa veyâ gümüş bardaktan su içse, bu hoş karşılanmaz ve hemen kendisine hücum edilir. Buna karşılık aynı fakih herhangi bir mecliste durmadan gıybet etse buna aldırış edilmez. Zinadan da şiddetli olan gıybetin ipek giymekten daha kötü olduğu meydandadır. Ancak gıybet edenler çok olduğu ve bu gibi sözler çok duyulduğu için insân rûhu üzerindeki te'sirini kaybetmiştir.

İşte, şu incelikleri düşün ve yırtıcı hayvanlardan kaçır gibi insânlardan da uzaklaş. Zîrâ senin insânlardan görüp duyacağın şeyler, dünyâya hırs ve hevesini artırmaktan başka bir şeyler değildir. Bunlar sana Âhireti unutturur, günâhı kolaylaştırır ve ibâdete olan hevesini azaltır. Sana, Allah'ı hâtırlatacak bir arkadaş bulursan ondan ayrılma, onu küçümseme; belki onu kendin için bir devlet bil. Böyle kimseler, akli başında olan insânlar için bir ganimet ve mü'minin yitiğidir. İyi bil ki, iyi arkadaş yalnızlıktan hayırlı; yalnızlık ise kötü arkadaştan hayırlıdır. Ne zamân ki, şu söylediklerimi anlar, kendini düşünür ve arkadaşlık edeceğin kimsenin ahvâlini murâkabe edebilirsen, artık ona yaklaşmanın veyâ ondan uzaklaşmanın hangisi daha iyi olacağını bulabilmenden senin için korkulmaz. Sakın, doğrudan doğruya uzlet veyâ insânlar arasına girmenin daha iyi olacağına hükmetme. Zîrâ tafsilâta kaabiliyeti olan işlerde hemen «evet» veyâ «hayır» demekle hüküm vermek doğru olmaz. Bu gibi husûsların hakkı, onları izâhdır.

ÜÇÜNCÜ FAYDA

Uzletin üçüncü faydası, fitne ve mücâdeleden kurtuluş, bunlara dalmaktan ve tehlikelerine girmekten dinini ve nefsinin korumaktır. Bu zamânda taassublardan, münâkaşa ve mücâdelelerden kurtulmuş memleket pek az bulunur. Bunlardan selâmet, ancak uzlette kalmaktadır. Amr b. As'ın oğlu Abdullah (Allah her ikisinden râzı olsun) şöyle anlatıyor: Resûl-i Ekrem (S.A.V.) fitneyi açıklayıp anlattığı zamân bana:

(845) İmâm-ı A'zam'a göre böyle değildir.

إِذَا رَأَيْتَ النَّاسَ مَرَجَتْ عُهُودُهُمْ وَخَفَّتْ أَمَانَتُهُمْ وَكَانُوا هَكَذَا

— İnsânları, verdikleri sözleri sarsıldığı yâni sözlerinde durmadıkları ve emânetleri azaldığı yâni emânete riâyet etmedikleri ve onları şöyle —Resûl-i Ekrem bunu söylerken parmaklarını birbirine karıştırdı Yâni böyle karmakarışık bir hâlde— gördüğün zamân ne yaparsın? buyurdu.

— Evet, buyur ya Resûlallah, böyle bir zamân gelince ne yapayım? dedim. Resûl-i Ekrem:

أَلْزَمَ بَيْنَكَ وَأَمْلَكَ عَلَيْكَ لِسَانَكَ وَخَذَ مَا تَعْرِفُ وَدَعَا مَا تَكْفُرُ وَعَلَيْكَ
بِأَمْرِ الْخَاصَّةِ وَدَعَا عَنْكَ أَمْرَ الْعَامَّةِ

— Evinde otur, dilini tut, işine geleni al işine gelmeyenı at, şahsi işlerinle uğraş ve umûmî işlere karışma (846), buyurdu.

Ebû Saîd el-Hudri'nin rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

يَوْمَئِذٍ أَنْ يَكُونَ خَيْرُ مَالٍ الْمُسْلِمِ عَمَّا يَتَّبِعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعَ
الْقَطْرِ يَفِرُّ بِهِ مِنْ الْفِتَنِ مِنْ شَاهِقٍ إِلَى شَاهِقٍ

«Öyle bir zamân gelecek ki; müslümânın en hayırlı malı koyun olacaktır. Müslümân, koyunlarını alır dağ başına ve yağmurlu yerlere gider; dininin selâmeti uğrunda onlarla dağdan dağa dolaşır durur» (847).

Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

(846) Ebû Dâvud ve Nescî «El-Yevm ve'l-Layle»de hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

(847) Hadîsi Buhârî rivâyet etmiştir.

سَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يَسْلُمُ لِدِينٍ دِينُهُ إِلَّا مَنْ فَرَّ بِدِينِهِ مِنْ قَرَبِهِ
إِلَى قَرَبِيٍّ وَمِنْ شَأْنٍ إِلَى شَأْنٍ وَمِنْ جَعْرِ إِلَى جَعْرٍ كَالثَّغْلَبِ الَّذِي يَرُوعُ قَبْلَ لَهْ
وَمَتَى ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ إِذَا لَمْ تُنَلِّ الْمَيْشَةَ إِلَّا بِعَصَايَ اللَّهُ تَعَالَى فَإِذَا كَانَ
ذَلِكَ الزَّمَانُ حَلَّتِ الْعُرُوبَةُ قَالُوا وَكَيْفَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَقَدْ أَمَرْنَا بِالزَّوْجِ
قَالَ إِذَا كَانَ ذَلِكَ الزَّمَانُ كَانَ هَلَاكُ الرَّجُلِ عَلَى يَدِ آبَوَيْهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ آبَوَانِ فَعَلَى يَدَيْ
زَوْجَتَيْهِ وَوَلَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَعَلَى يَدَيْ قَرَابَتِهِ قَالُوا وَكَيْفَ ذَلِكَ
يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ يُعَيِّرُونَهُ بِضِيْقِ الْيَدِ فَيَتَكَلَّفُ مَا لَا يُطِيقُ
حَتَّى يُوْرِدَهُ ذَلِكَ مَوَارِدَ الْهَلَكَةِ

«İnsânlara bir zamân gelecek ki; din sâhibi dinini, ancak köy-
den köye dolaşmak, dağdan dağa koşmak ve kaçan tilki gibi kayadan
kayaya sıçramakla koruyabilir; başka hiç bir sûretle koruyamaz.» bu-
yurdu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'e:

— Ya Resûlallah! Buyurduğunuz ne zaman olacak? diye sordur-
lar. Resûl-i Ekrem:

— Geçimin isyânsız sağlanamayacağı zamân; bu zamânda bekâr
kalmak helal olur, buyurdu. Resûl-i Ekrem'e:

— Ama siz bize evlenmeği tavsiye etmişsiniz, dediler. Bunun üze-
rine Resûl-i Ekrem:

— O zamân gelince, kişinin helâki anne ve babasının, bunlar
yoksa âile ve çocuklarının, bunlar da yoksa akrabalarının elinde ola-
caktır, buyurdu. Onlar:

— Bu nasıl olur? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem:

— Bir şey kazanamıyorsun, diye onü ayıplayacak, o da kendini
tehlikeye atacak şekilde yapamayacağı işlere girecek (848), buyurdu.
Hadis-i şerif, her ne kadar evlenmemek hakkında vârid oldu ise de,
uzlete çekilmiş mânâsı da bundan anlaşılır; çünkü evlenmemekten gâ-
ye ihtilâttan korunmaktır. Zirâ evlenen kimse mecburî olarak halk
arasına katılacak ve âile geçimi için isyâna dalacaktır. Ben, bu za-

(848) Nikâh bahsinde geçmiştir.

mân şimdi geldi demek istiyorum, halbuki daha önce gelmişti. Bunun için Süfyân-ı Sevri, Allah'a uzlet zamânı gelmiştir, dedi.

İbn Mes'ûd (R.A.) diyor ki: Resûl-i Ekrem, fitne ve karışıklık zamânlarının geleceğini anlatmıştı. Ben:

— Ya Resûlallah! Bunlar ne zamân olacak? diye kendisinden sordum. Resûl-i Ekrem:

جَئْتُ لَا يَأْمَنُ الرَّجُلُ جَلِيْسَهُ قُلْتُ، فَبِمَ تَأْمُرُنِي أَنْ أَدْرَكَتُ ذَلِكَ
الزَّمَانَ؟ قَالَ كَفَّ نَفْسَكَ وَبَيْدَكَ وَادْخُلْ دَارَكَ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ
أَرَأَيْتَ إِنْ دَخَلَ عَلَى دَارِي؟ قَالَ — فَادْخُلْ بَيْنَكَ قُلْتُ فَإِنْ دَخَلَ عَلَى
بَيْنِي؟ قَالَ — فَادْخُلْ مَسْجِدَكَ وَاصْنَعْ هَكَذَا هـ

— İnsânın, düşüp kalktığı arkadaşına emniyet etmediği zamân-
da olacak, buyurdu. Ben:

— O zamâna yetişirsem nasıl hareket edeyim? Bu husûsta ne emrediyorsunuz? dedim. Resûl-i Ekrem:

— Elini eteğini çek ve evine gir, buyurdu. Ben:

— Bu hâl, evime girerse ne yaparım? dedim. Resûl-i Ekrem: .

— Odana gir, buyurdu. Ben:

— Odama da girerse ne yapayım? dedim. Resûl-i Ekrem:

— Mescidine gir ve böyle yap, yâni eteklerine kapan ve «Ölünce-
ye kadar Rabb'im Allah'tır, de.» buyurdu (849).

Muâviye, (R.A.) zamânında Sa'd b. Ebi Vakkas'ı (R.A.) (oğlu Ömer ile kardeşinin oğlu Hâşim) muhârebeye dâvet ettiklerinde, o: «Bana iki gözü ve dili olan bir kılınc vermedikçe ben dışarı çıkmam; kılınc, gözü ile görecektir, dili ile de "İşte şu kâfirdir" diyecek ve ben onu öldüreceğim; "Şu da mü'mindir" diyecek ve ben ondan elimi çekeceğim. Böyle olmadıkça ben kat'iyyen çıkmam» dedi ve devâm ederek: «Biz ve siz, açık bir yolda (ki bu yoldan maksad İslâmiyettir) yürüyen bir kaafîle gibiyiz. Yolda giderken şiddetli bir kasırga gelir, ortalığı altüst eder. tozu dumana katar ve yolu kaybederiz. Bu hengâmede kaafilenin bir kısmı, yol sağa gidiyor diyerek sağa ayrılırlar. Diğer bir kısmı da sola gider diyerek sola ayrılır ve her ikisi de helâk olurlar. Diğer üçüncü bir kısmı da olduğu yerde bekler. Rüzgâr dindikden, ortalık açıldıktan ve yol aydınlandıktan sonra yola devâm

(849) Ebû Dâvud muhtasar olarak, Hattabî de tamamını «Üzlet»de rivâyet etti.

ederler. İşte aramızdaki fark, budur.» dedi ve Sa'd'ın görüşünde olan bir cemâat fitne kalkıncaya kadar, fırtınalara kapılmayarak evlerinde beklediler.

Abdullah b. Ömer (R.A.), Hz. Hüseyin'in Irak'a yöneldiğini haber alınca, üç günlük yolda ona yetişerek:

— Nereye gidiyorsun? diye sordu. Hz. Hüseyin, Emevilerin kendisine yazdıkları beyitleri göstererek:

— Irak'a gidiyorum, dedi. İbn Ömer:

— Onların, sözlerinde yefaları yoktur; daha dün babanı öldürdüler. Sakın, bu yazdıklarına aldanıp da oraya gitme, dedi ise de dinlemedi. Bunun üzerine İbn Ömer devâmla:

— Ben sana bir hâdiseyi anlatayım, dedi ve şöyle devâm etti:

— Cèbrâil Aleyhisselâm, Resûl-i Ekrem'e gelerek, onu Dünyâ ve yâ Âhireti tercih etmekte serbest bıraktı. Resûl-i Ekrem, Âhireti tercih etti. Sen ise, Resûl-i Ekrem'den bir parçasın. Vallahi hilâfete ancak sizin hayırlınız lâayık olur ve bunu ancak sizden hayırlı olanlar alabilir. Gel gitme, geri dön, dedi. Hz. Hüseyin:

— Herkes mukadder âkıbetine uğrayacaktır, ben geri dönemem, dedi. Bunun üzerine İbn Ömer, Hz. Hüseyin'in boynuna sarılarak:

— Seni Allah'a emânet eder, esâret ve ölümden seni korumasını dilerim, dedi ve ağlayarak ayrıldı (850).

Medîne'de on bine yakın Ashâb varken, fitneden ancak kırk kişi korkmuştur. Tâvus b. Keysan da evinden dışarı çıkmamıştır. Evinden dışarı çıkmadığını soranlara, zamânın bozulduğunu ve imâmîların zulmettiğini sebep olarak göstermiştir. Urve b. Zübeyr, Akîk'de bir köşk yaptırıp oraya çekilmişdi. Bunu görenler:

— Resûl-i Ekrem'in mescidini bıraktın da köşküne mi çekildin? dediler. Urve:

— Baktım ki, câmîleriniz oyuncak hâline geldi, çarşıları boş sözleriniz doldurdu, dillerinizde fâhiş sözler yükseldi, Urve de selâmeti burada buldu, dedi.

Bu beyânatımızla, uzletin faydalarından birisinin de, fitne ve dedikodulardan kurtuluş yolu olduğu anlaşıldı.

DÖRDÜNCÜ FAYDA

Uzletin dördüncü faydası; insanların şerrinden kurtuluştur. Çünkü insanlar; bâzan çekiştirmek, bâzan kötü zan ve töhmet altında bulundurmakla, bâzan hakkında düşündükleri kötü şeylerle, bâzan da

koğuculuk ve yalan sözlerle sana eziyet eder dururlar. Çok kere de akıl erdiremedikleri bâzı söz ve işlerini hatâlı bulur, senin aleyhinde kullanmak için bunları sermâye edinirler ve fırsat bulunca hemen söylerler. İşte uzlette bütün bunlardan kurtuluş ve korunma vardır. Bunun için Hakîm'in biri diğerine:

— Ben sana on bin dirhemden daha hayırlı olan iki beyit öğreteyim, dedi. Diğeri de:

— Öğret, deyince, Hakîm:

إِخْفِضِ الصَّوْتَ إِنْ نَطَقْتَ بِأَمْرٍ وَالتَّفَتِ بِالنَّهَارِ قَبْلَ الْمَقَالِ
لَيْسَ لِلْقَوْلِ رُجْعَةٌ حِينَ يَبْدُو بِقَبِيحٍ يَكُونُ أَوْ بِجَمَالِ

«Karanlıkta konuşurken fazla bağırma, Gündüz de etrafına bakmadan konuşma,

Güzel veyâ çirkin bu bir sözdür, çıkan sözü geri almak imkânsızdır.» şî'irini okudu.

İnsânlar arasına girip onlarla çalışan kimsenin hased ve sû-i zandan kurtulmasına imkân yoktur. Hattâ onu da, kendilerine husûmet besliyor hile düşünüyor zannederler. İnsânlar bir şeye harîs oldular mı her «Sesin kendi aleyhlerinde olduğunu sanırlar. İşte bunlar düşmândır; onlardan korun». Onların dünyâya hırsı artmış, herkesi de kendileri gibi zannettiler. Nitekim Mütenebbî:

«Fâsîd vehimlerin insânlara karşı olan sû-i zanlarını tasdik etmeleri, onların kötü itiyâdlarındandır. Düşmânlarının sözü ile dostuna düşmânlık etmeğe başlamakla, karanlık gecede yolunu yitiren şaşkına dönerler.» demiştir.

Denildi ki:

İyiler, kötü kimselerle düşüp kalktıkları takdirde, kendileri hakkında sû-i zan edilmesine sebeb olurlar.

İnsân oğlunun düşüp kalktığı dostlarından gördüğü kötülükler pek çoktur. Biz, tafsîlâtına girececek değiliz. Şu anlattıklarımızda icmâlen hepsine işâret vardır. Yalnızlıkta bunların hepsinden kurtuluş vardır. Uzleti tercih edenlerin çoğu da buna işâret etmişierdir.

Ebû'd - Derdâ (R.A.): «İnsânları tecrübe edip, iç yüzlerini öğrenen, onlardan uzaklaşır.» demiştir. Bu söz, merfû olarak da rivâyet edilmiştir. Şâîr de şöyle demiştir:

نَحْمَدُكَ يَا وَهَّابُ وَلَوْ بَلَّغْنَا
شُكْرَ بَلَاءِهِ دَمٌ مِنْ بَحْمَدِهِ
وَصَارَ بِالْوَحْدَةِ مُسْتَأْنِفا
يُوحِثُهُ الْاَقْرَبُ وَالْاَبْعَدُ

«İnsânları tecrübeye tâbi tutmadan övenler,
Denedikten sonra yererler,
Sonra ünsiyeti yalnızlıkta bulurlar,
Yakın ve uzak herkesten vahşet duyarlar.»

Hız. Ömer (R.A.), yalnızlıkta, kötü arkadaştan kurtuluş vardır, demiştir. Abdullah b. Zübeyr'e (851):

— Niçin Medine'ye gelmiyorsun? diye sorduklarında, Abdullah:

— Nasıl geleyim, şimdi elindeki nimete hased edip, uğradığın felâkete sevinen insânlar kalmıştır, dedi.

Bağdat'ın meşhûr vâizlerinden İbn Semmâk da bir arkadaşının kendisine şöyle yazdığını söylüyor: İnsânlar, hastalığı tedâvi eden ilâçlar iken, şimdi tedâvisi kaabil olmayan hastalık hâlini almışlardır. Arslardan kaçtığı gibi, onlardan da uzaklaş. Çöl Arablarından birisi dâima bir ağacın yanında bulunurdu, ağacı sular ve bakımını yapardı. Bunun sebebini sorarlara: «O, kendisinde üç haslet bulunan bir arkadaşımıdır. Hakkımda nemmamlık yapmaz. Yüzüne tükürsem de darılmaz. Kötü sözler söylesem de bana kızmaz.» dedi. Harune'r - Reşid, bu sözü duyunca, şu üç haslet, arkadaşlıkta aranan vasıflardır, dedi. Birisi de, kitâb okumak ve kabir ziyâreti ile meşgûl olurdu. Sebebini kendisinden sranlara, selâmeti yalnızlıkta, en iyi vâizi mezarlıkta, en iyi arkadaşı da kitâb okumakta buldum, dedi.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: «Hacca gitmeğe niyyet ettim. Velilerden biri olan Sâbit Bennani bunu duydu ve bana:

— Hacca gideceğini duydum, sana arkadaş olmak isterim, dedi. Ben:

— Ne olur, bırak da Allahü Teâlâ kusûrlarımızı örtüyor, böyle kalalım, birbirimize karşı saygı ve sevgimiz vardır, korkarım ki arkadaş olmakla kusûrlarımız fâş olur da birbirimizden sevgimiz kalkar, dedi. Bu da uzletin diğer bir faydasına işârettir. O da yoksulluk, mü-

(851) Kureysî'dir. Annesi Ebû Bekir'in (R.A.) kızı Esma'dır (R.Anha.). Kureysîlerden Medine'de ilk doğan müslümân çocuğudur. Annesi hâmile iken Medine'ye göç etti ve tam yirmi ay sonra doğdu. Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde sekiz sene dört aylık idi. Fasih ve şecâatli bir zât olup, Yezid'in ölümünden sonra 64 Hicride halife oldu. Hicaz, Irak, Yemen, Mısır'ın tamamını ve Şam havâlisinin çoğunu emrine aldı. İktidarı 9 yıldır. Abdülmelik b. Mervan'ın zamanında Salı günü Hicri 72 de Haccac b. Yûsuf tarafından öldürülmüştür.

rüvvet, ahlâk ve benzeri diğer kusûrların kapalı kalıp açığa çıkmasıdır. Hâllerini gizleyenleri övmek üzere Allahu Teâlâ:

يَحْسَبُ الْجَاهِلُ أَغْنَىٰ مِنَ الْعَنَفِ هـ

«Hâllerini bilmeyenler, onları iffetlerinden dolayı zengin zanne-
der.» (2 - Bakara: 273) buyurmuştur. Şâir de şöyle demiştir:

«Yokluk, ayıp değildir; âr, zillete düşmektir.»

İnsân, gerek dîni ve gerek dünyevî işlerinde, ahlâk ve gidişinde kusûrsuz değildir. Dîni olsun, dünyevî olsun, kusûrların kapalı kalması daha iyidir. İnsân, halk arasına girerse, kusûrları tâş olur, selâmete eremez. Ebû'd - Derdâ (R.A.), insânlar dikensiz gül iken, şimdi gülsüz diken oldular, dedi. Birinci asrın sonları olan o zamân böyle olunca, bu zamânda ondan daha kötü oldukları meydandadır. Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: «Süfyân-ı Sevri, sağlığında ve uyanık iken, öldükten sonra da rüyâmda bana şöyle demiştir:

--- Âşınalarını azalt, sonra onlardan kurtulmak zor olur. Bütün kötülükleri, dostlarımdan gördüğümde hiç tereddüt etmem.»

Zâtın biri de şöyle demiştir: «Mâlik b. Dinâr'ı ziyârete gitmiş-
tim. Yanında kimse yoktu. Yalnız bir köpek, başını dizleri üzerine koymuş duruyordu. Köpeği kovmak istediğimde, Mâlik:

.. Bırak, bu, ne ısırır, ne de kimseye bir zarar verir. Kötü arkadaş-
taştan çok iyidir, dedi.

Bir zâta, neden uzlete çekildin? diye sordular. Cevâbında: Habe-
rim olmadan dînimin kaybolmasından korktuğum için, dedi. Bu da insân tabiatının kötü hûyları almasına işârettir.

Ebû'd - Derdâ (R.A.): «Allah'tan korkun ve insânlardan sâkinin; çünkü onlar, bindikleri devenin sırtını deler yara eder. Bindikleri atı çökertir, girdikleri kalbi harâb ederler.» dedi.

Yine bir zât şöyle demiştir: «Âşınaları azalt; zirâ din ve kalbin selâmeti, kul haklarının azalması, dostları azaltmakla mümkündür. Çünkü dostlar çoğalınca, onlara karşı vazifeler de çoğalır ve haklarını ödemek zorlaşır».

Bir başkası da: «Bildiklerini bırak, bilmediklerinle de münâsebet kurma.» demiştir.

BEŞİNCİ FAYDA

Uzletin beşinci faydası, senin insânlardan, insânların da senden ümidlerini kesmelerindedir. İnsânların, senden ümidlerini kesmelerin-

de bir çok faydalar vardır. Herkesi memnûn etmek zordur. Bunun için kendi kusûrlarını düzeltmekle uğraşmak daha makbûldür. En kolay ve en hafif haklarından bâzıları, evlenmelerinde ve diğer cemiyetlerinde hazır bulunup, dâvetlerine katılmak, hastalarını ziyâret ve cenâzelerine gitmektir. Bütün bunlarda vakitleri isrâf etmekle berâber tehlikelerle karşılaşmak da vardır. Sonra, bâzılarını yapmakta öyle mâzeretler doğar ki, onları açıklamak mümkün olmaz. Bunun üzerine, falana gittin bize gelmedin, diye sana küserler ve bu hâl husûmete sebep olur. Denildi ki: Hastayı hastalığında ziyâret etmeyen, iyileştiği zamân, utancından ölümünü temenni eder. Ama hiç kimseyi görmeye gitmeyen kimse bir şey demez. Adam seçerse o takdirde kendisine küserler. Halbuki bir insân geceli gündüzlü uğraşsa herkesin hakkını yerine getiremez. Dîn ve dünyâ meşgalesi olanlar, bu hakları tamâmen nasıl yerine getirebilir? Amr b. Âs (R.A.), dostların çokluğu, alacaklıların çokluğu demektir, dedi. İbn Rûmî de şöyle demiştir:

«Dostunu çoğaltma, çünkü dostluktan düşmânlık doğar.

«Fazla yeyip içme, çünkü çok yemekten hastalık doğar.»

İmâm Şâfiî: «Bütün düşmânlıkların aslı, kötülerle dostlukta ve onlara iyilik etmektedir.» demiştir.

Senin, insânlardan ümidini kesmende de büyük faydalar vardır. Çünkü dünyâ varlığını, süs ve ziynetlerini görenler, ona heves eder ve haris olurlar. Bu sebeble de tama'ı artar. Çok kere emeline ulaşamadığı için ümitsizliğe düşer ve buna üzülür. Fakat insânlar arasına katılmazsa bunları görmez. Bunları görmeyince de heves etmez, huzûr içinde kalır. Bunun için Allahu Teâlâ:

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْتَهُمْ

«Onlara verdiğimiz dünyâlığa gözlerini uzatma.» (20 - Tâhâ: 131) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de şöyle buyurmuştur:

أَنْظُرُوا إِلَىٰ مَنْ هُوَ دُونَكُمْ وَلَا تَنْظُرُوا إِلَىٰ مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَإِنَّهُ أَجْدَرُ
أَنْ لَا تَزِدَّ رُءُوسَكُمْ اللَّهُ عَلَيْهِ سَهْمٌ ۝

«Sizden daha düşkün olanlara bakın, üstün olanlara bakmayın:

çünkü böyle yapmanız, Allahü Teâlâ'nın size verdiğini takdir etmenize daha uygun düşer» (852).

Avn b. Abdullah şöyle demiştir:

«Ben, zenginlerle düşüp kalktığım sıralarda sıkıntı ve ızdırabtan kurtulamıyordum. Bakıyordum, onların elbisesi benim elbisemden iyi, binitleri benim binitlerimden kuvvetli, üzülüp duruyordum. Fakirlerle düşüp kalkmağa başlayınca huzûra kavuştum». Hikâye olundu ki: Müzenî (Allah rahmet etsin) Fustat'da Amr b. el - As'ın yaptırdığı câmilin kapusundan çıkarken, süvarileri ile geçmekte olan İbn Abdülhakem ile karşılaştı. Onun ihtişâmı kendisini şaşırttı. Tam bu sırada Allahü Teâlâ'nın:

وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ

«Bâznızı bâznınıza fitne kıldık, sabretmez misiniz?» (25 - Furkan; 20) âyet-i celîle'sini okudu ve: «Evet ya Rabbi, sabreder ve râzı olurum.» dedi. Kendisi yokluk ve darlık içinde idi. Nitekim evinde olan bir kimse, böyle fitnelere mübtelâ olmaz. Çünkü dünyâ zincirini gören kimse, ya din ve yakini kuvvetli olduğundan sabredecektir ki, bu takdirde sabrın acılığına katlanması gerekecek yahut onun da gönlü dünyâlığa düşer ve dünyâlığı elde etmek için hileli yollara sapar ve ebediyyen helâk olur. Dünyâda helâk olması, ekseriya umduğunu bulamayacağı tama'ından dolaydır. Çünkü her isteyene dünyâlık nasib olmaz. Ahirette helâk olması ise, dünyâ varlığını, Allah'ı zikir ile O'na yakınlık üzerine tercih etmesi bakımındandır. Bunun için İbn A'rabi şöyle demiştir:

«Zillet kapusu zenginlik tarafından olduğu vakit, onu bırakırım da fakirlik tarafındaki şeref kapusuna yükselirim». Bu sözü ile, tama'ın zilleti mûcib olduğuna işâret etmiştir.

ALTINCI FAYDA

Üzletin altıncı faydası, insâna ağırlık veren kimselerle ahmakları görmekten ve ahmaklık derecelerini ölçmekten kurtulustur. Bu gibi insâna ağırlık verenleri görmek, küçük bir körlüktür. A'meş'e:

-- Neden gözün yaşarır? diye sorduklarında, A'meş:

— Ağırılık veren kimselere bakmaktan yaşarır, diye cevâb vermiştir.

Hikâye edildiğine göre; İmâm-ı A'zam; A'meş'in yanına gitmiş ve:

— Hadiste vârid olduğuna göre Allahü Teâlâ, kimin gözlerinin ışığını alırsa ona karşılığını verir, sana ne verdi, diye sormuştur. A'meş:

— Mükâfat olarak, bana ağırılık verenleri görmekten beni kurtardı, dedikten sonra, şaka olarak:

Sen de onlardan birisin, dedi.

İbn Sirin, bir def'a bir zâtın şöyle dediğini işittim, demiştir: Hoşuma gitmeyen sevimsiz bir adama öaktığım için bana baygınlık geldi.

Calinus (853), şöyle demiştir: «Her şeyin bir sıtması vardır. Rûhun sıtması da sıkıntı veren kimselere bakmaktır».

İmâm Şâfiî: «Hoşuma gitmeyen adamlarla oturduğum vakit, vücûdumdan, onun bulunduğu taraf, diğer tarafımdan daha ağır gelir» demiştir.

İlk iki faydadan sonra anlattığımız dört fayda, dünyevi faydalar olmakla beraber, din ile de alâkalıdırlar. Çünkü insân hoşuna gitmeyen birini gördüğü zamân, kendini kaybetmekten ve sun-ı ilâhiye dil uzatmaktan emin olamaz. Çekiştirme, sû-i zan, çekememezlik, koğuculuk ve benzeri şeylerle başkasından eziyet gören bir insân, karşılık vermekten kendini alamaz. Bu hareket de dinin fesâdına sebebiyet verir.

İşte, uzlet'de bunların hepsinden kurtuluş vardır.

UZLETİN ÂFETLERİ

Bilmiş ol ki: Dini ve dünyevi bir çok faydalar var ki, bunlara ancak başkalarının yardımı ile ulaşılır. Bu yardım da ancak, cemîyet arasına katılmakla sağlanır. Uzlette, insânlar arasına katılmakla elde edilebilecek her şeyden, mahrûmiyet vardır. İşte bu gibi yardımlardan mahrûm olmak, uzletin âfetlerindendir. O hâlde insânlar arasına girmenin faydalarına ve insânlar arasındaki ihtilâfın sebepleri-ne bir göz atalım. Bunlar: Okumak, okutmak, istifâde etmek, faydalandırmak, terbiye etmek, edeblenmek, ünsiyet etmek, ünsiyet oluşturmamak, sevâb kazanmak, karşılıklı haklara saygı göstermek, tevâzû öğrenmek, görgü ve bilgidan tecrübe edinmek ve ibret almak gibi şeylerdir. Bunları tafsilâtı ile anlatalım ki, hepsi yedidir.

BİRİNCİ FAYDA

İhtilâtin birinci faydası; okuyup okutmaktır. «İlm Kitâbı»nda bunların faziletini anlattık. Dünyâda en büyük ibâdet bunlardır. Şüphesiz bunlar, insânlar arasına girmekle mümkün olur. Ne var ki, ilimlerin bâzılarına ihtiyâç duyulmaz. Bâzıları ise zarûridir. Kendisi için öğrenilmesi farz olan ilimleri öğrenmeyip uzlete çekilen günâhkârdır. Şâyet kendisi için zarûrî ve mecbûrî ilimleri öğrenmiş, fakat ileriye götürebilecek kudrette olmadığından, ibâdetle meşgûl olmayı tercih ediyorsa, uzlete çekilsin. Şâyet dini ve akli ilimleri öğrenip anlayabilecek seviyede ise, bunları öğrenmeden uzlete çekilmesi, kendi hakkında en büyük bir hüsrândır. Bunun için İbrâhîm Nehâî ve diğerleri. «Önce oku sonra uzlet et» demişlerdir. Okumadan uzlete çekilen kimse zamanının çoğunu uyku veyâ hayâlî şeylerle geçirir. En iyisi, bütün zamanlarını vird ve ibâdetle geçirmek değil midir? Gerek bedetti gerek kalbi bütün ibâdetlerinde emeklerini boşa çıkaracak aldânlardan yine kurtaramaz, bilmeyerek amelini mahvedebilir! Allahu Teâlâ'nın Zât ve Sıfatı hakkındaki inancı, bir takım vehimlerden kurtulamaz. Bütün bu vehimlerle, fasid hâtıralarla ünsiyet eder. Ekseri-va Şeytân'ın eğlencesi olur da hâlâ kendini âbidlerden sayar. İlim, dinin aslıdır. Avam ve câhillerin uzletinde hayır yoktur. Avam ve câhil derken, halvette ibâdeti beceremeyen ve bu husûstaki bilgilere sâhib olmayanları kasdediyoruz. İnsânın nefsi, tedâvi için müşfik bir tabibe muhtâç olan bir hasta gibidir. Câhil bir hasta, tıp ilmini öğrenmeden, hekimsiz kaldığı zamân, hastalığı artacağı gibi, câhil bir insân da muhtâç olduğu bilgileri öğrenmeden uzlete çekilemez. Uzlet ancak âlime yakışır.

Okuyup öğrenmeye gelince: Okuyup öğrenirken niyet Allah rızası ise, burada da büyük mükâfatlar vardır. Şâyet okuyan ve okutan, Allah rızasına niyet etmez de dünyâlık için okurlarsa, bu şekil okuma ve okutmalar, dini tehlikeye sürükler. «İlm Kitâbı»nda buna dâir açıklamada bulunduk.

Bu zamânda âlimin hükmü, uzlete çekilmektir. Çünkü bu zamânda dininin selâmeti için okumak isteyenler pek enderdir. Belki bu zamânda vâizler, va'z u nasihatleriyle kitleyi peşinden sürükleyebilmek için, yaldızlı cümleler kullanmak ve emsâllerini alt edip, sultânların gözüne girebilmek ve cedel sözleri öğrenmek isterler. Bütün bunlardan gâyeleri maddî sâhada bir üstünlük taslamaktır. Öğrenmek istedikleri ilimlerin en makbûlü, mezheb imâmlarının söylediklerini anlamaktır. Bu da çok kere samimi niyet taşımaz. Emsâlleri arasında üstün bilgiye sâhib olmak, kadılık almak ve servet edinmek gibi çürük

gâyeler taşır ki; akıl, mantık ve dîn, bu gibilerden uzak kalmağı emreder. Şâyet gâyesi Allah rızası ve Allah'a yaklaşmak olan bir talebe bulunursa, bundan uzaklaşmak ve bildiğini ondan gizlemek en büyük günâhlardandır. Bu da bir memlekette bir veyâ iki kişiden fazla bulunmaz.

Süfyân-ı Sevrî'nin şu sözüne aldanmak doğru değildir. Diyor ki:

«Biz ilmi, başka gâyeler uğrunda öğrendik, fakat ilim, Allah'tan başkası için olmağı kabûl etmedi.»

Yâni fakihler, önce başka gâyeler uğrunda okurlar, sonra ilim onları Allah'a çevirir ve niyetlerini düzeltirler. Sen onların sonuna bak; kimisi ölüm gelip çattığı hâlde hâlâ dünyalık peşindedir, bâzısı da dünyâdan yüz çevirmiş ve âhirete yönelmiştir. Böylece vaziyetlerini gör ve ibret al, «Haber, müşahede gibi değildir.»

Aynı zamanda şunu da bilmelisin ki: Süfyân-ı Sevrî'nin işaret ettiği ilim; hadis, tefsir, Peygamber ve Ashâbı'nın siyerini okumak ilimleridir. Bu ilimlerde insânı korkutmak ve çekindirmek vardır. Bu ilimler, eninde sonunda Allah'tan korkuyu arttırır. Muâmele fetvâları ve hasımların arasını bulmakla alâkalı olan fıkıh ve kelâm ilimleri, tâliblerini dünyâlığa çekmekten başka bir fayda sağlamaz; gittikçe dünyâyâ heveslerini arttırır. Umulur ki, şu kitâbta yazdıklarımızı, bir talebe dünyâlığa heves ederek okursa, bunları okuma sâyesinde ömrünün sonunda kendini düzeltir. Çünkü bu yazılarımız Allah'tan korkutmak, Dünyâdan uzaklaştırıp Âhirete yaklaştıracak öğütlerle doludur. Buna, Kur'ân ve Hadis'de tesâdüf edilir. Kelâm, felsefe ve mezheb ilimlerinde böyle bir şey yoktur. İnsânın kendi kendini aldatması doğru olmaz. Kusûrlarını bilen insân, aldanan câhilden daha mes'uttur. Okutmak hırsına kapılan her âlimin mevki ve mansıb peşide olmasından korkulur. Bu gibilerin ilimden nasibi, câhillerden kendini üstün görmek ve onlara karşı böbürlenmekle muvakkat bir zevkten ibârettir. Resûl-i Ekrem'in haber verdikleri gibi: «İlmin âfeti, kibirdir.» Bunun için Bîşr-i Hâfî'nin 17 bohça hadis kitâbı gömdüğü hikâye edilir. Bu zât, hiç hadis rivâyet etmezdi. Neden hadis rivâyet etmediğini soranlara şu cevâbı verirdi: «Gönlüm rivâyet etmek istiyor da ondan. Eğer hadis söylemeyi cânım çekmeseydi rivâyet ederdim». Yâni gönlünün arzûsuna uymamak için hadis rivâyetinde bulunmuyordu. Bunun için «haddesenâ [bize hadis söyledi]» demek, dünyâ kapılarından bir kapıdır, demiştir.

Bir kimse, «haddesenâ» dediği zaman, lisân-ı hâliyle diyor ki: «Bana bir gelir kapısı açıldı». Bu sâyede kendisine bir mevki sağlamağa çalışır.

Râbî'a b. Advîye, ziyâretine gelen Sufyân-ı Sevri'ye:

Ne güzel adam idin, ah şu dünyâya hevesin olmasa, dedi. Sufyân-ı Sevri:

Nerede dünyâlığa heves ediyorum? deyince, Râbî'a:

Hadis rivâyet ediyorsun ya, dedi. Bunun için Süleymân Dârânî: «Evlânen, hadis arayan, yolculuk işleri ile meşgûl olan kimse, dünyâlığa meyletmîş sayılır.» demiştir.

Bütün bu âfetlere «İlim Kitâbı»nda tafsilâtıyla yer vermiştik. Akıl, düşleri aldatmak ve uzlete çekilmekle bunlardan korunmaktadır. Belki okuyup okutmak sûretiyle dünyâlık peşinde olanlar için en doğrusu, bu gibi zamânda hepsini terk etmektir. Nitekim (Hicri 388 de ölen) Süleymân Hattâbî: «Sohbetine heves edip senden okumak isteyenlere boş ver onlardan sana ne mâl, ne de cemâl nâmına bir hayır gelir. Onlar, açık dost, gizli düşmândırlar. Onlarla buluştuğunuz zaman, size yaltaklık ederler fakat gıyâbında da aleyhinde konuşmaktan geri durmazlar. Yanına gelen, huzûrunda seni murâkabe eder, arkanda aleyhinde hitâbet eder. Onlar; iki yüzlü, koğucu, karıştırıcı ve hilekâr kimselerdir. Başına toplanmaları aslâ seni aldatmasın. Onların okumaktaki gâyeleri, ilim öğrenmek değil, mevki ve servet edinmektir. Gâveilerine ulaşmak için seni bir vâsıta ve binit olarak kullanmak isterler. Her hangi bir arzûlarına karşı ihmâlkâr davranırsan, en büyük düşmânın kesilirler. Sonra da senin başına toplanmalarını, sana büyük bir ikrâm sayarlar. Senin onlarla uğraşmanı, senden bir hak tanır; bütün varlığını onların uğruna fedâ etmeni, âdetâ bir borcun imiş gibi telâkki ederler. Düşmânlarına düşmânlık, yakın dost ve ahbâblarına da iyilik etmek borcun imiş gibi, düşünürler. Onların hocası olduğun hâlde onlara karşı elpençe divan duracaksın. Reisleri olduğun hâlde emirlerinde olacaksın. Bunun için tam mürüvvet, umumî uzlettedir, denilmiştir.» dedi. İşte, Ebû Süleymân'ın sözü bundan ibârettir. Her ne kadar musannifin anlatmadığı daha bâzı söyleri varsa da, bu zât, doğru söylemiştir. Zirâ müderrisleri, okutanları, dâimi bir zillete, büyük minnet ve borç altında imiş gibi görürsün. Güyâ o, yanına gelenlere hediyelerini dağıtıyormuş gibidir. Bu, âdeta onlara karşı kendi üzerinde bir borç imiş gibidir. Çok def'a başına toplananlar, geçimlerinden âciz kimselerdir. Zavallı yoksul müderris, kendi mâlından onların nafakasını te'min edemez. Bunun için sultânların kapısında dolaşır durur; zillet, mihnet ve meşakkate, binbir çile ve zahmete katlanır ve nihâyet harâm vâridattan kendisine bir miktâr yazdırır. Sonra bunu almak için âmillerin eziyetleri ile karşılaşır. Onlar, sanki kendi ceplerinden veriyorlarmış gibi ona olmadık eziyeti yaparlar. Böylece oralardan günlük, haftalık veyâ aylık bir şeyler koparır.

Bununla da bitmez, bir de bunu başına toplananlara taksim işi ve güçlüğü ile karşılaşır. Hepsine müsâvi verse, ileri gelenleri, bunu hocanın beceriksizliğine, ahmaklığına ve adâletsizliğine hamlederler. Farklı taksim yapsa, bu def'a da diğerleri onu kötü söz yağmuruna tutar; zehirli yılan ve yırtıcı arslanlar gibi üzerine saldırırlar. Böylece hayâtı boyunca güçlükler içinde kıvranıırken, öldükten sonra da, alıp böldüğünün hesabını vermek, arada harâm varsa azabını çekmek zorluğu ile karşı karşıyadır. Şaşılacak şeydir ki; o, bütün bu sıkıntılar içinde, yalan vâidler ve boş düşüncelerle kendi kendini adatacak. «Sen sakın aldırma, şübhesiz bütün bu hareketlerini Allah rızası için yapıyorsun. Resûl-i Ekrem'in sünnetini ve Allah'ın dinini neşrediyorsun. Talebelerin geçimlerini sağlamakla meşgulsün. Sultânların ellerinde bulunan malların zâten sâhibi belli değildir. Bunlar âmmeye menfaatine sarfedilir. İlmî yaymaktan daha üstün maslahat ne olabilir? Din bu adamlarla açığa çıkar ve kuvvetlenir» der. Eğer bu zât, sevtânın elinde oyuncak olmasaydı, zamânın bozulmasına, bu gibi helâl ve harâm demeyen ve bulduklarını yiyen fakihlerin sebep olduğunu kolaylıkla anlardı. Çünkü câhiller de onlara bakarak cesâret alır ve harâma dalarlar. Bunun için denilmiştir ki: «Mâiyet erkânı, meliklerin bozulması ile bozulur ve yoldan çıkarlar. Melikler de âlimlerin bozulması yüzünden bozulurlar». Körlük ve aldanmaktan Allah'a sığınırız. Çünkü bu, dermanı bulunmayan bir derttir.

İKİNCİ FAYDA

Cemiyet arasına katılmanın ikinci faydası, hem başkasının, hem de kendisinin faydalanmasıdır. Kendisinin faydalanması, kazanç ve çalışması ile olur. Bu, ancak insanlar arasına girmekle mümkündür. Buna muhtâc olanların uzleti terk etmeleri zarûridir. İnsânlar arasına katılmakla meşrû bir şekilde kazanç sağlamak isterse, bir çok güçlüklerle karşılaşır. Nitekim «Kazanç Kitâbı»nda bunu açıklamıştık. Şâyet çoğunluğu isyâna girmek sûretiyle kazanç sağlayacaksa kendini geçindirebilecek serveti olanların uzleti daha makbûldür. Ancak kazançtan gâyesi, kazandığını tasadduk ise, o zamân kazanç ile uğraşması daha makbûldür. Fakat ilâhî mârifette hakîkate ulaşmak ve düşünerek şer'i ilimlerin künhüne erebilmek ve bütün varlığı ile Allah'a yönelmek, onu zikir ve fikir ile meşgûl olmak için yaptığı uzletten, daha makbûldür. Yâni bu niyetlerle uzlet, tasadduk niyetiyle yapılan ticâretten daha makbûldür. Bu niyetlerden gâyemiz, evhâm ve hayâlden uzak olarak keşf yolu ile ve basîret nûru ile Allahu Teâlâ ile ünsiyet edebilenlerdir. Yoksa bir takım boş vehim ve hayâllere kapılanlar değildir.

İnsânlara dokunacak faydalarına gelince: Servet veyâ bedeni ile muhtâclara yardımda bulunur. Allah rızâsı için, kardeşlerine yardım elini uzatmakta sevâb vardır. Bu mükâfata, ancak insânlar arasına katılmakla ulaşılır. Meşrû bir şekilde buna gücü yetenler için, insânlar arasına katılmak --şâyet uzletinde yalnız bedeni ibâdetlerle uğraşacaksa-- daha makbûldür. Şâyet basiret gözü açılmış, kalbi ile zikir ve fikre devâm edecekse, bunun hiç bir muâdilî olmadığı meydândadır.

ÜÇÜNCÜ FAYDA

İnsânlar arasına girmenin üçüncü faydası da, terbiye etmek ve edeb öğrenmektir. Yâni insânlar arasına girmekle onların zahmet ve eziyetlerine katlanır ve bu husûsta nefis mücâhedesini yapar ve bu sâ-yede nefisine ve şeytâna galebe çalar. Bu da ancak cemiyet arasında bulunmakla mümkün olur. Ahlâkını düzeltmeyen ve şeri'atın sınırlarını gereği gibi koruyamayanların, bu hareketleri, uzletlerinden daha makbûldür. Bu sebeptendir ki, sofulara hizmet edenler, kervansaray ve tekkelere giderek oralarda sofuların hizmetinde bulunur; çarşı ve pazara giderek insânlara avuç açmak sûretiyle onlardan dilendiler. Gâyeleri, nefsin gücünü yenmek ve Allah'a bağlanan sofuların duâsından meded ummak idi. İşte, geçmiş asırlarda başlangıç böyle idi, fakat şimdi insânlar arasına girmeye bozuk maksadlar karıştı. Dinin diğer şî'arları mihverinden çıktığı gibi, insânlar arasına girmekteki gâye de istikaamet kanunundan ayrıldı. Görünüştaki hizmet ve tevâzûdan maksad, adam çoğaltmak ve servet edinmek oldu. Şâyet cemiyet arasına girmekten gâye bu ise, ömrünün sonuna kadar da olsa, uzlette kalması daha hayırlıdır. Niyet nefsi terbiye ise, buna muhtâc olanlar için ihtilât, uzletten hayırlıdır. Çünkü başlangıçta buna ihtiyâc vardır. Riyâzet, mücâhede ve terbiye yapıldıktan sonra bilmelidir ki, hayvanı terbiyeden gâye, terbiyenin kendisi değil, terbiye edilen hayvana binip onunla mesâfeleri aşmaktır. Bunun gibi, beden de Âhiret yolunu asmak için, kalbin bir binitidir. Aynı zamânda bedende bulunan şehvetleri kırmazsa, beden yolda serkeşlik yapar ve güçlük çıkarır. Ömrü boyunca nefis terbiyesi ile meşgûl olanlar, hiç binmediği hâlde ömrü boyunca hayvanın terbiyesi ile meşgûl olanlar gibidir. Bu adam, bu hayvandan hiç istifâde edemez. Ancak bu ânda aldığı terbiye sâyesinde onu ısırmaz ve tepmez. Doğrusu bu da bir istifâdedir, fakat bu yoldaki istifâde, ölü hayvandan daha mükemmel şekilde elde edilir. O da ne teper, ne de ısırır. Halbuki hayvan, kendisinden faydalanmak için saklanır. Nefsi terbiye etmekteki gâye de yalnız şehvetlerinden korunmak ise, bunlar uyku ve ölüm ile de sağlanır, fakat bu

kadarla iktifâ etmemek lâzımdır. Meselâ bir râhib'e (inzivâya çekilen bir kişiye): «Ey râhib» diye çağırdığın zamân, o, ben râhib değilim, saldırgan bir köpeğim, insânları ısırarak için kendimi tevkif ettim, derse, şübhesiz bu da ısırmağa devâm edenlerden iyidir, fakat bu kadarla kifâyet doğru değildir. Çünkü kendi kendini öldüren de hiç kimseyi ısırılmaz. Belki nefsi terbiyeden maksûd olan neticeye teveccüh etmelidir. Kim bunu anlar, doğru yolu bulur ve sülûke gücü yeterse, onun hakkında uzletin daha hayırlı olduğu anlaşılır. Fakat yine buna yaraşan, önce insânlar arasına karışmak, sonra uzlet etmektir. İşte insânlar arasına girmenin bir faydası, böylece kendini terbiye ederek, nefis hâkimiyetini sağlamaktır.

Başkalarını terbiye etmeğe gelince: Bu, başkalarını riyâzete koymaktır ki, bu ise, sofular arasında bulunan şeyhlerin onlara karşı takındığı tavr u hareketidir. Şeyh, müridlerini ancak aralarında bulundurmakla terbiye edebilir. O, bir mürebbi ve muallim gibidir, hükmü de onun hükmüdür. Şeyh'e de aynı ilmi yayan gibi riyâ ve benzeri âfetler âriz olabilir. Fakat riyâzet ve nefis terbiyesi peşinde olan müridlerin dünyâlık hayâlleri, ilim tâliblerinden daha az görülür. Bu husûsta lâ-yık olan, kendi vaziyetini murâkabe etmesidir. Eğer insânlar arasına katılmakta onlara faydalı olacaksa, onların içine girmeli; olmayacaksa inzivâyı tercih etmelidir. Bu da ince bir gayretle anlaşılır ve hattâ şahsiyet itibârı ile değişir. Mutlak olarak inzivâ ve ihtilât daha hayırlıdır, diye hüküm verilemez.

DÖRDÜNCÜ FAYDA

İhtilâtın dördüncü faydası, insânlarla ünsiyet etmek ve onlarla anlaşıp sevişmektir. Dügün, dâvet ve benzeri toplantı yerlerine gidenlerin maksadı budur. Bu da, nefsin bu ândaki arzusu demektir. İyi olmayan kimselerle düşüp kalkmak harâm olabileceği gibi, mübâh da olur hattâ bâzan dinî husûslar için müstehâb da olur. Bu da düşüp kalktığı zâtın dinî söz ve işlerine alışmak maksadıyla olduğu zamândır. Takvâyı iltizâm eden şeyhlerle düşüp kalkmak gibi... Bu ünsiyet, bâzan nefsin arzularına uyarak da olur. Daha istekli olarak ibâdet edebilmek gâyesini taşırsa, bu da müstehâb olur. Zîrâ gönüller bir şeye zorlandıkça ondan usanır, tembelleşir ve körleşir. Ne zamân ki yalnızlıktan huzûr bulamıyor ve insânlar arasına karışmakla huzûr bulacaksa, o zamân cemâat arasına girmesi daha uygun olur. Zîrâ ibâdetle mülâyemet, gönlün arzû ve isteğinden doğar. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ اللَّهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا

«Siz amelden ağırlaşıp tembelleşmedikçe, Allahu Teâlâ sizden mü-kâfatı kesmez» (854) buyurmuştur. Bu ağırlıktan kimse kurtaramaz. Çünkü nefis, devâmlı olarak Hak ile ünsiyet edemez, biraz da başka sûretle dinlenmek ister Onu devâmlı sûrette ibâdete zorlamak, ten-belleşmesine sebep olur. Resûl-i Ekrem'in:

إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَبِينٌ فَأَوْغِلْ فِيهِ بِرَفْقٍ

«Bu din, çok sağlam ve metindir. Ona mülâyemetle nüfûz etmeğe çalışın.» buyurmasından maksadı budur (855). Âhestelikle dinin hü-kûmlerini işlemek, basiret sâhibi insânların âdetidir. Bunun için İbn Abbâs (R.A.):

«Vesvese korkusu olmasa, insânlar arasına girmezdim.» demiştir. Bir kere de: «Kimsenin olmadığı yere girerim.» dedi.

Anlaşıldı ki, uzlete çekilen kimsenin 24 saat içerisinde hiç olmaz-sa bir saat görüşüp ünsiyet edeceği bir zâta ihtiyâcı vardır. O hâlde bu saatte diğer saatlerini ifsâd etmeyecek bir arkadaş bulmağa gayret et-melidir. Zirâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

الْبَرُّ عَلَى بَيْنٍ خَلِيلٍ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُجَارِلُ

«İnsân arkadaşının ahlâkı ve dîni üzeredir. O hâlde arkadaşlık et-tiği kimseye dikkat etsin.» (856) buyurmuştur.

Buluştugu kimse ile dîni hükümleri ve kalbin hâllerini konuşma-ğa dikkat etmeli ve şikâyetleri, hak üzerine sebâtta ki kusûrlarından ve doğru yola ulaşamadığından olmalıdır. İşte bu gibi sohbetlerde gön-lü dinlendirmek ve huzûra kavuşturmak vardır. Nefsini islâh ile uğra-şanlar için burada geniş imkânlar vardır. Zirâ uzun seneler geçse bi-le bu husûstaki şikâyetli sona ermez. Hâline râzı olan, mutlaka aldân-mıştır. Bu şekilde bâzı saatlerinde insânlarla buluşmak, bâzı kimse-ler hakkında yalnızlıktan hayırlıdır. İnsân önce kendi hâlini ve arka-daşlık edeceği kimsenin hâlini gözden geçirmeli, sonra da onunla otur-mağa karar vermelidir.

(854) Yukarıda geçmiştir.

(855) Yukarıda geçmiştir.

(856) «Sohbet Âdâbında geçmiştir.

BEŞİNCİ FAYDA

Beşinci fayda, sevâb kazanmak ve başkasına sevâb kazandırmaktır.

İhtilâttan kendisinin sevâb kazanacağı yerler: Cenâze Namâzı, hasta ve bayram ziyâretlerine gitmek gibi şeylerdir. Cum'alarda bulunmak farz-ı ayındır, buraya gitmesi lâzımdır. Diğer Namâzlarda cemâati terke de müsâade yoktur. Ancak cemâatin faziletinden kaçırıldığını karşılayacak bir zarar korkusu melhûz ise, cemâate gitmeyebilir ki, bu da pek ender vâki olur. Ayrıca düğün cemiyetlerinde ve diğer dâvetlerde bulunmakta müslümânın gönlünü sevindirmek bakımından sevâb vardır. İşte ihtilâttan kendisinin sevâb kazanacağı yerler bunlardır.

Başkasına sevâb kazandırmasına gelince; o da hastalandığı zaman ziyâretine, başına bir felâket geldiğinde ta'ziyesine ve sevinçli günlerinde göz aydınlığına gelenlere kapıyı açık bulundurmasıdır. Gelenler, bu sâyede sevâb kazanmış olurlar. Yine bunun gibi, kendisi âlimlerden ise, ziyâretine gelenlere izin vermesiyle, onların sevâb kazanmalarına sebep olmuş olur.

İnsânlar arasına katılmanın sevâb âfetlerini anlattık. Buna göre, insân, bunları karşılıklı olarak terâzinin gözüne koyup tartmalıdır. Bâzen sevâb ve bâzan da günâh tarafları ağır geleceğinden, ona göre kendisini ayarlamalıdır. İmâm MÂlik ve benzeri bâzı zâtların, dâvetlere gitmeği terk ettikleri, hattâ hasta ziyâreti ve cenâze teşyî için dahî çıkmadıkları hikâye edilmiştir. Evlerine çekilir ancak cum'alara çıkar ve kabir ziyâretine giderlerdi. Bâzıları şehirleri de terk ederek meşgale ve sıkıntıdan kurtarıp huzûr içinde ibâdet etmek için dağ başlarına çekilmişlerdi.

ALTINCI FAYDA

İnsânlar arasına katılmanın altıncı faydası da, tevâzû sâhibi ve alçak gönüllü olmaktır. Tevâzû, makamların en faziletlisidir. Buna yalnızlıkta güç yetmez. Hattâ bâzan kibirlilik de yalnızlığa sebep olur. Yâni kibri yüzünden, insânlar arasına katılmayabilir. İsrâiliyâta rivâyet edildiğine göre; Hâkim'in biri hikmete dâir 360 eser yazmış ve bu sâyede Allah'a yaklaştığını sanmıştı. Allahu Teâlâ zamanın Peygamberine şöyle vahyetmiştir:

«Falana söyle, yeryüzünü nifâk ile doldurdu. Ben onun nifâkından bir şey kabûl etmem». Bunun üzerine adamcağız tek başına bir mağaraya çekilerek ibâdet etmeğe başladı ve: «Artık şimdi Rabb'ımın rızasına eriştim.» dedi. Yine Allahu Teâlâ peygamberine:

«Ona söyle, insânlar arasına girip onların eziyetlerine katlanmadıkça benim rızâma erişemez.» diye vahyetti. Adamcağız çarşıya çıktı, insânlar arasına girdi, onlarla düşüp kalktı, berâber yürüdü, yedi ve içti. Bunun üzerine Allahu Teâlâ peygamberine şöyle buyurdu:

«Haber ver o adama ki, işte şimdi benim rızâma nâil oldu». Nice uzlete çekilenler vardır ki, onların yalnızlığı tercihleri, kibirlerindedir. İnsânlar arasında saygı görmek ve öne geçebilmek gibi umdukları mevkileri bulamayınca, uzlete çekilir ve bunu kendileri için, bir şeref sayarlar. Ancak bu sûretle, insânlar arasında saygı ile anılacaklarını düşünürler.

Bâzan da kusûrlarının açığa çıkacağından korkarak, zühd ve ibâdet maksadı olmayıp zamânını zikir ve fikir ile geçirmediği hâlde, yalnızlık ile kusûrlarını örtmek ve insânlara karşı kendini zâhidlerden göstermek için, uzlete çekilenler de olur. Bunları tanımak için bâzı alâmetler vardır. Şöyle ki:

Ziyâret olunmağı sever, başkasını ziyâret etmek istemezler. Sultânların kendilerine yaklaşımlarına, avam tabakalarının yoluna çıkmalarına, kapıları önünde toplanmalarına yümn-ü bereket umarak el ve eteğini öpmelerine sevinir. Eğer nefsi ile meşgûl olmak için, insânlar arasına katılmaktan ve insânları ziyâretten ayrıldı ise, elbette kendini ziyârete gelenlerden de aynı şekilde hoşlanmaması icab ederdi. Nitekim Fuzayl'dan hikâye ettiğimiz gibi kendisini ziyârete gelen: «Sen süslenip püslenip beni ziyârete geldiğin gibi, benim de sana karşı süslenip püslenmem gerekiyor.» demişti. Hâtem-i Esamın da kendini ziyârete gelip:

— Bir dileğin var mı? diyen Emir'e:

— Benim dileğim: Ne sen beni gör, ne de ben seni görmüş olayım, demiştir. Allahu Teâlâ'yı zikir ve fikir ile meşgûl olmayanların uzlete çekilmeleri, insânlarla fazla meşgûl olabilmeleri içindir. Zirâ onun uzletten gâyesi, insânların saygısını sağlamaktır.

Bu maksadla uzlet, bir kaç bakımdan cehâlettir:

Birincisi: Tevâzû ve insânlar arasına katılmak insânın mansıb ve ilmi değerini sarsmazlar. Nitekim Hz. Ali, bâzan eteğinde ve bâzan da elinde yiyecek eşyasını taşır, evine getirir ve:

«Çoluk çocuğuna yiyecek taşımak, insânın kemâline noksânlık getirmez.» buyururdu.

Ebû Hüreyre, Übey ve İbn Mes'ûd (Allah onlardan râzı olsun) odun bağı ve un torbasını omuzlarına alarak eve götürürlerdi. Ebû Hüreyre Medine Vâlisî iken odun demetini başı üzerinde taşır ve sokaktan geçerek de: «Vâlinize yol verin.» derdi. Bizzât Resûl-i Ekrem

satın aldığı bâzı maddeleri kendisi eve götürürdü. Yanında bulunanlar: «Biz götürelim.» dediklerinde:

Mâlî taşımak, sâhibinin hakkıdır (857). buyururdu. Hz. Hasan b. Ali (R.A.) atı üzerinde dilencilerin bulunduğu yerden geçerken:

«Ey Resûl'ün oğlu, buyur bizimle yemek ye, derlerdi. Hz. Hasan da atından inerek dilenciler arasına girer, onlarla yemeklerinden yerdi. Atına binip ayrılırken de:

— Muhakkak ki Allah, kibredenleri sevmez, derdi.

İkincisi: İnsânların tevccühüne ve hüsn-ü zannına mazhar olmak için çalışanlar, aldanmışlardır. Zîrâ hakkıyla Allahu Teâlâ'yı bilenler, insânların hiç bir şey yapamayacağını, kâr ve zarar Allahu Teâlâ'nın kudretinde olduğunu, ondan başka hiç bir kimsenin zarar veremeyeceğini bilir. İnsânların rızasını, Allahu Teâlâ'nın gadabında arayanlara, Allahu Teâlâ'nın buğzedeceğini ve insânları da ona küsdüreceğini hattâ insânların rızasını kazanmanın mümkün olamayacağını ve Allahu Teâlâ'nın rızasını kazanmanın daha mühim olacağını anlar da onunla meşgûl olur. Bunun için İmâm Şâfilî, Yunus b. Abdül A'lâ'ya (858):

— Vallahi ben sana öğüt veriyorum. Bilmiş ol ki; insânların hepsini memnûn edip, dedikodularından kurtulmak imkânsızdır. Onun için insânları düşünme, kendine bak, hakkında hayırlı olan şeyleri yap, demiştir. Bunun için denildi ki:

«İnsânları memnûn etmeği düşünen, derdinden kurtaramaz fakat cesâretli olan zevk ve rahatına ulaşır».

Sehl-i Tüsterî, arkadaşlarından birisine bakarak, emrettiği bir iş için:

— Şöyle böyle yap, dedi. Adamcağız:

— Hocam, ben insânlar için böyle şeyler yapamam, dedi. Bundan sonra Sehl, yanındakilere dönerek:

— İnsânda şu iki vasfın biri bulunmadıkça, bu işin hakikatine ulaşamaz:

1) İnsânları tamâmen gözünden düşürüp, dünyâda yaradanından başka hiç bir şey görmemek ve Allahu Teâlâ'dan başka kimsenin kendisine kâr veya zarar getiremeyeceğini bilmek.

2) Kendi benliğinden tamâmen geçerek, insânların kendisini şu veya bu şekilde gördüğüne aldırış etmemektir. İmâm Şâfilî (Allah

(857) Ebû Ya'la, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(858) Kûnyesi, Ebû Mûsâ'dır. Hicrî 170 de doğdu. İmâm Şâfilî'den fıkıh tahsil etti. Sika'dan sayılan bir hadîs âlimi olduğu gibi, aynı zamanda kurra idi. Mısır'da «Reisü'l-ülâ» olmuştur. Yağmur dualarında onu öne geçirirlerdi. Hicrî 264 Rebî'ü'l-Âhîr'de ölmüştür.

rahmet etsin): «Her insânın hem dostu, hem de düşmanı vardır. Hâl böyle olunca, sen de dost ve düşmanı bırak, Allahü Teâlâ'ya kulluk edenler arasında bulun.» demiştir.

Hasan-ı Basrî'ye:

--- Yâ Ebâ Said! Bâzı kimseler, kusûrlarını aramak ve bir takım suâllerle seni müşkil veziyete düşürmek maksadiyle meclisine gelirler, denildiğinde, Hasan-ı Basrî gülerek:

— Aldırma, ben kendimi Cennetliler ve Allah dostları ile teskine çalışıyorum, ümidim orayadır; yoksa hiç bir zamân insânlardan selâmet bulacağım ümidine kapılmış değilim. Zirâ onları yoktan var eden, envâ-i çeşit nimetleri ile donatan, yaşatan ve öldüren Allah bile onların dilinden kurtulamamış, nerde kaldı ki ben... demiştir.

Hız. Mûsâ:

--- Ya Rab! Şu insânların diline düşmekten beni koru, diye duâ etti. Allahu Teâlâ:

--- Ya Mûsâ! Bu bir şeydir ki, kendi Zât-ı Kibriyâmı bile bundan korumadım, nerde kaldı ki seni, buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ, Uzeyir Aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir:

«--- Ey Uzeyir! Seni çekiştiricilerin ağzına sakız yapmamdan hoşlanmazsan, ben de seni mütevâzilerden yazınam.»

Anlaşıldı ki; insânların teveccühüne ve hüsn-ü zânlarına mazhar olarak hakkında iyi sözler söylemeleri için inzivâyâ çekilen kimse, peşin bir gâye uğrunda çalışıyor demektir. Halbuki:

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

«Elbette Âhiret azâbı daha büyüktür. Eğer (bunu) bilselerdi.» (39 - Zümer: 26). Demek oluyor ki uzlet, ancak, insânlara karıştığın zamân, âfetlerin çoğalacağı, ibâdetinin karışacağı ve bir çok vakitlerinin kaybolacağı ve uzlet hâlinde, bütün vakitlerini: zikir, fikir, ilim ve ibâdetle geçireceğin zamânda, müstehâb olur.

İşte bu saydıklarımız, uzletin gizli gâilelerindendir: bunlardan korunmak lâzımdır. Çünkü bunlar görünüşde kurtuluş yolları isler de, gerçekte büyük tehlikelerdir.

YEDİNCİ FAYDA

İnsânlar arasına katılmanın yedinci faydası da tecrübe sâhibi olmaktır. Şüphesiz tecrübe, onların arasına girmek ve hâllerini incelemekle mümkün olur. Yalnız yaradılıştaki akıl, din ve dünyâ işlerini gereği gibi anlamak için kâfi derecede değildir; tecrübe ve temrinlere

ihtiyâcı vardır. Tecrübeler kendisini zorlayan kimsenin uzletinde hayır yoktur. Çocuk uzlete çekilirse bön, câhil ve ahmak yetişir. Belki önce okutulmalı, okurken de gerekli tecrübeleri edinmelidir. Artık bu kadarı yeter, yâni okurken insânlar arasına katılmak sûretiyle edindiği denemeler, kâfidir. Diğer husûsları insânlar arasına katılmadan duymakla da öğrenebilir.

Tecrübelerin en mühimi, kendi ahlâkını ve gizli vasıflarını denemektedir. Buna da yalnızlıkta imkân yoktur. Çünkü yalnızlıkta her şey kolaydır. Zirâ her asabi, hiddet sâhibi, kindar ve çekememezler yalnız kaldıkları vakit, bu hastalıklardan bir şey kendilerinde görülmez. Ancak cemiyet arasında bunlar anlaşılır. İşte şu vasıflar tehlikelidir, bunları yok etmek lâzımdır. Bunları yalnız harekete geçirecek şeylerden uzak tutmakla susturmak yetmez. Bu hastalıklarla dolmuş olan bir kalb, cerahatle dolmuş bir çiban gibidir. Bâzan başkası dokunmaz veyâ hareket etmezse sâhibi acısını duymayabilir. Yarayı görmek için gözü, dokunmak için eli olmaz, hareket ettirecek kimse bulunmaz ve dururken de acıyı duymazsa; yaradan kurtulup selâmete ulaştığını sanır, fakat yaraya birisi dokunur veyâ cerrâh neşteri vurursa, delinen bir kabtan suyun fışkırması gibi, hemen cerahat akmağa başlar. İşte kin, çekememezlik, cimrilik, hiddet ve benzeri kötü huylarla dolu olan kalb de böyledir. Tahrik edildiği zamân kendisinden pislikler akmağa başlar. Bunun için kalb tezkiyesi ile uğraşan Âhiret yolcuları, bu hastalıkların kendilerinde olup olmadığını araştırırlar. Kendinde kibir hastalığını duyanlar, hemen izâlesine çalışır ve bunun için insânlar arasına girerek su, odun taşır ve sokaklarda dolaşır dururlar. Çünkü nefsin gâilesi ve şeytânın hilesi gizlidir. Bunları az kimseler anlar. Hattâ birisi şöyle anlatıyor: «Beş vakit Namâzımı otuz sene birinci safda kıldım. Bir defa geciktiğim için birinci safda yer bulamadım. Ve ikinci safda kıldım. Fakat ikinci safda kıldığım için nefsimde bir üzüntü hissettim. «Beni nasıl ikinci safda görürler, bu benim için ayıp olur» diyerek birinci safda sokuldum. İşte o zamân bütün Namâzlarımda riyâ olduğunu, beni herkesin ibâdetinde müsâbaka eder bir vaziyette görmesini arzû edip bundan zevk aldığımı anladım». İşte insânlar arasına girmekte, gizli hastalıkları açığa çıkarmak bakımından büyük faydalar vardır. Bunun için «Yolculuk, insânın ahlâki karakterini açığa çıkarır» denilmiştir. Zirâ yolculuk devamlı bir ihtilâttir. Bu mânaların gâile ve incelikleri «Rub'u'l - Mülhikat Kitâbı»nda gelecektir. Bu incelikleri bilmemek, bir çok amellerin mahvolmasına sebep olduğu gibi, bunları bilmekle de az amel, büyük faydalar sağlar. Böyle olmasaydı ilim, amel üzerine tercih edilmezdi. Yoksa Namâz kılmak için, Namâz hakkındaki bilginin, Namâzdan esdal olması muhaldir. Çünkü başka bir şeye ulaşmak için elde ettiğimiz şeyden, ulaşacağımız şeyin

daha şerefli olduğunu biliriz, yâni daimâ gâye vâsıtadan kıymetlidir. Binâenaleyh, Namâz kılmak için elde edilen bilgiden, o bilgi ile Namâz kılmak daha makbûldür. Halbuki din, âlimi âbid üzerine tercih etmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ عَلِيٍّ عَلَى رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِهِ

«Âlimin âbid üzerine üstünlüğü, benim, Ashâb'ımdan en düşük seviyede olanlarına üstünlüğüm gibidir.» (859), buyurmuştur.

İlmi, amel üzerine tercih etmenin üç yolu vardır. Birinci tevcihini anlatmış bulunuyoruz. İkincisi: İlim müteaddi olup, herkese faydası dokunması bakımındandır. Halbuki amel, herkesin şahsında kalır, başkasına geçmez. Üçüncüsü: Amelden efdâl olan ilim, Allahu Teâlâ'nın Zât, Sıfât ve Ef'âlini bildiren ilimdir. Bu ilmin bütün ilimlerden üstün olduğunda şüphe yoktur. Hattâ amellerden gâye, Allahu Teâlâ'yı bilip sevmesi için, gönülleri yaratıklardan ayırıp yaratana bağlamaktır. Amel ve amel için olan ilim, bu gâye uğrunda lâzımdır. İşte müridlerin gâyesi, Allahu Teâlâ'yı mârifet [bilme] ilmine ulaşmaktır. Amel de bu ilmin şartı gibidir. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ

«Kelime-i tayyibe Allah'a gider, fakat onu yükselten sâlih ameldir.» (35 - Fâtır: 10), buyurmakla buna işâret etmiştir. Kelime-i tayyibe bu ilimdir. Amel-i sâlih de bunu Allah'a yükselten bir hammâl gibidir. Şübhesiz, yükselen, yükselten vâsıtadan daha makbûldür. Bu, dedikodu kaldıran bir sözdür. Biz bunun üzerinde fazla durmadan gâyemize dönelim.

Uzletin gâile ve faydalarını bildikten sonra, mutlak sûrette uzlet daha iyidir veya daha kötüdür diye hüküm vermenin yanlış olduğunu anlamış olursun. Belki lâayık olan, kişinin hâline, arkadaşının hâline, insanların arasına girmenin sebeplerine ve ihtilât sebebiyle kaybedeceği şeylere bakılır, kâr ve zarar karşılaştırılır. İşte o zamân gerçek meydana çıkar ve hangisinin daha makbûl olduğu anlaşılır. Bu husûsta İmâm Şâfiî'nin sözü, tam bir orta, yanlış ile doğruyu birbirinden ayıran bir gerçektir. Şöyle ki:

«Ey Yunus! İnsânlara surat ekşitmek, düşmânlığa sebep olur. Onlara karşı tatlı yüzlü olmak, bir çok kötü kimselerle arkadaş olma-

ğa sebebiyet verir. Öyle ise, ne asık suratlı ol, ne de fazla güler yüz göster». Yâni ne çok sokul, ve ne de çok uzaklaş. Bunun için ihtilât ve uzlette ortayı bulmak vâcibtir. Bu da şahısların hâlleri itibâriyle değişir; kâr ve zararlarını düşünmekle de efdali anlaşılmış olur. İşte açık gerçek budur. Bundan başka söylenenlerin hepsi eksiktir. Herkes kendi vaziyetini açıklamıştır. Başkası hakkında da aynı hükmü vermek, doğru olmaz. İşte zâhiri ilimlerde âlim ile sofunun farkı buna göredir. Sofu, ancak kendi hâlinde konuşur. Şübhesiz her sofu kendi hâline göre cevâb verir. Âlim, gerçeği olduğu gibi anlayan kimsedir. O, kendi vaziyetini örnek almaz, belki gerçeği açıklar. O gerçek ki, onda kimse ihtilâf etmez. Çünkü daimâ hak birdir. Hakkı bulamayanlar, sayılamayacak kadar çoktur. Bunun için sofulara fakirlikten soruldukda, her bir ayrı ayrı cevâb vermişlerdir. Her ne kadar cevâblar, he birinin hâline göre doğru ise de, haddi zâtında doğru olmayabilirler. Çünkü hak birdir. Bu sebepten kendisine fakirlikten sorulan Ebû Abdullah el-Celâ: «Koltukların ile köşeye vur (yâni her şeyden silkin, her şeyi arkaya at) ve Rabb'im Allah'tır de. İşte fakirlik budur.» dedi. Bu sözü ile dünyâdan tamâmiyle alâkayı kesdiğine işâret etmek istemiştir. Cüneyd de şöyle demiştir: «Fakirlik, kimseden bir şey istememek ve kimseye itirâzda bulunmamaktır. Hattâ itirâz edildiği zamân, sükût etmektir». Sehl b. Abdullah da: «Fakir, bir şey istemeyen ve toplamayan kimsedir.» dedi. Diğer birisi de: «Fakirlik, bir şeyin olmamak, bir şeyin olursa senin için olmamaktır. Senin için olmayan da elbette senin değildir.» demiştir. İbrâhim el-Havas: «Fakirlik, kimseye şikâyet etmemek ve ihtiyâcını göstermemektir.» demiştir. Bu misâlleri vermekteki gayemiz, yüz kişiye de sorsan herbiri ayrı ayrı cevâb verecektir ve belki de hiç birinin cevâbı diğerine uymayacaktır. Hepsi de bir yönden bir gerçeği ifâde etmektedir. Çünkü herkes kendi hâlinde ve kalbine gelenden haber vermiştir. Bunun için bunlardan hiç biri diğerinin tasavvufda daha üstün olduğunu kabûl etmez ve hiç biri diğerini medh u senâda bulunmaz. Belki her biri kendisinin hakka vâsıl olup hakikati bulduğunu iddiâ eder. Zirâ onlar ekseriyâ kalblerindeki hâllerin gereğine göre hareket ederler. Ancak kendi nefisleri ile meşgûllerdir, başkasına bakmazlar. Fakat ilim nûru ile parladığı zamân her şeyi kuşatır, hakkın yüzünden perdeyi kaldırarak ayrılıkları giderir. Bunların görüşleri, öğle vaktinin girmesindeki görüşlerin ayrılıklarına benzer. Bâzıları yaz mevsiminde her şeyin gölgesi iki kademecik olunca öğle vakti girer demiştir. Diğer bâzıları da, gölge yarım kademecik olunca, öğlenin ilk vakti girer, demişlerdir. Diğer bâzıları buna itiraz ederek, kış mevsiminde gölge yedi kadem olunca ancak öğlenin vakti girer demişlerdir. Başkalarından da her şeyin gölgesi beş kadem olunca ancak öğlenin vakti girdiği rivâyet edilerek.

diğerlerine itiraz edilmiştir. İşte bu da tıpkı sofuların cevâbları ve ihtilâfları gibidir. Çünkü bunların her biri kendi muhitlerindeki gölge-den haber vermişlerdir, fakat başkalarına itiraz etmede hatâya düşmüşlerdir. Bu hatânın sebebi de arzın her tarafını kendi muhitleri gibi zannetmeleridir. Halbuki muhite göre vaziyet değişir. Sofu da bunun gibi herkese, kendi hâlini nazarı itibâre alarak hüküm verir. Asıl öğle vaktinin girdiğini bilenler, gölgenin uzayıp kısalma sebeblerini ve ayrı ayrı yerlerdeki ihtilâfın illetlerini bilenlerdir. İşte bunlar, her memleket için ayrı hükümler kor ve bazılarında hiç gölge kalmadan, diğerlerinde azıcık gölge düşünce ve başka memleketlerde de gölge uzayınca öğle vaktinin girmiş olduğunu haber verirler. Uzlet ve ihtilâfın faziletinden anlatmak istediğimiz bunlardır.

Şâyet, selâmeti uzlette bulup, onu tercih edenlerin uzlet âdâbı nedir? diye sorarsanız, deriz ki:

İhtilâfın âdâbı pek çoktur. Bunlar sözü uzatır. Şu kadar ki, biz onları sohbet âdâbında anlattık.

Uzlet âdâbına gelince; bu, o kadar uzun değildir. Yalnızlığı tercih eden kimse, önce kötülüğünün kimseye dokunmamasını, sonra kötülerin şerrinden korunmağı ve sonra müslümân haklarını korumaktaki kusûrdan kurtulmayı ve daha sonra da bütün himmetini Allah'a ibâdete hasretmeyi niyet etmelidir. İşte uzlette niyetin âdâbı budur. Sonra halvette; ilim, amel, zikir ve fikir ile meşgûl olmalı ki, uzletin faydasını sağlamış olsun. Zamânlarını kaybetmemek için, fazla ziyâretçi kabûl etmemeli, insânların hâllerinden fazla sormamalı, ayak takımlarına meyletmemeli ve insânların uğraştıkları şeyleri araştırmamalıdır. Zirâ bütün bunlar gönülde iz bırakır, namâz ve tefekkürde bile gönlüne takılarak insânı meşgûl ederler. Haberlerin kulağa düşmesi, tohumun toprağa karışması gibidir. Aynı tohum gibi, haberler de kulakta kökleşir biter ve dalları birbirine dolaşır. Uzlete çekilen kimsenin mühim vazifelerinden birisi de Allah'ı zikirden alıkoyacak vesveseleri kesip atmaktır. Halbuki haberler, vesvesenin aslı ve kaynağıdır.

Ayrıca az geçimle iktifâ etmelidir. Aza kanâat etmezse, insânlar arasına girmek mecbûriyetinde kalır. Komşularının eziyetlerine de katlanmalıdır. Uzlete çekildi diye, insânların övmelerine veyâ ihtilâfı terk etti diye yermelerine kulak asmamalıdır. Çünkü kısa bir müddet de olsa, bütün bunlar gönülde iz bırakır ve bunlarla meşgûl oldukça girdiği Âhiret yolunda duraklar. Çünkü Âhiret yolculuğu, ya huzûr-ı kalb ile devâmlı zikir ve fikre, veyâ Allahü Teâlâ'nın azâmet, sıfat, ef'al, yer ve göklerdeki gizliliklerini veyâ amellerin incelikleri ile kalb hastalıklarını düşünmek ve bunlardan korunmakla mümkün olur. Bütün bunlar, huzûr ve sükûn ister. Yukarıda saydığımız şeylerle alâ

kalanmak zikir esnâsında bile zamân zamân hâtırına gelir. Bunun için bunlardan uzak kalmalıdır. Âilesi sâliha olmalı veyâ devâmlı ibâdetin ağırlığını gidermek ve gönlünün huzûrunu sağlamak için, günde bir sâat sohbet edeceği iyi bir ahibâbı bulunmalıdır. Zîrâ bunda günün diğer sâatlerini ibâdetle geçirmeğe yardım vardır.

Uzlete sabır, dünyâdan ve insânların meylettiği dünyâlıktan alâkasını kesmekle mümkündür. Bunlardan da kurtuluş, tama'ını azaltmakla kaabildir. Bu da fazla yaşayacağını değil, akşam sabâh ölmekte olduğunu düşünmekle olur. Bu sûretle bir günlük uzlete sabır mümkün olur. Fakat yirmi sene daha yaşayacağını takdir eden ve düşünenin sabır göstermesi pek kolay olmaz ve kabirde yalnız kalacağını hâtırlamalı ve Allahu Teâlâ'yı zikir ve mârifetten gönlünde bir ünsiyet bulamayan kimsenin öldükten sonra yalnızlık vahşetine dayanamayacağını; zikir ve fikir sâyesinde Allahu Teâlâ ile ünsiyet edebilen kimsenin bu ünsiyetini ölümün yok edemeyeceğini kat'i olarak bilmelidir. Çünkü ölüm, ünsiyet ve mârifet mahallini yıkamaz. O, Allahu Teâlâ'nın fazl u rahmetiyle sevinç içerisinde, Allahu Teâlâya mârifet ve ünsiyet hâlinde diri olarak kalır. Nitekim şehidler hakkında Allahu Teâlâ:

وَلَا تَحْزَنَ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَالُهُمْ وَأَبْوَائُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُزَكُّونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

«Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın, belki onlar diridirler. Rablerinin katında rızıklandırılırlar. Allahu Teâlâ fazlından onlara verdiği (nimetler) ile ferahlanırlar» (3 - Âl-i İmrân: 169, 170) buyurmuştur. Allah için dünyâdan ayrılp, nefis mücahedesinde bulunan herkes, bu hâlinde ölürse şehittir.

فَاتِّجَاهِدْ مِنْ جَاهِدِ نَفْسَهُ وَهَوَاهُ

«Mücâhid, nefis ve hevâsı ile cihad edenlerdir» (860) Resûl-i Ekrem'in haber verdiği asıl mücâhid işte budur.

En büyük mücâdele, nefis mücâhedesidir. Nitekim Ashâb-ı Kiramı «Küçük cihâddan büyük cihâda döndük» buyurmalarıdır ki, bununla nefis mücâhedesini kasdetmişlerdir.

«Uzlet Âdâbı Kitâbı» burada tamâmlandı.

Hamd, yalnız Allah'a mahsûstur.

(İhyâ - Cilt: 2 — Kitâb: 6'nın sonu)

(860) Hâkim, Fudâle b. Ubeyd'den rivâyet etmiştir.

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 2)
Rub'u'l - Âdât

YEDİNCİ KİTÂB

KİTABU ÂDÂBİ'S - SEFER
(SEFER [YOLCULUK] ÂDÂBİ)
(İKİ BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB: YOLCULUĞA ÇIKIŞTAN DÖNÜŞE KADAR RİÂYET EDİLMESİ GEREKEN ÂDÂB İLE, YOLCULUĞA NİYET VE NİYETİN FAYDALARI BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB: YOLCULUKTA LÜZÜMLÜ RUHSATLARI BİLMEK, KIBLE VE VAKİTLERİ TÂYİN ETMEK İÇİN, BİLİNMESİ GEREKEN MES'ELELER BEYÂNINDADIR.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SEFER [Yolculuk] ÂDÂBI KİTABI

Hamd, Allah'a mahsûstur. O Allah ki, hikmet ve ibretlerle dostlarının basiretlerini açtı ve kuvvetlendirdi de, hazer ve seferde onların himmetlerini, O'nun san'at inceliklerini görmeğe tahsis etmekle, her biri mukadderâtına râzı olarak, göz kamaştırıcı şeylerden uzaklaştı ve onlara ancak ibret nazarı ile baktılar. Artık onlar için; deniz ve kara, sâhil ve dağ, şehir ve çöl müsâvî oldu.

Salât ve selâm, beşerin efendisi olan Muhammed Aleyhisselâm'a ve ahlâk ve sîrette onun yoluna giren Âl ve Ashâb'ı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki; sefer, kaçılan şeyden kurtulmağa, aranan ve arzû edilen şeye ulaşmağa bir sebeptir. Sefer [yolculuk] ikidir: Birisi, bedeni ile memleketinden dağlara, çöllere ve başka yerlere gitmek ki bu, zâhiri yolculuktur. Diğeri de kalbi ile, şu en aşağı tabakadan göklere ve melekût âlemine seyretmektir ki, bu da bâtını seferdir. Yolculuğun en makbûlü budur. Doğduğu gibi kalıp, anne ve babasından gördüğü ile kifâyet edenler, kusûrlu derecede kalmış, eksikliğe kanâat etmiş, yer ve gökler kadar genişliği olan Cenneti hapışhâne karanlığı ve darlığı ile değişmiş sayılır. Şu şiiri söyleyen, gerçekten doğru söylemiştir:

وَلَا أَرَى فِي عُيُوبِ النَّاسِ عَيْبًا كَفَضْرِ الْقَادِرِينَ عَلَى السَّامِ

«İnsânların ayıpları arasında, olgunluğa gücü yetenlerin kusûrlu kalmaları gibi bir ayıp görmedim.»

Şu kadar var ki, bu yolun yolcusu, büyük tehlikeler karşısında olduğundan, bir rehber ve koruyucudan müstağni olamaz. Yolun kapalılığı, delil ve muhafızın yokluğu sebebiyle yolcuların o büyük kârlardan vaz geçerek ayaklarına gelen az ile yetinmeleri, bu yolun yolcu-

larını yok etti, arkadan gelen kalmadı. Gerek kendi nefisleri ve gerek âfâk ve melekût âlemi buralarda seyâhat edip tenezzüh edenlerden boşaldı. Halbuki:

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ

«Biz onlara (kudretimize delâlet eder) alâmetlerimizi âfâk ve nefislerinde gösteririz.» (41 - Fussilet: 53).

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

«İmanlarında yakınleri olanlar için yerde Allah'ın kudretine delâlet eder alâmetler vardır. Kendi nefislerinizde de âyetler vardır. Görmez mısınız?» (51 - Zâriyât: 20 - 21), âyet-i celile'leri ile Allahü Teâlâ bunlara dâvet etmektedir. Bu yolculuktan vaz geçenleri yermek üzere de:

وَأَنْتُمْ تَسْتَرْوْنَ عَلَيْهِمْ مُّضِجِينَ وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

«Elbet siz de sabâh ve akşâm onlar (ın yurdların) a uğruyorsunuz. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?» (37 - Saffat: 137 - 138).

وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ

«Göklerde ve yerde (Allah'ın varlığını, birliğini ve kemâl-i kudretini isbât eden) nice âyetler (nişâneler) vardır ki (insânlar) bunlardan yüz çevirici olarak, üstüne basar geçerler.» (12 - Yûsuf: 105).

Bu yol, kendilerine nasib olanlar, bedenleri ile vatanlarında durdukları hâlde, yalnız eni yer ve gökler kadar geniş olan Cennet bahçelerinde tenezzüh ederler. Bu öyle bir yolculuktur ki, bunun sulak ve uğrak yerleri sıkışmaz, izdihâm ve kalabalık zararlı olmaz. Belki yolcularının çokluğu nisbetinde kâr ve faydaları çoğalır. Onun ganîmetleri devâmlıdır, bitip tükenmezler. Onun meyveleri artar, eksilmez. Ancak yolcu, tenbelleşir ve duraklarsa, o zamân yolculuğun nimetleri de kesilmiş olur. Zîrâ Allahü Teâlâ, hâllerini değiştirmedikçe, bir millete verdiği nimeti onlardan almaz. Onlar Hak'tan meylettikleri zaman, Allahü Teâlâ da nimetini onlardan alır. Yoksa, Allahü Teâlâ

kimseye zulmetmez, herkes kendine zulmeder. Kim, bu mânevi yolculuk meydânında cevelân etmeğe ehil olmaz ve Cennet bahçelerinde tenezzüh edemezse, işte o, bedeni ile kilometrelerce yol alarak: ya Dünyâ ticâreti veyâ Âhiret kârı peşinde dolaşır. Şâyet yolculuğu ilim ve din uğrunda veyâ dinine yardım maksadı ile olursa, bu da Âhiret yoluna girmiş yolculardandır. Bununla berâber, bu yolculukta riâyet edeceği bir çok âdâb ve şartlar vardır. Bunları ihmâl ederse, dünyalık için çalışmış, şeytâna uymuş olur. Şâyet bu âdâb ve şartlara riâyet ederse, bu yolculuğu Âhiret ameline katacak faydalardan hâli kalmaz. Şimdi biz iki bâbta - Allahü Teâlâ'nın izni ile - bu âdâb ve şartları anlatalım.

BİRİNCİ BAB

**YOLCULUGA ÇIKIŞTAN DÖNÜŞE KADAR RİAYET EDİLMESİ
GEREKEN ÂDAB İLE, YOLCULUGA NİYET VE NİYETİN
FAYDALARI BEYÂNINDADIR.**

BİRİNCİ FASIL

**YOLCULUGUN FAYDALARI, FAZİLETİ VE NİYETİ
BEYÂNINDADIR**

Bilmiş ol ki; yolculuk, bir nevi hareket ve ihtilâttır. Bunun hem faydaları, hem de âfetleri vardır. Nitekim bunlar «Sohbet ve Uzlet Kıtâbları»nda anlatılmıştır. Yolculuğu teşvik eden faydalar, bir şeyden kaçmak veyâ bir şeyi aramaktan hâli değildir. Çünkü yolcunun; ya bulunduğu yerde huzûru yoktu - ki bu olmasa yola çıkmazdı - veyâ aradığı bir gâyesi vardır. Kendisinden kaçıp uzaklaşmak istediği ya dünyâlıkta kendisine zarâr verecek bir şey olur - bir memlekette zuhûr eden tâûn, vebâ ve benzeri bulaşıcı hastalıklar gibi - veyâ sebebi; fitne, husûmet ve pahalılık olan bir korku olur. Bu sebepler; ya umûmî olur veyâ yalnız kendisine mahsûs olarak, o memlekette ona eziyet edilmek istenir, o da oradan uzaklaşmak ister. İşte bunlar, yolculuğun dünyevi sebepleridir. Yâhud dinine zarâr verecek bir sebep dolayısıyla memleketinden uzaklaşmak ister. Meselâ, memleketinde zengin, servet ve mevki sâhibi olup da, bu vaziyeti, yalnız Allah ile başbaşa kalmasına engel olan bir kimsenin, Allah'a hakkıyla kulluk edebilmesi için, bütün bunları fedâ ederek gurbeti tercih etmesi veyâ zorla kendisine bid'at irtikâb ettirmek istenen veyâ yapılması helâl olmayan bir iş kendisine teklif edilen bir kimsenin bunlardan kaçıp kurtulması gibi sebeplerdir.

Aradığı bir şey için sefer etmesi de aynen iki şekildedir: Ya dünyâlık için olur; mâl ve mevki peşinde koşmak gibi. Veyâ dinî olur;

ilim ve amel için yolculuk yapmak gibi... İlim de ya din ilmi olur, ya tecrübe ile ahlâk ilmi olur, veyâhut yeryüzündeki alâmet ve acayip şeyleri görmek ilmi olur. Zulkarneyn'in yerin etrâfını dolaşmak için ettiği sefer gibi. Amel de ya ibâdet veyâ ziyâret olur. İbâdet; Hac, Ömre ve Cihâd gibi şeylerdir. Ziyâret de aynı vaziyette ibâdet sayılır. Bâzan veliler ve âlimlerin ziyâreti kastedilir. Bunlardan bir kısmı ölü olur; kabirlerinde ziyâret edilir. Bir kısmı hayâtta olur; bunları ziyâretle yümn u bereket umulur. Onların hâllerini görerek, onlar gibi yapmağa heves eder. İşte yolculuğun sebepleri bunlardır. Şu taksimât-ı bir kaç kısım meydâna çıkmış oldu:

Birinci kısım: İlim tahsili için yolculuktur. Bu da, ya vâcib veyâ nâfiledir, ki öğreneneği ilme göredir; vâcib ise, yolculuk da vâcib nâfile ise yolculuk da nâfile yâni sünnet olur. Öğreneceği ilim, dinî veyâ ahlâkî hakkında olacağı gibi, Allahü Teâlâ'nın azametini delâlet eden yeryüzündeki alâmetleri görmek maksadı ile de olur. Hadis-i Şerifte Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ وَطَلَبَ الْعِلْمَ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ ۝

«İlim talebi için evinden çıkan kimse, evine dönünceye kadar Allah yolundadır.» (861). Diğer hadiste şöyle buyurulmuştur:

مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَتَمَسَّكُ فِيهِ بِعِلْمٍ سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ ۝

«İlim aramak için yola koyulan kimseye, Allahü Teâlâ Cennet yolunu kolaylaştırır.» (862).

Tâbiin büyüklerinden olan Said İbn Müseyyeb bir hadisi öğrenmek için günlerce yolculuk ederdi. Şa'bi: «Bir kimse kendisini kötülükten koruyacak veyâ iyiliğe irşâd edecek bir kelime öğrenmek için Şam'dan ta Yemen'in öte ucuna kadar gitse, yolculuğu boşa gitmez.» demiştir. Abdullah b. Enis-i Ensâri'nin Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettiği bir hadisi kendi ağzından dinlemek üzere, Câbir b. Abdullah. Ashâbtan on zât ile birlikte Medine'den Mısır'a gitmişler ve bir ay yol yürümüşlerdir. Ashâb devrinden zamânımıza kadar ilimlerin çoğu böyle yolculukla elde edilmiştir.

(861) Tirmizi, Enes'ten rivâyet etti.

(862) Müslim rivâyet etti. İlim bahsinde geçmiştir.

Kendi nefesine ve ahlâkına olan ilmine gelince; bu da mühimdir. Çünkü Âhiret yoluna girmek, ancak ahlâkını düzeltmekle mümkündür. Kendi iç ahvâlini ve kötü vasıflarını bilmeyen kimse, kalbini bu kötülüklerden temizleyemez. Bunun için kendi ahlâkını anlamak ve düzeltmek maksadiyle yolculuğa çıkar. Yolculuk, kişinin ahlâkî seviyesini ortaya kor. Yerde ve gökteki gizlilikler sefer ile açığa çıkar. Esâsen yolculuğa Arabçada «SEFER» adı verilmesi, kişinin ahlâkını açığa çıkarıp aydınlatması bakımındandır. Bunun için Hz. Ömer, bir şahidi tezkiye eden zâta:

-- Bu adam ile yolculuk ettin mi? diye sormuş, adam:

— Hayır, deyince, Hz. Ömer:

-- O hâlde sen bunun ahlâkî hakkında bir şey bilemezsin, buyurmuştur. Bîşr-i Hâfi de: «Ey âlimler, seyahat ediniz ki, geçiminiz kolaylaşsın ve güzel olsun. Zirâ akan su temiz ve tatlı olur; duran su kokar.» demiştir.

Hülâsa; geçim sebeplerinin yardımı ile muhitinde yaşayan kimse- nin kötü hâlleri açığa çıkmaz. Çünkü o, alışmış olduğu tabiatine uygun gelen şeylerle ünsiyet etmiştir. Yolculuk mihnetini sırtlandığı ve alışkın olduğu şeylerden ayrıldığı ve gurbet zorlukları ile karşılaştığı zamân, bütün gizli hâlleri açığa çıkar ve ayıpları görünür. İşte bu sâ-yede onların tedâvisi ile meşgûl olur. «Uzlet Kitâbı»nda ihtilâtı anlatmıştık. Yolculuk, bir ihtilât olduğu gibi, üstelik meşgale ve meşakatlere katlanmaktır.

Allahü Teâlâ'nın yeryüzündeki alâmetlerine gelince; basîret sâhibi insânların bunları görmesinde büyük faydalar vardır. Yeryüzünde birbirine yakın kıt'alar, dağlar, karalar, denizler, muhtelif hayvân ve nebatlar vardır. Bunların her biri Allahü Teâlâ'nın birliğine şehâdet eder ve her biri fasîh bir lisân ile Allah'ı tesbîh eder. Fakat bunların tesbîhini ancak kalbi ile hâzır olup gönül kulağı ile dinleyenler duyabilir. İnkâr eden kâfirlerle dünyânın yaldızlı serâbının parlaklığına aldananlar, bu gerçeği ne görür, ne de duyabilirler. Zirâ onlar gerçeği duymaktan ve Allahü Teâlâ'nın Âyetlerini görmekten memnûdurlar. Nitekim Âyet-i celîle'de şöyle buyurulmuştur:

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

«Dünyâ yaşayışından açık olanları bilirler, fakat onlar Âhiretten mutlak gâfildirler.» (30 - Rûm: 7). Burada, işitmezler, demekten maksad, kulakları duymaz demek değildir. Zirâ maksad, bu kulak değil, iç

hassesidir. Baştaki kulak ile ancak sesler duyulur ki, bütün hayvânlarda bu vardır. İç hasse ise, bununla lisân-ı hâl anlaşılır ki, bu hâlin ifâdesi, lisânın ifâdesinden bambaşkadır. Bu, tahta ile çivinin sözünü hikâye edene benzer. Tahta, çiviye.

-- Neden beni yarıyorsun? diye sorar. Çivi:

-- Bana değil, tepeme inen tokmağa sor, der.

Yer ve göklerde her zerre Allahü Teâlâ'nın varlığına ve birliğine delâlet eder. İşte o, O'nun tevhididir. Ayrıca yaratanını noksân sıfatlardan tenzih eden alâmetleri var; o da tesbihtir. Fakat onlar bu tevhid ve tesbihleri duyamazlar. Çünkü onlar sem-i zâhîrinin darlığında bâtını duymanın geniş fezâsına, görülen dilin rekâketinden lisân-ı hâlin fesâhetine geçememişlerdir. Eğer her fâninin buna gücü yetseydi, kuşların dilini anlamak Süleymân Aleyhisselâm'a harf ve sesden tenzihî vâcib olan Allahü Teâlâ'nın kelâmını duymak Mûsâ Aleyhisselâma tahsis edilmezdi. Kim, kudret kâlemine bu kâinata çizdiği şehâdet satırlarını aramak için yolculuk ederse, bulunduğu yerden ayrılmasına lüzûm yoktur. O, bulunduğu yerde her zerrenin tesbih namelerini huzûr-ı kalb ile dinleyebilir. Artık sahrâlara, çöl ve dağlara göç etmesine lüzûm yoktur. Göklerin melekût ve gizliliklerinden de müstağnidir. Güneş, ay ve yıldızlar emrindedir. Garib olan şeylerden birisi de bizzât Kâbe, kendisini tavâf ile me'mûr olan bir zâtın, dolaşıp mescidleri ziyâret etmesidir. Yine garib olan şeylerden birisi de, gökler kendisini tavâf eden kimsenin, yeryüzünde dolaşıp etrâfı tavâf etmesidir. Yolcu, âlem-i mülk ve şehâdeti görmek için baş gözü ile görmeğe muhtâç oldukça, Allah'a yolcu olmak isteyenlerin, daha birinci menzilinde sayılır. Âdeta vatan kapısında bekleyip fezâ boşluğuna geçemeyenler gibidir. Burada fazla beklemenin korkaklık ve noksânlıktan başka bir sebebi yoktur. Bunun için basîret sâhiblerinden biri şöyle demiştir: «İnsânlar, görmek için gözünüzü açın derler. Ben ise görebilmeniz için gözünüzü kapayın derim». Bu sözlerin ikisi de doğrudur. Şu kadar ki, birincisi, vatana en yakın olan konaktan haber vermektir. İkincisi ise, icâbında yıllarca oralarda dolaşmak zorunda kalacağından, ancak büyük tehlikeleri göze alabileceklerin gidebilecekleri vatani uzak olan konak yerlerinden haber vermektedir. Buralarda bâzan yıllarca dolaşıldığı gibi, bâzan tevîk-ilâhî elinden tutup kendisini kolaylıkla doğru yola götürenleri de olur. Fakat bu kervanın yolculuklarından bu çölde helâk olanları da pek çoktur. Ancak Allahü Teâlâ'nın tevîk nûru ile seyâhat edenler, ebedi nimetlere ve devâmlı mülklere ulaşabilirler. Bunlar da Allahü Teâlâ'nın inâyetine mazhar olmuş kimselerdir. Bu Âhiret mülkü ile dünyâ mülkünü mukaayese ettiğin zamân, onun tâliblerinin nisbet itibâriyle az ol-

duklarını görürsün. İstenilen şey büyük olduğu nisbette imkân ve yardımcıları da azalır. Onun için bu yolda helâk olanlar, bu mülke sâhib olabilenlerden daha çoktur. Tehlike ve zahmeti çok olduğu için, âciz ve korkak kimseler, bu mülkün peşinde koşmazlar. Bir şâir şöyle demiştir:

«İstekler ne kadar büyük olursa, cisimler o nisbette yorulur.»

Allahü Teâlâ, din ve dünyâlıktaki mülk ve ululuğu, tehlikeierin ötesine yerleştirmiştir. Bunlara erişmek için tehlikeyi göze almak lâzımdır. Bâzen korkak kimseler, korkaklığın akıldan ileri geldiğini iddiâ ederler ki, bu doğru değildir. Nitekim şâir:

«Korkaklar, korkaklığı zeyreklik zanneder. Halbuki bu, a'çak tabiatların bir aldatmasıdır.» demiştir.

Bu anlattığımız, yeryüzünde Allahü Teâlâ'nın varlığına delâlet cden alâmetleri mütâlaa etmekle bâtını yolculuğu murâd eden kimşenin zâhırdeki yolculuğunun hükmüdür. Biz maksadımıza dönelim ve onu açıklayalım.

İkinci kısım: Hac veyâ Cihâd gibi ibâdet maksadı ile seyahat edenlerdir. Haccın faziletini, zâhiri ve batını âdâbını «Esrâr-ı Hac Kitâbı»nda anlatmıştık. İbâdet niyetiyle yapılan bu yolculuğa peygamberlerin (Salât ve selâm onlara olsun) Ashâb, Tâblîn, âlimler ve velilerin kabirlerini ziyâret de girer. Sağlığında ziyâretinde bereket umulan herkes, öldükten sonra da ziyâret edilir. Bunun için yolculuk yapmak da câizdir. Resûl-i Ekrem'in:

لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ مَنْجِدِي هَذَا وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى

«Seyâhat ancak üç mescid için yapılır: Benim şu mescidim (yâni Medine-i Münevvere'deki Harem-i Resûl). Mescid-i Harâm (yâni Kâbe) ve bir de Mescid-i Aksâ'dır.» (863), hadîs-i şerîfi, bu ziyâretlere mâni değildir. Zîrâ hadîs-i şerîf, mescidler hakkındadır. Şu üç mescidden sonra, diğer mescidler birbirinin aynıdır. Yoksa her ne kadar Allah katındaki derecelerinin ihtilâfı ile aralarında büyük farklar varsa da, faziletin aslında ulemâ, evliyâ ve peygamberlerin kabirlerini ziyâret arasında bir fark yoktur.

Hûlâsa; dirileri ziyâret, ölüleri ziyâretten daha makbûldür. Dirileri ziyâretten gâye; duâlarını almak, onlara bakmaktan yûmn u be-

reket ummaktır. Çünkü sâlih âlimlerin yüzüne bakmak ibâdetdir. Ayrıca onlardan istifâde, bunun hâricindedir. Nasıl ibâdet olmasın ki «Sohbet Kitâbı»nda anlattığımız gibi, yalnız Allah için olan kardeşlikleri bile ziyârette fazilet vardır. Rivâyete göre Tevrat'ta şöyle yazar:

«Dört mil mesâfe uzaklıktaki kardeşliğini Allah için ziyâret et.»

Mekânlara gelince: Artık şu üç mescidden ve düşmân karşısına çıkmaktan başkası için seferin bir mânası yoktur. Hadis-i Şerif, yalnız bu üç mescid için sefer yapılabileceğini açıkça ifâde etmektedir. Biz, Kâbe ve Harem-i Resûl-ün faziletini «Hac Kitâbı»nda anlatmıştık. Beyt-i Makdis'in de büyük fazileti vardır. Abdullah İbn Ömer (R. A.), Medine-i Münevvere'den Mescid-i Aksâ'ya namâz kılmak için gitti ve orada beş vakit Namâz kıldıktan sonra, ertesi gün hemen geri dönmüştür. Süleyman Aleyhisselâm, Allahü Teâlâ'ya şöyle duâ etti:

«Allah'ım, yalnız Namâz kılmak maksadı ile, şu Mescid-i Aksâ'ya gelen kimseye - mescidden çıkıncaya kadar - rahmetinle nazar et ve mescidden çıkınca da, yeni doğmuş gibi, onu günâhlarından çıkar.» Allahü Teâlâ da, bu dileğini kabûl etmiştir.

Üçüncü kısım: Dinine zarâr verecek şeylerden sakınmak için yolculuktur. Bu da güzeldir. Gücü yetmediği şeylerden kaçmak, peygamber sünnetidir. Sakınılması lâzım gelen şeylerden birisi de, vâililik, mevki ve halkla ihtilâtı sağlayan sebeplerdir. Bütün bunlar kalbin huzûrunu bozar. Halbuki diyânet, kalbin Allahü Teâlâ'dan başka her şeyden alâkasını kesmekle tamâmlanır. Şâyet mâsivâdan tamâmiyle korunamazsa, korunduğu nisbette din işleri ile meşgûl olur. Esâsen dünyâda bulunduğu müddetçe zarûri ihtiyâçlarından ve mühim şeylerden kalbinin tamâmen boş olması düşünülemez. Ancak bu kâbusun kalbi tamâmen kaplaması veyâ kalbde az bulunması düşünülür. Dünyâ meşgalesi kalbinde az olanlar kurtulmuş, çok olanlar helâk olmuştur. Hamd, O Allah'a ki; necâtı, kalbin dünyâ meşgalesinden tamâmen kurtuluşuna değil, belki fazl u rahmetiyle kalbdeki meşgale azlığına bağlamıştır. Dünyâ meşgalesini kalbinde azaltan, en büyük gâyesi dünyâlık olmayan kimsedir. Bu da memleketinde mevki ve mansıb sâhibi olup etraf ile alâkalı olan kimse için mümkün değildir. Bu gâyeye ulaşabilmek için bir müddet gurbeti ihtiyâr etmek ve herşeyden alâkayı kesmek lâzımdır. Ancak bu sâyede kendini murâkabe edebilir. Sonra çok kere Allahü Teâlâ'nın meded ve inâyeti ona yetişir, yakini kuvvetleşir ve kalbi mutmain olur da, artık memleketinde bulunmakla, hâricde bulunmak, sebep ve alâkaların bulunması ile bulunmaması arasında bir fark kalmaz. Artık onu, Allah'ı zikir yolun-

dan hiç bir şey alıkoymaz. Bu gibiler, pek ender bulunan kimselerdir. Ekseriyâ insânların kalbleri zayıftır, Allah'a ve kuluna karşı kusûr-ludur. Bu mertebeye ancak Peygamberler ve veliler yükselebilir. Her ne kadar çalışma ve gayretin bu husûsta dahli varsa da, sa'y u gayret ile bu mertebeye yükselmek cidden güçtür. Bu husûsta batını kuvvet-lerin birbirinden farklı olması, a'zaldaki dış kuvvetlerin birbirinden farklı olması gibidir. Kasları sağlam, vücûdu kuvvetli nice insânlar var ki, yüzlerce kilo ağırlığındaki yükü yerden kolaylıkla kaldırabilir. Zayıf bünyeli kimseler, her ne kadar yavaş yavaş idmanlaşa idman-laşa yük taşımağa alışır da bu mertebeye yükselemez. Fakat her ne kadar bu mertebeye yükselemezse de, idman sâyesinde kuvveti artar. Bunun için cehd ü gayreti terk etmesi doğru olmaz. Son mertebeye yükselemediğim diye hepsini terk etmek, cehâlet ve sapıklıktır.

Fitne korkusu ile vatanından ayrılmak, eskilerin âdellerindendir. Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir:

«Bu zamân kötü bir zamândır. Bunun zararından, kabuğuna çe-klmiş bilinmeyen kimseler bile kurtulamaz. Nerde kaldı meşhûrlar... Bu zamân, kişinin diyâr diyâr dolaşacağı bir zamândır. Nerde bilinir ve tanınırsa, hemen orayı terkedip başka tarafa gitmelidir.»

Ebû Nuaym şöyle demiştir:

«Bir gün baktım ki, Süfyân-ı Sevrî, ibriğini eline ve dağarcığını sırtına alarak yola koyuldu. Kendisine:

— Ey Ebû Abdullah, nereye gidiyorsun? dedim. Süfyân:

— Falan köyde hayâtın ucuz olduğunu öğrendim, orada ikaame-te gidiyorum, dedi. Ben:

— Sen de mi böyle yapıyorsun? dedim. Süfyân:

— Evet, ucuzluk olduğunu duyduğun memlekete git; çünkü bu sıkıntını azaltır ve dinin için daha selâmetli olur, demiştir. Bu da pa-halılıktan kaçmaktır.

Seriyü's-Sakati sofulara, kış mevsimi çıkıp bahar geldiği, ağaçlar çiçeklenip her taraf yeşillendiği zamân, siz de yeryüzüne dağılın, derdi. İbrâhim el - Havâs, kırk günden ziyâde bir memlekette kalmazdı. Ken-disi Allah'a tevekkül edenlerden idi. Bir yerde kırk günden fazla kal-mağı sebeblere güvenerek tevekküle aykırı sayardı. Sebeblere dayan-manın sırrı, inşallah tevekkül bâbında gelecektir.

Dördüncü kısım: Bedenine zarâr verecek şeylerden kaçınmak için yapılan yolculuktur, tâûn gibi. Veyâ mâlına gelecek zarar sebe-biyle yolculuktur. Pahalılık ve benzeri şeyler gibi... Bu maksadlarla yolculukta da bir mahzûr yoktur. Sağlayacağı fayda itibâriyle bu yol-culuklar, bâzan vâcib, bâzan da müstehâb olur. Fakat tâûn müstes-

nâdır. Bundan kaçmak doğru değildir. Zîrâ Resûl-i Ekrem, bundan kaçmaktan menetmiştir.

Usâme b. Zeyd (R.A.) diyor ki, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ هَذَا الْوَجَعَ أَوْ السَّقَمَ رَجْرُ عَذَابٍ بِهِ بَعْضُ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ ثُمَّ بَقِيَ بَعْدُ فِي الْأَرْضِ
فَيَذْهَبُ الْمَرَّةَ وَيَأْتِي الْأُخْرَى فَمَنْ سَمِعَ بِهِ فِي أَرْضٍ فَلَا يَقْدُمَنَّ عَلَيْهِ
وَمَنْ وَقَعَ بِأَرْضٍ وَهُوَ بِهَا فَلَا يَخْرُجْهُ الْفَرَارُ مِنْهُ هـ

«Şu sancı ve hastalık, bir azâbtır. Sizden evvelki milletlerin bâzıları buna yakalanmış ve bununla azâb olmuştur. Sonra bu hastalık yeryüzünde kaldı. Bâzan gider ve bâzan gelir. Bir yerde tâûn olduğunu duyan kimse, oraya yaklaşmasın, tâûn olduğu yerde bulunan kimse de oradan çıkıp kaçmasın.» (864), buyurmuştur. Hz. Âişe'nin (R.A.) rivâyetinde de Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنْ فَنَاءَ أُمَّتِي بِالطَّعْنِ وَالطَّاعُونِ فَقُلْتُ: هَذَا الطَّعْنُ قَدْ عَرَفْنَا هـ
فَمَا الطَّاعُونُ؟ قَالَ: عُذَّةٌ كَعُدَّةِ الْبَعِيرِ تَأْخُذُ هَذِهِ فِي مَرْقِيهِ الْمُسْلِمِ
الْمَيِّتُ مِنْهُ شَهِيدٌ. وَالْمَقِيمُ عَلَيْهِ الْحَسْبُ كَالْمُرَاطِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ
الْفَارُّ مِنْهُ كَالْفَارِّ مِنَ الرَّحْفِ هـ

«Ümmetimin helâki, ta'n [harb meydânında birbirini öldürmek] ve tâûn iledir. Hz. Âişe:

— Ta'n'i bildik, tâûn nedir? Ya Resûlallah, deyince, Resûl-i Ekrem:

— Hayvân guddesi [bezi] gibi bir bezdir. Yâni hayvâna gelen sancı gibi bir nevi hastalıktır. İnsânların karınlarının alt kısmından yakalar. Bu hastalıktan ölen müslümânlar şehiddir. Hastalığın bulunduğu yerde sabır ve metânetle ve mükâfatını Allah'tan dileyerek bekleyen (ve hastaları kendi kaderleri ile başbaşa bırakmayıp onlara hizmette bulunan) düşmân karşısında nöbet bekleyen gibi me'cûrdur.

Bu hastalıktan kaçan, muhârebe meydânından kaçan gibidir, buyurdu.» (865).

Yine Mekhûl'ün Ümmü Eymen'den rivâyetinde, Resûl-i Ekrem bâzı ashâb'ına şöyle öğüt vermiştir:

لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ شَيْئًا وَإِنْ عَذَبَتْ أَوْ حُرِّقَتْ وَأَطِيعِ وَالِدَيْكَ وَإِنْ أَمَرَكَ
أَنْ تَخْرُجَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ هُوَ لَكَ فَاخْرُجْ مِنْهُ وَلَا تَتْرُكِ الصَّلَاةَ عَمْدًا
فَإِنْ مَنَ تَرَكَ الصَّلَاةَ عَمْدًا فَقَدْ بَرِثَ ذِمَّةَ اللَّهِ مِنْهُ، وَإِيَّاكَ وَالْحُمْزَ
فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ، وَإِيَّاكَ وَالْمَعْصِيَةَ فَإِنَّهَا تُسَخِّطُ اللَّهَ، وَلَا تَفِرَّ
مِنَ الرَّحْفِ وَإِنْ أَصَابَ النَّاسَ مَوْتَانِ وَأَنْتَ فِيهِمَا فَأَنْبِثْ فِيهِمَا
أَنْفَقَ مِنْ صَوْلِكَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ وَلَا تَرْفَعِ عَصَاكَ عَنْهُمْ. أَخَفَّهُمْ بِاللَّهِ

«Her ne çeşit azâb olunursan ol, hattâ ateşe atılsan bile Allah'a şirk koşma, ana ve babana itâat eyle, bütün servetini fedâ et derlerse de onları kırma, Namâzı kasden terk etme; zirâ bilerek Namâzı terk edenler, Allahü Teâlâ'nın emânı dışında kahrılar. Sakın içki kullanma; zirâ o, bütün kötülüklerin anahtarıdır. Sakın isyân etme; zirâ Allah'ı gücendirirsin. Muhârebe meydânından kaçma, bulunduğun yerde ölen çok olursa oradan ayrılma, varlığından âile efrâdına ver, onları iyi geçindir, sopayı karşılarından kaldırma ve onları Allah'ın azâbı ile korkut.» (866).

Şu hadîs-i şerifler, tâûndan kaçmanın ve tâûn bulunduğu yere girmenin yasak olduğuna delâlet etmektedirler. «Tevekkül Kitâbı»nda buna dâir tafsîlât gelecektir.

İşte şu anlattıklarımız, seferin kısımlarıdır. Bundan seferin mezmûm, makbûl ve mübâh olarak üç kısma ayrıldığı meydana çıkar.

Mezmûm olan yolculuk harâm olur. Kölenin efendisini terk edip kaçması, kişinin anne ve babasına âsi olarak yola çıkması gibi.

Mekrûh olur; tâûnun bulunduğu yerden kaçmak gibi.

Makbûl olan yolculuk vâcib olur; Hacca ve herkese vâcib olan ilim tahsiline gitmek gibi.

(865) Ahmed ve İbn Abdülberr «Temhîde ceyyid isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

(866) Beyhâki rivâyet etti ve Mürsel olduğunu söyledi.

Mendûb olur; âlimleri ve kabirlerini ziyâret için olan yolculuk gibi.

Bütün bu sebeplerden, yolculukta niyet işi meydana çıkmış oldu. Zirâ niyetin mânası, tahrik eden bir sebebe hazırlanmak demektir. O hâlde bütün yolculukların Allah rızasını niyet etmelidir. Vâcib ve mendûb olan yolculuklarda bir niyet mümkün, mekrûh ve tehlikeli yolculuklarda ise muhâldir. Mübâhlar da niyete bağlıdır. Meselâ, servet kazanmak için yolculuk mübâhdır. Niyeti, dilencilikten kurtarmak, çoluk çocuğunu rahat yaşatmak ve fazlasından sadaka vermek olursa, bu niyet ile işlenen bu mübâh da Âhiret amelinden olur. Gösteriş ve desinler diye Hacca çıksa, bu yolculuğu, Âhiret ameli olmaktan çıkar. Zirâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

«Ameller (in kıymeti) ancak niyetlere göredir» (867) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem'in bu hadisi; vâcib, mendûb ve mübâhlara şâmil-dir. Yalnız yasaklara şâmil değildir. Çünkü bunlar, niyet ile tehlikeli olmaktan çıkmazlar. Selefden bir zât şöyle diyor: «Allahü Teâlâ, yolculara husûsî melekler tahsis etmiştir. Onlar yolcuların maksadlarına bakar ve ona göre mükâfatlandırılırlar. Niyeti dünyâlık olan kimseye, dünyâlıktan bir miktâr verilir; Âhiretinden kat kat eksilir ve telâşesi çoğaltılır. Niyeti Âhiret olan kimseye de basîret, hikmet ve fetânet verilir ve niyetine göre de basîret sâhibi olur ve telâşesi azalır. Melekler de kendin için duâ ve istiğfar ederler.

Yolculuk ile ikaametten hangisinin efdal olduğunu aramak, aynen uzlet ile ihtilâta olduğu gibidir. Bunun özünü «Uzlet Kitâbı»nda anlattık. Ona kıyâs ederek, yolculuk ile ikaametten hangisinin efdal olduğunu anla. Çünkü yolculuk bir nevi ihtilâttır. Üstelik dağınık fikir ve kalb huzûrsuzluğu gibi bir sürü zahmet ve yorgunluğu da vardır. Mâmâfih burada da efdal olan, dinine daha çok faydalı olanıdır. Dünyâda dinin son meyvesi, Allah'ı ma'rifet ve O'nu zikir ile O'nunla ünsiyet peydâ etmektir. Mârifet ise fikrin devâmı ile hâsıl olur. Fikir ve zikrin yollarını bilmeyenin bunlardan nasîb alması mümkün değildir. Yolculuk ilk önce öğrenmeği kolaylaştırır. İkaamet de neticede ameli kolaylaştırır. Yeryüzünde devâmlı seyahat, kalbi karıştırır. Ancak İbrâhim b. Ethem gibi kuvvetli kimseler bundan müstesnâdır. Zî-

(867) Buhârî ile Müslim, Ömer'den rivâyet etmişlerdir. Tecrid-i Sarîh Tercemesi C. 1. Sf: 1.

râ misâfir ve serveti dâimâ sallantı ve tehlikededir. Ancak Allahü Teâlâ'nın koruduğu müstesnâ. Misâfirin kalbi her zamân meşgûldür. Bâzan malından, bâzan da canından korkar, bâzan da ikaamet hayâtında alışkın olduğu şeyleri düşünür. Şâyet serveti yoksa, o zamân da gözü, milletin servetindedir. Bâzan yoksulluk sebebiyle gönlü zayıflar, bâzan da ümid sebeblerinin çoğalması ile kuvvetleşir. Sonra ümid ve yolculuk meşgalesi hâlet-i rûhiyesini alt üst eder. Bunun için müride yakışan, ancak ilim uğrunda yâhut kendisine uyacak ve onu rehber kabûl edecek bir şeyh için yolculuk etmektir. Şâyet kendi kusûrlarını görüp düzeltebiliyor, fikir ve amel yolları kendisine açıyorsa, durması daha makbûldür. Şu kadar var ki, zamânımızın mutasavvıfesi, batınları fikir zevkinden ve amelin inceliklerinden mahrûm olup, tenhâlarda Allahü Teâlâ'yı zikirle ünsiyet edemediklerinden, bir san'at ve bir meşgaleleri olmadığından, tembelliğe alışkın olup çalışmak kendilerine ağır geldiği için, kazanç yolunu bırakıp, dilencilik ve insânların sırtından geçinme yolunu tercihle diyâr diyâr dolaşmayı uygun buldu. Onlar için inşâ edilmiş kervansaray ve tekkelerde dolaşarak, oralarda gelen geçene hizmet edenleri kendilerine bağladılar. Kendi akıl ve dinlerini maskara ettiler. Çünkü iş ve güçleri riyâ ve gösteriş şân ve şöhret kazanmak, türlü hilelerle servet edinmektir. Tekkelerde bir te'sirleri yoktur. Müridlere faydalı bir terbiye vermez, onları kötülüklerden menetmezler. Yünden ve deriden elbise giyer, tekkelerde keyiflerine bakarlar. Şatahat ve taşkınlık edenlerin bâzı yaldızlı sözlerini ezberler, onları okur ve kendilerini söz, kıyâfet, seyahat ve görünüşte onlara benzetmeğe çalışır, kendilerini hayır yolunda zannederler. İyilik yaptıklarını sanırlar. Her siyahın hurma olduğunu zanneder ve zâhirdeki benzerliğin gerçekte de ortaklığı iktizâ ettiğine inanırlar. Besi ile şişkinliği birbirinden ayıramıyan, ne ahmak adamdır. İşte bunlar, Allahü Teâlâ'nın sevmediği, gadab ettiği kimselerdir. Zirâ Allahü Teâlâ boş duran, işsiz güçsüz serserice dolaşan gençlere gadab eder. Bunları da yolculuğa sürükleyen gençlik ve işsizliktir. Ancak riyâ ve gösteriş dışında yalnız Allah rızası için Hac ve Ömre maksadıyla yola çıkanlar yâhut ilim ve ahlâkında örnek kabûl edilecek bir şeyhin ziyâretine gidenler müstesnâdır. Esâsen şimdi böyle bir adam da bulunamaz. Tasavvuf, tamâmen çöküntüye uğradı ve mahvoldu. Çünkü ilimler yok olmamıştır. Âlim bozuk ise, bozukluğu ilminde değil, ahlâkındadır. Şu hâlde her ne kadar amelî yoksa da, âlim vardır. İlim başka, amel daha da başkadır.

Tasavvufa gelince: Tasavvuf, kalbini herşeyden ayırıp Allah'a yönelmek, başkalarına kıymet vermemek demektir. Bunun hülâsası da kalb ve a'zaların amelî demektir. Amel bozulunca, aslı da kaybolur.

Faydasız bir yorgunluk olduğu için, bu gibilerin seyahatinde fakihlerin sözleri vardır. Hattâ bu seyahatin memnû olduğunu ifâde edenler de vardır. Fakat bize göre en doğrusu, yine bu yolculuğu mübâh kabul etmektir. Çünkü bu gibilerin muhtelif memleket ve milletleri ve onların çalışma tarzlarını görmekle tenbellikten kurtulmaları ihtimâl dâhilindedir. Bu faydalar her ne kadar değersiz ise de, zâten bu gâyeler uğrunda seyahat edenler de değersiz kimselerdir. Âdi bir hayvanı, faydası kendisine dokunacak âdi şeyler peşinde yormakta beis yoktur. Yorulan da kendisi, zevk alacak olan da kendisidir. Fetvâ, avâmı fayda ve zarârı olmayan mübâhlardan ayırmağı iktizâ eder. Din ve dünyâlığa yarayışlı olmayıp, yalnız hava almak için diyâr diyâr dolaşmak, yazıda hayvânların ıpsız sapsız dolaşmasına benzer. Başkalarına bir zarârı olmayıp, hâllerini insânlara sirâyet ettirmedikleri müddetçe, bu gibilerin seyahatlerinde de bir beis yoktur. Asıl günâhları, dilenmelerinde tasavvufu âlet etmeleri ve gerçek sofulara tahsis edilen vakıfları yemelerindedir. Zirâ sofû, salâhın üstünde diğer iyi vasıfları ile dininde âdil ve sâlih kimse demektir. Bu gibi sahte sofuların en ehven hâlleri sultânların mallarından yemektir. Halbuki harâm yemek, kebâirderidir. Kebâiri irtikâb edende adâlet ve salâh diye bir şey aranamaz. Şâyet fâsık sofû diye bir şey düşünülecek olsa, kâfir sofû, fakih yahudi de düşünülebilirdi. Fakih, muâyyen bir müslümân demek olduğu gibi, sofû da dininde yalnız kendisiyle adâlet hâsıl olacak miktâr ile iktifâ etmeyip, bunun üstünde kendine has bir adâlete sâhib olan kimsedir. Yine bunun gibi, onların içyüzlerini bilmeyip görünüşlerine aldananarak, Allah rızâsı için onlara vermek isteyenlerin verdiklerini almaları harâm ve bundan yedikleri de meşrû değildir. Demek istiyorum ki, onlara o yardımı yapan zât, bunların hâlet-i ruhîyelerini bilseydi kat'iyen onlara bir şey vermezdi. Aslında tasavvuf ile uzak yakın bir münâsebeti olmadığı hâlde, sırf kendini sofû göstererek bu malı alması; evlâd-ı Resûl'den ve Hz. Ali'nin soyundan geldiğini yalandan iddiâ ederek, ehl-i beyti seven bir kimseyi kandırıp ondan mâl alması gibidir. Halbuki o zât, bunun yalancı olduğunu bilse, ona bir şey vermezdi. Böyle bir kimsenin aldığı harâm olduğu gibi, yalandan sofuluk iddiâ ederek sofuları sevenleri aldatarak mâllarını almak da aynı şekilde harâmdır. Bunun için ihtiyâtlı davrananlar, din ve diyânetleri karşılığında bir şey alıp yemekten çekinmişlerdir. Zirâ dini için ne kadar titiz ve ihtiyâtlı davransa da, insânın, öyle gizli hâlleri olur ki, onunla arkadaşlığa râğbet eden kimse bunları bilse, onunla arkadaşlık ve dostluk arzûsu azalırdı. Bunun için kendilerini müşâmahe edilir de, dinleri adına yerler korkusu ile bu gibi ihtiyâtlı davrananlar, lüzûmlu maddeleri bizzât kendileri almadıkları gibi, aldıkları adama da falanca için alıyorum, dememesini tenbîh eder-

lerdi. Evet, veren kimse, verdiği zât hakkında Allahü Teâlâ'nın bildiğini kendisi de bilse, aldırış etmeyecekse, o zamân verileni almak helâl olur. Halbuki akli başında olup insâfla düşünen kimse, bunun çok ender ve belki de hiç mümkün olamayacağını pekâlâ bilir. Nefsine aldandı, câhil kimselerin dini husûsunda da aldanacağı meydândadır. Çünkü kişinin kalıbına en yakın olan, kalbidir. Kalbini anlamayan, başkasının hâlini nasıl anlayabilir? Bu hâlini kavrayan kimseye lâzım olan, bu gâileden korunmak için, ancak kendi kazancından yemektir. Veyâhut da gizli hâllerini bildiği hâlde yine kendisinden nefret etmiyeceğini kat'i olarak bildiği kimsenin yemeğini yemektir. Mürid ve Âhîret yolcusu, başkasının yemeğini yemek mecbûriyetinde kalırsa, adama, sen beni olgun bir insân sanarak bana yardımda bulunmak istiyorsan, bilmiş ol ki, ben bu değerde ve bu saygıya lâyık bir insân değilim. Benim gizli hâllerimi Allahü Teâlâ açığa çıkarsaydı, sen bu saygı ile bana bakmaz ve beni insânların kötüsü kabûl ederdin, demelidir. Bundan sonra kendisine bir şey verirse, onu alabilir. Çünkü kendisi içyüzünü itirâf etti ve adam da bunu kabûl etti demektir. Fakat burada da nefsin ince bir hilesi vardır. Buna son derece dikkat etmek lâzımdır. O da, böyle söylerken, nefsin yerip kendilerine hakaret etmekte, kendini sâlihlerle benzetmek ister, sözü görünüşte bir zem, gerçekde kendini övmek olur. Nice kendisini yerenler var ki, gerçekde methetmektedir. Yalnızlıkta kendini yermek makbûl, halk arasında yermek ise riyânın kendisidir. Ancak samîmi olarak muhâtabını ikrâ edecek şekilde kusûrlu olduğunu ve bunu itirâf ettiğini bildiriyorsan bu riyâ olmaz. Bunu hâl karinesiyle anlatmak mümkün olduğu gibi, hâl karinesiyle de karıştırmak mümkündür. Allah'ına karşı sâdık olan kimse, Allahü Teâlâ'yı veyâ kendini aldatmanın muhâl olduğunu bilir. Artık bu gibi şeylerden kaçınmak kendisi için zor bir şey olmaz.

İşte seferin kısımları, yolcunun niyeti ve niyetin fazileti hakkındaki sözler bundan ibâretir.

İKİNCİ FASIL

EVİNDEN ÇIKIP DÖNÜNCÜYE KADAR OLAN YOLCULUK ÂDABI BEYÂNINDADIR Kİ, BUNLAR DA ONBİR EDEBDİR

1 — Sefere çıkacak olan evvelâ kul haklarını, borcunu ve nafakası üzerine borç olanların geçimini te'min etmeli, zimmetinde varsa emânetleri ödemelidir. Kendisine ve arkadaşlarına yetecek şekilde helâl ve temizden azığını almalıdır. İbn Ömer (R.A.), yolculukta iyi ve temiz azık almak, kişinin keremliliğindendir, demiştir. Yolculukta hoş

sohbet olmak, azığından yedirmek ve arkadaşlarına karşı iyi davranmak lâzımdır. Yolculuk, insanın içindeki gizli hâllerini meydana çıkarır. Yolculuk arkadaşlarına karşı iyi davrananlar, hazerde de arkadaşları ile iyi geçinebilirler. İnsân, bâzan hazerde iyi olur, fakat yolculukta bu hâlini koruyamaz. Bunun için denilmiştir ki; kişinin hazerde alış - veriş ettiği kimseler, yolculukta da arkadaşları olursa, artık bunun iyiliğinde şüphe etmeyin. Yolculuk, yolcuya ağırlık veren sebeplerdendir. Bu gibi telâşeli hâllerde ahlâkı güzel olan kimse güzel huy-lu sayılır. Yoksa keyfi yerinde, her şey arzûsuna uygun olan kimsenin kötü ahlâkına pek ender rastlanır. Üç kimsenin titizliklerinden dolayı levmedilmedikleri söylenmiştir. Bunlar da oruçlu, hasta ve yolculardır. Yolcunun güzel ahlâkı; binitine acımak, imkân nisbetinde arkadaşlarına yardım etmek, yolda kalmışlara vâsıta ve yiyecek te'mini sûretıyla acımakla tamâm olur. Bunun da tamâmı, fuhuş ve isyâna vurdurmayacak şekilde arkadaşlarının gönlünü hoş etmek için arasıra onlarla şakalaşmaktır. Böyle yapmakla yolculuğun güçlük ve yorgunluğunu unutturmuş olur.

2 — Sefere çıkacak olan önce bir arkadaş bulmalı, arkadaşsız yola çıkmamalıdır. Önce arkadaş, sonra sefer. Seçeceği arkadaş, din işlerinde kendisine yardımcı olmalıdır. Unuttuğunu hâtırlatmalı ve yapacağında kendisine yardımcı olmalıdır. Kişi, arkadaşının dini üzerinedir. Herkes, arkadaş ile tanınır. Resûl-i Ekrem, arkadaşsız yola çıkmaktan menetmiştir (868). Yine:

«Üç kişi olmalı» (869).

Yine Resûl-i Ekrem, şöyle buyurmuştur:

إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فِي السَّفَرِ فَأَمِّرُوا أَحَدَكُمْ

«Seferde üç kişi olduğunuz zamân, birinizi reis seçin.» (870). As-hâb-ı Kirâm da böyle yapar ve: «Bu, Resûl-i Ekrem'in emrettiği emrimizdir.» derlerdi. Seçilecek reisin ahlâkı güzel, arkadaşlarına acıyan, başkalarını kendisine tercih eden ve söz dinleyen kimselerden olmalıdır. Yolculukta bir reisin lüzûmu, konak ve yol tâyinindeki ihtilâfları önlemek ve yolculuk işlerini tanzim içindir. Çünkü herkesin

(868) Ahmed. İbn Ömer'den sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

(869) Hz. Ali'nin vâsiyetindeki meşhûr hadisten rivâyet edilmiştir.

(870) Taberânî İbn Mes'ûd'dan hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

görüşü ayırır. Bir reis, kararı verir. Nizâm birlikte, bozgunluk çokluk-tadır. Kâinatın nizâmı da idârecisinin bir olmasındandır. Nitekim âyet-i celile'de şöyle buyurulmuştur:

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا

«Yerde ve göklerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, yer gök fesâ-da giderdi. (Bu nizâm ya hiç kurulamaz veya devam edemezdi).» (21 - Enbiyâ: 22). Müdebbir tek olduğu zamân, tedbir edilen işler munta-zam olur. - Hazarda ve seferde - müdebbir çoğaldıkça işler bozulur. Ancak yaşanan yerler emirden halî olamaz. Belediye emiri gibi. Yâ-hut emir-i has ev sâhibi gibi... Yolculukta böyle bir reis olmadığından, bu ancak yolcuların kendi aralarından birini seçmeleri ile sağlanır. Dağınık fikirleri bir araya toplamak için, yolcuların bir âmir seçmele-ri vâcib olmuştur. Âmire borç olan, arkadaşlarının menfaatlerine uy-gun olanı tercih etmek ve kendisini onlara karşı koruyucu olarak tâ-yin etmektir. Nitekim Abdullah el - Murûzi'den nakledildiğine göre, Ebû Ali er - Ribâtî kendisine arkadaş olmuş, Ebû Ali'ye:

— Sen mi reis olacaksın ben mi? diye sormuş, Ebû Ali:

— Hayır, sen reis olacaksın, demiştir. Abdullah da:

— O hâlde sen de benim emrime uyacaksın, demiştir. Bundan sonra, Abdullah hem kendisinin, hem de Ebû Ali'nin azığını sırtında taşımağa başlamıştır. Bir gece yağmur yağmış. Abdullah sabâha ka-dar efindeki kilim parçası ile arkadaşının başında durarak ona yağ-murdan gölge olmuştur. Ebû Ali kendisine:

— Böyle yapma, böyle olmaz, dedikçe, Abdullah:

— Sen beni âmir kabûl etmedin mi? Her şeyde bana itâat edece-gine söz vermedin mi? Neden sözünde durmuyorsun? Bana tahakküm etmeğe kalkışma ve sözünden dönme, dedi. Ebû Ali diyor ki: Keşke öl-seydim de bu sözü vermeseydim, diyecek hâle geldim. İşte âmir, em-ri altında bulunanlara böyle davranmalıdır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

خَيْرُ الْأَصْحَابِ أَزْبَعُهُ

«Arkadaşların en hayırlısı dördtür.» (871). Elbette dört sayısını tahsisde bir hikmet vardır. Benim anladığım, yolcu, muhâfıza muhtâktır bir; şuraya buraya gidip gelecek bir arkadaş muhtâktır iki; ki bunların yekûnu üç eder. Şâyet yalnız üç kişi kalsalar, şuraya buraya gidip gelen tek kalır. Bu ise, tek başına arkadaşlarından ayrılmaktan çekinir, canı sıkılır ve bâzan da tehlikeli olur. Şâyet bu gibi hizmetleri yapacak iki kişi olursa, adamın yanında muhâfız olarak bir kişi kalır. Bu da can sıkıcı ve tehlikeli olmaktan hâli değildir. O hâlde yolcunun yanında dördten az arkadaş bulunması maksada kâfi gelmez. Dördten fazlası da fazladır. Zirâ dördten sonraki beşinci fazladır. Fazla gelen ve kendisine ihtiyâç olmayan arkadaş ile insân lâyıkıyla meşgûl olamaz. Gerçek arkadaşlar ne kadar çok olursa tehlike de o nisbette az olur, fakat bilhassa dört arkadaş bir adam için daha hayırlıdır. Umûmî yolculukta tabii fazlası daha iyidir. Arkadaşları çoğalınca, çokları birbirleriyle ihtilât etmez ve hattâ sohbe bile katılmazlar.

3 — Seyahatê çıkarken âile efrâdına, komşularına ve memleketteki dost ve ahabâlarına vedâ etmeli ve ayrılırken Resûl-i Ekrem'in duâsı ile duâ etmelidir. Zâtın biri şöyle anlatıyor: Abdullah b. Ömer ile Mekke'den Medine'ye giderken arkadaş oldum. Ayrılacağım sırada beni uğurlarken, Resûl-i Ekrem'in Lokman'dan rivâyet ettiği şu hadisini bana okudu:

قَالَ لَوْ كَانَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى إِذَا امْتَدَّ شَيْئًا حَفِظَهُ وَإِنْ
اَسْتَوْدِعَ اللَّهُ بَيْتَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَابِيمَ عَمَلِكَ هـ

«Lokman buyurdu ki; Allahü Teâlâ kendisine emânet edilen şeyi korur. Ben de seni, mâlını, dinini ve amelinin sonunu Allah'a emânet ediyorum.» (872). Zeyd b. Erkâm'ın rivâyetinde de, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ سَفَرًا فَلْيُودِعْ إِخْوَانَهُ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى
جَاعِلٌ لَهُ فِي دُعَائِهِمُ الْبَرَكَاتِ هـ

(871) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Hâkim, İbn Abbâs'dan rivâyet ettiler. Tirmizî, hasen ve garib olduğunu; Hâkim de, Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu söyledi.

(872) Neseî «El-Yevm ve'l-Leyle»de, ayrıca Ebû Dâvud da muhtasar olarak rivâyet ettiler. İsnâdı ceyyiddir.

«Sizden biriniz yolculuğa çıkmak istediği zamân, dostlarına vedâ etsin; zira Allahü Teâlâ onların duâsında onun için bereket halke-der.» (873). Yine Amr b. Şuayb'den, o da babasından, o da babasından rivâyete göre, Resûl-i Ekrem bir kimseye vedâ ederken:

زَوَّدَكَ اللَّهُ التَّقْوَىٰ وَغَفَرَ ذَنْبَكَ وَوَجَّهَكَ إِلَى الْخَيْرِ حَيْثُ تَوَجَّهْتَ

«Allahü Teâlâ seni takvâ ile azıkladırsın, günâhlarını bağışlasın ve her nereye yönelirsen sana hayrı nasib etsin» derdi (874). Bu duâ, duranın, gidene yapacağı duâdır. Mûsâ b. Virdan (875): Bir yolculuk için vedâ etmek üzere Ebû Hüreyre'ye gelmişim. Ebû Hüreyre:

— Yeğenim, Resûl-i Ekrem'in bana öğrettiği - vedâ esnâsında yapılması gereken - duâyı sana öğreteyim mi? dedi. Ben de:

— Öğret, dedim. Bunun üzerine Ebû Hüreyre:

أَسْتَوِدُّكَ اللَّهُ الَّذِي لَا تَضِيعُ وَتَأْتِيهِ

— Seni O büyük olan Allah'a emânet ederim ki, O, aslâ emâneti zâyi etmez, de, dedi (876).

Enes b. Mâlik'den (R.A.) rivâyete göre şöyle demiştir: Adamın biri Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Seyahata çıkmak istiyorum, bana öğüt ver, ya Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem de:

فِي حِفْظِ اللَّهِ وَفِي كَفِّهِ زَوَّدَكَ اللَّهُ التَّقْوَىٰ وَغَفَرَ ذَنْبَكَ وَوَجَّهَكَ
لِلْخَيْرِ حَيْثُ كُنْتَ أَوْ إِنَّمَا كُنْتَ

— Allah'ın hıfz u himâyesinde ol, Allah sana takvâyı azık etsin, günâhını yarığâsın. Her ne hâlde ve nerede olursan ol, Allah seni hayra yöneltsin.» (877) buyurdu.

(873) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk» da rivâyet etmiştir.

(874) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk» da ve Mahâmili «Duâ» da rivâyet etmişlerdir.

(875) Aslen Medineli olup, Buhârî «Edeb»inde ve diğer «Sihâh-ı Erba'a» kendisinden rivâyet etmişlerdir. 74 yaşında Hicrî 127 de ölmüştür.

(876) İbn Mâce ve Nesei «El-Yevm ve'l-Leyle»de hasen sened ile rivâyet etmişlerdir.

(877) «Hac Kıtâbının ikinci bâbında geçti.

Lâıyk olan, geride bıraktığı bütün varlığını Allahü Teâlâ'ya emânet etmeli, bâzılarını ayırmamalıdır. Rivâyete göre; Hz. Ömer herkese atıyyesini verirken, adamın biri de çocuğu ile berâber geldi. Hz. Ömer, bir çocuğa ve bir de adama bakarak, bu kadar benzerlik ben hiç görmedim, dedi. Adamcağız, ben sana bu çocuğun hikâyesini anlatayım diyerek söze başladı ve dedi ki: Ben seyahate çıkıyordum, hanım buna hâmile idi. Önüme geçerek: «Beni bu hâlde nereye bırakıp gidiyorsun» deyince, ben, «Karnında olan çocuğu Allah'a emânet ediyorum» dedim ve gittim. Döndüğümde kadın ölmüşdü. Konu komşu ile konuşurken, mezarında bir ışık gördüm. Komşulara bu ateşin ne olduğunu sordum. Komşular da bu ateşi her akşam gördüklerini söylediler. Ben de «Bu kadın Namâz kılar, oruç tutardı; buna azâb olmasa gerek» dedim ve kazma kürek alarak mezar başına gittik. Mezarı kazdık, baktık ki, orada bir ışık yanıyor ve çocuk da canlı duruyor ve bana: «İşte emânetin al, eğer annesini de emânet etseydin onu da canlı bulurdun» diye ses geldi. Hz. Ömer: «Vallahi, karga'nın karga'ya benzeyişinden daha çok bu çocuk, sana benziyor.» dedi.

4 — Yola çıkmadan - Namâz bahsinde anlattığımız şekilde - isti-hâre Namâzı, ayrıca yola çıkarken de iki rekât sefer Namâzı kılmak. Enes b. Mâlik'in rivâyetinde: Biri, Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Ben yola çıkmak istiyorum, vasiyetimi yazdım. Bu vasiyeti oğluma mı, kardeşime mi, yoksa babama mı vereyim? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

مَا اسْتَخْلَفَ عَبْدٌ فِي أَهْلِهِ مِنْ خَلِيفَةٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنْ أَنْ يَرْجِعَ
رَكَعَاتٍ يُصَلِّيَهُنَّ فِي بَيْتِهِ إِذَا شَدَّ عَلَيْهِ ثِيَابَ سَفَرِهِ يَقْرَأُ
فِيهِنَّ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ
إِنِّي أَتَقَرَّبُ بِهِنَّ إِلَيْكَ فَاخْلُفْ بِيَهُنَّ فِي أَهْلِي وَمَالِي فَهِيَ خَلِيفَتُهُ
فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَحِرْزٌ حَوْلَ دَارِهِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى أَهْلِهِ كُلِّهِ

«— İnsânın çoluk çocuğuna bırakacağı, Allah katında en hayırlı halefi, yola çıkacağı esnâda, her rek'atında Fâtiha ve İhlâs okumak üzere kılacağı dört rek'at Namâz; sonra da: «Allah'ım, bu Namâzı senin rızân için kıldım. Benim âilemi ve mâlını koru» demesidir. İşte

o Namâz, dönünceye kadar malının korunmasına vesile olur.» buyurdu (878).

5 — Kapiya geldiği zamân:

بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ أَنْ
أَضِلَّ أَوْ أُضِلَّ أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزِلَّ أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلِمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ ۝

— Allah'ım! Senin adını anarak, yardımına sığınarak yolculuğa çıkıyorum. Kuvvet ve kudret, ancak Sendendir. Rabbim! Sapıklıktan, saptırmaktan, zillete düşmek ve düşürülmekten, zulümden ve zulme uğratılmaktan, unutmak ve unutturulmaktan Sana sığınırım, der. Yola çıkınca:

اللَّهُمَّ بِكَ أَسْتَرْثُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَبِكَ اِغْتَصِمْتُ وَإِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ
اللَّهُمَّ أَنْتَ يَقْنِي وَأَنْتَ رَجَائِي فَكْفِنِي مَا أَهْمَنِي وَمَا لَا أَهْمَ بِهِ وَمَا أَنْتَ
أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ شَأْؤُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ اللَّهُمَّ زِدْنِي التَّقْوَى
وَاعْفِرْ لِي ذَنْبِي وَوَجِّهْنِي لِلْخَيْرِ آمِينَ تَوَجَّهْتُ ۝

— Allah'ım! Senin yardımınla yola çıktım. Sana güveniyor, Sana bel bağlıyor ve Sana yöneliyorum. Allah'ım! Yegâne istinadgâhım ve ümid kaynağım Sensin. Her hâlde ve her müşkilâtımda ve bildiğin her husûslarımda bana yardımcı ol. Şanın yücedir. Senden başka mâbud yoktur. Allah'ım! Takvâyı bana azık et, kusûrlarımı bağışla, dâima beni hayra yönelt, der. Her konak yerinden ayrılırken bu duâyı okumalıdır. Vâsitaya binerken:

بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ
الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ مَا سَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ شُبْحَانَ الَّذِي تَخَرَّجَنَا
هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقَرَّبِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ۝

— Allah'ın ism-i şerifi ve Allah ile başlarım. Allah en büyüktür. O'na tevekkül ettim. Kudret ve kuvvet ancak büyük ve yüce olan

Allah Heditir. Dilediğini yapar. Dilemediğini yapmaz. Onu tesbîh ederiz ki, bize bunu teshir etti. Lâkin biz onda karar kılmamışızdır. Biz ancak Rabbimize doğru dönmüşüzdür, duâsını okur. Vâsitaya yerleştiği zamân:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ
هَدَانَا اللَّهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الْحَامِلُ عَلَى الظَّهِيرِ وَأَنْتَ الْمُسْتَعَانُ
عَلَى الْأُمُورِ هـ

— Hamd olsun Allah'a ki, bizi hidâyetiyle buna kavuşturdu. Eğer Allah bize hidâyet etmeseydi, kendiliğimizden bunun yolunu bulmuş olamazdık.

— Allah'ım! Beni bu vâsitaya bindiren de, her işimde yardım eden de Sensin, der.

6 — Erken yola çıkmalıdır. Câbir'in (R.A.) rivâyetine göre Resûl-i Ekrem Tebûk seferine, perşembe günü erkenden çıkmış ve

اللَّهُمَّ بَارِكْ لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا هـ

— «Allah'ım! Erken işbaşı eden ümmetimin işlerini bereketli kıl.» (879) buyurmuştur.

Yolculuğu perşembe günü yapmalıdır. Abdullah b. Ka'b b. Mâlik babasının rivâyetinde, Resûl-i Ekrem'in umûmiyetle perşembe günü yolculuk ettiğini bildirmiştir (880). Enes'den (R.A.) de şöyle rivâyet edilmiştir: Resûl-i Ekrem:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا يَوْمَ السَّبْتِ هـ

«Allah'ım! Cumartesi erkenden yola çıkanın işlerini bereketlendir.» (881) diye duâ etmiştir. Resûl-i Ekrem bir tarafa bir müfreze çıkaracağı zamân, sabâhleyin erkenden yola çıkarırdı (882). Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem:

(879) Harâiti ve «Sünen-i Erba'a'da Sahr-ı Âmiri'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, hasendir, dedi.

(880) Hadisi, Buhâri, «Sahih»inde rivâyet etmiştir.

(881) Bezzâr ve Harâiti, rivâyet ettiler.

(882) «Sünen-i Erba'a'da Sahr-ı Âmiri'den rivâyet ettiler ve Tirmizi, hasendir, dedi.

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا يَوْمَ خَمِيسِهَا هـ

«Allah'ım! Perşembe günü erkenden yola çıkan ümmetimin işlerini bereketlendir.» (883) diye duâ etmiştir. Abdullah b. Abbâs da: «Bir adam ile bir işin olduğu zamân, onu akşamleyin değil, sabâhleyin erkenden bul; zirâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا هـ

“Allah'ım! Ümmetimden erken işlerine çıkanların işlerini mübârek kıl.” (884) buyurmuştur, dedi.

Cum'ayı terk etmekle âsî olmamak için, cum'a sabâhı güneş doğduktan sonra, yola çıkmamalıdır (885). Gün, sabâhtan başladığına göre sabâh vakti, cum'anın vücûbuna sebep olur.

Yolcuyu uğurlamak sünnettir. Zirâ Resûl-i Ekrem:

لَا تَشْتَعِ مُجَاهِدًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَانْتَفَعُ عَلَى رَحْلِهِ غَدَاةً
أَوْ رَوْحَةً أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا هـ

«Sabâh veyâ akşam yola çıkan mücâhidi kucaklayıp yolcu etmek, benim için herşeyden sevimlidir.» (886) buyurdu.

7 — Güneş iyice kızdırıncaya kadar istirahat etmemelidir; sünnet olan budur. Umûmiyetle yolculuğu gece yapmalıdır. Zirâ Resûl-i Ekrem:

عَلَيْكُمْ بِالنَّجْمَةِ هـ

«Sabâha yakın yola çıkın.» (887) buyurmuştur. Zirâ geceleyin alınan mesâfe, gündüz sıcağında alınamaz. Konaklayacağı zamân:

(883) İbn Mâce ve Harâiti «Mekârim-i Ahlâk»da rivâyet ettiler.

(884) Bezzâr ve Taberâni «Kebir»de, Harâiti «Mekârim-i Ahlâk»da rivâyet ettiler.

Ifâde, Harâiti'nindir.

(885) Bu husûsta Cum'a bahsinde tafsilât vardır.

(886) İbn Mâce, Muâz b. Enes'den rivâyet etmiştir.

(887) Haccın ikinci bâbında geçmiştir.

اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْنَ وَرَبَّ الْأَرْضِينَ السَّبْعِ وَمَا
 أَقْلَلْنَ وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضْلَلْنَ وَرَبَّ الرِّيَاحِ وَمَا ذَرَيْنِ
 وَرَبَّ الْبَحَارِ وَمَا جَرَيْنِ أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْمَنْزِلِ وَخَيْرَ أَهْلِهِ وَأَعُوذُ بِكَ
 مِنْ شَرِّ هَذَا الْمَنْزِلِ وَشَرِّ مَا فِيهِ أَصْرِفْ عَنِّي شَرَّ سِرَارِهِمْ هـ

— Ey yedi kat göklerin ve bunların gölgelendirdiklerinin, yerlerin içinde bulunanların, şeytânların ve sapıttıklarının, rüzgârların ve eserek getirdiklerinin, nehirlerin ve akıttıklarının Rabbi olan Allah'ım! Konaklayacağım bu yerin ve burada bulunanların iyiliklerini Senden ister ve kötülüklerinden Sana sığınırım. Kötülüklerinden beni koru, der.

Konakladığı zamân, iki rek'at Namâz kılmalı ve:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ كَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يَحْزَنُ بِهَا قَلْبٌ وَلَا فَاجِرٌ
 مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ هـ

— Allah'ım! Bütün İlâhi kelimelerinin hürmetine, yarattıklarının şerrinden Sana sığınırım, demelidir.

Gecelediği zamân:

يَا أَرْضَ رَبِّي وَرَبِّكَ اللَّهُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّكَ وَمِنْ شَرِّ مَا فِيكَ وَشَرِّ مَا رَبَّ
 عَلَيْكَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ كُلِّ أَسَدٍ وَأَسْوَدٍ وَحَيَّةٍ وَعُقْرَبٍ وَمِنْ شَرِّ سَاكِنِ
 الْبَلَدِ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ هـ

— Ey yer! Senin de benim de Rabbımız Allah'tır, senin içinde olanların ve üzerinde yürüyenlerin kötülüklerinden Allah'a sığınırım. Yılan, çiyân, akreb, arslan ve benzeri zararlı hayvânların şerrinden Allah'a sığınırım. Bu memleketin kötülüklerinden, doğuran ve doğanların fenâlıklarından Allah'a sığınırım, der ve:

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Gecenin ve gündüzün içinde barınan her şey O'nundur. O hak-
kıyla işiten, gerçek bilendir» (6 - En'am: 13) âyetini okur.

Yolculukta şerefli yerlere yükseldikçe de:

اَللّٰهُمَّ لَكَ الشَّرَفُ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ وَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى كُلِّ حَالٍ

— Allah'ım! Her şerefın üstünde şeref Senindir. Her hâl u kârda
hamd Sana mahsûstur, der. Vâdilere indikde tesbîh eder «Sübhanal-
lah» der.

Yolculukta yalnızlıktan korktuğu zamân:

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ جَلَّتِ السَّمَوَاتُ بِالْعِزَّةِ وَالْجَبْرُوتُ

— Meleklerin ve rûhun Rabbi olan ve noksân sıfatlardan müncz-
zeh bulunan Allah'ımı tesbîh ve takdis ederim; izzet, ceberrût ve aza-
metiyle gökler yükselmiştir, der.

8 — Gündüzleri dahî kendisini korumalı ve kafileden ayrılarak
tek başına dolaşmamalıdır. Çünkü şaşırmak ve yankesiciler eline düş-
mek tehlikesi vardır. Gece uyurken de emniyette olmalıdır. Resûl-i
Ekrem seferde gecenin ilk vakitlerinde uyursa, bağdaş kurar da öyle
uyurdu. Sabâha yakın da ayaklarını diker, başını iki koltuğunun ara-
sına alarak uyurdu. Maksadı sabâh namâzına uyanmak idi ki, kay-
bettığı, yolculukta aradığından efdal olmasın.

Yolculukta nöbetleşerek uyumak müstehâbdır. Yolculardan biri
uyur, diğeri bekler, sonra o uyur öbürü onu bekler. Resûl-i Ekrem'in
sünneti bu yoldadır. Gece veyâ gündüz yırtıcı hayvânların saldırışı-
na karşı (gerekli maddî tedbirleri almakla berâber) Âyetü'l-Kürsî,
Şehidallâh, İhlâs ve Muavvizeteynleri okumalı ve «Bismillâh, ancak
Allahü Teâlâ'nın dilediği olur. Allah'ım bana yeter, ben O'na tevekkül
etim. Mâşaallah, hayır ancak Allah'tan gelir. Mâşaallah, kötülüğü an-
cak Allahü Teâlâ önler, Allah'ım bana yeter. Allahü Teâlâ duâ edenî
duyar. İlk ve son sığınacak ancak Allah'tır.

كَتَبَ اللهُ لَاغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِيْ اِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ

«Allah şöyle hüküm vermiştir: "Andolsun ki Ben gaalib gelece-

ğim, peygamberlerim de. Şübhesiz Allah yegane kuvvet sâhibidir, mutlak gaalibtir"» (58 - Mücâdile: 21).

Allahü Teâlâ'nın kal'asına sığındım. Hayy, Kayyûm ve lâyetmût olan Allahü Teâlâ'ya sığındım. Allah'ım, uyumayan gözlerin hürmetine beni koru, sonu gelmeyen himâyene beni al. Allah'ım, bize olan kudretinle bize merhâmet et de, helâk olmayalım. Ümid ve güvenimiz Sanadır. Allah'ım lütfünla kullarının kalblerini bize çevir de, bize acısınlar. Merhâmet edenlerin en merhâmetlisi Sensin» demelidir.

9 — Vâsıtası varsa ona acımalı, gücünden fazla yüklememeli, yüzüne vurmamalı; bundan menedilmiştir. Hayvân üzerinde uyumamalı, çünkü uyku ağırlık verir ve hayvânı yorar. Vera' sâhibi insânlar, hayvânlar üzerinde zarûrî hâllerde pek az bir miktâr uyurlardı. Resûl-i Ekrem:

لَا تَخْذُوا ظُهُورَ دَوَابِّكُمْ كَرَاسِيٍّ

«Binek hayvânlarınızın sırtını döşek yapmayın» (888) buyurmuştur. Kuşluk ve ikindi vakitleri hayvânın sırtından inerek onu dinlendirmek sünnettir. Bu husûsta seleften rivâyetler vardır. Hattâ seleften bâzıları mâl sâhibi ile hayvânın sırtından hiç inmemek şartıyla paza-lık eder, parayı ona göre verir ve sonra da yalnız hayvâna iyilik olsun diye sırtından inerdi. Böylece hayvâna acımasından hâsıl olan mükâfat da mâl sâhibinin değil, kendi mizanına konur. Kim bir hayvâna, dövmek veya haddinden fazla yük vurmakla ezîyet ederse, kıyâmette cezâsını çeker. Zirâ her ciğer sâhibi hayvâna acımakta ecir vardır. Ebû'd - Derdâ (R.A.) ölürken devesine şöyle demiştir: «Ey deve, yarın Allah huzûrunda benden dâvacı olma, çünkü ben sana gücün yetmediği yükü vurmadım».

Hayvânın sırtından bir müddet inmekde iki sadaka vardır. Birincisi hayvânı dinlendirmek, diğeri mâl sâhibinin gönlünü hoş etmektir. Ayrıca vücûd idmanı ve kan hareketi gibi faydaları da vardır. Yine lâyetmût olan, hayvâna yükleyeceği her şeyi teker teker ortaya koymalı ve buna göre pazarlığını yaptıktan sonra kiralamalıdır ki, sonradan aralarında kalb kırıcı hâller ve lüzûmsuz dedi - koçular olmasın. Ağızdan çıkan her söz tâkib edilir ve defterine işlenir. Bunun için, fazla konuşmaktan, mâl sâhibi ile mücâdeleden çekinmelidir. Kuru etrâfında dolaşan kimsenin koruya düşmesinden korkulur. At üzerinde giden İbn Mübârek'e adamın biri:

(888) Hac kitabında geçmiştir.

— Şu mektûbu falan zâta verir misin? deyince, İbn Mübârek:

— Dur, önce mâl sâhibine soralım; çünkü ben böyle bir şey taşımağı şart koşmamıştım, müsâade ederse alırım, dedi. Bu sözü ile İbn Mübârek, fakihlerin müsâmaha yolunu değil, vera' yolunu tercih etmiştir.

10 — Seyahate çıkan kimsenin altı şeyi yanında bulundurması uygundur. Nitekim Hz. Âişe (R.Anha.) şöyle buyuruyor:

«Resûl-i Ekrem yolculuğunda beş şeyi yanında bulundururdu: Ayna, sürme kabı, makas, misvak ve tarak». Diğer rivâyette ise, altı şey bulundururdu. Bunlar da: Ayna, sürmelik, tarak, makas, misvak ve güzel koku kablarıdır.

Sa'd'ın (R.A.) annesi de şöyle anlatıyor: «Resûl-i Ekrem yolculukta ayna ve sürme kutusunu yanından ayırmazdı».

Süheyb'in (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

عَلَيْكُمْ بِالْأَعْدِ عِنْدَ مَضْجِعِكُمْ فَإِنَّهُ مِمَّا يَزِيدُ فِي الْبَصَرِ وَيُنْشِئُ الشَّعْرَةَ

«Yatarken siyah sürme kullanın; zirâ siyah sürme, gözün ışığını artırır ve göz kirpiklerinin bitmesine yardımcı olur» (889). Bir rivâyette, Resûl-i Ekrem her iki gözüne üçer, diğer rivâyette sağ gözüne üç ve sol gözüne iki sürme çekerdi.

Sofular yolculukta bu altı şeyden başka iki şeyin daha bulundurulmasını uygun görmüşlerdir. Onlar da, ibrik ve ipdir. Hattâ sofulardan biri, yoksul yolcunun yanında ibrik ve ip bulunmaması dininin noksânlığına delildir, dedi. Bunları bulundurmalarının sebebi, temizliğe dikkat etmek ve yıkadığı elbiseyi asıp kurutmak içindir. İbrik, suyu temiz saklar, ip ile de yıkadığı çamaşırı asar. Ayrıca ip ile ibriği kuyuya sarkıtır ve su alır. Halbuki ilk müslümânlar, su bulunmadığı zamân teyemmüm ile iktifâ ederler; ve bunun için su taşımağa lüzûm görmezlerdi. Pis olduğunu kat'i olarak bilmedikleri su birikintilerinden abdest alır, buna aldırış etmezlerdi. Hattâ Hz. Ömer (R.A.) Hristiyan kadının ibriğinden abdest almıştır. Aynı zamânda elbiselelerini kurutmak için ip aramaz; toprak, kum ve kayalar üzerinde elbiselerini kuruturlardı. İp bulundurmak, sonradan ihdâs edilmiş güzel bir âdettir. Çirkin bid'at, sünnete uymayan harekettir. Dinde; ihtiyâta

(889) Herâîlî «Mekârim-i Ahlâk»da rivâyet etti. Tirmizî'ye göre sahihtir. İbn Huzeyme ve İbn Hibban. İbn Abbâs'dan sahih olarak rivâyet etmişlerdir. İbn Abdülherr de sahih olduğunu söylemiştir. Hattâbî de, senedi sahihtir, demiştir.

yardımcı olan bid'atler, «Bid'at-i hasene» dir ve güzel sayılmıştır. Tahârette mübâlâğanın ahkâmını «Tahâret Kitâbı» nda anlattık. Kendini tamâmen dîn yoluna veren kimsenin ruhsat yolunu tercih etmesi uygun olmaz. Belki daha mühim bir ibâdetle meşgûl olmayacaksa, tahârete ehemmiyet vermesi daha uygundur. Denildi ki: Havas, tevekkül edenlerden oldukları hâlde hazerde ve seferde dört şeyi eksik etmezlerdi: İbrik, ip, iğne - iplik ve makas. Hattâ onlar, bunları dünyâlıktan bile saymazlardı.

11 — Resûl-i Ekrem, Gazâ, Hac, Ömre ve benzeri yolculuklardan dönüşünde uğradığı her yüksek tepede üç kere tekbir alır ve:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ • أَيُّونَ تَأْتِيُونَ عَائِدُونَ نَسَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللَّهُ وَعْدُهُ وَنَصَرَ عَبْدُهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ

«Allah'dan başka ilâh yok. O, birdir. Şerikî [ortağı] yoktur. Mülk O'nundur. Hamd ise, ancak O'na mahsûstur. O, her şeye kaadirdir. Bizler Allah'a dönücü, O'na tevbe edici, O'na ibâdet edici, O'na secde edici ve O'na hamd edicileriz. Kuluna yardım ederek, orduları kovarak, Allah va'dini yerine getirdi» (890).

Kasabasına döndüğü zamân:

اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَرَارًا وَرِزْقًا حَسَنًا

«Allah'ım, bizi burada yerleştir ve bize burada temiz ve bol rızıklar nasîb eyle» desin.

Daha sonra eve müjdeci göndersin. Âni olarak eve giderek, hoşlanmayacağı bir manzara ile karşılaşmaya fırsat vermesin. Gece eve gitmekten Resûl-i Ekrem men'etmiştir. Resûl-i Ekrem yolculuk dönüşünde mescide uğrar, iki rek'at namâz kılar, sonra eve giderdi. Eve girdiği zamân:

يَا رَبَّنَا يَا رَبَّنَا يَا رَبَّنَا لَا يُغَادِرُ عَلَيْنَا حُوبًا

«Allah'a tevbe eder ve O'na yöneliriz. O, bizim üzerimizde hatâ

bırakmaz» (891) derdi. İmkânları nisbetinde çoluk çocuğuna ve yakınlarına yiyecek ve giyecekten hediyeler getirmelidir. Bu, sünnettir. «Hiçbir şey bulamazsa mendiline taş doldursun» diye rivâyet bile vardır. Bu, hediye getirmek husûsunda mübâlâğa ile teşvik mâhiyetindedir. Çünkü herkes gelene gözünü diker ve gelmesiyle gönüller sevinir. Seyahatte onları hatırlayıp, onlar için bir şeyler almak, bu sevgiyi daha da kuvvetleştirir.

Bunlar, zâhirlî âdâbdır.

Bâtını âdâb: Birinci fasılda icmâlen bunlardan da bahsetmiştik. Meselâ, yolculuğu daha ziyâde dini uğrunda yapmalı, kalbinin bozulacağını ve dininde noksânlık olacağını anlarsa yolculuktan sarf-ı nazar etmelidir. Gönülünün meylettği yerde kalmalı ve ileri geçmemelidir. Her uğradığı memlekette oranın âlim ve âbidlerini ziyâret etmeği niyet etmeli, her birerlerinden edeb ve terbiye bakımından istifâde etmeğe gayret etmeli, onlardan öğrendiklerini başkalarına aktarmayı ve bu vesile ile «Ben şöyle kimseleri ziyâret ettim» demeği düşünmemelidir. Gittiği memlekette bir hafta ve a'zamî on günden fazla kalmamalıdır. Yalnız seyahatinde görmek istediği şeyhi, fazla kalmasını enrederse, o zamân kalabilir. Oturduğu müddetçe sâdik yoksullarla düşüp kalkmalı; şâyet gaayesi bir kardeşliğini ziyâret ise, üç günden fazla kalmamalıdır. Çünkü ziyâretin haddi üç gündür. Ancak kardeşliği ayrılmasından gücenecekse, o zamân fazla da kalabilir. Şâyet şeyhini ziyârete gitmişse yirmi dört saatten fazla kalmamalı ve insânlarla meşgûl olmamalıdır. Zirâ bu kabîl hareket, yolculuğun bereketini yok eder. Girdiği her kasabada başka şeylerle meşgûl olmamalı, ancak olgun zâtları ziyâret etmelidir. Şeyhin evine ziyâret maksadı ile gittiği zamân, şeyh içerde ise, kapıyı çalmamalı ve şeyh kapıya gelinceye kadar içeri girmek için müsâade istememelidir. Şeyh kapıya çıktığı zamân hürmetle ona yaklaşıp selâm vermeli, hiçbir şey konuşmadan durmalıdır. Ancak sorduklarına cevâb vermeli, müsâadesi olmadan fazla bir şey sormamalıdır. Yolculukta zenginlerden, dostlarından ve memleket yemeklerinden konuşmamalı, belki gezdiği memleketlerin şeyhlerinden ve yoksullarından bahsetmelidir. Yolculuğunda iyilerin mezarlarını ziyâret etmeyi de, ihmâl etmemelidir. Her yerde büyük adamları araştırıp mezarlarını ziyâret etmelidir. İhtiyâçlarından ancak zarûrî ve mübrem olanlarını, sâdece yerine getirebileceklerine açıklamalıdır. Yolda sessizce zikir ve Kur'ân okumağa devâm etmelidir. Kendisi ile konuşan olursa, hemen zikir ve Kur'ân okuma-

(891) İbn Sünnî «El - Yevm ve'l - İyyle» de ve Hâkim, İbn Abbâs'dan rivâyet ettir. Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu söyledi.

ğı kesip onlara cevâb vermeli ve yine bıraktığı yerden başlamalıdır. Şâyet yolculuktan veyâ durmaktan canı sıkılırsa nefsinin arzûsuna uymamalı, aksine hareket etmelidir. Zîrâ bereket, nefsin arzûlarına uymamaktadır. İyilere hizmet vazifesi kendisine düşmüşse, hizmetten ağırılanarak oradan ayrılmamalıdır. Bu, nimete nankörlük olur. Hazretde yaptığı ibâdeti yolculukta yapamıyorsa, yolculuğunun hatâlı olduğunu anlamalı ve hemen geri dönmelidir. Zîrâ bu seyahati hak yolunda olsaydı, eserini gösterecekti. Bir kişi Ebû Osman Mağribî'ye (892), başka birisinin sefere çıktığını söyleyince, Ebû Osman: «Yolculuk gurbettir. Gurbet de zillettir. Müslümân'ın nefsini zillate düşürmesi doğru değildir» dedi ve bu sözü ile, yolculuğunda diyânetini arttıramıyan kimseleri kastedti. Yoksa din bakımından ululuğa, yolculuğun zilleti ile ulaşılır. Müridin yolculuğu, nefsânî arzûlarından ve tabiatleştigi şeylerden uzaklaşmak için olmalıdır ki, bu gurbette zilletten kurtarıp ululuğa ulaşabilsin. Yoksa hevâ ve isteklerine uyarak yolculuk eden, sonunda ya bu dünyâda veyâ âhirette zelil olur.

(892) Adı, Sa'id, b. Selâm'dır. Asrının tek adamı idi. Nisabur'da 373 Hicri târihinde ölmüştür.

İKİNCİ BÂB

YOLCULUKTA LÜZÜMLÜ RUHSATLARI BİLMEK, KIBLE VE VAKİTLERİ TÂYİN ETMEK İÇİN BİLİNMESİ GEREKEN MES'ELELER BEYÂNINDADIR.

Bilmiş ol ki: Yolcu, seyahatine çıkarken dünyâ ve âhîret için azık almağa muhtâctır. Dünyâ azığı yiyecek, içecek ve muhtâç olduğu diğer maddelerdir. Şâyet kaafîle ile gidiyorsa veyâ köyler yakın ise, tevekkül ederek azıksız yola çıkmasında da beis yoktur. Şâyet tek başına gidiyor veyâ arkadaşlarında da yiyecek yok ve yolda da köyler bulunmuyorsa, o zamân bakılır; günlerce açlığa dayanabilen veyâ bitkilerle barınabilen bir kimse ise, yine gidebilir. Eğer bu evsâfta değilse, azıksız çıkması günâhtır. Çünkü doğrudan doğruya kendini tehlikeye atmış olur. Bunun da bir sırrı var, tevekkül bâbında gelecektir. Tevekkülün mânâsı, sebeblerden tamâmen uzaklaşmak demek değildir. Eğer tevekkülün mânâsı bu olsaydı; kova, ip aramak ve kuyudan su çekmekle yapılan tevekkül bâtıl olurdu. Artık ya başka bir insân veyâ bir melek gelerek suyu ağzına akıtıncaya kadar beklemesi vâcib olurdu. İpi ve kovayı saklamak tevekküle aykırı değilse, su ve yemeği taşımanın tevekküle aykırı olmadığı meydândadır. Tevekkülün gerçek mânâsı, inşâallah yerinde gelecektir. Din âlimlerinin muhakkiklerinden başka, çokları tevekkülün mânâsında yanlışlardır.

Âhîret azığına gelince: Bu da tahâretinde, namaz, oruç ve diğer ibâdetlerinde muhtâç olduğu ilimlerdir. Bu husûsta da azıklanması lâzımdır. Zirâ yolculuk, bâzı hükümleri kendisine kolaylaştırır. Bunların neden ve nelerden ibâret olduklarını bilmesi lâzımdır. Namâzı kısaltmak, bir vakitte iki namâzı birden kılmak ve orucunu bozmak gibi hazerde muhtâç olmadığı bâzı mes'eleleri de yolculuk güçleştirir. Kibleyi bulmak ve namâz vakitlerini bilmek gibi... Çünkü memleketinde Namâz vakitlerini bildiren ezanlar okunduğu gibi, kibleyi gösteren mihrablar da mevcûttur. Bunları, yolculukta kendisinin bulmak zarûreti vardır. Demek ki seyhâte çıkmak isteyen yolculuk sebebiyle öğrenmesi gerekli mes'eleler iki kısımdır:

BİRİNCİ KISIM

SEFERİN BAHŞETTİĞİ RUHSATLARI
BİLMEK BEYÂNINDADIR

Yolculuğun, tahârette iki ruhsatı vardır. Bunların biri teyemmüm diğeri de mestler üzerine meshetmektir. Farz namâzlarda da iki ruhsatı vardır. Birisi, dört rek'atlı farzları iki rek'at kılmakta, diğeri de namâzları bir arada kılmaktadır. Nâfile namâzlarda da iki şekil ruhsatı vardır. Birisi, onları yürüyerek kılmak, diğeri de hayvân üzerinde kılmaktır. Oruçda da bir ruhsatı vardır. O da sonradan kazâ etmek üzere orucunu yemektir ki, bu ruhsatların yekûnu yedidir.

BİRİNCİ RUHSAT

Birinci ruhsat, mestler üzerine meshetmektir. Safvan b. Asal (893) diyor ki: Misâfir bulunduğumuz bir yolculukta Resûl-i Ekrem, mestlerimizi üç gün üç gece çıkarmamamızı bize emretmiştir. Abdestli iken mestlerini giyen bir kimse — misâfir ise — abdesti bozulduğu ândan itibâren üç gün üç gece mestleri üzerine meshedebilir. Mukim olan için bu müddet, yirmi dört sâattir. Fakat mestler üzerine meshetmenin beş şartı vardır:

Birincisi: Abdestini tamâmen aldıktan sonra mestlerini giymelidir. Hattâ sağ ayağını yıkayıp sol ayağını yıkamadan hemen mestini giyer ve sonra sol ayağını yıkar da sol mestini giyerse, — Şâfi'ye göre — yeniden sağ ayağının mestini çıkarıp giymeden bu mestler üzerine meshedemez (894).

İkincisi: Mestler, üzerlerinde yürünebilecek şekilde dayanıklı olmalıdır. Alt kısımları na'linli olmasa da, bu mestler üzerine mesh câizdir. Çünkü bunlar üzerinde âdeten yürünebilir. Fakat yün çorap ve edik bunun aksinedir, bunlar üzerine mesh olmaz (895).

(893) Safvan, meşhûr Sahâbi'dir. Kûfe'ye göç etmiştir. 12 gazâsı vardır. İbn Mes'ûd da kendisinden hadîs rivâyet etmiştir. Tirmizî, Nesei ve İbn Mâce de kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

(894) Hanefilere göre; ilk önce ayaklarını yıkayıp mestlerini giyse, sonra diğer a'zalarını yıkasa da yine câizdir.

(895) Hanefilere göre; yün çorap kalın ve sık olur, suyu hemen içine almaz ve kendi başına bağırsız olarak ayakta durabilirse, bunların da üzerine meshetmek câizdir; fakat teâmül değildir.

Üçüncüsü: Mestlerde yırtık ve sökük olmamalıdır. Şâyet ayaktan yıkanması gereken yer, görülecek şekilde yırtık ise, bu mestler üzerine mesh olmaz. Şâfiî'nin kavli-i kadiminde, ayağında durup, üzerinde yürünebildiği ve yırtık fazla olmadığı müddetçe, üzerine meshetmek câizdir. Maliki'nin mezhebi de budur (896). Çünkü zarûret vardır. Hele yolculukta dikici bulmak da zordur. Deriyi göstermeyecek şekilde sık olan örme papuçların üzerine de meshetmek câizdir. Üzerleri yarık olup, ip ile bağlananlar üzerine de meshedilir. Zîrâ bütün bunlara ihtiyâç vardır. Aranan, topukların üzerine kadar ayakları kaplamaktır. Fakat ayak üstünü tamâmen kaplamazlar ve bir kısmı başka bez ile kaplanırsa, o zamân üzerlerine meshedilmez.

Dördüncüsü: Üzerlerine meshedildikten sonra mestlerin çıkarılmaması lâzımdır. Mestler üzerine meshettikten sonra mestlerini çıkarır (ve başka sûretle abdesti bozulmamışsa) evlâ olan yeniden abdest almaktır. Bununla berâber yalnız ayaklarını yıkaması da kifâyet eder.

Beşincisi: Ayaktan yıkaması farz olan kısmın üzerine meshetmektir. Yâni topuklardan yukarı kısmına mesh olmaz. En azı, enine veya boyuna üç parmak ile meshetmektir. İhtilâftan kurtulmak için, evlâ olan bir su ile ayağının hem üst ve hem de alt kısmını meshetmektir. Meselâ, avucuna suyu döktükten sonra, el parmaklarını ayaklarının parmak ucundan ve üst taraftan kendisine doğru çeker ve şemiklere kadar çıkar. Sonra da parmak uçları ile ayağının taban kısmını mesheder. Onu da topuklarından başlayarak parmak ucuna doğru çeker. Resûl-i Ekrem, böyle yapmıştır (897).

Mukim iken mestler üzerine meshedip, sonra sefere çıkan veya misâfir iken meshedip sonra ikaamet eden kimseler için, meshin müddeti, mukim gibi hesap edilir, yâni yirmi dört sâattir (898).

Üç gün üç gecenin başlaması, abdesti bozulup mestler üzerine meshettiği ândan itibâr edilir. Hazerde mestlerini giyse ve yine hazerde mestler üzerine meshetse ve sonradan sefere çıksa ve meselâ zevâl vakti abdesti bozulsa ve mestler üzerine meshetse, işte bu zevâlden itibaren üç gün üç gece yâni dördüncü günün zevâline kadar mestler üzerine meshedilir. Dördüncü günün zevâl vakti girince mestlerin

(896) Hanefilere göre; bir mestteki ayrı ayrı ve çuvaldız iğnesi kadar olan yırtıklar bir araya toplanıp, üç parmak sığacak kadar olursa, bu mestler üzerine mesh câiz olmaz.

(897) Hanefilerde de aynı şekildedir. Yalnız taban kısmını meshetmek yoktur.

(898) Hanefilere göre; mukim iken mestler üzerine meshettikten sonra sefere çıkan kimse, üç gün üç gece mesheder. Misâfir iken ikaamet eden de yirmi dört sâatten fazla meshedemez.

hükmü kalkar. (Başka sûretle abdesti bozulmamış ise) mestlerini çıkarıp ayaklarını yıkadıktan ve şâyet abdesti bozulmuş ise, yeniden abdest aldıktan sonra mestlerini giyer ve aynı şekilde devâm eder. Şâyet mukim iken mestleri giydikten sonra abdesti bozulur ve ondan sonra sefere çıkarsa, yine üç gün mestler üzerine meshedebilir. Çünkü âdeten mestler sefere çıkmadan giyilir ve abdest de bozulabilir. Fakat hazerde mestler üzerine meshetmişse, mukim hükmüne tâbidir, ancak yirmi dört saat meshedebilir (899).

Mestlerini giymek isteyen kimse — ister mukim ister misâfir olsun — mestlerinin içini temizleyip giymesi müstehaptır. Çünkü içinde yılan, akreb veyâ diken bulunabilir. Ebû Umâme'den rivâyete göre, birgün Resûl-i Ekrem giymek için mestlerini getirtti. Birini giydi, diğerini giyeceği sırada bir karga gelerek mesti kaptı ve havalandı, sonra da mesti yere bıraktı ve mestin içinden bir yılan çıktı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu:

مَنْ كَانَ يُؤْمِرُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَلْبِسُ خُفَّهُ حَتَّى يَنْفِضَهُمَا

«Allah'a ve âhiret gününe imânı olan, mestlerini silkmeden ve içini temizlemeden giymesin» (900).

İKİNCİ RUHSAT

İkinci ruhsat, su bulunmadığı vakit, abdest yerine teyemmüm etmektir. Suyun bulunmaması şöyledir: Su, uzak mesâfede olmalıdır, öyle ki, adam, abdest almak için kaafileden ayrılıp oraya gidecek ve gerektiğinde oradan yardım talebinde bulunacak olsa, sesini duyuramayacaktır. İşte bu vazîyet karşısında teyemmüm eder. Suyun bu kadar uzakta bulunması, yok mesâbesindedir. Su, yakında olup düşman veyâ yırtıcı hayvân eline geçmiş ise, yine yok sayılır. İçmesi için muhtâç olduğu suyu da yok hükmündedir. Arkadaşlarının su ihtiyâcı da aynıdır. Ya para ile veyâ parasız, onlara içme suyu verir ve bu suyu abdestle harcamaz. Çorba veyâ et pişirmek yahut biriktirdiği ekmek kırıntılarını ıslatmak için suyu varsa, yalnız kuru ekmek parçaları ıslatmak için yetecek kadar suyu ayırır, diğer su ile abdestini alır. Çünkü çorba ve et pişirmek zarûrî değildir. Suyu bunlar için ayırıp teyem-

(899) Hanefilere göre; mukim olsun, misâfir olsun, mestler üzerine meshin başlaması, abdesti bozulduğu ândan itibârendir. Mukim veyâ misâfir için de aynı şekildedir. Sefere çıkmadan abdesti bozulmuşsa, sefere çıktıktan sonra yine üç günü tamâmlar.

(900) Hadîsi Taberânî rivâyet etmiştir.

müm edemez. Yolculuk esnâsında kendisine hediye edilen suyu kabûl etmesi vâcibtir. Fakat suyun bedeli hibe edilirse — bunda minnet altına girmek olduğundan — parayı kabûl etmek mecbûriyeti yoktur. Tam değeri ile satılan suyu — parası varsa — almak mecbûriyetindedir. Fâhiş fiyât ile satılıyorsa, abdest için alması mecbûri değildir (901).

Su bulunmayıp teyemmüm etmek gerektiğinde ilk işi, umduğu yerlerde suyu aramaktır. Meselâ kablari arar, kaafileyeye sorar. Bu aramadan sonra teyemmüm eder. Şâyet yükleri arasındaki suyu veyâ civârındaki kuyuyu unutmussa, aramada kusûr ettiği için, teyemmüm ile kıldığı namâzı îade eder. Vaktin son cüz'ünde suyu bulmak ihtimâli varsa da evlâ olan, ilk cüz'ünde teyemmüm ile kılmaktır. Çünkü ilk vakit, Allah'ın râzı olduğu vakittir. Hem de vaktin son cüz'üne yetiyeceği ne mâlûm?!.. (902).

Abdullah b. Ömer (R.A.) bir def'a teyemmüm edince, kendisine:

— Medine duvarları sana bakıp dururken, yâni Medine görüldüğü hâlde niçin teyemmüm ediyorsun? dediklerinde, Abdullah:

— Medine'ye gidebileceğim ne mâlûm? cevâbını vermiştir.

Namâza başladıktan sonra suyu görmekle, namâzı da bozulmaz ve yeniden abdest alması da gerekmez (903). Namâza başlamadan suyu görürse, o zamân teyemmümü bozulur ve abdest alması gerekir.

Aradığı hâlde suyu bulamadığı zamân, tozu çıkan temiz toprak hâzırlar, parmaklarını birleştirerek avuçlarının içini tamâmen toprağa vurur ve onunla yüzünü mesheder. Sonra parmaklarını açar, parmağındaki yüzüğünü çıkararak, ikinci def'a elinin içini toprağa vurur ve ellerini - dirsekleri de dâhil olmak üzere - dirseklerine kadar mesheder. Şâyet bir vuruşda bütün ellerini kaplayamazsa, ikinci def'a tek-

(901) Hanefîlere göre: suyun bulunmaması iki şekilde düşünülür. Biri, hakikaten su yoktur, yâni yolda giderken her yönden dört yüz metre mesâfede su yoksa, yok sayılır. Diğer de, suyun hükmen yokluğudur. Meselâ, su var fakat almak için parası yoktur, veyâ parası var fakat fâhiş fiyâtla satılıyor, yâhut şü var fakat müsaade etmiyorlar; yâhut suyu kullanmak için bedeninde suyu kullanmasına mâni bir ârıza vardır veyâhut cân veyâ mâlna karşı tehlike vardır. Veyâ mevcûd suyu — yine çorba hâriç — kendisinin, arkadaşlarının, hayvânının ve hattâ köpeğinin ihtiyâcına yetecek kadardır. Bütün bu hâllerde su yok sayılır ve teyemmüm eder.

(902) Hanefîlere göre: bu ihtimâl karşısında son cüz'e kadar bekler.

(903) Hanefîlere göre: su bulundu, teyemmüm bozuldu. Su ile abdest alıp namâzı kılması gerekir.

râr ellerini toprağa vurur. Ellerini, nasıl toprağa vuracağını tahâret kısmında anlattık, tekrâra lüzûm yoktur (904).

Bir teyemmüm ile bir farz Namâz kıldıktan sonra, dilediği kadar nâfile Namâz kılabilir. Fakat bir teyemmüm ile iki farz kılınmaz. İkinci farz kılmak için yeniden teyemmüm etmesi lâzımdır (905).

Vakti girmemiş olan bir Namâz için teyemmüm etmesi uygun olmaz. Şâyet vakit girmeden teyemmüm etmişse, vakti girdikten sonra bu teyemmümü iâde etmesi vâcibtir.

Yüzünü meshederken, Namâz kılmak için teyemmüm ettiğine niyet etmelidir. Şâyet bâzı a'zalarına yetecek su varsa, bu suyu kullanır ve sonra da teyemmüm eder (906).

ÜÇÜNCÜ RUHSAT

Üçüncü ruhsat, farz Namâzlardadır. Öğle, ikindi ve yatsı Namâzlarını üç şart ile ikişer rek'ât kılabilir:

Birincisi: Bu Namâzları vakitlerinde kılmaktır. Şâyet kazâya kâhırlarsa, onları tamâm kılar.

İkincisi: Kısaltmağı niyet etmelidir. Şâyet tamâm kılmağı niyet etmiş veyâ nasıl niyet ettiğinde şüphe etmişse, Namâzını tamâm kılar.

Üçüncüsü: Mukîme veyâ dört rek'ât kılmağı kararlaştırmış misâfir imâmın kaç rek'ât kılacağını bilmez ve sonra kısaltarak kıldığını anlarsa da yine dört kılması lâzımdır. Zîrâ misâfirin niyeti gizlidir, bilinemez. Bundan dolayı vaktiyle sorması lâzımdır. Şâyet daha başlangıçta misâfir olduğunu bildiği imâmın tam veyâ kısaltarak kılacağında şüphe etse de kendisine zarâr vermez. Çünkü niyetlere muttali olmak zordur. Bütün bunlar, mübâh olan uzun bir sefere çıktığı zamândır (907).

(904) Hanefilere göre; tozlu olan her temiz madde üzerinde teyemmüm câizdir. Teyemmümün yedi rûkû'ü vardır: Birincisi, Teyemmüm edilecek şey, temiz toprak ve toprak einsinden olmaktır. İkincisi, Ellerini toprağa vurmadır. Üçüncüsü, Toprağa vurduğu ellerini laska yere vurmanın abdesti a'zalarına sürmektir. Dördüncüsü, Niyettir. Beşincisi, Yüzü meshetmektir. Altıncısı, Kolları meshetmektir. Yedincisi de tertibdir. Bunların bâzılarına dâir tafsilât, metinde gelecektir.

(905) Hanefilere göre; Teyemmüm, abdestin bedelidir. Abdest ile yapılan her ibâdet, farz namâzı için yapılan teyemmümü ile de yapılır. Yâni teyemmüm bozulunca kadar abdestli imiş gibi farz ve nâfilelerden dilediği namâzları kılar.

(906) Hanefilere göre; abdest a'zalarına yetmeyen su, yok hükmündedir. Bâzı a'zalarına bu suyu kullanması lüzûmsuzdur.

(907) Hanefilere göre; 18 saatlik mesâfeye giden misâfir, mukîm olan imâma uymadığı takdirde, dört rek'atlı farz namâzları ikişer rek'at kılması mecbûridir. Hattâ bu namâzlar vaktinde kılınmaz ve kazâya kâhırlarsa, ikişer rek'at olarak kazâ edilirler.

Başlangıcından sonuna kadar yolculuğun hudûdunu tâyininde güçlük vardır, bunu bilmek lâzımdır. Sefer [yolculuk] muâyyen bir maksad uğrunda ikaametgâhından ayrılması demektir. Yolsuz ve muâyyen olmayan istikaametlere gidenlerin muâyyen bir maksadları olmadığı için, onlara Namâzlarını kısaltma ruhsatı verilmemiştir. Bulunduğu kasabanın mâmur olan bölgesinden dışarı çıkmadıkça misâfir sayılmaz. Harâbe kısmından çıkmış olması şart değildir. Yazlık olarak çıkılan bağlık da harâbe hükmündedir. Köyden çıkan, misâfir sayılabilmek için etrâfı çevrili ve zirâat yerlerinden çıkması lâzımdır. Etrâfı çevrili olmayan zirâat yerlerinden çıkmış olması şart değildir (908). Misâfir, evde Namâzı kısaltamaz. Şâyet geri döndüğü yer vatani değil idiyse, o zamân misâfirliğine zarâr vermez. Çünkü burası ikaamet yeri değildir.

Yolculuk üç şeyin biri ile sona erer:

Birincisi: İkaamete niyet ettiği beldenin mâmûrelerine girmekle,

İkincisi: Bir belde veyâ kırdâ en az üç gün ve daha ziyâde ikaamete niyet etmekle (909).

Üçüncüsü: İkaamet şeklidir. Meselâ, bir yerde üç gün ikaamete niyet etmezse de - girdiği gün hâric - üç gün kalırsa, yine üç günden sonra Namâzını kısaltamaz. Şâyet bir yerde kalmak niyeti yok ve orada her ân görülmesini beklediği bir işi var; görülse hemen dönecek fakat işi bitmiyor, böylece zamân ne kadar uzarsa uzasın, yine misâfir sayılır (910). Aynı zamânda misâfir huzûrsuzluğu içindedir. Kalb huzursuzluğu ile bir yerde fazla kalmanın bir değeri yoktur. Bu meşgalenin bir katil veyâ her hangi başka bir sebep olması ve müddetin uzayıp kısalması veyâ uzayıp giden yağmur sebebiyle orada kalması arasında fark yoktur. Çünkü yağmurun her ân kesilme ihtimâli vardır. Zirâ bizzat Resûl-i Ekrem bâzı gazâlarında on sekiz gün bir yerde beklediği ve yine seferi yaptığı vâkidir. Şüphesiz harb, daha da uzasa, yine sefer hâli devâm edecekti. On sekiz gün bir hudûd değildir. Yine onun Namâzı kısaltması, harpde oluşundan değil, seferde oluşundan idi. İşte şu anlattığımız, Namâzı kısaltmak için seferin mânasıdır.

(908) Hanefilere göre: kasaba ve köylerde hudûd dışına çıkmış olması lâzımdır. Meselâ, belediye sınırları içinde at koşusu yapılan yerleri de geçmiş olması lâzımdır.

(909) Hanefilere göre: Gittiği memlekette en az on beş gün ikaamete niyet etmesi lâzımdır. 14 gün dahi ikaamete niyet etse, mukim olmaz, namâzlarını seferi olarak kılmaması lâzımdır.

(910) Hanefilere göre: Her iki şekilde yıllarca orada kalsa, yine misâfirdir. Çünkü her ân işinin bitmesini beklemektedir.

Yolculuğun uzun mesâfesine gelince: Buradaki mesâfe iki merhale [iki konak] her konak sekiz fersah, her fersah üç mil, her mil dört bin adım ve her adım üç ayak boyu olmaktadır.

Yolculuğun mübâh olmasına gelince: Anne ve babasına veyâ efendisine âsi olarak ayrılmış, kocasından, vaziyeti müsâit iken borçlусundan kaçmış; yol kesmek, adam öldürmek, haram nafaka sağlamak veyâ müslümânlar arasında fesad çıkarmak için çıkmış olmayacak demektir (911).

Hülâsa, insân bir gâye uğrunda yola çıkar. İnsânı harekete geçiren bu gâyesidir. Şâyet mâsiyet uğrunda sefere çıkmışsa, Namâzını kısaltamaz. Fakat gâyesi isyân değil iken, yolda isyân etmesi, Namâzı kısaltmasına mâni değildir. Ancak dinin yasak ettiği maksadlarla yapılan yolculukta namâz kısaltılmaz. Şâyet biri kötü, diğeri de iyi iki maksadı var ve kötülük tarafı da bulunmuyorsa ve bu hâlde de yolculuk mecbûriyeti var idiyse, yine Namâzı kısaltabilir. Yalnız muhtelif memleketleri görmek için seyahate çıkıp başka bir gâyesi olmayan sofuların seyahatlerinde Namâzlarını kısaltıp kısaltmamaları ihtilâf-lı ise de, muhtar olan, onlara da müsâade edilmesidir.

DÖRDÜNCÜ RUHSAT

Dördüncü ruhsat: Öğle ile ikindiye öğle veyâ ikindi vaktinde bir arada, akşam ile yatsıyı da akşam veyâ yatsı vaktinde ve bir arada kılmaktır. Mübâh olan, her uzun yolculukta bu câizdir. Kısa mesâfe-lerdeki yolculuklarda ihtilâfıdır (912). Meselâ, ikindi Namâzını öğle vaktinde kılacaksa, bunun üç şartı vardır:

Birincisi: Öğle Namâzını bitirmeden, her iki Namâzı bir vakitte kılmağı niyet etmektir.

İkincisi: Önce öğle için kaamet edip öğleyi, sonra ikindi için kaamet edip ikindiye kılmaktır. İkindi namâzı için de ayrıca teyemmüm etmektir. Zâten her iki namâz arasını bir teyemmüm ve bir kaamet-ten fazla açmaz. Şâyet öğle vaktinde önce ikindiye sonra öğleyi kılar-

(911) Hanefilere göre: 90 kilometre mesâfeye gitmeği kararlaştırıp yola çıkan kimse, her ne maksadla giderse gitsin, misâfirdir, yolculuğun gâyesi aranmaz. İyi niyetle giderse sevâbı kendisine, kötü niyetle giderse cezası yine kendisine râci'dir, misâfirliğine te'siri olmaz.

(912) Hanefilere göre: Misâfir olsun mukim olsun, her namâz kendi vaktinde kılınır. Vaktinden önce kılınan namâz sahîh değildir. Vaktinden sonraya kalan ise kazâdır. Bu hüküm yalnız Arafat'ta Arefe gününün öğle ve ikindisi ile, akşam ve yatsı namâzlarına tatbîk edilir. Öğle ile ikindiye öğle vakti Arafat'ta; akşam ile yatsıyı da yatsı vakti Müzdelife'de kılarlar. Arafat'ta cemî takdimî de bazı şartları vardır.

sa, Namâzı olmaz. Şâyet ikindi Namâzına başlarken, her iki Namâzı bir arada kılmağı niyet ederse, Müzenî'ye göre, yine câizdir. Kıyasda bunun da yolu vardır. Çünkü bunları bir arada kılmağa dâir olan niyeti önceden yapmanın mesnedi yoktur. Şeriât, mutlak sûrette bunları bir arada kılmağı câiz görmüştür. İkinci Namâzını kılarken buna niyet etmesi de kifâyet eder. Zâten öğle, yerinde kılınmış oluyor.

Üçüncüsü: Farzları kıldıktan sonra sünnetlerini bir arada kılmaktır. Gerçi ikindiden sonra sünnet yoktur. Öğleden sonraki sünneti, ikindinin farzından sonra kılar. Şâyet sünneti iki farz arasında kılsa, müvâlât bozulur, Namâzlar birbirinden ayrılmış olur ve o zamân iki namâzı bir arada kılmak câiz olmaz. Şâyet, öğle ve ikindiden önceki dört rek'at sünnetleri de kılmak isterse, her ikisini öğlenin farzından evvel kılar. Önce öğlenin, sonra ikindinin sünnetlerini kılar ve sonra da sıra ile peşpeşe farzları kılar. En sonunda da öğlenin iki rek'at sünnetini kılarak Namâzları tamâmlar.

Seferde nâfile Namâzları ihmâl etmemelidir. Aksi takdîrde yolculuktaki kârından, kaybedeceği sevâb daha çok olur. Bilhâssa şeriât, yolculukta sünnetlerin vâsıtada kılınmasına da müsâade etmiştir. Şâyet öğle namâzını ikindi vaktine bırakırsa, yine aynı usûle riâyet eder. Öğlenin son sünnetinin, ikindiden sonraki kerâhet vaktine kalmasına aldırmaz. Çünkü bir sebep dolayısıyla bu vakte kalan Namâz, mekrûh sayılmaz. Akşam, yatsı ve vitir Namâzlarında da aynı usûle riâyet eder. Bu Namâzları takdim veyâ tehir ile bir araya topladığı zamân, önce farzları, sonra bütün sünnetleri ve daha sonra da vitri kılar. Şâyet öğle vakti henüz çıkmadan kılmamış olduğunu hâtırlarsa, ikindi ile bir arada ikindi vaktinde kılmasına niyet eder. Bu da cem'in niyetidir. Çünkü adamın bu niyetten hâli kalması; ya hiç kılmamak veyâ ikindiye vaktinden geçirmektir ki, bu ve buna azmetmek harâmdır. Şâyet uyku veyâ her hangi bir sebeble öğle namâzını hatırlamadan ikindi vakti girerse, yine öğleyi ikindi ile kılar ve günâhkâr olmaz. Zîrâ yolculuk, insânı fiilen namâzdan alıkoyduğu gibi, bâzan namâzı hatırlamaktan da alıkor. Gerçi ikindi namâzını kılan, öğle namâzının kazâ sayılmaması için, daha öğle içinde ikindi vaktinde kılınacağını niyet etmek lâzımdır, denirse, yolculukta öğle ile ikindi vakitleri her iki namâz için müşterek vakit sayıldıklarından, bu söz zayıf kalır. Bu vakitler müşterek olduğu için, yolculukta akşam vakti girmeden, hayızdan temizlenen kadına ikindi namâzı gibi, öğle namâzını da kazâ etmek borç olur. Bundan dolayı öğle namâzı ikindiye te'hir edildiği zamân, birbirini tâkip ve tertib ortadan kalkar, fakat ikindi öğle vaktine alınırsa, o zamân tertib ve müvâlât şarttır. Zîrâ öğle vaktinde kılınacak olan ikindinin vakti, öğle namâzını kıldıktan sonra başlar.

Çünkü öğleyi te'hîr etmeğe veyâ hiç kılmamağa karar veren bir kimsenin ikindiye kılması çok uzak bir şeydir. Yolculuk mâzereti gibi, yağmur da özürdür, yâni yağmur, öğle ve ikindiye bir arada kılmağı tecvîz eder.

Farz olan namâzlardan biri olan Cum'a da, yolculuk dolayısıyla terk edilebilir. Şâyet seferi olarak ikindi namâzını kıldıktan sonra - ikindi vakti çıkmadan - ikaamete niyet ederse, namâzı, bâtil olur; onu yeniden tamâm olarak kılar. Çünkü o namâzın sıhhati mâzeretin akşama kadar devâmına bağlıdır.

BEŞİNCİ RUHSAT

Beşinci ruhsat, sünnetleri binek üzerinde kılmaktır. Resûl-i Ekrem bindiği vâsitanın istikaametini tâyin etmeden — yâni hangi yöne gidiyorsa gitsin, buna aldırış etmeden — üzerinde nâfile namâz kılardı. Binit üzerinde sünnet (nâfile) kılındığında rûkû ve sücûd, îma ile yapılır, ancak secdesinde rûkûdan biraz daha fazla eğilir. Çok eğilip hayvânı rahatsız etmeğe de lüzûm yoktur. Yatabilecek vazîyetde ise, mümkün olduğu için, secdesini de yapar. Namâza başlarken ve namâz esnâsında kibleye dönmesi de şart değildir. Yol istikaameti, kibleye bedeldir. Bütün namâzında ya kibleye yönelmeli, veyâ yol istikaametine gitmelidir. Şâyet bindiği hayvan kasdi olarak yoldan ayrılırsa namâzı bozulur. Ancak kendisi hayvânı kibleye çevirir veyâ unutarak başka tarâfa biraz çevirirse zarâr etmez. Zamânın uzaması, namâzı bozup bozmamasında ihtilâflıdır. At serkeşlik ederek dönerse zarâr vermez, çünkü bu ekseriya olan bir şeydir. Bu hareket kendisinden olmayıp hayvândan olduğu için, sehiv secdesi de lâzım gelmez. Fakat kendisi yanlışlıkla hayvânı çevirirse îma ile sehiv secdesi yapar.

ALTINCI RUHSAT

Altıncı ruhsat, yaya yolcuya da, yürürken îma ile nâfile namâz kılmasının câiz olmasıdır. Artık teşehhüde oturmaz. Çünkü oturmak icâb ederse, yürüyerek kılmasına mü'sâade edilmemiş demek olur. Yayanın hükmü, binicinin hükmü gibidir, fakat ilk tekbiri kibleye yönelerek alması lâzımdır. Çünkü vâsita üzerinde bu güç ise de, yaya için bir ân kibleye dönmek mümkündür. Yürürken namâz kılan kimsenin yaş pislik üzerinde yürümesi, uygun değildir. Şâyet kasdi olarak necâsete basarsa namâzı fâsid olur. Tabii hayvanın necâsete basması mâni değildir. Yollar üzerinde pisliklerden sakınmak için fazla müşkilâta katlanmağa da lüzûm yoktur. Düşmân, yırtıcı hayvân, sel ve

benzeri tehlikeli şeylerden kaçmakta olan kimse, farz namâzlarını da hayvân üzerinde veyâ yaya olarak - nâfile namâzları gibi - kılabilir.

YEDİNCİ RUHSAT

Yedinci ruhsat, sonradan kazâ etmek üzere Orucu yemesindedir. Misâfir, orucunu yiyebilir. Ancak mukim iken sabâhladıktan sonra yola çıkarsa, o günü tamâmlar. Bunun gibi, misâfir oruçlu iken sabâhladıktan sonra mukim olursa yine o günü yemeden oruca devâm eder. Şâyet orucunu bozmuş iken, ikaamet etmişse, o günü tutmak mecbûriyeti yoktur. Sefer hâlinde iken oruç tutmağa azmetmiş olarak sabâhlamışsa, ister yer isterse oruca devâm eder. Oruç tutması yemesinden efdal, - hilâftan kurtulmak için - namâzı kısaltması, tam kılmasından daha iyidir. (913). Çünkü hem şübheden kurtulmuş olur, hem de zâten namâz, oruç gibi kazâ edilecek değildir. Orucu sonradan tutmak güçleşir ve borç zimmetinde kalır. Ancak oruçtan zarar göreceksen, o zamân yemesi makbûldür.

İşte, misâfire verilen ruhsatlar bunlardır. Üç tânesi uzun yolculukla alâkalıdır. Onlar da: 1 — Namâzı kısaltmak, 2 — Orucu bozmak, 3 — Mestler üzerine meshin müddetini 24 saatten üç güne çıkarmaktır. İkisi de hem uzun, hem kısa yolculuk ile alâkalıdır. Onlar da Cum'anın düşmesi ve teyemmüm ile kılınan namâzların iade edilmemesidir. Nâfile namâzları binitli ve yaya olarak kılmakta ihtilâf varsa da, esah olan kısa yolculukta da bunların câiz olmalarıdır. İki namâzı bir vakitte kılmakta en doğrusu, uzun yolculuk ile alâkalıdır. Farz namâzları korku hâlinde binitli veyâ yaya kılmanın zâten sefer ile alâkası yoktur, tehlike ânında câizdir. Ölü hayvân etini yemek ve teyemmüm ile namâz kılmanın da sefer ile alâkası yoktur. Zarûret olduğu yerde câizdir.

Şâyet, yolculuktaki bu ruhsatları, yolculuğa çıkmadan önce öğrenmek, yolcuya vâcib midir, yoksa müstehâb mıdır? derseni:

Bilmiş ol ki: Eğer mest üzerine meshetmek, namâzı kısaltmak, iki namâzı birleştirmek, orucu yemek ve nâfile namâzları atlı veyâ yaya yürürken kılma ruhsatlarını tatbik etmeyecek ve bunları aynen mukim gibi yapacaksa, bu bilgilere ihtiyâcı yoktur. Çünkü bu ruhsatlarla amel etmek ona vâcib değildir. Fakat teyemmüme ruhsat ilmi ona lâzımdır. Zîrâ yolda susuz kalmak zarûridir. Yola bir nehir kenarını

(913) Hanefilere göre: Misâfir, öğle, ikindi ve yatsı namâzlarını tamâm kılamaz. Çünkü bunları kısa kılması ruhsat değil, azimettir. Oruçta ise hüküm, Şâfiî'lerinki gibidir.

tâkib ederek seyahat ediyor veyâ yanında bunu bilen bir âlim varsa, o zamân ihtiyâç vaktinde ona sormakla iktifâ eder. Fakat bunlar yoksa, o zamân yola çıkmadan teyemmüm ilmini öğrenmesi lâzımdır.

Şâyet, teyemmüm, tahâret gibi namâz için lâzımdır. Namâz vakti girmeden bu ilim niye vâcib olsun? Belki de lâzım olmavacaktır, dersin:

Derim ki: Haccı misâl verelim. Kendisi ile Mekke arasında bir yıllık mesâfe bulunan bir kimseye Hac ayları girmeden yola çıkmak vâcib olduğu gibi, yolda kendisini öğretecek bir kimse yoksa, yola çıkmadan da Hac ile alâkalı mes'eleleri öğrenmesi vâcibdir. Çünkü aslo-lan, yaşayıp Hac mevsimine yetişmesidir. Her hangi bir vâcibe ulaşabilmek için zarurî olan bir şeyi öğrenmek de vâcibdir. Hangi bir şey ki, vücûbu zann-ı gâlib ile beklenir ve ona ulaşabilmek için önceden bir takım şartları varsa, o şartları daha önce öğrenmek de vâcib olur. Haccın şart ve rûkûnlerini önceden öğrenmek gibi... Şu hâlde misâfirin de teyemmüm ile alâkalı mes'eleleri öğrenmeden yola çıkması helâl olmaz. Şâyet misâfire bahşedilen diğer ruhsatlarla amel etmek azminde ise, onlarla da alâkalı mâlûmatı öğrenmesi vâcibtir. Şâyet, yolculukta at üzerinde veyâ yaya yürürken nâfile namâz kılmak usûllerini öğrenmek neden vâcib olsun? Çünkü aslında bu namâzlar vâcib değildir, dersin:

Derim ki: Nâfile kılmak vâcib değil fakat kılacaksa, onu fesad üzerine binâ etmemesi vâcibdir. Abdestsiz iken, üzerinde pislik varken, kibleye yönelmeden, şart ve rûkûnlerini tamâmlamadan nâfile namâz harâmdır. Her ne kadar namâz nâfile olup vâcib değilse de, bu gibi tehlikelere düşmemek için bunları öğrenmesi yine vâcibdir.

İşte buraya kadar anlattığımız, yolculuk hâlinde misâfire verilen ruhsatlardır.

İKİNCİ KISIM

YOLCULUK SEBEBİYLE YENİDEN BİLİNMESİ VÂCİB OLAN VAZİFELER BEYÂNINDADIR

Yolculuk sebebiyle yeniden bilinmesi vâcib olan vazîfeler, kible ve namâz vakitlerini bilmektir. Hakikî bir müslümânın bunları her dâim bilmesi lâzımdır. Fakat hazerde mihrab ve diğer vâsıtalarla kible, müezzinin ezân okuması ile de vakitler bilinmiş olduğundan, kendisinin ayrıca bunlar üzerinde durmasına lüzum yoktur. Ancak yolcu, hem kible, hem de vakitlerde şaşırabilir. Bunun için vakit ve kible delillerini bilmesi lâzımdır.

Kıblenin delili üç kısımdır:

1 — Yeryüzünde bulunur: Dağlar, köyler ve ırmaklardan delil çekmek gibi,

2 — Havâî olur: Güney, kuzey, sabâ ve batı yellerinden delil çekmek gibi,

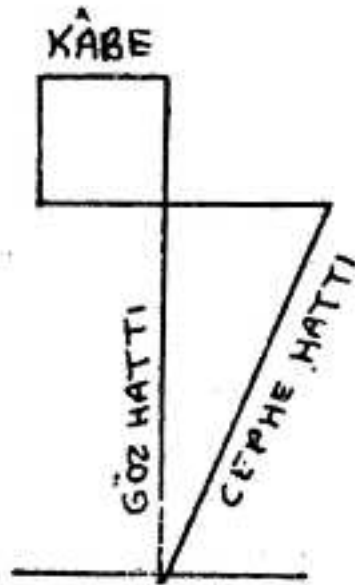
3 — Semavî olur: Yıldızlardan delil çekmek gibi.

Yerlerden ve havâî dediğimiz rüzgârlardan kıbleyi tâyin etmek, memleketlere göre değişir. Bâzı yollar var ki orada bulunan yüksek bir dağın, istikaamete göre, yolcunun sağına veyâ soluna düştüğü bilinebilir. İşte bunu bilip öğrenerek ondan kıbleyi tâyin etmesi lâzımdır. Rüzgârlar da bâzı memleketlerde yönü tâyin eder. Onları da bilmesi lâzımdır. Bunları bütün teferruâtıyla anlatmak imkânımız yoktur. Çünkü her iklim ve memleketin ayrı bir hükmü vardır.

Semâvî delillere gelince: Bunlar da gündüz ve gece olmak üzere iki kısma ayrılır. Gündüzün delili güneştir. Memleketinden çıkmadan önce zevâl vakti güneşin hangi istikaamette olduğunu; meselâ, iki kaş arasında, sağ veyâ sol kaşı üstünde veyâ yan tarafında bulunduğunu tesbit etmektir. Çünkü kuzey memleketlerde güneş zeval vakti bu istikaametler etrafında olur. Bunu bilebilirse, aşağıda anlatacağımız delil ile zeval vaktini bulunca, kıbleyi de bulmuş olur. İkindide aynı şekilde hareket eder. Zâten daha çok bu iki vakitte kıbleyi bulmak zarûreti vardır. Bu da memlekete göre değiştiği için, bu ciheti de tamâmen açıklamak mümkün değildir. Akşam vaktinde kıbleyi bulmağa gelince; bu da gurub yerini tesbit ile bilinir. Meselâ güneş batarken kıbleye dönmüş olan insânın tam cephesinden, yâhut sağından mı nereden battığını tesbit ederse, sonradan ona kıyâs ile kıbleyi bulur. Yatsı vaktinde de kible, şafak ile tesbit edilir. Güneşin doğmasını tesbit ile de sabah namâzının kiblesi bulunmuş olur. Beş vakit namâzda kıbleyi güneş tâyin etmiş olur. Fakat bâzan ufuktaki şafak kaybolduktan sonra akşam ile yatsıyı kılmak icab eder. O zamân güneşten istifâde edemez, işte o zamân kutup yıldızına da dikkat etmelidir. O hareketi belli etmeyen sâbit bir yıldız gibidir. Bu yıldız, ya kıbleye dönenin tam tepesinde olur, ya sağ omuz veyâ sol omuz arkasında bulunur. Mekke'nin şimalinde olanlar için böyledir. Fakat Mekke'nin cenûbunda bulunan Yemen ve havâlisinde de kutup yıldızı, kıbleye dönen kimsenin tam karşısında olur ki, bunu da bilmesi lâzımdır. Memleketinde öğrenip bildiklerine yolda da itimad eder. Ancak uzun mesâfe alırsa, o zaman güneş, kutub, doğuş ve batışlarda yerlerini değiştirebilirler. O zamân bir kasabaya gittiğinde, anlayışlı bir kimseden

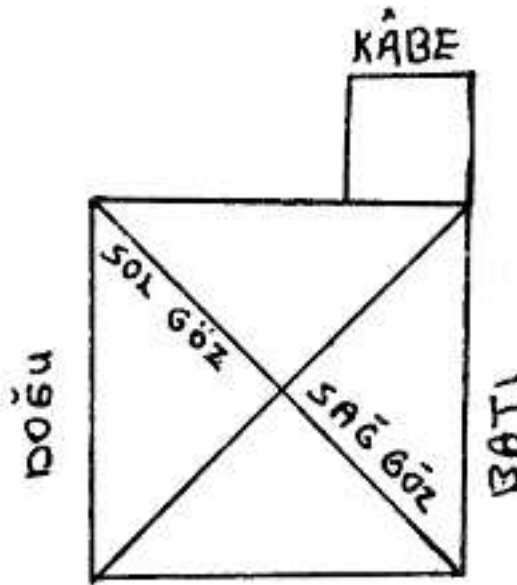
sorup öğrenmeli veyâ kasaba içerisinde aynı kendi memleketi gibi, kible ve vakitler bilindiği için, orada da memleketindeki usûlü tatbik etmeli ve kibleye dönerek güneşin ve kutub yıldızının bulunduğu yerleri, namâz vakitlerinde tesbît etmeli ve artık o kanâatine dayanmalıdır. Şâyet kibleden ayrıldığını ve başka istikaametlere yönelerek kılınmış olduğunu anlarsa, namâzını kazâ etmesi lâzımdır. Şâyet kible istikaametinden ayrılmamış, fakat aynı noktaya dek getirememişse, namâzını iâde etmez.

Aranan, Kâbe'nin yönü müdür, yoksa aynı mıdır? diye fıkıh âlimleri arasında ihtilâf vardır. Bâzıları burada müşkil vaziyete düşmüştür. Şöyle ki: Aranan, noktası noktasına Kâbe'ye yönelmektir dersek, uzak mesâfelerden harfiyyen denk getirmek mümkün değildir. Eğer o yöne yönelmek yeter dersek, mescid'de namâz kılıp Kâbe'den inhıraf eden kimsenin namâzı sahîh değildir ki, bu ittifaklıdır. Bu husûsta sözü fazla uzattılar. Bunun için önce tam Kâbe'ye yönelmekle, o istikaamete yönelmenin ne demek olduğunu bilmek lâzımdır. Tam mukaabele demek, iki kaşı arasından dosdoğru bir ip uzatsa doğru Kâbe'ye gider. İnhiraf ise, o ipin sağa veyâ sola sapması demektir. İşte aynen mukaabelenin şekli:

Yalnız Kâbe cihetine yönelmenin kifâyetine gelince, çizdikleri hat zâviyesi bakımından berâberlik aranmamakla berâber, Kâbe'ye doğru iki kaş arasından çıkan hattın çıkış noktalarının bir olması câiz ve kâfidir. Ancak çıkan hatlar, muâyyen bir noktaya vardığı zaman, birleşirler. Eğer bu hat, istikaametindeki sağında veyâ solunda bulunan diğer noktalara uzansa, zâviyelerin biri daha dar olurdu ve gözün

karşısında olmaktan çıkardı, fakat cihet karşılığından ayrılmazdı. Cihet mukabelesinde çizdiğimiz hat gibi... Eğer Kâbe o hattın bir tarafında farzedilseydi, o istikaamette duran kimse, tam Kâbe'nin aynına değil fakat istikaametine yönelmiş olurdu. Bu cihetin haddi iki hat arasındır. Meselâ. bir cihete yönelen kimse bu iki hattın iki gözden çıkıp uçlarının bir zâviye-i kaaimede kafanın içerisinde birleştiklerini sanır. Gözlerden çıkan iki hat arasında kalan boşluk, cihette dâhildir. Bu iki hat arasındaki açı, uzunluğu ve Kâbe'ye uzaklığı nisbetinde çoğalır. Bunun da şekli şöyledir:

Aynen Kâbe'ye yönelmekle, Kâbe cihetine yönelmenin ne demek olduğu anlaşıldıktan sonra, derim ki: Fetvâda bizim için sahîh olan, Kâbe'yi görebiliyorsa, Kâbe'nin aynine yönelmektir; göremeyip delile muhtâç ise, Kâbe cihetine yönelmesi kâfidir.

Kâbe görülürken tam ona yönelmenin lüzûmu ittifaklıdır. Görülmediği zamân, o tarafa yönelmenin kifâyet edeceğine Kitâb, Sünnet ve Ashâb'ın hareketi delâlet etmektedir.

Kitâbdan delil:

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

«Nerde olursanız, yönünüzü o tarafa çeviriniz.» (2 - Bakara: 150). Kâbe tarafına dönen kimse için, o tarafa döndü, denir.

Sünnetten delil: Resûl-i Ekrem Ashâb'a hitâben:

مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْمَشْرِقِ قِبْلَةٌ

«Şark ile garb arası kıbledir.» (914) buyurdu.

Batı, Medinelilerin sağı, doğu da soludur. Resûl-i Ekrem bu ikisinin arasını kible kabûl etmiştir. Halbuki Kâbe'nin mesahası doğusuna ve batısına istiâp edecek büyüklükte değildir. Ancak o cihetiyle kaplamış olur. Bu hadis, Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'tan da rivâyet edilmiştir.

Ashâb'ın işine gelince: Kuba halkı mescidlerinden Mescid-i Aksâ'ya doğru namâz kılarken, bir zât geldi ve kıblenin Kâbe'ye döndüğünü haber verdi. Onlar da hemen arkaya dönerek kible hakkında ince tedkikat yapmadan namâzlarını kıldılar ve bunlara kibleyi iyice araştırmadıkları için kimse bir şey demedi. Hattâ bu mescide «İki kibleli mescid» de dediler (915). Şüphesiz Medine'den tam Kâbe'yi gözönüne almak mümkün değildir. Bu, büyük hendesi hesaplar ister. Namâz kılarken hemen yönü bulamazlardı. Hattâ kıldıkları namâzın ikindi veyâ yatsı namâza olması ihtimâli de vardı. Gece karanlığında ve namâz esnâsında tam Kâbe'nin aynine dek getirmek elbette zordur. Yine başka bir delil de şudur: Onlar Mekke'nin civârında ve diğer memleketlerde mescidler inşa ederler ve kıblenin tâyini için mühendise lüzûm göstermezlerdi. Kıyasdan delili: Her memlekette mescidler inşa etmek ve Kâbe'ye yönelmek ihtiyâcı varken ve tam Kâbe'ye yönelebilmek hendesi hesaplara muhtâç iken, şeri'âtımız hendese ile uğraşmağı emretmemiş, belki lüzûmsuz incelikler ile (herkesin) uğraşmasını bile men'etmiştir. Daha nasıl her yerde Kâbe'ye yönelmek farz olsun? Şüphesiz zarûret sebebiyle o tarafa yönelmek kifâyet eder.

Bunları dörde hasrettiğimizizin deliline gelince; o da Resûl-i Ekrem'in kazâ-i hâcet hakkında irâd buyurduğu şu hadistir:

لَا تَسْقِلُوا بِهَا الْقِبْلَةَ وَلَا تَسْذِرُوا هَا وَلَكِنْ سَرِقُوا وَغَرِبُوا

«Kazâ-i hâcette kibleye dönmeyin, arkanızı da kibleye çevirmeyin»

(914) Tirmizi rivâyet etti ve sahihtir. dedi. İbn Mâce de Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(915) Asıl «İki Kibleli Mescid», Resûl-i Ekrem'in ikindi namâzının iki rek'atini henüz kıldırması ki, Cebrâil'in kıblenin Kâbe'ye döndüğünü haber vermesi ile, Resûl-i Ekrem'in hemen oluk tarafına dönerek, erkekler kadınların, kadınlar da erkeklerin yerini almak sûretiyle, diğer iki rek'atı Kâbe'ye doğru tamâmladıkları «BENİ SELEME» mescididir.

yin, doğuya veyâ batıya dönünüz.» (916). Bu hadis, Medine-i Münevvere'de irâd edilmiştir. Kâbe'ye yönelince şark soluna, garb sağına gelir. Bunların hepsi dört cihet yapar. Artık hiç kimse cihetlerin altı, yedi veyâ on olmasını düşünmez. Zâten olsa bile diğerlerinin hükmü nedir? İtikad nokta-i nazarında bunlar, insanın yaratılışına göre ayarlanır. İnsanın, sağ, sol, ön ve ard olmak üzere dört yönü vardır. İşte insâna nisbetle (ana) yön dördtür. Şerî'ât da bu esâslar üzerinde kurulur. Anlaşıldı ki aranan (hâricde olanlar için) kible cihetine yönelmektir. Onu ictihad ile bulmak kolaylaşır ve bununla kiblenin delili bilinmiş olur.

Kâbe'nin aynına denk getirmek ise, bu, uzun boylu bir işdir. Mese-lâ, Kâbenin Ekvator'a nisbetle enlem ve boylamlarını bilmek ve bu hesapları, bunlar arasındaki farkları, sonra namâz kılanın yerini tesbit etmek ve sonra da bunları karşılaştırmak iktizâ eder. Bu ise bir çok âlet ve vâsıtalar ister, şerî'ât bu gibi şeyler üzerine kurulmaz. Anlaşıldı ki kibleyi bulmak için zeval vâktinde şark ile garbı, ikindide güneşin mevkiini bilmek kifâyet eder ve bu kadarını bilmekle vâcib yerini bulmuş olur.

Şâyet, bu kadarını da öğrenmeden seyahate çıkan yolcu günâhkâr olur mu? dersen:

Derim ki: Eğer mâmûreler arasında gidiyor, gittiği yerlerde kibleyi gösteren mihrâblar mevcûd veyâ bu ilmi anlayan bir kimse yanında olup lüzûmunda ondan sormak mümkün ise, günâhkâr olmaz. Bunların hiçbiri yoksa, o zamân günâhkâr olur. Çünkü o, namâz kılacak, bunun için kibleyi bulmak mecbûriyeti var. Teyemmüm mes'eleleri gibi, bunları da öğrenmesi lâzımdır. Şâyet, bu bilgiyi öğrenmiş fakat hava kapalı veyâ öğrenmeden yola çıkmış ve bir bilen de yoksa, o zamân istediği gibi namâzını kılar fakat isâbet etse de sonunda bu namâzları kazâ eder (917).

Gözleri görmeyenler, yanlarında bulunan kimseleri taklid ederler. Şüphesiz —varsa— anlayıp bilen taklid etmeleri lâzımdır. Şâyet kible belli ise, hazerde ve seferde her âdil olan kimsenin sözüne itimad edilir. Kôr ve câhillerin, kibleyi bilecek bir kimsenin bulunmadı-

(916) Buhâri ile Müslim. Ebû Eyyûb'dan rivâyet etmişlerdir.

(917) Hanefi mezhebine göre: Kibleyi bilmediği bir muhitte — varsa — bir bilen sorar. Bilen yoksa, kendi kendine araştırır ve bir tarafa kanâat geirdikten sonra o tarafa kılar. Şâyet araştırmadan ve sormadan kılarsa, isâbet etse de namâzı iâde eder. Araştırdıktan sonra isâbet etmese de, kıldığı namâzı iâde etmez, hattâ dört rek'ath bir namâzın birinci rek'atini kanâatine göre bir tarafa, ikinci rek'atte — kanâati değişirse — değiştiği tarafa, üçüncü ve dördüncüyü de kanâatine göre, ayrı ayrı taraflara dönüp kılsa, yine namâzı sahihtir. Yalnız kanâatine uyacaktır.

ğı bir kâafile ile seyahat etmeleri uygun değildir. Nitekim âlimi bulunmayan bir memlekette bir câhilin ikaameti uygun olmadığı gibi... Hattâ bir memlekette fâsik bir fakih olsa da orada durmak doğru değildir. Bu gibi memleketlerden göç edip, muhtâç olduğu dini mes'eleleri kendisine öğretecek itimada şâyân bir âlimin bulunduğu yere gitmesi lâzımdır. Çünkü fetvânın kabûlünde, fetvâ veren kimsenin adâlet-i rol oynar. Fasikin fetvâsı makbûl değildir. Şâyet, görünüşü kapalı fakat fakih ise, fetvâsı ile amel edilir. Zirâ yolcu bir insan, müftülerin adâletinden söz açamaz. Şâyet, ipek giydiğini veyâ altun işlemeli eşerler üzerine bindiğini görürse, artık onun fıskı meydana çıkmış olduğundan, ona itimad etmez; başkasını arar. Yine bunun gibi, onu servetinin harâm olduğu gâlib olan sultânlar sofrasında görür veyâ bu gibi sultânlardan helâl veyâ harâm olduğunu incelemeyen hediyeler alırsa; bütün, bunlar, adâlete mâni olan fısk alâmetleridir. Artık onun fetvâ, rivâyet ve şehâdetinin değeri kalmaz.

Beş vakit namâzın vakitlerine gelince: Bunları muhakkak bilmesi lâzımdır.

Öğle vakti: Zevâl ile girer. Güneşin ilk doğuşunda, her şeyin batıya doğru uzanan bir gölgesi vardır. Bu gölge zevâle kadar kısalmış, zevâlde doğu tarafına geçer ve güneş batıncaya kadar doğuya doğru uzar. Yolcu, ya kendisi bir yere dikilir veyâhut düz bir ağaç parçasını bir yere diker ve gölgenin baş tarafını işâretler; bir müddet sonra bakâr, şâyet gölge uzuyorsa öğle vakti girmemiştir. Bunu bilmekte tâkip edeceği yol, bulunduğu belde itimâd edilir müezzin ezânı okuduğu zamân, diktiği ağacın gölgesine bakmaktır. Meselâ, gölgenin doğuya doğru kendi ayağı ile üç ayak olduğunu bulmuştur. Yolculukta da aynı usûlü tâkip eder. Gölge üç ayağı geçmeğe başlayınca, öğle vakti girmiştir, namâzını kılar.

İkinci vakti: Şâyet altıbuçuk ayak geçmişse, ikinci vakti girmiştir, ikindiye kılar. Zirâ her şeyin gölgesi takriben kendi ayağı ile altıbuçuk ayaktır. Sonra şâyet baharda yola çıkmışsa, yaza doğru gittikçe zevâlin gölgesi her gün biraz daha uzar. Kış ibtidâsında yola çıkmışsa, gittikçe her gün gölge biraz daha kısalmış. Zevâlin gölgesini en güzel şekilde bildiren «MİZÂN» dır. Yolcu, bunu yanında bulundurmalı ve her vakitteki gölgenin ihtilâfını bilmelidir (918).

(918) Hanefilere göre: Her şeyin gölgesi bir veyâ iki misline çıktığı zamân ikindi vakti girer. Fakat, bir misli uzadığı zamân, dediğimizde, öğlenin doğuya meyleden gölgesi de ayrı hesâb edilir, yâni o gölgeden sonra bir misli uzamakla ikindi vakti girmiş olur.

Akşam vakti: Bu da güneşin batması ile başlar fakat bâzan dağın arkasında güneş gizlenebilir. Bunun için batıya değil, doğuya bakmalıdır. Doğudaki karaltı bir mızrak boyu yerden yükselmişse, akşam vakti girmiştir.

Yatsı vakti: Bu da gökteki kızartının kaybolması ile başlar (919).

Sabâh vakti: Ufukta uzunlamasına kurt kuyruğu gibi karışık bir beyazlık görülür (buna «Fecr-i Kâzib» denir). Bununla sabah vakti girmez. Aradan bir zaman geçtikten sonra açık şekilde görülen ve ufku kaplayan bir beyazlık görülür. İşte sabâhın ilk vakti, bununla başlar.

Nitekim Resûl-i Ekrem, ellerini birbirine geçirerek:

بِإِسْرِ الصُّبْحِ هَكَذَا، وَجَمَعَ بَيْنَ كَفَيْهِ، وَإِنَّمَا الصُّبْحُ هَكَذَا هـ

«Böyle karışık ağartı belirlediği zamân sabâhın vakti girmez, belki (işâret parmaklarını bir bir üstüne koyup açarak) bu şekil beyazlık girdiği vakit girer.» (920) buyurdu. Bâzan ayın yirmi sekiz menziline de sabâhın girdiğine delil bulunabilirse de bu, gerçek değil, yaklaşık bir buluş olur. Asıl güvenilen, ufukta, enine doğru beyazlığın görülmesidir. Zirâ bâzı kimseler, sabâh vakti güneş doğmadan dört menzil evvel doğar zannederler ki, bu yanlıştır. Çünkü dört menzil evvel «Fecr-i Kâzib - yalancı sabâh» olur. Muhakkıkların anlattıkları güneşten iki menzil evvel, sabâh vaktinin girmiş olmasıdır. Bu da takribidir, buna da güvenilmez. Bâzı menziller meyilli olur, inhiraf eder ve doğuş zamânları kısalır. Bâzıları ise amûdî [dikey] olur ve doğuş zamânı uzar. Memleketler itibâriyle de bu vaziyet değişir ki, bunları izâh sözü çok uzatır. Bu menziller ile ancak sabâh vaktinin yaklaştığı bilinebilir, yoksa kat'i olarak sabâhın girdiği bilinemez.

Hülâsa olarak şunu deriz ki: Güneşin doğmasına dört menzil kaldığı zamân, yalancı sabâh [Subh-ı kâzib] olduğunu, iki menzile yakın bir zamân kaldığında da asıl sabâh [subh-ı sâdık] ın ilk vakti girdiği tahakkuk eder. Demek ki, bu iki sabâh arasında bir menzilenin 3/2 si nisbetinde şüpheli bir kısım kalmış oluyor. O da, beyazlığın henüz enine genişlemeden yeni çıkmağa başladığı vakittir. İşte o şüpheli vakitte

(919) Hanefilerde bu fikre kaail olanlar varsa da, aslolan, kırmızılıktan sonra gelen beyazlığın kaybolması ile yatsı vaktinin girmiş olmasıdır.

(920) İbn Mâce İbn Mes'ûd'dan sahih sened ile muhtasar olarak; Ahmed de, Talk b. Ali'den isnâd-ı hasen ile rivâyet etmişlerdir.

oruç tutacak kimse, yemeği kesmelidir. Vitir namâzı da bundan önce kılınmalıdır. Fakat bu şüphe müddeti kalkıncaya kadar sabâh namâzı kılınmamalı, kat'i olarak vakit girdikten sonra kılınmalıdır. Kat'i olarak, seherin son noktası ile sabâhın ilk noktasını tâyin etmek beşer kudreti dışındadır. Şüpheden kurtulmak için bir mühlet tâyini zarûridir. İtimâd, ancak açıkca görülüp bilinen şey'dir. O hâlde ancak ufukta enine doğru ağartının dağılmasıyla sabâhın ilk vakti girer.

İnsânların çoğu bu noktada şaşırır ve vaktinden önce namâzlarını kılmış olurlar. Tirmizî'nin «Câmi'i»nde, Talk b. Ali'ye isnâd ederek Resûl-i Ekrem'den yaptığı şu rivâyeti, buna delâlet etmektedir. Resûl-i Ekrem:.

كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا يَهَيِّبَنَّكَ السَّاطِعُ الْمُصْعِدُ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا
حَتَّى يَعْزِضَ لَكُمْ الْأَحْمَرُ

«Yiyiniz ve içiniz; uzunluğuna olan ağartı sizi alıkoymasın. Yiyiniz içiniz tâ enine doğru beyazlık görününceye kadar» (921).

Bu hadis, kızarıntıya riâyet bakımından açıktır. Ebû İsa bu bâbtaş öyle demiştir: «Adiyy b. Hâtem, Ebû Zer, Semure b. Cündüb, hadisin garib ve hasen olduğunu ve ilim erbâbına göre bununla amel edilebileceğini söylemişlerdir.»

İbn Abbâs (R.A.) şöyle buyurmuştur:

«Yiyiniz, içiniz ağartı boyuna oldukça». Sâhibü'l - Garîbeyn de «uzununa» demiştir. O hâlde itimâd, enine doğru ufku ağarmaya başladığı zamandır.

İşte misâfire namâz vakitlerini bilmek mecbûridir. Çünkü bâzan zahmet olmasın diye harekettten önce, bâzan da istirahat için uykudan önce namâz kılmak ister ve bu sûretle vaktinden önce kılmış olabilir. Şâyet, ilk vaktin fazîletinden vaz geçer, iniş biniş ve uykusuzluk külfetlerine katlanmağı göze alarak vaktin ortalarında namâz kılmak isterse, artık vakit ilmüne ihtiyâcı kalmaz. Çünkü müşkül olan, vaktin ilk cüz'ünü bulmaktır.

«Yolculuk Âdâbı Kitâbı» burada tamâm oldu.

(İhyâ - Cilt: 2 — Kitâb: 7'nin sonu)

(921) Hadisi, ayrıca Ebû Dâvud da rivâyet etmiştir.

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 2)

Rub'u'l - Âdât

SEKİZİNCİ KİTÂB

KİTABU ÂDÂBİ'S-SEMÂ' VE'L-VECD

SEMA' VE VECDİN ÂDÂBİ

(İKİ BÂBDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 nci BÂB: SEMÂ'IN MÜBÂHLİĞİ HAKKINDA ULEMÂNIN İHTİLÂFİ VE SEMÂ'IN HAKİKATI BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB: SEMÂ'IN USÛL VE ADÂBİ KALB VE ÂZALAR ÜZERİNDEKİ TE'SİRİ BEYÂNINDADIR.

SEMÂ' VE VECD'İN ÂDÂBI

Hamd, Allah'a mahsûstur. O Allah ki, dostlarının gönüllerini muhâbbet ateşi ile öyle dağladı, himmet ve rûhlarını O'na mülâkât ve O'nun cemâlini müşâhede ile kendisine öyle bağladı, göz ve basiretlerini kendi cemâlini düşünmeğe öyle hasretti ki; vuslat zevki ile hepsi sarhoş, azâmet ve celâlini düşünmekten hepsi hayran ve mest olup kâinatta Allah'tan başka bir şey görmez. Dünyâ ve Âhirette O'ndan başka bir şey hâtırlamaz oldular. Gözlerine bir sûret gözüktünce, gönülleri onu yaratana döndü. Kulaklarına bir ses gelince, gönülleri mahbûbalarını hâtırladı. Kendilerini râhatsız edici, üzücü veya neşelendirip tahrik edici güzel sesler duydukları zamân şikâyet ve üzüntülerini O'na yapar oldular. Dertlerini O'na arz eder, neş'elerini O'ndan bilir, hevesleri O'na, coşmaları O'nun için ve hareketleri O'nun rızâsı etrafında dönmek olur. Başka bir şeye kıymet vermez, O'ndan duyar ve O'nu dinlerler. Göz ve kulakları başkasına kapanmıştır. İşte Allahu Teâlâ'nın iyi kulları arasından seçip kendisine husûsi dost edindiği kimseler de bunlardır.

Salât ve selâm, Peygamber olarak gönderdiği Muhammed Aleyhisselâm'a ve Hakkın imâmları ve koruyucusu olan Âl ve Ashâbı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki: Gönüller, sırların hazineleri ve cevherlerin mâdenleridir. Demir ile taştâ, ateşin saklandığı, toprak altında suların gizlendiği gibi, gönüllerde de cevherler gizlidir. Demirin taşa vurması ile ateşin meydana çıkması gibi bu gizli sırları açığa çıkarmak ve bu derinliğe yol bulmak da ancak semâ' çakmağını çakmakla mümkündür. İnsâna zevk veren âhenkli nâğmeler, gönüllerde saklı olan güzellik veya çirkinlikleri açığa çıkarır. Her bardak içinde olanı gös-

terdiği gibi, semâ' hâlinde de kişinin içinde ne var ise dışına o çıkar. Semâ [Mûsiki] kalbin gerçek mihengi ve konuşan bir ayâdır. Semâ' kalbe ulaştınca, kalbde gâlib olan ne ise, onu harekete geçirir. Vaktaki gönüller, tabiatleri icâbı duyduklarına itâat edip, gizlediklerini açığa çıkarır, iyilik veya kötülüklerini ortaya koyar oldular; bu vaziyet karşısında, semâ' ve vecd'i açıklayarak, onlardaki fayda ve âfetleri, bunlarda müstehab olan âdâb ve hey'etleri ve bunlar hakkındaki ulemânın «günâhtır» veya «mübâhtır» gibi sözlerini izâh etmemiz farz olmuştur. İşte biz de bunları iki bâbta anlatacağız.

BİRİNCİ BÂB

SEMÂ'IN MÜBÂHLİĞİ HAKKINDA ULEMÂNIN İHTİLÂFI VE SEMÂ'IN HAKİKATI BEYÂNINDADIR

Semâ'ın [Mûsikî] Helâl veyâ Harâm Olduğuna Dâir Ulemâ ve Mutasavviflerin Sözleri:

Bilmiş ol ki: «Semâ'» yâni mûsikî bir başlangıçtır. Kalbde «Vecd» yâni duyurma hâli doğurur. Bu vecd ve duygu, bedeni harekete geçirir. Bu hareket muvâzenesiz bir sarsıntı ise buna ızdırap [deprenmek] denir. Muvâzeneli ve intizâmlı olursa buna tasfîk [elleri birbirine çarpmak] ve raks yâni bütün a'za ile hareket edip sallanmak ve oynamak denir.

BİRİNCİ DERECE

Önce birinci derecede olan «Semâ'»ı ele alalım, onun hükmünü anlatalım ve mezhep imâmlarının bunun hakkındaki sözlerini anlatalım. Sonra mübâh olduğuna dâir delilleri açıklayalım ve «harâmdır» diyenlere gereken cevâplarını verelim.

Semâ' Hakkında Mezhep İmâmlarının sözleri:

Kadı Ebû't-Tayyib et-Taberî (922), Şâfiî, Mâlikî, Ebû Hanîfe, Süfyan ve ulemâdan bir cemâatten, harâm olduğuna dâir sözler rivâyet etmiştir. Şâfiî «Âdâbü'l-Kazâ» adlı kitabında şöyle der: «Tegannî bâtila benzeyen mekrûh bir oyundur. Buna fazla devâm eden ahmak-tır ve şehâdeti merdûttur, yâni kabûl edilmez». Kadı Ebû't-Tayyib diyor ki: «Mahremi olmayan kadından tegannî dinlemek, Şâfiîlere göre

(922) Şâfiî mezhebinin ileri gelenlerindendir. Hicrî 348 târihinde Taberistan'da doğmuş, yüz yaşını aşkın olarak 450'de ölmüştür.

hiçbir sûretle câiz değildir. Muganniyye, [Şarkı söyleyen, tegannî eden kadın] ister açıkta ister perde arkasında olsun, ister hür ve ister câriye bulunsun hepsi birdir». Yine Ebû't-Tayyib, Şâfiî'nin: «Bir kimse halkı başına toplayıp câriyesine şarkı söyletir ve onları dinletirse, bu kimse sefih, yâni akılsızdır ve şehâdeti makbûl değildir» dediğini naklediyor. Yine rivâyet olunduğuna göre, İmâm Şâfiî, herhangi bir şeyi diğerine dokundurup ses çıkarmağı da mekrûh tanır ve, bunu Kur'ân-ı Kerim'i dinlememek için zındıklar icâd etti, derdi. Yine İmâm Şâfiî, Nerd — tavlâ — ile eğlenmenin diğer çalgı âletleri ile eğlenmekten daha mekrûh olduğunu söylerdi. Yine İmâm Şâfiî, satranç ve benzeri eğlenceleri mekrûh görürüm; zîrâ oyun, mürüvvet ve diyânet sâhibi kimselerin işi değildir, derdi. (Şüphesiz bunlar, parasız eğlencelerdir). İmâm Mâlik, türkû ve şarkılardan nehyeder ve: «Bir kimse, bir câriye satın aldıktan sonra, şarkıcı olduğunu anlarsa, onu iâde etmeye hakkı vardır» derdi. İbrahim b. Sa'd'dan (923) başka bütün Medinelilerin görüşü de bu yoldadır.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanife de şarkı ve türküyü kerih görür ve türkû dinlemeyi günâh sayardı. Süfyân-ı Sevri, Hammad, İbrâhim, Şa'bi ve diğer Kûfe halkı da aynı görüşde idiler.

Bütün bu anlattıklarımızı Kadı Ebû't-Tayyib et-Taberî nakletmiştir. Buna karşı Ebû Tâlib-i Mekki «Kûtü'l-Kulûb» kitâbında birçok kimselerden «Semâ'nın yâni musikinin mübâh olduğunu» yazmış ve Ashâb'tan Abdullah b. Câfer, Abdullah b. Zübeyr, Muğire b. Şû'be, Muâviye ve daha başkalarının semâ' ettiklerini söylemiştir. Ve devâmlı Sahâbe ve Tâblin gibi birçok selef-i sâlihler şiir söylemiş, semâ' etmişler ve Mekke'de Hicaz halkı yılın en faziletli bayram günlerinde semâ' dinlemişlerdir ki, bu günler, zikir ile geçirilmeleri emredilen teşrîk günleri gibi sayılı günlerdir. Medineliler de Mekkeliler gibi bu güne kadar şiir dinlemektedirler. Hattâ Kadı Ebû Mervan'a (924) yetiştik. Onun da câriyeleri sofular için hazırladıkları şiirleri dinletirdi. Ata'nın da iki câriyesi tegannî eder ve dostları dinlerdi. Ebû'l-Hasan b. Sâlim'e:

— Cüneyd, Seriyü's-Sakatî ve Zû'n-nûn gibi zâtlar, ginayî dinlerken siz men'eder misiniz? diye sorduklarında, Ebû'l-Hasan:

— Benden çok üstün olan bu zâtlar dinledikten sonra ben ne diyebilirim, demiştir. Abdullah b. Câfer et-Tayyar da semâ' ederdi. An-

(923) Medinelî ve Kureysî olup. Bağdâd'a göç etmiştir. Sika'dandır. 108 Hicrîde doğmuş ve 158 Hicrî'de ölmüştür.

(924) Osmân b. Affan'ın torunlarından olup. Medine'de doğmuş ve Mekke'de ikamet etmiştir. Sika'dandır. Hicrî 241'de ölmüştür.

cak semâ'da oyun ve eğlenceyi kabûl etmezdi. Rivâyete göre Yahya b. Muaz şöyle demiştir:

«Üç şey kaybettik, bunların yokluğu bize zarardan başka bir şey getirmez. Birincisi, harâmdan korumak sûretiyle güzel yüz. İkincisi, diyâneti korumakla güzel söz ve güzel ses. Üçüncüsü de vefâkârlıkla samîmî arkadaşlıktır». Aynen bu ifâdeyi bâzı kitâblarda Hâris-i Muhâsibî'den de bulduk. Kemâl-i zühdi, dininde tevakkisi ve gayretiyle be-râber ifâdede «Semâ'» dinlemeğe cevaz vardır. Ebû Tâlib diyor ki: «İbn Mücâhid (925) semâ' olmayan dâvetlere icâbet etmezdi». Birçok-ları şöyle anlatıyor: «Bir dâvette toplanmışlık. Aramızda Ebû'l-Kasım Beğavi, Ebû Bekir b. Dâvud (926) ve İbn Mücâhid gibi zâtlar da bu-lunuyordu. Tâmm o sırada «Semâ'» hâzırlandı. İbn Mücâhid, İbn Ebû Dâvud'un semâ' etmesi için, İbn Bint-i Muni'i teşvik ediyordu. İbn-i Ebû Dâvud:

— Babam bana, Ahmed b. Hanbel'den rivâyetine göre, Ahmed b. Hanbel, semâ'ı kerih görürdü, ben de kerih görürüm, Ebû'l-Kasım İbn-i Bint-i Muni' de, dedim. Salih b. Ahmed (927) 'den bana rivâyetinde, o da İbn Hubbâze'nin şi'rine semâ' ederdî, dedi. Bunun üzerine İbn Mücâhid:

— İkinizin de rivâyetleri sizde kalsın, dedi ve Ebû Bekir'e döne-rek:

— Sen ne dersin, semâ' ve şiir harâm mıdır? diye sordu. Ebû Be-kir İbn Ebû Dâvud:

— Hayır, değildir, dedi. İbn Mücâhid:

— Sesi güzel ise söylemesi harâm olur mu? diye sordu. Ebû Bekir:

— Hayır, olmaz, dedi. İbn Mücâhid:

— Bunu şiir hâline sokar, bâzı yerlerini uzatır ve bâzı yerlerini kısaltırsa harâm olur mu? diye sorunca, Ebû Bekir:

— Ben bir Şeytân ile başa çıkamıyorum, iki Şeytân ile nasıl başa çıkabilirim, dedi.

Yine «Kûtü'l-Kulûb» sâhibi diyor ki: Ebû'l-Hasan el-Askalânî velilerden iken, kendisinden geçecek ve bihûş olacak derecede cemâ' ederdî. Hattâ bu husûsta bir kitâb yazdı ve semâ'ı inkâr edenleri o kitâbda reddetti. Bunun gibi daha birçokları da semâ'ı yasak edenle-rin aleyhinde yazılar yazdılar.

(925) Kelâmcıların şeyhi Abdullah b. Mücâhid olması muhtemeldir. Bağdâdî Ebû Bekir olmak ihtimâli de vardır. Sika'dan olup Hicrî 324'de ölmüştür.

(926) Hicrî 230'da Sicistan'da doğmuştur. Ezberinden otuzbin hadis rivâyet etmiş-tir. Hicrî 310'da ölmüştür.

(927) Anaçan dedesi Ahmed b. Manî'dir. Bağdâd'a göç etmiş ve sika'dandır. Hic-rî 160'da doğmuş, 244'de ölmüştür. Salih b. Ahmed'in künyesi Ebû'l-Fadl'dır.

Şeyhin birinden hikâye edildiğine göre diyor ki: Ebû'l - Abbâs: «Hızır Aleyhi's - selâm'ı gördüm ve:

— Hocalarımızın üzerinde ihtilâf ettiği bu semâ' hakkında sizin görüşünüz nedir? diye kendisinden sordum. Hızır Aleyhi's - selâm:

— O, öyle kaygan bir taşdır ki, onun üzerinde ancak âlimler ayak tutturabilir, dedi».

Mümsâd ed - Dînûrî (928) 'den hikâye olunduğuna göre diyor ki: Resûl-i Ekrem'i rüyâmda gördüm ve kendisine:

— Semâ'ı inkâr eder misiniz? diye sordum. Resûl-i Ekrem:

— Hayır, hiç bir şeyi reddetmem, yalnız onlara söyle, Kur'ân ile başlasın ve Kur'ân ile bitirsinler, buyurdu.

İlim ehlinden olan Tahîr b. Billâl-i Hemedânî el-Varak'dan hikâye edildiğine göre, şöyle anlatıyor: Cidde'de deniz kenarında bir câmi'de itikâfa girmiştim. Bir gün câmi'in bir kenarında bâzı kimselerin şiir söylediklerini gördüm ve bunu iyi bulmadım. Kendi kendime, Allah'ın evinde şiir söylüyorlar, dedim. O gece rüyâmda Resûl-i Ekrem'i aynı yerde yanında Ebû Bekir (R.A.) olduğu hâlde gördüm. Bir de baktım ki, Ebû Bekir (R.A.) şiir söylüyor. Resûl-i Ekrem de elini göğsüne koymuş, âdeta vecde gelmiş gibi dinliyordu. Kendi kendime, daha benim onlara diyecek ne hakkım var, işte Peygamber dinliyor, Ebû Bekir söylüyor, dedim. Tam o sırada Resûl-i Ekrem bana teveccüh ederek: «Bu, hakdır» buyurdu.

Cüneyd diyor: «Bu sofiye tâlfesine, üç yerde rahmet iner:

Birincisi: Yemek yerken; çünkü onlar tam ve ihtiyâç ânında ibâdete kuvvet olsun diye yemek yerler.

İkincisi: Müzâkere esnâsında; çünkü onlar ancak siddıkların makamlarından konuşurlar.

Üçüncüsü: «SEMÂ'» vaktinde; çünkü onlar vecd içinde «SEMÂ'» eder ve Hak'ka şehâdet ederler». Rivâyete göre İbn Cüreyc (928) «SEMÂ'» ya müsaade ederdi. Kendisine:

— Bu müsaadeniz Kıyâmet günü sevâbların arasında mı, yoksa günâhların arasında mı gelir? diye sormuşlar. O da:

— Ne sevâb, ne de günâhlar arasındadır; lağîv gibi bir şeydir, derdi. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

(928) Adı, Muhammed b. Hüseyin'dir. Künyesi Ebû Ali'dir. Cüneyd'den almıştır. 399 Hicri'de ölmüştür.

(929) Abdülmelik'in oğludur, Emevîlerdendir. İlimin beşiği sayılırdı. Hicri 150 târihinde ölmüştür.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

«Allahü Teâlâ yemindeki lâğivlerinizden dolayı sizleri muahaza etmez» (2 — Bakara: 225).

Buraya kadar anlattıklarımız, söylenen lâkırdılardır. «SEMÂ'» husûsunda bu gibi sözleri tâklidden gerçeği bulmak isteyenler, bu delilleri inceledikte, delillerin muâraza ettiğini görür ve hangisi ile amel edeceğini şaşırır. Bâzan kendi arzûsu ile bir tarafa meyleder ki, hepsi kusûr olur. Lâyik olan hakkı, kendi yollarından aramak lâzımdır. Bu da şimdi anlattığımız gibi mahzûrlu veyâ mübâh olup olmadığı hakkında delilleri araştırmakla olur.

SEMÂ'IN MÜBÂH OLDUĞUNA DÂİR DELİLLER

Bilmiş ol ki: «SEMÂ'» harâmdır, demenin mânâsı, Allahü Teâlâ, bundan dolayı azâb eder, demektir. Bu ise, yalnız akıl ile değil, nakil ile bilinir. Dini hükümler ya Nass'a veyâhut Nass üzerine kurulan Kıyâsa bağlıdır. Nass'dan gâyemiz, Resûl-i Ekrem'in sözü veyâ işi ile sâbit olan hükümlerdir. Kıyâsdan gâyemiz de, Resûl-i Ekrem'in söz ve işinden anlaşılan mânâlardır. Şâyet bir hükümde Nass veyâ Nass'a dayanan Kıyâs olmazsa, artık buna harâm olarak hükmetmek bâtıldır. Bu iş, diğer mübâhlar gibi kalır. «SEMÂ'» ın harâm olduğuna dâir ne Nass var ne de Kıyâs. Harâm olduğuna meyledenlerin göstereceği delillere vereceğimiz cevâbda bunu açıklayacağız. Onların delillerine vereceğimiz cevâblar tamâm olunca, bu maksadı isbât için kâfi gelir. Fakat her şeyden önce biz deriz ki, Nass ile Kıyâs «SEMÂ'» ın ibâhatine delâlet eder.

Kıyâs: Tegannide birkaç mânâ toplanmıştır. Bunları teker teker ele alacağız ve sonra da hepsinden bahsedeceğiz. Tegannide mânâsı anlaşılan vezinli güzel söz vardır. Kalbi tahrik eden güzel bir sesdir. Güzel, vezinli olur, vezinsiz olur. Vezinli olanın ya mânâsı anlaşılır, şirler gibi, veyâ mânâsı anlaşılmaz; hayvânât ve cansızların sesi gibi...

Ses güzel olduğu için, o u dinlemenin harâm olduğunu söylemek doğru değildir; belki Nass ve Kıyâs ile helâldir.

Kıyâs ile helâl olduğuna gellince; güzel ses, işitme hassasının kendine mahsûs anlayışıyle zevkini sağlar. İnsânın akli ve beş hâssesi vardır. Her hâssenin kendine has bir anlayışı vardır. Her hâsse, kendi

anlayışına göre zevk alır. Gözün zevki güzel yeşilliklerde, akarsular ve güzel yüzleri görmesindedir.

Hülâsa, bütün çirkin şeyler karşılığındaki güzel şeylerden göz zevk alır. Koku hâssesi de bütün kötü kokular karşısında ne kadar güzel kokular varsa, hepsinden zevk alır. 'Tad alma hâssesi; ne kadar yağlı, tatlı, mayhoş şeyler varsa, onlardan zevk alır. Ekşi, acı ve kekremesi şeylerden hoşlanmaz. Ellemek; yumuşaklık, nezâket, kaypaklık hâlinde zevk alır ki, bu da katılık ve sertlik karşılığıdır. Akıl da cehâlet ve gabâvetin karşılığı olan zekâ, anlayış ve ilmin zevkini duyar. Bunun gibi, kulak ile duyulan sesler; zevk veren bülbül ve çalgı sesleri, zevk vermeyen eşek ve benzerlerinin sesleri olmak üzere ikiye ayrılır. Diğer hâsselerin zevkli taraflarında günâh yok da, kulağın kasdi neresinde? İşitmek hâssesi ile diğer hâsseler arasında ne fark vardır?

Nass'a gelince: Allahü Teâlâ'nın, güzel ses vermesiyle insânları minnet altına alması, onun dinlenebilmesine delildir. Nitekim âyet-i celîle'de:

يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ

«Yaratışta dilediğini artırır» (35 — Fatır: 1) buyurulmuştur. Denildi ki, âyetteki «Ziyade» den murad, güzel sesdir. Resûl-i Ekrem de şöyle buyurmuştur:

مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِيًّا إِلَّا أَحْسَنَ الصَّوْتِ

«Allahü Teâlâ gönderdiği her Peygamberi güzel sesli göndermiştir» (930). Diğer hadîsde de şöyle buyurmuştur:

لَا أَشَدُّ أَدْنًا لِلرَّجُلِ الْحَسَنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ مِنْ صَاحِبِ الْقَيْنَةِ لَقَيْنَةٍ

«Allahü Teâlâ, Kur'an'ı güzel ses ile okuyan kimseyi, şarkıcı bir câriyeyi, sâhibinin dinlemesinden daha dikkat ve zevk ile dinler» (931). Hadîs-i şerif'te, Dâvud Aleyhisselâm'ı övme makamında: «Kendi kendine ağlamasında ve Zebûr okuyuşunda öyle güzel sese mâlik idi ki, ins, cin, vahşi hayvânlar ve kuşlar sesini dinlemek için başına toplanırlardı. Zamân gelirdi, güzel sesinin te'siri altında dört yüz kişinin

(930) Tirmizî «Şemâil» inde Katade'den rivâyet etmiştir.

(931) Tilâvetü'l - Kur'an Kitâbında geçmiştir.

can verdiği olurdu» şeklinde bir kısım vardır. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi methetmek üzere, Resûl-i Ekrem:

لَقَدْ أَوْتِيَ مِزْمَارًا مِنْ مِزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ

«Ebû Mûsâ'ya, Âl-i Dâvud'un mizmarından, yâni güzel sesinden verilmiştir» (932) buyurdu. Allahü Teâlâ'nın:

إِنَّ أَكْرَأَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

«Seslerin en çirkini merkep sesidir» (31 — Lokman: 19) buyurmasından, güzel sesi övmenin mânâsı anlaşılır, mefhûmu ile buna delâlet vardır.

Şâyet, evet güzel ses dinlenir ama Kur'ân okumak şartı ile, dersin, o zamân bülbül'ün de sesini dinlememek iktizâ ederdi. Çünkü o, Kur'ân okumaz. Mânâsız bir ses dinlemek câiz olunca, sahîh mânâları ve hikmetle dolu olan sözleri dinlemek, neden câiz olmasın? «Şiirin bâzısı hikmettir» buyurulmuştur. Bu anlattığımız, sesin güzelliği bakımından bir görüştür.

İKİNCİ DERECE

İkinci derece: Vezinli olan güzel sese bakıştır. Sözün vezinli olması, güzel sesden de ayrı bir şeydir. Nice güzel sesler var ki, vezin ve kafiye ile alâkaları yoktur. Nice de vezin ve kafiyeeye uygun sesler var ki, güzel değillerdir. Mahreçleri bakımından güzel sesler üç kısma ayrılır:

Cansızlardan çıkan sesler: Düdük, davul ve benzeri çalgılardan çıkan sesler gibi. Bu sesler, ya bir canlının boğazından çıkar. O canlı ya insân olur, ya hayvân. Bülbül, kumru, tûti ve benzeri kuşların sesleri hem güzel, hem de kafiye ve vezin bakımından uygundur. Onun için bunların sesinden zevk alınır. Seslerde aslolan, canlıların hançereleridir. Çalgılar, canlıların seslerine göre ayarlanmışlardır. San'at, hilkate benzetilmiştir. Zâten bütün san'atkârlar yaptıkları san'at eserlerini, Allahü Teâlâ'nın yarattığı bir esere bakarak icad ederler. San'atlar, hilkatten öğrenilir ve ona uyarlar. Bu husûsu açıklarsak, söz

çok uzar. Bu sesleri dinlemenin harâm olması cidden muhâldir. Çünkü bunların hepsi güzel ve mevzûn sözlerdir. Bûlbûl ve diğer kuşların seslerini dinlemenin harâm olduğunu söyleyen bir kimse yoktur. Yakışan, bûlbûl sesi ile, âdemoğlunun kendi ihtiyârı ile diğer cisimlerden çıkan sesleri birbirine kıyâs etmek ve aralarında fark gözetmektir. İnsânın boğazından çıkması ile davul, def ve benzeri âletten çıkması arasında ne fark vardır? Yalnız zevk için değil de doğrudan doğruya dince yasak edilen oyunlar, telli ve nefesli çalgılar bu hükümden müstesnadır; onlar yasaktır. Zirâ bunlar, zevkleri yüzünden yasak edilseydi, hepsinin yasak edilmesi iktizâ ederdi. Fakat şarap, yasak edilince, insânlar o kadar ileri gitti ki, şarap küplerini de kırmağa kalkıştılar. Şarap harâm olunca, sarhoşların çaldıkları telli ve nefesli çalgılar da şarapdaki hükme uyularak yasak edilmiştir. Nitekim yabancı kadın ile bir arada bulunmanın harâm olması gibi. Çünkü yabancı kadın ile erkeğin bir arada bulunmaları zinânın mukaddimesidir. Bunun gibi, en mahrem yerine yakın olduğu için oyluklara bakmak da harâm edildi, neticede sarhoşluğa gideceği için sarhoşluk vermeyen içkinin azı da harâm edilmiştir. Her harâmın etrâfında dolaşabilecek bir harîmi vardır. Harâmlığın hükmü, o harîmi de içine alır ve harâmın etrâfına yaklaşmak da harâm olur. Çünkü ancak bu sâyede harâmdan korunulur... Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنْ لِكُلِّ مَلِكٍ جَمِيٌّ وَإِنْ جَمِيَ اللَّهُ تَحَارُمُهُ

«Her pâdişahın bir korusu, yasak ettiği bölgesi vardır. Allahü Teâlâ'nın yasak bölgesi de, harâm ettiği şeylerdir» (933). Bu gibi çalgıların şaraba uyularak yasak edilmeleri üç sebeptendir:

Birincisi: Zâten içki ile çalınması mu'tad olan çalgılar, insânı içkiye teşvik eder. Çünkü bu gibi zevkler çalgı ile başlar, içkide kemâlini bulur.

İkincisi: Çalgı, yakın bir geçmişte şarab içmiş olanın içmesini hâtırlattığı için yasaktır. Çünkü bu gibi çalgılar çalınınca hemen içki hâtırlanır. İçki hâtırlanınca gönül ona meyleder. Bu temâyül kuvvet bulunca içki de içilir. Zâten bu sebepten ziftli sırlı kablarda ve diğer çamurdan yapılmış kadehlerde, yâni şarab için kullanılan kablarda hurma şerbeti içmek de yasak edilmiştir. Çünkü bunlar gözönünde bulundurulursa eski günler, yâni içki içilen günler hâtırlanır ve hâtı-

ralarda yaşar. Şüphesiz bunları görmekten bir zevk alınmaz, ancak eskiyi hatırlattığı için, yasak edilmiş şeylerdir (934). Demek ki, bu bardakların yasak edilmesi zevk alındığı için değil, içkiyi hatırlattığı içindir. Şâyet, «SEMÂ'» eden, içkiyi hatırlarsa, bu yüzden ona da «SEMÂ'» harâm olur.

Üçüncüsü: Onların başında toplanmaktır. Çalgıların başında toplanmak, kötü kimselerin âdetleri olduğundan, onlara benzemekten men'edilmiştir. Zirâ «Bir kavme benzemek isteyen kimse, onlardan sayılır». Hattâ bu sebepten, bid'atçiler sünneti işlemeğe kalkıştıkları vakit, onlara benzememek için, sünneti dahi terk etmekle hükmedebiliriz. Ve yine bu sebepten davul çalması da harâm olur. Şâyet o gibi kötülere benzemek olmasaydı, hacı ve gâziler için çalınan davul gibi olurdu ve bir mahzûru olmazdı. Yine bu sebepten deriz ki: Bir cemâat bir araya toplanıp, meclislerini süslese, içki âlet ve kadehlerini hazırlasa ve bunlara şerbetler doldurup aralarından bir sâki onlara dağıtsa, sâkiden bardağı alan, şarab ile alâkalı bir takım sözler söylese, yani içki âlemine benzetmek isteseler, mübâh olan bu şerbet, onlara harâm olur. Zirâ kendilerini kötü kimselere benzetmiş oluyorlar. İşte bu sebepten kötü kimselerin kaftan giydikleri, başlarının tepesinde saç bıraktıkları mütad olan yerlerde kaftan giymek ve bu şekilde saç bırakmaktan men'edilir. Ama Mâverâü'n-nehir'de Ceyhun'un ötesinde Exbek diyârında bunlarda bir mahzûr yoktur. Çünkü buralarda bu kıyâfet, iyi kimselerin de itiyâdıdır.

İşte bu sebeplerden ud [saz], sanc [zıl], rebâb [bir nev'i telli çalgı], berbed ve benzeri Irak çalgılarının hepsi yasak edilmiştir. Fakat bunlardan başka sarhoşların kullanmaları mütad olmayan ve sarhoşlukla alâkası bulunmayan, vezinli güzel ses çıkaran davul ve benzeri çalgılar yasak değildir. Çünkü bunlar çalınırken içki hâtırlanmadığı, ona teşvik edilmediği ve içkicilere benzetme olmadığı için, bunlar kuşların sesine benzetilerek, mübâh olarak kalmışlardır. Yasak olmanın illeti, yalnız zevk mes'elesi değildir. Hattâ içkiyi hatırlatan çalgılar zevk vermeyecek şekilde vezinsiz olsalar da, yine harâmdırlar. Kıyâs, helâllığında fesâd olmayan bütün tayyibâtın helâl olmasındadır. Nitekim âyet-i celîle'de:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ هـ

(934) Hanefîlerde, Resûl-i Ekrem sonradan bu yasağını kaldırmış ve hangi kabda olursa olsun şerbet içebilirsiniz, buyurmuştur. Bu hadisi Büreyde'den rivâyet etmiştir. Buna istinâden bu gibi bardaklarda şerbet içmekde beis yoktur

«De ki: Allahü Teâlâ'nın, kulları için çıkardığı zinetleri ve rızkın tayyibâtını, yâni temiz, helâl ve zevk veren kısımlarını kim harâm eder?» (7 — A'raf: 32). Bütün bu sesler, vezinli ve güzel ses olmaları bakımından harâm olmazlar, belki harâm kısmında anlatılacağı gibi, bâzı ârızalar sebebi ile harâm olurlar.

ÜÇÜNCÜ DERECE

Üçüncü derece: ise, vezinli olup, mânâsı anlaşılanlardır; şiir gibi. Bu, ancak insân hançeresinden çıkar. Bunun mübâh olması mutlakıtır. Çünkü bundan mevzûn olmaktan başka, üstelik söylenenin anlaşılması da vardır. Veznin harâm olmadığını anlattık. Anlaşıyor diye bir söz harâm olmaz. Vezinli güzel ses de harâm değildir. Bunlar teker teker harâm olmadıklarına göre, ikisi bir araya gelmekle neden harâm olsunlar? Evet, anlaşılan mânâyâ bakılır. Şayet kötü sözlerden meydana gelmişse; ister lâhn [nağme] ile okunsun, ister lâhinsiz okunsun, o, harâm olur.

Burada hak olan, İmâm Şâfiî'nin (Allah rahmet etsin) söylediğidir. İmâm diyor ki: «Şiir bir sözdür; güzeli güzel, çirkini çirkindir. Sessiz ve lâhinsiz şiir söylemek câiz olduğuna göre, seslisi ve lâhinlisi de câizdir. Çünkü mübâhların ferdleri bir araya toplanmakla harâm meydana gelmez, ancak ferdlerinde olmayan mahzûrlar, mecmûunda bulunursa, o zamân harâm olabilir. Halbuki burada öyle bir şey yoktur. Şiir söylemekten nasıl men'edilir ki, Resûl-i Ekrem'in huzûrunda bile şiir söylenmiş ve Resûl-i Ekrem:

إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ لِحِكْمَةٍ

«Bâzı şiirler aynı hikmettir» (935) buyurmuştur. Ve bizzât Hz. Âişe Lebid'in şu şiirini okumuştur:

«Himâyelerinde barınabilecek insânlar çekildi gitti de, kendileriyle yaşanılmıyacak uyuzlular arasında kaldım». Buhârî ile Müslim'de Hz. Âişe'den rivâyete göre: Resûl-i Ekrem Medîne'ye hicret ettiği zamân, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Bilâl zehirli sıtma hastalığına yakalandılar. Ben, babam ile Bilâl'a nasıl olduklarını sordum. Babam Ebû Bekir'i sıtma tuttuğu zamân:

«Herkes çoluk çocuğu arasında sabâhlar, fakat ölüm, kendisine

(935) Buhârî, Ubeyy b. Kâb'dan rivâyet etmiştir.

nâlinlerinin kayışından daha yakındır». Bilâl da sıtması kesildiği zaman yüksek sesle:

«Acaba bir daha Ezhar ve Celil otları arasında yatmak nasib olacak mı?»

Tüfeyl ve Şame tepelerini görecektir ve Mücene suyundan kana kana içecek miyim?» demişti. Yâni Mekke'nin hasretini çekiyorlardı.

Hiz. Âişe diyor ki: Vaziyeti Resûl-i Ekrem'e anlattım. Resûl-i Ekrem:

«Allah'ım, Mekke'yi sevdiğimiz gibi ve belki daha da fazla Medine'yi bize sevdire» buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem Mescid-i Nebevî'nin inşasında taş taşırken:

«Bu hamallık Hayber hamallığına benzemez, ondan çok hayırlı, iyi ve temizdir» şiirini okumuştur.

Yine diğer bir def'a şöyle buyurmuştur:

لَا هُمْرَ إِنَّ الْعَيْنَ عَيْنُ الْآخِرَةِ فَازْجِرِ الْأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَةَ

«Allah'ım, hayât, âhiret hayâtıdır. Muhâcir ve Ensar'a sen rahmet et» (936). Bu hadîsler, Buhârî ile Müslim'dedir. Yine Resûl-i Ekrem Hassan için Mescid'de bir minber hazırlattı. Hassan minbere çıkar ve ayakta Resûl-i Ekrem'i öven veya onu müdâfaa eden şiirler söylediler. Resûl-i Ekrem de:

إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ حَسَّانَ بِرُوحِ الْقُدُسِ مَا نَفَحَ أَوْ فَخَرَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

«Muhakkak ki, Allahü Teâlâ, Resûl'ünü övmek ve müdâfaa etmek husûsunda Hassan'ı Rûhu'l-Kuds ile takviye etmektedir» (937) buyurdu. Nâbîğa, şiirini söylediği zaman, yine Resûl-i Ekrem:

«Dişlerin dökülmesin» (938), diye kendisine duâ etmiştir. Yine Hiz. Âişe'nin anlattığına göre, Resûl-i Ekrem'in Ashâb'ı onun huzûrunda şiir söylerler ve Resûl-i Ekrem de gülümserdi (939). Amr b. eş-Şu-

(936) Birinci beyt Buhârî'de, ikinci beyt Buhârî ile Müslim'de, Enes'den rivâyet edilmiştir.

(937) Hadisi, Buhârî muallâk olarak; Ebû Dâvud, Tirmizî ve Hâkim muttasıl olarak Hiz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî ve Hâkim, sahîh olduğunu söylemişlerdir.

(938) Hüzeym b. Evs'den, Hâkim de rivâyet etmiştir.

(939) Müslim rivâyet etmiştir.

reyd'in babası Süveyd-i Sakaffi'den rivâyetinde, babası diyor ki: Resûl-i Ekrem'e Ümmi b. Ebû's-Salt'ın yüz kafiyeli şiirini okudum. Her beyti okudukça Resûl-i Ekrem: «Devâm et, nerede ise bu şiirleri ile müslûmân olacaktı» buyurdu. Enes'in (R.A.) rivâyetinde: Resûl-i Ekrem'in seyahatinde de şiirler söylenirdi. Encüşe kadınlara, Berâ b. Âzib de erkeklere şiir söylerdi. Resûl-i Ekrem Encüşe'ye:

بِالْجَنَّةِ رُوِيَكَ سَوَقًا بِالْقَوَائِرِ

«Ey Encüşe, bardakları kırmadan, yâni bardak gibi kolay kırılan ve gönlü yumuşak olan kadınları fazla incitmemek üzere şiirlerini söyle» (940) buyurmuştur.

Develerin peşinde böyle şiir ve beyitler söylemek Arab âdetlerinden olup, Resûl-i Ekrem ve Sahâbe devrinde mevcûd idi. Bu ise güzel ses ile mevzûn şarkılardan ibârettir. Bunu Sahâbe'den kimse inkâr etmediği gibi, bâzan zevk ve bâzan da develeri coşturup yürütmek için bunu aralardı. Artık vezinli, güzel sesli ve anlayışlı sözlerdir diye haram olması düşünülemez.

DÖRDÜNCÜ DERECE

Dördüncü derece: kalbi harekete geçirip, kalbe gâlib olan tarafı açığa çıkarması bakımından üzerinde durmaktır. Derim ki: Vezinli nâmelerin rûhlar ile münâsebetinde Allahü Teâlâ'nın bir sırrı vardır. Öyle ki, o nâmeler rûh üzerinde acayib te'sirler meydana getirir. Bâzı sesler, kalbi neş'elendirir; bâzıları mahzûn eder, bâzıları uyutur, bâzıları da güldürür ve hoplatır. Diğer bâzıları da söylenene uygun şekilde a'zaları hareket ettirir. Bunu şiirin mânâsı anlaşıldığına hamletmek doğru değildir. Çünkü bu, diğer çalgılarda da câridir. Hattâ denildi ki: Bahar ve yeşilliği üd ve evtâr'ı [keman] kendisini harekete geçirmeyen kimsenin mızacı bozuktur, tedâvisi imkânsız bir rûh hastasıdır. Baharın yeşilliği ve çalgı seslerinde bir mânâ olmadığı meydândadır. Bununla berâber beşikteki çocukta bile güzel sesin te'siri görülen bir gerçektir. Ağlamakta olan çocuğun kulağına giden güzel ses, kendisini susturur ve o sese doğru meyleder. Develer bile katı tabiatları ile, sürücülerinin na'melerine bayılır da ağır yük, kendilerine

(940) Ebû Dâvud et-Tayâlisî rivâyet etti. Buhârî ile Müslim Encüşe kıssasında ittifaak etmişlerdir.

hafif ve uzak mesâfe de yakın gelir. Çünkü bu sesden son derece zevk alırlar. Katı tabiatları ile deve dahî sırtındaki şarkıcının sesinden öyle müteessir olur ki, yükü kendisine hafif gelir, aldığı zevk sâyesinde uzak mesâfeler kendisine kısılır. Kendisini sarhoş ve mest edecek derecede bir zevk alır. Yol uzadığı vakit mahfeler altında kendilerine ağırlık ve yorgunluk gelir. Fakat deve sürücüsünün o na'mesini duydukları zamân, hemen boyunlarını o tarafa uzatır, kulakları na'meden aldığı bu zevk ile, o kadar mest olurlar ki, semeri ve yükü sırtında sallanmağa başlar. Bâzan na'meden aldığı bu zevk ile, o kadar mest olur ki, ağır yük altında bilmeyerek sür'atli hareketi ile ölüme sürüklenir, kendi kendini telef eder. Ebû Bekir Muhammed b. Dâvud ed-Dinûrî şöyle anlatıyor:

«Çölde Arab kabilelerinden bir kabileye uğradım. Zâtın biri beni çadırına alarak misâfir etti. Orada eli ayağı bağlı siyah bir köle ve çadırın etrâfında da yeni ölmüş develer gördüm. Bir deve de henüz ölmemiş bitkin bir vaziyette can çekişiyordu. Köle, bir fırsatını bularak bana:

— Sen misâfirsın, efendimin misâfire hürmeti sonsuzdur. Ne olur bir iltimâs et de beni kurtar, dedi. Akşam olunca ev sâhibi yemeği getirdi. Ben de:

— Kölenin ellerini çözmeden yemeğini yemem, dedim. Adam:

— Bu köle beni mahvetti. Benim bir kaç devem vardı, bunların sırtından geçinirdim. Develeri bu köleye verdim, o da onları yüklettikten sonra şarkı söylemeğe başladı. Sesi çok güzel olduğu için develeri mestetti ve üç günlük mesâfeyi bir günde aldı. Develerin yüklerini alınca, gördüğün gibi hiç biri yerinden kalkamadı ve hepsi öldü, dedi. Fakat mâdem ki siz kıymetli misâfirim olarak iltimâs ettiniz, ben de ellerini çözeyim dedi ve çözdü. Ben, adamın sesini merak ettim ve sesini duymak istedim. Sabâh olunca saka devesi ile su getirmesini ve şîr söylemesini efendisi emretti. Köle şîre başlayınca, deve yerinden sıçrayarak yularını kopardı ve ben de bayıldım düştüm. Gerçekten böyle güzel ses, ömrüme duymamıştım.»

Anlaşıyor ki, mûsikinin gönül üzerinde te'siri vardır. Bundan müteessir olmayan kimse, hasta ve hâlet-i rûhiyesi bozuktur. Bu adamın, kabalığı kuşlar, develer ve bütün hayvanlardan da fazladır. Çünkü bunların hepsi vezinli na'melerden müteessir olurlar. Nitekim kuşlar bile, güzel sesini dinlemek için Dâvud Aleyhisselâm'ın başı üstünde saf bağlarlardı. Binaenaleyh mûsikinin rûhlar üzerindeki te'siri mutlak sûrette onun mübâh veyâ harâm olmasına sebep teşkil etmez.

Ancak bu vaziyet ahvâl ve şahıslara göre değişik bir manzara arzeder ki, bu takdirde mûsikinin hükmü, kalbde olanın hükmüne tâbidir. Ebû Süleymân ed-Dârânî diyor ki: Mûsikî, kalbde olmayan bir şeyi kalbe koyamaz. Ancak kalbde olanı harekete geçirir. Secî, kafiye ve vezinli sözleri söylemek bâzı maksadlara gönülleri çevirmek bakımından bir kaç yerde âdettir. Bunlar da yedi yerdir:

Birincisi: Hacıların uğurlanışı esnâsında çalıp söylenenlerdir. Onlar önce kasabalarda davul, şâhin çalıp şiirler söyleyerek memleket-te dolaşırlar ki, bu mübâhtır. Zirâ bunların söyledikleri Kâbe, Makam, Hatim, Zemzem ve diğer mübârek makaamları öven ve Arab çölünü anlatan şiirlerdir. Bunlar insanları Kâbe'yi ziyârete teşvik eder ve insânların gönülleri teshîr ederler. İçerde bir aşk varsa onu ateşlendirirler; yoksa bir heves ve heyecan uyandırırılar. Hac, bir ibâdet ve ona teşvik, güzel bir hareket olduğuna göre, hangi vâsıta ile olursa olsun, ona teşviki sağlayan her şey makbûldür. Nasıl ki vâiz'e, sözlerini süsleyerek vezin hâline getirip yaldızlı cümleler kullanmak ve bu gibi cümlelerle haccın ehemmiyetini ve mükâfatını güzelce anlatıp, Hacca teşvik etmez câiz ise, başkalarını da bu husûsta manzûm şiir ve beyitler okumak sûretiyle Hacca teşvik etmek câizdir. Çünkü secî'li sözler, bir de vezin hâline gelirse te'siri daha da artar. Buna bir de güzel ses eklenirse, te'sir biraz daha çoğalmış olur. Hele buna davul, şâhin ve hareketler eklendi mi bu te'sir son haddine ulaşır. Kötülerin kullandığı nefesli ve telli çalgılar, bu işe katılmayınca, bütün bunların hepsi câizdir. Evet, Hacca çıkması câiz olmayan kimseyi, meselâ Hac farızasını ifa etmiş, tekrâr gitmek istiyor fakat anne ve babası izin vermiyor, bununı Hacca gitmesi harâmdır. İşte bu gibileri çekici sözler ve mûsikî ile Hacca teşvik etmek de harâmdır. Çünkü harâma teşvik de harâmdır. Yine yol emniyeti mevcûd değil ve yolda tehlike var ise, hacca teşvik câiz olmaz.

İkincisi: Hacılarda olduğu gibi, gâzilerin, insânları gazâyâ teşvik için yaptıkları da câizdir. Fakat onların şarkıları ve okunuş tarzları, hacıların şiir ve okunuş şekline ayrı olmalıdır. Zirâ harbe teşvik, korkakları cesârete getirmek, düşmânlara karşı onları harekete geçirmek, kahramanlığı övmek ve cihâd uğrunda mâl ve câna kıymet vermemek gibi şarkılar ve bu şarkıları aynı rûh içinde söylemekle mümkündür. Nitekim Mütenebbî şöyle diyor:

«Kılıçlar altında faziletler tamâmlanmazsa, artık zillet belirir.»
Yine:

«Korkaklar, korkaklığı akıllılık sanır, halbuki bu anlayış alçak tabiatların bir hilesidir.» demiştir.

İşte buna benzer korkaklığı yeren, şecaati öven marşlar ve şarkılar söylenmelidir. Vezin ve besteleri teşvik, yollarına göre değişir. Gazâ'nın mübâh olduğu yerlerde böylece gazâyâ teşvik mübâh, müstehâp olduğu yerlerde de mendûbtur, fakat bütün bu tahrikler harbe çıkabilecek vaziyette olanlara yapılmalıdır.

Üçüncüsü: Düşmân karşısında kahramanların kendilerini öven şiirleridir. Yâni bu şiirleri kendilerini harekete geçirmek, kuvvet almak ve harbe isteklenmek için söylerler. Burada insânın kendi kendini ululuk ve kahramanlıkla övmesi vardır. Bu da hafif ve güzel sesle söylenirse daha çok te'sir eder. Bu, mübâh olan her mûhârebede mübâh, mendûb olan her mûhârebede ise, mendûbtur. Fakat müslümânlarla, zimmîlerle ve şer'an mahzûrlu olan mûhârebelerde günâhtır. Çünkü yasaklara teşvik yasaktır. Böyle mûhârebe esnâsında kendisini övmek, Sahâbe'nin şecaatli sîmalarından nakledilmiştir. Hz. Ali, Hâlid ve benzerleri gibi. (Allah hepsinden râzı olsun). Bunun için deriz ki:

Harp esnâsında şâhîn [bir nevi çalgı âleti] çalınmamalıdır. Çünkü sesi, yumuşatıcı ve hüzün vericidir, cesâret bağlarını gevşetir, harp isteğini zayıflatır, çoluk çocuğu hâtırlatır ve harbe karşı tenbellik uyandırır. Kalbi yumuşatıcı bütün sesler de böyledir. Kalbi yumuşatıp mahzûn edecek sesler, kalbi galeyana getirip tahrik edecek seslerden ayrıdır. Harb esnâsında o gibi sesleri çıkaran kimse, orduyu harpten soğutacağı için, âsi olur. Ancak aslında yapılması yasak olan harbi sabote etmek için yapıyorsa, o zamân âsi olması şöyle dursun, belki itâat etmiş olur.

Dördüncüsü: Ölü için yapılan ağıt ve na'melerdir. Bunun te'siri, insânı coşturup ağlatmasında ve üzüntü içinde bırakmasındadır. Üzüntü ve hüzün, biri makbûl, diğeri mezmûm olmak üzere ikiye ayrılır. Kaybolan şeye üzülme, mezmûmdur. Zirâ Allahü Teâlâ:

لَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَتَكُمُوهُ

«Kaybettiğiniz şeye üzülmeyesiniz diye...» (57 — Hadîd : 23) buyurmuştur. Ölümlere mahzûn olmak da bu kabildendir. Çünkü buna üzülme, Allâhü Teâlâ'nın kazâsına küsmek ve telâfisi mümkün olmayan bir şey için boşuna üzülme, Bu husûstaki elem ve keder mezmûm olduğuna göre ağlamak sûretiyle buna tahrik etmek de mezmûmdur. Bunun için ağlamak, kat'î sûrette yasak edilmiştir.

Makbûl olan üzüntü, insânın dîni husûsunda işlediği günâhlara üzülmesidir. Bunlar için ağlaması, ağlamağa çalışması ve üzülmesi

makbûldür. Âdem Aleyhisselâm bunlar için ağlamıştır. Bu üzüntüyü tahrik etmek makbûldür. Zîrâ üzümlere tevbe eder ve günâhlarından sarf-ı nazar eyler. Bunun için Dâvud Aleyhisselâm'ın ağlaması da makbûl sayılmıştı. Zîrâ onun devâmlı üzüntü ve ağlaması hatâ ve zelleleri sebebiyle idi. Dâvud Aleyhisselâm ağlar, ağlatır, mahzûn olur ve o dereceye kadar mahzûn ettirirdi ki onun ağlaması sebebiyle meclisinden cenâzeler kalkardı. Yâni ağlayıp ağlatmasına dayanamıyarak ölenler olurdu. O, ağlamasını hem söz, hem de ses ile yapardı. Bu makbûldür. Çünkü iyiliğe götürüyor. İyiliğe götüren her şey makbûldür. Bunun için vaiz'e, kürsülerden güzel ses ile, tahrik edici, hüzün verip kalbi yumuşatıcı şiirler okumak, yasak değildir. Ağlaması ve ağlamağa çalışması ve bu sûretle cemâati ağlatması da yasak değildir.

Beşincisi: Neş'eli zamânlarda neş'eyi arttırmak için mûsiki çalmaktır. Şâyet bu sevinç, mübâh bir şey için ise, ona teşvik de mübâhtır. Bayram ve doğum günlerinde, sünnetlerde, hâfız cemiyetlerinde, düğünlerde ve gurbetten gelen için söylenen şarkı ve mûsikiler gibi. Neş'eyi açıklamak için bütün bunlar mübâhtır. Çünkü bâzı lâhinler [nağme], besteler, neş'e ve sevinci arttırır. Bu hâller de sevinç ve neş'e hâlleridir. O hâlde böyle günlerde neş'eyi arttıran şey de mübâhtır. Resûl-i Ekrem'in Mekke-i Mükerrreme'den Medîne-i Münevvere'ye hicret buyurduklarında kadınların dam başlarında def ve sesle şiirler söyleyerek neş'elerini arttırmaları buna delâlet eder (941). Kadınların söyledikleri şiirler:

طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا ۝ مِنْ نَيْكَاتِ الْوَدَاعِ ۝
وَجَبَّ السُّكْرُ عَلَيْنَا ۝ مَا دَعَا إِلَهُ دَاعٍ ۝

«Ay bize seniyyetü'l-vedâ tarafından doğdu. Allah'a dâvet eden bulundukca, bize de şükretmek vâcibtir.»

Kadınların bu hareketi, Resûl-i Ekrem'in gelmesinden doğan sevinç ve heyecanı açıklamaktır. Bu sevinç, makbûl bir sevinçtir. Bunu, şiir, na'me ve raks ile açıklamak da makbûldür. Raks ahkâmında açıklanacağı gibi, Sahâbe'den bir cemâatin, bir sevinçten dolayı tek ayak üzerine kalktıkları da rivâyet edilmiştir. Gelen her misâfir ve mübâh olan her sevinç için bu câizdir. Buhârî ile Müslim'de Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyet edilen şu vak'a da buna delâlet etmektedir. Hz. Âişe diyor ki:

(941) Bu rivâyet, Beyhaki'nin «Delâilü'n-Nübüvve» de Hz. Âişe'den rivâyetidir.

«Resûl-i Ekrem, ridâsını bana örttü ve Mescid'de Habeşîlerin kalkan oyunlarını seyrediyordum, o dereceye kadar ki, artık usanmıştım. Oyun seyretmeğe hevesli genç bir kızın dahi usanmasından, bu oyunu seyretmenin ne kadar uzadığını takdir edersiniz.»

Yine Buhârî ile Müslim'de Hz. Âişe'den rivâyete göre: Mina'da bayram günlerinde yanında iki kız def çalıp şîirler söylerken Hz. Ebû Bekir yanlarına girdi. Resûl-i Ekrem de ridâsını başına almış yaslanıyordu. Ebû Bekir onları kovdu. Resûl-i Ekrem yüzünü açarak:

دَغَمَايَا أَبَا بَكْرٍ فَإِنَّهَا أَيَّامُ عِيدٍ هـ

«Ya Eba Bekir, onları bırak, bayram günleridir.» (942) buyurdu. Yine Hz. Âişe diyor ki:

«Resûl-i Ekrem beni ridâsı ile örttü ve ben mescid'de kalkan oynayan Habeşîleri seyrediyordum. Tam bu sırada Hz. Ömer gelerek onları menedince, Resûl-i Ekrem:

أَمِنَّا بِبَنِي أَرْفِدَةَ هـ

«Emin olduk, ey Erfide oğulları.» (943) buyurdu».

Amr b. Hâris'in İbn Şihab'dan rivâyetinde, şarkı söyleyip sallandıkları da vardır. Ebû Tahîr'in İbn Vehb'den rivâyetinde:

«Vallahi Resûl-i Ekrem onun kapusu önünde bakıyor ve Habeşîler harbelerle Mescid-i Resûl'de oynuyorlardı. Onları seyredebilmem için, Resûl-i Ekrem beni ridâsı ile örtüyordu. Sonra ben dönmek istediğimde benim için Resûl-i Ekrem de kalktı».

Yine Hz. Âişe'den rivâyete göre, Hz. Âişe diyor ki:

«Resûl-i Ekrem'in yanında iken oyuncak bebeklerle oynardım. Emsâllerim ve dostlarım, oynamak için bana geldiklerinde Resûl-i Ekrem'den çekinirlerdi fakat Resûl-i Ekrem, bana geldikleri için sevinirdi». Diğer bir rivâyette:

«Bir gün Resûl-i Ekrem bana:

— Bunlar (oyuncaklar) nedir? diye sordu. Ben:

— Bunlar benim kız çocuklarımdır, dedim. Resûl-i Ekrem:

— Şu ortalarındaki nedir? diye sordu. Ben:

(942) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(943) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

— O da attır, dedim. Resûl-i Ekrem:

— Şu üzerlerinde takılı olan nedir? diye sordu. Ben:

— Kanatlarıdır, dedim. Resûl-i Ekrem:

— İki kanatlı at olur mu? dedi. Ben:

— Duymadın mı? Dâvûd oğlu Süleymân Aleyhisselâm'ın kanatlı atları vardı, dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem dişleri görülecek şekilde gülümsedi.» (944).

Biz (Şafii) lere göre hadisdeki oyuncaklar, çocukların, saksı, toprak ve bez parçalarından yarım yamalak yaptıkları oyuncaklar mânâsındadır. Nitekim diğer rivâyetlerde, at'ın bezlerden iki kanadı vardı, şeklindedir. Yine Hz. Âlşe diyor ki:

«Buas gününün şiirlerini terennüm eden iki küçük kız yanımda iken Resûl-i Ekrem geldi ve ridâsını başına çekerek yatağına yaslandı, yüzünü de arkaya çevirdi. Bu sırada babam Ebû Bekir gelerek: «Resûl-i Ekrem'in huzûrunda bu şeytan çalgıları nedir?» diye beni azarladı. Resûl-i Ekrem ona dönerek:

«Onları bırak!» buyurdu. Fakat yönünü başka tarafa çevirince, gözümle çocuklara işaret ettim, onlar da çıkıp gittiler. O gün, bayram idi. Sudanlılar kılıç ve kalkan oyunları oynuyorlardı. Ya ben ricâ ettim veyâhut Resûl-i Ekrem; «Görmek ister misin?» dedi, ben de, evet, dedim ve beni arka tarafına aldı, omuzlarına yaslandım, yanaklarım yanaklarına değecek şekilde seyrediyordum. Resûl-i Ekrem:

وَنَكَمَ بَابِي أَرْفَدَةً

«Daha yaklaşın ey Erfide oğulları.» buyurdu. Usandığımda Resûl-i Ekrem:

— Artık yeter değil mi? buyurdu. Ben de:

— Evet, dedim. Resûl-i Ekrem:

— O hâlde gldin, buyurdu.» Sahih-i Müslim'deki rivâyette ise, Hz. Âlşe: «Omuzuna yaslanmış bir vaziyette seyrettim ve nihâyet kendi arzûmla ayrıldım.» şeklindedir (945).

Bütün bu hadisler, Buhârî ile Müslim'dedir. Şarkı ve oyunun haram olmadığına bunlar açık hükümlerdir. Bunlarda bâzı ruhsatlara da delâlet vardır. Onlar da:

1 — Oyuna ruhsattır. Habeşilerin oyun ve titremeleri kimse için gizli ve kapalı değildir.

(944) Buhârî ile Müslim ve bir kısmını da Ebû Dâvud sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

(945) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

2 — Bu işlerin mescid'de yapılması.

3 — Resûl-i Ekrem'in «Birbirinize daha çok sokulun» emri, oyun ve temâs ile emirdir, nasıl harâm olur?

4 — Resûl-i Ekrem, «Bugün bayram, sevinç ve neş'e günüdür» buyurarak, Ebû Bekir ve Ömer'in (R.A.) inkâra kalkışmalarından onları menetmesidir.

5 — Resûl-i Ekrem'in, Hz. Âişe'ye uyarak uzun müddet seyretmesi ve dinlemesidir. Burada ayrıca, oyunları seyretmekte kadın ve çocukların gönüllerini hoş etmek, ahlâk bakımından zühd ve takvâ sertliğine bürünerek onları men'etmekten daha güzel olduğuna da delil vardır.

6 — Resûl-i Ekrem'in Hz. Âişe'ye, «Nasıl, seyretmek istiyor musun?» diye sormasıdır. Buradan anlaşılıyor ki: Resûl-i Ekrem bir mecbûriyet karşısında değil idi. İlk teklif kadından gelse, belki Resûl-i Ekrem, huzûrun bozulacağını düşünerek ve istemeyerek müsâade etmiş olabilirdi. Halbuki vaziyet hiç de öyle değil, bizzât kendisi teklif etmiştir.

7 — Yine Resûl-i Ekrem'in, câriyelere, def ile çalgı çalıp şarkı söyleyerek oynamalarına müsâade etmiş olmasıdır. Halbuki bu da kötü insânların kullandığı çalgılara benzer. Bundan anlaşılıyor ki, yasak olan mizmar ve çalgılar, başkalarıdır.

8 — Küçük kızların seslerini, yaslanmış olduğu hâlde Resûl-i Ekrem'in duymuş ve dinlemiş olmasıdır. Eğer yasak olan telli çalgılardan olsaydı, Resûl-i Ekrem'in orada oturup dinlemesi câiz olmazdı ve oturmazdı. Bütün bunlar, telli çalgılar gibi, kadın sesinin harâm olmadığına delâlet etmektedir. Kadın sesi, ancak fitne korkusu ânında harâm olur.

Bütün bu açık hüküm ve kıyâsalar, teganninin, raksın, def çalmanın, kılınç ve kalkan oyunlarının ve neş'e günlerinde Habeşi ve Zencilerin oyunlarını seyretmenin mübâh olduğuna delâlet etmektedir. Bayram günleri neş'e günü oldukları gibi, evlenme, ziyafet, doğum, sünnet, gurbetçinin gelmesi ve her hangi toplantı günleri de neş'e günleridir. Bugünlerde de mûsikî dinlenebilir.

Altıncısı: Gönlü teselli etmek, aşkı heyecanlandırmak ve hevesi arttırmak için âşıkların yaptığı semâ'dır. Mâşûk ile buluştuğu zamân ise gâye, zevki arttırmaktır. Ayrılık zamânında ise, gâye, ona karşı olan iştihâkı arttırmaktır. İştihâk her ne kadar acı olsa da vuslat ümidi olunca kendine mahsûs bir zevki vardır. Çünkü ümid, dâima tatlıdır. Ümitsizlik elem vericidir. Ümidteki lezzet, iştihâkın kuvveti nisbetinde çoğalır. İşte şu «SEMÂ'» da, iştihâkı tahrik ve sevgilisinin güzelliğini uzun uzadıya anlatmakla berâber, umulan mülâkattaki zevki tahsil

ve aşkı heyecanlandırarak iştîyâkı harekete geçirmek vardır. Bu «SE-MÂ'», iştîyâkı olan kimseye ulaşmak mübâh ise, helâldir. Meseiâ ailesine âşık olan bir kimse, ona mülâkatta fazla zevk almak için onun tegannîlerini dinlemesi gibi... Göz, görmekle, kulak da dinlemekle zevklerini alırlar. Kalb de buluşmanın zevkini ve ayrılmanın elemiini bu sûretle anlar ve lezzetlerin sebepleri bir araya toplanmış olur. Bunlar, dünyâlıktan istifâde edilecek zevk çeşitleridir. Zâten dünyâ hayâtı, oyun ve oyuncaktan ibârettir. Bunlar da dünyâ hayâtının bir kısmıdır. Bunun gibi, âilesi ile kendi arasına bir dargınlık veyâ kırgınlık girmişse, semâ' ile şevkini arttırmak ve bu sâyede vuslat talebinde bulunmak da câizdir. Fakat âilesini boşamışsa, artık bu yollara baş vurması harâmdır. Bunun gibi, bakması ve yaklaşması harâm olan yabancı bir kadını aklına alıp mûsikisini onun nâmına söylemek de harâmdır. Zirâ böyle yapmak, nefsi kötü yollara tahrik ve mübâh olmayan işlere teşviktir. Zamânımızın âşıklarının çoğu ve şehvetin galeyânı sırasında gençlerin âdileri, gönüllerine bu gibi şeyleri almaktan hâli değildir. Bu ise, şiddetle yasaktır. Çünkü nefisde saklı bir hastalıktır, yâni bu semâ'ın yasak olması, bu hastalığı canlandırması bakımındandır, yoksa semâ' olduğu için değildir. Bunun için Hakim'in birine aşktan sorduklarında, o: «İnsânın içinden beynine çıkan bir dumanıdır. Onu münâsebet yok eder, mûsiki artırır» diye cevâb vermiştir.

Yedincisi: Allah'ı seven ve Allah'a âşık olanların ve Allah'a ulaşmağa iştîyâkı olanların sema'idir. O, nereye bakarsa, Allah'ı görür, nereden duyarsa duysun, Allah'tan duyar. Mûsiki bu gibilerin aşkını kuvvetlendirir, şevkini artırır, kalbinin ateşini alevlendirir ve onu öyle keşif ve taltiflere ulaştırır ki, onlar söz ile ifâde edilemez, tadan bilir; tadını alamayanlar ise inkâr eder. İşte bu hâllere sofler dilinde «VECD» hâli denir ki, vücut ve tesâdüften alınmadır, yâni kendinde öyle hâller buldu ve öyle şeyler ile karşılaştı ki, semâ'dan evvel böyle bir şey'e rastlamamış ve böyle bir şey bulmamıştı. Sonra bu hâlleri öyle sebepler tâkip eder ki, onlar ateşleri ile kalbi yakar ve kötülüklerden temizlerler. Nitekim yakmak sûretiyle bir cevherin yabancı maddelerden temizlenmesi gibi. Kalb, böylece temizlendikten sonra bir takım gerçekleri müşâhade ve gizli işleri keşfetme hâli başlar. İşte Allahü Teâlâ'yı sevenlerin ulaşmak istedikleri son gâye ve bütün yakınlıkların son meyvesi budur. İnsanı bu mertebeye ulaştıran her şey, yakınlık vâsıtalarından olup, isyân ve mübâhlar cümlesinden değildir. «SEMÂ'» vâsıtasiyle bu hâllerin kalbde hâsıl olması, vezinli nâmelerin ruhlar ile münâsebetinde ve ruhları mûsikilere teshir etmesi, ruhların mûsikilerden, aşka gelmek, sevinmek, mahzûn olmak, kendinden geçmek gibi müteessir olmaları, Allah'ın bir sırrıdır. Seslerle gönüllere te-

sirin bu sırrına, mükâşefe ilminin inceliklerinde katı kaibli, ahmak ve semâ'in zevkinden mahrûm olan kimseler, mûsiki dinleyenin bundan zevk almasından vecde gelip hâlinin değişmesi ve renginin solmasından, hayvânların helvadan lezzet almağa şaşmaları ve hunsaların kadınlarla zevk almaktan, çocukların, riyâset ve mevkilerden büyüklerin zevk almasına şaşmaları gibi, câhilin, Allahü Teâlâ'yı, azamet ve celâlini, san'atındaki acâiblerini bilmekte alınan zevke şaşmaları gibi şaşar dururlar. Aslında bütün bunların bir sebebi var, o da, her zevk bir anlayıştır. Anlayışta, anlaşılması gereken bir şey ile anlama kuvveti ister. Anlayış kuvveti olgunlaşmayan kimse, bu zevki anlaması düşünülemez. Çünkü tad alma hâssesini kaybeden kimse yemekten nasıl zevk alsın? Duymayan kimse güzel sesden, akli olmayan kimse de mâkûlâtta nasıl zevk alabilirler? Mûsikinin zevki de önce sesin kulağa gelmesi ve sonra da kalbin ondan zevk alması iledir. Bu hâsseleri kaybeden, elbette bu zevkten mahrûm olur. Belki Allah'a karşı aşk nasıl düşünülebilir ki, semâ'in zevki onu tahrik etsin? diye hâtırına bir şey gelirse:

Bilmiş ol ki: Allahü Teâlâ'yı bilen, O'nu sever; bilgisi kuvvetlendikçe sevgisi de artar. Kuvvetli sevgiye aşk denir. Aşkın mânâsı ifrât derecede sevgidir. Bunun için Arablar, Resûl-i Ekrem'i Hira mağarasında ibâdetinde gördükleri zamân, «Muhammed, Rabbisine âşık oldu» dediler.

Yine bilmiş ol ki: Güzelliği anlayanlar için her güzel sevimlidir. Allahü Teâlâ Cemâl sâhibidir; güzeldir, güzeli sever. Fakat güzellik, kalp, kıyâfette ve yüz parlaklığında olursa göz ile görülür. Güzellik, celâl ve azamet, ululuk, yücelik, rütbe üstünlüğü, güzel vasıflar, güzel ahlâk, herkes için iyilik dilemek, devâmlı olarak herkese iyilik etmek ve benzeri bâtını sıfatlardan ise, bu güzellik, kalb hâssesi ile anlaşılır. Cemâl, güzellik kelimesi bâzan bu mânâda da kullanılır. Falan zât, güzel ve cemâl sâhibidir, denir. Halbuki boy güzelliği değil, ahlâk ve iyi vasıflar güzelliği murad edilir. İnsân, endâm güzelliği ile sevildiği gibi, bu bâtını güzelliği ile de sevilir. Bu sevgi bâzan o kadar ileri gider ki aşk hâlini alır. Şâfiî, Mâlikî, Hanefî ve Hanbelî gibi mezhep imâmlarını sevmekte o kadar ileri gidenler olmuştur ki, mâl ve cânlarını uğurlarında fedâ etmişler ve ifrâtta her âşıkı geçmişlerdir. Şâyân-ı hayrettir ki, hâlâ ölü olduğu için kendisini göremediğinden, güzel veyâ çirkin olduğunu bilmediği hâlde; güzel, iyi vasıf, sâlih amel ve benzeri iyi hâsletler sâhibi olan bir kimseye âşık olmağı biliyor da, bunca nimetlerine ulaştığı ve belki âlemde sevilen, iyi ve güzel her ne varsa O'nun iyiliklerinden biri, lütûf eserlerinden bir eseri sahâvet deryâsından bir katre olduğunu, belki âlemde, âlemin bidâyetinden

inkırazına kadar, kulak, göz, kalb ve diğer hâsselerle bilinen bütün hü-sün ve cemâl, yerin dibinden Arş'ın üstüne kadar her ne varsa O'nun kudret hazinesinden bir zerre ve hazretinin nurlarından bir şem'a olduğunu anlamıyor.

Keşke bilseydim, bütün bu vasıfların sâhibi olan zâtı sevmeye nasıl akıl erdiremiyor ve bütün bu kemâl sıfatlarını bilen âriflerin gönüllerinde O'nun sevgisi kuvvetlenerek öyle bir dereceye yükselir ki, aşk kelimesi de O'nun sevgisinin derecesini ifâde edemediğinden, o sevgiye aşk adını vermenin zulüm olacağına akıl erdiremiyor.

Her şeyden açık olmasına rağmen açığa çıkmaktan saklanan, nûru, bütün kâinatı aydınlatırken gözlere görülmeyen Allahü Teâlâ'yı tesbîh ve noksân sıfatlardan tenzih ederim. Eğer nûrdan yetmiş perde ardında saklanmasaydı, O'nun celâlinin nûru, O'nun cemâlini düşünenlerin gözlerini yakardı. Şâyet O'nun son derece açıkta oluşu, gizliliğine sebep olmasaydı, akıllar hayrete düşer, gönüller şaşırır, beşeri kuvvetler rüsvây ve a'zalar birbirinden ayrılırdı. Eğer kalbler demir ve taştan da olsaydı, O'nun nûrunun tecelliyâtı karşısında param parça olurdu. Yarasa kuşu, güneşin ziyâsına nasıl dayanabilir? Bu işâretlerin tahkiki «Muhabbet Kitâb» ında gelecektir. Orada Allah'tan başkasını sevmenin cehâlet ve kusûr olduğu anlatılacaktır. Belki gerçek mârifet sâhibi, Allah'tan başka kimseyi bilemez. Çünkü gerçekte Allahü Teâlâ'nın zât ve ef'alinden başka bir şey yoktur. Bütün gördüklerini bir iş ve işin eseri olarak anlayan kimse, artık işin sâhibinden başkasını düşünmez. Meselâ, — Allah rahmet etsin — Şâfiî'yi ve onun yüksek ilmini; kâğıt, mürekkebe ve yazı bakımından değil de tasnifatı bakımından onun eserlerini bilen, artık onu bırakıp başkasına bakmaz ve sevgisini başkasına intikal ettirmez. Allahü Teâlâ'nın zât ve sıfâtından başka ne varsa hepsi O'nun eseri ve işidir. Bunu böyle anlayan, — bir kitâbtan sâhibinin faziletini anladığı gibi — bu masnûattan da sâhibinin kudret ve azametini anlar ve bütün mârifet ve sevgisini ancak Allahü Teâlâ'ya hasreder; başkasına bakmaz. Bu aşkın ayırıcı husûsiyeti, ortaklık kabûl etmemesindedir. Bunun dışındaki bütün aşklar, ortaklık kabûl ederler. Zîrâ her sevginin bir benzeri olabilir, fakat bu cemâlin bir ikincisi asla düşünülemez. Bunun benzeri ne mevcûd, ne de mümkündür. Onun için başka sevgilere aşk adını vermek, gerçek değil, belki mecazdır. Evet — behâim gibi — kısa görüşlüler, aşktan, kazâ-i şehvet ve münâsebetten ibâret olan zâhiri temâs ve vuslattan başka bir şey anlamayabilirler. Bu gibi yaratıklar ile aşk, şevk, visâl ve üns gibi sözleri konuşmamak; hayvânların nergis ve güzel kokulu otlardan uzaklaştırılıp, kuru yonca ve ot ve ağaç yapraklarına yaklaştırıldıkları gibi, bu gibileri de bu sözlerden uzaklaştır-

mak lâzımdır. Zîrâ söylenen sözleri Allahü Teâlâ hakkında zikretmek, ancak Allahü Teâlâ'yı ondan tenzih etmenin vâcib olduğu bir mânâyı ilham ettirmediği zamân câizdir. Vehimler, anlayış itibâriyle değişir. Bu gibi sözlerde bu ince noktaya dikkat edilmelidir. Hattâ yalnız Allahü Teâlâ'nın sıfatlarını duymakla berâber kalb damarını koparıp insânı ölüme sürükleyecek şekilde vecde gelmek de mümkündür. Nitekim Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

«İsrâîl oğullarında, dağ başında yaşayan bir çocuk annesine:

— Anne, şu gökleri kim yarattı? diye sordu. Annesi:

— Allah yarattı.

— Ya şu yerleri?

— Onları da Allah yarattı.

— Ya şu bulutları kim yarattı?

— Onları da Allah yarattı, deyince, oğlu:

— Bu ne büyük Allah'tır, diyerek öyle bir vecde geldi ki, kendisini dağdan aşağı atarak parçalandı» (946).

Zâten bütün semâvî kitâblar, Allahü Teâlâ'yı zikrederek heyecanlansınlar diye nâzil olmuştur. Birisi, İncil'de şöyle gördüm, diyor: «Size tegannî ettik, heyecanlanmadınız, çalgı çaldık oynamadınız, yâni Allahü Teâlâ'yı zikretmeğe teşvîk ettik iştiyâk duymadınız» İşte mûsikinin bölüm, sebep ve iktizâlarından anlatmak istediğimiz bunlardı. Bu açıklamalarımızdan, «SEMÂ'» ın bâzı yerde mübâh ve bâzı yerde de mendûb olduğu anlaşılmıştır.

Şâyet, harâm olduğu yer de var mıdır? diye sorarsan.

Derim ki; beş ârıza dolayısı ile harâm olur. Onlar da:

1 — Dinletendeki ârıza,

2 — Dinletme âletindeki ârıza,

3 — Ses ayarındaki ârıza,

4 — Dinleyicinin kendisinde veyâ devâmındaki ârıza.

5 — Ve dinleyici şahsın avamdan olma ârızasıdır.

Zîrâ «SEMÂ'» ın erkânı; dinleyen, dinleten ve SEMÂ' âleti olmak üzere üçtür.

BİRİNCİ ÂRIZA: Mûsiki çalan, kendisine bakılması helâl olmayan ve mûsikisinden fitne çıkması korkulan bir kadın olmasıdır. Fitne tehlikesi olan parlak genç de bu hükümdedir. Fitne korkusu olduğu

için bunların mûsikisini dinleyip seyretmek harâmdır. Yâni harâm olması, tegannî bakımından değildir. Hattâ lâhinsiz ve tegannisiz, düz olarak konuşan bir kadının sesinden ve konuşmasından fitne uyandırma tehlikesi varsa, onunla konuşmak ve — Kur'ân-ı Kerim bile olsa — sesini dinlemek câiz olmaz. Yakışıklı genç de aynı hükümdedir.

Şâyet, bu kapuyu kapamak için, her hâl ü kârda harâmdır veya günâhtan korkanlar hakkında yalnız fitne tehlikesi olan yerlerde harâm, diğer husúslarda harâm olmaz, der misin? diye sorarsan:

Derim ki: Bu fıkıh bakımından şüpheli bir meseledir ki, iki asıl ve kaide arasındadır. Bu iki esâs, onu kendine doğru çeker.

Birinci esâs: Yabancı kadınla tek başına kapalı yerde kalmak ve onun yüzüne bakmak — fitne korkusu, olsun olmasın — harâmdır. Zirâ bu, yalnız başına bir fitnedir. Din, bu kapuyu kapamak için şekline bakmadan, bunu harâm etmiştir.

İkinci esâs: Fitne korkusu olmadığı zamân genç çocuğa bakmak mübâhtır. Umûmi yasakda erkek çocuk, kadın hükmünde değildir. Ancak vaziyete bakılır ve ona göre hüküm verilir. İşte kadının sesi de bu iki esâs arasında devreder. Şâyet, sesini halvette yüzüne bakmağa benzetecek olursak, o zamân bu kapuyu kapamamız icab eder, yâni yüzüne bakmak gibi, sesini de dinlemek harâm olur. Bu, yakın bir kıyâs olmakla berâber aralarında da fark vardır. Zirâ şehvet, ilk galeyanında sesini dinlemeği değil, bakmayı teşvik eder. Bakmanın şehveti tahrîk etmesi, duymanın tahrikinden çok kuvvetlidir. Bununla berâber tegannisiz kadın sesi avret değildir. Zirâ Sahâbe devrinde kadınlar erkeklerle selâmlaşır, onlarla konuşur, sorar, fetvâ ve meşverede bulunurlardı. Fakat şüphesiz, şehveti tahrîk bakımından tegannî, düz konuşmaktan üstündür. O hâlde kadının tegannisini genç çocukların hâline benzetmek daha uygundur. Zirâ kadınlar, seslerini gizlemekle emrolunmadıkları gibi, çocuklar da gizlemekle me'mûr değildirler. Lâayık olan, hürmet, fitne yerlerine hamlonulmalıdır ki, bana göre kıyâsa en yakın olanı da budur. Bu kanâatımı Resûl-i Ekrem'in huzûrunda Hz. Âişe'nin evinde iki genç kızın tegannîleri kuvvetlendirmektedir. Zirâ Resûl-i Ekrem onların seslerini duyuyor, fakat men' etmiyordu. Çünkü, fitne korkusu yoktu. Anlaşıyor ki, bu dâva, kadın ve erkeğin vaziyetine yâni genç ve yaşlı olmalarına göre değişir. Bu gibi hâllerde vaziyetin değişmiş olması akla uzak bir şey değildir. Çünkü yaşlı bir kimsenin ramazan günü oruçlu iken âilesini öpmesine cevâz verilirken, ilerisi tehlikeli olacağı için genç olana bu cevâz verilmemektedir. Semâ' ve mûsikî de bakmağa ve neticede yanaşmağa dâvet eder ki bu, harâm ve aynı zamânda şahısların hâline göre değişir.

İKİNCİ ÂRIZA: İkinci âriza, mûsikî âletlerindedir. İçki âlemlerinde kullanılan çalgılar gibi. Bunlar da mezâmîr [nefesli çalgılar], evtâr [telli çalgılar] ve tablû'l-kibe [küçük davul ve trampet] gibi çalgılardır. Bu üç nev'i çalgılar yasak, diğerleri ise mübâh olarak kalmışlardır. Bunlar da def, — her ne kadar def'de ziller bulunsa bile — davul, şâhin, kadib [nay] gibi çalgılardır.

ÜÇÜNCÜ ÂRIZA: Üçüncü âriza, ses ayarında yâni şiir şeklindedir. Şâyet kötü, çirkin, fâhiş ve hicvedici sözlerle, Allah'a, Resûlüne ve Ashâb'ına karşı yalan sözler varsa — ki Râfizîlerin Ashâb-ı Kirâm hakkında uydurdukları yalan şiirler gibi — lâhinli lâhinsiz bunları dinlemek harâmdır. Dinleyen de söyleyen gibi günâhkârdır. Belli bir kadını anlatan söz ve şiirleri dinlemek de harâmdır. Çünkü erkekler arasında bir kadını anlatmak câiz değildir, ancak kâfirleri ve bid'atçileri yermek câizdir. Nitekim Hassan b. Sâbit, şiirleri ile Resûl-i Ekrem'i över, kâfirleri yerirdi. Resûl-i Ekrem de bunu ona emretmişti. Mutlak sûrette kadınların yanak, saç, kıyâfet ve diğer vasıflarını övmekte ihtilâf vardır. Doğrusu, düz ifâde veya şiir ile de olsa, bunu anlatmanın harâm olmamasıdır. Ancak dinleyici bu vasıflarla muayyen bir kadını canlandırmamalıdır. Şâyet mutlak birisi hakkında bu vasıfları canlandırmak isterse, herkes kendi helâli, âilesi hakkında bunları düşünmelidir. Yabancı bir kadını böyle düşünmekle günâhkâr olur. Hâli bu olan kimselerin bu gibi meclislerden uzak kalmaları gerekir. Zirâ âşık olanlar, her sözü kendi arzûlarına çekerler — ister yakışsın, ister yakışmasın — zirâ istiâre yolu ile her sözü insân istediği tarafa çekebilir. Meselâ, gönlünde Allah sevgisi yer eden kimseler, yanaklardan aşağı dökülen kâküllerden küfür karanlığını, parlak yanaklardan imân nûrunu, vuslatı anmaktan Allah'a mülâkat mânâsını, firak ve ayrılıktan reddedilmişler arasında kalıp Allahü Teâlâ'dan uzaklaşmağı, sevgiliyle kavuşmağa mâni olan sebeplerden de, dünyâ gâilelerini ve Allahü Teâlâ ile ünsiyete engel olan dünyâ meşgalelerini hâtırlar. Bu mânâları anlamak için de uzun boylu düşünmeğe muhtâç değildir. Belki bu sözler, bir yandan söylenirken, bu mânâlar da kalbine doğar. Nitekim şeyhin birinden şöyle rivâyet edilmiştir:

Birgün çarşıda gezerken birisinin «Bir dirheme on salatalık» diye bağırdığını duyar duymaz hemen vecde geldi ve titremeğe başladı. Neden böyle olduğunu soranlara, bir gıda maddesi iken bir dirheme on tâne salatalık olursa, ya hiç bir şeye yaramayan kötü insanların değeri ne olur? dedi. Yine zâtın birisi çarşıda gezerken, adamın biri, «Ey dağlarda kendi kendine yetişen kekik otu» diye seslendi, yâni kekik otu var, alın diye bağılıyor. Adamın bu sözünü duyunca hemen vecde geldi ve titremeğe başladı. «Sana ne oluyor?» diye soranlara, bu adam

burada soranlara sanki o, «koş iyiliğimi görürsün» dediğini işittim cevâbını veriyor. Arabtan başka milletler, Arab nâtı ile nazm edilen beytlerden başka mânâlar çıkarır ve bundan vecde gelirler. Nitekim Arabın biri:

«Beni gecede ancak hayâli ziyâret etti» şîirini okuyunca, Arab olmayanın biri hemen vecde kapılarak titremeğe başladı. «Ne oluyor sun?» diyenlere, duymadınız mı? «MÂZÂRİM» dedi. O, «Ma zâreni»den bu lâfzı anladı ve Farsçada «zâr» helâke yönelmiş, «mâ» ben, «yim» muzâfunileyhdır, çoğuldur. Yâni «mâzârim» demek, hepimiz helâkdeyiz, demektir. Arab olmayan bunu anlayınca, âhiret helâkini hâtırladı ve bundan vecde geldi, titremeğe başladı. Allah aşkı ile yananların vecdi, anlayışlarına göredir. Anlayışları da tahayyül ettikleri gibidir. Onun hayâlinin şâirin şîiri ve murâdına uygun olması şart değildir. İşte bu vecd, hak ve gerçektir. Âhiret helâkini hâtırlayan kimsenin, şaşkına dönüp tir tir titremek hakkıdır. Görülüyor ki, sözlerin kalıplarını değiştirmekte de uzun boylu fayda yoktur. Belki yaratıklara ifrat derecede âşık olan, hangi ifâde ile olursa olsun, mûsikî'den uzak kalmalıdır. Allah sevgisi gâlip olan kimselere de söz ve ifâde tarzı zarar vermez. Ne ifâde ile olursa olsun, o kimse o sözden kendi âli himmeti ile alâkalı ince mânâlar çıkarabilir.

DÖRDÜNCÜ ÂRIZA: Dördüncü ârıza, dinleyicinin kendisindedir. Gençlik çağında ve şehveti diğer bütün vasıflarına gâlip olan bir kimseye, ister gönlüne muâyyen bir kimsenin sevgisi gâlip olsun, ister olmasın, mûsikî dinlemek harâmdır; çünkü o, kâkûl, gülyanak, ayrılık ve vuslat kelimelerini duyduğu zamân şehveti harekete geçer ve bütün bunları belli bir sûret olarak kabul eder, Şeytân kalbini körükler, şehvet ateşini tutuşturur ve kötülük kapularını açtırır. Bu ise Şeytânın askerine yardım ve Allahü Teâlâ'nın askeri sayılan akıllı mağlûb etmek olur. Halbuki gönülde Şeytânın ordusundan sayılan şehvet ile Allahü Teâlâ'nın askerinden olan akıl nûru arasında devâmlı bir mücâdele vardır. Ancak bu iki ordunun biri kalbi fetheder ve tamâmen istilâ ederse, o zamân mücâdele sükût eder. Bu zamân ekseriya kalbleri şeytanlar istilâ etti ve kapladılar. Buna göre yeniden mücâdele kapusunu açmağa muhtâcsın. Nerede kaldı hâlâ Şeytân'ın silâhını çoğaltmak ve kılıncını bilemek? İşte mûsikî, bu gibiler hakkında Şeytân'ın silâhlarını bilemekten başka bir şeye yaramaz. Bu gibiler mûsikî cemâatinden ayrılсын; çünkü onlara zarâr verirler.

BEŞİNCİ ÂRIZA: Beşinci ârıza, mûsikî dinleyicisinin, Allah sevgisi az olan avam tabakasından olmasıdır. O, ancak mûsikiyi sever, bununla berâber şehveti de galeyana gelmez ki, hakkında mahzûr olsun. Bu gibiler hakkında musiki, diğer zevkler gibi, mübâhtır. Fa-

kat zamânlarını buna hasrederek mûsikî dinlemeyi âdet hâline getirmek de şehâdetini reddedecek şekilde sefeh [akılsızlık] ve ahmaklık olur. Zîrâ oyun ve eğlenceye dalmak cinâyettir. Küçük günâhlar, ısrâr ve devâmla büyüdüğü gibi, bâzı mübâhlar da devâmla küçük günâha döner. Bu da, Zencî ve Habeşilerin oyunlarını devâmlı seyretmek gibi şeylerdir. Her ne kadar Resûl-i Ekrem'in seyretmiş olmasına binâen, aslında bunları seyretmek yasak değilse de, devâmlı olarak onları tâkip etmek doğru değildir. «Satranç» da bunun gibidir. (Parasız oynamak şartıyla) her ne kadar aslında mübâh ise de, buna devâm etmek şiddetle mekrûhtur. Zîrâ kalbin sıkıntısını teskîn, bâzı hâllerde tedâvi sayılır. Gönül sıkıntılarını yatıştırıp diğer vakitlerde dünyâlık için kâr ve kisbinde, dîn için de namâz ve Kur'ân'ında bulunabilmesi bakımından muâyyen bir zamân için mûsikî dinlemesi mübâh görülmüştür. Dîn ve dünyâsında daha istekle çalışabilmesi için mûsikî dinlemeyi hoş görmek, yanak üzerindeki ben'in güzelliği gibidir. Şâyet o ben, bütün yüzü kaplarsa, yüzü çirkinleştirir ve berbâd eder. Çokluk sebebiyle güzellik, çirkinliğe döner. Her güzelliğin çoğu, güzellik olamayacağı gibi, her mübâhın çoğu da mübâhlıkta kalamaz. Meselâ, ekmek mübâhtır, fakat çok yemesi harâmdır. İşte bu mübâh da diğer mübâhlar gibidir (947).

H Ü K Ü M

Şâyet, senin bu açıklamandan mûsikinin bâzı hâllerde mübâh ve bâzı hâllerde mübâh olmadığı anlaşıyor. Önce nasıl mutlak olarak, mübâhtır, dedin? Hakkında imâmların, mübâhtır, değildir, gibi sözleri varken senin doğrudan, mübâhtır, demen hatâ olmaz mı? dersin:

Bilmiş ol ki: Senin bu düşüncen gale'ttir. Zîrâ benim, mutlak mübâhtır, demem, ne zamân hatâlı olurdu; şâyet bunun aslında, imâmlar arasında bir dedikodu olsa, fakat hâricî bir sebeble olan ihtilâf, o şeyin aslında mutlak hüküm vermeğe mâni değildir. Sen baksana, bize, BAL, helâl midir, harâm midir? diye sorduklarında, biz çekinmeden, mutlak olarak helâldir, deriz. Halbuki mizacı harâretli ve demevi [asabî] olanlara zarar verdiği için, bu gibilere harâmdır. Yine bize şaraptan sordukları zamân, biz, mutlak olarak harâmdır, deriz. Halbuki yediği lokma boğazına tıkanan bir kimse, su ve benzeri başka bir şey

(947) Bütün bu beyânât, Gazâlî'nin fikridir. Bir mübâh, ekseriyetle harâm olmaz. Ancak hümetini ifâde eden bir delil bulunmalıdır. Satranç, mübâh değil belki mekrûhtur; azı da çoğu da mekrûhtur. Sağîre'nin Kebire olmasına kıyâs da yanlıştır. Çünkü Sağîre'de her dâim terk etmek ve her dâim tevbe etmekle me'mûrdur, fakat onun devâmı ve ısrârı ve tevbe etmemesi Kebire olmasına sebebiyet verir.

bulamazsa, şarap ile bu lokmayı aşağı geçirilmesi helâldir. Fakat şüphesiz şarap olması bakımından, harâmdır. Mübâh olması, ihtiyâç ve zarûret sebebiyledir. Bal da bal olmak haysiyetiyle helâldir. Bâzı kimselere harâm olması, zarâr vermesi bakımındandır; ârizi hükümlere bakılmaz. Meselâ, alışveriş helâl iken, cuma ezanı vaktinde harâmdır. Buna benzer ârizalar gibi, mûsiki de mânâsı anlaşılan güzel bir ses ve mevzûn olmakla berâber, aslında mübâhtır. Harâm olması, hakikatten hâriç bir ârıza sebebiyledir. Mübâh olduğuna dâir delilin perdesi yırtıldıktan sonra, ki muhâlefete aldırış etmeyiz.

İmâm Şâfiî'ye gelince: Aslında onun mezhebinde tegannî harâm değildir. Zirâ İmâm Şâfiî «ÂDÂBÜ'L-KAZÂ MİNE'L-ÜMM» adlı kitâbında tasrih etmiştir ve tegannîyi geçim san'atı yapan kimsenin şehâdeti kabûl değildir, demiştir. Zirâ her ne kadar açık bir harâm değilse de, bâtıla benzeyen mekrûh bir oyundur. Onu meslek edinen mürüvetsiz ve sefih kimsedir. Şâyet tegannîyi san'at edinmez ve onun için uğraşmazsa, ancak bâzı zamânlarda tegannî etmekle mürüvvetini kaybetmez ve şehâdeti bâtil olmaz. Ve Hz. Âişe'nin evinde tegannî eden iki genç kızla dâvasına delil çekmiştir.

Yunus b. Abdü'l-A'lâ diyor ki: İmâm Şâfiî'ye, Medine halkının mûsikiyi mübâh saydıklarının hikmetini sorduğumda, İmâm: «Değil Medine, Hicâz âlimlerinden hiç birinin mûsikiyi kerih gördüğünü bilmem, ancak şu anlattığımız vasıf sâhibleri müstesnâdır. Ama, deve peşinde şarkı, Etlâl Murabî ve ses güzelleştirerek lâhın yapmak mübâhtır.» İmâm Şâfiî, mûsiki bâtıla benzer mekrûh bir eğlencedir, dedi. Bir de boş bir eğlencedir sözü doğrudur. Eğlence ve oyun olması bakımından harâm değildir. Çünkü Habeşilerin mescid'de oyun ve raks etmeleri bir eğlence idi. fakat Resûl-i Ekrem mekrûh saymadan onu seyretmişdi hattâ boş bir eğlence olduğunu bilerek yapılan lehv ve lağvden, yâni boş eğlence ve boş sözlerden Allahü Teâlâ muâhaze etmez. Ya daha şîir söylemek ve raks etmekle neden muâhaze etsin? İnsân günde yüz kere elimi başıma koyacağım diye karar alsa, bu bir abesdir, faydasız boş bir işdir, fakat harâm değildir. Nitekim Allahü Teâlâ:

«Allahü Teâlâ sizleri yeminlerinizdeki "lâğv" den dolayı mes'ûl tutmaz» (2 — Bakara: 225) buyurmuştur.

Kasıdsız olarak yemin yolu ile, Allahü Teâlâ'nın adına bir şeyi arıp, sonra bir fayda beklemeden oradan ayrılmakla muâhaze edilmediği hâlde, şîir söyleyip oynamakla neden muâhaze edilsin? Bâtıla benzediği hakkındaki sözüne gelince; bu da mûsikiyi harâm itikad ettiğine delâlet etmez. Hattâ «Bâtıldır» dese de yine harâm olduğuna delâlet etmez, ancak faydasız bir şey olduğunu ifâde etmiş olur. Çünkü bâtil, faydasız şey demektir. Kişinin karısına; «Kendimi sana sattım»,

karısı da; «Ben de seni satın aldım» demeleri, eğer şakacılık ise, boş bir sözdür, harâm değildir. Ancak şeriatın men'ettiği hakiki alım satımı kastediyorlarsa, bu harâmdır. Mekkûh olduğu hakkındaki sözüne gelince, bu da anlattığım bâzı hâllerdedir. Veyâhut kerâhet, tenzihidir. Çünkü Şâfiî, satranç oyununun mübâh olduğunu kat'î olarak bildirmiştir. Ve yine kendisi: «Hiç bir oyunu sevmem, hepsini mekkûh görürüm» demiştir. Zâten gösterdiği illet de buna delâlet eder. Şöyle ki: Bunlar, dilyânet ve mürüvvet sâhibi kimselerin âdetlerinden değildir. Bu illet, ancak tenzihen mekkûh olduğuna delâlet edebilir. Ayrıca müsikiye devâm edenin şehâdetini kabûl etmemesi de harâm olmasına delâlet etmez. Çünkü sokakta yemek yeyenin şehâdeti de reddedilir. Mürüvveti kaybettiren ve hattâ mübâh olan çulhacılık dahi şehâdete mâni olabilir. Çünkü bu, mürüvvet sâhiblerinin san'atı değildir. Hattâ bâzan âdi san'at sâhiplerinin de şehâdetleri reddedilebilir. İmâm'ın bütün gösterdiği illetler, tenzihen mekkûh olmasına delâlet ederler. Diğer büyük imâmlardan rivâyet edilenlerden de hükmün böyle olduğunu zannediyoruz. Şâyet, mutlak harâm olduklarını iddiâ ediyorlarsa, delîllerimiz onlara karşı hüccet olur.

MÜSİKİNİN HARÂM OLDUĞUNU SÖYLEYENLERİN DELİLLERİ VE CEVÂBLARI

Âyetten delîlleri: Allahü Teâlâ'nın:

وَمِنَ الشَّيْءِ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ

«İnsânlardan bâzıları efsâne ve boş sözleri satarlara» (31 — Lokman: 6) buyurduğudur. İbn Mes'ûd, Hasan-ı Basrî ve Nehâî (Allah onlardan râzı olsun), âyet-i kerime'deki «LEHVÜ'L-HADÎS» in teganni olduğunu söylemişlerdir. Hz. Âişe'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

Allahü Teâlâ,

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ الْقَيْنَةَ وَبَيْعَهَا وَتَعْلِيمَهَا

«Kayneyi, satmasını, parasını ve öğretmesini harâm etmiştir» (948) buyurdu. Kayne, içki meclislerinde erkeklere şarkı söyleyen câ-

(948) Taberânî «Evsat» ında rivâyet etmiştir.

riyedir. Zâten biz, yabancı bir kadının fitne, kendilerinden korkulan fâsıklara teganni etmesinin harâm olduğunu söylemiştik. Onlar da kayne'den şer'an mahzûrlu olanı kasederler. Fakat bir câriyenin kendi efendisine şarkı söylemesinin harâm olacağı mânası bu hadîsden çıkarılamaz. Hattâ Buhârî ile Müslim'de rivâyet edilen Hz. Âişe'nin evinde iki genç kızın şarkı söylemelerinin delâletiyle, fitne korkusu olmayan hallerde başkalarına da şarkı söylemenin harâm olduğu mânası yine anlaşılamaz.

Ama boş sözler, uydurma yalanlarla dinini satarak insânları yoldan çıkarmağa çalışanın harâm ve mezmûm olduğunda şüphe yoktur. Buna diyecek yok, fakat her teganni, dini satmak ve insânları azdırıp sapıtmak demek değildir. Âyetten murâd ise, insânları sapıtmak, dini verip dünyâlığı almaktır. İnsânları sapıtmak maksadı ile Kur'an dahi okusa, yine harâmdır.

Hikâye edildiğine göre, münâfıklardan birisi imâm olmuş ve imâmlığında dâimâ «Abese» sûresini okurmuş. Çünkü bu sûre'de Resûl-i Ekrem'e bir nevi itâb vardır. Hz. Ömer (R.A.), bu adamın gâyesi sapıtmak olduğu için, okuduğunu dahi harâm kabûl ederek öldürmesine azmetmişdi. Kur'an ile sapıtmak harâm olunca, şiir ve teganni ile sapıtmanın harâm olması evleviyetle sâbit olur.

Yine Allahü Teâlâ'nın:

أَفِئْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَتَكُونُونَ وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ

«Şu Kur'ana karşı mı istihzâ ederek gülersiniz ve ağlamazsınız da, onun duyulmaması için teganni edersiniz!» (53 - Necm: 59, 60) âyeti ile delil çekerler. Nitekim İbn Abbas (R.A.): «Semed, Humeyr lügatinde tegannidir.» dedi.

Biz de deriz ki: Kur'an'ı dinletmemek için gülmek ve ağlamak da aynı hükümdedir. Zirâ âyet, bunlara da şâmilidir.

Şâyet, o gülmek müslümân oldukları için müslümânlarla karşı gülmelerine mahsûstur, dersen; bu da onların, müslümânlar ile alay etmeleri meyanındaki şiir ve tegannilerine mahsûstur. Nitekim:

وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْفَاوُونَ

«Şâirlere ancak azgınlara uyar» (26 — Şu'ara: 224) âyetindeki «Şâirler» den murâd da küffâr şâirleridir ki, bu da bizâtihi şiir düzmenin harâm olmasına delâlet etmez.

Bir başka delilleri de, Câbir'in Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettiği şu hadistir:

كَانَ أَيْلَسُ أَوَّلَ مَنْ نَاحَ وَأَوَّلَ مَنْ تَغَنَّى

«İlk ağlayan ve ilk teganni eden şeytândır» (949).

Bu hadiste, ölü üzerine ağlamak, ile teganni etmek birleştirilmiştir. Şüphesiz Dâvud Aleyhisselâm'ın ve günâhkârların hatâları içir olan ağlamaları, bu hükmün dışında kalır. Bunun gibi tahrikleri mübâh olan yerlerde hüznü, şevki ve neş'eyi tahrik için yapılan teganniler de istisnâ edilir. Nitekim Hz. Âişe'nin (R.A.) evindeki genç kızların tegannileri ile, Resûl-i Ekrem'in Medine'yi teşriflerinde, Medineli kadınların şîirleri de, bu hükmün dışında kalmıştı.

Yine Ebû Umâme'nin Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettiği:

مَا رَفَعَ أَحَدٌ صَوْتَهُ بِغِنَاءٍ إِلَّا بَعَثَ اللَّهُ سَيِّطَانَيْنِ عَلَى مَنكِبَيْهِ
يَضْرِبَانِ بِأَعْقَابِهِمَا عَلَى صَدْرِهِ حَتَّى يُمِيتَهُ

«Teganni ile sesini yükselten kimseye Allahü Teâlâ iki şeytan mu-sallat eder. Bu şeytanlar, o kimsenin omuzları arasında dururlar ve bitirinceye kadar göğsünü tekmelerler,» (950) hadisi ile delil çekmişlerdir.

Cevâbında deriz ki: Bu hadis, bizim de yukarda anlattığımız gibi, bazı tegannilerle alakalıdır. O da şehveti ve insân aşkını harekete geçiren şîirlerdir. Ama Allah sevgisini, hâricdeki adamın gelme sevgisini veya çocuk doğmasının sevincini veya bayram neş'esini arttıran teganniler, tamâmen şeytânın arzûlarına uymazlar. Nitekim iki câriyenin şîirleri ve Habeşlerin oyunları ile Buhârî ve Müslim'den olan rivâyetlerimiz buna delâlet etmektedir. Bir yerde câiz görmek, mübâh olmasına sarahattir. Bin yerde men'edilmesi ise te'vil edilmeğe ve başka mânâlara haml edilmeğe ihtimali olan bir haldir. Ama yapılmış bir iş te'vil kabûl etmez. Zirâ yapılması harâm olan bir iş ancak icbâr karşısında helâl olabilir. Fakat yapılması mübâh olan bir iş çok sebeplerle harâm olur. Niyet, maksad ve gâyeler gibi...

Yine Ukbe b. Âmir'in Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettiği şu hâdisle de teganninin harâm olduğuna delil çekmişlerdir:

(949) Firdevs şâhibi Hz. Ali'den rivâyet etmiştir.

(950) İbnü Kâf'd - Dünyâ ve «Kebîr» inde Taberânî rivâyet etmişlerdir

كُلُّ شَيْءٍ يَلْهُو بِهِ الرَّجُلُ فَهُوَ بَاطِلٌ إِلَّا تَأْدِيبَهُ فَرَسَهُ وَرَمِيَهُ بِقَوْسِهِ
وَمُلَاعَبَتَهُ لِامْرَأَتِهِ هـ

«İnsânın eğlendiği her şey bâtıldır. Ancak atını terbiye etmesi, ok atması ve âilesiyle şakalaşması ve oynaması müstesnâdır» (951).

Bunun da cevâbında deriz ki: «Bâtıl» ifâdesi, harâm olmasını gerektirmez, belki faydasız olduğuna delâlet eder. Bunu biz de kabûl ediyoruz. Bununla berâber Habeşilerin oyunları bu üçünü de dışındadır ve harâm değildir. Belki sayılmayan bâzı şeylerde sayılanlar arasına katılabilir. Nitekim Resûl-i Ekrem'in:

لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِأَحَدٍ ثَلَاثٍ هـ

«Müslümân kanı, ancak üç şeyin biri ile helâl olur.» (952) buyurduğu hâlde bu hükme dördüncü de beşinci de katılmıştır. Âilesiyle oynamasında da zevkten başka bir şey yoktur. Bunda da insânın bağlara ve kıvrara çıkarak kuş sesleri ve insânın eğlendiği çeşitli eğlenceler yapması, her ne kadar bâtıl ise de, hiçbirinin harâm olduğuna delâlet yoktur.

Yine Hz. Osman'ın (R.A.): «Ben teganni etmedim, temenni etmedim. Resûl-i Ekrem'e bi'at ettikten sonra sağ elimle edeb yerimi tutmadım.» sözü ile de teganninin harâm olduğuna delil çekmişlerdir.

Cevâbında deriz ki: O hâlde temenni ve sağ el ile edeb yerini tutmanın da harâm olması lâzım gelir ki, böyle şey olamaz. Sonra kim dedi ki, Hz. Osman yalnız harâmı terk eder, mekrûhları terk etmezdi? Yâni Hz. Osman'ın: «Yapmadım» veya «Yapmam» dediği her şeyin mutlak harâm olması lâzım gelmez.

Yine İbn Mes'ûd'un: «Su sebzeleri yetiştirdiği gibi, teganni de kalbde nifak doğurur,» kaydını ilâve etti ve bâzıları da bu sözü Resûl-i Ekrem'e izâfe ettiler ki, bu rivâyet sahîh değildir. Yine dediler ki: Abdullah b. Ömer'e ihrâma girmiş bir cemâat uğradı, aralarında teganni eden birisi de bulunuyordu. Abdullah b. Ömer: «Allah sizin semâ'nıza kabûl etmez.» buyurdu.

Yine Nafi diyor ki: Ben Abdullah b. Ömer ile bir yolda iken, çobanın kaval sesini duydu. Elleri ile kulaklarını tıkayarak yoldan saptı ve:

(951) «Sünen-i Erba'a» da rivâyet edilmiştir.

(952) Buhârî ile Müslim. İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

— Ey Nafi, hâlâ sesi duyuluyor mu? diye sordu. Ben:

— Artık duyulmuyor, dediğim zamân kulağını açdı ve:

— Resûl-i Ekrem'in böyle yaptığını gördüm, dedi. Fuzayl b. İyaz: «Teganni, zinânın efsûnudur.» dedi. Diğer birisi de, teganni, kötülüğün elçilerinden biridir, dedi. Yezîd b. Velîd (953) de, teganniden sakınınız; zirâ o hâyâyı azaltır, şehveti çoğaltır, mürüvveti yıkar ve içki yerine geçer. Sarhoşun yaptığı kötülükleri yaptırır. Şâyet mutlaka teganni isteğini duyuyorsanız, kadınları uzaklaştırın; zirâ teganni, zinâyı teşvîk eder, gibi sözler ile teganninin harâm olduğuna delil çekmişlerdir.

Biz de cevâbında deriz ki: İbn Mes'ûd'un, «Teganni nifâkı doğurur» sözü, teganni edenler ve müzikçiler hakkındadır ve bu doğrudur; çünkü şarkıcının bütün emeli sesini güzelleştirmekle kendisini insânlara arz edip sevdirmektir. Bu husûsta nifakî bir hareket etmiş olur. Bununla beraber teganni yine harâm olmaz. Meselâ, yine gösteriş ve desinler diye, türlü şekilde süslenip iyi vâsitalara binmek, servet ve sâman sâhibi olmak kalbde nifâk doğurur, fakat buna rağmen bunlara harâm denemez. Nifakın kalbde doğmasına sebep olan, yalnız mâsiyet değil, belki halkın gözü önünde bulunan mübâhlar da, buna daha çok müessir olabilir. Bunun için Hz. Ömer (R.A.), bindiği rahvan atından inerek kuyruğunu kesmiştir. Zirâ onun güzel yürümesi kendisinde bir gurûr doğurduğunu duydu. İşte mübâhlardan da nifak olur.

Abdullah İbn Ömer'in: «Allah sizin gösterişinizi kabûl etmez.» sözü de mutlak gınânın [teganni, nağme, şarkı v.b.] harâm olmasına delâlet etmez, belki ihrâmda iken tegannilerin doğru olmayacağını beyândır. Zâten görünüşlerinden, bu teganniye Kâbe'yi ziyâretlerinden şevk'e gelerek vecd içerisinde yapmadıklarını, ancak bir eğlence olarak yapmış olduklarını da anlamışdı. İhrâmda bulunan kimsenin hâline yakışamayacağı için, onları reddetti.

Diğer zevâtın hâllerini hikâyeye etmeye gelince, bu husûslarda söz çok uzar. Çünkü bunlarda bir çok ihtimâller mevcûttur. Elini kulağına koymasına gelince, eğer kaval sesini dinlemek gerçekten harâm olsaydı. Nafi'ye de aynı şeyi emretmesi gerekirdi. Halbuki Nafi'ye bir şey söylemedi. Kendisinin öyle yapması, o ân için çalgı sesinin, üzerinde menfî bir te'sir yapabileceğini hesâba katmış olabileceğinden-
dir. Belki o ân için, daha mühim bir şey düşünmüş olabilirdi. Resûl-i Ekrem de aynı şekilde hareket etmiş ve İbn Ömer'i men'etmemiştir.

(953) Emevî hükümdarlarından Abdülmelik'in oğlu 12 nci halifedir. Hicri 125'de ölmüştür.

Bu da yine harâm olmadığına delâlet etmez. Ancak onu dinlememenin evleviyetine delâlet eder. Zâten biz de bir çok hâllerde terkinin evlâ olduğunu söylemekteyiz. Değil bu, kalbe menfî te'sir edecek mübâhların da bir çoklarının terkini daha evlâ görmekteyiz. Nitekim Resûl-i Ekrem namâzı kıldırıdıkdan sonra Ebû Cehm'in işlemeli elbisesini çıkararak kendisine îade etti. Yoksa işlemeli elbise giymenin harâm olduğunu mu sanıyorsun? Harâm olsaydı, mâl sâhibinin de onu giymesine müsâade etmemesi lâzımdı. Belki kaval sesi sırasında Resûl-i Ekrem öyle bir hâlde idi ki, o hâlde bu sesi duymak istemiyordu. Çünkü çalgı sesi onu meşgûl edebilirdi. Nasıl ki, cübbedeki işleme kendisini namâzda meşgûl etmişdi... Belki mûsiki aracılığı ile kalbde mânevî zevk uyandırmaya çalışmak, —her ne kadar başkalarına nisbetle bir kemâl olabilirse de— kalbinde hakkı müşâhede hâli devâm edenler için, bir kusûrdur. Bunun için Huserî (954): «İşitici öldüğü zamân, kesilen ve daha duyulamıyan mûsikiyi ben ne yapayım?» demiştir. Bununla beraber devâm edecek zevkin, Allahü Teâlâ'dan gelen mânevî zevk olduğuna işâret etmek istemiştir. Peygamberler devâmlı olarak işitmek ve müşâhede zevkindedirler. Bu zevki tahrik için çareler aramağa muhtâç değildirler. Bu da bundan ibârettir.

Fuzayl'ın, mûsiki zinânın efsûnudur, büyüdür, dediğine ve bu mânâdaki diğer zâtların sözlerine gelince; bu da fâsikların ve kanları galeyan hâlinde bulunan gençlerin mûsikisidir. Eğer umûmî olsaydı, Hz. Âişe'nin (R.A.) evinde, Resûl-i Ekrem'in huzûrunda mûsiki sesleri duyulamazdı.

Kıyâsa gelince: Bunun da en sonu, bu mûsikiyi telli çalgılara benzetmektir. Halbuki aralarındaki farkı yukarıda anlattık. Yâhut hepsi de «LEHV» ve «LU'B» yâni oyun ve eğlenceden ibâret şeylerdir. Yâni dervişlerin mûsikisi, semâ'ı da boş, oyun ve eğlenceden ibârettir, deriz. Bunu böyle kabûl edersek de, yine harâm olması lâzım gelmez. Çünkü dünyânın bütünü oyun ve eğlencedir. Nitekim Hz. Ömer (R.A.) âilesine: «Sen ev içinde bir eğlencesin.» dedi. Evlâd yetiştirmek için olan münâsebet hâriç, kadın ile her nevi oynama bir eğlencedir. Fuhşiyat bulunmayan her şaka da bir eğlencedir. Halbuki şakalaşmalar, Sahâbe'den rivâyet edildiği gibi, Resûl-i Ekrem'den de mervidir. İnşâallah «ÂFÂT-İ LİSÂN» kitabında açıklanacaktır. Zâten Zencî ve Habeşîlerin oyunlarından daha üstün eğlence olabilir mi? Bunların oyunlarının mübâh olduğu sarahaten sâbittir. Bununla beraber ben derim ki: Oyun, kalbi rahatlandırır, ağırlık ve sıkıntıyı kaldırır. Gönül ağırlaştığı zamân, körleşir ve tenbelleşir. Onu yatıştırmak, huzû-

(954) Aslen Basralı olup Bağdâd'da ikaamet eden. zamânının kaal ve hâl ehli şeyhlerinden bir zâttır. Hicri 371'de ölmüştür. Rahmetullahi aleyh.

ra kavuşturmak ise, yeniden kendisini harekete geçirir. Meselâ, haftanın her günü devâmlı ders okumak insânı yorar ve tenbelleştirir, fakat cum'a günü yapacağı tatil, onu yeniden heveslendirir. Devâmlı olarak namâz kılmak da insânı tenbelleştirir. Bunun için biraz ara vermesi lâzımdır. Bu sebebdendir ki, bâzı vakitlerde namâz kılmak mekrûh sayılmıştır. Bu sûretle biraz dinlenip ara vermek, insânın neşâtını arttırır ve yeniden zevkle ibâdete başlar. Binâenaleyh, oyun ve eğlence ciddi çalışmaya dahi yardımcı olur. Devâmlı bir şekilde mahza ciddiyet üzre olmaya ve acı gerçeklere ancak Peygamberleri dayanabilir. Eğlence, yorgunluk ve tenbellik hastalığına karşı kalbin devâsıdır. Ne var ki, bütün şakalar, oyun ve eğlenceler mübâh olmalı ve ifrâta kaçmamalıdır. Diğer hastalıkları tedâvi eden ilâçların fazlası zarar olduğu gibi, kalbi tenbellikden tedâvi edecek olan oyun ve eğlenceler de fazla olmamalıdır. İşte bu maksadla yapılan eğlenceler de ibâdet yerine geçer. Bu da, kalbinden bu zevki bulamayıp bu vâsıtalarla iyi vasıflara ulaşabilmek isteyenler içindir. İşte bu gibiler, bu yollardan gidebilir. Gerçi bu gibiler, olgunluğun yüksek mertebesinde değildirler. Çünkü orada olsalar, Hak'dan başkası ile gönüllerini huzûra kavuşturmağa muhtâç olmazlardı. Bununla beraber bu gaye uğrunda çalışanlara kötü denmez. Her ne kadar o üstün derecelerdeki için, bu bir kusûr olsa da, bunlar için yine bir kemâldir. Nitekim: «İyilerin sevâpları, daha yakın olanların günâhları gibidir.» denilmiştir. Kalbin tedâvi yollarını ve kalbi Hakk'a sevketmenin çârelerini iyice bilebilenler, bu gibi şeylerle kalbi huzûra kavuşturmanın faydalı bir tedâvi yolu olduğunu kabûl ederler.

İKİNCİ BÂB

MÜSİKİNİN USÛL VE ÂDÂBÎ, KALB VE ÂZÂLAR ÜZERİNDEKİ TE'SİRİ BEYÂNINDADIR.

Bilmiş ol ki: Mûsikînin ilk derecesi, söyleneni anlamak ve dinleyene anlatacak ve te'sir edecek şekilde ifâde etmektir. Demek ki, mûsikîde ilk aranan, fehm [anlamak] dır. Bu anlayıştan sonra vecd [kalbin coşması] ondan sonra da a'zanın titreşmesi vardır ki, bunlar üç makaamdır:

BİRİNCİ MAKAAAM FEHM [ANLAYIŞ] DIR

Bu anlayış, dinleyicilerin hâllerine göre değişir. Dinleyicilerin dört hâl vardır:

Birinci hâl: Dinlemekle yalnız tabiat bakımından zevk almaktır. Yani beste, ses ve kaafiyesinden zevk alır; bu, mübâhtır ve aynı zamanda en düşük bir derecedir. Zîrâ semâ'ın bu kadar zevkinde develer ve diğer hayvânlar da ortaktır. Her canlı, güzel sesden zevk alır.

İkinci hâl: Mûsikîden anlayarak zevk almak. Fakat söylenen sözleri canlandırarak, belirli veyâ belirsiz bir sûret hâline ifrâğ eder. Bu da gençlerin ve şehvet sâhiblerinin mûsikîsidir. Şehvetlerine ve hâllerine göre duydukları sözleri canlandırırlar. Bu hâl, üzerinde durulmağa değmez. Ancak kötülük ve yasak olması bakımından bundan bahsedeceğiz.

Üçüncü hâl: Duyduklarını kendisinin Allahü Teâlâ'ya karşı olan muâmelesi ile ayarlamaktır. Bâzan hareketlerini uygun bulur, bâzan da özür dileyecek hâlde olur. İşte bu da ilk başlangıçta müridlerin hâlidir. Zîrâ elbette müridin bir murâdı vardır. Murâdı, maksadıdır. Şüphesiz müridin maksadı, Allahü Teâlâ'yı mârifettir, ona mülâkât ve müşâhede yolu ile ulaşmaktır. Mürid'in maksadına ulaşmak için sülûk ettiği bir tarîk [girdiği bir yol], baş vurduğu muâmele ve işlerinde karşılaştığı hâlleri vardır. İtâb, tekdîr, hitâb, kabûl, red, vuslat, hic-

rân, yakınlık, uzaklık, geçip gidene hasret, beklenen şeye iştiyâk, gele-
ne heves, ümid, mahrûmiyet, yalnızlık, ünsiyet, va'de vefâ, muâhedeyi
bozmak, korku, firkat, vuslat ile ferah, sevgiliyi hâtırlamak, rakibi mü-
dâfaa, gözyaşları, hasret karşılaşmaları, uzun ayrılık, vuslat va'di ve
benzeri şiir ile alâkalı sözleri duyduğu zamân, bunların bâzısı müridin
maksadına uygun düşebilir de çakmak taşı gibi kalbinin, ateşini tu-
tuşturur ve bu sebeble şevk ve heyecânı artar ve âdete uymayan bâ-
zı hareketier kendisinden sâdır olur ve bu sözleri kendi hâline göre
te'vil eder. Çünkü dinleyen kimse, şâirin sözlerini şâirin arzûsuna gö-
re anlamağa mecbûr değildir. Her sözün müteaddit te'villeri vardır.
Herkes kendi anlayışına göre mânâ çıkarabilir. Biz bunu bir misâl ile
açıklayalım da câhiller ağız, yanak ve kâkûl kelimelerinden ancak
zâhir mânâ'nın murâd olmayıp başka mânâların da murâd edilebilece-
ğini anlasınlar. Artık bu mânâları nasıl anladığını açıklamaya lüzûm
yoktur. Semâ' ehlinin hikâyelerinde bunu açıklayan vak'alar vardır.

Hikâye olunduğuna göre zâtın birisi, başka bir şâir'in:

« (Aradaki) elçi dostu için, seni yarın ziyâret edecck dedi. Ben
de, söylediğini biliyorsun dedim». (Yâni doğru diyorsun, dedim). Söy-
lediğini duyunca, hemen vecde gelerek titremeğe başladı ve «Tezûru»
da «T» yi «N» okuyarak: «Resûl, yarın ziyâret edeceğiz dedi» şeklinde
okuya okuya sevincinden bayıldı düştü. Ayıldığı zamân, ne oldu? Ni-
ye vecde kapıldın? diye kendisine soranlara, Resûl-i Ekrem'in:

إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَزُورُونَ رَبَّهُمْ فِي كُلِّ يَوْمٍ جُمُعَةٍ مَّرَّةً

«Cennet ehli her cum'a günü Rablerini bir kere ziyâret ederler»
(955) hadisini hâtırladım da ondan vecde geldim, dedi.

Er-Rakıy (956) İbn Diraç'dan şöyle anlatıyor: İbn Diraç diyor ki:
Ben ve İbn Futl, Basra ile Ubelle kasabaları arasında Dicle üzerinden
seyahat ediyorduk. Ay ışığında Eyle'ye yaklaştığımızda bir kumanda-
na âit etrâfı manzaralı güzel bir köşkün yanına geldiğimizde, baktık
ki, köşkün balkonunda bir adamın yanındaki bir câriye teganni edip
duruyor ve bu arada:

«Her gün ayrı bir renge giriyorsun, bu senin için güzel bir hare-
ket değildir» dedi. Bu esnâda köşkün altında, elinde ibrik, sırtında es-
ki bir kaftanı olan bir genç de dinliyordu. Genç, câriyenin bu şiirini

(955) Tirmizî ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(956) Ebû Bekir Muhammed b. Dâvud ed - Dînûrî'dir. Şam vilâyetinin büyük şeyh-
lerindendir. Hicri 350 yılına kadar yaşamıştır.

duyunca, Allah aşkına şu şiirini bir daha söyle; zîrâ benim Allah ile hâlim böyledir, dedi. Cârîye de efendisinin müsâadesini aldıktan sonra gence dönerek bu şiirini birkaç def'a tekrâr etti. Genç, işte Allahü Teâlâ'ya karşı benim hâlim budur, diyerek bir sayhâ çekdi ve öldü. Bu manzara karşısında, bize farz terettüb etti, farz ile karşılaştık, dedik. Yâni farz-ı kifâyeden olan cenâzeyi defnetmek işidir. Bekledik; Basra ve Eyle'ye de haber gitti. Köşkün sâhibi hemen cârîyeyi âzad etti. Her taraftan cemâat geldi ve cenâzeyi defnettik. Bu sırada köşkün sâhibi; şâhid olunuz, bütün mâlımı Allah rızâsı için fedâ ediyorum. Bütün cârîyelerim âzâddır. Bu köşkü de yolculara bırakım, diyerek elbisesini çıkardı attı, sırtına bir gömlek alarak yüzünün istikâmetine gitti. O günden sonra kendisinden bir haber alınamadı. Bundan maksad şudur: Bu genç, her hâlinde Allah ile berâber idi ve muâmelesinde hüsn-ü edebe riâyetten âciz olduğunu biliyor, kalbini açışmesinden ve bâzan Haktan meyletmesinden üzülyordu. Binâsına leyh hâl-i pür-melâlini dile getiren bu şiirleri duyunca, bir ân için, Allahü Teâlâ'yı kendisine hitâb ediyormuş gibi farzettüğinden; «Her gün ayrı bir boyaya giriyorsun, bu senin için güzel değildir» itâbını duymuş gibi oldu ve utancının şiddetinden öldü. İşte bu zât da cârîyenin şiirinden bu mânâyı anladı.

Kimin semâ'ı Allah'tan, Allah için ve Allah'da olursa, Allahü Teâlâ'nın zât ve sıfatı ile alâkalı ilim kanunlarını iyice bilmesi lâzımdır. Aksi takdirde semâ'dan Allah hakkında muhâl olan bir mânâ çıkarır ve küfre gider. Mübtedî olan müridlerin semâ'ı tehlikelidir. Ancak Allahü Teâlâ'nın sıfatlarını ilgilendirmeden, duyduğu şiirleri kendi hâli ile tatbik ederse, zarâr vermez. Duyduğu beyitlerden hatâyâ düşebilmesinin mîsâli, yine bu beyt olabilir. Şöyle ki: Yukarıda anlattığımız tevcihin aksine olarak hitâb edeni kendisi, muhatabı da Allahü Teâlâ'yı kabûl ederek; âdeta Allahü Teâlâ'ya hitâb edercesine, «Her gün ayrı bir renge bürünüyorsun» diye bir mânâ çıkarırsa küfre gider. Bu şekil bir tevcih, sırf cehâletle olabileceği gibi, kendi anlayışına göre ilmin kendisini sevk ettiği cehâlet de olabilir. O da, kendi hâlinin ve hattâ bütün âlemin değişikliğini Allahü Teâlâ'dan bilmesidir. Bu bir gerçektir. Çünkü her şey Allahü Teâlâ'nın kudretindedir, dilediği tarafa çevirir. Bâzan kalbini açar, her şeyi ona açıklar, bâzan kahri tecelli ederek kalbini kapatır, bâzan kalbini nûrlandırır ve bâzan da karartır. Bâzan tâat ve ibâdâta devâm ettirir, bâzan da hak yoldan ayırmak için Şeytânı kalbine musâllat eder. Bütün bunlar, Allahü Teâlâ'nın halk [yaratma] ve irâdesiyle olduğunda şüphe yoktur, fakat böyle peyderpey, farklı işler kendisinden sâdır olan kimseye, âdeten değişik fikir ve renkler sâhibi denir. Hattâ belki de bu şâir, sevgilisini, kendini kabûl edip reddetmekte, uzaklaştırıp yaklaştırmakta

muhtelif renklere girdiğini kasdetmiştir. Mânâ bu olunca, Allahü Teâlâ hakkında da böyle düşünmek, küfürden başka bir şey değildir. Belki lâıyk olan, Allahü Teâlâ'nın kullarının aksine olarak renk verdiği hâlde kendisi renklenmediğini, başkalarını değiştirdiği hâlde kendisinin değişmediğini bilmektir. Mürid bu ilmi, imânı taklid etmekle öğrenebileceği gibi, ârif billâh olanlar da keşf-i hakîki ile bilebilirler.

İşte bu, akılları hayrete düşüren rubûbiyet vasıflarındandır. Ancak O'dur ki, kendisi değişmediği hâlde başkalarını değiştire. Ondan başka her şey kendini değiştirmeden, başkasını değiştiremez. Vecd sâhiblerinden bâzıları âdeta müthiş bir sarhoşluk hâlini alır ve Allah'a itâb edercesine sözler sarfeder. Allahü Teâlâ'nın, kalblere hâkim olmasını ve iyi hâlleri farklı olarak vermesini inkâra da kalkışır. Halbuki sıddıkların kalblerini sâfileştiren ve aldanmışların gönüllerini uzaklaştıran O'dur. Verdiğine kimse mâni olamadığı gibi, vermediğine de kimse veremez. Kâfirlere tevfiğini geçmiş cinâyetleri yüzünden kesmediği gibi, Peygamberlere de tevfiğ ve hidâyet nûrunu geçmiş bir sebebe mebni vermiş değildir. Fakat Allahü Teâlâ:

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَاتُنَا لِأُولَئِكَ الْمُزْمَلِينَ ﴿٣٧﴾

«Resûl olarak gönderdiğimiz kullarımız için kelâmımız sebkât etmiştir» (37 — Sâffât 171) buyurmuştur. Diğer münkirler hakkında da:

وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٣٢﴾

«Lâkin bizden hüküm sâbit oldu ki, elbette Cehennem'i, cin ve insânlarla dolduracağım» (32 — Secde: 13) buyurmuştur. Diğer bir âyette de şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

«Onlar ki, kendileri için bizden hüsnâ ve iyilik sebkât etmiş, onlar Cehennem'den uzaklaştırılır» (21 — Enbiya: 101).

Şâyet, bütün insânlar kul olmakta ortak oldukları hâlde haklarındaki geçmiş hükümler neden böyle ihtilâf ediyor, diye hâtırına bir

şey gelirse, Allah'tan utan, edebin hudûdunu aşma. Zirâ O, yaptığın-
dan mes'ûl değil, fakat kullar mes'ûldür, diye hitâb gelir.

Ömrüme yemin ederim ki; dili ve zevâhiri terbiye etmege çokları
muktedir olabilir, fakat yaklaştırmak, uzaklaştırmak, saâdet ve şekaa-
vet ebedî olarak kalması ile berâber, başkalarını saîd etmek ve şaki
etmek gibi zâhirdeki ihtilâfları içinde düşünmekten uzaklaştırıp bu
husûsta bâtını, kalbini ve sırrını terbiye edebilenler pek azdır. Buna
ancak ilimde rusûh bulanların gücü yeter. Bunun için rüyasında semâ'
ve mûsiki hakkında Hızır Aleyhisselâm'a soran kimseye Hızır Aley-
hisselâm: «O kaypak bir taşır, üzerinde ancak âlimler durabilir» de-
miştir. Zirâ semâ', kalbin gizli hâllerini ve esrârını harekete geçirir
ve edebin zararlarını aşacak şekilde insânı sarhoş eder. Ancak hidâyet
nûru ve lûtûf ve ismetiyle koruduğu kimseler müstesnâ kalır. Bunun
için bâzıları: «Ne olaydı başa baş, yâni ne kâr, ne de zarar, bu semâ'-
dan kurtarsaydık» demişlerdir. Bu şekilde semâ'da olan tehlike, şeh-
veti tahrik eden mûsikideki tehlikeden daha büyüktür. Çünkü şehveti
tahrik eden mûsikinin sonu günâhkâr olmaktır. Fakat bu kabilden
olan semâ'nın sonu küfürdür.

Bilmiş ol ki: Anlayış, dinleyicinin hâlet-i rûhiyesine göre değişir.
Aynı beyti dinleyen iki kimse, anladıkları mânâya göre vecde kapılır;
bunlardan birisi doğru, diğeri yanlış anlayabilir yâhut her ikisinin
de anladıkları ayrı ayrı mânâlar da doğru olabilir. Her ikisi birbirine
zıt ayrı ayrı mânâlar anlamışlar, fakat kendi hâllerine nisbetle tenâ-
kuza düşmemiş olabilirler. Nitekim Utbetü'l-Gulâm'dan rivâyet edil-
diğine göre; bir şâir'in:

«Yer ve göklere hâkim olan Allah'ı tesbîh ederim. Sevenler, mih-
net ve meşakkat içindedir».

Söylediğini duyunca, doğru söylüyorsun, dedi. Bu beyti duyanlar-
dan başka birisi de, yalan söylüyorsun, dedi. Buna karşılık bâzı basî-
ret sâhibleri, her ikisinin de isâbet ettiklerini söylediler ki, hakikat da
budur. «Doğrudur» sözü, henüz murâdına eremeyen ve vuslat kapu-
ları kendisine kapalı olan âşkın sözüdür. «Yalandır» sözü de mahab-
betle ünsiyet peydâ edip, ifrât derecede sevgisinden zevk alıp da üzül-
meyen kimsenin, veyâ bu ânda murâdından men'edilmeyen ve ilerde
böyle bir tehlike ihtimâli olmayan kimsenin sözüdür. Çünkü ümid ve
hüsn-ü zan kalbini kaplamıştır. İşte görüldüğü gibi, şahısların hâlet-i
rûhiyelerinin farklı olmasıyla anlayış, idrâk ve fehmleri de değişiklik
arzeder.

Ebû'l-Kaasım b. Mervân'dan hıkâye olunduğuna göre: Uzun yıl-
lar semâ'ı terk ederek Ebû Said el-Harraz'a arkadaş olmuştu. Birgün
bulunduğu bir dâvette şâir'in biri:

«Susamış olup, su içinde bulunduğum hâlde, kendisine su verilmez»

meâlindeki şiirini okuyunca, oradakilerin hepsi vecde geldi. Bu hâl kendilerinden geçince onlara:

— Bu beytten ne anladınız? diye sordu. Onlar:

— İyi hâllere susamış olduklarını ve sebebler mevcûd iken, ondan mahrûm oldukları, mânâsını anladıklarını söylediler. Fakat bu izâh Ebû'l-Kaasım'ı tatmîn etmedi. Bunun üzerine onlar:

— Ya siz ne anladınız? diye sorduklarında, Ebû'l-Kaasım:

— İnsân hâllerin (957) ortasında olup, kerâmetlerle de tekrîm edildiği hâlde, o hâl ve kerâmetlerden kendisine zerrecik nasib verilmemiş kimsenin hâlini anlatır, dedi. Bu da «Alvâl» ile «Kerâmet» in ötesinde bir de «Hakikat» ın bulunduğu işaretidir. Şöyle ki: «Hâller» onun sâbıkası, «Kerâmet» de onun mukaddimesidir, «Hakikat» onlardan sonra gelir. Aslında onların anlayışları ile kendi anlayışı arasında bir fark yoktur, fark, susamış olanların kendi hâllerindedir. Çünkü iyi hâllerden mahrûm olan, önce ona susamıştır. Ancak onu elde ettikten sonra diğerlerine geçer. Anlaşıyor ki, Ebû'l-Kaasım «Hakikat» peşinde; onlar ise, «Hâl» peşindedirler. Aralarındaki ihtilâf mânâları anlamakta değil, kendi rûtbelerindedir.

Merhûm Şibli de çok kere şu beyt okundukça vecde gelirdi;

«Dostluğunuz ayrılık, sevginiz düşmânlıktır; vuslatınız ayrılık, sulhunuz harbdır».

Bu beyti, bâzısı hak, bâzısı da bâtıl olmak üzere muhtelif şekillerde dinlemek ve anlamak mümkündür. En açık mânâsı, bunu insânlar üzerinde, bütün dünyâ varlıklarında ve hattâ Allahü Teâlâ'dan başka ne varsa, hepsi üzerinde tatbik etmektir. Zîrâ dünyâ, sâhibini öldüren hilekâr ve aldatıcı bir varlıktır. Dost görüldüğü hâlde esâsında en büyük bir düşmândır. Dünyâlıktan sevinçle dolan bir ev sonunda ağıt ile dolmağa mahkûmdur. Nitekim haberde böyle vârid olmuş ve Salebî de dünyâyı anlatırken şu beyitleri söylemiştir:

سَحَّ عَنْ الدُّنْيَا فَلَا تَخْطِبُهَا وَلَا تَخْطِبُنِ قِتَالَةَ مَنْ تَسَاخَمُ
فَلَيْسَ يَفِي مَرْجُوها بِمَخَوْفِها وَمَكْرُوها مَا تَأْمَلُ رَاجِحُ
لَقَدْ قَالَ فِيهَا الْوَاصِفُونَ فَافْكَرُوا وَعِنْدِي لَهَا وَصْفٌ لَمْ يَصْلَحْ
مُتَلَفٌ قِصَارًا هَازِعًا وَمَرْكَبٌ شَهِيذٌ إِذَا اسْتَدَلَّتْهُ فَهُوَ جَامِعٌ
وَشَخْصٌ جَمِيلٌ يُؤَثِّرُ النَّاسَ حَسَنَةً وَلَكِنْ لَهُ أَسْرَارٌ سَوْءٌ قَبَائِحٌ

«Dünyâdan vazgeç sakın onu isteme,

«Ondan umduğun, korkduğunu karşılamaz. Düşünürsen, kötülüğü daha çoktur.

«Onu anlatanlar onun hakkında söyledi ve sözü çok uzattılar. Ben de onun öyle bir vasfı var ki, yemin ederim o yeter.

«O bir içkidir ki, sonu acı ve karışıktır. İştihâ edilir, tadını aldığın zamân, seni yolun kenarında yüzüstü bırakır.

«Aynı zamânda insânları hayran bırakan güzel bir şahıs gibidir. fakat onun gizli ve kötü hâlleri vardır».

İkinci mânâ, beyti, Allahü Teâlâ hakkında kendi kendine tenzil etmek, bu beyt ile kendisinin Allahü Teâlâ'ya karşı vaziyetine işâret etmektir. Zîrâ düşündüğü zamân, Allah'ı mârifetinin cehl olduğunu anlar. Çünkü Allahü Teâlâ'yı kühü ile kimse bilemez. Tâati ise ri-yâdır, hakkıyla müttakilerden değildir. Allahü Teâlâ'yı sevdiğini id-diâ etmesi de mâlûldür. Çünkü Allah sevgisi karşısında şehvî arzû-larının hiç birinden geçmemiştir. Allahü Teâlâ kime hayır dilerse, ken-di ayıplarını ona gösterir ve ondan vazgeçirir. Her ne kadar gâfillere nisbetle daha üstün mertebede olsa bile, yine bu beytin tezâhürlerini kendisinde görür. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَا أُحِبُّ شَيْئًا مِّمَّا أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ ۝

«Ben Seni gereği gibi mârifetten ve medh u senâdan âcizim. Sen, zâtını tavsif ettiğin gibisin» (958) buyurdu. Diğer hadîsde de şöyle buyurmuştur:

إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ سَبْعِينَ مَرَّةً ۝

«Ben yirmi dört sâatte yetmiş kere Allah'a tevbe ederim». Şüphesiz onun istiğfârı, her ne kadar arkadakilere nisbetle daha ilerde olsalar da, öndekilere nisbetle daha uzakta kalan bâzı hâllerdendir. Zîrâ her yakınlığın ilerisinde daha yakınlık vardır. Zîrâ Allah'a giden yollar nâmütenâhidir. Yakınlığın son noktasına varmak ise muhâldir.

Üçüncü mânâ: sâlik, ilk hâllerine bakarak onlara râzı olur, sonra neticelerine bakarak onlarda saklı bulunan aldanmaları anlayınca onları hakir görür. Bütün bunları Allah'tan bilerek, Allahü Teâlâ'nın kazâ ve kaderinden şikâyet etmek üzere, beyti Allahü Teâlâ hakkında dinlemiş olmasıdır. İşte bu, yukarıda da anlattığımız gibi küfür-

dür. Görülüyor ki, hangi beyt olursa olsun, muhtelif mânâlarla izâh edilir. Bu da dinleyicinin ilmi kaabiliyeti ve kalb sâfilîği nisbetindedir.

Dördüncü hâl: Dördüncü hâl de, hâl ve makaamları geçenlerin semâ'idir. Bu adam Allah'tan başka her şeyi kaybetmiş, hattâ nefsinde, nefsinin hâl ve muâmelelerini de kaybetmiş, kendinden geçmiş, müşâhede deryâsına dalmış ve orada her şeyi şaşırmış kalmış bir kimse'dir. Bu adam, Yûsuf'un güzelliğine hayran kalarak şaşırarak ve ellerini kesdikleri hâlde acısını duymayan Mısır kadınları gibi olmuş ve hissi ibtâl edilmiştir. Sofular buna «Nefsinden geçmiş» kimse derler. Nefsinden geçen, başkalarından haydi haydi geçmiştir. Hattâ şuhûd-dan da vazgeçerek yalnız vâhid-i meşhûd ile kalmıştır. Zîrâ kalb, şahide ve nefsine baktığı zamân, meşhûd'dan gâfil olabilir. Bütün varlığı ile görülen şey'e bakan kimse bu istiğraki hâlinde ne kendi bakışına, ne de görme vâsıtası olan gözüne, ne de bu görüşten zevk alan kalbine bakar. Zîrâ sarhoşun sarhoşluğundan ve zevk alan kimsenin zevk almasından haberi olmaz, ancak zevk aldığı şeyden haberi olur. Bunun benzeri, bir şeyi bilmektir, yâni ona ilimdir. Bir şeyi bilmek, onu bildiğini bilmeğe muğâyirdir. Yâni o şeyi bilmek başka ve o şeyi bildiğini bilmek de başkadır. Bir şeye âlim olan kimse, o şey'e âlim olduğuna dâir ilim, kendisine gelirse, o şeyden yüz çevirir. Bu hâl, hem mahlûka, hem de hâlika karşı olur. Lâkin, umûmiyetle fazla devâm etmez, şimşek gibi gelir geçer. Şâyet devâm edecek olsa, beşer kuvveti buna güç yetiremez. Çok def'a bunun ağırlığı altında helâk olur. Nitekim Ebû'l-Hasan en-Nûrî (959) bulunduğu bir meclisde:

«Sana olan aşkımdan, akılların hayran kalacağı derecelere inirim». Şiirini duyunca, hemen vecde gelerek ayaklandı ve yüzüstü, gövdeleri kesilmiş, kökleri bıçak gibi keskin kamışlar üzerine düştü. Onların üzerinde titreyerek sabâha kadar bu beyti tekrârladı durdu. Vücûdu kan içinde kaldı ve bundan haberi olmadı. Bir müddet sonra da öldü. (Allah rahmet etsin).

İşte bu anlattığımız, vecd ve anlayışın sıddıklar derecesidir ve derecelerin en üstünüdür. Zîrâ hâller üzerinde semâ', kemâl derecesinden düşüktür. Çünkü semâ', beşerî vasıflar ile karışık bir nevî kudsî'dur. Asıl kemâl, nefsinden ve nefsin hâllerinden tamâmen geçmektedir. Mısır kadınlarının bıçaklar ile kesilen ellerine kıymet vermeyip iltifât etmedikleri gibi, artık o da tamâmen nefsini unuttur ve ona aslâ iltifât etmez. Bütün duyduğu Allah'tan, Allah için, ve Allah

(959) Bağdâdî ve Cüneyd'in emsâli bir zât olup, Hicrî 396'de ölmüştür.

ile olur. İşte bu rütbe, hakikat derinliklerine dalıp hâl ve ameller sâhilini geçen tevhidin parlaklığına ulaşan, tâm mânâsı ile ihlâsı gerçekleştiren ve kendisinde hiç bir şey bırakmayıp, beşeriyet vasıflarını kökünden kurutan ve beşerî vasıflara iltifâtı kökünden yok eden kimselerin rütbesidir. Ben, yok olur derken cesedinin yok olmasını değil, kalbinin yokluğunu kasdediyorum. Kalbinin yokluğundan da sol taraftaki et ve kandan ibâret kalbi değil; o kalb ile gizli iltifât, alâka ve râbitası bulunan ve Allâh'ın emrinden olan kalb-i rûhâniyi kasdediyorum. Onu, bilen bilir, bilmeyen bilmez. İşte o rûhâni kalb dediğimiz sırrın bir vücûdu vardır. O vücûdun sûreti orada yâni kalbde hazırlanan şeydir. Başkası hâzırlanırsa, artık vücûd, bu hâzırlanan şey olur. Bunun benzeri aynadır. Zirâ aynada bir sûret yoktur. Orada kim hâzırlanırsa, onun rengini alır. Bardak da bunun gibidir. O da içinde ne varsa onun rengini alır ve onu gösterir. Haddi zâtında belli bir rengi yok, onun rengi, içine girenlerin rengini kabûl etmeğe elverişlidir. Bu hakikat yâni kalbe hazırlanana nisbetle kalbin sırrını, Şâir'in şu şiiri gâyet güzel ifâde eder:

رَوَّاجُ وَرَقَتِ الْخَمْرُ فَتَابَهَا فَتَاكَ الْإِمْرُ
فَكَانَ خَمْرٌ وَلَا قَدَحٌ وَكَانَ قَدَحٌ وَلَا خَمْرُ

«Bardak inceldi, şarap inceldi; birbirine benzedi ve ayrılmaları güçleşti.

Sanki şarap var, bardak yok; yine sanki bardak var, şarap yoktur.»

İşte bu anlattığımız, mükâşefe ilimlerinin makaamlarından bir makaamdır. Hulûl ve ittihad, vahdet-i vücûdluk bundan neş'et etti de Hallâc-ı Mânsûr: «Ene'l-Hak», Bâyezîd-i Bestami de «Sübhânî mâ'a'zama şâni» dedi (960). Hristiyanların teslîs akidesi «Lâhût» un «Nâsût» ile ittihad dâvaları bunun etrâfında döner. Ya onu ona sardırırlar veyâ hulûl ettirirler ki, kendileri de bu husûsta ihtilâf hâlinde-dirler. Bu, açık bir hatâdır. Aynanın karşısındaki kırmızı rengi aynada görüp aynaya «kırmızıdır» diyenin sözüne benzer. Vaktâki bu husûsta derinlemesine konuşmak muâmele ilmine yaraşmadı ise, biz yine gâyemize dönelim. Duyulan şiirleri anlamaktaki derece ayrılıkla-

İKİNCİ MAKAAAM

İkinci makaam, şiiri anlayıp bir dereceye yerleştirdikten sonra hâsıl olan vecd makaamıdır. Vecd'in hakikatinde, sofularla, semâ'nın rûh ile münâsebetini inceleyen Hukemâ'nın uzun sözleri vardır. Önce bunların bâzı sözlerini sonra da bu husûstaki hakikatı izâh edelim.

MUTASAVVİFENİN SÖZLERİ

Zünnûn-i Mısri (Allah rahmet etsin) diyor ki; Semâ', Hak'tan gelir ve kalbi Hakk'a doğru tahrik eder. Hak yönünden ona eğilen, Hakk'ı bulur. Nefis ve şehvet yönünden ona meyleden de zındıklaşır. Demek oluyor ki: Vecd'i, gönülleri Hakk'a çevirmekle târif etti. Kendisi semâ'-da bu hâli duyduğu için ona «Vârid-i Hak - Hak'tan gelir» adını vermiştir.

Ebû'l-Hüseyn ed-Dirac da semâ'daki vecd'inden haber vermiş olacak ki: Vecd, semâ' esnâsında bulunan bir hâlden ibarettir, dedi ve devâmıla, hâl meydânında semâ' beni oynattı, bahşış olarak bana Hakk'ı buldurdu, bana hâlis bardaklardan sâfi şerbet içirdi ve bu sâyede rızâ mevkilne yükseldim de beni fezâ bahçelerinde tenezzühe ulaştırdı, dedi.

Şibli (Allah rahmet etsin): «Semâ'nın zâhiri fitne, bâtını ise ibrettir. İşâretten anlayan kimseye ibâre dinlemek helâldir. İşâretten anlamazsa fitneyi uyandırabilir ve felâketlerle karşılaşır.» dedi. Diğer birisi: «Semâ, mûsikî mârifet erbâbı için rûhun gıdâsıdır. Zirâ o, diğer amelleri çeken bir vasıftır. Tabiat yönünden dinleyenler, tabiatın inceliği ile onun inceliğine ulaşır, kalbde sırrın sâfiliği ile onun sefâsına ve ehli katındaki letâfetine ulaşır».

Amr b. Osman-ı Mekki (961): «Vecd'in keyfiyeti ibâre ile ifâde edilemez. Zirâ vecd, yakın sâhibi mü'minlerin kalbinde Allahü Teâlâ'nın bir sırrıdır.» demiştir. Diğer bâzıları da: «Vecd, Hak'tan gelen bir mükâşefedir.» demişlerdir.

Ebû Saîd b. el-A'râbî (962) de: «Vecd, perdelerin kalkması mura-kıbyı müşâhede duyduklarının mânâsında anlayışın huzûru, gaybi mülâhaza, lîsân-ı sır ile konuşmak ve nerede olursan ol etrâfında bulunan mefkûd, gayb ile ünsiyet peydâ etmektir.» demiştir. Yine bu zât şöyle demiştir: «Vecd, havasın ilk derecesidir. Bu, gaybe imanın

(961) Ebû Abdillâh, kavminin şehidir. tarikat ve usûlde imâmlarıdır. Hicri 271 de Bağdâd'da ölmüştür.

(962) Basrah, İsmâil b. Muhammed b. Ziyad'dır. Cüneyd'in arkadaşısıdır. Harem'de mücâvir kalmıştır. Hicri 341'de ölmüştür.

neticesidir. Rûhânî kuvvetle bunun zevkine varıp kalblerine nûru akıtıldığı zamân, bütün şek ve şüpheden kurtulurlar». Yine bu zât: «Semâ'da vecd'e mâni olan, nefsin eseri ve diğer münâsebet ve sebeblerle alâkalanmaktır. Zîrâ nefis, bütün sebepleri ile Hak'tan mahcûb ve memnûdur. Ne zamân ki, sebepleri kalkar, o zamân zikir hâlis olur, kalb gafletten uyanır, incelir, parlar, vâ'z u nasihat kendisine té'sir eder, gizli münâcattan garib bir makaama yükselir ve orada kendisine hitâb edilir, huzûr-i kalb ve duyduğunu zabteden bir kulak ile o hitâbı dinler ve gaybı müşâhede edebilirse, işte bu ân onun vecd ânıdır. Zîrâ o, yok olanı yanında hâzır bulmuştur,» dedi. Yine bu zat şöyle demiştir: «Vecd; Hakk'ı tahrik eden zikir, rûyete mâni olduğu için, ızdırap veren korku, sâdır olan zelleğe tevbih, ince ve tatlı sohbet, bir faydaya işâret, gâibe iştîyâk, kaybettğine üzülmek, geçmişe nedâmet, veyâ bir vâcibe dâvet veyâ gizli münâcat ânında meydâna gelen bir hâldir. Vecd, zâhiri zâhir ile, bâtını bâtın ile, gaybi gayb ile ve sırrı sır ile karşılaştırmak demektir. Ayrıca geçmiş kazançlarından aleyhinde olan şey ile berâber lehinde olanı meydâna çıkarmaktır. O şey, sende meydâna çıktıktan sonra, yine senin için yazılır ve senin için ayaksız ayak, zikirsiz zikir yazılır. Her ne kadar nimeti veren bütün işlerin mütevellisi olan O ise, her şey O'na rücû ederse de, vaziyet budur». İşte vecd ilminin zâhiri budur. Vecd hakkında sofilerin buna benzer daha pek çok sözleri vardır.

HUKEMÂNIN SÖZLERİ

Hukemâ'ya gelince: Bâzıları semâ' ve vecd hakkında şöyle diyorlar: Kalbde öyle şerefli bir fazîlet var ki, lisân, onu ifâde etmek sûreti ile açığa çıkaramaz; o ancak lahn ve tegannî ile açığa çıkar; açığa çıkınca nefis, neş'elenir ve oynamaya başlar. Artık o kimse nefisini dinler, onunla konuşur ve zevâhîri terk eder. Diğer bâzıları da şöyle demiştir: «Semâ'ın neticesi, bozulan ve tenbelleşen fikir ve düşüncelerini düzelterek, rey ve fikirlerinde isâbet edip hatâdan ve tenbelikten kurtulmaktır». Diğer birisi; «Fikir ve düşünce, ilmi mâluma doğru çektiği gibi, semâ' da kalbi âlem-i rûhânîye çeker» dedi. Bir başkasına, lahn ve tegannîye uygun olarak insân bedeninin hareket etmesinin hikmetinden sorduklarında: «Buna aşk aklı denir. Aklın aşkı, mâşukuna aşkını dil ile ifâdeye muhtâç değildir. Belki gülümseme, göz, kaş oynatması ve buna benzer latif hareket ve işâretlerle ifâde eder. Bunlar daha mükemmel ifâdelerdir. Ancak bunlar rûhânîdirler. Aşk-ı behîmîye gelince; bu da merdûd ve zayıf olan aşkının görünüşünü ifâde için mantığını yâni dilini kullanmak zorundadır» dedi. Diğer birisi de: «Mahzûn olan bir kimse lahn [nağme] ve tegan-

nî dinlesin. Çünkü hüznün, girdiği gönlü dondurur ve nûrunu söndürür. Lahn [teganni] ile râhatlandığı zamân, onun nûru yeniden parlamaya başlar, sevinci tezâhür eder. Kaabiliyeti nisbetinde hüznünü kaldırır. Bu da kalbin mânevî kirlerden temiz ve sâfilîği derecesine göredir.

Semâ' ve vecd hakkında çok sözler vardır. Artık bunları uzun uzun anlatmağa lüzûm yoktur. Biz vecd'in neden ibâret olduğunu anlatmağa çalışalım. Vecd, semâ'ın doğurduğu bir keyfiyettir. Semâ'ın akabinde Hak'tan gelir ve dinleyen onu içinden duyar. Bu hâlet ve keyfiyet iki kısımdan hâli değildir. Ya neticesi müşâhede ve mükâşefeye varır ki, o zamân ilimler ve ikâzlar kabilinden olur, veya ilimden sayılmayan iştiyâk, korku, hüznün, ızdırap, neş'e, esef, pişmânlık, ferahlık ve sıkıntı gibi bâzı hâller ve değişikliklere sebep olur. Bu hâlleri semâ' heyecânlandırır ve âdetin hilâfına olarak harekete geçirir. Şâyet, âdete muhâlif olacak şekilde kendini harekete geçirmez, teskin etmez veya titremek, sıkıntı duymak ve âdetinin hilâfına konuşmak ve hareket etmek gibi hâller göstermeyecek şekilde zayıf olursa, ona vecd denmez. Şâyet bu hâller görülürse, zûhuru, görünüşteki değişikliği, hareketindeki kuvvet ve zayıflığı nisbetinde kuvvetli veya zayıf, vecd adını alır. Bâzan sâhibi kuvvetli olduğu için vecd kuvvetli olur fakat içinde kalır ve hâricde te'sirini göstermez. Bâzan da gelen vârideler zayıf olup bağları gevşek olduğu için harekete geçiremez. Birinci mânâyâ işâret olarak Ebû Said b. el-A'râbi vecd hakkında: «O, rakibi müşâhede, anlayışı hazırlamak ve gaybî mülâhazadır» dedi. Önceden keşfedilmemiş bâzı şeylerin semâ' vâsıtası ile keşfedilmesi uzak bir şey değil, çünkü keşif, muhtelif sebeblerle olabilir.

Onlardan birisi, tenbîh yâni uyarmaktır. Semâ' uyarıcıdır.

Diğer birisi de, hâllerin değişmesi ve onları kendisinde bilip anlamasıdır. Onları anlamak, daha önceden bilinmeyen bir takım şeyleri açıklayan bir nevî ilimdir.

Keşfin sebeblerinden birisi de, kalbin cilâlanmasıdır. Semâ', kalbi cilâlandırır. Cilâ da keşfi doğurur.

Keşif sebeblerinin birisi de, semâ'ın yardımı ile kalb neş'esinin uyanmasıdır. Bu sâyede daha önce güç yetiremediği şeyleri müşâhedeğe güç yetirir. Nitekim deve, devecinin şarkıları sâyesinde daha önce taşıyamadığı ağır yükleri taşıyabilmesi gibi. Devenin işi ağır yükleri taşımak olduğu gibi, kalbin işi de melekûtun esrârını düşünmek ve keşf yolu ile müşâhede etmektir. İşte bu sebeblerdendir ki semâ', keşfe sebep olabilir. Belki kalb temizlenip cilâlandığı zamân, basiret gözü ile uyanıklık hâlinde Hakk'ı müşâhede eder veya hâfiften [gâib-

ten] kendisine sesler gelebilir. Uyku hâlinde de rüyâ ile bunlara ulaşabilir. Rüyâ ise nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüzdür (963).

Bu keşfin hakikatini öğreten ilim, muâmele ilmi dışındadır. Nitekim Muhammed b. Mesrûk-ı Bağdâdî şöyle anlatıyor: Gençliğimde çakır keyf bir gece gezintisinde kendi kendime şu şiiri söyleyerek gidiyordum:

«Tûr-i Sinâ'da öyle bağlık var ki, oraya uğradığımda, o üzüm sularını bırakıp su içenlere şaşarım».

Tam bu sırada hâtiften şöyle bir ses duydum:

«Cehennem'de de su var ki, onu boğaz sordukça [yudum yudum içtikçe], bağırsakları ağzına gelir».

İşte benim tevbe ederek ilim ve ibâdetle meşgûl olmama sebep olan hâdise budur. Şimdi kalbi temizlemekte tegannînin te'sirini gör. Hattâ hakikat, vezinli ve mânâsı anlaşılan sözlerle kendisine tecellî ederek kulaklarını çekti ve kendisi de hâlini düzeltti.

Müslim Abadânî diyor ki: Bir def'a Sâlihü'l-Merî, Utbetü'l-Gulâm, Abdülvâhid b. Zeyd ve Müslim el-Esvâri bizim memlekete geldi ve sâhile indiler. Bir akşam kendilerini dâvet ettim. Sofraya oturduları sırada birisi:

«Ebedî makaam olan Cennet'ten, yemekler ve azgınlığı hiç bir fayda sağlamayan nefis zevkleri seni meşgûl edern dedi. Bunu duyan Utbetü'l-Gulâm, bir sayhâ ederek bayıldı düşdü. Cemâat da bir lokma yemeden ortada kaldı. Yemeğin tadına bakmadan sofralarını kaldırdım. Kalb, cilâlanmış iken, hâtiften sesler duyulabileceği gibi, Hızır Aleyhisselâm'ın sûreti de müşâhede edilebilir. Hızır, basîret sâhibi kimselere muhtelif şekillerde görünebilir. İşte melekler de bu hâllerde Peygamberlere görünür; ya gerçek sûretleri ile, veyâ bâzı hâlleri temsil ve hikâye edecek kılık ve kıyâfetlerde görünürler. Resûl-i Ekrem (S.A.V.), Cebrâil Aleyhisselâm'ı iki def'a asıl sûreti üzerinde görmüştür. Resûl-i Ekrem, Ufku doldurmuştu, buyurdu. Allahü Teâlâ'nın:

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى

«O vahyi ona öğreten, kuvveti şiddetli Cebrâil'dir. O akıllı ve me'mûriyetinde müstakimdir. O, ufuk-ı âlâda idi» (53 — Necm: 5, 6, 7)

(963) Resûl-i Ekrem'in nübüvveti 23 senedir. Bunun altı ay'ı rüyâ ile geçmiştir. Yirmi üç senenin altı ay'ı ise kırkaltıda bir ay eder. Çünkü yirmi üç senede kırkaltı ay vardır. Bu bakımdan Resûl-i Ekrem'in rüyâ ile Peygamberliği, nübüvvetin kırkaltıda bir cüz'ü olmuştur.

İnsânın kalbi böyle cilâlandığı sıralarda başka gönüllerde saklı olan şeyleri de keşfedebilir ve buna firâset denir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنْقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ تَعَالَى

«Mü'minin firâsetinden sakınınız; zîrâ o, Allahü Teâlâ'nın bahsettği nûr ile bakar» (964) buyurmuştur.

Hikâye olunduğuna göre: Mecûsî'nin biri müslümânlar arasında dolaşarak, Resûl-i Ekrem'in:

«Mü'minin firâsetinden korkunuz...» hadisinden ne demek istendiğini sorar, aldığı cevâblar kendisini tatmîn etmez. Nihâyet sofilerden bir zâta giderek, mânâsını suâl eder. (Tabii Mecûsî, Mecûsiliğini gizlemiştir ve mecûsî olduğunu bilen yoktur). Mezkûr zât cevâbında: «Belinizde gizli kuşandığınız Zunnâr'ı kesmenizdir» diye cevâb verince, Mecûsî tasdik ederek müslümân olur, ve «şimdi senin mü'min olup imânının hak olduğunu anladım» der.

Yine hikâye olunduğuna göre: İbrâhim el-Hayâs şöyle demiştir: Bağdâd câmiinde fakirler ile otururken güzel kokulu, parlak bir genç içeri girdi. Ben yanımdakilere: «Bu gelen gencin Yahudi olduğunu sanıyorum» dedim. Arkadaşlarım bu sözümünden hoşlanmadılar. Genç, aleyhinde bir şey söylediğimin farkında idi. Ben oradan çıktım. Genç de arkamdan çıktı ve yine geri dönerek orada bulunanlara benim kendi aleyhinde ne dediğimi sordu. Onlar inkâr ettilerse de o, ısrâr etti. Onlar da, senin Yahudi olduğunu söyledi, dediler. Adamcağız oradan gelerek beni buldu, elime ayağıma kapanarak müslümân oldu. Bu zât şöyle anlatıyor: Bizler, kitâbımızda, siddıkların, firâsetinde yanılmadıklarını okumuştuk. Ben de «Şu müslümânları bir tecrübe edeyim» dedim. Düşündüm ki, bunlar arasında siddık defîecek bir kimse varsa ancak şu tâife arasında bulunur. Zîrâ onlar Allahü Teâlâ'nın sözünü yerine getirir ve âyetlerini okurlar, dedim. Ve bu maksadla oraya geldim. Şeyh, benim içyüzümü anlayınca bildim ki, bu zât siddıktır. Sonra da bu genç, hâtırı sayılır sofiler meyânına girdi. Bu gibi keşiflere işâret ederek Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuşlardır:

لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحْمُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى مَلَكُوتِ السَّمَاءِ

«Eğer şeytânlar âdem oğullarının gönüllerinde dolaşmasaydı, onlar, göklerin gizliliklerini ve melekût âlemini görürlerdi» (965).

Şeytânların gönüllerde dolaşması, gönüllerin kötü vasıflar ile dolu olması hâlindeydir. Kötü vasıflardan kalbini temizleyip sâfileştiren kimselerin kalblerinin etrafına şeytânlar yaklaşamaz. Allahü Teâlâ'nın:

الْأَعْيَادُ مِنْهُ الْمُخْلِصِينَ

«Yalnız onlar arasından hâlis olan kullarım müstesnâdır» (15 — Hicr: 40) ve yine:

أَنْتَ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهَا سُلْطَانٌ

«Benim kullarımda senin hiçbir tahakkümün yoktur» 15 - Hicr: 42) Ayet-i celîleleri buna işâret etmektedir.

Semâ', kalbin cilâlanmasına sebep olur. Kalb de cilâlandıkça, hakkı çeker ve hakka yaklaşır. Zünnûn-ı Mısri'den rivâyet edilen şu hikâye de buna delâlet etmektedir. Zünnûn-ı Mısri Bağdâd'a gitti. Sofilerden bir cemâat başına toplandı, aralarında bir de şâir bulunuyordu. Onlar şâirin bir şeyler söylemesi için Zünnûn'den izin istediler. Zünnûn müsbade etti ve şâir:

صَغِيرٌ هُوَاكَ عَذِيبِي	فَكَيْفَ بِهِ إِذَا احْتَنَكَا
وَأَنْتَ جَمَعْتَ فِي قَلْبِي	هَوًى قَدْ كَانَ مُشْتَرَكَا
أَمَّا نَرَى لِمَ كَتَبَ	إِذَا أَضْحَكَ الْخَلَّ بَكِي

«Aşkın küçüğü bile beni hasta etti, ya bu aşk kuvvetlendiği zamân, hâlim nice olur?

Sen benim kalbimde müsterek hevâlar ve aşklar topladın,

Elem ve kederden hâli olan kimse güldüğü zamân, tıasasından ağlayana acıamaz mısın?» deyince, Zünnûn, vecde kapılarak ayağa kalkarken yüzüstü düştü. Sonra başka birisi vecde yakalanıp ayağa kalkınca, Zünnûn: «Kalktığın zamân Allah seni görür» deyince adam oturdu. Zünnûn, adamın zorla vecde gelmek istediğini anladı ve ona başka maksadla vecde gelenlere, onları gören Allahü Teâlâ'nın

hasım olduğunu bildirmek istedi. Eğer adam sâdık olsaydı oturmazdı. İşte vecdin neticesi bir takım hâller ve keşiflere yönelir.

Bilmiş ol ki: Keşifler ve hâller ikiye ayrılır. Bunlardan bir kısmı ifâkat hâlinde ifâde edilebilir, diğer bir kısmı da ifâde edilemez. Kelimeler onları anlatamaz. Belki sen iç yüzünü bilmediğin ve tâbiri olmayan bâzı ilim ve hâlleri inkâr edebilirsin. Fakat sakın böyle yapma ve bunları uzak şeyler sanma. Zîrâ sen kendi yakın hâlinde bunun delilini bulabilirsin.

İlme gelince: Fakihin biri görünüşde birbirine benzeyen iki mes'ele ile karşılaşır. Hükümde aralarında fark olduğunu bilir, bunun zevkine varır, bunu açıklamak için uğraşır. Ne kadar fasîh olsa da o ayrılığı ifâde edecek kelimeler bulamaz. Ayrılığın zevkine varır fakat ifâdeden âciz kalır. Bu farkı anlaması kalbinde zevk ile bulduğu bir ilimdir. Elbette kalbinde bu ilmin meydana gelmesinde bir sebep ve onun Allah katında bir hakîkatı var, fakat onu ifâde etmek mümkün olmaz. Bu imkânsızlık, dilindeki kusûrdan değil, belki ibârenin alamıyacağı, mânâdaki inceliktenidir. Böyle ince mes'elelerle uğraşanlar, bu gibi hâllerle dâima karşı karşıyadırlar.

Hâl'e gelince: Nice kimseler vardır ki, sabâhleyin gönlünde huzûr ve bir inşirah duyar, bâzan da bir sıkıntı ve telâş hâlinde olur. Ortada mûcib bir sebep olmadığı için, hikmetini anlayamaz. Bunun gibi bâzan insân bir şey düşünür ve öyle müteessir olur ki, düşündüğü şeyi unuttur ve o te'siri kendisi duyup anlayacak şekilde gönlünde kalır. Bâzan da duyduğu hâl bu sevinç hâli olur. Bu neş'enin sebebini düşünmekle o sevinç kendisinde yerleşir. O husûsta düşündüğünü unuttuğu hâlde acısını duyar. Bâzan da ifâde edemiyeceği garib bir hâl ile karşılaşır. Ne neş'e, ne de hüzn'e benzer. İfâde etmekten âciz kalır. Ancak mevzûn şiir ile ifâde edebilir.

Vezinli şiirlerle mevzûn olmayan şiirler arasındaki farkı, herkes değil, bâzı kimseler anlayabilir. Onu ancak zevk sâhipleri anlar ve düz konuşulan söz ile mevzûn arasındaki farkı bilir. Fakat zevk sâhibi olmayanlara bunu anlatamaz. İşte nefisde böyle garib hâller vardır. Belki, korku, hüzn ve neş'e gibi meşhûr mânâlar, çalgısız olarak söylenen ve mânâsı anlaşılan tegannîleri dinlemekten hâsıl olur. Telli çalgılar ve diğer mânâsız nâğmeler, insânın nefsinde acâyip bir şekilde te'sir eder, fakat o acâyipliği ifâde mümkün olmaz. Bâzan buna şevk denir, fakat sâhibi neye müştak olduğunu ifâde edemez ki, bu acâyip bir şeydir. Çalgıları dinlemekle kalbi çarpan kimse, kalbinin neye ve ne için çarptığını bilemez. Kendisinde bir şey arıyormuş gibi bir hâl hisseder, fakat ne aradığını bilemez. Bu hal, avamda ve hattâ gönlünde ne Allah, ne de kul sevgisi olan kimselerde de gö-

rülür. İşte bunun da bir sırrı vardır. O da iştîyâkın iki rûknü olmasıdır.

Birinci rûkûn: İştîyâk sâhibinin sıfatıdır. O da müştak olduğu kimse ile bir nevi münâsebettir.

İkinci rûkûn: İkinci rûkûn de, iştîyâk duyduğu şeyi ve ona ulaşmanın yolunu bilmesidir. Şâyet kendisi ile öyle iştîyâk duyduğun sıfatı bulur ve iştîyâk duyduğun şeyin sûretini de bilersen, iş meydânda ve kolay olur. Şâyet heves ettiğin şeyin ne olduğunu bilmez ve yalnız içinden bir iştîyâk uyanır ve kalbini ateşlendirirse işte bu, insânda çâresiz bir hayret ve dehşet uyandırır. Meselâ, kadın görmeden ve münâsebeti bilmeden bir çocuk kendi başına yetişir, erginlik çağına erer ve şehveti uyanarak galeyana başlar. Bu adam, kendinde bir şehvet ateşinin uyandığını anlar fakat cinsî münâsebetten haberi olmadığı ve kadın yüzü görmediği için, neye müştak olduğunu bilemez. İşte bunun gibi âdem oğlunun nefsinde âlem-i âlâ ile bir münâsebet, sidre-i muntchâ'da ve Fırdevs-i Âla'da vâdedilen zevkler vardır. Fakat o, bunlardan yalnız sıfatları ile isimleri düşünebilir. Hiç bir kadın, insân ve hattâ aynada bile kendisini göremeyen ve yalnız kadın ve münâsebet adlarını duyan kimsenin isim ve sıfatları düşünebilmesi gibidir. Semâ' da böylece şevkini uyandırır fakat aşırı derecede cehâleti ve dünyâ meşgalesi ona, nefsini, Rabbini ve tab'an neye iştîyâk duyduğunu unutturur ve nefsi, anlamadığı şeylere kendini sürükler.

İşte bu ve benzeri hâllerin tâm mâhiyetleri anlaşılmaz ve bunlarla mevsûf olan kimsenin hâlini ifâde etmesi mümkün olmaz. Bu beyânâtımızla vecd'i, izhârı mümkün ve gayri mümkün diye iki kısımda mütâlâa edişimizin doğruluğu anlaşılmış oldu.

VECD'İN KISIMLARI

Yine bilmiş ol ki: Vecd, külfetsiz ve meşakkatsiz gelen ile, külfetli ve meşakkatli bir şekilde gelen olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ikincisine «TEVÂCÜD» yâni vecde gelmeğe çalışmak, denir. Böyle zorlamak sûretiyle meydâna gelen vecd'in bir kısmı mezmûm, bir kısmı da makbûldür. Müflis olduğu hâlde riyâ ederek kendisini iyilerden göstermek sûretiyle zorlayarak yaptığı vecd'i mezmûmdur. Fakat kendisini zorlamak sûretiyle iyi hâllere sâhip olabilmek için çalışıyorsa, makbûldür.

Bunun için, Kur'ân-ı Kerim okunurken içinden coşup ağlayanlara Resûl-i Ekrem:

«Ağlar gibi yapın» buyurmuştur. Bu gibi hâllerin başlangıcı bâzan külfetli olur fakat neticede tabiat hâlini alır. Niçin böyle olma-

sın ki, Kur'ân-ı Kerim'in ezberlenmesi de aynı şekildedir. Önce zor ile okur, zorla düşünerek ezberler. İyice ezberledi mi artık meleke kesbeder ve ondan sonra kolaylıkla okur. Hattâ dili Kur'ân'a öyle alışır ki, hâriçde veyâ namâzda aklı başka yerde iken bile, hiç düşünmeden Kur'an'ı okur ve bir sûreyi bitirdikten sonra aklı başına gelir ve bitmiş olduğunu görür. Kâtip de böyledir; ilk önce zorlukla yazıya alışır, sonra tabiat hâlini alır. Başka şeyler düşünürken hattâ bakmadan sayfalarca yazabilir. Beden âzâlarının ve insânın elde ettiği bütün vasıflarda hüküm budur. Önce zorlayarak bunları öğrenir, sonra da kendisinde tabiat, huy, alışkanlık hâlini alırlar. Bâzılarının: «Âdet, beşinci tabiattır» dediklerinden maksadları bu olsa gerektir. İşte iyi hâller de böyledir. İyi hâllere sâhib olunamadı diye ümid kesilmemelidir. Semâ' ve diğer vasıtalarla bunları elde etmeğe çalışmalıdır. Görüle gelen bir gerçektir ki, bir kimse birine âşık olmak ister de olamaz. Ancak, adamı devamlı olarak anmak, sevillecek vasıflarını düşünmek sûretiyle adamı iyice sevmeğe başlar. Öyle ki, bu def'a aşkı irâdesinin dışına çıkar, bu aşktan kurtulmak isterse de kurtuluş çâresini bulamaz. Allah sevgisi ve Allah'a iştîyâk, âzâbından korkmak ve benzeri iyi hâller insân kaybettiği zamân ümidini kesmemeli, onları elde etmeğe çalışmalıdır. Bunları elde etmek için bu gibilerle düşüp kalkmalı, onların iyi hâllerini görmeli, meclislerinde bulunmakla onların güzel hâllerini beğenmeli ve bu iyi hâlin kendisine de nasib olmasını duâ edip Allah'tan dilemelidir. İyi hâllere sâhip olabilmenin sebeblerinden birisi de semâ' ile iyi kimseler, Allah'tan korkanlar, ih-sân edenler, Allah'a âşık olanlar ve ibâdetlerinde huşû edenlerle düşüp kalkmaktır. İnsâna, düşüp kalktığı kimsenin vasıfları, farkında olmadan sirâyet eder. Aşkın ve benzeri iyi hâllerin, sebepleri ile de elde edilmelerinin mümkün olduğuna Resûl-i Ekrem'in:

اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ أَحَبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُقَرِّبُنِي إِلَىٰ حُبِّكَ

«Allah'ım, sevgini ve Seni sevenin sevgisini ve Seni sevmeğe beni yaklaştıranın sevgisini bana nasib et» (966) diye duâ etmesi delâlet eder. Resûl-i Ekrem sevgi talebinde isrâr etmiştir.

İşte bu anlattıklarımız «VECD» in mükâşefe ve hâllere ve izâhı mümkün olup olmayana ve zorlamak sûretiyle veyâ tabiat iktizâsı olması hakkındaki taksimâtıdır.

Sâyet madem ki vecd Allah'tandır, Allah'ın lütfüdür, şeytânın aldatmasından değildir, o hâlde bunlar Kur'ân-ı Kerim okunurken

neden vecde gelmiyorlar da, şâirlerin şiirleri tegannî edilirken vecde geliyorlar? dersin:

Deriz ki: Hak olan vecd, aşırı derecede Allah sevgisinden, irâde doğruluğundan ve Allah'a olan aşkıdan meydana gelen vecd'dir. Bu vecd, Kur'ân-ı Kerim okunurken de kendini gösterir. Kur'ân-ı Kerim'i dinlemekle vecd'e gelmeyen aşk, yaratıklara olan aşktır. Yoksa yaradana âşık olanlar Kur'ân okunurken de aynı vecd'i duyarlar.

لَا يَذْكُرُ اللَّهَ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ هـ

«Haberiniz olsun ki, kalbler ancak Allah'ı zikretmekle mutmain olur, olgunlaşır» (13 — Ra'd: 28),

مَتَانِي تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ يَلِينُ جُلُودُهُمْ
وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ هـ

«Vaidi dinlediklerinde Rablerinden korkularından derileri titrer, sonra da Allahü Teâlâ'nın rahmet ve mağfiretini zikretmekle derileri ve kalbleri mutmain olur» (39 — Zümer: 23) âyet-i celileleri buna delâlet etmektedir.

Semâ' akabinde, semâ' sebebiyle insânda hâsıl olan sükûn, tüylerin dikilmesi, derinin ürpermesi, korku ve kalb yumuşaklığı gibi hâllerin hepsi vecd'dir. Kur'ân-ı Kerim okunurken Allah âşıklarında bu hâl görülür. Yine Allahü Teâlâ:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ هـ

«Gerçek mü'minler, Allah anıldığı zamân yürekleri titreyenlerdir» (8 — Enfâl: 2),

لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مَّصْدَعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ هـ

«Eğer şu Kur'ân-ı bir dağ üzerine indirseydik (ve akıl verseydik) o dağı Allah korkusundan alçalmış ve paramparça olmuş görürdün» (59 — Haşr: 21) buyurmuştur. Titremek, korkmak ve huşû, her ne kadar mükâşefe kabîlinden değilse de, hâl kabîlinden bir vecd'dirler. Fakat mükâşefeye ve uyarmağa sebep olabilirler. Bunun için Re-sûl-i Ekrem:

زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ هـ

«Kur'ân'ı sesinizle süsleyin» (967) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye de:

لَقَدْ أَوْفَى مِزْمَارًا مِنْ مَرَامِيرِ آلِ دَاوُودَ هـ

«Al-i Dâvûd'un mizmârından seslerinden ona da verilmişti» buyurdu.

Basiret sâhiplerinin Kur'ân-ı Kerim'i duydukları zamân vecd'e geldiklerine dâir pek çok hikâyeler vardır. Resûl-i Ekrem'in:

شَيْبَتِي هُودٌ وَأَخَوَاتُهَا هـ

«Hûd ve benzeri sûreleri beni kocaltı» (969) hadis'i vecd'den haber vermektedir. Zirâ kocalmak, hüznün ve korkudan gelir. Hüznün ve korku ise, vecd demektir. Rivâyete göre; İbn Mesûd (R.A.) Resûl-i Ekrem'e Nisâ sûresini okudu da:

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا هـ

«Her ümmetten Peygamberlerini şâhid getirdiğimiz zamân ve seni de o peygamberlerin sıdkına şâhid getirdiğimiz zamân onların hâlleri nice olur?» (4 — Nisâ: 41) âyet-i celilesini okuduğu zamân, Resûl-i Ekrem'in gözleri yaş ile doldu ve: «Yeter» buyurdu (969). Diğer rivâyette, bizzât Resûl-i Ekrem'in kendisi veyâ huzûrunda:

إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا هـ

«Onlar için âhirette hazırladığımız kelepçeler, yakıcı ateşler, boğazda kalan yemekler ve acı verici azâb vardır» (73 — Müzzemmil: 12, 13) âyeti okununca, Resûl-i Ekrem bağırarak yere düştü (970).

(967) Tilâvet-i Kur'ân Kitâbında geçti.

(968) Tirmizî Ebû Cuhayfe'den, Hâkim İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hasen olduğunu, Hâkim de Buhârî'nin şartına göre sahih olduğunu söylemiştir.

(969) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(970) İbn Adîy «Kâmil» de, Beyhâkî «Şuabü'l İmân» da Ebû Harb'den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

Diğer bir rivâyette Resûl-i Ekrem:

إِنْ تُعَذِّبْنَهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ هـ

«Onlara azâb edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır» (5 — Mâide: 118) âyet-i celilesini okuyunca ağladı (971). Yine Resûl-i Ekrem, rahmet ve duâ âyetlerini okuduğu zamân istibşar ederdi. Böyle sevinmek de bir vecd'dir. Allahü Teâlâ, vecd'e gelenleri Kur'ân-ı Kerim'de överek şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ هـ

«Resûl'e nazil olan (Kur'ân)'ı duydukları zamân, Hakk'ı bildiklerinden gözyaşı döktüklerini görürsün» (5 — Mâide: 83). Yine rivâyete göre Resûl-i Ekrem namâz kıldığı zamân göğsünden, kaynayan tenceden gelen ses gibi ses gelirdi (972).

Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerini dinlerken vecd'e gelen Sahâbe ve Tâbiin, pek çoktur. Kimi sayhâ etti, kimi ağladı, kimi bayıldı; hattâ ölenleri bile oldu. Rivâyete göre: Zuhâre b. Ebî Evfa Tâbiî'nin sikalarından idi. İmâmlık yapar, Kur'ân'ı rikkatle okurdu. Bir gün namâz kıldırırken:

فَإِذَا نَفَرَ فَالتَّافُورِ هـ

«Sûr'a üfürüldüğü zamân» (74 — Müddessir: 8) âyet-i celilesini okuyunca öyle bir sayhâ etti ki, hemen mihrâbta, düşerek cân verdi.

Hız. Ömer bir adamın:

إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَّالَهُ مِنْ دَافِعٍ هـ

«Rabbinin azâbı elbette vâkidir. Onu def'edecek (hiç bir şey de) yoktur» (52 — Tur: 7, 8) âyet-i celilesini okuduğunu duyunca olduğu yerde düştü, eve götürdüler, bir ay kadar hasta yattı. Tâbi'in'den

(971) Müslim. Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

(972) Ebû Dâvud, Nesei ve Tirmizi «Şemâil» inde Abdullah b. eş-Şihhür'den rivâyet etmiştir.

Ebû Cerir; çok güzel sesi olan Sâlihü'l-Merî, Kur'ân-ı Kerim okurken bayıldı ve bilâhare öldü. İmâm Şafîî de bir adamın:

هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ

«Bu (hepsinin) dillerinin tutulacağı bir gündür. Onlara izin de verilmeyecek ki özür dilesinler» (77 — Mürselât: 35, 36) âyet-i celîlesini okuduğunu duyunca bayıldı. Ali b. Fudayl da bir zâtın:

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

«O gün insânlar, âlemlerin Rabbi olan Allahü Teâlâ'nın fermanı için, ayakta dururlar» (83 — Muttafîfin: 6) âyet-i celîlesini okuduğunu duyunca bayıldı ve yere düştü. Babası Fudayl da Allahü Teâlâ senin bu hâline memnûn oldu, dedi. Tâbliinden olan daha bir çok cemâatten rivâyet edilmiştir. Bu hâl söfîlerden de rivâyet edilmiştir. Şiblî hazretleri Ramazan'da mescidde imâmın arkasında namâz kı-larken, imâm:

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَاكَ الْبَيِّنَاتِ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ

«Eğer biz, sana vahyettiğimiz Kur'ân'ı gidermeği, ortadan kaldırmayı dileseydik, sen onu yerine getirecek vekil bulamazdın!» (17 - İsrâ: 86) âyet-i celîlesini okuyunca, öyle bir haykırdı ki, insânlar öldüğünü sandılar. Benzi sarardı, vücûdu titremeğe başladı. Dost ve ahabâblara böyle hitâb edilirse, başkalarına ne yapılır? diyerek âyet-i celileyi tekrâr tekrâr okudu.

Cüneyd şöyle anlatıyor: Bir gün Seriyü's-Sakatî'nin yanına gittim, orada baygın hâlde yatan birisini gördüm. «Bu nedir?» diye sorduğumda, Seriyü's-Sakatî: «Bir âyet-i celîle dinledi ve onun için bayıldı düştü» dedi. Ben: «O âyeti aynen kendisine okuyun» dedim. Onlar da âyet-i kerime'yi kendisine okuyunca, adam ayıldı. Bunun üzerine Seriyü's-Sakatî: «Bunu nereden bildin?» diye sordu, ben de: «Yâkub Aleyhisselâm'ın gözleri, bir yaratıktan yâni oğlu yüzünden görmez olmuşdu. Sonra yine onun yüzünden açılmıştı. Eğer Hak'tan dolayı görmez olsaydı, asla yaratıktan ötürü açılmazdı. Bunu da bu âyet-i kerime'den dolayı bayılmış gördüm. Anladım ki, ayılma sebebi de yine bu âyet olacaktır, dedim ve sözüm hoşuna gitti». Nitekim Cüneyd'in görüşüne şâirin sözü de işâret ediyor.

«Zevkle bir bardak şerbet içdim, sonra ondan içtiğim ikinci bardak ile, önceki içmiş olduğum bir bardak şerbetten peydâ olan hastalığımı giderdim».

Sôfilerden biri:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

«Herkes ölümü tadacak» (3 - Âl-i İmrân: 185) âyet-i celîlesini, bir gece tekrâr tekrâr okuyordum. O sırada gâipten bir ses geldi: «Bu âyet'i daha ne kadar tekrâr edeceksin? Yaratılalıdanberi hâyâlarından ötürü gözlerini yukarı kaldırmayan dört Cinninin ölümüne sebep oldun» dedi».

Ebû Ali el-Mağâzili, Şibliye:

— Çok def'a bir âyet-i celîle duyduğum mu beni dünyâlıktan çeker, fakat sonra yine eski hâlîme ve dünyâya dönerim. Bu hâl bende devâm etmez, dedi. Şibli de:

— Kur'ân'ı duyduğunda dünyâdan alâkanı kesmek istemem, Allahü Teâlâ'nın sana bir lütfüdür. Sonra yine dünyâlığa dönmen, sana acıyıp, merhamet etmesindendir. Çünkü sen, henüz tamâmen dünyâdan alâkanı kesecek hâlde değilsin! Zamân zamân sana o cephenin zevkini tattırır, senin ona iştîyâkın artar ve olgunlaşarak bu mertebeye erersin.

Bir mütasavvif, birisinin:

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً

«Ey emin ve mütmain olan nefis, sen Allah'tan râzı, Allah da senden razı olduğu hâlde Rabbine dön!» (89 — Fecr: 27, 28) âyet-i celîlesini okuduğunu duyunca, bir daha oku, dedi. O zât da: «O nefis bir def'a Allah'a rücû etti gitti, ben ona bir daha «dön» nasıl diyeyim» deyince, adam bu mânâdan vecde gelerek düştü ve öldü. Bekir b. Muaz, bir zâtın:

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ

«O (müşrikleri) hemen gelecek olan kıyâmet günü ile korkut. O gün kalbler hüznle dolup boğazlarına gelerek ağızlarından çıkar» (40 — Mü'min: 18) âyet-i celîlesini okuduğunu duyunca, dehşetle heyecâna kapıldı ve:

— Allah'ım, inzâr ettiğin hâlde hâlâ sana yönelmeyen kuluna acı, diyerek bayıldı ve düştü.

İbrahim b. Ethem:

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَقَتْ

«Semâ yarıldığı zamân» (84 — İnşikâk: 1) âyetini duyunca vücûdu titredi.

Muhammed b. Sabîh şöyle anlatıyor: Adamın biri Fırat nehrinde yıkanyordu. Nehrin kenarından geçmekte olan birisi:

وَأَمَّا زُورُ الْيَوْمِ أَيْهَا الْمَجْرِمُونَ

«Ey mücrimler bugün siz (bir tarafa) ayrılın» (36 — Yâsîn: 59) âyet-i celîlesini okudu. Yüzen adam bunu duyunca titreyerek suya battı ve öldü.

Denildi ki: Selmân-ı Farsî, Kur'ân okuyan bir genci gördü, ona yaklaştı. Genç, bir tehdît âyeti okuyunca, vücûdu sarsıldı. Gencin bu hâli, Selmân'ın hoşuna gitti. Bir ara gencin izini kaybetti, sordu soruşturdu ve hasta olduğunu duydu. Hemen ziyâretine gitti ki, genç ölüm döşeğinde yatıyordu. Selmân'ı görünce: «O titremeler bir güzel sûret şeklinde karşıma çıktı ve senin de duyduğun bu haşyet ve korku sâyesinde, Allahü Teâlâ beni affetti» dedi.

Hülâsa: Basîret sâhibi insânlar, Kur'ân-ı Kerim okunduğu zamân vecd ve semâ'dan hâli kalamazlar. Şâyet Kur'ân-ı Kerim kendisine hiç te'sîr etmiyorsa o, karga gibi veyâ hayvânlara çobanların seslenmesi gibi mânâsız sesler çıkarmaktan başka bir şey yapmaz. Bu gibiler, akılları ermeyen, dilsiz, kör ve sağırlar gibidir. Belki basîret sâhibi insânlar, değil Kur'ân-ı Kerimi, hıkmîet ifâde eden bir kelimeyi dahî duydukları zamân, kalblerine te'sîr eder (973).

Horasanlı bir adam Cüneyd'in huzûruna girdi ve:

— Mehd ile zem insân için ne zamân müsâvî olur, yâni hangi dereceye yükselirse, artık ne medh, ne de zemme aldırış eder? diye sordu. Cüneyd henüz cevâba başlamadan orada bulunan zâtlardan biri:

— Timarhâneye girip kendisine kelepçe vurulduğu zamân, diye cevâp verdi. Bunun üzerine Cüneyd, cevâp veren zâta:

— Bu söze cevâp verme. senin haddin değil, diyerek soruyu soran zâta döndü ve:

(973) Yukarıdan aşağı Kur'ân-ı Kerim'den, Resûl-i Ekrem, Sahâbe ve Tabiîn'den verilen bu misâillerde, heyecanlanmak, göz yaşarmak, durduğu yerde vücûdun ürpermesi ve bayılıp düşmek gibi hâller vardır. Kalkıp sallanmalar yoktur. Arada göze çarpacak kadar muazzam fark vardır. Keşke sağ olsaydı da bu farkı ne ile telâfi ettiğini kendisinden sorsaydık.

— Mahlûk [yaratılmış, yaratık] olduğunu ne zamân anlarsa, dedi. Sofuyu soran bu cevâbı alınca, öyle bir sayhâ etti ki, cân vererek orada yığılıp kaldı.

Şâyet, mâdem ki Kur'ân-ı Kerim'in vecd üzerinde te'siri var, öyleyse insânlar, neden bu tegannîciler ve okuyucuların başına toplanır da, Kur'ân-ı Kerim okuyanların başına toplanmazlar? Halbuki onlara yakışan, toplantılarını Kur'ân okunan yerlerde yapıp, orada vecde gelmek, tegannîcilerin başına toplanmamak ve gittikleri yerlere şarkıcıları değil, hâfızları dâvet etmektir. Çünkü Allahü Teâlâ'nın kelâmının tegannîlerden efdal olduğu meydândadır, dersin:

Bilmiş ol ki: Tegannî, vecdî harekete getirmekte, yedi vecihte Kur'ân-ı Kerim'den daha kuvvetlidir.

BİRİNCİ VECİH

Kur'ân-ı Kerim'in bütün âyetleri, dinleyicinin hâline uygun düşmez ve onu anlayarak kendi hâline tenzile güç yetiremez. Meselâ; hüznün, aşk, nedâmet ve benzeri hâller kendisini istilâ eden bir kimşenin:

يُوهِبُكُمْ أَفْءً فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِي كَرِمْتُمْ حَقَّ الْأُنثَيْنِ

«Allahü Teâlâ evlâtlarınız hakkında (mirâs olarak) bir erkeğe iki kız kadar verilmesini emreder» (4 — Nisâ: 11).

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ

«Onlar ki, nâmuslu kadınlara iftirâ ederler» (24 - Nûr: 4) âyet-i celleri ile hâline nasıl uyar ve bunlardan ne zevk alır. Mirâs, talâk, had ve benzeri ahkâm âyetleri de böyledir. Kalbde olanı harekete geçiren, ona uygun olandır. Fakat şîirleri, şâirler kalbîn hâllerini ifâde için söylemişlerdir. Artık hâlin onları anlamasında bir güçlük yoktur. İşte bundan dolayı şîir terefî ediliyor. Evet, kimin kalbini hâller istilâ eder ve başkasını içeri alarak boşluk bırakmazsa, üstelik lâfızların uzak mânâlarını düşünebilecek şekilde zeki ve uyanık bir insân olursa duyduğu her sözden vecde gelebilir. Meselâ:

يُوهِبُكُمْ أَفْءً فِي أَوْلَادِكُمْ

«Evlâdınız hakkında Allah size vasiyyet eder» (4 — Nisâ: 11).

âyet-i celilesinden de vecde gelebilir. Şöyle ki; bundan vasiyeti gerektiren ölüm olduğunu ve sevdiklerinden birini diğerine bırakacağını ve her ikisinden ayrılacağını düşünerek korku ve dehşete kapılarak vecde gelebilir. Veyâ bu âyet-i celilede, vasiyyet ve evlâd kelimelerine bakmadan, yalnız «ALLAH» lâfza-ı Celâlinde vecde gelebilir. Yâhut, mâllarının taksimini de kendi üzerine aimak sûretiyle, insânların sağlık ve ölüm hâllerini ayarlayan Allahü Teâlâ'nın o büyük rahmetini düşünerek ve ölümümüzden sonra çocuklarımızı düşünen Allahü Teâlâ elbette bizleri bırakmaz diyerek sevinir, heyecânlanır ve vecde gelir. Yâhut:

لَذَكَرَ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيْنِ

«Erkek için iki kadın kadar, yâni kadının iki misli verilir» (4 — Nisâ: 11) âyet-i celilesinden; erkeği kadından üstün tuttuğunu, âhirette fazilet, alışverişi kendisini Allah'ı zikirden alıkoymayanların olacağını ve kendisini Allah'tan alıkoyanın gerçek erkeklerden olmayıp ancak kadınlardan sayılacağını, kadınlar meyânında geri kaldığı gibi, kendisinin de âhiret nîmetlerinden geri kalacağını düşünerek vecde gelebilir. İşte bunlar, vecd'i uyandırır fakat bu vecd, iki vasfa sâhib olan kimsede uyanır:

Birincisi: Kalbinin her tarafını kaplayan kaahir bir hâl sâhibi olmak.

İkincisi: Uzak mânâları düşünen, bilmek için tâm bir ayıklık ve keskin bir zekâyâ sâhib olmaktır. Böyle adam da pek az bulunur. Bunun için hâllerine uygun olan tegannileri dinlerler ki, heyecânlanırlar ve bu sâyede vecde gelmiş olsunlar.

Rivâyete göre: Ebû'l-Hüseyin Nûrî bir cemâat ile bir dâvette bulunuyordu. Ortaya ilmi bir mes'ele kondu. Ebû'l-Hüseyin sukût edip dinliyordu. Sonra birden şu şiirleri okudu:

رَبِّ وَرَقَاءَ هَتُوفٍ فِي الضُّحَى	ذَاتِ شَجْوٍ صَدَحَتْ فِي فَنَنِ
ذَكَرْتُ الْفِتَا وَدَهْرًا مَسَالِحًا	وَبَكَتْ حَزَنًا فَهَاجَتْ حَزَنِي
فَبَكَتْ رَبِّي أَرْقَاهَا	وَبَكَتْ هَارِبًا أَرْقَانِي
وَلَقَدْ أَشْكُو فَمَا أَفْهَمَهَا	وَلَقَدْ تَشْكُو فَمَا تَفْهَمُنِي
غَيْرَ أَنِّي بِالْجَوَى أَعْرِفَهَا	وَهِيَ أَيْضًا بِالْجَوَى تَعْرِفُنِي

«Güvercin kuşu kuşluk vakti, yumuşak dallar üzerinde hazin hazine ötüşüyor,
Onun eski dostluk günlerinin hasretini çekerek ağlaması, beni de ağlattı.

Benim ağlamam onu uyandırdı, onun ağlaması da beni yumuşattı,
Her ikimiz de ayrılıktan şikâyet ediyoruz, fakat birbirimize anlatamıyoruz.

Ancak iç yangınlarımızla birbirimizi anlayabiliyoruz».

deyince herkes vecde geldi ve ayağa kalkarak sallanmağa başladı. İlim hak ve gerçek olduğu ve ilme daldıkları hâlde bu vecdi bulamamışlardı.

İKİNCİ VECİH

İkinci vecih: Kur'ân-ı Kerim'i çokları bilir, dâima okur ve düşünürler. İlk duyulan şey'in gönülde te'siri büyük olur. Fakat tekrâr edildikçe bu te'sir azalır, ikinci derecede zayıflar, üçüncü derecede düşecek hâle gelir. Şâyet üstün vecde mâlik olan bir kimse bile bir evde devâmlı olarak sık sık vecde gelmek istese ve bunun için uğraşsa da onun için mümkün olmaz. Evini değiştirmekle de yine vecde gelebilir. Yine bunun gibi, aynı mânâda olsa da, onun daha garib ve başka bir şekilde ifâde etmek nefsi harekete geçirebilir. Kur'ân-ı Kerim'in okuyucusu her zamân, Kur'ân'ı garib olarak okuyamaz. Çünkü Kur'ân mahsûr ve mahdûttur, ona ziyâde etmek mümkün değildir. Hepsî ezberlenmiş ve dâima tekrârlana gelmiştir.

Bu anlattıklarımıza işâreten Ebû Bekir es-Sıddik (R.A.), Medine'ye gelen bedevî Arabların Kur'ân'ı dinlerken ağladıklarını görünce:

— Biz de ilk önce böyle idik. Fakat zamânla kalblerimiz katılaştı, yâni Kur'ân-ı Kerim ile ünsiyet peydâ ettik, dedi. Hz. Ebû Bekir'in, kalbinin, Arabların ayak takımlarından daha katı olduğunu sanma. Onun kalbi, Allah aşkı ve sevgisi bakımından, hepsinin kalbinden daha temiz ve bu sevgi için daha boştur. Fakat çok tekrâr, onunla ünsiyetini sağladı ve te'sirini azalttı. Zîrâ insân oğlunun, ilk duyduğu âyetten ağladığı gibi, yirmi sene devâmlı okuduktan sonra, yine onu okuyup ağlaması ve ilk hâli ile son hâlinin bir olması âdet bakımından muhâl gibidir. Bu, her yeni ve garib olan şeyler için böyledir. Çünkü her yeninin bir tadı ve her yeni gelenin bir te'siri olduğu gibi, her ülfet edilen şeyde de, o te'sirin aksine olarak ünsiyet vardır. Bunun için Hazret-i Ömer, Kâbe'yi fazla tavaftan men'etmeyi kastederek:

— Korkarım ki, çok tavaf etmekle Kâbe'nin heybetini nezdlerin-

de kaybederler, dedi. Yâni onunla ünsiyet peydâ ederek artık hiçe sayacak bir hâl alırlar, demek istedi. Nitekim ilk def'a Kâbe'ye giden kimse, orayı ilk görüşünde dehşetli heyecânlanır, ağladığı, hattâ bayıldığı bile olur. Fakat aradan bir müddet geçtikten sonra, üstündeki bu te'sir kaybolmağa başlar. İşte tegannîciler, her ân yeni ve garib buluşları ile piyasaya çıkarlar. Fakat her ân bir garib âyet bulunamaz!

ÜÇÜNCÜ VECİH

Üçüncü vecih: Şiir yolu ile mevzûn sözlerin insân üzerinde te'siri vardır. Vezinli güzel ses ile vezinsiz güzel ses arasında fark vardır. Vezinler ise âyetlerde değil, şiirlerde bulunur. Eğer şâir şiirini düz okusa, yâhut bestesini bozsa dinleyicinin canı sıkılır ve vecd u semâ'ı kaybolur, uygun olmadığı için, ondan nefret duymağa başlar. Tabiat bir şeye nefret edince kalbin de huzûru kaçar. Anlaşıldı ki, vezin müessirdir ve bunun için güzel telâkki edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ VECİH

Dördüncü vecih; Mevzûn bir şiirin lahinler itibâriyle insânlar üzerindeki te'siri değişir. Meselâ, uzatılmayacağı yerde uzatmak, kısaltılmayacağı yerde kısaltmak, durulmayacak yerde durmak ve bâzılarını ayırıp bâzılarını da katmak gibi. Şiirde bu gibi tasarruflar câizdir. Kur'ân-ı Kerim'i ise, ancak nâzil olduğu gibi okumak mecbûriyetli vardır. Tilâvetin hilâfına kasır, med, katı', ve vasıllar bâzan mekrûh, bâzan da harâm olur. Kur'ân-ı Kerim nâzil olduğu gibi okunacağına göre insân üzerindeki te'sirinde, kendi başına bir sebep olan lahnin te'siri düşmüş olur. Lahn mânâsız olan nefesli ve telli çalgılar ile şâhin ve diğer mânâsız seslerde de kendini gösterir.

BEŞİNCİ VECİH

Beşinci vecih: Mevzûn lahinler, ağızdan çıkmayan diğer def, nay ve benzeri âletlerin sesleri ile de takviye edilir. Zîrâ zayıf olan vecd, kuvvetli sebeblerle uyanır, işte şu sebeblerle takviye edilir. Çünkü bunlardan her birinin vecd'i uyandırmakta pay ve te'siri vardır. Hepsi bir araya gelince kuvvet kazanırlar. Kur'ân-ı Kerim'i bu gibi sebeblerden korumak vâcibtir. Çünkü bunlar, görünüşde oyun ve eğlencedir. Kur'ân-ı Kerim ise, hak ve hakîkattir. Onu, avam arasında mutlak lehv; havas arasında her ne kadar lehv diye itibâr edilmezse de, yine sûreten lehv kabûl ettikleri bu gibi şeylerden korumak lâzımdır. Hattâ Kur'ân-ı Kerim'i, cenâbet, abdestsiz ve sokak ortaların-

da okumaktan korunmalı, onu sâkin yerlerde okumalıdır. Her hâlde Kur'ân-ı Kerim'e gerektiği gibi saygı yapılamaz. Ancak hâllerini murâkabe ederek okuyanlar, icâbeden hürmeti ona gösterebilirler. Onun için, bu gibi murâkabe ve riâyete zarûret hâsıl olmayan teganniyi tercih eder. Bunun için, nikâh gecesinde de Kur'ân ile def çalınmaz. Halbuki Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَظْهَرُوا النِّكَاحَ وَلَوْ بِضَرْبِ الْغِزْبَالِ

«Def ile de olsa evlenmeyi ilân ediniz» (974). Şiir ile de def çalınır. Fakat Kur'ân-ı Kerim ile çalınmaz. Bunun için Resûl-i Ekrem, tegannî eden câriyelerden birinin: «Aramızda yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var» demesi üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz:

دَعِيَ هَذَا وَقُولِي مَا كُنْتَ تَقُولِينَ

«Bu sözü bırak da, neyi söylüyordun ise onu söyle» (975) buyurdu. Bu sûretle onu bu gibi sözlerden men'ederek, kendi sözlerine çevirdi. Çünkü bu, ciddi bir söz, onun yaptığı ise, oyun ve eğlence idi. Ciddi sözler, eğlence arasına giremez (976). Bu câriyeye gerçeklerden ayrılarak oyuncağa dönmesi ihtâr edildiği gibi, Kur'ân-ı Kerim'e hürmeten tegannilerde ondan uzak kalmak da vâcibtir.

ALTINCI VECİH

Altıncı vecih: Her söz, her hâle muvâfık düşmediğinden, herhangi bir evde yapılan tegannî, bâzı dinleyicilerin hâline uygun gelmiyebilir. Binâenaleyh değişmesini isteyebilirler. Şâyet dâvetlerde Kur'ân okuyucusunun başına toplansalar, okunan âyetler bâzı kimselerin hâline uygun düşmeyebilir. Zîrâ Kur'ân-ı Kerim, hâllerinin ihtilâflarına göre bütün insânlara şifâdır. Meselâ, rahmet âyetleri azâb-tan korkana, azâb âyetleri emîn ve mağrûr olanlara şifâdır. Ta'fîlâtı, sözü çok uzatır. Buna göre okunan âyet-i celile bâzıların hâline uygun gelmeyebilir ve o ân için, bu âyeti istemeyebilir. Bu sûretle Allahü Teâlâ'nın kelâmına karşı, önlemesi gayri kaabil bir kerâhet tehlikesi doğar. Bundan kaçınmak, son derece mühim ve ehemmiyeti

(974) Evlenme bahsinde geçmiştir.

(975) Buhâri rivâyet etti. Evlenme bahsinde geçmiştir.

(976) Resûl-i Ekrem'in bu câriyeyi bu sözden men'etmesinden, gaybi. Allahü Teâlâ'dan başka kimsenin bilemiyacağını de istihraç edebiliriz.

mûcibdir. Zirâ bundan kurtuluş ancak Kur'ân'ı kendi hâline indirerek, o şekil bir te'vîl yapmakla mümkündür. Halbuki Allahü Teâlâ'nın kelâmı, ancak kendi murâdına göre, te'vîl edilir. Ama şâirin şiirini insân istediği mânâyâ göre te'vîl edebilir. Burada ise, ancak te'vîldeki hatâdan doğma bir kerâhet vardır. Allahü Teâlâ'nın kelâmını bu gibi indi te'villerden korumak vâcibtir. Bundan dolayı vecd için, Kur'ân-ı Kerim üzerinde toplanmazlar. Şeyhlerin, niçin Kur'ân-ı Kerim'i bırakıp da tegannîler ile semâ' edip vecde gelmelerine dâir bulduğum sebebler bunlardan ibârettir.

YEDİNCİ VECİH

Burada özür dilemek üzere, Ebû'n-Nasr es-Sirâc et-Tûsi'nin de anlattığı yedinci bir vecih vardır. O da şöyledir: Kur'ân-ı Kerim Allahü Teâlâ'nın kelâmı ve kelâm sıfatıdır. O, haktır, beşer ona güç yetiremez. O, mahlûk olmadığı için mahlûkun vasıfları ona dayanamaz. Onun mânâlarından bir lem'a gönüllere keşfolsaydı gönüller şaşırıp kalırdı. Güzel lâhinler tab'a uygun düşer, lâhinlerin tabiatlere nisbeti, haz ve zevk bakımındandır, hak ve hakikat bakımından değildir. Şiir de aynıdır. Lâhin ve güzel sesler beyitlerdeki lâtif işâretlere tealûk ettiği zamân, onlar birbirine benzer ve haz almağa daha yakın ve kalbe daha hafif gelir. Çünkü yaratıklar birbirine benzerler. Beşeriyet devâm edip bizler de, bu vasıflarda oldukça güzel sesler ile kaafi-yeli ve mevzûn şiirlerden zevk alırız ve bu gibi kasidelerden duyduğumuz zevk, Kur'ân-ı Kerim'den üstün olur. O Kur'ân ki, Allah'ın kelâmı ve sıfatıdır. Geliş O'ndan ve dönüş de yine O'nadır. İşte o zâtın bu husûsta beyân ettiği mâzeretin hülâsası bundandan ibârettir.

Ebû'l-Hasan ed-Dirac'dan hikâye edildiğine göre diyor ki: Bağdâd'tan Hüseyin Râzi'yi ziyâret etmek üzere yola çıktım. Rey şehrine gittiğimde nerde olduğunu sordum. Her kime sordumsa «O zındığı ne yapacaksın? Onunla ne işin var?» diye beni karşıladılar. O kadar canımı sıktılar ve moralimi bozdular ki, geri dönmeğe karar verdim. Sonra da kendi kendime, bu kadar zahmeti ihtiyâr ile uzak yerden buraya geldiğim hâlde, hiç görmeden geri dönmem uygun olmaz. Ne olursa olsun, mâdem ki geldim bir def'a olsun kendisini görmem lâzım, dedim ve araya araya kendisini mescidde buldum. Önünde rahle, üzerindeki Mushaf-ı Şerif'i okuyordu. Baktım ki sakallı, yüzü güzel ve nûrlu bir insân. Kendisine selâm verdim. Hemen selâmımı aldı ve:

— Nerden geliyorsun? dedi. Ben de:

— Bağdâd'tan geliyorum, dedim. O:

- Hayırola ne iş için geldin? diye sordu. Ben de:
- Sizi ziyâret ve size selâm vermek için geldim, dedim. O:
- Allah'ın selâmı senin üzerine olsun, dedi ve devâmla: Gelirken yolda birisi, sen burada kal biz sana ev alalım, câriye verelim, deseydi kalır mı idin diye sordu. Ben:
- Böyle bir şey ile karşılaşmadım, karşılaşsam bakardım, dedim. O:
- Hâlimize uygun bir şiir söyler misin? dedi. Ben de:
- Söylerim, dedim. O:
- O hâlde söyle bakalım, deyince, ben, günlerinin çoğunun boşa gittiğine işâret ederek:

رَأَيْتُكَ تَبْنِي دَائِمًا فِي قَطِيعَتِي وَلَوْ كُنْتَ ذَا حِزْمٍ لَهَدَمْتَ مَا بَيْنِي
كَانِي بِكُمْ وَاللَّيْتُ أَفْضَلَ قَوْلِكُمْ إِلَّا لَيْتُنَا كُنَّا إِذًا لَت لَا يَغْنِي

«Bakıyorum ki, dâima beni uzaklaştırmak istiyorsun, eğer aklım olsaydı senin bu yaptığını kökünden yıkardım.

«Öyle sanıyorum ki, sözünüzün efdali, “ne olsaydı” sözüdür. Bu sözün fayda vermiyeceği günde acaba hâlimiz nice olur?» dedim. Bak-tım ki, hemen Kur’ân-ı Kerim’i kapatarak ağlamağa başladı. Öyle ağ-ladı ki, ben de kendisine acıdım. Sonra bana dönerek:

— Oğlum, bu kasaba halkı benim için zındık derler. İşte gördüğün gibi, sabâh namâzındanberi Kur’ân okurken gözümden bir dam-la yaş çıkmadı. Senin okuduğun şu iki beyit yüzünden kıyâmet başı-ma koptu. Anlaşıyor ki, gönüller Allah aşkı ile tutuşursa, böyle ga-rib beyitlerin verdiği heyecân, Kur’ân-ı Kerim’in verdiği heyecândan fazla olur. Sebebi, şiirin mevzûn olup tabiate uygun olmasıdır. Zâten tabiate uygun olduğu için, insân şiir söyleyebilir. Kur’ân-ı Kerim’in nazmı ise, o, beşer sözünün üslûb ve yolundan başka bir üslûbdur. Onun için mûcizdir. Tabiate uygun düşmediği için beşerin ona gücü yetmez.

Rivâyete göre; Zûnnûn-ı Mısri’nin hocası İsrâfil’in huzûruna bi-risi girdi ve baktı ki, İsrâfil parmağını yere dayamış beyit söylüyor. İsrâfil, gelen adama:

- Sen beyit söyler misin? diye sorar. Adam:
- Hayır, söylemem, diye cevâp verince, İsrâfil:
- O hâlde sen kalbsizsin! dedi. Bununla berâber kalb-i rakik sâhibi bir kimsenin beyit söyleyebileceğine işâret etmiştir. Çünkü o his onu beyit ve nağmeler bakımından harekete geçirir ve kendisini zorlar.

ÜÇÜNCÜ MAKAAAM

Burada semâ'nın zâhiri ve bâtını âdâbı ile vecd'in neticelerinin mezmûm veya makbûl olanlarını anlatacağız.

Semâ'nın âdâbı beştir:

1 — BİRİNCİ EDEB: Zamân, mekân ve ihvânları yâni arkadaşları iyi seçmektir. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî:

«Semâ' üç şey'e muhtâttır. Bu üç şey bulunmazsa dinleme. Onlar da anlattığımız gibi, 1 — Zamân, 2 — Mekân, 3 — İhvân'dır.

Zamânın mânâsı: Yâni yemek esnâsında, kırgınlık ve husûmetânında, namâzda veya kalb huzûrunun bulunmadığı bir mâni esnâsında, semâ' faydasız bir şeydir.

Mekâna gelince: Pis sokak kenarlarında, çirkin manzaralı veya kalbi meşgûl eden yerlerde de semâ' edilmemeli, çünkü bir te'siri olmaz.

İhvân'a gelince: Aralarında hemcinsleri olmayıp, sûretâ zâhid görünüp, kalb inceliklerinden müflis ve semâ'ı inkâr edenlerin bulunduğu kimseler yanında semâ' etmemeli, çünkü bu gibiler ağırlık verir. Bunun gibi hakkına riâyet edilecek dünyâ büyüklerinden biri bulunduğu, veya yaka - paça yırtık sûrette, riyâ ederek sahte sôfilik yapanların bulunduğu meclislerde de semâ' etmemelidir. Çünkü bütün bunlar, fikri karıştıran şeylerdir.

2 — İKİNCİ EDEB: Meclisde bulunanların hâline bakmaktır. Etrâfta semâ'nın zarar vereceği müridler varsa onların yanında şeyhin semâ' etmesi uygun olmaz. Şâyet semâ' edecekse onlara başka vazife vermelidir. Semâ'dan üç sınıf insân zarar görür.

Birincisi: Bunlardan en ehveni, tarîkatten ancak zâhiri amelleri anlayıp semâ'dan zevk almayan kimselerdir. Bu gibilerin semâ'ı, boş şeylerle meşgûl olmaktan başka bir şeye yaramaz. Çünkü oyun ve eğlence adamı değil ki, eğlensin. Zevk ehli değil ki, semâ'dan faydalsın. Bu gibilerin zikir veya yoksullara hizmet ile meşgûl olmaları daha uygundur. Aksi hâlde zamânını kaybetmiş olur.

İkincisi: Semâ'nın zevkini almış fakat şehvetler ve beşeri sıfatlardan henüz tamâmen sıyrılamamıştır. Semâ', bu gibilerin şehvi hislerini tahrîk edip tekâmüllerine mâni olacağı için bunların da uzak kalmaları daha doğru olur.

Üçüncüsü: Gerçi şehveti kırılmış, gâilesinden emin olmuş, bast-

reti açılmış, kalbini Allah sevgisi istilâ etmiştir. Fakat ilm-i zâhiri zayıf, Allahü Teâlâ'nın esmâ ve sıfatını, Allahü Teâlâ hakkında câiz ve mumtênî, muhâl olan şeyleri bilmez. Bu gibilere semâ' kapusu açıldığı zamân, artık onları kendi kafasına göre Allahü Teâlâ hakkında yorumlar; câiz midir, değil midir? Onu bilmez. Binâenaleyh, o hâtırına gelenlerden göreceği zarar, semâ'dan edineceği kârdan kat be kat büyüktür. Çünkü Allahü Teâlâ hakkında câiz olmayan bir sıfatı, O'na izâfe etmek küfürdür.

Sehl (Allah rahmet etsin) diyor ki: Kitâb ve sünnetin şehâdet etmediği her vecd, bâtıldır. Bu gibi vecdler için semâ' doğru olmaz. Kalbi dünyâ sevgisi, medh u senâ' aşkı ile mülevves olanlarla, nefsânî arzûlarını tatmin etmek isteyenlere semâ' yasaktır. Çünkü bu gibiler artık semâ'ı âdet hâline getirir, ibâdeti ihmâl eder, kalbini düzeltmez, yolu kesilir. Semâ', ayakların kayacağı yerdir. Zayıf kimseleri bundan korumak lâzımdır.

Cüneyd diyor ki: Şeytân'ı rüyâmda gördüm ve kendisine:

— Bizim sôfileri aldatmak için onlara ne zamân yol bulabilirsin? diye sordum. Şeytân da:

— İki vakitte; semâ' esnâsında ve harâma baktıkları zamân onlara nüfûz ederek aldatırım, dedi. Bunu dinleyen şeyhlerden biri:

— Şeytân'ı ben görseydim, ona derdim ki: Ne ahmak imişsin! Semâ' ettiği zamân Allah'dan dinleyen, baktığında ise, Allah'a bakan bir kimseyi sen nasıl olur da aldatabilirsin? deyince Cüneyd:

— Doğru diyorsun, dedi.

3 — ÜÇÜNCÜ EDEB: Sağa sola iltifat etmeden, huzûr içinde söyleyen dinlemek, dinleyenlere ve onlardaki vecd hâline bakmadan kendi nefsi ile meşgûl olup kalbini düzeltmeğe çalışmak. Allahü Teâlâ'nın, sırrına ifâza ettiği rahmeti murakabe etmek, arkadaşlarını meşgûl edecek hareketlerden sakınmak, etrâfını korumak, esnemek ve öksürükten çekinmek. İstiğrak hâlinde oturduğu gibi, başını önüne eğerek oturmak, titreme, oynama, sun'î ve riyâ olan diğer hareketlerden sakınmak lüzûmsuz sözlerden vaz geçmektir. Şâyed vecd hâli kendisine galebe çalarak ihtiyârsız hareket ederse, mâzûrdur, yerilmez. İrâdesine sâhip olduğu Anda, yine eski sükûnuna döner. Ne çabuk vecd'i geçti, bunun kalbi katıdır diyeceklerinden utanarak vecd'e devâm etmesi uygun olmaz.

Hikâye olduğuna göre; gencin biri, Cüneyd'in sohbetine devâm etti. Zikir nâmına bir şey duyar duymaz hemen sayhâ ederek rengi değişti. Cüneyd ona:

— Bir daha böyle yaparsan huzûrumdan ayrılacaksın, dedi. O da bu gibi hâllerde vücûdu su içinde kaldığı hâlde, artık kendini sab-

reder ve zabteder oldu. Hattâ bir def'asında kendini fazla sıkarak boğulacak hâle geldi ve nihâyet gayr-ı ihtiyârî bağırarak düştü ve öldü.

Rivâyete göre: Mûsâ Aleyhisselâm va'z ederken aşka gelen biri elbisesini yırttı. Allahü Teâlâ Mûsa Aleyhisselâm'a vahyederek buyurdu ki: O adama söyle, gerçek âşık ise, elbisesini değil, kalbini yırt-sın, kalbindeki perdeyi kaldırmağa çalışsın!

Ebû'l-Kaasım en-Nasrabâdi (977) Ebû Amr b. Ubeyd'e:

— Ben derim ki, bir meclisde şiir söyleyeni dinlemek, gıybetten daha hayırlıdır, deyince, Ebû Amr da:

— Semâ' ederken kendinde olmayan bir hâli göstermek sûretiyle riyâ yapmak, otuz sene gıybet etmekten daha kötüdür, dedi.

Şâyet, vecd'in içerde kalıp a'zâlarda te'sirini göstermeyeni ile, a'zâlarda kendisini gösterenlerden hangisinin daha makbûl olduğunu sorarsan:

Bilmiş ol ki: Vecd'in açığa çıkmaması bâzan içdeki zayıflıktan, yâni semâ'dan müteessir olmamaktan doğar ki, bu noksânlıktır. Bâzan içde beklenen te'siri yapar fakat a'zâlarını zabtetmeğe muktedir olduğu için hârice çıkmaz, bu bir kemâldir. Bâzan da semâ' dinleyen, her hâlinde vecd içindedir. Semâ,' onun üzerinde fazla bir te'sir icrâ edemez. Bu ise, kemâlin son mertebesidir. Dâima vecd içinde bulunan zât, hakka bağlanmış, şuhûdî değil, yâni perdeyi değil, perdenin içindekini müşâhede ile meşgûldür. Hâllere dokunan şeyler bunun hâlini değiştirmez. Ebû Bekir es-Sıddik'in (R.A.): «Biz de sizin gibi idik, sonra kalbimiz katılaştı.» sözünün mânâsı: Artık kalblerimiz kuvvetleştiğinden, her hâlde vecd'e tahammül edebiliyor. Zirâ biz, her ân Kur'ân-ı Kerim'in mânâlarını dinlemekteyiz. Kur'ân-ı Kerim bizim hakkımızda yeni bir şey değil ki, ondan müteessir olalım, şeklinde olması mümkündür. Demek ki vecd'in kuvveti insânı harekete geçirir, akıl ve mücâdele kuvveti de zâhirî hareketten alıkor. Ya fazla kuvvetliden veyâ karşısındakinin zayıflığından, bunlardan biri diğerine gâlib gelebilir, noksân veyâ kemâl de bu bakımdan olabilir. Binâenaleyh kendini yere atan kimsenin vecd'i, sâkin durandan daha fazladır zannetmemelidir. Ne sâkin duranlar var ki onların vecd'i, kendini yere atanlardan daha kuvvetlidir. Nitekim Cüneyd ilk ânlarında semâ'dan hareket ederdi, sonraları hareket etmez oldu. Sebebini soranlara:

وَرَمَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي
أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ

(977) Hadis âlimlerinden olup Şibli ve daha birçoklarının sohbetinde bulunmuş Mekke-i Mükerrreme'de mücâvir kalarak 367 Hicri'de ölmüştür.

«Dağları gördüğün zamân, yerinde durur gibi zannedersin, halbuki bulutların gitmesi gibi havada sür'atle giderler. (Bu) her şeyi sağlam yapan Allahü Teâlâ'nın san'atıdır» (27 — Neml: 38) âyet-i celilesini okudu ve bu sözü ile, kalbin muztarib olup, melekût âleminde cevelân ettiğini ve buna karşı bedeninin görünüşde sükûnet hâlinde olduğunu ifâde etmek istedi.

Basra'da bulunan Ebû'l-Hasan (doğrusu Ebû'l-Hüseyin) Muhammed b. Ahmed anlatıyor: 60 sene Sehl b. Abdullah'ın sohbetinde bulundum. Zikir veyâ Kur'ândan duyduğu her hangi bir şeyden dolayı kendisinde bir değişiklik görmedim. Ömrünün son günlerinde birisi:

فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ

«İşte bu gün sizden fidiye alınmaz» (57 — Hadid: 15) âyet-i celilesini okuyunca, yıkılacak şekilde sallandığını gördüm. Bu hâlimden kendisine sorduğumda: «Evet dostum, zayıfladık,» dedi. Yine bir def'a:

الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْخَوَّارُ

«O gün mülk, pâdisahlık, hüküm ve kazâ Allah'a mahsûstur.» (25 — Furkan: 26) âyet-i celilesini duyunca titremeğe başladı. Sohbetinde bulunan İbn Sâlim sebebini sorunca, zayıfladım, dedi. Zayıflığın neticesi bu olunca, ya kuvvetli olmak hâli nedir? diye soranlara. «Uğrayan her şeyi metânetle karşılamak ve hiç bir şeyden vaziyeti değişmemektir.» dedi. Vecd'e geldiği hâlde, a'zalarını hareketten men'e ve zâhirini zabta muktedir olmanın sebebi, devâmlı müşâhede içinde bulunmakla her hâlin müsâvi olmasıdır. Nitekim rivâyet edildiğine göre Sehl diyor ki: «Benim namâzdan evvel ve sonraki hâlim arasında bir değişiklik yoktur, her ikisi de aynıdır». Zirâ o her halinde kalbini murâkabede ve Allah'ı anmakla meşgûl idi. İşte sema'dan evvel ve sonra da vaziyeti bu merkezde idi. Çünkü kendisi dâima vecd içinde ve aşk susuzluğu devâmlı olup durmadan mahabbet şerbetini içmekte idi. Öyle ki, semâ', onun bu aşkına hiç bir şey katamazdı. Nitekim Memsâd ed-Dinûrî, aralarında şiir söyleyen bulunan bir cemâatin meclisine girince sükût ettiler. Memsâd: «Siz şiir ve sohbetinize devâm edin. Eğer bütün dünyâ çalgıları kulağımın yanında çalınsa, beni himmetimden alıkoyamaz ve içimdeki hastalığa şifâ olamaz», dedi.

Cüneyd, ilim çokluğu ile vecd noksânlığı zarar vermez. Zirâ ilmin fazileti, vecd'in faziletinden üstündür, dedi.

Şâyet, bu gibilerin semâ' yerlerinde ne işi var? derseni:

Bilmiş ol ki: Bunlardan bâzıları ihtiyârladığında semâ'ı terketti. Ancak ihvânlarından birine müsâade veyâ gönlünü hoş etmek için bu meclislere gitmiştir. Bâzan da kuvvetindeki kemâli göstermek için iştirak etmiştir ki, maksadı kemâlin, görünüşdeki vecd'de olmadığını onlara bildirmek ve her ne kadar onun mertebesine yükselemezlerse de, zâhirlerini tekellüften kurtarmalarını ondan öğrenmeleri içindir. Ve şâyet vecd'i inkâr edenlerin meclisinde bulundukları zamân, onların yanında vecd'e kapılmamalarını sağlayabilmek ve görünüşde onlarla fakat bâtınleri ve kalpleri ile onlardan uzak kalabilmelerini sağlamak içindir. Nitekim her hangi bir sebeble bu gibilerin meclisinde semâ'sız oturanlar olduğu gibi, sôfilerden bâzılarının semâ'ı terk ettiği nakledilmiştir. Bu, semâ'ı kerih görmelerinden değil, belki yukarda anlattığımız sebeplerdendir. Bâzıları ise zâhidlerden olduğu hâlde semâ'ın mânevî zevkine varamadığı gibi, lehv ve eğlence adamı olmadığından, boş şey ile uğraşmamak için semâ'ı terk etmiştir. Diğer bâzıları da gerekli ihvânı bulamadığı için semâ'ı terk etmiştir. Hattâ birisine, niçin semâ' etmiyorsun dendiği zamân kime ve kim ile semâ' edeyim, diye cevâb vermiştir.

4 — DÖRDÜNCÜ EDEB: Kendisini zabtedebilecek güçte olan kim.senin, ayağa kalkmaması ve yüksek sesle ağlamamasıdır. Fakat riyâ olmamak üzere ağlar gibi bir tavır takınması ve raks etmesi de mübâhtır. Zîrâ ağlar gibi yapmak, hüznü celbetmek, raks ile neş'e ve sevinci tahrik etmeğe sebep olur. Mübâh olan her sevinci harekete geçirmek câizdir. Eğer harâm olsa Hz. Âişe, Resûl-i Ekrem ile berâber Habeşileri seyretmezdi. Halbuki onlar oynuyorlardı. Sahâbe-i Kirâm'dan bir cemâatın bir sevinç dolayısıyla tek ayak üzerine kaldıkları rivâyet edilmiştir. Şehid Hz. Hamza'nın kızı Umâme'nin terbiyesine bakmakta, Hz. Ali, Câfer ve Zeyd b. Hârise, velhâsıl her biri, çocuğa ben bakacağım diye ayaklandılar. Resûl-i Ekrem Hz. Ali'ye: «Sen benden ve ben de sendenim» deyince, Hz. Ali sevincinden hopladı ve tek ayak üzerine kalktı. Hz. Câfer'e: «Ahlâkın da kıyâfetin de bana benzer» deyince, o da hopladı. Zeyd'e de: «Sen bizim kardeşimizsin» demekle o da sevincinden hopladı ve hepsi tek ayak üzerine kalkarak eğlendiler (978). Sonra Resûl-i Ekrem: «Onun terbiyesi Câfer'e âittir. Çünkü teyzesi Câferdedir. Teyze de anne sayılır» buyurdu. Bir rivâyette Resûl-i Ekrem Hz. Âişe'ye: «Habeşilerin titreme ve oyunlarını görmek ister misin» buyurmuştur. «Zefen» ve «Hacel» rakse-dip oynamak demektir. Bu da fazla sevinçten veyâ bir şeye istiyâk-

(978) Ebû Dâvud Hz. Ali'den hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

tan doğar. Bunun dindeki yeri, sebebine bağlıdır. İyi bir şeye sevinip hoplaması bu sevincini arttıracaksa makbûldür. Mübâh olan bir şeye sevinmiş ise oynaması mübâh, kötü bir şeye sevinmiş ise oynaması kötüdür.

Evet, böyle raksetmek, önder olacak büyüklere yakışmayan bir harekettir. Zirâ bu gibi rakslar ekseriyetle oyun ve eğlenceden doğar. İnsânların nazarında oyun ve eğlence şeklinde olan hareketlerden önderlerin çekinmesi lâzımdır. Çünkü bu hareketlerde bulunmakla gözden ve itibârdan düşerler.

Elbiseyi yırtmağa gelince: İş, irâde ve ihtiyârından çıkıncaya kadar buna müsâade yoktur. Yaka - paçasını yırtacak kadar vecd'e gelmesi de mümkündür. Çünkü vecd'i kendisini sarhoş ettiği için, yaptığından haberi olmayabilir. Yâhut haberi olur. Fakat âdeten mecbûr tutuluyormuş gibi kendisine hâkim olamaz. Görünüşde icbâr edilmiş gibi bir hâl alır. Zirâ hareket etmekte ve elbisesini parçalamakta kendince bir râhatlık duyar ve bir nefes almış gibi olur. Âdeta hastanın inlemesi gibi ona mecbûr olur. Kendisini zorlasa da sabredemez. Bu, her ne kadar ihtiyârî ise de, insân oğlu irâdesi ile yaptığı hareketlerin bâzan terkine güc yetiremez. Meselâ, nefes almak insanın irâdesi ile iken, bir müddet nefes almasa, içinden nefes almağa mecbûr olur. İşte oynamak ve elbiseyi yırtmak da bunun gibidir. Onun için buna harâm denemez. Seriyü's-Sakatî'ye ifrâd derecede vecd'den sorduklarında, evet bâzan bilmeyerek kılınıcı yüzüne de vurabilir, dedi ise de tatmin olmayarak tekrâr tekrâr kendisine sordular ve her def'asında sözünde ısrâr etti. Yâni bâzı zamânlarda ve bâzı hâllerde bâzı kimselerde böyle de olabilir.

Şâyet, vecd hâli geçtikten ve semâ'dan çıktıktan sonra, yeni elbiselerini parça parça ederek orada bulunanlara dağıtıp buna da «HIRKA» adını verdiklerine ne buyurulur? derseni:

Bilmiş ol ki: O elbiseyi, yırtık elbiseler yama olacak şekilde parçalayıp yoksullara dağıtmak mübâhtır. Zirâ elbise dikiilmek için kumaş parçalanır. Onu parçalamak, zâyi etmek demek değildir. Çünkü bir maksad uğrunda parçalanıyor. Bunun gibi seccâde ve eski elbiseyi yamalamak da küçük parçalar ile olur. İşte gâye budur. Herkes yırtığını yamasın diye, onu bir çok parçalara ayırıp dağıtmak, elbette mübâhtır. Aranılan cihet, bölünen parçaların yırtıklara yama olabilecek şekilde bölünmeleridir. Bizim semâ'da men'ettiğimiz, heder olacak şekilde elbiseyi parçalamaktır. Bunun ihtiyârî olarak yapılması câiz değildir.

5 — **BEŞİNCİ EDEB:** Riyâsız olarak birisi vecd'e gelip ayağa kalktığı zamân, diğerleri de ona uyarak ayağa kalkmalarıdır. Ona arkadaşlık, sohbet âdâbındandır. Yine bunun gibi, vecd hâlinde olan kimsenin baş örtüsü düşerse oradakilerin de ona uyarak başlarını açmak, elbisesini yırtmışsa, onların da elbiselerini çıkarmaları uygun düşer. Bu da hüsn-ü muâşeret âdâbıdır. Zîrâ muhâlefet vahşeti doğurur. Her kavmin bir usûl ve âdeti vardır. İnsânların ahlâklarına uymak lâzımdır. Nitekim hadîsde böyle vârid olmuştur. Bâhusus hüsn-ü muâşeret ve gönül hoşluğu hâlinde usûle riâyet daha mühimdir. Efendim, bu bir bid'attir, Sahâbe devrinde yokdu, onun için bu âdet uyulmaz sözü de pek makbûl değildir. Çünkü her mübâh olan şey'in Sahâbe'den menkûl olması şart değildir. Mahzûrlu olan, sünneti bozan bid'ati irtikâb etmektir. Halbuki bunların hiç birinden nehiy nakledilmemiştir. Girene kıyâm, Arabların âdeti değildi. Hattâ Enes in (R.A.) rivâyet ettiği gibi, bâzı hâllerde Sahâbe-i Kirâm, Resûl-i Ekrem için bile ayağa kalkmazlardı. Fakat bu husûsta umûmî bir şey vârid olmadığı için, gelene ayağa kalkmak âdet olan memleketlerde ayağa kalkmakta beis görmeyiz. Çünkü maksad gelene hürmet, ikrâm ve gönlünü hoş etmektir. Diğer müsâade edilen işlerde de hüküm aynıdır. Maksad gönül almak olup cemâatin âdeti olan bir şeyi yapmakta beis yoktur. Belki te'vîl kabûl etmeyen yasaklar dışında bu gibi şeylere müsâade etmek daha güzeldir.

Edeblerden birisi de, eğer hoşlanmıyorlarsa onlarla raksetmemek ve onların huzûrunu bozmamaktır. Gerçi uydurma vecd yapmadan raksetmek mübâhtır, fakat sahte, sûretâ vecd'e gelenler cemiyete ağırlık verir. Fakat doğru olarak kalkan kimse cemiyete ağırlık vermez. Hâzır bulunanlar basîret sâhibi kimseler ise, onların kalbleri doğru vecd ile zorlama yapılan vecd'in mehengidir, onu anlarlar. Nitekim birisinden, vecd-i sahîh ne ile bilinir? diye sorulduğunda, hâzırda olanlar aynı gönülde iseler, onların kalblerinin doğruluğuna şehâdet ettiği vecd, doğru, aksi ise yalandır, dedi.

Şâyet, bâzı tabiatlara ne oluyor ki, raks'dan kaçır ve niçin bâzı vehimler raks'ın dîne aykırı, bâtıl bir oyun olduğunu sanırlar ve gerçek din adamları onu inkâr ederler? Bunun sebebi nedir? diye sorarsan:

Bilmiş ol ki: Dindeki ciddiyet, Resûl-i Ekrem'in ciddiyetinden fazla olamaz. Habeşîlerin mescidde oynadıklarını gördü ve bunu reddetmedi. Çünkü hem gün neş'e günü idi ve hem de oynayanlar uygun kimseler idi. Yâni Habeşîler idi. Evet, tabiatlar ondan nefret edebilir, çünkü görünüşde oyun ve eğlenceden ibâret bir şeydir. Oyun ve eğ-

lencenin mübâh olması da Zenci, Habeşî ve benzerleri kimseler içindir. Mevki sâhibi kimselerin şerefiyle uygun düşmeyeceği için, onları hakkında mekrûhtur, yâni onlar hakkındaki kerâhet, mevkileri itibâriyledir. Onun için raks'a harâm denemez. Meselâ, bir fakirden bir şey istense, o fakir de bir parça ekmek verse, herkesin kabûl edip güzel göreceği bir tâat sayılır. Fakat bir pâdişah'tan istense, pâdişah iki ekmek de verse hoş karşılanmaz. Herkes bunu pâdişaha çok görür ve hattâ pâdişahın aleyhine olarak târih sayfalarına bile geçer. Bununla beraber pâdişahın bu yaptığına «harâmıdır» da denemez. Çünkü yoksula ekmek vermekle güzel bir iş yapmıştır. Fakat nisbet itibâriyle çirkin bir harekette bulundu. İşte raks ve benzeri mübâhlar da bunun gibidir. Avam takımı için mübâh olan, ebrâr [iyiler] için günâh sayıldığı gibi, ebrâr'ın hasenesi de onlardan daha ilerde mukarrebler için seyyiedir. Fakat bütün bunlar, şahısların mevkilerine nazaran- dır. Yapılan işin kendisine bakıldığı zamân onda bir harâmlık olmadığı anlaşılır. Daha doğrusunu Allah bilir.

NETİCE

Buraya kadar verdiğimiz izâhâttan çıkarılan neticeye göre, semâ' bâzan harâm, bâzan mübâh, bâzan mekrûh ve bâzan da müstehâb olur. Dünyâ şehvetleri gâlib olanlar ve gençlerin çoğu için harâmıdır. Çünkü semâ' ancak onların gönüllerini istilâ eden şehvetlerini galeyâna getirir.

Semâ'ı mahlûk sûretine tenzîl etmeyerek, oyun ve eğlence yolu ile âdet hâline getirerek, zamânlarının çocuğunu semâ' ile geçirenler için de mekrûhtur.

Yalnız güzel sesden zevk almak için dinleyenlere de mübâhtır.

Allah sevgisi kendisine galebe çalıp iyi vasıflarını harekete geçirenler için de semâ' müstehâbtır.

Yalnız Allah'a hamdeder, Muhammed ve Âline salât u selâm ederim.

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 2)
Rub'u'l - Âdât

DOKUZUNCU KİTÂB:

**KİTÂBU'L - EMRİ Bİ'L - MÂRÛF VE'N -
NEHY - İ ANİ'L - MÛNKER**

(MÂRÛFU EMREDİP, MÛNKERDEN NEHYETME KİTÂBİ)

(DÖRT BÂB'DAN MÛTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB: MÂRÛFU EMREDİP MÛNKERDEN NEHYETME-
NİN FARZİYYETİ VE FAZİLETİ BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB: MÂRÛFU EMREDİP MÛNKERDEN NEHYETME-
NİN ERKÂN VE ŞÂRTLARI BEYÂNINDADIR.

3 üncü: BÂB: MÂRÛFU EMREDİP MÛNKERDEN NEHYETME-
NİN YOLLARI VE ÂDETEN ÜNSİYET EDİLEN MÛNKERLER BEYA-
NINDADIR.

4 üncü BÂB: EMİR VE SULTÂNLARIN HALKA MÂRÛFU EM-
REDİP MÛNKERDEN NEHYETMELERİ BEYÂNINDADIR.

MÂRÛFU EMREDİP, MÜNKER'DEN NEHYETME KİTABI

Hamd, Allah'a mahsûstur. (O'na hamdederim). O Allah ki, her kitâba O'na mahdetmekle başlanır. Nimet ve atıyyeler ancak O'nun kerem ve in'âmı ile elde edilir.

Salât u selâm, Peygamberlerin ulusu, kulu ve Resûlü olan Muhammed üzerine ve sonra da iç ve dışları temiz olan onun Âl ve As-hâb'ı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki: Mârûfu emredip münkerden nehyetmek (979) dinde en büyük kutup noktasını teşkil eder. Allahü Teâlâ'nın Peygamberler göndermesinin en mühim sebebi de budur. Şâyet mârûfu emredip münkerden nehyetmek ortadan kaldırılıp, ilim ve amel ihmâl edilseydi, Peygamberlik atâlete, diyânet çöküntüye uğrar, ihtilâf çoğalır, sapıklık yayılır, cehâlet ortalığı kaplar, fesad her tarafa sirâyet ederdi. Her ne kadar bu bataklığa daldıkları için kıyâmete kadar farkında olmasalar da, bozgunluklar çoğalır, memleketler harâb olur ve insânlar helâke giderler. Korktuğumuz da başımıza gelmiştir. Bu husûsta «İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn» demekten başka çâremiz yoktur. Zîrâ bu kutbun ilmi ve ameli ortadan kalkmış, hakikat ve âdeti de kaybolmuştur. Halka müdâhene [dalkavukluk, koltuklama] gönülleri kaplamış, hâlıkın murâkabe korkusu ise, gönüllerden silinmiştir. Yaylımdaki hayvânlar gibi, insânlar şehvetlerinin arzûlarına takılmış, yeryüzünde Allah uğrunda mücâdelede yerenlerin yermesine aldırmış etmeyen gerçek mü'minler azalmıştır. İlmîni tekeffül edinmek, infâzını üzerine almak, kaybolan bu sünneti yenilemek, isbâtına çalışmak ve yeniden dirilmesine gayret etmek sûretiyle bu boşluğun telâfisine ve bu gediğin kapatılmasına çalışan kimse, insânlar arasında, zamânın öldürdüğü bir sünneti diriltmeğe

(979) Aklın kabûl ettiği, tab'ı selim'in uygun gördüğü ve dînin emrettiği şeylere mârûf, Allah'ın râzı olmadığı söz ve işlere de münker denir.

çalışan ve bu sâyede zirvesine yaklaşılamayan bütün yakınlıkların fevkine ve böyle büyük bir dereceye yükselmiş olur. İşte biz burada bunun ilmini dört bâtta açıklayacağız.

BİRİNCİ BÂB

MÂRÛFU EMREDİP MÜNKERDEN NEHYETMENİN FAZİLETİ, İHMÂL VE ZİYÂ'ININ YERİLMESİ

Emr-i mârûf ve nehy-i münker'in vücûb ve fazîletini akl-ı selim kabûl edip, üzerinde icmâ bulunduğu gibi, şu âyet-i celileler de bunu açıkca ifâde etmektedir:

Bu Husûstaki Âyet-i Kerimeler:

وَالَّذِينَ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝

«Sizden öyle bir cemâat bulunmalıdır ki, (onlar herkesi) hayra çağırınsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vaz geçirmeğe çalışsınlar. İşte onlar murâdına erenlerin tâ kendileridirler» (3 — Âl-i İmrân: 104).

Âyet-i celile, emr-i mârûf ve nehy-i münker'in vücûbunu ifâde etmektedir. Çünkü «Bulunsun» bir emirdir. Emrin zâhiri vücûbtur (980). Ayrıca kurtuluşun emr-i mârûf ve nehy-i münker'e bağlı olduğu ifâde edilmektedir. Çünkü «İşte onlar, murâdına erenlerin tâ kendileridir» cümlesinde hasır vardır. Yâni felâha ulaşanlar, ancak bunlardır. Ayrıca emr-i mârûf'un farz-ı ayın olmayıp farz-ı kifâye olduğu da ifâde edilmektedir. Yâni bâzıları vazîfeyi yerine getirirse diğerlerinden vebâl sâkıt olur. Çünkü Âyet-i celile'de «Hepiniz bu vazîfeyi yapınız» buyurulmadı, «Sizden bir kısmınız bu vazîfeyi yapsın» buyuruldu. Bir muhitte bu vazîfeyi yerine getirenler bulunursa, felâh bu vazîfeyi yapanlara mahsûs olmakla berâber, diğerlerinden de gü-

(980) Buradaki «Vücûb» kelimesi, farz mânâsındadır. Usûl âlimleri bu kelimeyi farz makaamına kullanırlar.

nâh sâkıt olur. Bu vazifeyi yapacak bir kimse bulunmadığı takdirde hepsi birden mes'ul olurlar.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى قُلْ إِنَّمَا أَعِيتُكُمْ الْقُرْآنَ فِي هَذِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
وَهُمْ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى قُلْ إِنَّمَا أَعِيتُكُمْ الْقُرْآنَ فِي هَذِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمُنَافِقِينَ قُلْ إِنَّمَا أَعِيتُكُمْ الْقُرْآنَ فِي هَذِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

«Hepsi bir değildirler. Kitâbların içinde ayakta dikilen bir ümmet vardır ki, gecenin saatlerinde onlar secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve Âhiret gününe inanırlar, İYİLİĞİ EMREDERLER, KÖTÜLÜKTEN VAZ GEÇİRMEMEYE çalışırlar, hayır işlerinde de birbirleriyle yarış yaparlar. İşte onlar sâlihlerdendir» (3 — Âl-i İmrân: 113, 114).

Yalnız Allah'a ve Âhirete imanları sebebiyle onların salâhlarına şehâdet etmedi, belki emr-i mârûf ve nehy-i münker'i bu imana izâfe etti. Ancak bu sâyede sâlihlerden olacaklarını bildirdi.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ

«Mü'min erkekler de mü'min kadınlar da birbirinin velîleri (dostları ve yardımcıları) dır. Bunlar (insânlara) iyiliği emrederler (onları) kötülükten vaz geçirmeye çalışırlar, namâzı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler. Allah ve Resûlüne itâat ederler. İşte bunlar, Allah onları rahmetiyle yarlıgacaktır. Çünkü azizdir, hakîmdir» (19 — Tevbe: 71).

Mü'minleri emr-i mârûf ve nehy-i münker etmekle vasıflandırdı. Emr-i mârûf ve nehy-i münker'i terk edenler, bu vasıflarını kaybederler.

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ
ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ

مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

«İsrâîl oğullarından olup da küfredenlere Dâvud'un da, Meryem oğlu İsâ'nın da dili ile lânet olunmuştur. Bunun sebebi isyân etmeleri ve aşırı gitmeleri idi. Onlar işledikleri herhangi bir fenâlıktan birbirini vaz geçirmeye çalışmazlardı. Hakikat, yapmakta devâm ettikleri ne kötü idi» (5 — Mâide: 78, 79).

Bu âyette son derece şiddet kullanılmıştır. Zirâ lânete hak kazanmalarına sebep, nehy-i münker'i terk ettikleri gösterilmiştir.

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

«Siz insânlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vaz geçirmeye çalışırsınız» (3 — Âl-i İmrân: 110).

Bu âyet-i celîle de emr-i mârûf ve nehy-i münker'in faziletine delâlet etmektedir. Zirâ bu âyette emr-i mârûf ve nehy-i münker edenlerin insânlar arasından seçilmiş hayırlı ümmet oldukları bildiriliyor.

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَحْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ الشُّعْوَ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعِزِّابٍ بَشِيرٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

«Vaktâ ki, onlar artık edilen va'zları unuttular. Biz de kötülükten vaz geçirmekte sebat edenleri selâmete çıkardık. Zulmedenleri ise yapmakta oldukları fısıklar yüzünden şiddetli bir azâb ile yakaladık» (7 — Â'râf: 165).

Allahü Teâlâ bu âyet-i celîle'de, onların kötülükten men'etmeleri kurtuluşlarının sebebi olduğunu beyân buyurmuştur ki, bu âyet-i celîle de emr-i mârûf'un vücûbuna delâlet eder.

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ لَاقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوُا عَنِ الْمُنْكَرِ

«Onları biz yeryüzüne yerleştirirsek namâz kılarlar, zekât verirler, mârûfu emrederler, münker'den nehyederler» (22 — Hacc: 41).

Allahü Teâlâ mü'min ve sâlih kimseleri anlatırken emr-i mârûfu da iyi vasıflarına eklemiştir.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

«İyilik etmek, fenâlıktan sakınmak husûsunda birbirinizle yardımlaşın. Günâh işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın» (5 — Mâide: 2).

Bu kat'i bir emirdir. Yardımlaşmanın mânâsı, imkân nisbetinde kötülük kapularını kapayıp, iyilik yollarını kolaylaştırmak ve buna teşvik etmektir.

لَا يَسْنَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَلَا الْخَبَّارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَالْكِبْرِيَاءَ
الشُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

«Bâri âlimleri, fakihleri onları günâh söylemelerinden ve harâm yemelerinden vaz geçirmeye çalışsalar da ya. Her hâlde yapmakta oldukları bu (san'at) ne kadar kötü!» (5 -- Mâide: 63).

Onların, emr-i mârûf'u ve nehy-i münker'i terk etmekle günâha düştüklerini beyân buyurdu.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ

«Sizden önceki davirlerde (insânları) yeryüzünde fesâd (çıkar-mak) dan vazgeçirmeye çalışacak (bu sûretle onları helâkten kurtaracak) fazilet sâhibleri bulunmalı değil miydi?» (11 — Hûd: 116).

Allahü Teâlâ bu âyet-i celile'de de fesâdtan ve bozgunculuktan nehyeden az bir kimseyi kurtarıp diğerlerini helâk ettiğini beyân buyurmuştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ
أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ

«Ey iman edenler, adâleti titizlikle ayakta tutan (hâkim) ler ve

Allah için şahidlik eden (insân) lar olsun. (O hükmünüz veyâ şahidliğiniz) velev ki kendinizin veyâ ana ve babalarınızın ve yakın hısımların aleyhinde olsun» (4 — Nisâ: 135).

Bu da, ana-baba ve diğer yakınlarla emr-i mârûf ve nehy-i münkerdir.

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مِنْ أَمْرٍ بَصِدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ
بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

«Onların fısıldaşmalarının bir çoğunda hayır yoktur. Meğer ki, bir sadaka vermeyi, ya bir iyilik yapmayı veyâ insânların arasını düzeltmeyi emredenler ola. Kim Allah'ın rızasını arayarak böyle yaparsa biz ona çok büyük bir mükâfat vereceğiz» (4 — Nisâ: 114).

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا

«Eğer mü'minlerden iki takım birbirleriyle döğüşürlerse aralarını düzeltiniz» (49 — Hücûrât: 9).

İslâh, azgınlığı kaldırıp, tâati îade etmektir. Şâyet azgınlıktan vaz geçmez ve ibâdete dönmezlerse Allahü Teâlâ bu gibilerle mukâteleyi emrederek şöyle buyurmuştur:

فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيئَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ

«Eğer biri diğeri üzerine saldırırsa, saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar savaşınız» (49 — Hücûrât: 9).

Bu Husûstaki Haberler:

Hız. Ebû Bekir (R.A.) bir hutbesinde:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ

«Ey iman edenler, siz nefisleriniz (i islâh etmiy) e bakınız. Kendiniz doğru yola giderseniz, yolunu şaşırmış kimselerin zararı size do-

kunmaz» (5 — Mâlde: 105) âyet-i celilesini okuyor ve asıl mânâsının hilâfına te'vil ediyorsunuz. Halbuki ben Resûl-i Ekrem'den şöyle dinledim: Resûl-i Ekrem buyurdular ki: «Bir kavim arasında isyân edenleri düzeltilecek kimseler var iken, buna susarlarsa Allahü Teâlâ'nın, azâbı, hepsine birden göndermesi pek yakındır» (981).

Rivâyete göre; Sa'lebetü'l-Haşeni Resûl-i Ekrem'e bu âyetin tefsirinden sordu, Resûl-i Ekrem:

يَا أَبَا ثَعْلَبَةَ مَرَّ بِالْمَعْرُوفِ وَآتَهُ عَنِ الْمُنْكَرِ. فَإِذَا رَأَيْتَ شَخْصًا مُضَانًا
وَهَوًى مُتَّبَعًا وَدُنْيَا مُؤَزَّرَةً وَانْجَابَ كُلُّ ذِي رَأْيٍ بِرَأْيِهِ فَعَلَيْكَ
بِنَفْسِكَ وَدَعْ عَنْكَ الْعَوَامَ وَإِنْ مِنْ وَرَائِكُمْ فِتْنًا كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ
لِلْمَتَمَسِّكِ فِيهَا مِثْلُ الَّذِي أَنْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرُ خَمْسِينَ مِنْكُمْ. (قِيلَ لَهُ مِنْهُ رَسُولَهُ)
قَالَ: لَا بَلْ مِنْكُمْ لَا تَكُنْ تَجِدُونَ عَلَى الْخَيْرِ أَغْوَابًا وَلَا يَجِدُونَ عَلَيْهِ أَغْوَابًا

«Yâ Ebâ Sa'lebe, iyilikleri emret, kötülüklerden vaz geçirmeye çalış. Ne zamân ki, aşırı derecede cimrilik hâkim olur, nefislerin arzusu peşinden gidilir, dünyâ âhiret üzerine tercih edilir, herkes kendî görüşünü beğenir, kimse kimseyi tanımaz bir hâle gelirse, o zamân insânlardan vaz geç ve kendine bak. Önünüzde gece karanlığında yol kesenler gibi karanlık günler vardır. O günlerde benim sünnetime sarılanlara, sizlerin bu gün aldığınız mükâfatın elli misli vardır». As-hâb-ı Kirâm, o zamânki insânlara nisbetle elli misli fazla sevâb alırlar diye bir açıklama istedilerse de, Resûl-i Ekrem te'kid ederek: Hayır, sizin elli misli fazlanızı alır. Çünkü siz iyiliklerde yardımcı bulursunuz fakat onlar bulamazlar» (982) buyurmuştur. Ibn Mes'ûd'a bu âyetin tefsirinden suâl edilince, daha onun zamânı değildir. Çünkü şimdi tam mânâsıyla emr-i mârûf ve nehy-i münker yapılabiliyor. Bir zamân gelecek ki, o zamân emr-i mârûf ettiğiniz vakit, sizi uygun-suz şekilde karşılayacaklar. İşte o vakit, bu âyetin hükmü ile amel eder ve siz hidâyette olursanız, başkasının sapıklıkta olması size zarar vermez, buyurdu.

(981) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesai sahih senedle rivâyet etmişlerdir.

(982) Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet etti. İbn Mâce hasen olduğunu söyledi.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ أُولَئِكَ طِبَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
شِرَارَكُمْ ثُمَّ يَذْغُوا حَيَارَكُمْ فَلَا يُسْتَجَابُ لَهُمْ

«Ya mârûfu emr ve münkerden nehyedersiniz, yâhud Allahü Te-
âlâ sizin kötülerinizi size musallat eder. Sonra iyileriniz duâ etmeğe
kalkışır, fakat duâları kabûl olmaz» (983).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ قَبْلَ أَنْ تَذْغُوا فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُمْ

«Ey insânlar, Cenâb-ı Allah buyuruyor: Duâ edip de duâlarınız
kabûl olmamağa başlamadan önce emr-i mârûf ve nehy-i münker et-
melisiniz» (984) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَا أَعْمَالُ الْبِرِّ عِنْدَ الْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا كَفَفَتْهُ فِي بَحْرِ الْجَنَّةِ، وَمَا
جَمِيعُ أَعْمَالِ الْبِرِّ وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ
عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَفَفَتْهُ فِي بَحْرِ الْجَنَّةِ

«Bütün ameller, Allah rızası uğrunda Cihâd'a nisbetle büyük de-
nizlerin yanında bir damla su gibi kalır. Allah yolunda Cihâd da dâ-
hil olmak üzere, bütün ameller emr-i mârûf ve nehy-i münker'e nis-
betle yine bir damla gibidir» (985).

(983) Bezzâr Ömer b. Hattab'tan, Taberânî «Evsat» ında Ebû Hürreyre'den rivâ-
yet etmişlerdir.

(984) Ahmed ve Beyhaki rivâyet etmiştir.

(985) Ebû Mansûr Deylemî «Müsned-i Fırdevs» inde birinci kısmını Câbir'den,
ikinci kısmını Ali b. Mâbet «Tâat ve Ma'siyet Kitâbı»nda Yahya b. Ala'dan Mürsel ve-
ya Mu'dal olarak rivâyet etmişlerdir.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

اللَّهُ تَعَالَى لَيْسَ لُ الْعَبْدَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَ الْمُنْكَرَ أَنْ تُشْكِرَهُ ،
فَإِذَا لَقِيَ اللَّهُ الْعَبْدَ حُجَّتَهُ قَالَ رَبِّ وَثِقْتُ بِكَ وَفَرَّقْتُ مِنَ النَّاسِ ۝

«Allahü Teâlâ, kötülüğü gördüğü hâlde ondan vaz geçirmeye çalışmayan kuluna, niçin men'etmedin? diye soracaktır. Allahü Teâlâ hüccetini kuluna anlattığı vakit, o kul, Allah'ım, sana güvendim ve insanlardan korktum, diyecektir» (986) buyurmuştur.

Yol Hakkı:

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِيَّاكُمْ وَالْجُلُوسَ عَلَى الطَّرَقَاتِ، قَالُوا مَا لَنَا بِذُنُوبِنَا بِمَا لَيْسَ بِنَا
تَحَدَّثُ فِيهَا، قَالَ: فَإِذَا آيَيْتُمْ إِلَّا ذَلِكَ فَاعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهَا، قَالُوا
وَمَا حَقُّ الطَّرِيقِ؟ قَالَ: غَضُّ الْبَصَرِ وَكَفُّ الْأَذَى وَرَدُّ السَّلَامِ
وَالْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ ۝

— Yollar üzerinde oturmaktan sakınınız, buyurdu. Ashâb:

— Bizim sohbet yerlerimiz yol kenarlarıdır, buralarda oturmak bizim için mecbûri gibidir, dediler. Resûl-i Ekrem:

— Mutlaka yol kenarında oturmak zarûreti hâsıl oluyorsa, yolun hakkını veriniz, buyurdu. Ashâb:

— Yolun hakkı nedir, Ya Resûlallah? dediler. Resûl-i Ekrem:

— Gelip geçene bakmamak, gözlerinizi yabancidan sakınmak, yolcuya eziyet verecek şeyleri yoldan atmak, verilen selâmı almak ve mârûfu emredip münker'den nehyetmektir. buyurdu (987).

Yine Resûl-i Ekrem:

كَلَامُ ابْنِ أَدَمَ كُلُّهُ عَلَيْهِ لَآلَهُ، إِلَّا أَمْرًا بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهْيًا
عَنْ مُنْكَرٍ أَوْ ذِكْرًا لِلَّهِ تَعَالَى ۝

(986) İbn Mâce rivâyet etmiştir.

(987) Buhârî ile Müslim, Ebû Said'den rivâyet etmişlerdir.

«Âdem oğlunun konuştuğu her söz lehine değil, belki aleyhinedir. Ancak emr-i mârûf ve nehy-i münker ederek konuştuğu sözler ile Allah'ı zikrettiği lehinedir» (988) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ الْخَاصَّةَ بِذُنُوبِ الْعَامَّةِ حَتَّى يَرَى الْمُتَكْرِبِينَ
أَظْهَرَهُمْ وَهُمْ قَادِرُونَ عَلَى أَنْ يَشْكُرُوهُ فَلَا يُشْكِرُوهُ هـ

«Allahü Teâlâ avamın isyâniyle havassa azâb etmez! Ne zamân ki, aralarında isyân açığa çıkar da men'e kaadir iken onu men'etmezlerse, o zamân azâb umûmîleşir» (989).

Ebû Umâme el-Bâhili Resûl-i Ekrem'den (S.A.V.) şöyle rivâyet ediyor. Resûl-i Ekrem:

كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا طَعَنَ نِسَاءُكُمْ وَفَسَقَ شِئَانُكُمْ وَرَكَتُمْ جِهَادَكُمْ
(قَالُوا وَإِنْ ذَلِكَ لَكَانَ بِرَسُولِ اللَّهِ) قَالَ نَعَمْ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ وَأَشَدُّ
مِنْهُ سَيَكُونُ (قَالُوا وَمَا أَشَدُّ مِنْهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ) قَالَ كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا لَمْ
تَأْمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَلَمْ تَنْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ (قَالُوا وَكَانَ ذَلِكَ بِرَسُولِ اللَّهِ) قَالَ نَعَمْ
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ وَأَشَدُّ مِنْهُ سَيَكُونُ (قَالُوا وَمَا أَشَدُّ مِنْهُ) قَالَ كَيْفَ
أَنْتُمْ إِذَا أَمَرْتُمْ بِالْمُنْكَرِ وَنَهَيْتُمْ عَنِ الْمَعْرُوفِ (قَالُوا وَكَانَ ذَلِكَ بِرَسُولِ اللَّهِ)
قَالَ نَعَمْ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ وَأَشَدُّ مِنْهُ سَيَكُونُ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى
يَحْلَفُ لَا يَخْزَى لَهْمُ فِتْنَةٍ يَصْبِرُ الْحَلِيمُ فِيهَا حِزَانٌ هـ

— Kadınlarınız azdığı, gençleriniz isyâna daldığı ve sizler de Cihâd'ı terkettiğiniz zamân hâliniz nice olur? buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— Böyle şey olacak mı, ya Resûlallah? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem:

(988) İlim bahsinde geçmiştir.

(989) Ahmed Adiy b. Umeyr'den rivâyet etti.

— Evet, varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bundan daha kötüsü olacaktır, buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— O hangisidir, ya Resûlallah? diye suâl ettiler. Resûl-i Ekrem:

— Ya mârûf ile emr ve munkerden nehyetmediğiniz zamân hâliniz nice olur? buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— Bu da mı olacak, ya Resûlallah? diye suâl ettiklerinde, Resûl-i Ekrem:

— Evet, bu ve bundan daha şiddetlisi olacak, buyurdu. Ashâb:

— O hangisidir, ya Resûlallah? diye sordular. Resûl-i Ekrem:

— Ya kötülük ile emredip iyilikten men'ettiğiniz zamân hâliniz nice olur? buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— Ya Resûlallah, böyle şey de olacak mı? dediler. Resûl-i Ekrem.

— Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bunun daha da fenâsı olacaktır. Allahü Teâlâ şöyle buyurur: «Zâtıma kasem ettim; onlara öyle bir fitne ve belâ veririm ki, halim olanları da şaşırır» (990) buyurdu.

İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivâyetinde, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

لَا تَقِفَنَّ عِنْدَ رَجُلٍ يُقْتَلُ مَظْلُومًا فَإِنَّ اللِّغَةَ تَنْزِلُ عَلَى مَنْ حَضَرَهُ وَ
لَمْ يَدْفَعْ عَنْهُ، وَلَا تَقِفَنَّ عِنْدَ رَجُلٍ يُضْرَبُ مَظْلُومًا فَإِنَّ اللِّغَةَ تَنْزِلُ
عَلَى مَنْ حَضَرَهُ وَلَمْ يَدْفَعْ عَنْهُ هـ

«Mazlûm olarak öldürülen veyâ dövülen kimsenin yanında bulunmayın. Zira mazlûmun yanında bulunup onu müdâfaa etmeyen kimseye lânet iner» (991).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَا تَسْغَى لِمَرِيٍّ شَهِدَ مَقَامًا فِيهِ حَقٌّ إِلَّا أَنْ تَكَلَّمَ لِلَّهِ فَإِنَّهُ لَنْ يُقَدِّمَ أَجَلَهُ
وَلَنْ يُخْرِمَهُ رِزْقًا هُوَلَهُ هـ

(990) İbn Ebî'd-Dünyâ rivâyet etmiştir.

(991) Taberânî, Beyhakî «Şuabü'l-İmân» da hasen sened ile rivâyet etmişlerdir.

«Zulüm yapılan bir yerde bulunmak insâna lâıyk değildir. Şâyet bulunursa hakkı müdâfaaya çalışmalıdır. Onun bu hareketi ne ömrünü keser ne de kendisini mukadder olan rızkindan mahrûm eder» (992) buyurmuştur.

Bu hadîs, islâhına gücü yetmediği zâlimlerin, fâsıkların evlerine ve fenâlıkların görüleceği yerlere girmenin câiz olmadığına delâlet eder. Zirâ bu gibi yerlerde bulunanlara lânet iner. Sudan bahânelerle «Ben âciz idim, onu bozamazdım» diyerek münkerâti müşâhede etmek insâna câiz olmaz. Bu sebepten Selef-i Sâlihînin pek çoğu sokakta, bayram ve toplantı yerlerinde kötülük gördüklerinden ve bozmasına güçleri yetmediğinden uzleti tercih etmişlerdir. İşte bu hâl, insânlardan ayrı yaşamağı gerektirir. Bunun için Ömer b. Abdülâziz (Allah rahmet etsin): «Seyyâhların evlerini ve âile ferdlerini terk ederek seyâhate çıkmalarının belli başlı sebebi bu olsa gerektir. Kötülüğün açığa çıktığını, iyiliğin kaybolduğunu ve söylenen sözü kabul edenlerin kalmadığını gördüklerinde, önlenmesi mümkün olmayan fitne sebebiyle o kavme azâbın geleceğine kaani oldukları için, yırtıcı hayvânlar arasında yaşayıp nebâtat ile barınmağı, bu gibiler ile komşuluk edip nimetlerden faydalanmak üzerine tercih etmişlerdir» dedi ve sonra da:

فَافِرُوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُم مِّنْ نذِيرٌ مُبِينٌ

«O hâlde (Habîbim de ki:) “Hepiniz Allah’a kaçın, hakikat, ben sizi (Allah’ın azâbından) apâşikâr korkutan (bir peygamber) im”» (51 — Zâriyat: 50) âyet-i celîlesini okudu ve bir kavim bu emre uyarak Allah’a ilticâ etti. Şâyet Cenâb-ı Hak, nübüvvete sırrını yerleştirmese, Peygamberler bunlardan efdâl değildir, diyecek hâle gelirdik. Çünkü öğrendiğimize göre, melekler bunlarla buluşur, musafahalaşır, bulutlar ve yırtıcı hayvânlar bunların yanına uğrar, bunlar onlarla konuşur, nereden gelip nereye gittiklerini suâl ederler ve cevâblarını da alırlar. Halbuki kendileri Peygamber değildirler.

Ebû Hüreyre (R.A.), Resûl-i Ekrem’in şöyle buyurduğunu haber veriyor:

(992) Beyhaki «Şuabü’l-İmân» da İbn Abbas’dan; Tirmizî de rivâyet etti ve hasendir dedi. Ayrıca İbn Mâce Ebû Said’den başka ifâde ile rivâyet etmiştir.

مِنْ حَضَرٍ مَعْصِيَةٍ فَكَرِهَهَا فَكَانَتْ غَابَ عَنْهَا، وَمِنْ غَابَ عَنْهَا
فَاحْتَبَهَا فَكَانَتْ حَضَرَهَا هـ

«Hoşlanmadığı hâlde günâh işlenen bir yerde bulunan, orada değilmiş gibidir, fakat o mâsiyeti sevdiği hâlde uzakta kalan, mâsiyetin içinde bulunmuş gibidir» (993). Hadisin mânâsı, tesâdüfen veya bir iş dolayısıyla bu gibi meclislerde bulunanlar hakkındadır, yoksa bile bile bu gibi yerlere girmek, yukarıdaki hadisin delâletiyle memnûdur.

İbn Mes'ûd'un Resûl-i Ekrem'den rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَا بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ نَبِيًّا إِلَّا وَلَهُ حَوَارِيٌّ فَمِمَّا كَتَبَ النَّبِيُّ بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ
مَا شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى يَعْمَلُ فِيهِمْ بِكِتَابِ اللَّهِ بِأَمْرِهِ حَتَّى إِذَا قَبَضَ
اللَّهُ نَبِيَّهُ مَكَتَ الْحَوَارِيُّونَ يَعْمَلُونَ بِكِتَابِ اللَّهِ وَبِأَمْرِهِ وَبِسُنَّةِ
نَبِيِّهِمْ فَإِذَا انْقَرَضُوا كَانَ مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمٌ يَرْكَبُونَ رُؤُوسَ الْمَنَ بِيْرٍ
يَقُولُونَ مَا يَغْرِفُونَ وَيَعْمَلُونَ مَا يَشْكُرُونَ فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَجَوِّعُوا عَلَى كُلِّ
مُؤْمِنٍ جِهَادُهُمْ يَدُهُ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فِلِسَانُهُ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فِقَلْبُهُ
وَلَيْسَ وَرَاءَ ذَلِكَ إِسْلَامٌ هـ

«Allahü Teâlâ'nın gönderdiği her Peygamberin Havârilere vardır. O Peygamber, Allahü Teâlâ'nın dilediği kadar onların arasında bulunur, Allah'ın kitâbı ile amel eder ve onunla amel edilmesini emreder. O Peygamber irtihâl ettiği zamân, Havârilere, Allah'ın kitâbı ve Peygamberlerinin sünneti ile amel ederler ve böylece emrederler. Bunlar da öldükten sonra, bir takım kimseler gelir, minberlerin tepesine yükselir, bildiklerini söyler, sözlerinde reddettiklerini kendileri yaparlar. Bunları gördüğünüz zamân, onlarla mücâhede her mü'mine borçtur. Gücü yeterse eliyle mücâdele eder, gücü yetmezse dili ile, buna da

gücü yetmezse ona kalbi ile buğzeder. Artık İslâmiyette bundan aşâğısı yoktur» (994).

İbn Mes'ûd (R.A.) şöyle anlatıyor: «Bir köy halkı İsyâna dalmıştı. Bunların arasında dört zât, onların bu hareketlerini aslâ kabûl etmezlerdi. Bunlardan biri köylüye:

— Bu sizin yaptığınız doğru değil, bu çirkin hareketlerden vazgeçiniz, dedi ise de, onu dinlemediler. Münâkaşa neticesinde onu dövdüler. O da aralarından ayrılarak bir kenâra çekilerek:

— Allah'ım! Elinden geleni yaptım, beni dinlemediler, darıldık, dövüştük, beni yendiler, ne yapayım? dedi. Sonra ikincisi kalktı, bu da onları men'etti, dinlemediler, münâkaşa sonunda onlarla dövüşmeden, kenâra çekildi ve:

— Allah'ım! Eğer ben de dövüşmeye kalkışsam, beni de döveceklerdi, dedi. Sonra üçüncüsü kalktı, onları bu kötülüklerden vazgeçirmeye çalıştı, kabûl etmediler; bunun üzerine kenâra çekilerek:

— Allah'ım! Ne yapayım? Bunlara kötü söylesem, bana daha fenâ söyleyeceklerdi. Dövsem beni daha çok döveceklerdi, diye mâzeret diledi. Dördüncüsü de:

— Allah'ım! Görüyorsun, dâvet etsem dinlemeyecekler, bir şey söylesem daha ağırını bana söyleyecekler, dövmeye kalkışsam beni dövecekler, diyerek kenâra çekilmiştir». İbn Mes'ûd (R.A.) Devâmla: «Derece bakımından bunların en zayıf dördüncüsüdür. Buna rağmen sizde bunun gibileri de az bulunur,» dedi.

İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.):

— İçinde iyiler bulunan bir memleket de helâk olur mu? diye sordular. Resûl-i Ekrem:

قَالَ نَعَمْ

— Evet, helâk olur, buyurdu. Onlar:

— Nasıl olur? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem:

يَتَأَوَّنُهُمْ وَشُكُونُهُمْ عَلَى مَعَاصِي اللَّهِ تَعَالَى

— İsyâna sükût etmeleri ve bu sûretle dine ihânette bulunmalarını sebebiyle, buyurdu (995).

(994) Müslim de. benzerini rivâyet etmiştir.

(995) Bezzâr ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.

Câbir b. Abdullah (R.A.) Resûl-i Ekrem'den rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

أَوْحَى اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَى مَلَكٍ مِنْ الْمَلَائِكَةِ أَنْ أَقْلِبَ
مَدِينَةَ كَذَا وَكَذَا عَلَى أَهْلِهَا فَقَالَ يَا رَبِّ إِنَّ فِيهِمْ عَبْدَكَ فَلَا تَأْخُذْ
لِزَعْمِكَ طَرْفَةَ عَيْنٍ قَالَ أَقْلِبْهَا عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ فَإِنَّ وَجْهَهُ
لَمْ يَتَغَيَّرْ فِي سَاعَةٍ قَطٍّ

«Allahü Teâlâ bir Melek'e:

— Falan kasabanın altını üstüne çevir, diye vahyetti. Melek:

— Ya Rab, onların içinde Sana bir def'a olsun isyân etmeyen fa-
lan zât vardır, dedi. Allahü Teâlâ:

— Onu da, onları da altüst et! Zirâ onun yüzü bir def'a olsun
benim rızâm uğrunda onlara ekşimemiştir, buyurdu» (996).

Âişe (R.A.) Resûl-i Ekrem'den (S.A.V.) şöyle rivâyet etmiştir: Re-
sûl-i Ekrem:

«İçinde Peygamberler gibi ibâdet eden onsekizbin kişi bulunau
bir memlekete azâb olunmuştur». Dinleyenler:

— Bu nasıl oldu? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem:

— Çünkü onlar Allah için gazab etmedi, mârufu emredip mün-
kerden nehyetmediler, buyurdu.

Urve, babası Zübeyr'den rivâyetinde, Mûsâ Aleyhisselâm:

— Ya Rab, hangi kulun senin için daha sevimlidir? diye sordu.
Allahü Teâlâ:

— Gerges kuşu arzusunun peşine koştuğu gibi, benim rızâm uğ-
runda sür'atle koşanları ve çocuk memeyi tâkib eder gibi, sâlihleri tâ-
kib edenleri ve harâmlar karşısında kaplanlar gibi kükreyenleri se-
verim, buyurdu.

Ebû Zer'in (R.A.) rivâyetine göre Ebû Bekir (R.A.) Resûl-i Ek-
rem'e:

— Müşrikler ile savaştan başka bir savaş var mı? diye sordu. Re-
sûl-i Ekrem:

— Evet yâ Ebâ Bekir, buyurdu ve devâmla:

(996) Taberânî «Evsatında ve Beyhaki «Şuabü'l-İmânında rivâyet ettiler.

إِنَّ إِلَهَ تَعَالَى مُجَاهِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَفْضَلُ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَحْيَاءُ مُرْزُوقِينَ
يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ يُبَاهِي اللَّهُ بِهِمْ مَلَائِكَةَ السَّمَاءِ وَتُرِيبُ لَهُمُ
الْجَنَّةُ كَمَا تَزِينَتْ أُمُّ سَلَمَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *

«Allahü Teâlâ'nın yeryüzünde öyle mücâhidleri vardır ki, bunlar şehidlerden üstündürler. Bunlar diridirler, yeryüzünde gezer, yer içerler. Allahü Teâlâ gökteki meleklerle bunlarla iftihar eder. (Resûl-i Ekrem'in zevcesi) Ümmü Seleme Resûl-i Ekrem'e karşı süslendiği gibi, Cennet de bunlar için süslenir» buyurdu. Ebû Bekir:

— Bunlar kimdir? diye sordu, Resûl-i Ekrem:

— Mârufu emredip münkerden nehyeden, Allah için sevişip, Allah için buğzedenlerdir, buyurdu. Sonra devâmla:

«Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bunlar şehidlerden daha üstün köşklindedirler. Her birinin köşkünün Yakût'tan ve yeşil Zeberced'den yapılmış üçyüzbin kapusu vardır. Her kapuda nûr vardır. Her birinin gözü ve gönlü tamâmen efendisine bağlı üçyüzbin Hurisi vardır. Her ne zamân bunlardan birine iltifat eder ve bakarsa, hemen o, falan vakitte emr-i mâruf ve nehy-i münker ettiğini kendisine hâtırlatır», buyurdu.

Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (R.A.) Resûl-i Ekrem'e:

— Allah katında şehitlerin en keremlisi hangisidir? diye sorduğunda, Resûl-i Ekrem:

رَبُّهُ قَامَ إِلَى وَالٍ جَائِرٍ فَأَمَرَهُ بِالْمَحْرُوفِ وَنَهَاةٍ عَنِ الشُّكْرِ فَقَتَلَهُ
وَإِنْ لَمْ يَقْتُلْهُ فَإِنَّ الْقَتْلَ لَا يَجْبِرُ عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِنْ عَامَرَ مَا عَامَرَ *

— Zâlim bir vâliye karşı adamın biri kalkıpta mârufu emredip münkerden onu nehyeder, o da buna karşı bu adamı öldürürse. İşte şehitlerin en keremlisi budur. Şâyet bu adamı öldürmezse, ondan sonra bu adam ne kadar yaşarsa yaşasın, günâhı yazılmaz, (997) buyurdu.

Hasan-ı Basrî diyor ki: Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurdu:

أَفْضَلُ شُهَدَاءِ أُمَّتِي رَجُلٌ قَامَ إِلَى إِمَامٍ جَائِرٍ فَأَمَرَهُ بِالْمَعْرُوفِ وَ
 نَهَاهُ عَنِ الْمُنْكَرِ فَقَتَلَهُ عَلَى ذَلِكَ فَذَلِكَ الشَّهِيدُ مَنَزَلَتُهُ فِي الْجَنَّةِ
 بَيْنَ حَمْرَةَ وَجَعْفَرَةَ هـ

«Ümmetimin şhidlerinin en cfdali, zâlim hükümdâra emr-i mâ-
 ruf ve nehy-i münker ettiği için hükümdâr tarafından öldürülen kim-
 sedir. Bu adam Cennet'te Hamza ile Câfer arasındadır» (998).

Ömer b. Hattâb (R.A.), Resûl-i Ekrem'i şöyle derken dinledim,
 diyor:

يُسِّرُ الْقَوْمُ قَوْمًا لَا يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ وَيُسِّرُ الْقَوْمُ قَوْمًا لَا يَأْمُرُونَ
 بِالْمَعْرُوفِ وَلَا يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ هـ

«Ne kötü kavimdir o kavim ki, adâletle emretmezler! Ne kötü bir
 kavimdir o kavim ki, mârufu emredip münkerden nehyetmezler!»
 (999).

Bu Husûsta Büyük Adamların Sözleri:

Ebü'd-Derdâ (R.A.) diyor: «Ya, iyiliği emreder kötülükten nehye-
 dersiniz, veyâhûd Allahü Teâlâ size, büyüklerinize saygı göstermeyen
 ve küçüklerinize acımayan zâlim hükümdarları musallat eder. İyile-
 riniz duâ eder, duâları kabûl olmaz, yardım istersiniz yardım olun-
 mazsınız, mağfiret dilersiniz, mağfiret olunmazsınız».

Huzeyfe'ye (R.A.):

— Hayâtta olduğu hâlde ölü sayılan adamlar kimlerdir? diye so-
 rulduğunda, Huzeyfe:

— Gördüğü kötülüğü eli, dili veyâ kalbi ile bozup inkâr etmeyen
 kimselerdir, dedi.

Mâlik b. Dinar da şöyle anlatıyor: «İsrâîl oğullarının dânişmend-
 lerinden biri kadın - erkek insânları evine toplar, onlara va'z u nasi-
 hât eder ve Âhiret ile korkuturdu. Bir gün oğullarından birinin ka-

(998) Hâkim de sahîh isnâd ile bu meâlde bir hadîs rivâyet etmiştir.

(999) İbn Hibban Câbir'den rivâyet etmiştir.

dınlar ile meşgûl olduğunu görünce: «Oğlum, ağır olun ağır olun» dedi ve koltuğundan yere düştü, karısını boşadı. Oğulları savaşda öldü. Allahü Teâlâ zamânının Peygamberine vahyetti ki: Sen o âlime söyle, ben onun sulbünden, asla iyi bir evlâd çıkarmam! Değil mi ki o, Benim için kızmayıp da, oğullarına yumuşak davrandı!

Huzeyfe anlatıyor: «Öyle bir zamân gelecek ki, o zamân insânların yanında bir merkeb lâşesi bulunmak, bir emr-i mâruf ve nehy-i münker edenlerden daha sevimlidir».

Allahü Teâlâ Yuşâ' b. Nûn Aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir: «Senin ümmetinden yüzbin kişiyi helâk edeceğim. Bunların kırkbin kişisi iyi ve altmışbin kişisi de kötü insânlardır». Yûşâ' Aleyhisselâm:

— Ya Rab, kötüler kötü, iyilerin günâhı nedir? diye sorunca, Allahü Teâlâ:

— Onlar benim için isyân edenlere kızmadı, onlarla berâber düşüp kalktılar, yiyip içtiler, buyurdu.

Bilâl b. Sa'd diyor: «İsyân gizli yapıldığı zamân zararı yalnız sâhibine râcidir. Âşikâre olup ıslâh edilmediği zamân, mazarratı umûma sirâyet eder».

Kâbu'l-Ahbar Ebû Müslim Havlânî'ye:

— Akraba ve komşuların ile aran nasıldır? diye sordu. Ebû Müslim:

— İyidir, dedi. Kâb:

— Tevrat'ta başka türlü yazar, dedi. Müslim:

— Tevrat'ta nasıl yazar? diye sorunca, Kâb:

— Tevrat'ta der ki: Emr-i mâruf ve nehy-i münker eden kimse, kavmi arasında sevilmez, dedi Bunun üzerine Müslim:

— Tevrat doğru diyor, Müslim ise yanlış konuşuyor, dedi.

Abdullah b. Ömer (R.A.) vâlilerin kapusuna gider ve sonra içeri girmeden geri dönerdi. Kendisine:

— Niçin geri döndün? Yanlarına girsen belki nasihatlerinden ve mübârek sözlerinden istifâde ederlerdi, diyenlere, Abdullah b. Ömer:

— Evet, konuşursam onlar beni olduğumdan başka zannederler. Susarsam günâhkâr olurum korkusu ile girmeden geri dönmeyi tercih ettim, dedi. Bu vak'a, emr-i mâruf ve nehy-i münker edemeyenlerin bu gibi yerlerden uzaklaşmalarına delâlet eder.

Ail b. Ebû Talip'de (R.A.) şöyle diyor: «İlk mağlûb olacağınız mücâhede; el, sonra dil ve daha sonra da kalb ile yapılan mücâhededir. Kalb, mârufu kabûl ve münker'i reddetmezse tersine döner».

Sehl b. Abdullah (Allah rahmet etsin): «Kim dinin emrettiği bir şey ile amel eder ve yasaklarından kaçınır ve milletin ahlâkı bozul-

duğu zamân ise, buna sarılırsa, Allah için emr-i mâruf ve nehy-i münker eden gibidir. Yâni başkalarına emredip nehyeden kimse, başkalarının kötü hâllerini inkâr etmekle, kendi vaz'iyetini düzeltir ve nefsini islâh ederse bu vazifeyi yapmış gibi sayılır.»

Fudayl'a:

— Niçin emr-i mâruf ve nehy-i münker etmezsin? diye sorduklarında, Fudayl:

— Çok emredip nehyeden var ki, uğradıkları musibete sabredermedikleri için küfre varmışlardır, dedi.

Sufyân-ı Sevri'ye:

— Niçin emr-i mâruf ve nehy-i münker etmezsin? diye sorduklarında, Sufyân:

— Deniz akmağa başladığı vakit onu kim durdurabilir, dedi.

Bütün bu izahlardan emr-i mâruf ve nehy-i münker'in farz olduğu ve gücü yetenlerden bu farzın sükût etmiyeceği anlaşılmıştır. O hâlde emr-i mârufun şartlarını ve vücûbunun şartlarını anlatalım:

İKİNCİ BÂB

EMR-İ MÂRUF VE NEHY-İ MÜNKER'İN RÜKÜN VE ŞARTLARI BEYÂNINDADIR

Bilmiş ol ki: Emr-i mâruf ve nehy-i münker'e şâmil olan Hisbe'de yâni hüsn-ü tedbîrde dört rûkûn vardır: Muhtesib, Muhtesebün aleyh, Muhtesebün fih ve İhtisâb. İşte bunlar dört rûkündür ve her rûknün ayrı ayrı şartları vardır.

BİRİNCİ RÜKÜN

Muhtesib'in yâni tedbîr sâhibinin [ikâz edenin] bir çok şartları vardır. Bunlar: Mükellef olmak, müslümân olmak ve muktedir bulunmaktır. Mecnûn, çocuk, kâfir ve âcizler hâriçtir. Me'zûn olmasalar da devlet erkânı, fâsık, köle ve kadınlar da bu hükme girerler.

Bu hükme girenlerin nasıl girdiklerini ve çıkanların niçin çıktıklarını anlatalım:

Birinci şart: Teklifdir. Bunun muhtesib'in şartlarından olması gizli değildir. Zîrâ mükellef olmayan bir kimseye emretmek borç değildir. Biz, vücûbun şartlarını anlatıyoruz, bunda şart yok ki vücûb olsun. Bir işin mümkün ve câiz olabilmesi için ise, akıl şarttır. Hattâ erginlik çağına yaklaşan bir çocuk, iyiyi - kötüyü ayırdedebilecek seviyede olduğu için, münker'i inkâr etmek, içkiyi dökmek ve çalgı âletini kırmaya hakkı vardır. Bunu yaparsa mükâfatını alır ve mükellef değil diye ona kimse mâni olamaz. Çünkü bu hareket, namâz ve diğerleri gibi bir ibâdettir. Bu çocuk da buna selâhiyyettardır. Bu bir idârecilik değildir ki, bunda mükellef olmak aransın. İdârecilik olmadığı için, bu vazifeyi me'mûrlara verdiğimiz gibi, kölelere de verdik.

Evet, bilfiil men'edip kötü işi bozmakta bir nevi velâyet ve salânat aranır. Fakat bu da iman kuvvetinde vardır. Müşrikî öldürmek, şirk'in sebeblerini iptâl etmek ve silâhını almak gibi zarar göremeyeceği yerlerde bir çocuk da bunları yapabilir. Kötülükten men'etmek, küfürden men'etmek gibidir.

İkinci Şart: İmandır. Bunun şart olmasının sebebi meydândadır. Zirâ emr-i mâruf, dine bir hizmettir. Dini inkâr edip, dine düşmân olan bir kimse dine nasıl hizmet edebilir?

Üçüncü şart: Adâlettir. Bâzıları, emr-i mârufa bu şartı da esâs aldı ve fâsıkın ihtisâbını uygun görmedi ve emrettiğini yapmayanın inkâr ve red edilmesiyle buna delil çektiler. Nitekim âyet-i celîle'de:

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ

«İnsânlara iyiliği emredip de kendinizi unutur musunuz?» (12 — Bakara: 44).

كَذَّبْتُمْ عَنْ أَصْحَابِ اللَّهِ فَلَوْ لَا مَا لَا تَفْعَلُونَ

«Yapmayacağınızı söylemeniz, Allah katında büyük hışmı mücib oldu», (61 — Saf: 3) buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem'den rivâyet edilen şu hadislerle de delil çektiler:

مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرِى بِي بِقَوْمٍ تُقْرَضُ مِنْهَا هُمُ بِمَقَارِ بَصْرَ مِنْ نَارٍ
فَقُلْتُ مَنْ أَنْتُمْ؟ فَقَالُوا كُنَّا نَأْمُرُ بِالْخَيْرِ وَلَا نَأْتِيهِ وَ
نَنْهَى عَنِ الشَّرِّ وَلَا نَأْتِيهِ

İsrâ gecesinde, ateşten makaslarla dudakları kesilen bir kavme uğradım. «Siz kimsiniz» diye sordum. Onlar da: «Biz iyilikle emredip yapmayan, kötülükten nehyedip o kötülüğü yapan kimseleriz» dediler» (1000).

İsâ Aleyhisselâm'a yapılan şu vahyile de delil çektiler:

«Önce kendine va'z et, kendin mütenebbih olursan ondan sonra başkalarına va'z eyle, aksi hâlde benden utan».

Buna kıyas yolu ile de delil çekerek derler ki: İhtidâ asıl, hidâyet

ise fer'îdir. Başkasını doğrultmak fer'î, kendisinin doğrulması asıldır. Başkasını ıslâh, salâh nisâbının zekâtıdır. Kendisi sâlih olmayan başkasını nasıl ıslâh edebilir? Ağaç doğrulmadan gölge nasıl doğrulabilir? Derler ki, bütün akli delilleri hayâl mahsûlüdür. Gerçek olan şudur ki: Fâsık da olsa ihtisâb etmelidir. Buna delil olarak deriz ki: İhtisâbda muhtesibin her yönden mâsum olması şart mıdır? Eğer, şarttır, dersiniz, bu hüküm icmâ'ın hilâfına olduğu gibi, aynı zamânda ihtisâb kapusunu da kapamaktır. Çünkü Sahabe bile mâsum değildir, nerde kaldı diğerleri... Hattâ Peygamberlerin bile hatâlardan ismetinde ihtilâf vardır. Nitekim Kur'ân-ı Azîm, Hz. Âdem'in isyâna nisbet edildiğine delâlet etmekte, bir çok Peygamberin hatâyâ düştüklerini göstermektedir (1001). Bunun için Said b. Cubeyr (R.A.): «Şâyet va'z u nasîhati, hiç bir yönden kusûru olmayan yapacaksa, kimsenin bir şey dememesi lâzım gelir» demiştir. Said b. Cubeyr'in bu sözü de Mâlik'in çok hoşuna gitti. Şâyet küçük günâhlardan kaçınmak şart değil, binâenaleyh ipek giyen bir kimse, zîna ve içkiden men'edebilir, derlerse, biz de deriz ki: İçki, büyük günâhlardandır. İçki içen kâfirlerle savaşa gidebilir ve onları küfürlerinden men'edebilir mi? Şâyet, hayır, edemez, derlerse, icmâ'ı bozmuş olurlar. Çünkü müslümân orduları arasında iyileri bulunduğu gibi, kötüler ve içki içenleri, öksüzlere zulmedenleri de vardı. Ne Resûl-i Ekrem devrinde, ne de daha sonraki devirlerde bu gibileri hiç bir sûretle savaş dışı bırakılmamışlardır. Şâyet, edebilir, derlerse, yine biz, içki içen bir kimse başkasını adam öldürmekten men'edebilir mi? diye sorarız. Şâyet, yapamaz, derlerse, biz de, içki içmekle ipek elbise giymenin farkı nedir? deriz. Adam öldürmek içkiden büyüktür. Nitekim içki de ipek elbiseye nisbetle daha büyüktür, arada fark yoktur. Şâyet, evet yapar, derler ve açıklayarak bir şey üzerine mukaddem olan emsâline veyâ mâdûnuna mânî olmaz, belki mâfevkine mânî olur, derlerse, bu da tahakküm ve delilsiz dâvadır. Çünkü içki içen kimsenin zîna ve katilden men'etmesi uzak olmadığı gibi, zîna eden de içki içeni ve hattâ içki içen kimse için içen emsâlini de men'edebilir, buna bir mânî yoktur. Adam derse ki, benim iki vazifem var, birisi kötülüğü yapmamak, diğeri de kötülükten men'etmektir. Birini yapamıyorsa diğere ben kim men'edebilir? Bir yönden isyân ediyorum, öte yönden de mi isyân yapayım? derse, buna ne deriz? Kötülükten men'etmek bana borç olduğuna göre, bu borç benden na-

(1001) Nübüvvetten önce Peygamberlerden hatâ sâdır olabilir. Nübüvvetten sonra Allâhü Teâlâ onları hatâlardan sıyânet eder. Büyük günâhlardan mâsum oldukları gibi hisset getiren âdi seylerden de münezzehtirler. Bâzı içtihat hatâları olursa hemen vahiy ile ikaz edilirler (Mütercim).

sıl sâkıt olur? Zîrâ şarap içmediği müddetçe şarap içmekten men'etmek vâcibtir, içerse bu borç sâkıttır, denemez.

Şâyet buna itirâz olarak adamın biri kalkıp da, o hâlde abdest ve namâz bana farz değil mi? Ben namâz kılmazsam da abdest alırım. Gece kalkmak da müstehâb, nâfile oruç tutmak da müstehâb değil mi? Oruç tutamazsam da sahura kalkarım, demesi lâzım gelir, halbuki bunu diyemez. Çünkü bu adama denir ki: Bunlar birbirine bağlıdır. O hâlde başkasını ıslâh da bu kabildendir. İnsân önce kendini sonra da başkasını ıslâh etmelidir, denirse:

Deriz ki: Sahurun müstehâb olması oruca bağlıdır. Oruç olmazsa gece yemeğinde bir müstehâblık yoktur. Başkası için irâde edilen, ondan ayrılmaz. Yâni oruç sebebiyle müstehâb olan gece yemeği, oruçtan ayrılmaz, ayrılırsa müstehâblık kalmaz. Fakat başkasını ıslâh, kendini ıslâh için değildir. Nitekim kendini ıslâh etmesi, başkasını ıslâh için olmadığı gibi, bunları da oruç ve sahur gibi birbirine bağlamağa çalışmak tahakkümdür.

Abdest ile namâz lâzımdır. Abdest alıp namâz kılmayan kimse, hem abdesti, hem de namâzı terk edene nisbetle daha az cezâ görür. Çünkü hiç olmazsa biri abdest vazifesini ifa etmiştir. O hâlde bir kötülüğü hem yayan, hem de başkasını men'etmeyen kimsenin günâhı, o kötülüğü irtikâb ettiği hâlde başkasını men'edenden çok olmalıdır. Nasıl olmasın ki, abdest bizâtihi maksûd bir ibâdet değil, namâz için şarttır. Namâzsız abdestin bir hükmü yoktur. Halbuki başkasını kötülükten men'etmek, böyle değildir. Aralarında hiç bir benzerlik yoktur. Zîrâ başkasına emredip, onu nehyetmek, kendisinin âmir olup nehyedilmesi için şart değildir.

Şâyet, buna göre yüzü kapalı bir kadının zorla ırzına geçen bir erkeğe karşı yüzünü açan bir kadına bu esnâda o erkek: «Sen cebren zina ediliyorsun, bundan mes'ûl değilsin, fakat yüzünü açmakta serbestsin, ben ise senin mahremin değilim, bana yüzünü açma.» diye nehy-i münker'de bulunması, hem akl-ı selim ve tab'ı müstakîmin nefret ve inkâr edeceği bir hâl olmaz mı? dersen:

Deriz ki: Bâzan tablatlere, hak çirkin ve bâtıl güzel görünebilir. Aranan, delildir, vehim ve hayâllerin nefreti değildir. Zîrâ biz deriz ki: O hâlde o erkeğin o kadına, yüzünü ört, diye emretmesi ya vâcib ya mübâh veyâ harâmdır. Şâyet, vâcibtir, derseniz, mes'ele kalmaz. Demek ki, mahrem yeri açmak mâsiyet, bu isyândan men'etmek ise haktır. Şâyet, mübâhtır, derseniz, mübâh olan her sözü konuşabilir. Şâyet bu esnâda kadına, yüzünü ört, demesi harâmdır, derseniz; Vâcib olan bu emir, zinaya mübâşeret ile nasıl haram olur? Başka bir harâmı irtikâb sebebiyle bir vâcibin harâm olmasını kabûl etmek, doğrusu şaşılacak bir şeydir.

Bu hâlde kadına, yüzünü ört, gibi bir emirden tabiatlerin nefret edip, bunu inkâr etmelerine gelince: Bunun da iki sebebi vardır:

Birincisi, ehemmi terkedip mühim ile meşgûl olmaktır. İnsânın mühim olanı terkedip, mâlâyânî yâni boş şeylerle meşgûl olmasından akl-ı selim nefret ettiği gibi, bundan da nefret eder. Devâmlı ribâ yiyen kimsenin, mâl-ı mağsûbden yememesi, yalan şâhidliği yaptığı hâlde gıybetten çekinmesine tabiatların nefret etmesi gibidir. Zîrâ yalan şâhidliği, gıybetten çok daha ağırdır. Tabiatlerdeki bu çirkin görüſ, gıybeti terk etmek vâcib değildir, mânâsına gelmez ve aynı zamanda gıybet edip gasbedilen harâm lokmayı yemesi ile günâhı artmaz mânâsına da gelmez. Bunun gibi, Âhirette kendi günâhından göreceği zarar, başkasının irtikâp ettiği günâhı men'etmediğinden göreceği zarardan daha büyüktür. Büyüğü ile meşgûl olduğu hâlde küçüğü terk etmeği tabiatların çirkin görmesi, o küçüğe riâyet etmesi bakımından değil, mühimi terk etmesi bakımındandır. Bu, dizgini ile birlikte atı çalınmış olan bir adamın, atını bırakıp da dizginini aramasına benzer. Tabiatler bundan da nefret eder ve bunu çirkin görürler. Halbuki bu adamın dizgini araması aslında münker değil, çirkin görülen, kocaman atın yanında atı bırakıp da dizginin peşinde dolaşmasıdır. İşte fâsıkın emr-i mâruf etmesini aklın çirkin görmesi bu kabildendir. Aslında bu adamın emr-i mâruf ve nehy-i münker etmesi bir suç değil, vazîfedir. Fakat bundan daha mühimi, kendini ıslâh etmesi idi. Bunu yapmadı diye başkasını kötülükten men'edemez, denemez. O da bir vazîfedir.

İkincisi, tabiatlerin bunu inkâr etmelerinin ikinci sebebi de ſu olabilir: Hisbe, emr-i mâruf, nehy-i münker, bâzen va'z u nasihat ve bâzan da kahr u galebe yolu ile yapılır. Halbuki söylediği ile amel etmeyenin sözü başkalarına te'sir etmez.

Cevâbında deriz ki: İnsânlar fâsık olduğunu bildikleri için, va'z u nasihat yolu ile yapılan emr-i mâruf ve nehy-i münker'in te'sir edemeyeceğini bilen kimseye bu yoldan yürümek yoktur. Çünkü bu yol, te'sirsizdir. Onun fıskı, sözünün te'sirini kaybettirmiştir. Sözünün te'siri olmadığı yerde konuşmasının vücûbu da sâkıttır. Fısk, emr-i mârufun te'sirini kaybetttiği için, vücûbunu da kaldırmış olur. Fakat hisbe yâni hüsn-ü tedbir, men'etmek ve mânî olmak sûretiyle olacaksa, yâni kötülüğü yayana kahr u galebe çalacaksa ki, bu da fiil ve hüccet ile tamâm olur. Bunu yayacak olan fâsık ise; ſâyet fiilen galebe çalarsa sohbet ile mağlûb sayılır. Zîrâ ona ſöyle bir suâl tevcih edilir: Mâdem ki, bu kötü bir iştir ve beni bundan men'etmek istiyorsun, sen bu işi neden yapıyorsun? Sohbet ile mağlûb olduğu hâlde

fiilen gâlib olan insânlardan tabiatler nefret ederler. Halbuki bu nefret, fiil'i hakikatten çıkarmaz. Bu, insânları zâlimin şerrinden kurtardığı hâlde zulme uğrayan babasını ihmâl etmesi gibidir. Tabiatler bundan nefret eder, fakat tabiatlerin nefret etmesi diğer müslümân-lara yapılan zulmü önlemenin doğru bir hareket olduğuna engel ol-maz. Bu beyânâtımızla, fıskı bilinmiş olan bir kimsenin va'z u nasi-hat yolu ile irşâd etmesi bu hükümden dışarda kaldı. Zîrâ onun va'z-ının te'siri olmaz. Hattâ şerefının rencide edileceği ve aleyhinde de-di - kodu yapılacağı yerde de yine va'z ü nasihat yolu ile irşâd etmesi sâkıttır. Şu hâlde ihtisâbın birinci nev'i olan va'z yolu, fâsıktan sâ-kıttır. Va'z yolu ile irşâdda adâlet şarttır.

Cebir yolu ile kötülüğü önlemeye gelince; burada da adâlet şart değildir. Fâsıkın gücü yettiği zamân, içkiyi dökmek, çalgı âletlerini kırmak ve benzeri kötülükleri önlemesinde beis yoktur. İşte bu mes'-elenin açıklanmasında en insâflı yol budur.

Bu husûsta delil olarak öne sürdükleri âyetlere gelince, bu âyet-ler, mârûfu emrettikleri için değil, mârûfu terkettikleri için aleyhle-rine bir delildir. Şu kadar ki, onların mârûfu emretmeleri bilgi sâhi-bi olduklarına delildir. Âlime yapılacak azâb ise, daha ağırdır. Zîrâ kuvvetli bilgisi yanında artık bir mâzeret öne süremez. Allahü Teâlâ'-nın:

لِرَتَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ

«Yapmadığınızı niçin söylüyorsunuz?» (61 - Saf: -2) kavlinden mu-râdı, yalan söz vermektir.

وَنَسُونَ أَنْفُسَهُ

«Kendinizi unutursunuz» (2 - Bakara: 44) kelâmı ise, başkala-rına emrettikleri için değil, kendilerini unuttukları için onları red ve inkârdır. Fakat başkasına emri zikretmek, ilimlerine delil çekmek ve aleyhlerindeki hücceti kuvvetlendirmek içindir. Allahü Teâlâ'nın İsâ Aleyhisselâm'a:

«Önce kendine [nefsine] sonra başkalarına va'z et», rivâyetine gelince; bu, va'z yolu ile yapılan irşâdlarda aranır ki, fıskı bilinen fasıkın va'zının faydasız olduğunu ve va'z yolu ile irşâdın kendisinden sâkıt olduğunu yukarda anlattık. Aynı zamânda: «Va'zın kendine te'-sir etmiyorsa başkasına va'z etmekte benden utan», sözü de başkası-na va'zın harâm olmasına delâlet etmez. Belki «Benden utan» lâfzı,

ehem olanı bırakıp mühim ile meşgûl olma demektir. «Önce babana sonra komşuna bak, yoksa utan!» dendiği gibidir.

Şâyet, zimmi bir gayr-ı müslim'in, bir müslümânı zinâ hâlinde gördüğü zamân, «zinâ etme» diye onu bu kötülükten men'etmesinin câiz olması gerekir. Çünkü, bu söz aslında doğru bir söz olduğu için, gayr-ı müslime harâm olması muhâldir. Belki vâcib ve hiç olmazsa mübâh olması gerekir, dersen:

Deriz ki: Kâfir, fiilen müslümâna engel olmak isterse, bu bir tasalluttur ve bu bakımdan memnûdur. Çünkü Allahü Teâlâ:

وَمَا جَعَلَ اللَّهُ لِّلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

«Allah kâfirler için mü'minler üzerine yol kılmamıştır, yâni kâfirler mü'minlere tasallut edemezler» buyurmuştur. Fakat lisânen «zinâ etme» demesinde bir mahzûr yoktur. Ancak burada kâfirin müslümâna bir tahakkümü vardır. Tahakküm ise bir zillettir. Her ne kadar fâsık zillete müstahak ise de, kendisinden daha ziyâde zillete müstahak olan kâfirden olmamalıdır. İşte kâfiri hisbeden menettiğimiz tevcihi budur. Yoksa bir kâfir, bir müslümâna «zinâ etme» deyip onu zinâdan men'etmesi ile azâb olunur, demek istemedik. Belki kâfirlerin furû ile mükellef olduklarını kabûl edersek: «Zinâ yapma demediğinde ceza göreceğine hükm ederiz» deriz. Kâfirin furû ile mükellef olup olmadığı ihtilâf mevzûdudur. Fıkıh kitâblarında bu husûsa dâir gerekli izahât verilmiştir.

Dördüncü şart, hükümdâr ve vâliler tarafından bu husûsa me-zûn olmasıdır. Bir çokları bunu şart koştı ve gelişi güzel bu selâhiyeti herkese vermediler. Halbuki bu şart fâsittir. Çünkü okuduğumuz âyet ve hadisler, kötülüğü görüp de sükût edenin âsi olduğunu açıkca ifâde etmektedir. Nerde ve ne hâlde olursa olsun, gördüğü kötülüğü men'etmek herkese borçtur. Bunu husûsileştirmek, aslı olmayan bir tahakkümdür.

Rafızilerin bu husûstaki görüşleri de cidden şaşılacak bir şeydir. Zirâ onlar emr-i mâruf ve nehy-i münker için bir şart daha ziyâde ederek derler ki: İmâm-ı mâsum çıkmadıkça emr-i mâruf ve nehy-i münker câiz değildir. Onlara göre hak ve gerçek imâm, gizli bulunan bu İmâm-ı mâsumdur. Bunlar ile münâkaşa edilmeye bile değmez. Bir hak talebinde bulundukları zamân, onlara verilecek en doğru cevap şöyle olmalıdır: Evet, siz bu mâl ve cân husûsundaki dâvânızda haklısınız, size yardım, emr-i mâruftur. Zâlimlerden hakkınızı almak nehy-i münkerdir. Fakat ne çâre ki bu zamân, hak aramak ve zulüm-

den nehyetmek zamânı değildir. Çünkü dediğiniz mâsum İmâm, henüz zuhûr etmemiştir.

Şâyet, emr-i mârûfta saltanatı yerleştirmek ve hükümlüye karşı tahakküm var, bunun hak olduğu hâlde kâfire bu selâhiyet verilmiştir. O hâlde gelişi güzel herkese değil, bu vazife selâhiyetli mercilerin selâhiyettar kılacağı kimselere verilmelidir, dersin:

Deriz ki: Kâfirin memnû olması, aslında zelil olduğu için müslümâna tahakküm hakkı olmadığındandır. Fakat müslümânlar din ve bilgileri sâyesinde bu izzete ve tahakküme lâyıktırlar. Öğretip târif etmekte müsâade almasına lüzûm yoktur. Artık bir şeyin harâm olduğunu anlatmak için vâlinin iznine ihtiyâç yoktur.

Bu husûsu şöyle açıklayabiliriz: Hisbe'nin beş mertebesi vardır: 1 — Târif, 2 — Güzel sözlerle va'z u nasihat, 3 — Sert konuşmak, 4 — Müdâhale, 5 — Şiddettir. Bu sertlikten sövüp saymayı kasdetmiyorum. Dördüncüsü fiilen müdâhele edip kötülüğe mâni olmaktır. Çalgı kırmak, içkiyi dökmek, ipek elbiseyi yırtmak, gasbettiği elbiseyi sırtından çıkarıp almak ve sâhibine vermek gibi. Beşincisi de dayak ile korkutmak ve o işten men'etmek için icâbında dayak atmaktır. Meselâ devâmlı gıybet edip kadınlar aleyhinde dedi - kodu yapan kimseyi köteklerle yola getirmeye çalışmak gibi. Bu hâl tarafların imdâd istemelerine ve etrâflarına adamlarını toplamalarına ve netice i'tibâriyle adam öldürmeye kadar gider. Bu beşinci mertebe dışında kalan diğer dört kısmın sultândan müsâade almaya ihtiyâcı olmadığı meydândadır. Beşinci kısımda da nazar vardır ki, yakında izâh edilecektir.

Târif ve va'zın ise, sultânın müsâadesine ihtiyâcı yoktur. Bu gibi adamı techil etmek, yâni câhil, ahmak, Allah'tan korkmaz ve benzeri sözleri söylemek de doğru sözdür. Belki zâlim sultâna karşı hak sözü söylemek, derecelerin üstünüdür. Nitekim hadîste anlatılmıştır. İmâma karşı söylenmesi câiz olan bu gibi hak sözü başkalarına da söylemek için imâmdan izin almaya ne lüzûm vardır? Çalgıları kırmak ve içkiyi dökmekde de hüküm aynıdır. Bunun doğru bir hareket olduğu meydândadır. İmâmdan müsâade almaya lüzûm yoktur. Ama yardımcılar toplayıp silâhları teşhire gelince; bu husûs bâzan umûmî fitneyi gerektirdiği için, sultânın müsâadesine lüzûm hâsıl olup olmadığı hakkında ihtilâf vardır, izâhâtı gelecektir. Sultânlardan müsâade almadan, eskilerin devâmlı sultânlara öğüdler vermeleri, onlardan müsâade almaya lüzûm olmadığıнын kat'i bir delîlidir. Hatta emredilen mârûfu, vâli ve sultânlar kabûl ederlerse ne güzel; şâyet kendilerine yapılan emr-i mârûfa sultânlar kızarsa, onların kızmaları münker bir harekettir, bunu reddetmek vâcibtir. Sultânın inkâr edeceği husûslarda ondan nasıl istenebilir?

Selefin sultânları red ve inkâr etmeleri husûsundaki âdetleri bunun açık delilidir. Rivâyete göre Mervan b. Hikem (1002) bir bayram namâzında bayram hutbesini namâzdan önce okumak için minbere çıktı. Cemâatten biri Mervan'a:

— Bayram hutbesi namâzdan sonra okunur, dedi. Mervan:

— O hüküm değişti, dedi. Câmide bulunan Said Hudri, «Bu adam vazifesini yaptı» dedi. Zirâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ
فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ هـ

«Sizden biriniz, bir kötülüğü gördüğü zamân, onu eli ile bozsun, gücü yetmezse dili ile bozsun, (buna da) gücü yetmezse kalbi ile buğzetsin. Bu (son kısım) imanın en zayıfıdır» (1003) buyurdu. Onlar bu umûmî emirlerin şümûlüne sultânların da girdiğini anladılar, daha onlardan izin almaya ne lüzûm vardır?

Rivâyete göre Mehdi (1004) Mekke'ye gitti. Bir müddet kaldıktan sonra tavaf edeceği zamân halkı tavaf yerinden uzaklaştırmak istedi. Bu sırada Abdullah b. Merzûk öne atılarak yakasından yakaladı, onu kendine doğru çekti ve: «Yaptığını görüyor musun? Senin başkalarından ne farkın var ki, onları uzaklaştırmak istiyorsun. Allahü Teâlâ:

سَوَاءٌ الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادُ هـ

«Yerli ve yabancı orada müsâvidir» (22 — Hacc: 25) buyurmuştur. Sana bu üstünlüğü veren kimdir?» deyince, Abdullah'ın yüzüne baktı. Âzâdlılarından olduğu için onu tanıdı, çünkü onların âzâdlılarından idi. Kendisine:

— Sen Abdullah b. Merzûk musun? dedi. Abdullah:

— Evet benim, dedi. Mehdi, Abdullah'ı Bağdâd'a götürdü. Aleyhinde dedi - kodu yapacağı için, ona ağır cezâ vermeyi uygun bulmadı. Ancak onu hayvân dâmına hizmetçi verdi ve azgın bir atın bakımını da ona yükledi. Maksudı onu at'a ısırtmak idi. Fakat Abdullah atı islâh etti, Allah atı ona musahhar etti ve onun yanında ahlâkı

(1002) Emevîlerin dördüncü halifesidir. Hicri 64'de hilâfete geçti. dört ay sonra öldü ve yerine Abdullah b. Zübeyr geçti.

(1003) Müslim rivâyet etmiştir.

(1004) Abbâsî halifelerindendir.

düzeldi. Sonra Abdullah'ı zindâna attılar ve Mehdi, zindânın anah-tarını kendi yanına aldı. Üç gün sonra bahçeye çıktı ve oranın bâzı sebzelerinden yemeğe başladı. Bunu Mehdi'ye haber verdiler. Mehdi adamı çağırttı ve;

— Seni mahpûstan kim çıkarttı? deyince, Abdullah:

— Beni mahpûsa koyan çıkarttı, dedi. Mehdi kızdı, bağırdı ve:

— Seni öldüreceğimden korkmuyor musun? dedi. Abdullah:

— Öldürtmek ve diriltmek senin elinde ise, öldür, dedi. Mehdi ölünceye kadar cezâevlerinde süründü, öldükten sonra serbest bırakıldı. Abdullah: «Mahpûstan kurtulursam yüz deve kurban ederim» diye adamıştı. Mekke'ye döndü, orada yevmiyecilik yaparak nezrini yerine getirdi.

Yine Hibban b. Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre, Hârûn Reşid Irak'ta sayfiye yeri olan Devin'e gezmiye gitmişti. Haşimilerden Süleymân b. Câfer de berâberinde idi. Hârûn Reşid Süleymân'a:

— Senin güzel tegannî eden bir câriyen varmış, getir dinleyelim, dedi. Cârîye geldi. Fakat Hârûn tegannisini beğenmedi ve:

— Niçin güzel çalamıyorsun? deyince, cârîye:

— Bu ud benim değil de ondan, dedi. Bunun üzerine hizmetçiye câriyenin kendi ud'unu getirmesini emrettiler. Hizmetçi elinde ud gelirken yolda çekirdek toplayan bir şeyh'e tesâdüf etti ve: «Yoldan çekil geçeyim» dedi. Şeyh başını kaldırdı, hizmetçinin elinde ud'u görünce, hemen yakalayıp parçaladı. Hizmetçi adamı yakalatıp ev sâhibine gitti ve ev sâhibine: «Mü'minlerin Emîri bunu çağırarak sen bunu kaçırma» dedi. Ev sâhibi: Bağdâd'ta bundan âbid kimse yoktur, Emîr bu adamı ne yapacak» dedi. Hizmetçi: «Bu benim dediğim gibidir, sen bunu kaçırma» diye tenbih etti ve Hârûn Reşid'in huzûruna girerek vaziyeti anlattı. Hârûn Reşid kızdı ve gözleri kızardı. Bunu gören Süleymân:

— Kızmağa ne lüzûm var, ev sâhibine haber gönder, boynunu vursun ve kendisini Dicle'ye atsin, dedi. Hârûn Reşid:

— Hayır, onu çağırıp onunla münâzara edeceğiz, dedi. Posta şeyh'i çağırdı. Ve:

— Emîrül - Mü'minin sizi istiyor, haydi vâsitaya bin de gidelim, dedi. Şeyh:

— Başüstüne, fakat ben yaya gelirim, dedi ve yürüyerek halifenin bulunduğu evin kapusuna geldiler. Hârûn Reşid'e haber verildi. Hârûn Reşid, yanındakilere: «Bu zâtı bu odaya mı alalım, yoksa böyle kötü şeyler bulunmayan başka bir odaya mı gidelim?» diye sordu ve başka bir odada şeyh'i kabul etti. Şeyh, içinde çekirdek bulunan torbası ile birlikte içeri girmek istedi. Hizmetçi:

— Torbayı çıkar da öyle içeri gir, dedi. Şeyh:

— Burada benim akşam yiyeceğim var, bunu bırakmam, dedi. Hizmetçi:

— Biz sana yiyecek veririz, dedi ise de, şeyh dinlemedi. Hârûn Reşid de torba ile içeri girmesine müsâade etti. Şeyh içeri girdi, selâm verip oturdu. Hârûn, şeyh'e:

— Bu yaptığın ne idi? diye sordu. Şeyh:

— Ne yaptım? dedi. Hârûn Reşid «Benim çalgımı kırdın» demekten utandı. İsrâr ettikten sonra şeyh:

— Ey halife, senin ataların minberde:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ

«Allah, adâlet, ihsân ve yakınlara vermekle emreder; fuhşiyat, münker ve kötü işlerle azgınlıktan men'eder» (16 — Nahl: 90) âyet-i celilesini her cum'a günü hutbenin sonunda okurlardı. Ben de bu âyet'e uyarak gördüğüm münker'i düzelttim, dedi. Hârûn Reşid: «Val-lahi düzeltti» dedi ve başka bir söz söyleyemedi. Şeyh oradan ayrıldı. Halife birisine para dolu bir kese verdi ve şeyh'in ardından gönderdi. Adama:

— Bak bu zât, halife bana böyle söyledi, ben de böyle söyledim, gibi dedi - kodu yapıyor, halka bunu anlatıyorsa kendisine bir şey verme, şâyet bir şey demiyorsa bu parayı kendisine ver, dedi. Adam tâkib etti ve baktı ki şeyh aynı yerde çekirdek toplamakla meşgûl, kimse ile buluşup konuştuğu yoktur, bunu görünce şeyh'e yaklaştı ve:

— Halife bu parayı sana gönderdi al, dedi. Şeyh de:

— Halîfeye selâm söyle, benim paraya ihtiyâcım yok, parayı nereden almışsa oraya versin, dedi. Rivâyete göre bu muhâvereden sonra tekrâr yoldan çekirdekleri temizlemeye koyuldu ve:

«Bakıyorum ki, kimin elinde fazla dünyâlık varsa, o nisbette de sıkıntı ve telâşesi vardır!

Dünyâ kendisine ikrâm edenlere durmadan ihânet eder, ihânet edenlere de ikrâm eder.

İhtiyâcın olmadığı şeyi terk et, ancak ihtiyâcın kadarını al» meâlindeki şiiri okudu.

Süfyan-ı Sevri anlatıyor: «Mehdi Hicri 166'da Hac etmişti (1005).

(1005) Bu yanlışdır. Çünkü Süfyan-ı Sevri Hicri 161'de Basra'da ölmüştür. Tabakat-i Sa'd.

Cemreleri atarken yollar etrâfındaki halkı kamçılarla sağa sola dağıtıyorlardı. Bunu görünce: «Ey güzel yüzlü adam, Eymam'ın Abdul-lah'tan rivâyetinde Resûl-i Ekrem bayram günü deve üzerinde cemreleri atarken etrâfı dolu insân idi, kimseyi rahatsız etmiyorlardı. Halbuki senin etrâfında insânlar yerlere seriliyor. Bu yaptığın nedir?» diye sordu. Mehdi:

— Bu adam kimdir? dedi. Sorduğu kimse de:

— Süfyân-ı Sevrî'dir, dedi. Bunun üzerine Mehdi:

— Eğer Mansûr devri olsa, sen böyle konuşamazdın, dedi. Süf-yân-ı Sevrî de:

— Eğer Mansûr'un Allah katında uğradığı azâbı bilseydin sen bu vazifeyi çoktan terk ederdin, dedi. Bu arada fesâdlardan birisi Meh-di'ye:

— Bu adam sana «Ey güzel yüzlü insân» dedi, «Ey mü'minlerin Emiri» demedi, diye haber verdi. Mehdi:

— Onu arayın, dedi fakat Süfyân-ı Sevrî Mehdi'den saklandı.

Me'mûn'dan (1006) rivâyete göre, adamın biri müsâade almadan sokakta emr-i mârûf ve nehy-i münker ediyor diye bir ihbâr aldı. Adamı çağırttı ve:

— Sen hangi selâhiyete istinâden bu vazifeyi yapıyorsun? Bu selâhiyet bizim (Ehl-i Beytin) dir. Kur'ân-ı Kerim'de hakkımızda:

الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَ
أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ

«Onlar (mü'minler) ki, biz onlara yeryüzünde temkin verir, on-ları yerleştirirsek, onlar namâzlarını kılar, oruçlarını tutar, mârûfu emreder ve münker'den nehyederler» (22 — Hacc: 41) buyurulmuştur ki, Allahü Teâlâ bu vazifeyi bize vermiştir, dedi. Fakat bu arada bak-makta olduğu kitâbı yere düştü ve farkında olmayarak kitâbın üze-rine basdı. Vaiz ona:

— Allah'ın adı üzerinden ayağını kaldır ve sonra ne diyeceksen söyle, dedi ve üç def'a tekrâr etti. Me'mûn, bundan bir şey anlayama-dı. Nihâyet bu zât:

— Ya, Allah adı yazılı kitâbı ayaklarının altından kaldır veya müsâade et kaldırıyım da ondan sonra ne diyeceksen söyle, dedi.

Me'mûn kitâbı ayağının altında görünce utandı ve mahcûb oldu. Sonra adama aynı sözü tekrâr edince adam:

— Evet, ey mü'minlerin Emiri, sen dediğin gibisin, sözünde sâdıksın. Fakat biz de sizin yardımcılarınız ve dostlarınız. Bunun böyle olduğunu, Allah'ın kitâbını inkâr edenden başka kimse inkâr edemez. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضُهُمْ يَأْمُرُونَ
بِالْعَدْرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

«Mü'min erkekler de, mü'min kadınlar da birbirlerinin velileridir. Mârûfu emreder ve münker'den nehyederler» (9 — Tevbe: 71) buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem de:

الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبِنَانِ يَسُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا

«Mü'min, mü'mine (taşları birbirine bağlayan) bir bina gibidir. Parçalarını birbirine bağlar ve yekdiğerine destek olurlar» (1007) buyurulmuştur. Sen yeryüzünde yerleştin, bu da Allah'ın kitâbı ve Resûlünün sünnetidir. Eğer bunlara inkıyâd eder ve bağlanırsan, bunlara saygı göstermekte sana yardımcı olan için Allah'a şükret. Şâyet böbürlenir ve bunlara inkıyâd etmezsen, senin her hâlin izret ve zilletin elinde bulunan Allahü Teâlâ, kimsenin amelini zayıf etmiyeceğini va'd etmiştir. Herkes yaptığının karşılığını bulacaktır. Şu ânda selâhiyet-tarsın, istediğini söyle, dedi. Adamın konuşması Me'mûn'un hoşuna gitti, onu serbest bıraktı ve:

— Senin gibilere emr-i mârûf ve nehy-i münker câizdir. Bundan sonra da bizim müsâademiz tahtında vazifene devâm et, dedi ve adam da vazifesine devâm etti.

Bütün bu hikâyelerden emr-i mârûf ve nehy-i münker için sultânın iznine ihtiyâç olmadığı anlaşılmaktadır.

Şâyet, babanın evlâdına, efendinin kölesine, kocanın karısına, hocanın talebesine ve sultânın mâiyetine emr-i mârûfda bulunması gibi, tamâmen bunun aksine olarak, evlâdın babaya, kölenin efendiye, karının kocaya, talebenin hocaya ve halkın sultâna de emr-i mârûf etmesi arasında bir fark olup olmadığı sorulursa:

Bilmiş ol ki: Bizim anlattığımız, herkesde emr-i mârûf ve nehy-i münker selâhiyetinin bulunmasıdır. Fakat tafsilâtına gelince, elbette

aralarında fark vardır. Biz, örnek olarak baba ile oğlunu ele alalım. Hisbe'nin hüsn-ü tedbir ile emr-i mârûfun beş derecesi olduğunu anlatmıştık. Babasının zâtını alâkadar edecek, kaba sözler, şiddet kullanmak ve tehdid etmekle veyâ dövmeye kalkışmakla babasına emr-i mârûf edemiyeceği meydândadır. Bunlar üçüncü ve dördüncü derecelerdir. Babasını üzen beşinci derece ile emr-i mârûfta bulunup bulunmayacağı ihtilâflıdır. Çalgısını kırmak, içkisini dökmek, ipek elbisesini sökmek, zorla veyâ hırsızlık sûretiyle aldığı malları sâhibine iade etmek, köşelerdeki resimlerini silmek, altun ve gümüş kablalarını kırmak gibi. Bunları yapmak, babanın şahsını alâkadar eden husûslar değillerdir. Yâni bunlar babasına kötü söylemek, onu korkutmak ve dövmek gibi değildir. Fakat ne de olsa babanın bunlardan canı sıkılır ve oğluna kızar. Bununla berâber oğlunun bu hareketi doğru bir harekettir. Babanın kızması ise, bâtil ve harâm olan şeyleri sevmesinden doğmadır. Buna göre yine en doğrusu evlâdın bunları yapması ve bunlara selâhiyetli kılınmasıdır. Bununla berâber münkerâtın çirkinlik derecesini, babasına eziyetin ve onu kızdırmanın miktârını da gözönünde bulundurmalıdır. Münker fâhiş olur ve babasını fazla kızdırmazsa bunu mühakkak yapar, içkisini dökmek gibi. Şâyet münker hafif fakat babanın fazla kızmasına sebep olursa, meselâ babasının billûr veyâ camdan yapılmış hayvân sûreti şeklinde kablaları bulunursa ki, bu şarap gibi değildir. Bunlar pahalı oldukları için bunları kırmakta babasının kızmasına sebebiyet vereceğinden bu cihet düşünülür.

Şâyet, mârûfu emretmek, kitâb ve sünnette istisnâsız ve umûmî olarak vârid olmuştur. Bir tahsisi yoktur. Bâtılı terk ettirmek için babasına kötü söz söylemez, onu tehdid edip dövmeyi istisnâsını nereden buldunuz? Evet, babaya eziyet etmekten ve hattâ «of» bile demekten men'edilmiştir. Fakat bunlar münkerâtın irtikâbı ile alâkası olmayan husûsî hâllerdedir, dersen:

Deriz ki: O umûmî emirler arasında babayı istisnâ eden hükümler de vardır. Meselâ bir cellâd babasını öldüremez. Zinâ ettiği zamân, oğlu ona hadd cezâsı tatbik edemez. Kâfir de olsa babasını öldüremez. Bir a'zâsını kesse kısas edemiyeceği gibi, karşılığında ona eziyet dahî edemez.

Bu husûslarda haberler vârid olmuş ve bâzılarında icmâ vukû bulmuştur. Babanın işlediği cinâyetin karşılığı olan bir eziyeti kendisine yapamazsa, ilerde meydâna gelecek bir cinâyet için şimdiden babaya eziyet etmeye hakkı olmadığı meydâna çıkar. Bu tertib, köle ile efendi ve karı ile koca arasında da aynı şekildedir. Hak ve hukûk bakımından bunlar da evlâd gibidir. Belki kadın daha ilerdedir. Çünkü Resûl-i Ekrem:

لَوْ جَازَ السُّجُودُ لِلْمَخْلُوقِ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا ۝

«Bir kimsenin bir kimseye secde etmesi câiz olsaydı, kadının efendisine secde etmesini emrederdim» (1008) buyurmuştur. Bu rivâyet, bu hakkı daha da mühimsemesine delâlet eder.

Sultânın mâiyetinde bulunanlarda ise, mes'ele daha nâziktir. Onlar ancak târif ve nasihat ederler, başka bir şey yapamazlar.

Üçüncü mertebede olan hazinelerinden malları alıp hak sâhiblerine vermek, ipekli elbiselerini yırtmak ve içki kablarını kırmak gibi hareketler; halkın, sultân'ı küçük düşürmesine ve heybetini kaybetmesine sebebiyet vereceğinden, tehlikelidir. Kötülüğe sükût etmekten nehyedildiği gibi, bundan da nehyedilmiştir. Burada da görüldüğü gibi, iki mahzûr mu'âraza etmektedir. Burada kanâate göre hareket edilir. İrtikâb ettiği münkerât fâhiş olup bu şekilde ikaz, sultân'ın haşmetine fazla te'sir edip etmiyeceğini nazara alarak hareket eder. Bunu bir esâsa bağlamak zordur.

Talebe ile muallime gelince: Buradaki hatt-ı hareket tarzı daha hafiftir. Çünkü talebe tarafından hürmet edilmesi gereken hoca, ilmi ile amel eden ve din bakımından ilminden faydalanan hocadır. İlminin gereği ile amel etmeyen hoca hürmete şâyân değildir. Talebesi ondan öğrendiği ile onu ikaz edebilir.

Rivâyete göre Hasan-ı Basrî'ye, 'evlâd babasına karşı nasıl emri mârûf edebilir? diye sormuşlar, o da, onu kızdırmayacak şekilde nasihatte bulunur, kızarsa sükût eder, diye cevâb vermiştir.

Beşinci Şart: Hisbe'nin beşinci şartı, muktedir olmaktır. Herhangi bir kötülüğü el veyâ dili ile bozmaktan âciz olan kimse, ancak kalbi ile ona buğzeder. Zîrâ Allah'ı seven herkes, ona yapılan isyâna kızar ve onu reddeder. İbn Mes'ûd (R.A.) şöyle buyuruyor: «Kâfirlerle mücâdele ediniz; buna gücünüz yetmez de yalnız onlara kızmağa gücünüz yeterse, bunu yapınız».

Bilmiş ol ki: Yalnız kanâate dayanan acziyet, acziyet sayılmaz. Belki bu ânda veyâ gelecekte kendisine bir zarar geleceğine inanmalıdır. Böyle bir inanca sâhib ise, bu ânda imkânı olsa da, yine âcizdir. Bunun gibi, kendisine bir zarar geleceğinden korkusu olmayan fakat sözünün te'sir etmiyeceğini bilen kimse, burada da iki ciheti nazara alır. Birincisi, muhâtabın kabûl etmeyeceği, onun onu red ve inkârına mâni olamayacağını; ikincisi de onun kabûl etmemesinden

kendisine bir zarar geleceğini hesâba katmaktır ki, bu iki ciheti düşünmekten dört vaziyet' nâsıl olur:

Birincisi, her iki cihetin mevcûd olmasını düşünmektir. Yâni hem sözüm te'sir etmeyecek, hem de bana kötülüğü dokunacaktır. Bu vaziyet karşısında olan kimseye emr-i mârûf etmesi vâcib değildir. Buna göre bu gibi hâlleri görmemek için evinden çıkmaması ve bu gibi yerlere yaklaşmaması lâzımdır. Ancak zarûri ihtiyâçları için çıkmalıdır. Bununla berâber içinde bulunduğu ve vatani olan bu memleketi terk edip oradan göç etmesi kendisine farz değildir. Şu kadar ki, şâyet dinin bozulmasına; münkerât ve zulmünde sultân'a müsâadeye sebebiyet vermiş olacaksa o zamân — gücü yetiyorsa — oradan göç eder. Zirâ icbârdan kaçıp kurtulabilenler için icbâr ve ikrâh, mâzeret sayılmaz.

İkincisi, iki ihtimâlin de ortadan kalkmış olmasıdır, yâni va'z u nasihati adama te'sir edecek ve ondan bir fenâlık görmeyecektir. Bu, mutlak bir kudret olduğu için, adama emr-i mârûfda bulunması vâcibtir.

Üçüncüsü, va'z u nasihatın te'sir etmeyeceğini, fakat buna karşılık bir zarar da görmeyeceğini bilmesidir. Bu vaziyet karşısında onu ikaz etmesi vâcib değil, fakat dinin şî'arından olması bakımından, ona emretmesi müstehâbtır.

Dördüncüsü, üçüncüsünün aksidir, yâni hem sözünün te'sir edeceğini, hem de karşılığında kendisine bir zarar geleceğini bilmiş olmasıdır. Meselâ, bu çalgı âletini kırabileceğini veya bu içkiyi dökebileceğini biliyor, sonra da karşılığında dayak yiyeceğine inanıyor. Bunun da bu şekilde davranması vâcib değil, belki müstehâbtır. Bunun böyle olduğu, zâlim bir sultân'a karşı hak kelâmı söylemenin fazileti bâbında anlatılmıştı. Zâlim sultân'a hak öğüt vermenin tehlikeli olduğu âşikârdır.

Ebû Süleyman Dârânî'den rivâyet **وَالْحَقُّ فِي هَذِهِ الْحِكَايَةِ** de buna delâlet eder. Ebû Süleymân diyor ki: Bir halifenin yanlış bir sözünü duyduğum **وَأَنَا** onu düzeltmek istedim fakat buna karşı öldürüleceğimi de bildim. Ölümünden korkmadım, ancak bu idâm, amme huzûrunda olacaktı. O zamân bana bir gurûr gelecek ve **إِنَّمَا بَنِي هَٰذَا النَّوْءِ** diye bir vehme kapılacak ve son nefesinde ihlâsa riâyet edemeyeceğim korkusundan, bu işten vaz geçtim.

Şâyet, madem ki bu kadar tehlikeli işlere girilebiliyorsa, daha Allahü Teâlâ'nın:

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

«Kendinizi tehlikeye atmayın» (2 - Bakara: 195) buyurmasının mânâsı ne olur? denirse:

Deriz ki: Öldürüleceğini bildiği hâlde, tek bir müslümânın düşmân saflarına saldırıp onlarla savaşmasında bir mahzûr olmadığında ihtilâf yoktur. Halbuki bu da görünüşde âyet-i celîle'ye muhâlif gibidir, halbuki muhâlif değildir. İbn Abbâs (R.A.): «Tehlike dediğimiz bu değil, belki Allah'a ibâdet edebilmek için muhtaç olduğu nafakayı te'mîn etmemektir. Bunu yapmayan kendini helâk etmiştir. İşte bundan sakınmak lâzımdır» demiştir. Berâ b. Âzib: «Tehlike demek, kişinin bir günâhı işlemesinden sonra Allahü Teâlâ beni bağışlamaz demiş olmasıdır» dedi.

Ebû Abide (R.A.) diyor ki: «Tehlike demek, yaptığı bir kötülükten sonra daha bir iyilik yapmamak ve bu hâl üzerine ölmek demektir. Öldürülünceye kadar kâfirlerle cihâd câiz olduğuna göre, öldürülünceye kadar da emr-i mâruf etmesi câizdir. Fakat düşmâna saldırmasında bir fayda sağlamayacağını bilenler; meselâ körler ve âcizler gibi, bunların düşmâna saldırımları kendilerini öldürtmekten başka bir şeye yaramayacağından, bu, harâm ve kendini tehlikeye atmaktır ki, tâm tehlike âyetinin şümûlüne girer. Bu gibi fedâilik, öldürülünceye kadar öldüreceğine ve düşmânın kalbine korku salacağına inanan kimseler için caizdir. Yâni adamın böyle yapması ile diğerlerinin de Allah yolunda şehâdet mertebesine ulaşmak için hayâtlarına hiç kıymet vermediklerini görüp mâneviyatlarını sarsmak gayesini taşırırsa, bu saldırış câizdir. Bunun gibi emr-i mâruf ve nehy-i münkerin kötülüğü kaldırmakta, veyâ kötülerin gönüllerine dehşet salmakta, veyâ iyilerin mâneviyatını takviye etmekte bir dahli varsa, tehlikeli de olsa câizdir. Yoksa zâlim bir adamın bir elinde kadeh, bir elinde kılıç vardır. Ona «kadehi at» dersin, kadehi içecek ve kılıç ile de kelleni koparacak. Bu gibi kimseye nasihate kalkışıp kendini tehlikeye atmak câiz değildir. Çünkü bu, doğrudan doğruya bir intihardır. Aranılan, dîn nâmına bir fayda sağlamak ve bu uğurda fedâ-i cân etmektir. Hiç bir kârı olmadan kendini tehlikeye atmakta elbette bir mânâ yoktur. Hattâ bu gibi emr-i mâruf harâmdır. Emr-i mârufun müstehâb olması, münkeri düzeltme imkânı olduğu, veyâ hiç olmazsa bir yönden faydası dokunduğu zamândır. Bu da ancak, o münkeri irtikâb edenin şahsına münhasır olmalıdır. Şâyet, akraba ve yakınlarını da içine alacaksa, o zamân Hisbe harâm olur. Çünkü bir adam bir kabileyi islâh edemez. Bir kötülüğü düzeltelim derken daha

mühim ve bir çok kötülüklerin ortaya çıkmasına sebep olur. Hattâ va'z u nasihatle bir kötülüğün önleneyeğini ve fakat buna karşılık başka bir kötülüğün doğacağını anlarsa, emr-i mâruf ona helâl olmaz. Çünkü maksadı mutlak olarak şer'an münker olan şeyleri kaldırmaktır. Yoksa yalnız muâyyen kimselerden belirli kusûrları kaldırmak değildir. Bu münkerin yok edilmesi, başka bir münkerin işlenmesine vesile olmasına misâl, bir kimsenin, içilmesi helâl olan bir şerbeti vardır, fakat bu şerbete pislik düştüğü için harâm olmuştur. Şimdi muhtesib, bu şerbeti dökebilir, fakat adam şerbete alışkın olduğu için dökülen bu şerbetin yerine şarap içecektir. Artık pisleşmiş olan bu şerbeti dökmesinde bir mânâ yoktur, denir. Bununla berâber bu zât, pisleşen bu şerbeti döker ve bu sûretle bir münkeri önlemiş olur. Fakat adamın bunun yerine şarap içmesine gelince; bunu men'e muktedir olmadığı için mes'ûlü içenin kendisidir. Öteki adam elinden geleni yapmıştır da denebilir.

Bir kısmı bunu kabûl etmişler ve bu da uzak bir görüş değildir. Bütün bunlar, fikhî mes'elelerdir. Bunlardaki hüküm kat'î değil zannîdir. Düzeltilem münkerâtın dereceleri arasında bir ayırım yapmak da mümkündür. Meselâ bir adam başkasına âit olan bir koyunu kesip yemek istediği zaman, onu bu işinden men'eder ve yerine bir adam kesip yiyeceğini bilirse, o zaman ona mâni olmaz. Çünkü buna mâni olmanın kârı, zararından büyüktür. Fakat bir insânı öldürmesinden ona mâni olup yalnız malını almasıyla iktifâ ettirmesinin yolu meydandadır.

Bütün bunlar, üzerinde içtihad edilmesi gereken ince mes'elelerdir. Muhtesib, bütün bunlarda içtihadına uymak zorundadır. Bu inceliklerden dolayı deriz ki: Avam kısmının yasak olduğu açıkça bilinen şeylere müdâhele etmekte içtihad etmesine lüzum yoktur. Mükün olan müdâheleyi yapar. İçki içmek, zinâ etmek ve namâzı terk etmek gibi... Fakat etrafında dolaştığı işlere nisbetle mâsiyet olduğu bilinebilen ve içtihad muhtâç olan husûslarda avamın içtihadı dalıp hükme varmasına gelince, bozduğu düzelttiğinden daha fazla olacağı için, mutlaka vâlinin tâyin edeceği kimselerin bu işi yapmaları görüşü hâsıl olmuştur. Çünkü böyle olmasa, bâzan diyânetinde ve bâzan da bilgisindeki kusûru sebebiyle, her hangi ehil olmayan bir kimse bu işde büyük kusûrlar meydana getirebilir. İnşâallah yakında bunun yüzünden perdeyi kaldıracağız.

Şâyet, evet kendisine kötülük geleceğini veya nasihatının te'sir edineceğini bildiği yerde emr-i mâruf ve nehy-i münker'den vaz geçer dediniz. Kat'î olarak bilemez de şüpheli olur ve böyle zannederse bu zanda hüküm nasıldır? diye sorarsan:

Deriz ki: Zann-ı gâlib ile ilmin, burada farkı yoktur. İlim ile zannın arası başka husûslarda ayrılır. Bu da zan ile ilmin karşılaştığı yerlerdir. O zamân kat'i ilim, zan üzerine tercih edilir. Meselâ, sözünün te'siri olmadığını, ancak zayıf bir ihtimâl ile de te'sir edeceğini nehy-i münker kendisinden sâkit olur. Şâyet, zann-ı gâlibinde sözünün te'siri olmadığını, ancak zayıf bir ihtimâl ile de te'sir edeceğini ümid eder, bununla berâber karşı taraftan bir kötülük de beklemeyiz; bu vaziyet karşısında emr-i mâruf'un vücûbunda ihtilâf edilmişse de zararı olmayıp faydası umulduğu için, yine vâcibtir. Emr-i mâruf ve nehy-i münker hakkında vârid olan umûmî emirler mutlaklardır, her hâlde vücûb iktizâ ederler. Bizim istisnâlarımız, faydası olmadığı bilinen yerlerde tahsis yolu ileldir. Bu da ya icmâ veyâ zâhiri kıyâs ileldir. Bunu da şöyle ifâde ederiz: Emir, bizâtihi murâd değildir, belki, me'mûr içindir. Me'mûrun emre uymasından ümid kesildiği zamân emrin bir faydası kalmaz, fakat ümid kesilmediği yerlerde de vücûb sâkit olmaz, deriz.

Şâyet, bir kötülük gelmesi kat'iyetle bilinmiyor veyâ zayıf bir ihtimâl ile biliniyor yâhutta zann-ı gâlibi bir kötülük gelmeyeceği tarafında ise —fakat yine de zayıf bir ihtimâl varsa— vücûbu kaldırır mı? diye sorarsan:

Deriz ki: Kötülük gelmek ihtimâlî kuvvetli ise, vücûb kalkar, zann-ı gâlibinde bir kötülük gelmeyecekse vâcib olur. Yalnız bir ihtimâl, emr-i mâruf'un vücûbunu kaldırmaz. Çünkü ihtimâl, dâima vardır. Şâyet hiç bir tarafını tercih edemiyorsa, burası da düşündürür. Umûmî hükümlere göre vücûb asıldır. Ancak ilim veyâ zann-ı gâlib ile kötülük beklenen yerlerde emr-i mâruf sâkit olur, denebileceği gibi, asıl olan da budur. Emr-i mâruf'un vâcib olması, zararın gelmeyeceğine dâir ilim veyâ zann olduğu zamândır. Aksi hâlde vâcib değil de denebilir, fakat emr-i mâruf'u mûcib olan umûmî kaziyyelere nazaran birinci şık daha doğrudur.

Şâyet, tehlikeyi beklemek şahsiyetler itibâriyle değişir, meselâ korkak bir insânın, her ân bir tehlike ile karşılaşacakmış gibi ürkek bir hâli vardır. Fakat cesâretli kimseler, dâima tehlikeyi uzak görür ve hattâ vukuuna kadar ona inanmak bile istemez! Bu vaziyet karşısında emr-i mâruf edeceği kimseden kötülük gelip gelmeyeceği hakkında itimâd nerededir? dersin:

Deriz ki: Burada ölçü, ne cesûr, ne de korkak kimselerdir. Mutedil insânların kanâat ve zann-ı gâlibleridir. Söz, sâlim akıl ve mizaç sâhiblerininindir. Korkak kimse, yufka yürekli hasta bir insandır. Sebebi, kuvvet azlığıdır. İtidâlin ifrât ve tefrit tarafları da noksânlıktır. Kemâl, şecâat denen itidâldedir. Korkaklık ve saldırganlık bâzan akıl noksânlığından, bâzan da mizaçtaki aşırılıktandır. Bâzan mizâcî mü-

sâit olanlar da, cehâletleri sebebiyle kötülüğün geleceği yolları, bâzan da kötülüğü önleyeceği sebepleri bilememekten gelir. Bu bakımdan bâzan cür'etin, bâzan da korkaklığın sebebi cehâlet olabilir. Bâzan da tecrübe ve alışkanlığı sâyesinde kötülüğün ve kötülüğü önlemenin yollarını bilir. Fakat kalbinin zayıflığı sebebiyle, tabiatı mütedil, şecâatli bir kimse hakkında yakın olan kötülüklerin verdiği zararı, bu gibiler hakkında uzak ihtimâli ile olan kötülükler de aynı zararı getirebilir. O hâlde iki tarafa da itibâr yoktur. Korkak bir insân, korkaklığını izâle için gayret göstermelidir. Bunun için de korkaklığın sebeplerini bilmelidir. Onlar da cehâlet ve zayıf kalbdır. Cehâlet tecrübe ile zâil olacağı gibi, za'fiyet de korkulu işlere girip çıkmakla önlenir. Meselâ: Münâzara ve va'z u nasîhate ilk başlayan kimse kalbindeki zayıflık sebebiyle korkak olur. Fakat bunu âdet, hâline getirdikten sonra korkaklık zâil olur. Şâyet bu korkaklık kendini istilâ etmiş ve hiç bir sûretle bundan kurtaramıyorsa, hastalar, bâzı vazîfeleri yerine getirmekten mâzur sayıldıkları gibi, bu gibiler de mâzur sayılır. Bunun için denizde seyahatten korkan kimselere, deniz yolu ile gitmesi gerekiyorsa, bir reye göre Haccetmek vâcib değildir, deriz. Ancak fazla korkmayanlara vâcibtir. Emr-i mâruf'da da hüküm böyledir.

Şâyet, beklenen kötülüğün haddi ne olmalıdır? İnsân bâzan bir kötü söz ile, bâzan bir tokat ile, bâzan da aleyhinde dedi-kodu yapılmak gibi kötülüklerle karşılaşır. Emr-i mâruf eden herkes mutlak bir eziyet ile karşılaşır. Hattâ bâzan sultân'a şikâyet edilir, acaba emr-i mâruf'u terk etmek için karşılaşacağı kötülüğün derecesi ne olmalıdır? dersen:

Deriz ki: Bunun da tâyini güç, yolları çok ve karışıktır. Fakat biz bunları bir araya toplamağa gayret edelim. Deriz ki: Mekrûh matlûbun zıddıdır. Yâni sevilmeyen şey demektir. İnsânların dünyâda matlûbu dört şeydir:

Bunlar:

- 1 — Ya zâtındadır. Ki, bu ilimdir.
- 2 — Ya bedeninde olur. Bu da sıhhat ve selâmet, sağlık ve esenliktir.
- 3 — Ya malında olur, bu ise servettir.
- 4 — Veyâ insânların gönlünde olur. Bu da câh, mevki ve mansabdır.

Demek ki, insânların istedikleri ilim, sıhhat, servet ve câh olmak üzere dört şeydir. Servet demek, altın ve gümüşe mâlik olmak demek olduğu gibi, câh da insanların kalbine mâlik olmak ve onların gönlünü fethetmek demektir. Zirâ dirhemler, garazlara ulaşmağa vesile oldukları gibi, insânların gönülleri de maksadlara ulaşmak için

bir vesiledir. «Câh» kelimesinin mânâsını ve insânların ona meyletmesinin sebebini «RUB'UL-MÜHLİKÂT» da anlatacağız. Bu dört şey'i insân, kendi, akrabaları ve dostları için ister. Bu dört şeyde iki husûs sevilmez, mekrûh sayılır. Birisi, elde ettiğinin elden çıkması, diğeri de umduğuna kavuşamamasıdır. Demek ki, zarar, mevcûdun kaybolmasında veyâ istediğinin eline geçmemesindedir. Çünkü beklediği, eline geçmesi mümkün olan şeydir. Mümkün ise, olmuş gibidir. Onun imkânını kaybetmek, kendisini kaybetmek gibidir. Buna göre mekrûh ikiye dönmüştür: Birincisi, umduğu ve beklediği şeyin kaybolup eline geçmemesinden korkmaktır. Bu korku, emr-i mâruf'u terk etmesine müsâit değildir. Şu istenen dört cihette bunun misâlini verelim:

1 — İlimden mahrûm kalır korkusu ile emr-i mâruf'u terk etmek. Meselâ hocası ile alâkalı bir husûsta emr-i mâruf'u terk ediyor, korkuyor. Hocasına intikâl eder de, kızar ve kendisini bir daha okutmaz!.

2 — Sıhhat sebebiyle emr-i mâruf'u terk. Gelen hekim, ipek elbise giyiyor veyâ altun-gümüş işlemeli eyere biniyor. Şâyet buna bu münkeri terk hakkında nasihatte bulunursa, hekim kızıp kendisine bakmayarak korkusu ile emr-i mâruf ve nehy-i münker'i terk.

3 — Mâl ümidi sebebiyle emr-i mâruf'u terk. Sultân'a, adamlarına ve kendisine yardımında bulunanlara karşı ilerde bu yardımı yapmazlar korkusu ile emr-i mâruf ve nehy-i münker'i terk.

4 — Câh. İlerde yardım ve mevki beklediği kimselere, bu yardımı yapmaz, bu mevkîi vermez veyâ verdirmezler korkusu ile emr-i mâruf ve nehy-i münker'i terk etmek gibi.

Bütün bunlar, emr-i mâruf'un vücubunu kaldıramazlar. Zirâ bunlar mümtenî olan ziyâdeler kabilindendir. Bu gibi fazlalıklara zarar demek mecazdır. Esâs zarar, eldeki varlığın gitme korkusudur. Bundan hiç bir şey istisnâ edilmez. Ancak ihtiyâcın kendisine dâvet ettiği şey istisnâ edilir. O şey ki, onun kaybolmasında münker üzerindeki sükûtun zararından daha büyük mahzûr doğar. Nitekim sıhhati, hekim'in tedâvisine muhtâç olan şiddetli bir hastalığa yakalanan ve tedâvisinin te'hirinde hastalığın artması, geç iyileşmesi ve hattâ ölüm tehlikesi ile karşılaşacağını bilmesi gibi... Buradaki bilgi, zann-ı gâlibdir. Öyle bir zan ki, zarar vereceği bu kadarcık bir zan sebebiyle bilindiği takdirde, suyu terk edip teyemmüm etmenin cevâzı gibi... İşte vaziyet bu merkezde olduğu zamân, emr-i mâruf'u terk etmekte ruhsat vardır.

İlme gelince: Hayatî dîn meş'elelerinin câhili olup, bunları öğrenmek için muhitinde yalnız bir âlim olur, başka tarafa gitmesine de imkânı yoktur. Emr-i mâruf ve nehy-i münker ettiği kimsenin bu âlime sözü geçer ondan okumasına mâni olursa, bir yandan dînî meş'eleleri öğrenmesi farz öte yandan emr-i mâruf ve nehy-i münker etmesi yine farz. Her ikisini de terk etmesi ise mahzûrludur. Bu takdirde birini tercihe mecbûrdur. Bu da münkerâtın fâhişliği ve muhtâç olduğu dînî meş'elelerin ehemmiyeti bakımından değişir.

Maldaki vaziyete gelince: Kazanmaktan ve dilencilikten âciz olan gibi. Kendisi tâm bir mütevekkil olmadığı gibi, bir kişiden başka kendisine bakan da yoktur. Şâyet bu adama emr-i mâruf ve nehy-i münker yapsa, adam nafakasını kesecek, bu sûretle harâm yemeğe mecbûr kalacak veyâ acından ölecektir. İşte burada da karar vermek zorlaşır. Bu gibi hâllerde sükûta ruhsat vermek uzak değildir.

Câh'a gelince: Fenâ bir kimse kendisine eziyet eder, kötülüğün önlemek için sultândan bir mevki almadan kendisini bu adamın şerinden kurtaramaz. Sultâna da ipek elbise giyen veyâ içki içen bir adamdan başkasıyla yol bulamaz. Şâyet bu adama «içki içme» veyâ «ipek elbise giyme» diye nehy-i münker'de bulunsa, adam işini görmeyecek ve bu mevkîi elde edemeyecektir. Bu sûretle o kötü insânın kötülüğüne katlanıp duracaktır.

İşte bu cihetler meydâna çıkıp kuvvetlendikleri zamân, emr-i mâruf'da istisnâ uzak görüş değildir. Fakat bu hususta içtihad, muhtesib'in kendisine vâcibtir. Kalbine danışır ve mahzûrları karşılaştırır. Havâ ve arzûsu ile değil, dînî görüşü ile bir tarafını tercih eder. Şâyet dînî icabına göre sükûtu tercih ederse, bunun sükûtuna müdârâ denir. Şâyet nefsânî arzûlarına göre sükût ediyorsa, sükûtuna müdâhene denir. Bu da bâtinî bir emirdir, ince bakışla anlaşılır. Fakat Allah-ü Teâlâ her şeyin iç yüzünü bilir. Her dîn sâhibi kalbini mürâkabe etmeli ve Allahü Teâlâ'nın içinden geçene muttali olduğunu, hevâsi peşine mi yoksa dînî peşine mi gittiğini bildiğini anlamalıdır. Herkes iyilik veyâ kötülük ne yapmışsa, onu Allah katında hâzır bulur. Allah kimseye zulmetmez.

İkinci kısım: İkinci kısım da elde olanı kaybetmektir. Elindeki varlığı kaybolacaksa işte bu mekrûhtur. Yâni seilmeyen bir harekettir. Buna göre ilimden başka diğer husûslarda sükût etmesi câiz, ilim husûsunda sükût etmesi câiz değildir. Çünkü elindeki ilmi kaybolmaz, sıhhat ve servetini başkasının zâyî etmesi düşünülebilir. Fakat ilim hakkında bu düşünülemez. Zâten ilmin bir şerefi de burada tecelli eder. Dünyâda devâm ettiği gibi, âhirette de sevâbı devâm eder, onun için yok olmak düşünülemez.

Sıhhat ve selâmete gelince: Bu, dayak yemekle yok olur. Kötek yiyeceğini anlayan kimseye emr-i mâruf müstehâb olsa bile, borç değildir. İnsânı acındıran dayakta hüküm böyle olduğuna göre, kesip kırmakta ölüm korkusunda müsâade evleviyetle sâbit olur.

Servet işine gelince: Evini yıkıp yağma edeceklerini veya elbisesini alacaklarını bildiği zamân yine vâcib olarak emr-i mâruf kendisinden sâkıttır. Fakat müstehâb olarak hüküm devâm eder. Zîrâ dünyâlığını verip dinini almasında beis yoktur. Dayağın da mâl zararının da az ve çokluk bakımından dereceleri vardır. Buna göre değer taşırlar. Dindar olan mümkün olduğu kadar diyânet tarafını tercih etmelidir.

Mansıb ve mevkie gelince: Acı vermeyecek şekilde dövülmek veya hakarete uğramak sûretiyle kaybolması veya şerefini rencide edecek her hangi bir sûretle vâki hafif taarruzlar, kalbini incitir, şeref ve haysiyetini rencide eder. Bunun da dereceleri vardır. En doğrusu, bunu da derecelere ayırmaktır. Mürüvvetini kaybedecek, baş açık yalın ayak şehir içerisinde dolaştırılmak gibi bir vaziyet ile karşılaşacaksa, mürüvvetini koruması şer'an me'mûr olduğu bir vazife olduğu için emr-i mâruf'dan sükût etmeğe kendisine müsâade edilir. Bu gibi hareketin gönül üzerindeki acı te'siri, dayağın te'sirinden daha büyüktür. Diğer de bir kaç dirhemciklerinin kaybolmasıdır ki, bu da bir derecedir.

İkincisi, sırf mevkî ve yüksek mertebedir. Kıymetli elbise ile sokağa çıkmak, vâsıta ile yürümek gibi. Şâyet emr-i mâruf ve nehy-i münker ettiğinde, âdi elbiseleri ile yaya olarak, alışkın olmadığı şekilde gezdirileceğini bilirse, bunlar öyle bir takım meziyetlerdirler ki, bunları korumak makbûl bir şey değil, fakat mürüvvetini korumak makbûldür. Bu gibi tehlikelerle emr-i mâruf ve nehy-i münker'i terk etmesi uygun olmaz. Huzûrunda câhil, ahmak, mürâi ve müfteri gibi sözlerle tahkir edilmesi de aynı hükümdedir. Gıyâbında konuşulan sözlerle emr-i mâruf'un sükûtuna asla vesile teşkil etmez. Zîra bunlar zaruri olmayan fuzûlî şeylerdir. Eğer, yerenin yermesi, kötü kimselerin çekiştirmesi, sövüp sayması, kötü sözler söylemesi veya kalbinden düşecek korkusu ile emr-i mâruf ve nehy-i münker sâkıt olsaydı, emr-i mâruf'un vücûbu ortadan kalkardı. Zîrâ emr-i mâruf eden kimse hiç bir zamân, bunlardan kurtulamaz. Ancak nehyedeceği kötülük gıybet olur ve gıybet edenî susturamayacağını, üstelik kendisini de çekiştirmesine ekleyebileceğini bilirse, o zamân bu nehy-i münker harâm olur. Çünkü nehy-i münker'in bu şekli ile harâma harâm katmış olur. Şâyet adamı başka gıybetten men'edip yalnız kendini gıybet etmekle kalacaksa, yine ona emr-i mâruf etmesi vâcib değildir. Çünkü

gıybette adam değiştirmenin farkı yoktur, ancak müstehabtır. Müstehab olması, başkasını çekiştirmeden kurtarıp bu çekiştirmeye kendini hedef etmesi bakımındandır. Umûmî emirler, emr-i mâruf'un kuvvetli bir vâcib olup ondan sükût etmesinin son derece tehlikeli olduğuna delâlet etmektedir. Bunu terkedebilmek için büyük tehlike ile karşılaşmak lâzımdır. Mâl, cân ve servetin büyüklüğü şer'an sâbit olmuştur. Fakat mevkiin meziyeti haşmet, süslenme dereceleri ve halkın methini te'min etmek ise o kadar mühim şeyler değildir.

Çocuklarına ve yakınlarına zararı dokunacak korkusu ile emr-i mâruf ve nehy-i münker'i terk etmesine gelince: Kendi hakkına nisbetle bu daha düşüktür. Zirâ kendinin eziyetlenmesi başkasının eziyetlenmesinden daha mühimdir. Ancak diyânet bakımından ise, kendi emr-i mâruf'u ile çocuklarının ve yakınlarının eziyet görmesi daha mühimdir. Çünkü insan kendi hakkında müsâmaha edebilir. Bâzı haklarından feragat ederek, bâzı eziyetlere katlanmak sûretiyile fedâkârlıkta bulunabilir. Fakat bunu başkaları nâmına yapmağa hakkı yoktur. Bu vaziyet karşısında çekinmesi lâzımdır. Zirâ o isyân yolu ile, onların haklarını çiğnetecekse, dövülme ve mallarının yağmalanması gibi, bu takdirde va'z u nasihat doğru olmaz. Çünkü bir kötülüğü önlemesi, başka bir kötülüğün açılmasına vesile olur. Şâyet mâsiyet yolu ile olmayacaksa, yine müslümâna eziyete sebep olduğu için, buna da hakkı yoktur. Ancak onların muvafakatiyle bu işi yapabilir. Kavim ve kabîlesine eziyet verecek bir hâl vâkî olacaksa, emr-i mâruf ve nehy-i münker'i terk eder. Meselâ, serveti bulunmayan bir zâhid'in servet sâhibi akrabaları olur. Bu zâhid, benim neyimi alır diye sultân'a emr-i mâruf ve nehy-i münker etmeğe kalkışır ve sultân'a da zâhid'den intikâmını almak için, akrabasının mâllarını elinden almağa teşebbüs edecekse, bundan vaz geçmelidir. Çünkü münker'e sükût mahzûrlu olduğu gibi, müslümânlara eziyet vermeğe sebep olmak da mahzûrludur. Şâyet, mâl ve cânlarına zararı dokunmayacak, fakat aleyhlerinde kötü sözler söylenmesine sebep olacaksa, bu kadar için va'z u nasihati terk etmek biraz düşündürür. Burada da men'edeceği münkerlerin büyüklüğü ve söylenen sözlerin kalbleri fazla rencide etmesi nazar-ı itibâra alınır.

Şâyet, adamın biri uzvunu kesmek istese ve onunla dövüşmeden de bu fikrinden vaz geçmeyecekse, fakat bu dövüşde onu öldürmek tehlikesi de varsa, muhtesib, bu adam ile bu şekilde dövüşmeğe kalkışabilir mi? Kalkışır demek muhâldir; çünkü bir uzvunu kurtaracağım derken ölümüne sebebiyet verir ki, burada o uzuv da telef oluyor. Üstelik tamâmen kendisi de gidiyor, dersen:

Deriz ki: Evet, adamı bu uzvunu kesmekten men'eder ve onunla savaşı; çünkü maksad onun bir tarafını korumak değil, belki mün-

ker ve mâsiyet yolunu kapamaktır. Bu uğurda muhtesib tarafından öldürülmesi mâsiyet değil, fakat kendinin bir tarafını kesmesi mâsiyettir. Bu kabîl hareket, bir müslümânın malına saldıran kimseyi, ölümüne yol açacak şekilde bir karşılık ile men'etmek gibidir, bu câizdir. Aynı zamânda bir dirhemi kurtarmak için, bir adam öldürmek mânâsında hiç değildir. Fakat onun müslümânların malını almaga kasdetmesi bir mâsiyettir. Onu mâsiyetten men'etmek sırasında öldürmek de mâsiyet değildir; çünkü gâye onu öldürmek değil, belki mâsiyetten korumaktır.

Şâyet, bir adamın ilk fırsatta kendini öldüreceğini bilsek ve bu bilgimize dayanarak onun bu mâsiyetini önlemek için şimdiden bu adamı öldürebilir miyiz? dersen:

Cevâbında deriz ki: Adamın kendi uzvunu keseceği kat'i olarak bilinemez, vehme dayanarak adamın kanını akıtmak helâl olmaz. Fakat bu işe mübâşeret esnâsında kendini men'etmeğe çalışırız. Bu men'etme karşısında ölürse de ölümüne aldırış etmeyiz. Anlaşıyor ki, mâsiyetin üç hâli vardır:

Birincisi: Kendi kendini zararlandırmak için bir uzvunu kesmeğe kalkışmaktır. Buna karşı gerekli cezâyı tertib edip ona mâni olmak herkesin değil, hükûmetin vazifesidir.

İkincisi: Mâsiyet daha düşük bir şey olup sâhibinin ona mübâşeret etmesidir. İpek giymek, yanında çalgı ve şarap bulundurmak gibi. İmkân nisbetinde bu kötülüğü önlemek vâcibtir, tâ ki daha büyük veyâ benzeri başka bir mâsiyete sebep oluncaya kadar bu husûsta hükûmet selâhiyettar olduğu gibi, ferdler de selâhiyetlidir.

Uçüncüsü: Ortadaki vaziyetten bir kötülüğün yapılacağını tahmîn etmektir. Meselâ: Oda donanmış, masalar kurulmuş, kadehier hazırlanmış bir vaziyettedir. Artık burada içki içileceği tahmîn ediliyor. Fakat henüz içki ortada yoktur. Bu şüphelidir. Belki bir mâni sebebiyle içki içilmiyecektir. Artık bu vaziyet karşısında herkesin oraya saldırıp ortalığı dağıtması câiz değildir. Ancak ferd olarak va'z u nâsihat yolu ile ikaz ve irşâd edilir. Şiddet kullanmak, vurup-kırmak ferdler için câiz olmayacağı gibi, sultânlar için de câiz değildir. Ancak devâmlı olarak burada içki içtikleri biliniyorsa, bu def'a da elinde olan bütün sebepleri hazırladı ve her hangi bir sebep dolayısıyla bekliyor. Kadınları görebilmek için, kadınlar hamâmının etrâfında dolanan gençler gibi. Her ne kadar etrâfın geniş olması sebebiyle bunlar yolu daraltmıyorlarsa da, bu maksadla toplanan gençleri, şiddet ve hattâ dayak kullanmak sûretiyle buradan dağıtmak câizdir. Bu toplantının ardında daha büyük mâsiyet olmakla berâber, aslında, bu gibi yerlerde bulunmak da bir mâsiyettir. İlerisi için tehlikesi

olması bakımından yabancı kadın ile bir erkeğin tek başlarına bir arada bulunmaları gibi. Mâsiyete sebep olacak bir şey yapmak da mâsiyettir.

İKİNCİ RÜKÜN

Hisbe'nin, hüsn-ü tedbirin ikinci rüknü de hisbenin yapılacağı yerler beyânındadır.

Bu da incelemeğe lüzûm göstermeden açıkça görülen münker hareketler olup, münker hareketler olduklarını bilmek için içtihâda lüzûm olmayan şeylerdir ki, bunlar dört şarttır. Şimdi bu şartları araştıralım:

1 — Birinci şart, yapılan işin münker olmasıdır.

Münker demek, yapılması şer'an mahzûrlu olan şey demektir. Bizim mâsiyet demeyip münker dememizin sebebi «münker» kelimesinin «mâsiyet» kelimesinden daha şümüllü olması bakımındandır. Meselâ bir kimse bir sabî'nin veyâ mecnûn'un içki içtiğini gördüğü zamân onu döver. Bir mecnûn'un bir mecnûn veyâ bir hayvan ile zinâ ettiğini gördüğü zamân onu men'eder. Bunlar, borcu olmakla beraber, sabî ve mecnûn hakkında mâsiyet sayılmazlar. Hattâ âşikâre değil, gizli bir hâlde yakalarsa da yine mâni olur. Bunlara mâsiyet denemez: Çünkü âsi olmadan mâsiyet olmaz. Çocuk ile mecnûn mükellef olmadıkları için, onlara âsi denemez. Fakat münker yâni şer'ân inkâr ve men'edilmiş bir iş olması bakımından buna münker denir. Bu bakımdan «münker» kelimesi «mâsiyet» kelimesinden daha eamm ve şümüllüdür. Küçük ve büyük bütün günâhları «münker» kelimesinde topladık. Artık emr-i mâruf ve nehy-i münker kebâir [büyük günâhlar]a mahsûs değildir. Hattâ sagâir [küçük günâhlardan] oldukları hâlde hamâmda mahrem yerini açmak, yabancı kadın ile bir arada bulunmak ve yabancı kadınlara bakmaktan da men'etmek vâcibtir. Küçük ve büyük günâhları ayırmakta da nazar vardır. «TEVBE KİTÂBI»nda gelecektir.

2 — Hisbe'nin ikinci şartı münker'in o ânda mevcût olmasıdır. Meselâ; içkiyi içtikden sonra onu men'etmeğe kalkışmak, ferdlerin işi değildir. Zâten men'edilecek şey ortadan yok olmuş ve geçmiştir. İlerde olacağına kani olduğu bir kötülüğü şimdiden önlemeğe kalkışamaz! Ancak va'z u nasihat yolu ile irşâdda bulunabilir. Şâyet, hayır böyle bir fikrim yoktur, diye inkâr ettiği takdirde va'z yolu ile de bir şey söyleyemez. Çünkü hâlâ «Hayır yapacaksın» deyip isrâr etmekte müslümâna sû-i zan etme kötülüğü vardır. Çok kere bu adam doğru olabilir, çok kere de azmettiği işden her hangi bir sebeble vaz geçebilir.

3 — Hisbe'nin üçüncü şartı, münker'in açıktan işlenmiş olmasıdır. Kapularını kapamış, evinin içinde gizlice isyân eden kimseyi araştırmak câiz değildir. Allahü Teâlâ bu gibi tecessüsten men'etmiştir. «SOHBET ÂDÂBİ KİTÂBİ»nda anlattığımız Ömer ve Abdurrahman b. Avf hikâyesi meşhûrdur. Yine hikâye edildiğine göre Ömer (R.A.) adamın birinin evine giderek pencereden içeri girmiş ve adamı kötü hâlde yakalamış ve:

— Bu yaptığın nedir? diye adama çıkışınca, adam:

— Ben bir günâh işledimse, sen üç günâh işledin, diye cevâp vermiştir.

Hiz. Ömer:

— Nedir onlar? diye sorunca, adam:

— Allahü Teâlâ:

وَلَا تَجَسَّوْا

«Gizli kusurları araştırmayın» (49 - Hücûrât: 12) buyurdu. Sen araştırdın. Allahü Teâlâ:

وَأَنْتَوَالْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا

«Evlere kapulardan giriniz» (1009) buyurdu. Sen pencereden girdin. Allahü Teâlâ

لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا

«İçinde bulunanlara selâm verip onlarla ünsiyet etmeden başkalarının evine girmeyiniz» (24 - Nûr: 27) buyurduğu hâlde, sen selâm vermeden hemen içeri girdin, dedi. Bunun üzerine tevbe etmek şartıyla Hiz. Ömer kendisini bıraktı. Bunun için Hiz. Ömer minberde iken Ashâbı ile istişâre ederek dedi ki:

— İmam yâni Halife bizzât kendi gözü ile gördüğü bir kötülüğün cezasını verebilir mi? diye sordu. Hiz. Ali de (R.A.) bir kişinin şahidliği müteber olmayıp, iki âdil şahidin görmesi şart olduğunu kendisine hâtırlattı. «Sohbet Âdâbı»nda müslümânların hakları bâbında bu haberleri anlatmıştık. Artık onları burada tekrâra lüzûm yoktur.

Şâyet, isyânı gizli yapmak ile âşikâre yapmanın haddi nedir? Yâni hangi şekilde yapılan isyâna gizli ve hangi şekilde yapılanı âşikâre kabûl edelim? dersin:

(1009) Bakara Sûresinin 189'uncu âyet-i kerimesi.

Bilmiş ol ki: Kapularını kilitleyip evinin duvarları arasında gizlice isyân eden bir kimsenin günâhını araştırmak ve yakalamak için kendisinden müsâade almadan evine girmek yasaktır. Ancak dışardan duyulacak şekilde içerden çalgı ve oyun sesleri yükselirse, bunu duyanların içeri girip çalgıları kırması câizdir.

Yine bunun gibi, yükselen sarhoş nârelerini sokaktakiler duyduğu zamân, neyh-i münker edebilir. Bu da duvar aralarından sızan zeh ve koku ile bilinir. Bir kabda bulunan mâiden şarap kokusu geldiği ve bunun mübâh olan şerbetlerden de olmak ihtimâli bulunduğu zamân, onu dökmek câiz değildir. Şâyet o koku, şarabı içmeğe teşvîk için ise —ki bu da bir ihtimâldir— o zamân onu men'etmek câizdir. Bâzan şarap kablâri ve çalgı âletleri koltuk ve etek altlarına gizlenebilir. Kötü bir kimsenin eteğinde böyle bir şey olduğu zamân, husûsî bir alâmetle belli olmadıkça orada ne olduğunu anlamak için açtırıp bakmak helâl olmaz! Onun kötü bir insân olması, koltuğunda sakladığı şeyin içki olmasına delâlet etmez. Zirâ onun da başka maddeelere ihtiyâcı vardır. Sirke veyâ benzeri başka bir şey de olabilir. Artık, bu gizlediği helâl bir şey olsa onu gizlemezdi deyip delil çekilemez. Çünkü gizlemenin daha pek çok sebepleri olabilir. Şâyet, şarap kokusu veriyorsa, işte bu düşündürür, fakat en doğrusu, ona müdâhele etmektir. Çünkü bir yandan gizlemesi ve bir yandan şarap kokusu zan ifâde eder. Bu gibi husûslarda zan, ilim gibidir. Ud da böyledir. Üzerinde ince bir bez bulunduğu zamân şekli ile bilinir. Şeklin delâleti, koku ve sesin delâleti gibidir. Delilleri belli olan şey gizli sayılmaz. Bizler, Allahü Teâlâ'nın gizlediklerini gizlemekle, açığa çıkan kötülükleri de inkâr ve red etmeğe me'mûruz. Açığa çıkmanın da dereceleri vardır. Bir kısmı duymak, bir kısmı görmek ve bir kısmı da koku almak duyguları ile bilinir. Bir kısmını da temâs ile anlarız. Hepsini göz görmesine tahsis etmek mümkün değildir. Maksad ilimdir, yâni bilgi edinmektir. Bu beş hasse de ilim ifâde eder. Demek ki, elbise altında gizlediği şişenin şarap şişesi olduğu hâricten bilinirse onu kırması câizdir. Fakat: «Aç bakayım içinde ne vardır?» demeğe hakkı yoktur. Bu ise câsusluktur. Câsusluk demek, mârifete vesile olacak emâre ve delilleri aramaktır. Mârifetin delili kendiliğinden ortaya çıkmış ve mârifet ifâde etmişse gereği ile amel olunur. Fakat bu husûsta bilgiye vesile olacak emâreleri araştırmağa müsâade yoktur.

4 - **Dördüncü şart da:** Münker olduğu içtihâda lüzûm göstermeden bilinmiş olmasıdır. Münker olduğu, içtihâda bağlı olan şeylerde hisbe yâni men'e kalkışmak yoktur. Meselâ Hanefîler, Şâfiîlerin keler ve sırtları eti yemelerini ve kesilirken kasden Besmelesi terk edilmiş olanı yemekte kınamamaları ve onlara bir şey dememelidir.

Çünkü onların mezhebinde câizdir. Bunun gibi Şâfiiler de müskir olmayan hurma suyunu içmekte ve zevi'l-erhâm'ın mirâsını yemekte ve şuf'a sebebiyle aldığı evde oturmakta ve benzeri hâllerde Hanefileri kınamamalıdır. Çünkü bunlar Hanefilerde helâldir.

Evet bir Şâfiî başka bir Şâfiî'yi hurma suyu içerken gördüğü ve velisinin izni olmadan nikâh ettiği bir kadın ile münâsebette bulunduğunu gördüğü ânlarda onu red ve inkâr eder. Onu bu hareketinden men'eder. Zirâ hiç bir müctehid, başka bir müctehidin sözü ile amel edemeyeceği gibi, hiç bir mukallid, taklîd ettiği, uyduğu mezhep İmâmının sözünün dışına çıkamaz! Çıkar diyen kimse yoktur. Âlimlerin en fazîletlisi sayarak İmâm diye tanıdığı bir mezheb kurucusuna bağlandıktan sonra, hoşuna gidenleri başka taraflardan alamaz. Her yönden ona uyması lâzımdır. Uyduğu İmâma muhâlefeti münker bir harekettir ve bu muhâlefeti sebebiyle günâhkârdır. Bundan daha mühim bir mes'ele çıkıyor, şöyle ki: Bir Hanefî bir Şâfiînin, velisinin izni olmadan evlendiğini görürse, «Bu senin yaptığın aslında doğrudur, fakat senin hakkında doğru değildir. Zirâ sen doğruluğuna inanarak Şâfiî mezhebini kabûl ettin. Doğruluğuna inandığın bu şeyin aksini yapmak, Allah indinde doğru olsa da, senin hakkında günâhtır» demelidir. Yine bunun gibi, bir Hanefî, Keler etinden veya kash-den Besmelesi terk edilmiş bir hayvan etinden yerse bunu gören bir Şâfiî «Ya Şâfiî mezhebine girmelisin veya bu etlerden yememelisin!» diye nehyetmelidir. Bu hâl başka bir hüküm daha doğurur. Meselâ, sağır bir kimse zinâ maksadiyle bir kadına yaklaşır. Muhtesib bilir ki, kendisi küçük yaşda iken babası bu kadını kendisine nikâh etmiştir. Fakat kendisi sağır olup dil bilmediği için babası bu kadını kendisine nikâh ettiğini anlatamamıştır. Sağır, bu kadının kendi nikâhlısı olduğunu bilmeyerek zinâ maksadiyle ona saldırdığı için âsîdir. Hakîkatte âilesi olduğu hâlde yine muhtesib'in bunu men'etmesi lâzımdır. Bu men', Allah'ın ilminde helâl olması bakımından uzak bir şeydir. Fakat sağır'ın bilmemesi sebebiyle harâm olması bakımından uzak değildir. Şüphesiz bu adam karısını boşantağı bir şey'e bağlasa ve o şey de olsa, bunu muhtesib de bilmiş olsa, fakat adama târif edemese, sonra da bu adamın kadın ile temâs etmek istediğini görse, muhtesib bu adama söz ile mâni olmağa çalışır. Çünkü her ne kadar sağır, kadının boş olduğunu bilmiyorsa muhtesib, sağır'ın karısının boş olduğunu biliyor. Onların boş olduklarını bilmemesi, bu işi münker olmaktan çıkarmaz. Bunların bu hâldeki temâsı, mecnûnların zinâ etmesinden de ha aşağı değildir. Halbuki onların da men'edildiklerini anlatmıştık. Her ne kadar bilmediği için günâhkâr sayılamıyacağı ve yapan kör'e münker değilse de, Allah katında münker olduğu için bir kötülükten men'etmek lâzım olduğuna göre, Allah katında

münker olmayan ve gerçeği bilmediği için, fâiline nisbetle münker sayılan şeylerden men'edilmemek lâzım gelir de denebilir ve belki de doğrusu budur. En doğrusunu ancak Allah bilir.

Şu izahâtımızdan anlaşıldı ki, velisiz nikâh ediyor diye Hanefiler Şâfiilere bir şey diyemezler. Ama Şâfiiler Şâfiilere mâni olur. Çünkü her ikisi de aynı görüştedir.

Bu anlattıklarımız, fıkhnın ince mes'eleleridir. Burada ihtimâller karşılaşmaktadır. Biz şu ândaki içtihadımıza göre tercihimizi kullanarak fetvâ vermişizdir. Bizim görüşümüze aykırı olanların hatâda olduklarına kat'i olarak hükmetmiyoruz. Meselâ birisi ihtisâb, ancak kat'iyetle bilinen yerlerde olur, derse ona da bir şey demeyiz. Nitekim böyle de diyenler olmuştur. Dediler ki: Nehiy, ancak kat'i olarak harâm olduğu bilinen şarap ve domuz eti gibi şeylerde olur. Fakat bize göre en doğrusu içtihadın, müctehid hakkında müessir olmasıdır. Meselâ bir adam kibleyi aramak için çalışsa bir çok deliller ile kiblenin bir tarafta olduğuna kanâat etse, sonra da başkalarının zannına uyarak kanâatının tam tersi tarafına dönse, bundan men'edilmesi çok uzak bir şeydir.

Her mukallid, istediği mezhepten istediğini alabilir diyenlerin sözü bir değer taşımaz. Belki de bu fikre kimse kapılmamıştır. Böyle bir görüş varsa da bir kıymet taşımaz.

Şâyet, Hanefiler velinin izni olmaksızın evlenmenin câiz olduğuna inandıkları için, Şâfiilerin Hanefilere itirâz hakları olmadığına göre. Mütezilelerin de «Allah görülmez, hayır Allah'tan, şer ise Allah'tan değildir ve Allah'ın kelâmı mahlûktur» gibi sözlerine ve yine Haşriye'lerin «Allahü Teâlâ cisimdir, sûreti var, Arş üzerindedir» gibi sözlerine, hattâ Felâsife'nin cesedlerin dirilmeyip yalnız rûhları haşrolacağına dâir sözlerine de itirâz edilmemelidir. Çünkü bunların hepsi içtihadlarının neticelerini bildiriyor ve bu içtihadlarının gerçek olduğuna inanıyorlar, aynı zamanda bu mezheplerin bâtil oldukları meydândadır, sahîh hadîse muhâlif olanların da bâtil oldukları meydândadır (1010). Allah'ın görüleceğini isbât eden nâsların zâhirini Mütezile'nin te'vil yolu ile inkâr ettikleri gibi, Hanefiler de, velisiz nikâhın câiz olacağı, şuf'a ve benzerî mes'elelerde de nas'ın zâhiri ile sâbit olan bâzı mes'elelere muhâlefet etmişlerdir, dersen:

Bilmiş ol ki: Mes'eleler ikiye ayrılır. Bir kısmında her müctehidin isâbet ettiği düşünülebilir. — Helâl ve harâm hakkında fiillerin hü-

(1010) Bununla beraber «Nikâh ancak veli ile olur» hadisini kasdetmiştir ki, evlenme bahsinde geçmiştir. Bu hadise Hanefiler muhâlefet eder. Buna karşılık «Allah'ın adı üzerinde anılmayandan yemeyiniz» Ayetini de Şâfiiler te'vil ederler. Tevcihleri, alâkalı bahislerde izâh edilmiştir.

kümleri gibi —. Bu husûslarda müçtehidlere dokunulamaz. Çünkü kat'i olarak hatâları bilinemez, belki zannen bilinir. Diğer kısmı da müçtehidlerden ancak biri isâbet eder, diğerleri hatâda olur. Rûyet, Kader, Kelâm, Sûret, Cismiyet ve İstikrâr'ı Allahü Teâlâ'dan nefyetmek gibi. Bu husûslarda müçtehidlerden hatâ edenlerin hatâları kat'iyetle bilinir.

Artık sırf cehâlet mahsûlü olan hatâsının yolu kalmaz. O hâlde lâayık olan, bütün bid'at kapularını kapamak ve bid'at sâhiblerini red ve inkâr etmektir. —Her ne kadar bid'atlerinin hak olduğuna inansalar bile —. Nitekim Hristiyan ve Yahûdiler kendi inançlarının doğruduğuna kani oldukları hâlde onları yine de tekfir ediyoruz. Zîrâ hatâları kat'iyetle meydândadır. İctihadi hatâlar ise başkadır.

Şâyet, Kaderiyeci'lerin, «Şer Allah'tan değildir!» dediklerine i'tirâz ettiğın gibi, onlar da senin, «Şer Allah'tandır» sözüne i'tirâz edebilirler. Allah görülür, dediğinde ve diğer ayrılıklarda da mes'ele aynıdır. Zîrâ bid'at sâhibi kendi görüşü ile hak üzerindedir. Bir bid'at sâhibine göre bid'at sâhibi hak üzerindedir. Herkes kendisinin hak üzerinde olup, bid'at sâhibi olmadığını iddiâ etmektedir. O hâlde ihtisâb nasıl tamamlanır? dersin:

Bilmiş ol ki: Biz bîr karşılaşma sebebiyle deriz ki: Bid'atların yayıldığı memlekete bakarız. Bid'at sâhibleri az olup Ehl-i Sünnet ekseriyette ise, sultân'ın izni olmadan Sünniler onlara emr-i mârûf ederler. Şâyet kalabalık olup onlara taarruz etmekte karışıklığın zuhûrundan korkulursa, o zamân bu gibi mezheb mücâdeleleri sultân'ın müsâadesiyle olur. Sultân, hakkı bulur ve ona yardım etmek isterse içlerinden birisine bid'atçılarla mücâdeleyi emreder ve o da bu vazîfeye devâm eder; başkasının bu husûsta selâhiyeti olmaz. Zîrâ sultân'ın müsâadesiyle muârazada bulunan zâta kimse bir şey diyemez. Fakat ferdlerden birisi kendiliğinden bu vazîfeyi üzerine alırsa, diğerleri karşısına çıkarlar.

Hülâsa: Bid'atlı men'etmek, diğer bütün münkerâtı nehyetmekten daha mühimdir. Fakat bid'atleri kaldırmakta yukarıda anlattığımız esâslara riâyet edilmeli ve bir fitneye sebep olmamalıdır. Şâyet sultân; Kur'ân mahlûktur, Allahü Teâlâ görülmez, Arş üzerindedir ve benzeri sözlerin hepsini mutlak sûrette men'etmeğe emir verirse, herkes inkıyâd eder ve kimse i'tirâz etmezdi. Fakat sultân'ın müsâadesi olmadan bu müdâhele ferdî olursa, elbette karışıklık görülür.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

Üçüncü rükün, kötülükten men'edilecek kimse beyânındadır.

Bunun şartı, muhtesebün aleyh'in yâni kötülükten men'edilecek

olan kimsenin öyle bir vasıfta olması lâzımdır ki, men'edilen şey onun hakkında münkerâttan olmalıdır. Bunun en aşağı derecesi de men'edilen şeyin insân olmasıdır, mükellef olması şart değildir. Erginlik devresinden önce de olsa, bir çocuğun içkiden men'edileceğini yukarıda anlatmıştık. Akli başında olması da şart değildir. Zirâ mecnûn, mecnûn ile veyâ bir hayvân ile zinâ ederken görüldüğü ân men'inin vâcib olduğunu yukarıda anlattık.

Evet mecnûn hakkında red ve inkâr edilmeyecek bâzı işler de vardır. Namâz kılmamak, oruç tutmamak ve benzeri işler gibi. Fakat biz tafsilâtın ihtilâfına iltifât etmiyoruz. Zirâ tafsilâta bundan başka mukim ile misâfir, hasta ile sağlam da birbirinden ayrılırlar. Maksadımız red ve inkârın kendisine müteveccih olması için, aranılan asıl vasıfları bildirmektir. Tafsilâta girilen vasıfları şerh ve izâh değildir.

Şâyet, insanı olmasını şart koşmağa ne lüzûm var? Emr-i mârûf ve nehy-i münker için hayvân olması yeter; çünkü bir bahçeye bir hayvân girip onu bozduğu zamân, mecnûn'u men'ettiğimiz gibi, o hayvânı da men'ederiz, dersen:

Bilmiş ol ki: O hayvânı bahçeden çıkarmağa hisbe yâni nehy-i münker adını vermek doğru değildir. Zirâ hisbe, men'edilen kimseyi kötülükten korumak için Allah hakkı olarak bir münkerden men'etmekten ibârettir. Mecnûnu zinâdan, sabiyi içkiden men'etmek Allah hakkıdır. Bir kimsenin mahsûlünü, bir insân telef ettiği zamân iki sebepten men'edilir:

Birincisi: Allah hakkıdır; o da yaptığı bu işin bir isyân olmasıdır.

İkincisi: Malı telef olan kimsenin hakkıdır. Bunlar birbirinden ayrı iki illettir. Şâyet adamın müsâadesiyle bir kolunu kesse, mâsiyet sâbittir. Ancak sâhibinin müsâadesiyle olduğu için, şahıs hakkı düşer. Bu iki illetin yalnız biriyle de hisbe, nehy-i münker sâbittir. Hayvân da birisinin bahçesine girdiği zamân, mâsiyet yönünden değil, adanı zararlandırması bakımından men'edilir. Fakat burada ince bir nokta vardır, söyle ki: Biz hayvânı bahçeden çıkarırken hayvânı men'etmiyor, bahçe sâhibinin mâlını korumuş oluyoruz. Zirâ hayvânları lâşe yemekten, şarap kabından içmekten men'etmeyiz. Belki hayvânların lâşe yemeleri câizdir. Fakat müslümânın malı ziyâa [kayba] uğrayacak ve bu zararı kolaylıkla önleyecek vaziyette isek, onun malını korumak bize vâcib olur. Hattâ yüksek bir yerden başkasına âit bir ağaç desti düşmekte olsa, altında da başkasına âit bardaklar bulunsa, o bardakları korumak için destinin düşmesine mâni oluruz. Yoksa destiyi düşmekten men'etmek için destiye mâni olmuş değiliz.

Yâni destiyi men'etmiş sayılmayız. Ancak bardakları korumuş oluruz. Fakat mecnûnu zinâdan, çocuğu içkiden men'ederken doğrudan doğruya kendilerine mâni oluruz. Yoksa ne hayvânı sıyânet ediyor, ne de içilen şarabı korumuş oluyoruz. Belki aklı olmasa bile, insân olması hasebiyle muhterem olduğu için, mecnûnu içkiden korumaya çalışıyoruz.

Bunlar çok ince mes'elelerdir, bunları ancak muhakkikler açığa çıkarabilir, bunlardan gaflet edilmemelidir! Sonra çocuk ile mecnûnu men'etmekte de nazar vardır. Çünkü ipek giymek ve benzeri bâzı işlerde bunların men'edilip edilmeyeceğinde ihtilâf vardır. Üçüncü babta buna temâs edeceğiz.

Şâyet, bir kimsenin tarlasına bir hayvânın girdiğini gören herkese, o hayvânı çıkarmak vâcib midir? Veyâ bir müslümânın mâlının zâyî olduğunu gören herkese, o mâlî korumak vâcib midir? Eger, vâcibtir, dersiniz, bu çok ağır bir tekliftir. Artık bir insân ömrü boyunca durmadan başkaları için çalışması lâzım gelir. «Vâcib değildir» dersen, başkasının mâlını gasbeden kimseye mâni olmak vâcibtir demenin mânâsı nedir? Bu nehy-i münker'de başkasının mâlını korumaktan başka ne vardır? dersen:

Deriz ki: Bu ince ve derin bir noktadır. Burada kısa olarak deriz ki: Mâlına, sıhhatine ve mevkiine bir zarar gelmeyecek şekilde, başkasının mâlını korumağa mecbûrdur. Müslümân haklarını korumakta bu kadarı vâcib ve bu miktâr, vâcib olan hakların en aşağı derecesidir. Müslümân haklarını bildiren pek çok deliller vardır, en kısa haddi budur. Bu, selâmı iâde etmekten daha mühimdir. Zirâ müslümâna buradaki eziyet, selâmını almamaktaki eziyetten daha büyüktür. Hattâ bir kimse bir zâlim tarafından zulme uğrasa ve mâlını ziyâa [kayba] uğratsa, bunu da bir adam görse ve onun şehâdetiyle bu mâl sâhibine iâde edilecek olsa, bu adama şehâdet etmek vâcibtir. Hâdiseyi gizlemekten mes'ûldür. Bir zararı önleyene, bu önlemesi zarar vermeyecekse, onu önlememek, aynen bildiğini gizleyip şâhidlik yapmamak gibidir. Fakat servetinde, sıhhatinde ve şerefinde bir zarar melhûz ise, o zamân bu borç kendisinden düşer. Zirâ kendi mâlını, cânını ve mevkiini koruma hakkı en az başkalarının hakkı kadar bâkidir. Başkası uğrunda kendini fedâ etmeğe mecbûr değildir. İsâr yâni başkasının kârını kendi kârı üzerine tercihde serbesttir ve müstehâbtır. Müslümânlar için zorluklara katlanmak borç değil, belki bir kurbet ve ibâdettir. Adamın tarlasında hayvânları çıkarmakta yorulacaksa bundan vaz geçer. Şâyet sâhibine seslenmek veyâ haber vermek gibi, kolay bir sûrette bu işi önleyecekse bu vazifeyi yapar. Bu kadar bir vazifeyi ihmâl edip tarla sâhibini ikâz etmemesi, bildi-

ğini gizleyip hâkime söylemeyen gibidir. Buna da cevâz yoktur. Burada az veyâ çoğa riâyet etmek de mümkün değildir. Meselâ bahçe sâhibinin zararı çok olacak ve kendisi o hayvânı bahçeden çıkarmakla meşgûl olurken zararı az olacaksa, bahçe sâhibinin çok olan zararını nazar-ı i'tibâre alarak kendisinin az olan zararını fedâ edip bu hayvânı çıkarır denemez! Zirâ bin dirhemi olan kimsenin, onu koruması nasıl hakkı ise, bir dirhemi olanın da onu koruması hakkıdır. Başkasını çok zarardan kurtarmak için, kendisinin de — az da olsa — zarara katlanmasına mecbûriyet yoktur. Yalnız mâlın kaybolması mâsiyet yolu ile, zorla almak ve çalmak gibi sebeblerle olursa, bu takdirde mâni olmak vâcibtir. Artık kendisinin yorulmasına bakılmaz. Çünkü bu şeriât hakkıdır. Maksud mâsiyeti önlemektir. Mâsiyeti terk etmekte yorulmak borcu olduğu gibi, mâsiyeti önlemekte de yorulmak borçtur. Hangisi olursa olsun, günâhı terketmek zordur. Tâat ve ibâdetler nefsin arzûlarına muhâlefetle olur. Nefsin isteklerini yenmek cidden zordur. Bununla berâber her türlü zarara katlanması da mecbûri değildir. Bunun tafsili yukarıda anlattığımız gibi, bu vazîfeyi görecektir olanın karşılaşacağı mahzûrları nazar-ı i'tibâre almak sûretiyledir.

Maksadımıza yakın olan iki mes'eledede fakihler ihtilâf etmişlerdir.

Birincisi: Düşüp ortada kalan bir şey kaybolmuştur. Onu almak, onu kaybolmaktan korumak olduğu için, onu almak vâcib midir? mes'elesidir. Bize göre bu husûsta hak olan, bunu şu şekilde izâhtır: Unutulan şey, câmi ve misâfirhâneler gibi, girip çıkanların belli ve emin kimseler olup kaybolma ihtimâli olmayan yerlerde ise — ki bunu ancak bilenler alır — o zamân bu mâl almak lâzım değildir. Sâhibi gelir mâlını alır. Şâyet kaybolacak bir yerde ise ve üstelik bunu aldığı takdirde kendisine yük olacaksa (meselâ bu bir hayvândır, ot ister, yem ister, ahır ister bin bir türlü telâşesi vardır) yine bunu almak kendisine borç değildir. Zirâ bu düşüğü almak, mâlikinin hakkını korumak içindir. Mâlikinin hak sâhibi olması, bir insân olması hasebiyledir. Çünkü insân muhteremdir. Buna karşılık bu yitiği alacak olan da, aynı şekilde bir insândır, başkasını kendi menfaati için zahmete sokamayacağı gibi, kendini zahmete sokmamak da, kendi hakkıdır. Şâyet düşen şey altın, gümüş ve kumaş gibi, kendisine yalnız bir sene onu ilân edip sâhibini aramak zahmetinden başka bir yük olmayacaksa, burada da iki yol vardır: Bâzılarına göre, onu ilân edip sâhibini araştırmak kendisi için bir meşakkattir. Bu külfeti ona yüklemeye lüzûm yoktur. Ancak sevâbını kesdederek bu işi üzerine alırsa ne güzel. Diğer bâzılarına göre de, müslûmânların haklarına riâyetle bir kadarcık zahmete katlanmak bir şey değildir. Âdetâ hâkim hu-

zuruna çıkıp şahidlik için verilen bir ifâde gibidir. Bu şahide ifâde vermek için başka bir memlekete gitmek külfeti yükletilmez, ancak kendi arzusu ile giderse o daha iyi. Fakat hâkim, bulunduğu memlekette ise, hâkim'in huzûruna çıkmaktaki yorgunluğu, şehâdeti yerine getirmek ve emâneti ifa etmek karşısında bir şey değildir. Şayet hâkim başka yerde ise, şiddetli sıcak ve soğuklarda oraya gidip hâkim'in huzûruna çıkmak zarûreti varsa, bu içtihad mevzûudur. Başkasının hakkını korumakta kendisinin karşılaşacağı az bir zarar nazar-ı l'tibâre alınmadığı gibi, karşılaşacağı çok zararı yüklenmesi de lâzım gelmediği âşikârdır. Bu iki tarafın bir de orta derecesi vardır. Bu dâima şüpheli kalan bir şeydir. Bunu çözmek, beşer kudretinde değildir. Çünkü bunun birbirine yakın olan cüzlerini ayırabilecek illet mevcûd değildir. Fakat takvâ sâhibi insân kalbine danışır, kalbine ızdırap veren tarafı atar, sükûn vereni yapar. Bu esâsın perdesini kaldırmakta son çâre budur.

DÖRDÜNCÜ RÜKÜN

Dördüncü rükün, İhtisâb'ın kendisidir.

İhtisâb'ın da âdâb ve dereceleri vardır. Birincisi taarruf, ikincisi târif, üçüncüsü va'z u nasihat, dördüncüsü unf ve sebb, beşincisi el ile bozmak, altıncısı dayak ile korkutmak, yedincisi dövmek, sekizincisi silâh kullanmak, dokuzuncu derece de yardımcı ve asker toplamakla bu işi başarmaktır.

Birinci Derece:

Birinci derece taarruftur. Yâni münker'i araştırıp öğrenmeğe çalışmaktır. Buna tecessiüs derler ki, bu yasaktır. Başkasının evine kulaklarını verip burada çalgı sesi var mı? diye dinlemek veyâ şarap içiyorlar mı? diye koku almağa çalışmak doğru değildir. Bunun gibi, çantası içinde ne olduğunu eli ile yoklamak veyâ ne yapıyor diye komşusundan soruşturmak uygun değildir.

Evet, kendisi hiç soruşturmadan iki âdil şahid gelerek «Falan adamın evinde içki içiliyor veyâ içilmek için içki hazırlanmıştır» diye haber verirlerse, o zamân müsâade istemeden evine girebilir. Mesken masûniyetine riâyet etmeden içeri girmek, bu kötülüğü önlemek için olmuş olur.

Rivâyetleri kabûl olup da şehâdetleri kabûl olmayan kimselerin ihbârları üzerine adamın evine girmekte de ihtilâf vardır. Evlâ olan, girmemektir. Çünkü müsâade almadan adamın evine girmemek, ev sâhibinin hakkıdır. Müslümânın hakkı, ancak iki şahidin şehâdetiyle sâkıt olur. Denildi ki: Lokman'ın yüzük taşında şöyle yazılı idi:

«Gördüğünü gizlemek, şüphe ettiğini açıklamaktan daha güzeldir».

İkinci Derece:

İkinci derece târif, yâni lütûf ve mülâyemetle bilmeyene öğretmektir. Zîrâ çok kere insân bilmeyerek münker'i yapar. Münker olduğunu bilseydi, onu yapmazdı. Meselâ bir bedevinin namâzı gibi. Bedvî cehâleti sebebiyle rûkû ve sücûdu hakkıyla yapamaz. Şâyet kıldığının dürüst bir namâz olmadığını bilse, asıl namâzı terk ederdi. Binaenaleyh bu adamı yumuşak ve tatlı sözlerle irşâd etmek lâzımdır. Çünkü adama öğretmekte onun câhil ve ahmak olduğuna imâ vardır. Bu adamı teşhîl, ona eziyettir. Her işinde ve bilhâssa şer'i mes'elelerde cehâleti çok az kimseler kabûl eder. Bunun için hiddetli kimseler cehâlet ve hatâları üzerine ikaz edildikleri zamân, hemen öfkelenirler ve cehâlet perdelerinin açılmaması için, bile bile hakka karşı direnir dururlar. İnsân tabiatı, mahrem yerini örtmekten daha ziyâde cehâletini örtmeğe meyleder. Çünkü cehâlet, insânda mânevi bir çirkinlik ve yüzkaralıdır. Sâhibi dâimâ kınanır. Ahlâk bedene sirâyet eder. Rûh ve ahlâk bedenden daha şerefli ve ahlâk bozukluğu beden çirkinliğinden daha kötüdür. Aynı zamânda vücûdun niçin çirkindir diye kimse yerilmez. Zîrâ, bu, kendi ihtiyârında değildir. Onu değiştirip güzelleştirmek de kendi irâdesi hâricindedir. Ama cehâlet bir çirkinliktir ki, onu ilim ile değiştirmek mümkündür. Bunun için cehâletin meydâna çıkmasından insân son derece üzüntü duyar. İlmî ile şereflenir, sonra ilim güzelliği açığa çıkınca neş'elenir. İnsâna hatâlarını öğretmek, onun cehâlet mahremiyetini açıklamak ve kalbini incitmek olacağından târifin eziyetini kaldırmak için yumuşaklıkla ikaz etmeğe çalışmalıdır.

Bu gibi adam, kimse âlim olarak doğmamıştır. Biz de namâz işlerinde câhil idik, hocalarımız bize öğrettiler. Belki sizin köyde size öğretecek hoca da yoktur, belki de namâz işlerini iyi bilmezler. Rûkû ve sücûdda tumânînet, yâni a'zaları hareketten kesip durmak lâzımdır. İşte buna benzer mülâyim sözlerle eziyet etmeden adamı öğretmeğe çalışır. Adamı kötü işde bırakmak ve ikaz etmemek ne derece mahzûrlu ise, müslümâna eziyet de o derece mahzûrlu ve harâmdır. Kanı kan veyâ sidik ile kimse yıkamaz. Kötülüğe, sükûtun mahzûrundan kaçınıp mülâyemet imkânı varken müslümâna eziyet mahzûrunu irtikâb eden kimse, gerçekde kanı sidik ile yıkayan gibidir. Dîn ile alâkalı olmayan bir hatâsını gördüğün kimseye hemen hatâsını açıklama. O, bir yandan senden ilim öğrenirken öte yandan sana düşmân olur. Ancak bu nevi ikazları ganîmet telâkki eden bir kimse olursa onu her hatâsında ikaz edersin. Böylesi de pek ender bulunur.

Üçüncü Derece:

Va'z u nasihat ve Allah'ın azâbı ile korkutmak sûretiyle ikaz etmektir. Bu da bilerek kötülüğü irtikâb eden veyâ münker olduğunu bildikten sonra ona devâm eden kimseye karşı yapılır. Şarap, zulüm, çekiştirme ve benzeri kötülüklere devâm eden kimse gibi. Bu gibi adamlara 'va'z u nasihatte bulunmak ve onları Allah'ın azâbı ile korkutmak, bu husûstaki korkutucu haberleri bunlara açıklamak, eski-lerin âdet ve gidişlerini ve takvâ sâhiblerinin ibâdetlerini bunlara anlatmalıdır. Bütün bunları şiddet ve sertlikle değil, tatlılık ve yumuşaklıkla yapmalı, bu gibi adamlara şefkatle bakmalı ve başkasının isyâna dalmasını kendisi için bir felâket telâkki etmelidir. Çünkü mü'minler yekvücûd gibidir. Burada korunulması gereken mühim bir nokta vardır. Çünkü bu cihet çok tehlikelidir. O da şudur: Va'z u nasihatte bulunan zât kendini ilim sâyesinde izzetli, karşısındakini de cehâleti sebebiyle hor ve hakîr görebilir. Çok kere va'z u nasihatiyle kendini bilgisi ile üstün ve karşısındaki adamı cehli sebebiyle küçük ve düşük göstermek ister. Şâyet va'z u nasihatte maksadı bu ise, bunun kötülüğü, va'z u nasihat ettiği kimsenin kötülüğünden daha büyüktür. Bu adam, başkasını ateşten kurtarıp kendini yakan kimseye benzer. Bu hâl, son derece zillet ve en büyük bir cehâlettir. Bunun sâhibi Şeytân'a aldanmıştır. Şeytân, insânları yularlar. Ondan ancak Allahü Teâlâ'nın yardım ettiği hidâyet nûru ile gözünü açıp kendi kusûrlarını görmek imkânlarını bahşettiği kimseler kurtarabilir. Çünkü başkasına tahakkümde nefis için iki yünden büyük zevk vardır. Birincisi ilim, ikicisi de tahakküm ve sulta yönündendir. Bu hâl gösteriş ve mevki talebine sebep olur. Bu da gizli şehvettir. İnsânı gizli şirke götürür. Bunun da bir mehenk ve mîyarı vardır. Muhtesib bu husûsu da denemeli isyân eden kimsenin bu isyânından kendiliğinden veyâ başkasının te'siri ile vaz geçmesi, kendisinin o âsiye te'sir etmesinden daha çok hoşuna gidiyorsa ona va'z u nasihatte bulunmalıdır. Çünkü bu şekil istek diyânet icabıdır. Şâyet günâhkârın ıslâh olmasının kendi ikazı ile yapılmasını seviyorsa, bu nefsânî bir istek ve şehvânî bir arzûdur. Bununla kendi şerefini yükseltmek ister. Bu hâlde olan kimse, önce kendine ve sonra da başkalarına va'z etsin. İşte bu zamân, İsâ Aleyhisselâm'a denilen «Önce kendine va'z et, öğüdü tutuyorsan sonra da başkasına va'z et, yoksa Allah'tan utan!» ona da denir. Dâvud-ı Tâi'ye (Allah rahmet etsin), şu emirlere gidip çekinmeden emr-i mârûf ve nehy-i münker eden adama ne dersin? diye sorduklarında, onu kamçı ile dövmelerinden korkarım. Ona da aldırıyor, dediklerinde, onu öldüreceklerinden korkarım. Ölüme de aldırıyor, dediklerinde, onu öldürücü olan ucub hastalığından korkarım, dedi.

Dördüncü Derece:

Söz ile hâşin davranmak, tahkîr etmek ve ağır konuşmaktır. Bu dereceye, önce tatlılık ve mülâyemetle nasihat yapıldıktan ve te'siri görülmedikten sonra geçilir. Bu da İbrâhim Aleyhisselâm'ın:

أَفِ لَكُمْ وَلِيَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝

«Size ve Allah'tan başka taptıklarınıza yuh olsun, yazıklar olsun! Hiç akıl erdirmeyecek misiniz?» (21 — Enbiyâ: 67) buyurduğu gibidir. Biz sert konuşur, derken sövüp sayar demek istemiyoruz, yalan söylemesini de kasdetmiyoruz. Belki onun kusûrlarını ona sayar döker; sen bu hareketinle günâhkârsın, bu hareket ahmaklık ve cehâlet hareketidir, Allah'tan korkmuyor musun? Ey kalbi kararmış adam, ne anlamaz insânsın, senin bu yaptıkların nedir? gibi sözlerle ikaz eder. Her günâhkâr, ahmak ve câhildir. Şâyet ahmaklık ve cehâleti olmasa, Allah'a isyân etmezdi. Kendi muhâsebesini yapmayan her insân ahmaktır. Akıllı adam da Resûl-i Ekrem'in akıllı diye şehâdet ettiği kimsedir. Nitekim hadiste:

الْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِنَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْأَخْوَمُ مَنْ
اتَّبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَعَتَّى عَلَى اللَّهِ الْأَمَانَةَ ۝

«Akıllı, kendini murâkebe edip ölüm sonrası için çalışan kimsedir. Ahmak da nefsinin arzûları peşinden koşup Allah'a ümid bağlayan kimsedir» (1011) buyurulmuştur. Bu derecenin iki edebi vardır:

Birincisi: Tatlı bir şekilde telkîyn etmekten âciz kalıp zarûret hâsıl oluncaya kadar bu yola baş vurmamaktır.

İkincisi: Ancak doğruyu konuşup sözü fazla uzatmamaktır. Diline sâhib olup lüzûmundan fazla konuşmamaktır. Şâyet bu gibi sert sözlerin adama te'sir etmeyecekse yalnız ona kızdığını göstermekle iktifâ etmelidir. Şâyet böyle tahkîr edeceği zamân dövüleceğini fakat kızdığını belirttiği ân dövülmeyeceğini anlarsa, o zaman suratını ekşitmeli, yalnız kalbden buğzetmekle kalmamalı, belki kızdığını belli etmelidir. Suratını ekşitmeli ve bu hareketi tasvîb etmediğini izhâr etmelidir.

(1011) Tirmizi ve İbn Mâce Şedâd b. Eys'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, hasen olduğunu söylemiştir.

Beşinci Derece:

Beşinci derece de el ile bozmaktır. Bu da çalgıyı kırmak, içkiyi dökmek ve adamın sırtından ipek elbiseyi çıkarmak, ipek üzerine ve başkasının malına oturmaktan onu men'etmek ve gasbettiği evden adamı çıkarmak, cünüb olarak mescidde oturana mescidden çıkarmak ve benzeri işleri yapmak gibi. Bu, bâzı günâhlarda düşünülürse, bâzılarında düşünülemez. Dil ve kalb ile işlenen günâh bu şekilde bozmak mümkün değildir. Günâhların şahsını alâkadar eden ve bâtinî a'zaları ile yapılan günâhları da böyledir. Bu derecede de riâyet edeceği iki edeb vardır:

Birincisi: Gerekli telkîynâtı yapmadan, hemen eli ile bozmağa kalkışmamaktır. Zorla aldığı yerden çıkmasını başka sûretle sağlayabilir ve yaptığı telkîynlarla içkisini kendisine döktürür, çalgısını kendisine kırdırırsa, ipek elbiseyi kendi ihtiyârı ile çıkartabilirse, bütün bunları zorla yaptırmasına lüzûm yoktur. Çünkü kendi eliyle bunları yapmasında zorluk vardır. Bizâtihi bu işleri önleyemezse, yalnız sarfettiği gayreti ile kifâyet eder ve başkasını ona havâle eder.

İkincisi: Bu isyânı bozmakta, ancak muhtâc olduğu nisbette hareket edip taşmamaktır. Adamın ayağından, saçından sakalından çekmek gibi çirkin hareketler yapmamalıdır. Elbisesini yırtmağa kalkışmamalıdır. Fazla eziyete lüzûm yoktur. Meselâ, çalgı âletini de yakmaz, ancak onu çalgı olmaktan çıkarır ve o dereceye getirir ki, onu onarıp yeniden çalgı hâline sokmak yenisini yapmak gibi olur. İçkileri dökerken de mümkün olduğu kadar kablârı kırmamaya dikkat eder. Şâyet vaziyet buna müsâit değilse kablârını da kırabilir ve kablârının değeri nazar-ı itibâre alınmaz. Şâyet içkisine kendini siper etse kendini döverek içkisini dökmek selâhiyeti olduğuna göre, içki kablârının, adamın kendisinden daha değerli olmadığı meydândadır. Şâyet içki, ağzı dar şişelerde olur ve bunları dökerken zamân kaybına ve bu müddet zarfında, kötü kimselerin yetişip içkiyi kurtaracağına sebebiyet verecekse, işte bu vaziyet karşısında şişeleri kırabilir. Şâyet böyle bir şey yok, ancak içkileri dökmek, sâdece çok zaman alacak ve adamı fazla meşgûl edecekse, yine içki kabını kırabilir. Bu mâzeretler hâricinde içki kabını kırarsa, onu tazmin eder.

Şâyet içkiden men'etmek için kablârı kırmak ve yine gasbettiği yerden onu çıkarmak için sakalından veyâ ayağından çekmek niçin câiz değildir? Halbuki böyle yapmak adamı men'etmek bakımından daha faydalıdır dersin:

Bilmiş ol ki: Bir ukûbet, eziyet ve bir de zecr, nehyetmek vardır. Bir şeyden nehyetmek (zecretmek) gelecek içindir. Ukûbet ve eziyet

ise geçmiş ve hâl-i hâzır içindir. Me'mûrların vazifesi ancak bir şeyi önlemektir. Bu da kötülüğü yok etmektir. Bundan fazlası, ya geçmiş günâha cezâ vermek veya gelecekten men'etmektir. Bu selâhiyyet, me'mûrların değil, vâlilerindir. Vâli, lüzûm gördüğü takdirde bu selâhiyyetini kullanabilir.

Yine derim ki: Zecr olarak içki kablarının kırılması için vali emir verebilir. Bu işin önlenmesi için Resûl-i Ekrem zamânında böyle yapılmıştır. Bu hükmün kaldırıldığına dâir bir delil de mevcûd değildir. Belki bu husûsa ehemmiyet vermek daha şiddetli olmuştur. İdâreyi uhdesine alan zâtın, kendi kanaâtına göre böyle yapması câizdir. Bu şekil hareket bir nevi içtihad mevzûu olduğu için, yalnız emrin selâhiyetinde kalmıştır.

Şâyet, o hâlde içki içip isyân edenlerin bu kötülüklerini önlemek için, bu kötülüklerine sebep olan mâl, servet, ev ve eşyâlarını yıkıp yakmağa da sultân selâhiyettar olsun? Buna selâhiyetli olması lâzımdır, derseni:

Bilmiş ol ki: Hakikaten bu husûsta şer'î bir hüküm vârid olsa halkın faydası için uygun olurdu. Biz ise, yeni bir hüküm icad edemeyiz, ancak hükme uyarız. Böyle bir hüküm icad edilmemiştir. Şiddetli ihtiyâç ânında şarap kablarını kırmak ve bu mecbûriyet kalkınca onları kırmamak, bu hükmü değiştirmek ve nesh etmek demek değil, belki illetin kalkması ile hükmün de kalkması demektir. İlet avdet edince hüküm de avdet eder. Bizim bu hükmü imâm, hükümdâr hakkında câiz görmemiz geçmiş hükme uyularak yapılmıştır. Me'mûrları bu işten men'etmemiz bu husûstaki içtihad yolunun gizli olması bakımındandır. Hattâ şarabı döktükten sonra kabını kırmak câiz değildir. Kabları kırmak şaraba teb'iyyetle câizdir. Boş kaldıkları zaman onları kırmak, mâlî telef etmek demektir. Ancak tekrâr şarap kabı olacaksa ve şarab kabı olmaktan başka bir şeye yaramazsa yine kırması câizdir. Birinci asırda rivâyet edilen şarabı döküp kabı kırma muâmelesi iki mânâya mukarin idi:

Birincisi: Men'etmeğe şiddetle ihtiyâç olması.

İkincisi: İçki şarap dolu olan kabların şaraba tâbi olması idi. Bunlar, içkinin dökülmesi ve içki kablarının kırılmasında müessir olan iki âmil'dir. Bunları kaybetmeye yol yoktur. Üçüncü bir mânâ daha var, o da zecr'e şiddetli ihtiyâç hâsıl olduğunu bilen Ulû'i - emr'den böyle bir emrin sudûrudur. Bu da müessir sebeptir, bunu da kaldırmağa imkân yoktur. Bunlar fıkhnın ince tasarrufâtıdır. Muhtesib'in bunları bilmesi zarûridir.

Altıncı Derece:

Korkutmaktır. «Bu işi terk et, yoksa kafanı kırar ve kelleni uçururum» yâhut «Emir veririm, sana şöyle şöyle eziyetler yaptırırım» demek gibi sözlerle korkutmaktır. Bilfiil dövmeden dayak atmadan önce mümkün mertebe bunları söylemek lâzımdır. Bu derecenin edebi de, yapamıyacağı şey ile korkutmamaktır. «Evinin yağma ederim, çocuğunu döverim, âileni esir ederim» gibi sözler söylememelidir. Şâyet böyle yapmak azmiyle konuşuyorsa, bu harâmıdır. Şâyet böyle bir azmi yoksa, konuştuğu yalandır. Evet, adamın davranışı, dayak atmağa ve hakaret etmeğe müstahak ise, vaziyetinin iktizâ ettirdiği bir dereceye azmetmek Emir'in selâhiyeti dâhilindedir. Bununla berâber kendisi selâhiyetinin aşağı derecesini tatbik edeceği yerde, sözünün müessir olacağını umarsa, kullanmayacağı hâlde, selâhiyetini tamâmen kullanacağını söyleyebilir. Bu, mahzûrlu bir yalan değil, belki bu gibi mübâlağalar mütad olan mübâlağalardandır. İki kişiyi barıştırmak, ortakların arasını bulmak için bu gibi mübâlağalar câizdir. Bu da aynı mânâdadır. Çünkü gâye, adamı ıslâh etmektir. Bu mânâyâ işâret edilerek bazı kimseler, Allahü Teâlâ'nın vermiyeceği cezâ ile korkutmasının câiz olacağını, zirâ korkuttuğunu yapmamanın bir kerem olduğunu söylemişlerdir. Çirkin olan, yapmayacağı şeyleri sayıp dökmektir. Bu ise bize göre doğru değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de hulf, verdiği sözden dönmek âriz olmaz. İster va'd olsun, ister vaid olsun değişmez. Bu ise kullar hakkında düşünülebilir ve tehdid sözünden dönmesi harâm olmaz.

Yedinci Derece:

Yedinci derece de silâh çekmeden el ve ayak ile dövmektir. Bu da yalnız münker'i önleyecek derecede olmak üzere ferdler için câizdir. Kötülük önlenince el ve ayak da çekilmelidir. Kadı, hakkı zimmetine geçiren kimseden hakkı almak için onu bâzan hapsedebilir. Hakkı verebilecek vaziyette olup da hâlâ vermemekte isrâr ederse, ona tedrici sûrette dayak bile atabilir. Muhtesib de aynı şekilde âhesteliğe riâyet eder. Şâyet silâh çekme zarûreti hâsıl olur ve bu sâye de ancak kötülüğü önlemeğe muktedir olacaksa, fitneyi mûcib olmayacak derecede silâh da kullanabilir. Meselâ; kötü bir insân bir kadına çullanmış veya orada çalgısını çalmağa devâm ediyor ve arada ırmak veya duvar gibi bir mâni varsa, okunu eline alır ve adama: «Bu işten vaz geç, yoksa seni öldürürüm» der. Şâyet vaz geçmezse öldürmemek şartıyla ayaklarına nişân almak sûretiyle nişânını alır ve bu husûsta da tedrice riâyet eder. Bunun gibi kılıcını da çekerek: «Ya bu kötülükten vaz geç veya seni öldürürüm!» der. Bütün bunlar, kötülüğü

önlemek içindir. İmkân nisbetinde kötülüğü önlemek vâcibtir. Burada Allah hakkı ile kul hakları arasında fark yoktur. Mûtezile ise, yalnız Allah hakkı olan kısımlarda ancak söz ve dayakla ihtisâb edilir, bu da ferdlere değil, Emirlere âittir, derler.

Sekizinci Derece:

Sekizinci derecede bizâtihi bu kötülüğü önlemeğe gücü yetmeyip, silâhlı bir kuvvete muhtâç olmasıdır. Bu hâlde çok kere karşı taraf da adamlarını toplayarak silâh kullanır ve karşılıklı bir savaşa yol açar. Burada hükümdârın müsaadesine ihtiyâç olup olmadığı ihtilâfıdır.

Bâzıları, buna ferdler selâhiyetli değildir. Zîrâ bu hâl fitne uyanmasına, fesâd kapularının açılmasına ve memleketlerin harâb olmasına sebep olur, demişlerdir.

Diğer bâzıları da; hayır, hükümdârın iznine ihtiyâç yoktur, dediler ki, kıyâsa uygun olan budur. Zîrâ ferdlerle emr-i rârûf câiz olduğuna göre, bunun birinci derecesi ikinciye, üçüncü derecesi dördüncü dereceye ve derken dövüşmeye kadar gidebilir. Bu hâl bile yardıma lüzûm hâsıl olur. Artık emr-i mâruf ve nehy-i münker'in sebeblerini daraltmağa lüzûm yok. Elbette bunun neticesi Allah rızası uğrunda mâsiyeti önlemek için ordunun müdâhalesine kadar gider. Biz ferdlerin toplanıp kâfirlerle çarpışmasını tecviz ederken, müfsitleri ıslâh için onlarla dövüşmeyi niçin câiz görmeyelim? Kâfiri öldürmekte beis olmayıp, bu uğurda ölen şehid olduğu gibi, savaşa kalkışan fâsıkı öldürmekte de beis yoktur. Hakkıyla emr-i mâruf ve nehy-i münker eden kimse de bu uğurda mazlûmen öldürülse şehittir.

Hülâsa, emr-i mâruf'un bu dereceye varması çok ender rastlanan bir vaziyet olduğu için kaaideyi bozmaz. Kötülüğü önleyebilen herkes, ister eli, ister silâhı ve isterse yardımcıları ile olsun, kötülüğü önlemelidir, denilmelidir. Görüldüğü gibi mes'ele yine iki ihtimâllidir. İşte hisbe'nin dereceleri bunlardır. Şimdi Allah'ın yardımı ile âdâbını anlatalım:

Muhtesib'in Âdâbı:

Dereceler meydânında mufasssalar edebleri anlattık. Şimdi bunları toplu olarak menşe'leri ile birlikte anlatalım. Muhtesib'in bütün edeblerinin kaynağı, muhtesib'deki üç vasıftan ibârettir. Bunlar: İlim, vera' ve güzel huydur.

İlim: Emr-i mâruf'un yapılacağı yerleri, derecesini, yollarını ve engellerini bilmektir ki, bu sâyede şeri'atın haber verdiği çerçeve içerisinde kalabilir.

Vera': (Şüpheli şeylere yaklaşmamak): Bu da bildiğinin dışına çıkmaktan kendini korumak için lâzımdır. Herkes bilgisi ile amel etmez. Çok kimseler emr-i mâruf'da şer'an selâhiyetli oldukları haddi aşırıp isrâf ettiklerini bilirler. Bunu bildiği hâlde her hangi bir garazi kendini bu işe sevkeder. İşte kendisini bu isrâftan men'etmek ve sözü dinlenenler için kabûle şâyân görülmesi bakımından vera' sâhibi olması lâzımdır. Zirâ fâsıkın va'z u nasihatine gülünür ve bu hâli, kendine karşı gelinmesine sebep olur.

Güzel huy: Yumuşaklık ve mülâyemet sâhibi olmaktır. Emr-i mâruf'un esâsı budur. Yalnız vera' yetmez; zirâ ilim ile vera', heyecanlanan, haddini yenmek için kâfi değildir, güzel ahlâka sahib olmak lâzımdır. Esâsen vera', güzel ahlâk olmadan tamâmlanmaz. Şehvet ve gadabı yenmek güzel ahlâk sâyesinde mümkün olur. Muhtesib, güzel ahlâkı sâyesinde Allah yolunda uğradığı musibetlere katlanır. Ahlâkı güzel olmazsa mâluna, şerefine veyâ cânına karşı uğradığı bir zararda hemen va'z u nasihatini unuttur, Allah rızâsını hâtırından çıkarır ve kendi nefsi ile meşgûl olmağa başlar. Belki va'z u nasihate Allah rızâsı için değil, bir mevki almak için kalkışabilir.

Va'z u nasihati ibâdetler meyânına sokan bu üç sıfattır. Kötülükler bu vasıflar sâyesinde önlenir, bu vasıflar bulunmazsa kötülükler önlenmez. Hattâ bu vasıflar kendisinde bulunan kimsenin va'z u nasihati de münkerât meyânına girer. Çünkü şer'atın hudûdunu aşabilir. Resûl-i Ekrem'in şu mübârek sözü buna delâlet etmektedir:

لَا يَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا يَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا رَفِيقٌ فِيمَا يَأْمُرُ بِهِ
رَفِيقٌ فِيمَا يَنْهَى عَنْهُ حَلِيمٌ فِيمَا يَأْمُرُ بِهِ حَلِيمٌ فِيمَا يَنْهَى عَنْهُ
فَتِيمٌ فِيمَا يَأْمُرُ بِهِ فَتِيمٌ فِيمَا يَنْهَى عَنْهُ

«Emr-i mâruf ve nehy-i münker'i ancak emrinde yumuşak, nehyinde yumuşak, emrinde mülâyim, nehyinde mülâyim, emrinde anlayışlı ve nehyinde anlayışlı olan kimseler yapabilir» (1012). Bu rivâyet, emr-i mâruf edenin her husûsta anlayışlı ve fakih olmasının şart olmadığına, ancak emrettiği ve nehyettiği husûslarda âlim olmasının kâfi geldiğine delâlet etmektedir. Hilm de aynen böyledir.

Hasan-ı Basrî (Allah rahmet etsin) diyor ki: «Emr-i mâruf eden-

(1012) Beyhâkî'nin de: «Mâruf ile emredenin emri mâruf olsun» şeklinde bir rivâyeti vardır.

lerden olduğun zamân, ilk önce bu mârufu kabûl edenlerden ol aksi takdîrde helâk olursun». Denildi ki:

«Kendin de irtikâb ettiğin bir suç sebebiyle başkasını yeme,
Yerdiği şeyi irtikâb edenin akılsızlığına hükmedilir».

Bunu derken adamın fıskı var diye, emr-i mâruf etmesi memnûdur demek istemiyoruz. Demek istediğimiz fâsıkın insânlar üzerindeki te'siri azalır. Enes'den (R.A.) rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: Resûl-i Ekrem'e:

بَلِّغُوا بِالْمَعْرُوفِ وَإِنْ لَمْ تَعْمَلُوا بِهِ كُلَّهُ وَانْهَوُا عَنِ
الْمُنْكَرِ وَإِنْ لَمْ تَجْنِبُوهُ كُلَّهُ ۝

«Hayır, her ne kadar hepsini yapamazsanız da mârufu emrediniz. Her ne kadar bir kötülüğü tamâmen terk edemezseniz de ondan nehyediniz» buyurdu.

Eskilerden birisi oğullarına verdiği öğüdünde: «Oğullarım, emr-i mâruf etmek istediğiniz zamân, önce kendinizi sabra alıştırmınız ve Allah'tan mükâfat alacağınıza inanınız. Allah'tan mükâfat alacağına inanan kimse, kendisine yapılan eziyetin acısını duymaz.»

Demek ki emr-i mârufun âdâbından birisi sabra alışmaktır. Bunun için Allahü Teâlâ, sabrı emr-i mâruf'a mukarin kıldı ve Lokman'dan hikâye yolu ile:

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۝

«Oğulcuğum, Namâzını dosdoğru kıl, mârufu emret, münkerden nehyet ve sana isâbet eden musibetlere sabret» (31-Lokman: 17) buyurdu.

Âdâbından birisi de, alâkaları azaltmaktır. Bu sâyede korkuları da azalır, insânlardan ümidi kesilir ve bu sâyede kimseye yaltaklık etmez. Hikâye edildiğine göre: Şeyhin bir kedisi varmış. Her gün komşu kasabdan yiyeceği için bir şeyler almış. Bir gün kasabın yanlış bir hareketini görmüş. Hemen eve gelmiş, kediyi salıvermiş, sonra kasaba giderek nehy-i münker'de bulunmuş. Kasabın canı sıkılmış ve:

... Ben sana kedi için daha bir şey vermem, demiş. Şeyh:

— Zâten ben de senden ümidi kesmek için daha önceden kediği salıverdim, demiş. İşte emr-i mâruf ve nehy-i münker böyle yapılır. İnsânlardan ümidini kesmeyen kimse, onlara emr-i mâruf edemez! Yine bunun gibi insânların kendisini övmelerini ve hakkında iyi söylemelerini arzû eden kimse emr-i mâruf edemez!

Kâbü'l-Ahbar Ebû Müslim el-Havlânî'ye:

— Komşuların ile aran nasıldır? diye sordu Müslim:

— İyidir, dedi. Kâb:

— Tevrât böyle demiyor. Tevrât diyor ki: Emr-i mâruf ve nehy-i münker eden kimsenin komşuları ile arası iyi olmaz! Ebû Müslim:

— Tevrât doğru diyor, Müslim yalan konuştu, dedi.

Me'mun'un bu husústaki şu delili mülâyemet ve yumuşaklığın vücûbuna delâlet eder. Zâtın biri Me'mun'a sert bir dil ile nasihat etmeğe başladı. Me'mun adama:

— Efendi, tatlı konuş; zirâ Allahü Teâlâ senden daha iyisini, benden daha kötüsüne gönderdiği hâlde ona risk ile söylemeği emretti:

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لِّئَلَّا يَعْلَمَ بِتَذَكُّرِ أَوْ يَحْشَى

«Ona yumuşak söyleyin, belki hatırlar veyâ korkar» (20 - Tâhâ: 44) buyurdu. İrşâd edecek olan zât Peygamberlere uymalı ve onların açtığı çığırdan yürümelidir. Ebû Umâme'nin rivâyetinde, gencin biri Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Ya Resûlallah, zinâ etmek için bana müsâade eder misin? dedi. Oradakiler «Bu ne terbiyesiz bir ifâde» diye bağıştılar. Resûl-i Ekrem:

— Delikanlıyı bırakın yanıma gelsin, buyurdu. Genç de Resûl-i Ekrem'e yaklaştı. Resûl-i Ekrem:

أَحِبُّهُ لِأُمَّتِكَ

— Anan ile başkasının zinâ etmesini sever misin? buyurdu. Genç:

— Canım sana fedâ olsun sevmem, ya Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Aynı senin gibi, kimse de annesi ile başkasının zinâ etmesini sevmez, buyurdu. Devâmla:

أَحِبُّهُ لِابْنَتِكَ هـ

— Kızına zinâ yapılmasını sever misin? buyurdu. Genç:

— Canım sana fedâ olsun sevmem ya Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem:

كَذَلِكَ النَّاسُ لَا يُحِبُّونَهُمْ لِتَابِهِمْ هـ

— İnsanlar da senin gibi, kızları ile zinâ yapılmasını sevmezler, buyurdu. Devâmla:

أَحِبُّهُ لِأُخْتِكَ

— Kız kardeşin için bunu sever misin? buyurdu. Genç:

— Canım sana fedâ olsun sevmem, ya Resûlallah, dedi. İbn Avf'ın rivâyetinde, hala ve teyzelerini de saydı, hepsi için de genç aynı cevâbı verdi. Resûl-i Ekrem de aynı karşılığı tekrârladı. Hadisin iki râvisi de yâni İbn Avf ile Ebû Umâme devâmla dediler ki: Resûl-i Ekrem (S.A.V.) mübârek elini delikanlının göğsü üzerine koydu ve:

اللَّهُمَّ طَهِّرْ قَلْبَهُ وَاعْفِرْ ذَنْبَهُ وَحَصِّنْ فَرْجَهُ

— Allah'ım, kalbini temizle, günâhını bağışla, iffetini koru ve kendisine zinâyı her şeyden çirkin tanı, zinâdan nefret ettir, diye duâ etti (1013). Resûlullah'ın bu mübârek duâsından sonra o gencin nezdinde zinâdan daha fenâ bir şey olmadı.

Fudayl b. İyaz'a: «Sûfyan b. Uyeyne sultânların hediyelerini kabûl ediyor buna ne dersin?» dediler. Fudayl:

— Onun orda hakkı vardır. Aldı ise de hakkından azanı almıştır, diye cevâb verdikten sonra, Sûfyân'ı tenhâya çekerek:

— Sultânların hediyelerini kabûl etmek, senin gibilere yakışmaz, dedi. Bunun üzerine Sûfyan:

— Biz sâlihlerden değil isek de sâlihleri severiz, dedi.

(1013) Ahmed, isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etti. Ricâli sahihtir.

Hammad b. Seleme (1014) diyor ki: «Sıla b. Eysem'e (1015) kibrinden etekleri yerde sürünen bir adam uğradı. Sıla'nın adamları onu tartaklamak istediler. Sıla: «Siz durun, ben onu ikaz ederim» dedi ve adamı yanına çağırarak:

— Yeğenim, benim senden bir dileğim var, dedi. Adam:

— Amca ne istiyorsun söyle, deyince Sıla:

— İzarını biraz kısaltmanı istiyorum, dedi. Adam:

— Başüstüne, diyerek teklifi kabûl etti. Sonra Sıla adamlarına dönerek:

— Şâyet bu adama sert davransak kabûl etmeyecek ve bize karşı cephe alacaktı, fakat yumuşaklıkla hemen kabûl etti, dedi».

Muhammed b. Zekeriya el-Gulâbî diyor ki: «Bir gece Abdullah b. Muhammed b. Âişe'nin akşam namâzını müteakip mescidden çıkıp evine gitmekte olduğunu gördüm. Yolunda Kureyşî'lerden bir genç sarhoş olarak bir kadına saldırdı. Kadın imdâd istedi. Halk, bu genci linç etmek üzere başına toplandılar. Abdullah delikanlıyı tanıdı. Etrâfındakilere «Yeğenimin başından dağılın» dedi. Ve sonra «Gel yeğenim» diye seslenince delikanlı utandı. Abdullah onu kendine doğru çekti ve «Benimle gel» dedi. Berâber eve gittiler. Hizmetçilerinden birisine: «Bu çocuk senin yanında kalsın ayıldığı vakit yaptığını kendisine söyle ve beni görmeden gitmesine müsaade etme» dedi. Delikanlı ayılıp vaziyeti öğrenince utancından ağladı ve gitmek istedi ise de, hizmetçi bırakmadı, Abdullah'ın huzûruna getirdi. Abdullah:

— Oğlum ayıp değil mi, bu yaptığın senin şerefine yakışır mı? Kureyş'in eşrâfından seni doğuran anne ve babanın şerefini düşünmedin mi? Allah'tan kork ve bu yaptığından vaz geç, dedi. Delikanlı utancından başını önüne eğerek bir müddet ağladıktan sonra başını kaldırdı ve:

— Allah'a söz veriyorum, bir daha içki içmeyecek ve bu çirkin hareketlerde bulunmayacağım, hepsine tevbe ettim, dedi. Delikanlı Abdullah'ın nezdinde bir hadîs kâtibi olarak kaldı. Şüphesiz bu, onun mülâyemeti sâyesinde sağlandı. Sonra da insânlar mârufu emredip münker'den nehyederler, halbuki onların mârufları münker olur. Bütün işlerinizde mülâyim davranınız ki, bu sâyede aradığınızı ve umduğunuzu bulasınız.

Feth b. Şuhruf anlatıyor: Adamın biri elinde bıçak bir kadına musallat oldu. Kolu kuvvetli olduğu için kadını elinden kimse alamı-

(1014) Basralı ve sikadan bir zattır. Ebdallerden sayılırdı. Ebdallerin bir alâmeti de çocuğu olmamaktır. Yetmiş kadın ile evlendi, çocuğu olmadı. Hicri 177'de öldü deniliyorsa da en doğrusu Hammad b. Zeyd'dir.

(1015) Tâbiindendir ve Basra'nın meşhûr adamlarındandır.

yor ve kimse ona yaklaşamıyordu. Kadın ise çırpınıp duruyordu. Tâ'm bu esnâda oradan geçmekte olan Bîşr-i Hâfî adama iyice sokuldu ve birden bire adam yerlere serildi. Bîşr oradan ayrıldı, yoluna devâm etti. Kadın da kurtuldu. Yerlerde yatan bu adama halk yaklaştı, baktılar ki adamın soluğu tıkanmış kan ter içinde kalbi çarpıp duruyor. Kendisine:

--- Sana ne oldu? diye sordular: Genç:

— Bilmiyorum, bir ihtiyar yanıma gelerek «Senin bu yaptığını Allah görüyor» deyince ayaklarımın bağı çözüldü ve gördüğünüz gibi yere düştüm. Acaba o ihtiyar kim idi? dedi.

Onlar da:

— O, Bîşr'dir, dediler. Genç de:

— Eyvâh, ben ona daha nasıl görüneceğim, dedi ve dehşetli bir sıtma hararetine yakalanarak bir hafta içinde öldü.

İşte emr-i mârûf ve nehy-i münker'de selefin âdeti bu idi. «MA-HABBET ÂDÂBİ KİTÂBİ» nın Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek bâblarında bu husûsa dâir geniş haberler verdik. Şimdi onları tekrâr etmek istemeyiz. Hisbe'nin derece ve âdâblarının tamâmı bunlardır.

Keremiyle bizi muvaffak kılan Allahü Teâlâ'dır. Bütün nimetlerine karşı O'na hamdederiz.

ÜÇÜNCÜ BÂB

ÂDET OLARAK ÜLFET EDİLEN MÜNKERLER BEYÂNINDADIR

Bunların hepsini saymanın imkânı yok. Bâzılarına işâret edelim ki buna kıyâsen diğerleri de bilinsin.

MESCİDLERDE İŞLENEN MÜNKERÂT

Bilmiş ol ki; Münker, mekrûh ve harâm olmak üzere ikiye ayrılır. Bu münker mekrûhtur dediğimiz zamân, onu önlemek ve ondan men'etmek müstehab, sükût etmek ise mekrûhtur, harâm değildir. Ancak o işi yapan kimse onun mekruh olduğunu bilmez ve bilmeyerek o mekrûhu yapıyorsa, onu bildirmek lâzımdır. Zîrâ kerâhet, şeri'âtte bir hükümdür, onu bilmeyene öğretmek vâcibtir. Münker, mahzûr veyâ mutlak olarak münker dediğimiz zamân, gücü yeterken buna sükût harâmdır. Çünkü bu harâm olan bir münkerdir.

Mescidlerde fazlasıyla görülen hatâlardan birisi rükû ve secde-lerde tumânineti terk etmekle namâza yapılan ihânettir. Bu ise hadisî sarâhatiyle namâzı bozan bir münkerdir. Bundan nehyetmek vâcibtir. Ancak namâzın sıhhatine mâni olmadığını bilen Hanefiler bundan müstesnâdır. Çünkü onlar, öyle bildikleri için onları ikaz fayda vermez (1016). Namâzında hatâ ettiğini görüp düzeltmeyen kimse bu hatâda ortaktır. Eser'de böyle vârid oldu ve Haber'de buna delâlet eden deliller vardır. Nitekim gıybet, çekiştirme hakkında: «Dinleyen de söyleyenle günâhda ortaktır» buyurulmuştur. Bunun gibi namâz kılan adamın elbisesinde, namâzın sıhhatine mâni necâset gördüğü, karanlık veyâ körlük sebebiyle kıbleden inhıraf ettiğini gördüğü zamân, bunların hepsini düzeltmesi lâzımdır.

Mescidlerde görülen hatâlardan biri de, Kur'an'ın tegannî ile okunmasıdır. Bundan da nehyetmek ve doğruyu telkîyn etmek farz-

(1016) Namâz kısmının Ta'dil-i erkân bahsine bakınız.

dır. Hattâ itikâfa giren kimsenin zikir ve nâfile ibâdetleri terk edip bu gibi kusûrları düzeltmekle uğraşması daha makbûldür. Şâyet bu kusûrları düzeltmek kâr ve kisbine mâni oluyor ve geçimini sağlayabilecek vaziyette ise, fazla dünyâlık peşinde koşup va'z u nasihati terk etmesi helâl olmaz. Şâyet geçimini sağlamak zarûreti varsa, tabii ma'zûr sayılır ve bu acziyeti sebebiyle emr-i mâruf vücûbu kendisinden sâkıt olur. Kur'ân'ı tegannî ile okuyan kimse, kırâatini düzeltebilecek seviyede ise, düzeltinceye kadar okumaktan sarf-ı nazar eder. Çünkü tegannî etmekle günahkâr olur. Şâyet ağzı ve dili müsâit değil, okuduğunun çoğunda lahn ve tegannî ediyorsa, Kur'ân okumağı bırakır ve yalnız Fâtihayı usûlüne uygun olarak okumağa gayret eder. Şâyet okuduğunun çoğu düzgün olup tamâmen düzeltmeğe muktedir değilse, o zamân Kur'ân okumağa devam etmesinde beis yoktur. Fakat başkasına duyurmamak için mümkün olduğu kadar alçak sesle okur, gizli okumasından da men'edilmesinin yolu vardır. Fakat bütün imkânlarını kullanmış ve Kur'ân okumağa hevesli, Kur'ân ile ünsiyet etmiş bir hâlde ise, Kur'ânı okumasında beis görmem. Doğrusunu Allah bilir.

Mescid'deki hatâlardan biri de, müezzinlerin ezândaki tegannîler ve ezan okurken göğüslerini kıbleden çevirmeleridir. Hâsseten «Hayye ale's-Salâh» ve «Hayye ale'l-Felâh» larda yâhut ayrı ayrı iki müezzin ezan okurken biri bir cümleyi bitirmeden diğerinin başlayıp birbirine karıştırmalarındadır. Çünkü dinleyenler ezana icâbet edemezler. Bütün bunlar münker ve mekrûh olan şeylerdir. Bunları târif etmek vâcibtir. Şâyet bilerek böyle yapıyorlarsa, yine onları men'etmek müstehaptır. Yine bunun gibi bir mescidde tek müezzin olup sabâh ezanını vaktinden evvel okumuşsa, vakit girdikten sonra ezan okumaktan men'edilir. Çünkü namâz ile orucu karıştırır. Ancak herkes tarafından vaktinden evvel ezan okuduğu bilinirse veyâ başka ses ile vakit girdikten sonra ezan okuyan müezzini varsa zarar vermez (1017).

Mekrûhtan birisi de, sabâh vakti girdikten sonra bir câmi içerisinde bir kaç ezan okumaktır. Artık bir ezan ile cami'de uyuyan kimse kalmadığı gibi câmi içerisinde okunan ezan ve hâriçde kimseyi uyandıramıyacağı için, bu ezanlar Sahâbe'nin ve selevin âdetlerine muhâlifdir.

Hatâlardan birisi de, hatibin ibrişim işlemeli siyâh elbise giymesi veyâ elinde altûn kabzeli kılıç bulunmasıdır. Bu hâtib fâsık ve bu-

(1017) Resûl-i Ekrem'in iki müezzini vardı. Bunlardan birisi olan Hz. Bilâl sabâh vaktinden evvel ezanı okurdu. Diğer de Ümmü Mektûm idi ki, vakit girdikten sonra okurdu.

nı inkâr edip reddetmek vâcibtir. Yalnız siyâh elbise giymek mekrûh değil, fakat mahbûb da değildir. Zirâ Allah katında en sevimli elbise beyazıdır. Siyah elbiseye mekrûh veyâ bid'at diyen, Resûl-i Ekrem zamânında bilinmediğini kasetmiştir. Fakat hakkında nehiy vârid olmadığına göre ona mekrûh veyâ bid'at demek uygun olmaz. Bununla berâber giyilmemesi daha, sevimlidir.

Mescid'de yapılan hatâlardan biri de, sözlerine bid'atleri karıştıran kıssacılarıdır. Kıssacı haberlerinde yalan söylüyorsa fâsıktır, onu red ve inkâr etmek farzdır. Bunun gibi bid'at sâhibi vâizleri de reddetmek farzdır. Bu gibi vâizlerin va'zlarına ancak onları reddetmek maksadı ile iştirak edilir. Gücü yeterse bütün cemâate, yetmezse etrâfındakilere mes'eleyi anlatır. Şâyet buna da gücü yetmiyorsa va'zına iştirak etmez. Nitekim Allahü Teâlâ Habîb-i Ekrem'ine:

فَاعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۖ

«Başka söze dönünceye kadar onlardan iraz eyle» (6 - En'am: 68) buyurmuştur. Konuşması insânları kötülüğe tahrik eder mâhiyette ise, Allah'ın af ve rahmetine güvendirerek isyânı teşvik ediyorsa, bu konuşması münkerdir, men'edilmesi vâcibtir. Zirâ bu gibilerin bozgunculuğu büyüktür. Daha doğrusu insân tabîatine uygun düşeni dâimâ korku tarafı ümid tarafı üzerine gâlip olmaktır. Çünkü insânlar dâimâ korkuya muhtâçtırlar. Adâlet, korku ile ümidi denkleştirmektedir. Nitekim Hz. Ömer (R.A.): «Kıyâmet gününde bir kişiden başka herkes Cehennem'e girsin diye bağırırsalar, o bir kişinin ben olmasını ümid ederim. Eğer bir kişiden başka herkes Cennet'e girsin diye bağırırsalar, o bir kişinin ben olmasından korkarım» demiştir. Vaiz efendi genç, süslü elbiseler giymiş, saçını tuvaletini yapmış, bütün vücûdu hareket hâlinde göz ve kaşı oynarsa bu gibi vâizin meclisinde kadınların bulunması münkerdir. Bu vâizi men'etmek farzdır. Çünkü onun bozacağı, düzeltereğinden daha çoktur. Vâizin bu hâli, nâl ve tavrından belli olur. Hattâ vâiz kişi görünüşde ağır başlı, şüpheli şeylerden çekinen sâlih kimselerden olmalıdır. Aksi takdîrde vâiz, sapıtmaktan başka bir fayda sağlamaz.

Birbirini görmeyecek şekilde kadınlarla erkekler arasında perde bulunmalıdır. Zirâ birbirlerine bakmak, şüphe uyandıran sebeplerdendir. Âdetler bu gibi münkerâta şehâdet etmektedir. Fitne korkulduğu zamân kadınları câmide namâz kılmaktan ve zikir yerlerinden men'etmek vâcibtir. Hz. Âişe (R.A.) kadınları men'etmiş ve kendisine Resûl-i Ekrem kadınları men'etmezken siz niçin men'ediyorsunuz?

dediklerinde, O: «Resûl-i Ekrem, kadınların sonradan ne hâl aldıklarını bilseydi, o da onları men'ederdi» diye cevâb vermiştir.

Kapalı olarak kadınların mescid içinden geçmelerinde beis yoktur. Bundan men'edilmezler. Ancak mescidi yol edinmemelidir. Vâizlerin karşısında tegannî ve Kur'ânın nazmını değiştirerek okumak, şiddetle mekrûh bir münkerdir. Selefin pek çoğu bunu inkâr etmişlerdir.

Mescid'deki hatâlardan biri de, Cumâ günü ilâç, yiyecek ve san'at eserleri gibi şeyleri halkalar hâlinde toplanıp satmak, saflar arasında veya kapularda dilencilik etmek, toplanıp şiirler okumak gibi hareketlerin bir kısmı yalan ve uydurma olduğu için harâmdır. Bâzı koca-karı ilâçları ve benzeri sahte ilâçları piyasaya sürenler, bâzı şabeze ve zekâ oyunları göstermek, çocukları ve köylüleri kandırmak için muskalar ve oyuncaklar satmak gibi şeyleri mescidde ve mescid dışında yapmak, tamâmen harâmdır. Bundan men'etmek farzdır. Yalan ve hile karışan kusûr ve noksânı gizlenmek sûretiyle yapılan her alış-veriş harâmdır.

Bunlardan bir kısmı mescid dışında mübâhtır. Terzilik, araç gereç, kitâb ve yiyecek satmak gibi. Hattâ bunların mescidde harâm olması, ârizi sebebledir. O sebab de câmi daraltmak ve namâz kılanları şaşırtmaktır. Bunlardan hiç biri olmuyorsa, bunları mescidde de satmak câizdir, fakat evlâ olan terk etmektir. Nâdir hâllerde ve pek belirli zamânlarda olmalıdır. Yoksa mescidi dükkân hâline getirmek harâmdır ve bundan kat'i olarak men'edilir.

Bâzı şeylerin mübâh olması, az olmak şartıyledir, çok olursa küçük günâha intikal eder. Nitekim bâzı günâhlar, isrâr etmemek şartıyla sagire, isrâr edilirse kebir olurlar. Azının kapusunu açmak çoğa sebab olacaksa onu men'etmek lâzımdır. Câmilerden bu işleri ya vâli yâhud veliyyü'l-emr tarafından tâyin olunan câmi kayyımları men'etmelidir. Zîrâ bu dereceyi tâyin etmek içtihadı bağıdır. Aslında mübâh olan bir şeyden çoğalacak korkusu ile men'etmek herkesin kârı değildir.

Mesciddeki mekrûhlardan birisi de, mecnûnların, çocukların ve sarhoşların mescidlere girmemesidir. Oynamamak şartıyla çocukların mescidlere girmesinde beis yoktur. Bununla beraber çocukların mescidde oynaması harâm olmadığı gibi, onların oynamasına göz yummak da harâm değildir. Ancak mescidi oyuncak hâline getirir ve devâmlı olarak oraya girip oynarlarsa, o zamân men'edilir. İşte bu, azı helâl fakat çoğu helâl olmayan hareketlerdendir.

Azının helâl olduğuna delil, Buhâri ile Müslim'in Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettikleri şu hadistir: Bayram günü Habeşilerin mesciddeki oyunlarını Resûl-i Ekrem kapu üzerinden Hz. Âişe'ye seyrettir-

miş ve ikisi berâber bakmışlardır. Şüphesiz bu Habeşiler mescidi oyuncak yeri hâline getirselers elbette men'edilirdi. Çok ender olduğu için, Resûl-i Ekrem de onlara baktı ve hattâ Hz. Âişe'nin gönlünü hoş etmek için onlara: «Devâm edin!» diye emretmiştir. Semâ bahsinde bunu anlatmıştık.

Mecnûnlara gelince: Aslında bunların câmiye girmelerinde beis yoktur. Câmi'den men'edilmeleri, câmi telvis etmeleri ve orada lüzûmsuz sözler konuşmaları veyâ mahrem yerlerini açmaları gibi çirkin hareketlerde bulunmaları hasebiyledir. Yoksa uslu mecnûnların mescidlerden çıkarılmaları vâcib değildir. Sarhoşlar mecnûnlar gibidir. Kusmak, el ve dili ile eziyet etmek gibi kötü hareketleri düşünülürse ve alkolik hâlde ise mescidden çıkarılması vâcibtir. Tam sarhoş olmasa bile ağzı içki kokanlar da çıkarılır. Nasıl böyle olmasın ki, soğan ve sarmısak kokusu ile gelenler bile Resûl-i Ekrem tarafından men'edilmişlerdir. Biz bu men'i kerâhete hamlettiğimiz takdirde içkinin pis kokusunda bu kerâhetin daha şiddetli olduğu meydândadır.

Şâyet birisi kalkıp da, lâıyk olan sarhoşu döverek ve zorlayarak câmi'den çıkarmak lâzımdır, derse:

Deriz ki: Hayır, daha uygunu onu mescidde oturtup ona duâ etmek, şâyet söyleneni anlıyorsa ona, içki içmekten vaz geçmesi için tavsiyede bulunmaktır. Onu dövmek ve zorla men'etmek herkesin kârı değil, vâlılere, hüküm erkânına mahsûstur. Bu da içki içtiğine kendi ikrârı ve iki şahidin şehâdetiyle mümkün olur. Yalnız ağzının içki kokması bu gibi zecrî tedbir için kâfi değildir. Evet, sendeleyerek yürüyorsa, sarhoşluk eseri kendisinden görüldüğü için, onu bu işden men'etmek, mescid içinde ve dışında dövmek gerekir. Zirâ kötülük izlerinin kendisinde görülmesi kötülüktür. Günâhı terk etmek vâcib olduğu gibi, onu ve onun bıraktığı izleri de gizlemek vâcibtir. Şâyet isyânını ve onun eserlerini gizliyorsa, artık câsusluk ederek onu araştırmağa lüzûm yoktur. Yalnız ağzında içki kokusunun bulunması kat'i olarak içki içtiğine delâlet etmez. Başka vâsıtalarla bu koku kişinin vücûduna sinmiş olabilir.

ÇARŞI VE PAZARLARD A İŞLENEN MÜNKERLER

Çarşı ve pazarlarda âdet hâline gelen münkerlerden birisi alış-verişde yalan konuşmak ve mâlın kusûrunu gizlemektir. Meselâ bir esnâf «Bu malı yüz kuruşa aldım ve yüz on kuruşa veriyorum» derken bu ifâdesi gerçeğe uygun değilse, yalancı ve fâsıktır. Bunu bilen bir kimse orada varsa asıl fiâtını müşteriye bildirmelidir. Şâyet satıcının keyfine sükût edip bildiğini söylemezse, sükûtu sebebiyle kendisi de günâha girmiş ve isyânda satıcı ile ortak olmuştur. Yine bunun gibi

satıcının gizlediği bir kusûru biliyorsa onu da müşteriye haber vermelidir. Bunu haber vermezse din kardeşinin zarar etmesine, göz göre göre ve bile bile râzı olmuş sayılır. Bu ise harâmdır. Ölçü ve tartıdaki hilede de hüküm böyledir. Bunu görüp bilen kimsenin düzeltmesi veyâ alâkalı mercilere haber vermesi vâcibdir.

Çarşı ve pazarda işlenen münkerlerden birisi de, alınıp verilen mâllarda icâb ve kabûlü terk ederek, yâni «Ben verdim, ben de aldım kabûl ettim» demeden yalnız parayı verip mâl almakla iktifâ etmektir. Fakat bu bir içtihad mevzûu olduğu için, ancak bunun lüzumuna inanan mezheb mensûbları ikaz edilirler (1018). İnsanlar arasında olan fâsit alış - veriş de düzeltmek vâcibtir. Riba ve diğer alış - verişleri düzeltmek de borçtur.

Çarşı ve pazarların münker işlerinden birisi de, çalgı satmak ve bayram günlerinde çocuklar için yapılmış hayvan resimli oyuncaklar satmaktır. Bunları da kırmak ve satışlarını menetmek vâcibtir. Altun, gümüş kablalarını ve erkekler için altun işlemeli ipek elbiselerini satıştan men'etmek de lâzımdır. Bütün bunlar, mahzûrlu münkerlerdendir. Yine kullanılmış elbiseyi yıkayıp kolalayıp, ütölüyip yeni elbise diye piyasaya sürmek de harâmdır, bundan men'etmek vâcibtir. Elbisenin yırtığını gizlemek ve kötüyü iyiye karıştırıp ayırd edilmeyecek hâle sokmak ve kötüyü iyi yerine satmak, saymakla tükenmeyen bu çeşit hilelerden men'etmek vâcibtir.

SOKAK VE CADDELERDE İŞLENEN MÜNKERLER

Caddelerde yapılan münker işlerden bâzıları: Evlerin çıkıntılarını yollara doğru uzatmak, sofa ve sekiler yapmak, gelip geçene mâni olacak şekilde ağaçlar dikmek, yol tarafına pencere açmak, kol uzatmak, yol üzerine döküntüler bırakmak, yolu meşgûl etmek, eşyalarını yol üzerlerine yığmak, bütün bunlar yolu daraltıyor, gelene geçene zarar veriyorsa, münker ve yasaktır. Bunlardan men'etmek lâzımdır. Ancak yol geniş ve müsâit olup geçene zarar vermiyorsa, idâre edilir.

Evet, içeri alıp evine yerleştirmek için muvakkat bir zamân eşyalarını yolu üzerine koyabilir. Çünkü buna herkes muhtâctır. Bundan men'edilmez. Gelene geçene zararı dokunacak şekilde yol kenârlarında hayvan bağlamak ve vâsıtalar bulundurmak da yasaktır. Ancak inip - binmek için cüz'î bir miktar bu işler olabilir. Bu, amme ihtiyâcıdır, yol da müşterek menfaat içindir. Zarûrî ihtiyâc için kısa bir müddet işgâl edilebilir. Yoksa keyfî ihtiyâçlarda değil.

(1018) Şâfiî'lerde lâzımdır. Hanefîlerde ise yalnız parayı ödemek sûretiyle mâl almak câizdir (Mütercim).

Sırtında insânların elbiselerini yırtacak yükü bulunan hayvanları sokaklara sokmak da münker bir harekettir. Ancak gideceği başka yolu yoksa kendisine müsâade edilir. Çünkü şehir halkının bu gibi maddelere de ihtiyâcı vardır. Şu kadar ki, bu gibi zararlı maddeler uzun müddet sokak ortasında bekletilemez. Bunun gibi hayvânlara gücünden fazla yük vurmak da münkerdir. Bundan da men'etmek vâcibtir. Sokak aralarında hayvânları, kesip sokakları kirleten kasabaları men'etmek lâzımdır. Müsâit bir yerde bir mezbahanın bulunması lâzımdır. Zîrâ yollar üzerinde hayvân boğazlamakta, hem yolu meşgûl etmek, hem de yolu kirletmek sûretiyle halkın huzûrunu bozmak vardır. Yollar üzerine ölü hayvânlar, pislikler, döküntüler, çer - çöp atmak da aynı şekilde yasaktır. Lâğım sularını yollar üzerine akıtmak da aynı şekilde yasaktır. Yağmur ve kar birikintilerini yol üzerine bırakmak da münkerdir. Ama bundan muâyyen bir şahıs mes'ûl değildir. Ancak evinin kar'ını yol üzerine yığan mes'ûldür. Çatının oluşunu yola vermek de hatâlıdır. Vâliler bütün bu hatâları düzeltmelidirler. Ferdlerin vazîfesi ancak va'z u nasihattır. Saldırgan köpekleri de yola bakan kapularda bulundurmamak münkerdir. Men'etmek lâzımdır. Köpek, yol ortasında yatarsa, sâhibini ikaz etmek lâzımdır. Kendisinin yol üzerinde yatıp yolu kesmesi yasak olunca hayvânının yol kesmesi ve pislemesinden evleviyetle men'edilir.

HAMÂMLARDAKİ MÜNKERLER

Hamâmların münkerâtından birisi, hamâmlarda resim bulundurmadır. Hamâmların kapu içlerinde veyâ içinde resim varsa, hamâma gidenin bu resimleri yok etmesi lâzımdır. Şâyet resimleri yok edemiyorsa hamâma girmesi câiz değildir. Çünkü kötülüğü görmek de câiz değildir. Sûretlerin yüzlerini boyamak sûretiyle yok edilmeleri kâfidir. Canlıların sûretleri yasaktır. Bunun hâricindeki çiçek, ağaç ve manzara şekillerinde mahzûr yoktur.

Mahrem yerini açmak ve başkasının mahrem yerine bakmak da hamâmın münker olan işlerindendir. Hamâmlarda keseciler, göbekten diz kapağının altına kadar el değdirmezler, diğer kısımları ovarlar. Başkasının buralarına bakmak harâm olduğu gibi, çıplak olarak ellemek de harâmdır. Keselenmek için tellâk önünde yüzükoyun yatıp uzanması - peştemal ile de olsa - mekrûhtur, fakat şehvet hissi tehlikesi olmazsa harâm değildir.

Hamâmların münker hareketlerinden birisi de pis el ve kablari az sular içine sokmak, pis elbise ve kablari suyu az olan havuzlarda yıkamaktır. Zîrâ bu gibi havuzlar Maliki mezhebinden başka her mezhebe pisenmiş olur. Mâlikîleri men'etmek doğru değildir, Şâfiî ve

Hanefiler men'edilir. Malikî ile Hanefî veyâ Şafîî'ler bir hamâmda birleşirler, Malikîleri bu işlerden nezâketle men'etmeğe çalışırlar. Meselâ bize göre buna riâyet mecbûridir, senin için bu küçük havuzlarda yıkamak zarûreti yoktur. O hâlde bizim yaptığımıza riâyet etmen daha uygun olur gibi nâzik ikazlarda bulunur. Yoksa içtihad yeri olan işlerde şiddet kullanamaz.

Hamâmın münkerlerinden birisi de hamâmın giriş çıkış yerlerinin ve su yollarının pis tutulmasıdır. Su yollarını düzeltmek için hamâmcıyı mecbûr tutmak lâzımdır. Sabun gibi kaygan maddeleri ortalarda bırakmak da hatâlı bir harekettir. Çünkü insân bilmeyerek üzerine basmakla kayıp düşebilir ve eziyet görür. Hattâ görülmeyecek bir yerde olur da oraya basmak sûretiyle düşen kimsenin uğradığı zarar, hamâmcı ile bu sabunu buraya bırakıp giden kimseye ortaklaşa tazmîn ettirilir. Daha doğrusu bu tazmîn ilk günde ise, bu sabunu oraya bırakan müşteriye, müteakip günlerde ise, hamâmcıya lâzım gelmesidir. Çünkü birinci gün hamâmcı bunu görmeyebilir. Fakat müteakip günler için hamâmcının temizlemek mecbûriyeti vardır. Hamâmın daha bir çok mekrûhları vardır, onları Tahâret kısmında anlattık, oraya bak.

YEMEK YEDİRMENİN VE ZİYÂFET VERMENİN MÜNKERÂTI

Erkekler için ipek minderler hazırlamak, altın ve gümüş kablari da veyâ muhtelif yerleri altın yaldızlı kablarda buhûr ve koku ve su bulundurmaktır (1019).

Bu münkerâttan birisi de üzerinde işleme sûretler bulunan bezler ile köşeleri süslemektir. Çalgı ve teganniler dinlemek de ziyâfetin münkerâtındandır.

Ziyâfet vermenin münkerâtından birisi de, dâvetliler arasında gençler bulunup fitneyi mûcib olacak hâllerde kadınların yüksek bir yerde toplanıp gelen erkekleri seyretmeleridir. Bütün bunlar, mahzûrlu ve harâm olan şeylerdir. Bunlardan nehyetmek vâcibtir. Bunları düzeltmeğe gücü yetmeyen kimsenin münkerâtı göre göre burada oturması câiz değildir, oradan çekilip gider. Döşemeler üzerindeki işleme sûret ve resimlerde beis yoktur. Çanak ve tabaklarda işlenen resimler de bu hükümdedir. Ancak hayvân şeklinde yapılan tabaklar yasaktır. Bâzı buhur ve koku kablalarının tepeleri kuş şeklinde olur ki bu harâmdır. O sûret kadarını kırmak vâciptir. Gümüşten yapılmış küçük sürme kablari ihtilâfıdır. Ahmed b. Hanbel, bu yüzden bir

(1019) Bütün bunlar Şafîî mezhebindedir. Hanefî'de yenilip içilmeyen kablari altın veyâ gümüş olmalarıyla, minderlerin ipekten yapılmış bulunmalarında beis yoktur.

ziyâfet yerinden ayrılmıştır. Yemek veyâ yemeğin yendiği yer veyâ odada döşeli malzemenin harâm olmaları en büyük münkerâttandır. Şâyet tek başına bir içki içen de bulunursa orada durmak câiz değildir. Zirâ içki yerlerine gitmek helâl olmaz. Fıska mübaşeretini anında fasıkın yanında bulunmak da câiz değildir. Kötülüğü sona erdiğinde fâsık kimselerin yanında oturmanın câiz olup olmamasında nazar vardır ki, bunu «Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek Kitâbı»nda izah ettik. Yine bunun gibi ipek elbise giyen veyâ parmağında altun yüzüğü bulunan bir kimse meclisde varsa, bu adam fâsıktır. Zarûretsiz onun yanında oturulmaz. İpek elbise henüz bâliğ olmayan bir çocuğun sırtında ise, bu da ihtilâflıdır. Doğru olan, bu elbisenin çocuğa da harâm olmasıdır. Çocuk mümeyyiz ise, bu elbiseyi sırtından çıkartmak vâcib olur. Zirâ Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.): «İpek ile altun, ünüme-timin erkeklerine harâmdır» sözü umûmîdir.

Çocuk mükellef olmadığı hâlde, şimdiden ünsiyet edip sonradan bırakması zor olduğu için, içkiden men'edildiği gibi, ipekli elbise ile süslenmekten de men'edilir. Çünkü çocuklukta ipek elbise ile süslenmek, göğsüne bir fesâd tohumunu eker, bundan da şehvet ağacı doğar. Bu gibi süslere alışır ve sonra bu ağacı gönlünden söküp atmak zor olur. Fakat çocuk daha küçük olup mümeyyiz bir seviyede değilse, ipek elbisesini çıkarmak ihtilâflıdır. Doğrusunu Allah bilir. Mecnûnlar, mümeyyiz olmayan çocuklar gibidir. Evet, ifrâta varmayacak şekilde kadınların altun ve ipek ile süslenmeleri câizdir. Küpe takmak için küçük çocuğun kulağını delmeği uygun bulmuyorum. Çünkü bu, çocuğa eziyettir. Bu gibi şeylere ancak zarûret hâlinde cevâz vardır. Aksi hâlde kısas hakkı mevcûttur. Zarûri olan kan almak ve sünnet olmak gibi hâllerdir. Küpe takmak için böyle bir zarûret yoktur. O ashında o kadar mühim olmamakla berâber, kulağa bağlanmak sûretiyle de takılabilir. Ashında gerdanlık ve bilezikler de bu ihtiyâcı giderir. Çocuklarda bu kulak delme işi her ne kadar âdet hâlinde ise de harâmdır. Bunlardan men'etmek vâcibtir. Bu husûsta adam tutmak doğru değil, verilen para ise harâmdır. Bunu kurtaracak tek yol, bu husûsa dâir bir rivâyetin bulunmasıdır. Halbuki bu âna kadar bunu tecvîz eden bir rivâyet bulamadık.

Ziyâfetin münkerâtından birisi de dâvetliler arasında bid'atî hakkında propaganda yapan bir bid'atçinin bulunmasıdır. Onu reddetmeğe gücü yeten kimsenin bu maksatla meclisde bulunması câizdir. Şâyet reddine gücü yetmiyorsa oraya gitmesi câiz değildir. Şâyet, bid'at sâhibi bid'atîyle alâkalı bir konuşma yapmıyorsa, ondan hoşlanmadığını belli etmek şartıyla meclise iştirakî câizdir. Allah için buğzetmek bâbında anlattığımız gibi. Şâyet meclisde bâzı nâdir hikâyeler ve garib şeylerle halkı güldürücü bir kimse varsa, yalan ve fâhiş

sözleri ile güldürüyorsa, meclisine iştirâk câiz değildir. Meclisde bulunmuşsa, onu red ve inkâr etmesi vâcibtir. Şâyet şaka ve latife yolu ile olur, fâhiş tâbirler kullanmaz ve yalan söylemezse, bu gibi meclisde oturmak mübâhtır. Bununla berâber devâmlı olarak bu gibi yerlerde bulunmak mübâh olamaz. Her söz ki yalan olduğu meydândadır ve onunla olduğu gibi kandırmak niyetinde değildir. Bu da münkerâtan sayılmaz. Meselâ: «Sizi yüz kere aradım, size bin def'a tekrâr ettim» ve benzeri sözler gibi. Bunu söyleyenin gerçekten yüz kere aradığını ve yâ bin kere tekrâr ettiğini demek istemediği âşikârdır. Bu şekil konuşma adâlete mâni değildir ve bu adamın şehâdeti de reddedilmez. Mübâh olan şaka ile mübâh olan yalanın dereceleri «RUB'-I MÜHLİKÂT» tan olan «ÂFÂT-I LİSÂN» bahsinde gelecektir.

Ziyâfetin münkerlerinden birisi de yemekte ve binâda isrâftır, bu da münkerdir. Belki mâlda iki türlü münker vardır. Birisi mâlî kaybetmek, diğeri de isrâf etmektir. Malı zıya'a [kayba] uğratmak, boş ve faydasız yere onu yok etmektir. Bir maksadla olmayarak elbiseyi yakmak, yırtmak, binâyı yıkmak, malı denize atmak ve bu mânâda olan mâlî, içki, çalgı ve muhtelif fesâd yollarında harcamak gibi. Zirâ bunlar şer'an harâm olan faydalardır. Şer'an harâm oldukları için bu faydalar yok sayılır. İsrâf, bâzan serveti kötü yollarda harcamak ve bâzan da mübâh olan yerlerde lüzûmundan fazla sarfetmek mânâsında kullanılır. Buradaki fazlalık vaziyete göre değişir. Meselâ çoluk çocuk sâhibi bir adamın yalnız yüz altunu vardır. Âile efrâdının geçimi bu paraya bağlıdır. Onun bu parayla bir ziyâfet vermesi isrâftır. Onu bundan men'etmek vâcibtir. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسِطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ۝

«Elini alabildiğine açup, elinde ve avucunda ne varsa harcama, sonra melûm ve mahsûr kalırsın» (17 - İsrâ: 29). Bu âyet-i celîle, Medine'de bir adam hakkında nâzil olmuştur. Bütün mâlını dağıttı, çoluk çocuğuna bir şey bırakmadı. Onlar da «Bizim geçimimizi ver» diye kendini sıkıştırdılar. Yine Allahü Teâlâ:

وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ۝

«Ve fazla isrâf edip malını dağıtma. Zirâ müsrifler, şeytânların kardeşleridir» (17 - İsrâ: 27) buyurmuştur. Diğer âyet-i celîle'de şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْرُوا

«Onlar ki infâk ederken ne isrâf ne de imsâk eder» (25 - Furkan: 67). Bu yollardan birisiyle edilen isrâf inkâr edilir ve kadı'nın [hâkim] onu bu işden men'etmesi vâcib olur. Ancak adamın çoluk çocuğu yok, tek başına yaşayan kimselerden ise, o, hayır yoluna bütün malını har-cayabilir. Fakat âile efrâdı olan kimsenin bütün servetini infâk etme-si doğru değildir. Yine bunun gibi, bütün malını duvarların nakışına ve inşaatını süslemeğe harcaması da isrâftır. Zenginler için bu harâm değildir. Zirâ süs, güzeldir. Hattâ câmilerin bile kapu ve tavanları süs-lenir. Halbuki bu süslemenin bir süs olmaktan başka faydası yoktur. Evler için de hüküm budur. Güzeli elbise ile süslenmekte ve yemek-leri süslemekte de hüküm böyledir. Kişinin mâlî imkânına göre isrâf olurlar.

Bu gibi münkerler pek çoktur. Hepsini saymak mümkün değildir. Sultânların saraylarını Sôfilerin tekkelerini, toplantı ve mahkeme yer-lerini de bunlara benzetebiliriz. Hiç bir yer mahzûrlu münker ve mekrûhtan hâli değildir. Bütün münkerâtı anlatmak, bütün şer'i hü-kümleri tafsîlatı ile bilmeyi iktizâ eder. Biz bu kadarı ile iktifâ edelim.

AMME MÜNKERÂTI

Bilmiş ol ki: Bu zamânda hangi memlekette ve ne hâl üzere olur-sa olsun evinde otursa bile herkes evinde oturup, insânları öğretmedi-ği, onları irşâd edip onlara doğruyu göstermediği için mes'ûldür. Çün-kü şehirlerde bile insânların çoğu namâz mes'elelerine dâir şer'i hü-kümlerin câhilidir. Nerde kaldı ki köylüler... Köylülerin bir kısmı be-devî, bir kısmı kürd ve bir kısmı göçebe türkler ve benzeri kimselerdir. Köylerde ve şehirlerin her mahalle ve mescidinde insânlara dinlerini ve şer'i hükümleri öğretecek bir fakîhin bulunması vâcibtir. Farz-ı ayn'ı yerine getirip, farz-ı kifâye'yi edâ etmeğe hâzırlanan her fakihe, bulunduğu şehir civârındaki köylere gidip oraların halkını irşâd et-mek de vâcibtir. Azığını berâberinde götürerek onların yemeklerini ye-meden onları dinî hükümlerde irşâd etmelidir. Çünkü bedevî ve ben-zerlerinin çoğunun yediği, gasbettiği servettir. İçlerinden bir tânesi bu vazîfeyi üzerine alırsa, diğerleri mes'ûliyetten kurtulur. Aksi hâlde bu hâlden herkes mes'ûldür. Âlim çıkmadığı için câhil de öğrenmediği için mes'ûldür. Namâzın şartlarını bilen her avam, bunları bilmeyene öğretmek mecbûriyetindedir. Aksi hâlde o da günâhta ortaktır. Bili-

yoruz ki, insân şer'i hükümlerin bilgini olarak doğmaz. Öğrenmekle yetişir. Öğretmek, bilginlerin borcu olduğuna göre, bir mes'eleyi bilen kimse, o mes'elenin âlimidir, onu öğretmesi vâcibtir.

Ömrüme yemin ederim ki, fakihlerin günâhı daha büyüktür. Zirâ bu husûsta onların selâhiyetleri daha geniştir. O, mesleki bakımdan bu işe daha lâyıktır. Çiftçi zirâatini yapmasa geçim atâlete uğrardı. Fakihler de bu mesleği seçtiler, bunu atâlete uğratmamak için halkı islâh etmeğe çalışmalıdırlar. Fakihin san'atı da Resûl-i Ekrem'den öğrendiklerini öğretmektir. Âlimler, Peygamber vârisleridir. Onların, evlerinde oturup câmilere gitmemeleri doğru olmaz. Zirâ o, insânların ibâdetlerini güzelce yaptıkları kanâatindedir. Bunu bilerek evde nasıl durabilir? Bunu bilince emr-i mâruf ve nehy-i münker için çıkması vâcib olur. Bunun gibi sokakta devâmlı veyâ muâyyen saatlerde bir kötülük işlendiğini bilen ve bunu önlemeğe muktedir olan kişinin evde oturmak sûretiyle kendini bu işden iskât etmesi câiz değildir. Evden çıkıp düzeltmesi lâzamdır. Şâyet icrâ edilen kötülüğün ancak bir kısmını düzeltebilecek güçte ise, düzeltemeyeceği kısmını görmemek maksadıyla evinden çıkmaması yine doğru değildir. Çünkü gücünün yettiğini düzeltmek maksadı ile çıktığı zamân, gücü yetmediği kötülüğü görmesinde beis yoktur. Yasak olan, sahîh bir arza dayanmayan münker'i müşâhede için çıkmaktır.

Her müslümâna farz olan, önce harâm olanları terk edip, farzları yerine getirmek sûretiyle kendini islâh etmektir. İkinci derecede âile efrâdı gelir. Onları da irşâd ve islâh ettikten sonra sırasıyla komşularını, mahalle halkını, bulunduğu kasabayı ve sonra şehir civârındaki insânları ve daha sonra da uzakta ve hattâ dünyânın öte ucunda yaşayanları irşâd ve ikaz eder. Yakında olan kimse bu vazîfeyi görürse uzak-yakın herkes mes'ûldür. Yeryüzündé dini farizelerden bir tânesini bilmeyen bir câhil bulundukça, oraya gidebilenden mes'ûliyet düşmez. Diğer teferruat ile uğraşıp, ilmin derinliklerine dalarak ender lâzım olacak mes'eleler ile zamânını kaybetmesi doğru olmaz. Bu bir vazîfedir ki, bunu ancak farz-ı ayın veyâ daha mühim bir farz-ı kifâye ile uğraşmak durdurabilir.

DÖRDÜNCÜ BÂB

SULTÂN LARA VE ÂMİRLERE EMR-İ MÂRUF VE NEHY-İ MÜNKER BEYÂNINDADIR

Emr-i mâruf'un derecelerini anlatmıştık. Bunlar; târif, va'z, sözde haşin davranmak ve cebir kullanmak sûretiyle yola getirmek oimak üzere dört şeydir. Sultânlar karşı emr-i mâruf'da yalnız bunlardan birinci ve ikinci dereceleri tatbik mümkündür. Onlar da târif ve va'z u nasihattir. Sultânları kahrile men'etmeğe çalışmak, mâiyyetinin kârı değildir. Çünkü bu şekil davranış, fitneyi tahrik eder ve kötülüğü hâzırlar, bunun zararı kârından büyük olur. Sözde haşin davranmak: «Ey Zâlim, Allah'tan korkmaz!» ve benzeri sözleri sarfetmek ise, şâyet fitneyi uyandıracak ve zararı başkasına da sirâyet edecekse, câiz değildir. Yalnız söyleyen için tehlikeli ise câiz ve belki de mendûbdur. Selef, kendi hayâtlarını nazar-ı i'tibâra almadan ve uğrayacakları türlü işkencelere aldırış etmeden, sultânların hatâlarını açıklayarak onları red ve inkâr etmişlerdir. Çünkü onlar bu yolda ölmenin bir şehâdet olduğunu bilirlerdi. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

خَيْرُ الشَّهَدَاءِ حَمْرَةُ ابْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ ثُمَّ رَجُلٌ وَمَا إِلَىٰ إِمَامٍ
فَأَمْرُهُ وَنَهَاهُ فِي ذَاتِ اللَّهِ تَعَالَىٰ فَقَسَمَهُ عَلَىٰ ذَلِكَ

«Şehidlerin en makbûlü Abdülmuttalib oğlu Hamza'dır. Bundan sonra Allah uğrunda bir hükümdâra emr-i mâruf ve nehy-i münker'de bulunduğu için, hükümdâr tarafından öldürülen kimsedir» (1020) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةٌ حَقٌّ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ

(1020) Hâkim Câbir'den rivâyet etti ve isnâdı sahîhtir dedi.

«En üstün cihâd, zâlim sultân'a karşı hak sözü söylemektir». Peygamberimiz Ömer b. Hattâb'ı (R.A.) tavsif ederken de şöyle buyurmuştur:

قَوْلٌ مِنْ حَدِيدٍ لَا تَأْخُذُهُ فِي اللَّهِ لَوْمَةٌ لَا تَنْفَعُهُ

«Demirden bir kal'a, yericilerin yermesine aldırılmaz» (1021). Yalnız Tirmizi'nin zayıf sened ile Hz. Ali'den (R.A.) rivâyetinde: «Allah Ömer'e rahmet etsin, acı da olsa o doğruyu söyler. Doğruyu söylemesi kendisine bir dost bırakmamıştır» şeklindedir.

Ne zamân ki, dinde salâbeti olanlar, en makbûl sözün zâlim sultân'a karşı hakkı müdâfaa olduğunu ve bu husûstaki haberlere dayanarak bu uğurda ölenlerin şehid olduklarını bildiler, kendilerini bu yola vererek Allah rızası uğrunda türlü azâb ve işkencelere dayandılar.

Sultânlara emr-i mâruf ve nehy-i münker etmenin yolu, seleften rivâyet edildiği gibi olmalıdır. Bunların bir kısmını «Helâl ve Harâm Kitâbı»nda sultânların huzûruna girmet bâbında anlattık. Burada da va'zın ve onları red ve inkârın usûl ve keyfiyetini bildiren bâzı hikâyelerle kifâyet edelim.

Bunlardan biri Kureys'in Resûl-i Ekrem'i öldürmek istedikleri zamân Ebû Bekir'in bunu önlemesidir. Şöyle ki: Urve'den rivâyet edildiğine göre, Urve, Abdullah b. Amr'a:

— Resûl-i Ekrem'e bu kadar husûmet besleyen Kureys'in eline hiç fırsat geçti mi? diye sordu. Abdullah:

— Evet, bir gün Kureys ileri gelenleri Kâbe'de Hicir denen yerde toplanmış oturuyorlardı. Resûl-i Ekrem hakkında söz açarak: Bu nedir? Biz buna yaptığımız sabrı kimseye yapmadık. Bu adam bize akılsız dedi, atalarımız hakkında kötü söyledi. Dinimize dokundu. Bizi birbirimizden ayırdı. İlahîlarımıza kötü söyledi. Bütün bunlara rağmen biz buna karşı büyük sabır gösterdik, dediler. Bunlar böyle konuşurken Resûl-i Ekrem de çıkageldi ve Hacer-i Esved'i selâmlayarak tavafa başladı. Birinci şavt'ın sonunda onların yanına gelince, Resûl-i Ekrem'e kötü sözler söylediler. Râvi diyor ki: Ona kötü söyledikleri, yüzünden biliniyordu. Resûl-i Ekrem yanlarında durmadan geçti. İkinci dönüşünde de aynı şekilde oldu. Üçüncü dönüşünde yine Resûl-i Ekrem'e dil uzatmaları üzerine, Resûl-i Ekrem: «İşte geldim, beni öldürün. Beni öldürmeniz için size gelmiş bulunuyorum» dedi. Bunu de-

yince hepsinin sanki başları üzerine ağır bir yük binmiş gibi kafalarını yere eğdiler ve en şiddetlileri bile en güzel söz ile Resûl-i Ekrem'i oradan uzaklaştırmak istedi ve: «Yâ Ebe'l-Kausın, biz deli mi olduk, güle güle yoluna devâm et» dedi. Resûl-i Ekrem de oradan ayrıldı. Ertesi gün ben de aralarında bulunduğum hâlde yine aynı yerde toplandılar. Birbirlerine: «Dün ne oldu gördünüz mü? Siz ona ne dediniz, o size nasıl mukabelede bulundu» gibi sözler konuşurken, Resûl-i Ekrem yine çıka geldi. Onu görünce yabancı bir adam gibi etrâfını sardılar ve:

— Bizim büyüklerimiz ve dinimiz hakkında şöyle şöyle söyleyen sen misin, yâni bu sözleri sen söyledin mi? dediler. Resûl-i Ekrem:

— Evet, onları söyleyen benim, buyurdu. Râvî diyor ki, bu arada biri hemen Resûl-i Ekrem'i yakasından yakaladı. Bunun üzerine Ebû Bekir (R.A.) hemen ağlayarak ayağa kalktı ve:

— Yazıklar olsun size, «Rabbim Allah'tır» diyen bir kimseyi öldürmek mi istiyorsunuz? Onu nasıl ödüreceksiniz, dedi. Bu sözü duyunca Kureyşiler hemen etrâfından dağıldılar.

Diğer rivâyette Abdullah b. Amr diyor ki: Biz Resûl-i Ekrem ile Kâbe civârında otururken Ukbe b. Ebû Muayt gelerek Resûl-i Ekrem'in ensesinden yakaladı ve Resûl-i Ekrem'i elbisesi ile boğmağa başladı. Hemen Ebû Bekir (R.A.) adamın eteğinden alarak onu öteye itti ve «Rabbim Allaktır diyen kimseyi öldürmek mi istiyorsunuz? Halbuki o size açık mucize ve delillerle geldi» dedi (1022).

Yine rivâyete göre Muâviye (R.A.) verilmesi gereken bâzı atıyyeleri sâhiblerine verdi. Bir gün hutbe îrad ederken Ebû Müslim el-Havlânî (1023) ayağa kalkarak: «Bu mâl, ana ve babandan sana kalmadığı gibi senin de emeğinle elde ettiğin bir servet değil, bunu hak sâhiblerine vermen lâzımdır» dedi. Bunun üzerine, Muâviye cemâate: «Yerinizi ayrılmayın» diyerek minberden indi ve kısa bir müddet kaybolduktan sonra tekrâr mescide gelerek minbere çıktı ve dedi ki:

«— Ebû Müslim, beni kızdıracak şekilde konuştu ve hakikaten benim cânım da sıkıldı. Halbuki ben Resûl-i Ekrem'den şöyle buyurduğumu duydum:

الْغَضَبُ مِنَ الشَّيْطَانِ وَالشَّيْطَانُ خُلِقَ مِنَ التَّارِ وَإِنَّمَا تُطْفَأُ
التَّارُ بِالْمَاءِ فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَغْتَسِلْ

(1022) Hadis, Buhârî'dedir.

(1023) Muâviye devrinde Şam'a yerleşen, Tabî'nin ileri gelenlerinden kerâmet sâhibi bir zattır.

«Gadab ve hiddet şeytândandır, şeytan ise ateşten yaratılmıştır. Ateş de su ile söndürülür. Sizden biriniz kızdığı vakit yıkansın» (1024). Ben de gittim yıkandım ve geldim, hiddetim teskin edildi. Doğrusu Ebî Müslim haklıdır. Bu mâl anne ve babamın olmadığı gibi, benim de emeğimin mahsûlü değildir. İnşâallah yarın hakkınızı almağa geliniz» dedi.

Yine Dabbe b. Muhsan el-Anzî'den rivâyete göre, bu zât diyor ki: «Ebû Mûsa el-Eş'ari Hz. Ömer tarafından Basra'da başımıza Emîr tâyin edilmiştir. Bu zât hutbe irâd ettiği vakit, Allah'a hamdeder, Resûl-i Ekrem'e salât ve selâm getirir, sonra da Hz. Ömer'i övmeye başlardı. Bunun bu hâli benim cânımı sıktı. Bir gün hutbesinde:

— Sen ne yapıyorsun? Hz. Ömer'i, Hz. Ebû Bekir'e tafdil ediyorsun, niye onu anmadan Ömer'e geçiyorsun? dedim. O, benim söylediklerimi bir araya toplayarak bir yazı ile beni Ömer'e şikâyet etti ve şikâyetinde; hutbe esnâsında kendisine müdâhale ettiğimi yazdı. Hz. Ömer de beni istetti. Ben de Ömer'in huzûruna gittim. Kapuyu çaldım, bizzât kendisi kapuya geldi ve kim olduğumu sordu. Ben de kendimi takdim edince, Hz. Ömer:

— Sana merhaba etmiyorum ve senin burada ehl-i beytin yoktur, dedi. Ben de:

— Râhatlık, huzûr ve saâdet Allahtandır. Ehl-i Beyt'e gelince; zâten ne mâlım var, ne de çoluk - çocuğum, dedim ve devâmla:

— Hiç bir suç ve günâhım olmadan beni tâ Basra'dan buraya niçin getirttin ve huzurumu neden selbettin? diye kendisine sordum: O da:

— Sen benim vâlîme ne yaptın? diye sordu. Ben de mes'eleyi olduğu gibi anlattım ve:

— Bu adam tavr u hareketi ile seni Ebû Bekir'den (R.A.) üstün göstermeğe çalışıyor, dedim. Mes'eleyi anlatınca, Hz. Ömer ağlayarak yere kapandı ve:

— Vallahi sen haklısın, beni affeder misin? Allah da seni affetsin, dedi. Ben de:

— Allah seni ve bizi affetsin, ey mü'minlerin Emîri, dedim. Yine Ömer (R.A.) ağlayarak yerlere serildi ve:

— Vallahi, Ebû Bekir'in bir gece ve günü Ömer ve Ömer'in bütün âile efrâdından hayırlıdır. İster misin Ebû Bekir'in o gecesini sana anlatayım? dedi. Ben de:

— Anlat ya Ömer, dedim. Hz. Ömer:

— Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Hz. Ebû Bekir (R.A.) ile Mekke'den gece vakti ayrılıp Medine'ye göç etmek üzere yola çıktığı zaman, Ebû Bekir bâzan Resûl-i Ekrem'in önüne, bâzan ardına, bâzan sağına ve bâzan da soluna geçerek yürürdü. Bunu gören Resûl-i Ekrem Ebû Bekir'e:

— Niçin böyle yapıyorsun? diye sordu. Hz. Ebû Bekir:

— Yolda pusu kurduklarını düşünür, bunun için öne geçerim, arkadan tâkip ve yine bu gibi sebeblerle sağ ve solunuza dolaşırım ve sizi korumak için böyle yaparım, dedi. Resûl-i Ekrem o gece parmak uçları üzerine yürüdü ve parmakları soyuldu, ezildi ve incindi. Hz. Ebû Bekir bunu görünce Resûl-i Ekrem'i omuzlarına aldı ve mağara kapusuna kadar götürdü, yere koyduktan sonra:

— Seni Hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, mağarayı önce kendim kontrol etmeden sizi içeri koymam! Orada bir şey varsa zararı bana dokunsun, dedi ve içeri girdi. Kontrolünü yaptıktan sonra Resûl-i Ekrem'i mağaraya aldı. Mağara içinde yılan ve benzeri zararlı haşereler bulunan delikler vardı. Ebû Bekir ayaklarını deliklere tıkadı ve haşereler Ebû Bekir'in ayağını ısırıldılar ve acısından Ebû Bekir'in akan göz yaşları Resûl-i Ekrem'in yanaklarına dökülüyordu. Resûl-i Ekrem:

— Korkma, Allah bizimledir, buyurdu. Allahü Teâlâ Resûlüne huzûr ve Ebû Bekir'e de sükûnû nasib etti. İşte anlatmak istediğim gece bu gece idi.

Gündüzüne gelince: Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde, kabilelerin çoğu irtidâd etti. Bâzıları, namâz kılarız fakat zekât vermeyiz, dediler. Nasihât maksadıyle Ebû Bekir'in yanına gittim ve «Bunlara karşı yumuşak davran ve vaziyeti idâre et» dedim. Bunlar câhiliyet devrinde cebbâr, İslâmiyette ise korkak, böyle şey olmaz. Resûl-i Ekrem'in irtihâli ve vahyin kesilmesi ile onları azdıran sebep nedir? Vallahi, Resûl-i Ekrem'e verdikleri bir oğlağı bana vermezlerse onlarla harbederim, dedi. Ve öyle oldu. Kendisi cidden isâbet etmişti. İşte günü de budur, dedi (1025). Sonra Ömer, Ebû Mûsa'ya, kendisini yeren bir mektûb yazdı.

Esma'î (1026) anlatıyor: Ata b. Ebi Rabah (1027). Emevîlerden

(1025) Beyhaki «Delâilü'n - Nübüvve» de rivâyet etmiştir. Buhâri ile Müslim'de de caha farklı rivâyet vardır.

(1026) Basralıdır ve garib rivâyetleri vardır. Şâfiî. güzel bir ifadeye sâhip olduğunu söyler. Sika'dan ve doğru bir kimse idi. Bir çokları kendisinden rivâyette bulunmuştur. Hicrî 213 de Basra'da ölmüştür.

(1027) Ömer b. Hattâb'ın Mekke vâlilerindendir. Bir gözü kör, büyük burunlu, ak sak ve kızıl derili bir irsân idi. Sonraları iki gözü de kör oldu. Kendisinden bir çokları rivâyette bulunmuştur. Hicrî 114 de ölmüştür.

Abdûlmelik b. Mervan'ın huzûruna çıktı. Abdûlmelik muhteşem bir vaziyette kürsüsünde oturuyor, her kabîlenin ileri gelenleri etrâfında toplanmış, bu da Mekke'de Hac mevsimine tesâdüf etmişti. Ata'yı görünce hemen onu yanına alarak köşküne oturttu ve ne istediğini kendisinden sordu. O da:

— Ey mü'minlerin Emîr'i, Allah'ın ve Resûlü'nün haremünde Allah'tan kork ve bu Harem-i Şerîfleri îmar eyle. Muhâcir ve Ensâr çocukları hakkında da Allah'tan kork. Zîrâ sen bu meclisde onların sâyesinde oturdun. Ayrıca serhâdlerde bulunanların da haklarına riâyet et, zîrâ onlar müslümânların kal'asıdır. Müslümânların idâresini araştır. Çünkü onlardan yegâne mes'ûl olan sensin. Kapundakilerin hakkına riâyet et. Kapuna gelenlere kapunu kapama, dedi. Abdûlmelik:

— Başüstüne, senin dediklerini yerine getireceğim, dedi. Sonra oradan kalktı ve giderken Abdûlmelik kendisini yakalayarak:

— Senin bizden istediklerinin hepsi başkaları nâmınadır. Biz bunlara söz verdik, fakat kendi nâmına bir istekde bulunmadın, kendin ne istiyorsun? dedi. O da:

— Hayır, ben insânlardan bir şey istemem, dedi ve oradan ayrıldı. Bunun üzerine Abdûlmelik:

— Zâten seni şereflendiren ve yücelten bu hâlidir, dedi.

R.vâyete göre: bir gün Velid b. Abdûlmelik kapucusuna: «Kapuda dur ve oradan ilk geçen zâtı huzûruma getir, onunla konuşalım» dedi. Kapucu bir müddet bekledikten sonra oradan Ata b. Rabah'ın geçmekte olduğunu gördü fakat kapucu bunu tanımıyordu. Ona: «İhtiyâr, Emîru'l-mü'minin seni çağırıyor, içeri buyur» dedi ve Ata da içeri girince:

— Ey Velid, sana selâm, dedi. Velid kapucuya kızdı: «Ben sana bir adam gönder sohbet edelim dedim. Sen ise Allah'ın bana revâ gördüğü «Emîrü'l-Mü'minin» unvânını bile çok gören bir adamı huzûruma getirdin» dedi. Kapucu da, «Başka bir gelen olmadı, ne yapayım?» dedi. Sonra da Ata ile sohbe başladı. Ata sohbeti esnâsında Velid'e:

— Cehennem'de **Hebheb** adında bir vadi var, zâlim hükümdârlar orada yanacaklar dedi. Bunu duyan Velid, kapunun eşiği önünde oturuyordu, hemen bayıldı ve yere düştü. Ömer b. Abdülazîz:

— Emîr'i öldürdün, dedi. Bunun üzerine Ata, Ömer'in bileğini sıkıca kavradı ve:

— Ey Ömer, iş ciddidir, şakaya gelmez, dedi ve oradan ayrıldı. Ömer diyor ki: «Elimi öyle kuvvetli sıkmıştı ki, bir sene acısı elimden çıkmadı».

Zamânın edebiyatçı, akıllı ve fasihlerinden sayılan İbn Ebi Şümeyle, Abdülmelik b. Mervan'ın huzûruna girdi. Abdülmelik kendisine:

— Konuş, dinleyelim, deyince, O:

— Ne konuşalım? Ben biliyorum ki, Allah için olmayan her sözde vebâl vardır, dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, ağlayarak:

— Olsun, insanlar birbirine va'z u nasihatta bulunurlar, sen de bize nasihat et, dedi. Adam da:

— Ey Emîrü'l-Mü'mînin, kıyâmet acılarını tatmaktan ve eziyetlerinden, ancak nefsinin arzûları hilâfına Allah'ın rızâsını kazananlar kurtarır, başka kimse kurtaramaz, dedi. Abdülmelik, ağlayarak:

— Bu cümleleri bir levha hâlinde ölünceye kadar gözümün önünde bulunduracağım, dedi.

İbn Âişe'den rivâyet edildiğine göre; bir gün Haccac, Basra ve Kûfe fakihlerini dâvet etti, hepimiz huzûruna girdik. En son gelen Hasan-ı Basrî oldu. Haccac:

— Hoş geldin, ey Ebû Sa'id, yaklaş bana, dedi ve köşkünün yanında bir koltuğa kendisini oturttu. Haccac ile sohbe başladık. Hz. Ali hakkında söz açtı ve aleyhinde konuştu. Biz de onun keyfine uyarak aleyhinde konuştuk. Çünkü kötülüğünden korkuyordu. Hasan-ı Basrî ise elini ısırmış sükût etmiş bir vaziyette duruyordu. Bunun farkına varan Haccac:

— Ya Ebû Sa'id, sen yine sükût ediyorsun, konuşsana, dedi. Hasan-ı Basrî:

— Ne söyleyeyim? diye sordu. Haccac:

— Şu Ebû Turap, yâni Hz. Ali hakkındaki fikrini söyle, dedi. Hasan-ı Basrî de:

— Ben Allahü Teâlâ'nın:

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ
مِقْرَانًا يَنْقِلُ عَلَى عَقِبَيْهِ هـ

وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ
لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَّوْفٌ الرَّحِيمُ هـ

«(Habibim) senin hâlâ üstünde durageldiğin (Kâbe'yi tekrâr) kible yapmamız, o Peygambere (sana) uyanları (senin izine gidenleri)

ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden (irtidâd edeceklerden ve münâfıklardan) ayırd etmemiz içindir. Gerçi (kıblenin bu sûretle çevrilmesi) elbette büyük bir (mesele) dir. Ancak bu, Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler hakkında (asla vârid) değil. Allah imânınızı zâyî edecek değildir. Çünkü Allah insânları çok esirgeyicidir, onlara rahmet ve inâyetini râyigân edendir» (2 - Bakara: 143) buyurduğunu biliyorum. Ali ise, iman ile hidâyet bulan kimselerdendir. Ben derim ki: Resûl-i Ekrem'in amca-zâdesi, damadı, en sevgilisi ve bir çok iyiliklerin sâhibi bir zâttır. Ne sen ve ne de başka biri bu vasıfları ondan kaldıracaktır ve aralarına girebilir. Yine derim ki: Şâyet Ali'nin bir kötülüğü varsa, Allah ona yeter, yâni cezâsını verir. Vallahi, Ali aleyhinde bundan başka bir söz bulup söyleyemem, dedi. Haccac'ın rengi değişti ve suratı ekşidi dargın bir hâlde köşkünden kalkıp arkasındaki evine girdi. Biz de oradan ayrıldık. Amr-i Şa'bi diyor ki: Hasan-ı Basri'nin elinden tuttum ve: «Emir'i kızdırdın» dedim. Hasan-ı Basri: «Ey Âmir, benden uzaklaş, insânlar seni Kûfe'nin biricik âlimi tanıyorlar. Sen ise insân şeytânlarından birinin yanına geldin, onların keyfine uyarak arzûlarına göre konuşmağa başladın. Yazıklar olsun, hiç mi Allah'tan korkmadın? Her söylediğine «evet» diyorsun, böyle şey olur mu?» deyince, Ebû Âmir:

— Ben mecbûriyet karşısında bilerek böyle söylüyorum, dedi. Hasan-ı Basri:

— Bilerek böyle konuşman, senin için daha kötüdür, dedi. Diğer bir rivâyette; Haccac, Hasan-ı Basri'yi çağırdı ve:

— Allah onları mahvetsin, para uğrunda müslümânları öldürdüler deyen sen misin? deyince, Hasan:

— Evet, ben söyledim, dedi. Haccac:

— Niçin söyledin? diye sordu. Hasan:

— Çünkü Allahü Teâlâ, bildiklerini söyleyip gizlemeyeceklerine dâir âlimlerden söz almıştır, dedi. Bunun üzerine Haccac:

— Sesini kes, diline sâhip ol, bir daha senden böyle sözler duymayayım, yoksa kelleni vücûdundan ayırırım, dedi.

Yine hikâye olunduğuna göre; Hâlid ez-Ziyad'ı (1028) Haccac'a getirdiler. Haccac:

— Hâlid sen misin?

— Evet, benim, ne soracaksan sor, çünkü ben makaam denen mevkide üç husûsta Allah'a söz verdim. Birincisi, sorulana doğru cevâp vereceğim. İkincisi, belâya sabredeceğim. Üçüncüsü de âfiyete şükredeceğim, dedi. Haccac:

(1028) Bu zâl, hakkı ve doğruyu söylemekte kimseden çekinmeyen birisi idi.

- Benim hakkımdaki görüşün nedir?
- Sen muhakkak ki, yeryüzünde Allah'ın bir düşmânsın, harâmın perdesini yırtan ve bâtil töhmet üzerine kan akıtan bir zâlimsin.
- Hükümdâr Abdülmelik b. Mervan hakkındaki görüşün nedir?
- O, senden daha büyük bir mücrimdir. Sen ise onun günâhlarından birisisin. Bunun üzerine Haccac:

— Buna şiddetli bir işkence yapın, dedi. Ve şiddetli işkenceler neticesinde kamışı yukardan aşağı ikiye bölerek etlerini arasına sıkıştırdı ve kamçı ip ile sıkıca bağlayarak vücûdunu didik didik ederek etlerini parça parça kopardılar. Artık nefes saymakta olduğunu Haccac'a haber verdiklerinde, O:

— Atın onu sokağa, dedi. Kendisi bu işkenceye karşı kat'iyen sesini çıkarmadı. Bu manzarayı haber veren Câfer diyor ki: Yanına gittim, benden bir yudum su istedi ve suyu içince öldü, ki kendisi henüz 18 yaşında idi. Allah rahmet etsin.

Rivâyete göre: Emevîlerin Irak vâlilerinden olan Ömer b. Hebire, Basra, Kûfe, Medîne ve Şam'ın fakih ve kurralarını dâvet etti ve onlara bir şeyler sordu. Bütün sorularına Amir-i Şa'bi cevâp verdi ve onun her fenne dâir bilgisi olduğunu gördü. Sonra da Hasan-ı Basrî'ye dönerek ona sormağa başladı. Sonra burada iki kişi var, birisi Kûfeli Şa'bi, diğeri de Basralı Hasan. Bunlar kalsın, diğerleri çıksın diye emretti ve böyle oldu. Bu üç kişi başbaşa kaldı. Vâli Şa'bi'ye dönerek:

— Ben Emîrül-Mü'mininin emniyet ettiği bir kimse olup Irak vâlisi bulunmaktayım. Ona itâat ile me'mûrum. Emrimde pek çok me'mûr vardır. Haklarına riâyet borcumdur. Ben onları korumak ve öğütlerle hâllerini düzeltmek isterim. Etrâftan bana aleyhlerinde şikâyetler gelir. Ben de onların istihkaklarının bir kısmını keser ve hazine de alıyorum. Maksadım onların vaziyetini düzeltmek ve nihâyet haklarını kendilerine vermektir. Mü'minlerin Emîr'i bunu duyunca bu kesintilerin kendilerine verilmemesini bana emretti. Ben ise, emir kulum. Halifenin emrine isyân edemiyeceğim gibi, bu hükmü yerine getirmek de benim için zor olacaktır. Ne dersiniz? Bu hususta ne yapmalıyım diye sordu ve:

- Niyetimi anlattım, dedi. Şa'bi diyor, ben de dedim ki:
- Allah Emîr'i ıslâh etsin. Sultân bir baba, sen de onun evlâdı gibisin. Baba evlâdı hakkında isâbet ettiği gibi hatâyâ da düşebilir. Yâni sen onun emrine itâat etmelisin, dedi. Bunu duyan vâli sevindi, hoşuna gitti ve yüzünde neş'e eseri gözüksü ve:

- Allah'a hamdederim, dedi. Sonra Hasan-ı Basrî'ye dönerek:
- Yâ Ebâ Saîd, siz ne buyurursunuz? diye sordu. Hasan-ı Basrî:
- Ben vâlimizi dinledim, diyor ki; ben mü'minlerin Emîri'nin

emini ve Irak'ın vâlisiyim, ona itâate me'mûrum. Emrim altında bir çok me'murlar var, onların hakkını korumak, onlara öğüt vermek vazifemdir, doğrudur. Onların hakkına riâyet senin borcun ve onları nasihatle düzeltmek vazifendir. Zîrâ ben Resûl-i Ekrem'in fetih gününde müslümân olan arkadaşı ve Hz. Osmân zamânında Horasan'a gazâyâ gidip Sicistan'ı ve Kâbil'i fetheden, sonra Basra'da 50 Hicrî'de ölen Abdurrahman b. Samure el-Kureşî'den işittim ki, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَسْرَعَ رَعِيَّةً فَلَمْ يَحْطُهَا بِالنَّصِيحَةِ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ ۖ

«Kimin emrine me'mûr verilir ve kendisi âmir olur da onlara gerekli nasihatta bulunmazsa, Allah Cennet'i ona harâm eder» (1029). Yine vâlimizin, onları düzeltmek için bâzan maaşlarından keserim, halbuki parayı yine onlara vereceğim; fakat bunu duyan halife paralarını verme diye emretti. Ben, ne halîfeye isyân edebilir, ne de bu hükümü yerine getirebilirim, dediğini dinledim. Bilmiş ol ki: Allahu Teâlâ'nın hakkına riâyet, Emîrü'l-Müminînin hakkına riâyetten daha mühimdir. Allahü Teâlâ Emîr'den daha çok itâate iâyıktır. Yaratana isyân lâzım gelen yerde yaratığa itâat edilmez. Emîrü'l-Mü'mininin mektûbunu Kur'ân ile karşılaştır. Allâh'ın kitâbına uygun ise onu kabûl et ve gereğini yap; Allâh'ın kitâbına uymuyorsa ona kıymet verme. Ey Hebre'nin oğlu, Allah'tan kork, bir gün Azrail seni tepeden yakalar. Bu saltanatından alır, bu geniş sarayından çıkarır, dar bir mezara sokar, senin bu vâliliğin ve dünyâlığın arkada kalır. Rabbına arzedilir ve amelin ile başbaşa kalırsın. Ey Hebre'nin oğlu, Allah seni Yezid'den korur, fakat Yezid seni Allah'tan koruyamaz. Allah'ın emirleri bütün emirlerin üstündedir. Allah'a isyân lâzım gelen yerde kula itâat edilmez. Ben seni mücrimleri kaplayacak olan Allahü Teâlâ'nın azâbı ile korkuturum, dedi. Bunu dinleyen vâli:

— İhtiyar, kendine gel, mü'minlerin Emîr'ine dil uzatma, zîrâ o, ilim, hikmet ve fazîlet sâhibi bir insândır. Allahü Teâlâ onu ve niyetini bildiği için, onu bu makaama yükseltti, dedi. Hasan-ı Basrî:

— Ey Hebre'nin oğlu, bir hiddete bir hiddet, bir kamçıya bir kamçı olarak önünde hesâp vereceğin bir gün vardır. Allahü Teâlâ senin yaptığını biliyor. Ey Hebre'nin oğlu, senin, sana dinin uğrunda öğüt verip seni âhiretin husûsunda ikazda bulunan bir kimseyi dinlemen, seni aldatup Emîr'e düşüreni dinlemenden daha hayırlıdır. dedi. Vâli, rengi bozulmuş ve suratı ekşimiş olduğu hâlde oradan ayrıldı. Şa'bi, Hasan-ı Basrî'ye:

— Vâliyi kızdırdın ve canını sıktın, bizi de hediyeden mahrûm ettin, niçin böyle yaptın? dedi. Hasan-ı Basrî:

— Başımdan defol, dedi. Ve ben de birçok hediyelerle Hasan-ı Basrî'nin gönlünü almağa çalıştım. Bizim ona hürmet etmek vazifemiz idi. O bize hakaaret etti. Ama onu biz hak etmiştik. Âlimler arasında Hasan-ı Basrî gibi merd' birisini daha görmedim. O ne konuştu ise, Allah için hiç çekinmeden konuştu. Biz de sultânlar için konuştuk, dedi ve devâmla: «Bir daha sultânlar sohbetine gitmemeğe karar verdim» dedi.

Muhammed b. Vasi, Basra kadısı ve vâlisi olan Bilâl b. Ebû Bûrde'nin huzûruna girmişdi. Bilâl Muhammed'e:

— Kader hakkında görüşün nedir? diye sordu. Muhammed:

— Etrâfındaki mezarlara bak, onlar kader ile meşgûl degiller, dedi.

İmâm Şâfîi'den rivâyete göre, diyor ki: Amcam Muhammed b. Ali bana anlattı ve dedi ki: Abbâsi halifelerinden Ebû Ca'fer Mansûr'un sohbetinde bulunuyordum. Mecliste İbn Ebi Züeyb (1030) de vardı. Hz. Ali'nin torunlarından Hasan b. Zeyd de Medine vâlisi idi. Gıfârilere bazıları vâli hakkında şikâyetle bulunmak üzere halifeye mürâcaat ettiler. Hasan b. Zeyd:

--- Bunları İbn Ebi Züeyb'den sor, ey mü'minlerin Emiri, dedi. Halife de ona:

— Ne diyorsun bunlar hakkında? diye sordu. Bu zât ise:

— Bu adamlar, insânlara eziyet eden ve insânlar için bolca dedikodu yapan kimselerdir, dedi. Bunun üzerine halife Gıfârilere:

--- Dediğini duydunuz ya, dedi. Gıfârilere:

--- Bir de Hasan b. Zeyd'den ona sor, dediler. Halife ona:

--- Hasan b. Zeyd hakkında ne diyorsun? diye sordu. O da:

--- Hasan hakkında, haksız hüküm verip nefsinin arzûlarına uyan bir kimse olduğuna şehâdet ederim, dedi. Bunun üzerine halife Hasan'a:

--- Söylediğini duydun mu? Bu iyi bir insândır, deyince Hasan halife'ye:

— Bir de kendini ondan sor, dedi. Halife de ona:

--- Benim hakkımda görüşün nedir? diye sordu. Bu zât:

(1030) Ali Hüsam'dır. Kureysî'dir. Kendisi birçoklarından rivâyet ettiği gibi kendisinden de birçokları rivâyet etmişlerdir. Sika'dan ve sâdık bir zâttır. İmâm Şâfîi'nin, ölümünden en çok müteessir olduğu zâtlardan birisidir. Senevi boydan boya oruç tutar, dâima hakkı söylerdi. Hierî 159'de Kûf.'de öldü. İmâm Ahmed Ebû Züeyb'in, İmâm Mâlik'ten daha âlim olduğuna söylenmiştir. O, dâima sultânlara hakkı söyler. Mâlik ise sükût ederdi.

- Beni affet, bunu benden sorma, deyince, halife:
- Allah adına soruyorum, bildiğini söyle, dedi. Bu zât:
- Sanki kendini bilmiyormuş gibi bana Allah adına yemin verdirerek soruyorsun, dedi. Halife de:
- Allah adına bildiğini haber ver, diye isrâr edince, o da:
- Ben şehâdet ederim ki, kapunda zulüm gözle görülecek şekildedir, deyince, Ebû Ca'fer yerinde doğruldu ve kalkarak İbn Züeyb'in kafasına elini koydu ve kendine doğru çekti ve:
- Ben bu makaamda oturmasam Fars, Rûm, Deylem ve Türk'ün intikâmını senden alırdım, dedi. İbn Züeyb:
- Ey mü'minlerin Emir'i, Ebû Bekir ve Ömer de (Allah onlardan râzı olsun) bu makaamda oturdu, hakkı aldı ve onu müsâvî olarak taksim ettiler. Fars ve Rûm'un son şehirlerine kadar zabtettiler. Onların burunlarını kırdılar, deyince, Ebû Ca'fer Ebû Züeyb'in başını bıraktı ve:
- Vallahi senin doğru konuştuğunu bilmesem, senin kelleni vururdum, dedi. İbn Ebi Züeyb:
- Ey mü'minlerin Emir'i, Vallahi ben, oğlun Mehdi'den daha çok senin iyiliğini isteyen bir kimseyim, dedi. İbn Ebi Züeyb oradan ayrıldıktan sonra Süfyân-ı Sevri ile karşılaştı. Süfyân:
- Senin bu zâlime söylediklerinden çok memnûn oldum, fakat «oğlun Mehdi» sözünden üzüldüm, dedi. İbn Züeyb:
- Allah seni mağfiret etsin, hepimiz hidâyette değil miyiz? diye cevâb verdi.
- İmâm Evza'i Abdurrahman b. Amr'dan (1031) diyor ki: Ben Beyrut sâhilinde ikamet ediyordum. Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr beni çağırttı. Huzûruna çıktım, selâm verdim. Oturmamı emretti ve ben de oturdum. Sonra bana:
- Niçin bizden uzakta kaldın? Neden bize uğramıyorsun? dedi. Ben de:
- Benden ne istersiniz ki? dedim. O:
- Sizin gibilerden ilim öğrenmek ve sizi örnek edinmek isteriz, dedi. Ben de:
- Ey mü'minlerin Emir'i, size söyleyeceklerime dikkat edin ve bunları unutmayın, dedim. O da:
- Nasıl unutturum: Çünkü sizden ben soruyorum ve istiyorum. Bunun için size yöneldim ve sizi buraya kadar getirttim, dedi. Ben de:

(1031) Evza'i İskih ve hadiste Şam halkının İmâmı idi. Dimışk'ın dış mahallesinde otururdu. Sonra Beyrut'a göç etti. İbâdet ve vera'î hakkıyla bir araya toplayan bir zât idi. Ca'fer Mansûr'ın hilâfetine son günlerinde ve Hicri 157'de öldü.

— Korkarım beni dinlersin, fakat sonra da dediğimi yapmazsın. deyince, muhâfızı bana sertçe bağırdı ve kılıcına sarıldı. Halife ona darılarak: «Burası cezâ meclisi değil, mükâfat sohbetidir» dedi. Benim de gönlüm ferâhladı ve rahatça söze başlayarak dedim ki:

— Ey mü'minlerin Emir'i, Mekhûl'un (1032), Atıyye b. Bişir (1033) den rivâyetinde. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

أَيُّمَا عَبْدٍ جَاءَتْهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ اللَّهِ فِي دِينِهِ فَأَتَاهَا نِعْمَةً مِنَ اللَّهِ
سَبَقَتْ إِلَيْهِ فَإِنْ قَبِلَهَا بِشُكْرِهِ وَإِلَّا كَانَتْ حُجَّةً مِنَ اللَّهِ عَلَيْهِ
لِيَزِدَّادَ بِهَا إِيْمًا وَيَزِدَّادَ اللَّهُ بِهَا سُخْطًا عَلَيْهِ

«Hangi bir kul ki, ona dini hakkında Allah tarafından bir mev'iza ve bir öğüt gelirse, o, Allah tarafından kendisine gönderilmiş bir nimet ve lütûftur. Onu kabûl eder ve gereğini yerine getirirse ne güzel. kabûl etmezse günâhının çoğalması ve Allah'ın gazâbının çoğalması bakımından onun aleyhinde bir delil olur» (1034). Ey mü'minlerin Emir'i, yine Mekhûl, Atıyye b. Yaşir'den rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

أَيُّمَا وَالٍ مَاتَ غَاسًا لِرَعِيَّتِهِ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ

«Hangi bir vâli mâiyyetine hiyânet ettiği hâlde ölürse, Allahü Teâlâ Cennet'i ona harâm eder» (1035) buyurmuştur.

Ey mü'minlerin Emir'i, hakkı sevmeyen, Allah'ı sevmemiş olur. Zîrâ Allahü Teâlâ, açık bir Hak'tır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) e yakınlığın dolayısıyla seni hilâfete seçmek için müslümânların kalbini yumuşatıp sana doğru çeviren Allahü Teâlâ, o müslümânlara şefkat ve merhâmet ederek onları esirger. Kendi Zât-ı Kudretiyle onlara yardımcı olur. Allah ve insânlar katında bunlar makbûl kimselerdir. Bunların hakkına riâyet, senin başda gelen borcundur. Bunlara karşı âdil dav-

(1032) Müslim'in oğlu olup, Şam fakihlerindendir. Dımaşk'da oturur. Tabîindendir. Hierî 113 e. ölmüştür. Müslim ve diğer dört tanesi kendisinden rivâyet etmişlerdir.

(1033) Mâzinî'nin ashâbındandır. Ebu Dâvud ve İbn Mâce kendisinden rivâyet etmişlerdir.

(1034) İbn Ebî'd Dünya «Mevâizu'l Hulefâ» da bu hadisi rivâyet etti.

(1035) İbn Ebî'd Dünya ve İbn Adiy «Kâmil» de rivâyet etmişlerdir. Ahmed b. Uheyd'in tercemesinde.

ranıp, adâletle hükmetmen ve kusûrlarını örtüp düzeltmen vazifendir. Kapularını onlara kapama, aranızda perde asma, onların elindeki varlıklara sevinmeli, onlara isâbet eden musibetlere üzûlmelisin.

Ey mü'minlerin Emir'i, Sen kızıl ve beyaz derili, müslim ve gayr-ı müslim mâliki bulunduğun bütün insânları bıraktın da kendi şahsî işlerinle meşgûl oldun! Halbuki bunların hepsinin sende hakkı var. Hepsine karşı adâletle hükmetmek senin vazifendir. Kaafîle kaafîle insânlar dirilip de senin onlara getirdiğin belâlardan veyâ onlara yaptığın zulûmlerden dâvâcı olarak karşına çıkacakları zamân hâlin ne olur? Bunu düşün!

Ey mü'minlerin Emir'i, Mekhûl'un Urve b. Ruvem'den (1036) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem'in elinde misvâk olarak kullandığı ve münâfıkları korkuttuğu bir değneği vardı. Cebrâil Aleyhisselâm Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Yâ Muhammed, ümmetinin kalbini kırdığın ve gönüllerini korkuttuğun bu değnek nedir? dedi (1037). Ya derilerini yaralayıp kanlarını akıtan, memleketlerini harâb edip kendilerini sürgün eden ve onları korku ve dehşet içinde bırakanların hâli nice olur?

Ey mü'minlerin Emiri, Mekhûl'un Ziyad b. Cariye'den (1038) o da Habîb b. Mesleme'den (1039) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem yanlışlıkla kendisini tırmalayan bir bedeviyi kısasa dâvet etti, yâni ondan hakkını almak istedi. Cebrâil Aleyhisselâm Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Yâ Resûlallah, ne yapıyorsun? Allahü Teâlâ seni cebbâr ve mütekebbir olarak göndermemiştir, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bedeviyi çağırarak özür diledi ve kendisinden intikâm almasını emrederek: «Benden kısası al» buyurdu. Bedevî de:

... Anam babam sana fedâ olsun, yâ Resûlallah, ben Senden nasıl kısas alırım? Beni öldürsen bile sana her hakkım helâl olsun, dedi. Resûl-i Ekrem de kendisine hayır duâda bulundu (1040).

Ey mü'minlerin Emir'i, hakkına râzı ol ve nefsin için Rabbinden emân dile! Resûl-i Ekrem'in hakkında:

(1036) Lehmi kabilesindendir. Bazılarına göre sikadandır. Hicri 135 de ölmüştür.

(1037) İbn Ebî'd-Dünya rivâyet etmiştir.

(1038) Ashâb'dan olduğu da söylenir. Sika'dan bir zâttır. Cum'a Namâzının ikinciye kadar te'hirini kabul etmediği için Velid b. Abdülmelik zamanında boğazlanmıştır.

(1039) Kureşî ve Mekkelidir. Ashâb'dan olması ihtilâfıdır. Fakat küçük yaşta sohbetinde bulunduğu kuvvetlidir. Şam'a gitmiştir. Yermuk'de bulunduğu da söylenir. Muâviye'nin vâlisi olarak Erine'de bulunduğu Hicri 42 de ölmüştür.

(1040) Sahîh sened ile İbn Ebî'd-Dünyâ Ebû Dâvud ve Nesai rivâyet etmişlerdir.

لَقَدْ قُوِّرَ أَحَدُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

«Cennet'teki yayınının bir ipi, dünyâ ve dünyâdan olan her şeyden hayırlıdır» (1041) buyurduğu ve genişliği yer ve gökler kadar olan Cennet'e rağbet et.

Ey mü'minlerin Emir'i, bu mülk senden evvelkilere kalsaydı senin eline geçmezdi. Bunun gibi senin de elinde kalmayacak.

Ey mü'minlerin Emir'i,

مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا

«Bu kitâba ne oldu ki, küçük büyük hiç bir şey bırakmadı hepsini saydı» (18 — Kehf: 49) âyet-i celîlesinin te'vilinde deden Abdullah b. Abbâs'ın dediğinden haberin var mı? O, dedi ki: «Sâgîre» gülümsemek, «Kebîre» ise gülmektir. Yâni maskaralık olarak gülümsemek ve gülmektir. Ya ellerin işlediği ve dillerin harman ettiği kötülüklerin hâli nice olur.

Ey mü'minlerin Emir'i, duyduğuma göre Ömer (R.A.): «Fırat kenârında bir oğlak ölse, ondan mes'ûl olacağımdan korkarım» demiştir. Ya senin minderinde oturup adâletten mahrûm olana göre hâlin nice olur?

Ey mü'minlerin Emir'i,

يَا دَاوُدَ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ
بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

«Ey Dâvud, biz seni yeryüzünde halife kıldık. İnsânlar arasında hak ile hükmeyle, hevâna uyma, o seni Allah yolundan sapıtır» (38 — Saad: 26) âyet-i celîlesinin te'vilinde ne buyurduğunu biliyor musun? Zebûr'da Allâhü Teâlâ Dâvud Aleyhisselâma buyurdu ki:

— Yâ Dâvud, huzûruna iki hasım çıkar, bunlardan birisine gönlünden meylin olur. Sakın hak bunun olsa da hasmını yense diye gönlünden bir şey geçmesin. Zîrâ böyle olursan, seni Peygamberlikten ata-

(1041) Buhârî Enes'ten ayrı kelime ile ifâde etti.

rim. Ne halifem ne de bir kerâmete sâhib olursun. Yâ Dâvud, ben Peygamberlerimi insânlara deve güden çobanlar gibi gönderdim. Çünkü onlar hakka riâyeti ve insânları sevk u idâreyi bilirler. Onların vazîfesi, kırılanı bağlamak, zayıfı su ve otlağa kavuşturmaktır.

Ey mü'minlerin Emir'i, sen bir belâyı başına sardın ki, gökler, yer ve dağlara arzedilse, onlar bu yükten kaçınırlardı.

Ey mü'minlerin Emir'i, Yezid b. Cabir (1042) Abdurrahman b. Umre el-Ensârî'den (1043) rivâyetinde, bana dedi ki: Hz. Ömer (R.A.) Ensâr'dan birisini zekât tahsiline me'mûr etti. Birkaç gün sonra kendisini orada gördü. Kendisine:

--- Niçin vazîfene gitmedin? Zekâtı toplamakla bir mücahid kadar mükâfat alacağını bilmiyor mu idin? diye sordu. Adam:

-- Hayır, bilmiyordum, hem bu nasıl olur? Zirâ ben duydum ki. Resûl-i Ekrem:

مَا مِنْ وَائِلٍ يَلِي شَيْئًا مِنْ أُمُورِ النَّاسِ إِلَّا أُوتِيَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
مَعْلُومَةٌ يَدُهُ إِلَى عُنُقِهِ لَا يُشْكِيهَا إِلَّا عَذْلُهُ فَيُوقَفُ بِهَا عَلَى جِسْرِ
مِنَ النَّارِ يَنْتَفِضُ بِهِ ذَلِكَ الْجِسْرُ انْتِفَاضَةً تَزِيلُ كُلَّ عَصَا وَمِثْلَةٍ
عَنْ مَوْضِعِهِ ثُمَّ يَعَادُ فِيهَا سَبْفًا فَإِنْ كَانَ مُحْسِنًا نَجَّيَا حَسَنًا
وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا اخْرَقَ بِهِ ذَلِكَ الْجِسْرُ فَيَهْوَى بِهِ فِي النَّارِ
مَنْعِينَ خَرِيفًا

«Umûr-i idâreden herhangi bir şeyi üzerine alan bir kimse, onunla berâber eli boynuna bağlı olduğu hâlde kıyâmet gününde mahkemeye gelir. Elini boynundan ancak adaleti çözer. Ateşten bir köprü üzerinde durur. O köprü öyle silkinir ki, adanın bütün a'zası yerinden oynar. Sonra hisâba çekilir. Şâyet iyi bir kimse ise, ihsân ve iyiliği sayesinde kurtulur. Kötü bir kimse ise, o köprü çöker ve köprü ile berâber Cehennem'e düşer de yetmiş sene orada yanar» (1044) buyurmuştur. Hz. Ömer:

--- Bu rivâyeti kimden duydun? diye kendisinden sorar. Adam da:

(1012) Dımı Elî Abdurrahman'ın kardeşidir. Sika'dandır. Ölüm tîrili ihtilâfidir.
133 Hicri'de öldüğünü söyleyenler vardır.

(1043) Sika'dan olup çok hadis rivâyet etmiştir.

(1044) Bu E'ad Dînyâ'da diğerleri rivâyet etmiştir.

— Ebû Zer ile Selmân'dan duydum, deyince, Ömer (R.A.) bu zât-ları çağırır ve onlardan sorar. Onlar da: «Evet, biz 'bunu Resûl-i Ekrem'den duyduk» deyince, Ömer:

— Vay hâline Ömer!... İçinde bu tehlikeler varken daha idârecilliği kim kabûl eder diye ah!... çekince Ebû Zer:

— Allah'ın burnunu yere sürttüğü ve yanağını yere yapıştırdığı kimseler, dedi.

Adamın bu yollu sözlerini işiten Ca'feri Mansûr:

— Vay başıma gelenlere, der ve mendilini yüzüne alarak ağlamağa başlar. O dereceye kadar inleyerek ağlar ki, hepimizi de ağlatır. Adam diyor, sonra ben dedim ki: «Yâ Ömer, Abbâs Resûl-i Ekrem'den Mekke, Taif veyâ Yemen Emirliğini istemişti. Resûl-i Ekrem:

يَا عَبَّاسُ رَأَيْتَ النَّبِيَّ نَفْسُ مُحَمَّدٍ خَيْرٌ مِنْ إِمَارَةٍ لَا تُخَصِّصُهَا

«Ey Peygamberin amcası Abbâs, ibâdetle ihyâ ettiğin bir nefes, sayamadığım günler Emirlik etmenden daha hayırlıdır» (1045) buyurdu ki bu, amcasına şefkatinden dolayı ona bir nasihat idi. Bununla berâber kendisinin onları kurtaramıyacağına işâret etmiş oldu. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

«Sen yakın akrabaları korkut» (26 — Şuarâ: 214) buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem:

يَا عَبَّاسُ وَيَا صَفِيَّةُ عَمِّي النَّبِيُّ وَيَا فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ إِنِّي لَسْتُ أَغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَإِنِّي لَعَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ

«Ey Peygamberin amcası Abbâs, ey halası Safiyye ve ey Muhammed'in kızı Fatma, ben Allah'ın azâbından sizden hiç bir şey kurtaramam. Benim amelim bana, sizin ameliniz de sizedir» (1046) buyurmuştur.

Yine Ömer b. Hattâb (R.A.) buyurdu ki: İnsânların umûr-i idâresini ancak kuvvetli, akıllı ve sağlam akideye sâhib olanlar üzerlerine

(1045) İbn Ebi'd-Dünyâ, Beyhâki de Câbir'den muttasıl olarak rivâyet etmiştir.

(1046) İbn Ebi'd-Dünyâ, ayrıca Buhârî ve Müslîm - son fıkrası hariç - muttasıl olarak rivâyet etmişlerdir.

alabilir. Hiç bir kötülüğe sâhib olmaz, kimseye bir zararı dokunmayacağından korkulmayan ve Allah yolundaki çalışmalarında kimsenin yermesine aldırmayan kimselerden olmalıdır.

Yine Ömer (R.A.) şöyle demiştir: «Emirler dört kısımdır. Bir kısmı kuvvetli emirlerdir ki, hem nefislerine, hem de me'murlarına hâkim olur. Onları kötülüklerden korurlar. Bunlar, Allah yolunda cihâd edenler gibidir. Allahü Teâlâ'nın kudreti, rahmeti ile berâber bunların üzerindedir. Bir kısım emirler de zayıftır. Kendisine hâkim, vâlilerine hâkim değildir. Bu emirler, tehlikenin kenârındadır, Allah'ın rahmeti yetişmezse âkıbetleri korkunçtur. Bir kısmı da vâlilerini kötülükten korur fakat kendine hâkim olamaz. Kendisi her türlü fenâlığı irtikâb eder. Bu gibi emirler, haklarında Resûl-i Ekrem'in:

شَرُّ الرُّعَاةِ الْخَطَمَةُ فَهُوَ الْهَالِكُ وَخَدُّهُ ۝

«Emirlerin en kötüsü «Hatamalar»dır, yâni kendisine hâkim olmayan emirlerdir ki, bunların yalnız kendileri helâktedir» (1047) buyurduğu emirlerdir. Dördüncü kısmı da, hem kendisi, hem de vâlileri kötülük eden kimselerdir ki, bunların hepsi helâktedir».

Ey mü'minlerin Emir'i, öğrendiğime göre Cebrâil Aleyhisselâm Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Ey Allah'ın Resûlü, Allahü Teâlâ Cehennem'in körükçülerine körüklemelerini emrettiği esnâda sana gelirim, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Yâ Cebrâil, Cehennem'i bana anlat (1048) buyurdu. Cebrâil de:

— Allahü Teâlâ emretti, Cehennem bin sene yandı, kızdı. Bin sene daha yandı sarardı ve bin sene daha yandı karardı. Hâlâ siyah ve karanlık hâldedir. Köz'ü kızarmaz, alevi sönmez. Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer Cehennem halkının elbiselerinden bir tânesi dünyâya çıkarılsa, onun harâretinden bütün insânlar ölürdü. Eğer onun halkalarından bir halka dağlara konsa, dağlar erir ve akarlardı. Eğer bir insân Cehennem'e atıldıktan sonra dünyâya çıkarılsa, onun pis kokusu ve çirkin manzarasından bütün insânlar helâk olurdu. deyince, Resûl-i Ekrem ağladı. Resûl-i Ekrem'in ağlamasına dayanamayan Cebrâil de ağladıktan sonra:

— Ey Muhammed, geçmiş gelecek günâhların bağışlanmıştır. Böyle olduğu hâlde sen de mi ağlıyorsun? dedi. Resûl-i Ekrem:

(1047) Müslim, Aiz'den muttasıl olarak rivâyet etmiştir.

(1048) İbn Ebî'd Dünyâ senedsiz olarak zikretmiştir.

— Şükredenlerden olmayayım mı? buyurduktan sonra:

— Ya sen, Allah'ın vahyi üzerinde emini olduğun hâlde niye ağlıyorsun? diye Cebrâil'e sordu. Cebrâil de:

— Hârût ve Mârut'un âkibetine uğrarım korkusu ile ağlıyorum. Beni Rabbımın katındaki mevkiime güvenmekten bu hâl men'etmiştir; çünkü mekrinden emîn olamam, dedi. Ve her ikisi böylece ağlamağa devâm ettiler. Tâ ki Allah tarafından:

— Yâ Cebrâil ve yâ Muhammed, Allah sizi isyân ve azâbtan emîn kılmıştır. Muhammed'in (S.A.V.) diğer peygamberlere üstünlüğü, Cebrâil'in diğer meleklerden üstünlüğü gibidir, dedi.

Ey mü'minlerin Emir'i, duydum ki Ömer b. el-Hattâb (R.A.):

— Allah'ım, iki hasım karşıma oturup bir mâl husûsunda bir talebde bulundukları vakit, benim aldırış etmeyeceğimi bilersen, bana bu husûsta müsâade etme, demiştir.

Ey mü'minlerin Emir'i, zorlukların en çetini Allahü Teâlâ'nın hakkını getirmektir. En makbûl haslet Allah katında takvâdır. Buna göre davran. Ululuğu, Allah'a kullukta arayanları Allah yüceltir ve aziz eder. Şerefi isyânda arayanları Allahü Teâlâ rezil ve kepaze eder. İşte benim sana nasihatım bundan ibârettir. Sana selâm, diyerek kalkmaya yeltendi. Emir:

— Nereye gidiyorsun? diye sordu. O:

— Müsâade buyurursanız, yurduma ve çoluk - çocuğumun yanına dönmek isterim, dedi. Emir:

— Nasihatine teşekkür ediyorum, kabûl ettim. Allah cümlemizi hayra tevfik etsin ve yardımcımız olsun, O'ndan yardım diler ve O'na güveniriz. O ne güzel koruyucudur ve O bize yeter. Bizi bu gibi nasihatlerinden mahrûm etme. Sen nasihatinde töhmetlenmeyen bir zât-sın. Öğütlerini yerine getireceğime söz veririm, yolun açık olsun, güle güle, dedi ve kendisini uğurladı. Muhammed b. Mas'ab diyor ki: Halife kendisine yol harçlığı verilmesini emretti ise de kendisi kabûl etmedi. «Benim ihtiyâcım yok, nasihatimi para ile satan değilim» dedi. Bu sûretle halife onun ne adam olduğunu da anlamış oldu.

İbn Muhâcir (1049) diyor ki: Halife Mansûr haccetmek üzere Mekke-i Mükەرreme'ye gelmişti. Sabâha kadar Dâru'n-Nedve'den tavafa çıkar, tavafını yapar namâzını kılardı da kendisini kimse bilemezdi. Sabâh olunca da döner yerine giderdi. Müezzinler gider kendisine selâm verirler. Ezân okunur cemâatle namâzı kıldırırdı. Yine bir seher vakti çıkmıştı. Tavaf ederken Mültezem'de adamın birinden:

(1049) Şamlı Muhammed'dir. Kimi sika'dan, kimi de «lâbeis» olduğunu söylediler. Buhârî'den başka bir çokları kendisinden rivâyette bulundular. Hicrî 170 de ölmüştür.

«Allah'ım, yeryüzündeki azgınlık ve bozgunluktan sana sığınırım. Hak ile Hak ehli arasına giren zulüm ve tama'dan sana şikâyet ederim» diye duâ ettiğini duydu. Mansûr koşa koşa adama yaklaştı ve söylediklerini iyice dinledi. Sonra tavaftan çıkarak mescidin bir köşesinde oturdu ve adamı çağırttı. Adam, Hacer-i Esved'i selâmlayarak tavaftan çıktı ve iki rek'at namâz kıldıktan sonra Emir'in huzûruna girdi ve selâm verdi. Emir:

O ne idi? «Yeryüzünde çıkan ve zulüm ve fesâttan, Hak ile Hak ehli arasına giren tama' ve zulümden sana şikâyet ederim Allah'ım» diye söylediğin sözler? Anlat bakalım, deyince, adam:

-- Şâyet cânım emniyette ise bütün teferruatıyla anlatayım, değilse kısaca şahsım ile alâkalı husûslarda cevâp veririm, dedi. Halife:

— Emniyettesin, olduğu gibi bütün teferruatıyla anlat; çünkü senin bu sözlerin beni hasta etti, dedi. Adam:

— Tama'ın girdiği ve Hak ile Hak sâhibi arasına girip zulüm ve fesâda sebebiyet veren tamahkâr bizzat sensin, dedi. Mansûr:

— Yazıklar olsun sana, bütün altun ve gümüşler benim elimde, tatlı acı her şey benim emrimde, hâlâ beni tamahkârlıkla nasıl ithâm ediyorsun? dedi. Adam:

— Ey mü'minlerin Emiri, acaba sende olan tama', başka kimsede var mı? Allahü Teâlâ mü'minlerin mallarını korumağa seni me'mûr etti. Sen ise, onların işlerini unuttun da mal toplamakla meşgûl oldun, kendin ile mü'minler arasında horasan'dan kaynama perde yaptın, demirden kapular ve kapulara silâhlı bekçiler diktin. Sonra o horasan binâlar içinde kendini hapsettin, müslümânlardan gizledin. Vâli ve tahsildârlarını mal ve haraç toplamakla gönderdin. Etrâfına öyle zâlim yardımcı ve vezirler topladın ki, unuttuğun vakit sana hâtırlatmazlar, hâtırladığın vakit ise, yardım etmezler! İnsânlara zulümlelerinde onlara mal ve silâh vermek sûretiyle yardımcı oldun. Huzûruna muâyyen kimselerden başka kimsenin girmesine müsâade etmedin. Mazlûmun, gasbedilen malına hasret çekenin, aç, çıplak, zayıf ve yoksulların kapuna yaklaşmalarına müsâade etmedin. Halbuki bunlardan her ferdin bu servette hakkı vardır. Senin tercih edip etrâfına topladığın bu zâtlar, sana gelen malları, senin müslümânlara taksim etmediğini gördükleri zamân, bu adam hazîne malında Allah'a karşı ihânet ediyor, o hâlde biz niye duralım, derler. Kendi kafalarında olmayanları da kötöleyerek senin etrâfından uzaklaştırırlar. Vaziyet bu merkezde olup, bu hâl yapılıncâ, herkesin gözünde bu adamlar büyür ve insânlar bunlardan korkmağa başlar. Önce vâlilerin bunları servet ile etrâfına alır, sonra herkes bir derece aşağısına kötülük edebilmesi için bir derece üstüne rüşvet ve hediye verir. Bu sûretle memleket; tama', azgınlık ve bozgunlukla dolmuş oldu ve senin haberin olma-

dan bütün bunlar saltanatı sana ortak olurlar. Şikâyet için biri geldiği zamân, onu yanına yaklaştırmazlar. Şâyet ortaya çıktığı zamân hâdiseyi sana anlatmak isterse, senin bundan men'ettiğini ve dinlemek istemediğini de görür. Onların işine bakacak bir adam tâyin edersin. Şâyet adam dâvâsını sana yükseltmek isterse, senin tâyin ettiğin vâsitaya nüfûz ederek şikâyetini sana duyurmağa çalışırlar. Şâyet kendisinden şikâyet edilen kimse hâtırlı bir kimse olup kendisinden korkulursa, mazlûm her ne kadar feryâd ederse de, adamın, mazlûmu bir takım bahânelerle dâvâsından vaz geçirmeğe çalışır. Şâyet imkân bulur ve senin huzûruna çıkarsa, başkalarına ibret olacak şekilde huzûrunda dövülür ve sen buna ses çıkarmazsın! İşte İslâm âlemi bu hâldedir. Halbuki Emevîler devrinde vaziyet hiç de böyle değildi. Uzak memleketlerden bir mazlûm, sultânın kapusuna gelerek, «Ey müslümânlar!» diye seslendiği zamân, herkes başına toplanarak «Hayır ola ne oldu?» der, kendisiyle alâkalanır, adamı hükümdâra kadar çıkarırlar ve hükümdâr ona gerekli alâkayı gösterirdi.

Ey mü'minlerin Emir'i, ben seyyâh bir insânım, her tarafı gezerim. Çin diyârına giderim. Oranın bir hükümdârı var. Bir def'a bir iş için bu hükümdârın huzûruna çıkmıştım. Hükümdârın kulakları ağırlaşmış, hiç duymuyorlardı. Buna üzülen hükümdâr ağladı. Etrâfındakiler: «Ne oldu hiç ağlamayan gözlerin şimdi niye ağlıyor» dediler. Hükümdâr: «Duymadığımı anlamıyorum, ancak mazlûm kapuma geliyor da sesini duyamıyorum, hakkını yerine getirmekte geç kalıyorum. İşte buna üzülen ağlıyorum» dedi ve devâmla: «Şâyet kulağım duymuyorsa gözüm görüyor ya. Zulme uğrayanlar yalnız kırmızı giysin ve ben de onları elbiselerinden tanıyayım» diye emir verdi. Zamân zamân fil'e binerek mahalleler arasında dolaşır ve kırmızı elbiseli gördüğü mazlûmların hakkını korurdu.

Ey mü'minlerin Emir'i, bu anlattığım müşrik bir kraldır. Müşrik olduğu hâlde milletin nasıl düşündüğünü ve haklarını korumağa nasıl çalıştığını gördün. Sen ise, hem müslümân hem de Resûl-i Ekrem'in amcazâdesisin. Müslümânlarla alâkalanman pek az, kendini düşünüyor, müslümânlara acımıyorsun!

Senin servet edinmen üç sebepten biri içindir:

1 — Evlâd için. Şâyet ben çocuklarım için bu serveti biriktiriyorum, dersen, Allahü Teâlâ yeni doğan bir çocuk ile sana ders vermektedir. Çocuk annesinin rahminden dünyâya geldiği zamân hiç bir şeye sâhip değildir. Mevcûd servet üzerine cimrilikle kapanan eller vardır. Buna rağmen Allahü Teâlâ çocuğa lûtfeder, insânların kalbine merhamet kor ve ona bakarlar. Aslında veren sen değil, belki Allah'tır. O, dilediğine verir. Senin toplamam bir değer taşımaz.

2 — Saltanatını takviye. Şâyet, ben bu serveti saltanatımı takviye için biriktiriyorum, dersen, Allahü Teâlâ geçmiş sultânlarla sana ibret dersini vermektedir. Onların topladıkları altın ve gümüşler, silâh ve malzemeler, kendilerine bir fayda sağlamadı. Onlara özenlik bir kuvvet, bir fayda sağlayamadığı ve mukadder âkibetlerine uğradıkları gibi, sana da servetin bir fayda sağlamaz ve yoksulluğundan da bir zarar gelmez.

3 — Bulunduğun mevkiden daha üstün bir mevki sağlamak için. Şâyet bu maksadla servet edinmeğe çalışıyorsan, bilmiş ol ki: Bulunduğun mevkin daha üstünü yoktur. Bundan üstün mevkî mâl toplamakla değil, ancak sâlih amellerle ulaşılır.

Ey mü'minlerin Emîr'i adamlarından sana isyân edenlere idâm-dan daha büyük cezâ verebilir misin? Melik «Hayır veremem» deyince, ya Allahü Teâlâ'nın seni idâm etmeyip ebediyyen Cehennem ateşi ile azâb edeceği haksız iktisab olarak kazandığın bu dünyâlığı ne yapacaksın? O Allah ki, içinden geçeni ve uzuvlarının gizlediğini bilir. Allahü Teâlâ bu dünyâlığı elinden aldığı ve seni hesâba çektiği zamân ne yapacaksın? Senin bu varlığın seni Allah'ın azâbından koruyabilir mi? Bu cimrilik ve hırsının sana bir faydası dokunmaz, dedi. Bunu dinleyen Mansûr, kendini tutamıyarak hüngür hüngür ağladı ve keşke yaratılmasaydım ve hiç bir şey olmasaydım dedikten sonra:

— Bu kazançtan kurtuluş çâresi nedir? Bu insanların hepsi hâindir, dedi. Bunun üzerine adam:

— Ey mü'minlerin Emîr'i, iş başına iyi adamlar, bilgin ve hak üzere olan kimseleri getir, deyince, halife:

— Onlar kimlerdir? diye sordu. Adam:

— İşte onlar âlimlerdir. Halife:

— Âlimler benden kaçıyorlar, dedi. Adam:

— Onların senden uzaklaşması senin bu kusûrların yüzündendir! Yoksa sen herkese kapunu aç. Mazlûmu zâlimden kurtar, herkese hakkını ver, aldığını haklı olarak al ve adâletle ehline taksim et. Şimdi senden kaçan âlimlerin o zamân etrâfına toplanıp sana yardımcı olacaklarına ben kefilim, dedi. Mansûr da:

— Allah'ım! Şu adamın dediği gibi harekete beni muvaffak kıl, diye dua etti. Tâmm bu sırada müezzinler; «Namâz vakti geldi ey mü'minlerin Emîr'i» dediler ve Mansûr namâzı kıldırıp yerine geçtikten sonra, muhâfıza:

— Çabuk o adamı bul ve bana getir; şâyet getirmezsen senin keleni uçururum, dedi. Adamcağız bu zâtı köşede namâz kılarken buldu. Bekledi selâm verince:

— Kalk seni Mansûr istiyor, şâyet götürmezsem kellemi uçuracak, dedi. Adam:

— Hayır, ben daha onun yanına gitmem, dedi. Muhâfız:

— Ne diyorsun, benim canıma mı kasedtin, insâf et böyle olur mu, deyince, adam:

— Korkma o seni idâm edemez, okur-yazarlığın var mı? diye sordu. Muhâfız:

— Yok, deyince, adam çantasından yazılı bir kâğıt çıkardı ve:

— Bunu al cebine koy, burada Ferec [kurtuluş duası] vardır. Korkma bu sâyede o sana bir şey yapamaz, dedi. Muhâfız:

— Bu duânın fazîleti hakkında bilgi verir misin? dedi. Adam:

— Akşam-sabâh bu duâyı okuyanın günâhları dökülür, hatâları mahvolur, neş'esi devâm eder, duâsı kabûl olur, rızkı genişler, umduğunu bulur, hasmına galebe çalar, Allah katında siddıklardan yazılır ve şehid olarak ölür. Duâ şudur:

«Ey azamet şânınla bütün lütûf ve kerem sâhiplerinin üstünde lütûf ve kerem sâhibi olan ve ey bütün azamet sâhiblerinin üstünde bir azamete sâhib olan ve ey Arş'ın üstünde olanı bildiği gibi yerin altında olanı da aynı şekilde bilen ve ey azamet ve ululuğu karşısında her şey boyun eğen ve saltanatı karşısında bütün sultânlar dize gelen, dünyâ ve âhiretin bütün işleri kudret elinde olan yüce Allah'ım. içinde bulunduğum bütün sıkıntılardan beni kurtar ve bana genişlik ver.

Allah'ım, kusûrlarımı bağışlaman, günâhlarımdan vaz geçmen ve kötü hâllerimi gizlemen, kusûr ve noksânda bulunduğum husûslarda hakkın olmayarak senden istemeğe beni ümidlendir. Huzûr ve ümid içinde sana yalvarır ve senden yardım isterim. Sen dâimâ bana ihsân ederken ben, benimle aramızdaki husûslarda nefsim karşı ihânette bulundum. Sen bana nimetlerini ihsân etmekle bana dostluk gösterirken ben isyân ile arayı açarım. Fakat sana, senin rahmetine, lütûf ve keremine olan emniyetim, beni bu cür'ete sevketti. Sen fazl u kereminle bana ihsânda bulun. Sana yöneldim, Sen kapuna geleni reddetmeyen, tevbeleri kabûl eden bir merhamet sâhibisin.»

Muhâfız diyor ki: «Kâğıdı aldım, cebime koydum ve doğruca Mansûr'un huzûruna girdim. Selâm verdim. Emir başını kaldırdı. Bana baktı ve gülümseyerek bana:

— Ne oldu? diye sordu. Ben de vaziyeti olduğu gibi kendisine anlattım. Mansûr:

— Kâğıdı getir, dedi. Ben de kâğıdı kendisine verdim okudu, ağladı ve:

— Kurtuldun, dedi. Bana on bin dirhem verdi ve kâğıdı çoğalttı. Sonra da bu adamın Hızır Aleyhisselâm olduğunu söyledi.»

Ebû İmran el-Cuvenî (1050) şöyle diyor: «Hârûn Reşid hilâfete geçtiği zamân (1051) âlimler kendisini tebriğe gitti. O da hazinesinin kapusunu onlara açtı, atıyye ve câizeler takdim etti. Çünkü o, daha önce hocalarla düşer kalkar, kendini zâhidlerden gösterirdi. Süfyân-ı Sevri ile ötedenberi kardeşlik kurmuştu. Bu defa Süfyân ziyâretine gelmedi. Hârûn onu arzûladı ve onunla sohbet etmek istedi fakat Süfyân gelmedi ve Hârûn da Süfyân'ın izini kaybetti. Nihâyet Süfyân'a bir mektub yazmak zorunda kaldı. Mektûbunda:

«Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın kulu ve mü'minlerin Emir'i olan Hârûn Reşid'den, kardeşliği Süfyân-ı Sevri'ye:

Bundan sonra; kardeşim, biliyorsunuz ki, Allahü Teâlâ mü'minler arasında kardeşlik te'sis etti. Yine bilmiş ol ki: Sevgiyi tüketmeyecek ve aramızdaki dostluk bağıni koparmayacak şekilde ben seni kardeşlik edindim. Ben son derece sana bağlıyım, şu hilâfet halkası boyuma geçirilmeseydi —emekleyerek de olsa sana olan sevgimden— ben seni arar bulur ve ziyâret ederdim. Yâ Ebâ Abdullah, bilmiş ol ki: Senin ve benim kardeşliklerimin hepsi beni ziyâret ve tebrikte bulundu. Ben de onlara haznemın kapularını açtım. Gönül hoşluğu ile bolca hediyeler verdim. Seni çok gözledim fakat gelmedin. Seni son derece özlediğim için şu mektûbu sana yazıyorum. Din kardeşini ziyâret etmenin faziletini biliyorsun. O hâlde mektûbumu alır almaz çok acele teşriflerini intizârdayım.»

Mektûbu yazdıktan sonra etrâfında bulunanlara şöyle bir baktı ve gördü ki, hepsi Süfyân-ı Sevri'yi tanıyor ve onun sert bir insân olduğunu biliyorlardı. Hârûn: «Bana birisini çağırın» dedi. Ubâd et-Talkani adında birisi içeri girdi, ona: «Şu mektûbu al, Kûfe'ye git. Orada Sevr âilesini ve onların içerisinde Süfyân'ı bul. bu mektûbu kendisine ver ve dediklerini can kulağı ile dinle, her söylediğini iyice ezberle, geldiğin zamân bana söyleyeceksin». Ubâd da mektûbu aldı, Kûfe'ye gitti. Dediği şekilde aradı ve mescidde olduğunu öğrenince hemen mescide gitti. Ubâd diyor ki: Süfyân-ı Sevri beni karşısında görünce:

(1050) Ebû İmran Habîb Cuvini'nin oğlu değildir; çünkü o daha önce ölmüştür. Bağdâd'da oturur, sika'dan bir zâttır.

(1051) Bu hikâyenin Mehdi ile cereyânı ihtimâli vardır. Çünkü buna göre hâdîse'nin Hârûn'un hilâfetine tesâdüf eden 170 Hicri'den sonra olması lâzım gelir. Halbuki Süfyân, Hicri 161'de ölmüştür. O zamân Mehdi halife idi. Aynı zamânda Hârûn'un doğumu 149'dur. Süfyân'ın ölümünde 13 yaşında idi. 80 yaşındaki Süfyân ile nasıl eski dostluk kurabilirdi. Aynı zamânda Süfyân bir seyyâh, Hârûn ise sarayda veilâhd bulunuyordu.

— Racim olan şeytândan Allah'a sığınırım. Allah'ım, gelen adamın şerrinden sana sığınırım, dedi. Ubad diyor ki: Onun bu sözünden içime korku düştü ve mescidin kapusuna gelerek onu bekledim. O benim beklediğimi görünce, namâz vakti olmadığı hâlde namâza başladı. Ben de atımı kapuda bağladım. İçeri girdim. Bir de baktım ki, sultânın karşısında hırsızların alacakları cezâ korkusu ile boynu bükülmüş durdukları gibi duruyorlar. Selâm verdim, kimse başını kaldırıp selâmımı almadı ancak parmaklarını kaldırmak sûretiyle selâmımı aldılar. Ayak üzerinde kaldım, kimse buyur ederek beni oturtmadı. Ben de şaşırdım, gözümü onlara diktim ve:

— Şu namâz kılan Süfyân mıdır? dedim. Onlar:

— Evet, o'dur, dediler. Ben de mektûbu önüne attım. Mektûbu görünce âdeta secede mahallinden bir yılan çıkmış gibi vücûdu titredi ve mektûbtan uzaklaştı. Döndü bir secde etti, selâm verdi, elini koltuğunun içine koyarak koltuğu ile mektûbu aldı, elinde sağa sola çevirdi ve arkasına atarak: «Şunu okuyunuz, ben zâlimin eli değdiği şeyi tutmaktan Allah'a istiğfâr ederim» dedi. Birisi mektûbu aldı. İçinden yılan çıkıp kendisini ısırarak korkusu ile zarfı açtı, okudu. Süfyân-ı Sevri de şaşkın bir adamın gülümsemesi gibi gülümseyerek mektûbu dinledi. Mektûb okunduktan sonra Süfyân: «Arka tarafını çevirin ve yazın!» dedi. Etrâfındakiler:

— Bu bir sultândır, ayrı bir kâğıda yazsak olmaz mı? deyince, Sevri:

— Zâlime kendi mektûbunun arkasında yazın, şâyet helâl kazancı ise, mükâfatını görür, harâm ise cezâsını çeker. Zâlimin bir şeyi bizim yanımızda olup da dînimizi ifsâd etmesin, dedi. Onlar:

— Ne yazalım? dediklerinde, Sevri:

— Yazın:

«Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, günahkâr kul Süfyân-ı Sevri'den, emellerine kapılmış imânın zevkinden sıyrılmış Hârûn Resîd'e. Bundan sonra bilmiş ol ki: Ben, aramızdaki dostluk bağını kopardım, sevgiyi kestim ve artık benim yanımda senin bir değer kalmadı. Sen mektûbunda ikrârın ile beni böyle yapmağa mecbûr ettin. Çünkü sen müslümânların hazinesini hakkı olmayanlara verdin ve boş yere Beytü'l-mâl'ı telef ettin. Sonradan da yazdığın mektûb ile, beni de şahid tuttun. Ben ve dostlarım, yarın, Allah huzûrunda aleyhinde şehâdet edeceğiz.

Ey Hârûn! Müslümânların rızâsı olmadan hazineye saldırdın. Senin bu yaptığına Müellefetü'l-kulûb râzı mı? Bu parayı toplayanlar, Allah rızâsı için cihâd edenler ve yolcular buna râzı mı? Hâfızlar, ilim erbâbı, dul ve öksüzler buna râzı mıdır? Idâren altında bulunanlar buna muvafakat etti mi?

Ey Hârûn! Sığınacak bir yer ara! Bilmiş ol ki: Yakında âdil bir hâkimin huzûruna çıkacaksın. Başına felâket aldın; çünkü sen, ilim ve zühdün tadını kaybettin, iyilerle düşüp kalkmanın zevkini yitirdin, zulme ve zâlimlere öncü olmağa rızâ gösterdin.

Ey Hârûn! Koltuğa gerildin, ipekleri giydin, kapuna perde asdın ve kendini Allah'tan memnû olanlara benzettin. Sonra zâlim askerleri etrâfına oturttun. Onlar insâf etmez, insânlara zulmederler. Kendileri içki içerken, içenlere dayak atarlar. Kendileri zina ettikleri hâlde, zina edenleri recmederler. Bir yandan kendileri çalar, öte yandan hursızın elini keserler. Bütün bu cezâî hükümler, başkalarına tatbik edilmeden önce, sana ve senin adamlarına tatbiki gerekmez mi?

Ey Hârûn! Yarın Allah tarafından bir münâdi; «Zâlimleri ve adamlarını haşredin!» diye bağırdığı zamân, onlarla berâber Allah huzûrunda nasıl haşrolacağımı düşünür müsün? Ellerin boynuna bağlı olduğu hâlde Allah huzûrundaki hâlini bir düşün! O gün Allah huzûrunda senin ellerini ancak adâlet ve insâf çözer. Zâlimler etrâfını alacak, sen de onların öncüsü olarak Cehennem'e gireceksin.

Ey Hârûn! Boğazına ipi taktın ve Cehennem'e yöneldin. Bütün sevâblarını başkasının mizânında göreceksin. Başkalarının günâhını da kendi mizânında bulacaksın. Kendi günâhlarına eğlenecekler, belâ üzerine belâ, karanlık üzerine karanlıklara gark olacaksın. Öğüdümü dinle ve ders al.

Bilmiş ol ki: Ben sana nasihat ediyorum. elinden geldiği kadar sana öğütte bulunuyorum. Allah'tan kork. elin altında bulunanlara kötülük etme. Resûl-i Ekrem'in ümmetini koru ve onlara güzel muâmelcede bulun.

Bilmiş ol ki: Bu hükümdârlık başkasında kalsa, senin eline geçmezdi. Bir gün senden de gidecek. Hattâ bütün dünyâ da böyledir. Teker teker bütün insânlar göçüp gidecek; kimi yarayışlı azık ile gidecek, kiminin de dünyâ ve âhireti hüsrâna uğrayacaktır.

Ey Hârûn, ben seni dünyâ ve âhirette hüsrâna kalanlardan zannediyorum. Sakın bundan sonra bana mektûb yazma, çünkü bir daha sana cevâp verecek değilim. Selâm».

Ubad diyor ki: Mektûbu dürüp mühürlemeden bana attılar. Ben de mektûbu alarak Kûfe sokağına çıktım. Adamın sözleri bana da te'sir etti. Bu te'sir altında çarşı ortasında halka seslendim: «Ey halk, Allah'ın azâbından, Allah'ın rahmetine sığınmak isteyen kimseyi satın alacak kimse yok mudur?» dedim. Hemen altun ve gümüşlerle bana yöneldiler. Ben «para pul istemem, pamuk aba ve kalın bir hırka bana yeter» dedim. Onları bana getirdiler. Ben de sırtımdaki resmi elbiseyi çıkardım ve binitimin yemini vermeğe gittim. Silâhım onun sırtın-

da, yalın ayak ve bu kılık ile halifenin kapusuna gittim. Oradakiler benimle alay ettiler. Mûsâade istediler içeri girdim. Hârûn beni görünce, kalktı oturdu ve nihâyet yine ayağa kalktı, başını döverek:

Vay benim, hâlîme, elçim istifâde etti de ben edemedim. Ben dünyâlığı ve saltanatı ne yapayım? Bunların hepsi geçici şeylerdir, dedi. Ben de mektûbu nasıl açık olarak aldım, öylece kendisine teslim ettim. Hârûn yanaklarından akan gözyaşları içinde hıçkırarak hıçkırarak mektûbu okudu. Arkadaşlarından biri:

Süfyân sana karşı haşın davrandı, onu tehdid ve tevkif etsen de başkalarına ibret olsa, dedi. Hârûn:

Ey dünyânın kulları! Sizin aldattığınız, şaki de sizin helâk ettiğiniz kimsedir. Süfyân ise, tek başına bir ümmettir. Onu kendi hâli ile başbaşa bırakın, dedi ve mektûbunu yanına alıyordu. Ölünceye kadar her namâzı müteakib mektûbunu okurdu. Allah bir kula rahmet etsin ki, o kul amelîne baki ve yarına hâzırladığı amelîni Allah'tan korkarak hâzırladı. Çünkü o amelîne göre hesâp görecektir ve cezâsı da ona göre verilecektir. Allah tevfik edicidir.

Abdullah b. Mihran anlatıyor: Hârûn Reşid hacca gitti. Dönüşünde bir müddet Kûfe'de istirahat etti. Sonra yola çıkacağı zaman herkes kendisini yolcu etmek için sokağa döküldü. Behlül (1052) de çıkmıştı. Çocuklar onunla berâber oynayıp eğleniyorlardı. Tâmm o sırada Hârûn'un develer üzerinde muhteşem Hevdeçleri gözüktü. Çocuklar da Behlül'ü bıraktı ve onun seyrine koyuldular. Tâmm Hârûn'un geldiği sırada Behlül yüksek sesle:

Ey Hârûn, diye seslendi. Hârûn, yüzünden perdeyi kaldırarak: Buyur, Behlül, ne istiyorsun? dedi. Behlül:

Ey mü'minlerin Emir'i, Eymen b. Nail, Kuddame b. Abdülâmiri'den bize şöyle haber verdi ve dedi ki: Ben Resûl-i Ekrem'i Arafattan dönüşte görmüştüm. Kızıl bir deveye binmişti. Yanında kimse dövülmediği gibi, kimse de kovulmazdı. «Yol verin, yol verin» diyen münâdileri de yoktu. Sen de bu usûle riâyet eyle. Bilmiş ol ki: Tevâzû ile yolculuk etmen, kibir ile seyahatından hayırlıdır, dedi. Bunu dinleyen Hârûn Reşid ağlayarak yerlere gözyaşlarını dökdü. Sonra da:

Ey Behlül, biraz bir şeyler daha anlat, dedi. Behlül:

Evet ey mü'minlerin Emir'i, Allahü Teâlâ kime servet ve güzellik verir de o kimse servetini Allah yolunda infâk eder, güzelliği ile nâmus ve iffetini korursa, Allahü Teâlâ'nın divânında iyi kullar me-yânında yazılır. Bunun üzerine Hârûn:

(1052) Amr: Sayrefî'nin vefâ Ubeyd'in oğludur. Hicrî 192 de ölmüştür.

Çok güzel söylüyorsun, şu hediyemi kabûl et, dedi. Behlül de:

— Onu kimden aldınsa ona ver, benim ihtiyâcım yoktur, diye cevâp verdi. Parayı almayınca Hârûn Reşid:

— Para borcun varsa onu ödeyelim, dedi. Behlül:

— Kûfe'de bir çok ilim sâhipleri vardır. Borc ile borcun ödene-miyeceğinde ittifak etmişlerdir, dedi. Hârûn:

— Bâri nefis nafakanı temin edelim, deyince, Behlül:

— Allahü Teâlâ senin Rabbin olduğu gibi, benim de Rabbimdir, seni hatırlayıp beni unutmaması muhâldir, dedi. Bunun üzerine Hârûn Reşid yüzüne perdeyi çekerek yoluna devâm etti.

Ebû'l-Abbas el-Haşimî'nin Salih b. Me'mûn'dan anlattığına göre, Salih diyor ki: Bir gün Haris-i Muhasibi'nin huzûruna girdim ve:

— Kendini hiç muhâsebe ettin mi? diye sordum. O da:

— Evet bir def'a kendimi hesâba çektim. Ben:

— Şimdi ne yapıyorsun? dediğimde, o:

— Şimdi hâlimi gizliyorum; çünkü ben bir âyet-i celile okudum ki, onu nefsimе duyurmaktan çekinirim. Şâyet bu husûsta bana had-dinden fazla sevinç gelmeseydi ben bunu açıklamak istemezdim: Bir gece namâz kıldığım yerde oturuyordum. Karşıma güzel yüzlü, güzel kokulu bir genç çıktı. Selâm verdi ve oturdu. Kendisine:

— Sen kimsin? diye sordum. O:

— Ben bir seyyâhım, âbidleri ziyâret ederim. Seni çok âbid görü-yorum, senin amelin nedir? diye bana sordu. Ben de:

— Mükâfatını Allah'tan dilemek üzere musîbet ve felâketlere katlanırım, dedim. Bunun üzerine delikanlı haykırarak:

— Doğu ile batı arasında böyle bir adama tesâdüf etmedim, dedi. Hâris devâmla: Ona biraz daha bir şeyler anlatmak istedim ve dedim ki:

— Sen biliyor musun, basiret erbâbı hâllerini gizler ve iç yüzlerini kapalı tutarlar ve bunu gizlemesini de Allah'tan isterler, sen onları nerden bileceksin? dedim. Delikanlı bunu duyunca öyle bir âh çekti ki, bayıldı yere düştü. İki gün kadar baygın yattı, üstünü ve başını kirletti. Ayıldığı zamân yıkanmasını ve kefenlik elbisemi giymesini ve yıkanarak namâzlarını kaza etmesini kendisine söyledim. Su istedi ve dediğim gibi yaptıktan sonra, çıkmak üzere hâzırlandı. Kendisine:

— Nereye gidiyorsun? diye sordum. O da:

— Peşimden gel, dedi. Ben de ardından gittim. Tâ halife Me'mûn'un huzûruna girdi, selâm verdi:

— Ey zâlim, şâyet ben sana zâlim demesem, Allah katında kên-dim zâlimlerden olurdum. Senin hakkında kusûrumdan Allah'a tevbe

ederim. Mâiyyetine karşı Allah'tan kork, diye söze başlayarak birçok sözler söyledi ve çıkmak istedi, Me'mûn:

— Sen kimsin? dedi. Delikanlı da:

— Ben bir seyyâh'ım, eski siddıkların amellerini düşünürüm, benim onları yapmama imkân yok, düşündüm; size va'z u nasihat etmekle, siz kızar ve belki beri öldürürsünüz, ben de bu sâyede o mertebeye yükselmiş olurum, dedi. Me'mûn boynunun vurulmasını emretti. Benim kefenlik elbiseye sarılı olduğu hâlde dışarıya çıktı. Ben de kapuda bekliyorum. Onu idâm ettiler ve adamları kim ise bunu alsınlar diye ilân edildi. Hâris diyor ki: Ben bir kenâra çekildim. Bâzı yabancı kimseler adamı alıp defnettiler. Ben de onları tâkib ediyordum. Mezarlığın mescidinde gencin ölümüne üzgün bir vaziyette duruyordum. Uyku bastırdı, uyudum. Rüyâmda bu genci hayâtımda hiç görmediğim güzel hûriler arasında gördüm. O bana:

— Ey Hâris, Vallahi sen hâllerini gizleyenlerden ve Rabbisine itâat edenlerdensin. Ben:

— Ne yaptılar? diye kendisinden sordum. O da:

— Şimdi onlar senin yanına gelirler, dedi. Bir de etrâfımda bir takım süvârilere ve:

— Siz kimsiniz? diye kendilerinden sordum. Onlar da:

— Biz sırrı gizleyen kimseleriz, dediler. Şu gencin içinde senin anlattığın hiç bir şey yoktu, fakat sözlerin kendisini tahrik etti. O da emr-i mârûf ve nehy-i münker'e kalkıştı ve bu sâyede bize ulaştı, dediler.

Ahmed b. İbrâhim el-Makri diyor ki: Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî az konuşan ve üzerine elzem olmayan şeylerden bahsetmeyen ve sormayan bir zât idi. Muhtâc olmadığı şeyleri araştırmaz, gördüğü kötülüğü hayâtı bahasına da olsa düzeltmeğe çalışırdı. Birgün yıkanmak maksadıyle Dicle kenârına gitmek üzere gemiciler arasına girmişti. Gördüğü bir geminin içinde otuz küp vardı. Zift ile berâber üzerlerinde «Lûtuf» diye yazılı idi. Ticâret ve alış-verişlerde «lûtuf» diye bir şey olmadığı için:

— Bu ne demektir? dedi ve gemiciye küplerde ne olduğunu sordu. Gemicisi:

— Sana ne, voluna devâm et, dedi. Gemicinin bu sözünü duyunca, küplerde olan şeyi öğrenmeğe daha çok cân attı ve:

— Bu küplerde olanı bana bildirmeni arzû ediyorum, dedi. Gemicisi:

— Sana ne? İşine yürü, senin sofuluğun fuzûli. Bunlarda Mûte-

zid'e (1053) âit şarap vardır, meclisini bunlarla tamâmlamak ister, dedi. Bu zât:

— Demek ki bunlarda şarap vardır? dedi. Bekçi:

— Evet şaraptır, dedi. Bu zât:

— O küreği bana verir misin dedi. Gemici de hizmetçisine:

— Ver bakalım ne yapacak? dedi. Küreği eline alır almaz gemiye girerek teker teker bütün küpleri kırdı, yalnız bir tânesini bıraktı. Gemici ise hâkime mürâcaat için harekete geçmişti. O sırada hâkim İbn Bîşr-i Eflâh idi. Ebû'l-Hüseyn'i alarak Mûtezid'in huzûruna getirdi. Mûtezid'in kılıcı konuşmasından evvel gelen bir insân idi. Ebû'l-Hüseyn'i öldüreceğinden kimsenin şüphesi yoktu. Ebû'l-Hüseyn diyor ki: Huzûruna çıkarıldığım zamân demir kürsüsünde oturuyor, elinde bir kancı onu sağa sola çevirip duruyordu. Beni görünce:

— Sen kimsin? diye sordu. Ben de:

— Emr-i mârûf ve nehy-i münker eden bir Muhtesib'im, dedim.

O

— Bu vazifeyi sana kim verdi? dedi. Ben de:

— Sana hükümdârlığı veren bana da bu vazifeyi verdi, dedim. Bunun üzerine bir müddet başını eğip düşündükten sonra, yine başını bana doğru kaldırarak:

— Bu küpleri niçin kırdın? diye sordu. Ben de:

— Sana acıdığım için kırdım; zirâ sen kötülük yapmağı düşündün, ben de seni bu kötülükten kurtarmak istedim, dedim. Yine bir müddet yere eğilip düşündükten sonra başını kaldırdı ve:

— Şu bir küpü niçin bıraktın? diye sordu: Cevâbında dedim ki:

— Onu bırakmamın başka bir hükmü var, müsâade edersen onu açıklayayım. O:

— Açıkla bakalım, dedi. Ben:

— Ey mü'minlerin Emir'i, ben şu şarap küplerini kırmağa başladığım zamân, Allahü Teâlâ'nın, «Bunları niçin kırmadın» diye benden soracağını düşünerek harekete geçtim. Allah korkusu beni kapladı ve O'nun beni mes'ûl tutacağını düşündüm. İşte o sırada gözüme Allah korkusundan başka hiç bir şey gözükmeydi. Bu hâl içerisinde küpleri kırdım. Bu küpe sıra gelince, «Ben hükümdârı hiçe sayarak bütün şarap küplerini kırdım» diye içimden bir duygu uyandı. âdetâ kendimi beğenir gibi bir hâl aldım. İşte kendimde bu kötü hâli sezince he-

(1053) Mûtezid. Abbâsî halifelerinden ve Hârûn Reşid'in torunlarından. Abbâsî halifelerinin 16 ncısıdır. Hicrî 245 tarihinde kendisine biat edildi. 47 yaşında iken 289 Hicrî'de öldü.

men işimden vaz geçtim ve küp de kaldı. Şâyet ona kadar devâm eden samimî hâlim devâm etseydi daha pek çok küpler kırardım, dedim. Bunun üzerine Mûtezid:

— Serbestsin, git, emr-i mârûf ve nehy-i münker eyle, dedi. Ebû'l-Hüseyin diyor, ben de dedim ki:

— Ey mü'minlerin emiri, artık bu selâhiyeti bana verme: Çünkü şimdiye kadar Allah rızası için çalışıyordum, şimdi bir vazifeli olarak çalışacağımdan bu iş bana gelmez, dedim. Halife:

— O hâlde ne istiyorsun? dedi. Ben de:

— Beni sâlimen Bağdad'tan çıkarmanı istiyorum, dedi ve Basra'ya gitti. Orada Mûtezid tarafından kendisine bir soru sorulacak diye korkup dururdu. Mûtezid ölünceye kadar orada kaldı ve sonradan Bağdad'a geldi.

İşte emr-i mâruf ve nehy-i münker'de eski âlimlerin tavrı bu idi. Onlar sultânların satvetlerine aldırış etmezlerdi. Ancak Allahü Teâlâ'nın himâyesine girmeyi ve O'nun kendilerini korumasını düşünür ve O'nun vereceği hükme râzı olurlardı ve haklarında şehâdet hükmünü vermesini cândan arzû ederlerdi. Onlar yalnız Allah rızasını hedef tutan samimî niyete sâhib oldukları için onların hak sözleri katı kalblere te'sir eder ve yumuşatırdı, fakat şimdi âlimlerin dillerini tamma'kârlıkları bağladı, onlar susdular. Konuşurlarsa da sözleri ile özlere birbirine uymaz. Bunun için zafere ulaşamazlar. Şâyet doğru konuşup hakkı da müdâfaa etseler elbette sözleri müessir olurdu ve kendileri de felâha ulaşırdı. Me'mûrların fesadı, krallarının fesadı iledir. Hükümdârların fesadı da ulemânın bozulmasıyledir. Âlimlerin bozulması ise, mal ve mevki sevgisi iledir. Dünyâ sevgisi içini kaplayan bir kimse bayağı insanları bile irşâd edemez. Nerede kaldı hükümdârlar ve büyükleri irşâd.

Her hâl u kârda Allahü Teâlâ hepimizin yardımcısı olsun. Âmin.

Allah'ın yardımı ve lûtf u keremiyle «Emr-i Mârûf ve Nehy-i Münker Kîtâbı» burada şona erdi.

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 2)

Rub' u' l - Âdât

ONUNCU KİTÂB

**KİTABU ÂDÂBİ'L - MAİŞET VE
AHLÂKİ'N - NÜBÜVVET**

(GEÇİM ÂDÂBİ VE PEYGAMBER AHLÂKİ)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Kitâbu Âdâbi'l - Maişet ve Ahlâkı'n - Nübüvvet

GEÇİM ÂDÂBİ VE PEYGAMBER AHLÂKİ

Hamd Allah'a mahsûstur. O'na hamdederim. O Allah ki, yarattığı her şeyi en güzel bir tertib ve şekilde yarattı. Resûl-i Ekrem'i (S.A.V.) en güzel bir şekilde terbiye etti. Onun ahlâk ve vasıflarını tezkiye ederek onu kendisine dost edindi. Ezelde hidâyetini murâd ettiği kimseyi ona uymağa muvaffak kıldı. Hüsrânda kalmasını irâde ettiği kimse-leri de onun ahlâkı ile ahlâklanmaktan uzaklaştırdı.

Salât u selâm O'nun sevgili habibi Hz. Muhammed'e (S.A.V.) ve her yönden temiz olan Âl ve Ashâb'ına olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki: Zâhiri edebler bâtını edeblerin başlan-gıcıdır. A'zaların hareketleri gönül meyveleri, ameller ise ahlâkın ne-ticeleridir. Edeb ve terbiye mârifetten doğar. Gönüller, içinde sakladığı sevgiler, işlerin menba'ı, menşei ve çıkış mahallidir. Dışarda parla-yan, gönüllerde doğan nûrlardır. Bu nûrlar, hârici süsler ve parlatır. Çirkin ve kötü hâlleri iyi hâllere değiştirir, kalbinde huşû'u olmayan kimsenin a'zalarında huşû aranamaz. Göğsü ilâhî nûrların aynası ve tecelligâhı olmayan kimsenin görünen a'zalarına nübüvvet edebinin güzelliği dökülmez.

Geçim Âdâbını, kitâbın tamâmının içerisinde çıkararak zor oldu-ğu için, İHYÂU ULÛM'un Rub'u'l-Âdât kısmını, geçim edeblerini top-layan kitâb ile sona erdirmeyi düşündüm. Sonra baktım ki, bu kısmın her kitâbında âbâba dâir pek çok şeyler anlattım, artık onları tekrâ-ra lüzûm görmüyorum; çünkü tekrâr etmek ağır düşer, gönüller bu gibi şeylerden hoşlanmaz. Bu yüzden, burada yalnız Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) Âdâbını ve senedleri ile bildirilen ahlâkını anlatayım ki, bu sâyede bütün edeblerle berâber, imân da tazelenmiş olsun. Onun ah-lâkını müşâhede, bunu doğurur. Allahü Teâlâ'nın en keremli yaratı-ğı ve en üstün rütbeyi hâiz bir kulu olduğunu gösterir. Nerede kal-dı ahlâkının tamâmını bir arada görmek. Ahlâkının yanında bir de

yaradılışını, sonra doğru olarak rivâyet edilen mucizelerini anlatayım ki, bu sâyede tabiat ve ahlâkı, fazîleti daha iyi anlaşılsın ve nübüvvetini inkâr edenleri susturup ağızlarına gem vurulması için, ahlâk ve diğer hâllerinde peygamberlerin efdali Hz. Muhammed'e uymakta Allahü Teâlâ tevfiik edicidir. Şaşkınları irşâd edip, darda olanların dâvetlerine icâbet eden O'dur.

Buna göre önce, Allahü Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm ile Resûl-i Ekrem'ini nasıl terbiye ettiği, sonra toplu olarak ahlâkî faziletlerini, sonra edeb ve ahlâkından bâzılarını, sonra konuşma ve gülmesini, sonra yiyip içmekteki ahlâkını, sonra elbise giymekteki ahlâk ve âdâbını, sonra intikama gücü yeterken bağışlamasını, sonra hoşlanmadığı şeylerden çekinmesini, sonra cömerdliğini, sonra cesâret ve metânetini, sonra tevâzûunu, sonra sûret ve hıkatini ve daha sonra da topluca mucize ve alâmetlerini anlatacağız.

ALLAHÜ TEÂLÂ'NIN, SEVGİLİ HABİBİ MUHAMMED SALLÂLLAHÜ ALEYHİ VE SELLEM'İ KUR'ÂN İLE TERBİYE ETMESİ

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) dâimâ Allahü Teâlâ'dan, ahlâkî fazilet ve güzel terbiye ile süslenmesini ister ve duâsında:

اللَّهُمَّ حَسِّنْ خَلْقِي وَخَلْقِي ۝

«Allah'ım ahlâk ve hıkatimi güzelleştir» (1054).

اللَّهُمَّ جَنِّبْنِي مُنْكَرَاتِ الْأَخْلَاقِ ۝

«Allah'ım, beni kötü hûylardan uzaklaştır» (1055) diye yalvarırdı. Allahü Teâlâ da:

أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۝

«Bana duâ edin ben icâbet ederim» (40 - Mü'min: 60) va'd-i kerîmince, dâvetine icâbet ederek, Kur'ân-ı Kerîm'i kendisine inzâl etmek

(1054) İbn Mes'ûd Âişe'den rivâyet etti. Başka rivâyet yolları da vardır.

(1055) Tirmizi Kutbe b. Malik'den rivâyet etti ve Hâkim sahîh olduğunu söyledi.

sûretiyle onu terbiye etti ki, onun ahlâkı tamâmen Kur'ân-ı Kerim'den ibâret idi.

Sa'd b. Hışam (1056) şöyle anlatıyor: Birgün Hz. Aişe'nin (R. Anha.) huzûruna girdim ve kendisine Resûl-i Ekrem'in ahlâkından sordum. Hz. Aişe bana:

— Kur'ân okumadın mı? diye sordu. Ben de:

— Evet okudum, dedim. Hz. Aişe:

— İşte Resûl-i Ekrem'in ahlâkı Kur'ân'dan ibârettir, dedi. Kur'ân-ı Kerim onu şu anlatacağım ve bunların benzeri âyet-i celilelerle terbiye etmiştir:

حُذِّ الْعَفْوَ وَأْمُرٌ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

«Affa sarıl, mârûfu emret ve câhillerden yüz çevir» (7 - A'râf: 199)

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ

«Allah adâlet, ihsân ve yakınlara vermekle emreder. Açık günâhtan, kötü işlerden ve azgınlıktan men'eder» (16 - Nahl: 90).

رَاضٍ عَلَىٰ مَا آصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

«Sana isâbet edenlere sabret. Çünkü bunlar kat'î sûretde farzedilen umûrdandır» (31 - Lokman: 17).

وَلَمَّا صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

«Kim, sabreder ve bağışlar, işte bu sabır ve bağışlama azimkârlık ve büyük bir hünerdir» (42 - Şûra: 43).

(1056) Medineli ve Enes b. Mâlik'in amca-zâdesidir. Sika'dandır. Bir çoklarından hadis rivâyet etmiştir. Buhâri kendisinden bir hadis, diğerleri de pek çok hadis rivâyet etmişlerdir.

فَاغْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

«Onları bağışla ve onlara boş ver. Allah iyilik edenleri sever» (5 - Mâide: 13).

وَالْيَعْفُوا وَالْيَصْفَحُوا أَلَا يُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ

«Affetsin ve vaz geçsinler. Allahü Teâlâ'nın sizi yarlıgamasını sevmeyiz misiniz?» (24 - Nûr: 22).

ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

«Kötülüğü iyilikle karşıla. Bakarsın ki, aranızda düşmânlık bulunan kimse seninle cândan dost imiş gibi olur» (41 - Fussilet: 34).

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

«Ve gayzini yehip insânları bağışlayanlar, Allah ihsân edenleri sever» (3 - Âl-i İmrân: 134).

اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا

«Zanların çoğundan kaçının, zîrâ bâzı zanlar günâhtır. Câsusluk yapmayın, birbirinize kusûr aramayın ve yekdiğerinizi gıybet etmeyin» (49 - Hucûrat: 12).

Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) Uhud Cenginde gül yanağı yarılıp, mübarek fındık dişî şehid edildiği ve yüzünden kanlar aktığı zaman, bir eli ile kanı silerken:

كَيْفَ يَقْلِمُ قَوْمٌ خَضَبُوا وَجْهَ نَبِيِّهِم بِالْذَمِّ وَهُوَ يَدْعُوهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ

«Kendilerini Allah'a dâvet eden Peygamberlerinin yüzünü kana

boyayan bir millet nasıl felâh bulur?» (1057) buyurdu. Allahü Teâîâ:

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ۚ

«Senin elinde bir şey yoktur» (3 - Âl-i İmrân: 128) buyurmakla yine Resûl-i Ekrem'ini te'dib etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer daha pek çok terbiye âyetleri mevcûddur. İlk önce edeb ve ahlâk, Resûl-i Ekrem'de aranır. Bu nûr, diğer insânlara ondan sirâyet eder. O Kur'ân-ı Kerim ile edeblendi ve halkı onunla edeblendirdi. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ ۚ

«Mekârim-i Ahlâkı, (Ahlâki faziletleri) tamâmlamak için gönderildim» (1058) buyurdu. Nefsi terbiye ve ahlâkı güzelleştirme bâbında buna temâs etmiştik, tekrârına lüzûm görmüyorum. Allahü Teâlâ Habîb-i Ekrem'inin ahlâkını kemâl derecesine yükselttikten sonra, onu överek:

وَإِنَّكَ لَعَلَّ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۚ

«Muhakkak sen büyük ahlâk üzeresin» (68 - Kalem: 4) buyurdu. O, ne büyük Allah'tır. O'nun sonsuz lûtfuna ve büyük fazlına bir bak ki, Resûl-i Ekrem'i güzel ahlâkı ile kendisi süslediği hâlde, bu güzel hûyu habibe izâfe ederek: «Sen büyük ahlâk üzeresin» buyurdu. Sonra Resûl-i Ekrem insânlara: «Allahü Teâlâ iyi hûyları sever, kötü hâllere buğzeder» (1059) diye buyurdu.

Hız. Ali'den (R.A.) şöyle demiştir: «Herhangi bir ihtiyâç için kapusuna gelen dîn kardeşinin yardımına koşmayan ve kendisini bu işe, selâhiyetkar görmeyen kimseye şaşarım. Sevâb ve günâh korkusu olmasa bile, insânlık ve güzel ahlâk adına yardımına koşmalıdır; zirâ kurtuluş yolu budur». Bunun üzerine adamın biri:

— Sen bunu Resûl-i Ekrem'den duydun mu? diye sorunca, Hız. Ali:

(1057) Müslim Enes'ten ve Buhâri de ta'likan rivâyet etmişlerdir.

(1058) Hadîs yukarıda geçmiştir.

(1059) Beyhaki Said'in oğlu Sehl'den muttasıl olarak rivâyet etmiştir

— Evet duydum. O, bu husûsta en hayırlı davranan kimse idi. Hattâ Tayy Kabîlesinin esirleri Resûl-i Ekrem'e arzedildiği zamân, içlerinden genç bir kız Resûl-i Ekrem'e:

— Ey Muhammed, ben kabîlenin reisi olan Hatem-i Tâî'nin kızı Sufâne'yim. Babam, hakkı sever, eli altında bulunanlara iyi muâmele eder, esirleri serbest bırakır, açları doyurur, ekmek yedirir, selâm verir, ihtiyâç için geleni boş çevirmez, cömertlik ve sahâvetiyle meşhûr bir zâttır. Benim rezil ve sefil olmamı istemezsen, beni serbest bırak gideyim, dedi. Resûl-i Ekrem:

يَا جَارِيَةَ هَذِهِ صِفَةُ الْمُؤْمِنِ حَقًّا لَوْ كَانَ أَبُوكَ مُسْلِمًا لَرَّحَمْنَا
عَلَيْهِ خَلَوْا عَنْهَا فَإِنَّ أَبَاهَا كَانَ يُحِبُّ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ
وَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ هـ

«— Ey câriye! Bu dediğin doğrudan mü'minin vasfıdır. Eğer baban müslümân olsaydı, ona rahmetle duâ ederdik. Bu kızı serbest bırakın çünkü bunun babası ahlâkî faziletleri sever. Allahü Teâlâ da güzel ahlâkı sever (1060) buyurdu. Tâmm bu sırada Ebû Burde b. Niyar (1061) ayağa kalkarak:

— Ey Allah'ın Resûlü, Allahü Teâlâ ahlâkî faziletleri sever mi? diye sordu. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا حَسَنُ الْأَخْلَاقِ هـ

«Nefsini kudret elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki, Cennet'e ancak hüyu güzel olanlar girer» buyurdu.

Muaz b. Cebel'den (R.A.) rivâyete göre Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ حَقًّا لَا يَسْلَمُ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ وَمَحَاسِنِ الْأَعْمَالِ هـ

«Allahü Teâlâ İslâmiyeti güzel ahlâk ve iyi amellerle kuşattı, do-nattı».

(1060) Tirmizi ve Hâkim «Nevâdiru'l-Usûl» de rivâyet etti.

(1061) Ensâr'dan ve Sahâbî'dir. Hicrî 41 de ölmüştür.

İnsânlarla güzel geçinmek ve onlara iyi muâmelede bulunmak, alçak gönüllü olmak, elinden geldiği kadar herkese iyilik etmek, yemek yedirmek, selâm vermek, kötü adam da olsa, müslümân bir hastayı ziyâret etmek, müslümân cenâzesini teşyi, müslim ve gayr-ı müslim komşuları ile iyi geçinmek, yaşlı müslümânlara saygı göstermek, dâvete icâbet etmek, dâvet sâhibine duâ etmek, bağışlamak, arbulmak, cömertlik, kerem ve semâhat, selâm vermeğe önce başlamak, hiddetini yenmek, insânların kusûrlarını bağışlamak, İslâmın harâm ettiği şeylerden kaçınmak (oyun, kumar, türkû, şarkı vesâire gibi), gıybet, yalan, cimrilik, eziyet, hile, hıyânet, söz gezdirmek, arabozmak, akraba ile alâkasını kesmek, kötü ahlâk, kibir, böbürlenmek, kendini beğenmek, insânlara karşı sallanmak, dil uzatmak, fazla övmek, fâhiş sözler konuşmak, kusûr araştırmak, kin, çekememezlik, teşc'um, azgınlık, düşmânlık ve zulm gibi kötü hâllerden sakınmak, iyi ahlâktandır.

Enes (R.A.) anlatıyor: «Hiç bir iyilik yok ki, Resûl-i Ekrem bizi ona dâvet edip onu yapmamızı emretmemiş olsun. Hiç bir ayıp, kötü ve çirkin iş yok ki, Resûl-i Ekrem bizi onunla korkutup ondan men'etmemiş olsun. Yâni dâimâ bize her türlü iyilikleri yapmamızı teşvik ve emreder, her türlü kötülükten bizi korkutur ve men'ederdi». Bütün bunları, meâlini yukarıda verdiğimiziz:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ

âyet-i celilesi bir arada toplar.

RESÛLİ EKREM'İN TAVSİYE VE ÖĞÜTLERİ:

Muaz anlatıyor: Resûl-i Ekrem bana vasiyyet ederek şöyle buyurdu:

يَا مُعَاذُ أَوْصِيكَ بِاتِّقَاءِ اللَّهِ وَصِدْقِ الْحَدِيثِ وَالْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ
وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ وَتَرْكِ الْخِيَانَةِ وَحِفْظِ الْجَارِ وَرَحْمَةِ الْيَتِيمِ وَ
لِينِ الصَّكَّامِ وَبَذْلِ السَّلَامِ وَحُسْنِ الْعَمَلِ وَقَضْرِ الْأَمَلِ وَ
لُزُومِ الْإِيمَانِ وَالتَّفَقُّهِ فِي الْقُرْآنِ وَحُبِّ الْآخِرَةِ وَالْجَزْعِ مِنَ الْحَسَبِ

وَحِفْظِ الْجَنَاحِ . وَأَنْهَكَ أَنْ تَسُبَّ حَكِيمًا أَوْ تُكَذِّبَ صَادِقًا أَوْ
تُطِيعَ أَثِمًا أَوْ تَعْصِيَ إِمَامًا عَادِلًا أَوْ تُفْسِدَ أَرْضًا وَأَوْصِيكَ بِاتِّعَاءِ اللَّهِ
عِنْدَ كُلِّ حَجَرٍ وَشَجَرٍ وَمَرَرٍ وَأَنْ تُحَدِّثَ لِكُلِّ ذَنْبٍ تَوْبَةً السِّرِّ
بِالسِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ بِالْعَلَانِيَةِ

«Ey Muaz, Allah'tan korkmak ve himâyesine girmek, doğru konuşmak, verdiği sözde durmak, emâneti ödemek, hıyânet etmemek, komşu hakkını korumak, öksüze merhamet etmek, tatlı sözlü olmak, herkese selâm vermek, güzel amel ve işlerde bulunmak, uzun kuruntularda bulunmamak, imânını korumak, Kur'ân-ı anlamak, âhireti sevmek, hesâbın korkusunu taşımak ve herkese şefkat kanadlarını germeği tavsiye eder; hikmet sâhiblerine kötü söz söylemekten, doğruyu yalanlamaktan, günâhkâra itâatten, âdil hükümdâra isyândan ve yüzünde bozgunluk çıkarmaktan seni nehyederim. Nerede olursan ol takvâ üzerine olup Allah'tan korkmak ve her günâhın akabinde tevbe etmekle tavsiye ederim. Gizli günâh işledinse gizli, âşikâre isyân ettinse âşikâre tevbe edersin» (1062).

İşte Allah'a karşı kullarının edebi böyledir. Onlar güzel edeb ve ahlâkî faziletlere böylece dâvet ederler.

BİR KISIM ÂLİMLERİN BİR ARAYA TOPLADIKLARI RESÛL-İ EKREM'İN GÜZEL AHLÂKINDAN BÂZILARI

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) insânların en yumuşağı, en şecaatlisi, en âdili, en çok iffet ve nâmus sâhibi idi. Mahremi olmayan veyâ nikâhında bulunmayan veyâ câriyesi olmayan hiç bir kadın üzerine el değdirmemiştir.

Resûl-i Ekrem en cömerdi idi. Onun yanında para akşamlamazdı. Şâyet elinde para bulunsa onu dağıtmadan evine gitmezdi. (Bâzi zevceleri nezdinde) a'zamî bir senelikten fazla nafaka bulundurmamıştır. Bu da hurma ve arpa gibi sâde bir yiyecekten ibâret idi. Eline geçen diğer serveti Allah rızası uğrunda infâk ederdi. Kendisinden istenilen ve kendisinde bulunan her şeyi verirdi. Sonra onun nafaka-

(1062) Ebû Nuaym «Hilye» de ve Beyhaki «Şuabü'l-İmân»'da anlatmıştır. «Sohbet Âdâbında» geçmişti.

sında te'sirini gösterirdi. Hattâ yıl içinde eline bir şey geçmezse onun ızdırabını çekerdi.

Ayakkabılarını tâmir eder, elbiselerini diker, kadın ve mutfak işlerinde yardımcı olurdu. Kadınlarla et doğrardı. Üstün hayâ sâhibi idi. Gözlerini kimsenin yüzüne dikmezdi. Köle olsun efendi olsun, küçük olsun, büyük olsun herkesin dâvetine katılırdı. Bir yudum süt veya bir oğlak paçası da olsa hediye kabul eder ve karşılık verirdi. Hediye yer, sadakayı yemezdi. Ayak takımının dâvetine gitmekten çekinmezdi. Allah için kızar, kendi nâmına kızmazdı. Kendisine veya adamlarına zararı dokunsa da hakkı yerine getirirdi.

Müşriklerden korunmak için yine diğer müşriklerden yardım taklifi gelirdi. Kendisi henüz pek yalnız olup yardıma muhtâç olduğu hâlde: «Ben müşrikten yardım istemem» derdi. Ashâb-ı Kirâm'ının ileri gelenlerinden bâzıları ile Yahûdiler arasında bir adam ölü olarak bulundu. Aleyhlerine hüküm verdi ve haktan ayrılmadı. Ashâb-ı'nın tek deveye bile, şiddetle ihtiyacı varken o, onlara yüz deve ödemekle hükmetti.

Bir kere açlıktan karnı üzerine taş bağladığı olmuştur. Hâzırda olandan yer, bulunanı reddetmezdi. Helâl yemekten kaçınmazdı. Hurma bulur ekmek bulamazsa, yalnız hurma ile yetinirdi. Puryan bulursa onu yer, buğday veya arpa ekmeği bulursa onu yerdı. Helva veya bal bulsa da yerdı. Ekmeksiz bir miktâr süt bulsa onunla da yetinirdi. Kavun, karpuz, lâze sebze ve meyve bulursa onları da yerdı. Yaslanarak, sofra ve masada yemezdi. Mendili ayakkabısının içinde saklardı. Başkalarını kendi üzerine tercih maksadiyle ölünceye kadar üç gün devâmlı olarak birbiri ardınca karnını buğday ekmeğinden doldurmuştu. Bu, cimrilik veya fakirliğinden değildi. Cemiyet ve dâvetlere katılır, hastaları ziyâret eder ve cenâzelerde hâzır bulunurdu. Muhâfızı bulunmadan tek başına düşmânları arasında dolaşırdı. İnsânların en mütevâzî idi. Kendisinde kibirden eser bulunmazdı. Sözü uzatmaz, en üstün belâgate sâhib idi. İnsânların en güler yüzlüsü olup dünyâ husûsunda hiç bir sûretle heyecanlanmazdı. Bulduğunu giyerdi. Bâzan eski elbise ve bâzan Yemen bürdesi ve bâzan yün hırkası ve hülâsa giyilmesi mübâh olan elbiseyi giyerdi. Gümüşten yüzüğü olup, bâzan sağ ve bâzan da sol küçük parmağına takardı. Hizmetçisini veya başka birisini terkisine alırdı. Deve, at, katır ve merkepten bulduğu vâsitaya biner ve bâzan da başı açık, yalın ayak ve cüb-besiz olarak yürürdü. Şehrin en uzak yerindeki hastaları ziyâret ederdi. Güzel kokuyu sever, pis kokulardan hoşlanmazdı. Fakirlerle düşer kalkar, yoksullarla bir arada yerdı. Ahlâkından fazilet sâhibi olan insânlara ikrâm eder, şerefli kimselere iyilikte bulunmak sûre-

tiyle onlarla anlaşırdı. Akrabaları ile alâkalanır ve fazilet sâhibi olanları tercih ederdi. Kimseye eziyet etmez, özür dileyenlerin mâzeretini kabûl ederdi. Şakalaşır fakat şakasında da doğruyu söylerdi. Güler fakat kahkahalar savurmazdı. Mübâh olan oyunları seyrederek ve onları reddetmezdi. Ailesi ile yarışa kalkardı. Bâzan karşısında yükselen sesleri sabırla karşılardı. Koyun gibi sağmal bulundurur âile efrâdı ile sūdünden istifâde ederlerdi. Köle ve câriyeleri vardı. Yeyim ve giyimde onlardan ayrılmazdı. Allah için amel etmediği boş vakti geçmezdi. Ya ibâdet veyâ lüzûmlu bir işle meşgûl olurdu. Ashâbının bağ, bahçe ve bostânlarına giderdi. Fakiri, yoksulluğundan ötürü tahkîr etmez, zengine, zenginliğinden dolayı saygı göstermezdi. Herkesi mü-sâvî şartlar altında Allah'a dâvet ederdi.

Bütün güzel hûy ve iyi vasıfları ve mükemmel sûrette sevk u idâreyi Allahü Teâlâ onda toplamıştı. Okur-yazar olmayan bir Ümmî idi. Cehâlet muhitinde, çölde, ana ve babadan mahrûm, koyun gütmekle yetiştirdi. Allahü Teâlâ bütün ahlâkî faziletleri ona öğretti. İyi vasıflara sâhip kıldı. Geçmiş ve geleceğin haberlerini bildirdi. Âhirette kurtuluş ve saâdet yollarını gösterdi. Dünyâda iken Âhirete heves edip gideceği yolu açıkladı. Boş şeyleri terk edip vâcibleri ifanın lüzûmunu anlattı. O'nun emrini yerine getirip işinde ona uymağı Allahü Teâlâ bize tevfiğ etsin, âmin ya Rabbe'l-âlemin.

RESÛL-İ EKREM'İN ÂDÂB VE AHLÂKINDAN DİĞER BİR KISIM

Ebû'l-Buhturî'nin (1063) rivâyetine göre; Resûl-i Ekrem müslûmânlardan kimseye kötü söz söylememiştir. Şâyet sözü ile incittiği bir kimse oldu ise, hemen onun gönlünü almıştır. Hiç bir kadın veyâ hizmetçisini tel'in etmemiştir. Bir savaşta kendisine:

Bunlara lânet etseniz, dediklerinde, o:

اِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً وَّلَا اُبْعَثُ لَعْنًا

«Ben lânetleyici olarak değil, rahmet olarak gönderildim» (1064) diye cevâp vermiştir. Müslim olsun kâfir olsun, umûmî olsun husûsî olsun, bedduâ etmesi istendiği vakit o, duâ ederdi. Eli ile Allah rızâ-

(1063) Saîd b. Fîrûz-i Tâî'dir. Sika'dan olup Kûfe'nin ileri gelenlerindendir. Cemâ'im'de Hicrî 83 yılında ölmüştür.

(1064) Müslim Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

sı dışında kimseyi dövmemiştir. Allahü Teâlâ'nın hakkı hâricinde şahsı adına kimseden intikâm almamıştır. Serbest bırakıldığı husûslarda dâimâ ehvenini tercih etmiştir. Ancak günâh olursa veya yakınları ile alâkasını kesmek gibi bir hâl alırsa, oraya yaklaşılmazdı. Köle olsun câriye olsun, zengin olsun fakir olsun, kendisine mürâcaat eden herkesin işine koşardı. Azadlı kölesi olan Enes (R.A.) yeminle anlatıyor: «Hoşlanmadığı bir işi yaptığım zaman, «Bunu niçin böyle yaptın» diye bana bir def'a söylememiştir. Zevceleri ne zamân beni yermeğe kalkışsalar onlara mâni olur «O'nun yaptığı kitâp ve kader gereğidir» buyururdu. Bir vakit yatacağı yeri ayıplamamıştır. Bir şey sererlerse üzerinde yatar, sermezlerse yer üzerinde yatardı».

Allahü Teâlâ henüz onu peygamber olarak göndermeden önce Tevrat'ın birinci satırında vasıflayarak: «Muhammed Resûlüm ve tercih ettiğim kulumdur» buyurdu. Haşin ve sert değildi. Sokaklarda fazla dolaşmaz, kötülüğe kötülükle değil, af ile mukabele ederdi. Mekke'de doğdu Medîne'ye göçtü. Şam havâlisine mâlik idi. Arab kıyâfeti olarak İzar giyerdi. O ve berâberindekiler Kur'ân-ı Kerîm'e ve ilme bağlanırlar, abdest alırken her tarafını yıkarlardı. Tevrat'ta olduğu gibi İncil'de de böyledir.

Rast geldiğine hemen selâm vermek, bir ihtiyâcı için karşısına çıkan adam ayrılmadan onu bırakıp ayrılmamak, elini tutan bir kimse bırakmadan kendi elini ayırmamak gibi hâller de onun güzel ahlâkındandır.

Resûl-i Ekrem Ashâb'ından birisiyle karşılaştığı zamân, onunla musafahalaşır ve iyice ellerini birbirine geçirerek sıkıştırırdı. Besmele ile oturur ve besmele ile kalkardı.

Namâzda iken birisi içeri girse, namâzını kısaltır ve hemen selâm vererek gelene bir iş olup olmadığını sorar ve tekrâr namâza başlardı (1065).

Ekseriya oturduğu, dizlerini dikip elleri ile dizlerini bağlamak sûretile idi.

Meclisde husâsi bir yeri yoktu, boş bulduğu yerde hemen otururdu.

Kimseye darlık vermemesi için Ashâb'ı arasında ayaklarını uzatıp oturduğu vaki değildir. Ancak meclis müsâit olursa uzatabilirdi. Umûmiyetle kıbleye karşı otururdu. Huzûruna giren misâfirine ikrâm

(1065) Mehazı bulunamamıştır.

eder, çok kere yanına gelen yabancıların altına, sırtındaki elbiseyi serer ve oturturdu.

Misâfirine kendi minderini de verdiği ve oturuncaya kadar isrâr ettiği de olurdu.

Karşısına çıkan adama öyle samimi davranırdı ki, herkes kendisinin onun katında en sevimli kimse olduğunu zannederdi. Meclisde bulunan herkese ayrı ayrı yönelir ve sohbetten nasibini verirdi. Herkese teveccüh eder, onunla konuşur, ayrı ayrı hâl ve hâtırını sorardı. Oturması, konuşması ve dinlemesi, güzel davranışları çok samimi idi. Bununla berâber meclisi bir hayâ; tevâzû ve huzûr meclisi idi. Nitekim Allahü Teâlâ:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

«Allah'ın rahmetinin eseri olarak onlara yumuşak davrandın. Eğer haşin ve katı yürekli olsaydın etrâfından dağılırlardı» (3 - Âl-i İmrân: 159) buyurmuştur.

Ashâb'ını künyeleri ile çağırır, çocuğu olan kadınlara da künyeleri ile seslenirdi. Çocuğu olmayan kadınlara da bir künye bulurdu. Çocuklara da künye bulur ve onların gönlünü hoş ederdi. Geç kızar ve çabuk memnûn olurdu.

İnsânlara en çok acıyan, en hayırlı ve en faydalı olan idi. Onun meclisinde asla sesler yükselmez ve yüksek sesle konuşulmazdı.

Meclisden kalktığı zamân:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ
وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

«Allah'ım, sana hamdeder ve seni noksân sıfatlardan tenzih ederim. İbâdete lâyık olan ancak sen olduğuna şehâdet eder, Sana tevbe eder ve Senden mağfiret dilerim» der ve: «Bunu bana Cebrâil öğretti» derdi.

RESÛL-İ EKREM SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN GÜLMESİ VE KONUŞMASI

Resûl-i Ekrem, insanların en fasihi ve en tatlı sözlüsü idi. Nitekim bizzât kendisi:

أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ

«Ben Arabların en fasihiyim» buyurdu. Cennet halkı Resûl-i Ekrem'in şive ve lehçesi ile konuşacaktır. Fazla konuşmaz, az ve şümûllü konuşur, ipliğe dizilen inciler gibi tâne tane konuşurdu. Nitekim Hz. Âişe (R.A.): «Resûl-i Ekrem sizin gibi birbirine ekleyip durmazdı. O, az ve ağır konuşurdu. Siz, sözü birbirine katıp duruyorsunuz» dedi. Yine dediler ki: «Resûl-i Ekrem en veciz konuşan bir insândı. Kısa cümlede bütün maksadını ifâde edebilirdi. Cevâmîü'l-Kelim şümûllü cümleler kullanır, ne fuzûlî konuşur, ne de eksik bırakırdı. Sözleri arasında duraklar, fâsıla verir ve dinleyenler konuştuğunu ezberleyebilirdi.

Açık sözlü ve en güzel sesli idi. Lüzûmsuz konuşmazdı. Ekseriyâ sükût ederdi. Kötü söz konuşmazdı. İster hiddetli ister hiddetsiz, her hâlinde hakkı söylerdi. Güzel konuşmayanlara iltifât etmezdi. Konuşulması zarûrî olan bâzı şeylere kinâye yolu ile işâret ederdi.

O sustuğu zamân Ashâbı konuşurdu. Huzûrunda münâzaa yapılmazdı. Va'z u nasîhatinde son derece ciddi idi ve:

لَا تَضْرِبُ الْقُرْآنَ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ فَإِنَّهُ أَنْزَلَ عَلَى وَجْهِهِ

«Kur'ân'ı birbirine vurmayınız, onun âyetlerini karşılaştırmakla tekrîbe kalkışmayınız; onun âyetleri birbirini tasdik eder. O, (yedî) vücûh üzere nâzil olmuştur» (1066).

Ashâbının yüzüne en çok gülümseyen bir insândı. Gönüllerini hoş etmek için sözlerini hayranlıkla dinlerdi. İnci dişleri görülecek şekilde gülümserdi. Ashâb-ı Kırâmı da kendisine uyarak sohbetinde yalnız tebassüm ile yetinirlerdi.

(1066) Taberânî Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

Bir gün Resûl-i Ekrem sıkıntılı idi. Bedevinin biri bir şey sormak üzere huzûruna girmek istedi. Ashâb-ı Kirâm bedevîye:

— Bırak, bu gün Resûl-i Ekrem'in canı sıkıntılı, bir şey sorma. dediler. Adam:

— Beni bırakın, ben onu güldürmeden bırakmam, dedi ve Resûl-i Ekrem'e:

— Ey Allah'ın elçisi, duydum ki Deccal insânlara Tîrid yedirecek, yemeyen insanlar acından ölecek. Ne buyurursun, ben onunla karşılaşsam yemeyerek acımdan ını öleyim, yoksa yiyip karnımı doyurduktan sonra, yine onu inkâr ve Allah'a imanım üzerine mi kalayım? dedi. Bunu duyan Resûl-i Ekrem gülümsedi ve dişleri görüldü, sonra da:

— Hayır sen ondan yeme, Allahü Teâlâ seni acından öldürmez, buyurdu.

Resûl-i Ekrem insânların en neş'eli ve güleryüzlü olanı idi. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü veya Âhireti hâtırladığı veyâ va z u nasihat ettiği zamân çehresi değişirdi.

Onun gönül hoşluğu en güzel bir şekilde idi, va'zı ise çok ciddi idi. O yalnız Allah için gazab eder ve gazabı hâlinde bir şey yapmazdı. Bütün işlerinde hal ve tavrı bu idi.

Bir sıkıntı ile karşılaştığı zamân; «Lâhavle velâ kuvvete illâ billâh» der ve işini Allah'a havâle eder, O'ndan kurtuluş dilerdi. Sonra da şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ اَرِنِي الْحَقَّ فَاتَّبِعْهُ وَارِنِي الْمُنْكَرَ مُشْكراً وَارْزُقْنِي الْجَنَابَةَ
وَاعِزَّنِي مِنَ الْاِشْتِيَاءِ عَلَيَّ فَاشْبِعْهُ هَوَايَ يَغِيْرُ هَدْيَ مِنْكَ وَاجْعَلْ
هَوَايَ تَبَعاً لِّطَاعَتِكَ وَخُذْ رِضَا نَفْسِكَ مِنْ نَفْسِيْ فِي عَافِيَةٍ وَاهْدِنِي
لِمَا اخْتَلَفَ فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ اِنَّكَ اَنْتَ تَهْدِيْ مَنْ تَشَاءُ اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ

«Allah'ım bana hakkı hak olarak göster ki, ben ona uyayım. Bana kötüyü kötü olarak göster ve ondan uzak kalmağı nasib et. Senin hidâyetin hilâfına nefsimin arzûsuna uyacak karışıklıklardan beni koru. Arzularını senin tâatine tâbi kıl, rızamı bana nasib et. Beni hakka hidâyet et. Sen dilediğini doğru yola ulaştırırsın»

RESÛL-İ EKREM SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN YEMEKTEKİ ÂDÂB VE AHLÂKI

Resûl-i Ekrem bulduğunu yerdı. En çok sevdiği kalabalıkla yemektı. Sofra kurulduğı zâmân:

بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا نِعْمَةً مَّشْكُورَةً تَصِلُ بِهَا نِعْمَةُ الْجَنَّةِ هـ

«Allah'ım, bu yemeğı, kendisi ile Cennet nimetlerine ulaşacak şük-rü ödenmiş nimetlerden kıl» derdi (1067). Umûmiyetle yemek yer-ken namâzda olduğı gibi oturdu. Yere diz çöküp, ayakları üzerine oturarak:

إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ أَكُلُ كَمَا بَأَى الْعَبْدُ وَأَجْلِسُ كَمَا يَجْلِسُ الْعَبْدُ هـ

«Ben ancak bir kulum, kölenin oturduğı gibi oturur ve yediğı gi-bi yerim» (1068) derdi. Sıcak yemek yemez ve:

إِنَّهُ غَيْرُ ذِي بَرَكََةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يُطْعِمْنَا تَارًا فَأَبْرِدُوهُ هـ

«Sıcak yemekte bereket olmaz, Allahü Teâlâ bize ateş yedirmez, yemeğı soğutunuz» (1069) buyururdu. Dâimâ önünden ve üç parma-ğı ile yerdı. Bâzan dördüncü parmağını da yardımcı olarak kullanırdı. İki parmağı ile yemez ve:

إِنَّ ذَلِكَ أَكَلَةُ الشَّيْطَانِ هـ

«O, şeytanca bir yemektir» (1070) derdi.

Bir gün Osman (R.A.) Resûl-i Ekrem'e palûze yemeğı getirdi. Re-sûl-i Ekrem yemekten yedikten sonra:

— Bu nedir, bunu nasıl yaparsınız? diye sordu. Hz. Osman:

(1067) Besmele rivâyeti doğru, diğer kısmının aslı bulunamamıştır.

(1068) Bezzar rivâyet etmiştir.

(1069) Beyhaki Ebû Hürayre'den sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

(1070) Dârekutni «El-İfrâd» da İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

— Anam babam size fedâ olsun, ya Resûlallah, yağ ile bal'ı tavaya kor, ateşte eritiriz. Sonra buğday ununun özünü alır tavaya dökeriz. Sonra katılaşınca kadar karıştırırız ve gördüğünüz şekilde bir helva olur, dedi. Resûl-i Ekrem:

إِنَّ هَذَا الطَّعَامَ طَيِّبٌ هـ

«— Doğrusu bu, güzel bir yemektir» (1071).

Resûl-i Ekrem elenmemiş arpa unundan pişen ekmeği yedi. Salatalığı tâze hurma ve tuz ile yedi.

Meyvelerden en çok sevdiği yaş hurma, üzüm, kavun ve karpuz idi.

Karpuzu şeker ve ekmekle yedi. Bâzan da tâze hurma ile katarak yedi. Kavun ve karpuzu iki eli ile yedi. Bir def'a hurmayı sağ eli ile yedi ve çekirdekleri sol elinde topladı. Oradan geçen bir koyuna seslendi. Koyun gelerek sol elindeki çekirdekleri yedi. Kendisi de sağ eli ile yemeğe devam etti. Her ikisi de bitirdi ve koyun savuşup gitti.

Bâzan üzümü, salkımı ağzına götürerek yediği de olurdu. Üzüm suyu mübârek sakalından inci daneleri gibi damlardı. Ekseriyâ yemeği, su ile hurma idi. Hurma ile südü bir arada yer ve «En iyi yemeklerdir» derdi.

En çok sevdiği et yemeği idi. Et hakkında:

هُوَ زَيْدٌ فِي السَّمْعِ وَهُوَ سَيِّدُ الطَّعَامِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَوْ سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ يُطْعِمَنِي كُلَّ يَوْمٍ لَفَعَلَ هـ

«Et, dünyâ ve âhiretin en üstün yemeğidir. O, kulağın işitmesini artırır. Eğer Rabbimden her gün bana et yemeği nasib etmesini istesem, nasib ederdi» (1072) buyurmuştur.

Tirid yemeğini kabak ile yedi. Kabağı sever ve kabak hakkında:

(1071) İbn Mâce İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Meşhûr olan, Beyhâkî'nin «Şa-
bî'l-İmân» ında Leys'den rivâyet ettiği sarı helvadır.

(1072) Ebû's-Şeyh Sem'an'dan rivâyet etmiştir.

إِنَّهَا شَجَرَةُ أَخِي يُونُسَ عَلَيْهِ السَّلَامُ هـ

«O, kardeşim Yûnus Aleyhisselâm'ın sebzesidir» (1073) derdi. Hz. Âişe'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

يَا عَائِشَةُ إِذَا طَبَخْتُمْ قِدْرًا فَكَثِّرُوا فِيهَا مِنَ الدُّبَاءِ فَإِنَّهُ يُشَدُّ الْحَزِينَ

«Yâ Âişe, tencere kaynattığınız zamân oraya fazla kabak koyun, xîrâ kabak kalbi takviye eder» (1074) buyurmuştur. Kendisi avlanmaz, fakat avlanan kuş etini yer ve kendisine avlanan kuşlardan getirilmesini arzû ederdi.

Et yerken başını ete eğmez, belki eti ağzına getirir ve ısırarak koparırdı. Ekmek ile yağ yerdı. Koyun bacak ve budlarını severdi. Tencerede pişen kabağı, sirkeye doğranmış ekmeği Acve hurmasını sever ve bu hurmaya bereket ile duâ ederdi. «Bu hurma Cennet meyvelerindendir. Zehir ve sihire karşı şifâdır» derdi.

Baklagillerden kevinin otu ve semiz otu severdi. Külyeleri sevmez ve bunlardan hoşlanmazdı.

Koyunun yedi a'zasını yemezdi: Zekerî, torba ve içindeki husyeleri, sidik kabını, öd kabını, et ile deri arasında biten bezleri, ferci ve kanı. Soğan, sarmısak ve pırasa gibi şeyleri yemezdi. Yemeğe hiç bir sûretle gülmezdi. Hoşuna giden yemeği yer, gitmeyene ses çıkarmazdı. Keler ve dalak yemeklerinden hoşlanmaz fakat bunlara harâm demezdi.

Parmağı ile yemeği sıyrır ve:

اِخْذِ الطَّعَامَ أَكْثَرَ بَرَكَتِهِ هـ

«Yemeğin sonu daha bereketlidir» (1075) buyururdu.

Parmaklarını temizlemeden elini mendil ile silmezdi. Ve «Bereket yemeğin neresindedir bilinmez» buyururdu. Yemeğin sonunda:

(1073) İbn Mâce Enes'ten rivâyet etmiştir.

(1074) Ebû Bekir-i Şâfiî'nin «Fevâid» inde zikredilmiştir.

(1075) Beyhaki «Şuab» ında Câbir'den rivâyet etmiştir.

الْحَمْدُ لِلَّهِ اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَطَعَنْتَ فَاسْتَبَعْتَ وَسَقَيْتَ
فَارَوَيْتَ لَكَ الْحَمْدُ غَيْرَ مَكْفُورٍ وَلَا مُؤَدَّعٍ وَلَا مُسْتَغْنَى عَنْهُ

«Allah'ım, sana hamd olsun, yedirdin doyurdun, içirdin kandır-
dın, sana hamdederim, küfrân-ı nimet etmem, hamdi terketmem ve
ondan aslâ mustağni kalmanı» (1076) derdi. Ekmek ile et yediği za-
mân, ellerini iyice yıkardı sonra da yüzünü silerdi.

Suyu üç kerede içer, her def'asında Besmele ile başlar ve Hamdele
ile bitirirdi. Suyu akıtarak değil, sorarak içerdi.

Ortaklaşa içtikleri süt veyâ suyu —sol tarafında daha hâtırlı
kimse bulunsa — sağında bulunan zâta, «Benim sünnetimde hak se-
nindir. Fakat dilersen onları tercih edeyim» derdi. (Ve ona da arttırıp
yanında bulunana vermenin fazilet olduğunu ve isterse onun da bir
miktâr arttırıp sağında bulunana vermesini tavsiye ederdi). Bâzan bir
nefesde içtiği de olurdu. İçtiği kaba nefes vermez, bardağı ağzından
uzaklaştırdıktan sonra nefesini alırdı. Bir def'a bal ve süt karışımı ile
dolmuş bardağı kendisine takdim ettiler. Kâbûl etmedi. «İki yemek ve iki
şerbet bir arada olmaz» buyurdu. Sonra da:

لَا أَحْرَمُهُ وَلَكِنِّي أَكْثَرُهُ الْفَخْرَ وَالْحِسَابَ بِفُضُولِ الدُّنْيَا عَدًّا وَحَبًّا
التَّوَّاضِعَ فَإِنَّ مَنْ تَوَّاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ لَهُ

«Bu harâmdır demiyorum, ancak ben büyüklenmeyi ve dünyâ-
nın boş şeyleri ile yarın hesâp vermeyi uygun bulmuyorum. Ben sâde-
liği ve tevâzuu severim. Allah için alçak gönüllü olanları Allahü Teâlâ
yükseltir» (1077) buyurdu. Ev içinde bir câriye'den daha utangaç idi.
Yemek istemediği gibi, isteğini de onlara duyurmazdı. Sofra kurarlarsa
yerd. Yedirdiklerinden yer, içirdiklerinden içerdi. Yiyecek ve iç-
ceğini bizzât kendisinin kalkup aldığı da olurdu.

(1076) Taberânî Hars b. Haris'den rivâyet etti. Buhârî'de buna benzer başka
rivâyet yolu vardır.

(1077) Bezzar Talha'dan rivâyet etmiştir.

RESÜL-İ EKREM SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN ELBİSEDEKİ ÂDÂB VE AHLÂKİ

Resül-i Ekrem (S.A.V.) izar, rida, gömlek ve cübbe'den ne bulursa onu giyerdi. Yeşil elbise hoşuna giderdi. Ekseriya beyaz giyerdi. Ve:

اَلْبِسُوْهَا اَحْيَاءُ، كُمْ وَكَفِّنُوْا بِهَا مَوْتًا كُفْرًا

«Beyaz elbiseyi dirilerinizi giydirin ve ölülerinize kefen yapın.» (1078) buyururdu. Harp için veyâ başka maksadlarla işleme kaftan giyerdi. İnce atlastan kaftanı vardı, beyaz tenine güzel yakışırdı. Bütün elbiseleri topuklarını aşağı geçmezdi. İzarı ise daha yukarda idi. Gömieği ilikli ve bağlı idi. Namâzda ve namâz hâricinde bâzan bağını çözerdi Za'feran ile boyanmış bir çarşafı vardı. Yalnız bunun içinde de namâz kıldırıldığı olurdu. Bâzan da tek bir elbise giyerdi. Keçeden yapılmış elbisesi de vardı. Onu giyer ve:

اِنَّمَا اَنَا عَبْدٌ اَلْبَسُ كَمَا يَلْبَسُ الْعَبْدُ

«Ben ancak bir kulum, kölelerin giydiği gibi de giyerim» (1079) derdi.

Cuma için, diğer elbiselerinden başka husûsi olarak iki elbisesi vardı

Çok kere tek bir izarâ bürünür ve uçlarını omuzlarına bağlardı. Cenâze namâzlarını bu kıyâfetle kıldırıldığı da olurdu. Evinde de tek bir izar içinde kılardı ve bu izar da münâsebet hâlinde sırtında bulunan izarı olurdu. Geceleri ekseriya tek bir izar içinde kılardı. Bu bir çarşaf demektir. Bir kısmını kendi üzerine bağlar, diğer kenârını kadının üzerine bırakırdı ve böylece kılardı. Güzel siyah bir yün elbisesi vardı. Onu birisine hediye etti. Ümmü Seleme:

— Elbiseyi ne yaptın? Senin beyaz vücûduna o siyah elbise çok yakışırdı, ne oldu diye sordu. Resül-i Ekrem: «Onu birisine hibe ettim giydirdim» buyurdu.

(1078) İbn Mâce ve Hâkim İbn Abbâs'tan rivâyet etti ve isnâdının sahîh olduğunu söyledi. Daha başka rivâyet yolları da vardır.

(1079) Buhâri ile Müslim Ebû Burde'den rivâyet etmişlerdir.

Enes (R.A.). buyuruyor: «İnce kilime bürünerek bize namâz kıldırıldığı da vardır. Parmağında yüzük taşırdı. Hâtırlamak için yüzüğüne bir ıplık de bağlardı. Yüzüğünün kaşında: «Muhammedü'r-Resûlulâh» yazılı idi. Mühür vazîfesi görürdü. Onunla yazıları mühürler ve:

«Yazıyı mühürlemek, töhmetten hayırlıdır» (1080) derdi. Sargılı ve sargısız olarak başına takke örter ve bâzan da takkesini öne sütre ederek namâz kılardı. Bâzan sarığı bulunmaz ve başına bir baş örtüsü bağlardı.

Peygamber Efendimiz'in Hz. Ali'ye «Sehab» isminde hibe etmiş olduğu bir sarığı vardı. Her ne zamân Ali (R.A.); bu sarıkla Aleyhisselâm Efendimiz'e gittiği zamân: Resûl-i Ekrem:

أَنَا كُنْتُ عَلَى السَّحَابِ

«İşte, Ali Sehâb [bulut] ile geldi» (1081) buyurdu.

Elbiseyi dâimâ sağdan giyer ve giydiği zamân:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي وَأَجْمَلُنِي فِي النَّاسِ

«Mahrem yerini örteceğim ve insânlara karşı süsleneceğim elbiseyi bana giydiren Allah'a hamdederim» (1082) derdi. Elbisesini çıkarırken de sol tarafından başlardı.

Yeni elbise giydiği zamân eskisini yoksula verir ve:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَكْسُو مُسْلِمًا مِنْ ثَمَلٍ ثِيَابٍ لَا يَكْسُوهُ إِلَّا لَهُ إِلَّا كَانَ فِي ضَمَانِ اللَّهِ وَحِرْزِهِ وَخَيْرِهِ مَا وَارَاهُ حَيًّا وَمَيِّتًا

«Eskimiş elbisesini Allah rızası için bir fakire giydiren kimse, Allahü Teâlâ'nın hıfz u himâyesinde o elbise ölü olsun diri olsun yâni isterse kefen olarak kullanılsın. Adamın sırtında bulunduğu müddetçe

(1080) Buhâri ile Müslim Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(1081) İbn 'Adiy ve Ebû's-Şeyh Câfer b. Muhammed'den, o da babasından rivâyet etmiştir. İbn Nuaym'ın «Delâilü'n-Nübüvve» de Ömer'den böyle bir rivâyeti vardır.

(1082) Tirmizî rivâyet etti. İbn Mâce ve Hâkim Ömer b. Hattâb'tan rivâyet etti ve «sahih» dedi.

Allahü Teâlâ'nın hıfz u himâyesinde ve hayır üzerinde olur» (1083). buyururdu. İçi lif dolu tabaklanmış deriden bir döşeği vardı. Boyu iki arşın, eni de bir arşından fazla idi. Gittiği yerde altına serilmek için bir de abası vardı. Kuru bir hasır üzerinde de yatarı. Binitinin, silâh ve eşyasının isimleri vardı. Bayrağının adı İkab, savaşlarda yanında bulundurduğu kılıcının adı Zülfikâr, ayrıca Mihzen, Rusub ve Kazıb adlarında kılıçları vardı. Kılıçlarının sapı gümüş işlemeli idi. Deriden kayışı vardı. Bu kayışda üç tâne gümüş halka vardı. Oku'nun adı Ke-tüm, ok ve yay kabının adına da Kâfur derlerdi (1084). Binddiği deve-nin adı Kasva idi. Buna Gadba da denirdi. Binddiği atının adı Döldül, merkebinin adı Yafur, südünü içtiği koyunun adı Ayne idi. Abdest alıp su içtiği çamurdan mâmul bir matharası vardı. Küçük çocuklar Resûl-i Ekrem'in evine girer ve bu mathara'da buldukları sudan içer, yümn u bereket olmak üzere üst ve başlarına dökerlerdi.

RESÛL-İ EKREMİN İNTİKAAMA GÜCÜ YETTİĞİ HÂLDE AFFEDİP BAĞIŞLAMASI

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) insanların en ağır başlısı olup en hafiften alanı, gücü yettiği hâlde en çok affedenlerden birisi idi. Bir gün, altun ve gümüşten yapılmış bir takım gerdanlıklar Resûl-i Ekrem'e getiril-miştı. Resûl-i Ekrem bunları Ashâbı arasında bâzı esâslar dâhilinde taksim etti. Tabii herkese müsâvî şekilde vermedi. Bu arada Bedeviler-den bir Arab:

— Ey Muhammed, vallahi Allah sana adâleti emrettiği hâlde se-ni adâlete riâyet eder görmüyorum, diye ağır bir ithâmı bulundu. Resûl-i Ekrem:

وَيْحَكَ فَمَنْ يَعْدِلُ عَلَيْكَ بَعْدِي

— Yazık sana, ben adâlete riâyet etmezsem, ya kim adâlete riâ-yet eder, buyurdu. Adamcağız oradan ayrıldıktan sonra, Resûl-i Ek-rem:

(1083) Hâkim «Müstedrek» inde, Beyhaki «Şuab» ında Ömer'den rivâyet etmiş-lerdir.

(1084) Rivâyetlerin mehası bulunamamıştır.

رَدُّهُ عَلَى زَوْبَدَهِ

— Biraz sonra onu bana çağırın» (1085) buyurdu. Ve adamın bu kadar kaba ve saygısız davranmasına karşılık onu en tatlı bir dil ile ikaz etti. Biraz sonra çağırması da adamını korkmaması için idi.

Yine Câbir'in (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem Hayber gününde Bilâl'in elbisesi içinde toplanan gümüşleri taksim ediyordu. Adamın biri:

— Ey Allah'ın Resûlü, taksimâtını adâletle yap, dedi. Resûl-i Ekrem: Yazık sana! Eğer ben adâlet etmezsem, kim adâlet edebilir? O zamân bu husûsta ziyân etmiş olurum!... Binaenaleyh nasıl adâlet etmezmişim? buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer (R.A.):

— Bu adam münâfıktır, bunun boynunu vurayım, diye ayağa kalkınca, Resûl-i Ekrem:

مَعَاذَ اللَّهِ زَيْحَدْتُكَ بِرَأْيِ قَتْلِ أَصْحَابِي

— Allah korusun, artık insânlar bunu dillerine dolar ve «Muhammed kendi adamlarını öldürüyor» derler, (1086) buyurdu.

Yine bir savaşda fırsatını bulan bir düşman elinde kılıcı olduğu hâlde Resûl-i Ekrem'e yaklaşarak:

— Şimdi seni benim elimden kim kurtarabilir? dedi. Resûl-i Ekrem:

— Beni Allah korur, derdemez adamcağızın elinden kılıç düştü ve Peygamberimiz hemen kılıcı alarak:

— Ya şimdi seni benim elimden kim kurtarır? buyurdu. Şaşkına dönen adam:

— Sen kılıcı eline alanların iyilerinden ol, yâni beni bağışla, diye yalvardı. Resûl-i Ekrem kendisine:

— Şehâdet getir, buyurdu. Adam:

— Hayır, bunu söyleyemem, ancak senin tarafına geçmiyeceğim gibi seninle savaşanlarla da arkadaş olmam ve seninle artık harbet-

(1085) Ebû's-Şeyh İbn Ömer'den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

(1086) Müslim rivâyet etmiştir.

mem, dedi. Resûl-i Ekrem de kendisini serbest bıraktı. Adamcağız kendi adamlarına döndüğü zamân: «İnsânların en hayırlısının yanından geliyorum» dedi (1087)..

Yine Enes'in (R.A.) rivâyetinde; yahudi kadınlarından birisi Resûl-i Ekrem'e zehirli koyun eti getirdi. Resûl-i Ekrem:

— Bu zehirli eti niçin bana getirdin? diye sordu. Kadın:

— Seni öldürmek için getirdim, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Allahü Teâlâ seni muvaffak etmez! (1088) buyurdu. «Bu kadını katledelim» diyenlere de, «Hayır, bırakın gitsin» buyurdu.

Yine yahûdilerden birisi Resûl-i Ekrem'e sihir yapmıştı. Cebrâil Aleyhisselâm Peygamberimize haber verdi, sihir âletini çıkararak düğümlerini çözdü ve Resûl-i Ekrem kendisine yeğniklik hissetti. Resûl-i Ekrem bunu yahûdiye duyurmak bile istemedi (1089).

Yine Hz. Ali (R.A.) buyuruyor: «Resûl-i Ekrem Zubeyir ve Mikdad ile birlikte beni iki harem arasındaki «HÂH» denen yere gönderdi ve buyurdular ki:

صَلُّوا رَوْضَةَ حَاجٍ فَإِنَّ فِيهَا مَعَكُمْ كِتَابَ فَخْرٍ وَمِنْهُ

«Hâh bahçesine gidin, orada bir kadın vardır, onda bir mektûb var, mektûbu alın gelin». Biz de gittik, kadını bulduk ve kadına «Mektûbu ver» dedik. Kadın «Bende mektûb yok» dedi ise de biz, mutlaka seni arayacağız, dediğimizde, kadın saçları arasından mektubu çıkarıp verdi. Mektûbu Resûl-i Ekrem'e getirdik. Mektûb Hatıb b. Ebi Belta'a tarafından Mekke müşriklerine yazılmış ve orada Resûl-i Ekrem'e dâir bâzı sırlar aktarılmış bulunuyordu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Hatıb'ı çağırarak:

مَا هَذَا

— Bu nedir? diye sorunca, adamcağız:

(1087) Buhâri ile Müslim rivâyet etmiştir.

(1088) Buhâri ile Müslim rivâyet etmiştir.

(1089) Nesei sahih sened ile rivâyet etti. Buhâri ve Müslim'de de başka yoldan rivâyet edilmiştir.

— Ey Allah'ın Resûlü hakkımda acele hüküm verme, beni dinle; ben bu hareketimi müslümân olduktan sonra küfre döner şeklinde yapmış değilim. Ancak buraya gelen muhâcirlerin Mekke'de kendi âilelerini koruyacak kuvvetli kabileleri vardır. Benim âilem zayıftır. Bunu yaparken oradaki akrabalarımın da onlar tarafından himâye edilmelerini düşünerek yaptım, dedi. Resûl-i Ekrem:

إِنَّهُ صَدَقَ كُنْهَهُ

— O size doğruyu söyledi, buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer:

— Ey Allah'ın Resûl'ü müsâade et de şu münâfığın kellesini uçurayım, deyince, Resûl-i Ekrem:

إِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا وَمَا يُذِرُكَ لَعَلَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَطْمَعَنِي أَهْلُ بَدْرٍ
فَقَالَ اغْمِلُوا مَا سِئْتُمْ قَدْ عَفَرْتُ لَكُمْ هـ

— Bu adamlar Bedir cengine katılmıştır. Ne biliyorsun? Allahü Teâlâ Bedir halkına «Ne yaparsanız yapın, ben sizi bağışladım» buyurdu, (1090) dedi.

Yine Resûl-i Ekrem bir ganimet mâlını taksim ediyordu. Ensâr'dan biri:

— Bu taksimât Allah rızasına uymayan bir taksimdir, dedi. Bunu Resûl-i Ekrem'e haber verdiklerinde, benzi kızardı ve:

رَحِمَ اللَّهُ أَخِي مُؤْمِنِي قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرِ مَنْ هَذَا فَصَبَرَ هـ

— Allahü Teâlâ kardeşim Mûsâ'ya rahmet etsin, o bundan daha büyüğü ile eziyet edilmiş ve sabretmiştir (1091) buyurdu.

(1090) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(1091) Buhâri ile Müslim İbn Meskûd'dan rivâyet etmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem:

لَا يُبَلِّغُنِي أَحَدٌ مِنْكُمْ عَزَّ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِي شَيْئًا فَإِنِ أَحَبُّ أَنْ أُخْرَجَ
النِّكْحُ وَأَنَا سَلِيمٌ الصَّدْرُ

«Ashâbımın aleyhimde konuştuklarını bana duyurmayın; zîrâ gönül hoşluğu içinde aranızda bulunmak isterim» (1092) buyurdu.

RESÛL-İ EKREM SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN HOŞLANMADIĞI ŞEYLERE NASIL GOZ YUMDUGU

Resûl-i Ekrem'in cildi yumuşak, içi dışı lâtif ve güzel idi. Hiddet ve neş'esi yüzünden belli olurdu. Cânı fazla sıkıldığı zamân sık sık sakalını avuçlardı. Hoşa gitmeyen bir şeyi yüze vurmazdı. Bir gün yüzünde sarı boya bulunan bir adam huzûruna girdi. Resûl-i Ekrem bu sarı boyadan hoşlanmadığı hâlde bu adama bir şey demedi. Adam çıktıktan sonra: «Buna deseniz de şu boyayı izâle etse daha iyi olurdu» (1093) buyurdu. Bedevinin biri huzûrlarında mescidin bir köşesinde idrârını yapmıştı. Ashâb onu dövmeye kalkışınca, Resûl-i Ekrem:

لَا تُزِمُوهُ

«Sidikini kesmeyin işini bitirsin» buyurduktan sonra devâmla:

إِنَّ هَذِهِ الْمَسَاجِدَ لَا تَصْلُحُ لِشَيْءٍ مِنَ الْقَذَرِ وَنُبُولٍ وَخَلَاءٍ

«Mescidlere pislik, sidik ve kazâ-i hâcet gibi şeyler yaraşmaz». Diğer rivâyette: «Nefret ettirmeyin, yaklaştırın» buyurdu (1094).

Yine bir gün Bedevinin biri gelerek Resûl-i Ekrem'den bir şey istedi Resûl-i Ekrem istediğini verince, adama:

--- Nasıl memnûn oldun mu? diye sordu. Adam:

— Hayır, memnûn olmadım, iyi bir şey de yapmadın, dedi. Mec-

(1092) Ebû Dâvud ve Tirmizi İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

(1093) Ebû Dâvud, Tirmizi ve Nesei Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(1094) Buhâri ile Müslim, Enes'ten rivâyet etmişlerdir.

lisde hâzır bulunan müslümânların cânı sıkıldı ve adamı tekdır için davrandıklarında, Resûl-i Ekrem onlara:

— İlişmeyin, diye işâret buyurdu. Sonra da meclisten kalkıp hâne-i saâdetlerine girdi. Bir müddet sonra Bedeviyi çağırarak, daha bâzı ikrâmlarda bulundu ve:

— Şimdi memnûn oldun mu? diye sordu. Bedevi:

— Evet şimdi memnûn oldum, sa'yiniz meşkûr olsun dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Orada çirkin konuştun, Ashâbımın sana karşı gönlü kırıldı ve içlerinden sana nefret beslemeğe başladılar. Şimdi bana ifâde ettiğin memnûniyeti onların huzûrunda da ifâde eder misin? Şâyet bu memnûniyetini onların huzûrunda da ifâde edersen, sana karşı, duydukları kin ve nefret ortadan kalkar, buyurdu. Adam:

— Evet, onların yanında da aynı şeyi ifâde ederim, dedi. Resûl-i Ekrem akşam üzeri veyâ sabâhleyin aynı toplantıya gelerek:

— Bu Bedevi memnûn değildi, fakat ona biraz fazla ikrâmda bulunduğumuz için memnûniyetini ifâde etti. Sorun bakalım ne diyor buyurdu. Adam:

— Evet memnûnum, Allah râzı olsun, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Benimle şu Arabın hâli, şöyle bir adamın vaziyetine benzer. Adamın devesi var, deve kendisinden kaçmış, deveyi yakalamak için insânlar devenin peşine düşmüş, fakat insânların hücumu deveyi daha uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramıyor. Bunun üzerine adam:

Bırakın peşine koşmayın, ben ona sizden daha merhametli olduğum gibi, hâlini de daha iyi bilirim, dedi ve yerden aldığı bir tutam ot ile devesine huy huy diye seslendi, deve de yavaş yavaş adama yaklaştı ve adam deveyi yakalayarak yükünü vurdu ve sırtına bindi. Şâyet ben de o zamân sizi serbest bıraksaydım adamı öldürseydiniz, adam Cehennem'e gidecekti (fakat şimdi adamı kurtarmış olduk), (1095) buyurdu.

RESÛL-İ EKREM SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN CÖMERTLİĞİ [SAHÂVETİ]

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) insânların en cömerd ve en iyilerinden biri idi. Hele Ramazan-ı şerifte esen rûzgâr gibi eline geçen her şey durmadan giderdi. Hz. Ali (R.A.) Resûl-i Ekrem'in anlatırken: «O insânlâ-

rın en çok eli açık olanı, sıkıntılara göğüs germe bakımından göğsü en geniş olanı, en doğru sözlüsü, üzerine aldığı işi en güzel ve en iyi şekilde yerine getireni idi. O, en güzel ve yumuşak tabiatlı olup, kabile ve akrabasına en çok ikrâmda bulunan bir zât idi. Onu ilk gören ondan heybet duyar, sohbetinde bulunanlar ise onu severlerdi. Onun vasıflarını anlatan der ki: Ondan önce de, sonra da onun gibisini görmedim. Ondan istenen her şey —varsa— verir, bulmak imkânı varsa söz verir, bunlar mümkün olmadığı takdirde susardı. Bir gün adamın biri kendisinden bir şey istedi. Resûl-i Ekrem de yanında bulunan bir koyun sürüsünü adama verdi. Adamcağız kabilesine dönerek, geliniz müslümân olunuz, zirâ o Peygamber hiç fakirlikten korkmayan bir kimse gibi atıyyelerde bulunuyor, dedi. Bir def'a olsun kendisinden istenen her şeye yok dediği vâkî değildir. Bir def'a kendisine doksanbin dirhem isâbet etmişti. Bunu hasırın üzerine döktü. Her gelene verdi, tamâmen bitirdi, sonra kalktı (1096). Yine bir adamın biri gelerek Resûl-i Ekrem'den bir şey istedi. Resûl-i Ekrem:

— Yanımda bir şey yok, biraz bekle, bir şey gelirse sana vereyim, buyurdu. Orada bulunan Hz. Ömer (R.A.):

— Ey Allah'ın Resûlü, Allahü Teâlâ size güçlkle emir buyurmadı. Siz neden kendinizi zorluyorsunuz? dedi. Resûl-i Ekrem, Hz. Ömer'in bu sözünden hoşlanmamakla beraber cevâp da vermedi. Adam Ömer'e cevâben:

— Sen ver, eksilmez. Arş'ın sâhibinden korkma, diye mukaabe lede bulununca, bu söz Resûl-i Ekrem'in hoşuna gitti, gülümsedi ve neş'esi yüzünde belirdi.

Resûl-i Ekrem Huneyn seferinden dönüşünde Bedevi Arablar yoluna çıkarak etrâfını sardı ve durmadan kendisinden istediler. Hattâ Resûl-i Ekrem bir ağaca sığınmağa mecbûr kaldı. O sırada sırtındaki ridâsı dala takıldı. Resûl-i Ekrem durdu ve:

أَعْطُونِي رِدَائِي أَوْ كَارِي عَذَّةَ هَذِهِ نِعْصَةٍ نَعَمَ نَقَسْنَاهَا
بَيْنَكُمْ نَمَّةً لَا يَحْدُو بِجَيْلٍ وَلَا كَدٍّ وَلَا حَبٍّ هـ

«Ridâm'ı veriniz, eğer şu Ummugaylan ağaçlarının sayısı kadar koyunum olsa hepsini size bölerdim. Bu sözümde, beni ne korkak, ne cimri ve ne de yalancı bulurdunuz» (1097) buyurdu.

(1096) Aynı rivâyet ve ifâdelerle Buhârî'de de vardır.

(1097) Buhârî Cübeyr b. Mut'im'den rivâyet etmiştir.

RESÛL-İ EKREM SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN ŞECAATI [KAHRAMANLIĞI]

Resûl-i Ekrem insânların en bahâdır, en cesûr ve yüreklilerinden idi. Bu husûsta Hz. Ali (R.A.) hâtıralarını şöyle anlatıyor: Bedir gününde (bozguna uğradığımız sıkışık bir anda) Resûl-i Ekrem'e sığınyorduk. O ise bizden önde ve düşmâna daha yakın idi. O gün orada bulunanların en metini o idi (1098). Yine Hz. Ali: «İki saf birbirine karıştığı, harbin ateşli ânlarında Resûl-i Ekrem'e ilticâ ediyorduk, düşmâna en yakın olanımız da o idi» (1099).

Denildi ki: Resûl-i Ekrem az söyler, az konuşurdu. Fakat harb ile emredeceği zamân bütün gücü ile harekete geçer ve çok şiddetli bir tavır takınırdı. Düşmâna en yakın yerde bulunduğu için cesûr muhâribler ancak ona yaklaşırdı (1100).

İmrân b. Husayn diyor ki: Resûl-i Ekrem düşmân askerleri ile karşılaştığı zamân, ilk vuran o olurdu. (Resûl-i Ekrem ilâhî ahlâk ile muttasıf olduğu için merhametten ayrılmamakla berâber harb meydanlarında) insânların en şiddetlisi idi. Huneyn cenginde müşrikler onu kuşattığı zamân atından inerek:

أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ أَنَا بْنُ عَبْدِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

«Ben Peygamberim yalan yok, ben Abdülmuttalib'in oğlunun oğluyum,» dedi (1101) ve o gün ondan daha cesûr ve daha metin kimse görülmedi.

RESÛL-İ EKREM SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN TEVÂZUU

Resûl-i Ekrem en üstün mevkie sâhip olmakla berâber, insânların en mütevâzî idi. İbn Âmir diyor ki: Hac mevsiminde ak bir deve üzerinde herkes arasında, kimseyi sağa sola itip kakmadan, Resûl-i Ekrem'i de sıradan insânlar gibi cemreler atarken gördüm. Çullu merkebine biner, terkisine adam alırdı. Hastaları ziyâret eder, cenâzelere katılır, kölelerin bile dâvetlerine icâbet ederdi. Ayakkabısını tâmir eder ve

(1098) Dârimi İbn Ömer'den sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

(1099) Ebû's-Seyh isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

(1100) Ebû's-Seyh Sa'd b. İyaz'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(1101) Buhâri ile Müslim Enes'den rivâyet etmişlerdir.

elbisesini yamardı. Evde muhterem zevcelerinin işlerine katılır onlara yardım ederdi. Kendisine kıyâm yapılmasından hoşlanmadığını bildikleri için, geldiği zamân, Ashâb-ı Kirâm, ona kıyâm etmezlerdi.

Çocuklar topluluğuna uğrar ve onlara selâm verirdi. Bir gün Resûl-i Ekrem bir adamın yanına gitti. Adam Resûl-i Ekrem'in heybetinden titremeğe başladı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

هَوِّنْ عَلَيْكَ فَلَسْتُ بِمَلِكٍ وَإِنَّمَا أَنَا بَنُ امْرِئٍ مِّنْ قُرَيْشٍ تَأْكُلُ الْقَدِيدَ هـ

«Sâkin ol, ben bir hükümdâr değilim. Ben, Kureyş kabilesinden kurutulmuş et yiyen bir kadının çocuğuyum» (1102) buyurdu.

Resûl-i Ekrem'in husûsî bir mevki yoktu. Ashâbı arasında onlardan bir ferd imiş gibi otururdu. Gelen bir yabancı onu sormadan bilemezdi. Artık Ashâb-ı Kirâm bunun böyle olamayacağını anladı ve ona çamurdan yüksek bir yer yaptılar ve orada oturdu.

Hız. Âişe (R.A.) bir gün Resûl-i Ekrem'e:

— Yemeğini yaslanmış olduğun hâlde ye; çünkü bu senin için daha kolaydır, dedi. Resûl-i Ekrem başını uzattı, eğdi nerde ise yere değecekti, sonra da:

بَلْ أَكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ وَأَجْلِسُ كَمَا يَجْلِسُ الْعَبْدُ هـ

— Hayır ben kulların yediği gibi yer, oturduğu gibi otururum, buyurdu.

Resûl-i Ekrem masada yemediği gibi hazmı kolaylaştıran ve iştahı açan şeylerle süslenmiş sofrada da yememiştir.

Kim olursa olsun, kendisini çağıran herkese «Lebbeyk - buyurun» diye cevap verirdi. Bir meclise gittiği zamân herkese karşı sevgi ve tevâzuundan onların sohbetlerine iştirak eder: Âhiretten konuşuyorlarsa Âhiretten, yemek içmekten konuşuyorlarsa yemek içmekten ve başka bir dünyâ husûsatı için konuşuyorlarsa bu yönden onların sohbetine katılırlardı. Zamân zamân saâdetli huzûrlarında eski devirleri anan şîrler söyler ve gülüşürlerdi. Resûl-i Ekrem de gülümser ve hâram olmayan şeyden onları men'etmezdi.

(1102) Hâkim rivâyet etmiştir.

RESÛL-İ EKREM SALLÂLLAHÜ ALEYHİ VE SELLEM'İN SURET VE HİLKÂTİ [YARATILIŞI]

Resûl-i Ekrem ne çok uzun, ne de çok kısa boylu idi. Yalnız olarak yürüdüğü zamân «Orta boylu» denirdi. Bununla berâber halk arasında gezerken ondan da uzun denecek kimse yoktu. Resûl-i Ekrem hepsinden uzun gözükdü. Hâricte uzun görünen iki kimse etrâfına gelse, ancak omuzları hizâsında görülürlerdi. Resûl-i Ekrem:

«İylliğin hepsi ortada orta boyludadır» buyurdu.

Resûl-i Ekrem'in Rengi:

Resûl-i Ekrem'in rengi parlaktı; ne çok beyaz, ne de çok koyu idi. Buğday rengine yâni esmer idi.

Amcası Ebû Tâlib onu şöyle tavsif eder:

وَابْيَضٌ يُنْسَقِي الضَّمَامَ بِوَجْهِهِ ثَمَالُ الْيَتَامَى عَصِمَةٌ لِلْأَرَامِلِ

«Öyle beyaz bir yüz ki, o yüzün suyu hürmetine bulutlardan yağmur istenir. Öyle bir kerem sahibi ki, yetimler onun eline bakar, dul-lar ve yoksullar ona güvenir.»

Bâzıları, yüzünün, kırmızı ile beyaz karışımı olduğunu söylediler. Terlediği zamân terleri yüzünden inci dânesi gibi dökülür ve teri misk gibi kokardı. Saçı, erkek saçının en güzeli idi. Fazla kıvrıcık olmadığı gibi fazla düz değildi. Taradığı zamân âdete bükülmüş bir ip gibi tarak izleri saçında belli olurdu. Bâzıları saçlarının omuz başlarına kadar indiğini söylerse de ekseriyet kulak yumuşaklarına kadar indiğini söyler. Saçlarını dörde böldüğünü de söyleyenler vardır. Çok kere saçlarını iki yanlarına böler ve zülûfleri yanlardan parlardı. Saç ve saka lında on yediyl geçmeyen beyaz tüy vardı.

Resûl-i Ekrem, insânların en güzel, en çok yüzü nûru olanlardan biri idi. Onu anlatanlar; ayın on dördü gibi güzel, derlerdi. Onun neş'e ve üzüntüsü yüzünden belli olurdu. O, arkadaşı Ebû Bekir'in anlattığı gibidir, derlerdi. Ebû Bekir (R.A.) şöyle anlatırdı:

أَمِينٌ مُصْطَفًى لِلْخَيْرِ يَدْعُو كَضَوْا الْبَذْرِ زَائِلُهُ الظُّلَامُ

«Mustafâ, hayra dâvet eden bir emîn idi, ayın on dördü gibi ka-ranlığı aydınlatırdı.»

Resûl-i Ekrem'in alını geniş, kaşları ince ve uzun idi. İki kaşının arası açık ve gümüş gibi parlaktı. Gözlerinin karası geniş idi. Biraz kızarıntı ile karışıktı. Kirpikleri birbirine karışacak kadar sıkışık, burnu düz, dişleri seyrekdi. Gülümsediği zaman dişleri inci gibi parlardı. En güzel dudaklara sâhip olup ağzı açık kalmazdı. Yanakları yumuşaktı ve sarkık değildi. Yüzü uzun olmadığı gibi sakal devirisi gibi parlak da değildi. Sakalını âzâd eder, bıyığının fazlasını keserdi. Boğazı ve boynu kısa olmadığı gibi fazla uzun da değildi. Boynundan açık kalıp güneş ve rüzgârın dövdüğü kısmı altın savatlı gümüş bardak gibi parlardı. Gömlek altında kapalı kalan kısmı ise ay gibi parlaktı.

Resûl-i Ekrem'in göğsü geniş olup etleri sarkmış değildi. Ay gibi beyaz ve ayna gibi düz idi. Göğsü ile göbeği arası yukardan aşağı bir istikâmette kılı olup başka taraflarında tüy yoktu. Omuz kemikleri ve kemik başları büyüktü. Sırtı geniş olup iki omuzu arasında Nübüvbet mührü vardı ve sağ omuzu tarafında idi. Ortasında sarıya meyyâl siyah bir gül vardı. At yelesine benzer şekilde etrafında bazı kıllar vardı. Kol ve pazuları irice idi. Bilekleri kalın ve elleri geniş idi. Parmakları uzunca ve parlaklıkta gümüş gibi idi. Avucu, parmaktan yumuşak ve misk gibi kokulu idi. Onunla musâfaha eden kimse akşama kadar elinde güzel kokunun izlerini duyardı. Elini hangi çocuğun başına koyup da okşadıysa, akşama kadar o çocuğun başı güzel kokusu ile diğerlerinden ayrılırdı. Baldırları iri idi.

Şişmanlığı orta derecede olup etleri sarkmamıştı.

Resûl-i Ekrem'in yürümesine gelince; sanki bir kayadan çıkar ve yâ bir çukurdan iner gibi adımlarını ağır ve çekinerek atar, yürürken sallanmaz ve adımlarını fazla açmazdı. Resûl-i Ekrem: «İnsânlar içinde Adem Aleyhisselâm'a en çok benzeyen benim. Gerek ahlâk ve gerek yaradılış bakımından da bana en çok benzeyen İbrâhim Aleyhisselâm'dır» buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا لِي عِنْدَ رَبِّي عَشَّةٌ أَسْمَاءٌ، أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ وَأَنَا الْمَاهِي
الَّذِي يَمْحُو اللَّهُ بِكَ الْكُفْرَ وَأَنَا الْعَاقِبُ الْبَاقِي بَعْدَهُ. أَحَدٌ وَأَنَا الْخَامِرُ
يَحْشُرُ اللَّهُ الْعِبَادَ عَلَى قَدَمِي وَأَنَا رَسُولُ الرَّحْمَةِ وَرَسُولُ التَّوْبَةِ
وَرَسُولُ الْمَلَاحِمِ وَالْمُقَاتِلَةِ فَفِيكَ النَّاسُ جَمِيعًا وَأَنَا فَتَنُهُ

«Rabbımın katında on ismin vardır. Ben Muhammed'im. Ahmed'im. Mâhî'yim; Allahü Teâlâ benimle küfrü mahvedecektir. Ben Akîb'im; benden sonra peygamber yoktur. Ben Hâşîr'im. Allah, kullarını beni müteakib haşredecektir. Ben rahmet Resûlüyüm, ben Tevbe Resûlüyüm, ben Melâhim Resûlüyüm, ben Mukaffâ'yım. Herkes bana uyar. Ben Kussem'im, yâni olgun ve bütün iyilikleri câmi bir insânım» (1103).

RESÛL-İ EKREM SALLALLAHÜ ALEYHİ VE SELLEM'İN DOĞRULUĞUNA DELÂLET EDEN MÛCİZE VE ALÂMETLERİ

Bilmiş ol ki: Resûl-i Ekrem'i (S.A.V.) müşâhede eden, ahlâkı ile alâkalı işlerini, hâl ve hareketlerini bildiren haberleri cân kulağı ile dinleyen, âdet ve seciyelerini, muhtelif sınıfları sevk u idâresini ve onları bir araya toplayarak birbiriyle nasıl kaynaştırdığını ve idâresi altına aldığını bilen, ağır ve kapalı sorulara nasıl hayret verecek cevâblar verdiğini öğrenen, halk yararındaki akıllara durgunluk veren muntazam tedbirlerine vâkıf olan, ömürleri boyunca fakih, bilgin ve akli başında olan kimselerin ömürleri boyunca hayran kaldıkları şer'î hükümleri açıklamaktaki güzel işâretlerini gören herkes, insâf ile düşündüğü takdirde, bunların insân gücünün irâdesinde, hile ve aldatma yolu ile elde edilmiş şeyler olmadığında asla tereddüt etmez ve bunların ancak ilâhî kuvvet ve semâvî kudretin yardımı ile elde edildiğinde asla şüpheye düşmez. Bütün bu meziyyet ve faziletlerin bir yalancıda düşünülmesi mümkün değildir. Onun doğuşundanberi tâkib ettiği hatt-ı hareket tarzı doğruluğunun en kat'î ve müşahhas şahidi- dir. Halis bir çöl Arabı onu ilk gördüğünde; «vallahî gördüğüm şu sı- mâ yalancı olamaz» derdi. Yalnız görünüşü itibâriyle onun doğrulu- ğuna şehâdet ederdi. Nerede kaldı onun ahlâkını ve hareketini bilen... Zâten biz onun ahlâkıdan bâzısını zikretmekle, güzel hüylarının ne den ibâret olduğunu anlatmak ve bunlarla berâber Resûl-i Ekrem'in doğruluğuna ve Allahü Teâlâ katındaki büyük mevklîne tenbîh etmek istedik. Zîrâ bütün bu faziletleri ona bahşeden Allahü Teâlâ'dır. Çün- kü, ümmî idi, okumadı, kîtâb mütâlaa etmedi. İlim öğrenmek için bir tarafa gitmedi. Yanmış dağlar arasında yaşayan Arablar içinde öksüz ve hakir olarak yetişti. Şâyet Allah'ın yardımı kendisine ulaşmasaydı o bu gibi faziletleri, ahlâkî güzelliği ve bu hükümleri nereden öğre- necekti. Nerede kaldı Allahü Teâlâ'yı, meleklerini, kîtâblarını bilmek ve diğer nübüvvet hasseleri. Eğer kendisine açık bir vahiy gelmeseydi.

(1103) Ebû's-Seyh. Abdullah b. Ubeyd'den rivâyet etmiştir. (Mâhalim Tercemesi. C. 7 Sf: 227).

bunları bilemiyeceği gibi, beşer tâkati bu kadar yüklere de tahammül edemezdi (1104).

Eğer başka bir mücizesi olmasa bile yalnız bunlar onun nübüvvetinin delili olmak için yeter ve artardı.

Bununla berâber şüpheye mahal bırakmayacak şekilde mücizeleri de vardır. Tafsîlâtına girişmeden ve lâfı fazla uzatmadan sahîh kitâblarda bulunup meşhûr olan bâzı mücizelerini anlatalım. Çok ke-re Allâhü Teâlâ onun elinde âdeti bozmuş ve âdete muhâlif hârikalar göstermiştir. Mekke'de Kureyşiler, kendisinden, peygamberliğinin doğruluğunu gösteren bir mücize istediklerinde, ay onun için ikiye bölünmüştür (1105).

Hendek Vak'ası esnâsında Câbir ve Talha'nın evlerinde az yemekle çok kişilerin karnını doyurduğu da bir gerçektir (1106). Seksen kişiyi daha doğrusu sekizyüz kişiyi dört mud arpa ekmeği ve bir oğlak ile doyurmuştur. Bir def'a da seksen kişiden fazla aç insânı, Enes'in elinde getirdiği bir parça arpa ekmeği kırıntıları ile doyurmuştur. Bir def'a da Beşir'in kızının getirdiği bir miktâr hurma ile orduyu doyurmuştur (1107).

(1104) Bütün o amansız düşmânlıklara karşı onları bir araya topladı, kendisine bağladı ve ona olan sevgileri uğrunda cânlarını verdi, vatanlarını terkederek ardından gittiler. Bütün bunları ilâhî kuvvetle te'yîd edilmeyen bir kimsede toplanması muhâldir.

(1105) Mücize; peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin âdeti bozan bir hüner göstermesine denir ki bu, o peygamberin hüneri değil, Allâhü Teâlâ'nın kudretidir. Onu o peygamberin elinde gösteriyor. Her peygamberin kendi zamanına göre bir çok mücizesi vardır. Resûl-i Ekrem'in de mücizesi olduğu muhakkaktır. Ehl-i sünnet buna iman eder. Ancak bazı rivâyetlerin doğru olup olmadığı üzerinde durulur. Resûl-i Ekrem'in her asırda gözler önünde serili en büyük mücizesi Kur'ândır. Lafzı, mânâsı, âhenk ve icazı ile bir beşer sözü olmasına imkân yoktur.

Resûl-i Ekrem'in nübüvvetinden evvel rivâyet edilen meselâ Fil kıssası ile olan ilgisi, kolay doğması ve doğduğu anda parlayan bir nur sayesinde Şam'ın köşk ve sokaklarının görülmesi, Basra'da develerin boyunlarının görülmesi, kuşların annelerinin göğüslerine sarılması, Fars'ların ateşinin sönmesi, Sava gölünün kuruması, Kısra saraylarının duvarlarının çatlaması, ufukta tavaf edildiğinin görülmesi, bazı vasıflarını bildiren sesler duyulması, putların yere kapanması, baş üzerinde bulutun sâyeaban olması gibi bir çok hârikalar vardır ki, bunlar nübüvvetin mukaddimesi olarak İrhasat adını alır ve bunların pek çoklarına itiraz edilir. Veya bazı teviller yapılır. Fakat ay'ın ikiye bölünmesi Âyetin zâhiri ve ümmetin icma'ı ile sâbittir ve Resûl-i Ekrem'in mühim mücizelerinden- dir. Zîrâ hiç bir Peygamberde bu kabil mücize görülmemiştir. Çünkü o, yaşadığımız bu âlem dışında bir mücize idi. Sübkî ay yarılmasının mütevatir olduğunu tahkik etmiştir. Irakî bu husustaki rivâyetin ittifaklı olduğunu söylemiştir. Hattâ buna da sihirdir diyenler olmuş fakat yolculuktan dönen bazı kimseler de yolculuk halinde ayın ikiye bölün- düğünü görmüşlerdir.

(1106) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(1107) Bu da Beytraki'nin rivâyetinde olup, isnadı ceyyiddir.

Yine Tebük Gazvesinde ordu Resûl-i Ekrem'e mürâcaat ederek susuzluktan şikâyetle bulundular. Resûl-i Ekrem:

— Hiç su yok mu? diye sordu. Bir matharada bir miktâr su vardı onu getirdiler, avucuna aldı, herkes içti, hayvânları içirdi, abdest aldı ve su kablarını doldurdular (1108). Hudeybiyye ve Tebük'teki suyu kurumuş kuyulara elinden biraz su dökmekle kuyular su ile doldu ve bütün ordudaki binlerce asker, bu kuyulardan içti (1109).

Onun mûcizelerinden birisi de çöken bir deve kadar yeri kaplayan hurmadan dört-yüz süvâriyi azıklandırmasını Hz. Ömer'e emretmesidir. Hepsinin azığını verdiği hâlde yine bir miktâr arttı ve onu Hz. Ömer alıkoydu (1110).

Yine onun mûcizelerinden birisi de, Bedir Cenginde eline aldığı bir avuç toprağı düşman ordusuna atarak hepsinin gözlerine girmiş olmasıdır. Huneyn'de de böyle yapmıştır (1111).

Bu husûsta:

رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى

«Attığın zamân sen atmadın fakat Allah attı» (8 — Enfâl: 17) âyet-i kerîmesi nâzıl oldu. Allahü Teâlâ, Resûl-i Ekrem'i göndermekle kehânetli de ibtâl etmiştir. Daha önce kehânet vardı.

Yapılan minbere çıkması ile daha önce dayanarak hutbe okuduğu hurma kütüğü de bu ayrılığa dayanamıyarak ağıladı. Bütün Ashâb da deve sesi gibi ağlamasını duydular ve Resûl-i Ekrem onu kucaklayınca sesi kesdi. Bu da onun mûcizelerinden birisidir (1112). Bir mûcizesi de; Yahûdileri ölümü temenniye dâvet etti ve onların ölümü temenni etmiyeceklerini önceden haber verdi. Gerçekden de böyle oldu ve onları ilzâm etti. Kur'ân-ı Kerim'de de bu hâdiseyi açıklayan âyet-i celîle dünyânın her tarafında okunmaktadır (1113).

Resûl-i Ekrem birçok gaybden de haber vermiştir. Hz. Osman'ın başına felâket geleceğini ve Cennet'e gireceğini haber vermiştir (1114).

(1108) Bu mûcize bir kaç kere tekerrür etti.

(1109) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(1110) Ahmed rivâyet etmiştir.

(1111) Müslim rivâyet etmiştir.

(1112) Buhârî Câbir ve Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.

(1113) Buhârî İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

(1114) Buhârî ile Müslim Ebû Mûsa el-Eş'arî'den rivâyet etmişlerdir.

Ammarî'de Bâğilerin öldürüleceğini haber vermiştir. Hz. Hasan'ın, iki İslâm ordusunun arasını bulacağını da bildirmiştir (1115).

Muhârebe meydanında büyük kahramanlıklar gösteren bir kişinin Cehennem'e gideceğini haber vermesi üzerine, adamı tâkib ettiler, baktılar ki aldığı yaralara dayanamıyarak kendi canına kıymıştır. (1116). Bütün bunlar ilâhî vahyin tecellisinden başka hiç bir şekilde bilinemiyen şeylerdir. Ne yıldızlara bakmakla, ne de başka sûretle bilinmelerine imkân vardır. Ancak Allahü Teâlâ'nın vahiy ve bildirilmesiyle bilinebilen hakikatlerdir.

Medîne'ye göç ederken ardından yetişen Suraka'nın atının kuma batması ve ardından bir duman çıkması üzerine, Resûl-i Ekrem'den yardım dilemesi ve Resûl-i Ekrem'in duâsı ile atının kurtulması ve Kısra'nın bileziklerinin bileğine geçirileceğini Suraka'ya haber vermesi ve Hz. Ömer devrinde bunun tahakkuk etmesi, yine Resûl-i Ekrem'in mucizelerindendir (1117).

Yalancı peygamberlerden Esved-i Ansi'nin San'a'da öldürüldüğünü ve öldüreni Medîne'de — öldürüldüğü gece — haber vermesi de bir başka mucizesine örnektir (1118). Tertiblenen sû-i kasdı icrâ için evini kuşatmış olan yüz kişinin üzerine bir avuç toprak atmakla aralarından çıkıp gittiği hâlde onu görememişlerdir (1119). Ashâb'ın huzûrunda deve, sâhibinden kendisine şikâyetle bulunmuştur (1120).

Yine birgün Ashâbı ile otururken:

— Sizden biriniz Cehennem'e girer. Onun dişi Uhud Dağı gibidir, buyurdu. Gerçekten bunlardan biri irtidâd etti ve mürted olarak öldürüldü (1121). Yine bir topluluğa hitâben: «Sizden en son ölecek olan, ateşte yanarak ölecek» buyurdu ve gerçekten de öyle oldu (1122).

İki ağacı dâvet etti, ağaçlar geldi, bir arada toplandılar ve sonra da yerlerine gittiler (1123). Resûl-i Ekrem'in aslında orta boylu olduğu hâlde uzun boylular arasında herkesten uzun görünmesi de onun mucizelerindendir.

(1115) Buhârî ve Müslim ayrı yollardan rivâyet etmişlerdir.

(1116) Buhârî ile Müslim Ebû Hureyre ve Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.

(1117) Buhârî ile Müslim, Ebû Bekir'den rivâyet etmişlerdir.

(1118) Buhârî ile Müslim'de bununla alakalı rivâyet vardır.

(1119) İbn Merdûye İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

(1120) Ebû Dâvud Abdullah b. Câfer'den rivâyet etmiştir.

(1121) Darekutnî Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(1122) Taberânî ve Beyhahî rivâyet etmişlerdir.

(1123) Ahmed Ali'den sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

Hıristiyanları lânetleşmeğe dâvet etti ve şâyet bu teklifi kabûl ederlerse helâk olacaklarını haber verdi. Onlar da ona inanarak buna yanaşmadılar (1124).

Arab süvârililerinden Amir b. Tufeyl ile Erded b. Kays Resûl-i Ekrem'i öldürmek üzere geldiler. Resûl-i Ekrem bir hile ile onlardan kurtuldu ve onlara beddua etti. Amir gudde hastalığına yakalanarak öldü. Erbed'i de yıldırım yakarak yok etti (1125). Yine Ubey b. Halef'i kendisinin öldüreceğini haber verdi ve Uhud Harbinde hafif bir temâs ile onu öldürdü (1126). Zehirli etten berâber yedikleri arkadaşı öldü, fakat Resûl-i Ekrem ondan sonra dört sene daha yaşadı. Zehirli bacak ise, zehirli olduğunu Resûl-i Ekrem'e söylemişti (1127).

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Bedir gününde Kureyş'in ilerigelenlerinin öldürülecekleri yerleri teker teker haber verdi ve hepsi de Resûl-i Ekrem'in gösterdiği yerlerde öldürüldüler (1128).

Yine Resûl-i Ekrem ümmetinden bir kısmının deniz muhârebesine katılacaklarını haber verdi ve öyle oldu (1129). Yeryüzü dürüldü ve pek çok yerlerini gördü ve gördüğü yere kadar ümmetinin genişleyeceğini haber verdi ve öyle oldu (1130). Çin'den Endülüs'e ve Berberilere kadar ilerlediler.

Sevgili kızı Hz. Fatma'ya, ehl-i beytinden en evvel ölecek olanın o olduğunu haber verdi ve öyle oldu (1131). Muhterem zevcelerine de, eli en uzun olanın ilk önce öleceğini haber verdi ve öyle oldu. Burada eli uzun demekten mecâzî mânâ olarak en cömerdini kasedetti. O da Zeyneb binti Cahş idi ve ilk öleni de o oldu (1132).

Sağılmayan koyunun memesini tutmakla koyun süt verdi ve bu hâdise İbn Mes'ûd'un (R.A.) müslümân olmasına sebep oldu. Huzaa Kabilesinden Ümmü Mâbed'in çadırında da bu hâdise tekrârlanmıştır (1133).

(1124) Buhâri İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

(1125) Taberani «Evsatında rivâyet etmiştir.

(1126) Beyhaki «Dalâilü'n-Nübüvve'de rivâyet etmiştir.

(1127) Müslim Ömer b. Hattâb'tan rivâyet etmiştir.

(1128) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(1129) Müslim Âişe ve Fatma'dan rivâyet etmişlerdir.

(1130) Buhâri ile Müslim Âişe ve Fatma'dan rivâyet etmişlerdir.

(1131) Müslim Âişe'den rivâyet etmiştir.

(1132) Ahmed İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

(1133) Ebû Nuaym ve Beyhaki Ebû Saîd'den rivâyet etmişlerdir.

Ashâb'dan birisinin çıkan gözünü yerine koydu ve sapasağlam oldu, eskisi gibi gördü (1134). Hayber gününde Hz. Ali'nin ağrıyan gözlerine tükürmekle gözleri iyileşti ve kal'ayı fethetmek için sancağı onun emrine verdi (1135). Ashâb-ı Kırâm, Resûl-i Ekrem'in önünde yemeğin tesbihini duyarlardı (1136). Yine Ashâb'dan birisinin sancılan ayağını meshetmekle sancısı geçti (1137). Bir seferde iâşe son derece azalmıştı. Toplanan az bir miktâra bereketle duâ etti. Sonra ordu, kablarnı alabildiğine buradan doldurdular (1138).

Birgün Âs b. Vail'in oğlu Hikem, Resûl-i Ekrem'in yürüyüşünü eğlence maksadıyla tenkid etti ve sallana sallana yürümeye başladı. Resûl-i Ekrem: «İşte öyle ol» buyurdu ve adam ömrünün sonuna kadar ancak öyle yürüyebildi (1139).

Yine bir def'a Resûl-i Ekrem bir adamın kızını istedi. Adam vermemek için onda alalık hastalığı vardır, dedi. Resûl-i Ekrem de: «Öyle olsun bâri» buyurdu ve öyle oldu. Bu kadın Ümmü Şebîb b. Bersâ'dır. Buna benzer daha pek çok mucizeleri vardır.

Biz meşhûr olan mucizeleri ile iktifâ ettik, Tevâtüre varmayan bu mucizelerde şüpheyi düşen kimse, yine tevâtüre varmayan Hz. Ali'nin kahramanlığında ve Hatem'in cömertliğinde şüpheyi düşen gibidir. Bu rivâyetler her ne kadar teker teker mütevâtir değilse de, hepsini birden mütâlaa ettiğimiz zamân, tevâtürlerinde, şüphe edilmez. Bununla berâber Kur'ân-ı Kerim'in tevâtüründe kimse, şüphe etmez. İnsânlar arasında devâmlı sûrette yaşamakta olan en büyük mucizesidir. Resûl-i Ekrem'den başka hiç bir peygamberin devâm eden mucizesi yoktur. Zîrâ Resûl-i Ekrem Kur'ân-ı Kerim ile bütün Arablara, edib ve belîğlerine meydân okumuştur. Halbuki o zamân Arab Yarımadası fesâhat yatağı idi. Onlar edebiyat ve şiirleri ile övünürlerdi. İşte onların arasında şüphe edenlere, Kur'ân'ın tamâmının veya on sûresinin veya küçük bir sûresinin benzerini getirin bakalım diye meydân okumuştur. Allahü Teâlâ:

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

(1134) Buhâri ile Müslim Ali ve diğerlerinden rivâyet etmişlerdir.

(1135) Buhâri İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

(1136) Buhâri rivâyet etmiştir.

(1137) Buhâri ile Müslim, Seleme b. Ekve'den rivâyet etmişlerdir.

(1138) Beyhâkî Hind b. Hatice'den rivâyet etmiştir.

(1139) İbn Cevzî «Tenkîh» adlı eserinde rivâyet etmiştir.

«De ki, insânlar ve cinler bu Kur'ân'ın benzerini getirmek için bir araya toplansa benzerini getiremezler, hep birbirine yardımcı olsalar da» (17 — İsrâ: 88). Zâten onlara bu meydân okuma, onların bunun benzerini getirmeleri için değil, acziyetlerini onlara bildirmek ve iltâm etmek içindir. Zâten onlar da ümidlerini kesdi, acziyetlerini anladı ve bundan vaz geçerek kılıca sarılmak sûretiyle Kur'ân'a karşı koymak istediler. Kendilerini öldürttü, mallarını yağma ettirdiler, sonra bu meydân okuma dünyânın her tarafında yayıldı. Aradan beş asır (Gazâli devrine kadar) geçtiği hâlde hâlâ benzerini getiremediler ve getiremezler. Resûl-i Ekrem'in tavr u hareketini, sözünü, işini, ahlâkını, mucizelerini, şeri'atinin bu âna kadar yaşamasını, yeryüzüne yayılmasını, kendisi yetimlikten yetişme bir kimse olduğu hâlde zamânındaki hükümdârların ve sonra gelenlerin İslâmiyete nasıl boyun eğdiklerini bildiği ve duyduğu hâlde hâlâ doğruluğunda şüphe edecek kadar ahmaklık olur mu? Hemen onu tasdik edenlere de ne büyük bir tevflk-i ilâhî yetişmiştir.

Sözünde, işinde, tavr u hareketinde ve her ahlâkında onun izinden gitmeği Allah'tan dileriz.

«Geçim Âdâbı Kitâbı» ve «Nübüvvet Ahlâkı Kitâbı» Allah'ın lûtf u keremiyle burada tamâm oldu.

